

**Free International University of Moldova
Universitatea Liberă Internațională din Moldova**

**Faculty of Social and Educational Sciences
Facultatea Științe Sociale și ale Educației**

**Doctoral School of the Free International University of Moldova
Școala Doctorală a Universității Libere Internaționale din Moldova**

THE CONTEMPORARY ISSUES OF THE SOCIO- HUMANISTIC SCIENCES

**Proceedings of the Scientific Conference with International Participation
16th Edition
Chișinău, 12–13 March 2026**

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE ALE ȘTIINȚELOR SOCIOUMANE

**Materialele Conferinței Științifice cu Participare Internațională
Ediția a XVI-a
Chișinău, 12–13 martie 2026**

Chișinău – 2026

The contemporary issues of the socio-humanistic sciences. Proceedings of the Scientific Conference with International Participation. 16th Edition. Chişinău, 12-13 March 2026

Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Materialele Conferinței Științifice cu Participare Internațională. Ediția a XVI-a. Chişinău, 12-13 martie 2026

Director: PhD **Ilian GALBEN**, Rector, Free International University of Moldova

Editors: PhD **Svetlana RUSNAC**, Dean of the Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova, PhD **Elena ROBU**, Director of the Doctoral School of Free International University of Moldova

Organizers: Faculty of Social and Educational Sciences and Doctoral School of Free International University of Moldova.

Partners: Alecu Russo State University of Bałți; Communal Institution of Higher Education "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy", Poltava Regional Council; Danubius University, Galati, Romania; Faculty of Education, Educational Psychology, University of Hamburg; Faculty of Psychology, Educational Sciences and Social Work, University „Petre Andrei”, Iasi, Romania; „Ion Creangă” State Pedagogical University of Chisinau; Moldova State University; Odessa National Economic University; O.P. Jindal Global University (JGU), Sonipat, Haryana, India; South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; Unilevel University (Georgia); Zefat Academic College, Israel

The content of working papers have been approved and recommended for publication by the Senate of the Free International University of Moldova, protocol nr. 11 of June, 2026.

The responsibility for the content is entirely on the author (s).

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

"The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences", scientific conference with international participation (16 ; 2026 ; Chişinău). The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences : Proceedings of the Scientific Conference with International Participation, 16th Edition, Chişinău, 12-13 March 2026 = Preocupări contemporane ale științelor socioumane : Materialele Conferinței Științifice cu Participare Internațională, Ediția a 16-a, Chişinău, 12-13 martie 2026 / director: Ilian Galben ; editors: Svetlana Rusnac, Elena Robu. – Chişinău : [S. n.], 2026 (Print-Caro). – 735 p. : fig. color, tab.

Antetit.: Free International University of Moldova, Faculty of Social and Educational Sciences, Doctoral School. – Texte, rez.: lb. rom., engl., ucr., etc. – Ref. bibliogr. la sfârșitul art. – [25] ex.

ISBN 978-5-85748-436-4. – Text : nemediat.

ISBN 978-5-85748-437-1 (PDF). – Text : electronic.

082=00

T 49

Indexed in Google Scholar through the National Bibliometric Instrument (IBN). Each article is assigned a DOI through Crossref.

Tipar: Print Caro, mun. Chişinău, str. Columna, 170

CUPRINS

METHODOLOGICAL CHALLENGES IN CONTEMPORARY PSYCHOLOGICAL RESEARCH

PROVOCĂRI METODOLOGICE ÎN CERCETAREA PSIHOLOGICĂ CONTEMPORANĂ

Lavinia Maria Pruteanu, Gabriela Purice	11
The psychological profile of the anxious patient in the dental office: contributions to a personalized clinical practice / Profilul psihologic al pacientului anxios în cabinetul stomatologic: contribuții pentru o practică clinică personalizată	
Angela Calancea, Robert Calancea	18
Anxiety and relational instability in emerging adulthood: a developmental and biopsychosocial perspective / Anxietatea și instabilitatea relațională la vârsta adultă emergentă: o perspectivă dezvoltativă și biopsihosocială	
Lăcrămioara Mocanu, Ancuța Loredana Căraș, Carolina Cernei	31
The role of the psychologist as a facilitator of continuing learning in the digital society / Rolul psihologului ca facilitator al învățării continue în societatea digitală	
Volodymyr Pundiev	36
Psychological models of personal resilience / Modele psihologice ale rezilienței personalității	
Tetiana Yatsenko	41
Art therapy as a resource for preventing professional burnout in helping professions / Art-terapia ca resursă pentru prevenirea epuizării profesionale în profesiile de ajutor	
Liudmyla Pavlivna Moskovets	46
The impact of guilt on a person's life / Impactul sentimentului de vinovăție asupra vieții persoanei	
Liliya Mykhailivna Dunets	50
The use of the paradoxical intention method in psychocorrectional work with fears in the context of contemporary challenges / Використання методу парадоксальної інтенції в психокорекційній роботі зі страхами в умовах сучасних викликів	
Ecaterina Mihneva, Natalia Musienko	54
Psychological characteristics of workaholism in the contemporary world / Психологические характеристики трудоголизма в современном мире	
Ana Maria Roșca, Daniel Mihai Pantazi, Marian-Silviu Poboroniuc	75
Investigating the effect of digital alienation: BCI perspectives in social sciences and humanities / Investigarea efectului alienării digitale: perspective BCI în științele socioumane	
Iulia Iurchevici	81
The relationship between distress and psychological suffering in patients diagnosed with breast cancer / Relația dintre stres și suferință la paciențele diagnosticate cu cancer mamar	
Elena Roxana Hurjui, Narcisa Gianina Caranfil	91
The perception of the psychotherapist between stereotype and reality: a structural analysis / Percepția psihoterapeutului între stereotip și realitate: o analiză structurală	

Mirela Bulete	100
The impact of aphasia on family members: involvement in rehabilitation, communication and support needs / Impactul afaziei asupra membrilor familiei: implicarea în reabilitare, comunicarea și nevoile de sprijin	
Cristina Maria Stoica, Florin-Cristian Cruceanu	105
The perception of divorce in Romanian society / Percepția divorțului în societatea românească	
Ina Teliucov, Liudmila Antibor	110
Methods for diagnosing school adaptation in primary school students / Metode de diagnosticare a adaptării școlare la elevii din clasele primare	
Cristina Păvălache	117
Quality of life in individuals diagnosed with dementia: a clinical and psychosocial analysis / Calitatea vieții la persoanele diagnosticate cu demență: analiza clinică și psihosocială	
Violeta Nicoleta Simion	123
Emotional intelligence and the formation of leader identity in adolescence: an integrative explanatory model / Inteligența emoțională și formarea identității de lider în adolescență: un model explicativ integrativ	
Simion Dănuț Simion	134
Solitude as a space of compersion: reflections on emotional connections in the absence of the other / Solitudinea ca spațiu al compersiunii: reflecții asupra conexiunilor emoționale în absența celui alt	
Valeria Butuc	141
Implications of coping mechanisms in the manifestation of maladaptive eating behaviors / Implicațiile mecanismelor de coping în manifestarea comportamentelor alimentare dezadaptative	
Iulia Iurchevici, Irina Parnov	147
Quality of life in cancer patients / Calitatea vieții pacienților cu cancer	
Tatiana Roșca	155
Teen motherhood. Psychosocial aspects / Maternitatea în adolescență. Aspecte psihosociale	
Adriana Popovici	172
Resilience in the face of cancer: emotional processing, support and meaning / Reziliența în fața cancerului: procesare emoțională, suport și sens	
Angela Calancea, Robert Calancea	179
Anxiety–relational dynamics in emerging adulthood: an integrative biopsychosocial framework and clinical algorithm for personalized psychotherapy / Dinamica anxietate–relații în vârsta adultă emergentă: cadru biopsihosocial integrativ și algoritm clinic pentru psihoterapia personalizată	
Svetlana Rusnac, Lucia Vulpe	203
Intergenerational transmission of parental models and attachment patterns in young families / Transmiterea intergenerațională a modelelor parentale și stilurile de atașament în familiile tinere	

Simona-Elena Simboan, Aurelia Glavan	224
The relationship between eating disorders and traumatic experiences / Relația dintre tulburările alimentare și experiențele traumatice	
Oleksandra Koval, Vitalii Osipov	229
The impact of childhood psychological trauma on personality characteristics in adulthood / Impactul traumei psihologice din copilărie asupra caracteristicilor personalității la vârsta adultă	
Anastasiia Nikolaychuk, Vitalii Osipov	234
Psychological assistance to persons with disabilities: current challenges and ways of transformation / Asistența psihologică a persoanelor cu dizabilități: provocări actuale și direcții de transformare	
INTERCONNECTIONS BETWEEN INDIVIDUAL AND SOCIETAL CHANGE IN THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATION	
INTERCONEXIUNILE DINTRE SCHIMBĂRILE INDIVIDUALE ȘI SOCIETALE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRII SOCIALE	
Diana Cheianu-Andrei, Elena Botezatu, Cristina Coroban	240
Children and digital technologies: behaviors, risks and protective factors / Copiii și tehnologiile digitale: comportamente, riscuri și factori de protecție	
Nataliya Savelyuk, Oksana Kikinezhdi	254
Self-awareness of Ukrainian higher education students in the interpersonal space of martial law / Auto-conștiința studenților din învățământul superior din Ucraina în spațiul interpersonal și în contextul legii marțiale	
Esther Hertzog	267
Mothers on trial: how Israel's welfare state disqualifies marginalized women's motherhood / Mamele în fața judecății: cum statul bunăstării din Israel contestă maternalitatea femeilor marginalizate	
Irina Caunenco, Lucia Gasper	281
Young people's social representations of generation and resilience: ethnocultural aspects / Reprezentările sociale ale tinerilor despre generație și reziliență: aspecte etnoculturale	
Oxana Isac	289
Dimensions of female vulnerability in the context of social reality / Dimensiuni ale vulnerabilității feminine în contextul realității societale	
Nina Ivanova	301
Individual and societal changes in traditional practices: the case of winter holidays in urban milieu / Индивидуальные и социальные изменения в традиционных практиках: зимние праздники в городской среде	
Yaroslava Vasylykevych, Mykola Ryk, Oksana Kikinezhdi	311
Anxiety as a personal adaptive resource among adolescents in conditions of martial law / Anxietatea ca resursă adaptivă personală la adolescenți în condiții de lege marțială	
Daniel Mihai Pantazi, Marian-Silviu Poboroniuc	320

Violence in public and online environments: an innovative replication of the Milgram experiment using BCI technologies / *Violența în mediile publice și online: o replicare inovatoare a experimentului Milgram prin utilizarea tehnologiilor BCI*

Inga Chistruga-Sinchevici 328

Trends in the development of assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova and in the international context / *Tendențe în dezvoltarea medicinei reproductive asistate în Republica Moldova și în context internațional*

Iryna Oliynyk, Elizaveta Kalinichenko 342

Philosophy of happiness in the conditions of global crisis: search for new meaning and moral guidelines / *Філософія щастя в умовах глобальних криз: пошук нових сенсів і моральних орієнтирів*

Hanna Ryk 346

Psychological characteristics of professional well-being among industrial workers / *Caracteristicile psihologice ale bunăstării profesionale la angajații din sectorul industrial*

Silvia Strogotean 355

Social factors in the construction of maternal identity in the contemporary context / *Factori sociali în construcția identității maternale în contextul contemporan*

Lucia Bîta 365

Reconstruction of personal identity in the age of algorithms / *Reconstrucția identității personale în era algoritmilor*

Lăcrămioara Mocanu, Ancuța Loredana Cărbăuș, Carolina Cernei 369

Mind under siege: how disinformation affects our psychological security / *Mintea sub asediu: cum ne afectează dezinformarea securitatea psihologică*

Olga Chirița 375

Individual values of the studious youth: an empirical analysis / *Valorile individuale ale tineretului studios: o analiză empirică*

Simion Dănuț Simion 382

The implications of women's access to education and its impact on intimate relationships / *Implicațiile accesului femeilor la educație și impactul acestora asupra relațiilor intime*

Anastasia Solomon 396

Repere teoretice privind mecanismele psihosociale ale relației dintre personalitatea profesorului și didactogenie / *Theoretical perspectives on the psychosocial mechanisms linking teacher personality and didactogeny*

Andrii Balaban 407

From theoretical model to research design: conceptual operationalization of magical thinking in social psychology / *От теоретической модели к исследовательскому дизайну: концептуальная операционализация магического мышления в социальной психологии*

Grigore Bejenaru 420

From theoretical model to applied research design: psychosocial dimensions of electoral behavior in contemporary democracy / *De la modelul teoretic la designul de cercetare*

aplicată: dimensiunile psihosociale ale comportamentului electoral în democrația contemporană

Ella Arina C. Vasilache, Svetlana Rusnac 431

Moral foundations and emotion regulation in the context of emerging social realities – implications for social interventions / Fundamentele morale și reglarea emoțională în contextul realităților sociale emergente – implicații pentru intervențiile sociale

Bogdan Andrei Mocanu, Anca Laura Andronic 444

Emotional balance and psychological resilience as predictors of psychological adaptation in couple relationships / Echilibrul emoțional și reziliența psihologică ca predictori ai adaptării psihologice în relațiile de cuplu

Narcisa Gianina Caranfil, Alexandra Aconstantinesei 455

Sexual satisfaction as a predictor of couple satisfaction: gender differences and the influence of relationship duration / Satisfacția sexuală ca predictor al satisfacției în cuplu: diferențe de gen și influența duratei relației

Răzvan Rădulescu 461

Health anxiety: a multidimensional perspective on maintenance mechanisms and integrative interventions / Anxietatea legată de boală: o perspectivă multidimensională asupra mecanismelor de menținere și a intervențiilor integrative

Zinaida Gribincea 467

Vulnerabilities of democracy in the digital age: psychological mechanisms of informational manipulation / Vulnerabilitățile democrației în era digitală: mecanisme psihologice ale manipulării informaționale

Aliona Guțul, Camelia Pociumban 483

The relationship between social intelligence and life satisfaction among young people / Legătura dintre inteligența socială și satisfacția vieții la tineri

Ana Maria Roșca, Marian-Silviu Poboroniuc 496

A reproduction of Asch's experiment from a transdisciplinary perspective: the use of BCI systems in the study of social behavior / O reproducere a experimentului lui Asch din perspectivă transdisciplinară: utilizarea sistemelor BCI în studiul comportamentului social

SOCIAL INTERVENTION PARADIGMS IN THE CONTEXT OF THE NEW SOCIAL REALITIES

PARADIGMELE INTERVENȚIEI SOCIALE ÎN CONTEXTUL NOILOR REALITĂȚI SOCIALE

Svetlana Haraz 504

From symptom to structure: social expertise and the transformation of conflict into community reorganization / De la simptom la structură: expertiza socială și transformarea conflictului în reorganizare comunitară

Tatiana Focșa, Mariana Marian 519

Preventing the separation of elderly persons from the family environment through home-based socio-medical care services / Prevenirea separării persoanelor vârstnice de mediul familial prin servicii de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu

Simion Dănuț Simion, Silvia Făureanu (Matas)	524
Social isolation among the elderly: determinants and social intervention strategies / Izolarea socială la persoanele vârstnice: factori determinanți și soluții de intervenție socială	
Marina Slimovschi	535
Modern theories in social work: the construction of social work / Teorii moderne în asistența socială: construirea asistenței sociale	
Liliana Salcuțan	542
The activity of older adults as a resource for social cohesion in a transforming society / Activitatea vârstnicilor ca resursă de coeziune socială într-o societate în transformare	
Ana Ganea, Dorina Coval-Goia, Ecaterina Gîncotă, Vasili Russu, Valeriu Dermenji	548
Virtual environments as tools for compensation and social integration of adolescents with visual impairments / Spațiul virtual ca instrument de compensare și integrare socială la adolescenții cu deficiențe de vedere	
Marina Slimovschi, Larisa Ganea	561
Aspects and barriers to the social inclusion of persons with disabilities / Aspecte și bariere ale incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități	
Tatiana Sanduleac	568
New forms of social vulnerability and their implications for social work practice / Noile forme ale vulnerabilității sociale și implicațiile acestora pentru practica asistenței sociale	
Nadejda Gogu	578
A multidimensional approach to lifelong learning: social, psychological and educational perspectives / O abordare multidimensională a învățării pe tot parcursul vieții: perspective sociale, psihologice și educaționale	
Nina Onica	588
Inclusive architecture – the ethics of design for persons with disabilities / Arhitectura incluzivă - etica proiectării pentru persoane cu dizabilități	
Zinaida Chiurcciu	595
Communication as a tool for addressing environmental problems / Коммуникация как один из способов решения экологических проблем	
DEVELOPMENT OF EDUCATION AND HUMANISTIC SCIENCES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	
DEZVOLTAREA ȘTIINȚELOR EDUCAȚIEI ȘI UMANISTICE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII	
Svitlana Barda, Tetiana Pavlova	604
The role of self-organization in the professional development of future teachers / Rolul autoorganizării în dezvoltarea profesională a viitorilor cadre didactice	
Yumna Ali, Syed Mubashar Iqbal Shah	608
Interplay of digital competence, digital socialization and digital burnout: the mediating role of self-regulation in ai-based learning among high school students in a developing country / Interacțiunea dintre competența digitală, socializarea digitală și epuizarea digitală: rolul	

mediator al autoreglării în învățarea bazată pe inteligență artificială în rândul elevilor de liceu dintr-o țară în curs de dezvoltare

Elena-Denisa Blidaru-Dobrescu, Daniel-Serafim Brotea 625

Learning styles: methodological challenges / Stilul de învățare: provocări metodologice

Arina Antoci 634

The suspension of meaning in contemporary discourse / Suspendarea sensului în discursul contemporan

Cristina Morozanu 642

Cultural and aesthetic valences of color names in literary discourse / Valențe culturale și estetice ale numelor de culori în discursul literar

Corina Chenciu 648

The balance between learning freedom and academic responsibility of the student / Echilibrul dintre libertatea de învățare și responsabilitatea academică a studentului

Victor Știrbu 654

Academic freedom in contemporary university activity / Libertatea academică în activitatea universitară contemporană

Sofia Ianciurskaia 660

Academic freedom – a foundation of university integrity / Libertatea academică – fundament al integrității universitare

Iulia Bihovscaia 669

The ethical issue of the appraiser's responsibility in the real estate sector / Problema etică a responsabilității evaluatorului în sectorul imobiliar

Mădălina Vizir 679

The architectural creation process between originality and plagiarism / Procesul de creație arhitecturală între originalitate și plagiat

Alexandra Croitoru 686

Symbiotic communication: the role of strategic communication in the implementation of integrated plant protection practices / Comunicare simbiotică: rolul comunicării strategice în implementarea practicilor de protecție integrată a plantelor

Maria-Eugenia Grițco 695

Intellectual property management in an architectural office / Managementul proprietății intelectuale într-un birou de arhitectură

Gabriela Galafton 706

Respecting copyright as a fundamental principle of professional ethics in the academic and creative environment / Respectarea drepturilor de autor ca principiu fundamental al eticii profesionale în mediul academic și creativ

Vitalia Petrașco, Viorelia Lungu 716

Modernizing construction processes: ethical and technological challenges / Modernizarea proceselor de construcții: provocări etice și tehnologice

AUTHORS LIST / LISTA AUTORILOR 726

METHODOLOGICAL CHALLENGES IN CONTEMPORARY PSYCHOLOGICAL RESEARCH

PROVOCĂRI METODOLOGICE ÎN CERCETAREA PSIHOLOGICĂ CONTEMPORANĂ

<https://doi.org/10.54481/pcss2026.01>

UDC 159.9.07:616.314

THE PSYCHOLOGICAL PROFILE OF THE ANXIOUS PATIENT IN THE DENTAL OFFICE: CONTRIBUTIONS TO A PERSONALIZED CLINICAL PRACTICE

PROFILUL PSIHOLOGIC AL PACIENTULUI ANXIOS ÎN CABINETUL STOMATOLOGIC: CONTRIBUȚII PENTRU O PRACTICĂ CLINICĂ PERSONALIZATĂ

Lavinia Maria PRUTEANU

PhD, University Lecturer, "Petre Andrei" University of Iași

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5347-6844>

Gabriela PURICE

Psychologist, Iași, Romania

Abstract. Dental anxiety is one of the most prevalent forms of situational anxiety, with direct implications for treatment-seeking behavior and the quality of oral health care. This study investigates the relationship between Big Five personality traits, assessed through the Ten-Item Personality Inventory (TIPI), and dental anxiety levels measured by the Short Dental Anxiety Inventory (SDAI), in a sample of 104 Romanian adults (M age = 37.33 years; 66.35% female). Results confirm a statistically significant negative correlation between emotional stability (inverse of neuroticism) and dental anxiety ($r_s = -0.272$, $p = 0.005$), significant gender differences ($t(102) = 2.425$, $p = 0.017$; M ♀ = 20.45 vs. M ♂ = 16.37), and moderate positive correlations between prior negative dental experiences and anxiety ($\tau = 0.312$, $p < 0.01$), as well as between olfactory environmental perception and anxiety ($\tau = 0.298$, $p < 0.01$). Conscientiousness and educational level did not emerge as significant predictors. Findings support a multifactorial model of dental anxiety and highlight the practical value of early psychological screening in dental practice as a foundation for personalized patient management.

Keywords: dental anxiety, Big Five, neuroticism, TIPI, SDAI, psychological profile, personalized dental practice.

Rezumat. Anxietatea dentară reprezintă una dintre cele mai frecvente forme de anxietate situațională, cu implicații directe asupra comportamentului de prezentare la tratament și a calității îngrijirii orale. Studiul de față investighează relația dintre trăsăturile de personalitate Big Five, evaluate prin Ten-Item Personality Inventory (TIPI), și nivelul anxietății dentare, măsurat prin Inventarul Scurt de Anxietate Dentară (SDAI), pe un eșantion de 104 adulți din România (Vârsta $M = 37,33$ ani; 66,35% femei). Rezultatele confirmă o corelație negativă semnificativă statistic între stabilitatea emoțională (indicator invers al neuroticismului) și anxietatea dentară ($r_s = -0,272$, $p = 0,005$), diferențe semnificative de gen ($t(102) = 2,425$, $p = 0,017$; M ♀ = 20,45 vs. M ♂ = 16,37), precum și corelații pozitive moderate între experiențele anterioare neplăcute ($\tau = 0,312$, $p < 0,01$) și percepția negativă a mediului olfactiv ($\tau = 0,298$, $p < 0,01$) cu nivelul anxietății. Conștiințiozitatea și nivelul de educație nu s-au dovedit predictori semnificativi. Rezultatele susțin un model multifactorial

al anxietății dentare și subliniază valoarea practică a evaluării psihologice timpurii în cabinetul stomatologic, ca fundament al unui management personalizat al pacientului.

Cuvinte-cheie: *anxietate dentară, Big Five, neuroticism, TIPI, SDAI, profil psihologic, practică stomatologică personalizată.*

INTRODUCTION

Dental anxiety in the dental office is a complex psychological phenomenon, documented in the literature as one of the most prevalent forms of situational anxiety. International epidemiological studies estimate that between 10% and 20% of the general population presents clinically significant levels of dental anxiety, while an even larger proportion experiences emotional discomfort intense enough to delay or completely avoid regular dental visits (Armfield, 2007; Carter & Carter, 2014). This reality has serious consequences not only for individual oral health, but also for public health systems, through increased incidence of untreated conditions and higher costs of late interventions.

While early approaches to dental anxiety focused predominantly on external factors — physical pain, invasive techniques, or dentist behavior — contemporary research has highlighted the decisive role of individual psychological variables, particularly personality traits, in modulating the intensity of this anxiety. The Big Five model (Costa & McCrae, 1992), through its dimensions of neuroticism, extraversion, agreeableness, conscientiousness, and openness to experience, has provided a robust theoretical framework for investigating these correlations.

The present article departs from the premise that the patient's personality profile constitutes a central predictor of dental anxiety, and that identifying this profile from the very first consultation can underpin a more personalized and effective clinical approach. The study is based on empirical data from a quantitative, cross-sectional study conducted on a sample of 104 Romanian adults, using the TIPI and SDAI psychometric instruments.

The applied value of this research is twofold: on one hand, it contributes to the theoretical understanding of the psychological mechanisms involved in dental anxiety; on the other, and more importantly from a clinical practice perspective, it proposes a practical rapid-assessment tool that can be integrated into the routine of any dental office without requiring specialized psychological training on the part of the dentist.

MATERIALS AND METHODS

Research design and objectives. The study adopted a quantitative, cross-sectional design, which is appropriate for exploring correlational relationships between variables at a single point in time (Cozby & Bates, 2018). The main objective was to investigate the relationship between Big Five personality traits and dental anxiety levels, with the aim of identifying psychological risk and protective factors relevant to dental clinical practice.

Six research hypotheses were formulated: (H1) individuals with high neuroticism scores will manifest higher dental anxiety; (H2) individuals with high conscientiousness scores will present lower dental anxiety; (H3) men will present higher dental anxiety than women; (H4) individuals with a higher level of education will manifest lower dental anxiety; (H5) prior negative dental experiences will be

associated with higher dental anxiety; (H6) negative perception of the specific smell of the dental office will correlate positively with dental anxiety.

Participants. The sample consisted of 104 adult participants (69 women – 66.35%; 35 men – 33.65%), recruited through a convenience sampling method. Ages ranged from 15 to 71 years ($M = 37.33$ years, $SD = 12.75$). Regarding place of residence, 84.62% came from urban areas and 15.38% from rural areas. In terms of educational attainment, 12.5% had secondary education, 58.65% had undergraduate degrees, and 28.84% had completed postgraduate studies. Data were collected in digital format via Google Forms between March 21–24, 2025.

Instruments. The Ten-Item Personality Inventory (TIPI; Gosling et al., 2003) is a brief personality assessment instrument operationalizing the five Big Five dimensions through two items each, rated on a 7-point Likert scale. Despite its brevity, TIPI demonstrates satisfactory psychometric properties and acceptable convergent validity with more extensive instruments such as the NEO-PI-R, making it suitable for use in non-clinical research populations.

The Short Dental Anxiety Inventory (SDAI; Stouthard et al., 1995) is an adaptation of the Dental Anxiety Inventory (DAI), designed to reduce respondent cognitive load by reducing the number of items from 36 to 9. The SDAI assesses emotional and behavioral responses to dental visit contexts using a 5-point Likert scale, with total scores ranging from 9 to 45. Anxiety classification: 9–10 = minimal anxiety; 11–19 = mild anxiety; 20–27 = moderate anxiety; 28–36 = severe anxiety. The correlation between SDAI and DAI is high ($r = 0.90$), confirming convergent validity. In the present study, SDAI demonstrated excellent internal consistency (α Cronbach = 0.780, 95% CI [0.771; 0.787]).

Data analysis procedure. Data were initially processed in Microsoft Excel, then exported to SPSS for statistical analysis. The Shapiro-Wilk test confirmed violation of normality for all variables ($p < 0.01$), which guided the choice toward non-parametric methods: Spearman correlation for psychometric variables, Kendall's tau-b for ordinal variables, independent-samples t-test for gender comparisons, and one-way ANOVA for educational level comparisons.

RESEARCH FINDINGS

Descriptive statistics

Mean values for personality dimensions ranged between 4.53 (Emotional Stability) and 5.23 (Openness to Experience), indicating a general tendency toward scores slightly above the theoretical mean of the 7-point scale. Standard deviations, ranging between 1.03 (Agreeableness) and 1.53 (Emotional Stability), reflect moderate to high variability within the sample. The mean SDAI score was 19.07 ($SD = 8.20$), with values between 9 and 42, placing the sample mean at the upper boundary of the mild anxiety range. The distribution of SDAI scores shows a slight positive skewness (skewness = 0.93), suggesting the existence of a subgroup with elevated anxiety.

H1 – Neuroticism and dental anxiety

Spearman correlation analysis revealed a statistically significant relationship between emotional stability and SDAI score ($r_s = -0.272$, $p = 0.005$). The negative correlation confirms that as emotional stability increases (and neuroticism decreases), dental anxiety tends to diminish. Although the coefficient indicates a moderate

association, the direction and statistical significance are clear, confirming H1. Individuals with high neuroticism — characterized by emotional lability, heightened reactivity to stress, and vulnerability to negative emotions — present, on average, significantly higher levels of anxiety in the dental context (Connor-Smith & Flachsbart, 2007).

H2 – Conscientiousness and dental anxiety

The Spearman correlation between conscientiousness and the SDAI score did not reach statistical significance ($r_s = -0.062$, $p = 0.530$), disconfirming H2. The absence of this association suggests that traits related to self-control, planning, and responsibility do not constitute protective factors against dental anxiety per se. From a psychological perspective, this result highlights the emotionally implicit nature of dental anxiety, which operates outside rational-volitional control, even in individuals with a pronounced conscientious profile (Connor-Smith & Flachsbart, 2007).

H3 – Gender differences

The independent-samples t-test indicated statistically significant gender differences: $t(102) = 2.425$, $p = 0.017$ (equal variances) and $t(84.283) = 2.621$, $p = 0.010$ (unequal variances). Women recorded significantly higher mean SDAI scores than men ($M_{\text{♀}} = 20.45$, $SD = 8.67$; $M_{\text{♂}} = 16.37$, $SD = 6.82$). Hypothesis H3, which predicted higher anxiety in men, was thus disconfirmed. The results instead confirm the tendency reported in international literature, whereby women consistently report higher levels of dental anxiety (Moor & Birn, 1990; Armfield, 2007).

H4 – Educational level and dental anxiety

One-way ANOVA revealed no statistically significant differences between educational groups ($F(2,101) = 0.471$, $p = 0.626$), disconfirming H4. Tukey HSD post-hoc tests confirmed the absence of significant pairwise differences. This result suggests that educational level does not constitute a protective factor against dental anxiety. Phobic and anxious emotions are rooted in emotional memory and conditioning mechanisms that transcend intellectual rationalization capacities, regardless of the patient's formal education level (Armfield, 2010).

H5 – Prior negative experiences

Kendall's tau-b analysis indicated a moderate, statistically significant positive correlation between prior negative dental experiences and dental anxiety level ($\tau = 0.312$, $p < 0.01$), confirming H5. Individuals with negative memories from past visits consistently present higher SDAI scores, confirming the role of classical conditioning mechanisms in the etiopathogenesis of dental anxiety. From a psychological perspective, this confirms Armfield's (2010) cognitive model: distorted cognitions generated by negative memories contribute to maintaining and amplifying anxiety over time.

H6 – Olfactory environmental perception

Kendall's tau-b also indicated a moderate, statistically significant positive correlation between negative perception of the dental office smell and anxiety level ($\tau = 0.298$, $p < 0.01$), confirming H6. This result highlights the role of olfactory sensory stimuli as triggers of anticipatory anxiety, through the mechanisms of emotional olfactory memory. The olfactory bulb's direct connections with limbic structures, particularly the amygdala, explain why characteristic dental office odors

(disinfectants, eugenol, dental polymers) can activate anxiety responses even before any clinical procedure begins.

DISCUSSION

The overall pattern of results outlines a coherent psychological profile of the patient with elevated dental anxiety: an individual with pronounced neuroticism, prior negative dental experiences, and heightened olfactory sensitivity to stimuli specific to the clinical environment. The female gender represents an additional risk factor, possibly mediated both by biological differences in emotional processing and by culturally differentiated norms for the expression of emotions (Moor & Birn, 1990).

The absence of significant effects for conscientiousness and educational level carries important clinical implications: it signals that anxiety management strategies based exclusively on providing information or appealing to the patient's rationality and self-control are insufficient. Dental anxiety is not fundamentally a problem of knowledge or willpower — it is one of deep emotional reactivity, shaped by basic temperamental traits and each individual's experiential history.

The gender difference, with higher scores in women, is consistent with international literature data (Moor & Birn, 1990; Armfield, 2007). It should be noted that men may exhibit a tendency to underreport anxiety in contexts perceived as vulnerability-inducing, in line with cultural masculinity norms. From a clinical practice standpoint, this finding justifies increased attention toward male patients who do not explicitly verbalize anxiety but may exhibit avoidance behaviors or repeated rescheduling of appointments.

The role of prior negative experience as a robust predictor of dental anxiety underlines the importance of the first dental consultation as a formative moment. A patient who goes through a first unpleasant dental experience will internalize this memory as a reactivable cognitive schema in any similar subsequent context (Bandura, 1977). From a clinical perspective, this translates into an increased responsibility for the dentist to manage the patient's first experience in the office with maximum empathic care, especially for children and adolescents.

The correlation between olfactory perception and anxiety opens an immediately actionable practical direction: simple interventions in the management of the office's olfactory environment (adequate ventilation, use of neutral air fresheners, avoidance of strong disinfectant odors in the waiting area) may contribute to reducing sensory triggers of anxiety at minimal cost and with potentially significant impact.

A three-level model of evaluation and intervention integrable into routine dental practice emerges from the present findings. At the first level, administering a brief questionnaire (TIPI + SDAI) at the first visit allows rapid identification of patients with a risk profile for dental anxiety, providing the dentist with essential information for adapting communication and clinical approach. At the second level, reducing aversive sensory stimuli (odor management, use of relaxation music, warm ambient lighting, detailed communication of each procedural step before execution) represents low-cost interventions with demonstrated impact on anticipatory anxiety. At the third level, for patients with SDAI scores in the severe anxiety range (28–45) or with pronounced neurotic profiles, referral to or collaboration with a clinical psychologist — capable of implementing validated techniques such as cognitive-behavioral

therapy, systematic desensitization, or relaxation techniques — is recommended (Bar-On, 2006).

CONCLUSIONS

The present study confirms that dental anxiety is not a uniform phenomenon nor a simple reaction to physical pain, but a complex emotional experience shaped by the patient's stable personality traits, experiential history, and the characteristics of the clinical environment. Neuroticism, prior negative dental experiences, and olfactory sensitivity to dental office stimuli are robust risk factors, statistically validated in the context of the Romanian population studied.

Psychological profiling of the patient at the first consultation, using brief validated instruments such as TIPI and SDAI, represents a feasible, rapidly applicable practice with high predictive value, capable of grounding a genuinely personalized clinical approach. This conclusion has direct implications not only for the individual practice of the dentist, but also for professional training policies and for the design of patient-centered dental care systems.

A dental office that understands the psychology of patient anxiety is not only a less frightening place — it is a more efficient one, with more compliant patients, better clinical outcomes, and, ultimately, a genuine contribution to public health. Implementing these findings at the level of dental education requires the introduction of dedicated modules on patient relationship psychology and anxiety management in dental faculty curricula and continuing medical education programs.

Future research directions include: longitudinal studies to track the evolution of dental anxiety over time; inclusion of physiological measurements for example heart rate, galvanic skin conductance) alongside psychometric data; expansion of the sample to include rural populations and vulnerable age groups (children, elderly); and the development of multi-item scales for sensory sensitivity assessment to replace the single-item olfactory measure used in the present study.

BIBLIOGRAPHY

Armfield, J. M. (2007). The role of dental fear in the decision to delay dental visits. *Community Dentistry and Oral Epidemiology*, 35(4), 291–296. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0528.2007.00343.x>

Armfield, J. M. (2010). Towards a better understanding of dental anxiety and fear: Cognitions vs. experiences. *European Journal of Oral Sciences*, 118(3), 259–264. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0722.2010.00722.x>

Avramova, N. (2022). Dental fear, anxiety and phobia: Causes, diagnostic criteria and the medical and social impact. *Journal of Mind and Medical Science*, 9(2). <https://doi.org/10.22543/7674.92.P213222>

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.

Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13–25.

Brâncoveanu (Valachi), R. (2023). Clarificări teoretico-conceptuale privind fobia dentară. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 5(165), 251–256. [https://doi.org/10.59295/sum5\(165\)2023_40](https://doi.org/10.59295/sum5(165)2023_40)

Carter, A. E., & Carter, G. (2014). Pathways of fear and anxiety in dentistry: A review. *World Journal of Clinical Cases*, 2(11), 642–653. <https://doi.org/10.12998/wjcc.v2.i11.642>

Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(6), 1080–1107. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.6.1080>

Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual. *Psychological Assessment Resources*.

Cozby, P. C., & Bates, S. C. (2018). *Methods in behavioral research (13th ed.)*. McGraw-Hill Education.

Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., & Swann, W. B. (2003). A very brief measure of the Big-Five personality domains. *Journal of Research in Personality*, 37(6), 504–528. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00046-1)

Moor, R., & Birn, H. (1990). Phenomenon of dental fear. *Tandlaegebladet*, 94(2), 34–41.

Stouthard, M. E. A., Hoogstraten, J., & Mellenbergh, G. J. (1995). A study on the convergent and discriminant validity of the Dental Anxiety Inventory. *Behaviour Research and Therapy*, 33(5), 589–595. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(94\)00081-F](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00081-F)

ANXIETY AND RELATIONAL INSTABILITY IN EMERGING ADULTHOOD: A DEVELOPMENTAL AND BIOPSYCHOSOCIAL PERSPECTIVE

ANXIETATEA ȘI INSTABILITATEA RELAȚIONALĂ LA VÂRSTA ADULTĂ EMERGENTĂ: O PERSPECTIVĂ DEZVOLTATIVĂ ȘI BIOPSIHOSOCIALĂ

Angela CALANCEA

PhD in Psychology, Associate Professor, Ion Creangă State Pedagogical University of Chisinau (UPSC), Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2869-0157>

Robert CALANCEA

MA in Clinical Psychology and Psychological Counseling, MA in International Relations, European External Action Service (EEAS).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0183-4180>

Abstract. *Emerging adulthood represents a developmental stage characterized by identity exploration, relational experimentation, and prolonged neurobiological maturation. During this period, individuals experience increasing autonomy while simultaneously confronting substantial uncertainty regarding career trajectories, social roles, and intimate relationships. Epidemiological research consistently indicates that anxiety disorders frequently emerge or intensify during emerging adulthood, making this life stage particularly vulnerable to emotional distress. At the same time, young adults commonly encounter significant relational instability, including fluctuations in romantic relationships, friendship networks, and social support systems. The present article examines the dynamic interaction between anxiety symptoms and relational processes during emerging adulthood. Drawing upon developmental psychology, attachment theory, and sociocultural perspectives, the paper proposes the anxiety–relational amplification hypothesis, according to which anxiety and relational instability interact through a bidirectional feedback loop. This dynamic system may be intensified by contemporary sociocultural factors, including digital relational environments, economic uncertainty, and increased geographic mobility. Understanding these mechanisms may contribute to the development of integrative theoretical models and more effective psychological interventions targeting anxiety and relational vulnerability among young adults.*

Keywords: *emerging adulthood, anxiety disorders, relational instability, attachment insecurity, developmental vulnerability, digital relational environments, anxiety–relational amplification.*

Rezumat. *Adultul emergent reprezintă o etapă de dezvoltare caracterizată prin explorarea identității, experimentarea relațională și maturizarea neurobiologică prelungită. În această perioadă, indivizii dobândesc o autonomie crescută, dar se confruntă simultan cu incertitudini semnificative privind traiectoriile profesionale, rolurile sociale și relațiile intime. Cercetările epidemiologice arată că tulburările de anxietate apar frecvent sau se intensifică în această etapă de viață, ceea ce face ca adultul emergent să fie deosebit de vulnerabil la stres emoțional. În același timp, tinerii adulți experimentează adesea instabilitate relațională semnificativă, inclusiv fluctuații în relațiile romantice, rețelele de prietenie și sistemele de suport social. Articolul examinează interacțiunea dinamică dintre simptomele de anxietate și procesele relaționale în perioada adultului emergent. Pornind de la psihologia*

dezvoltării, teoria atașamentului și analize socioculturale contemporane, lucrarea propune ipoteza amplificării anxietate–relație, conform căreia anxietatea și instabilitatea relațională interacționează într-un sistem de feedback bidirecțional. Acest sistem poate fi intensificat de factori socioculturali contemporani, inclusiv mediile relaționale digitale, incertitudinea economică și mobilitatea geografică crescută.

Cuvinte cheie: *adult emergent, tulburări de anxietate, instabilitate relațională, insecuritate de atașament, vulnerabilitate dezvoltativă, medii relaționale digitale, amplificare anxietate–relație.*

INTRODUCTION

Emerging adulthood has increasingly been recognized as a distinct developmental stage situated between late adolescence and established adulthood. Typically spanning the ages of approximately 18 to 30 years, this period is characterized by profound psychological, social, and neurobiological transformations. Individuals navigating this stage frequently experience transitions related to education, occupational roles, geographic mobility, and interpersonal relationships. Although these transitions may foster personal growth and identity development, they also introduce substantial uncertainty and emotional vulnerability.

Within developmental psychology, emerging adulthood has been conceptualized as a period marked by identity exploration, relational experimentation, and instability across multiple life domains (Arnett, 2020). The relative absence of clearly defined social roles may provide opportunities for self-discovery and autonomy; however, it may also generate ambiguity and psychological stress. Young adults are often required to make complex decisions regarding career trajectories, long-term partnership formation, and social belonging, frequently in the absence of stable institutional structures.

Epidemiological research indicates that anxiety disorders frequently emerge during late adolescence and early adulthood (Bandelow & Michaelis, 2022). Anxiety disorders represent one of the most prevalent categories of mental health conditions worldwide, affecting a substantial proportion of young adults. The onset of disorders such as generalized anxiety disorder, social anxiety disorder, and panic disorder often coincides with developmental challenges associated with emerging adulthood.

At the same time, relational instability constitutes a defining feature of this developmental stage. Young adults frequently experience fluctuations in romantic partnerships, evolving friendship networks, and changing social environments. These relational transitions often involve cycles of formation, dissolution, and renegotiation of interpersonal bonds. Although such experiences may contribute to identity development, they may also create opportunities for interpersonal stress and emotional distress.

Attachment theory offers an important framework for understanding the relationship between relational processes and anxiety vulnerability. According to attachment models, early relational experiences contribute to the development of internal working models that shape expectations regarding interpersonal trust, emotional availability, and relational security (Mikulincer & Shaver, 2020). Individuals with insecure attachment orientations may exhibit heightened sensitivity to perceived relational threats, including rejection, abandonment, or emotional withdrawal.

Contemporary sociocultural environments may further amplify these dynamics. Digital communication technologies, social media platforms, and online dating applications have fundamentally transformed relational interactions among young adults. While these technologies facilitate social connectivity, they also introduce new forms of relational ambiguity and interpersonal uncertainty (Odgers & Jensen, 2020). Phenomena such as ghosting, intermittent communication, and continuous exposure to social comparison may intensify emotional vulnerability and relational insecurity.

Moreover, broader structural conditions—including economic precarity, labor market instability, and increased geographic mobility—may contribute to heightened stress during emerging adulthood. Many young adults encounter difficulties achieving financial independence or establishing stable long-term relationships due to shifting socioeconomic conditions.

Within this complex developmental context, anxiety symptoms and relational processes may interact dynamically. The present article therefore proposes the anxiety-relational amplification hypothesis, according to which anxiety and relational instability form a bidirectional feedback system. Within this system, anxiety-related cognitive processes influence interpersonal behavior, which subsequently shapes relational outcomes that may either alleviate or intensify anxiety.

Understanding these interactions requires integrative theoretical approaches capable of combining developmental, psychological, and sociocultural perspectives. The following sections therefore examine the mechanisms through which emerging adulthood may function as a developmental context that amplifies both anxiety vulnerability and relational instability.

EMERGING ADULTHOOD AS A DEVELOPMENTAL STAGE

Emerging adulthood has increasingly been conceptualized as a distinct developmental stage characterized by prolonged transitions toward stable adult roles. The concept refers to the age period roughly between 18 and 30 years, during which individuals experience substantial transformations in educational trajectories, occupational pathways, residential independence, and interpersonal relationships. Unlike earlier developmental stages structured by institutional frameworks such as school systems or parental authority, emerging adulthood is characterized by greater autonomy, self-directed decision-making, and fluid social roles.

This developmental period is marked by several defining features, including identity exploration, instability across multiple life domains, increased self-focus, and the gradual assumption of adult responsibilities (Arnett, 2020). Young adults frequently experiment with different career options, value systems, and relational configurations while attempting to construct coherent personal identities. Although such exploration may foster psychological growth and adaptability, it simultaneously exposes individuals to repeated experiences of uncertainty and potential rejection.

From a psychosocial perspective, emerging adulthood represents a period of heightened sensitivity to interpersonal evaluation and social belonging. Romantic relationships, friendships, and peer networks play a central role in shaping identity development and emotional well-being. Consequently, relational experiences during this stage may carry substantial psychological significance, influencing self-concept formation and emotional regulation processes.

Neurobiological research further supports the view that emerging adulthood represents a developmental period characterized by ongoing maturation of neural systems associated with cognitive control and emotional regulation. The prefrontal cortex, which plays a crucial role in executive functioning, impulse control, and long-term planning, continues to develop structurally and functionally throughout the third decade of life. In contrast, limbic regions associated with emotional reactivity and threat detection may exhibit heightened sensitivity earlier in development.

This developmental asymmetry between emotional reactivity and regulatory capacity may contribute to increased emotional volatility and heightened sensitivity to perceived interpersonal threats. As a result, relational conflicts, social evaluation, or perceived rejection may trigger stronger emotional responses during emerging adulthood compared with later developmental stages characterized by more mature regulatory systems.

Taken together, these developmental characteristics suggest that emerging adulthood functions as a developmental amplifier of both psychological vulnerability and adaptive potential. The convergence of identity exploration, relational experimentation, and neurobiological maturation creates a context in which anxiety symptoms may emerge or intensify.

EPIDEMIOLOGY OF ANXIETY DISORDERS AMONG YOUNG ADULTS

Anxiety disorders represent the most prevalent category of mental health conditions worldwide. Epidemiological surveys consistently indicate that the onset of anxiety disorders most frequently occurs during late adolescence and early adulthood. Large-scale population studies have reported lifetime prevalence rates exceeding 25–30% in many countries, with particularly high incidence observed among individuals in their late teens and twenties (Bandelow & Michaelis, 2022).

Among the various anxiety disorders, generalized anxiety disorder, social anxiety disorder, panic disorder, and specific phobias are particularly common during emerging adulthood. Social anxiety disorder often manifests during periods characterized by heightened social evaluation, such as transitions into higher education, entry into professional environments, or the formation of new peer networks. Similarly, generalized anxiety disorder frequently emerges in response to uncertainties related to career development, financial independence, and long-term life planning.

Research has also documented significant comorbidity between anxiety disorders and other forms of psychological distress among young adults, including depressive symptoms, substance use disorders, and interpersonal dysfunction. Importantly, relational difficulties appear to play a significant role in the development and maintenance of anxiety symptoms.

Young adults experiencing anxiety frequently report difficulties establishing or maintaining stable interpersonal relationships. These difficulties may involve fear of negative evaluation, avoidance of social situations, excessive reassurance seeking, or heightened sensitivity to perceived rejection. Such interpersonal patterns may undermine relational stability and contribute to cycles of emotional distress.

Cross-national studies further highlight the influence of sociocultural factors on anxiety prevalence. Economic instability, rapid technological change, and shifting social norms regarding career development and intimate relationships may intensify

stress among young adults. In particular, the increasing prevalence of digitally mediated relationships has introduced new forms of relational ambiguity that may heighten interpersonal uncertainty and emotional vulnerability.

Within this context, understanding anxiety disorders among young adults requires theoretical models that integrate individual psychological processes with relational and sociocultural influences.

RELATIONAL INSTABILITY AND INTERPERSONAL VULNERABILITY

Relational instability constitutes a central feature of psychological vulnerability during emerging adulthood. Individuals within this developmental stage frequently experience fluctuations in romantic partnerships, friendship networks, and social group affiliations. These relational transitions may involve repeated cycles of relationship formation, dissolution, and renegotiation of interpersonal boundaries.

Although relational exploration may contribute to identity development and emotional growth, repeated relational disruptions may also generate experiences of rejection, abandonment, or emotional uncertainty. For individuals with preexisting anxiety vulnerabilities, such experiences may activate maladaptive cognitive and emotional processes, including rumination, hypervigilance to interpersonal cues, and catastrophic interpretations of relational events.

Attachment theory provides a particularly valuable framework for understanding how relational processes influence anxiety vulnerability. According to attachment theory, early interactions with caregivers contribute to the formation of internal working models that shape expectations regarding the availability, responsiveness, and reliability of others (Mikulincer & Shaver, 2020). These internal models guide interpersonal expectations and influence emotional regulation strategies within relationships.

Individuals with insecure attachment orientations may exhibit heightened sensitivity to relational threat. Those with anxious attachment styles often employ hyperactivation strategies characterized by reassurance seeking, fear of abandonment, and heightened emotional reactivity in response to perceived relational threats. Conversely, individuals with avoidant attachment orientations may adopt deactivation strategies involving emotional distancing, suppression of vulnerability, and avoidance of relational intimacy.

Both attachment strategies may contribute to relational instability. Hyperactivation strategies may overwhelm relational partners and generate conflict cycles, whereas deactivation strategies may inhibit emotional intimacy and foster relational disengagement. Over time, these interpersonal dynamics may reinforce negative relational expectations and increase vulnerability to anxiety symptoms.

In addition, the developmental task of forming long-term romantic relationships may intensify emotional investment in relational outcomes. Decisions regarding commitment, compatibility, and life planning often carry substantial psychological significance during emerging adulthood. Consequently, even relatively minor relational disruptions may be interpreted as indicators of personal inadequacy or relational failure.

SOCIOCULTURAL AND DIGITAL RELATIONAL ENVIRONMENTS

The sociocultural context of emerging adulthood has undergone profound transformation in recent decades. Digital communication technologies, social media

platforms, and online dating applications have significantly altered the ways in which relationships are initiated, maintained, and dissolved.

Digital relational ecosystems provide unprecedented opportunities for social connection. However, these technologies also introduce new forms of relational ambiguity and interpersonal uncertainty. Online interactions frequently involve asynchronous communication, limited contextual cues, and algorithmically mediated partner selection. Such conditions may complicate the interpretation of relational intentions and emotional signals.

Phenomena such as ghosting, breadcrumbing, intermittent communication, or delayed responses may generate uncertainty regarding relational commitment. Individuals may struggle to interpret the meaning of digital interactions, leading to increased rumination and emotional vigilance. For individuals already vulnerable to anxiety, such ambiguity may intensify fears of rejection or abandonment.

Another important feature of digital environments involves continuous social comparison. Social media platforms frequently present curated and idealized representations of relationships, achievements, and lifestyles. Exposure to such representations may lead individuals to evaluate their own relational experiences against perceived social norms. Repeated upward comparison may contribute to feelings of inadequacy, relational dissatisfaction, and increased anxiety (Twenge & Campbell, 2021).

Broader structural factors also shape relational experiences during emerging adulthood. Economic uncertainty, unstable labor markets, and rising housing costs may delay traditional milestones such as financial independence or long-term partnership formation. Geographic mobility associated with education or career opportunities may disrupt established social networks and require individuals to reconstruct relational support systems in unfamiliar environments.

Together, these sociocultural factors contribute to a relational landscape characterized by fluidity, ambiguity, and uncertainty. Within this context, anxiety-related cognitive processes may become particularly salient as individuals attempt to interpret complex relational signals and manage uncertainty regarding social belonging (Calancea, A. 2012).

THE ANXIETY-RELATIONAL AMPLIFICATION HYPOTHESIS

The preceding sections highlight the complex interplay between developmental transitions, relational processes, and sociocultural influences during emerging adulthood. Rather than functioning independently, these factors appear to interact dynamically within interconnected psychological systems.

The anxiety-relational amplification hypothesis proposes that anxiety symptoms and relational instability are linked through a bidirectional feedback loop. Within this system, anxiety-related cognitive processes influence interpersonal behavior, which in turn shapes relational outcomes that may either alleviate or intensify anxiety.

Individuals experiencing heightened anxiety frequently demonstrate increased vigilance toward interpersonal cues. This vigilance may involve scanning for subtle signals of rejection, emotional withdrawal, or relational dissatisfaction. Although such monitoring may initially function as a protective strategy aimed at

preventing relational loss, it may also increase sensitivity to ambiguous or neutral social signals.

Cognitive processes such as rumination and catastrophic interpretation may further intensify emotional responses to relational events. Individuals may repeatedly analyze interpersonal interactions, searching for signs of relational failure or rejection. Over time, these cognitive patterns may reinforce maladaptive beliefs related to abandonment, personal inadequacy, or unworthiness.

These cognitive processes frequently influence interpersonal behaviors. For example, individuals experiencing relational anxiety may engage in reassurance seeking, repeatedly seeking confirmation of emotional commitment from relational partners. Although such behavior may temporarily reduce anxiety, it may also generate relational strain if perceived as excessive or intrusive.

Alternatively, some individuals may adopt avoidance strategies aimed at minimizing vulnerability to rejection. Emotional withdrawal, suppression of vulnerability, or avoidance of relational commitment may provide temporary relief from anxiety but may also inhibit the development of secure relational bonds.

Relational responses to these behaviors may subsequently reinforce anxiety-related beliefs. Conflict, emotional distancing, or relationship dissolution may confirm fears of rejection or abandonment, thereby intensifying anxiety symptoms. Through this process, anxiety and relational instability become mutually reinforcing components of a cyclical feedback system.

Emerging adulthood may amplify this cycle due to the convergence of developmental transitions, relational experimentation, and sociocultural pressures. As individuals attempt to establish stable identities and relational commitments within uncertain environments, interpersonal experiences may acquire heightened psychological significance.

DISCUSSION

The present article examined the dynamic relationship between anxiety symptoms and relational instability during emerging adulthood, proposing the anxiety-relational amplification hypothesis as a conceptual framework for understanding the bidirectional interaction between psychological vulnerability and interpersonal processes. The findings synthesized from developmental, psychological, and sociocultural literature suggest that emerging adulthood constitutes a developmental context in which both anxiety and relational difficulties may mutually reinforce one another.

First, the developmental characteristics of emerging adulthood appear to create a structural context of heightened emotional sensitivity. As highlighted in developmental psychology research, this life stage is characterized by identity exploration, instability in life roles, and the gradual assumption of adult responsibilities (Arnett, 2020). These transitions require individuals to navigate complex social environments while simultaneously constructing coherent personal identities. Such processes inevitably involve uncertainty and the potential for interpersonal rejection, both of which may activate anxiety-related cognitive processes.

Second, neurodevelopmental research suggests that emotional reactivity may exceed regulatory capacity during emerging adulthood. The maturation of prefrontal

regulatory systems continues into the third decade of life, while limbic structures associated with emotional threat detection may exhibit heightened responsiveness during earlier developmental phases. This asymmetry may contribute to increased sensitivity to interpersonal stressors, including perceived rejection or relational conflict. Consequently, relational events that might otherwise be interpreted as minor or temporary may be experienced as highly threatening by individuals with elevated anxiety vulnerability.

Third, relational instability during emerging adulthood appears to function both as a consequence and a driver of anxiety-related distress. Young adults frequently experience transitions in romantic partnerships, friendship networks, and social affiliations. These relational shifts may involve repeated experiences of uncertainty, emotional ambiguity, or perceived abandonment. For individuals with insecure attachment patterns, such experiences may activate maladaptive interpersonal strategies such as reassurance seeking, emotional withdrawal, or avoidance of intimacy.

Attachment theory provides an important explanatory framework for understanding these patterns. Individuals with anxious attachment styles may exhibit hyperactivation strategies characterized by heightened vigilance to relational signals and persistent fear of abandonment (Mikulincer & Shaver, 2020). Conversely, individuals with avoidant attachment tendencies may adopt deactivation strategies involving emotional distancing and suppression of vulnerability. Both strategies may inadvertently undermine relational stability and reinforce maladaptive relational expectations.

Importantly, these interpersonal dynamics may interact with cognitive processes commonly associated with anxiety disorders. Rumination, catastrophic interpretation of social cues, and intolerance of uncertainty may amplify emotional responses to relational events. These processes may lead individuals to interpret ambiguous interpersonal interactions as evidence of rejection or relational failure. Such interpretations may then trigger behavioral responses—such as reassurance seeking or avoidance—that generate further relational strain.

The concept of anxiety-relational amplification therefore describes a cyclical system in which anxiety-related cognition, interpersonal behavior, and relational outcomes mutually reinforce one another. Within this feedback system, relational instability does not merely function as an external stressor but becomes integrated into the maintenance mechanisms of anxiety itself.

Contemporary sociocultural conditions may further intensify this cycle. Digital relational environments have transformed interpersonal communication patterns among young adults. Social media platforms and online dating applications increase opportunities for connection but also introduce new forms of relational ambiguity. Phenomena such as ghosting, intermittent communication, and constant social comparison may exacerbate uncertainty regarding relational intentions (Odgers & Jensen, 2020).

Moreover, digital environments frequently expose individuals to curated representations of others' relationships and lifestyles. Such exposure may contribute to increased self-evaluative comparison and feelings of relational inadequacy. These

experiences may activate rumination and reinforce negative self-schemas commonly associated with anxiety disorders.

Economic and structural factors also contribute to the relational context of emerging adulthood. Rising housing costs, unstable labor markets, and delayed financial independence may postpone traditional milestones of adulthood, including long-term partnership formation. Such delays may produce a sense of developmental uncertainty that interacts with relational insecurity and psychological distress.

Taken together, these findings support the conceptualization of emerging adulthood as a developmental amplifier of anxiety–relational dynamics. Within this stage of life, developmental transitions, relational experimentation, and sociocultural pressures converge to create conditions in which anxiety and relational instability may mutually intensify.

From a clinical perspective, these insights highlight the importance of integrative therapeutic approaches that address both individual psychological processes and interpersonal dynamics. Traditional cognitive-behavioral interventions for anxiety often focus on cognitive distortions and avoidance behaviors. However, interventions targeting relational processes—such as attachment-based therapies, interpersonal psychotherapy, or relationally focused cognitive-behavioral interventions—may offer additional therapeutic benefits.

In particular, addressing maladaptive relational schemas and interpersonal expectations may reduce the intensity of the anxiety–relational feedback loop. Therapeutic strategies that promote emotional regulation, interpersonal communication skills, and tolerance of relational uncertainty may help individuals develop more adaptive relational patterns.

Future research should therefore prioritize multilevel models that integrate developmental, neurobiological, interpersonal, and sociocultural variables. Longitudinal studies examining the temporal dynamics between anxiety symptoms and relational experiences may provide further insights into the mechanisms underlying anxiety–relational amplification.

In conclusion, the present analysis emphasizes that anxiety disorders among young adults cannot be fully understood without considering the relational contexts in which they occur. Emerging adulthood represents a developmental period in which relational experiences play a central role in shaping emotional well-being. Recognizing the bidirectional relationship between anxiety and relational instability may therefore contribute to more comprehensive theoretical models and more effective psychological interventions targeting anxiety among young adults.

CONTRIBUTION TO THE LITERATURE

The present article contributes to the existing literature on anxiety and relational functioning in several important ways.

First, the paper integrates developmental, psychological, and sociocultural perspectives into a coherent conceptual framework explaining anxiety vulnerability during emerging adulthood. While previous research has examined anxiety disorders, attachment insecurity, or relational instability separately, relatively few studies have proposed an integrative model capable of explaining how these domains interact dynamically within a developmental context. By synthesizing findings from

developmental psychology, attachment theory, and sociocultural research, the present work advances a multilevel perspective on anxiety–relational dynamics.

Second, the article introduces the anxiety–relational amplification hypothesis, which conceptualizes anxiety and relational instability as components of a bidirectional feedback system. According to this perspective, anxiety-related cognitive processes influence interpersonal behavior, which subsequently shapes relational outcomes that may reinforce or alleviate anxiety symptoms. This conceptualization emphasizes the cyclical and systemic nature of anxiety–relational interactions, extending existing theoretical models that typically focus on either individual psychopathology or interpersonal processes in isolation.

Third, the article highlights the role of emerging adulthood as a developmental amplifier of psychological vulnerability. The convergence of identity exploration, relational experimentation, and ongoing neurobiological maturation may intensify emotional responses to interpersonal stressors. Recognizing emerging adulthood as a developmental amplifier helps explain why anxiety disorders frequently emerge or intensify during this life stage.

Fourth, the present analysis incorporates contemporary sociocultural influences, including digital relational environments, social comparison processes, and economic uncertainty. These factors represent relatively recent developments in the social ecology of young adults and may significantly shape relational experiences and psychological well-being. Integrating these sociocultural variables into the theoretical framework allows for a more comprehensive understanding of anxiety vulnerability in modern social contexts.

Finally, the integrative framework proposed in this article has important clinical implications. By conceptualizing anxiety and relational instability as mutually reinforcing processes, the model suggests that effective psychological interventions may need to address both intrapersonal cognitive processes and interpersonal relational dynamics. Interventions focusing solely on individual symptom reduction may be insufficient if relational patterns maintaining anxiety are not simultaneously addressed.

Together, these contributions extend existing research by providing a multilevel conceptualization of anxiety–relational interactions that integrates developmental psychology, attachment theory, and sociocultural analysis.

CONCEPTUAL PROPOSITIONS

Based on the theoretical framework developed in this article, several conceptual propositions can be formulated to guide future empirical research.

Proposition 1. Anxiety symptoms and relational instability are dynamically interconnected through bidirectional feedback mechanisms. Individuals experiencing elevated anxiety may display heightened vigilance to interpersonal cues and increased sensitivity to perceived rejection. These cognitive processes may lead to interpersonal behaviors such as reassurance seeking, emotional withdrawal, or avoidance of relational vulnerability. Such behaviors may subsequently contribute to relational strain or instability, which in turn reinforces anxiety symptoms.

Proposition 2. Insecure attachment patterns moderate the relationship between anxiety and relational instability. Individuals with anxious attachment orientations may exhibit hyperactivation strategies characterized by reassurance

seeking and fear of abandonment, whereas individuals with avoidant attachment orientations may display deactivation strategies involving emotional distancing and relational disengagement. Both patterns may intensify relational instability and contribute to the maintenance of anxiety symptoms.

Proposition 3. Emerging adulthood functions as a developmental amplifier of anxiety-relational dynamics. The developmental characteristics of emerging adulthood—such as identity exploration, instability of life roles, and ongoing neurobiological maturation—may increase emotional sensitivity to interpersonal experiences. Consequently, relational disruptions may have stronger psychological consequences during this life stage compared with later developmental periods.

Proposition 4. Digital relational environments amplify interpersonal uncertainty and may increase vulnerability to anxiety-related rumination. Social media platforms and online communication technologies expose individuals to continuous social comparison and ambiguous relational signals. These dynamics may increase self-evaluative rumination and contribute to heightened interpersonal vigilance among individuals vulnerable to anxiety.

Proposition 5. Sociocultural uncertainty moderates' anxiety-relational amplification processes. Economic instability, labor market uncertainty, and increased geographic mobility may disrupt relational stability and delay traditional milestones of adulthood. These structural conditions may intensify emotional vulnerability and interact with individual psychological processes to increase anxiety risk.

LIMITATIONS AND FUTURE RESEARCH

Although the present article proposes an integrative conceptual framework for understanding the relationship between anxiety and relational instability during emerging adulthood, several limitations should be acknowledged.

First, the current analysis is primarily theoretical and integrative in nature. While it synthesizes findings from developmental psychology, attachment theory, and sociocultural research, the proposed anxiety-relational amplification model requires further empirical validation. Future studies should therefore examine the mechanisms described in this framework using longitudinal and experimental research designs capable of identifying causal relationships between anxiety symptoms and relational dynamics.

Second, the conceptual model presented in this article is based largely on evidence derived from Western and industrialized societies. Cultural norms regarding relationships, family structures, and social expectations vary considerably across different regions of the world. Consequently, the dynamics of anxiety and relational instability during emerging adulthood may manifest differently in collectivistic cultural contexts compared with individualistic societies. Cross-cultural research is therefore necessary to evaluate the generalizability of the proposed model.

Third, the role of digital relational environments requires further empirical investigation. Although previous research suggests that social media use and digitally mediated communication may influence interpersonal uncertainty and social comparison processes, the precise mechanisms linking digital interaction patterns to anxiety-related cognitive processes remain insufficiently understood. Future research should explore how specific forms of digital communication influence relational expectations and emotional regulation among young adults.

Fourth, neurobiological factors underlying anxiety–relational interactions were addressed only at a conceptual level. Emerging evidence from affective neuroscience suggests that developmental changes in neural systems associated with emotion regulation and threat detection may influence interpersonal sensitivity during emerging adulthood. Interdisciplinary research integrating psychological assessment with neurobiological methods may therefore provide deeper insights into these mechanisms.

Finally, future research should examine protective factors capable of moderating the anxiety–relational amplification cycle. Variables such as emotional regulation capacity, secure attachment experiences, strong social support networks, and adaptive coping strategies may reduce vulnerability to anxiety during emerging adulthood. Longitudinal studies examining developmental trajectories across the transition from emerging adulthood into established adulthood may also help clarify whether anxiety–relational amplification represents a transient developmental phenomenon or whether it contributes to the persistence of anxiety disorders across the life span.

CONCLUSIONS

Emerging adulthood represents a developmental period characterized by profound psychological, relational, and sociocultural transitions. While this stage provides opportunities for identity exploration and personal growth, it simultaneously exposes individuals to significant uncertainty across multiple life domains.

The present analysis highlights the dynamic relationship between anxiety symptoms and relational instability during emerging adulthood. Rather than functioning as independent phenomena, these factors appear to interact within a bidirectional feedback system. Anxiety-related cognitive processes—such as rumination, hypervigilance to social cues, and catastrophic interpretations of relational events—may influence interpersonal behaviors that contribute to relational conflict, withdrawal, or instability. In turn, relational disruptions may reinforce maladaptive beliefs regarding rejection, abandonment, or personal inadequacy, thereby intensifying anxiety symptoms.

Contemporary sociocultural conditions further amplify these dynamics. Digital relational environments, economic precarity, and increased geographic mobility introduce new forms of relational ambiguity and emotional stress. Within this context, emerging adulthood may function as a developmental amplifier, intensifying the interaction between individual psychological vulnerabilities and environmental pressures.

Recognizing the bidirectional relationship between anxiety and relational instability may contribute to the development of more comprehensive theoretical models and more effective psychological interventions targeting anxiety among young adults. Future research integrating developmental, psychological, interpersonal, and sociocultural perspectives will be essential for advancing the understanding of anxiety–relational dynamics in contemporary societies.

BIBLIOGRAPHY

Arnett, J. J. (2020). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 75(4), 469–480. <https://doi.org/10.1037/amp0000530>

Bandelow, B., & Michaelis, S. (2022). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 24(2), 141–150. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2022.24.2/bbandelow>

Calancea, A. (2012). *Trening-ul de dezvoltare a competențelor afective: Ghid pentru formarea practică în consilierea psihologică*. Chișinău: Î.S.F.E.-P. Tipografia Centrală.

Cuijpers, P., Miguel, C., Ciharova, M., et al. (2023). Psychological treatments for anxiety disorders: A meta-analysis. *World Psychiatry*, 22(1), 105–115. <https://doi.org/10.1002/wps.21081>

Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2020). Attachment theory and emotions in close relationships. *Current Opinion in Psychology*, 25, 6–10.

Odgers, C. L., & Jensen, M. R. (2020). Annual research review: Adolescent mental health in the digital age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61(3), 336–348. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13190>

Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2021). Media use and mental health among young adults. *Journal of Adolescence*, 89, 110–121. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.05.004>

World Health Organization. (2023). *Global mental health report: Transforming mental health for all*. WHO.

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST AS A FACILITATOR OF CONTINUING LEARNING IN THE DIGITAL SOCIETY

ROLUL PSIHOLOGULUI CA FACILITATOR AL ÎNVĂȚĂRII CONTINUE ÎN SOCIETATEA DIGITALĂ

Lăcrămioara MOCANU

PhD in Psychology, Associate Professor, Danubius International University of Galați,
Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1441-797X>

Ancuța Loredana CĂRĂUȘ

PhD, Professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău, Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5206-4707>

Carolina CERNEI

Professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău, Romania.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2389-8354>

Abstract. *The rapid expansion of digital technologies has fundamentally reshaped the conditions under which people learn, adapt, and grow throughout their lives. In this context, the psychologist's role has extended well beyond traditional therapeutic or diagnostic functions, evolving into that of a genuine facilitator of lifelong learning. The present article examines how psychological expertise can be mobilized to support individuals and communities in navigating the challenges of continuous learning in a digitally saturated environment. Drawing on Romanian and international literature, the paper argues that psychologists possess a unique set of tools—ranging from motivational interviewing and cognitive-behavioral techniques to group facilitation and digital literacy support—that can be strategically deployed in educational, organizational, and community settings. The article also discusses the tensions and ethical responsibilities that emerge when psychological practice intersects with the imperatives of a knowledge economy driven by algorithms and data. The conclusions emphasize the need for a proactive, interdisciplinary approach in which psychologists collaborate with educators, technologists, and policy-makers to create equitable conditions for continuous learning.*

Keywords: *lifelong learning, digital society, psychologist as facilitator, continuous learning, psychological support, digital literacy, educational psychology*

Rezumat. *Expansiunea rapidă a tehnologiilor digitale a reconfigurat în mod fundamental condițiile în care oamenii învață, se adaptează și evoluează de-a lungul întregii vieți. În acest context, rolul psihologului s-a extins dincolo de funcțiile terapeutice sau diagnostice tradiționale, transformându-se într-unul de facilitator autentic al învățării permanente. Articolul de față analizează modul în care expertiza psihologică poate fi mobilizată pentru a sprijini indivizii și comunitățile în navigarea provocărilor generate de învățarea continuă într-un mediu digital saturat. Valorificând literatura de specialitate românească și internațională, lucrarea argumentează că psihologii dețin un set unic de instrumente — de la tehnici cognitiv-comportamentale și interviu motivațional, până la facilitarea grupurilor și sprijinul pentru alfabetizarea digitală — care pot fi utilizate*

strategic în contexte educaționale, organizaționale și comunitare. Articolul discută, de asemenea, tensiunile și responsabilitățile etice ce apar la intersecția practicii psihologice cu imperativele economiei cunoașterii, condusă de algoritmi și date. Concluziile subliniază necesitatea unei abordări proactive și interdisciplinare, în care psihologii colaborează cu educatori, specialiști în tehnologie și factori de decizie politică pentru a crea condiții echitabile de învățare continuă.

Cuvinte-cheie: *învățare continuă, societate digitală, psiholog facilitator, învățare permanentă, suport psihologic, alfabetizare digitală, psihologie educațională*

INTRODUCERE

Trăim, fără îndoială, într-un moment de ruptură. Dacă până nu demult se accepta, relativ neproblematic, că educația formală aparține primei treimi a vieții — școlii, liceului, facultății — astăzi această convingere s-a erodat rapid, sub presiunea unui mediu tehnologic în continuă schimbare. Competențele dobândite ieri devin insuficiente mâine, iar capacitatea de a învăța în mod constant a ajuns să fie considerată nu un avantaj, ci o condiție esențială pentru a funcționa decent în societatea contemporană (Jinga & Negreț-Dobridor, 2004).

Psihologia, ca disciplină situată la intersecția dintre viața interioară a individului și presiunile sociale, nu putea rămâne indiferentă față de aceste transformări. Dimpotrivă, tocmai în acest spațiu de tensiune dintre ceea ce știe omul și ceea ce trebuie să știe pentru a face față cotidianului digital, psihologul are o contribuție esențială. Nu este vorba doar despre consilierea celor care se simt copleșiți de noile tehnologii, deși și aceasta reprezintă o nevoie reală. Este vorba, mai profund, despre construirea și menținerea acelei disponibilități psihice față de experiența de a nu ști — și de a învăța din nou — care constituie miezul oricărei forme autentice de creștere (Zlate, 2004).

Conceptul de „facilitator al învățării” nu este nou în literatura psihopedagogică. Carl Rogers îl folosea încă din anii '60 pentru a descrie un profesor sau terapeut care creează condițiile psihologice necesare procesului de descoperire personală (Rogers, 1969, apud Cucoș, 2002). Ceea ce s-a schimbat nu este esența rolului, ci complexitatea contextului în care el se exercită. Societatea digitală adaugă straturi suplimentare de dificultate: fragmentarea atenției, supra-informarea, oboseala decizională și sentimentul acut de inadecvare pe care îl poate trezi o lume în care totul pare să se schimbe mai repede decât poate absorbi mintea umană (Radu & Ulrich, 2016).

Lucrarea de față nu își propune să ofere un inventar exhaustiv al intervențiilor psihologice posibile în domeniul educației digitale. Scopul este mai modest, dar și mai aplicat: de a argumenta că psihologul deține, prin formarea sa și prin instrumentele pe care le stăpânește, o poziție privilegiată în sprijinirea învățării continue, și de a ilustra câteva direcții concrete prin care această poziție poate fi valorificată eficient.

DIMENSIUNEA MOTIVAȚIONALĂ ȘI EMOȚIONALĂ A ÎNVĂȚĂRII CONTINUE: CONTRIBUȚIA PSIHOLOGULUI

Oricine a lucrat vreodată cu adulți aflați în programe de reconversie profesională sau cu angajați trimiși la cursuri de formare digitală știe că principala barieră în fața învățării nu este, de obicei, de natură cognitivă. Oamenii nu eșuează pentru că nu sunt suficient de inteligenți sau pentru că materialul este prea dificil în mod obiectiv. Eșuează — sau, mai frecvent, abandonează înainte de a eșua — din cauza

unor mecanisme emoționale și motivaționale care scapă, în mod sistematic, atenției planificatorilor de curriculum (Neacșu, 2010).

Teama de a fi judecat de colegi mai tineri, rușinea de a nu înțelege la prima vedere, comparațiile sociale negative și sentimentul că "nu ești făcut pentru asta" sunt toate fenomene care aparțin, în mod legitim, domeniului psihologic. Teoriile motivaționale contemporane, în special teoria autodeterminării dezvoltată de Deci și Ryan (1985, apud Neacșu, 2010), arată că motivația intrinsecă — singura formă de motivație capabilă să susțină un efort de lungă durată — este condiționată de satisfacerea a trei nevoi psihologice fundamentale: autonomia, competența și relaționalitatea. Psihologul care înțelege aceste mecanisme poate structura programe de formare și contexte de sprijin care să le activeze, mai degrabă decât să le blocheze.

Un aspect adesea subestimat este relația dintre identitate și învățare. A învăța ceva nou înseamnă, la nivel profund, a-ți modifica felul în care te percepi pe tine însuți. Un contabil cu treizeci de ani de experiență care trebuie să adopte un software de inteligență artificială nu face doar o actualizare tehnică — el renegociază, conștient sau nu, o parte din identitatea sa profesională (Mitrofan, 2008). Această renegociere poate fi însoțită de anxietate, rezistență sau, în cel mai bun caz, de ambivalență. Psihologul, indiferent că lucrează în context organizațional sau educațional, are instrumentele necesare pentru a acompania aceste tranziții identitare — prin tehnici de interviu motivațional, prin explorarea narativă a traiectoriei profesionale sau prin intervenții de grup centrate pe normalizarea incertitudinii.

Merită menționat că literatura românească de psihologie educațională a acordat o atenție crescândă acestor aspecte în ultimii ani. Neacșu (2010) subliniază importanța contextualizării culturale a intervențiilor motivaționale, atrăgând atenția că modelele occidentale nu se transferă întotdeauna fără ajustări semnificative în spații culturale cu o altă relație față de autoritate și față de eroare. Radu și Ulrich (2016) analizează, la rândul lor, presiunile specifice pe care digitalizarea le exercită asupra identității profesionale a cadrelor didactice, oferind un model util de înțelegere a rezistenței la schimbare care poate fi extins și la alte categorii profesionale. Aceste contribuții confirmă că rolul psihologului în cadrul proceselor de învățare continuă nu poate fi redus la o simplă aplicare de tehnici importate, ci necesită o ancorare în realitățile locale, istorice și culturale ale celor cu care lucrează.

Practica facilitării emoționale a învățării presupune, totodată, o atenție specială față de grupurile vulnerabile sau marginalizate în raport cu digitalizarea: vârstnicii, persoanele cu nivel scăzut de educație formală, locuitorii mediului rural sau cei cu anxietate tehnologică crescută. Psihologul care lucrează cu aceste grupuri se confruntă cu sarcina delicată de a calibra intervenția la un nivel de complexitate accesibil, fără a cădea în paternalism. Tonul — mai mult decât tehnica — face adesea diferența (Mitrofan, 2008).

PSIHOLOGUL CA MEDIATOR ÎNTRE INDIVID ȘI MEDIUL DIGITAL: PROVOCĂRI ETICE ȘI DIRECȚII DE ACȚIUNE

Dacă primul plan al intervenției psihologice în domeniul învățării continue este cel motivațional-emoțional, cel de-al doilea este, poate, mai puțin explorat, dar la fel de urgent: cel al medierii critice între individ și mediul digital propriu-zis. Societatea digitală nu este un spațiu neutru de transmitere a informației. Este un ecosistem construit pe logici de captare a atenției, de personalizare algoritmică și de generare a

angajamentului — logici care nu coincid, în mod necesar, cu condițiile psihologice ale unei învățări profunde și autonome (Băban, 2009).

Psihologul care activează în contexte educaționale sau organizaționale digitale este chemat să ajute oamenii să înțeleagă nu doar cum funcționează instrumentele digitale, ci și ce efecte au acestea asupra proceselor lor cognitive și emoționale. Cercetările privind impactul multitaskingului digital, al notificărilor continue sau al consumului de conținut în format scurt (short-form content) asupra capacității de atenție susținută sunt deja suficient de consistente pentru a justifica o intervenție psihoeducativă sistematică în această direcție (Băban, 2009). Nu este vorba despre o atitudine luddistă sau despre o demonizare a tehnologiei, ci despre cultivarea unei relații conștiente, reflexive și intenționale cu instrumentele digitale — ceea ce literatura de specialitate numește tot mai frecvent „agenție digitală” (Boncu & Nastas, 2015).

O direcție concretă de acțiune este integrarea psihologiei în designul programelor de e-learning și de formare online. Studii realizate în spațiul românesc (Bocoș, 2013) arată că majoritatea platformelor digitale de formare profesională sunt concepute preponderent din perspectivă tehnică sau didactică, fără o consultare sistematică a psihologilor care ar putea contribui la structurarea feedback-ului, la gestionarea erorilor, la calibrarea dificultății sarcinilor sau la construirea unui sentiment de comunitate în rândul cursanților izolați fizic unii de alții. Implicarea psihologului în echipele interdisciplinare de design educațional reprezintă, în acest sens, nu un lux, ci o necesitate pragmatică.

Pe planul eticii profesionale, rolul de facilitator al învățării digitale ridică întrebări la care profesia trebuie să răspundă cu mai multă claritate decât a făcut-o până acum. Care este responsabilitatea psihologului față de datele colectate despre comportamentul de învățare al utilizatorilor? Cum poate fi asigurată confidențialitatea în contexte de formare online în care traseele de navigare sunt automat înregistrate? Cum se gestionează situațiile în care instrumentele digitale recomandate de angajator pentru „dezvoltarea angajaților” devin, în fapt, instrumente de supraveghere și evaluare a performanței? Codul deontologic al profesiei de psiholog din România (Colegiul Psihologilor din România, 2013) oferă cadrul de bază, dar aplicarea lui în mediul digital presupune interpretări nuanțate, pe care comunitatea profesională abia începe să le articuleze.

Nu în ultimul rând, psihologul însuși se confruntă cu provocarea de a rămâne el însuși un cursant permanent. Evoluția rapidă a neuropsihologiei cognitive, a psihologiei pozitive aplicate în organizații, a tehnicilor bazate pe mindfulness sau a intervențiilor suportate digital (digital-mental-health tools) face ca formarea continuă să nu fie, pentru psiholog, o cerință externă, ci o condiție intrinsecă a competenței sale. Această dimensiune autobiografică — psihologul ca model viu al unui raport sănătos cu învățarea — nu trebuie subestimată în contexte de intervenție educațională sau organizațională (Mitrofan, 2008).

CONCLUZII

Rolul psihologului în societatea digitală depășește, cu certitudine, granițele tradiționale ale profesiei. Nu mai este suficient să intervii în momentul crizei sau să diagnostichezi dificultăți de adaptare după ce acestea s-au instalat. Dimensiunea proactivă a practicii psihologice — prezența sa în designul mediilor de învățare, în

formarea motivației, în cultivarea rezilienței față de schimbare și în medierea critică a relației cu tehnologia — devine tot mai importantă și tot mai necesară.

Articolul de față a argumentat că psihologul deține un set de competențe specific și valoros pentru facilitarea învățării continue: de la înțelegerea mecanismelor motivaționale și emoționale care o susțin sau o sabotează, până la capacitatea de a lucra cu identitățile profesionale în tranziție și de a oferi un cadru reflexiv față de efectele psihologice ale imersiunii digitale. Aceste competențe nu sunt numai utile — sunt rare și adesea absente din echipele interdisciplinare care planifică și implementează programe de formare în contextul digitalizării.

Există, desigur, limite și riscuri. Medicalizarea excesivă a dificultăților de adaptare la digital, tendința de a individualiza probleme care au rădăcini structurale sau instituționale și riscul cooptării practicii psihologice în logici corporatiste de maximizare a productivității sunt capcane reale. O psihologie a învățării continue onestă față de propria sa menire trebuie să le numească și să le reziste cu claritate.

Direcțiile de cercetare viitoare ar putea include studii longitudinale privind eficiența intervențiilor psihologice în programe de formare profesională digitală, analize calitative ale experiențelor psihologilor care lucrează în medii organizaționale digitalizate și dezvoltarea unor instrumente de evaluare a competenței de facilitare a învățării continue adaptate contextului cultural românesc. Câmpul este larg deschis, iar relevanța sa socială este, cu greu, de contestat.

BIBLIOGRAFIE

Băban, A. (2009). *Consiliere educațională: Ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere*. Cluj-Napoca: ASCR.

Bocoș, M. (2013). *Instruirea interactivă: Repere axiologice și metodologice*. Iași: Polirom.

Boncu, Ș., & Nastas, D. (Coord.). (2015). *Emoții sociale: Teorie, cercetare și aplicații*. Iași: Institutul European.

Colegiul Psihologilor din România. (2013). *Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică*. București: CPR. Recuperat de pe <https://www.copsi.ro>

Cucoș, C. (2002). *Pedagogie* (ed. a II-a revăzută și adăugită). Iași: Polirom.

Jinga, I., & Negreț-Dobridor, I. (2004). *Inspekția școlară și designul instrucțional*. București: Aramis.

Mitrofan, I. (Coord.). (2008). *Psihoterapie: Repere teoretice, metodologice și aplicative*. București: SPER.

Neacșu, I. (2010). *Introducere în psihologia educației și a dezvoltării*. Iași: Polirom.

Radu, I. T., & Ulrich, C. (2016). *Evaluarea în procesul didactic* (ed. a III-a). București: EDP.

Zlate, M. (2004). *Tratat de psihologie organizațional-managerială* (Vol. I). Iași: Polirom

PSYCHOLOGICAL MODELS OF PERSONAL RESILIENCE MODELE PSIHOLOGICE ALE REZILIENTEI PERSONALITĂȚII

Volodymyr PUNDIEV

PhD, Associate Professor, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0407-4229>

Abstract. *The study examines the concept of psychological resilience and analyzes the principal theoretical models that explain its formation and development. Resilience, derived from the English term denoting elasticity or the capacity to recover, refers to an individual's ability to effectively overcome stressful situations, crises, and adversity while maintaining psychological well-being and functional stability. Unlike relatively stable personality traits such as stress resistance or hardiness, resilience is conceptualized as a dynamic process of adaptation shaped by both internal and external resources. The concept gained prominence following the longitudinal research of Emmy Werner, which demonstrated that some children raised in adverse conditions achieved positive life outcomes due to adaptive capacities.*

The paper systematizes key psychological models of resilience, including the developmental (cultivation) model, stress-coping models (ego-psychological, personality trait, and contextual approaches), and the resource-based framework. Particular attention is given to S. Maddi's theory of hardiness, emphasizing involvement, control, and challenge as cognitive attitudes that transform stress into opportunities for growth. The analysis highlights the importance of internal resources—such as emotional intelligence, self-regulation, value orientations, and self-esteem—as well as external resources, including social support, leadership, and participation in community structures.

The study argues that resilience does not imply the absence of stress, but rather the capacity to respond constructively, learn from adversity, and restore or even enhance previous levels of functioning. Integrating multiple theoretical perspectives facilitates the development of comprehensive psychological interventions, particularly in group settings, aimed at strengthening adaptive coping strategies and promoting long-term psychological well-being.

Keywords: *psychological resilience; coping strategies; resource approach; hardiness; stress management; adaptive functioning; social support.*

Rezumat. *Studiul examinează conceptul de reziliență psihologică și analizează principalele modele teoretice care explică formarea și dezvoltarea acesteia. Reziliența, termen derivat din limba engleză și asociat cu elasticitatea și capacitatea de recuperare, reprezintă abilitatea individului de a depăși eficient situațiile stresante, crizele și adversitățile, menținându-și echilibrul psihologic și funcționarea adaptativă. Spre deosebire de trăsături relativ stabile ale personalității, precum rezistența la stres sau robustețea psihologică (hardiness), reziliența este conceptualizată ca un proces dinamic de adaptare, influențat de resurse interne și externe. Interesul științific pentru acest concept a fost stimulat de cercetările longitudinale realizate de Emmy Werner, care au demonstrat că o parte dintre copiii crescuți în condiții nefavorabile au reușit să obțină rezultate pozitive în viață datorită capacităților lor adaptative.*

Lucrarea sistematizează principalele modele psihologice ale rezilienței, inclusiv modelul dezvoltării progresive (cultivării), modelele bazate pe gestionarea stresului

(abordările ego-psihologică, a trăsăturilor de personalitate și contextuală) și perspectiva centrată pe resurse. O atenție deosebită este acordată teoriei robusteții psihologice elaborate de S. Maddi, care evidențiază implicarea, controlul și acceptarea provocării drept atitudini cognitive capabile să transforme stresul în oportunități de dezvoltare personală. Analiza subliniază importanța resurselor interne – inteligența emoțională, autoreglarea, orientările valorice și stima de sine – precum și a resurselor externe, cum ar fi suportul social, leadershipul și participarea în structuri comunitare.

Studiul argumentează că reziliența nu presupune absența stresului, ci capacitatea de a răspunde constructiv dificultăților, de a învăța din experiențele adverse și de a restabili sau chiar de a îmbunătăți nivelul anterior de funcționare. Integrarea diferitelor perspective teoretice facilitează elaborarea unor intervenții psihologice complexe, în special în contexte de grup, orientate spre consolidarea strategiilor de coping adaptativ și promovarea bunăstării psihologice pe termen lung.

Cuvinte-cheie: reziliență psihologică; strategii de coping; abordare bazată pe resurse; robustețe psihologică (hardiness); managementul stresului; funcționare adaptativă; suport social.

The meaning of the term "resilience". The concept of resilience (from the English. resilience - elasticity, ability to recover) is the ability of a person to effectively overcome stressful situations, difficulties, challenges and crises, to quickly recover from them and adapt to new conditions, while maintaining psychological well-being and functionality. This concept became widespread after the longitudinal study of Emmy Werner and her colleagues in Hawaii (started in 1955). They studied children who grew up in adverse conditions (poverty, mental illness of parents, alcoholism, etc.), but at the same time achieved success in life. This study found that some children, despite significant risks, demonstrated "unusual resilience" and the ability to successfully adapt. The term "resilience" is used in psychology, medicine and social sciences to describe a person's ability to maintain functioning in extreme conditions. In Ukrainian literature, "resilience" is translated as "stress resistance" or "life hardiness" («стресостійкість», «життєстійкість»), which can lead to terminological confusion. Resilience is the process of adapting to difficult life circumstances, and resilience is a personality trait [1, p. 6].

Psychological models of the resilience phenomenon. The main models of the formation of psychological resilience include models of: development or cultivation of resilience, stress coping, and cognitive-behavioral.

The first model consists of several key steps, each of which is aimed at developing and maintaining resources that help a person function effectively in stressful situations. The main stages of this model are as follows: finding strengths - identifying and focusing on one's own resources and positive qualities that help overcome difficulties; creating a personal model of resilience - forming a personality map that identifies individual resources, skills and strategies for overcoming challenges; implementing a personal model of resilience - practicing the application of identified resources and strategies in real situations; practicing resilience - constant training and development of skills to maintain resilience and adaptability [2]. These stages are based on the understanding that resilience is a dynamic property that is formed and maintained through the active use of internal and external resources, as well as through systematic practice. For the model to work effectively, it is important

to implement it in daily activities and reinforce it with positive experiences and skills. That is, the resilience-building model is an integrated process that includes identifying resources, their systematic application, and developing skills according to individual characteristics and life challenges.

Stress coping, or stress management, is an important aspect of resilience development, which is defined as a person's ability to successfully adapt to difficult life situations and recover from stressful events. Coping strategies are conscious efforts aimed at reducing the impact of stressors and managing emotional reactions to them. The development of resilience is, in part, based on the effective use of various coping strategies that allow maintaining psychological balance and restoring a positive state. In modern psychological science, research into the mechanisms of stress management (coping) and the development of psychological resilience is based on a number of theoretical models that offer different perspectives for their understanding and implementation. The most recognized include the ego-psychological model, the model of characteristic personality traits, and the contextual model [3, 4].

The ego-psychological model focuses on the concept of coping systems and individual instinctive defense mechanisms. It postulates that the ability of an individual to effectively cope with stress depends largely on the use of mature and adaptive defenses. Such defenses include altruism, sublimation, optimism, and a sense of humor, which contribute to the constructive transformation of internal tension and external challenges. In contrast, less adaptive mechanisms that can complicate stress management are denial, distortion, and illusory projection, as they interfere with adequate assessment of the situation and effective interaction with it [5, 6]. The ego model is similar to the personality trait model, where the way of coping with stress is determined by the individual characteristics of the personality and its most common behavioral strategies. It suggests that there are relatively stable traits that determine a person's typical response to stressful events, allowing them to predict their coping behavior.

Contextual model. This approach emphasizes the situational conditioning of coping strategies. The main hypothesis of the model is that the effectiveness of stress management largely depends on the interaction between the individual and the specific characteristics of the stressful situation. Thus, for the adequate selection and application of coping strategies, a careful assessment of stressful circumstances and an analysis of the actions used to minimize the negative impact of both external and internal factors are necessary.

The above models are complemented by a resource approach to overcoming stress, which is based on the assumption that the effectiveness of counteracting adverse influences is ensured by mobilizing strong personal qualities, an active life position, professional achievements, as well as the use of social support, trust, and help from competent and significant individuals.

Of particular importance in the context of the resource approach is the theory of resilience of S. Maddy. This concept focuses on three interrelated components (involvement, control, challenge), which form a cognitive attitude that allows an individual to perceive stressful events as an opportunity for growth. In particular, an important role in the process of recovery and successful overcoming of stressful situations is played by the creative abilities of the individual. They not only provide a

mechanism for distraction from negative experiences, but also contribute to the development, enrichment of skills and abilities, as well as filling life with positive emotions, which strengthens the adaptive potential of the individual [7].

To ensure effective stress management and psychological well-being, it is important to distinguish between internal and external resources.

Internal resources that contribute to recovery from stressful and crisis situations include:

- emotional intelligence: the ability to understand and manage one's own emotions and the emotions of others
- self-regulation: the ability to control one's own behavior, thoughts, and emotions
- value orientations: a stable system of beliefs that determines life priorities
- self-esteem: adequate perception of one's own abilities and significance
- ability to use defensive strategies: conscious use of adaptive mechanisms
- the ability to make decisions and resolve conflicts constructively: skills for effectively managing problem situations.

External resources that provide social and psychological support include:

- ability to provide and receive social support: effective interaction with the social environment
- leadership: the ability to influence others and organize joint activities
- participation in public associations: involvement in social structures
- educational and training programs: systematic learning and skills development.

Given the above theoretical provisions, in the practice of psychological assistance and when conducting trainings aimed at working with persons affected by emergency events, it is advisable to integrate exercises that contribute to the development of:

- creative and spiritual potential: to increase adaptability and self-realization
- communication skills: to strengthen social connections and gain support
- adaptive coping strategies: to effectively overcome stress reactions
- active life position: for the purposeful use of internal and external resources.

The integration of different theoretical concepts in the development and implementation of psychological programs provides an individualized and comprehensive approach to providing assistance to people who find themselves in difficult life situations. It should be noted that group work can be particularly effective in developing resilience, promoting adaptation and social integration of participants.

Taking into account the above provisions, it can be summarized that the modern concept of resilience is defined in the following aspects. Resilience does not mean the absence of stress or negative emotions, but on the contrary, it indicates the ability to respond effectively to them, learn from experience and continue to move forward. It is the ability to return to a previous or even higher level of functioning after traumatic events or periods of significant stress. Resilient people demonstrate flexibility in thinking and behavior, which allows them to adapt to unforeseen circumstances and find new solutions. Despite difficulties, a resilient person retains the ability to productive activity, maintains social connections and strives for self-

development. Resilience is not a static trait, but develops and changes throughout life under the influence of experience, learning and purposeful efforts [6, 7].

BIBIOGRAPHY

Kokun, O.M., Melnychuk, T.I. Rezyliens-dovidnyk: praktychnyi posibnyk [Resilience Handbook: A Practical Guide]. Kyiv: G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine, 2023. 25 p. [in Ukrainian].

Chykhantsova, O., Hutsol, K. Psykholohichni osnovy rozvytku rezylientnosti osobystosti v period pandemii COVID-19: praktychnyi posibnyk [Psychological foundations of the development of individual resilience during the COVID-19 pandemic: a practical guide]. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, G.S. Kostyuk Institute of Psychology. Kyiv, 2022. 128 p.

Heshmat, Sh. The 8 Key Elements of Resilience. Psychology Today. 2020. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/science-choice/202005/the-8-key-elements-resilience>

Bryan, C., O'Shea, D., MacIntyre, T. Stressing the relevance of resilience: a systematic review of resilience across the domains of sport and work. International Review of Sport and Exercise Psychology. 2019. Vol. 12, Vol. 1. p. 70–111. DOI: <https://doi.org/10.1080/1750984X.2017.1381140>

Fletcher, D., Sarkar, M. Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. European Psychologist, 2013. Vol. 18, Vol. 1. p. 12–23. DOI: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>

Kryvoshey, K.Yu., Buzhynska, S.M., Mikhalets, I.V. Kopinh-strategii osobystosti yak chynnyky stresostiikosti v liudei dorosloho viku pid chas viiny [Coping strategies of the individual as factors of stress resistance in adults during the war]. Habitus, 2023. Vol. 51. p. 153-157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.25> [in Ukrainian].

Chuyko, O.M., Pron, L.M. Analiz psykholohichnykh kryteriiv uspishnosti kariery aktoriv [Analysis of psychological criteria for the success of actors' careers]. Habitus, 2021. Vol. 31. p. 163–168. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.31.28> [in Ukrainian].

ART THERAPY AS A RESOURCE FOR PREVENTING PROFESSIONAL BURNOUT IN HELPING PROFESSIONS

ART-TERAPIA CA RESURSA PENTRU PREVENIREA EPUIZĂRII PROFESIONALE ÎN PROFESIILE DE AJUTOR

Tetiana YATSENKO

PhD in Psychology, Head of the Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Poltava Regional Council, Kremenchuk, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5986-1671>

Abstract. *The article analyzes international and Ukrainian experience in the use of art therapy interventions when working with helping professionals under conditions of increased stress, war-related traumatization, and professional exhaustion. Particular attention is paid to practical recommendations for implementing art therapy within burnout prevention systems for social workers. Organizational, methodological, and reflective components of the program are identified. The expediency of integrating art therapy practices into professional support and advanced training programs for social service professionals is substantiated as an effective resource-oriented approach to maintaining psychological well-being.*

Keywords: *art therapy; emotional burnout; burnout prevention; social workers; helping professions; psychological recovery; resilience.*

Rezumat. *Articolul analizează experiența internațională și ucraineană privind utilizarea intervențiilor de art-terapie în activitatea cu profesioniștii din domeniile de ajutor aflați în condiții de stres accentuat, traumatizare asociată războiului și epuizare profesională. O atenție deosebită este acordată recomandărilor practice referitoare la implementarea art-terapiei în sistemele de prevenire a burnoutului profesional în rândul lucrătorilor sociali. Sunt identificate componentele organizaționale, metodologice și reflexive ale programelor de intervenție bazate pe art-terapie, evidențiindu-se rolul acestora în susținerea sănătății mintale și a funcționării profesionale eficiente. Studiul argumentează oportunitatea integrării practicilor de art-terapie în programele de suport profesional și formare continuă destinate specialiștilor din serviciile sociale și din alte profesii de ajutor. Art-terapia este prezentată ca o abordare orientată spre resurse, care facilitează exprimarea emoțională, reducerea tensiunii psihologice, dezvoltarea mecanismelor de coping și consolidarea rezilienței personale. Rezultatele evidențiază potențialul acestei metode de a contribui la prevenirea sindromului de epuizare profesională și la menținerea bunăstării psihologice în contexte profesionale caracterizate prin solicitări emoționale ridicate.*

Cuvinte-cheie: *art-terapie; burnout emoțional; prevenirea burnoutului; lucrători sociali; profesii de ajutor; recuperare psihologică; reziliență.*

In today's world, characterized by massive social change, war-related trauma, and accelerated life rhythms that intensify anxiety and emotional suppression, the search for non-pharmacological, low-trauma, and accessible methods of psychological assistance is of particular importance. Art therapy (from Latin *ars* – art, *therapeia* – treatment) is a relatively young yet powerful and dynamically developing field of

psychological support and psychocorrection. It is based on the use of artistic creativity as the primary means for expressing, exploring, and integrating an individual's psychological experience.

Art therapy, as a tool combining creative activity and psychotherapeutic work, opens non-verbal pathways for emotional expression, enables trauma processing, restores self-regulation, and promotes psychological well-being across age groups. Its role is increasing in work with individuals affected by war, internally displaced persons, in situations of mass stress, and in the prevention of professional burnout among social workers (Braitto et al., 2022).

Emotional (professional) burnout is a multifactorial syndrome manifested through emotional exhaustion, depersonalization, and reduced personal accomplishment. Professions at high risk include healthcare workers, educators, social workers, and psychologists. In contemporary conditions (pandemic, war, increasing workload), adequate burnout prevention has become particularly urgent.

Given the growing work intensity in person-centered professions such as social work, the search for effective preventive tools is critical. Art therapy – a set of methods using creative activity for emotional expression, regulation, and resource restoration – is considered a promising non-pharmacological approach for preventing and reducing burnout symptoms.

Art therapy influences burnout through several key psychological mechanisms:

Emotional containment. The creative process allows individuals to safely express and objectify difficult, often unconscious emotions of exhaustion and anger. Rather than suppressing them, individuals externalize them onto paper or clay, reducing internal tension.

Resource activation. Creating artwork, regardless of artistic value, activates the individual's creative self, restoring a sense of competence and control, counteracting feelings of helplessness associated with burnout.

Meditative effect. Engaging in creative activities (especially repetitive movements and tactile work with textures) has a calming, meditative effect, reducing stress hormones (cortisol) and normalizing nervous system functioning.

Development of self-reflection. Analyzing the created artwork helps individuals recognize the sources of exhaustion and view their situation from a new, often symbolic, perspective.

Research conducted in the United States and the United Kingdom demonstrates the effectiveness of mandala therapy and visual arts in reducing emotional exhaustion among nurses and physicians. Malchiodi (2018) notes that brief (20–30 minute) art therapy sessions enabled medical professionals to quickly disengage from work-related stressors, increasing stress resilience and reducing cynicism. Techniques such as the “safe place” visualization and “color emotion thermometer” are commonly used.

In Germany and Canada, art therapy programs are integrated into corporate training. Emphasis is placed on group art therapy, which promotes social support (participants share experiences through creative expression, reducing isolation in coping with burnout) and empathy development (drama therapy and role-play help

process difficult professional situations and restore personal boundaries) (Schönherr, 2019).

In Ukraine, especially under wartime conditions, art therapy has acquired strategic importance as a method of primary and secondary prevention of emotional burnout among military psychologists, volunteers, educators, and medical workers operating in frontline zones.

Ukrainian researchers and practitioners describe cases of art therapy implementation in educational institutions, healthcare facilities, and services working with internally displaced persons. Research by Voznesenska (2016) emphasizes the importance of self-help through art, confirming that regular art practices (collage-making, work with natural materials) promote rethinking professional roles and prevent depersonalization. Creativity restores a sense of meaning in professional activity.

Kravchenko (2022) highlights the effectiveness of clay therapy and mandala practices for military psychologists exposed to secondary traumatization. Working with materials provides grounding and a sense of physical control, which is essential after exposure to traumatic narratives.

Practical Recommendations for Implementing Art Therapy in Burnout Prevention Programs for Social Workers

Social work traditionally belongs to helping professions with an elevated risk of chronic stress and emotional burnout. Both international and national literature indicate growing interest in resource-oriented and accessible methods, including art therapy and other creative interventions.

Systematic reviews and experimental studies demonstrate that structured group and individual art interventions can reduce emotional exhaustion and improve subjective well-being among social service professionals.

Effective implementation requires a systematic approach integrating short art interventions (30–60 minutes) as a regular part of employee support programs – “stress breaks” involving drawing, music-based emotional release, or express collage-making. Combining group creativity with verbal reflection enhances social support and reduces isolation.

Components of Implementation

The following components are identified:

Organizational Component

- Regular sessions (at least once every two weeks; minimum 8–10 sessions to form sustainable self-regulation skills).
- Small group format (8–12 participants).
- Mandatory inclusion in professional development or supervision programs.
- Access to materials and a safe, comfortable environment.
- Facilitation by a certified art therapist or trained psychologist.

Methodological Component

To operationalize the proposed burnout prevention framework, a set of art therapy interventions was selected and structured according to their specific objectives and therapeutic functions. These interventions are aimed at strengthening personal resources, restoring emotional balance, enhancing self-awareness, and supporting adaptive coping mechanisms among helping professionals. The

methodological component of the program includes a variety of creative techniques that facilitate emotional expression, reflection, and resilience development. The main intervention types, practical techniques, and their respective objectives are presented in Table 1.

Table 1. Methodological Component of the Art Therapy Program: Intervention Types, Techniques, and Objectives

Nº	Type of Art Therapy	Practical Technique	Focus
1	Drawing Therapy	“My Personal Resource Garden”	Energy restoration, internal support
2	Mandala Therapy	“Mandala of My Boundaries”	Restoration of personal boundaries
3	Collage	“Professional Shield and Personal Armor”	Awareness of defense strategies
4	Clay Therapy	“Sculpt Your Stress”	Catharsis, tension release
5	Fairy Tale Therapy	“The Burned-Out Match” Story	Insight, professional meaning reconstruction

Reflective Component

Presentation of creative products.

Guided discussion linking imagery with professional experiences.

Development of a practical action plan for integrating identified resources into professional life.

Thus, art therapy, due to its accessibility and depth, is a valuable tool capable of transforming professional stress into an opportunity for personal growth and restoration of professional identity.

CONCLUSIONS

Art therapy is a recognized and evidence-based method for preventing emotional burnout worldwide and in Ukraine. It offers a unique non-verbal channel for stress processing, internal resource restoration, and professional identity support.

Ukrainian experience, considering contemporary challenges, is particularly valuable in adapting classical art therapy techniques for traumatic stress and secondary burnout among crisis professionals.

Art therapy interventions demonstrate significant potential in preventing burnout among social workers by combining emotional release, resource restoration, social support, and self-help skill development. The most effective approach involves integrating art therapy into a comprehensive support system, beginning with pilot programs, facilitator training, supervision, and systematic outcome monitoring.

Future research in Ukraine should focus on long-term program effects, contextual adaptation, and protocol standardization.

BIBLIOGRAPHY

Braitto, I., Rudd, T., Buyuktasgin, D., Ahmed, M., Glancy, C., & Mulligan, A. (2022). Systematic review of effectiveness of art psychotherapy in children with mental health disorders. *Irish Journal of Medical Science*, 191, 1369–1383.

Kravchenko, M. V. (2022). The use of clay therapy in preventing secondary traumatization of military psychologists. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, 2(123), 154–160.

Malchiodi, C. A. (2018). *Art therapy and trauma: An evidence-based approach*. The Guilford Press.

Schönherr, L. (2019). Drama therapy for burnout prevention in teachers. *The Arts in Psychotherapy*, 64, 1–9.

Tymenko, O. V. (2018). Art-therapeutic methods for preventing emotional burnout among social service professionals. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy, Social Work*, 1(42), 222–226.

Voznesenska, O. T. (2016). *Art therapy in working with children, adolescents, and adults*. Shkilnyi Svit.

THE IMPACT OF GUILT ON A PERSON'S LIFE

IMPACTUL SENTIMENTULUI DE VINOVĂȚIE ASUPRA VIETII PERSOANEI

Liudmyla Pavlivna MOSKOVETS

Doctor of Philosophy in Psychology, Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council, Kremenchuk, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8960-477X>

Abstract. *An analysis of the phenomenon of guilt in scientific literature has been carried out. It has been established that guilt is considered a basic emotion, a moral feeling, a phenomenon of self-awareness, and a mechanism of informal social control. It has been established that guilt can be both adaptive and maladaptive (irrational) in nature. The functions of guilt have been identified: regulatory, motivational, signaling, and self-attitude functions, which are positive. Emphasis is placed on the fact that when experiencing guilt, a person needs to develop the ability to use constructive action-oriented methods, awareness of their own self-worth, which will contribute to positive self-attitude, reassessment of views, finding new meaning, and personal growth. In the case of non-constructive methods, a person uses self-blame and self-reproach, which causes emotional instability, discomfort, negative self-attitude, and slows down their activity. Feelings of guilt will have a positive effect on a person's life if they are aware of their guilt and take active steps to remedy the situation.*

Keywords: *guilt, regulatory function, motivational function, signaling function, self-attribution function, guilt-state, guilt-trait.*

Rezumat. *În articol este realizată o analiză a fenomenului vinovăției în literatura științifică de specialitate. Se evidențiază faptul că vinovăția este abordată ca emoție fundamentală, sentiment moral, fenomen al conștiinței de sine și mecanism de control social informal. Studiul relevă că vinovăția poate avea atât un caracter adaptativ, cât și unul dezadaptativ (irațional), în funcție de modul în care este trăită și gestionată de individ.*

Sunt identificate principalele funcții ale sentimentului de vinovăție: funcția reglatoare, funcția motivațională, funcția de semnalizare și funcția de raportare la sine, toate având un rol important în dezvoltarea personală și adaptarea socială. Autoarea subliniază că, în situațiile de trăire a vinovăției, persoana are nevoie să dezvolte capacitatea de a utiliza strategii constructive orientate spre acțiune, precum și conștientizarea propriei valori personale. Aceste resurse contribuie la formarea unei atitudini pozitive față de sine, la reevaluarea experiențelor de viață, la identificarea unor noi sensuri existențiale și la creșterea personală.

În schimb, utilizarea strategiilor neconstructive, bazate pe autoculpabilizare și autoreproș, favorizează instabilitatea emoțională, disconfortul psihologic, atitudinea negativă față de sine și diminuarea eficienței activității. Sentimentul de vinovăție poate avea efecte benefice asupra vieții persoanei atunci când aceasta își conștientizează responsabilitatea și întreprinde acțiuni concrete pentru remediarea situației care a generat experiența de vinovăție.

Cuvinte-cheie: *vinovăție, funcție reglatoare, funcție motivațională, funcție de semnalizare, funcție de autoatribuire, vinovăție-stare, vinovăție-trăsătură.*

In recent years, there has been growing interest in the category of “guilt” as a moral emotion that is formed under the influence of certain factors rather than being inherited or innate. A person may experience this feeling in connection with loss, after a crisis situation, unpleasant events, systematic condemnation by others, or manipulation. The phenomenon of guilt is considered within the framework of psychoanalysis (it occurs on a conscious level as an emotion in the form of understanding the correctness of one's own actions and arises in a state of tension between the ego and the ideal ego; at the unconscious level, it is an anxiety associated with neurotic disorders and arises when there is tension between the ego and the superego) (Tsarkova, 2014, p. 82), humanistic and existential (associated with the concept of the ideal, which means that only a person who experiences guilt is capable of improvement) (Ulichny, 2020, p. 159), cognitive approaches (the result of a person's interpretation of their own behavior and the behavior of others) (Ivanchenko, 2019, p. 157) and is characterized by ambiguous interpretations: basic emotion, moral feeling, phenomenon of self-awareness, mechanism of informal social control, etc. However, the issue of the influence of guilt on an individual's life activity has not been sufficiently studied in scientific sources.

Guilt is defined in the psychological dictionary as “a person's emotional feelings that arise after violating moral precepts, rules, traditions, and principles” (Sinyavsky & Sergeenkova, 2007), “a feeling that arises in the process of realizing the discrepancy between the moral norms assimilated by a person and their actions” (Ulichny, 2020, p. 156), “a destructive process that deprives a person of their vital energy, ability to be effective and help others, perform their usual domestic and professional duties” (Vovchenko, 2022, p. 49), “an indicator of the appropriation of moral norms and rules that influences their observance” (Tsarkova, 2014, p. 83).

O. Ivanchenko (2019, p. 157) notes that guilt can be both adaptive and maladaptive (irrational). Adaptive guilt promotes social relationships and is characterized by social adaptation. The researcher considers maladaptive guilt to be “an underestimated or exaggerated sense of guilt, where a low level is considered a sign of sociopathy and aggression, while an exaggerated sense is associated with increased responsibility, which can lead to the development of depressive states.”

In scientific research by I. Ulichny, guilt is seen as a regulatory mechanism that helps to balance external behavioral and internal psychological components, and also acts as a form of self-control through the realization that one's actions don't match up with accepted moral norms (Ulichny, 2020, p. 156). According to research by Yu. Shvalba (2017, p. 64), guilt is caused by an unfulfilled action and presupposes the existence of an individual action, acting as an act of social evaluation of what has been done.

We are impressed by the views of scientists, and taking their opinions into account, we believe that feelings of guilt perform regulatory, motivational, signaling, and self-assessment functions, all of which are positive. If we consider the regulatory function, it manifests itself in the coordination of personal activity: on the one hand, it can be associated with socially accepted norms of behavior, and on the other, with the values and beliefs that have been formed in the course of life. The signaling function of guilt manifests itself in informing a person about which personal boundaries and values have been violated or harm has been caused to others. The motivational

function manifests itself in prompting the individual to correct the situation that has already arisen, to take action to change it, and leads to self-development. The self-attitude function is related to the existence of the individual, reflects their attitude towards themselves, and influences their socially significant activity: in the absence of individual action while experiencing guilt, the individual will demonstrate a negative self-attitude; with a positive self-attitude, which is associated with adequate self-esteem and self-respect, a person will look for ways to reconcile their actions with the situation. But it is worth remembering that guilt is a negative state and in situations of deep distress, rumination (repeated reflection, constant analysis of the situation that occurred) can lead to psycho-emotional disorders and disorganization of the personality's consciousness.

O. Ivanchenko (2019, p. 157) distinguishes between guilt as a state and guilt as a trait. Guilt as a state is a situational emotional experience, while guilt as a trait is a stable personality characteristic expressed in a tendency to experience guilt. In our opinion, guilt as a trait, in conjunction with other traits (shame, fear of loss), can cause a complex of personal manifestations that can negatively affect a person's life.

A person can experience guilt in a constructive or destructive way, which affects their actions accordingly. A constructive way of experiencing guilt is associated with a person's ability to recognize their guilt, take active steps to remedy the situation, and take previous experience into account in order to avoid mistakes in the future. This is the basis for self-development.

When unable to deal with feelings of guilt constructively, individuals resort to destructive methods, criticizing themselves and dwelling on the situation and their emotions, which can lead to depression. Unfortunately, individuals usually resort to unconstructive ways of dealing with feelings of guilt, which is why scientists consider this phenomenon to be a destructive process.

I. Ananova distinguishes five types of guilt: self-deprecation-oriented (prone to self-blame as a manifestation of a global negative attitude towards oneself), non-self-blame-oriented (prone to a positive attitude towards oneself, in which feelings of guilt are not allowed), ego-defense-oriented (prone to experiencing guilt due to a pronounced need to maintain a positive self-image), action-oriented (prone to constructively resolving problematic situations), and relationship-oriented (prone to self-blame due to a pronounced need to maintain relationships with others) (Ananova, 2017, p. 29). According to the developed typology, the researcher notes that only the action-oriented type is constructive, while the rest are non-constructive.

Thus, guilt in psychological science is considered a destructive, negative state that can also perform positive functions in a person's life. When experiencing guilt, it is necessary to develop the ability to use constructive, action-oriented methods, awareness of one's own self-worth, which will contribute to a positive self-attitude, re-evaluation of views, finding new meaning, and personal growth. In the case of non-constructive methods, a person uses self-blame and reproaches, which causes emotional instability, discomfort, negative self-esteem, and slows down their activity. Guilt will have a positive effect on a person's life if they are aware of their guilt and take active steps to remedy the situation.

In times of war and armed conflict, the problem of coping with feelings of guilt remains a pressing issue and requires psychological support programs for individuals

in order to develop constructive ways of dealing with and preventing the onset of depression.

BIBLIOGRAPHY

Ananova, I. V. (2017). Typology of experiencing guilt. *Problems of Modern Psychology*, 37, 18-31.

Vovchenko, O. A. (2022). Psychology of guilt in the adult generation in wartime conditions. 48-53. URL: <https://surl.lu/tznxpv>

Ivanchenko, O.S. (2019). *Psychocorrection of irrational maladaptive guilt in employees of emergency rescue units of the State Emergency Service of Ukraine*. (PhD thesis in psychology). National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv.

Sinyavsky, V. V., & Sergeenkova, O. P. (Eds.). Pobirchenko, N. A. (Ed.). (2007). *Psychological Dictionary*. https://elibrary.kubg.edu.ua/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

Ulychny, I. L. (2020). Guilt and moral development of the individual: psychological and pedagogical aspects. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 18, 155-160. DOI: <https://orcid.org/10.36550/2415-798844.2020.188.32>

Tsarkova, O. V. (2014). Guilt as one of the aspects of personality development and social interaction. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences*, 1, vol. 2, 79-83.

Shvalb, Yu. M. (2017). Guilt and feelings of guilt in the structure of personal relationships. V.P. Sadkovy, O.V. Timchenko (Eds.). *Current research in modern domestic extreme and crisis psychology: monograph*. (pp. 63-81). Kharkiv: NUCZU

**THE USE OF THE PARADOXICAL INTENTION METHOD IN
PSYCHOCORRECTIONAL WORK WITH FEARS IN THE CONTEXT OF
CONTEMPORARY CHALLENGES**

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПАРАДОКСАЛЬНОЇ ІНТЕНЦІЇ В
ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ЗІ СТРАХАМИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

**UTILIZAREA METODEI INTENȚIEI PARADOXALE ÎN ACTIVITATEA
PSIHOCORRECTIVĂ CU FRICILE ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR
CONTEMPORANE**

Liliya Mykhailivna DUNETS

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Municipal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy», Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Kremenchuk, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8632-0392>

Abstract. *The article is devoted to the theoretical substantiation and analysis of the use of the paradoxical intention method in psychocorrectional work with fears in the context of contemporary social challenges. The origins of the paradoxical intention method are revealed. The method of paradoxical intention was first developed within the framework of V. Frankl's logotherapy as a way to overcome obsessive fears and anxious expectations. Studies by A. Lazarus, J. Wolpe, and A. Ellis confirm the effectiveness of paradoxical techniques within cognitive-behavioral therapy.*

The psychological mechanisms of the influence of the paradoxical intention method on fears are identified. Practical directions for the application of the paradoxical intention method in psychocorrectional work are outlined. The article emphasizes modern research indicating that paradoxical intention reduces the level of fear through the mechanisms of desensitization and cognitive restructuring.

It is highlighted that the paradoxical intention method is an effective psychocorrectional tool in working with fears and is based on existential-cognitive mechanisms for overcoming anxiety. Its application in the context of contemporary social challenges makes it possible to reduce maladaptive anxiety and promote psychological resilience of the individual.

Keywords: *paradoxical intention method, psychocorrection, psychocorrectional work with fears, maladaptive anxiety, psychological resilience, contemporary challenges.*

Анотація. *Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та аналізу використання методу парадоксальної інтенції в психокорекційній роботі зі страхами в умовах сучасних соціальних викликів.*

Розкрито витоки методу парадоксальної інтенції. Метод парадоксальної інтенції вперше був розроблений у межах логотерапії В. Франкла як спосіб подолання нав'язливих страхів і тривожних очікувань. Дослідження А. Лазаруса, Дж. Волпе, А. Елліса підтверджують ефективність парадоксальних технік у рамках когнітивно-поведінкової терапії.

Визначено психологічні механізми впливу методу парадоксальної інтенції на страхи.

Окреслено практичні напрями застосування методу парадоксальної інтенції в психокорекційній роботі.

У статті акцентується увага на сучасних дослідженнях, які свідчать, що парадоксальна інтенція знижує рівень страху через механізм десенсибілізації та когнітивної реструктуризації.

Висвітлено, що метод парадоксальної інтенції є ефективним психокорекційним інструментом у роботі зі страхами і ґрунтується на екзистенційно-когнітивних механізмах подолання тривоги. Його застосування в умовах сучасних соціальних викликів дозволяє знизити рівень дезадаптивної тривожності та сприяти психологічній стійкості особистості.

Ключові слова: метод парадоксальної інтенції, психокорекція, психокорекційна робота зі страхами, дезадаптивна тривожність, психологічна стійкість, сучасні виклики.

Rezumat. *Articolul este consacrat fundamentării teoretice și analizei utilizării metodei intenției paradoxale în activitatea psihocorectivă orientată spre gestionarea și depășirea fricilor în condițiile provocărilor sociale contemporane. Sunt prezentate originile metodei intenției paradoxale, elaborată inițial de V. Frankl în cadrul logoterapiei ca modalitate de depășire a fricilor obsesive și a anticipărilor anxioase. Cercetările realizate de A. Lazarus, J. Wolpe și A. Ellis confirmă eficiența tehnicilor paradoxale în cadrul abordărilor cognitiv-comportamentale.*

Lucrarea evidențiază principalele mecanisme psihologice prin care metoda intenției paradoxale influențează manifestările de frică și anxietate. Sunt descrise direcțiile practice de aplicare a acestei metode în activitatea psihocorectivă, accentuându-se rezultatele studiilor contemporane care demonstrează că intenția paradoxală contribuie la reducerea intensității fricii prin mecanisme de desensibilizare și restructurare cognitivă.

Autorul subliniază că metoda intenției paradoxale reprezintă un instrument psihocorectiv eficient în lucrul cu fricile, bazat pe mecanisme existențial-cognitive de depășire a anxietății. Aplicarea acesteia în contextul provocărilor sociale actuale permite diminuarea anxietății dezadaptative și contribuie la consolidarea rezilienței psihologice a persoanei.

Cuvinte-cheie: *metoda intenției paradoxale, psihocorecție, activitate psihocorectivă cu fricile, anxietate dezadaptativă, reziliență psihologică, provocări contemporane.*

У сучасному суспільстві спостерігається зростання рівня тривожності та страхів, що зумовлено соціальними, економічними, інформаційними та безпековими викликами. Страхі можуть набувати дезадаптивного характеру, перешкоджаючи ефективному функціонуванню особистості в професійній та соціальній сферах [1].

У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних психокорекційних методів, зокрема методів, що ґрунтуються на когнітивно-поведінкових та екзистенційно-логотерапевтичних підходах. Одним із таких методів є парадоксальна інтенція, запропонована В. Франклом, яка демонструє ефективність у подоланні тривожних розладів та страхів [2].

Метод парадоксальної інтенції вперше був розроблений у межах логотерапії В. Франкла як спосіб подолання нав'язливих страхів і тривожних очікувань [2]. Дослідження А. Лазаруса, Дж. Волпе, А. Елліса підтверджують ефективність парадоксальних технік у рамках когнітивно-поведінкової терапії [3; 4].

Сучасні дослідження свідчать, що парадоксальна інтенція знижує рівень страху через механізм десенсибілізації та когнітивної реструктуризації [5]. Вітчизняні автори також зазначають, що даний метод є ефективним у роботі зі страхами дітей, підлітків і дорослих [6].

Незважаючи на наявність теоретичних та емпіричних досліджень, недостатньо вивченими залишаються питання застосування методу парадоксальної інтенції в умовах сучасних кризових ситуацій, зокрема інформаційної перенасиченості, пандемій, воєнних та соціальних загроз.

Також недостатньо розроблені адаптовані психокорекційні програми, що поєднують парадоксальну інтенцію з сучасними цифровими психотерапевтичними технологіями.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз можливостей використання методу парадоксальної інтенції в корекційній роботі зі страхами в умовах сучасних соціальних викликів.

Завданнями дослідження є:

1. Аналіз теоретичних основ методу парадоксальної інтенції.
2. Визначення психологічних механізмів впливу методу парадоксальної інтенції на страхи.
3. Окреслення практичних напрямів застосування методу парадоксальної інтенції в психокорекційній роботі.

Парадоксальна інтенція полягає у свідомому намірі пережити або посилити симптом страху чи тривоги, що знижує його інтенсивність через руйнування механізму очікування страху [2].

В. Франкл зазначав, що страх страху є ключовим фактором підтримки тривожних розладів, а парадоксальна інтенція спрямована на зменшення цього феномену [2].

До основних механізмів дії методу належать такі, як:

- когнітивна реструктуризація – зміна ірраціональних переконань щодо страху;
- експозиція – поступове зіткнення з об'єктом страху;
- гумор і дистанціювання – зменшення емоційної значущості страху;
- екзистенційне переосмислення – прийняття власної тривоги як частини людського досвіду [3; 5].

У сучасних умовах метод парадоксальної інтенції може застосовуватися в роботі з такими станами особистості, як:

- страхом соціальної взаємодії;
- страхом невизначеності та майбутнього;
- інформаційною тривожністю;
- психотравматичними страхами.

Поєднання даного методу з онлайн-психотерапією та мобільними психокорекційними програмами підвищує його доступність та ефективність [6].

Практична реалізація методу передбачає психоосвіту клієнта щодо природи страхів, формування навички свідомого «викликання» страху, застосування гумористичних та іронічних інструкцій, закріплення результатів через самоспостереження та рефлексію.

Дослідження показують, що парадоксальна інтенція ефективна при фобіях, соціальній тривожності, obsесивно-компульсивних розладах [4].

Метод парадоксальної інтенції є ефективним психокорекційним інструментом у роботі зі страхами, що ґрунтується на екзистенційно-когнітивних механізмах подолання тривоги. Його застосування в умовах сучасних соціальних викликів дозволяє знизити рівень дезадаптивної тривожності та сприяти психологічній стійкості особистості.

Перспективами подальших досліджень є емпірична перевірка ефективності методу в онлайн-форматах, розробка інтегрованих психокорекційних програм та вивчення культурних аспектів його застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. American *Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Washington, DC, 2013.
2. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.
3. Wolpe J. *The Practice of Behavior Therapy*. New York: Pergamon Press, 1990.
4. Ellis A., Dryden W. *The Practice of Rational Emotive Behavior Therapy*. New York: Springer, 2007.
5. Hofmann S. G. *Cognitive Behavioral Therapy: Basic Principles and Applications*. New York: Routledge, 2012.
6. Максименко С. Д., Зливков В. Л., Луценко О. Л. *Психологічна корекція: теорія і практика*. Київ: Центр учбової літератури, 2014.

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF WORKAHOLISM IN THE
CONTEMPORARY WORLD**

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОГОЛИЗМА В СОВРЕМЕННОМ
МИРЕ**

**CARACTERISTICI PSIHOLOGICE ALE WORKAHOLISMULUI ÎN LUMEA
CONTEMPORANĂ**

Ecaterina MIHNEVA

Psychologist, Theoretical Lyceum "M. Lomonosov", Chişinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9569-6702>

Natalia MUSIENCO

PhD in Psychology, University Lecturer, Free International University of Moldova
(ULIM), Chişinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8332-6425>

Abstract. *The article presents the results of an empirical study examining the psychological characteristics of workaholism in contemporary society. The study aims to identify the relationship between personality traits and the manifestation of work addiction. The sample consisted of 30 participants (15 men and 15 women) aged between 18 and 72 years, divided into five age groups. The research instruments included the Work Addiction Risk Test (WART), the Basic Psychological Needs Satisfaction Scale, the Codependency Questionnaire, the method for diagnosing tendencies toward various forms of addiction, the Subjective Well-Being Scale, the Character Accentuation Test, and the Emotional Burnout Inventory. The findings reveal significant age differences, with higher levels of workaholism observed in the 29–39 and 62–72 age groups, while no significant gender differences were identified. Workaholism demonstrated negative correlations with autonomy satisfaction and subjective well-being, and positive correlations with codependency, other addictive behaviors, and emotional burnout, particularly the resistance and exhaustion phases. Associations were also found between workaholism and specific character accentuations, especially pedantic and dysthymic types. The results confirm the maladaptive nature of workaholism as a form of behavioral addiction and emphasize the importance of early diagnosis, prevention strategies, and psychological intervention programs.*

Keywords: workaholism, work addiction, behavioral addiction, personality traits, subjective well-being, burnout, codependency.

Аннотация. В статье представлены результаты эмпирического исследования, направленного на изучение психологических характеристик трудоголизма в современном обществе. Цель исследования – выявить взаимосвязь между личностными чертами и проявлениями трудовой зависимости. В выборку вошли 30 респондентов (15 мужчин и 15 женщин) в возрасте от 18 до 72 лет, распределённых по пяти возрастным группам. В качестве диагностических методик использовались: тест на риск трудовой зависимости (WART), шкала удовлетворённости базовых психологических потребностей, опросник созависимости, методика диагностики склонности к различным формам зависимого поведения, шкала субъективного благополучия, тест акцентуаций характера, а

также опросник эмоционального выгорания. Результаты исследования выявили значимые возрастные различия: более высокий уровень трудоголизма наблюдается в возрастных группах 29–39 и 62–72 лет, при этом статистически значимых гендерных различий обнаружено не было. Установлено, что трудоголизм отрицательно коррелирует с удовлетворённостью автономией и субъективным благополучием, а также положительно связан с созависимостью, другими формами зависимого поведения и эмоциональным выгоранием, особенно на стадиях резистенции и истощения. Также выявлены связи между трудоголизмом и определёнными акцентуациями характера, в частности педантичным и дистимным типами. Полученные результаты подтверждают дезадаптивный характер трудоголизма как формы поведенческой зависимости и подчёркивают важность ранней диагностики, профилактических мер и разработки программ психологической интервенции.

Ключевые слова: трудоголизм, трудовая зависимость, поведенческая зависимость, личностные черты, субъективное благополучие, эмоциональное выгорание, созависимость.

Rezumat. Articolul prezintă rezultatele unui studiu empiric privind caracteristicile psihologice ale workaholismului în societatea contemporană. Cercetarea are drept scop identificarea relației dintre particularitățile de personalitate și manifestarea dependenței de muncă. Eșantionul a inclus 30 de participanți (15 bărbați și 15 femei), cu vârste cuprinse între 18 și 72 de ani, repartizați în cinci grupe de vârstă. Instrumentele utilizate au fost: Work Addiction Risk Test (WART), scala satisfacerii nevoilor psihologice de bază, chestionarul de codependență, metoda de diagnosticare a tendinței spre diferite forme de dependență, scala bunăstării subiective, testul de accentuări ale caracterului și inventarul sindromului de burnout. Rezultatele evidențiază diferențe semnificative în funcție de vârstă, cu niveluri mai ridicate ale workaholismului în grupele de vârstă 29–39 și 62–72 de ani, în absența diferențelor de gen. Workaholismul se corelează negativ cu satisfacerea nevoii de autonomie și cu bunăstarea subiectivă și pozitiv cu codependența, cu alte forme de comportament adictiv și cu sindromul de epuizare emoțională. De asemenea, au fost identificate legături cu anumite tipuri de accentuări caracteriale, în special cu tipul pedant și cel distimic. Rezultatele confirmă caracterul dezadaptativ al workaholismului și subliniază necesitatea diagnosticării timpurii și a dezvoltării unor programe de prevenție și intervenție psihologică.

Cuvinte-cheie: workaholism, dependență de muncă, comportament adictiv, bunăstare subiectivă, burnout, codependență, trăsături de personalitate.

ВВЕДЕНИЕ

История изучения феномена трудоголизма имеет глубокие корни и отражает эволюцию научных представлений о патологических формах трудовой активности. Уже в XIX веке в литературных и философских источниках можно встретить описания чрезмерной вовлечённости в работу, сопровождающейся эмоциональным напряжением и утратой баланса между профессиональной и личной жизнью. Хотя в тот период отсутствовал разработанный научный аппарат для анализа подобных явлений, такие наблюдения можно рассматривать как ранние предпосылки к последующему научному осмыслению трудоголизма как психологического феномена.

В дальнейшем внимание исследователей было обращено на состояния, связанные с выраженной зависимостью от профессиональной деятельности. В

частности, описывались состояния тревоги, внутреннего напряжения и эмоциональной нестабильности, возникающие в периоды отсутствия работы и ослабевающие при возвращении к трудовой активности. Подобные проявления сопровождались раздражительностью, снижением настроения и симптомами, сходными с признаками абстиненции при аддитивных расстройствах (Plante, 2006).

Позднее данные наблюдения получили развитие в рамках исследований аддитивного поведения, где чрезмерная вовлечённость в труд рассматривалась как одна из форм поведенческой зависимости. В этом контексте подчёркивалось, что постоянная профессиональная перегрузка, высокая ответственность и интенсивный темп деятельности могут способствовать формированию устойчивой психологической зависимости от работы, сопровождающейся эмоциональным истощением и снижением адаптационных ресурсов личности (Brown et al., 1993; Ильин, 2011).

Термин «трудоголизм» (workaholism) был введён Wayne Oates в 1971 году. Объединив слова «work» и «alcoholic», он обозначил трудоголизм как форму зависимости, сходную по своим механизмам с алкогольной, определяя её как неконтролируемую потребность в постоянной трудовой активности. В своей работе «Confessions of a Workaholic» автор характеризует данное явление как «навязчивую или неконтролируемую потребность постоянно работать» (Oates, 1971). Таким образом, уже на раннем этапе изучения трудоголизм рассматривался в контексте аддитивного поведения.

Существенный вклад в развитие представлений о трудоголизме внесла Barbara Killinger, которая охарактеризовала его как деструктивную модель поведения. По её мнению, чрезмерная ориентация на достижения и стремление к признанию через профессиональную деятельность могут приводить к нарушению межличностных отношений, усилению эгоцентрических тенденций и формированию эмоциональной отчуждённости (Killinger, 2006). В рамках данного подхода трудоголизм рассматривается не как социально одобряемое трудолюбие, а как форма психологической дезадаптации.

Современные исследования демонстрируют отсутствие единого подхода к определению трудоголизма. В научной литературе он интерпретируется как форма поведенческой зависимости (Барабанщикова, Климова, 2015), как относительно устойчивая личностная характеристика (Teichmann et al., 2017), как специфическое отношение к трудовой деятельности (Spence, Robbins, 1992) или как следствие нарушения баланса между профессиональной и личной сферами (Aziz, Zickar, 2006; Burke, 2004). Подобная концептуальная неоднородность обусловлена сложной и многомерной природой трудоголизма как психологического конструкта (Burke et al., 2006; Clark et al., 2010).

Несмотря на неоднозначность данных о распространённости трудоголизма, ряд исследований указывает на его значительную представленность в профессиональной среде. Так, G. Porter (1996) отмечает, что до четверти работающего населения могут демонстрировать признаки трудоголизма. Более высокие показатели фиксируются в профессиях, связанных с повышенной ответственностью и интенсивной нагрузкой, включая

сферы с высокой степенью профессиональных требований (Killinger, 2006; Robinson, 1999b).

Для трудоголизма характерны чрезмерная продолжительность рабочего времени, склонность к отказу от делегирования обязанностей, постоянная занятость и неспособность к психологическому «отключению» от профессиональной деятельности. При этом высокая вовлечённость в работу не всегда сопровождается эффективностью: напротив, перфекционизм и избыточный контроль могут снижать продуктивность и затруднять достижение оптимальных результатов (Andreassen et al., 2014; Porter, 1996). В этой связи принципиально важно различать конструктивную вовлечённость в деятельность, рассматриваемую как позитивный психологический феномен, и патологическую фиксацию на работе, которая может выступать фактором риска формирования профессиональной деформации и эмоционального неблагополучия (Schaufeli et al., 2006; Асмаковец, 2014; Хорни, 2021).

Согласно концепции Wilmar Schaufeli и соавторов, трудоголизм включает два ключевых компонента: поведенческий (чрезмерная трудовая активность) и когнитивный (навязчивая занятость мыслями о работе), что отражает сочетание внешне наблюдаемого поведения и внутренней компульсивной мотивации (Schaufeli et al., 2008). Подобный подход подчёркивает двойственную природу данного феномена, объединяющую как поведенческие, так и психологические аспекты.

С позиций поведенческого подхода трудоголизм может рассматриваться как результат закрепления определённых моделей поведения. В частности, устойчивость трудогольного поведения может быть обусловлена системой положительных подкреплений, таких как карьерный рост, материальные вознаграждения и социальное одобрение, что способствует его дальнейшему воспроизводству (Барабанщикова, Климова, 2015). Дополнительную роль играют семейные и личностные факторы, включая высокие требования к достижениям, особенности воспитания и формирование установок, согласно которым признание и одобрение зависят от профессиональных успехов (Бердичевский et al., 2019; Леонгард, 2001).

Трудоголизм также связан с ухудшением психического и физического здоровья. Результаты исследований свидетельствуют о его взаимосвязи с повышенным уровнем тревожности, депрессивными проявлениями, эмоциональным дистрессом и соматическими нарушениями (Andreassen et al., 2010; Hu et al., 2012; Plante, 2006). В ряде организационных контекстов трудогольное поведение не только не осуждается, но и косвенно поощряется, поскольку такие сотрудники демонстрируют высокую занятость и формальную вовлечённость в рабочий процесс (Hamermesh, Slemrod, 2008), несмотря на потенциальные риски для здоровья, включая хроническое переутомление и снижение адаптационных возможностей организма (Machlowitz, 1980).

С точки зрения аддиктологии, трудоголизм рассматривается как форма поведенческой зависимости. Аддикция определяется как навязчивая потребность в изменении психического состояния посредством фиксации на определённой деятельности или объекте, сопровождающаяся утратой контроля и нарушением адаптации (Крупник, Кисельникова, 2014). В данном

контексте трудоголизм имеет общие черты с другими формами нехимических зависимостей, включая зависимость от деятельности, характеризующуюся компульсивностью, устойчивостью поведенческих паттернов и снижением контроля (Wojdylo et al., 2013).

Согласно концепции R. I. F. Brown, аддиктивное поведение включает ряд универсальных компонентов: сверхценность деятельности, переживание субъективной эйфории, рост толерантности, симптомы отмены, внутриличностные и межличностные конфликты, а также склонность к рецидиву (Brown et al., 1993). Указанные характеристики в значительной степени проявляются и при трудоголизме. В рамках аддиктологического подхода подчёркивается, что фиксация на трудовой деятельности может выполнять функцию регуляции эмоционального состояния, выступая способом ухода от внутреннего напряжения и психологических трудностей (Менделевич, 2008; Ильин, 2011).

В отличие от нормативной трудовой активности, для трудоголизма характерна трансформация отношения к работе: она перестаёт выступать средством достижения целей и приобретает самоценный характер. При этом наблюдается вытеснение других значимых сфер жизни, таких как межличностные отношения, отдых и личностное развитие. Подобная деформация сопровождается эмоциональным истощением, снижением эмпатии и нарушением социальных связей (Короленко, Дмитриева, 2001).

Формирование трудоголизма определяется совокупностью личностных, поведенческих и социально-психологических факторов. Исследования Janet T. Spence и Ann S. Robbins показывают, что трудоголизм связан с такими личностными характеристиками, как перфекционизм, компульсивность, ригидность, высокая потребность в достижениях и повышенный уровень нейротизма (Spence, Robbins, 1992). Дополнительно подчёркивается роль стрессовых и нейрофизиологических механизмов в поддержании данного типа поведения, включая особенности реакции на хроническое напряжение и адаптационные процессы организма (Сапольски, 2021).

Эмпирические данные также свидетельствуют о том, что трудоголизм связан с особенностями саморегуляции и психологической устойчивости личности. В частности, для таких индивидов характерны сниженная толерантность к неопределённости, недостаточная гибкость поведения и склонность использовать трудовую деятельность как способ стабилизации внутреннего состояния и компенсации нестабильности других сфер жизни (Diener et al., 1985; Короленко, 1993).

Согласно интегративному подходу, трудоголизм является результатом взаимодействия личностных особенностей, социокультурных факторов и механизмов поведенческого подкрепления (Andreassen et al., 2014). В ряде случаев его формирование и поддержание обусловлены культурными нормами, поощряющими высокую продуктивность и постоянную профессиональную занятость, а также организационными практиками, стимулирующими интенсивную трудовую активность (Hamermesh, Slemrod, 2008; Schaufeli et al., 2006).

Особое значение в изучении трудоголизма имеет его связь с эмоциональным выгоранием. В психологической литературе выгорание рассматривается как синдром, включающий эмоциональное истощение, деперсонализацию и снижение профессиональной эффективности (Бойко, 1999). Данное состояние формируется в условиях хронического стресса и длительной профессиональной перегрузки.

Современные исследования подтверждают, что трудоголизм является значимым предиктором эмоционального выгорания (Clark et al., 2010; Hu et al., 2012). Одним из ключевых механизмов выступает хроническая профессиональная перегрузка в сочетании с недостаточным восстановлением, приводящая к истощению психофизиологических ресурсов организма (Schaufeli et al., 2008). При этом трудогольное поведение сопровождается игнорированием базовых потребностей, таких как отдых, сон и социальные контакты, что способствует усилению стрессовой нагрузки и снижению адаптационных возможностей.

К числу дополнительных факторов риска относятся личностные особенности и поведенческие стратегии, включая перфекционизм, повышенную тревожность, нарушение баланса между профессиональной и личной жизнью, а также недостаточность социальной поддержки (Robinson, 2000). Эмпирические данные указывают на устойчивую положительную связь трудоголизма с эмоциональным истощением и проявлениями психологического неблагополучия (Hu et al., 2012; Robinson, 1999a).

Таким образом, трудоголизм представляет собой сложный многокомпонентный феномен, сочетающий признаки поведенческой зависимости, личностной деформации и социокультурного конструкта. Его формирование и развитие обусловлены взаимодействием индивидуальных predispositions, социальных условий и механизмов подкрепления. Учитывая тесную взаимосвязь трудоголизма с эмоциональным выгоранием и другими негативными последствиями, его изучение приобретает особую значимость для разработки профилактических и коррекционных программ в области психического здоровья и организационной психологии.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью настоящего исследования является выявление взаимосвязи между психологическими особенностями личности и уровнем выраженности трудоголизма, а также определение личностных характеристик, свойственных индивидам, склонным к трудовой зависимости.

Гипотезы исследования

1. Существуют различия в уровне выраженности трудоголизма в зависимости от возраста и пола.
2. Трудоголизм отрицательно связан с удовлетворённостью базовых психологических потребностей (автономии, компетентности и принадлежности).
3. Трудоголизм положительно связан с выраженностью зависимого и созависимого поведения.
4. Трудоголизм отрицательно связан с уровнем субъективного благополучия.

5. Индивиды с высоким уровнем трудоголизма характеризуются специфическими личностными особенностями, включая перфекционизм, ригидность и акцентуации характера.

6. С возрастом выраженность отдельных личностных характеристик (в частности, педантичности) может возрастать.

7. Трудоголизм положительно связан с выраженностью психосоматических симптомов и личностной отстранённости.

8. Трудоголизм является значимым предиктором эмоционального выгорания.

Методы исследования. Сбор и обработка эмпирических данных осуществлялись с использованием комплекса психодиагностических методик и методов статистического анализа:

1) Тест на трудоголизм — Work Addiction Risk Test (WART), разработанный Bryan E. Robinson (Robinson, 1999a; Killinger, 2006);

2) Шкала удовлетворённости базовых психологических потребностей, основанная на теории самодетерминации Edward Deci и Richard Ryan (2023);

3) Методика диагностики склонности к различным формам зависимого поведения (13 видов зависимостей) (Лозовая, 2019);

4) Опросник созависимости L. Spann и D. Fischer в адаптации В. Д. Москаленко (Москаленко, 2009);

5) Методика диагностики субъективного благополучия личности (Шамяионов, Бескова, 2018);

6) Методика диагностики акцентуаций характера Karl Leonhard (в адаптации Г. Шмишека) (Леонгард, 2001);

7) Методика диагностики синдрома эмоционального выгорания Viktor Boyko (Бойко, 1999).

Для обработки и анализа полученных данных использовались методы математической статистики с применением программного пакета IBM SPSS Statistics.

Характеристика выборки. В эмпирическом исследовании приняли участие 30 респондентов, в том числе 15 мужчин и 15 женщин. Все участники были распределены на пять возрастных групп по 6 человек в каждой. Гендерное распределение внутри каждой возрастной группы было сбалансированным и составило по 3 мужчины и 3 женщины.

Распределение участников по возрастным категориям представлено следующим образом:

- Группа 1 — от 18 до 28 лет (6 человек)
- Группа 2 — от 29 до 39 лет (6 человек)
- Группа 3 — от 40 до 50 лет (6 человек)
- Группа 4 — от 51 до 61 года (6 человек)
- Группа 5 — от 62 до 72 лет (6 человек)

Данное распределение позволило провести сравнительный анализ показателей трудоголизма и связанных с ним психологических характеристик с учётом возрастных различий, а также проследить возможные изменения их выраженности на различных этапах жизненного цикла.

Таким образом, в исследовании была сформирована сбалансированная по полу и возрасту выборка, что обеспечивает сопоставимость полученных данных и повышает достоверность результатов сравнительного анализа. Использование комплекса валидных и надёжных психодиагностических методик позволило получить разносторонние эмпирические данные, отражающие как поведенческие, так и личностно-мотивационные аспекты трудоголизма.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Первым этапом анализа стало определение уровня выраженности трудоголизма с использованием методики *Work Addiction Risk Test (WART)*. Данная методика позволила выявить степень выраженности признаков зависимого отношения к трудовой деятельности. Результаты диагностики представлены на рисунке 1.

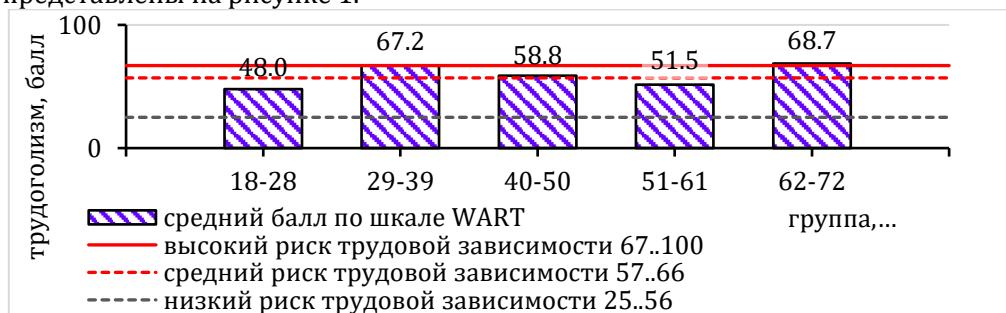

Рисунок 1. Средние показатели трудоголизма (WART) по возрастным группам

Анализ результатов показал, что наиболее высокие показатели трудоголизма наблюдаются в возрастных группах 29–39 и 62–72 года. Это может свидетельствовать, с одной стороны, о высокой трудовой вовлечённости и значимости профессиональной деятельности для представителей данных возрастных категорий, а с другой — о повышенном риске формирования зависимого отношения к работе в период активной профессиональной реализации и на поздних этапах жизненного цикла.

Распределение уровней риска трудоголизма представлено на рисунке 2. Низкий уровень зависимости от работы был выявлен у 33% испытуемых (10 человек; 25–56 баллов), средний уровень риска — у 40% (12 человек; 57–66 баллов), высокий уровень — у 27% респондентов (8 человек; 67–100 баллов). Полученные результаты свидетельствуют о том, что более половины выборки демонстрируют средний или высокий риск формирования трудоголизма.

Рисунок 2. Распределение участников по уровням риска трудоголизма (WART)

Для проверки различий между возрастными группами был использован t-критерий Стьюдента для независимых выборок. Результаты анализа указывают на наличие статистически значимых различий в уровне выраженности трудоголизма между отдельными возрастными группами. Наиболее высокие значения показателя характерны для респондентов в возрасте 29–39 и 62–72 года. Выявленные различия могут быть обусловлены, с одной стороны, этапом активного профессионального становления и карьерного роста, а с другой — сформированной трудовой идентичностью и устойчивыми поведенческими паттернами в более старшем возрасте. В анализ были включены все парные сравнения между возрастными группами.

Сравнительный анализ по половому признаку показал отсутствие статистически значимых различий в уровне трудоголизма между мужчинами и женщинами ($p > 0,05$). Полученные результаты позволяют предположить, что в рамках данной выборки выраженность трудоголизма не зависит от гендерной принадлежности.

Для оценки степени удовлетворённости базовых психологических потребностей в автономии, компетентности и принадлежности была использована методика Э. Деси и Р. Райана.

Анализ показателей удовлетворённости базовых психологических потребностей (рисунок 3) выявил различия в степени их выраженности. Так, по шкале автономии большинство респондентов (66%) демонстрируют достаточный уровень внутренней свободы и способности к саморегуляции. В то же время потребность в компетентности оказалась наименее удовлетворённой среди трёх рассматриваемых потребностей. У 50% выборки выявлен дефицит ощущения собственной эффективности и успешности, что может быть связано с профессиональной неуверенностью, завышенными требованиями к себе или выраженными перфекционистскими установками. Показатели удовлетворённости потребности в принадлежности в целом находятся на относительно высоком уровне: более 73% респондентов демонстрируют ощущение включённости в социальные связи и наличие поддерживающих межличностных отношений.

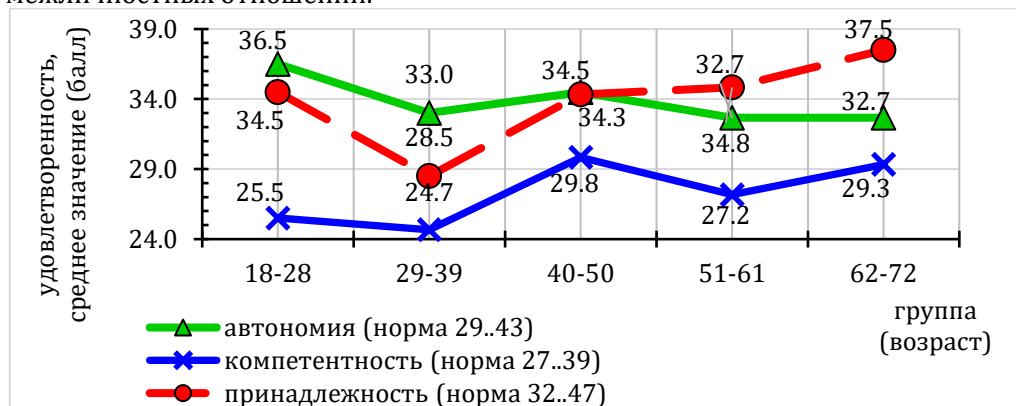

Рисунок 3. Средние значения удовлетворения базовых психологических потребностей

Для более точной интерпретации результатов по каждой из базовых психологических потребностей были выделены три уровня выраженности: «ниже нормы», «в пределах нормы» и «выше нормы». Полученные результаты представлены на рисунке 4.

Анализ распределения показателей показал, что наиболее высокой является степень удовлетворённости потребности в принадлежности, что свидетельствует о сформированности у большинства респондентов чувства социальной включённости и наличии поддерживающих межличностных связей. Показатели по шкале автономии в целом находятся в пределах нормативных значений у большинства участников, что указывает на достаточный уровень самостоятельности, саморегуляции и внутренней независимости. В то же время наиболее уязвимой оказалась потребность в компетентности: значительная часть респондентов демонстрирует её недостаточную удовлетворённость, что может отражать ощущение недостаточной эффективности, неуверенность в профессиональной деятельности или повышенные требования к собственным достижениям.

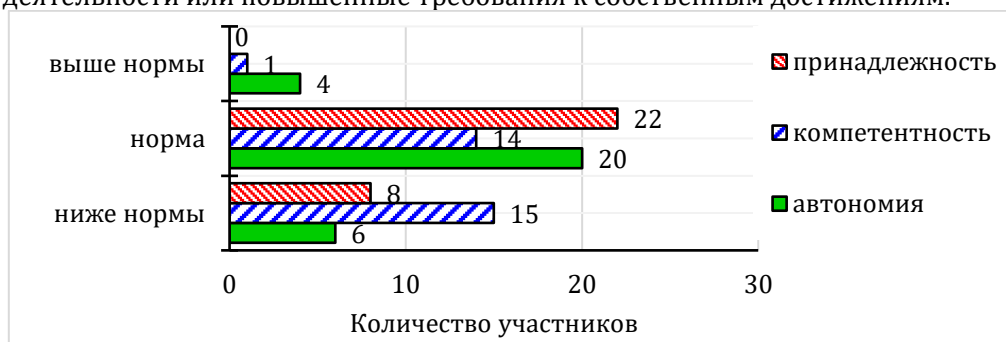

Рисунок 4. Распределение участников по уровням проявления базовых психологических потребностей: автономии, компетентности и принадлежности

Сравнительный статистический анализ по возрастным категориям не выявил статистически значимых различий ($p > 0,05$).

Анализ результатов по *методике диагностики склонности к 13 видам зависимостей* (Г. В. Лозовая) представлен на рисунках 5 и 6. Данная методика позволила оценить выраженность предрасположенности личности к различным формам аддиктивного поведения, включая как химические, так и нехимические зависимости. Каждая из шкал отражает специфические поведенческие и когнитивные индикаторы зависимого поведения.

Результаты показали, что наиболее выраженные аддиктивные тенденции наблюдаются у респондентов старших возрастных групп — 51–61 года ($\approx 16,0$ балла) и 62–72 лет ($\approx 15,8$ балла). Это может быть обусловлено накоплением хронического стресса, снижением устойчивости к фрустрационным ситуациям, а также усилением потребности в компенсаторных механизмах на фоне возрастных изменений.

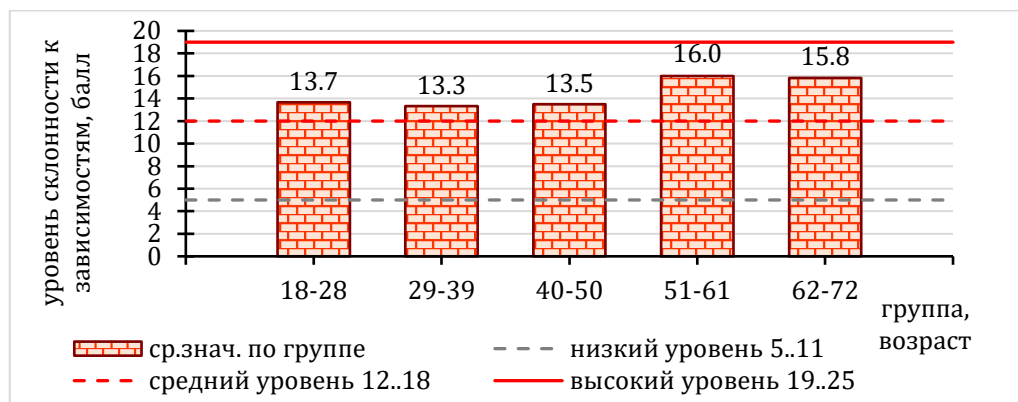

Рисунок 5. Уровень общей склонности к зависимостям по возрастным группам

Распределение уровней общей склонности к зависимостям показывает, что у большинства респондентов (70%) выявлен средний уровень выраженности аддиктивных тенденций. Данный показатель может рассматриваться как фактор потенциальной уязвимости, особенно при воздействии дополнительных стрессогенных факторов, способствующих закреплению зависимого поведения. В целом результаты позволяют предположить наличие тенденции к увеличению выраженности аддиктивных проявлений с возрастом, что согласуется с представлениями о роли накопленного стрессового опыта и особенностях психологической адаптации на различных этапах жизненного цикла.

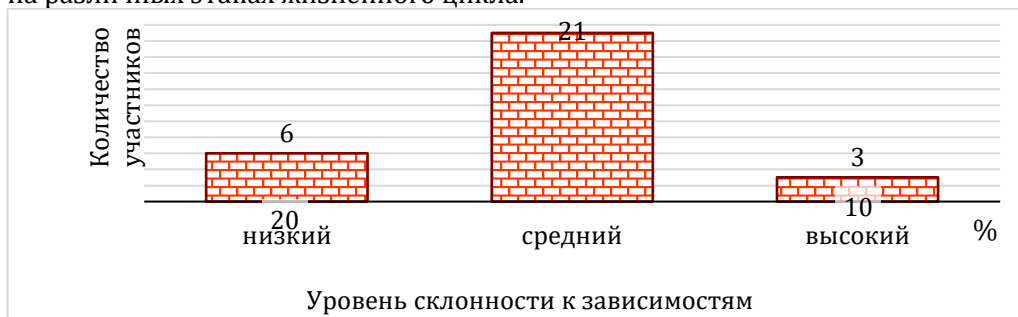

Рисунок 6. Распределение уровней общей склонности к зависимостям среди участников

Сравнительный анализ средних значений по 13 видам зависимостей позволил выявить наиболее выраженные типы аддиктивных установок в исследуемой выборке (рисунок 7).

Наиболее высокие показатели были зафиксированы по следующим шкалам: любовная зависимость — 16,0; зависимость, связанная с ориентацией на здоровый образ жизни (ЗОЖ), — 14,7; трудоголизм — 14,1; пищевая зависимость — 13,5.

Рисунок 7. Сравнительный анализ средних значений по всем шкалам теста на 13 видов зависимостей

Полученные результаты свидетельствуют о преобладании в выборке так называемых социально приемлемых или латентных форм зависимого поведения. В отличие от явно деструктивных аддикций, данные формы могут не восприниматься как проблемные, поскольку нередко маскируются под социально одобряемые установки (например, стремление к самосовершенствованию, заботу о здоровье или высокую вовлечённость в межличностные отношения). Это затрудняет их своевременную диагностику и повышает риск закрепления в структуре личности.

В ходе множественного сравнительного анализа средних значений были выявлены статистически значимые различия по отдельным шкалам зависимого поведения в зависимости от возраста.

- По шкале трудоголизма установлено статистически значимое различие между респондентами Группы 1 (18–28 лет) и Группы 5 (62–72 года) ($\Delta M = -7,33$; $p = 0,013$). Участники старшей возрастной группы продемонстрировали более высокий уровень выраженности трудоголизма по сравнению с молодыми респондентами.

- По шкале наркотической зависимости значимые различия выявлены между Группой 3 (40–50 лет) и Группой 5 (62–72 года) ($\Delta M = 6,00$; $p = 0,017$). Более высокие показатели склонности к наркотической зависимости были зафиксированы у респондентов в возрасте 40–50 лет.

- Различия между другими возрастными группами не достигли уровня статистической значимости ($p > 0,05$).

Анализ гендерных различий выявил статистически значимые различия по ряду шкал зависимого поведения.

- По шкале зависимости от межполовых отношений женщины продемонстрировали более высокий уровень выраженности по сравнению с мужчинами ($t = 3,474$; $p = 0,002$; $\Delta M = 3,8$; 95% ДИ: 1,56–6,04).

- По шкале пищевой зависимости, напротив, более высокие показатели были характерны для мужчин ($t = -3,631$; $p = 0,001$; $\Delta M = -4,07$; 95% ДИ: $-6,36 - -1,77$).

- Аналогичная тенденция выявлена по шкале зависимости, связанной с ориентацией на здоровый образ жизни (ЗОЖ): мужчины продемонстрировали более высокие значения по сравнению с женщинами ($t = -2,087$; $p = 0,046$; $\Delta M = -3,07$; 95% ДИ: $-6,08 - -0,05$). Данный результат может указывать на тенденцию к формированию чрезмерного контроля над телесными и поведенческими аспектами, включая режим, питание и физическую активность.

Анализ результатов по шкале созависимости (Дж. Фишер) позволил оценить степень выраженности склонности респондентов к эмоциональной вовлечённости в дисфункциональные межличностные отношения, а также выявить риски нарушения личностной автономии и психологической устойчивости.

Наиболее высокий уровень созависимости был зафиксирован у участников возрастной группы 62–72 года ($\approx 61,5$ балла). В то же время распределение показателей по уровням выраженности созависимости показало, что у большинства респондентов (90%) наблюдаются отклонения от нормативных значений (рисунок 8).

Данный результат может свидетельствовать о выраженной эмоциональной вовлечённости, склонности к нарушению личностных границ и зависимости от значимых межличностных отношений в исследуемой выборке. Вместе с тем интерпретация полученных данных требует осторожности с учётом особенностей выборки и используемого диагностического инструментария.

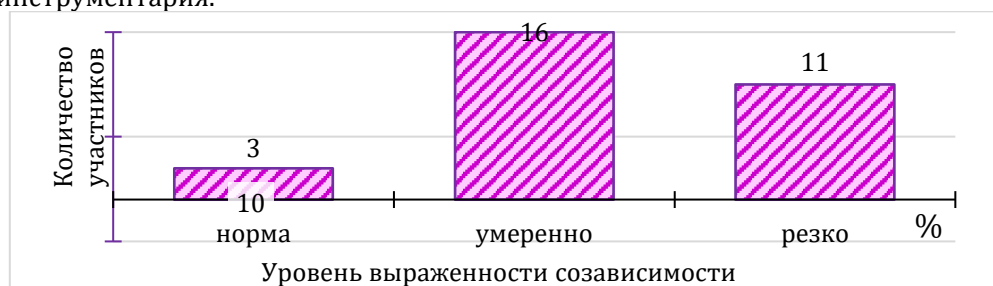

Рисунок 8. Распределение по уровням выраженности созависимости среди участников

Результаты статистического анализа показали отсутствие значимых различий по уровню созависимости между представителями различных возрастных групп ($p > 0,05$). Аналогично, различия между мужчинами и женщинами также не достигли уровня статистической значимости ($p > 0,05$), что позволяет предположить относительную гендерную нейтральность данного личностного конструкта в рамках рассматриваемой выборки.

Анализ результатов по методике диагностики субъективного благополучия личности (Р. М. Шамянов, Т. В. Бескова) показал, что наиболее высокие показатели субъективного благополучия зафиксированы у респондентов в возрасте 62–72 лет ($\approx 3,66$ балла), что может отражать

удовлетворённость достигнутыми результатами и накопленным жизненным опытом.

Рисунок 9. Распределение уровней субъективного благополучия среди участников исследования

Распределение уровней субъективного благополучия (рисунок 9) свидетельствует о том, что основная часть выборки (63,3%; 19 человек) характеризуется средним уровнем данного показателя, что может указывать на относительное психологическое равновесие в условиях повседневной жизнедеятельности и умеренного уровня стрессовых воздействий.

Анализ структурных компонентов субъективного благополучия выявил их неоднородную выраженность. Наиболее высокие значения получены по шкале социально-нормативного благополучия ($\approx 3,90$), что отражает соответствие респондентов социальным ожиданиям и нормам. Далее следуют показатели эмоционального ($\approx 3,51$) и экзистенциально-деятельностного благополучия ($\approx 3,49$). Более низкие значения выявлены по шкалам эго-благополучия ($\approx 3,21$) и гедонистического благополучия ($\approx 3,16$).

Полученные результаты могут свидетельствовать о том, что участники в большей степени ориентированы на социальную адаптацию и выполнение нормативных требований, тогда как аспекты, связанные с самопринятием, внутренней гармонией и способностью получать удовольствие от жизни, выражены в меньшей степени. Данные сферы могут рассматриваться как потенциальные направления психологической поддержки и личностного развития.

Статистически значимых различий в уровне субъективного благополучия в зависимости от возраста и пола выявлено не было ($p > 0,05$).

Для выявления характерологических особенностей личности, потенциально влияющих на предрасположенность к трудоголизму, была использована методика диагностики акцентуаций характера К. Леонгарда — Г. Шмишека. Результаты анализа представлены на рисунке 10.

Анализ средних значений показал, что наибольшая выраженность наблюдается по следующим типам акцентуаций.

Эмотивный тип ($\approx 17,6$) — наиболее выраженная акцентуация. Для него характерны высокая эмоциональная чувствительность, склонность к сопереживанию и ориентация на помощь другим, что может способствовать формированию чрезмерной вовлечённости в деятельность, особенно в контексте социальных и профессиональных ролей.

Возбудимый тип ($\approx 16,87$) также демонстрирует высокую выраженность. Данный тип характеризуется импульсивностью, внутренней напряжённостью и недостаточной саморегуляцией, что может способствовать склонности к постоянной активности и перегрузке, включая чрезмерную занятость трудовой деятельностью.

Гипертимный тип ($\approx 14,0$) проявляется в повышенной активности, оптимизме и стремлении к постоянной внешней стимуляции, что может приводить к избыточной занятости и трудовой перегрузке.

Аффективно-экзальтированный тип ($\approx 14,0$) характеризуется интенсивностью эмоциональных реакций, энтузиазмом и склонностью к идеализации деятельности, что также может усиливать вовлечённость в работу.

Наименьшие значения зафиксированы по тревожному ($\approx 10,3$) и застревающему ($\approx 6,47$) типам акцентуаций. Несмотря на их относительно низкую выраженность, данные особенности могут проявляться в виде неуверенности, склонности к фиксации на неудачах и повышенной чувствительности к оценке, что в отдельных случаях может компенсироваться усиленной трудовой активностью.

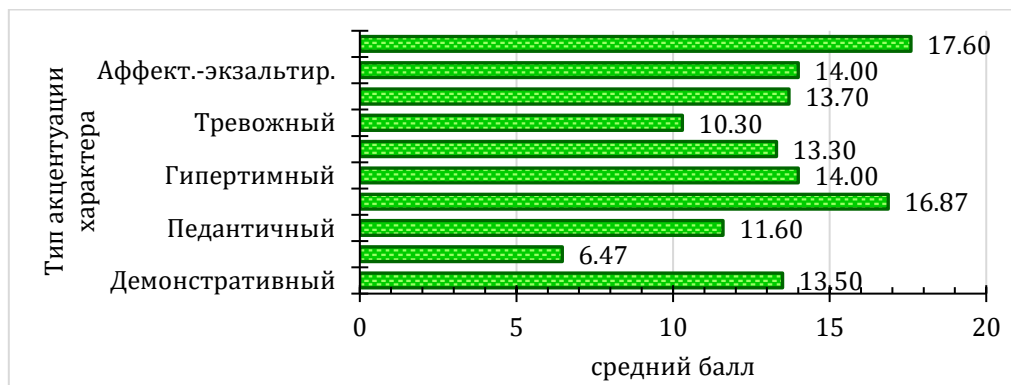

Рисунок 10. Средние значения по типам акцентуаций характера у участников исследования

Анализ распределения наиболее выраженных типов акцентуаций характера по возрастным группам и полу показал, что во всех возрастных категориях доминирует возбудимый тип акцентуации. Данный результат может указывать на преобладание таких личностных характеристик, как эмоциональная импульсивность, повышенная реактивность и сниженная толерантность к фрустрации. У респондентов в возрасте 18–28 и 29–39 лет наряду с возбудимым типом отмечается выраженность эмотивной акцентуации, что свидетельствует о высокой эмоциональной чувствительности, склонности к глубоким переживаниям и эмпатийной вовлечённости.

Анализ гендерных различий показал, что у мужчин наиболее выраженной акцентуацией является возбудимый тип. У женщин наряду с возбудимым также выражен эмотивный тип акцентуации, что может отражать

большую представленность эмоционально-чувствительных характеристик в структуре личности.

Для уточнения различий по выраженности акцентуаций характера был проведён множественный сравнительный анализ с использованием критерия Тьюки (HSD). При анализе возрастных различий статистически значимый результат был получен по шкале «педантичный тип»: различие выявлено между группой 1 (18–28 лет) и группой 5 (62–72 года) ($\Delta M = -8,33$; $p = 0,032$). Более высокие значения по данной шкале характерны для респондентов старшей возрастной группы, что может свидетельствовать о возрастной тенденции к усилению таких характеристик, как организованность, склонность к порядку и повышенный контроль.

Различия между другими возрастными группами по остальным шкалам акцентуаций не достигли уровня статистической значимости ($p > 0,05$).

Анализ гендерных различий показал, что женщины демонстрируют статистически более высокие показатели по ряду акцентуаций характера: тревожному ($t = -2,838$; $p = 0,008$), циклотимному ($t = -2,161$; $p = 0,039$) и аффективно-экзальтированному типам ($t = -2,875$; $p = 0,008$) по сравнению с мужчинами.

Полученные результаты подчёркивают значимость учёта характерологических особенностей личности при анализе трудоголизма как сложного многокомпонентного феномена.

Анализ результатов по методике диагностики синдрома эмоционального выгорания (В. В. Бойко) выявил выраженные возрастные различия в структуре данного синдрома (рисунок 11).

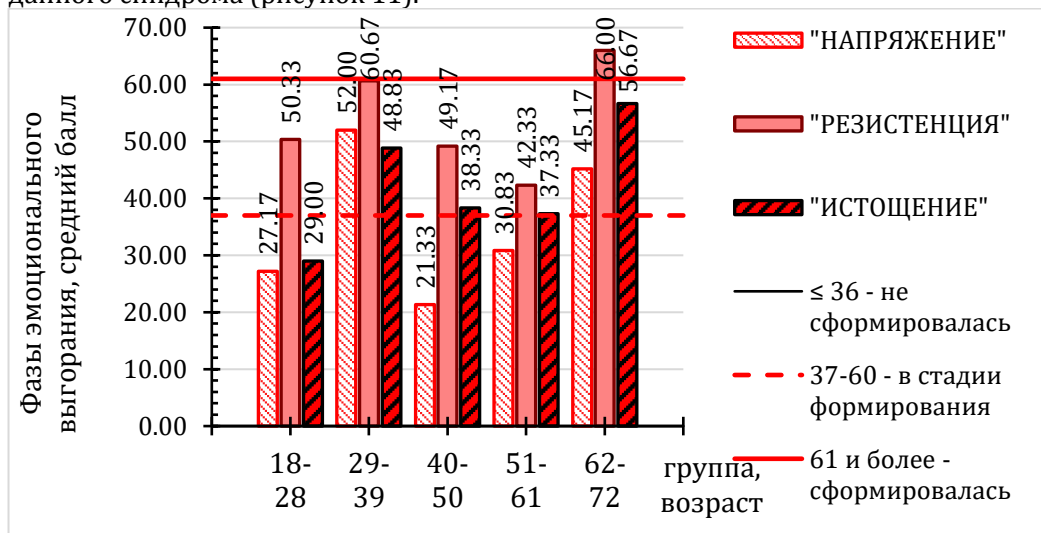

Рисунок 11. Средние значения по трём фазам эмоционального выгорания в разных возрастных группах

По фазе напряжения наиболее высокие показатели зафиксированы в возрастной группе 29–39 лет ($\approx 52,0$ балла), что может быть связано с периодом максимальной профессиональной и семейной нагрузки, требующим значительных психоэмоциональных ресурсов. Фаза резистенции является

наиболее выраженной во всех возрастных группах, при этом максимальные значения наблюдаются у респондентов 62–72 лет ($\approx 66,0$ баллов) и 29–39 лет ($\approx 60,67$ баллов). Это может свидетельствовать об активизации защитных механизмов и попытках адаптации к условиям хронического стресса, сопровождающихся изменениями в эмоциональном реагировании и профессиональной мотивации. Показатели фазы истощения демонстрируют тенденцию к увеличению с возрастом, достигая максимальных значений в группе 62–72 лет ($\approx 56,67$ баллов). Данный результат может отражать накопление психофизиологического напряжения и снижение адаптационных ресурсов в условиях длительного воздействия стрессовых факторов.

Анализ распределения уровней по трём фазам эмоционального выгорания показал, что у 14 участников (46,67%) выявлен высокий уровень по фазе резистенции, что может свидетельствовать о состоянии хронического психоэмоционального напряжения. У 6 респондентов (20%) зафиксирован высокий уровень по фазе истощения, что указывает на наличие выраженных признаков профессионального и личностного перенапряжения. Статистически значимых различий по уровню выраженности эмоционального выгорания в зависимости от пола выявлено не было ($p > 0,05$).

В целом результаты диагностики по методике В. В. Бойко свидетельствуют о достаточно высокой распространённости признаков эмоционального выгорания в исследуемой выборке. Наиболее выраженной является фаза резистенции, отражающая состояние внутреннего сопротивления, снижение эмпатии, эмоциональное дистанцирование и трансформацию профессиональной мотивации. Значимые показатели также зафиксированы по фазе истощения, особенно в старших возрастных группах, что может указывать на накопление психофизиологического и эмоционального напряжения, сопровождающееся снижением адаптационных ресурсов.

На заключительном этапе эмпирического исследования была проведена статистическая обработка данных с использованием корреляционного анализа (коэффициент Пирсона), направленного на выявление силы и направления линейных взаимосвязей между изучаемыми показателями. Это позволило установить взаимосвязи между трудоголизмом и ключевыми психологическими характеристиками личности.

Проведённый анализ выявил ряд статистически значимых взаимосвязей.

Установлена отрицательная корреляция между уровнем трудоголизма и удовлетворённостью базовых психологических потребностей, наиболее выраженная по шкале автономии ($r = -0,541$; $p = 0,002$). Данный результат может свидетельствовать о том, что усиление трудогольных тенденций сопровождается снижением субъективного ощущения внутренней свободы и способности к саморегуляции.

Выявлена положительная связь трудоголизма с различными формами поведенческих зависимостей (в частности, телевизионной и пищевой), а также наиболее выраженная корреляция с зависимостью от трудовой деятельности ($r = 0,690$; $p < 0,001$), что указывает на тенденцию к формированию полиморфного аддиктивного поведения.

Сильная положительная корреляция с уровнем созависимости ($r = 0,647$; $p < 0,001$) может отражать наличие общего личностного фона, характеризующегося недостаточной дифференциацией личностных границ, повышенной ответственностью и ориентацией на внешнюю оценку.

Отрицательные взаимосвязи выявлены между трудоголизмом и показателями субъективного благополучия, в частности с эго-благополучием ($r = -0,548$; $p = 0,002$) и эмоциональным компонентом ($r = -0,469$; $p = 0,009$). Это может указывать на снижение уровня самопринятия и эмоционального комфорта у лиц с выраженными трудогольными тенденциями.

Также установлена значимая связь трудоголизма с рядом акцентуаций характера, прежде всего с педантичным типом ($r = 0,659$), а также с застревающим и дистимическим типами, что может отражать ригидность поведенческих стратегий, склонность к фиксации и повышенную чувствительность к стрессовым воздействиям.

Наиболее выраженные корреляции выявлены с компонентами синдрома эмоционального выгорания, включая психосоматические проявления ($r = 0,706$), личностную отстранённость ($r = 0,633$), расширение сферы экономии эмоций ($r = 0,686$), а также показатели всех трёх фаз выгорания — напряжения, резистенции и истощения.

В совокупности полученные результаты позволяют рассматривать трудоголизм не только как форму повышенной профессиональной вовлечённости, но и как сложный психологический феномен, сопряжённый с рядом дезадаптивных личностных и эмоциональных проявлений. Это подчёркивает необходимость его комплексного изучения в рамках клинико-психологического и социально-психологического подходов.

ВЫВОДЫ

Настоящее исследование было направлено на комплексное изучение феномена трудоголизма в условиях современного общества. В его основе лежало сочетание теоретического анализа научной литературы и эмпирического исследования психологических характеристик трудоголизма на выборке взрослого населения.

В теоретической части были рассмотрены основные подходы к пониманию трудоголизма как социально-психологического и личностного феномена, проанализированы механизмы его формирования, типологические особенности и связь с другими психологическими характеристиками. Особое внимание было уделено взаимосвязи трудоголизма с эмоциональным выгоранием, зависимым поведением, субъективным благополучием и особенностями личностной структуры.

Результаты эмпирического исследования позволили в значительной степени подтвердить выдвинутые гипотезы и выявить ряд закономерностей.

1. Гипотеза о различиях по возрасту и полу подтвердилась частично: выявлены статистически значимые возрастные различия (наиболее высокий уровень трудоголизма характерен для групп 29–39 и 62–72 лет), однако гендерные различия не обнаружены ($p > 0,05$).

2. Гипотеза об отрицательной связи трудоголизма с удовлетворённостью базовых психологических потребностей подтвердилась:

выявлена значимая отрицательная корреляция, наиболее выраженная по шкале автономии ($r = -0,541$; $p = 0,002$).

3. Гипотеза о положительной связи трудоголизма с зависимым и созависимым поведением подтвердилась: установлены значимые положительные корреляции с поведенческими зависимостями (в том числе пищевой и телевизионной), а также сильная связь с созависимостью ($r = 0,647$; $p < 0,001$).

4. Гипотеза об отрицательной связи трудоголизма с субъективным благополучием подтвердилась: выявлены отрицательные взаимосвязи, особенно с эго-благополучием ($r = -0,548$) и эмоциональным компонентом субъективного благополучия.

5. Гипотеза о связи трудоголизма с личностными особенностями подтвердилась: установлена связь с определёнными акцентуациями характера, в частности с педантичным ($r = 0,659$), застревающим и дистимическим типами.

6. Гипотеза о возрастной динамике личностных характеристик подтвердилась частично: выявлено увеличение выраженности педантичности в старших возрастных группах.

7. Гипотеза о связи трудоголизма с психосоматическими и личностными проявлениями подтвердилась: установлены значимые корреляции с психосоматическими симптомами ($r = 0,706$) и личностной отстранённостью ($r = 0,633$).

8. Гипотеза о трудоголизме как предикторе эмоционального выгорания подтвердилась: выявлены значимые взаимосвязи с фазами напряжения, резистенции и истощения.

В целом результаты исследования свидетельствуют о том, что трудоголизм представляет собой сложный многокомпонентный психологический феномен, сочетающий признаки поведенческой зависимости, личностной ригидности и эмоциональной дезадаптации. Его формирование обусловлено взаимодействием индивидуально-психологических особенностей личности и внешних социально-психологических факторов.

Практическая значимость исследования заключается в возможности использования полученных результатов при разработке программ психологической профилактики и коррекции трудоголизма, а также в системе психологического сопровождения лиц, подверженных риску эмоционального выгорания.

БИБЛИОГРАФИЯ

Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., Hetland, J., & Pallesen, S. (2014). Development of a work addiction scale. *Psychological Assessment*, 26(2), 501–516.

Andreassen, C. S., Hetland, J., & Pallesen, S. (2010). The relationship between workaholism, basic needs satisfaction, and personality. *Personality and Individual Differences*, 49(4), 460–465.

Aziz, S., & Zickar, M. J. (2006). A cluster analysis investigation of workaholism as a syndrome. *Journal of Occupational Health Psychology*, 11(1), 52–62.

Brown, R. I. F. (1993). Some contributions of the study of gambling to the study of other addictions. In W. R. Eadington & J. A. Cornelius (Eds.), *Gambling behavior and problem gambling* (pp. 241–272). University of Nevada Press.

- Burke, R. J. (2004). Workaholism, self-esteem and motives for working among Canadian women. *Psychological Reports*, 94(2), 459–464.
- Burke, R. J., Matthiesen, S. B., & Pallesen, S. (2006). Personality correlates of workaholism. *Personality and Individual Differences*, 40(6), 1223–1233.
- Clark, M. A., Lelchook, A. M., & Taylor, M. L. (2010). Beyond the Big Five: How narcissism, perfectionism, and other personality traits influence workaholism. *Personality and Individual Differences*, 48(7), 786–791.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2023). *Basic Psychological Need Satisfaction Scale*. Self-Determination Theory Research Archive.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.
- Hamermesh, D. S., & Slemrod, J. B. (2008). The economics of workaholism: We should not have worked on this paper. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 8(1), 1–30.
- Hu, Q., van Beek, I., Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Schreurs, H. J. (2012). For fun, love, or money: What drives workaholic, engaged, and burned-out employees at work? *Applied Psychology: An International Review*, 61(1), 30–55.
- Killinger, B. (2006). The workaholic breakdown syndrome. In R. J. Burke (Ed.), *Research companion to working time and work addiction* (pp. 61–88). Edward Elgar Publishing.
- Machlowitz, M. M. (1980). *Workaholics: Living with them, working with them*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Oates, W. E. (1971). *Confessions of a workaholic: The facts about work addiction*. World Publishing Company.
- Plante, T. G. (2006). *Mental disorders of the new millennium*. Praeger Publishers.
- Porter, G. (1996). Organizational impact of workaholism: Suggestions for researching the negative outcomes of excessive work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1(1), 70–84.
- Robinson, B. E. (1999a). The work addiction risk test: Development of a tentative measure of workaholism. *Perceptual and Motor Skills*, 88(1), 199–210.
- Robinson, B. E. (1999b). *The workaholic family: A clinical perspective*. Praeger Publishers.
- Robinson, B. E. (2000). Workaholism: Bridging the gap between workplace, sociocultural, and family research. *Journal of Employment Counseling*, 37(1), 31–47.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Bakker, A. B. (2006). Dr. Jekyll or Mr. Hyde? On the differences between work engagement and workaholism. In R. J. Burke (Ed.), *Research companion to working time and work addiction* (pp. 193–217). Edward Elgar Publishing.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Bakker, A. B. (2008). It takes two to tango: Workaholism is working excessively and working compulsively. In R. J. Burke & C. L. Cooper (Eds.), *The long work hours culture: Causes, consequences, and choices* (pp. 203–226). Emerald Group Publishing.
- Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & van Rhenen, W. (2008). Workaholism, burnout and work engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being? *Applied Psychology: An International Review*, 57(2), 173–203.
- Spence, J. T., & Robbins, A. S. (1992). Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results. *Journal of Personality Assessment*, 58(1), 160–178.
- Teichmann, M., Murdvee, M., Kożusznik, B., Smorczewska, B., Gaidajenko, A., & Ilvest, J. (2017). Relationship between employees' perceived performance and various

work-related psychosocial characteristics. In *Proceedings of the International Scientific Conference*.

Wojdylo, K., Baumann, N., Buczny, J., Owens, G., & Kuhl, J. (2013). Work craving: A conceptualization and measurement. *Basic and Applied Social Psychology*, 35(6), 547–568.

Асмаковец, Е. С. (2014). Суицид и профессиональная деятельность. *Омский психиатрический журнал*, (1), 55–59.

Барабанщикова, В. В., & Климова, О. А. (2015). Представления о вовлеченности в работу и трудоголизме в современных психологических исследованиях. *Национальный психологический журнал*, 1(17), 52–60.

Бердичевский, А. А., Падун, М. А., & Гагарина, М. А. (2019). Апробация модифицированной версии методики «Шкала созависимости Спенн-Фишер». *Клиническая и специальная психология*, 8(1), 215–234.

Бойко, В. В. (1999). *Синдром эмоционального выгорания в профессиональном общении*. Питер.

Ильин, Е. П. (2011). *Работа и личность: Трудоголизм, перфекционизм и лень*. Питер.

Короленко, Ц. П. (1993). Работоголизм — респектабельная форма аддиктивного поведения. *Обзор психиатрии и медицинской психологии*, (1), 17–29.

Короленко, Ц. П., & Дмитриева, Н. В. (2001). *Психосоциальная аддиктология*. Речь.

Крупник, Е., & Кисельникова, Н. (2014). *Психологическая устойчивость личности в трудных жизненных ситуациях*. Институт психологии РАН.

Леонгард, К. (2001). *Акцентуированные личности*. Академический проект.

Лозовая, Г. В. (2019). *Диагностический портфель для определения склонности к аддиктивному поведению*. Издательство Тульского государственного педагогического университета им. Л. Н. Толстого.

Менделевич, В. Д. (2008). *Психология девиантного поведения*. Речь.

Москаленко, В. Д. (2009). *Зависимость: Семейная болезнь*. ПЕР СЭ.

Сапольски, Р. (2021). *Почему у зебр не бывает инфаркта: Психология стресса*. Питер.

Хорни, К. (2021). *Невроз и личностный рост: Борьба за самореализацию*. Питер.

Шамионов, Р. М., & Бескова, Т. В. (2018). Методика диагностики субъективного благополучия личности. *Психологические исследования*, 11(60), 8–22.

**INVESTIGATING THE EFFECT OF DIGITAL ALIENATION: BCI PERSPECTIVES IN
SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES**

**INVESTIGAREA EFECTULUI ALIENĂRII DIGITALE: PERSPECTIVE BCI ÎN
ȘTIINȚELE SOCIOUMANE**

Ana Maria ROȘCA

MSc, Clinical Psychologist, NLP Trainer. Faculty of Social and Educational Sciences,
Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7491-1484>

Daniel Mihai PANTAZI

Eng., MSc, Psychologist, PhD Student, Faculty of Electrical Engineering, Energetics
and Applied Informatics, "Gheorghe Asachi" Technical University of Iași

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8507-1355>

Marian-Silviu POBORONIUC

Prof. PhD. Eng., Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics,
"Gheorghe Asachi" Technical University of Iași

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7796-7824>

Abstract. *In the context of contemporary challenges in the political, economic, and military fields, which have produced harmful effects across all current social levels, there is a necessity to supplement traditional methods of surveying subjects' opinions with new types of data. This paper explores the common perspectives of neurosciences and social sciences and humanities. The use of Brain-Computer Interface (BCI) systems is proposed as a method for evaluating the objective relationship between environmental stimuli and the involuntary feelings or behaviors of individuals. Tests conducted with the BrainAvatar 10 system (2 channels, F3-F4 montage) confirm the high level of objectivity and statistical predictivity with which neurological data can supplement other types of evaluations. Real perspectives for improving current social science assessments are thus obtained, completing the ensemble of data gathered through traditional methods.*

Keywords: *social sciences and humanities, behavioral optimization, BCI, neuropsychology, neurotechnology, mental health*

Rezumat. *În contextul provocărilor contemporane din domeniile politic, economic, militar, care produc efecte nocive la nivelul tuturor palierelor sociale actuale, se impune necesitatea completării metodelor tradiționale de sondare a opiniei subiecților, cu noi tipuri de date. Prezenta lucrare explorează perspectivele comune ale neuroștiințelor și științelor socioumane. Utilizarea sistemelor tip Interfață Creier-Calculator (BCI) este propusă ca variantă de evaluare a relației obiective dintre stimulii de mediu și trăirile sau comportamentele involuntare ale persoanelor. Testările efectuate cu sistemul BrainAvatar 10 (cu 2 canale, montaj F3-F4), confirmă nivelul ridicat de obiectivitate și predictivitate statistică prin care datele neurologice pot completa alte tipuri de evaluări. Se obțin astfel perspective reale de îmbunătățire a evaluărilor socioumane actuale și completează ansamblul datelor obținute prin metodele tradiționale.*

Cuvinte-cheie: științe socioumane, optimizare comportamentală, BCI, neuropsihologie, neurotehnologie, sănătate mintală.

INTRODUCTION

Classic sociological investigation methods—such as questionnaires, interviews, and observation—have underpinned our understanding of humanity for decades, yet they have reached their epistemological limits. The fundamental element compromising these tools is participant subjectivity; whether voluntary or not, individuals tend to filter their responses due to social desirability, language barriers, or even physiological states.

In the context of an interconnected society dependent on objective information, the lack of verifiability in self-reported statements is no longer acceptable. Furthermore, under the weight of digital overload and the erosion of empathy, technology-driven distortions are becoming increasingly prominent and cannot be adequately addressed through traditional means. A particularly effective solution is the integration of Brain-Computer Interface (BCI) technologies into the methodological arsenal of social sciences and humanities, as proposed in this paper (Figure 1).

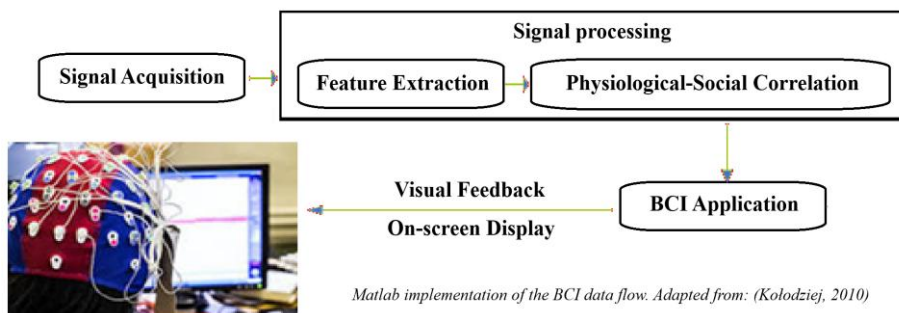

Figure 1. Block diagram of a BCI system

Key contemporary challenges that can be directly addressed via BCI systems include combating digital alienation, improving communication in social policies, and the adoption of neuro-citizenship. Digital alienation can be defined as the individual's inability to maintain cognitive and emotional balance under the pressure of an informational stimulus avalanche. Similarly, interpersonal communication—governed by strictly biological mechanisms for millennia—is increasingly mediated by online and virtual interfaces, a trend likely to decisively mark the future of society. Additionally, neuro-citizenship is an emerging concept in the public sphere, referring to human identity and rights in relation to Artificial Intelligence (AI). Regarding the effects of digital overstimulation, current research evaluates Frontal Asymmetry to identify the imbalance between calm and stress states induced by online environments (Krogmeier, 2022).

MATERIALS AND METHODS

This research follows a dual approach, integrating both a theoretical framework and an applied component. The theoretical part is based on a systematic literature review of digital alienation in society, analyzing academic studies, books, and journal articles from databases such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science. The selection criteria for the literature review included:

- studies published between 2010-2025;
- articles exploring theoretical and applied models that compare conventional methods of measuring digital alienation with BCI-based techniques.

The applied section represents a Proof of Concept (PoC) designed to demonstrate the feasibility of BCI systems as a diagnostic tool in sociology. The experimental model utilizes the BrainMaster Atlantis/Discovery hardware with a 256 Hz sampling rate and a minimal F3-F4 montage. Preprocessing involves a 50 Hz Notch filter and a 1-40 Hz band-pass filter to isolate frequencies of interest and eliminate artifacts. A benchmark dataset was employed to simulate real-world digital stress conditions, comparing a baseline relaxation state with a high-stimulation social media feed. Data analysis includes 4-second window epoching and feature extraction algorithms to calculate power spectral density. Statistical validation is performed using Paired and Independent Samples T-Tests to quantify intra-group and inter-group evolution. These procedures allow for the objective measurement of Frontal Alpha Asymmetry (FAA) and the Beta/Alpha ratio (Engagement Index) as primary indicators of digital alienation. While currently in the optimization phase, this protocol aims to establish a new paradigm for objective socio-human assessments.

RESEARCH FINDINGS

The study evaluated the effect of digital alienation by integrating the Perceived Stress Scale (PSS-10) with BCI system metrics. The analysis focused on Raw Data Reports, Alpha and Beta Power Spectral Density comparisons, and Frontal Asymmetry indicators, alongside a methodological validation of BCI precision versus psychometric tools.

1. Raw Signal Analysis and Cortical Reactivity revealed a clear distinction between the two groups.

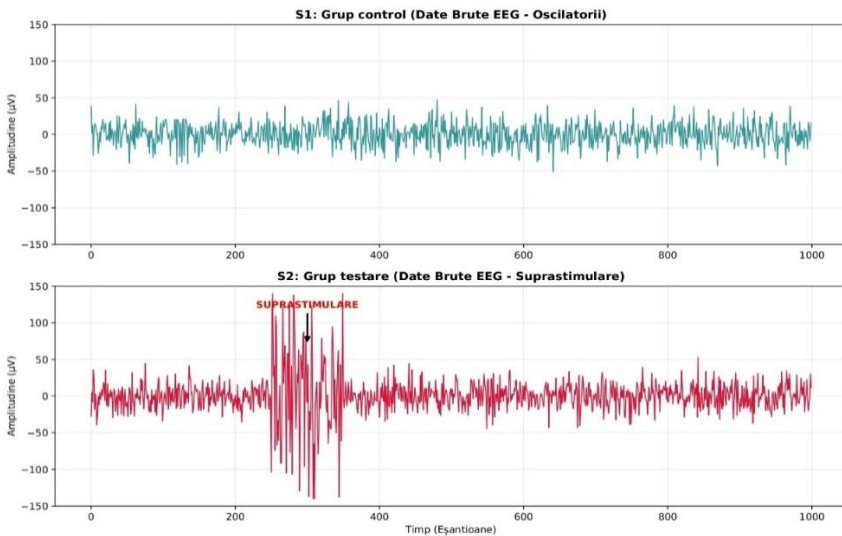

Figure 2. Raw Data Report: Control Group vs. Test Group

The Control Group exhibited a stable signal amplitude (15-25 μV), indicating a state of cortical homeostasis. In contrast, the Test Group showed intense fluctuations, with amplitude peaks reaching 70-80 μV , reflecting a combination of cortical hyper-

activation and associated myogenic artifacts induced by acute psychological stress. These spikes serve as a plausible physiological marker for immediate neural reactivity to external digital stressors (noted at the 1.5s mark). With a statistical significance of $p < .01$, the 4-second window sampling confirmed the system's ability to precisely differentiate between baseline homeostasis and acute hyper-activation in real-time (Figure 2). *Raw data evolution. Overstimulation markers in the test group.*

2. Spectral power dynamics highlighted significant differences in mental states. The Control Group maintained "alert relaxation," with Alpha activity predominating around 15-25 μV . Conversely, the Test Group was dominated by Beta power (peaking at 55-70 μV), signaling the onset of overstimulation. The observed desynchronization between these frequency bands provides conclusive evidence of the destabilizing effect induced by the digital social environment (Figure 3).

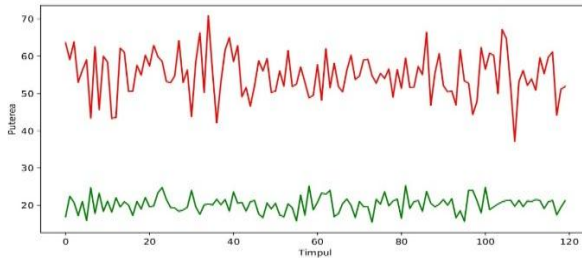

Figure 3. Alpha / Beta Spectral Power

Evolution of Alpha / Beta spectral power during the testing scenario.

3. The Beta/Alpha Engagement Index (calculated at 3.14) indicated a high cognitive load, while the Frontal Alpha Asymmetry (FAA) confirmed a significant emotional imbalance between the groups, marking a clear transition from homeostasis to digital stress (Figure 4).

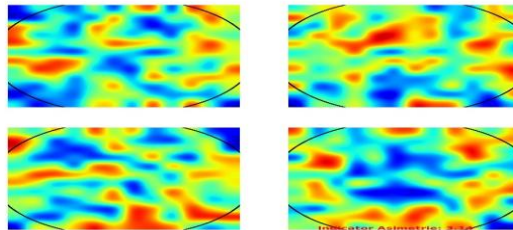

Figure 4. Frontal Alpha Asymmetry (FAA)

Evolution of frontal asymmetry with peak value indication.

4. The comparative analysis of validity indicators demonstrates the methodological superiority of BCI monitoring over the subjective PSS-10 questionnaire. BCI System achieved an 88% precision rate in identifying digital overstimulation by processing objective cortical biosignals. While PSS-10 Scale obtained a 78% fidelity coefficient, reflecting the inherent limitations of self-reporting and declarative subjectivity (Figure 5).

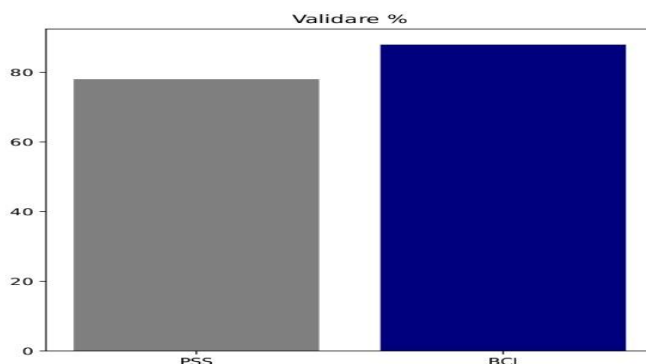

Figure 5. BCI Precision vs. Perceived Stress Scale (PSS)

Percentage validation of BCI measurement precision and instrument validity.

Supported by a significance threshold of $p < 0.01$, these findings confirm that BCI technology minimizes self-report errors and serves as an optimal tool for objectively quantifying technological alienation in digital environments.

DISCUSSION

The integration of BCI systems into sociological research enables levels of precision previously unattainable through conventional methods. As noted by Kögel et al. (2019), the use of social research methods in BCI studies opens a direct interface with unconscious decisional mechanisms, simplifying interpretive work. Our findings regarding Raw Signal analysis (15-25 μV vs. 70-80 μV peaks) demonstrate a robust neurophysiological differentiation that remains accurate regardless of the subject's self-reported data. This aligns with Katmah et al. (2021), who emphasize that EEG-based stress assessment provides a more objective reflection of mental states than subjective scales.

By utilizing Spectral Power Density, this study creates a clear contrast between cortical homeostasis and digital overstimulation. This mirrors the work of Premchand et al. (2024) on wearable BCI for stress monitoring, suggesting that we can identify the maximum threshold of stimuli a subject can endure. Furthermore, the measurement of Frontal Asymmetry (Beta/Alpha ratio) in our research serves as a definitive indicator of emotional imbalance. This physiological lateralization in response to digital stimuli supports the findings of Krogmeier et al. (2022), confirming the prefrontal cortex's role in processing story-driven or digital environmental stressors.

The incorporation of AI algorithms and neural networks—as facilitated by tools similar to those described by Kołodziej et al. (2010) - allows for complex deductions that would traditionally require prohibitively large sample sizes. This synergy between technology and social science enables the optimization of digital environments by identifying and eliminating specific "stressor agents" in real-time, thereby enhancing general well-being.

CONCLUSIONS

Establishing the degree of Digital Alienation via BCI systems should transition from a research desideratum to a standard scientific direction. This study demonstrates that BCI technology provides access to internal states otherwise

unreachable in social contexts, acting as an objective bridge between the individual and the community. By translating internal neurophysiological shifts into perceptible indicators, we facilitate a unique collaboration between technology, the individual, and the specialist.

However, this Proof of Concept (PoC) has inherent limitations, primarily the current stage of implementation and the reliance on a Benchmark Dataset. As highlighted by Cano (2020) in low-cost EEG assessments, factors such as sample size and digital exposure duration must be expanded in future iterations. Furthermore, the evolution of BCI brings critical ethical challenges. Questions regarding data privacy, the risk of social optimization becoming a form of subtle manipulation, and the potential widening of social gaps must be addressed.

As we move toward more advanced detection methods, such as the spiking neural networks proposed by Joshi et al. (2025), the need for standardized protocols becomes imperative. It is certain that sociologists and psychologists will increasingly require these tools to interpret the complex data provided by machine learning, ensuring that neurotechnology serves as a bridge for social reintegration rather than a tool for control. SAS

However, there are limitations in measuring and practically applying EI. Some researchers argue that EI measurement is subjective and sensitive to socio-economic contexts, a challenge further complicated by the diverse social research methods required to validate brain-computer interfaces (Kögel, 2019). Consequently, achieving an objective assessment requires integrating low-cost EEG signals to mitigate cultural biases in traditional user experience evaluations (Cano, 2020).

BIBLIOGRAPHY

Cano, S. A.-P. (2020). Low-cost assessment of user experience through EEG signals. *IEEE Access*, 8, 158475-158487.

Joshi, A. M. (2025). Advancing EEG based stress detection using spiking neural networks and convolutional spiking neural networks. *Scientific Reports*, 15(1), 26267.

Katmah, R. A.-S.-M.-N. (2021). A review on mental stress assessment methods using EEG signals. *Sensors*, 21(15), 5043.

Kögel, J. S. (2019). Using brain-computer interfaces: a scoping review of studies employing social research methods. *BMC medical ethics*, 20(1), 18.

Kołodziej, M. M. (2010). Matlab FE-Toolbox—an universal utility for feature extraction of EEG signals for BCI realization. *Przegląd Elektrotechniczny*, 86(1), 44-46.

Krogmeier, C. C. (2022). Frontal alpha asymmetry interaction with an experimental story EEG brain-computer interface. *Frontiers in Human Neuroscience*, 16, 883467.

Premchand, B. L. (2024). Wearable EEG-based brain-computer interface for stress monitoring. *NeuroSci*, 5(4), 407-428.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DISTRESS AND PSYCHOLOGICAL SUFFERING IN PATIENTS DIAGNOSED WITH BREAST CANCER

RELAȚIA DINTRE DISTRES ȘI SUFERINȚĂ LA PACIENTELE DIAGNOSTICATE CU CANCER MAMAR

Iulia IURCHEVICI

PhD, associate professor, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4368-3926>

Abstract. *The present article explores the distress caused by distress in women diagnosed with cancer. The proposed aim of the present research is to investigate the relationship between distress and anxiety, depression, in patients diagnosed with breast cancer, in order to identify the role of distress as a predictor of psychological distress. The hypothesis from which we started in carrying out the study is as follows: It is assumed that there is a statistically significant relationship between psychological distress and psychological distress in patients diagnosed with breast cancer. The results of the research revealed statistically significant positive correlations between the level of stress and all dimensions of psychological distress symptoms. The strongest correlations were identified between stress and anxiety ($r = .80, p < .001$), stress and somatization ($r = .77, p < .001$). These results indicate that increased levels of stress are associated with higher levels of psychological distress symptoms.*

Keywords: anxiety, cancer, breast cancer, depression, distress, somatization, psychological suffering.

Rezumat. *Articolul de față explorează suferința femeilor diagnosticate cu cancer determinată de stres. Scopul propus pentru ceretarea de față constă în investigarea relației dintre stres și anxietate, depresie, la pacientele diagnosticate cu cancer mamar, în vederea identificării rolului stresului ca factor predictor al suferinței psihologice. Ipoteza de la care am pornit în realizarea studiului sună în felul următor: Se presupune că există o relație semnificativă statistic între stresul psihologic și suferința psihologică la pacientele diagnosticate cu cancer mamar. Rezultatele cercetării au evidențiat corelații pozitive semnificative statistic între nivelul stresului și toate dimensiunile simptomelor suferinței psihologice. Cele mai puternice corelații au fost identificate între stres și anxietate ($r = .80, p < .001$), stres și somatizare ($r = .77, p < .001$). Aceste rezultate indică faptul că nivelurile crescute de stres sunt asociate cu niveluri mai ridicate ale simptomelor suferinței psihologice.*

Cuvinte-cheie: anxietate, cancer, cancer mamar, depresie, stres, somatizare, suferință psihologică.

INTRODUCERE

Cancerul mamar reprezintă una dintre cele mai frecvente patologii oncologice la nivel global, cu impact semnificativ nu doar asupra stării fizice, ci și asupra funcționării psihologice a pacienților. Diagnosticul de cancer este perceput frecvent ca un eveniment traumatic major, care generează reacții emoționale intense și perturbări semnificative ale echilibrului psihologic (Carlson et al., 2004; Dégi, 2006, 2015; Shivappa et al., 2024; Meoded et al., 2025). În acest context, stresul psihologic

constituie una dintre cele mai frecvente și relevante reacții emoționale asociate bolii oncologice.

Potrivit National Comprehensive Cancer Network (NCCN), *distresul* este definit ca o experiență emoțională multifactorială neplăcută, de natură psihologică, socială și spirituală, care interferează cu capacitatea individului de a face față cancerului, simptomelor fizice și tratamentului acestuia (apud Holland, 2007). Această definiție evidențiază caracterul complex și multidimensional al distresului, care nu se limitează la reacții emoționale tranzitorii, ci implică afectarea globală a funcționării psihologice.

În cazul pacienților cu cancer mamar, meta-analizele publicate în ultimii ani indică faptul că, distresul apare frecvent încă din momentul diagnosticării, fiind asociat cu percepția amenințării asupra vieții, incertitudinea prognosticului, modificările imaginii corporale și impactul tratamentelor oncologice, incertitudine și insecuritate financiară (Burgess et al., 2005; Tarabrina et al., 2006; Lichtenthal et al., 2005; Fortin et al., 2021; Tao et al., 2024). Studiile indică faptul că între 35% și 45% dintre pacienții cu cancer mamar prezintă niveluri semnificative de stres, acesta fiind considerat un fenomen clinic major în oncologie (Carlson et al., 2004; Soare (Gorianoiu), 2013; Mereuță ș.a., 2005; Ețco și Cernițeanu, 2014).

Distresul, din perspectivă fenomenologică, este considerat un indicator esențial al suferinței oncologice. *Suferința* este conceptualizată ca o experiență subiectivă complexă care implică dimensiuni emoționale, cognitive și existențiale, fiind caracterizată prin sentimente de vulnerabilitate, pierdere a controlului și amenințare asupra integrității personale (Iamandescu, 2000). În context oncologic, suferința este amplificată de caracterul potențial fatal al bolii și de consecințele acesteia asupra identității personale și sociale. Studiile recente confirmă relația directă dintre stres și suferința psihologică la pacienții cu cancer mamar. Distresul este asociat semnificativ cu simptome de anxietate, depresie, teamă și disperare, care contribuie la intensificarea suferinței emoționale (Mitchell, 2011; Linden et al., 2012; Coșciug, Cara și Crupenencov, 2023; Park et al., 2024, Yang et al., 2025). Mai mult, distresul afectează capacitatea pacienților de a utiliza strategii eficiente de coping, ceea ce conduce la dificultăți de adaptare psihologică și la creșterea vulnerabilității emoționale (Hegel et al., 2006). Studiile au demonstrat că pacienții cu niveluri ridicate de stres prezintă o calitate a vieții semnificativ mai redusă, caracterizată prin afectarea funcționării emoționale, sociale și fizice (Cella et al., 2002; Watson & White, 2014; Mehnert-Theuekauf et al., 2023; Shivappa et al., 2024; Yeo et al., 2025). Distresul este, de asemenea, asociat cu dificultăți în relațiile interpersonale, retragere socială și scăderea sentimentului de speranță. Studiile date scot în evidență efectele distresului asupra calității vieții.

Din perspectiva modelelor teoretice contemporane, relația dintre stres și suferință poate fi explicată prin *modelul stresului și copingului*, elaborat de Lazarus și Folkman (apud Iamandescu 2000), care susține că distresul apare ca rezultat al evaluării cognitive a bolii ca fiind o amenințare majoră, combinată cu percepția resurselor insuficiente pentru a face față acesteia. În acest context, distresul apare atunci când cerințele percepute ale situației depășesc resursele individuale de adaptare. Astfel, pacienții care percep cancerul ca fiind copleșitor și incontrollabil prezintă niveluri mai ridicate de stres și, implicit, o suferință psihologică mai intensă.

De asemenea, *teoria cognitivă* a lui Beck (apud David, 2006) explică apariția distresului prin activarea schemelor cognitive negative, care determină interpretări disfuncționale ale bolii. Pacientele pot dezvolta gânduri catastrofice, cum ar fi percepția iminenței morții sau sentimentul pierderii valorii personale, ceea ce contribuie la amplificarea suferinței psihologice.

Un aspect important evidențiat în literatura recentă este caracterul dinamic al distresului psihologic. Distresul poate apărea în toate etapele bolii, inclusiv în perioada diagnosticului, tratamentului și supraviețuirii, afectând adaptarea psihologică pe termen lung (Tao et al., 2024). Un alt aspect important este caracterul bidirecțional al relației dintre stres și suferință. Pe de o parte, distresul contribuie la intensificarea suferinței, iar pe de altă parte, experiența suferinței poate amplifica distresul psihologic. Această relație circulară conduce la menținerea unui nivel ridicat de disfuncționalitate emoțională și la dificultăți de adaptare pe termen lung. Distresul este, de asemenea, influențat de factori individuali și contextuali, cum ar fi suportul social, stilul de coping și caracteristicile personalității. Pacientele care beneficiază de suport social adecvat prezintă niveluri mai reduse de stres și o capacitate mai bună de adaptare psihologică (Bultz & Carlson, 2006; Salafia & Adamsons, 2025).

Actualitatea temei vine să accentueze faptul că distresul reprezintă o componentă centrală a experienței psihologice a pacienților cu cancer mamar și este strâns asociat cu suferința psihologică. Distresul contribuie la dezvoltarea simptomelor emoționale negative, afectează adaptarea psihologică și reduce calitatea vieții.

În lumina celor prezentate mai sus, problema cercetării noastre prevede: Deși distresul și suferința sunt concepte care suscită frecvent atenția cercetătorilor, relația dintre acestea rămâne insuficient clarificată, în special în ceea ce privește rolul distresului ca factor determinant al suferinței psihologice. Mai mult, studiile recente subliniază necesitatea investigării mecanismelor psihologice prin care distresul contribuie la dezvoltarea suferinței psihologice la pacienții cu cancer mamar, pentru a facilita dezvoltarea intervențiilor psihologice eficiente orientate spre reducerea impactului emoțional al bolii și a îmbunătățirea calității vieții pacienților. Drept obiect al cercetării îl constituie relația dintre stres și suferință la pacienții diagnosticați cu cancer mamar.

Scopul propus pentru cercetarea de față constă în investigarea relației dintre stres și anxietate, depresie, la pacienții diagnosticați cu cancer mamar, în vederea identificării rolului distresului ca factor predictor al suferinței psihologice. În vederea atingerii scopului dat, am înaintat următoarele obiective: (1) măsurarea nivelului de stres; (2) identificarea simptomelor suferinței psihologice a pacienților; (3) constatarea relației dintre nivelul distresului și suferința psihologică. Ipoteza de la care am pornit în realizarea studiului sună în felul următor: Se presupune că există o relație semnificativă statistic între distresul psihologic și suferința psihologică la pacienții diagnosticați cu cancer mamar.

MATERIAL ȘI METODE

Participanți: La cercetarea de față au participat 40 respondente, paciente diagnosticate cu cancer, care la momentul studiului se aflau în perioada de remisie. Datele colectate cu ajutorul anchetei ne-au permis să constatăm că, dintre acestea, 71,43% femeile locuiesc în mediul urban și 28,57% în mediul rural. Vârsta medie a

participanților la studiu este de 51,42 ani, cea mai tânără femeie avea la momentul realizării studiului 37 ani, iar cea mai în vârstă 69 ani. Conform clasificării Uniunii Internaționale contra Cancerului: la 9,52% femei li s-a constatat cancer mamar stadiul I, 61,90% - stadiul II și 28,58% - stadiul III, metastaze au fost identificate doar la o persoană din totalul eșantionului cercetat, timpul scurs din momentul stabilirii diagnosticului în medie este de 4 ani și 4 luni. Aceiași distribuție a stadiilor cancerului mamar o găsim și în lucrările cercetătorilor I. Mereuță, Zgurskzia, Munteanu (2006), Ețco și Cernițeanu (2014).

Metode, tehnici și instrumente de cercetare: Pentru realizarea cercetării au fost aplicate următoarele metode empirice: *ancheta socio-medicală* care conține 14 întrebări a fost concepută pentru a identifica factorii psiho-sociali și cei medicali ce pot fi asociați cu intensitatea distresului resimțit de pacientele cu cancer mamar; *Termometrul distresului* (DT) care este un instrument de screening atât al nivelului de distres emoțional, cât și al principalelor probleme de ordin practic, de familie, emoționale sau orice alte îngrijorări pe care un pacient cu cancer le poate experimenta. Acest instrument este recomandat de către NCCN (National Comprehensive Cancer Network) (Pop ș.a., 2021). Termometrele Emoționale (ET - Emotion Thermometers) reprezintă o altă modalitate de măsurare a distresului oncologic. Aceste scale vizuale (Mitchell, Baker–Glenn, Granger, & Symonds, 2010) au capacitatea de a măsura precis, prin cinci scale, reprezentate fiecare printr-un termometru: stresul, anxietatea, depresia, furia și nevoia de ajutor. Cele cinci domenii pot fi evaluate de către pacient printr-o scală Likert de 10 puncte (0-10) (ibidem). *Lista de simptome – 90-R (Symptom Check List – 90-R)* - un inventar multidimensional de autoevaluare a simptomelor dezvoltat de Derogatis (apud Varsti, 2019). Scala furnizează trei indici globali: indicele general de severitate, care reflectă atât numărul, cât și intensitatea simptomelor; totalul simptomelor pozitive, în total al simptomelor cotate ca prezente; indexul suferinței simptomelor pozitive, o măsură a intensității simptomelor în funcție de numărul simptomelor prezente.

Procedură: Instrumentele au fost administrate individual, standardizat pentru toate persoanele participante la studiu. Femeilor li s-a adus la cunoștință scopul studiului și au fost asigurate, în prealabil, că răspunsurile oferite sunt strict confidențiale și anonime. Pe parcurs, au fost oferite instrucțiuni referitoare la completarea acestora.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Pentru a verifica ipoteza de la care am pornit în această cercetare primul pas pe care l-am întreprins a fost să măsurăm *nivelul distresului suferit de pacientele diagnosticate cu cancer mamar* și am folosit în acest sens două instrumente destul de simple de manipulat, dar foarte eficiente, care sunt aplicate în centrele de profil și psiho-oncologii practicieni - Termometrul distresului și Termometrele emoționale. În urma colectării materialului factologic am obținut datele reflectate în Figura 1.

Datele figurii de mai jos ne vorbesc despre faptul că distresul pe care îl trăiesc femeile supraviețuitoare ale cancerului mamar, în general, este unul moderat (subclinic): cea mai mare parte a persoanelor din totalul celor incluse în studiu au indicat valorile 4 - 5 pe termometrele emoționale (39,52%), cât și a distresului (33,33%). Dacă privim mai atent datele figurii constatăm că cea mai mare parte din femei (47,62%) au indicat cifre peste gradația 5, cea ce ne indică un nivel ridicat al

distresului, iar dacă vizualizăm scala spre dreapta, aceasta progresa până la stres sever. Distresul sever poate fi reprezentat de categorii de diagnostic din aria tulburărilor afective, dar poate fi cauzat și de crize familiale și/sau spirituale. Restul (28, 57%) au marcat cifre sub gradația 4, ceea ce semnifică un nivel scăzut al distresului.

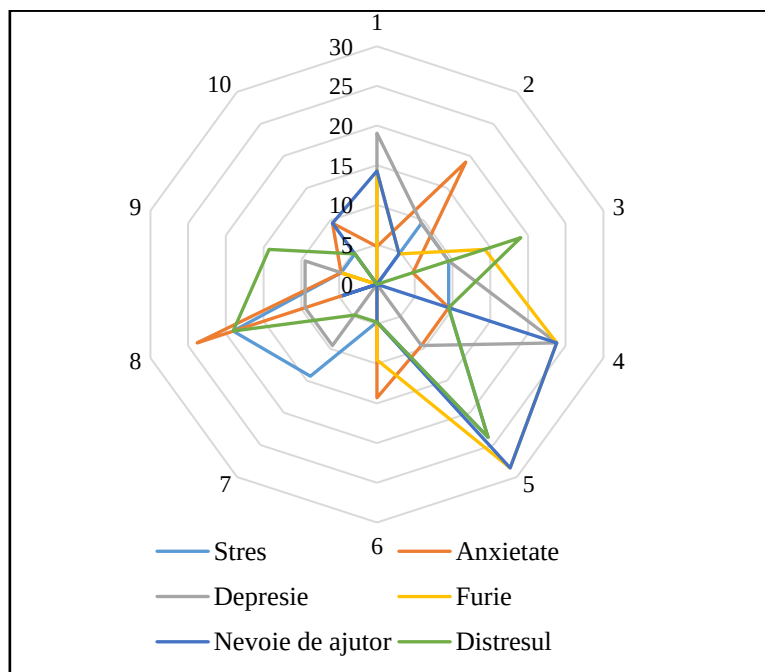

Fig. 1. Manifestarea distresului la pacientele cu cancer mamar

Analizând aspectele problemelor cu care se confruntă femeile și care au provocat distresul constatăm că siguranța financiară (57,14%) le preocupă cel mai mult, deciziile privind tratamentul (47,62%) și grija copiilor (47,62%) sunt alte aspecte destul de importante ale *problemelor practice* pe care pacientele încearcă să le facă față. Acestea se mai confruntă și cu probleme legate de gospodărie (28,58%) precum și cu probleme ce țin de activitatea de muncă (19,05%).

Un alt grup de probleme pe care le ia în considerație Termometrul distresului sunt *problemele de familie*. Din cadrul acestui grup sănătatea familiei (57,14%) este un aspect destul de vulnerabil pentru femei, după care urmează la o distanță destul de mare problemele cu copiii (28,58%), iar problemele cu partenerul (14,29%) s-au plasat pe ultimul loc în clasamentul îngrijorărilor femeilor. Aceste date pot fi explicate prin ceea ce Lydia Temoshock numea tipul C de personalitate care este cel mai des întâlnit în afecțiunile oncologice: „persoane care nu se plâng niciodată de nimic, își fac griji pentru ceilalți, se gândesc mai degrabă la efectele pe care le-ar putea avea boala asupra familiei decât asupra lor” (Temoshok, Dreher, 1993). Autoarea citată îi descrie pe acești pacienți ca fiind „îndepărtați de nevoile lor primare și de emoțiile lor, care au nevoie să se vadă prin ceilalți în legătură cu ceea ce simt sau ce fac” (ibidem). Întrucât toate femeile participante la studiu sunt mame, problemele legate de capacitatea de a avea copii nu au intrat în vizorul respondentelor.

Conform Termometrul distresului, constatăm că indicatorii înalți ai acestuia sun asociați, cel mai des, cu astfel de *probleme fizice* cum ar fi oboseala (80,95%), probleme legate de memorie și concentrare (71,43%), furnicăături în mâini și în picioare (57,14%), probleme legate de somn (47,62%) și durere (38%). Toate aceste probleme semnalează un disconfort emoțional semnificativ, care le poate împiedica grav recuperarea fizică și psihologică și le poate afecta semnificativ calitatea vieții pacienților oncologice. De aceea nevoia de psihoeducație prin care pacientele să fie învățate să-și gestioneze suferința, să-și optimizeze caracteristicile intra-personale (de exemplu, mecanisme de coping, strategii de reglare a emoțiilor) ar duce la creșterea calității vieții acestora și ar avea un efect mai eficient și mai durabil.

Rezultatele indică faptul că *problemele emoționale* sunt cele care provoacă cea mai mare suferință femeilor, obținând cei mai mari indicatori din toate categoriile de aspecte analizate. *Îngrijorarea* (57,14%) este emoția pe care cel mai intens o trăiesc pacientele diagnosticate cu cancer după care urmează nervozitatea (47,62%) și un pic mai intens este trăită tristețea (42,68%). Depresia și frica sunt trăite cu aceiași intensitate de către femei, acumulând câte 38% fiecare. Dacă ne uităm la datele termometrelor de *depresie* și anxietate, observăm că gradația primului termometru ne arată un procentaj mai mare a femeilor care trăiesc această emoție cu o intensitate sub gradația 4 (61,9%) față de femeile care au indicat gradații ale intensității de la 6 la 10 (28,57%), ceea ce poate să ne vorbească despre un nivel de sănătate mentală bun datorat „solicitării” sau existenței unui cerc mai larg de comunicare prin implicarea în diverse roluri sociale, asumarea de responsabilități, legate de activitatea de muncă sau profesională, care le fac pe femei să se concentreze asupra altor lucruri decât boala. Acest lucru poate fi considerat și, ar trebui să se ia în calcul, la planificare procesului de reabilitare a pacienților. O altă explicație a nivelului scăzut de depresie o găsim în faptul că pacientele se află în etapa de remisie a bolii, cea ce semnifică depășirea pericolului, stabilizării stării de sănătate fizică și psihică.

Cât privește *anxietatea*, situația este inversă, datele ne arată un procentaj mai mare a femeilor care trăiesc această emoție cu o intensitate peste gradația 5 (52,48%) și un procentaj mai mic (38%) de femei a căror anxietate este sub medie. Aceste date se explică prin faptul că anxietatea este starea care însoțește pacienta oncologică pe tot traseul evoluției bolii și care este trăită cu intensitate diferită în etape diferite ale bolii. Astfel, reacțiile anxioase subclinice sunt normale în prima fază de adaptare la boală, când existența pacientei este bulversată de diagnostic, de tratamentul, destul de greu de suportat, de schimbările care se produc în această fază legate de: redefinirea rolurilor și statutului deținute până atunci de femeie, revizuirea locului și sensului său în această lume, relativizarea a tot ce părea important înainte. Studiile în domeniu (Bronner, Nguyen, Smets, van de Ven, & van Weert, 2018) arată că prevalența tulburărilor de anxietate în rândul pacienților cu cancer variază între 15%, 23% și până la 59% în momentul diagnosticului (apud Pop ș.a., 2021). În perioada de tratament anxietatea scade din intensitatea sa și se intensifică în perioada de remisie când pacienta se află într-o continuă stare de incertitudini legate de evoluția bolii, imaginea corporală, relațiile de familie și utilitatea sa, recurența bolii. Prevalența estimată a anxietății la etapa din urmă este de 11,6% în populația generală supraviețuitoare oricărui cancer (ibidem). Temerile fundamentale ale tuturor pacienților cu neoplazii sunt denumite în practica medicală „cei 6 D”: (1) drum spre

moarte; (2) dependență de familie, soț/soție, medic, personalul de îngrijire; (3) desfigurare, schimbare în imaginea corporală și în imaginea de sine, pierderea sau schimbarea funcției sexuale; (4) deprecierea capacității de a avea succes în muncă, în școală sau în activități libere; (5) distrugerea (întreruperea) relațiilor personale; (6) disconfort sau durere în stadiile terminale ale bolii (Ețco și Cernițeanu, 2014, p.67).

Datele obținute la itemul *pierderea interesului pentru activități obișnuite* (14,29%) din cadrul termometrului distresului corelează cu datele sub medie a termometrului depresie. *Furia* este o emoție trăită la intensitate medie spre scăzută de majoritatea femeilor, datele distribuindu-se în jurul gradațiilor 5 (28,58%) și 4 (23,81%). Aceasta este unica emoție pe care nici una dintre femeile cercetate nu o trăiește la cote înalte, cea mai mare parte de femei au indicat valori spre extrema de jos a termometrului, cea ce semnifică intensitate scăzută. Furia ca reacție emoțională la boală este înaltă în perioada în care pacientul neoplazic se confruntă cu emoții greu de exprimat (teamă, neputință, frustrare, anxietate,...) și are tendința de a se „supăra” pe oricine (medic, familie, prieteni).

Rămânând în cadrul problemelor emoționale și corelând aceste probleme cu indicatorii termometrelor emoționale, trebuie să menționăm faptul că cea mai mare parte din femei indică o *nevoie de ajutor* de intensitate medie, cifrele concentrându-se în jurul gradațiilor 5 (25,58%) și 4 (23,81%), deși la întrebarea „Ați solicitat suport psihosocial?” din ancheta administrată doar 25% din femei au răspuns afirmativ, restul 75% din respondente nu au solicitat un astfel de suport și nici nu cunosc faptul că ar fi put și pot să beneficieze de serviciile unui psiholog.

În corespundere cu rezultatele obținute, eșantionul a fost împărțit în trei grupe în funcție de nivelul distresului: „*nivel scăzut*” (28,58%), „*nivel moderat*” (23,81%) și „*nivel înalt*” (47,64%).

Pentru a măsura cea de a doua variabilă a cercetării noastre – *suferința femeilor* diagnosticate cu cancer mamar am aplicat Lista simptomelor 90-R, care a fost folosit ca un instrument de screening. Datele obținute pe cele 9 scale sunt prezentate în Figura 2.

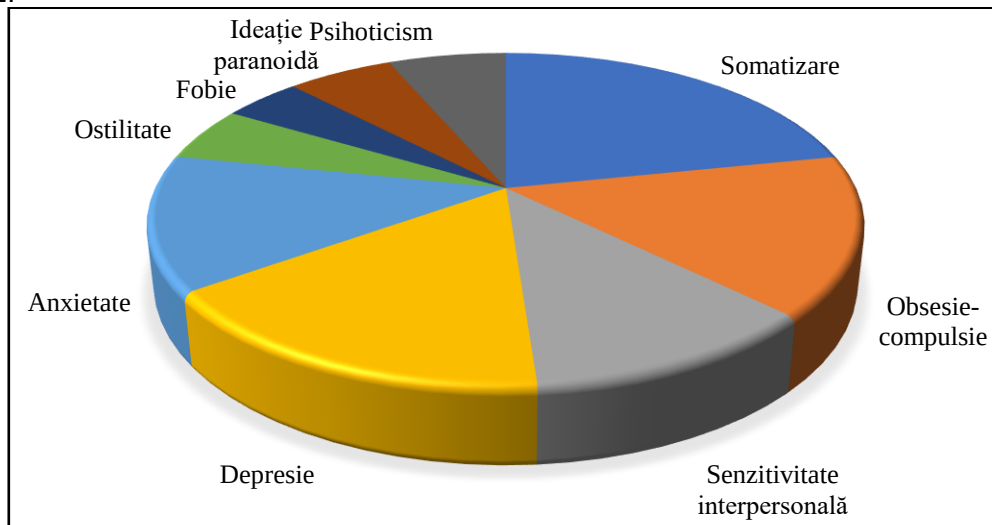

Fig. 2. Simptomele mentale cauzate de suferința oncologică

La analiza figurii de mai sus, se observă că pacientele diagnosticate cu cancer cel mai des își trăiesc suferința cauzată de boală *somatizând* (20,54%) prin dureri de cap, de inimă, dureri în piept, dureri de spate, valuri de călduri sau frig, amorțeli și furnicături în părți ale corpului, senzații de slăbiciune, greutate în mâini și picioare. Valorile mai mari la scala somatizare pot fi explicate prin faptul că o parte considerabilă din femei (42,86%) sunt încadrate în grad de invaliditate și este inevitabilă relația cu o deteriorare a stării somatice a femeilor. Unele paciente au observat o deteriorare a bunăstării lor fizice după tratament, acestea declarând că nu mai pot efectua munca de odinioară.

Depresia care, conform instrumentului, se manifestă ca simptom al suferinței la fel des întâlnit (15,39%). Datele sunt susținute și de studiul lui Reuter și Harter, care arată că la pacienții cu diagnostic oncologic predomină simptomele somatice și psihice ale depresiei (apud Dégi, 2015). *Obsesia-compulsia* se atestă la 14,70% din cazuri. Persoanele date simt nevoia de a repeta acțiuni, tulburări de concentrare, senzația că mintea funcționează în gol, dificultatea de a lua hotărâri, nevoia de a verifica și reverifica ceea ce a făcut persoana, necesitatea de a face lucrurile încet, pentru a fi sigur de corectitudinea lor, gânduri nedorite, cuvinte sau idei care nu vor să părăsească mintea. La o distanță de două puncte jumătate se află *anxietatea* (12,44%) manifestată prin: dureri de cap, tremurături, bătaii rapide de inimă, senzație de tensiune sau apăsare, perioade de teroare sau panică, sentimentul că lucruri familiale sunt străine, sentimentul de a fi impus să facă ceva. Anxietate este urmată de *sensitivitatea interpersonală* (10,88%), trăită prin sentimente de conștiințiozitate și corectitudine cu alții, disconfort când persoana este privită în ochi sau se discută despre ea, sentimente de inferioritate și de neînțelegere de cei din jur, sentimentul că sunt ușor de rănit și că alții sunt primejdioși. Valori mai mici s-au obținut la următoarele scale: psihoticismul (la 6,08% din pacientele oncologice), idiațiile paranoice (specifice pentru 5,44% din femei), ostilitatea (4,98%) și fobia (4,04%).

După cum vedem, aceleași probleme emoționale: depresie, anxietate, frica de inceriritudine și senzația de gol, sentimente de inferioritate și de neînțelegere de cei din jur sunt scoase în evidență, și prin intermediul testului dat; probleme fizice similare cu cele identificate cu ajutorul termometrului distresului sunt manifestate la nivelul organismului.

Pentru a determina *relația dintre distres și suferință*, am urmărit intensitatea cu care se manifestă simptomele pe fiecare scală în dependență de nivelul distresului. Datele sunt concentrate tabelul de mai jos

Tabelul 1. Corelațiile Pearson dintre stres și simptomele suferinței psihologice

Variabilă	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Stress	—								
2. Somatizare	.77***	—							
3. Obsesie-compulsie	.77***	.65***	—						
4. Sensitivitate interpersonală	.67***	.49***	.49***	—					
5. Depresie	.81***	.63***	.64***	.54***	—				
6. Anxietate	.80***	.62***	.54***	.51***	.61***	—			
7. Ostilitate	.69***	.55***	.59***	.50***	.58***	.58***	—		

Variabilă	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8. Fobie	.76***	.47***	.52***	.51***	.58***	.61***	.53***	—	
9. Ideeație paranoidă	.74***	.65***	.61***	.50***	.57***	.60***	.54***	.63***	—
10. Psihoticism	.65***	.48***	.51***	.44***	.47***	.55***	.48***	.52***	.52***

***p < .001

Notă: 1.Autoculpabilizarea, 2.Acceptarea, 3.Ruminarea, 4.Refocalizarea pozitivă, 5.Refocalizarea pe planificare, 6.Reevaluarea pozitivă, 7.Punerea în perspectivă, 8.Catastrofarea, 9.Culpabilizarea celorlalți.

Analiza corelațională Pearson a evidențiat corelații pozitive semnificative statistic între nivelul stresului și toate dimensiunile simptomelor suferinței psihologice. Cele mai puternice corelații au fost identificate între stres și depresie ($r = .81, p < .001$), anxietate ($r = .80, p < .001$) și somatizare ($r = .77, p < .001$).

Aceste rezultate indică faptul că nivelurile crescute de stres sunt asociate cu niveluri mai ridicate ale simptomelor suferinței psihologice. Datele noastre sunt confirmate de studiile în domeniu (Carlson et al., 2004; Hegel et al., 2006; Mehnert-Theuekauf, et al., 2023) care indică faptul că distresul este predictor pentru suferință emoțională și tulburări mentale. Datele cercetării ne permit să afirmăm că ipoteza înaintată de noi precum că există o relație semnificativă între distresul psihologic și suferința psihologică la paciențele diagnosticate cu cancer mamar s-a confirmat.

Boala tumorală, așa cum am văzut, implică senzația de suferință și slăbiciune, în plus, intervine și anxietatea legată de amenințarea sănătății și a vieții bolnavului. Starea sa psihică legată de evoluția bolii este un aspect important de care depinde, în mare măsură, succesul terapeutic și bunăstarea sa. Acestea din urmă sunt în strânsă legătură cu modul de comportament al pacientului față de propria sa boală.

CONCLUZII

Boala reprezintă o formă de manifestare a stării de anormalitate. Omul devenit bolnav își pierde unul din atributele sale fundamentale - starea de sănătate - care îi asigură o adaptare normală, adecvată, la exigențele mediului intern și extern. Din punct de vedere psihologic, boala este percepută ca o stare negativă și este sinonimă cu o stare de disconfort psihic și somatic. Boala canceroasă este extrem de complexă, ea atacă mai întâi corpul fizic, dar, în momentul în care individul afectat ia cunoștință de acest fapt, se declanșează și atacul distructiv împotriva vieții psihice și sociale a acestuia.

Severitatea și intruziunea bolii, agresivitatea terapiei specifice intrând în rezonanță cu personalitatea subiectului, determină diverse stări sufletești, sentimente și modificări ale stilului de viață. Disconfortul psihologic pe care pacienții oncologici îl resimt este semnificativ asociat cu diagnosticul, tratamentul și implicațiile psiho-sociale ale bolilor legate de cancer. Deoarece, începând cu neputința, vinovăția, rușinea, izolarea, gândurile obsesionale, înghețarea emoțională, tristețea, teama, durerea, până la suferința emoțională, anxietatea, depresia, furia etc., influențează toate dimensiunile bunăstării pacienților cu cancer.

BIBLIOGRAFIE

Bronner, M.B., Nguyen, M.H., Smets, E.M.A, van de Ven, A.W.H, van Weert, J.C.M. (2018). Anxiety during cancer diagnosis: Examining the influence of monitoring coping style and treatment plan. *Psycho-oncology*, 27(2), 661-667. DOI: [10.1002/pon.4560](https://doi.org/10.1002/pon.4560).

- Bultz, B.D., Carlson, L.E. (2006). Emotional distress: the sixth vital sign--future directions in cancer care. *Psycho-oncology*, 15(2), 93-95. DOI: [10.1002/pon.1022](https://doi.org/10.1002/pon.1022)
- Burgess, C. et al. (2005). Depression and anxiety in women with early breast cancer: five year observational cohort study. *BMJ*, <https://doi.org/10.1136/bmj.38343.670868.D3>
- Carlson et al., (2004). High levels of untreated distress and fatigue in cancer patients. *British Journal of Cancer*, 90, 2297-2304. <https://doi.org/10.1038/sj.bjc.6601887>
- Cella D.F., Hahn E., Dineen K. Meaningful change in cancer – specific quality of life scores: Differences between improvement and worsening. In: *Quality Life*, 2002, vol. 11, 207 – 221. DOI: [10.1023/a:1015276414526](https://doi.org/10.1023/a:1015276414526)
- Coșciug, N., Cara, O., Crupenencov, E. (2023). Impactul emoțional în cancerul mamar. *One Health & Risk Management*, p. 92. <https://journal.ohrm.bba.md/index.php/journal-ohrm-bba-md/article/view/672> (Accessed: 22February2026).
- David, D. (2006). *Tratat de psihoterapii cognitiv-comportamentale*. Polirom, 368 p. ISBN: 978-973-46-6819-9.
- Dégi, L.C. (2015). *Aspecte psihosociale ale bolilor tumorale. Evaluare și intervenție*. Presa Universitară Clujeană, 185 p. ISBN 978-973-595-896-1.
- Degi, C. (2006). Analysis of the effectiveness of psychologic interventions in oncology regarding the quality of life and survival of cancer patients. *Psychiatria Hungarica: A Magyar Pszichiatriai Tarsasag tudományos folyoirata*, 21(2), 138-146.
- Ețco, C., Cernițeanu, M. (2014). Unele aspecte psihologice la pacienții oncologici. *Sănătate Publică, Economie și Management în Medicină*, 1(52), 65-69.
- Fortin, J., Leblanc, M., Elgbeili, G., Cordova, M.J., Marin, M.F, Brunet, A. (2021). The mental health impacts of receiving a breast cancer diagnosis: a meta-analysis. *British Journal of Cancer*, 125(11), pp.1582–1592. DOI: <http://doi.org/10.1038/s41416-021-01542-3>
- Hegel, M.T. et al. (2006). Distress, psychiatric syndromes, and impairment of function in women with breast cancer. *Journal of Clinical Oncology*, 107(12), 2924-31. <https://doi.org/10.1200/JCO.2006.06.5614>
- Holland, J.C., Bultz, B.D. (2007). The NCCN Guideline for Distress Management: A Case for Making Distress the Sixth Vital Sign. *Journal of the National Comprehensive Cancer Network*, 5(1), 1-4. <https://doi.org/10.6004/jnccn.2007.0051>
- Iamandescu I.B. (2000). *Stresul psihic din perspectiva psihologică și psihosomatică*. Editura InfoMedica, 173 p. ISBN: 973-7912-51-9.
- Lichtenthal W. G., Cruess D. G., Clark V. L., Ming M. E. (2005). Investment in body image among patients diagnosed with or at risk for malignant melanoma. *Body Image*, 2(1), 41-51. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2004.11.003>
- Linden, W., Vodermaier, A., MacKenzie, R., Greig, D. (2012). Anxiety and depression after cancer diagnosis: Prevalence rates by cancer type, gender, and age. *Journal of Affective Disorders*, 141(2-3), 343-351. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.03.056>
- Mehnert-Theuekauf, A. et al. (2023). Prevalence of mental disorders, psychosocial distress, and perceived need for psychosocial support in cancer patients and their relatives stratified by biopsychosocial factors: rationale, study design, and methods of a prospective multi-center observational cohort study (LUPE study). *Frontiers Psychology. Sec. Psycho-Oncology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1125545>
- Meoded, M.D., Tănase, M., Mehedințu, C., Cirimbej, C. (2025). Psycho-Oncology in Breast Cancer: Supporting Women Through Distress, Treatment, and Recovery - Three

Arguments - Rapid Narrative Review. *Medicina*, 61(6), 1008. <https://doi.org/10.3390/medicina61061008>

Mitchell, A.J., (2011). Prevalence of depression, anxiety, and adjustment disorder in oncological, haematological, and palliative-care settings: a meta-analysis of 94 interview-based studies. *The Lancet Oncology*, 12(2), 160-174. [https://doi.org/10.1016/s1470-2045\(11\)70002-x](https://doi.org/10.1016/s1470-2045(11)70002-x)

Mitchell, A.J., Baker-Glenn, E., Granger, L., Symonds, P. (2010). Can the Distress Thermometer be improved by additional mood domains? Part I. Initial validation of the Emotion Thermometers tool. *Psiho-oncology*, 19(2), 125-33. <https://doi.org/10.1002/pon.1523>

Park, J-H., Jung, Y. S., Hur, M.H., Jeong, Y.J. (2024). Psychological Distress and Influencing Factors in Newly Diagnosed Patients with Breast Cancer: A Cross-Sectional Study. *Korean Journal of Adult Nursing*, 36(4), 311-319. <https://doi.org/10.7475/kjan.2024.36.4.311>

Pop F., Hetea O., Neag C., Grigore C. (2021). *Ghidul de bune practici a psiho-oncologului*. Roche România, 136 p. <https://assets.roche.com/f/172042/x/4a6d061de9/ghidul-de-bune-practici-al-psiho-oncologului-1.pdf>

Salafia, C., Adamsons, K. (2025). Quality of life in breast cancer survivors: An ambiguous loss perspective. *Journal of Family Theory & Review*, 17 (3), 549-564. <https://doi.org/10.1111/jftr.12612>

Shivappa, P., Bernhardt, G.V., Gatti, P., Radhakrishnan, V. (2024). Exploring Psychosocial Distress in Cancer Patients and Survivors: A Quick Overview. *New Emirates Medical Journal*, 5. <https://doi.org/10.2174/0102506882320073240612103802>

Soare (Gorianoiu), E. (2013). Algoritm de abordare psihoterapeutică a bolnavelor cu neoplasm mamar. *Revista Medicală Română*, vol. LX (2), 122-128. <https://rmj.com.ro/articles/2013.2/RMR-Nr-2-2013-Art-6.pdf>

Tao, L., Xiang Y., Zeng, X., Fu, L., Li, J., Chen, H (2024). Incidence an risk factors for psychological distress in adult female patients with breast cancer: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psihiatri. Sec. Psychological Therapy and Psychosomatics*, 15 <https://www.frontiersin.org/journals/psychiatry/articles/10.3389/fpsyt.2024.130970/>

Tao, L., Xiang Y., Zeng, X., Fu, L., Li, J., Chen, H (2024). Psychological-Distress Factors in Patients With Breast Cancer: A Qualitative Meta-Synthesis. *Journal of Clinical Nursing*, 33(12), 4843-4859. <https://doi.org/10.1111/jocn.17532>

Temoshok L., Dreher H. (1993). *The type connection: The Behavioral Links to Cancer and Your Health*. Washington.

Vrasti, R. (2019). *Măsurarea sănătății mintale: un compendiu de scale și interviuri utilizate în evaluarea tulburărilor psihopatologice*. Editura ALL, 652 p. ISBN 978-606-587-549-4

Watson, M., White, C. (2014). *Adaptarea psihologică în condițiile unei boli care afectează semnificativ calitatea vieții*. http://www.iocn.ro/Document_Files/Servicii_psihologice/00000436/3dn3g_Caiet%20de%20lucru%20psihooncologie.pdf

Yang, Y., Zhao, Y, Yao, K., Li, W., Sun, H (2025). The influence of cancer treatments on long-term psychological outcomes and quality of life in breast cancer patients. *BMC Cancr*, 25(1403). <https://doi.org/10.1186/s112885-025-14667-y>

Yeo, E., Kim, J.S., Yang, J., Park, E.Y; Park K-H., Cho, K.A., Heo, S.(2025). A Mediating Effect of Psychological Distress in the Relationship Between Performance Status and Health-Related Quality of Life of Patients with Female Cancer. *Healthcare*, 13(9), <https://doi.org/10.3390/healthcare13091010>

Мереуцэ, И. Е., Згурская, С., Мунтяну, Л. (2007). Воздействие стресса на психо-эмоциональное состояние женщин, страдающих раком молочной железы. *Info-Med Revistă științifico-practică*, nr.2, 3-7.

Тарабрина, Н.В., Генс, Г.П., Коробкова, Л.И., Ворона, О.А., Падун, М.А. (2006). Стресс и его последствия у больных раком молочной железы. *Вестник РФФИ*, 1, 10-20.

THE PERCEPTION OF THE PSYCHOTHERAPIST BETWEEN STEREOTYPE AND REALITY: A STRUCTURAL ANALYSIS

PERCEPȚIA PSIHOTERAPEUTULUI ÎNTRE STEREOTIP ȘI REALITATE: O ANALIZĂ STRUCTURALĂ

Elena Roxana HURJUI

Clinical Psychologist, Iași, Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0827-1238>

Narcisa Gianina CARANFIL

PhD, University Lecturer, "Petre Andrei" University of Iași, Iași, Romania.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9252-0115>

Abstract. *This study investigates the perception of the psychotherapist through the lens of social representations theory, examining how social stereotypes coexist with elements of perceived professional reality. The research was conducted on a sample of 120 participants and employed the free association method, analyzed using the structural approach specific to central core theory. The results highlight a central core characterized by concepts such as empathy, professionalism, support, and understanding, indicating a predominantly positive representation. Peripheral elements reflect media influences, cultural stereotypes, and ambivalent perceptions regarding the role of the psychotherapist. Additionally, direct experience with psychotherapy and educational level contribute to the development of more complex and realistic representations. The study emphasizes the role of education and accurate information in reducing stereotypes and strengthening an authentic social image of the psychotherapist profession.*

Keywords: *social representations; psychotherapist; stereotypes; central core theory; professional image; media influence.*

Rezumat. *Acest studiu investighează percepția psihoterapeutului prin prisma teoriei reprezentărilor sociale, urmărind modul în care stereotipurile sociale coexistă cu elementele percepute ale realității profesionale. Cercetarea a fost realizată pe un eșantion de 120 de participanți și a utilizat metoda evocărilor libere, analizată prin abordarea structurală specifică teoriei nucleului central. Rezultatele evidențiază un nucleu central caracterizat prin concepte precum empatie, profesionalism, sprijin și înțelegere, indicând o reprezentare predominant pozitivă. Elementele periferice reflectă influențe media, stereotipuri culturale și percepții ambivalente privind rolul psihoterapeutului. De asemenea, experiența directă cu psihoterapia și nivelul educațional contribuie la dezvoltarea unor reprezentări mai complexe și mai realiste. Studiul subliniază rolul educației și al informării corecte în diminuarea stereotipurilor și în consolidarea unei imagini sociale autentice a profesiei de psihoterapeut.*

Cuvinte cheie: *reprezentări sociale; psihoterapeut; stereotipuri; teoria nucleului central; imagine profesională; influența mass-media.*

INTRODUCERE

În ultimele decenii, interesul pentru sănătatea mintală și pentru serviciile psihologice a crescut semnificativ, atât în mediul științific, cât și în spațiul public.

Transformările sociale, economice și culturale, precum și intensificarea factorilor de stres specifici societății contemporane au contribuit la creșterea vizibilității profesiilor din domeniul sănătății mintale și la diversificarea modalităților de intervenție psihologică. În acest context, figura psihoterapeutului ocupă un loc important în sistemul de reprezentări colective referitoare la sprijinul psihologic, dezvoltarea personală și gestionarea dificultăților emoționale.

Din perspectiva teoriei reprezentărilor sociale, elaborată de Serge Moscovici și dezvoltată ulterior de numeroși cercetători, imaginea psihoterapeutului nu este doar rezultatul experiențelor individuale, ci și produsul proceselor de comunicare socială, al valorilor culturale și al discursurilor publice despre sănătatea mintală. Reprezentările sociale influențează atitudinile, comportamentele și disponibilitatea persoanelor de a solicita ajutor specializat, contribuind atât la acceptarea, cât și la menținerea unor stereotipuri privind psihoterapia și profesioniștii din acest domeniu.

Pornind de la aceste considerente, prezentul studiu își propune să analizeze structura reprezentărilor sociale ale psihoterapeutului prin intermediul abordării structurale și al metodei evocărilor libere. Investigarea diferențelor dintre reprezentările personale și cele atribuite altor persoane permite o înțelegere mai profundă a modului în care este construită imaginea socială a psihoterapeutului și a factorilor care contribuie la consolidarea sau transformarea acesteia.

METODOLOGIE

Participanți. La studiu au participat 120 de persoane, recrutate prin intermediul unui chestionar online distribuit în mediul virtual. Eșantionul a inclus participanți de vârste și niveluri educaționale variate, fiind colectate date privind genul, vârsta, nivelul de educație și experiența personală cu psihoterapia. Participarea a fost voluntară, anonimă și realizată cu respectarea principiilor etice ale cercetării în științele sociale.

Instrument și procedură. Pentru investigarea reprezentării sociale a psihoterapeutului a fost utilizată metoda evocărilor libere, adecvată abordării structurale a reprezentărilor sociale. Participanților li s-a solicitat să noteze cinci cuvinte asociate termenului „psihoterapeut”, să le ordoneze în funcție de importanță (1 = cel mai important; 5 = cel mai puțin important) și să indice conotația afectivă a fiecărui termen (pozitivă, neutră, negativă).

Chestionarul a inclus două secțiuni de evocare:

- Zona de consemn normal – evocări raportate la propria percepție;
- Zona de substituție – evocări raportate la percepția atribuită altora (familie, prieteni, societate).

Analiza datelor. Analiza a fost realizată conform modelului structural al reprezentărilor sociale, utilizând doi indicatori principali: frecvența de apariție și rangul mediu al evocării. Pe baza mediilor calculate pentru acești indicatori, termenii au fost distribuiți într-o matrice cu patru cadrane:

Cadranul I – nucleu central (frecvență ridicată, rang mediu scăzut)

Cadranul II – periferie apropiată

Cadranul III – elemente emergente

Cadranul IV – periferie îndepărtată

În paralel, a fost realizată analiza polarității afective a termenilor, pentru a surprinde atitudinea implicită față de figura psihoterapeutului.

REZULTATE

Zona de consemn normal

Analiza zonei de consemn normal evidențiază o reprezentare socială predominant pozitivă, structurată în jurul unor dimensiuni relaționale și suportive.

Nucleul central este compus din termenii: *Consilier, Ascultător, Ajutor și Prieten*, care prezintă frecvențe ridicate și ranguri medii scăzute. Această configurație indică faptul că psihoterapeutul este perceput în primul rând ca figură de sprijin interpersonal, asociată cu empatia, disponibilitatea și relația de încredere.

În periferia apropiată apar termeni precum *Terapie, Rezolvare probleme, Încredere și Sprijin*, care reflectă o dimensiune funcțională și orientată spre rezultat a profesiei.

Zona emergentă include termeni precum *Vindecare, Calm și Înțelegere*, care, deși mai puțin frecvenți, sunt evocați timpuriu și au o încărcătură afectivă puternică pentru un segment al participanților.

Periferia îndepărtată conține termeni precum *Ghidare, Dezvoltare și Neîncredere*, sugerând existența unor percepții individuale sau ambivalente.

Distribuția conotațiilor afective arată o predominanță a valențelor neutre și pozitive, conotațiile negative fiind marginale. Această structură indică o reprezentare relativ stabilă și consensuală a psihoterapeutului ca figură de sprijin empatic.

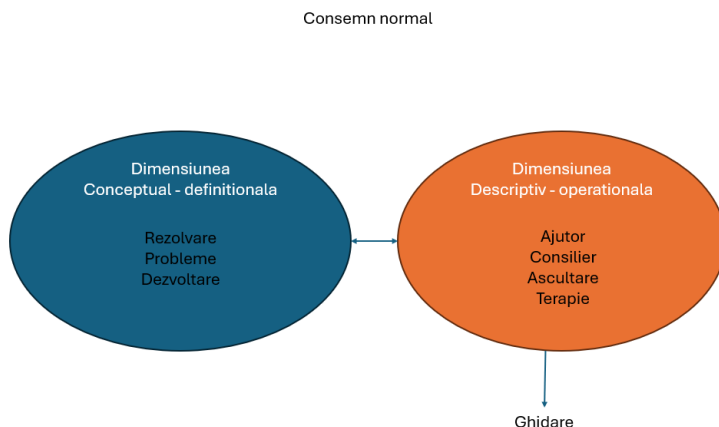

Figura 1. Organizarea structurală a reprezentării sociale a psihoterapeutului (zona de consemn normal)

În zona de *consemn normal*, reprezentările sociale ale psihoterapeutului se organizează pe două dimensiuni complementare: *conceptual-definițională* și *descriptiv-operațională*, conectate prin ideea de *ghidare*. Această structurare indică un nucleu de sensuri relativ stabil și partajat, în care figura psihoterapeutului este asociată atât cu trăsături de ordin teoretic, cât și cu elemente funcționale legate de practică.

Zona de substituție

În zona de substituție, structura reprezentării devine mai funcțională și mai tensionată.

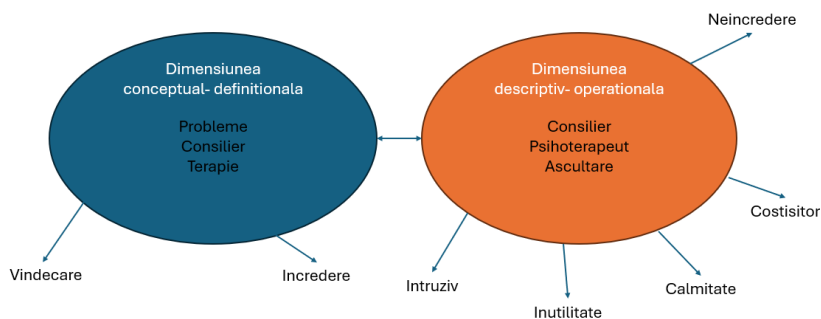

Figura 2. Organizarea structurală a reprezentării sociale a psihoterapeutului (zona de substituție)

Nucleul central este alcătuit din termenii *Probleme*, *Consilier* și *Terapie*, sugerând o reprezentare orientată preponderent spre dimensiunea intervențională și corectivă a profesiei. psihoterapeutul este asociat în principal cu gestionarea dificultăților psihologice, ceea ce poate contribui la asocierea psihoterapiei cu ideea de deficit sau vulnerabilitate.

În periferia apropiată se regăsește termenul *Sprijin*, frecvent evocat, dar poziționat tardiv, indicând o recunoaștere declarativă a rolului suportiv, fără interiorizare afectivă profundă.

Zona emergentă și periferia îndepărtată includ termeni precum *Specialist*, *Neîncredere*, *Inutil*, *Costisitor* și *Intruziv*, ceea ce evidențiază existența unor elemente critice sau stereotipice mai accentuate decât în zona de consemn normal.

Analiza polarității afective indică o creștere a conotațiilor negative comparativ cu prima zonă, reflectând o imagine socială mai ambivalentă și mai puțin consensuală atunci când reprezentarea este proiectată asupra „celorlalți”.

Zona de substituție reflectă o structură reprezentativă mai puțin stabilă și mai diversificată în ceea ce privește imaginea psihoterapeutului. În contrast cu zona de consemn normal, unde termenii evocau mai ales trăsături relaționale și afective, aici accentul cade pe dimensiuni funcționale, instituționale sau chiar critice. Psihoterapeutul este perceput preponderent ca un profesionist implicat în gestionarea problemelor, un consilier sau un specialist, însă această percepție este însoțită de ambiguități semantice și valențe afective mixte.

DISCUTII

Compararea celor două zone

Analiza comparativă evidențiază diferențe structurale semnificative între cele două niveluri ale reprezentării sociale. În zona de consemn normal predomină dimensiunea afectivă și relațională, nucleul central fiind construit în jurul termenilor „Ajutor”, „Ascultător” și „Prieten”, ceea ce indică o interiorizare personală a imaginii psihoterapeutului ca figură empatică și suportivă.

În contrast, zona de substituție accentuează dimensiunea funcțională și problematizantă, nucleul central fiind dominat de termenul „Probleme”. Această organizare sugerează o reprezentare mai distanțată, asociată percepțiilor sociale larg atribuite.

Diferența dintre cele două structuri indică existența unei reprezentări duale: una personală, umanizată și predominant pozitivă, și una social atribuită, mai rațională și parțial marcată de stereotipuri.

Interpretarea structurală a diferențelor dintre cele două zone

Structura distinctă a celor două zone sugerează existența unor niveluri diferite de interiorizare a reprezentării sociale. Zona de consemn normal reflectă o reprezentare internalizată, asociată experienței personale și procesării afective directe. Nucleul central, dominat de termeni relaționali precum „Ajutor”, „Ascultător” și „Prieten”, indică o apropiere simbolică de figura psihoterapeutului și o valorizare a dimensiunii umane a profesiei.

În schimb, zona de substituție exprimă o reprezentare mai distanțată, atribuită spațiului social larg. Aici nucleul central este organizat în jurul termenului „Probleme”, ceea ce sugerează o asociere a psihoterapiei cu dificultatea sau deficitul, mai degrabă decât cu dezvoltarea personală. Această diferență structurală poate indica faptul că stigmatizarea și stereotipurile persistă mai ales la nivelul reprezentărilor atribuite altora, nu neapărat la nivelul percepției personale.

Astfel, analiza comparativă evidențiază o tensiune între dimensiunea afectiv-relațională și cea funcțional-problematică a imaginii psihoterapeutului.

Diferența dintre cele două structuri este semnificativă. În zona de consemn normal predomină dimensiunea afectivă și relațională, în timp ce zona de substituție accentuează dimensiunea funcțională și problematizantă.

Această distincție sugerează existența unei duble reprezentări:

- una personală, mai caldă și empatică;
- una social atribuită, mai rațională și uneori marcată de stereotipuri.

Analiza diferențelor de polaritate afectivă

Distribuția conotațiilor afective susține această diferențiere structurală. În zona de consemn normal predomină valențele neutre și pozitive, iar conotațiile negative sunt marginale, sugerând o reprezentare stabilă și lipsită de polarizare intensă.

În zona de substituție crește proporția termenilor cu valență negativă, precum „Costisitor”, „Inutil”, „Intruziv” sau „Neîncredere”. Apariția acestor asocieri indică existența unor bariere perceptivă și a unor rezerve sociale, posibil influențate de lipsa experienței directe sau de persistența unor stereotipuri culturale privind sănătatea mintală.

Această diferență afectivă consolidează ipoteza existenței unei reprezentări sociale diferențiate în funcție de nivelul de interiorizare personală.

Influența experienței personale și a nivelului educațional

Datele sugerează că experiența directă cu psihoterapia contribuie la formarea unor reprezentări mai nuanțate și mai apropiate de dimensiunea relațională a profesiei. Participanții cu experiență personală tind să evoce mai frecvent termeni precum „Înțelegere”, „Vindecare” sau „Dezvoltare”, ceea ce indică o interiorizare afectivă mai profundă.

În absența experienței directe, reprezentarea rămâne ancorată în dimensiunea funcțională sau problematizantă a psihoterapiei. Nivelul educațional pare să influențeze, de asemenea, complexitatea semantică a evocărilor, participanții cu studii superioare manifestând o diversitate conceptuală mai mare.

Aceste rezultate susțin caracterul dinamic al reprezentărilor sociale și rolul contactului direct în restructurarea imaginilor colective.

Integrarea rezultatelor în modelul teoretic al reprezentărilor sociale

Structura identificată confirmă validitatea abordării structurale a reprezentărilor sociale. Diferențele dintre nucleele centrale și elementele periferice evidențiază organizarea ierarhică a imaginii psihoterapeutului, în funcție de saliența cognitivă și consensul social.

Zona de consemn normal reflectă stabilizarea dimensiunii relaționale la nivel colectiv, în timp ce zona de substituție relevă persistența unor mecanisme de distanțare simbolică, în care psihoterapia este asociată preponderent cu dificultatea.

Rezultatele sugerează un proces de tranziție simbolică: de la o reprezentare centrată pe problemă la una centrată pe sprijin și dezvoltare personală.

IMPLICAȚII PRACTICE ȘI DIRECȚII VIITOARE DE CERCETARE

Rezultatele obținute au implicații relevante pentru domeniul psihologiei aplicate și pentru promovarea serviciilor de sănătate mintală în contextul social românesc. Structura predominant pozitivă a reprezentării personale a psihoterapeutului sugerează existența unei deschideri crescute față de intervențiile psihologice, însă diferențele identificate în zona de substituție indică faptul că stereotipurile și rezervele sociale nu sunt complet depășite.

Asocierea psihoterapiei cu „problemele”, „costurile” sau „intruzivitatea” evidențiază necesitatea unor strategii de informare și educație psihologică orientate spre normalizarea apelării la servicii specializate. Promovarea unei imagini centrate pe dezvoltare personală, prevenție și echilibru emoțional ar putea contribui la diminuarea percepțiilor stigmatizante.

De asemenea, rezultatele sugerează importanța experienței directe în restructurarea reprezentărilor sociale. Contactul nemijlocit cu psihoterapia pare să favorizeze o interiorizare afectivă mai profundă și o reducere a distanțării simbolice față de profesie. În acest sens, accesibilitatea serviciilor și comunicarea transparentă a rolului psihoterapeutului devin factori esențiali în consolidarea unei imagini sociale echilibrate.

Din perspectivă metodologică, cercetări viitoare ar putea explora mai detaliat influența variabilelor socio-demografice asupra structurii reprezentării, precum și diferențele între grupuri cu experiență terapeutică și fără experiență. De asemenea, integrarea unor metode complementare, precum interviurile aprofundate sau analiza discursivă, ar putea oferi o perspectivă mai fină asupra procesului de construcție simbolică a imaginii psihoterapeutului.

CONCLUZII

Studiul evidențiază existența unei reprezentări sociale predominant pozitive a psihoterapeutului la nivel personal, centrată pe empatie, sprijin și relație interpersonală, dar și persistența unor elemente stereotipice la nivelul percepțiilor atribuite spațiului social larg. Diferența dintre zona de consemn normal și zona de

substituție confirmă caracterul dinamic și stratificat al reprezentărilor sociale, precum și influența experienței directe în restructurarea imaginii profesiei. Rezultatele susțin necesitatea consolidării educației psihologice și a comunicării publice privind rolul psihoterapeutului, în vederea diminuării stigmatizării și promovării unei imagini sociale autentice și echilibrate.

BIBLIOGRAFIE

Abric, J.-C. (2001). A structural approach to social representations. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social* (pp. 42–47). Oxford: Blackwell.

Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its image and its public*. Cambridge: Polity Press. (Original work published 1961)

Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C., & Abric, J.-C. (2012). Social representation theory. In P. Van Lange, A. Kruglanski, & E. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 477–497). London: Sage.

Breakwell, G. M. (1993). Social representations and social identity. *Papers on Social Representations*, 2(3), 198–217.

Curelaru, M. (2006). *Reprezentări sociale*. Iași: Polirom.

Hurjui, E. R. (2025). *Reprezentarea socială a psihoterapeutului* (Lucrare de licență nepublicată). Universitatea „Petre Andrei” din Iași.

THE IMPACT OF APHASIA ON FAMILY MEMBERS: INVOLVEMENT IN REHABILITATION, COMMUNICATION AND SUPPORT NEEDS

IMPACTUL AFAZIEI ASUPRA MEMBRILOR FAMILIEI: IMPLICAREA ÎN REABILITARE, COMUNICAREA ȘI NEVOILE DE SPRIJIN

Mirela BULETE

Clinical Psychologist under supervision, Psychotherapist under supervision, Iași,
Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9799-9710>

Abstract. *Aphasia is an acquired language disorder most commonly caused by stroke, significantly affecting communication abilities and social participation. Beyond its impact on the patient, aphasia also influences family dynamics, as family members often become primary caregivers and active participants in the rehabilitation process. The present study aimed to examine the relationships between family involvement in rehabilitation, communication with the person with aphasia, access to information about the condition, perceived support, and the personal well-being of family members. The study included 58 participants who were family members of individuals diagnosed with post-stroke aphasia. Data were collected using an online questionnaire and analyzed through descriptive and correlational statistical methods. The results indicated positive associations between family involvement in rehabilitation, communication with the person with aphasia, and access to information about aphasia. Additionally, perceived social support was associated with better management of caregiving responsibilities. However, intensive involvement in the rehabilitation process was not directly associated with higher levels of personal well-being.*

Keywords: *aphasia, family, communication, rehabilitation, social support.*

Rezumat. *Afazia este o tulburare de limbaj dobândită, cel mai frecvent cauzată de accidentul vascular cerebral, care afectează capacitatea de comunicare a persoanei și poate produce schimbări semnificative în viața familială. Pe lângă dificultățile întâmpinate de pacient, membrii familiei sunt adesea implicați activ în procesul de recuperare, asumând roluri de sprijin și îngrijire. Scopul prezentului studiu a fost investigarea relațiilor dintre implicarea membrilor familiei în procesul de reabilitare, comunicarea cu persoana afazică, accesul la informații despre afecțiune, sprijinul perceput și bunăstarea personală a membrilor familiei. Cercetarea a fost realizată pe un eșantion de 58 de participanți, membri ai familiilor persoanelor diagnosticate cu afazie post-accident vascular cerebral. Datele au fost colectate prin intermediul unui chestionar online și analizate prin metode statistice descriptive și corelaționale. Rezultatele indică asocieri pozitive între implicarea în procesul de reabilitare, comunicarea cu persoana afazică și accesul la informații despre afazie. De asemenea, sprijinul perceput este asociat cu o mai bună gestionare a responsabilităților de îngrijire. Totuși, implicarea intensă în procesul de recuperare nu este direct asociată cu o bunăstare personală mai ridicată, sugerând posibilitatea apariției suprasolicității în rândul membrilor familiei.*

Cuvinte-cheie: *afazie, familie, comunicare, reabilitare, suport social.*

INTRODUCTION

Aphasia is an acquired language disorder resulting from brain damage, most commonly caused by stroke, which significantly affects communication abilities and

social participation (Hilari, 2011). Difficulties in language production and comprehension can lead to reduced social interaction and decreased quality of life.

The impact of aphasia extends beyond the individual, affecting the entire family system. Family members often assume caregiving roles and become actively involved in the rehabilitation process, which may lead to changes in family dynamics and increased emotional burden (Le Dorze & Brassard, 1995).

Communication difficulties represent one of the most significant challenges faced by families of individuals with aphasia. Impaired communication may result in frustration, social withdrawal, and changes in interpersonal relationships (Northcott & Hilari, 2011).

Previous research highlights the importance of family involvement in rehabilitation, suggesting that active participation contributes to improved communication and better adaptation to the condition (Worrall et al., 2011).

The aim of the present study was to examine the relationships between family involvement in rehabilitation, communication with the person with aphasia, access to information, perceived support, and the personal well-being of family members.

MATERIALS AND METHODS

Participants

The study included 58 participants who were family members of individuals diagnosed with post-stroke aphasia. The age of participants ranged between 17 and 66 years. The sample consisted predominantly of females (45 women and 13 men).

Participants had various roles within the family, including spouses, parents, children, and other relatives involved in caregiving.

Instruments

Data were collected using a structured questionnaire assessing the following dimensions:

- involvement in rehabilitation ($\alpha = .68$)
- communication with the person with aphasia ($\alpha = .60$)
- access to information ($\alpha = .71$)
- family support ($\alpha = .66$)
- personal well-being and responsibility management ($\alpha = .68$)

Procedure

Participants were recruited through support groups and associations for individuals with stroke and aphasia. The questionnaire was administered online, and participation was voluntary and anonymous.

RESULTS

Table 1. Descriptive statistics of study variables

Variable	M	SD	Skewness (SE)	Kurtosis (SE)
Involvement in rehabilitation	18.14	4.98	-.55 (.31)	-.91 (.61)
Communication	12.26	3.07	-.07 (.31)	-.26 (.61)
Access to information	12.55	4.14	.007 (.31)	-.78 (.61)
Family support	12.03	4.02	.59 (.31)	-.74 (.61)
Personal well-being	14.59	4.04	-.21 (.31)	-.30 (.61)

Pearson correlation analysis indicated several significant relationships between variables.

Involvement in rehabilitation was positively associated with communication ($r = .31, p < .05$), access to information ($r = .32, p < .05$), and family support ($r = .34, p < .05$), but not with personal well-being ($r = -.03, p > .05$).

Communication was significantly associated with access to information ($r = .51, p < .01$), family support ($r = .51, p < .01$), and personal well-being ($r = .47, p < .01$).

Access to information was strongly associated with family support ($r = .67, p < .01$) and personal well-being ($r = .47, p < .01$).

Family support was positively associated with personal well-being ($r = .40, p < .01$).

Table 2. Correlations Between Rehabilitation Involvement, Communication, Access to Information, Family Support, and Personal Well-Being

Variable	1	2	3	4	5
Involvement in rehabilitation	-				
Communication	.31*	-			
Access to information	.32*	.51**	-		
Family support	.34*	.51**	.67**	-	
Personal well-being	-.03	.47**	.47**	.40**	-

Notă: * $p < .05$; ** $p < .001$

The results indicate that participants perceive a relatively high level of involvement in the rehabilitation process of the person with aphasia.

The analysis of the relationships between variables revealed positive associations between involvement in rehabilitation and communication with the person with aphasia, as well as between involvement in rehabilitation and access to information about aphasia.

Furthermore, perceived support among family members is associated with better management of caregiving responsibilities. However, intensive involvement in the rehabilitation process was not directly associated with higher levels of personal well-being.

DISCUSSION

The findings highlight the significant role of family involvement in the rehabilitation process of individuals with aphasia. Active participation is associated with improved communication and greater access to relevant information.

These results are consistent with previous research emphasizing the importance of family support in aphasia recovery (Worrall et al., 2011).

At the same time, the absence of a significant association between involvement and personal well-being suggests that increased caregiving responsibilities may lead to emotional burden and potential caregiver stress.

IMPLICATIONS FOR FUTURE RESEARCH

These preliminary findings suggest several promising directions for future research.

Future studies could examine the factors that influence the balance between involvement in rehabilitation and the personal well-being of family members, such as social support, financial resources, and the severity of aphasia.

Additionally, further research could explore the role of psychological and educational interventions in promoting self-care and stress management among family members.

Another important direction would be to investigate the long-term impact of family involvement in the rehabilitation process on the quality of life of all family members, including the person with aphasia.

Moreover, qualitative research methods could be employed to gain a deeper understanding of the experiences and perspectives of family members regarding aphasia and the recovery process.

LIMITATIONS AND FUTURE RESEARCH DIRECTIONS

Sample size. The relatively small sample size may limit the generalizability of the findings. Future studies should include larger and more diverse samples to enhance the validity and generalizability of the results.

Self-reported data. The study relied on self-reported data, which may be subject to bias. Future research could incorporate more objective data collection methods, such as direct observation or clinical assessments.

Causal relationships. Future studies could explore causal relationships between the variables using longitudinal or experimental designs, providing a deeper understanding of the factors influencing adaptation and well-being among families of individuals with aphasia.

Other factors. It would also be valuable to investigate the role of additional factors, such as financial resources, social support, and caregivers' personal characteristics, as these may significantly influence family adaptation and well-being and should be considered in future research.

CONCLUSIONS

Aphasia has a substantial impact not only on the individual but also on family members, affecting communication, roles, and well-being. Family involvement plays a crucial role in rehabilitation, but excessive involvement may negatively affect caregivers' well-being.

Developing psychosocial support programs for families may improve both patient outcomes and caregiver quality of life.

BIBLIOGRAPHY

Code, C. (2003). The quantity of life for people with chronic aphasia. *Neuropsychological Rehabilitation*, 13(3), 379–390.

Cruice, M., Worrall, L., & Hickson, L. (2006). Quantifying aphasic people's social lives. *Aphasiology*, 20(12), 1210–1225.

Hilari, K. (2011). The impact of stroke: Are people with aphasia different to those without? *Disability and Rehabilitation*, 33(3), 211–218.

Le Dorze, G., & Brassard, C. (1995). A description of the consequences of aphasia on the spouses of aphasic people. *Aphasiology*, 9(2), 165–182.

Northcott, S., & Hilari, K. (2011). Why do people lose their friends after a stroke? *International Journal of Language & Communication Disorders*, 46(5), 524–534.

Parr, S. (1994). Coping with aphasia. *Aphasiology*, 8(5), 457–466.

Sarre, S., et al. (2013). Living with aphasia. *Journal of Advanced Nursing*, 69(7), 1506–1516.

Worrall, L., Simmons-Mackie, N., Wallace, S., Rose, T., Brady, M., Kong, A., & Hallowell, B. (2011). Aphasia rehabilitation: Best practice recommendations. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 13(1), 9–16.

THE PERCEPTION OF DIVORCE IN ROMANIAN SOCIETY PERCEPȚIA DIVORȚULUI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Cristina Maria STOICA

PhD, University Professor, "Petre Andrei" University of Iași, Iași, Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7021-2873>

Florin-Cristian CRUCEANU

Clinical Psychologist, Iași, Romania

Abstract. *The present study investigates the perception of divorce in contemporary Romanian society, with a particular focus on the role of socio-demographic variables such as age, gender, level of education, residential environment, and personal or familial experience with divorce. The research was conducted on a sample of 100 participants, relatively balanced across the analyzed categories. Attitudes toward divorce were assessed using a 35-item questionnaire measured on a 5-point Likert scale, developed based on relevant literature.*

Statistical analysis was conducted using independent samples t-tests, revealing significant differences in attitudes toward divorce depending on age and gender. Participants aged 18–35 and female respondents exhibited more favorable attitudes toward divorce compared to individuals over 35 and male participants. No statistically significant differences were identified in relation to education level, residential environment, or prior experience with divorce.

These findings are interpreted within the broader framework of socio-cultural transformations in Romanian society, including increasing individualization and the reconfiguration of family values. The results underscore the importance of understanding demographic influences on attitudes toward divorce in order to inform targeted psychological interventions and evidence-based social policies supporting individuals undergoing marital dissolution.

Keywords: *perception of divorce; social attitudes; socio-demographic factors; gender differences; age differences; Romanian society; psychological support.*

Rezumat. *Prezentul studiu examinează percepția divorțului în societatea românească contemporană, punând accent pe influența unor variabile socio-demografice precum vârsta, genul, nivelul de educație, mediul de rezidență și experiența personală sau familială a divorțului. Cercetarea a fost realizată pe un eșantion de 100 de respondenți, distribuiți relativ echilibrat pe categoriile analizate. Atitudinea față de divorț a fost evaluată prin intermediul unui chestionar compus din 35 de itemi, măsurați pe o scală Likert cu 5 puncte.*

Rezultatele obținute prin aplicarea testului t pentru eșantioane independente indică diferențe semnificative în funcție de vârstă și gen: persoanele cu vârste între 18–35 de ani și femeile manifestă atitudini mai favorabile față de divorț. Nu au fost identificate diferențe semnificative în funcție de nivelul de educație, mediul de rezidență sau experiența anterioară a divorțului. Concluziile sunt discutate în contextul schimbărilor socio-culturale din societatea românească și al tendințelor globale privind individualizarea și redefinirea relațiilor de cuplu.

Cuvinte cheie: percepția divorțului; atitudini sociale; factori socio-demografici; diferențe de gen; diferențe de vârstă; societatea românească; suport psihologic.

INTRODUCERE

Divorțul constituie un fenomen social complex, a cărui frecvență și acceptabilitate au crescut semnificativ în ultimele decenii, atât la nivel global, cât și în România. Această evoluție reflectă transformări structurale profunde în ceea ce privește instituția familiei, rolurile de gen și valorile sociale asociate relațiilor de cuplu. În contextul modernității târzii, relațiile intime sunt din ce în ce mai mult fundamentate pe satisfacție emoțională și autorealizare, iar menținerea unei căsătorii devine condiționată de calitatea relației, nu doar de norme sociale sau religioase (Giddens, 1992).

În societatea românească, caracterizată printr-o tranziție de la valori tradiționale la valori moderne, divorțul reprezintă un indicator relevant al schimbărilor sociale. Dacă în trecut divorțul era stigmatizat și rar întâlnit, în prezent acesta este din ce în ce mai acceptat, în special în rândul generațiilor tinere.

Din perspectivă psihologică, divorțul este considerat un eveniment major de viață, asociat cu un nivel ridicat de stres. Conform scalei de reajustare socială elaborate de Holmes și Rahe (1967), divorțul ocupă locul al doilea în ierarhia evenimentelor stresante, fiind precedat doar de decesul partenerului. Impactul acestuia asupra individului depinde însă de modul în care este perceput și evaluat, în concordanță cu modelul tranzacțional al stresului propus de Lazarus și Folkman (1984).

În acest context, studiul de față își propune să analizeze modul în care diferiți factori socio-demografici influențează percepția divorțului în România contemporană.

FUNDAMENTARE TEORETICĂ

Divorțul a fost analizat în literatura de specialitate atât din perspectivă sociologică, cât și psihologică. Amato (2010) subliniază faptul că divorțul poate avea atât consecințe negative (scăderea bunăstării psihologice, dificultăți economice), cât și efecte pozitive, în special în cazul relațiilor conflictuale.

Teoria individualizării (Beck & Beck-Gernsheim, 2002) explică creșterea ratei divorțurilor prin accentul pus pe autonomie personală și libertate de alegere. În același sens, Inglehart și Baker (2000) evidențiază tranziția de la valori tradiționale la valori post-materialiste, care favorizează acceptarea divorțului.

În ceea ce privește factorii socio-demografici, cercetările indică faptul că vârsta și genul sunt predictorii relevanți ai atitudinilor față de divorț. Tinerii tind să adopte perspective mai liberale (Thornton & Young-DeMarco, 2001), iar femeile sunt mai favorabile divorțului, în special în contextul creșterii autonomiei economice (Kalmijn & Uunk, 2007).

METODOLOGIE

Participanți. Eșantionul cercetării este alcătuit din 100 de respondenți, distribuiți astfel:

- 44 bărbați și 56 femei
- 44 din mediul rural și 56 din mediul urban
- 48 cu studii medii și 52 cu studii superioare
- 53 cu experiență directă sau indirectă a divorțului și 47 fără

Instrumente

Pentru evaluarea atitudinii față de divorț a fost utilizat un chestionar construit de autori, compus din 35 de itemi, fiecare evaluat pe o scală Likert cu 5 puncte. Itemii au vizat dimensiuni precum acceptabilitatea divorțului, percepția asupra consecințelor acestuia și influența normelor sociale.

În elaborarea chestionarului au fost de inspirație alte studii de specialitate care au abordat aspecte similare:

“Perspective asupra divotului în diferite grupa de varsta” – Smith-2020

“Influenta educatiei si a mediului de rezidenta asupra atitudinii fata de divort - Johnson/Lee – 2019

Procedură și analiză statistică

Datele au fost colectate prin administrarea chestionarului în format online și analizate utilizând testul t pentru eșantioane independente. Egalitatea varianțelor a fost verificată prin testul Levene.

REZULTATE

Pentru testarea ipotezelor formulate a fost utilizat testul t pentru eșantioane independente, iar verificarea omogenității varianțelor a fost realizată prin testul Levene.

Există diferențe în funcție de vârstă

Rezultatele analizei statistice indică existența unei diferențe semnificative între cele două grupe de vârstă (18–35 ani vs. peste 35 de ani) în ceea ce privește atitudinea față de divorț ($p = 0,026 < 0,05$). Participanții din categoria de vârstă 18–35 de ani au înregistrat scoruri mai ridicate pe scala de acceptare a divorțului, ceea ce indică o atitudine mai favorabilă față de acesta, comparativ cu participanții cu vârsta peste 35 de ani.

Există diferențe în funcție de gen

Analiza datelor a evidențiat o diferență semnificativă statistic între bărbați și femei în ceea ce privește atitudinea față de divorț ($p = 0,02 < 0,05$). Femeile au obținut scoruri mai ridicate decât bărbații pe scala de evaluare, indicând o atitudine mai permisivă față de divorț.

Există diferențe în funcție de nivelul de educație

Rezultatele nu indică diferențe semnificative statistic între participanții cu studii medii și cei cu studii superioare în ceea ce privește atitudinea față de divorț ($p > 0,05$).

Există diferențe în funcție de mediul de rezidență

Analiza nu a evidențiat diferențe semnificative între participanții din mediul urban și cei din mediul rural în ceea ce privește atitudinea față de divorț ($p > 0,05$).

Există diferențe în funcție de experiența personală sau familială a divorțului

Nu au fost identificate diferențe semnificative între participanții care au avut experiență directă sau indirectă cu divorțul și cei care nu au avut o astfel de experiență ($p > 0,05$).

DISCUȚII

Rezultatele obținute sunt în concordanță cu literatura de specialitate, confirmând rolul vârstei și genului în modelarea percepțiilor asupra divorțului.

Atitudinea mai favorabilă a tinerilor poate fi explicată prin internalizarea valorilor moderne și prin expunerea crescută la modele alternative de viață.

În ceea ce privește diferențele de gen, acestea pot fi interpretate în contextul schimbării rolurilor sociale și al creșterii autonomiei femeilor. Lipsa diferențelor semnificative în funcție de educație și mediu sugerează o uniformizare a valorilor la nivel societal.

CONCLUZII

Divorțul nu mai este perceput exclusiv ca un eșec social, ci ca o opțiune legitimă în anumite contexte relaționale. Percepția acestuia este influențată în principal de vârstă și gen, ceea ce reflectă dinamica schimbărilor sociale contemporane. Înțelegerea acestor diferențe este esențială pentru dezvoltarea unor intervenții psihologice și sociale adaptate nevoilor persoanelor implicate în procesul de divorț.

LIMITE ALE STUDIULUI

În ciuda relevanței rezultatelor obținute, prezentul studiu prezintă o serie de limitări care trebuie luate în considerare în interpretarea datelor și în generalizarea concluziilor.

În primul rând, dimensiunea eșantionului este relativ redusă ($N = 100$), ceea ce limitează puterea statistică a analizelor și posibilitatea extinderii rezultatelor la nivelul întregii populații. Deși distribuția participanților a fost relativ echilibrată pe variabilele socio-demografice analizate, un eșantion mai larg ar permite identificarea unor efecte mai subtile și creșterea validității externe a studiului.

În al doilea rând, metoda de eșantionare utilizată nu poate fi considerată probabilistică, ceea ce introduce un potențial bias de selecție. Participanții pot avea caracteristici specifice care influențează rezultatele (de exemplu, interes crescut pentru tematica relațiilor sau experiențe personale relevante).

O altă limitare importantă este utilizarea unui instrument de măsură elaborat de autori. Deși chestionarul a fost construit pe baza literaturii de specialitate, acesta nu a fost validat anterior pe populația românească, ceea ce poate afecta fidelitatea și validitatea constructului măsurat.

De asemenea, datele au fost colectate prin auto-raportare, ceea ce poate introduce distorsiuni generate de dorința de conformare socială sau de tendința respondenților de a oferi răspunsuri considerate acceptabile din punct de vedere social (social desirability bias).

Nu în ultimul rând, studiul are un design transversal, ceea ce nu permite stabilirea unor relații cauzale între variabile. Astfel, diferențele identificate trebuie interpretate ca asocieri și nu ca relații de tip cauză-efect.

În viitor, cercetările ar putea beneficia de utilizarea unor eșantioane mai mari și reprezentative, a unor instrumente validate psihometric și a unor designuri longitudinale, care să permită analiza evoluției percepțiilor asupra divorțului în timp.

IMPLICAȚII PRACTICE

Rezultatele acestui studiu au o serie de implicații relevante atât pentru domeniul psihologiei, cât și pentru politicile sociale și intervențiile la nivel comunitar.

În primul rând, identificarea diferențelor semnificative în funcție de vârstă și gen sugerează necesitatea dezvoltării unor programe de intervenție diferențiate. De exemplu, pentru tineri, ar putea fi utile programe de educație relațională și

premaritală, care să vizeze dezvoltarea abilităților de comunicare, gestionarea conflictelor și înțelegerea rolurilor în cuplu. Astfel de intervenții ar putea contribui la reducerea riscului de instabilitate maritală.

În cazul femeilor, care manifestă o atitudine mai favorabilă față de divorț, intervențiile pot viza sprijinul psihologic în procesul de separare și adaptare post-divorț, precum și facilitarea accesului la resurse sociale și economice. Totodată, este importantă dezvoltarea serviciilor de consiliere pentru victimele violenței domestice, unde divorțul poate reprezenta o strategie de protecție.

Pentru bărbați, care tind să perceapă divorțul ca pe un eșec personal, programele de consiliere ar putea aborda gestionarea pierderii, restructurarea identității și dezvoltarea abilităților emoționale, contribuind la reducerea impactului negativ al divorțului asupra sănătății mintale.

La nivel societal, rezultatele indică necesitatea promovării unor campanii de informare și educație privind relațiile de cuplu și familia, care să contribuie la reducerea stigmatizării divorțului și la încurajarea unor decizii informate. De asemenea, instituțiile publice ar putea dezvolta politici de sprijin pentru familiile aflate în dificultate, inclusiv servicii de mediere familială și consiliere.

În domeniul educațional, introducerea unor programe de educație socio-emoțională ar putea avea un impact pe termen lung asupra modului în care indivizii își construiesc și gestionează relațiile.

În concluzie, înțelegerea percepțiilor asupra divorțului nu are doar valoare teoretică, ci și aplicativă, contribuind la dezvoltarea unor intervenții eficiente și adaptate contextului socio-cultural românesc.

BIBLIOGRAFIE

Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650–666.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Sage.

Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

Holmes, T. H., & Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 11, 213–218.

Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 19–51.

Kalmijn, M., & Uunk, W. (2007). Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce. *European Sociological Review*, 23(3), 329–348.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.

Mitrofan, I., & Ciupercă, C. (1998). *Psihologia vieții de cuplu*. București: SPER.

Petroman, P. (2003). *Psihologia familiei*. Timișoara: Eurobit.

Thornton, A., & Young-DeMarco, L. (2001). Four decades of trends in attitudes toward family issues. *Journal of Marriage and Family*, 63(4), 1009–1037.

METHODS FOR DIAGNOSING SCHOOL ADAPTATION IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

METODE DE DIAGNOSTICARE A ADAPTĂRII ȘCOLARE LA ELEVII DIN CLASELE PRIMARE

Ina TELIUCOV

PhD Student, University Assistant Moldova State University, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0734-6752>

Liudmila ANTIBOR

PhD in Psychology, Moldova State University, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0623-9234>

Abstract. School adaptation is an important stage in the development of a child and determines the success of further learning. The first year of schooling is associated with significant psychological and social changes that require the development of new forms of behavior, communication, and learning activity. The purpose of this article is to analyze the main psychological methods used to diagnose school adaptation in primary school students. Particular attention is given to diagnostic tools such as the Luskhanova School Motivation Questionnaire, the projective technique "Drawing of School," the "Thermometer" method, and the "Colors" technique. The article highlights the diagnostic possibilities of these methods and their role in identifying difficulties in school adaptation. The results indicate that a comprehensive diagnostic approach allows specialists to determine the level of adaptation, identify risk factors, and organize timely psychological support for children.

Keywords: school adaptation, primary school students, school motivation, psychological diagnostics, projective methods

Rezumat. Adaptarea școlară reprezintă o etapă importantă în dezvoltarea copilului și determină succesul procesului educațional ulterior. Primul an de școlarizare este asociat cu schimbări psihologice și sociale semnificative, care necesită formarea unor noi forme de comportament, comunicare și activitate de învățare. Scopul acestui articol este de a analiza principalele metode psihologice utilizate pentru diagnosticarea adaptării școlare la elevii din clasele primare. O atenție deosebită este acordată unor instrumente de diagnostic precum chestionarul motivației școlare elaborat de N.G. Luskhanova, tehnica proiectivă „Desenul școlii”, metoda „Termometrul” și tehnica „Culorile”. Articolul evidențiază posibilitățile diagnostice ale acestor metode și rolul lor în identificarea dificultăților de adaptare școlară. Rezultatele indică faptul că o abordare diagnostică complexă permite specialiștilor să determine nivelul adaptării, să identifice factorii de risc și să organizeze sprijin psihologic oportun pentru copii.

Cuvinte-cheie: adaptare școlară, elevi din clasele primare, motivație școlară, diagnostic psihologic, metode proiective

INTRODUCTION

Entering school is one of the most significant stages in a child's psychological and social development. The beginning of schooling is associated with changes in the child's usual lifestyle, the emergence of new requirements and responsibilities, and

new forms of interaction with adults and peers. During this period, the child faces the need to adapt to a new social situation of development, which includes participation in learning activities, compliance with school rules and norms of behavior, and the establishment of new social contacts.

The relevance of studying the problem of first graders' adaptation lies in the fact that the success of this process largely determines the child's future attitude toward learning, the level of school motivation, emotional state, and academic achievement. Adaptation difficulties may manifest in increased anxiety, decreased learning motivation, behavioral problems, and difficulties in interaction with teachers and classmates.

Research in educational and developmental psychology shows that the success of adaptation in primary school children depends on several factors. These include the level of psychological readiness for school, characteristics of the child's motivational sphere, physical and mental health, the level of development of cognitive processes, as well as social conditions of upbringing and the characteristics of the school environment. An important role is played by the child's relationships with the teacher, their position within the peer group, and the psychological climate in the family.

In this regard, psychological and pedagogical diagnostics of primary school adaptation becomes particularly important. Early identification of adaptation difficulties makes it possible to determine the causes of emerging problems, develop effective psychological support programs, and create favorable conditions for the successful integration of the child into the educational process.

MATERIALS AND METHODS

The beginning of systematic schooling is one of the most complex and responsible periods in a child's life. During this time, a new and demanding activity appears in the child's life — learning — which requires systematic organization and responsibility. At this stage, the primary school student develops as a subject of school activity [1].

The problems of children's adaptation to school are the focus of many researchers, including A.V. Petrovsky, D.B. Elkonin, J. Jirasek, N.I. Gutkina, R.A. Zakharov, and L.M. Kovaleva. In their studies, adaptation is considered a process of active adjustment of first-grade students to the qualitatively new conditions of the school environment: the new class community, teacher requirements, learning activities, and the daily school routine.

The success of this process determines not only current academic performance but also shapes the child's attitude toward school, learning, and themselves as a student, laying the foundation for their educational path and psychological well-being.

Adaptation of a first-grade student to school is a multidimensional and dynamic process that includes several interconnected components:

1. Physiological adaptation – the body's adjustment to new workloads (static posture, intellectual effort) and changes in the daily routine.

2. Psychological (personal) adaptation – the formation of adequate self-esteem, the development of a positive "I am a student" image, and acceptance of the new social role.

3. Socio-psychological (communicative) adaptation – the establishment of constructive relationships with teachers and peers and integration into the class social system.

4. Educational (cognitive) adaptation – mastering learning skills and the ability to assimilate educational material at an appropriate pace.

Successful adaptation is usually characterized by the harmonious development of all these components. Conversely, maladaptation may manifest in various forms: low academic performance, negative attitudes toward school, conflicts, increased anxiety, neurotic reactions, and frequent illnesses. Maladaptation may also be associated with negative manifestations of the developmental crisis of age seven [2].

Psychological and pedagogical diagnostics of first graders' adaptation is not an end in itself. Its main objectives include:

- Early identification of problems
- Determining the causes of maladaptation
- Planning corrective and developmental work
- Evaluating the effectiveness of adaptation measures
- Informing participants in the educational process [3]

Diagnostics is usually conducted in two stages. The first stage assesses the formation of basic academic skills (reading, writing, counting), while the second stage determines the level of adaptation based on specific criteria.

Physiological, psychological, socio-psychological, and cognitive criteria are used to evaluate the level of adaptation.

It is important to note that adaptation diagnostics must be comprehensive and include information from multiple sources: the child, teacher, parents, psychologist, and medical staff [4].

The diagnostic assessment of first graders' adaptation is not a one-time procedure but a complex, multi-level, and dynamic process requiring a systematic approach and professional competence.

The collected diagnostic data form the basis for developing effective psychological and pedagogical support programs. Early identification of children at risk of maladaptation allows specialists to minimize negative consequences and ensure a successful start to school life [5].

Adaptation diagnostics in the first grade is a critically important element of the education system, serving not so much a controlling function as a supportive one. Its effectiveness depends on systematic implementation, early detection of risks, and practical orientation toward providing support.

The adaptation of a child to first grade is one of the most responsible and complex stages of development. When entering school, the child assumes a new social role — the role of a student — and becomes involved in a fundamentally new type of activity: learning. At the same time, the child's social environment changes significantly: classmates and teachers appear, and the school becomes a new social community and an important environment in which the child becomes involved. In addition, the child's usual way of life changes: a new daily routine is established, and the demands for independence, responsibility, and organization increase.

By the age of six or seven, most children already possess the basic prerequisites for learning: a certain level of cognitive activity, elementary methods of intellectual work, and an initial learning motivation. However, the formation of the child as a student develops gradually through systematic learning activities and participation in school life. Under favorable conditions, this process usually takes place during the first months of schooling and generally covers the first semester of the first grade.

At the same time, long-term practical experience of school psychologists shows that in recent years an increasing number of children experience difficulties already at the initial stage of schooling. Some first graders struggle to cope with the requirements of the school curriculum, demonstrate decreased learning motivation, increased anxiety, and difficulties in organizing their activities and interacting with peers and teachers. Such situations require special attention from educators and psychologists, since chronic academic difficulties in primary school may negatively affect the child's further intellectual development, the formation of learning motivation, and overall personal development.

In this regard, early psychological and pedagogical diagnostics of first graders' adaptation becomes especially important. Diagnostic work allows specialists to identify potential learning difficulties at an early stage, determine the level of school readiness, and assess the child's emotional, motivational, and social characteristics. The results of such diagnostics enable teachers and psychologists to develop an effective system of psychological and pedagogical support for first graders, creating favorable conditions for their successful adaptation and harmonious development within the educational environment.

The present study is based on a theoretical analysis of psychological methods used to diagnose school adaptation among primary school students.

The methodological basis includes the analysis of psychological literature, as well as the use of diagnostic techniques widely applied in school psychology practice. Among them are:

- the School Motivation Questionnaire by N.G. Luskhanova
- the projective method "Drawing of School"
- the "Thermometer" method
- the "Colors" method

These techniques make it possible to assess various aspects of school adaptation, including emotional attitude toward school, level of motivation, anxiety related to learning activities, and subjective perception of the educational environment.

RESEARCH FINDINGS

School Motivation Questionnaire (N.G. Luskhanova). One of the most widely used diagnostic tools for assessing school adaptation is the questionnaire developed by N.G. Luskhanova. The technique consists of ten questions aimed at determining the child's emotional and motivational attitude toward school.

Each answer is evaluated using a point system, which allows the researcher to determine different levels of school motivation. High scores indicate a high level of adaptation and positive motivation toward learning, whereas low scores may signal school maladjustment and negative attitudes toward the educational process.

Projective Technique “Drawing of School”. The projective method “Drawing of School” is used to study the emotional perception of the school environment. Children are asked to draw what they like at school. The content and characteristics of the drawing allow specialists to identify the child’s dominant motives and emotional experiences.

Drawings depicting learning situations usually indicate high educational motivation, while drawings dominated by play activities or unrelated objects may signal insufficient readiness for school or the predominance of play motives.

“Thermometer” Method. The “Thermometer” method is used to determine the level of emotional tension and anxiety associated with school subjects. During the procedure, children are asked to associate different school subjects with a certain “temperature” value.

High temperatures symbolize anxiety or emotional discomfort, while normal values indicate a positive emotional attitude toward learning activities.

“Colors” Method. The “Colors” technique is based on the child’s emotional associations with school-related concepts. Students are asked to color circles corresponding to different elements of school life, such as lessons, teachers, homework, or the classroom.

Dark colors may indicate emotional difficulties or negative attitudes toward certain aspects of the educational process, while bright colors usually reflect positive perceptions.

DISCUSSION

The analysis of diagnostic methods shows that school adaptation should be assessed using a комплексный approach that combines several diagnostic tools. Each method reveals specific aspects of the child’s adaptation process.

Questionnaires allow researchers to evaluate motivation and attitudes toward learning, while projective techniques provide valuable information about emotional experiences and internal perceptions of the school environment.

The combination of these methods increases the reliability of diagnostic results and allows psychologists to identify children at risk of school maladjustment.

Diagnostics of school adaptation is a system of psychological and pedagogical methods aimed at identifying the level of a child’s adjustment to school learning conditions. The main purpose of such diagnostics is to determine the characteristics of the child’s emotional, motivational, and behavioral state in the new educational environment.

The process of adaptation of a primary school child to school is complex and multi-component. It includes the formation of a positive attitude toward learning activities, the development of self-regulation skills, the establishment of constructive relationships with peers and teachers, and the successful mastery of the educational program.

Within the framework of school adaptation diagnostics, several key components are studied. School motivation is one of the most important indicators of a child’s adaptation to school. It reflects the child’s interest in learning activities, the desire to acquire new knowledge, and the willingness to complete learning tasks.

The emotional attitude toward school characterizes the child’s subjective perception of the school environment. A positive emotional attitude facilitates

successful engagement in learning activities, while negative emotions may lead to school anxiety and maladjustment.

Behavioral characteristics and self-regulation manifest in the child's ability to follow school rules, fulfill the teacher's requirements, control their own actions, and complete tasks.

Social adaptation includes the child's interaction with peers and teachers. An important indicator is the child's position within the class group and the presence of friendly relationships.

The level of anxiety and school stress reflects the child's emotional state in learning situations. Increased anxiety can interfere with the successful assimilation of educational material and complicate the adaptation process.

Observation of the Child's Behavior in Learning Activities One of the most important methods for diagnosing school adaptation is pedagogical and psychological observation. This method allows the evaluation of the child's behavior in natural educational conditions.

Interviews with the Child and Parents An important source of information about the child's adaptation process is an interview with the child and their parents. This allows the psychologist to understand the child's emotional state and learning difficulties.

Teacher Questionnaires Teachers can provide objective information about the child's learning activity, discipline level, and interaction with classmates.

Comprehensive Diagnostic Approach Modern psychological and pedagogical practice shows that the most effective approach is a comprehensive diagnosis of school adaptation, combining quantitative and qualitative research methods.

CONCLUSIONS

The process of school adaptation in first-grade students represents a complex and crucial stage in a child's development. Successful integration into the learning process depends on the interaction of several factors, including the level of psychological readiness for school, learning motivation, emotional and behavioral characteristics of the child, as well as the social and educational conditions in which the child develops.

The analysis of the diagnostic methods presented in the article shows that the assessment of school adaptation should be carried out through a comprehensive approach. The combined use of different methods—questionnaires, projective techniques, pedagogical observation, interviews with children and parents, and teacher surveys—makes it possible to obtain a complete picture of the student's level of adaptation. Each method provides valuable information about specific aspects of the adaptation process, such as school motivation, emotional well-being, behavior in learning situations, and social relationships within the school environment.

The results of diagnostic assessment allow specialists to identify children who experience adaptation difficulties at an early stage and to determine the factors influencing this process. This information is essential for developing and implementing psychological and pedagogical support programs aimed at strengthening learning motivation, reducing school anxiety, and facilitating the child's integration into the classroom community.

In conclusion, the diagnosis of school adaptation performs not only an evaluative but also a preventive and supportive function. Systematic diagnostic activities during the first months of schooling contribute to creating favorable conditions for the harmonious development of the child and for fostering a positive attitude toward school and learning.

BIBLIOGRAPHY

- Арапова, П. И. (2018). Младший школьник как субъект жизнедеятельности. *Начальная школа*, (4), 7–11.
- Арапова, П. И. (2015). *Кризисные периоды личностного развития школьника*. МГПУ.
- Битянова, М. Р. (1997). *Адаптация ребенка к школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка*. Москва.
- Гуткина, Н. И. (2004). *Психологическая готовность к школе*. Питер.
- Костяк, Т. В. (2008). *Психологическая адаптация первоклассников: учебное пособие*. Академия.
- Овчарова, Р. В. (1996). *Справочная книга школьного психолога* (2-е изд.). Просвещение.
- Лусканова, Н. Г. (2001). Оценка школьной мотивации учащихся начальных классов. *Школьный психолог*, (9) 8–9.
- Выготский, Л. С. (1984). *Собрание сочинений по психологии*. Москва.
- Выготский Л. С. (1984). *Собрание сочинений: в 6 т.* Гл. ред. А. В. Запорожец. Москва.
- Божович, Л. И. (2008). *Личность и ее формирование в детском возрасте*. СПб.

QUALITY OF LIFE IN INDIVIDUALS DIAGNOSED WITH DEMENTIA: A CLINICAL AND PSYCHOSOCIAL ANALYSIS

CALITATEA VIEȚII LA PERSOANELE DIAGNOSTICATE CU DEMENTA: ANALIZA CLINICĂ ȘI PSIHOSOCIALĂ

Cristina PĂVĂLACHE

Psychiatrist, Mental Health Center, Center District, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5246-5892>

Abstract. *Dementia represents one of the most common neurodegenerative disorders associated with an aging population, significantly impacting the cognitive, emotional, and social functioning of those affected. In recent years, research has emphasized that focusing solely on cognitive impairment is insufficient for understanding the complexity of this pathology. Instead, analyzing the quality of life as an integrative indicator of overall health and psychosocial adaptation has become essential (Livingston, G. 2024; Fernández, R. 2024).*

This article aims to examine the quality of life in individuals diagnosed with dementia, highlighting the relationship between the severity of cognitive symptoms, emotional manifestations, and the social factors involved in the process of adapting to the disease. The study is grounded in a clinical and psychosocial approach, integrating interdisciplinary perspectives on both assessment and intervention in dementia.

The research sample included elderly individuals diagnosed with various forms of dementia, evaluated through standardized clinical methods and psychological instruments measuring quality of life, cognitive functioning, and emotional well-being. Data analysis was performed using descriptive and comparative statistical methods to identify the relationships between the investigated variables.

The results indicate that the quality of life is influenced not only by the degree of cognitive decline but also by social support, emotional state, and caregiving conditions. The study's conclusions highlight the necessity of implementing multidisciplinary interventions aimed at maintaining functional autonomy, optimizing family support, and improving the quality of life for individuals living with dementia.

Keywords: *dementia, quality of life, cognitive functioning, psychosocial assessment, social support, multidisciplinary interventions.*

Rezumat. *Demența reprezintă una dintre cele mai frecvente afecțiuni neurodegenerative asociate îmbătrânirii populației, având un impact semnificativ asupra funcționării cognitive, emoționale și sociale a persoanelor afectate. În ultimii ani, cercetările au evidențiat faptul că evaluarea exclusivă a deteriorării cognitive nu este suficientă pentru înțelegerea complexității acestei patologii, fiind necesară analiza calității vieții ca indicator integrativ al stării generale de sănătate și al adaptării psihosociale (Livingston, G. 2024; Fernández, R. 2024).*

Articolul își propune să analizeze calitatea vieții la persoanele diagnosticate cu demență, evidențiind relația dintre severitatea simptomelor cognitive, manifestările emoționale și factorii sociali implicați în procesul de adaptare la boală. Studiul are la bază o abordare clinică și psihosocială, integrând perspective interdisciplinare asupra evaluării și intervenției în demență.

Materialul de cercetare a inclus un eșantion de persoane vârstnice diagnosticate cu diferite forme de demență, evaluate prin metode clinice standardizate și instrumente psihologice de măsurare a calității vieții, funcționării cognitive și stării emoționale. Analiza datelor a fost realizată prin metode statistice descriptive și comparative, în vederea identificării relațiilor dintre variabilele investigate.

Rezultatele indică faptul că nivelul calității vieții este influențat nu doar de gradul deteriorării cognitive, ci și de suportul social, starea emoțională și condițiile de îngrijire. Concluziile studiului scot în evidență necesitatea implementării unor intervenții multidisciplinare orientate spre menținerea autonomiei funcționale, optimizarea suportului familial și îmbunătățirea calității vieții persoanelor diagnosticate cu demență.

Cuvinte-cheie: demență, calitate a vieții, funcționare cognitivă, evaluare psihosocială, suport social, intervenții multidisciplinare.

INTRODUCERE

Demența reprezintă una dintre cele mai presante provocări de sănătate publică ale secolului XXI, având un impact profund nu doar asupra funcționării neurologice, ci și asupra integrității psihosociale a individului. La nivel mondial, statisticile indică faptul că peste 55 de milioane de persoane trăiesc în prezent cu o formă de tulburare neurocognitivă majoră, iar acest număr este proiectat să crească la 139 de milioane până în anul 2050 (WHO, 2023). Această creștere exponențială atrage după sine o povară economică și socială imensă, costurile globale asociate îngrijirii fiind estimate să depășească pragul de 2,8 trilioane de dolari până în anul 2030 (ADI, 2023).

În acest context global, evaluarea clinică s-a deplasat progresiv de la o viziune strict biomedicală către o paradigmă holistică, centrată pe persoană. Această abordare susține că experiența trăită a demenței este modelată semnificativ de mediul social și de calitatea interacțiunilor umane, depășind limitele impuse de patologia cerebrală (Kitwood, 1997).

Conceptul de Calitate a Vieții (QoL) a devenit, astfel, un pilon central în cercetarea gerontopsihologică, fiind definit ca o stare subiectivă de bine care poate fi menținută în ciuda declinului cognitiv progresiv (Logsdon et al., 2002).

Corelația dintre severitatea simptomelor cognitive, prezența manifestărilor afective (precum depresia) și rețeaua de suport social determină capacitatea de adaptare a pacientului la noua realitate clinică. Cercetările recente subliniază că intervențiile multidisciplinare sunt vitale pentru a atenua impactul factorilor de risc și pentru a conserva demnitatea persoanei vârstnice (Prince et al., 2015).

Prin urmare, analiza calității vieții nu reprezintă doar un demers statistic, ci un indicator critic al succesului asistenței integrate, oferind repere esențiale pentru optimizarea strategiei terapeutice și a suportului familial.

MATERIALE ȘI METODE

Prezenta cercetare este un studiu observațional de tip caz-control, desfășurat în perioada octombrie 2025 – februarie 2026. Metodologia a fost implementată în două faze distincte: o primă etapă de adaptare și validare a instrumentelor de lucru și o a doua etapă de evaluare clinică și psihosocială a participanților.

Eșantionul total a cuprins 320 de participanți, selectați din cadrul Centrului de Sănătate Mintală. Dimensiunea eșantionului a fost determinată prin programul G*Power, asigurând o putere statistică de 80%. Subiecții au fost distribuiți în două

loturi egale: Lotul experimental - 160 de pacienți diagnosticați cu tulburare neurocognitivă majoră (demență) conform criteriilor DSM-5 și ICD-11. Lotul de control - 160 de persoane relativ sănătoase, fără diagnostic de demență și cu o funcționare cognitivă în limite normale la screening.

Evaluarea a fost realizată prin aplicarea unei baterii de teste standardizate și a unui instrument specific dezvoltat pentru acest studiu:

Evaluarea cognitivă: S-a utilizat testul Mini-Mental State Examination (MMSE) pentru a măsura gradul de deteriorare cognitivă și pentru a confirma încadrarea subiecților în loturile de studiu.

Evaluarea afectivității: Scala de Depresie Geriatrică (GDS-15) a fost aplicată pentru a identifica prezența și intensitatea simptomelor depresive, frecvent asociate declinului cognitiv.

Identificarea factorilor de risc: S-a utilizat Chestionarul integrat al factorilor de risc (FR-D25). Acesta a fost conceput pentru a analiza multidimensional factorii medicali, psihologici și sociali care influențează evoluția demenței, prezentând o consistență internă (Alpha Cronbach) de 0,70.

REZULTATELE CERCETĂRII

În vederea verificării ipotezei, conform căreia există diferențe semnificative statistic între pacienții diagnosticați cu demență și persoanele relativ sănătoase în ceea ce privește nivelul depresiei și scorul factorilor de risc asociați demenței, au fost analizate datele obținute pentru două loturi independente: lotul de control (persoane relativ sănătoase) și lotul experimental (lot pacienți diagnosticați cu demență), fiecare alcătuit din câte 160 de participanți. Pentru ambele loturi nu au existat valori lipsă la variabilele analizate (sex, nivelul factorilor de risc, nivelul funcționării cognitive și nivelul depresiei), ceea ce confirmă completitudinea bazei de date utilizate în analiză. În ceea ce privește vârsta (tabel 1), rezultatele descriptive arată că lotul control are o vârstă medie de 67,08 ani, cu valori cuprinse între 53 și 88 de ani și o abatere standard de 6,47. În schimb, lotul experimental prezintă o vârstă medie mai ridicată, de 76,06 ani, cu un interval între 58 și 94 de ani și o abatere standard de 7,55. Aceste date arată că participanții din lotul experimental sunt, în medie, mai vârstnici decât cei din lotul de control.

Tabelul 1. Indicatorii descriptivi ai vârstei în cele două loturi

Indicator	Lot control	Lot experimental
N	160	160
Minim	53,00	58,00
Maxim	88,00	94,00
Media	67,0750	76,0625
Abaterea standard	6,47059	7,55082

Referitor la distribuția pe sexe (tabel 2), lotul control include 79 bărbați (49,4%) și 81 femei (50,6%), ceea ce indică o structură aproape echilibrată. În lotul experimental au fost înregistrați 67 bărbați (41,9%) și 93 femei (58,1%), ceea ce evidențiază o predominanță feminină.

Tabelul 2. Distribuția participanților în funcție de sex

Sex	Lot control n (%)	Lot experimental n (%)
Bărbați	79 (49,4%)	67 (41,9%)

Sex	Lot control n (%)	Lot experimental n (%)
Femei	81 (50,6%)	93 (58,1%)
Total	160 (100,0%)	160 (100,0%)

Analiza funcționării cognitive, evaluată prin MMSE (tabel 3), evidențiază diferențe clare între cele două loturi. În lotul control, scorul MMSE variază între 25 și 30, media fiind de $28,60 \pm 1,25$. La nivel categorial, 153 de participanți (95,6%) prezintă funcționare cognitivă normală, iar 7 participanți (4,4%) se încadrează în categoria „posibile dificultăți cognitive ușoare”. În lotul experimental, scorul MMSE (tabel 3) variază între 4 și 29, media fiind de $15,11 \pm 4,43$.

Tabelul 3. Indicatorii descriptivi ai MMSE

Indicator	Lot control	Lot experimental
N	160	160
Minim	25,00	4,00
Maxim	30,00	29,00
Media	28,6063	15,1125
Abaterea standard	1,25441	4,43965

Din punct de vedere al nivelurilor de afectare cognitivă (tabel 4), în lotul experimental au fost 22 participanți (13,8%) ce prezintă deteriorare cognitivă severă, 125 (78,1%) cu deteriorare cognitivă moderată, 8 (5,0%) - deteriorare cognitivă ușoară, 3 (1,9%) - posibile dificultăți cognitive ușoare, iar 2 participanți (1,3%) au funcționare cognitivă normală.

Tabelul 4. Distribuția nivelului funcționării cognitive (MMSE)

Nivel MMSE	Lot control n (%)	Lot experimental n (%)
Funcționare cognitivă normală	153 (95,6%)	2 (1,3%)
Posibile dificultăți cognitive ușoare	7 (4,4%)	3 (1,9%)
Deteriorare cognitivă ușoară	0 (0,0%)	8 (5,0%)
Deteriorare cognitivă moderată	0 (0,0%)	125 (78,1%)
Deteriorare cognitivă severă	0 (0,0%)	22 (13,8%)
Total	160 (100,0%)	160 (100,0%)

În ceea ce privește depresia (tabel 5), în lotul control scorurile variază între 0 și 12, cu o medie de $1,58 \pm 2,55$. Distribuția pe niveluri (tabel 6) arată că 143 participanți (89,4%) se află în stare normală, 15 (9,4%) prezintă stare depresivă ușoară, iar 2 participanți (1,3%) stare depresivă moderată. În lotul experimental, scorurile depresiei variază între 4 și 15, media fiind de $12,77 \pm 2,62$.

Tabelul 5. Indicatorii descriptivi ai depresiei

Indicator	Lot control	Lot experimental
N	160	160
Minim	0,00	4,00
Maxim	12,00	15,00
Media $\pm$ SD	$1,58 \pm 2,55$	$12,77 \pm 2,62$

La nivel categorial, 3 participanți (1,9%) se află în stare normală, 25 (15,6%) prezintă stare depresivă ușoară, iar 132 (82,5%) se încadrează în categoria stare depresivă moderată.

Tabelul 6. Distribuția nivelului depresiei

Nivel depresie	Lot control n (%)	Lot experimental n (%)
Stare normală	143 (89,4%)	3 (1,9%)
Stare depresivă ușoară	15 (9,4%)	25 (15,6%)
Stare depresivă moderată	2 (1,3%)	132 (82,5%)
Total	160 (100,0%)	160 (100,0%)

Analiza factorilor de risc asociați demenței (tabel 7, tabel 8), evaluați prin FR-D25, arată că în lotul control scorurile variază între 0 și 16, cu o medie de $4,45 \pm 4,23$. Din punct de vedere categorial, 126 participanți (78,8%) se încadrează la risc scăzut, 32 (20,0%) la risc moderat, iar 2 participanți (1,3%) la risc înalt. În lotul bolnav, scorurile FR-D25 variază între 0 și 23, media fiind de $15,58 \pm 4,25$. La nivel categorial, doar 7 participanți (4,4%) se încadrează la risc scăzut, 67 (41,9%) la risc moderat, iar 86 (53,8%) la risc înalt.

Tabelul 7. Indicatorii descriptivi ai factorilor de risc (FRD25)

Indicator	Lot control	Lot experimental
N	160	160
Minim	0,00	0,00
Maxim	16,00	23,00
Media	$4,45 \pm 4,23$	$15,58 \pm 4,25$

Tabelul 8. Distribuția nivelului factorilor de risc (FRD25)

Nivel risc	Lot control n (%)	Lot experimental n (%)
Risc scăzut	126 (78,8%)	7 (4,4%)
Risc moderat	32 (20,0%)	67 (41,9%)
Risc înalt	2 (1,3%)	86 (53,8%)
Total	160 (100,0%)	160 (100,0%)

Analiza corelațională (tabelul 9) pentru lotul control indică relații semnificative statistic între toate cele trei variabile analizate. Astfel, scorul FR-D25 se corelează negativ moderat cu MMSE ($r = -0,430$; $p = 0,000$), ceea ce arată că, pe măsură ce factorii de risc cresc, funcționarea cognitivă scade. De asemenea, FR-D25 se corelează pozitiv moderat cu depresia ($r = 0,525$; $p = 0,000$), indicând faptul că un nivel mai mare al factorilor de risc este asociat cu un nivel mai ridicat al simptomelor depresive. Totodată, MMSE se corelează negativ cu depresia ($r = -0,293$; $p = 0,000$), sugerând că scăderea performanței cognitive este asociată cu accentuarea depresiei.

Tabelul 9. Corelațiile dintre factorii de risc, funcționarea cognitivă și depresie

Lot	Relația analizată	r Pearson	p
control	FR-D25 – MMSE	-0,430	0,000
control	FR-D25 – depresie	0,525	0,000
control	MMSE – depresie	-0,293	0,000
Experimental	FR-D25 – MMSE	-0,214	0,007
Experimental	FR-D25 – depresie	0,142	0,073
Experimental	MMSE – depresie	-0,031	0,700

În lotul experimental, relația dintre FR-D25 și MMSE rămâne semnificativă statistic, însă este mai redusă ca intensitate ($r = -0,214$; $p = 0,007$), ceea ce indică faptul că factorii de risc mai ridicați se asociază cu un nivel mai scăzut al funcționării

cognitive. În schimb, corelația dintre FRD25 și depresie nu atinge pragul de semnificație statistică ($r = 0,142$; $p = 0,073$), la fel cum nici relația dintre MMSE și depresie nu este semnificativă statistic ($r = -0,031$; $p = 0,700$).

CONCLUZII

Analiza comparativă dintre lotul de control și lotul experimental evidențiază diferențe semnificative în plan cognitiv, emoțional și al factorilor de risc, confirmând caracterul multidimensional al demenței. Lotul experimental prezintă un nivel semnificativ mai scăzut al funcționării cognitive (MMSE = 15,11 față de 28,60), fiind totodată caracterizat printr-o vârstă medie mai ridicată și o predominanță feminină.

În plan psiho-emoțional, rezultatele indică o vulnerabilitate accentuată în rândul pacienților cu demență, 82,5% dintre aceștia prezentând depresie moderată, comparativ cu doar 1,3% în lotul sănătos. De asemenea, nivelul factorilor de risc este considerabil mai ridicat în lotul experimental, unde peste jumătate dintre participanți se încadrează în categoria de risc înalt.

Analiza relațiilor dintre variabile arată că, în lotul sănătos, factorii de risc se asociază semnificativ atât cu declinul cognitiv, cât și cu depresia, în timp ce în lotul clinic aceste relații devin mai puțin evidente, sugerând intervenția unor mecanisme mai complexe în contextul patologiei.

În ansamblu, rezultatele confirmă că demența nu reprezintă doar o deteriorare cognitivă, ci un fenomen complex, determinat de interacțiunea dintre factori biologici, psihologici și sociali. Acest fapt subliniază necesitatea unor intervenții multidisciplinare, orientate spre menținerea autonomiei funcționale și îmbunătățirea calității vieții persoanelor afectate.

BIBLIOGRAFIE

Alzheimer's Disease International. (2023). *World Alzheimer Report 2023: Global estimates and future projections of dementia*. London, UK: ADI.

Kitwood, T. (1997). *Dementia reconsidered: The person comes first*. Buckingham, UK: Open University Press.

Logsdon, R. G., Gibbons, L. E., et al. (2002). Assessing quality of life in older adults with cognitive impairment. *Psychosomatic Medicine*, 64(3), 510-519. <https://doi.org/10.1097/00006842-200205000-00016>

Livingston, G., Huntley, et al. (2024). Dementia prevention, intervention, and care: 2024 report of the Lancet Standing Commission. *The Lancet*, 404(10452), 572-628. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(24\)01296-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(24)01296-0)

Fernández, R., Ibias Martín, J., & Maciá Antón, M. A. (2024). Depression as a risk factor for dementia: A meta-analysis. *Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 36(2), 101-109.

Prince, M., Wimo, A., Guerchet, M., et al. (2015). *World Alzheimer Report 2015: The global impact of dementia: An analysis of prevalence, incidence, cost and trends*. London, UK: Alzheimer's Disease International.

World Health Organization. (2023). *Dementia: Fact sheet*. Geneva, Switzerland: WHO. Disponibil la <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia>

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND THE FORMATION OF LEADER IDENTITY IN ADOLESCENCE: AN INTEGRATIVE EXPLANATORY MODEL

INTELIGENȚA EMOȚIONALĂ ȘI FORMAREA IDENTITĂȚII DE LIDER ÎN ADOLESCENȚĂ: UN MODEL EXPLICATIV INTEGRATIV

Violeta Nicoleta SIMION

Assistant Lecturer, "Dunărea de Jos" University of Galați, Romania
PhD Student, "Ion Creangă" State Pedagogical University of Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3923-9659>

Abstract. Recent studies consistently highlight a positive link between emotional intelligence and leadership behaviors; however, the psychological mechanisms through which emotional competencies support leader identity formation during adolescence remain insufficiently understood. This paper proposes an integrative explanatory model that conceptualises emotional intelligence as a mechanism of identity regulation involved in the formation of leader identity during adolescence. The approach is based on viewing emotional intelligence as a set of cognitive abilities for processing emotional information, in line with the model developed by Mayer, Salovey, and Caruso (2004), and is combined with theories of identity development (Erikson, 1950, 1968; Marcia, 1966) and the literature on leader identity development. From this perspective, it is argued that emotion regulation, emotional self-awareness, and interpersonal skills help establish identity coherence and enable the internalisation of the leader role in peer groups. The model describes a sequential process: emotional competencies, identity regulation, social validation, and leader identity formation. The paper discusses the theoretical and educational implications of the model and offers suggestions for empirical validation. It seeks to clarify the relationship between emotional intelligence and leadership by shifting focus from direct prediction to process-oriented explanations.

Keywords: emotional intelligence, leader identity, adolescence, emotion regulation, explanatory model.

Rezumat. În mod constant, studiile recente evidențiază o asociere pozitivă între inteligența emoțională și comportamentele de leadership; cu toate acestea, mecanismele psihologice prin care competențele emoționale susțin dezvoltarea comportamentelor de leadership și formarea identității de lider în adolescență rămân insuficient explicate. Prezentul articol propune un model explicativ integrativ care conceptualizează inteligența emoțională drept mecanism de reglare identitară implicat în formarea identității de lider în perioada adolescenței. Demersul teoretic este ancorat în conceptualizarea inteligenței emoționale ca set de abilități cognitive de procesare a informației emoționale, conform modelului dezvoltat de Mayer, Salovey și Caruso (2004), fiind corelat cu teoriile dezvoltării identitare (Erikson, 1950, 1968; Marcia, 1966; Crocetti et al., 2008; Meeus, 2011) și cu literatura privind dezvoltarea identității de lider. Din această perspectivă, se susține faptul că autoreglarea emoțională, conștientizarea emoțională și competența interpersonală contribuie la consolidarea coerenței identitare și la internalizarea legitimă a rolului de lider în cadrul grupurilor de egali. Modelul propus descrie un proces secvențial: competențe emoționale - reglare identitară - validare socială - formarea identității de lider. Sunt discutate implicațiile teoretice și educaționale ale modelului, precum și direcțiile pentru

validarea sa empirică. Articolul contribuie la clarificarea relației dintre inteligența emoțională și leadership prin deplasarea accentului de la relații predictive directe la mecanisme explicative procesuale.

Cuvinte-cheie: *inteligență emoțională, identitate de lider, adolescență, reglare emoțională, model explicativ.*

INTRODUCERE

În mod constant, literatura de specialitate din domeniul psihologiei organizaționale și educaționale evidențiază o relație pozitivă între inteligența emoțională și manifestarea comportamentelor de leadership. Meta-analizele care investighează această relație arată că abilitățile de percepere, înțelegere și reglare a emoțiilor se asociază semnificativ cu leadershipul transformațional, eficiența percepută a liderului și influența socială exercitată într-o varietate de contexte organizaționale și educaționale (Harms & Credé, 2010; Miao et al., 2017).

Totodată, sintezele empirice indică asocieri semnificative între nivelul inteligenței emoționale și performanța profesională, precum și cu o serie de atitudini și competențe relevante pentru exercitarea rolurilor de conducere (Miao et al., 2018).

Cu toate acestea, majoritatea acestor demersuri adoptă o perspectivă predominant predictivă, orientată spre estimarea relațiilor statistice dintre variabile. În consecință, procesele psihologice prin care competențele emoționale contribuie la dezvoltarea leadershipului sunt încă insuficient explorate, în mod special în perioada adolescenței.

Spre deosebire de studiile existente focusate pe relația dintre inteligența emoțională și leadership din perspectiva predicției comportamentale (Barling, Slater, & Kelloway, 2000; Dugan, 2017), prezentul articol se focalizează pe identificarea mecanismelor psihologice intermediare care explică modul prin care competențele emoționale contribuie la formarea identității de lider în adolescență.

Adolescența constituie o perioadă centrală a dezvoltării identitare, caracterizată prin procese de reorganizare a sinelui, explorare a rolurilor sociale și consolidare progresivă a coerenței identității personale. În cadrul teoriei dezvoltării psihosociale, Erikson (1950, 1968) descrie această perioadă ca fiind marcată de criza identității, iar modelul statuturilor identitare formulat de Marcia (1966) evidențiază importanța proceselor de explorare și angajament în formarea identității.

Studii recente au extins și nuanțat aceste paradigme teoretice clasice, propunând modele cu dimensiuni suplimentare ale dinamicii identitare (Meeus, 2011; Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008). Contextele educaționale formale și informale (consilii școlare, organizații și asociații cu rol în organizarea de proiecte/activități extracurriculare, cluburi școlare etc.) constituie medii organizaționale în care adolescenții experimentează roluri de conducere, primesc feedback social și își consolidează identitatea de lider (Dugan, 2017).

În acest context, asumarea rolului de lider implică mai mult decât manifestarea unor comportamente observabile, presupunând internalizarea unei identități de lider și validarea acesteia în cadrul grupurilor de egali. Modelele dezvoltării identității de lider descriu acest proces ca fiind dependent de experiențe relaționale și de feedbackul social primit din partea celorlalți membri ai grupului (Day & Harrison, 2007).

Modelul abilităților inteligenței emoționale, formulat de Mayer și Salovey (1990) și dezvoltat ulterior de Mayer, Salovey și Caruso (2004), conceptualizează

inteligența emoțională ca un ansamblu de abilități cognitive implicate în procesarea informației emoționale.

Spre deosebire de modelele mixte (Bar-On, 1997; Goleman, 1995), modelul abilitate definește inteligența emoțională ca un set de competențe cognitive distincte, evaluate prin sarcini de performanță, ceea ce îi conferă o mai mare rigoare predictivă (MacCann et al., 2020).

Pornind de la această premisă teoretică, articolul propune dezvoltarea unui model explicativ integrativ care conceptualizează inteligența emoțională ca mecanism de reglare identitară implicat în formarea și consolidarea identității de lider în adolescență. Prin deplasarea accentului de la relații predictive directe către mecanisme explicative de natură procesuală, modelul propus urmărește clarificarea fundamentelor emoționale ale leadershipului în perioada adolescenței.

METODOLOGIE

Prezentul articol are caracter teoretic și utilizează o metodologie de tip *integrative review*, orientată spre analiza, compararea și integrarea conceptuală a unor perspective teoretice provenite din domenii complementare (Torraco, 2005; Whittemore & Knafl, 2005).

Analiza realizată are ca obiectiv elaborarea unui model explicativ prin integrarea critică a literaturii relevante privind inteligența emoțională, dezvoltarea identitară și formarea identității de lider.

Procesul de analiză a literaturii de specialitate a inclus identificarea și examinarea lucrărilor fundamentale și a sintezelor meta-analitice care îndeplinesc următoarele criterii: (1) conceptualizarea inteligenței emoționale în cadrul modelului abilitate (Salovey & Mayer, 1990; Mayer et al., 2004; Mayer et al., 2008); (2) fundamentarea teoretică și empirică a dezvoltării identitare în adolescență (Marcia, 1966; Erikson, 1968; Crocetti et al., 2008; Kroger et al., 2010; Meeus, 2011; McAdams & McLean, 2013); (3) modele explicative și revizuiți sistematice privind dezvoltarea identității de lider (Lord & Hall, 2005; Day & Harrison, 2007; DeRue & Ashford, 2010; Dugan, 2017; Lührmann & Eberl, 2020); (4) meta-analize care explorează relația dintre inteligența emoțională și leadership (Harms & Credé, 2010; Miao et al., 2017, 2018; MacCann et al., 2020).

Integrarea teoretică a fost realizată printr-o analiză comparativă a conceptelor centrale, orientată spre identificarea unui mecanism explicativ comun. În această etapă, inteligența emoțională a fost reconceptualizată funcțional ca mecanism cognitiv-reglator implicat în procesarea feedbackului socio-emoțional și în organizarea autoreprezentării.

Modelul explicativ propus rezultă dintr-un proces de sinteză secvențială a relațiilor dintre variabilele: *competențe emoționale*, *reglare identitară*, *validare socială* și *formarea identității de lider*. Relațiile dintre componente sunt de interdependență, iar modelul propus dezvoltă o perspectivă explicativă centrată pe mecanismele psihologice intermediare, conducând la formularea unui cadru conceptual capabil de testare empirică prin modele de mediere sau prin studii longitudinale.

FUNDAMENTE TEORETICE

A. Inteligența emoțională ca mecanism al autoreglării

Conform modelului abilitate (Mayer și Salovey, 1990, 2004), inteligența emoțională este definită drept capacitatea de a percepe, utiliza, înțelege și regla emoțiile într-o manieră eficientă, fiind integrată în sistemul general al funcționării cognitive.

Ulterior, studiile teoretice au consolidat această perspectivă, argumentând statutul inteligenței emoționale ca abilitate cognitivă distinctă, integrată în ansamblul funcțiilor psihologice superioare implicate în adaptare și funcționare socială (Mayer, Roberts & Barsade, 2008).

Meta-analiza realizată de MacCann et al. (2020) a confirmat faptul că inteligența emoțională măsurată prin sarcini de performanță prezice semnificativ performanța școlară, relațiile sociale și adaptarea la locul de muncă, demonstrând validitatea predictivă a modelului abilitate față de modelele mixte sau dispoziționale.

Modelul abilitate este organizat în *patru ramuri interdependente*: (1) *perceperea emoțiilor*; (2) *facilitarea gândirii prin emoții*; (3) *înțelegerea emoțiilor*; (4) *reglarea emoțiilor*.

Această structură reflectă o secvență de prelucrare a informației emoționale, care progresează de la identificarea emoțiilor către integrarea și reglarea lor în funcție de cerințele externe. În cadrul acestei structuri, dimensiunea reglării emoționale capătă o importanță deosebită, deoarece implică capacitatea individului de a monitoriza, modula și integra experiențele emoționale proprii și ale celorlalți în funcție de obiectivele personale și de cerințele externe.

O distincție importantă vizează conceptul de *reglare emoțională*, regăsit atât ca ramură a modelului abilitate (Mayer et al., 2004), cât și ca element cheie în modelul explicativ propus de Gross (1998, 2015). Din punct de vedere teoretic, ele nu sunt concepte identice: primul se referă la abilitatea cognitivă de gestionare a emoțiilor, iar al doilea la procese de influențare a tipului, intensității și duratei emoțiilor trăite. Cele două constructe se suprapun funcțional în ceea ce privește modularea răspunsurilor afective în contexte sociale, ceea ce justifică utilizarea lor complementară în prezentul model.

Prin urmare, competențele emoționale pot fi interpretate ca mecanisme autoreglatorii care susțin adaptarea interpersonală și stabilitatea funcționării psihologice. Investigațiile empirice au evidențiat rolul inteligenței emoționale în funcționarea socială și în adaptarea la cerințele mediului, sugerând că aceste competențe facilitează integrarea experiențelor afective în reprezentarea de sine și în luarea deciziilor sociale (Brackett, Rivers, & Salovey, 2011).

În perioada adolescenței, când procesele identitare trec printr-o etapă intensă de reorganizare, abilitățile de procesare și reglare a informației emoționale pot contribui la integrarea experiențelor afective în structura identității personale. Astfel, inteligența emoțională poate fi conceptualizată ca mecanism psihologic care susține integrarea experiențelor emoționale în reprezentarea de sine și orientarea eficientă în cadrul relațiilor sociale, procese relevante pentru dezvoltarea comportamentelor de leadership.

B. Dezvoltarea identitară în adolescență: între explorare și integrare

În psihologia dezvoltării, adolescența este considerată etapa centrală a formării identității, caracterizată prin reorganizarea structurilor sinelui și integrarea experiențelor personale într-o reprezentare coerentă și relativ stabilă.

În cadrul teoriei dezvoltării psihosociale, Erikson (1950, 1968) descrie această perioadă ca fiind marcată de criza identității – confuzia de rol, în care individul este confruntat cu necesitatea integrării dimensiunilor cognitive, emoționale și sociale ale sinelui într-o structură unitară. Rezolvarea acestei crize conduce la consolidarea sentimentului de continuitate și coerență identitară.

Modelul statuturilor identitare propus de Marcia (1966) transpune în termeni operaționali teoria eriksoniană, distingând între explorare și angajament ca procese fundamentale în formarea identității. În funcție de nivelul de explorare a alternativelor și de gradul de angajament față de rolurile asumate, adolescenții pot manifesta configurații identitare distincte (realizare identitară, moratoriu, angajament prematur - *foreclosure*, difuziune).

Noi cercetări au extins și nuanțat modelul lui Marcia prin introducerea unor dimensiuni suplimentare ale dinamicii identitare. Crocetti, Rubini și Meeus (2008, 2011) propun un model tridimensional care distinge între angajament, explorare aprofundată și reconsiderarea angajamentului, adăugând profunzime explicativă modelului inițial al lui Marcia și oferind o mai bună capacitate de predicție a tranzițiilor identitare la adolescenți din diverse contexte culturale.

De asemenea, analizele meta-analitice privind dinamica statuturilor identitare indică faptul că tranzițiile dintre aceste configurații identitare sunt frecvente în adolescență și reflectă caracterul evolutiv și procesual al consolidării identității (Kroger, Martinussen, & Marcia, 2010). Prin urmare, stabilitatea identitară rezultă din integrarea progresivă a experiențelor și din reglarea internă a conflictelor asociate explorării rolurilor sociale.

Ulterior, o serie de studii au explorat dimensiunea narativă și autoreglatorie a identității, sugerând că formarea acesteia implică integrarea experiențelor emoționale într-o poveste coerentă despre sine (McAdams & McLean, 2013). Raportată la acest cadru explicativ, identitatea poate fi înțeleasă ca un sistem autoreglator care coordonează procesele cognitive, afective și sociale în vederea menținerii coerenței interne și a adaptării la cerințele mediului social.

Astfel, adolescența constituie un cadru deosebit de relevant pentru analiza relației dintre competențele emoționale și dezvoltarea identitară. Intensificarea trăirilor afective, creșterea relevanței grupului de egali și explorarea rolurilor sociale amplifică necesitatea unor mecanisme eficiente de reglare emoțională și integrare a experiențelor afective. Capacitatea de a percepe, înțelege și regla emoțiile influențează adaptarea socială imediată și contribuie la organizarea identității personale în formare.

C. Leadershipul în adolescență: formarea identității de lider

În adolescență, leadershipul depășește simpla manifestare a unor comportamente de influență sau coordonare observabile în cadrul grupului de egali. În această etapă de dezvoltare, exercitarea rolului de lider presupune adoptarea unor conduite specifice și integrarea acestora în structura identității personale.

Distincția dintre comportamentele de leadership și identitatea de lider este fundamentală: primele aparțin nivelului acțional, în timp ce identitatea de lider implică internalizarea și stabilizarea rolului în cadrul reprezentării de sine. Modelele identitare ale leadershipului subliniază faptul că dezvoltarea competenței de conducere este dependentă de consolidarea identității de lider (Lord & Hall, 2005).

Identitatea de lider implică o reorganizare cognitivă a autopercepției prin care individul începe să se definească în termeni de competență, responsabilitate și capacitate de orientare a grupului. Abordările identitare ale dezvoltării leadershipului descriu acest proces ca fiind structurat pe mai multe niveluri, fiecare nivel beneficiind de schimbări care susțin progresiv asumarea rolului de conducere (Day & Harrison, 2007).

Trecerea de la „*a conduce într-o situație*” la „*a fi o persoană care conduce*” reflectă internalizarea rolului și integrarea acestuia în structura sinelui.

Din perspectivă afectiv-motivațională, asumarea identității de lider implică dezvoltarea unui sentiment de autoeficacitate și recunoaștere socială. Conform teoriei autoeficacității, percepția capacității proprii de a influența și coordona acțiunile celorlalți contribuie la consolidarea angajamentului față de rolurile asumate (Bandura, 1997). Adolescenții care internalizează rolul de conducere tind să experimenteze o creștere a sentimentului de competență și responsabilitate față de grup, ceea ce stabilizează identitatea în formare. În absența acestui sentiment de eficacitate personală și de recunoaștere externă, manifestările de influență pot rămâne episodice și dependente de context.

Modelele dedicate formării identității de lider susțin că asumarea rolului de conducere presupune un proces progresiv de construcție socială, realizat prin interacțiuni repetate și prin negocierea statutului în cadrul grupului social (DeRue & Ashford, 2010).

Validarea socială constituie un mecanism central în consolidarea identității de lider, iar recunoașterea externă facilitează internalizarea rolului. Revizuirile sistematice recente asupra formării identității de lider evidențiază caracterul dinamic și reflexiv al acestui proces, subliniind interdependența dintre autorefecție și feedback social (Lührmann & Eberl, 2020).

În adolescență, grupul de egali exercită un rol major în configurarea identității. Recunoașterea statutului de lider de către ceilalți membri ai grupului contribuie la întărirea sentimentului de competență și legitimitate, facilitând integrarea rolului de conducere în structura identitară.

Astfel, leadershipul în adolescență poate fi înțeles ca un proces de constituire a identității de lider, mediat de interacțiuni sociale, autorefecție și mecanisme interne de autoreglare care permit stabilizarea și consolidarea rolului asumat.

D. Inteligența emoțională ca mecanism de reglare identitară

În adolescență, leadershipul implică internalizarea progresivă a rolului de lider și integrarea acestuia în structura identității personale. Prin urmare, analiza formării identității de lider presupune examinarea mecanismelor autoreglatorii care structurează experiențele afective și sociale ale individului.

În sensul utilizat în prezentul articol, *reglarea identitară* desemnează ansamblul proceselor cognitive și afective prin care individul monitorizează, interpretează și integrează experiențele sociale relevante pentru sine, menținând coerența și continuitatea reprezentării de sine în contexte variate. Această conceptualizare funcțională este inspirată din literatura privind motivele identitare (Vignoles, 2011) și din modelele narrative ale identității (McAdams & McLean, 2013), fiind aplicată specific la dinamica formării identității de lider în adolescență.

Prin caracterul procesual relevant al inteligenței emoționale, modelul abilitate al inteligenței emoționale (Salovey & Mayer, 1990; Mayer et al., 2004; Mayer et al., 2008) oferă baza teoretică adecvată acestei perspective.

Prin urmare, în această etapă de dezvoltare, *competențele emoționale* pot îndeplini o funcție importantă în organizarea autoreprezentării:

- *conștientizarea emoțională*: susține claritatea auto-percepției, facilitând diferențierea între stări tranzitorii și trăsături stabile ale sinelui;
- *înțelegerea emoțiilor*: contribuie la interpretarea adecvată a feedbackului social;
- *reglarea emoțională* sprijină menținerea unei continuități a auto-percepției în contexte variate, reducând oscilațiile identitare dependente de situație.

Astfel, adolescenții cu competențe emoționale superioare gestionează mult mai eficient impactul experiențelor negative asupra autoevaluării și mențin coerența identitară în condiții de presiune socială.

Din perspectiva autoreglării emoționale (Gross, 1998, 2015), procesul implică o componentă reflexivă pronunțată: adolescentul interpretează experiențele de influență, le atribuie semnificație și le integrează într-o reprezentare stabilă a sinelui ca persoană capabilă să conducă.

Prin urmare, procesele prin care se realizează autoreglarea afectivă, reflecția metacognitivă și integrarea experiențelor de conducere contribuie la consolidarea identității de lider în adolescență.

MODELUL EXPLICATIV INTEGRATIV

Modelul propus conceptualizează formarea identității de lider în adolescență ca proces dinamic, autoreglator și relațional, susținut de mecanisme de procesare emoțională și de validare socială.

În cadrul acestui model, inteligența emoțională este plasată la baza procesului identitar, facilitând organizarea experiențelor afective și integrarea acestora în reprezentarea de sine. De asemenea, modelul propus descrie o secvență funcțională alcătuită din patru etape interdependente, conectate prin relații de influență reciprocă, astfel încât fiecare nivel poate reconfigura nivelurile anterioare prin mecanisme de feedback (Figura 1)

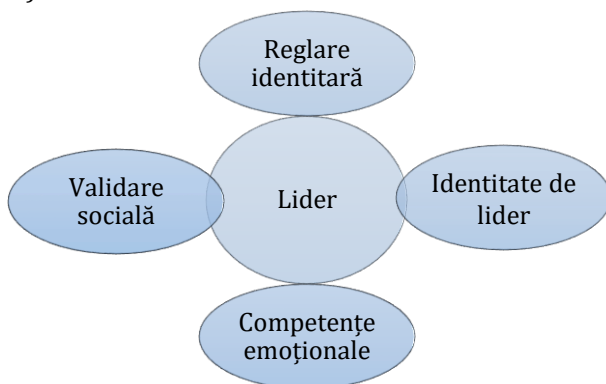

Figura 1. Reprezentarea schematică a modelului explicativ integrativ propus

Nivelul 1: Competențe emoționale. La baza modelului se află competențele de percepere, înțelegere și reglare a emoțiilor, care furnizează mecanismele autoreglatorii necesare organizării experiențelor relaționale. Acest nivel are rol de stabilizare afectivă și cognitivă. Reglarea emoțională reduce reactivitatea excesivă, atenuează interpretările amenințătoare și susține procesarea reflexivă a experiențelor de influență.

Nivelul 2: Reglare și integrare identitară. În această etapă, experiențele emoționale asociate rolului de conducere sunt integrate treptat în structura identității personale. Adolescenții trăiesc situații de influență pe care le interpretează, le evaluează și le integrează în reprezentarea narativă a sinelui.

Procesul implică:

- atribuirea cauzale care susțin percepția propriei competențe;
- diferențierea între comportamentele dependente de context și valoarea personală globală;
- menținerea continuității sinelui în contexte sociale variate.

Reglarea emoțională facilitează integrarea acestor experiențe, transformând episoadele relaționale în repere stabile ale autodefinirii. Identitatea se consolidează prin organizarea coerentă a experiențelor trăite, iar coerența identitară reflectă eficiența proceselor autoreglatorii.

Nivelul 3: Validare socială. În grupurile de egali, statutul de lider se construiește și se negociază prin interacțiuni repetate. Recunoașterea competenței consolidează sentimentul de legitimitate socială, iar această legitimitate facilitează asumarea responsabilității față de grup.

Impactul validării sociale depinde de competențele emoționale ale individului. Capacitatea de a interpreta și integra feedbackul social determină transformarea recunoașterii externe într-o reprezentare identitară stabilă. În acest sens, competențele emoționale funcționează ca mecanism moderator al relației dintre validarea socială și internalizarea rolului de lider.

Nivelul 4: Formarea identității de lider. Prin repetarea experiențelor validate și integrarea lor coerentă în structura sinelui, rolul de conducere devine o componentă stabilă a identității personale. Internalizarea acestui rol implică:

- auto-definirea explicită ca lider;
- asumarea responsabilității față de grup;
- anticiparea exercitării rolului în situații viitoare.

Identitatea de lider astfel consolidată funcționează ca schemă organizatoare a comportamentului și ca reper orientativ pentru acțiunile viitoare. Stabilitatea identitară permite transferul competenței de conducere în contexte noi, susținând continuitatea rolului dincolo de situațiile specifice în care acesta a fost inițial experimentat.

În ansamblu, modelul propus sugerează faptul că formarea identității de lider în adolescență rezultă din interacțiunea dintre competențele emoționale, procesele de integrare identitară și validare socială, inteligența emoțională facilitând transformarea experiențelor de influență și a feedbackului interpersonal în conținut identitar stabil.

DISCUȚII

Modelul propus oferă o perspectivă integrativă asupra relației dintre inteligența emoțională și leadership, sugerând că această legătură este mediată de

processe de reglare identitară și de validare socială. Din punct de vedere teoretic, această abordare contribuie la clarificarea statutului inteligenței emoționale în dezvoltarea psihosocială, depășind interpretările care reduc leadershipul adolescentin doar la manifestări comportamentale de conducere. De asemenea, inteligența emoțională este interpretată ca mecanism structural implicat în organizarea și stabilizarea identității de lider.

Această interpretare facilitează integrarea literaturii de specialitate privind dezvoltarea identității cu cercetările dedicate leadershipului, sugerând faptul că asumarea rolului de conducere în adolescență depinde atât de competențele emoționale ale individului, cât și de procesele de internalizare și legitimare socială care se desfășoară în cadrul grupurilor de egali.

Din punct de vedere educațional, modelul sugerează faptul că programele de dezvoltare socio-emoțională pot contribui indirect la formarea identității de lider prin consolidarea mecanismelor de autoreglare și de integrare a experiențelor sociale. Intervențiile orientate spre conștientizarea emoțională, reglarea afectivă și dezvoltarea competențelor interpersonale pot susține atât adaptarea socială a adolescenților, cât și asumarea stabilă a rolurilor de conducere în cadrul grupurilor de egali. În context educațional, activitățile structurate de leadership (proiecte de grup, activități de mentoring etc.) pot oferi contextul necesar pentru formarea identității de lider prin combinarea experienței practice cu oportunități de reflecție ghidată (Dugan, 2017).

În același timp, modelul oferă un cadru conceptual pentru investigarea empirică a relațiilor dintre inteligența emoțională, coerența identitară și formarea identității de lider. Cercetările viitoare pot testa aceste relații prin modele de mediere sau prin studii longitudinale care să urmărească evoluția proceselor identitare și emoționale în perioada adolescenței.

CONCLUZII

În adolescență, leadershipul poate fi înțeles dincolo de manifestările comportamentale de influență sau de poziționarea socială în cadrul grupului de egali. În această etapă a dezvoltării, asumarea rolului de lider implică procese de integrare identitară prin care experiențele relaționale și emoționale sunt organizate într-o reprezentare coerentă a sinelui.

Modelul explicativ propus conceptualizează inteligența emoțională ca mecanism de reglare identitară ce facilitează integrarea experiențelor de influență socială în structura identității de lider. Competențele de percepere, înțelegere și reglare a emoțiilor permit interpretarea eficientă a feedbackului social și transformarea experiențelor relaționale în elemente stabile ale identității de lider. În acest proces, validarea socială din cadrul grupurilor de egali consolidează legitimitatea interpersonală a rolului și susține internalizarea identității de lider.

Prin integrarea noilor teorii ale dezvoltării identitare (Meeus, 2011; Crocetti et al., 2008) cu modelul abilitate al inteligenței emoționale (Mayers, Salovey, Caruso, 2004, 2008), articolul propune o interpretare procesuală a relației dintre competențele emoționale și leadershipul adolescentin. Această abordare deplasează accentul de la relații predictive directe către analiza mecanismelor psihologice care mediază formarea identității de lider și oferă un cadru conceptual pentru investigarea

empirică a dinamicii dintre inteligența emoțională, reglarea identitară și validarea socială în dezvoltarea leadershipului adolescentin.

BIBLIOGRAFIE

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- Barling, J., Slater, F., & Kelloway, E. K. (2000). Transformational leadership and emotional intelligence: An exploratory study. *Leadership & Organization Development Journal*, 21(3), 157–161. <https://doi.org/10.1108/01437730010325040>
- Brackett, M. A., Rivers, S. E., & Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 88–103. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00334.x>
- Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence*, 31(2), 207–222. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.002>
- Day, D. V., & Harrison, M. M. (2007). A multilevel, identity-based approach to leadership development. *Human Resource Management Review*, 17(4), 360–373. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2007.08.007>
- DeRue, D. S., & Ashford, S. J. (2010). Who will lead and who will follow? A social process of leadership identity construction. *Academy of Management Review*, 35(4), 627–647. <https://doi.org/10.5465/amr.35.4.zok627>
- Dugan, J. P. (2017). *Leadership theory: Cultivating critical perspectives*. Jossey-Bass
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271>
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, 26(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Harms, P. D., & Credé, M. (2010). Emotional intelligence and transformational and transactional leadership: A meta-analysis. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 17(1), 5–17. <https://doi.org/10.1177/1548051809350894>
- Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 33(5), 683–698. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.11.002>
- Lord, R. G., & Hall, R. J. (2005). Identity, deep structure and the development of leadership skills. *The Leadership Quarterly*, 16(4), 591–615. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.06.003>
- Lührmann, T. M., & Eberl, P. (2020). Leader identity formation: A systematic review. *The Leadership Quarterly*, 31(4), 101417. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2019.101417>
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281>
- MacCann, C., Jiang, Y., Brown, L. E. R., Double, K. S., Bucich, M., & Minbashian, A. (2020). Emotional intelligence predicts academic performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 146(2), 150–186. <https://doi.org/10.1037/bul0000219>
- Mayer, J. D., Roberts, R. D., & Barsade, S. G. (2008). Human abilities: Emotional intelligence. *Annual Review of Psychology*, 59, 507–536. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093646>

- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233–238. <https://doi.org/10.1177/0963721413475622>
- Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>
- Miao, C., Humphrey, R. H., & Qian, S. (2017). A meta-analysis of emotional intelligence and work attitudes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 90(2), 177–202. <https://doi.org/10.1111/joop.12167>
- Miao, C., Humphrey, R. H., & Qian, S. (2018). Emotional intelligence and leadership: A meta-analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 39(5), 679–690. <https://doi.org/10.1002/job.2210>
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review*, 4(3), 356–367. <https://doi.org/10.1177/1534484305278283>
- Vignoles, V. L. (2011). Identity motives. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 403–432). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_17
- Whittemore, R., & Knafl, K. (2005). The integrative review: Updated methodology. *Journal of Advanced Nursing*, 52(5), 546–553. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03621.x>

SOLITUDE AS A SPACE OF COMPERSION: REFLECTIONS ON EMOTIONAL CONNECTIONS IN THE ABSENCE OF THE OTHER

SOLITUDINEA CA SPAȚIU AL COMPERSIUNII: REFLECȚII ASUPRA CONEXIUNILOR EMOȚIONALE ÎN ABSENȚA CELUIALT

Simion Dănuț SIMION

MA in Psychology, Assistant Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3489-6410>

Abstract. *The article examines how solitude becomes a fertile ground for the emergence of compersion and other complex emotional experiences. The study explores how individuals may experience joy, empathy, and emotional resonance toward others even in their absence, highlighting the subtle interplay between presence, non-presence, and the depth of interpersonal bonds. It further addresses the implications of digital culture for the expression and mediation of intimacy, as well as the tension between public visibility and the preservation of personal meaning. Within this framework, ephemerality and the symbolic function of affective memory offer a perspective on solitude not as isolation, but as a space of inner connection and compersion. The findings emphasize the ambivalence of contemporary emotional experience, in which distance may intensify, reshape, or deepen emotional relationships.*

Keywords: *solitude, compersion, emotional connections, intimacy, absence*

Rezumat. *Articolul analizează modul în care solitudinea devine un cadru fertil pentru emergența compersiunii și a altor trăiri afective complexe. Studiul explorează felul în care indivizii pot experimenta bucurie, empatie și rezonanță emoțională față de celălalt chiar și în absența acestuia, evidențiind dinamica subtilă dintre prezență, non-prezență și profunzimea legăturilor interpersonale. Sunt discutate implicațiile culturii digitale asupra modalităților de exprimare și mediere a intimității, precum și tensiunea dintre vizibilitatea publică a experiențelor și conservarea semnificațiilor personale. În acest context, efemeritatea momentelor și funcția simbolică a memoriei afective conturează o perspectivă asupra solitudinii nu ca izolare, ci ca spațiu al conexiunii interioare și al compersiunii. Rezultatele subliniază ambivalența experienței contemporane, în care distanța poate intensifica, reconfigura sau chiar aprofunda relațiile emoționale.*

Cuvinte-cheie: *solitudine, compersiune, conexiuni emoționale, intimitate, absență.*

INTRODUCERE

Compersiunea este un termen utilizat în domeniul relațiilor non-monogame pentru a descrie sentimentul de bucurie sau satisfacție resimțit atunci când o persoană își vede partenerul sau partenera fericit(ă) într-o relație cu altcineva. Conceptul este adesea prezentat ca o contrapondere a geloziei, reprezentând o reacție emoțională pozitivă care caracterizează relațiile poliamoroase și îmbogățește experiența afectivă a persoanelor implicate în astfel de dinamici. În timp ce literatura de specialitate și reflecțiile academice asupra compersiunii se concentrează în principal asupra relației sale cu gelozia, iubirea și atașamentul, prezenta lucrare propune o perspectivă diferită, explorând conexiunea dintre compersiune și solitudine. Intersecția acestor două

concepte deschide un spațiu de reflecție care depășește limitele convenționale dintre existența individuală și cea relațională. Scopul acestei analize este de a evidenția modul în care compersiunea poate contribui la înțelegerea și aprecierea relațiilor chiar și în situațiile în care individul manifestă o preferință activă pentru solitudine.

Solitudinea nu trebuie confundată cu singurătatea sau izolarea. Ea poate fi înțeleasă ca o stare de autorefecție și autosuficiență, în care persoana alege să petreacă timp cu sine însăși, având oportunitatea de a-și înțelege mai profund nevoile, valorile și dorințele. Solitudinea reprezintă adesea o alegere conștientă și sănătoasă, favorabilă dezvoltării personale și construirii unui echilibru interior. Cercetările contemporane au demonstrat că solitudinea pozitivă – alegerea deliberată de a fi singur pentru reflecție, creativitate și activități cu sens personal – este asociată cu beneficii importante pentru sănătatea mintală și bunăstarea generală (Weinstein et al., 2021).

Prin contrast, compersiunea este un concept asociat relațiilor interpersonale și, în special, contextului non-monogamiei. Ea presupune capacitatea de a resimți bucurie pentru experiențele pozitive trăite de o altă persoană semnificativă. Totuși, în condițiile solitudinii, unde nu există o prezență directă cu care să fie împărtășite experiențele intime sau relaționale, apare întrebarea privind modul în care acest sentiment poate fi înțeles și experimentat.

În contextul solitudinii, compersiunea poate fi reinterpretată ca o formă de împlinire emoțională orientată către propria persoană, independent de validarea oferită de relațiile externe. În această perspectivă, accentul nu mai cade pe interacțiunea cu ceilalți, ci pe capacitatea individului de a găsi satisfacție în timpul petrecut cu sine și în procesul de autocunoaștere. Compersiunea devine astfel o formă de reconciliere cu sine, exprimată prin aprecierea propriei prezențe și prin cultivarea bucuriei asociate experiențelor personale. Acest proces favorizează dezvoltarea încrederii în sine și a unei relații interioare armonioase, oferind resurse importante pentru reflecție și dezvoltare personală. Într-o societate în care autenticitatea experiențelor emoționale este adesea afectată de presiunile sociale și culturale, cultivarea compersiunii în solitudine poate reprezenta o resursă valoroasă pentru bunăstarea psihologică (Naor & Mayseless, 2020). În același timp, disponibilitatea de a împărtăși bucuria și succesul celorlalți, chiar dintr-o poziție caracterizată prin preferința pentru solitudine, poate contribui la consolidarea relațiilor și a coeziunii comunitare.

Pentru realizarea acestei analize au fost utilizate perspective teoretice provenite din psihologie, filosofie și studiile contemporane asupra relațiilor umane. Prin examinarea conceptelor de solitudine, compersiune și conexiuni emoționale, lucrarea urmărește să ofere o înțelegere mai profundă a modului în care distanța și absența pot, în anumite condiții, să consolideze și să aprofundeze legăturile afective dintre indivizi.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezenta lucrare reprezintă o cercetare teoretică bazată pe analiza critică și sinteza literaturii de specialitate privind solitudinea, compersiunea și conexiunile emoționale. Abordarea metodologică urmează principiile cercetării teoretice calitative și se concentrează asupra examinării și integrării conceptelor dezvoltate în psihologia contemporană, filosofie și studiile dedicate relațiilor umane.

În cadrul acestei cercetări nu au fost utilizați participanți, instrumente psihodiagnostice sau proceduri experimentale. Analiza s-a bazat pe examinarea sistematică a surselor academice relevante, a perspectivelor teoretice diverse și a studiilor publicate în literatura de specialitate. Cadrul analitic al cercetării este construit în jurul dimensiunilor psihologice, filosofice, culturale și tehnologice ale compersiunii și solitudinii.

Pentru a înțelege modul în care cele două concepte se intersectează, analiza s-a concentrat asupra următoarelor dimensiuni: (1) solitudinea ca experiență voluntară și involuntară; (2) compersiunea ca trăire distinctă de empatie, gelozie și frică; (3) rolul memoriei afective și al menținerii conexiunilor în absență; (4) influența culturii digitale și a tehnologiilor de comunicare asupra experienței solitudinii și manifestării compersiunii; (5) perspectivele filosofice privind relația dintre iubirea de sine și conexiunile interpersonale; (6) beneficiile psihologice și sociale ale cultivării compersiunii în contextul solitudinii.

Sursele analizate includ articole publicate în reviste științifice peer-reviewed, monografii de referință, cercetări empirice din domenii conexe și lucrări teoretice recente indexate în baze internaționale de date. Procesul de cercetare a presupus identificarea și selectarea surselor relevante, analiza critică a conținutului acestora și integrarea concluziilor într-un cadru conceptual coerent.

Studiul urmărește să răspundă la următoarele întrebări de cercetare: (1) Cum poate fi înțeleasă compersiunea în contextul solitudinii? (2) Ce mecanisme psihologice permit unei persoane să experimenteze bucurie și apreciere pentru fericirea altora chiar și în absența interacțiunilor directe? (3) Cum influențează cultura digitală și tehnologiile de comunicare experiența solitudinii și manifestarea compersiunii? (4) Care sunt beneficiile psihologice și sociale ale cultivării compersiunii în solitudine? (5) În ce măsură perspectivele filosofice clasice și moderne contribuie la înțelegerea relației dintre iubirea de sine și compersiune?

Pentru formularea răspunsurilor la aceste întrebări, cercetarea utilizează analiza comparativă a conceptelor de solitudine și compersiune, sinteza perspectivelor filosofice clasice și moderne asupra relației dintre sine și ceilalți, precum și examinarea rolului tehnologiilor digitale în medierea emoțiilor și a conexiunilor interpersonale în condiții de absență fizică.

REZULTATELE CERCETĂRII

Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că solitudinea nu reprezintă exclusiv o experiență negativă, ci un fenomen complex, cu multiple implicații pentru dezvoltarea personală și bunăstarea psihologică. Cercetările recente arată că solitudinea pozitivă, definită ca alegerea conștientă de a petrece timp singur pentru reflecție, creativitate și implicare în activități semnificative, este asociată cu beneficii importante pentru sănătatea mintală și calitatea vieții (Palgi et al., 2023; Weinstein et al., 2021). Aceste rezultate contrazic perspectiva tradițională care asociază automat absența interacțiunilor sociale cu izolarea, depresia sau dezechilibrul psihologic. În realitate, solitudinea poate funcționa ca factor protector împotriva stresului și anxietății, oferind individului oportunitatea autorefecției, a regenerării emoționale și a consolidării identității personale.

Un rezultat important al analizei teoretice constă în delimitarea conceptului de compersiune de alte trăiri afective apropiate, precum empatia, simpatia,

compasiunea sau philia. Compersiunea se distinge prin specificitatea sa și prin contextul particular în care apare. Ea nu reprezintă doar o reacție la suferința sau bucuria altei persoane, ci exprimă capacitatea de a resimți în mod autentic satisfacție și bucurie pentru starea de bine, realizările și experiențele pozitive ale unei persoane semnificative. În literatura recentă, compersiunea este descrisă ca o formă de „cobucurie” („co-joy”), rezultată din participarea afectivă la experiențele pozitive ale celorlalți și caracterizată printr-o puternică rezonanță emoțională (Buczel et al., 2024; Johnson & Lee, 2023). Această experiență presupune existența unei legături afective cu persoana observată, fără ca aceasta să fie limitată exclusiv la relațiile romantice, putând apărea în orice context relațional caracterizat prin apropiere emoțională și atașament.

Analiza perspectivelor filosofice relevă faptul că numeroși gânditori, printre care John Locke, Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau și Georg Wilhelm Friedrich Hegel, au evidențiat importanța relației dintre iubirea de sine și capacitatea de a construi relații armonioase cu ceilalți. În diferite forme, reflecțiile lor sugerează că acceptarea propriei persoane constituie o premisă importantă pentru dezvoltarea unor relații autentice și echilibrate. În tradițiile orientale, în special în budism și taoism, accentul este pus pe compasiune, modestie și conexiunea profundă cu existența, fiind criticată orientarea excesivă către ego și individualism. Din această perspectivă, armonia interioară și depășirea limitărilor egoului sunt considerate condiții ale dezvoltării personale și ale bunăstării autentice. În acest context, relația dintre iubire și solitudine poate fi înțeleasă ca un proces de autocunoaștere și echilibru interior, care facilitează o raportare mai matură la sine și la ceilalți (Columbus et al., 2021).

Un alt rezultat important al cercetării se referă la rolul memoriei afective în experiența compersiunii în condiții de solitudine. În absența contactului direct, amintirile, reprezentările mentale și experiențele afective asociate persoanelor semnificative pot deveni surse importante de conexiune emoțională. Activarea memoriei afective permite individului să experimenteze sentimente de apreciere și bucurie pentru reușitele și starea de bine a celorlalți chiar și în lipsa prezenței lor fizice. Analiza studiilor și a exemplelor prezentate în literatura de specialitate indică faptul că persoanele aflate în solitudine pot menține un sentiment puternic de apropiere emoțională atunci când află despre experiențele pozitive ale celor dragi, indiferent de distanța fizică sau de circumstanțele care îi separă (Weinstein et al., 2021; Naor & Mayseless, 2020).

Rezultatele analizei evidențiază, de asemenea, rolul semnificativ al culturii digitale și al tehnologiilor contemporane de comunicare în configurarea experiențelor de solitudine și compersiune. Rețelele sociale, comunicarea instantanee și platformele digitale facilitează menținerea relațiilor și participarea la experiențele altor persoane chiar și în condițiile absenței fizice. În același timp, aceste tehnologii generează o serie de provocări. Dacă, pe de o parte, ele permit menținerea contactului și accesul rapid la informații despre viața celor apropiați, pe de altă parte pot favoriza expunerea excesivă a experiențelor personale și diminuarea autenticității relațiilor afective (Palgi et al., 2023; Weinstein & Nguyen, 2020).

Analiza literaturii consultate a permis identificarea mai multor dimensiuni relevante ale compersiunii în contextul solitudinii. Rezultatele sugerează că: (1)

distanța fizică și psihologică poate intensifica anumite manifestări ale compersiunii; (2) compersiunea nu reprezintă simpla absență a geloziei, ci o experiență emoțională distinctă; (3) aceasta poate coexista temporar cu sentimente de gelozie, reflectând complexitatea emoțiilor umane; (4) manifestările compersiunii sunt dinamice și influențate de contextul relațional; (5) compersiunea poate avea un caracter social și poate fi susținută prin procese de influență interpersonală; (6) predispoziția către compersiune diferă de la o persoană la alta în funcție de caracteristicile individuale și experiențele de viață; (7) dezvoltarea compersiunii este favorizată de existența unor relații autentice și a unei conectări emoționale semnificative; (8) compersiunea poate fi cultivată și consolidată prin practici reflexive și prin dezvoltarea unor atitudini orientate spre acceptare și aprecierea experiențelor celorlalți (Johnson & Lee, 2023).

DISCUȚII

Interesul tot mai mare al cercetătorilor pentru tema solitudinii reflectă transformarea acesteia într-un fenomen psihologic, social și cultural de importanță crescândă. Această evoluție este asociată atât cu schimbările contemporane ale stilurilor de viață, cât și cu recunoașterea rolului pe care solitudinea îl poate avea în dezvoltarea personală și în formarea identității adulte. Interesul academic actual urmărește să clarifice efectele și implicațiile solitudinii asupra proceselor de dezvoltare psihologică, autocunoaștere și maturizare personală (Jeste et al., 2020; Tunstall, 2024).

În sens larg, solitudinea poate fi înțeleasă ca o stare de conștiință orientată către lumea interioară, în care atenția individului se deplasează de la stimulii externi către reflecție, introspecție și explorarea propriilor experiențe psihice. Această orientare nu presupune o ruptură completă de realitatea externă, ci o focalizare temporară asupra proceselor cognitive și afective interne, favorizând contemplarea, autorefecția și dezvoltarea unei înțelegeri mai profunde a propriei existențe.

Compersiunea este strâns legată de o formă particulară de experiență afectivă, ceea ce o diferențiază de emoții precum invidia, gelozia, frica sau chiar empatia. În contextul solitudinii, compersiunea poate fi interpretată ca o experiență emoțională prin care individul valorizează și apreciază fericirea persoanelor semnificative din viața sa. Literatura de specialitate sugerează că această formă de „co-bucurie” are funcții adaptative importante, favorizând cooperarea, consolidarea relațiilor și reducerea conflictelor interpersonale (Brunning, 2020; Buczel et al., 2024). Pentru manifestarea compersiunii este necesară existența unei legături afective cu persoana vizată, însă această legătură nu este limitată la relațiile romantice, putând apărea în orice context caracterizat prin apropiere emoțională și atașament.

La prima vedere, solitudinea și compersiunea pot părea concepte incompatibile. Totuși, analiza literaturii sugerează că acestea pot funcționa complementar. Persoanele care dezvoltă o relație sănătoasă cu propria solitudine și care valorizează timpul petrecut cu sine tind să manifeste o mai mare disponibilitate pentru aprecierea autentică a succesului și fericirii altora. În acest sens, solitudinea pozitivă diferă fundamental de singurătate și izolare. Dacă singurătatea este asociată cu sentimentul unei lipse dureroase, solitudinea reprezintă o alegere conștientă care favorizează echilibrul interior, reflecția și dezvoltarea personală (Weinstein et al., 2023; Palgi et al., 2023).

Transformările tehnologice contemporane au modificat semnificativ modul în care sunt trăite atât solitudinea, cât și compersiunea. Platformele digitale și mediile online oferă posibilitatea menținerii relațiilor și a participării la experiențele celorlalți indiferent de distanța fizică. Aceste spații facilitează schimbul de sprijin emoțional și împărtășirea experiențelor pozitive, contribuind la dezvoltarea unor forme noi de conectare interpersonală. În același timp, utilizarea excesivă a mediilor digitale poate favoriza comparațiile sociale, anxietatea și sentimentul de izolare, mai ales în contextul expunerii constante la reprezentări idealizate ale vieții celorlalți (Weinstein & Nguyen, 2020).

În contextul solitudinii, compersiunea poate avea un rol important în dezvoltarea personală și în menținerea echilibrului emoțional. Aceasta oferă o alternativă la comparațiile sociale bazate pe competiție și invidie, favorizând aprecierea succesului celorlalți fără diminuarea valorii proprii. O astfel de orientare poate reduce sentimentele de frustrare și inadecvare și poate contribui la dezvoltarea unei perspective mai echilibrate asupra relațiilor interpersonale. Prin cultivarea compersiunii, indivizii își pot dezvolta independența psihologică, competențele emoționale, capacitatea de empatie și calitatea relațiilor sociale. Aceste procese sunt asociate cu niveluri mai ridicate de bunăstare psihologică, satisfacție față de viață și funcționare socială adaptativă (Daks & Rogge, 2020; Lathren et al., 2021).

CONCLUZII

Compersiunea în contextul solitudinii reprezintă o perspectivă conceptuală care extinde semnificația tradițională a acestui construct și evidențiază potențialul său în procesele de autorefecție, autocunoaștere și dezvoltare personală. Din această perspectivă, compersiunea nu se limitează la relațiile interpersonale, ci poate fi înțeleasă și ca un proces interior prin care individul dezvoltă o atitudine de acceptare, apreciere și armonizare cu propria experiență de viață. Astfel, solitudinea devine un context favorabil pentru cultivarea unei relații mai profunde cu sine și pentru dezvoltarea unor resurse psihologice asociate bunăstării și echilibrului emoțional.

Analiza realizată în cadrul prezentei lucrări sugerează că solitudinea și compersiunea nu sunt fenomene opuse, ci dimensiuni complementare ale experienței umane. Solitudinea pozitivă, înțeleasă ca alegere conștientă de a petrece timp cu sine în activități semnificative, reflecție și creativitate, poate constitui un cadru favorabil pentru dezvoltarea compersiunii. La rândul său, compersiunea poate contribui la reducerea efectelor emoționale asociate invidiei, resentimentului sau comparațiilor sociale negative, orientând energia psihologică spre aprecierea experiențelor pozitive ale celorlalți și spre consolidarea relațiilor interpersonale.

Rezultatele analizei teoretice evidențiază faptul că experiențele de compersiune pot fi menținute și cultivate chiar și în condițiile absenței fizice a persoanelor semnificative, prin intermediul memoriei afective, al reprezentărilor mentale și al conexiunilor emoționale interiorizate. În acest sens, solitudinea poate deveni un spațiu de dezvoltare a rezilienței emoționale, a creativității și a unei înțelegeri mai profunde a relațiilor umane. Totodată, literatura analizată sugerează că atât capacitatea de a valorifica experiența solitudinii, cât și disponibilitatea pentru compersiune pot fi dezvoltate prin reflecție conștientă și practici orientate spre autocunoaștere.

Pentru aprofundarea înțelegerii acestui fenomen, cercetările viitoare ar putea investiga manifestările compersiunii în contexte relaționale și culturale diverse, precum și rolul variabilelor individuale în dezvoltarea acestei capacități. De asemenea, este necesară explorarea modului în care interacțiunea dintre solitudine și compersiune influențează nu doar bunăstarea individuală, ci și procesele de coeziune socială, empatie și conectare interpersonală.

În concluzie, prezenta lucrare propune o perspectivă asupra solitudinii ca spațiu de conexiune interioară, reflecție și dezvoltare personală, evidențiind rolul potențial al compersiunii în construirea unei relații mai armonioase atât cu sine, cât și cu ceilalți. Această abordare contribuie la extinderea cadrului teoretic privind solitudinea și oferă direcții pentru cercetări viitoare asupra dimensiunilor pozitive ale experienței umane.

BIBLIOGRAFIE

Brunning, L. (2020). Compersion: An alternative to jealousy? *Journal of the American Philosophical Association*, 6(3), 401–420.

Buczel, K. A., Szyszka, P. D., & Mara, I. (2024). Exploring compersion: A study on Polish consensually non-monogamous individuals and adaptation of the COMPERSe questionnaire. *Archives of Sexual Behavior*, 53(2), 421–435.

Columbus, S., Gagnon, M. A., Francesca, R., & Daniel, B. (2021). Interdependence and cooperation in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(3), 626–645.

Daks, J. S., & Rogge, R. D. (2020). Examining the correlates of psychological flexibility in romantic relationship and family dynamics: A meta-analysis. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 15, 1–15.

Jeste, D. V., Lee, E. E., & Cacioppo, S. (2020). Battling the modern behavioral epidemic of loneliness: Suggestions for research and interventions. *JAMA Psychiatry*, 77(6), 553–554.

Johnson, E., & Lee, M. (2023). Exploring compersion: The role of solitude in emotional relationships. *Contemporary Psychology Review*, 18(4), 315–328.

Lathren, C. R., Rao, S. S., Park, J., & Bluth, K. (2021). Self-compassion and current close interpersonal relationships: A scoping literature review. *Mindfulness*, 12, 2674–2686.

Naor, L., & Mayseless, O. (2020). The wilderness solo experience: A unique practice of silence and solitude for personal growth. *Journal of Wilderness Recreation*, 6(2), 134–150.

Palgi, Y., Bodner, E., & Segel-Karpas, D. (2023). The benefits of positive solitude in late life. *Aging & Mental Health*, 27(12), 2156–2164.

Tunstall, J. (2024). *Old and alone: A sociological study of old people*. Routledge.

Weinstein, N., & Nguyen, T. V. (2020). Motivation and preference in isolation: A test of their different influences on responses to self-isolation. *Royal Society Open Science*, 7(10), Article 200586.

Weinstein, N., Nguyen, T., & Hansen, H. (2021). What time alone offers: Narratives of solitude from adolescence to older adulthood. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 748709.

Weinstein, N., Vuorre, M., Adams, M., & Nguyen, T. (2023). Balance between solitude and socializing: Everyday solitude time both benefits and harms well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 125(2), 462–481.

IMPLICATIONS OF COPING MECHANISMS IN THE MANIFESTATION OF MALADAPTATIVE EATING BEHAVIORS

IMPLICAȚIILE MECANISMELOR DE COPING ÎN MANIFESTAREA COMPORTAMENTELOR ALIMENTARE DEZADAPTATIVE

Valeria BUTUC

PhD Student, Moldova State University, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3423-6269>

Abstract: Eating behavior disorders currently represent a significant challenge for mental health, reflecting both the increasing number of cases and the complexity of the underlying mechanisms. Recent research highlights the significant role of coping mechanisms in the development, maintenance, and recovery of maladaptive eating behaviors. This paper explores the relationship between coping strategies and eating disorders, emphasizing the predominance of maladaptive coping strategies such as avoidance, emotional dysregulation, and self-blame among affected individuals. The study is based on a theoretical analysis of the literature, integrating findings from both clinical and subclinical populations. Results suggest that maladaptive coping strategies function as significant psychological risk factors, while adaptive coping mechanisms can contribute to prevention and long-term recovery. The findings underline the importance of age-specific interventions and the development of therapeutic programs focused on optimizing coping strategies.

Keywords: coping mechanisms, eating disorders, prevention

Rezumat: Tulburările de comportament alimentar constituie astăzi o provocare semnificativă pentru sănătatea mintală, reflectând atât creșterea numărului de cazuri, cât și complexitatea mecanismelor implicate. Studiile recente evidențiază rolul esențial al mecanismelor de coping în apariția, menținerea și recuperarea comportamentelor alimentare dezadaptative. Lucrarea analizează relația dintre strategiile de coping și tulburările de alimentație, subliniind predominanța strategiilor maladaptative, precum evitarea, reglarea emoțională deficitară și autoînvinovățirea. Studiul are la bază o analiză teoretică a literaturii de specialitate, integrând rezultate din cercetări asupra populațiilor clinice și subclinice. Rezultatele sugerează că strategiile de coping ineficiente reprezintă factori de risc psihologic semnificativi, în timp ce strategiile adaptative pot susține prevenția și recuperarea pe termen lung. Sunt evidențiate, de asemenea, necesitatea intervențiilor adaptate vârstei și importanța dezvoltării unor programe terapeutice centrate pe optimizarea mecanismelor de coping.

Cuvinte-cheie: mecanisme de coping, tulburări de comportament alimentar, prevenție

INTRODUCERE

Tulburările de comportament alimentar s-au conturat ca fiind una dintre cele mai îngrijorătoare probleme de sănătate mintală, atât datorită creșterii frecvenței acestora, cât și complexității factorilor care le generează. Situația creată de pandemia de COVID-19 a acționat ca un element ce a amplificat vulnerabilitățile psihologice și sociale, favorizând apariția unui număr semnificativ de cazuri noi, în special în rândul adolescenților și tinerelor. Cercetările recente arată nu doar o creștere semnificativă a

incidenței anorexiei nervoase și menținerea unor rate ridicate ale tulburărilor de alimentație după perioada pandemică, ci și extinderea riscului către grupe de vârstă anterior mai puțin expuse.

Tulburările de comportament alimentar reprezintă o problemă actuală și complexă, cu implicații serioase asupra sănătății psihice și a calității vieții. Studiile arată că aceste tulburări nu afectează doar funcționarea zilnică, ci influențează și modul în care indivizii se raportează la propriul corp și la alimentație. În acest context, strategiile de coping devin esențiale, deoarece felul în care o persoană gestionează stresul, tensiunile emoționale și presiunile sociale poate amplifica sau diminua riscul apariției și menținerii comportamentelor alimentare dezadaptative.

Cercetările din literatura de specialitate indică existența unor corelații semnificative între utilizarea predominantă a strategiilor de coping dezadaptative și apariția comportamentelor alimentare disfuncționale, precum restricțiile alimentare severe, episoadele de alimentație compulsivă sau comportamentele compensatorii. Mai mult, s-a conturat ideea că tulburările de alimentație pot fi în sine interpretate ca forme de coping maladaptativ, reprezentând încercări de a gestiona conflicte interne, experiențe traumatice sau presiuni externe prin exercitarea unui control excesiv asupra corpului și alimentației.

În contextul actual, marcat de creșterea presiunilor sociale legate de standardele estetice și de expunerea tot mai frecventă la mesaje mediatice contradictorii, investigarea particularităților mecanismelor de coping la persoanele cu tulburări de alimentație reprezintă o direcție esențială de cercetare. Această temă se aliniază priorităților internaționale în domeniul sănătății mintale și oferă baze pentru dezvoltarea unor modele de intervenție psihoterapeutică și preventivă, adaptate nevoilor și caracteristicilor individuale ale pacienților.

MATERIALE ȘI METODE

Prezenta lucrare are la bază o analiză teoretică și integrativă a literaturii de specialitate privind mecanismele de coping în tulburările de comportament alimentar. Au fost analizate studii relevante din domeniul psihologiei clinice și al sănătății mintale, care au investigat relația dintre strategiile de coping și comportamentele alimentare dezadaptative.

Criteriile de selecție au inclus:

- studii privind strategiile de coping în tulburările de alimentație;
- cercetări asupra rolului mediator și moderator al copingului;
- studii comparative între populații clinice și non-clinice;
- cercetări asupra populațiilor subclinice și asupra dezvoltării tulburărilor între 12 și 25 de ani.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

O analiză detaliată a mecanismelor de coping nu numai că facilitează o înțelegere mai profundă a etiologiei și a factorilor care mențin tulburările de comportament alimentar, dar permite și identificarea unor strategii de intervenție eficiente, atât în context clinic, cât și comunitar. Astfel, se pot dezvolta resurse psihologice adaptative, sprijinind reziliența și procesul de recuperare pe termen lung.

În ultimele decenii, literatura de specialitate a subliniat constant legătura strânsă dintre mecanismele de coping și tulburările de alimentație, explorând atât

rolul acestora în etiologia și menținerea simptomelor, cât și importanța lor în procesele de recuperare. Cercetările arată că persoanele cu tulburări de comportament alimentar folosesc rareori strategii active de coping pentru a face față stresului. Pornind de la aceste observații, cercetătorii au urmărit să investigheze relația dintre strategiile de coping și manifestările tulburărilor de alimentație, cu scopul de a identifica tipurile de strategii asociate acestor tulburări și de a determina impactul lor asupra prevalenței acestora (Brytek-Matera & Schiltz, 2013)

Studiile, precum cel realizat de Troop, au examinat diferențele în utilizarea strategiilor de coping între persoane cu și fără tulburări de alimentație (Troop, 1998). Rezultatele indică faptul că pacienții cu tulburări alimentare fac față stresului mai puțin eficient, bazându-se mai frecvent pe strategii de evitare și autoînvinovățire. De asemenea, copingul orientat spre emoții s-a asociat direct cu comportamente alimentare disfuncționale. Femeile care prezentau episoade bulimice foloseau mai puține strategii active, precum planificarea și căutarea suportului emoțional, comparativ cu femeile fără antecedente de tulburări de alimentație.

În ultimii ani, cercetările s-au concentrat și pe rolul indirect al strategiilor de coping în tulburările de alimentație (Aynehchi et al., 2023). Unele studii au analizat efectele mediate, cum este cel realizat de Gois, care a arătat că anumite strategii de coping mediază relația dintre experiențele pozitive timpurii și tulburările de alimentație. Alte cercetări s-au concentrat pe efectele de moderare (Bittinger, 2003); de exemplu, Kelly a demonstrat că strategiile pozitive de coping pot modera relația dintre simptomele tulburărilor de alimentație și episoadele de mâncat compulsiv, sugerând că acestea pot reduce impactul simptomatologiei asupra comportamentelor alimentare dezordonate (Kelly, 2012).

Majoritatea studiilor analizează strategiile de coping la populația clinic diagnosticată cu tulburări de alimentație. Totuși, există un segment semnificativ de persoane care nu îndeplinesc criteriile de diagnostic, dar prezintă simptome specifice. Prin urmare, este necesară investigarea strategiilor de coping la populațiile subclinice, înțelegând tulburările de alimentație ca pe un continuum (Dennard, 2013).

În ceea ce privește studiile subclinice, acestea s-au concentrat preponderent pe adulți, deși tulburările de alimentație au o prevalență ridicată și în rândul tinerilor (Bittinger, 2003). Cercetările viitoare ar trebui să acorde prioritate examinării relației dintre strategiile de coping și tulburările de alimentație în rândul populațiilor mai tinere, deoarece aceste tulburări se dezvoltă și se mențin frecvent între 12 și 25 de ani (Gitu & Blanita, 2021; Mas et al., 2015).

Mai mulți cercetători au evidențiat că femeile cu tulburări de alimentație, comparativ cu cele fără diagnostic, folosesc mai rar strategii pozitive de reducere a stresului: Brytek-Matera și Schiltz (Brytek-Matera & Schiltz, 2013); Klinkosz și Lubianka (Klinkosz, W., Lubianka, B., Iskra, J., Sak, E., Lewandowska, K., & Styk, W. (2025)). Aceste studii arată că pacientele se concentrează preponderent pe emoțiile negative, folosind coping orientat spre emoții, în timp ce femeile sănătoase utilizează mai frecvent strategii orientate spre problem-solving, implicându-se în activități alternative și interacțiuni sociale. Această focalizare asupra emoțiilor crește stresul, inhibă acțiunile eficiente și favorizează supraalimentarea compulsivă.

De asemenea, femeile cu tulburări de alimentație manifestă dificultăți în adaptarea la situații noi, evită sarcinile dificile și nu caută recunoaștere socială, ceea ce

le poate poziționa ca pasive sau retrase social. În același timp, ele prezintă o nevoie intensă de a-și demonstra propriul potențial, ceea ce oferă o direcție clară pentru intervențiile terapeutice. Eficiența controlului alimentației depinde de capacitatea lor de a face față stresului, de stilul de coping și de motivația pentru atingerea obiectivelor personale.

Cercetările arată, de asemenea, similarități importante în modul de funcționare defensivă al pacienților cu tulburări de alimentație. Atât persoanele cu anorexie, cât și cele cu bulimie adoptă strategii maladaptive de coping, cum ar fi evitare, ruminație sau autoacuzare, adesea legate de experiențe traumatizante, care nu pot fi depășite prin simpla voință. În cazul anorexiei, prioritare sunt exprimarea nevoilor emoționale contradictorii și restaurarea narcisică, în timp ce la bulimici este esențială recâștigarea autonomiei în fața influențelor externe. În ambele situații, intervențiile trebuie să vizeze creșterea stimei de sine, redescoperirea motivației intrinseci și stabilirea obiectivelor realiste de viață (Brytek-Matera & Schiltz, 2013).

Abordarea tulburărilor de alimentație ca strategii de adaptare, mai mult sau mai puțin funcționale, reprezintă o direcție promițătoare în psihoterapie. Este însă esențial să se țină cont de impactul experiențelor personale și familiale asupra pacientului, care se poate reflecta în dificultăți identitare și în percepția corpului ca defectuos. În acest context, psihoterapia trebuie să integreze atât dimensiunile conștiente, cât și cele inconștiente ale funcționării psihice.

Cercetările arată că pacientele cu tulburări de alimentație, comparativ cu femeile sănătoase, folosesc mai rar strategii pozitive de reducere a stresului, cum ar fi relaxarea, minimalizarea problemelor sau auto-instrucțiunile pozitive. În schimb, ele utilizează frecvent strategii negative care amplifică stresul, precum retragerea socială, evadarea, resemnarea, autocompătimirea sau autoinvinuirea, dar și strategii centrate pe emoții, inclusiv consumul de substanțe psihoactive. Cele mai puternice corelații se observă între copingul centrat pe emoții, asociat cu consumul de alcool, droguri sau medicamente, și manifestările tulburărilor de alimentație.

De asemenea, evitarea frecventă a disconfortului și manifestarea comportamentelor agresive nu reduc stresul și afectează negativ sănătatea mintală. Comportamente precum implicarea excesivă în activități religioase, căutarea rară a sprijinului social, evitarea identificării aspectelor pozitive ale unei situații sau lipsa auto-sugestiilor pozitive reprezintă factori de risc pentru dezvoltarea tulburărilor de alimentație. În acest context, activitățile religioase sau meditația pot funcționa ca un substitut („înlocuire”), întrucât pacientele se concentrează pe acestea în loc să confrunte direct problema și să întreprindă acțiuni eficiente de schimbare a situației.

Cunoașterea detaliată a strategiilor de coping la pacientele cu tulburări de alimentație are implicații majore pentru intervenția terapeutică. În cadrul terapiei, este importantă învățarea unor strategii noi și adaptative pentru gestionarea emoțiilor și a situațiilor stresante. Aceasta poate ajuta pacientele să dezvolte resurse psihologice funcționale, să își îmbunătățească abilitățile, să crească încrederea în sine și să își stabilească obiective personale constructive, contribuind la dezvoltarea lor personală.

Pornind de la analiza teoretică și cercetările anterioare privind mecanismele de coping la persoanele cu tulburări de alimentație, se evidențiază necesitatea aprofundării investigației acestora, ținând cont de particularitățile de vârstă și stadiile de dezvoltare. Studiile viitoare ar trebui să examineze nu doar tipologia și frecvența

strategiilor de coping, ci și funcționalitatea acestora în relație cu severitatea simptomatologiei. În paralel, este necesară elaborarea unui program terapeutic specific, centrat pe optimizarea mecanismelor de coping, adaptat vârstei pacienților, care să sprijine dezvoltarea strategiilor adaptative, reducerea celor maladaptative și creșterea autoreglării emoționale, reprezentând astfel un instrument valoros pentru prevenție și intervenție clinică.

CONCLUZII

Strategiile de coping reprezintă mecanisme psihologice esențiale prin care indivizii gestionează solicitările percepute ca stresante. În contextul tulburărilor de comportament alimentar, acestea nu influențează doar răspunsul la stres, ci pot contribui direct la apariția și menținerea comportamentelor alimentare dezordonate. Cercetările arată că persoanele cu tulburări de alimentație utilizează mai frecvent mecanisme de coping orientate spre evitare, precum negarea, retragerea socială, autoînvinovățirea și autoizolarea, în timp ce populația sănătoasă recurge mai des la strategii orientate spre problemă și la activități constructive de reglare emoțională.

Strategiile de coping interacționează cu predispozițiile individuale la stres și cu factorii psihosociali, influențând susceptibilitatea la tulburările de alimentație. Persoanele care nu dispun de mecanisme adaptative de coping pot dezvolta comportamente alimentare dezordonate ca modalitate de reglare emoțională sau de reducere temporară a stresului, ceea ce transformă copingul într-un factor de risc psihologic semnificativ.

Tulburările de comportament alimentar trebuie înțelese nu doar prin prisma criteriilor clinice, ci și subclinice, ca parte a unui continuum ce include atitudini și comportamente alimentare disfuncționale. Această abordare permite identificarea timpurie a factorilor de risc, inclusiv a strategiilor maladaptive de coping, și sprijină dezvoltarea intervențiilor preventive. Investigarea mecanismelor de coping în populațiile subclinice este deosebit de importantă, deoarece acestea pot prezenta simptome incipiente și pot beneficia de intervenții preventive precoce.

Debutul și consolidarea tulburărilor de alimentație apar frecvent între 12 și 25 de ani, perioadă caracterizată prin schimbări psihologice, sociale și biologice majore. Majoritatea studiilor se concentrează asupra adulților, ceea ce evidențiază un decalaj în cercetarea tinerilor, copiilor și vârstnicilor. Înțelegerea mecanismelor de coping în aceste grupe de vârstă este esențială pentru dezvoltarea unor programe eficiente de prevenție și intervenție timpurie.

BIBLIOGRAFIE

Aynehchi, A., Saleh-Ghadimi, S., & Dehghan, P. (2023). The association of self-efficacy and coping strategies with body mass index is mediated by eating behaviors and dietary intake among young females: A structural-equation modeling approach. *PLOS ONE*, 18(1), e0279364.

Bittinger, J. N. (2003). Mediating and moderating effects of stress perception and coping on disordered eating. *Eating Behaviors*, 4(4), 359–370.

Brytek-Matera, A., & Schiltz, L. (2013). Comparative structural study of the configuration of coping strategies among female patients with eating disorders and a non-clinical control group. *Psychiatria Danubina*, 25(4), 359–365.

Dennard, E. E. (2013). Depression and coping in subthreshold eating disorders. *Eating Behaviors*, 14(1), 1–6.

Gitu, L., & Blanita, M. (2021). Particularities of eating disorders prevalence in adolescents. *One Health & Risk Management*, 2(4).

Kelly, N. R. (2012). Positive cognitive coping strategies and binge eating in young women. *Eating Behaviors*, 13(4), 370–373.

Klinkosz, W., Łubianka, B., Iskra, J., Sak, E., Lewandowska, K., & Styk, W. (2025). Achievement motivation profiles and coping styles of women with binge eating disorder. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*.

Mas, N., Fusté, A., García-Grau, E., & Bados, A. (2015). Coping styles and vulnerability to eating disorders in adolescent girls, by age. *Terapia Psicológica*, 33(3), 161–168.

Troop, N. A. (1998). Stress, coping, and crisis support in eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 24(2), 157–166.

QUALITY OF LIFE IN CANCER PATIENTS CALITATEA VIEȚII PACIENȚILOR CU CANCER

Iulia IURCHEVICI

PhD, associate professor, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4368-3926>

Irina PARNOV

Undergraduate Student, Psychology, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7573-288X>

Abstract. *The article analyzes the concept of quality of life in patients diagnosed with cancer, highlighting the multidimensional impact of the disease on physical, psychological and social functioning. The research started from two specific hypotheses: (1) We assume that patients diagnosed with cancer have a reduced level of quality of life and (2) We assume that the level of quality of life differs between the dimensions: physical, psychological, social and functional and varies depending on the socio-demographic and clinical characteristics of the patients. To accumulate factual material we applied: Structured survey – to collect socio-demographic and clinical data, as well as to identify relevant information about the personal and medical context of the patients. EORTC QLQ-C30 questionnaire – to assess the quality of life of oncological patients on the physical, psychological, social and functional dimensions. Semi-structured interview – applied when patients prefer verbal response or are in a state that does not allow self-completion of questionnaires. The results show that EORTC QLQ-C30 scores differ between the dimensions assessed (functioning, symptoms and general quality of life score) and vary according to the socio-demographic and clinical characteristics analysed (sex, age, stage of the disease, living environment, level of education). In general, lower scores are observed in the functioning and general quality of life score in more advanced stages, and symptoms such as pain, fatigue and insomnia tend to be more pronounced. Also, patients from rural areas and those with a lower level of education present, overall, a less favorable profile. Since statistical tests (inferential analysis) were not applied, these conclusions are formulated as trends observed in the studied sample.*

Keywords: *quality of life, emotional functioning, physical functioning, social functioning, oncology, patients diagnosed with cancer.*

Rezumat. *Articolul analizează conceptul de calitate a vieții la pacienții diagnosticați cu cancer, evidențiind impactul multidimensional al bolii asupra funcționării fizice, psihologice și sociale. Cercetarea a pornit de la două ipoteze specifice: (1) Presupunem că pacienții diagnosticați cu cancer prezintă un nivel redus al calității vieții și (2) Presupunem că nivelul calității vieții diferă între dimensiunile: fizică, psihologică, socială și funcțională și variază în funcție de caracteristicile socio-demografice și clinice ale pacienților. Pentru acumularea materialului factologic am aplicat: Ancheta structurată – pentru colectarea datelor socio-demografice și clinice, precum și pentru identificarea unor informații relevante despre contextul personal și medical al pacienților. Chestionarul EORTC QLQ-C30 – pentru evaluarea calității vieții pacienților oncologici pe dimensiunile fizică, psihologică, socială și*

funcțională. Interviu semi-structurat – aplicat atunci când pacienții preferă răspunsul verbal sau se află într-o stare care nu permite auto-completarea chestionarelor. Rezultatele arată că scorurile EORTC QLQ-C30 diferă între dimensiunile evaluate (funcționări, simptome și scorul general al calității vieții) și variază în funcție de caracteristicile socio-demografice și clinice analizate (sex, vârstă, stadiul bolii, mediul de trai, nivelul de studii). În general, în stadiile mai avansate se observă scoruri mai mici la funcționare și la scorul general al calității vieții, iar simptomele precum durerea, oboseala și insomnia tind să fie mai accentuate. De asemenea, pacienții din mediul rural și cei cu nivel de studii mai redus prezintă, în ansamblu, un profil mai puțin favorabil. Deoarece nu au fost aplicate teste statistice (analiză inferențială), aceste concluzii sunt formulate ca tendințe observate în eșantionul studiat.

Cuvinte-cheie: *calitatea vieții, funcționare emoțională, funcționare fizică, funcționare socială, oncologie, pacienți diagnosticați cu cancer.*

INTRODUCERE

Cancerul reprezintă una dintre cele mai complexe probleme de sănătate publică la nivel mondial, având un impact major nu doar asupra stării fizice a pacientului, ci și asupra echilibrului emoțional, relațiilor sociale și funcționării cotidiene. În contextul oncologic, interesul pentru calitatea vieții a crescut considerabil, deoarece evaluarea acesteia oferă informații importante despre modul în care pacientul percepe efectele bolii și ale tratamentului asupra propriei existențe (Ferlay et al., 2021).

Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, sănătatea este definită ca o stare de bine fizic, mental și social complet, și nu doar absența bolii sau a infirmității (Licu et al., 2023). În același cadru conceptual, calitatea vieții este înțeleasă ca percepția individului asupra propriei poziții în viață, în contextul culturii și al sistemului de valori în care trăiește, precum și în raport cu obiectivele, așteptările, standardele și preocupările sale (Licu et al., 2023).

Din această perspectivă, calitatea vieții legată de sănătate depășește indicatorii strict clinici și vizează modul în care starea de sănătate influențează funcționarea fizică, starea psihologică și relațiile sociale ale persoanei (Licu et al., 2023). În cazul pacienților oncologici, această abordare este deosebit de relevantă, deoarece o înțelegere reală a calității vieții poate fi obținută doar prin solicitarea perspectivei pacientului asupra propriei experiențe de boală (Kaur & Kaur, 2023).

Caracterul multidimensional al calității vieții este evidențiat și în literatura de specialitate prin diverse modele teoretice. Modelul City of Hope al lui Ferrell subliniază faptul că boala oncologică influențează concomitent dimensiunea fizică, psihologică, socială și spirituală a vieții pacientului, accentuând necesitatea unei abordări integrate în evaluarea și intervenția clinică (Kaur & Kaur, 2023). Modelul stresului și copingului al lui Lazarus și Folkman și teoria autodeterminării explică faptul că severitatea simptomelor, resursele de adaptare și semnificațiile personale influențează în mod direct percepția asupra calității vieții (Ferrell et al., 1995; Folkman & Lazarus, 1985; Hull et al., 2016).

În oncologie, evaluarea calității vieții a devenit un reper important al îngrijirii centrate pe pacient, completând indicatorii medicali tradiționali și oferind informații despre impactul real al bolii și tratamentului asupra vieții cotidiene. În acest scop, unul dintre cele mai utilizate instrumente standardizate este chestionarul EORTC QLQ-C30 (Aaronson et al., 1993), alcătuit din 30 de itemi care evaluează statusul global de

sănătate/calitatea vieții, scalele funcționale și simptomele asociate bolii și tratamentului (Moudjahid & Baida, 2019).

În Republica Moldova, problematica oncologică are o importanță deosebită, atât prin frecvența cazurilor, cât și prin consecințele medicale, psihologice și sociale asociate. Din acest motiv, investigarea calității vieții pacienților cu cancer este relevantă nu doar la nivel teoretic, ci și practic, deoarece poate contribui la identificarea nevoilor reale ale pacienților și la orientarea intervențiilor psihologice și psiho-sociale (Grejdeanu & Voloceai, 2011; Monul et al., 2015; Raevschi et al., 2022).

În acest context, prezenta cercetare își propune evaluarea calității vieții pacienților cu cancer prin intermediul chestionarului EORTC QLQ-C30, cu evidențierea principalelor dimensiuni afectate și a diferențelor descriptive în funcție de anumite caracteristici socio-demografice și clinice.

Actualitatea temei derivă din necesitatea integrării perspectivelor psihologice în îngrijirea oncologică. Evaluarea calității vieții poate evidenția domeniile cele mai afectate și poate orienta intervențiile psihologice, psihoeducația și suportul multidisciplinar către nevoile reale ale pacienților.

În lumina celor prezentate, problema cercetării vizează identificarea profilului calității vieții la pacienții diagnosticați cu cancer și descrierea diferențelor dintre dimensiunile funcționale și simptomatice în funcție de caracteristici socio-demografice și clinice.

Scopul cercetării a constatat în evaluarea nivelului calității vieții pacienților diagnosticați cu cancer și în analiza impactului bolii oncologice asupra dimensiunilor fizice, psihologice și sociale ale acesteia.

În acord cu scopul propus, studiul a urmărit descrierea domeniilor în care pacienții prezintă cele mai mari dificultăți și evidențierea variațiilor profilului calității vieții în funcție de sex, vârstă, stadiul bolii, mediul de trai, nivelul de studii, tipul cancerului și tipul tratamentului.

MATERIALE ȘI METODE

Participanți: La cercetare au participat 54 de pacienți diagnosticați cu cancer, aflați în diferite stadii ale bolii și incluși în procesul de tratament sau monitorizare medicală. Participanții au fost selectați pe baza disponibilității din IMSP Institutul Oncologic și Spitalul internațional Medpark, Chișinău. Eșantionul a inclus 34 de femei (63,0%) și 20 de bărbați (37,0%), aparținând mai multor categorii de vârstă și tipuri de diagnostic oncologic.

Metode, tehnici și instrumente de cercetare: Pentru realizarea studiului au fost utilizate analiza literaturii de specialitate, ancheta socio-demografică și clinică, chestionarul EORTC QLQ-C30 și metode statistice descriptive. Interpretarea scorurilor a respectat principiile manualului de scorare EORTC, valorile fiind transformate pe scala 0-100. Pentru scalele funcționale și statusul global/QoL, scorurile mai mari indică o funcționare mai bună, iar pentru scalele de simptome scorurile mai mari indică o simptomatologie mai accentuată (Fayers et al., 2001). Pentru interpretarea descriptivă a valorilor au fost avute în vedere și studiile privind valorile de referință și variațiile scorurilor QLQ-C30 în populații oncologice și generale (Michelson et al., 2000; Pilz et al., 2024).

Procedură: Instrumentele au fost administrate individual, cu respectarea principiilor etice ale cercetării. Participanților li s-a explicat scopul studiului,

caracterul voluntar al participării și confidențialitatea răspunsurilor. Datele au fost analizate prin indicatori descriptivi - medii, deviații standard, frecvențe și procente, iar rezultatele au fost sintetizate în tabele și reprezentări grafice.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza descriptivă a scorurilor EORTC QLQ-C30 arată că, la nivelul întregului eșantion, funcționarea cognitivă are cea mai ridicată valoare medie ($M=74,0$), urmată de funcționarea socială ($M=67,5$) și cea fizică ($M=64,7$). În același timp, funcționarea emoțională este mai vulnerabilă ($M=54,2$), iar statusul global al calității vieții se situează la un nivel moderat ($M=61,2$). Dintre simptome, cele mai accentuate sunt dificultățile financiare ($M=56,8$), insomnia ($M=54,9$) și oboseala ($M=50,5$).

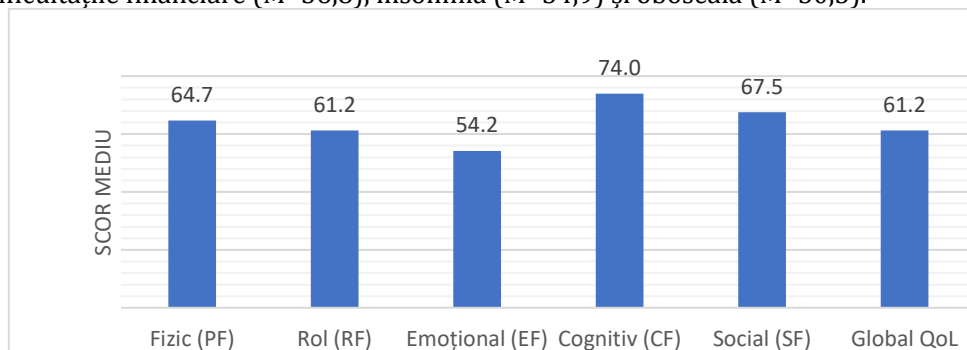

Fig. 1. Scoruri medii ale scalelor funcționale și ale statusului global/QoL

Datele prezentate în figura 1 evidențiază un profil mixt al calității vieții. Valorile mai ridicate la funcționarea cognitivă și socială sugerează păstrarea relativă a unor resurse de adaptare, în timp ce funcționarea emoțională și dificultățile financiare indică zone vulnerabile. Un asemenea profil este compatibil cu cercetările care arată că boala oncologică afectează simultan mai multe dimensiuni ale vieții, dar nu în aceeași măsură pentru toți pacienții (Ferrell et al., 1995; Meneguín et al., 2024). Totodată, literatura indică faptul că evaluarea funcționării emoționale prin EORTC QLQ-C30 este utilă în identificarea dificultăților afective și în monitorizarea relativ stabilă a percepției asupra calității vieții în timp (Oort et al., 2022; Hinz et al., 2021).

Analiza pe sexe arată că bărbații obțin, în general, valori mai ridicate la mai multe dimensiuni funcționale, în timp ce femeile raportează dificultăți financiare mai accentuate. Totuși, scorul global al calității vieții este ușor mai mare la femei ($M=63,9$) comparativ cu bărbații ($M=56,6$), ceea ce sugerează o evaluare subiectivă diferențiată a experienței bolii.

Pe grupe de vârstă, cele mai scăzute valori ale statusului global/QoL apar la categoria 40-49 ani ($M=51,6$), în timp ce grupa de peste 70 de ani înregistrează valori mai ridicate la funcționarea fizică, de rol și socială. Acest rezultat poate reflecta diferențe de adaptare, de așteptări și de semnificație atribuită bolii în funcție de etapă de viață.

În funcție de mediul de trai, participanții din mediul urban prezintă scoruri mai ridicate la toate dimensiunile funcționale comparativ cu cei din mediul rural, diferențele fiind mai evidente la funcționarea cognitivă și emoțională. În schimb, pacienții din mediul rural raportează simptome mai intense, în special durere, oboseală și dificultăți financiare, ceea ce sugerează un profil mai vulnerabil.

Nivelul de studii diferențiază de asemenea profilul calității vieții. Participanții cu studii universitare înregistrează scoruri funcționale mai ridicate și o percepție mai bună a statusului global/QoL, în timp ce persoanele cu nivel educațional mai redus prezintă valori mai scăzute la funcționarea de rol și socială și simptome mai accentuate.

În funcție de stadiul cancerului, rezultatele indică o diminuare treptată a funcționării fizice și de rol odată cu avansarea bolii, precum și o intensificare a simptomelor, mai ales a durerii, pierderii apetitului și dispneei. Statusul global/QoL este mai bun în stadiile I-II ($M=66,5$) comparativ cu stadiile III-IV ($M=54,9$), ceea ce susține asocierea descriptivă dintre severitatea clinică și percepția stării generale.

Și tipul/localizarea cancerului diferențiază scorurile globale. În lotul studiat, cele mai ridicate valori ale statusului global/QoL se observă în cancerul mamar ($M=74,31$), iar cele mai reduse în grupurile colorectal ($M=58,33$), limfatic/hematologic ($M=55,25$) și alte localizări ($M=54,95$). În funcție de tratament, pacienții fără chirurgie au raportat un status global ușor mai ridicat ($M=64,84$) decât cei cu tratament care include chirurgie ($M=59,89$). Aceste diferențe trebuie interpretate prudent, însă ele sunt compatibile cu literatura care evidențiază variații ale calității vieții la pacientele cu cancer mamar și influența factorilor clinici și psihosociali asupra adaptării la boală (Zaker et al., 2019).

În ansamblu, rezultatele arată că profilul calității vieții variază în raport cu indicatorii socio-demografici și clinici. Datele susțin utilitatea evaluării multidimensionale în oncologie, deoarece aceeași boală poate fi trăită diferit în funcție de stadiu, context social și resursele pacientului.

Figura 2 ilustrează faptul că, odată cu avansarea stadiului, scorul durerii crește, în timp ce statusul global/QoL tinde să scadă. Acest tipar este compatibil cu literatura care descrie impactul progresiei bolii asupra funcționării fizice, emoționale și asupra percepției generale a calității vieții (Grejdeanu & Voloceai, 2011; Raevschi et al., 2022; Licu et al., 2023).

Pentru a sintetiza relația dintre câțiva indicatori clinici și statusul global/QoL, am inclus în tabelul 1 valorile descriptive pentru stadiu, tipul cancerului și tipul tratamentului. Aceste date evidențiază direcția diferențelor observate și pot servi drept bază pentru interpretări ulterioare și pentru planificarea unor intervenții orientate spre subgrupurile mai vulnerabile.

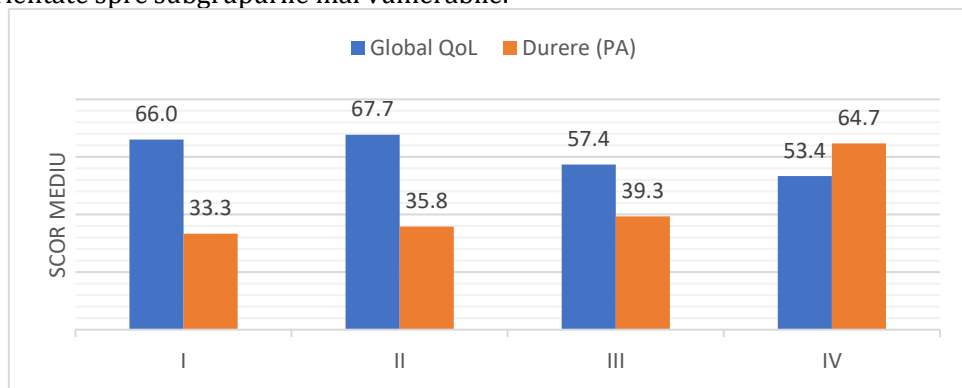

Fig. 2. Statusul global/QoL și durerea în funcție de stadiul cancerului

Tabelul de mai jos confirmă faptul că percepția calității vieții este mai favorabilă în stadiile precoce și în anumite tipuri de cancer, în special în cancerul mamar, și mai redusă în stadiile avansate sau în diagnosticele asociate cu povară simptomatică mai mare. În termeni practici, aceasta sugerează necesitatea unor intervenții diferențiate și a unei monitorizări psihologice mai atente în cazurile cu profil clinic nefavorabil.

Rezultatele obținute sunt în acord cu literatura care arată că boala oncologică afectează concomitent dimensiunile fizice, emoționale și sociale ale vieții. Calitatea vieții nu depinde exclusiv de severitatea simptomelor, ci și de capacitatea de adaptare, de resursele psihologice și de contextul social al pacientului, aspecte descrise și în alte cercetări privind pacienții oncologici (Ferrell et al., 1995; Monul et al., 2015; Raevschi et al., 2022; Licu et al., 2023).

În acest sens, o abordare bio-psiho-socială este esențială pentru evaluarea și intervenția în oncologie. Psihologul poate contribui la reducerea stresului, la susținerea adaptării emoționale, la creșterea complianței la tratament și la orientarea pacientului către resurse de suport.

Tabelul 1. Status global / QoL (EORTC QLQ-C30) în funcție de variabile clinice

Categorie	Subgrup	n	M	DS
Stadiu	I-II (precoce)	25	66,5	20,4
Stadiu	III-IV (avansat)	29	54,9	20,4
Tip cancer	Mamar	13	74,31	17,82
Tip cancer	Prostatic	7	67,29	23,39
Tip cancer	Colorectal	6	58,33	23,41
Tip cancer	Limfatic/hematologic	8	55,25	18,43
Tip cancer	Alte localizări	20	54,95	16,69
Tratament	Cu chirurgie	35	59,89	20,5
Tratament	Fără chirurgie	19	64,84	19,03

Analiza descriptivă susține ideea generală a cercetării, conform căreia boala oncologică influențează negativ calitatea vieții pacienților. În special, se conturează vulnerabilități emoționale, simptomatice și funcționale care corespund observațiilor raportate în literatura de specialitate privind oncologia și psiho-oncologia (Grejdeanu & Voloceai, 2011; Monul et al., 2015; Tavoli et al., 2019).

Datele obținute susțin necesitatea evaluării sistematice a calității vieții în practica oncologică și confirmă utilitatea chestionarului EORTC QLQ-C30 ca instrument de screening și monitorizare a dimensiunilor afectate ale funcționării pacientului, în acord cu utilizările validate ale acestui instrument în literatura internațională (Aaronson et al., 1993; Fayers et al., 2001).

CONCLUZII

Calitatea vieții pacienților diagnosticați cu cancer este un construct complex și multidimensional, care reflectă simultan funcționarea fizică, emoțională, cognitivă și socială, alături de impactul simptomelor și al factorilor contextuali. În lotul investigat, funcționarea cognitivă și socială s-au menținut la niveluri relativ mai bune, în timp ce

funcționarea emoțională, insomnia și dificultățile financiare au evidențiat zone de vulnerabilitate.

Rezultatele descriptive arată că profilul calității vieții diferă în funcție de sex, vârstă, stadiul bolii, mediul de trai, nivelul de studii, tipul cancerului și tratament. Stadiile avansate, mediul rural și nivelul educațional mai redus se asociază descriptiv cu un profil mai puțin favorabil, ceea ce subliniază necesitatea intervențiilor psihologice și psihosociale adaptate caracteristicilor fiecărui pacient.

BIBLIOGRAFIE

Aaronson, N. K., Ahmedzai, S., Bergman, B., Bullinger, M., Cull, A., Duez, N. J., et al. (1993). The European Organization for Research and Treatment of Cancer QLQ-C30: A quality-of-life instrument for use in international clinical trials in oncology. *Journal of the National Cancer Institute*, 85(5), 365-376.

Fayers, P., Aaronson, N. K., Bjordal, K., Groenvold, M., Curran, D., & Bottomley, A. (2001). EORTC QLQ-C30 scoring manual (3rd ed.). *European Organisation for Research and Treatment of Cancer*.

Ferlay, J., et al. (2021). Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*, 71(3), 209-249.

Ferrell, B. R., Dow, K. H., & Grant, M. (1995). Measurement of the quality of life in cancer survivors. *Quality of Life Research*, 4, 523-531.

Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 150-170. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.1.150>

Grejdeanu, T., & Voloceai, V. (2011). Calitatea vieții pacienților cu cancer. In *Anale Științifice ale USMF Nicolae Testemițanu* (Ed. a XII-a, Vol. 2, pp. 205-208). CEP Medicina.

Hinz, A., Schulte, T., Rassler, J., Zenger, M., & Geue, K. (2021). Temporal stability of quality of life assessments in cancer patients. *Scientific Reports*, 11, 5191. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-84681-0>

Hull, S. J., et al. (2016). Self-determination theory and computer-mediated support: Modeling effects on breast cancer patient's quality of life. *Health Communication*, 31(10), 1205-1214. <https://doi.org/10.1080/10410236.2015.1048422>

Kaur, M., & Kaur, S. (2023). Concept of quality of life in health care research: A review. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 10(10), 3931-3937. <https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20232869>

Licu, M., Ionescu, C. G., & Paun, S. (2023). Quality of life in cancer patients: The modern psycho-oncologic approach for Romania - A review. *Current Oncology*, 30(7), 6964-6975. <https://doi.org/10.3390/curroncol30070504>

Meneguín, S., et al. (2024). Comparative study of quality of life and coping strategies in oncology patients. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 14(2), 339-350. <https://doi.org/10.3390/ejihpe14020023>

Michelson, H., Bolund, C., Nilsson, B., & Brandberg, Y. (2000). Health-related quality of life measured by the EORTC QLQ-C30: Reference values from a large sample of the Swedish population. *Acta Oncologica*, 39(4), 477-484. <https://doi.org/10.1080/028418600750013384>

Monul, V., Bulat, I., Coşciug, N., Rogojinaru, M., Cazacu, A., Feghiu, E., Ursachi, T., Bilba, V., & Comacenco, O. (2015). Calitatea vieţii pacienţilor cu cancer avansat supuşi tratamentului chimioterapic ambulatoriu. *Bulletin of the Academy of Sciences of Moldova. Medical Sciences*, 48(3), 397-402.

Moudjahid, A., & Baida, A. (2019). Psychology of quality of life and its relation to psychology. *International Journal of Inspiration and Resilience Economy*, 3(2), 58-63. <https://doi.org/10.5923/j.ijire.20190302.04>

Oort, Q., Taphoorn, M. J. B., Sato, M., & Reijneveld, J. C. (2022). Is the EORTC QLQ-C30 emotional functioning scale appropriate as an initial screening measure to identify glioma patients who may possibly have a mood disorder? *Psycho-Oncology*, 31(6), 1014-1021. <https://doi.org/10.1002/pon.5889>

Pilz, M. J., Loth, F. L. C., Nolte, S., Thurner, A. M. M., Gamper, E.-M., Anota, A., Liegl, G., & Giesinger, J. M. (2024). General population normative values for the EORTC QLQ-C30 by age, sex, and health condition for the French general population. *Journal of Patient-Reported Outcomes*, 8, 48. <https://doi.org/10.1186/s41687-024-00719-7>

Raevschi, E., Negruţă, L., & Stog, V. (2022). Calitatea vieţii legate de sănătate la pacienţii cu cancer gastric: Studiu caz-control. *Sănătate Publică, Economie şi Management în Medicină*, 2(93), 11-16. [https://doi.org/10.52556/2587-3873.2022.2\(93\).02](https://doi.org/10.52556/2587-3873.2022.2(93).02)

Tavoli, A., Montazeri, A., Roshan, R., Tavoli, Z., & Melyani, M. (2019). The relationship between emotional functioning of the EORTC QLQ-C30 and a measure of anxiety and depression (HADS) in cancer patients. *International Journal of Cancer Management*, 12(6), e94568. <https://doi.org/10.5812/ijcm.94568>

Zaker, M. R., Hazrati-Marangaloo, A., & Hosseini, S. R. (2019). Quality of life in Iranian breast cancer survivors and affecting factors: A review article. *Asian Pacific Journal of Environment and Cancer*, 2(1), 5-9. <https://doi.org/10.31557/APJEC.2019.2.1.5-9>

TEEN MOTHERHOOD. PSYCHOSOCIAL ASPECTS MATERNITATEA ÎN ADOLESCENȚĂ. ASPECTE PSIHOsocIALE

Tatiana ROȘCA

PhD în psychology, Assistant Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences,
Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4318-6610>

Abstract. *Adolescent motherhood represents a complex phenomenon situated at the intersection of biological, psychological, and sociocultural factors, with significant implications for both the young mother's development and the child's well-being. The premature transition to the parental role often occurs in a context characterized by social vulnerability, low educational attainment, limited economic resources, and inconsistent family support. From a psychological perspective, adolescents face the simultaneous challenges of identity development and maternal responsibilities, which may generate stress, anxiety, and an increased risk of postpartum depression. At the same time, the quality of family relationships, particularly the support provided by parents or partners, plays a crucial role in adaptation to the new status. Studies indicate that, in the absence of adequate support networks, negative developmental outcomes may occur in children, including emotional and behavioral difficulties. However, under favorable conditions, adolescent motherhood can become a factor of maturation and positive reorganization of the life trajectory. This paper aims to analyze the risk and protective factors associated with this phenomenon, as well as their implications for psychosocial interventions designed to support adolescent mothers.*

Keywords: *adolescent motherhood, psychological development, risk factors, social support, parental adaptation.*

Rezumat. *Maternitatea în adolescență reprezintă un fenomen complex, situat la intersecția factorilor biologici, psihologici și socioculturali, având implicații semnificative atât asupra dezvoltării tinerei mame, cât și asupra copilului. Tranziția prematură către rolul parental apare adesea într-un context caracterizat de vulnerabilitate socială, nivel educațional scăzut, resurse economice limitate și suport familial inconsistent. Din perspectivă psihologică, adolescentele se confruntă simultan cu propriul proces de dezvoltare identitară și cu responsabilitățile maternității, ceea ce poate genera stres, anxietate și un risc crescut de depresie postpartum. În același timp, calitatea relațiilor familiale, în special sprijinul oferit de părinți sau partener, joacă un rol esențial în adaptarea la noul statut. Studiile evidențiază faptul că, în absența unor rețele adecvate de suport, pot apărea consecințe negative asupra dezvoltării copilului, inclusiv dificultăți emoționale și comportamentale. Cu toate acestea, în condiții favorabile, maternitatea adolescentină poate deveni un factor de maturizare și reorganizare pozitivă a traiectoriei de viață. Lucrarea își propune să analizeze factorii de risc și de protecție asociați acestui fenomen, precum și implicațiile acestora pentru intervențiile psihosociale destinate sprijinirii mamelor adolescente.*

Cuvinte-cheie: *maternitate adolescentină, dezvoltare psihologică, factori de risc, suport social, adaptare parentală.*

INTRODUCERE

Tranziția către rolul parental constituie un moment critic în viața adultului, întrucât implică transformări majore de ordin biologic, psihologic și social. Acest proces presupune construirea unei noi identități, asumarea responsabilităților parentale și reconfigurarea relațiilor semnificative, inclusiv prin redistribuirea rolurilor în cadrul cuplului și al familiei de origine (Cowan & Cowan, 1992).

În cazul adolescenților, care nu dispun încă de maturitatea emoțională și cognitivă necesară, precum și de resursele materiale adecvate, asumarea precoce a rolului parental este asociată cu un risc crescut de dificultăți de dezvoltare și adaptare, manifestate atât pe termen scurt, cât și pe termen lung (după Osofsky et al., 1992).

Sarcina în adolescență generează o tensiune între sarcinile specifice acestei etape de dezvoltare – formarea identității adulte, dobândirea autonomiei față de părinți, inițierea relațiilor intime și explorarea diferitelor roluri sociale – și cerințele asociate maternității. Acestea din urmă implică redefinirea identității personale, trecerea de la statutul de fiică la cel de părinte și asumarea responsabilității pentru îngrijirea unui copil cu nevoi complexe.

Adolescenții pot percepe cerințele intense ale îngrijirii nou-născutului ca fiind în contradicție cu propriile nevoi de dezvoltare (Aiello & Lancaster, 2007), iar mamele adolescente întâmpină frecvent dificultăți în integrarea rolului parental într-o manieră pozitivă în structura identității lor și în înțelegerea responsabilităților implicate de maternitate (Smith & Grenyer, 1999).

În plus, într-o perioadă caracterizată, în mod normal, de creșterea autonomiei personale, adolescenții devin adesea mai dependenți de familia de origine, atât din punct de vedere financiar, cât și practic. Această dependență poate îngreuna procesul de separare-individualizare specific vârstei și poate complica tranziția către rolul parental, precum și renegocierea relațiilor și a rolurilor în cadrul familiei.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

„Familia constituie atât o legătură cu trecutul, cât și o punte către viitor” (după Candwel et al., 1998).

Conflictul dintre sarcinile de dezvoltare specifice adolescenței și responsabilitățile parentale generează un context de „parenting la risc”, în care funcțiile parentale fundamentale – îngrijirea și protecția – pot fi afectate semnificativ, cu consecințe asupra calității relației părinte-copil. Acest risc derivă din influența majoră pe care relația timpurie o exercită asupra dezvoltării socio-emoționale a copilului, asupra mecanismelor sale de adaptare și asupra reprezentărilor mentale privind relațiile interpersonale (Smith & Grenyer, 1999).

În numeroase situații, sarcina în adolescență este mai degrabă „actată” decât elaborată psihic, ceea ce poate conduce la manifestări asimptomatice, precum absența unor simptome frecvent asociate sarcinii, cum ar fi greața sau vărsăturile. Această particularitate este explicată prin intensitatea conflictului intern, care este negat sau ignorat prin mecanisme defensive (Marchegiani & Grasso, 2007). Totodată, fenomenul este asociat cu distorsiuni ale imaginii corporale și cu un nivel mai redus de satisfacție față de propriul corp comparativ cu mamele adulte (Figueiredo et al., 2006). Dificultatea de a elabora mental experiența sarcinii poate avea efecte negative atât asupra dezvoltării individuale, cât și asupra relației mamă-copil (Osofsky et al., 1992).

Integrarea dificilă a dimensiunii subiective și afectiv-imaginative cu dimensiunea fizică și cognitivă, mai puternic validată social, poate conduce la o funcționare relativ disociată a acestor planuri. În aceste condiții, realitatea sarcinii este separată de fanteziile și reprezentările asociate acesteia. Ca urmare, deși adolescentele pot manifesta comportamente aparent adecvate și raționale, ele întâmpină dificultăți în accesarea și elaborarea reprezentărilor legate de sarcină și maternitate, proces esențial pentru dezvoltarea unei legături emoționale cu copilul.

Reprezentările mamelor adolescente despre sine și despre copil sunt, de regulă, limitate și insuficient integrate în propriul parcurs de dezvoltare. Imaginea de sine ca mamă este adesea slab diferențiată de imaginea propriei mame, iar copilul este rareori perceput ca o entitate distinctă, fiind asociat cu un nivel redus al fanteziilor privind nașterea și viitorul său. Această limitare poate fi interpretată ca o strategie defensivă în fața sarcinii și a maternității iminente, menită să reducă impactul psihologic al acestui eveniment (Ammaniti et al., 1995).

În ceea ce privește motivațiile maternității în adolescență, sarcina poate reprezenta, în anumite cazuri, o încercare de obținere a autonomiei, dificil de atins prin alte mijloace. Această situație este frecvent întâlnită în contexte în care mama adolescentei a experimentat, la rândul său, o maternitate precoce sau dificultăți semnificative de dezvoltare. În alte situații, sarcina poate funcționa ca un semnal adresat familiei sau mediului social, exprimând nevoia de atenție și îngrijire nesatisfăcută ori dorința de a obține, prin relația cu copilul, afecțiunea și recunoașterea absente în relațiile anterioare (Smith & Grenyer, 1999).

Acceptarea sau refuzul inițial al sarcinii poate fi corelat cu decizia de a continua sau nu sarcina, în funcție de contextul de viață și de resursele sociale disponibile adolescentei. Factori precum posibilitatea continuării studiilor, lipsa unui loc de muncă sau, dimpotrivă, nevoia de a depăși izolarea emoțională prin relația cu copilul nenăscut pot influența această decizie (Le Van, 1998). Deși numeroase cercetări indică faptul că majoritatea sarcinilor în adolescență sunt nedorite (Finer & Zolna, 2011), există și situații în care acestea sunt planificate și dorite de ambii parteneri. În asemenea cazuri, sarcina poate constitui o strategie de gestionare a dificultăților sau o modalitate de evadare dintr-un mediu familial disfuncțional (Smith & Grenyer, 1999).

Le Van (1998) subliniază diversitatea traiectoriilor de dezvoltare ale adolescentelor care devin mame, identificând mai multe subgrupuri distincte. Prima categorie include adolescentele cu o tendință crescută spre comportamente de risc, precum relațiile sexuale neprotejate sau multiple. Acestea sunt, totodată, cele mai vulnerabile la probleme de sănătate mintală, la resurse economice limitate și la lipsa sprijinului social la vârsta adultă (Oxford et al., 2005).

A doua categorie este reprezentată de adolescentele cu un profil depresiv, care utilizează intimitatea sexuală, sarcina și rolul parental ca mecanisme compensatorii pentru nevoi de dezvoltare nesatisfăcute. Acestea prezintă frecvent vulnerabilități psihologice și relaționale semnificative și sunt adesea marcate de experiențe de neglijare sau abuz în copilărie.

Cea de-a treia categorie, mai puțin frecventă, include adolescentele pentru care sarcina timpurie are un caracter normativ, constituind o traiectorie alternativă de viață care nu derivă din dificultăți majore sau comportamente problematice. Aceste

tinere dispun de resurse adaptative adecvate și prezintă un nivel redus de risc, reușind să facă față tranziției precoce către rolul adult.

Factori de risc pentru mamele adolescente

Literatura de specialitate evidențiază faptul că impactul negativ al maternității în adolescență nu este determinat exclusiv de vârsta mamei, ci de interacțiunea complexă a unor factori de risc de natură socială, individuală, relațională, economică și contextuală. Acești factori nu influențează doar adaptarea la rolul parental, ci cresc și probabilitatea apariției unei sarcini la o vârstă fragedă (Smith & Grenyer, 1999). Printre cei mai importanți factori se numără statutul socioeconomic defavorizat (Osofsky et al., 1992), nivelul scăzut de educație și dificultățile școlare (Ruedinger & Cox, 2012), proveniența din familii cu multiple probleme și absența figurii paterne (Manlove et al., 2009), experiențele adverse din copilărie, precum abuzul și neglijarea (Hillis et al., 2004), lipsa sprijinului social (Manlove et al., 2009), precum și existența unui istoric familial de maternitate timpurie (Meade, Kershaw, & Ickovics, 2008).

De asemenea, anumite caracteristici manifestate în perioada școlară pot anticipa maternitatea în adolescență (Lehti et al., 2011). În mod particular, problemele de conduită, precum comportamentele antisociale și agresivitatea, precum și simptomele depresive, frecvent asociate tulburărilor de externalizare, constituie predictorii relevanți ai maternității înainte de vârsta de 20 de ani. Aceste caracteristici sunt corelate cu comportamente de risc, cum ar fi delincvența, debutul precoce al vieții sexuale, relațiile instabile și condițiile socioeconomice precare.

În plus, structurile familiale disfuncționale, caracterizate prin limite difuze și roluri neclare, contribuie la creșterea probabilității maternității timpurii (Lehti et al., 2011). Transmiterea intergenerațională a maternității precoce implică atât factori biologici, precum pubertatea timpurie și anumite trăsături temperamentale, cât și mecanisme sociale. Astfel, ficele mamelor adolescente pot interioriza modele și valori care favorizează maternitatea timpurie, fiind totodată expuse unui control parental redus, unor resurse economice limitate și unor relații familiale instabile. Aceste condiții pot conduce la părăsirea timpurie a mediului familial și la căutarea unor relații de cuplu ca sursă alternativă de sprijin și securitate (Lehti et al., 2012).

Mamele adolescente prezintă, în general, niveluri scăzute ale stimei de sine (Barnet et al., 2002), niveluri crescute ale simptomatologiei depresive (Smith & Grenyer, 1999), percep un stres parental mai ridicat și experimentează o suferință emoțională accentuată (Emery, Paquette, & Bigras, 2008). De asemenea, acestea trăiesc frecvent în condiții de sărăcie, au relații afective instabile, un risc crescut de monoparentalitate (Flaherty & Sadler, 2011) și o probabilitate mai mare de consum de substanțe (Chapman & Wu, 2013).

În ceea ce privește depresia, cercetările indică faptul că mamele adolescente au un risc cu aproximativ 50% mai mare decât mamele adulte de a dezvolta simptome depresive în perioada postpartum (Azar et al., 2007), precum și un risc de două ori mai mare de depresie severă comparativ cu adolescentele care nu sunt mame (Mollborn & Morningstar, 2009). Niveluri crescute ale simptomatologiei depresive sunt adesea prezente încă din timpul sarcinii, acestea reprezentând un predictor important al persistenței depresiei în perioada postpartum (Figueiredo et al., 2006). În plus, mamele adolescente care prezintă simptome depresive au un risc crescut de a dezvolta depresie și la vârsta adultă (Horwitz et al., 1996).

Depresia maternă în adolescență are implicații semnificative nu doar asupra bunăstării mamei, ci și asupra dezvoltării copilului în primii ani de viață (Lewin et al., 2014). Astfel, mamele adolescente deprimare tind să manifeste retragere emoțională și să interacționeze cu copiii lor într-o manieră mai conflictuală și mai autoritară (Pelaez, Field, Pickens, & Hart, 2008). În consecință, copiii acestora pot prezenta întârzieri în dezvoltare (Huang et al., 2014) și sunt mai predispuși la dezvoltarea unui atașament dezorganizat (Smith & Grenyer, 1999).

De asemenea, s-a constatat că depresia prenatală la mamele adolescente este asociată cu niveluri crescute de stres parental și cu un risc mai ridicat de comportamente potențial abuzive față de copil (Whitman et al., 2001). Simptomele depresive pot fi influențate și de calitatea relației de cuplu, în condițiile în care mamele adolescente sunt mai frecvent expuse violenței din partea partenerului intim. Experiența limitată în gestionarea relațiilor afective poate conduce la normalizarea comportamentelor agresive și la o capacitate redusă de autoprotecție în fața partenerilor violenți (Leaman & Gee, 2008).

În acest context de vulnerabilitate crește și riscul apariției unor sarcini repetate neplanificate. Mamele adolescente prezintă o probabilitate cu aproximativ 50% mai mare de a avea un al doilea copil în decurs de 24 de luni de la prima naștere, comparativ cu adolescentele care nu au devenit mame (Barnet et al., 2010). Apariția unui al doilea copil într-un interval scurt de timp tinde să amplifice dificultățile familiale deja existente.

Maternitatea în adolescență nu presupune doar provocări imediate, ci și consecințe pe termen lung asupra traiectoriei de viață. La vârsta adultă, aceste femei sunt mai susceptibile de a avea relații instabile sau de scurtă durată, de a se confrunta cu dificultăți economice, de a avea un nivel educațional mai scăzut, de a consuma substanțe și de a beneficia de un sprijin social limitat, ceea ce poate conduce la izolare socială (Boden, Fergusson, & Horwood, 2008).

Interacțiunile mamă adolescentă-copil

Maternitatea în adolescență, în interacțiune cu numeroșii factori de risc evidențiați anterior, influențează semnificativ comportamentele parentale ale tinerelor mame. Studiile arată că, chiar și după controlul unor variabile sociodemografice precum statutul socioeconomic și nivelul de educație, vârsta adolescenței rămâne un factor de risc semnificativ pentru calitatea îngrijirii oferite copilului (Berlin, Brady-Smith, & Brooks-Gunn, 2002).

Dezvoltarea cognitivă și neurofiziologică a mamelor adolescente este încă în curs, cortexul prefrontal medial – implicat în planificarea comportamentului și reglarea proceselor decizionale – continuând să se maturizeze până în jurul vârstei de 25 de ani (Toga, Thompson, & Sowell, 2006). Această imaturitate poate limita capacitatea de a adopta strategii parentale adecvate. În acest sens, Giardino et al. (2008) au evidențiat că, deși mamele adolescente și cele adulte prezintă niveluri similare de receptivitate comportamentală la plânsul sugarului, mamele adolescente manifestă răspunsuri neurofiziologice mai reduse, precum secreția de cortizol sau creșterea ritmului cardiac.

Totodată, mamele cu vârsta sub 20 de ani tind să prezinte un nivel mai redus de pregătire cognitivă pentru asumarea rolului parental (Whitman, Borkowski, Keogh, & Weed, 2001) și dispun de cunoștințe mai limitate privind dezvoltarea copilului.

Acestea pot supraestima competențele copiilor lor, formulând așteptări nerealiste (Ryan-Krause et al., 2009), și pot manifesta o orientare accentuată către propriile nevoi, uneori însoțită de tendințe de inversare a rolurilor în relația părinte-copil (Sommer et al., 1993).

În ansamblu, riscurile asociate maternității în adolescență, corelate cu o maturizare incompletă la nivel cognitiv, emoțional și neurofiziologic, influențează stilurile de interacțiune și practicile parentale, acestea fiind, în medie, mai puțin adecvate comparativ cu cele ale mamelor adulte (Toga, Thompson, & Sowell, 2006). Mamele adolescente tind să fie mai puțin receptive (Berlin et al., 2002), mai puțin empatică (Toga, Thompson, & Sowell, 2006) și pot manifesta fie retragere și dezinteres, fie comportamente intruzive, ostile sau excesiv de severe, uneori chiar abuzive (Lee, 2009). De asemenea, acestea răspund mai puțin adecvat la semnalele emoționale ale copilului, inclusiv la plâns (Dukewich, Borkowski, & Whitman, 1996).

Interacțiunile mamă-copil sunt adesea caracterizate printr-o exprimare mai frecventă a afectelor negative (Osofsky et al., 1992), un nivel redus de stimulare verbală și o disponibilitate emoțională scăzută (Berlin et al., 2002). Cercetările realizate de Berlin et al. (2002), utilizând Scalele de Disponibilitate Emoțională, au evidențiat dificultăți în structurarea activităților copilului și tendința de a adopta un stil interactiv apropiat de relațiile între egali în contextul jocului liber.

Comparativ cu mamele adulte, mamele adolescente oferă mai puțină stimulare în activitățile de joc (Stevenson Barratt & Roach, 1995), susțin mai rar atenția comună asupra obiectelor (Garner, Rennie, & Miner, 1996) și manifestă frecvent comportamente de căutare a atenției sau de interferență în activitatea copilului. De asemenea, acestea petrec mai puțin timp în activități de joc, exprimă mai frecvent emoții negative și mai rar emoții pozitive și întâmpină dificultăți în acordarea la stările emoționale ale copilului (Berlin et al., 2002).

În ceea ce privește capacitatea de mentalizare parentală, studiile arată că mamele adolescente utilizează mai puține referiri la stările mentale ale copilului, iar acestea sunt adesea inadecvate sau formulate într-o manieră negativă, comparativ cu cele ale mamelor adulte (Demers, Bernier, Tarabulsy, & Provost, 2010).

Puține cercetări au analizat contribuția copilului la dinamica interacțiunii. Studiul realizat de Osofsky et al. (1992) arată că mamele adolescente exprimă mai frecvent emoții negative, iar sugarii acestora prezintă abilități mai reduse de comunicare afectivă. De asemenea, Stevenson Barratt și Roach (1995) au evidențiat că, la vârsta de 4 luni, sugarii mamelor adolescente manifestă mai puține zâmbete și vocalizări în interacțiunile diadice, în timp ce mamele prezintă niveluri mai scăzute de expresivitate pozitivă.

În schimb, Berlin et al. (2002), analizând vocalizările și contactul vizual în interacțiuni desfășurate între 1 și 6 luni, au identificat diferențe semnificative la nivelul comportamentului matern, dar nu și al comportamentului sugarilor proveniți din familii cu mame adolescente aflate în situații de risc, comparativ cu cei ai mamelor adulte.

Cercetări mai recente indică faptul că, la nivel diadic, interacțiunile mamă adolescență-copil sunt caracterizate printr-o frecvență mai ridicată a coordonării afective negative comparativ cu interacțiunile mamă adultă-copil (Osofsky et al., 1992).

Atașament și traumă la mamele adolescente

În context clinic, experiențele traumatice includ abuzul fizic și psihologic, violența sexuală, abandonul și neglijarea, atât în forme severe, cât și în forme emoționale sau fizice (Di Blasio, 2000). Aceste experiențe au, de regulă, un caracter cumulativ și se manifestă repetitiv pe parcursul dezvoltării individului (Lanius, Vermetten, & Pain, 2010), fiind strâns legate de modelele relaționale și de funcționarea mediului familial, care poate fie să genereze trauma, fie să eșueze în protejarea copilului (Liotti & Farina, 2012).

Studiile arată că mamele adolescente prezintă mai frecvent un istoric de abuz comparativ atât cu mamele adulte (Boyer & Fine, 1992), cât și cu adolescentele care nu sunt mame (Boden et al., 2008). Meta-analiza realizată de Di Blasio (2000) evidențiază asocierea dintre abuzul sexual în copilărie și riscul crescut de sarcină în adolescență, concluzie susținută și de cercetările ulterioare (Madigan et al., 2014). Acestea indică faptul că abuzul fizic și sexual sunt mai puternic asociate cu maternitatea timpurie decât abuzul emoțional sau neglijarea, iar coocurența mai multor forme de victimizare este corelată cu consecințe mai severe. De asemenea, probabilitatea unei sarcini precoce crește proporțional cu numărul experiențelor adverse trăite în copilărie (Hillis et al., 2004).

Experiențele de abuz și neglijare constituie factori de risc majori pentru dezvoltarea unor practici parentale disfuncționale sau abuzive (Crittenden, 2008). Amintirile traumatice neprocesate pot conduce la comportamente parentale caracterizate prin lipsă de receptivitate, inconsistență și intruzivitate, generând la copil reacții de frică, confuzie și dezorganizare, indicatori specifici atașamentului dezorganizat. Acest tip de atașament este asociat cu un risc crescut de dificultăți emoționale și comportamentale ulterioare, precum și de dezvoltare a diferitelor forme de psihopatologie (Crittenden, 2008).

În acest context, Driscoll și Easterbrooks (2007) subliniază că istoricul de abuz sexual în copilărie reprezintă un factor de vulnerabilitate semnificativ pentru mamele adolescente, acestea manifestând frecvent stiluri parentale oscilante între retragere și intruzivitate, precum și comportamente excesiv directive. Alte cercetări (Valentino et al., 2012) arată că experiențele de abuz și neglijare cresc probabilitatea adoptării unor comportamente abuzive față de propriii copii (Crittenden, 2008), contribuind la perpetuarea ciclului intergenerațional al maltratării (Hillis et al., 2004).

Din perspectiva teoriei atașamentului, John Bowlby (1969) definește trauma ca orice experiență care perturbă funcționarea sistemului de atașament al copilului. Expunerea la evenimente traumatice poate genera disfuncții persistente ale acestui sistem, care, la vârsta adultă, se pot manifesta prin stări mentale dezorganizate asociate traumelor nerezolvate (Hillis et al., 2004).

Proveniența din medii familiale disfuncționale și prevalența ridicată a experiențelor de maltratare cresc probabilitatea dezvoltării unor modele de atașament insecurity la mamele adolescente (Madigan et al., 2012). Acestea prezintă mai frecvent stiluri de atașament insecurity comparativ cu mamele adulte (Hillis et al., 2004), în special de tip dezorganizat, asociat traumelor nerezolvate din copilărie (Madigan et al., 2012).

Insecuritatea atașamentului reprezintă un factor de risc major pentru funcționarea parentală, afectând capacitatea de a recunoaște și interpreta semnalele

copilului, de a se acorda la stările afective ale acestuia, de a regla propriile emoții și de a menține o disponibilitate emoțională adecvată. În schimb, securitatea atașamentului este asociată cu o receptivitate maternă crescută, contact fizic pozitiv și capacitatea de a împărtăși experiențe emoționale cu copilul (Biringen et al., 2000).

Mai mult, insecuritatea atașamentului matern influențează tipul de atașament al copilului prin mecanisme de transmitere intergenerațională. Experiențele timpurii de atașament ale părintelui contribuie la formarea modelelor interne de lucru, care ghidează comportamentele parentale și mediază relația dintre atașamentul părintelui și cel al copilului (De Wolff & Van IJzendoorn, 1997). Studiile realizate de Madigan et al. (2012) evidențiază faptul că mamele adolescente cu traume nerezolvate manifestă interacțiuni caracterizate prin disfuncții ale comunicării afective și comportamente dezorientate sau intruzive, ceea ce crește riscul dezvoltării unui atașament dezorganizat la copil.

În consecință, mamele adolescente cu istoric traumatic se confruntă cu o vulnerabilitate dublă în relația cu propriii copii: pe de o parte, prin transmiterea intergenerațională a atașamentului insecurizat, iar pe de altă parte, prin riscul perpetuării ciclului abuzului. Aceste procese interdependente contribuie semnificativ la complexitatea și vulnerabilitatea asociate maternității timpurii.

Factori de risc pentru copiii mamelor adolescente

Maternitatea în adolescență, alături de calitatea adesea deficitară a interacțiunilor mamă-copil, influențează semnificativ dezvoltarea copilului. Adolescencele se află încă într-un proces de maturizare cognitivă și socio-emoțională, caracterizat printr-un grad mai ridicat de egocentrism și o capacitate reflexivă limitată (Sadler, Anderson, & Sabatelli, 2001). În acest context, ele pot întâmpina dificultăți în adoptarea unor comportamente parentale adecvate, necesare susținerii unei relații sănătoase cu copilul (Whitman et al., 2001).

Aceste particularități, împreună cu prevalența crescută a modelelor de atașament insecurizate la mamele adolescente – asociate cu sensibilitate parentală redusă, lipsă de receptivitate și capacitate reflexivă limitată – constituie factori predictivi ai dezvoltării unor relații de atașament insecurizate la copii (Atkinson et al., 2005).

Literatura de specialitate indică faptul că acești copii prezintă o prevalență mai ridicată a atașamentului insecurizat comparativ cu cei ai mamelor adulte (Flaherty & Sadler, 2011), manifestând în special stiluri de atașament evitant și dezorganizat (Broussard, 1995). Atașamentul sigur este asociat cu o imagine de sine pozitivă, competențe sociale adecvate, capacitate de reglare emoțională și relații interpersonale funcționale la vârsta școlară (Sroufe et al., 2005). În schimb, atașamentul insecurizat este corelat cu un risc crescut de comportamente antisociale, stimă de sine scăzută, dificultăți relaționale și simptomatologie depresivă.

Copiii cu atașament insecurizat de tip ambivalent, expuși unei îngrijiri inconsistente, tind să intensifice comportamentele de solicitare a atenției, manifestând niveluri crescute de anxietate, afect negativ și dificultăți de autoreglare (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). În schimb, copiii cu atașament evitant dezvoltă strategii de minimizare a exprimării emoționale și evită apropierea de îngrijitor ca sursă de sprijin, recurgând la mecanisme de autoreglare precum retragerea și autodistragerea (Atkinson et al., 2005).

În cazul atașamentului dezorganizat, caracterizat prin absența unor strategii coerente de reglare emoțională, copiii pot manifesta comportamente contradictorii și dezorientate, alternând între apropiere și evitare. Aceste manifestări includ retragere, dependență excesivă, pseudoautonomie sau comportamente de control interpersonal (Ainsworth et al., 1978).

O meta-analiză realizată de Madigan et al. (2014) arată că atașamentul insecurizat este asociat cu probleme comportamentale pe tot parcursul dezvoltării, această asociere fiind mai puternică în eșantioanele cu risc ridicat, cum sunt copiii mamelor adolescente. În mod specific, atașamentul evitant este corelat cu dificultăți de internalizare (depresie, anxietate, somatizare), în timp ce atașamentul ambivalent și cel dezorganizat sunt asociate cu probleme de externalizare, precum comportamente agresive, antisociale, dificultăți de gândire și manifestări accentuate de furie (Ainsworth et al., 1978). Atașamentul dezorganizat este considerat unul dintre cei mai puternici predictorii ai riscului de psihopatologie la vârsta adultă (Attili, 2007).

Impactul maternității adolescente asupra copilului se extinde și asupra dezvoltării socio-emoționale. Acești copii prezintă un risc mai ridicat de abuz și neglijare comparativ cu cei ai mamelor adulte (Stiles, 2010) și sunt mai vulnerabili la întârzieri de dezvoltare, reflectate în niveluri mai scăzute ale competențelor lingvistice și cognitive. Aceste dificultăți pot persista și chiar se pot accentua pe parcursul copilăriei și al perioadei preșcolare (Morinis, 2013).

Diferențe sunt observate și la nivelul dezvoltării psihomotorii. Astfel, la vârsta de șase luni, copiii mamelor adolescente obțin scoruri mai scăzute la Scalele Bayley (după Attili, 2007), care evaluează dezvoltarea cognitivă, lingvistică și motorie, comparativ cu copiii mamelor adulte fără factori de risc. Deși aceste scoruri se mențin, în general, în limite normale, ele sunt constant inferioare, sugerând un posibil indicator timpuriu al unei traiectorii de dezvoltare vulnerabile (Jahromi, Umana-Taylor, Updegraff, & Lara, 2012).

Cercetările longitudinale recente evidențiază faptul că relația dintre maternitatea adolescentină și dezvoltarea copilului este complexă și puternic influențată de contextul familial. Copiii acestor mame cresc frecvent în medii caracterizate prin acumularea mai multor factori de risc comparativ cu familiile în care părinții sunt adulți (Mollborn & Morningstar, 2009). Mediile familiale defavorabile, marcate de sărăcie și conflict, amplifică efectele negative asupra dezvoltării copilului (Francesconi, 2008).

Pe termen lung, copiii mamelor adolescente tind să atingă niveluri mai scăzute de educație și venituri, prezentând un risc crescut de șomaj, probleme de sănătate mintală, consum de substanțe, delincvență și comportamente antisociale (Attili, 2007). De asemenea, persistă dificultăți academice în domeniul limbajului și funcționării cognitive, alături de probleme de internalizare, externalizare, hiperactivitate și neatenție (Stiles, 2010).

În perioada adolescenței, acești tineri tind să inițieze mai devreme activitatea sexuală, utilizează mai rar metode contraceptive și prezintă un risc crescut de sarcină la scurt timp după debutul vieții sexuale (Barber, Eccles, & Stone, 2001). Acești factori contribuie la perpetuarea riscului de maternitate timpurie, susținând mecanismele de transmitere intergenerațională a fenomenului (Stiles, 2010).

În ansamblu, maternitatea în adolescență, în interacțiune cu mulți factori de risc individuali, familiali și sociali, este asociată cu consecințe negative atât pentru mamă, cât și pentru copil, afectând inclusiv calitatea relației din cadrul diadei mamă-copil (Aiello & Lancaster, 2007).

Implicarea paternă în adolescență

Rolul taților adolescenți a fost relativ puțin explorat în literatura de specialitate, în principal deoarece aceștia sunt adesea absenți sau implicați emoțional într-o măsură redusă atât față de copil, cât și față de mama adolescentă. În plus, părinții adolescenți locuiesc frecvent în cadrul familiilor de origine și doar rareori formează o unitate familială independentă (Savio Beers & Hollo, 2009).

Studiile indică faptul că tații adolescenți sunt, în general, cu câțiva ani mai în vârstă decât mamele adolescente, iar prezența sau absența lor influențează semnificativ atât viața tinerei mame, cât și dezvoltarea copilului (Futris & Schoppe-Sullivan, 2007).

Caracteristicile taților adolescenți sunt similare cu cele ale mamelor adolescente: aceștia provin frecvent din medii socioeconomice defavorizate, au debut sexual precoce, experiențe negative în copilărie, niveluri scăzute de educație și oportunități limitate de angajare (Tan & Quinlivan, 2006). De asemenea, se confruntă cu dificultăți psihologice, emoționale și sociale semnificative, având o probabilitate mai mare de șomaj, dependență de asistență socială sau locuire în condiții precare. Totodată, pot manifesta comportamente delincvente, agresive ori consum problematic de alcool și droguri, care persistă uneori și după nașterea copilului (Bunting & McAuley, 2004).

Acești factori de vulnerabilitate pot amplifica stresul asociat tranziției la parentalitate și pot afecta formarea unei relații de atașament sigure cu copilul, în contextul unei implicări emoționale reduse și al unei sensibilități parentale scăzute (Thompson & Crase, 2004).

Cu toate acestea, rolul tatălui adolescent rămâne important, întrucât relația acestuia cu partenera poate constitui o sursă esențială de sprijin pentru mama adolescentă. Efectele prezenței sale se manifestă în trei domenii principale: performanța academică, statutul economic și bunăstarea psihologică a tinerei mame. În absența unui sprijin adecvat, finalizarea studiilor poate deveni dificilă, mai ales atunci când partenerul este și tatăl biologic al copilului. De asemenea, căsătoria nu garantează securitatea economică, întrucât rata divorțurilor în rândul cuplurilor adolescente este ridicată, iar relațiile de lungă durată sunt adesea instabile (Stiles, 2010).

În ceea ce privește bunăstarea psihologică, sprijinul oferit de partener este asociat cu niveluri mai scăzute de stres și depresie, cu o stimă de sine mai ridicată și cu o satisfacție generală crescută față de viață. Mamele adolescente care beneficiază de acest sprijin se percep ca fiind mai competente în exercitarea rolului parental și oferă un mediu de îngrijire mai adecvat copilului (Cervera, 1991).

Implicarea activă a tatălui are efecte pozitive și asupra dezvoltării socio-emoționale a copilului. Copiii preșcolari ai părinților adolescenți, ai căror tați participă la îngrijire și contribuie financiar la bunăstarea familiei, prezintă performanțe cognitive și lingvistice mai bune și un risc mai scăzut de neglijare (Barber, Eccles, & Stone, 2001). De asemenea, prezența constantă a tatălui în primii trei ani de viață este

asociată cu dezvoltarea unor relații de atașament sigure față de ambii părinți și cu o probabilitate redusă de manifestare a comportamentelor de externalizare (Martin, Brazil, & Brooks-Gunn, 2013).

Totuși, în situațiile în care relația de cuplu este conflictuală, funcționarea parentală poate fi afectată, iar mamele tinere pot limita implicarea partenerului în relația cu copilul. Cele care raportează relații negative cu partenerii lor prezintă mai frecvent simptome depresive, iar copiii acestora au un risc crescut de probleme de internalizare și externalizare (Barber et al., 2001).

În unele cazuri, prezența tatălui nu doar că nu generează efecte benefice, ci poate contribui la apariția unor consecințe negative. De exemplu, Jaffee și colaboratorii (2001) au arătat că descendenții taților cu comportament antisocial prezintă un risc crescut de probleme de conduită, acest risc fiind mai mare în situațiile în care tații au locuit o perioadă îndelungată împreună cu copiii lor.

Cercetările recente s-au concentrat asupra coparentalității în rândul părinților adolescenți și asupra modului în care aceasta influențează dezvoltarea copilului. Coparentalitatea se referă la modul în care părinții colaborează în exercitarea rolurilor parentale și este considerată distinctă de relația de cuplu (Lewin, Mitchell, Beers, Feinberg, & Minkovitz, 2012).

Coparentalitatea pozitivă este asociată cu îmbunătățirea practicilor parentale și reprezintă un factor esențial pentru bunăstarea copilului, în special în situațiile în care părinții nu locuiesc împreună. În schimb, coparentalitatea conflictuală este corelată cu un risc crescut de probleme emoționale și comportamentale la copii și poate conduce la un stil patern ostil sau inconsistent, întrucât calitatea relației dintre părinți mediază comportamentul tatălui față de copil (Florsheim & Smith, 2005).

De asemenea, tipul de atașament parental influențează calitatea coparentalității. Mamele adolescente cu niveluri ridicate de evitare percep relația de coparentalitate ca fiind mai conflictuală (Barber et al., 2001), iar părinții cu stiluri de atașament nesigure tind să manifeste relații familiale mai puțin adaptative și întâmpină dificultăți în tranziția către rolul parental (Mikulincer & Florian, 1999).

Contextul familial și maternitatea adolescentină

Nașterea unui copil reprezintă o etapă de tranziție în ciclul de viață al familiei, implicând schimbări majore la nivel biologic, psihologic și relațional. În cazul mamelor adolescente, această tranziție se suprapune peste propria perioadă de dezvoltare, ceea ce complică procesul de reorganizare a echilibrelor familiale și îngreunează construirea unei identități care să integreze simultan rolul de fiică și cel de părinte. Sarcina în adolescență produce, astfel, transformări importante la nivelul întregului sistem familial (Barber, Eccles, & Stone, 2001).

În majoritatea situațiilor, mamele adolescente continuă să locuiască în familia de origine, aceasta reprezentând principala sursă de sprijin social (Mollborn & Morningstar, 2009). Frecvent, aceste familii sunt monoparentale și au un istoric de separare timpurie a părinților. Adolescențele locuiesc, de regulă, împreună cu mamele lor, care dispun de o experiență parentală mai vastă. Această configurație determină o redistribuire a puterii și responsabilităților în cadrul familiei și impune renegocierea rolurilor dintre adolescență și propria mamă. Atunci când acest proces este dificil sau disfuncțional, pot apărea tensiuni și conflicte familiale (Buckingham-Howes et al., 2011).

În acest context, rolul bunicii este unul ambivalent. Pe de o parte, aceasta poate constitui o sursă esențială de sprijin; pe de altă parte, poate genera conflicte și tensiuni. În situațiile în care responsabilitățile parentale sunt împărțite într-o manieră echilibrată, bunicele pot susține dezvoltarea competențelor materne ale adolescenților, în special atunci când transmit încredere, acceptare, autoeficacitate și responsabilitate (Sadler et al., 2001). De asemenea, sprijinul adecvat este asociat cu o percepție mai ridicată a competenței parentale în rândul mamelor adolescente (Oberlander et al., 2007).

Prezența bunicii joacă un rol important și în dezvoltarea atașamentului copilului, oferind posibilitatea formării unor relații de atașament multiple și stabile. Atașamentul nu se limitează exclusiv la relația cu mama, copilul putând dezvolta legături semnificative și cu alte figuri de referință, precum tatăl sau bunica maternă (Mollborn & Morningstar, 2009).

Cu toate acestea, sprijinul oferit de bunică poate deveni, în anumite situații, o sursă de stres și conflict. Astfel de tensiuni pot avea efecte negative asupra mamelor adolescente, crescând riscul de depresie postpartum, stres și diminuarea încrederii în sine, precum și asupra copiilor, care pot dezvolta probleme comportamentale, în special de tip externalizant, precum agresivitatea, hiperactivitatea sau dificultățile de conduită (Buckingham-Howes et al., 2011). În plus, multe bunici sunt implicate simultan în creșterea altor copii, iar apariția unui nou-născut poate amplifica presiunile și tensiunile familiale.

Apfel și Seitz (1991) au propus un model tipologic al relațiilor mamă–bunică, identificând patru modele principale, dintre care trei implică riscuri pentru dezvoltarea competențelor parentale ale adolescenților.

1. Modelul părintelui surogat – bunica preia responsabilitatea principală pentru copil, permițând fiicei să își continue studiile. Riscul constă în limitarea asumării directe a rolului parental de către adolescentă.

2. Modelul parental integrat – mama și bunica împart responsabilitățile de îngrijire. Riscul este reprezentat de posibilele dezacorduri privind practicile parentale, care pot afecta relația dintre ele.

3. Modelul parental primar susținut – mama adolescentă își asumă rolul principal, beneficiind de sprijin ocazional. Riscul este reprezentat de dificultățile întâmpinate în continuarea parcursului educațional.

4. Modelul parental de ucenicie – bunica acționează ca mentor, facilitând clarificarea rolurilor și dezvoltarea competențelor parentale ale fiicei, fără a genera riscuri majore (Oberlander et al., 2007).

Atunci când bunica adoptă un rol de sprijin clar, echilibrat și non-intruziv, aceasta contribuie la dezvoltarea comportamentelor parentale pozitive și la consolidarea competențelor materne ale adolescentei (Sellers, Black, Boris, Oberlander, & Myers, 2011). De asemenea, sprijinul bunicii influențează pozitiv maturizarea emoțională a mamei, bunăstarea sa psihologică și calitatea relației mamă–copil, mai ales atunci când este oferit într-o manieră respectuoasă și susținătoare (Caldwell, Antonucci, & Jackson, 1998).

În aceeași perspectivă, rolul bunicului (tatăl mamei adolescente) este mai puțin investigat și este adesea caracterizat prin absență, fie fizică, fie emoțională. Atunci când este prezent, acesta poate adopta un stil rigid, sever sau distant. Cu toate

acestea, o relație sigură, flexibilă și coerentă între adolescență și propriul tată poate reprezenta o sursă importantă de sprijin emoțional și parental (Savio Beers & Hollo, 2009).

Totodată, familia tatălui adolescent poate avea un rol relevant în susținerea tranziției acestuia către rolul parental, prin oferirea unor modele adecvate de comportament parental (Oberlander et al., 2007).

În ansamblu, sprijinul familial adecvat joacă un rol esențial în adaptarea la maternitatea timpurie, facilitând explorarea și restructurarea modelelor parentale, întreruperea transmiterii intergeneraționale a practicilor disfuncționale și valorificarea resurselor existente. În acest mod, el contribuie la dezvoltarea sănătoasă atât a diadei mamă-copil, cât și a întregului sistem familial (Oberlander et al., 2007).

CONCLUZII

Maternitatea în adolescență reprezintă un fenomen complex, rezultat al interacțiunii dintre factori individuali, familiali și socio-economici. Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că această experiență apare frecvent în contexte marcate de vulnerabilitate socială, resurse limitate și oportunități educaționale reduse, factori care pot influența semnificativ procesul de adaptare la rolul parental.

Din perspectivă psihologică, adolescențele sunt confruntate simultan cu sarcinile dezvoltării identitare specifice vârstei și cu responsabilitățile maternității. Această suprapunere poate genera dificultăți de adaptare, stres emoțional, simptomatologie depresivă și insecuritate parentală, în special în condițiile unui suport familial și social insuficient. Totodată, calitatea relațiilor de atașament, experiențele timpurii de viață și funcționarea sistemului familial influențează în mod semnificativ dezvoltarea competențelor parentale și calitatea relației mamă-copil.

Datele analizate indică faptul că dezvoltarea copilului este puternic condiționată de contextul familial și de disponibilitatea emoțională a mamei. Vulnerabilitățile asociate maternității timpurii pot favoriza apariția dificultăților emoționale, comportamentale și relaționale la copii, în timp ce prezența unor relații de sprijin și a unor resurse familiale adecvate poate funcționa ca factor protector și poate susține o dezvoltare armonioasă.

În același timp, maternitatea adolescentină nu trebuie interpretată exclusiv prin prisma riscurilor și a consecințelor negative. În condițiile existenței unui suport familial consistent, a accesului la educație și a unor intervenții psihosociale adecvate, aceasta poate deveni un context favorabil maturizării personale, dezvoltării responsabilității și reorganizării pozitive a traseului de viață.

Prin urmare, prevenirea sarcinilor precoc și sprijinirea mamelor adolescente necesită abordări multidimensionale și integrate. Programele de intervenție ar trebui să includă educație pentru sănătate și viață de familie, consiliere psihologică, dezvoltarea competențelor parentale, implicarea familiei și facilitarea continuării studiilor. O astfel de abordare poate contribui la reducerea factorilor de risc, la consolidarea resurselor de adaptare și la promovarea bunăstării atât a mamelor adolescente, cât și a copiilor acestora.

BIBLIOGRAFIE

Aiello, R., & Lancaster, S. (2007). Influence of adolescent maternal characteristics on infant development. *Infant Mental Health Journal*, 28(5), 496–516.

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Apfel, N. H., & Seitz, V. (1991). Four models of adolescent mother–grandmother relationships in Black inner-city families. *Family Relations*, 40(4), 421–429.
- Atkinson, L., Goldberg, S., Raval, V., Pederson, D., Benoit, D., Moran, G., Poulton, L., Myhal, N., Zwiers, M., Gleason, K., & Leung, E. (2005). On the relation between maternal state of mind and sensitivity in the prediction of infant attachment security. *Developmental Psychology*, 41(1), 42–53.
- Attili, G. (2007). *Attaccamento e costruzione evoluzionistica della mente*. Raffaello Cortina Editore.
- Azar, R., Paquette, D., Zoccolillo, M., Baltzer, F., & Tremblay, R. E. (2007). The association of major depression, conduct disorder, and maternal overcontrol with a failure to show a cortisol-buffered response in 4-month-old infants of teenage mothers. *Biological Psychiatry*, 62(6), 573–579.
- Barber, B. L., Eccles, J. S., & Stone, M. R. (2001). Whatever happened to the jock, the brain, and the princess? Young adult pathways linked to adolescent activity involvement and social identity. *Journal of Adolescent Research*, 16(5), 429–455.
- Barnet, B., Liu, J., DeVoe, M., Alperovitz-Bichell, K., & Duggan, A. K. (2007). Home visiting for adolescent mothers: Effects on parenting, maternal life course, and primary care linkage. *Annals of Family Medicine*, 5(3), 224–232.
- Berlin, L. J., Brady-Smith, C., & Brooks-Gunn, J. (2002). Links between childbearing age and observed maternal behaviors with 14-month-olds in the Early Head Start Research and Evaluation Project. *Infant Mental Health Journal*, 23(1–2), 104–129.
- Biringen, Z., Brown, D., Donaldson, L., Green, S., Krcmarik, S., & Lovas, G. (2000). Adult Attachment Interview: Linkages with dimensions of emotional availability for mothers and their pre-kindergarteners. *Attachment & Human Development*, 2(2), 188–202.
- Boden, J. M., Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (2008). Early motherhood and subsequent life outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(2), 151–160.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (Vol. 1: *Attachment*). Basic Books.
- Boyer, D., & Fine, D. (1992). Sexual abuse as a factor in adolescent pregnancy and child maltreatment. *Family Planning Perspectives*, 24(1), 4–11.
- Broussard, E. R. (1995). Infant attachment in a sample of adolescent mothers. *Child Psychiatry and Human Development*, 25(4), 211–219.
- Buckingham-Howes, S., Oberlander, S. E., Hurley, K. M., Fitzmaurice, S., & Black, M. M. (2011). Trajectories of adolescent mother–grandmother psychological conflict during early parenting and children’s problem behaviors at age 7. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40(3), 445–455.
- Bunting, L., & McAuley, C. (2004). Teenage pregnancy and motherhood: The contribution of support. *Child & Family Social Work*, 9(2), 207–215.
- Caldwell, C. H., Antonucci, T. C., & Jackson, J. S. (1998). Supportive/conflictual family relations and depressive symptomatology: Teenage mother and grandmother perspectives. *Family Relations*, 47(4), 395–402.
- Cervera, N. (1991). Unwed teenage pregnancy: Family relationships with the father of the baby. *Families in Society*, 72(1), 29–37.
- Chapman, S. W. C., & Wu, L. T. (2013). Substance use among adolescent mothers: A review. *Children and Youth Services Review*, 35(5), 806–815.
- Crittenden, P. M. (2008). *Il modello dinamico-maturativo dell'attaccamento*. Raffaello Cortina Editore.

- De Wolff, M. S., & Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571–591.
- Demers, I., Bernier, A., Tarabulsy, G. M., & Provost, M. A. (2010). Mind-mindedness in adult and adolescent mothers: Relations to maternal sensitivity and infant attachment. *International Journal of Behavioral Development*, 34(6), 529–537.
- Di Blasio, P. (2000). *Psicologia del bambino maltrattato*. Il Mulino.
- Driscoll, J. R., & Easterbrooks, M. A. (2007). Young mothers' play with their toddlers: Individual variability as a function of psychosocial factors. *Infant and Child Development*, 16(6), 649–670.
- Dukewich, T. L., Borkowski, J. G., & Whitman, T. L. (1996). Adolescent mothers and child abuse potential: An evaluation of risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 20(11), 1031–1047.
- Emery, J., Paquette, D., & Bigras, M. (2008). Factors predicting attachment patterns in infants of adolescent mothers. *Journal of Family Studies*, 14(1), 65–90.
- Figueiredo, B., Bifulco, A., Pacheco, A., Costa, R., & Magarinho, R. (2006). Teenage pregnancy, attachment style, and depression: A comparison of teenage and adult pregnant women in a Portuguese sample. *Attachment & Human Development*, 8(2), 123–138.
- Flaherty, S. C., & Sadler, L. S. (2011). A review of attachment theory in the context of adolescent parenting. *Journal of Pediatric Health Care*, 25(2), 114–121.
- Florsheim, P., & Smith, A. (2005). Expectant adolescent couple interactions and subsequent parenting behaviors. *Infant Mental Health Journal*, 26(6), 504–520.
- Francesconi, M. (2008). Adult outcomes for children of teenage mothers. *Scandinavian Journal of Economics*, 110(1), 93–117.
- Futris, T. G., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2007). Mothers' perceptions of barriers, parenting alliance, and adolescent fathers' engagement with their children. *Family Relations*, 56(3), 258–269.
- Garner, P. W., Rennie, K. M., & Miner, J. L. (1996). Sharing attention to toys: Adolescent mother–toddler dyads. *Early Development and Parenting*, 5(2), 101–110.
- Giardino, J., Gonzalez, A., Steiner, M., & Fleming, A. S. (2008). Effects of motherhood on physiological and subjective responses to infant cries in teenage mothers: A comparison with non-mothers and adult mothers. *Hormones and Behavior*, 53(1), 149–158.
- Hillis, S. D., Anda, R. F., Dube, S. R., Felitti, V. J., Marchbanks, P. A., & Marks, J. S. (2004). The association between adverse childhood experiences and adolescent pregnancy: Long-term psychosocial consequences and fetal death. *Pediatrics*, 113(2), 320–327.
- Horwitz, S. M., Bruce, M. L., Hoff, R. A., Harley, I., & Jekel, J. F. (1996). Depression in former school-age mothers and community comparison subjects. *Journal of Affective Disorders*, 40(1–2), 95–103.
- Huang, C. Y., Costeines, J., Kaufman, J. S., & Ayala, C. (2014). Parenting stress, social support, and depression for ethnic minority adolescent mothers: Impact on child development. *Journal of Child and Family Studies*, 23(2), 255–262.
- Jaffee, S., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2001). Why are children born to teen mothers at risk for adverse outcomes in young adulthood? Results from a 20-year longitudinal study. *Development and Psychopathology*, 13(2), 377–397.
- Jahromi, L. B., Umaña-Taylor, A. J., Updegraff, K. A., & Lara, E. E. (2012). Birth characteristics and developmental outcomes of infants of adolescent mothers. *International Journal of Behavioral Development*, 36(2), 146–156.
- Lanius, R. A., Vermetten, E., & Pain, C. (2010). *The impact of early life trauma on health and disease: The hidden epidemic*. Cambridge University Press.

- Le Van, C. (1998). *Les grossesses à l'adolescence: Normes sociales, réalités vécues*. L'Harmattan.
- Leaman, S. C., & Gee, C. B. (2008). Intimate partner violence among adolescent and young adult mothers. *Journal of Family Violence*, 23(6), 519–528.
- Lee, Y. (2009). Early motherhood and harsh parenting: The role of human, social, and cultural capital. *Child Abuse & Neglect*, 33(9), 625–637.
- Lehti, V., Sourander, A., Klomek, A. B., Niemelä, S., Sillanmäki, L., Piha, J., Kumpulainen, K., Tamminen, T., Moilanen, I., & Almqvist, F. (2011). Childhood bullying as a predictor for becoming a teenage mother in Finland. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 20(1), 49–55.
- Lewin, A., Mitchell, S. J., Beers, L. S., Feinberg, M. E., & Minkovitz, C. S. (2012). Coparenting in teen mothers and their children's fathers: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study–Birth Cohort. *Academic Pediatrics*, 12(6), 539–545.
- Liotti, G., & Farina, B. (2012). Introduzione. In R. A. Lanius, E. Vermetten, & C. Pain (Eds.), *L'impatto del trauma infantile sulla salute e sulla malattia*. Giovanni Fioriti Editore.
- Madigan, S., Vaillancourt, K., & McKibbin, A. (2012). The reporting of maltreatment experiences during the Adult Attachment Interview in a sample of pregnant adolescents. *Attachment & Human Development*, 14(2), 119–143.
- Madigan, S., Wade, M., Tarabulsky, G. M., Jenkins, J. M., & Shouldice, M. (2014). Association between abuse history and adolescent pregnancy: A meta-analysis. *Journal of Adolescent Health*, 55(2), 151–159.
- Manlove, J., Ikramullah, E., Mincieli, L., Holcombe, E., & Danish, S. (2009). Trends in sexual experience, contraceptive use, and teenage childbearing, 1992–2002. *Journal of Adolescent Health*, 44(5), 413–423.
- Marchegiani, I., & Grasso, M. (2007). Gravidanze in adolescenza: Un'indagine esplorativa. *Infanzia e Adolescenza*, 6(3), 178–196.
- Martin, A., Brazil, A., & Brooks-Gunn, J. (2013). The socioemotional outcomes of young children of teenage mothers by paternal coresidence. *Journal of Family Issues*, 34(9), 1217–1237.
- Meade, C. S., Kershaw, T. S., & Ickovics, J. R. (2008). The intergenerational cycle of teenage motherhood: An ecological approach. *Health Psychology*, 27(4), 419–429.
- Mikulincer, M., & Florian, V. (1999). The association between parental reports of attachment style and family dynamics and offspring's reports of adult attachment style. *Family Process*, 38(2), 243–257.
- Mollborn, S., & Morningstar, E. (2009). Investigating the relationship between teenage childbearing and psychological distress using longitudinal evidence. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(3), 310–326.
- Morinis, J., Carson, C., & Quigley, M. A. (2013). Effect of teenage motherhood on cognitive outcomes in children: A population-based cohort study. *Archives of Disease in Childhood*, 98(12), 959–964.
- Oberlander, S. E., Black, M. M., & Starr, R. H. (2007). African American adolescent mothers and grandmothers: A multigenerational approach to parenting. *American Journal of Community Psychology*, 39(1–2), 37–46.
- Osofsky, J. D., Eberhart-Wright, A., Ware, L. M., & Hann, D. M. (1992). Children of adolescent mothers: A group at risk for psychopathology. *Infant Mental Health Journal*, 13(2), 119–131.
- Oxford, M. L., Gilchrist, L. D., Lohr, M. J., Gillmore, M. R., Morrison, D. M., & Spieker, S. J. (2005). Life course heterogeneity in the transition from adolescence to adulthood among adolescent mothers. *Journal of Research on Adolescence*, 15(4), 479–504.

- Pelaez, M., Field, T., Pickens, J. N., & Hart, S. (2008). Disengaged and authoritarian parenting behavior of depressed mothers with toddlers. *Infant Behavior and Development*, 31(1), 145–148.
- Ruedinger, E., & Cox, J. E. (2012). Adolescent childbearing: Consequences and interventions. *Current Opinion in Pediatrics*, 24(4), 446–452.
- Ryan-Krause, P., Meadows-Oliver, M., Sadler, L. S., & Swartz, M. K. (2009). Developmental status of children of teen mothers: Contrasting objective assessments with maternal reports. *Journal of Pediatric Health Care*, 23(5), 303–309.
- Sadler, L. S., Anderson, S. A., & Sabatelli, R. M. (2001). Parental competence among African American adolescent mothers and grandmothers. *Journal of Pediatric Nursing*, 16(4), 217–233.
- Savio Beers, L. A., & Hollo, R. E. (2009). Approaching the adolescent-headed family: A review of teen parenting. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 39(9), 216–233.
- Sellers, K., Black, M. M., Boris, N. W., Oberlander, S. E., & Myers, L. (2011). Adolescent mothers' relationships with their own mothers: Impact on parenting outcomes. *Journal of Family Psychology*, 25(1), 117–126.
- Smith, M. M., & Grenyer, B. F. S. (1999). Psychosocial profile of pregnant adolescents in a large Australian regional area. *Australian Journal of Rural Health*, 7(1), 28–33.
- Sommer, K., Whitman, T. L., Borkowski, J. G., Schellenbach, C. J., Maxwell, S. E., & Keogh, D. A. (1993). Cognitive readiness and adolescent parenting. *Developmental Psychology*, 29(2), 389–398.
- Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E. A., & Collins, W. A. (2005). *The development of the person: The Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood*. Guilford Press.
- Stevenson Barratt, M., & Roach, M. A. (1995). Early interactive processes: Parenting by adolescent and adult single mothers. *Infant Behavior and Development*, 18(1), 97–109.
- Stiles, A. S. (2010). Case study of an intervention to enhance maternal sensitivity in adolescent mothers. *Journal of Obstetric, Gynecologic, and Neonatal Nursing*, 39(6), 723–733.
- Tan, L. H., & Quinlivan, J. A. (2006). Domestic violence, single parenthood, and fathers in the setting of teenage pregnancy. *Journal of Adolescent Health*, 38(3), 201–207.
- Thompson, S. D., & Crase, S. J. (2004). Fathers of infants born to adolescent mothers: A comparison with non-parenting male peers and adolescent mothers. *Children and Youth Services Review*, 26(5), 489–505.
- Toga, A. W., Thompson, P. M., & Sowell, E. R. (2006). Mapping brain maturation. *Trends in Neurosciences*, 29(3), 148–159.
- Valentino, K., Nuttall, A. K., Comas, M., Borkowski, J. G., & Akai, C. E. (2012). Intergenerational continuity of child abuse among adolescent mothers: Authoritarian parenting, community violence, and race. *Child Maltreatment*, 17(2), 172–181.
- Whitman, T. L., Borkowski, J. G., Keogh, D. A., & Weed, K. (2001). *Interwoven lives: Adolescent mothers and their children*. Lawrence Erlbaum Associates.

RESILIENCE IN THE FACE OF CANCER: EMOTIONAL PROCESSING, SUPPORT AND MEANING

REZILIENTA ÎN FAȚA CANCERULUI: PROCESARE EMOȚIONALĂ, SUPT ȘI SENS

Adriana POPOVICI

PhD in Psychology, University Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences,
Free International University of Moldova (ULIM)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8971-0353>

Abstract. *An oncological diagnosis represents a critical life event that may trigger a profound existential crisis, leading to the activation of psychological defense mechanisms and coping strategies, some adaptive and others less adaptive. Beyond biological treatment, the patient's resilience largely depends on the ability to restructure the internal psychological world and to attribute personal meaning to the experience of illness. The present article aims to examine how patients' attitudes toward oncological disease influence the emotional processing of the experience, their capacity for adaptation, and the construction of personal meaning. Particular attention is given to the role of psychological and relational factors in the development of resilience.*

In the context of the increasing incidence of oncological diseases, a purely biomedical approach proves insufficient. The relevance of this topic lies in the need to identify psychological factors that can enhance the effectiveness of the recovery process. Understanding the dynamic interaction between emotional processing—reflected in defense mechanisms—and behavioral adaptation strategies expressed through coping enables multidisciplinary teams to provide personalized psychological support, reduce the risk of secondary traumatization, and improve patients' quality of life.

Keywords: *patient, oncological diagnosis, resilience, adaptation.*

Rezumat. *Diagnosticul oncologic reprezintă un eveniment critic în viața persoanei, care poate genera o criză existențială profundă și poate determina activarea mecanismelor de apărare psihologică și a strategiilor de coping, unele adaptative, iar altele mai puțin adaptative. Dincolo de tratamentul biologic, reziliența pacientului depinde în mare măsură de modul în care acesta reușește să își restructureze universul interior și să atribuie sens experienței bolii. În articolul de față, autorul își propune să analizeze modul în care atitudinea pacienților diagnosticați cu afecțiuni oncologice față de boală influențează procesarea emoțională a experienței, capacitatea de adaptare și construirea sensului personal, evidențiind rolul factorilor psihologici și relaționali în dezvoltarea rezilienței.*

În contextul creșterii incidenței afecțiunilor oncologice, abordarea exclusiv biomedicală se dovedește insuficientă. Actualitatea temei rezidă în necesitatea identificării factorilor psihologici care pot spori eficiența procesului de recuperare. Înțelegerea dinamicii dintre procesarea emoțională, reflectată în mecanismele de apărare, și strategiile comportamentale de adaptare, exprimate prin coping, permite echipelor multidisciplinare să ofere suport psihologic personalizat, să reducă riscul traumatizării secundare și să contribuie la îmbunătățirea calității vieții pacienților.

Cuvinte-cheie: *pacient, diagnostic oncologic, reziliență, adaptare.*

INTRODUCERE

Frica asociată diagnosticului de cancer constituie una dintre cele mai intense reacții emoționale pe care o persoană le poate experimenta, fiind adesea declanșată încă din fazele incipiente ale suspiciunii de boală. Această teamă profundă, generată de imprevizibilitatea evoluției afecțiunii și de reprezentările sociale ale cancerului ca boală amenințătoare pentru viață, amplifică impactul psihologic al diagnosticului și influențează modul în care individul se raportează la propria stare de sănătate (Iluță, 2023).

Confruntarea cu o astfel de realitate presupune o ruptură a echilibrului anterior al persoanei, generând o stare de vulnerabilitate caracterizată prin anxietate, nesiguranță și suferință emoțională. În acest context, adaptarea la boală se conturează ca un proces esențial, care implică mobilizarea unor resurse interne și externe necesare menținerii echilibrului psihologic și funcționării cotidiene.

Conceptul de adaptare, larg utilizat în literatura de specialitate, este definit ca o proprietate fundamentală a organismului de a răspunde solicitărilor mediului în vederea supraviețuirii și dezvoltării (Tănăsescu, 2003). În mod firesc, toate organismele vii sunt capabile să se adapteze la condițiile de mediu; însă, în cazul ființei umane, acest proces capătă o complexitate sporită, fiind susținut de funcțiile psihice superioare și de capacitatea de autoreglare. Astfel, adaptarea nu se limitează la răspunsuri biologice, ci implică procese cognitive și emoționale complexe, care contribuie la dezvoltarea și maturizarea personalității (Tănăsescu, 2003).

În cazul bolilor oncologice, adaptarea este strâns legată de experiența traumei psihologice generate de diagnostic. Trauma nu este definită exclusiv prin intensitatea evenimentului, ci prin impactul subiectiv pe care acesta îl exercită asupra individului, fiind influențată de resursele psihologice disponibile și de capacitatea persoanei de a integra experiența trăită. În acest context, reziliența devine un concept central, fiind asociată cu capacitatea individului de a face față unei situații de criză, de a depăși dificultățile și de a-și continua dezvoltarea într-o formă reorganizată și adaptativă (Cyrulnik, 2006).

Reziliența nu presupune absența suferinței, ci capacitatea de a integra experiența traumatică în propria biografie, transformând-o într-o sursă de învățare, creștere și dezvoltare personală. Astfel, individul nu rămâne un simplu receptor pasiv al evenimentului traumatic, ci devine un agent activ al propriei adaptări, capabil să mobilizeze resurse cognitive, emoționale și sociale în vederea reconstruirii echilibrului psihologic și a redobândirii sentimentului de control asupra propriei vieți.

MATERIALE ȘI METODE

Studiul de față are un caracter descriptiv-analitic și este orientat spre investigarea dimensiunilor psihologice implicate în procesul de adaptare la boala oncologică, cu accent asupra procesării emoționale, suportului social perceput și capacității de atribuire a sensului experienței trăite. Demersul teoretic urmărește evidențierea modului în care acești factori contribuie la dezvoltarea și consolidarea rezilienței în contextul confruntării cu diagnosticul oncologic.

În concordanță cu obiectivele propuse, cercetarea a fost fundamentată pe analiza și sinteza literaturii de specialitate din domeniul psihologiei sănătății, psihologiei clinice și psihologiei oncologice. Materialul analizat a inclus articole științifice, lucrări de sinteză, volume de referință și studii relevante care abordează

relația dintre reziliență, procesare emoțională, suport social și adaptarea psihologică la boala oncologică.

Selecția surselor bibliografice a fost realizată pe baza criteriilor de relevanță tematică, actualitate și valoare științifică, fiind integrate atât perspective teoretice clasice, cât și contribuții contemporane. O atenție deosebită a fost acordată studiilor care evidențiază mecanismele psihologice implicate în adaptarea la boală, precum și rolul resurselor personale și relaționale în menținerea echilibrului psihologic al pacientului oncologic.

Analiza literaturii a permis identificarea principalelor dimensiuni asociate rezilienței în contextul bolii oncologice, precum procesarea emoțională a experienței diagnosticului, strategiile de coping, suportul social perceput și atribuirea sensului experienței de boală. Integrarea acestor perspective a facilitat conturarea unui cadru conceptual comprehensiv privind factorii psihologici care susțin adaptarea și recuperarea persoanelor diagnosticate cu afecțiuni oncologice.

REZULTATELE CERCETĂRII

Rezultatele analizei literaturii de specialitate evidențiază faptul că reziliența reprezintă un construct complex, dezvoltat în contextul transformărilor sociale, istorice și culturale ale secolului XX și începutului secolului XXI. Evenimentele marcate de instabilitate globală, conflicte, catastrofe naturale și crize sociale au determinat o creștere semnificativă a interesului pentru capacitatea individului de a face față adversității și de a-și continua dezvoltarea în condiții de vulnerabilitate.

Din această perspectivă, reziliența este definită ca abilitatea individului de a depăși situațiile traumatice și de a-și relua cursul dezvoltării, chiar și în condiții de risc major pentru echilibrul psihologic (Munteanu și Munteanu, 2011). Aceasta nu se reduce la simpla rezistență la stres, ci implică un proces activ de reorganizare și reconstrucție psihologică, în care persoana devine participant activ la propria adaptare.

Analiza surselor consultate evidențiază caracterul dinamic al rezilienței, aceasta fiind rezultatul interacțiunii continue dintre factorii individuali și cei de mediu. În acest sens, distincția realizată de Ionescu (2013) între reziliența naturală și reziliența asistată oferă un cadru conceptual relevant pentru înțelegerea mecanismelor de adaptare în context oncologic.

Pornind de la această delimitare, pot fi analizate principalele dimensiuni care caracterizează cele două forme ale rezilienței – naturală și asistată –, respectiv strategiile de coping (adaptative și dezadaptative), nivelul sănătății mintale (anxietate, depresie, echilibru emoțional), rolul relațiilor apropiate și al suportului familial, precum și influența suportului social extins și a intervențiilor psihologice specializate (psihoterapie, grupuri de suport). Această distincție facilitează înțelegerea modului în care diferitele forme de reziliență contribuie la adaptarea persoanelor diagnosticate cu afecțiuni oncologice.

În cadrul rezilienței naturale, unul dintre indicatorii esențiali îl constituie nivelul sănătății mintale. Studiile arată că aproximativ o treime dintre pacienții diagnosticați cu cancer prezintă dificultăți emoționale semnificative, precum anxietatea și depresia (Mitchell et al., 2011), iar prevalența depresiei variază între 8% și 24%, în funcție de tipul și stadiul bolii (Krebber et al., 2014). Aceste date evidențiază impactul major al diagnosticului oncologic asupra funcționării psihologice a persoanei.

În acest context, reziliența se conturează ca un factor protector important, fiind asociată cu niveluri mai reduse de anxietate și depresie și cu menținerea echilibrului emoțional (Zhang et al., 2021; Fradelos et al., 2017).

Totodată, rezultatele cercetărilor evidențiază faptul că reacțiile emoționale ale pacienților nu sunt uniforme. Aproximativ 45% dintre persoanele diagnosticate reușesc să mențină un nivel relativ stabil al funcționării psihologice, ceea ce sugerează existența unor mecanisme eficiente de adaptare. Mai mult, pacienții cu un nivel ridicat de reziliență prezintă un risc semnificativ mai redus de dezvoltare a distresului emoțional, confirmând rolul protector al acestui construct psihologic.

În cadrul rezilienței naturale, un rol central îl dețin strategiile de coping. Cercetările indică existența unei corelații pozitive între utilizarea strategiilor adaptative și nivelul rezilienței. Studiile realizate pe populații oncologice arată că strategiile orientate spre rezolvarea problemelor, gândirea optimistă și apelarea la suportul social sunt asociate cu o ajustare psihologică mai bună și cu niveluri mai reduse de anxietate și depresie (Zhang et al., 2021). De exemplu, într-un studiu realizat pe paciente diagnosticate cu cancer mamar ($N = 252$), a fost identificată o relație pozitivă semnificativă între nivelul rezilienței și strategiile de coping adaptative, precum abordarea optimistă și încrederea în sine (Eker et al., 2024).

În contrast, strategiile dezadaptative, precum evitarea, retragerea emoțională sau preocuparea anxioasă excesivă, sunt asociate cu niveluri crescute de distres psihologic. Cercetările evidențiază faptul că stilurile de coping bazate pe evitare, neputință și pasivitate favorizează creșterea anxietății și depresiei, afectând negativ capacitatea de adaptare la boală (Carver et al., 1989; Moorey & Greer, 2002).

Prin urmare, utilizarea strategiilor adaptative nu contribuie doar la diminuarea simptomelor de anxietate și depresie, ci facilitează și integrarea experienței oncologice în biografia personală, transformând reacția emoțională inițială într-un proces activ de adaptare. În această perspectivă, coping-ul poate fi înțeles ca un mecanism mediator între impactul emoțional al bolii și dezvoltarea rezilienței.

Mai mult, corelațiile identificate între reziliență și sănătatea mintală sugerează că reziliența nu reprezintă doar un rezultat al adaptării, ci și un factor activ de protecție psihologică. Nivelurile ridicate de reziliență sunt asociate cu o reglare emoțională mai eficientă și cu o capacitate crescută de gestionare a incertitudinii, ceea ce indică faptul că intervențiile orientate spre dezvoltarea rezilienței pot avea un rol preventiv important în reducerea distresului psihologic și în susținerea procesului de recuperare psihologică a pacienților oncologici.

Un aspect central evidențiat în cadrul analizei îl constituie importanța relațiilor semnificative în dezvoltarea rezilienței naturale. În context oncologic, aceste relații nu reprezintă doar o sursă de sprijin emoțional, ci și un factor determinant al procesului de adaptare și reorganizare psihologică. Datele empirice indică existența unei relații semnificative între reziliența familială, suportul social perceput și reziliența psihologică individuală. Astfel, într-un studiu realizat pe pacienți cu cancer avansat ($N = 338$), s-a demonstrat că reziliența familială prezice în mod direct bunăstarea subiectivă ($\beta = 0,602$, $p < 0,001$), iar suportul social și reziliența psihologică funcționează ca factori mediatori ai acestei relații (Yang et al., 2024).

Rezultate similare sunt raportate și în alte cercetări, care confirmă rolul central al suportului social în reducerea distresului emoțional și în creșterea capacității de adaptare. De exemplu, un studiu realizat pe pacienți cu cancer mamar ($N = 214$) a evidențiat faptul că 94,6% dintre participante prezentau frică de recurență, însă suportul social ($\beta = -0,75, p < 0,01$) și reziliența individuală ($\beta = -0,32, p < 0,01$) au exercitat un efect protector semnificativ, contribuind la diminuarea anxietății și la menținerea stabilității emoționale (Li et al., 2023). În aceeași direcție, cercetările arată că suportul familial este asociat pozitiv cu nivelul calității vieții și al bunăstării psihologice, pacienții care beneficiază de relații apropiate și stabile prezentând niveluri mai reduse de depresie și anxietate (García-Carmona et al., 2021).

Aceste rezultate sugerează că suportul social nu influențează exclusiv dimensiunea psihologică a adaptării, ci poate avea implicații și asupra evoluției clinice a bolii. Astfel, pacienții oncologici care dispun de un nivel ridicat de suport social înregistrează rate mai bune de supraviețuire și o adaptare mai eficientă la tratament (Bou-Samra et al., 2021; Kang et al., 2023). De asemenea, cercetările recente indică faptul că suportul social contribuie indirect la menținerea funcțiilor cognitive și la reducerea oboselei și depresiei, acționând ca un factor protector complex (Ding et al., 2025).

În ansamblu, aceste date confirmă faptul că familia și persoanele apropiate nu doar susțin pacientul în plan emoțional, ci facilitează activ procesul de reconstrucție psihologică, devenind un pilon esențial al dezvoltării rezilienței în fața bolii oncologice.

Conform lui Cyrulnik (2006), reconstrucția echilibrului psihologic este facilitată și de prezența unor „tutori ai rezilienței”, persoane semnificative care oferă sprijin emoțional și contribuie la atribuirea sensului experienței traumatice. În această perspectivă, suportul social devine un factor protector major în procesul de adaptare la boală.

În acest context, intervențiile psihologice se conturează ca o extensie firească a suportului social, având rolul de a consolida și direcționa aceste resurse către dezvoltarea rezilienței asistate. Studiile arată că intervențiile bazate pe psihoterapia cognitiv-comportamentală conduc la reduceri semnificative ale simptomelor de anxietate și depresie în rândul pacienților oncologici, cu dimensiuni ale efectului moderate ($d \approx 0,50-0,80$), ceea ce indică o eficiență clinică relevantă (Osborn et al., 2006).

De asemenea, meta-analizele evidențiază faptul că intervențiile psihologice contribuie la îmbunătățirea calității vieții și a adaptării emoționale, fiind asociate cu o reducere globală a distresului psihologic de aproximativ 30% în rândul pacienților incluși în programe de suport (Faller et al., 2013).

În mod particular, intervențiile centrate pe atribuirea sensului și pe procesarea emoțională s-au dovedit eficiente în reducerea simptomelor depresive și în creșterea nivelului de reziliență, facilitând integrarea experienței oncologice într-o perspectivă personală coerentă și adaptativă (Păslaru et al., 2025). Totodată, participarea la grupuri de suport psihologic este asociată cu scăderea semnificativă a nivelului de anxietate și cu îmbunătățirea funcționării sociale, pacienții raportând o capacitate mai mare de a face față incertitudinii și provocărilor asociate tratamentului (Faller et al., 2013).

Aceste rezultate susțin ideea că intervențiile psihologice nu doar reduc simptomatologia emoțională asociată bolii, ci contribuie activ la dezvoltarea rezilienței, transformând experiența oncologică într-un proces de reorganizare psihologică, adaptare și reconstrucție a sensului personal.

CONCLUZII

Rezultatele analizei evidențiază faptul că adaptarea la boala oncologică reprezintă un proces complex, rezultat al interacțiunii dintre resursele individuale și factorii de mediu. Capacitatea pacientului de a face față provocărilor generate de diagnostic și tratament este influențată atât de caracteristicile sale psihologice, cât și de calitatea relațiilor de sprijin și de accesul la intervenții specializate.

Datele analizate confirmă rolul esențial al rezilienței în procesul de adaptare psihologică la boală. Persoanele cu un nivel ridicat de reziliență manifestă o capacitate mai bună de reglare emoțională, utilizează mai frecvent strategii de coping adaptative și prezintă niveluri mai reduse de anxietate, depresie și distres psihologic. În acest context, reziliența apare nu doar ca un rezultat al adaptării, ci și ca un factor activ de protecție, care susține menținerea echilibrului psihologic în condiții de vulnerabilitate.

Totodată, rezultatele subliniază importanța suportului social și familial în dezvoltarea și consolidarea rezilienței. Relațiile apropiate oferă sprijin emoțional, facilitează procesarea experienței traumatice și contribuie la atribuirea sensului experienței de boală, favorizând astfel adaptarea și bunăstarea psihologică a pacientului.

Intervențiile psihologice completează aceste resurse naturale de adaptare, având un rol important în reducerea simptomelor emoționale, dezvoltarea strategiilor eficiente de coping și consolidarea rezilienței asistate. Prin facilitarea procesării emoționale și susținerea procesului de reconstrucție a sensului personal, acestea contribuie la îmbunătățirea calității vieții și la optimizarea procesului de recuperare.

În concluzie, reziliența nu poate fi înțeleasă exclusiv ca o trăsătură individuală, ci ca un proces dinamic și multidimensional, care se dezvoltă la intersecția dintre resursele personale, relațiile de suport și intervențiile specializate. Această perspectivă evidențiază necesitatea unei abordări integrative a pacientului oncologic, în care dimensiunea psihologică să fie recunoscută și valorificată ca o componentă esențială a procesului terapeutic și a îngrijirii centrate pe persoană.

BIBLIOGRAFIE

Bou-Samra, P., Ghozaly, M., Rigal, R., & Chitrani, B. (2021). Social support is associated with survival in patients with cancer. *Cancers*, 13(11), Article 2761. <https://doi.org/10.3390/cancers13112761>

Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>

Chama, Z., et al. (2025). The relationship between social support and quality of life in cancer patients. *International Journal of Surgery Open*, 74, Article 100865. <https://doi.org/10.1097/I09.0000000000000280>

Ding, Y., et al. (2025). Impact of social support on cognitive function in breast cancer patients: The mediating role of fatigue and depression. *Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing*, 12, Article 100743. <https://doi.org/10.1016/j.apjon.2025.100743>

Eker, P. Y., Erturhan Türk, K., & Sabancioğulları, S. (2024). The relationship between psychological resilience, coping strategies and fear of cancer recurrence in breast cancer patients. *European Journal of Oncology Nursing*, 68, Article 102719. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2024.102719>

Faller, H., Schuler, M., Richard, M., Heckl, U., Weis, J., & Küffner, R. (2013). Effects of psycho-oncologic interventions on emotional distress and quality of life in adult patients with cancer: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Oncology*, 31(6), 782–793. <https://doi.org/10.1200/JCO.2012.43.7319>

Fradelos, E. C., Papathanasiou, I. V., Veneti, A., & Kourakos, M. (2017). Psychological distress and resilience in women with breast cancer. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 18(9), 2545–2550. <https://doi.org/10.22034/APJCP.2017.18.9.2545>

Fu, Y., et al. (2024). The mediating effect of perceived social support between family resilience and meaning in life in breast cancer patients. *Supportive Care in Cancer*, 32, Article 425. <https://doi.org/10.1007/s00520-024-08605-0>

García-Carmona, M., et al. (2021). The influence of family social support on quality of life in cancer patients and caregivers. *Nursing Open*, 8(6), 3411–3419. <https://doi.org/10.1002/nop2.887>

Iluță, C. (2023). *Psihotraumatologia și reziliența familiei în lupta împotriva cancerului*. Editura Fundației Generația.

Kang, D., et al. (2023). Impact of social support during diagnosis and treatment on survival and psychological outcomes in cancer patients. *Cancer Research and Treatment*, 56(1), 125–133. <https://doi.org/10.4143/crt.2023.673>

Krebber, A. M. H., Buffart, L. M., Kleijn, G., Riepma, I. C., de Bree, R., Leemans, C. R., Becker, A., Brug, J., van Straten, A., & Cuijpers, P. (2014). Prevalence of depression in cancer patients: A meta-analysis of diagnostic interviews and self-report instruments. *Psycho-Oncology*, 23(2), 121–130. <https://doi.org/10.1002/pon.3409>

Li, Y., et al. (2023). Effects of social support, family resilience, and individual resilience on fear of cancer recurrence among persons with breast cancer. *Western Journal of Nursing Research*, 45(11), 993–1000. <https://doi.org/10.1177/01939459231200772>

Mitchell, A. J., Chan, M., Johansen, C., & Meader, N. (2011). Prevalence of depression, anxiety, and adjustment disorder in oncological, haematological, and palliative-care settings: A meta-analysis. *The Lancet Oncology*, 12(2), 160–174. [https://doi.org/10.1016/S1470-2045\(11\)70002-X](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(11)70002-X)

Moorey, S., & Greer, S. (2003). *Cognitive behaviour therapy for people with cancer*. Oxford University Press.

Munteanu, A., & Munteanu, A. (2011). *Violență, traumă, reziliență*. Polirom.

Osborn, R. L., Demoncada, A. C., & Feuerstein, M. (2006). Psychosocial interventions for depression, anxiety, and quality of life in cancer survivors: Meta-analyses. *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 36(1), 13–34. <https://doi.org/10.2190/EUFN-RV1K-Y3TR-FK0L>

Păslaru, A. M., et al. (2025). Mind over malignancy: A systematic review of coping and resilience interventions in cancer patients. *Medicina*, 61(6), Article 1086. <https://doi.org/10.3390/medicina61061086>

Yang, Y., et al. (2024). Effect of family resilience on subjective well-being in cancer patients: The mediating role of perceived social support. *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1222792. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1222792>

Zhang, H., Zhao, Q., Cao, P., & Ren, G. (2017). Resilience and quality of life: Exploring the mediator role of social support in patients with breast cancer. *Medical Science Monitor*, 23, 5969–5979. <https://doi.org/10.12659/MSM.907730>

**ANXIETY-RELATIONAL DYNAMICS IN EMERGING ADULthood: AN
INTEGRATIVE BIOPSYCHOSOCIAL FRAMEWORK AND CLINICAL ALGORITHM
FOR PERSONALIZED PSYCHOTHERAPY**

**DINAMICA ANXIETATE-RELAȚII ÎN VÂRSTA ADULTĂ EMERGENTĂ: CADRU
BIOPSIHOSOCIAL INTEGRATIV ȘI ALGORITM CLINIC PENTRU PSIHOTERAPIA
PERSONALIZATĂ**

Angela CALANCEA

PhD in Psychology, Associate Professor, Clinical and Jungian Psychologist, Cognitive Behavioral Therapist, Psychosomatic-Oriented Psychotherapist, Hypnotherapist, Family Systems Therapist, Ion Creangă State Pedagogical University of Chișinău

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2869-0157>

Robert CALANCEA

Master's Degree in Clinical Psychology and Psychological Counselling, Master's Degree in International Relations, European External Action Service (EEAS)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0183-4180>

Abstract. *Emerging adulthood represents a developmental period characterized by identity exploration, relational transitions, and prolonged neurobiological maturation. During this stage, anxiety symptoms frequently co-occur with relational instability, including insecure attachment patterns, interpersonal conflict, and relationship turnover. Although numerous theoretical approaches address anxiety disorders and interpersonal functioning separately, relatively few frameworks integrate these domains into a coherent explanatory model.*

The present article proposes an integrative biopsychosocial framework that conceptualizes anxiety-relational dynamics as a system of interacting processes operating across biological regulation, cognitive-emotional processing, attachment schemas, interpersonal behavior, and sociocultural context. Developmental instability, neuroregulatory asymmetry between limbic reactivity and prefrontal control, and digitally mediated relational environments may amplify feedback loops between anxiety and relational dysfunction.

Building on this framework, the article introduces a clinical decision-making algorithm designed to guide personalized integrative psychotherapy. By translating theoretical insights into structured treatment pathways, the proposed model contributes to the development of precision-oriented interventions capable of addressing both anxiety symptoms and relational functioning during emerging adulthood.

Keywords: *emerging adulthood, anxiety-relational dynamics, integrative psychotherapy, attachment processes, emotion regulation, biopsychosocial framework, personalized psychotherapy.*

Rezumat. *Vârsta adultă emergentă reprezintă o etapă de dezvoltare caracterizată prin explorarea identității, tranziții relaționale frecvente și maturizare neurobiologică prelungită. În această perioadă, simptomele de anxietate apar adesea concomitent cu instabilitatea relațională, incluzând atașamentul nesigur, conflictele interpersonale și succesiunea frecventă a relațiilor.*

Deși numeroase abordări teoretice analizează separat tulburările de anxietate și funcționarea interpersonală, relativ puține modele integrează aceste domenii într-un cadru explicativ coerent. Articolul propune un cadru biopsihosocial integrativ care conceptualizează dinamica anxietate-relații ca un sistem de procese interconectate ce implică reglarea biologică, procesarea cognitiv-emoțională, schemele de atașament, comportamentele interpersonale și contextul sociocultural.

Instabilitatea dezvoltării, asimetria neuroreglatorie dintre reactivitatea limbică și controlul prefrontal, precum și mediile relaționale mediate digital pot amplifica buclele de feedback dintre anxietate și disfuncțiile relaționale. Pe baza acestui cadru, articolul introduce un algoritm clinic destinat personalizării intervențiilor psihoterapeutice integrative.

Cuvinte-cheie: adult emergent, dinamica anxietate-relații, psihoterapie integrativă, procese de atașament, reglare emoțională, cadru biopsihosocial, psihoterapie personalizată.

INTRODUCTION

“Anxiety in emerging adulthood is best understood not as an isolated clinical symptom but as a relationally embedded process emerging from the interaction of biological regulation, cognitive–emotional processing, attachment schemas, and sociocultural context”.

Emerging adulthood, typically defined as the developmental period between approximately 18 and 30 years of age, represents a distinct stage in the life course characterized by identity exploration, relational experimentation, prolonged neurobiological maturation, and intensified sociocultural exposure (Arnett, 2020). During this phase, individuals transition from adolescence toward adult roles while navigating uncertainty across educational, professional, and interpersonal domains. Although emerging adulthood offers substantial opportunities for autonomy and personal development, it simultaneously constitutes a period of heightened psychological vulnerability.

Epidemiological evidence indicates that anxiety disorders reach particularly high prevalence during emerging adulthood. Global mental health data suggest that a substantial proportion of young adults experience clinically significant anxiety symptoms during this developmental stage (Santomauro et al., 2021; World Health Organization, 2022). Disorders such as generalized anxiety disorder, social anxiety disorder, and panic disorder frequently emerge during this period and may persist into later adulthood if not adequately addressed.

At the same time, relational instability has become an increasingly prominent feature of contemporary emerging adulthood. Romantic relationship turnover, interpersonal conflict, insecure attachment patterns, and experiences of loneliness are frequently reported among young adults navigating complex relational environments shaped by rapid social change and digital communication technologies (Twenge & Campbell, 2022). These relational dynamics may interact with psychological vulnerability, generating self-reinforcing cycles of emotional distress and interpersonal disruption.

A growing body of research suggests that anxiety symptoms and relational dysfunction often co-occur and mutually influence one another through reciprocal processes. Individuals experiencing elevated anxiety frequently demonstrate reassurance-seeking behaviors, heightened sensitivity to social cues, and avoidance of

interpersonal situations, which may destabilize relationships and increase relational tension (Duffy et al., 2020). Conversely, relational rejection, ambiguity, or instability may intensify emotional insecurity, rumination, and perceived threat, thereby amplifying anxiety symptoms.

Neuroscientific findings further illuminate these interactions. Developmental neuroimaging research indicates that the prefrontal cortex—responsible for executive control and emotional regulation—continues to mature into the late twenties, whereas limbic structures associated with emotional reactivity and threat detection reach functional maturity earlier (Casey et al., 2021). This developmental asymmetry may contribute to heightened emotional reactivity and reduced regulatory capacity in stressful interpersonal contexts, thereby increasing susceptibility to anxiety–relational feedback cycles.

Despite growing attention to anxiety disorders and interpersonal functioning, theoretical integration across explanatory frameworks remains limited. Cognitive-behavioral models emphasize maladaptive cognitions and avoidance processes (Hofmann & Hayes, 2021), whereas attachment theory highlights internal working models and relational schemas derived from early interpersonal experiences (Zimmermann & Iwanski, 2021). Sociocultural perspectives, in turn, focus on environmental influences such as digitally mediated relational ecosystems, social comparison processes, and economic uncertainty affecting young adults (Twenge & Campbell, 2022).

However, relatively few conceptual frameworks integrate biological, psychological, relational, and sociocultural processes into a coherent model capable of capturing the complexity of anxiety–relational dynamics during emerging adulthood. The present article addresses this gap by proposing an integrative biopsychosocial framework that conceptualizes anxiety–relational comorbidity as a system of interacting processes operating across multiple domains of human functioning.

Furthermore, the article introduces a clinical decision-making algorithm designed to guide personalized integrative psychotherapy. By translating theoretical insights into structured assessment and intervention pathways, the proposed model aims to contribute to the development of precision-oriented psychotherapeutic strategies capable of addressing both anxiety symptoms and relational functioning during emerging adulthood.

PART I. THE INTEGRATIVE DEVELOPMENTAL FRAMEWORK

Developmental and Biopsychosocial Foundations of Anxiety–Relational Comorbidity in Emerging Adulthood

Emerging adulthood (18–30 years) represents a distinct developmental stage characterized by identity exploration, relational experimentation, prolonged neurobiological maturation, and intensified sociocultural exposure (Arnett, 2020). Originally conceptualized as a unique life period defined by five key features—identity exploration, instability, self-focus, feeling in-between, and perceived possibilities—emerging adulthood creates conditions that foster growth while simultaneously increasing vulnerability to psychological distress.

Epidemiological Convergence and Comorbidity

Recent epidemiological research consistently identifies emerging adulthood as a high-risk period for the onset and consolidation of anxiety disorders. Across global

datasets, anxiety symptoms are highly prevalent within this age range, with particularly elevated levels reported among university students and individuals exposed to socioeconomic uncertainty (Santomauro et al., 2021; World Health Organization, 2022). In parallel, relational dysfunction—including insecure attachment patterns, recurrent interpersonal conflict, and chronic loneliness—is frequently reported among emerging adults navigating unstable relational environments (Twenge & Campbell, 2022).

Critically, the co-occurrence of anxiety symptoms and relational instability should not be conceptualized as two independent phenomena that merely overlap. Instead, available evidence supports a bidirectional interaction: anxiety symptoms often generate avoidance, reassurance-seeking behaviors, and hypervigilant monitoring of social cues, which may destabilize relationships by increasing conflict, perceived rejection, and relational withdrawal (Duffy et al., 2020). In turn, relational disruption intensifies rumination and emotional insecurity, thereby reinforcing anxiety and maintaining a self-perpetuating cycle of distress.

Empirical path-analytic findings summarized in the present manuscript suggest moderate bidirectional effects between anxiety and relational instability ($\beta \approx 0.45$ in both directions), supporting the view that anxiety–relational comorbidity functions as a self-reinforcing feedback loop rather than a unidirectional causal chain.

Developmental Vulnerabilities in Emerging Adulthood

Multiple theoretical frameworks help explain why emerging adulthood amplifies anxiety–relational vulnerability. Developmental instability, attachment insecurity, cumulative life transitions, and asymmetries in neurobiological maturation converge to create a high-risk context for emotional dysregulation and relational turbulence (Arnett, 2020; Casey et al., 2021; Zimmermann & Iwanski, 2021).

Table 1. Developmental Vulnerabilities Underlying Anxiety–Relational Comorbidity

Developmental Framework	Core Vulnerability	Anxiety Mechanism	Relational Mechanism	Implications for Intervention
Emerging Adulthood (Arnett)	Identity instability	Uncertainty and self-doubt	On–off relationship cycles	Psychoeducation and identity integration
Attachment Theory	Insecure attachment styles	Hypervigilance to rejection	Clinging or avoidance behaviors	Attachment-focused interventions
Transition Theory (Schlossberg)	Accumulated life transitions	Cognitive overload	Loss of support systems	Transition-focused coping strategies
Neurodevelopment	Prefrontal immaturity	Poor emotional regulation	Impulsive relational decisions	Emotion regulation training

These findings suggest that psychological vulnerability during emerging adulthood should be understood as the result of a systemic interaction among biological maturation, interpersonal experience, and environmental context. Rather than reflecting an individual deficit, vulnerability emerges from the dynamic interplay

between ongoing neurodevelopment, internalized relational schemas, and contextual pressures that shape coping resources, emotional regulation, and relational stability.

Neurodevelopmental Asymmetry and Emotional Regulation

Neuroscientific evidence further strengthens the developmental perspective by identifying a regulatory imbalance characteristic of emerging adulthood. Neuroimaging research indicates that the prefrontal cortex—particularly neural networks involved in executive control and emotion regulation—continues to mature into the late twenties, whereas limbic systems responsible for threat detection, including amygdala-based reactivity, reach functional maturity earlier and remain highly responsive to social and emotional stimuli (Casey et al., 2021).

This neurodevelopmental asymmetry—characterized by heightened emotional reactivity combined with still-developing top-down regulatory control—creates a biological context in which perceived interpersonal threat, rejection, or relational ambiguity may trigger disproportionate anxiety responses. Within relational contexts, this imbalance may manifest through rapid emotional escalation, defensive responding, and difficulties returning to emotional baseline following interpersonal stressors.

Rumination and Self-Referential Processing

The literature further identifies rumination as a central cognitive mechanism underlying anxiety–relational dysregulation. Repetitive analysis of interpersonal events in an attempt to identify hidden meanings, rejection cues, or potential threats may sustain physiological arousal and threat appraisal long after the triggering event has passed (Hofmann & Hayes, 2021).

Conceptually, this process is consistent with evidence linking rumination to self-referential processing systems, including activity within the default mode network (DMN), which may reduce emotional flexibility and contribute to symptom persistence. From a clinical perspective, these findings support interventions that combine cognitive restructuring with emotion-regulation and mindfulness-based techniques, rather than relying exclusively on cognitive change strategies (Hofmann & Hayes, 2021).

Biopsychosocial Models of Anxiety-Relational Interaction: Why Integration Is Needed

Several theoretical models have attempted to explain the relationship between anxiety and interpersonal functioning, including bidirectional anxiety-cycle models, interpersonal neurobiology, evolutionary approaches to threat detection, and diathesis–stress frameworks. Each model contributes valuable explanatory elements; however, their relative fragmentation limits clinical applicability, particularly during emerging adulthood, when developmental instability and sociocultural pressures operate simultaneously (Arnett, 2020; Twenge & Campbell, 2022).

The comparative synthesis presented above supports the central argument of this article: a comprehensive understanding of anxiety–relational comorbidity during emerging adulthood requires an integrative framework capable of simultaneously addressing biological regulation, cognitive-emotional processes, attachment schemas, interpersonal behaviors, and sociocultural influences.

Table 2. Comparative Overview of Biopsychosocial Models

Model	Biological Level		Psychological Level	Social Level	Predictive Strength	Therapeutic Implications
Bidirectional Anxiety Cycle	Amygdala hyperreactivity		Rumination	Social avoidance	$\beta \approx 0.45$	CBT with interpersonal exposure
Interpersonal Neurobiology	Default Mode Network dysregulation		Internal relational schemas	Therapeutic alliance	$r \approx 0.55$	Attachment-informed therapy
Evolutionary Anxiety Model	Threat-detection bias		Catastrophic interpretation	Modern relational ambiguity	Conceptual	Cognitive recalibration
Diathesis-Stress Model	Genetic vulnerability		Early attachment patterns	Stressful life events	$\sim 35\%$ variance explained	Vulnerability identification
Integrative Model (proposed)	Neurodevelopmental regulation		Attachment and cognition	Sociocultural transitions	Multilayered	Multicomponent intervention

Taken together, these dimensions form a dynamic and reciprocal system in which biological vulnerabilities, psychological processes, and relational experiences continuously interact, shaping both anxiety symptoms and interpersonal functioning throughout the transition to adulthood.

The Anxiety-Relational Amplification Cycle

The empirical findings reviewed in the present manuscript support a central conceptual proposition: anxiety and relational instability function as a self-reinforcing amplification loop. This process may be represented through the following sequence: *anxiety activation → reassurance seeking and avoidance → relational strain → perceived rejection → rumination → amplified anxiety*.

During emerging adulthood, this cycle is further intensified by developmental and sociocultural amplifiers, including unstable romantic relationships, social comparison pressures within digital environments, geographic mobility and migration, as well as economic uncertainty (Arnett, 2020; Twenge & Campbell, 2022). Consequently, anxiety-relational dynamics should be understood as a continuously evolving system in which biological vulnerability, psychological processes, and relational experiences interact reciprocally rather than sequentially.

Cross-National Epidemiological Context

Understanding anxiety-relational dynamics requires situating individual vulnerability within broader epidemiological and sociocultural contexts. International data indicate that anxiety prevalence among emerging adults remains consistently elevated across geographical regions, although the specific forms of relational stress vary according to sociocultural conditions (Santomauro et al., 2021; World Health Organization, 2022).

Table 3. Comparative Prevalence of Anxiety and Relational Dysfunction (2024–2026)

Region	Anxiety Prevalence (18–30)	Relational Stress Indicators
North America	$\sim 28\%$	High levels of dating instability

Region	Anxiety Prevalence (18–30)	Relational Stress Indicators
European Union	~25%	Moderate relational conflict
East Asia	~20%	Academic-related relational stress
Latin America	~24%	Family- and economic-related relational pressures
Global average	~25%	Relational uncertainty during life transitions

These findings highlight the global relevance of anxiety–relational comorbidity while simultaneously illustrating how sociocultural contexts shape the specific forms of relational stress experienced by emerging adults (Twenge & Campbell, 2022).

Developmental Risk Factors for Anxiety–Relational Amplification

Beyond foundational developmental instability and attachment insecurity, the literature identifies several psychological processes that intensify the coupling between anxiety and relational dysfunction.

Intolerance of uncertainty contributes to heightened sensitivity toward ambiguous relational signals, often triggering excessive worry, persistent meaning-seeking, increased physiological arousal, and intensified monitoring of interpersonal interactions.

Rumination represents another key risk factor. Repetitive cognitive revisiting of interpersonal events sustains threat appraisal, prolongs emotional activation, and impedes adaptive emotional processing (Hofmann & Hayes, 2021).

Emotional dysregulation further amplifies vulnerability. Difficulties in identifying, understanding, and modulating emotional states may result in impulsive interpersonal reactions that escalate conflict, reinforce insecurity, and perpetuate relational instability (Casey et al., 2021).

Taken together, these factors increase the likelihood that interpersonal stressors will be transformed into prolonged anxiety activation and maladaptive relational behaviors, thereby strengthening anxiety–relational feedback loops.

Developmental Amplification Hypothesis

Based on the convergence of developmental, neuroscientific, and epidemiological evidence, emerging adulthood may be conceptualized as a developmental amplification stage. Within this framework, multiple layers of vulnerability interact synergistically: *biological vulnerability × attachment insecurity × developmental instability × digitally mediated relational environments = amplified anxiety–relational feedback loops*.

Rather than functioning as independent risk factors, these elements form an interconnected system in which disruptions occurring within one domain may propagate across others. Consequently, interventions focused exclusively on anxiety symptoms may alleviate acute distress while leaving maladaptive relational schemas unchanged, thereby increasing the likelihood of relapse.

Conversely, interventions targeting only relational functioning may improve relationship stability without adequately addressing physiological hyperarousal and anxiety-related processes. This observation provides a strong rationale for the

development of integrative psychotherapeutic approaches capable of simultaneously addressing both anxiety symptoms and relational functioning.

Implications for Integrative Psychotherapeutic Models

The synthesis presented throughout this section supports several important principles for the design of psychotherapeutic interventions targeting anxiety-relational dynamics during emerging adulthood. First, anxiety symptoms and relational dysfunction should be conceptualized as components of an interacting system rather than as independent clinical problems. Their reciprocal influence suggests that effective interventions must address both domains simultaneously in order to interrupt self-reinforcing cycles of emotional distress and interpersonal instability.

Second, emerging adulthood introduces a range of developmental amplifiers that increase psychological vulnerability while simultaneously creating opportunities for therapeutic growth and adaptation. The heightened developmental plasticity characteristic of this period may facilitate meaningful psychological change when appropriate interventions are implemented (Arnett, 2020).

Third, the therapeutic alliance and the processing of relational experiences should be viewed as central mechanisms of change rather than as secondary or supportive elements of treatment. Corrective relational experiences occurring within the therapeutic relationship may contribute significantly to the modification of maladaptive attachment schemas and interpersonal expectations (Zimmermann & Iwanski, 2021).

Fourth, personalization emerges as a fundamental requirement for effective intervention. Considerable heterogeneity exists among emerging adults with regard to attachment organization, symptom severity, developmental history, and current life-transition demands. Consequently, treatment planning should be guided by individualized assessment rather than standardized symptom-based protocols alone.

Finally, the available evidence suggests that integrative treatment architectures combining cognitive, relational, somatic, and contextual interventions are likely to produce more durable outcomes than approaches grounded exclusively in a single theoretical orientation (Cuijpers et al., 2023; Hofmann & Hayes, 2021). Such interventions are better positioned to address the multidimensional nature of anxiety-relational comorbidity and the complex interactions among biological regulation, emotional processing, interpersonal functioning, and sociocultural influences.

These principles provide the conceptual foundation for the integrative system model developed in Part II.

PART II. THE INTEGRATIVE BIOPSYCHOSOCIAL MODEL OF ANXIETY-RELATIONAL DYNAMICS

Building upon the developmental foundations outlined above, the present article proposes that anxiety and relational instability during emerging adulthood should be conceptualized as dynamically interacting processes embedded within an integrated biopsychosocial system. Single-paradigm approaches—whether cognitive-behavioral, interpersonal, psychodynamic, or attachment-based—capture only specific aspects of this complexity and may therefore provide incomplete explanations of anxiety-relational comorbidity (Hofmann & Hayes, 2021; Zimmermann & Iwanski, 2021).

The proposed integrative model addresses this limitation by specifying how biological, psychological, relational, and sociocultural processes interact over time through reciprocal feedback mechanisms. Rather than viewing anxiety and relational dysfunction as separate clinical phenomena, the model conceptualizes them as interconnected expressions of a broader self-regulating system operating across multiple levels of human functioning.

System Architecture: Five Interacting Layers

- The model identifies five interacting layers that jointly shape emotional and relational functioning during emerging adulthood:
- Biological regulation layer;
- Psychological processing layer;
- Attachment and relational schema layer;
- Interpersonal behavioral layer;
- Sociocultural contextual layer.

These layers operate simultaneously rather than sequentially. Consequently, disturbances occurring at any level may propagate throughout the system, generating cascading effects across emotional regulation, cognitive processing, interpersonal functioning, and relational stability.

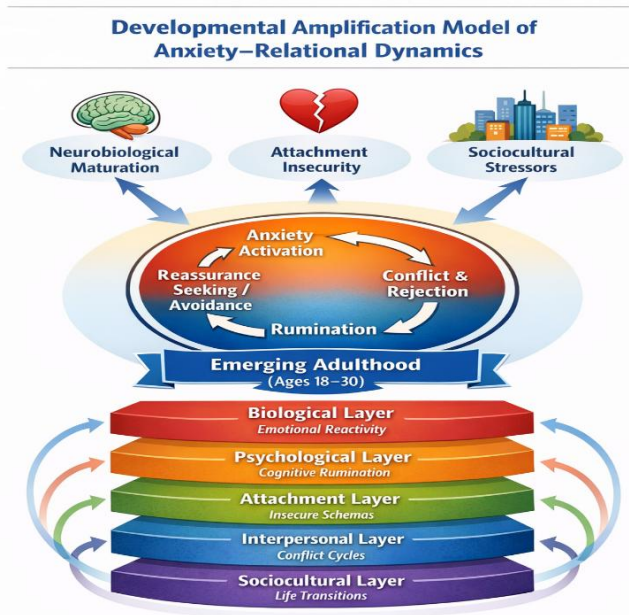

Figure 1. Developmental Amplification Model of Anxiety-Relational Dynamics in Emerging Adulthood

The interaction among emotional activation, interpersonal behavior, and cognitive rumination may therefore be conceptualized as a self-reinforcing developmental system. Figure 1 illustrates the proposed developmental amplification model of anxiety-relational dynamics during emerging adulthood (18-30 years).

Within this framework, neurobiological maturation processes, attachment insecurity, and sociocultural stressors interact with cognitive and emotional mechanisms to generate a recurrent feedback cycle linking anxiety activation, reassurance-seeking or avoidance behaviors, relational conflict or perceived rejection, and persistent rumination. These processes unfold across interconnected biopsychosocial layers, reinforcing one another over time and contributing to the maintenance of anxiety–relational dysfunction.

Table 4. Structure of Anxiety–Relational Interaction

System Level	Core Processes	Clinical Manifestations	Therapeutic Targets
Biological	Limbic hyperreactivity, autonomic activation	Panic symptoms, physiological arousal	Somatic regulation, breathing techniques
Psychological	Rumination, catastrophic interpretation	Persistent worry, cognitive biases	Cognitive restructuring
Attachment	Insecure attachment patterns	Fear of abandonment, relational avoidance	Attachment-focused therapy
Interpersonal	Conflict cycles, reassurance seeking	Relationship instability	Interpersonal skills training
Sociocultural	Social comparison, digital exposure	Identity pressure, loneliness	Contextual coping strategies

The proposed structure highlights the necessity of understanding anxiety symptoms within the broader relational and contextual environments in which they emerge and evolve (Twenge & Campbell, 2022). From this perspective, anxiety is not solely an intrapsychic phenomenon but a multidimensional process shaped by interactions among neurobiological regulation, cognitive-emotional processing, attachment representations, interpersonal experiences, and sociocultural influences.

Consequently, effective intervention requires a multilevel therapeutic approach capable of addressing not only symptom reduction but also the relational and contextual mechanisms that contribute to the persistence of anxiety over time.

Dynamic Feedback Loops

The proposed model assumes that anxiety–relational comorbidity is maintained through multiple interacting and mutually reinforcing feedback loops. The central mechanism described in the present framework involves the dynamic interaction among anxiety activation, relational behavior, and cognitive rumination: *anxiety activation → hypervigilance to relational cues → reassurance seeking or avoidance → relational strain → perceived rejection → rumination → heightened anxiety*.

This cycle becomes particularly salient during emerging adulthood, a developmental period characterized by frequent relational transitions, ambiguous commitment norms, and increased exposure to digitally mediated relational environments (Arnett, 2020; Twenge & Campbell, 2022).

Beyond this primary mechanism, several additional feedback loops contribute to the maintenance of anxiety–relational dysfunction.

The first involves the reciprocal relationship between emotional dysregulation and impulsive interpersonal behavior. Elevated emotional arousal may increase the likelihood of reactive responses, which can escalate interpersonal conflict and subsequently intensify emotional activation, thereby creating a self-perpetuating cycle of dysregulation (Casey et al., 2021).

A second mechanism links loneliness and social withdrawal. Withdrawal from social interactions reduces opportunities for corrective interpersonal experiences and positive social feedback, increasing sensitivity to perceived threat and reinforcing avoidance, isolation, and emotional distress.

A third feedback loop concerns the relationship between repeated relational losses and attachment insecurity. Experiences of rejection, separation, or repeated breakups may strengthen maladaptive internal working models, increasing hypervigilance to interpersonal threat and reducing relational stability in subsequent relationships (Zimmermann & Iwanski, 2021).

Because these feedback loops operate simultaneously across multiple system layers, interventions focused exclusively on a single component often produce only limited or short-term effects.

Developmental Amplification Mechanism

Within the proposed framework, emerging adulthood functions as a developmental amplification context in which multiple vulnerability factors converge. These include: incomplete maturation of emotion-regulation systems; identity instability and uncertainty regarding future roles; unstable romantic relationships; geographic mobility and migration experiences; digitally mediated relational environments characterized by social comparison, relational ambiguity, and rapid relationship turnover.

Together, these conditions increase both psychological stress and relational volatility, intensifying anxiety–relational feedback processes (Arnett, 2020; Twenge & Campbell, 2022).

At the same time, emerging adulthood is characterized by increased neuroplasticity, developmental flexibility, and openness to identity reconstruction. Consequently, psychotherapeutic interventions implemented during this period may have particularly strong and enduring effects when they address mechanisms operating across multiple biopsychosocial levels.

Clinical Implications of the Integrative Model

Several important clinical implications emerge from the proposed model. First, symptom-focused interventions remain necessary but are rarely sufficient when implemented in isolation. Cognitive-behavioral techniques such as cognitive restructuring and exposure may effectively reduce acute anxiety symptoms; however, they may not adequately modify attachment-related schemas that contribute to persistent relational hypervigilance and vulnerability to relapse (Hofmann & Hayes, 2021; Zimmermann & Iwanski, 2021).

Second, relational processes should be viewed simultaneously as maintaining mechanisms and therapeutic resources. Within an integrative framework, the therapeutic relationship itself becomes a corrective relational experience that facilitates schema revision, emotional regulation, and interpersonal learning.

Third, personalization represents a central principle of intervention. Emerging adults constitute a highly heterogeneous population. For some individuals, maladaptive cognitive processes may represent the primary maintaining mechanism; for others, attachment insecurity, developmental transitions, or contextual stressors may play a more prominent role. Consequently, effective treatment requires a flexible and mechanism-oriented approach capable of adapting to individual vulnerability profiles.

Integrative Therapeutic Architecture

The proposed model incorporates a modular intervention architecture specifically designed to address the multiple levels of anxiety–relational interaction identified within the biopsychosocial framework.

Table 5. Modular Components of the Integrative Intervention Model

Module	Primary Target	Core Techniques	Expected Mechanism
Psychoeducation	Understanding the anxiety–relationship cycle	System mapping, feedback analysis	Increased insight
Cognitive restructuring	Maladaptive beliefs	Cognitive-behavioral techniques	Reduced catastrophic thinking
Emotion regulation	Physiological arousal	Breathing techniques, mindfulness	Stabilized autonomic responses
Attachment processing	Insecure relational schemas	Experiential and attachment-focused interventions	Increased relational security
Interpersonal skills	Communication and boundary management	Role-play, behavioral rehearsal	Improved relational stability
Contextual coping	Life transitions and environmental stressors	Problem-solving strategies	Enhanced adaptive coping
Digital regulation	Social media exposure and comparison processes	Behavioral limits, reflective monitoring	Reduced comparison-related stress

These modules are not intended to be implemented in a rigid or sequential manner. Rather, clinicians are encouraged to select and combine them according to the client's dominant vulnerability profile, developmental context, and the specific feedback loops that maintain emotional distress and relational dysfunction.

Accordingly, the proposed architecture supports a personalized and mechanism-based approach to psychotherapy, capable of addressing the complexity of anxiety–relational dynamics during emerging adulthood.

Personalization Matrix for Treatment Planning

To facilitate clinical decision-making and individualized case conceptualization, the proposed model incorporates a multilevel formulation matrix

that links assessment findings with the mechanisms maintaining distress and the corresponding intervention targets.

Table 6. Case Formulation Matrix (System-Level Targets)

Level	Assessment Indicator	Maintenance Mechanism	Intervention Module
Biological	High physiological arousal	Chronic stress activation	Emotion regulation
Cognitive	Catastrophic thinking	Rumination	Cognitive restructuring
Attachment	Fear of abandonment	Hyperactivation strategies	Attachment processing
Interpersonal	Recurrent conflict cycles	Maladaptive communication	Interpersonal skills
Contextual	Life transitions	Environmental instability	Contextual coping

This formulation matrix supports personalized treatment planning by systematically linking observable clinical indicators to the underlying mechanisms that maintain anxiety–relational dysfunction and to the intervention modules most likely to facilitate change.

Integrative Change Mechanisms

The proposed framework identifies several core mechanisms through which psychotherapy may interrupt and progressively weaken anxiety–relational feedback loops.

At the cognitive level, *cognitive reappraisal* reduces catastrophic interpretations of relational events and decreases maladaptive threat appraisals, thereby attenuating anxiety responses and facilitating more adaptive interpersonal functioning (Hofmann & Hayes, 2021).

At the emotional level, improvements in *emotion regulation capacities* contribute to reduced physiological reactivity, increased distress tolerance, and a lower likelihood of escalation during interpersonal stressors (Casey et al., 2021).

At the relational level, *attachment restructuring* promotes a greater sense of relational security, reducing hypervigilance to rejection cues and facilitating more stable interpersonal engagement (Zimmermann & Iwanski, 2021).

At the behavioral level, the acquisition of *interpersonal competencies* enhances communication effectiveness, boundary-setting abilities, conflict-management skills, and relationship repair processes (Calancea, 2023).

At the contextual level, *adaptive coping strategies* strengthen the individual's capacity to manage developmental transitions, environmental stressors, and sociocultural pressures that may amplify anxiety and relational instability (Arnett, 2020).

Importantly, these mechanisms operate across different levels of the biopsychosocial system and are likely to interact synergistically. Consequently, coordinated intervention across multiple domains may produce stronger and more durable outcomes than isolated symptom-focused approaches (Calancea, 2001).

Toward a Personalized Developmental Psychotherapy Model

Taken together, the proposed integrative framework conceptualizes anxiety–relational comorbidity during emerging adulthood as a complex developmental phenomenon that requires coordinated intervention across biological, psychological, relational, and contextual domains.

Rather than privileging a single theoretical orientation, the model advocates the strategic integration of evidence-based interventions within a coherent developmental architecture. Such an approach recognizes that anxiety symptoms, attachment processes, interpersonal functioning, and environmental influences continuously interact and mutually shape one another throughout emerging adulthood.

Accordingly, effective psychotherapy should move beyond symptom reduction alone and address the broader developmental system in which distress is embedded. By identifying dominant vulnerability pathways and selecting intervention components that correspond to specific maintenance mechanisms, clinicians can construct individualized treatment plans that are both theoretically coherent and clinically responsive.

This perspective is consistent with contemporary developments in precision mental health, which emphasize tailoring interventions to individual vulnerability profiles while maintaining fidelity to empirically supported therapeutic principles (Cuijpers et al., 2023). Ultimately, the proposed model offers a conceptual and practical foundation for personalized integrative psychotherapy aimed at promoting emotional regulation, relational security, developmental adaptation, and long-term psychological well-being during emerging adulthood.

PART III. CLINICAL DECISION ALGORITHM FOR PERSONALIZED INTEGRATIVE PSYCHOTHERAPY

“Personalized integrative psychotherapy for emerging adults should focus on identifying and recalibrating the dynamic feedback loops linking anxiety, relational behavior, and developmental context”.

Rationale and Overview

The integrative framework advanced in the present article conceptualizes anxiety-relational comorbidity during emerging adulthood as the result of complex interactions among developmental, neurobiological, cognitive, attachment-related, interpersonal, and sociocultural mechanisms (Arnett, 2020; Casey et al., 2021). Within this perspective, anxiety symptoms are not viewed as isolated clinical phenomena but as components of a broader biopsychosocial system in which emotional regulation, relational functioning, and contextual influences continuously interact.

Consequently, effective psychotherapy requires more than the application of symptom-focused techniques targeting anxiety alone. Instead, intervention should be guided by a systematic clinical formulation capable of identifying the dominant mechanisms that maintain distress and relational dysfunction. Such an approach allows the selection of intervention strategies that correspond to the individual's specific vulnerability profile and developmental context (Hofmann & Hayes, 2021).

The clinical decision algorithm proposed in this article operationalizes the integrative biopsychosocial model by translating its theoretical principles into a structured process of assessment, case formulation, treatment planning, and ongoing therapeutic monitoring. The algorithm is not intended as a rigid protocol. Rather, it provides a flexible framework that supports individualized clinical decision-making while preserving conceptual coherence across different therapeutic modalities.

To facilitate the practical application of the model, a structured decision-making pathway is proposed. The algorithm guides clinicians through a sequence of

stages beginning with comprehensive biopsychosocial assessment and progressing toward personalized intervention planning.

The proposed algorithm begins with a multidimensional assessment aimed at evaluating biological, cognitive, emotional, attachment-related, interpersonal, and contextual factors relevant to the client's presentation. Based on this assessment, the clinician identifies the dominant vulnerability profile, which may be primarily cognitive, attachment-related, emotion-regulation based, interpersonal, contextual, or characterized by the interaction of multiple domains.

The formulation phase is followed by the selection of a principal therapeutic pathway and the corresponding intervention modules. The modular structure allows clinicians to combine evidence-based techniques according to the individual's specific needs while maintaining flexibility throughout the treatment process.

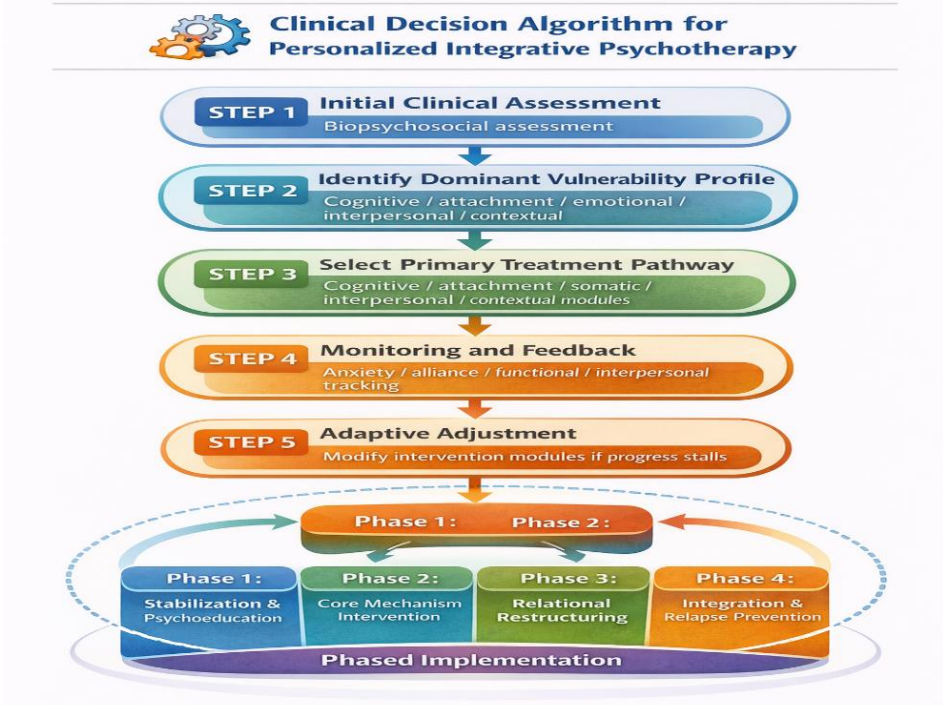

Figure 2. Clinical Decision Algorithm for Personalized Integrative Psychotherapy

A central feature of the algorithm is the continuous monitoring of symptom severity, relational functioning, emotional regulation, and therapeutic alliance. Ongoing assessment enables dynamic adjustment of treatment priorities and intervention strategies in response to changes occurring during therapy.

The model culminates in a phased intervention structure consisting of four major stages:

- *stabilization and psychoeducation*, focused on symptom reduction, emotional containment, and development of insight regarding anxiety-relational processes;
- *core mechanism intervention*, targeting the dominant maintaining factors identified during case formulation;

- *relational restructuring*, aimed at modifying maladaptive interpersonal patterns and strengthening relational security;
- *integration and relapse prevention*, focused on consolidating therapeutic gains, enhancing adaptive coping resources, and supporting long-term developmental adjustment.

By integrating assessment, formulation, intervention selection, and ongoing monitoring within a single decision-making framework, the proposed algorithm provides a clinically applicable model for personalized integrative psychotherapy during emerging adulthood. Its primary objective is not only the reduction of anxiety symptoms but also the promotion of relational stability, emotional resilience, and adaptive developmental functioning across multiple domains of life.

Step 1. Initial Clinical Assessment: A Biopsychosocial Case Formulation

The clinical decision algorithm begins with a comprehensive biopsychosocial assessment aimed at clarifying three essential dimensions: (a) the severity and characteristics of anxiety symptoms, (b) the mechanisms responsible for maintaining distress, and (c) the contextual factors influencing the client's current functioning. A multidimensional assessment strategy combining structured clinical interviewing with standardized psychometric instruments is recommended in order to increase diagnostic accuracy, reduce construct overlap, and support personalized treatment planning (Cuijpers et al., 2023).

Five core assessment domains are considered particularly relevant within the proposed framework.

1. *Anxiety severity and symptom profile*. Assessment focuses on the intensity, frequency, chronicity, and functional impact of anxiety symptoms, including excessive worry, physiological hyperarousal, avoidance behaviors, social anxiety manifestations, and interference with daily functioning (World Health Organization, 2022).

2. *Emotion regulation and physiological activation*. Evaluation targets autonomic reactivity, emotional awareness, regulation capacity, and recovery following stressful interpersonal experiences. Developmental neuroscience indicates that emerging adults may experience heightened emotional activation due to the continuing maturation of prefrontal regulatory systems, increasing vulnerability to dysregulation during relational stress (Casey et al., 2021).

3. *Attachment patterns and relational schemas*. Particular attention is devoted to identifying attachment-related vulnerabilities, including anxious attachment, avoidant attachment, fear of abandonment, relational hypervigilance, emotional distancing, and maladaptive expectations regarding interpersonal relationships. Attachment insecurity frequently serves as a central mechanism through which interpersonal experiences become sources of anxiety and emotional distress (Zimmermann & Iwanski, 2021).

4. *Interpersonal functioning*. Assessment explores recurrent interactional patterns, including reassurance seeking, withdrawal, conflict escalation, difficulties in boundary setting, and communication problems. These interpersonal processes may function both as consequences of anxiety and as mechanisms that perpetuate emotional distress through repeated experiences of rejection, misunderstanding, or relational instability (Duffy et al., 2020).

5. *Life context and developmental transitions.* Clinicians evaluate current developmental challenges and contextual stressors, including educational demands, career uncertainty, migration experiences, romantic relationship transitions, economic instability, and the influence of digitally mediated social environments characterized by social comparison and relational ambiguity (Twenge & Campbell, 2022).

Table 7. Core Assessment Domains for Integrative Treatment Planning

Domain	Example Measures	Clinical Indicators
Anxiety severity	GAD-7, SPIN	Persistent worry, physiological arousal
Emotion regulation	DERS	Difficulty managing emotional activation
Attachment patterns	ECR-R	Fear of abandonment or relational avoidance
Interpersonal functioning	IIP-32	Conflict cycles, reassurance seeking
Life context	Structured interview	Major life transitions and instability

Step 2. Identify the Dominant Vulnerability Profile

Following the assessment phase, the clinician formulates the client's dominant vulnerability profile. Importantly, this profile represents the mechanism most strongly involved in maintaining distress rather than the sole contributing factor (Hofmann & Hayes, 2021).

Several vulnerability profiles may be identified within the proposed framework.

A *cognitive-dominant profile* is characterized by catastrophic thinking, excessive worry, cognitive rigidity, and persistent rumination.

An *attachment-dominant profile* involves heightened sensitivity to rejection, fear of abandonment, relational hyperactivation, or avoidant interpersonal strategies.

An *emotion-regulation profile* is characterized by elevated physiological reactivity, difficulties in emotional modulation, and limited capacity to recover from stressful experiences (Calancea, 2000).

An *interpersonal profile* is reflected in recurrent cycles of conflict, ineffective communication, reassurance-seeking behaviors, and unstable relational functioning.

A *contextual vulnerability profile* emerges when distress is primarily maintained by environmental instability, major life transitions, economic stressors, migration-related challenges, or sociocultural pressures.

Although one profile may predominate, multiple vulnerability pathways often coexist and interact, reinforcing anxiety-relational dysfunction across several levels of the biopsychosocial system.

Step 3. Select the Primary Treatment Pathway and Modules

Based on the vulnerability profile identified during case formulation, the clinician selects the primary therapeutic pathway and the corresponding intervention modules. The model adopts a modular architecture, allowing flexibility in combining

intervention components according to the individual's evolving clinical needs (Cuijpers et al., 2023; Hofmann & Hayes, 2021).

Table 9. Treatment Pathways Based on Vulnerability Profile

Vulnerability Profile	Primary Intervention Modules
Cognitive-dominant	Cognitive restructuring, rumination reduction
Attachment-dominant	Attachment processing, relational exploration
Emotion regulation deficit	Somatic regulation, mindfulness training
Interpersonal conflict pattern	Communication skills, behavioral rehearsal
Contextual stress profile	Problem-solving and contextual coping strategies

The logic guiding module selection is straightforward

For clients presenting a *cognitive-dominant profile*, treatment prioritizes cognitive restructuring, behavioral experiments, and interventions targeting rumination and catastrophic thinking.

For *attachment-dominant profiles*, psychotherapy focuses on attachment processing, corrective relational experiences within the therapeutic relationship, and the exploration of relational meanings and expectations.

For clients experiencing significant *emotion-regulation difficulties*, intervention emphasizes somatic regulation techniques, breathing exercises, grounding procedures, mindfulness-based stabilization, and the optimization of sleep and daily routines.

For those presenting an *interpersonal conflict profile*, treatment targets communication skills, behavioral rehearsal, conflict de-escalation strategies, and healthy boundary development (Calancea, 2012).

For individuals whose difficulties are primarily maintained by *contextual stressors*, interventions focus on problem-solving, values-based planning, transition management, adaptive coping strategies, and digital hygiene practices when relevant.

Step 4. Clinical Decision Tree: A Dynamic, Feedback-Informed Process

The proposed algorithm is best conceptualized as a dynamic clinical decision tree guided by continuous feedback and ongoing reformulation.

The general sequence may be represented as follows: *Initial assessment* → *Dominant vulnerability profile* → *Primary treatment pathway* → *Ongoing monitoring* → *Adaptive module adjustment*

This structure is particularly appropriate for emerging adulthood, a developmental stage characterized by rapid changes in identity, relationships, educational status, occupational roles, and life circumstances (Arnett, 2020).

Because maintaining mechanisms often evolve throughout the therapeutic process, the model does not assume a fixed or static case formulation. Instead, it emphasizes periodic reassessment and reformulation, allowing clinicians to adjust intervention priorities as new information emerges or as the client's functioning changes. In this way, psychotherapy becomes a flexible and responsive process that continuously adapts to the developmental realities of emerging adulthood while maintaining coherence within the broader integrative biopsychosocial framework.

Step 5. Monitoring and Feedback: Routine Outcome Monitoring

Continuous monitoring represents a central component of the proposed algorithm, ensuring treatment responsiveness, facilitating early identification of non-

response, and reducing the risk of premature dropout. This approach is consistent with contemporary precision mental health models, which emphasize data-informed clinical decision-making and ongoing adaptation throughout the therapeutic process (Cuijpers et al., 2023).

Within the proposed framework, monitoring extends beyond symptom reduction and includes several domains relevant to anxiety–relational functioning.

First, clinicians should track the *trajectory of anxiety symptoms* through brief, repeated assessments that allow the evaluation of symptom fluctuations across treatment phases.

Second, regular evaluation of the *therapeutic alliance* is recommended in order to identify potential ruptures early and facilitate timely repair processes.

Third, monitoring should address *functional improvement*, including academic performance, occupational functioning, self-care behaviors, and social engagement.

Finally, assessment of *interpersonal change* remains essential, particularly regarding conflict frequency, reassurance-seeking behaviors, avoidance patterns, and relationship stability (Calancea, 2003).

Table 10. Monitoring Indicators During Therapy

Indicator	Assessment Tool	Purpose
Anxiety symptoms	GAD-7	Track symptom reduction
Therapeutic alliance	WAI-S	Monitor relational quality
Functional improvement	ORS	Evaluate overall functioning
Interpersonal change	IIP-32	Assess relational progress

Routine monitoring enables clinicians to evaluate not only whether change is occurring, but also how and where therapeutic adjustments may be required.

Step 6. Adaptive Treatment Adjustment: What to Do When Progress Stalls

When progress remains limited after several sessions, the algorithm recommends a structured reassessment of both the dominant vulnerability profile and the mechanisms currently maintaining distress.

Clinical stagnation commonly reflects one or more of the following situations.

Misidentification of the primary maintaining mechanism. For example, cognitive interventions may be emphasized when attachment insecurity and fear of abandonment represent the principal drivers of anxiety and reassurance-seeking behavior.

Insufficient emotion-regulation capacity. Cognitive restructuring may prove ineffective when physiological arousal remains excessively elevated and the client lacks adequate self-regulation skills.

Unaddressed interpersonal maintenance mechanisms. Ongoing conflict cycles, avoidance patterns, or maladaptive relational behaviors may continuously reactivate threat processing despite symptom-focused interventions.

Contextual amplification factors. Acute developmental transitions, digital relational stressors, migration experiences, or socioeconomic instability may sustain emotional distress independently of intrapsychic vulnerabilities (Twenge & Campbell, 2022).

In response to these situations, adaptive treatment modifications may include increasing the emphasis on emotional regulation and somatic stabilization prior to deeper cognitive or relational work, shifting from symptom-focused cognitive interventions toward attachment-oriented exploration when abandonment fears predominate (Zimmermann & Iwanski, 2021), introducing interpersonal skills training when conflict patterns contribute to symptom maintenance (Duffy et al., 2020), or directly addressing environmental stressors through problem-solving and behavioral planning strategies (Arnett, 2020).

Step 7. Therapeutic Alliance as a Core Mechanism of Change

Within the proposed model, the therapeutic alliance occupies a central position and is conceptualized not merely as a facilitating factor but as an active mechanism of psychological change.

Emerging adults characterized by insecure attachment patterns frequently enter therapy expecting rejection, criticism, emotional unavailability, or misunderstanding from significant others. In this context, a stable, collaborative, and emotionally attuned therapeutic relationship may function as a corrective interpersonal experience capable of modifying maladaptive relational schemas and expectations (Zimmermann & Iwanski, 2021).

A substantial body of empirical research demonstrates that the quality of the therapeutic alliance consistently predicts treatment outcomes across diverse psychotherapeutic approaches (Cuijpers et al., 2023). Within the present framework, alliance processes interact synergistically with cognitive, emotional, and interpersonal interventions, creating opportunities for broader and more enduring psychological change.

Step 8. Implementation Across Treatment Phases

To enhance treatment coherence and facilitate clinical implementation, the proposed algorithm is organized into four successive therapeutic phases.

Phase 1: Stabilization and Psychoeducation

The initial phase focuses on establishing psychological safety, developing basic emotion-regulation skills, and helping clients understand the mechanisms underlying the anxiety-relational cycle. Psychoeducation normalizes developmental vulnerabilities characteristic of emerging adulthood and promotes insight into maintaining processes.

Phase 2: Core Mechanism Intervention

The second phase targets the dominant vulnerability profile identified during assessment. Depending on the case formulation, treatment may emphasize cognitive restructuring, attachment-focused interventions, emotion-regulation training, or other mechanism-specific approaches.

Phase 3: Relational Restructuring

This phase focuses on modifying maladaptive interpersonal patterns through communication training, behavioral rehearsal, assertiveness development, boundary setting, conflict de-escalation, and exploration of recurring relational dynamics within romantic, family, and social relationships.

Phase 4: Integration and Relapse Prevention

The final phase consolidates therapeutic gains through future-oriented planning, identification of relapse signatures, maintenance of healthy relational and

digital boundaries, and continued development of identity integration, autonomy, and adaptive coping resources (Arnett, 2020).

Table 11. Phased Implementation of the Integrative Model

Phase	Therapeutic Focus	Example Techniques
Phase 1	Stabilization and psychoeducation	System mapping, anxiety education
Phase 2	Core mechanism intervention	Cognitive restructuring, attachment work
Phase 3	Relational restructuring	Communication training, boundary setting
Phase 4	Integration and relapse prevention	Future planning, resilience building

This phased structure ensures that treatment progresses from stabilization and understanding toward deeper relational restructuring and the long-term maintenance of therapeutic gains.

Step 9. Advantages of Algorithm-Guided Personalization

The proposed algorithm offers several advantages compared with standardized treatment protocols applied uniformly across clients.

Precision is enhanced through the alignment of intervention strategies with the client's dominant vulnerability profile and maintenance mechanisms.

Efficiency is increased by directing therapeutic efforts toward the processes most strongly associated with symptom persistence and relational dysfunction.

Adaptability allows treatment strategies to evolve alongside changes in the client's developmental context, relational environment, and psychological functioning—an especially important consideration during emerging adulthood (Arnett, 2020).

Integrative coherence is achieved by organizing cognitive-behavioral, attachment-oriented, interpersonal, and somatic interventions within a unified biopsychosocial framework rather than relying on eclectic combinations lacking theoretical integration (Hofmann & Hayes, 2021).

Toward Precision Psychotherapy in Emerging Adulthood

The proposed clinical decision algorithm represents a practical step toward the development of precision-oriented psychotherapy for anxiety-relational difficulties during emerging adulthood.

By translating developmental, neurobiological, psychological, interpersonal, and sociocultural knowledge into a structured clinical framework, the model seeks to improve treatment targeting, reduce fragmentation across therapeutic modalities, and promote durable improvements in both symptomatology and relational functioning.

Future research should evaluate the effectiveness of the proposed algorithm through longitudinal investigations and randomized controlled trials comparing personalized integrative intervention pathways with standard single-orientation treatment protocols (Cuijpers et al., 2023). Such studies would contribute to clarifying whether multicomponent personalization yields superior outcomes for emerging adults experiencing anxiety-relational comorbidity, particularly within contemporary

sociocultural environments increasingly shaped by digital relational ecosystems and accelerated social change (Twenge & Campbell, 2022).

CONCEPTUAL CONTRIBUTION

The present article contributes to the existing literature by proposing an integrative developmental framework that conceptualizes anxiety–relational comorbidity during emerging adulthood as a dynamic biopsychosocial system rather than a collection of isolated clinical symptoms. By synthesizing perspectives from developmental psychology, attachment theory, cognitive-behavioral approaches, and contemporary sociocultural research, the study advances a multilevel explanatory model that links neurobiological regulation, cognitive-emotional processes, relational schemas, interpersonal functioning, and contextual stressors within a unified conceptual architecture.

A further contribution of the article lies in the translation of this theoretical synthesis into a structured clinical decision algorithm designed to support personalized integrative psychotherapy. In this way, the proposed model bridges the gap between theoretical integration and clinical application, offering both a comprehensive explanatory framework and a practical guide for intervention. By combining developmental, relational, and biopsychosocial perspectives, the article provides a coherent foundation for understanding and addressing anxiety–relational dynamics during one of the most complex transitional periods of the life course.

CONCLUSIONS

Emerging adulthood represents a developmental stage in which biological maturation, psychological functioning, relational experiences, and sociocultural transitions converge, creating increased vulnerability to both anxiety and relational instability. The evidence reviewed throughout this article suggests that anxiety and relational dysfunction are best understood not as separate clinical entities, but as interconnected processes operating within a complex biopsychosocial system characterized by multiple interacting levels of influence.

The integrative developmental framework proposed in this study identifies several mechanisms that may intensify anxiety–relational feedback loops during this period of life. Neurodevelopmental asymmetries between emotional reactivity and regulatory control, insecure attachment patterns, relational ambiguity within digitally mediated environments, and instability associated with identity exploration and developmental transitions collectively contribute to the amplification of emotional and interpersonal distress. These interacting influences highlight the need for conceptual models capable of integrating biological vulnerability, cognitive-emotional processes, relational schemas, and sociocultural factors within a coherent explanatory framework.

From a clinical perspective, the findings suggest that psychotherapeutic interventions for anxiety during emerging adulthood should extend beyond symptom-focused approaches and incorporate relational, emotional-regulation, and contextual dimensions. Personalized integrative interventions that combine cognitive-behavioral techniques, attachment-informed strategies, interpersonal skill development, and contextual coping resources may provide more comprehensive and sustainable outcomes than interventions based on a single theoretical orientation.

The clinical decision algorithm introduced in this article represents an attempt to operationalize these biopsychosocial principles within a structured framework for personalized psychotherapy. By guiding clinicians through systematic assessment, vulnerability profiling, intervention selection, outcome monitoring, and adaptive treatment adjustment, the algorithm offers a practical mechanism for aligning therapeutic strategies with the developmental realities and individual needs of emerging adults.

Future research should empirically evaluate the proposed framework through longitudinal studies and randomized controlled trials examining whether multilevel integrative interventions produce superior outcomes in both psychological functioning and relational adjustment. Such investigations may contribute to the advancement of precision-oriented psychotherapeutic models capable of addressing the dynamic interaction between anxiety and relational instability in contemporary sociocultural contexts.

Ultimately, understanding anxiety during emerging adulthood requires moving beyond symptom-based conceptualizations toward a developmental systems perspective in which emotional distress and relational experience are viewed as mutually influencing and continuously regulating processes. Within such a perspective, psychotherapy becomes more than a method of symptom reduction; it becomes a developmental intervention capable of recalibrating the interaction among biological regulation, cognitive meaning-making, emotional experience, and relational functioning during a critical stage of human development.

Emerging adulthood functions as a developmental amplifier in which neurobiological maturation, attachment dynamics, and sociocultural transitions converge to intensify reciprocal feedback loops between anxiety and relational instability.

BIBLIOGRAPHY

Arnett, J. J. (2020). Conceptual foundations of emerging adulthood. *Emerging Adulthood*, 8(1), 6–15. <https://doi.org/10.1177/2167696819883434>

Calancea, A. (2000). Aspectele psihologice ale reglării emoțional-volitive. În *Învățământul universitar din Moldova la 70 de ani: Materialele conferinței științifico-metodice* (pp. 81–83). UST.

Calancea, A. (2001). Problema instabilității emoționale în concepțiile psihologice. În *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socioumanistice* (Vol. II, pp. 91–92). USM.

Calancea, A. (2003). *Psihocorecția sferei afective a adolescenților*. Tipografia ASEM.

Calancea, A. (2012). *Training-ul de dezvoltare a competențelor afective: Ghid pentru formarea practică în consilierea psihologică*. Tipografia Centrală.

Calancea, A. (2023). *Abordarea psihoclinică a personalității: Suport de curs*. Tipografia Centrală.

Casey, B. J., Heller, A. S., Gee, D. G., & Cohen, A. O. (2021). Development of the emotional brain. *Neuroscience Letters*, 693, 29–34. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.11.055>

Cuijpers, P., Karyotaki, E., Ciharova, M., Miguel, C., Nefs, G., & Riper, H. (2023). The effects of psychotherapies for anxiety disorders: A meta-analysis. *World Psychiatry*, 22(1), 109–121. <https://doi.org/10.1002/wps.21081>

Duffy, M. E., Twenge, J. M., & Joiner, T. E. (2020). Trends in mood and anxiety symptoms among young adults. *Journal of Abnormal Psychology*, 129(6), 536–548. <https://doi.org/10.1037/abn0000526>

Hofmann, S. G., & Hayes, S. C. (2021). The future of intervention science: Process-based therapy. *Clinical Psychological Science*, 9(1), 37–50. <https://doi.org/10.1177/2167702620950230>

LeDoux, J. (2022). Aspects of anxiety neuroscience. *Annual Review of Psychology*, 73, 439–468. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-020821-012805>

Santomauro, D. F., Ferrari, A. J., Charlson, F. J., Norman, R. E., Patten, S. B., Freedman, G., Murray, C. J. L., Vos, T., & Whiteford, H. A. (2021). Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 2020 due to the COVID-19 pandemic. *The Lancet*, 398(10312), 1700–1712. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)02143-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7)

Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2022). Generational changes in psychological well-being among young adults. *Journal of Adolescence*, 94, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.10.008>

World Health Organization. (2022). *World mental health report: Transforming mental health for all*. World Health Organization.

Zimmermann, P., & Iwanski, A. (2021). Attachment in adulthood and emotional regulation. *Attachment & Human Development*, 23(5), 471–495. <https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1840797>

**INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF PARENTAL MODELS AND
ATTACHMENT PATTERNS IN YOUNG FAMILIES**
**TRANSMITEREA INTERGENERAȚIONALĂ A MODELELOR PARENTALE ȘI
STILURILE DE ATAȘAMENT ÎN FAMILIILE TINERE**

Svetlana RUSNAC

PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova
(ULIM), Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8846-0201>

Lucia VULPE

MA in Psychology, Psychologist, Chișinău, Republic of Moldova

Abstract. *The intergenerational transmission of parental models represents a significant field of inquiry in family and relationship psychology, offering valuable insights into the formation and functioning of couple relationships in young families. In the context of contemporary social changes and increasing relational instability, experiences within the family of origin continue to shape attachment patterns, emotional functioning, and interpersonal behaviors in adulthood.*

The present study aimed to investigate the relationship between internalized parental models and attachment styles among individuals living in young families. The theoretical framework integrates perspectives from attachment theory (Bowlby), family systems theory (Bowen), parenting style models (Baumrind; Maccoby & Martin), and theories of social learning and intergenerational transmission.

The empirical investigation was conducted on a sample of 60 adults engaged in marriage or stable cohabiting relationships of up to ten years' duration. The Parental Bonding Instrument (PBI) was used to assess perceived parental care and control, while the Experiences in Close Relationships–Revised (ECR-R) questionnaire measured attachment-related anxiety and avoidance. Data were analyzed using descriptive statistics, independent-samples t-tests, Pearson correlation analyses, and comparative procedures.

The results revealed significant associations between parental models and adult attachment patterns. Higher levels of perceived parental care were associated with lower levels of attachment anxiety and avoidance, whereas elevated parental control was linked primarily to increased attachment anxiety. Participants who perceived their parents as emotionally distant and highly controlling reported higher levels of insecure attachment. Significant gender differences were also identified in the perception of parental behavior. Overall, the findings support the hypothesis that internalized parental models contribute to the intergenerational continuity of relational patterns and influence the quality and stability of couple relationships in young families.

Keywords: *intergenerational transmission, parental models, attachment styles, young families, parental care, parental control, couple relationships.*

Rezumat. *Transmiterea intergenerațională a modelelor parentale reprezintă un domeniu important de cercetare în psihologia familiei și a relațiilor de cuplu, oferind repere relevante pentru înțelegerea formării și funcționării relațiilor de cuplu în familiile tinere. În contextul transformărilor sociale contemporane și al creșterii instabilității relaționale,*

experiențele din familia de origine continuă să influențeze modelele de atașament, funcționarea emoțională și comportamentele interpersonale ale adulților.

Scopul prezentului studiu a constat în investigarea relației dintre modelele parentale interiorizate și stilurile de atașament ale persoanelor aflate în familii tinere. Cadrul teoretic integrează perspectivele teoriei atașamentului (Bowlby), teoriei sistemelor familiale (Bowen), modelelor stilurilor parentale (Baumrind; Maccoby și Martin), precum și teoriilor învățării sociale și transmiterii intergeneraționale.

Cercetarea empirică a fost realizată pe un eșantion de 60 de adulți aflați în relații de căsătorie sau coabitare stabilă cu o durată de până la zece ani. Pentru evaluarea grijii și controlului parental perceput a fost utilizat Parental Bonding Instrument (PBI), iar pentru măsurarea anxietății și evitării în relațiile apropiate a fost aplicat chestionarul Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R). Datele au fost analizate prin statistici descriptive, teste t pentru eșantioane independente, coeficienți de corelație Pearson și analize comparative.

Rezultatele au evidențiat asocieri semnificative între modelele parentale și stilurile de atașament ale adulților. Nivelurile ridicate ale grijii parentale s-au asociat cu niveluri mai reduse ale anxietății și evitării în relațiile de cuplu, în timp ce controlul parental ridicat s-a asociat în principal cu creșterea anxietății relaționale. Participanții care și-au perceput părinții ca fiind distanți emoțional și puternic controlanți au prezentat niveluri mai ridicate de atașament nesecurizant.. De asemenea, au fost identificate diferențe semnificative de gen în percepția asupra comportamentului parental. În ansamblu, rezultatele susțin ipoteza conform căreia modelele parentale interiorizate contribuie la continuitatea intergenerațională a tiparelor relaționale și influențează calitatea și stabilitatea relațiilor de cuplu în familiile tinere.

Cuvinte-cheie: *transmitere intergenerațională, modele parentale, stiluri de atașament, familii tinere, grijă parentală, control parental, relații de cuplu.*

INTRODUCTION

Family represents the primary context of socialization and psychological development, providing the environment in which individuals acquire their earliest experiences of attachment, communication, emotional regulation, and interpersonal interaction. Beyond its biological and social functions, the family constitutes a complex relational system through which values, norms, beliefs, and behavioral patterns are transmitted across generations. As such, the family serves not only as a social institution but also as a fundamental mechanism of intergenerational continuity, shaping the ways individuals perceive themselves and relate to others throughout the lifespan (Murdock, 1999; Cheal, 2002; de Singly, 2000).

Contemporary family life has undergone profound transformations over recent decades. Increased social mobility, changing gender roles, the expansion of individualistic values, and the rapid development of communication technologies have substantially altered the structure and dynamics of intimate relationships. At the same time, many societies have experienced growing levels of relational instability, reflected in higher rates of separation and divorce, delayed family formation, and changing expectations regarding partnership and commitment (Cheal, 2002; de Singly, 2000). These developments have intensified scholarly interest in the factors that contribute to the quality, stability, and resilience of couple relationships.

Within this context, the influence of the family of origin remains particularly significant. Early interactions with parents provide children with their first

experiences of emotional closeness, trust, support, conflict management, and relational reciprocity. Through repeated interactions, children gradually develop internal representations of relationships that guide their expectations and behaviors in adulthood. Consequently, relational experiences within the family of origin often serve as prototypes for subsequent romantic and family relationships (Bowlby, 1969; Hazan & Shaver, 1987).

In the present study, the term *young families* refers to couples involved in marriage or stable cohabiting relationships of up to ten years' duration. This period is considered particularly relevant because it corresponds to the early stages of family development, during which partners negotiate roles, establish patterns of interaction, and construct a shared relational identity.

The concept of intergenerational transmission refers to the process through which family-related values, beliefs, emotional patterns, and behavioral tendencies are transferred from one generation to the next. Research has demonstrated that parents influence their children not only through direct educational practices but also through observational learning, modeling, emotional communication, and the transmission of implicit family rules governing interpersonal relationships (Bandura et al., 1963; Cavalli-Sforza & Feldman, 1973; van IJzendoorn, 1992). Consequently, parental models internalized during childhood may become important reference points for the development of intimate relationships in adulthood.

Attachment theory provides one of the most influential frameworks for understanding this process. According to Bowlby (1969), repeated interactions with attachment figures lead to the formation of internal working models of self and others. These cognitive-affective representations influence expectations regarding intimacy, trust, emotional availability, and support throughout life. Empirical research has consistently shown that individuals who experience responsive and emotionally supportive caregiving are more likely to develop secure attachment patterns, characterized by greater relational trust, emotional stability, and relationship satisfaction. Conversely, experiences marked by rejection, inconsistency, excessive control, or emotional unavailability may contribute to the development of insecure attachment styles, including anxious and avoidant patterns (Bartholomew, 1990; Fraley, 2002).

Complementing attachment-based perspectives, family systems theory emphasizes the systemic nature of relational functioning. Bowen (1978) conceptualized the family as an emotional unit in which patterns of communication, conflict management, differentiation of self, and anxiety regulation are transmitted across generations. From this perspective, intergenerational transmission encompasses not only observable behaviors but also deeper emotional processes and relational dynamics that influence the functioning of future family systems. Thus, adult intimate relationships may reflect the continuation, modification, or repetition of relational patterns acquired within the family of origin.

The relevance of investigating the relationship between parental models and couple functioning is particularly evident in young families. The early years of a couple relationship involve adaptation to shared responsibilities, negotiation of expectations, establishment of communication patterns, and development of long-term relational commitments. During this period, previously internalized relational schemas may

become especially salient, influencing attachment-related behaviors, emotional regulation strategies, communication styles, and approaches to conflict resolution.

Against this theoretical background, the present study seeks to examine the relationship between internalized parental models and attachment styles among individuals living in young families. By exploring the connections between perceived parental care and control and adult attachment patterns, the study aims to contribute to a deeper understanding of intergenerational continuity in relational functioning. Furthermore, the findings may provide valuable implications for psychological counseling, couple therapy, and preventive interventions designed to strengthen relational stability and promote healthy family development.

INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF PARENTAL MODELS

Intergenerational transmission refers to the process through which values, attitudes, beliefs, behaviors, and relational patterns are transferred from one generation to the next, contributing to the continuity of family functioning and the development of individuals' relational identities. This phenomenon extends beyond biological inheritance and encompasses complex psychological, social, and cultural mechanisms through which the experiences of previous generations shape the development of subsequent ones (Cavalli-Sforza & Feldman, 1973; van IJzendoorn, 1992).

From the perspective of cultural transmission, parents represent the primary agents of socialization, influencing children through the values they promote, the norms they establish, and the behaviors they model in everyday life. Cavalli-Sforza and Feldman (1973) demonstrated that family characteristics are transmitted not only through genetic mechanisms but also through learning processes and social influence, which allow relational and behavioral patterns to persist across generations.

One of the most influential explanations of this process is provided by Social Learning Theory. Bandura, Ross, and Ross (1963) demonstrated that individuals acquire new behaviors through observation and imitation of significant models. Within the family context, parents constitute the first and most influential behavioral models. Through repeated observation, children internalize patterns of communication, emotional expression, conflict resolution, and role performance that later become incorporated into their own relational repertoire. Consequently, parental and marital behaviors observed during childhood frequently reappear in adult intimate relationships.

Research suggests that intergenerational transmission does not involve the simple replication of parental behaviors but rather a complex process of psychological internalization and reconstruction. In a comprehensive review of non-clinical studies, van IJzendoorn (1992) demonstrated substantial continuity between parenting styles experienced during childhood and parenting behaviors displayed in adulthood. This continuity is mediated by internal representations of family relationships, early emotional experiences, and attachment-related processes developed throughout childhood.

An important contribution to understanding intergenerational continuity is provided by Bowen's Family Systems Theory. Bowen (1978) conceptualized the family as a multigenerational emotional system in which relational patterns, anxiety levels, and coping strategies are transmitted across generations. From this perspective,

individual relational difficulties cannot be understood in isolation but must be examined within the broader context of family history and intergenerational interactions. Bowen's concept of the multigenerational transmission process emphasizes the continuity of differentiation of self, relational styles, and conflict-management strategies throughout family generations.

Within couple relationships, intergenerational transmission is reflected in the internalization of models concerning emotional closeness, affection, family role distribution, and conflict management. Early family experiences become important reference points for the development of adult intimate relationships, influencing both partner selection and patterns of interaction within the couple.

Contemporary research continues to confirm the persistence of intergenerational influences despite profound social and cultural transformations. Examining generational differences, Rusnac (2025) demonstrated that family values, representations of happiness, and adaptation strategies remain strongly influenced by experiences transmitted from previous generations, highlighting the continuity of psychosocial mechanisms across cohorts. Similarly, studies conducted by Rusnac and Dragneva (2025) on marital satisfaction and by Rusnac and Gurenko (2022) on the transformation of parental responsibility during young adulthood underscore the enduring influence of early family experiences on couple functioning and adult family roles. Furthermore, findings reported by Rusnac and Novicova (2025) suggest that intergenerational family dynamics continue to influence psychological functioning and emotional well-being throughout adulthood.

Overall, the literature consistently indicates that parental models constitute one of the principal mechanisms underlying relational continuity across generations. Through processes of observation, internalization, emotional transmission, and relational learning, the family of origin contributes to the formation of relatively stable representations of the self, others, and close relationships. These representations subsequently evolve into the internal working models described by attachment theory and continue to influence the establishment, maintenance, and quality of intimate relationships throughout adult life.

ATTACHMENT AND THE FORMATION OF RELATIONAL IDENTITY

Attachment theory provides one of the most influential frameworks for understanding how early family experiences shape adult intimate relationships. Originally developed by Bowlby (1969), the theory is based on the assumption that human beings are biologically predisposed to form emotionally significant bonds with caregivers who provide protection, security, and emotional support. These early attachment relationships constitute the foundation of socio-emotional development and play a central role in shaping how individuals perceive, experience, and construct close relationships throughout life.

According to Bowlby (1969, 1979), repeated interactions with attachment figures lead to the development of *internal working models*—cognitive and emotional representations of the self, others, and interpersonal relationships. These models function as relatively stable frameworks that guide expectations, emotional responses, and behavioral patterns in significant relationships. Children who experience emotional availability, sensitivity, and support typically develop positive representations of both themselves and others, whereas experiences characterized by

rejection, neglect, inconsistency, or excessive control are more likely to foster insecurity, mistrust, and relational vulnerability.

A central concept within attachment theory is that of the *secure base*, which refers to the protective function provided by attachment figures. When children perceive their relationships with caregivers as safe, predictable, and emotionally responsive, they develop the confidence necessary to explore the environment and establish a coherent sense of autonomy. Consequently, attachment relationships contribute not only to emotional security but also to the formation of *relational identity*, understood as the system of representations through which individuals define themselves in relation to others and develop expectations regarding the functioning of close relationships.

Extending attachment theory to adult relationships, Hazan and Shaver (1987) demonstrated that romantic relationships operate according to principles similar to those governing child-caregiver bonds. Romantic partners gradually become significant attachment figures, and attachment-related patterns acquired during childhood influence how adults seek emotional closeness, cope with separation, regulate distress, and respond to interpersonal stressors. Thus, early attachment experiences contribute to the development of relatively stable relational orientations that affect relationship satisfaction, commitment, and stability.

An important contribution to the understanding of adult attachment was provided by Bartholomew (1990), who proposed a four-category model derived from combinations of positive and negative representations of the self and others. This framework distinguishes secure, preoccupied, dismissive-avoidant, and fearful-avoidant attachment styles. Individuals with secure attachment generally demonstrate emotional openness, trust, and the capacity to establish stable and mutually satisfying relationships. In contrast, insecure attachment styles are associated with difficulties in managing intimacy, fear of rejection, emotional withdrawal, excessive dependency, or heightened sensitivity to relational threats.

Subsequent research has shown that attachment patterns display moderate stability across development while remaining open to modification through later relational experiences. Fraley's (2002) meta-analysis demonstrated that early attachment experiences exert a significant influence on adult relationship functioning; however, this influence is neither deterministic nor immutable. Positive romantic relationships, corrective interpersonal experiences, and personal development processes may contribute to the revision of internal working models and the enhancement of attachment security over time.

Within the context of young families, attachment represents one of the primary psychological mechanisms through which parental models are internalized and reproduced in adult couple relationships. Representations concerning trust, emotional closeness, autonomy, support, and conflict management are initially developed within the family of origin and subsequently influence partner selection, communication patterns, emotional regulation strategies, and relationship satisfaction. Relational identity may therefore be understood as the outcome of a continuous interaction between early attachment experiences and later interpersonal experiences accumulated throughout the life course.

Overall, attachment theory offers a powerful explanatory framework for understanding the intergenerational continuity of relational patterns. By highlighting the role of early family experiences in shaping internal working models, the theory explains how parental relationships contribute to the formation of relational identity and influence adult couple functioning. Attachment thus constitutes one of the principal psychological pathways through which family experiences are transformed into relatively enduring relational orientations that continue to shape expectations, communication styles, conflict-management strategies, and emotional intimacy in adult relationships.

PARENTAL MODELS AND COUPLE RELATIONSHIP FUNCTIONING IN YOUNG FAMILIES

The family of origin constitutes the primary context in which individuals acquire relational competencies and internalize patterns of interpersonal interaction. Through socialization processes, children learn values, norms, communication styles, and emotional regulation strategies that later influence the formation and maintenance of intimate relationships. Research consistently indicates that early family experiences contribute substantially to the development of representations concerning emotional closeness, trust, autonomy, and conflict management (Maccoby & Martin, 1983).

Parental models influence relational functioning through both parenting practices and the broader emotional climate of the family. Baumrind (1991) demonstrated that parenting styles characterized by warmth, responsiveness, and appropriate behavioral regulation foster autonomy, social competence, and adaptive interpersonal functioning. Conversely, authoritarian, neglectful, or inconsistent parenting patterns are associated with relational difficulties and poorer psychosocial adjustment. Similarly, Grolnick, Deci, and Ryan (1997) argued that the internalization of family values and the development of self-determination are facilitated by parental relationships characterized by support, respect, and encouragement of autonomy.

The significance of parental warmth is further supported by the meta-analysis conducted by Khaleque (2013), which revealed consistent positive associations between perceived parental acceptance and psychological adjustment, self-esteem, and social functioning. These findings suggest that emotionally supportive family environments provide a developmental foundation for the establishment of stable and satisfying intimate relationships in adulthood.

Internalized parental models also shape communication patterns and conflict-management strategies within romantic relationships. Christensen and Heavey (1993) described the demand-withdraw interaction pattern, characterized by one partner's attempts to initiate discussion or change and the other's tendency to avoid confrontation or disengage. This interactional pattern has been repeatedly associated with lower relationship satisfaction and increased relational distress. Similar conclusions were reached by Klinetob and Smith (1996), who demonstrated that communication styles learned within the family of origin tend to be reproduced in adult intimate relationships.

Research on marital stability has further emphasized the importance of interactional processes in determining relationship quality. Gottman (1999) demonstrated that relationship success depends less on the absence of conflict than

on the manner in which conflict is managed. According to his findings, criticism, defensiveness, contempt, and withdrawal represent significant predictors of relationship deterioration, whereas emotional validation, expressions of appreciation, and effective repair attempts contribute to long-term relational stability and satisfaction.

From the perspective of Emotionally Focused Therapy, Johnson (2004) argued that many relational difficulties reflect unsuccessful attempts to achieve emotional security and attachment-based connection. Behaviors such as pursuit, withdrawal, protest, or emotional distancing can be understood as manifestations of underlying attachment needs shaped by earlier relational experiences. Consequently, adult couple interactions often reflect internalized expectations regarding the availability, responsiveness, and reliability of significant others.

Within young families, these influences become particularly salient as partners negotiate marital roles, establish patterns of communication, and construct a shared relational identity. During this developmental stage, experiences acquired within the family of origin frequently serve as implicit frameworks for interpreting relationship events, responding to emotional challenges, and organizing family life. Although these inherited relational patterns may provide continuity and stability, they may also contribute to the persistence of dysfunctional interaction styles when they remain insufficiently examined or adapted to current relational contexts.

Recent studies have continued to highlight the enduring influence of family experiences on adult relationship functioning. Research has shown that family-based representations contribute to the development of responsibility, role acquisition, relationship satisfaction, and psychological well-being in adulthood (Rusnac & Gurenko, 2022; Rusnac & Novicova, 2025).

Taken together, the available evidence suggests that couple relationships in young families are shaped by a complex process of internalizing, reconstructing, and negotiating parental models acquired during childhood. These models influence expectations toward partners, communication patterns, approaches to conflict resolution, and the capacity to establish emotionally secure and satisfying relationships. Understanding these mechanisms provides valuable insight into the ways relational patterns are maintained, transformed, or transmitted across generations.

RESEARCH METHODOLOGY

Research Problem and Aim

Although a substantial body of literature has demonstrated the importance of early family experiences in the development of internal working models of relationships, the question of how perceptions of parental behavior are reflected in adult attachment patterns and couple relationships remains highly relevant. In particular, the mechanisms through which internalized parental models contribute to the continuity of relational patterns across generations require further empirical investigation.

The aim of the present study was to examine the relationship between internalized parental models and attachment styles among individuals involved in young families.

Research Hypotheses

Hypothesis 1. There is a significant relationship between perceived parental care (maternal and paternal) and attachment dimensions in couple relationships, such that higher levels of parental care are associated with lower levels of attachment anxiety and attachment avoidance.

Hypothesis 2. Higher levels of perceived parental control (overprotection) are associated with insecure forms of attachment in couple relationships, particularly with elevated attachment anxiety.

Hypothesis 3. Participants who internalized parental models characterized by high control and low affection (“affectionless control”) report higher levels of insecure attachment compared with participants who perceived parental models characterized by warmth and autonomy support.

Hypothesis 4. Significant gender differences exist in perceptions of parental behavior, with women reporting higher levels of parental care and lower levels of parental control than men.

Hypothesis 5. Internalized parental models constitute significant factors associated with the formation and maintenance of attachment styles in young families, supporting the existence of an intergenerational transmission process of relational patterns.

Research Design and Instruments. The study employed a quantitative descriptive-correlational design complemented by comparative analyses. Data were collected using the following instruments:

1) *Experiences in Close Relationships – Revised (ECR-R)*, a widely used measure of adult attachment that assesses two fundamental dimensions of attachment in romantic relationships: attachment anxiety and attachment avoidance;

2) *Parental Bonding Instrument (PBI)*, designed to retrospectively assess perceptions of parental behavior through two dimensions—parental care and parental control/overprotection—evaluated separately for mothers and fathers;

3) *Sociodemographic Questionnaire*, developed for the present study to collect information regarding age, gender, relationship status, and relationship duration.

Participants. The sample consisted of 60 adults involved in stable romantic relationships, including marriage or long-term cohabitation, with a relationship duration of up to ten years. The sample included 30 women and 30 men, aged between 22 and 40 years. Participants were recruited through social media platforms, community groups, and snowball sampling procedures.

Data Analysis. Descriptive and inferential statistics were used, including Pearson correlations, independent-samples *t* tests, and mean comparisons, to examine associations between parental care, parental control, attachment anxiety, attachment avoidance, and gender differences.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Attachment Patterns in Couple Relationships Among Young Families

Attachment patterns were assessed using the Experiences in Close Relationships – Revised (ECR-R) questionnaire, which measures two fundamental dimensions of adult attachment: attachment anxiety and attachment avoidance.

The descriptive analysis revealed differences between the two attachment dimensions. Participants reported a higher average level of attachment anxiety ($M = 3.50, SD = 1.88$) compared with attachment avoidance ($M = 2.80, SD = 1.30$), suggesting that relational vulnerabilities within the investigated sample are more frequently associated with concerns about relationship security, fear of rejection, and excessive need for reassurance than with emotional distancing or avoidance of intimacy.

Table 1. *Descriptive Indicators of Attachment Dimensions (ECR-R)*

Dimension	M	SD	Min.	Max.
Attachment anxiety	3.50	1.88	1.00	6.89
Attachment avoidance	2.80	1.30	1.22	6.83

A closer examination of score distributions provides additional insight into the attachment profiles of the participants. Approximately 43.3% of respondents reported low levels of attachment anxiety, a pattern consistent with relatively secure relational functioning. However, nearly one quarter of the sample (23.3%) displayed elevated anxiety scores, reflecting heightened sensitivity to potential rejection, concerns regarding partner availability, and increased dependence on external reassurance.

The distribution of attachment avoidance differed substantially. Three quarters of the participants (75%) reported low levels of avoidance, indicating openness to emotional closeness, comfort with intimacy, and willingness to rely on significant others. Only a small proportion of respondents (5%) exhibited markedly elevated avoidance scores, suggesting that emotional distancing and reluctance toward intimacy were relatively uncommon within the investigated sample.

These findings indicate that the primary relational vulnerability among participants is not emotional withdrawal but rather anxiety regarding relationship stability and emotional security. This pattern is particularly relevant in the context of young families, where partners are often engaged in negotiating roles, responsibilities, and expectations while simultaneously consolidating emotional commitment and long-term relational bonds.

The predominance of attachment anxiety over attachment avoidance is consistent with attachment research suggesting that insecurity in early and middle stages of adult relationships is more frequently expressed through hyperactivation of the attachment system than through deactivation strategies (Hazan & Shaver, 1987; Fraley, 2002). Individuals characterized by elevated attachment anxiety tend to monitor relational cues more closely, experience stronger fears of abandonment, and seek frequent reassurance from their partners. Although these behaviors are often motivated by the desire to maintain closeness, they may inadvertently contribute to relational tension and dissatisfaction when reassurance needs become excessive. Overall, the results suggest that the examined young families demonstrate a relatively high capacity for emotional closeness, accompanied by varying degrees of relational insecurity. These findings provide an important foundation for understanding how internalized parental experiences may contribute to the development of adult attachment patterns and subsequently influence couple relationship functioning.

Gender Differences in Attachment Patterns

The comparative analysis revealed significant gender differences across both dimensions of adult attachment. As illustrated in Figure 1, men reported higher levels

of both attachment anxiety ($M = 4.10$) and attachment avoidance ($M = 3.20$) compared with women ($M = 2.80$ and $M = 2.40$, respectively). These differences suggest that male participants experienced greater relational insecurity, manifested simultaneously through heightened concerns regarding relationship stability and a stronger tendency toward emotional distancing.

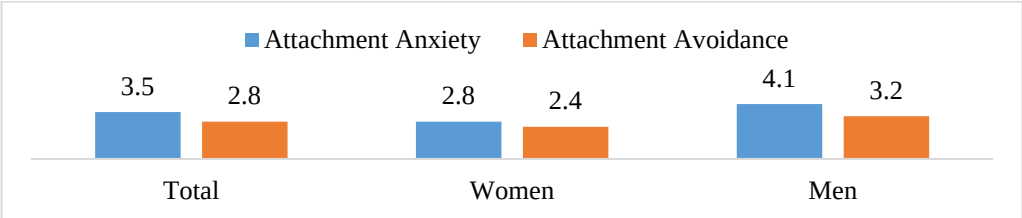

Figure 1. Mean Attachment Anxiety and Attachment Avoidance Scores Across Gender Groups

To determine the statistical significance of these differences, independent-samples *t*-tests were conducted.

Table 2. Gender Differences in Attachment Dimensions

Dimension	t	p
Attachment anxiety	-3.085	.003
Attachment avoidance	-2.487	.017

The results confirmed statistically significant gender differences for both attachment dimensions. The difference was particularly pronounced for attachment anxiety ($p = .003$), while attachment avoidance also differed significantly between men and women ($p = .017$).

These findings are noteworthy because they diverge from patterns frequently reported in the attachment literature, where women tend to display higher levels of attachment anxiety than men. In the present sample, men scored significantly higher on both anxiety and avoidance dimensions, suggesting a more vulnerable and internally conflicted relational profile. Such a configuration may reflect the coexistence of a strong need for emotional closeness with simultaneous difficulties in expressing vulnerability and maintaining stable emotional intimacy.

From an attachment perspective, elevated levels of both anxiety and avoidance are often associated with inconsistent relational experiences during childhood, characterized by fluctuating emotional availability, excessive parental control, or unpredictability in parental responsiveness (Bowlby, 1969; Bartholomew, 1990). Individuals exposed to such environments may develop ambivalent expectations toward close relationships, simultaneously seeking emotional connection and protecting themselves from potential disappointment or rejection.

The observed gender differences may also reflect broader sociocultural influences on emotional socialization. Traditional expectations regarding masculinity often encourage emotional restraint, self-reliance, and reduced expression of vulnerability, potentially complicating the development of secure attachment patterns. Consequently, relational insecurity may become expressed through a combination of heightened sensitivity to relational threats and increased emotional distancing.

Overall, the findings indicate that attachment-related vulnerabilities are not distributed uniformly across gender groups within the investigated sample. The higher levels of anxiety and avoidance observed among men suggest that gender-specific relational experiences and family socialization processes may play an important role in shaping adult attachment patterns. These results further support the need to examine the relationship between perceived parental models and attachment dimensions in order to better understand the mechanisms underlying the intergenerational transmission of relational patterns.

Perceptions of Parental Models in Childhood

To assess internalized parental models, the Parental Bonding Instrument (PBI) was administered. The instrument retrospectively evaluates two fundamental dimensions of the parent-child relationship: parental care and parental control/overprotection. Maternal and paternal figures were assessed separately, allowing a differentiated analysis of perceived parental behaviors.

Table 3. Descriptive Indicators of PBI Dimensions

Dimension	M	SD
Maternal care	18.50	10.75
Maternal overprotection	18.00	9.75
Paternal care	17.20	11.53
Paternal overprotection	17.50	9.85

The results suggest a relatively balanced parental profile at the sample level, characterized by moderate levels of both parental care and parental control. However, the substantial variability observed across all dimensions indicates considerable heterogeneity in childhood family experiences, ranging from emotionally supportive and nurturing relationships to experiences marked by emotional distance or excessive parental control.

Maternal care was perceived as slightly higher than paternal care, a finding consistent with previous research emphasizing the traditionally stronger involvement of mothers in providing emotional support and caregiving. In contrast, maternal and paternal overprotection displayed similar mean values, suggesting that parental control represented a common feature of the family environments described by participants.

Particularly noteworthy is the high dispersion of scores across all four dimensions. This variability highlights the diversity of parental experiences represented within the sample and suggests that participants were exposed to markedly different family climates during childhood. From the perspective of attachment theory and intergenerational transmission, such heterogeneity is especially relevant because it may contribute to the development of distinct internal working models of relationships, which subsequently influence adult attachment patterns.

A more detailed examination of score distributions revealed that most participants reported levels of parental care below the thresholds typically associated with highly supportive parenting. In contrast, perceptions of parental control were relatively elevated, indicating that emotional warmth and behavioral regulation were not always experienced as complementary dimensions. This pattern raises the

possibility that many respondents grew up in family environments characterized by varying combinations of affection and control, configurations that may have important implications for later relational functioning.

These findings provide an important foundation for the subsequent analysis of parental typologies and their association with adult attachment dimensions. In particular, they suggest that the quality of perceived parental care and the degree of parental control may represent significant developmental experiences contributing to the formation of relationship expectations and attachment-related behaviors in adulthood.

Perceived Parental Typologies

To identify internalized parental patterns, scores obtained on the Care and Overprotection/Control dimensions of the Parental Bonding Instrument (PBI) were combined according to the model proposed by Parker, Tupling, and Brown. This approach allows each parental figure to be classified into one of four parental styles: optimal parenting, affectionate constraint, neglectful parenting, and affectionless control.

The distribution of scores indicates that most participants perceived both maternal and paternal figures as characterized by relatively low levels of care and relatively high levels of control. This pattern suggests that parental relationships were experienced more frequently in terms of monitoring, regulation, and behavioral control than emotional availability and affective support.

Table 4. Distribution of Maternal Parenting Styles (PBI)

Parenting Style	n	%
Optimal parenting	5	8.3
Affectionate constraint	9	15.0
Neglectful parenting	16	26.7
Affectionless control	30	50.0
Total	60	100.0

The maternal profile was dominated by the affectionless control pattern (50.0%), characterized by the combination of high control and low emotional warmth. Within attachment research, this configuration is generally considered one of the least favorable for the development of emotional autonomy and relational security, as it combines behavioral restriction with limited affective responsiveness. More than one quarter of participants (26.7%) described maternal relationships consistent with neglectful parenting, indicating low levels of both care and involvement. By contrast, only 8.3% perceived their mothers as demonstrating optimal parenting, a style characterized by high warmth combined with support for autonomy.

Table 5. Distribution of Paternal Parenting Styles (PBI)

Parenting Style	n	%
Optimal parenting	6	10.0
Affectionate constraint	10	16.7
Neglectful parenting	12	20.0
Affectionless control	32	53.3
Total	60	100.0

A highly similar pattern emerged for paternal figures. More than half of the participants (53.3%) described their fathers in terms of affectionless control, suggesting a parental model characterized by authority, behavioral regulation, and limited emotional involvement. Only one in ten respondents perceived the paternal relationship as reflecting optimal parenting, indicating that experiences combining emotional support with encouragement of autonomy were relatively uncommon within the investigated sample.

The comparison of maternal and paternal distributions reveals a remarkable degree of consistency between parental figures. In both cases, parenting styles characterized by elevated control and reduced emotional warmth were substantially more prevalent than those associated with emotional support and autonomy promotion. This convergence suggests that participants frequently experienced coherent family environments in which similar relational patterns were enacted by both parents.

From an intergenerational perspective, these findings are particularly relevant because they point to the predominance of parental models associated with emotional distance and restricted autonomy. Such experiences may contribute to the development of internal working models characterized by uncertainty regarding closeness, trust, and emotional security, thereby increasing vulnerability to insecure attachment patterns in adult intimate relationships. Consequently, the observed parental typologies provide an important framework for understanding the mechanisms through which relational patterns may be transmitted across generations.

Gender Differences in Perceptions of Parental Models

To examine potential gender differences in perceptions of parental relationships, mean scores obtained by women and men on the Care and Overprotection/Control dimensions of the Parental Bonding Instrument (PBI) were compared.

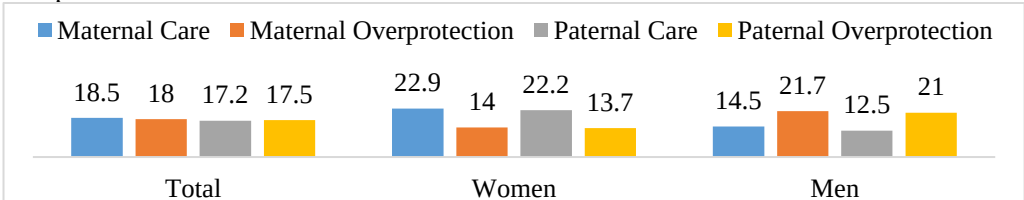

Figure 2. Mean Scores on PBI Dimensions by Gender

The descriptive analysis revealed consistent gender differences in the perception of parental behavior. Women reported higher levels of both maternal and paternal care, whereas men described their parental relationships in terms of lower emotional warmth and higher levels of parental control.

Regarding maternal care, women reported substantially higher scores than men (22.9 vs. 14.5). A similar pattern emerged for paternal care, with women reporting a mean score of 22.2 compared to 12.5 among men. These findings suggest that parental experiences are not only lived differently but may also be interpreted and reconstructed differently in adulthood, potentially reflecting gender-specific socialization processes, identification with parental figures, and subsequent relational experiences.

A reverse pattern was observed for parental control. Men reported significantly higher levels of both maternal and paternal overprotection. Maternal control was rated at a mean level of 21.7 by men compared with 14.0 by women, while paternal control reached 21.0 among men and 13.7 among women. These results indicate that male participants were more likely to perceive their family environment as characterized by restriction, monitoring, and limitations on personal autonomy. To determine whether these differences were statistically significant, independent-samples t-tests were conducted.

Table 6. Gender Differences in Perceived Parenting Styles (PBI)

Dimension	t	p
Maternal Care	3.251	.002
Paternal Care	3.561	.001
Maternal Overprotection	-3.326	.002
Paternal Overprotection	-3.087	.003

The results confirmed statistically significant gender differences across all four parental dimensions. Women tended to remember their parents as more caring and less intrusive, whereas men more frequently described parental experiences characterized by elevated control and reduced emotional support.

These findings are consistent with research on gendered socialization processes, suggesting that the internalization of parental models is not uniform across individuals. The perception of a family environment dominated by control and limited emotional availability may contribute to the development of relational representations characterized by insecurity, hypervigilance, or emotional distancing, which can subsequently influence adult couple relationships.

From an intergenerational perspective, the results indicate that not only parental behaviors themselves, but also the way these behaviors are perceived, interpreted, and psychologically integrated by children, may play an important role in the formation of adult relational styles. Consequently, subjective representations of parental care and control appear to constitute meaningful pathways through which relational patterns are transmitted across generations.

Intergenerational Transmission of Parental Models and Attachment Patterns in Young Families

To examine the role of internalized parental models in shaping adult romantic relationships, Pearson correlation analyses were conducted between attachment dimensions (anxiety and avoidance) and the parental care and overprotection dimensions assessed by the Parental Bonding Instrument (PBI).

The results reveal consistent associations between early parental experiences and adult relational functioning, supporting the assumption that relational and emotional patterns are transmitted across generations.

Table 7. Correlations Between Attachment Dimensions and Perceived Parental Models (N = 60)

Variable	1	2	3	4	5
1. Attachment Anxiety	—				
2. Attachment Avoidance	-.099	—			
3. Maternal Care	-.397**	-.390**	—		

Variable	1	2	3	4	5
4. Maternal Overprotection	.549**	.244	-.758**	—	
5. Paternal Care	-.437**	-.350**	.690**	-.636**	—
6. Paternal Overprotection	.542**	.120	-.573**	.768**	-.740**

Note. Pearson correlation coefficients. $p < .01$.

Attachment Anxiety and Perceived Parenting

Attachment anxiety demonstrated the strongest associations with parental variables. Higher levels of attachment anxiety were significantly associated with lower perceived maternal care ($r = -.397$, $p = .002$) and paternal care ($r = -.437$, $p < .001$). These findings suggest that limited emotional availability and insufficient parental support may contribute to the development of relational insecurity, fear of abandonment, and heightened dependence on partner validation.

At the same time, attachment anxiety was positively associated with both maternal overprotection ($r = .549$, $p < .001$) and paternal overprotection ($r = .542$, $p < .001$). These moderate-to-strong correlations indicate that excessive parental control and restricted autonomy may foster hypervigilance in intimate relationships and a persistent need for reassurance. Individuals raised in highly controlling family environments may therefore become particularly sensitive to signs of rejection or emotional distance within romantic relationships.

These findings are consistent with attachment theory, which emphasizes that responsive and emotionally available caregivers promote secure internal working models, whereas intrusive or overcontrolling parenting may contribute to anxious attachment orientations (Bowlby, 1969; Hazan & Shaver, 1987).

Attachment Avoidance and Perceived Parenting

A somewhat different pattern emerged for attachment avoidance. Avoidant attachment was negatively associated with maternal care ($r = -.390$, $p = .002$) and paternal care ($r = -.350$, $p = .006$), indicating that perceived deficits in emotional warmth and responsiveness are linked to greater discomfort with intimacy and emotional dependence in adult relationships.

In contrast, attachment avoidance was not significantly related to parental overprotection. This finding suggests that avoidant tendencies are shaped less by parental control than by experiences of emotional distance and insufficient affective connection. In such contexts, children may develop strategies of emotional self-reliance and deactivation of attachment needs, which later manifest as avoidance of intimacy in romantic relationships.

This interpretation is consistent with contemporary attachment models, which conceptualize avoidance as a defensive strategy emerging from repeated experiences of emotional unavailability from attachment figures (Bartholomew, 1990; Fraley, 2002).

Consistency of Parental Models Within the Family

Strong associations were also observed between maternal and paternal parenting dimensions. Maternal and paternal care were positively correlated ($r = .690$, $p < .001$), while maternal and paternal overprotection showed an even stronger association ($r = .768$, $p < .001$). These findings suggest a substantial degree of coherence in the overall family climate, with participants perceiving similar patterns of behavior from both parents.

Moreover, care and overprotection were strongly and negatively related for both mothers ($r = -.758, p < .001$) and fathers ($r = -.740, p < .001$). Parents perceived as emotionally available and supportive were also perceived as granting greater autonomy and exercising less intrusive control.

Overall, the findings support the existence of continuity between family-of-origin experiences and adult relational functioning. Parental care emerged as a protective factor associated with relational security, whereas excessive parental control was primarily linked to attachment anxiety. Attachment avoidance, in turn, appeared to be associated mainly with deficits in emotional connection rather than with parental control.

Taken together, these results provide empirical support for an intergenerational perspective on couple relationships, suggesting that internalized parental experiences continue to shape perceptions of intimacy, autonomy, and emotional security in adulthood. Rather than reflecting a simple linear process, the relationship between parenting experiences and attachment patterns appears to involve complex mechanisms of internalization, reinterpretation, and relational continuity across generations.

Verification of Research Hypotheses and Discussion of Findings

The findings of the present study provide substantial support for the assumption that internalized parental models continue to shape attachment-related processes and relational functioning in young families. The observed associations between perceived parenting characteristics and adult attachment dimensions indicate that early family experiences remain an important source of relational expectations, emotional regulation strategies, and patterns of intimacy in adulthood.

Hypothesis 1 proposed that higher levels of perceived parental care would be associated with more secure attachment patterns in couple relationships. The results supported this assumption. Significant negative correlations were identified between maternal care and attachment anxiety ($r = -.397, p = .002$), as well as between paternal care and attachment anxiety ($r = -.437, p < .001$). Similar negative associations were found between parental care and attachment avoidance. These findings suggest that emotionally supportive and responsive parenting contributes to the development of relational security, reducing fears of abandonment and excessive dependence on partner validation. The results are consistent with the findings of Shanoora et al. (2024), who reported significant associations between supportive parenting styles and secure romantic attachment, as well as with the foundational propositions of attachment theory (Bowlby, 1969) and evidence on the intergenerational continuity of relational experiences (van IJzendoorn, 1992).

Hypothesis 2 stated that elevated levels of perceived parental control would be associated with insecure attachment, particularly attachment avoidance. The findings only partially supported this assumption. Maternal and paternal overprotection were both positively associated with attachment anxiety ($r = .549$ and $r = .542$, respectively; $p < .001$), whereas their associations with attachment avoidance did not reach statistical significance. These results indicate that excessive parental control appears to foster relational anxiety rather than emotional distancing. One possible explanation is that intrusive parenting limits the development of autonomy and reinforces dependency needs, which may later manifest as heightened concerns

about acceptance, reassurance, and relational stability. In contrast, attachment avoidance seems to be linked primarily to emotional unavailability rather than parental control. This interpretation is consistent with the findings reported by Sagone et al. (2023), who emphasized the central role of early emotional experiences in shaping adult attachment orientations.

Hypothesis 3 assumed that parental models characterized by high control and low affection would be associated with insecure attachment patterns. The results strongly supported this assumption. Participants who perceived their parents as emotionally distant and highly controlling reported higher levels of both attachment anxiety and attachment avoidance. In particular, the PBI profile referred to as *affectionless control* was associated with the most pronounced indicators of relational insecurity. These findings support the intergenerational transmission perspective and are consistent with evidence suggesting that parental relationship patterns tend to be reproduced in the intimate relationships of the next generation (van IJzendoorn, 1992). They also align with more recent findings by Wang et al. (2023), who demonstrated that family relational experiences influence romantic relationship quality indirectly through adult attachment processes.

Hypothesis 4 predicted significant gender differences in the perception of parental behavior and attachment characteristics. This assumption was confirmed. Women reported significantly higher levels of parental care and lower levels of parental control than men. At the same time, men obtained higher scores on both attachment anxiety and attachment avoidance. These findings suggest that the internalization and interpretation of childhood experiences may differ according to gender. Gender-specific socialization processes and cultural expectations regarding masculine and feminine roles may influence how parental behaviors are perceived, remembered, and integrated into later relational functioning.

Hypothesis 5 proposed that individuals who perceived their parents as caring and non-intrusive would display more secure attachment characteristics in adulthood. The results supported this assumption. The negative associations between parental care and both insecure attachment dimensions indicate that emotional warmth and respect for autonomy function as important protective factors in the development of healthy adult relationships. Although only a relatively small proportion of participants (approximately 8–10%) perceived their parents as corresponding to the *optimal parenting* profile, these individuals displayed the lowest levels of attachment anxiety and avoidance. This finding further supports the conclusions of Shanoora et al. (2024), who identified emotional support combined with autonomy promotion as a key predictor of attachment security in adulthood.

Overall, the findings support the existence of substantial continuity between childhood family experiences and relational functioning in young families. The results reinforce theoretical perspectives emphasizing the intergenerational transmission of relational patterns and highlight the importance of balancing emotional warmth with autonomy support in fostering secure attachment. From an applied perspective, the findings suggest that couple counseling and relationship-focused interventions may benefit from exploring clients' family-of-origin experiences and internalized parental models, as these continue to serve as important frameworks for understanding contemporary relational difficulties.

CONCLUSIONS

The findings of the present study confirm the significant role of internalized parental models in shaping attachment patterns and relational functioning in young families. The results revealed consistent associations between perceptions of parental behavior and adult attachment dimensions, providing empirical support for the intergenerational transmission of relational patterns.

Higher levels of perceived parental care, both maternal and paternal, were associated with lower levels of attachment anxiety and avoidance. These findings highlight the protective role of parental emotional warmth, responsiveness, and support in fostering relational security and healthy emotional functioning in adulthood.

In contrast, elevated levels of parental control and overprotection were significantly associated with attachment anxiety. Participants who perceived their parents as intrusive and highly controlling reported greater fears of rejection and abandonment, suggesting that restrictions on autonomy during childhood may contribute to the development of dependency-oriented relational patterns and heightened needs for emotional reassurance.

The analysis of parental bonding profiles further demonstrated the predominance of parenting patterns characterized by high control and low affection. Such profiles were associated with higher levels of insecure attachment, supporting the assumption that early family experiences provide an important framework for the development of internal working models of self and others in close relationships.

The study also identified significant gender differences in the perception of parental behavior. Women tended to describe their parents as more caring and less controlling, whereas men more frequently perceived their family environments as characterized by emotional distance and increased parental control. These findings suggest that the internalization and interpretation of family experiences may be influenced by gender-related socialization processes.

Overall, the results indicate that couple relationships in young families are shaped not only by present relational experiences but also by emotional and behavioral patterns transmitted across generations. Internalized parental models appear to function as implicit frameworks that influence perceptions of intimacy, autonomy, conflict management, and emotional responsiveness within adult romantic relationships.

From an applied perspective, the findings highlight the importance of exploring family-of-origin experiences in couple counseling and psychotherapy. Identifying and restructuring dysfunctional relational patterns transmitted across generations may contribute to the development of more secure, stable, and satisfying intimate relationships. Furthermore, the results support the value of parenting education and preventive interventions aimed at promoting a balanced combination of emotional support and autonomy, both of which appear essential for long-term relational well-being.

BIBLIOGRAPHY

Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1963). Vicarious reinforcement and imitative learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(6), 601–607.

- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147–178.
- Baumrind, D. (1991). *Effective parenting during the early adolescent transition*. Sage Publications.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1979). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences*, 2(4), 637–638. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00064955>
- Cavalli-Sforza, L. L., & Feldman, M. W. (1973). Cultural versus biological inheritance: Phenotypic transmission from parents to children. *American Journal of Human Genetics*, 25(6), 618–637.
- Christensen, A., & Heavey, C. L. (1993). Gender differences in marital conflict: The demand-withdraw interaction pattern. In S. Oskamp & M. Costanzo (Eds.), *Gender issues in contemporary society* (pp. 113–141). Sage Publications.
- Fraley, R. C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 123–151.
- Gottman, J. M. (1999). Repair and the core triad of balance. In J. M. Gottman, *The marriage clinic: A scientifically based marital therapy* (pp. 31–86). W. W. Norton.
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1997). Internalization within the family: The self-determination theory perspective. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 135–161). Wiley.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.
- Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection*. Brunner-Routledge.
- Khaleque, A. (2013). Perceived parental warmth, children's psychological adjustment, and personality dispositions: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 22(3), 297–306. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9579-z>
- Klinetob, N. A., & Smith, D. A. (1996). Demand-withdraw communication in marital interaction: Tests of interspousal contingency and gender role hypotheses. *Journal of Marriage and the Family*, 58(4), 945–957. <https://doi.org/10.2307/353981>
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* (Vol. 4, pp. 1–101). Wiley.
- Rusnac, S. (2025). From Baby Boomers to Generation Z: A psychosocial intergenerational analysis of happiness. *EcoSoEn*, 1, 101–122. <https://doi.org/10.54481/ecosoen.2025.1.10>
- Rusnac, S., & Dragneva, M. (2025). Communication and marital satisfaction in the context of the modern family. In *The contemporary issues of the socio-humanistic sciences* (15th ed., pp. 174–185). Print-Caro.
- Rusnac, S., & Gurenko, S. (2022). Отцовство как фактор изменений в структуре ответственности в молодом возрасте. In *Asistența psihologică la etapa contemporană: realități și perspective* (pp. 39–45). CEP UPS „Ion Creangă”.
- Rusnac, S., & Novicova, M. (2025). Влияние родовых расстановок на психологическое благополучие женщин. In *Asistența psihologică la etapa contemporană: realități și perspective* (pp. 78–84). Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Shanoora, A., & Saud, U. (2024). Relationship between parenting styles and romantic attachment in adults with gender as a moderating variable. *Maldives National Journal of Research*, 12. 51-63. <https://mnjr.mnu.edu.mv/journal/article/view/182/114>

Sagone, E., Commodari, E., Indiana, M. L., & La Rosa, V. L. (2023). Exploring the association between attachment style, psychological well-being, and relationship status in young adults and adults: A cross-sectional study. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 13(3), 525–539. <https://doi.org/10.3390/ejihpe13030040>

Santomauro, D. F., Mantilla Herrera, A. M., Shadid, J. et al. (2021). Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. *The Lancet*, 398(10312), 1700–1712. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)02143-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7)

van IJzendoorn, M. H. (1992). Intergenerational transmission of parenting: A review of studies in nonclinical populations. *Developmental Review*, 12(1), 76–99. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(92\)90004-L](https://doi.org/10.1016/0273-2297(92)90004-L)

Wang, Y., Li, X., & Cui, N. (2023). Interparental conflict and young adults' romantic relationship quality: The mediating role of attachment. *Journal of Adult Development*, 30(3), 234–246. <https://doi.org/10.1007/s10804-022-09437-0>

THE RELATIONSHIP BETWEEN EATING DISORDERS AND TRAUMATIC EXPERIENCES

RELAȚIA DINTRE TULBURĂRILE ALIMENTARE ȘI EXPERIENȚELE TRAUMATICE

Simona-Elena SIMBOAN

psychologist, PhD candidate, București, România
ORCHID: <https://orcid.org/0009-0006-3548-1651>

Aurelia GLAVAN

neurologist, qualified doctor, university professor,
State Pedagogical University "Ion Creangă" from Chișinău, Republic of Moldova
ORCHID: <https://orcid.org/0000-0002-2549-5367>

Abstract. *The relationship between eating disorders and traumatic experiences represents a complex and sensitive topic that has attracted the attention of the scientific community and mental health professionals for many years. This connection highlights the way in which past traumatic events, such as abuse, neglect, or other adverse life experiences, can significantly influence an individual's relationship with food and body image, as well as their capacity for emotional regulation. The present paper aims to explore this complex interaction by emphasizing how eating disorders may function as coping mechanisms or manifestations of psychological distress. Furthermore, it underlines the importance of addressing these disorders from an integrated perspective that considers the impact of trauma, eating behavior, and their influence on emotional regulation processes. Understanding these interconnections may contribute to the development of more effective prevention and intervention strategies, supporting psychological well-being and adaptive emotional functioning.*

Keywords: *eating disorders, trauma, emotional regulation, cognitive reappraisal, emotional suppression.*

Rezumat. *Relația dintre tulburările alimentare și experiențele traumatice este o temă complexă și sensibilă care a atras atenția comunității științifice și a profesioniștilor din domeniul sănătății mintale de-a lungul anilor. Această legătură subliniază modul în care traumele trecute, precum abuzul, neglijarea sau alte experiențe dureroase, pot avea un impact semnificativ asupra relației unei persoane cu mâncarea și corpul său, dar și asupra capacității sale de reglare emoțională. Prin această lucrare ne-am propus explorarea interacțiunii complexe, evidențiind modul în care tulburările alimentare pot servi ca mecanisme de coping sau manifestări ale suferinței psihologice, precum și importanța abordării lor dintr-o perspectivă integrată care ține cont de trauma suferită, comportamentul alimentar și influența acestora asupra capacității de reglare emoțională.*

Cuvinte cheie: *tulburări alimentare, traumă, reglare emoțională, recalculare, supresie.*

INTRODUCERE

Relația dintre tulburările alimentare și experiențele traumatice este un subiect complex și cercetat în domeniul psihologiei. Cercetătorii au investigat mai multe aspecte ale acestei relații și au dezvoltat teorii care explică legătura dintre aceste două

fenomene. Unul dintre cadrele teoretice în acest domeniu este teoria vulnerabilității (Brewerton, 2019). Această teorie sugerează că persoanele care au trecut prin experiențe traumatice pot dezvolta o vulnerabilitate la tulburările alimentare ca o modalitate de a face față sau de a controla sentimentele de anxietate sau disconfort. Trauma poate afecta modul în care o persoană percepe propriul corp și alimentația, conducând la dezvoltarea obiceiurilor alimentare nesănătoase.

Pe lângă teoria vulnerabilității, teoria autoreglării este, de asemenea, relevantă (Brewerton, T. D., 2019). Această teorie sugerează că persoanele care au trecut prin traume pot dezvolta probleme cu autoreglarea emoțională. Tulburările alimentare pot deveni un mod de a regla emoțiile intense sau stresul, oferind un sentiment temporar de control și confort.

Există, de asemenea, cercetări care se concentrează pe modul în care tulburările alimentare pot servi ca o formă de auto-victimizare sau auto-pedepsire. Persoanele care au experimentat traume pot dezvolta sentimente de vinovăție sau auto-depreciere și pot recurge la comportamente alimentare disfuncționale ca o modalitate de a-și pedepsi sau auto-sabota propriul corp (Hoek, H.W., Hoeken, D. (2023).

Spre deosebire de cele două teorii menționate, există și cercetări care subliniază faptul că tulburările alimentare și experiențele traumatice pot avea un impact reciproc (Wonderlich, S.A., Crosby, R.D, et all. (2017) . Cu alte cuvinte, tulburările alimentare pot crește vulnerabilitatea la experiențele traumatice ulterioare, iar traumele pot agrava simptomele tulburărilor alimentare.

Pentru a înțelege mai bine această relație complexă, cercetările continuă să investigheze factorii care contribuie la dezvoltarea și perpetuarea tulburărilor alimentare în contextul experiențelor traumatice. Cercetătorii au explorat, de asemenea, modalități de intervenție și tratament care să țină seama de traumele anterioare ale pacienților cu tulburări alimentare (Engel, S.G., Mitchell, J.E., Smyth, J., et all. (2017).

METODOLOGIE ȘI METODĂ

În vederea clarificării relației dintre tulburările alimentare și experiențele traumatice, cercetarea și-a propus să analizeze impactul traumelor asupra comportamentului alimentar și asupra capacității de reglare emoțională. Studiul a inclus 40 de participante de sex feminin, cu vârste între 14 și 47 de ani, beneficiare ale serviciilor unui cabinet individual de psihologie, care prezentau simptome specifice tulburărilor alimentare și manifestări posttraumatice. Evaluarea a fost realizată prin *Inventarul Tulburărilor de Comportament Alimentar (EDI-3)*, *Scala Experiențelor Traumate din Copilărie*, *Scala Experiențelor Traumate Recente* și *Chestionarul de Reglare Emoțională (ERQ)*.

S-a presupus existența unor relații semnificative între experiențele traumatice din copilărie și cele recente, precum și între experiențele traumatice și strategiile de reglare emoțională, respectiv reevaluarea cognitivă și suprimarea emoțională.

REZULTATE ȘI ANALIZĂ DATELOR

În urma evaluării cu EDI-3 s-a observat că cei mai mulți dintre subiecți au obținut scoruri mari pentru Dorința de a fi slab (DS), Nemulțumirea față de propriul

corp (NC), Stima de sine scăzută (SSS), Dezechilibrul emoțional (DE) și Perfecționism (P).

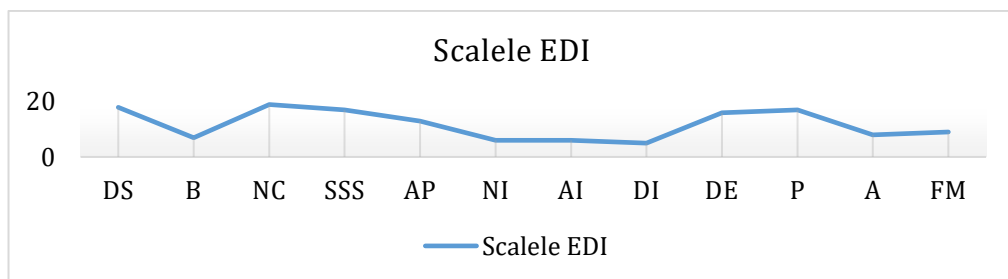

Figura 1. Scalele EDI-3 pentru întreg eșantionul

Dorința de a fi slab reprezintă una dintre caracteristicile de bază ale tulburărilor de comportament alimentar și a fost considerată un criteriu esențial de diagnostic, conform multor sisteme de clasificare. Scorul ridicat obținut la această scală indică dorința puternică de a fi mai slab, preocuparea legată de diete, preocuparea legată de greutate și frica intensă de a nu se îngrășa. Scorurile ridicate la scala *nemulțumirea față de propriul corp* indică nemulțumirea față de forma și de dimensiunile unor zone ale corpului, constituind un motiv deosebit de preocupare pentru persoanele care au tulburări de comportament alimentar. Scorurile mari pentru *stima de sine scăzută* indică sentimente de nesiguranță, de neadecvare, de ineficiență, auto-devalorizare și percepția referitoare la incapacitatea de a-și atinge propriile standarde. Scorurile mari pentru *perfecționism* reflectă standarde personale riguroase de performanță și cerințe pentru performanță provenite din presiunea exercitată de către părinți și de către profesori în copilărie. Scorurile ridicate la scala *dezechilibru emoțional* indică tendința spre instabilitate dispozițională, impulsivitate, nechibzuință, furie și comportamente auto-distructive.

Analiza datelor a indicat o relație semnificativă din punct de vedere statistic între două din scalele specifice pentru tulburările de comportamente alimentare, și anume dorința de a fi slab și nemulțumirea față de corp și experiențele traumatiche din copilărie ($p = .001$; $p < .050$) și cele recente ($p = .040$; $p < .050$). Rezultatul analizei sugerează o relație semnificativă din punct de vedere statistic între două scale specifice pentru tulburările de comportamente alimentare, și anume dorința de a fi slab (DS) și nemulțumirea față de corp (NC) și experiențele traumatiche din copilărie și cele recente. Aceasta înseamnă că există o corelație semnificativă între aceste variabile. Persoanele care raportează niveluri mai ridicate de dorință de a fi slabe și nemulțumire față de propriul corp prezintă și experiențe traumatiche (din copilărie sau recente) mai profunde. Cu alte cuvinte, există o corelație pozitivă între aceste dimensiuni ale tulburărilor de comportamente alimentare și experiențele traumatiche.

De asemenea, s-a raportat o relație semnificativă între experiențele traumatiche și *capacitatea de reglare emoțională*. Experiențele traumatiche sunt corelate semnificativ și negativ cu dimensiunea recalculare a reglării emoționale, corelația fiind egală cu $-.534$, $p = .012$; $p < .050$, iar corelația acestora cu dimensiunea supresie a reglării emoționale este una semnificativă și pozitivă, fiind egală cu $.632$, $p = .010$; $p < .050$. Rezultatele indică o relație semnificativă între experiențele traumatiche și

abilitățile de reglare emoțională, cu focus pe două aspecte ale reglării emoționale: recalcularea și supresia.

Recalcularea implică abilitatea de a gestiona și de a schimba dinamica emoțiilor într-un mod sănătos și adaptativ. Corelația semnificativă și negativă ($-0,534$; $p = .012$) cu experiențele traumatice sugerează că persoanele care au trecut prin traume pot avea dificultăți în recalcularea emoțiilor lor. Cu alte cuvinte, aceste persoane pot avea probleme în a face față eficient și adaptativ emoțiilor intense sau stresante.

Supresia reprezintă o altă dimensiune a reglării emoționale, dar implică inhibarea sau ignorarea emoțiilor. Rezultatul semnificativ și pozitiv ($0,632$, $p = .010$) sugerează că persoanele care au experimentat traume pot folosi supresia ca strategie pentru a face față emoțiilor. Aceasta înseamnă că aceste persoane pot avea tendința de a reprima sau ignora emoțiile lor, ceea ce nu este întotdeauna o abordare sănătoasă în gestionarea emoțiilor.

Interpretarea acestor rezultate ar putea sugera că experiențele traumatice pot influența negativ abilitățile de recalculare emoțională, adică abilitatea de a face față emoțiilor într-un mod sănătos. În același timp, aceste experiențe traumatice sunt asociate cu utilizarea supresiei ca modalitate de gestionare a emoțiilor, ceea ce poate fi nesănătos pe lungă durată.

Datele obținute în urma analizei datelor cercetării indică o corelație semnificativă din punct de vedere statistic între tulburările alimentare și experiențele traumatice din copilărie ($p = .001$; $p < .050$) și cele recente ($p = .040$; $p < .050$). S-a constatat și o corelație semnificativă între experiențele traumatice și capacitatea de reglare emoțională, atât în ceea ce privește recalcularea, cât și în ceea ce privește supresia. Persoanele care au trecut prin traume pot avea dificultăți în recalcularea emoțiilor lor și pot avea tendința de a reprima sau ignora emoțiile lor.

CONCLUZII

Relația dintre tulburările alimentare și experiențele traumatice este un subiect complex în domeniul psihologiei. Tulburările alimentare și experiențele traumatice pot avea un impact reciproc, cu alte cuvinte, tulburările alimentare pot crește vulnerabilitatea la experiențele traumatice ulterioare, iar traumele pot agrava simptomele tulburărilor alimentare.

Rezultatele cercetării sugerează că experiențele traumatice pot influența negativ abilitățile de recalculare emoțională, adică abilitatea de a face față emoțiilor într-un mod sănătos. În același timp, aceste experiențe traumatice sunt asociate cu utilizarea supresiei ca modalitate de gestionare a emoțiilor, ceea ce poate fi nesănătos pe lungă durată.

Pentru a înțelege mai bine această relație complexă, e nevoie ca cercetările să investigheze factorii care contribuie la dezvoltarea și perpetuarea tulburărilor alimentare în contextul experiențelor traumatice, precum și modalități de intervenție și tratament care să țină seama de traumele anterioare ale pacienților cu tulburări alimentare.

BIBLIOGRAFIE

Brewerton, T. D. (2019). Eating disorders, trauma, and comorbidity: Focus on PTSD. *Eating Disorders Journal*, 15(4), pp. 285-304. doi: [10.1080/10640260701454311](https://doi.org/10.1080/10640260701454311).

Hoek, H.W.; Hoeken, D. (2023). Review of the prevalence and incidence of eating disorders. *International Journal of Eating Disorders*, 34(4), pp. 383-96. doi: 10.1002/eat.10222.

Wonderlich, S.A.; Crosby, R.D.; Engel, S.G.; Mitchell, J.E.; Smyth, J.; Miltenberger, R.; Redlin, J. (2017). Personality-based clusters in bulimia nervosa: Differences in clinical variables and ecological momentary assessment. *Journal of Personality Disorders*. 21(3), pp. 340-357. doi: 10.1521/pedi.2007.21.3.340.

THE IMPACT OF CHILDHOOD PSYCHOLOGICAL TRAUMA ON PERSONALITY CHARACTERISTICS IN ADULTHOOD

IMPACTUL TRAUMEI PSIHOLOGICE DIN COPILĂRIE ASUPRA CARACTERISTICILOR PERSONALITĂȚII LA VÂRSTA ADULTĂ

Oleksandra KOVAL

Student, Specialty Psychology, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council

Vitalii OSIPOV

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports (Physical Rehabilitation), Associate Professor, Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5241-0827>

Abstract. *Childhood psychological trauma is a critical factor influencing personality development throughout life. In the context of modern social challenges, including military conflicts and instability, the study of the long-term effects of traumatization is particularly relevant. Objective. The article aims to theoretically substantiate and empirically analyze the impact of childhood psychological trauma on the formation of personality characteristics in adulthood, specifically anxiety and emotional instability. Methods. The study involved 60 adults aged 20-40. A set of psychodiagnostic methods was used: the Childhood Trauma Questionnaire (CTQ), the Spielberger-Khanin State-Trait Anxiety Inventory (STAI), and the "Incomplete Sentences" projective method. Statistical processing included descriptive statistics and Pearson correlation analysis. Results. It was found that 25% of respondents have a high level of childhood traumatization, with emotional neglect and emotional abuse being the most pronounced forms. A statistically significant positive correlation was established between the overall level of trauma and trait anxiety ($r = 0.53$, $p \leq 0.01$), as well as between emotional forms of trauma and anxiety indicators. Conclusions. The research hypothesis was confirmed: childhood psychological trauma is associated with increased anxiety and indicators of emotional maladjustment in adulthood. Emotional forms of trauma have the most pronounced long-term effect. The results emphasize the importance of timely diagnosis and psychological support for adults with traumatic childhood experiences.*

Keywords: *childhood psychological trauma, anxiety, emotional instability, personality development, Adverse Childhood Experiences (ACEs), correlation analysis.*

Rezumat. *Trauma psihologică din copilărie reprezintă un factor important care influențează dezvoltarea personalității pe parcursul întregii vieți. În contextul provocărilor sociale contemporane, inclusiv al conflictelor armate și al instabilității sociale, studiarea efectelor pe termen lung ale traumatizării capătă o relevanță deosebită. Scopul cercetării a constat în fundamentarea teoretică și analiza empirică a impactului traumei psihologice din copilărie asupra formării unor caracteristici ale personalității la vârsta adultă, în special asupra anxietății și instabilității emoționale. Studiul a inclus 60 de adulți cu vârste cuprinse între 20 și 40 de ani. În procesul de evaluare au fost utilizate Chestionarul Traumei din*

Copilărie (CTQ), Inventarul de Anxietate Stare-Trăsătură Spielberger–Hanin (STAI) și metoda proiectivă „Propoziții incomplete”. Prelucrarea statistică a datelor a inclus statistici descriptive și analiza corelațională Pearson. Rezultatele au evidențiat că 25% dintre respondenți prezintă un nivel ridicat de traumatizare în copilărie, cele mai frecvente forme fiind neglijarea emoțională și abuzul emoțional. A fost identificată o corelație pozitivă semnificativă statistic între nivelul general al traumei și anxietatea-trăsătură ($r = 0,53$, $p \leq 0,01$), precum și între formele emoționale ale traumei și indicatorii anxietății. Rezultatele confirmă ipoteza cercetării, demonstrând că trauma psihologică din copilărie este asociată cu niveluri crescute de anxietate și cu manifestări ale dezadaptării emoționale la vârsta adultă. Formele emoționale ale traumei exercită cel mai puternic impact pe termen lung. Constatările subliniază importanța identificării timpurii și a acordării suportului psihologic persoanelor care au traversat experiențe traumatice în copilărie.

Cuvinte-cheie: traumă psihologică infantilă, anxietate, instabilitate emoțională, dezvoltarea personalității, experiențe adverse din copilărie (ACEs), analiză corelațională.

INTRODUCTION

Relevance of the research. In the current context of psychological science development, the issue of long-term consequences of childhood psychological traumatization is gaining increasing relevance. Negative experiences acquired in childhood can maintain their influence throughout life, determining emotional reactions, communication style, and the level of psychological well-being of an individual. The growing number of individuals who have experienced childhood psychological traumatization due to family dysfunctions, violence, emotional neglect, loss of significant persons, as well as the impact of a traumatic social environment, particularly in wartime conditions, makes this problem extremely important for scientific understanding and practical resolution.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and empirically analyze the specific impact of childhood psychological trauma on the formation and expression of personality characteristics in adulthood.

Research hypothesis: there is a statistically significant relationship between the level of childhood psychological trauma and maladaptive psychological characteristics in adulthood, particularly elevated anxiety and emotional vulnerability.

MATERIALS AND METHODS

Research participants. The study involved 60 individuals aged 20 to 40 years (38 women, 22 men). The sample was formed on the principle of voluntary participation based at a volunteer center, which provided access to socially active adults from different educational and occupational backgrounds. All participants were informed about the purpose of the study and confidentiality guarantees.

Research methods. To achieve the stated objectives, a set of quantitative and qualitative psychodiagnostic methods was used:

- Childhood Trauma Questionnaire (CTQ, D. Bernstein) – for retrospective assessment of childhood trauma levels (emotional, physical, sexual abuse; emotional and physical neglect);

- Spielberger-Khanin State-Trait Anxiety Inventory (STAI) – for differentiated measurement of state (situational) and trait anxiety levels;

- Projective method "Incomplete Sentences" (Sacks-Levy) – for qualitative analysis of subjective experience of childhood, attitude towards self and significant others.

Procedure and data analysis. The study was conducted individually. Statistical data processing was performed using descriptive statistics and Pearson correlation analysis.

RESEARCH RESULTS

Level of childhood traumatization. Analysis of results using the CTQ method showed that the sample is characterized by significant heterogeneity in the level of childhood traumatization. The distribution of respondents is presented in Table 1.

Table 1. Distribution of respondents by level of childhood psychological trauma (CTQ)

Traumatization Level	Number of Persons	% of Sample
Low	22	36,7%
Medium	23	38,3%
High	15	25,0%
Total	60	100%

The largest proportion of respondents have a medium level of traumatic experience (38.3%). At the same time, 25% of respondents demonstrate a high level of childhood traumatization, indicating a significant negative impact in early childhood for a quarter of the sample. Analysis of individual CTQ scales revealed that the most pronounced among the studied individuals are emotional neglect and emotional abuse.

Anxiety level. The diagnostic results using the STAI scale allowed for the distribution of respondents by anxiety level (Table 2). A significant portion of respondents have medium and high levels of anxiety. In particular, a high level of trait anxiety, which is a stable characteristic, was recorded in 30% of participants.

Table 2. Distribution of respondents by anxiety level (STAI)

Anxiety Indicator	Low Level	Medium Level	High Level
State Anxiety	18 persons (30%)	27 persons (45%)	15 persons (25%)
Trait Anxiety	16 persons (26,7%)	26 persons (43,3%)	18 persons (30%)

Correlation analysis. To test the research hypothesis, Pearson correlation analysis was conducted between CTQ and STAI indicators (Table 3).

Table 3. Correlations between indicators of childhood trauma and anxiety

Indicators	State Anxiety	Trait Anxiety
Total trauma level (CTQ)	$r = 0,41^*$	$r = 0,53^{**}$
Emotional abuse	$r = 0,38^*$	$r = 0,49^{**}$
Emotional neglect	$r = 0,44^{**}$	$r = 0,56^{**}$

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

The obtained results indicate the presence of statistically significant positive correlations between the level of childhood trauma and adult anxiety. The most pronounced relationship is observed between the total level of traumatization and

trait anxiety ($r = 0,53$, $p \leq 0,01$). Emotional abuse and neglect were more strongly associated with trait anxiety ($r = 0,56$, $p \leq 0,01$).

Qualitative analysis. Analysis of responses using the "Incomplete Sentences" method deepened the understanding of quantitative results. Respondents with a high level of traumatization exhibited themes of emotional loneliness, distrust of significant adults, negative attitude towards their own childhood, internal tension, and difficulties in building close relationships.

DISCUSSION

The obtained results confirm the proposed hypothesis and align with modern theoretical models, particularly the concept of Adverse Childhood Experiences (ACEs). It was found that childhood psychological trauma is a widespread phenomenon, even in a socially active group, and has a long-term impact on personality development.

Particularly important is the conclusion that emotional forms of traumatization (emotional abuse and neglect) have a more pronounced impact on the formation of stable trait anxiety than physical or sexual trauma within this sample. This emphasizes the critical role of the deficit of emotional support and security in early childhood for the formation of basic cognitive-emotional schemas that determine the perception of the world as threatening and the self as insufficiently valuable (Beck, 2011; Young et al., 2003).

Correlation analysis also showed that even a moderate level of trauma is associated with increased state anxiety, indicating heightened sensitivity to stressful situations in adulthood. This finding is consistent with research suggesting that childhood trauma may be associated with neurobiological alterations, including amygdala hyperactivation and changes in prefrontal functioning (Teicher & Samson, 2016).

At the same time, the presence of respondents with low anxiety levels even with traumatic experience indicates the role of compensatory mechanisms, social support, and personal resources (Klymchuk, 2021). This opens perspectives for developing psychotherapeutic interventions aimed at developing emotional regulation and forming adaptive coping strategies.

CONCLUSIONS

Childhood psychological trauma of various types (emotional abuse, neglect, physical abuse) is a significant risk factor for the formation of emotional instability and increased anxiety in adulthood. It was empirically confirmed that 25% of adults in the studied sample have a high level of childhood traumatization.

A statistically significant positive correlation was established between the level of childhood trauma and indicators of state and trait anxiety in adults. The strongest relationship was found between the total level of trauma and trait anxiety ($r = 0.53$, $p \leq 0.01$).

Within the present sample, emotional forms of trauma (emotional abuse and neglect) demonstrated stronger associations with adult anxiety indicators..

Even a moderate level of trauma in childhood correlates with increased state anxiety, indicating the need for timely psychological intervention and support to prevent the consolidation of maladaptive patterns.

The obtained results emphasize the importance of a comprehensive, trauma-informed approach in psychological practice when working with adults who have increased anxiety. Psychotherapeutic work should be aimed at processing early traumatic experience, developing emotional regulation skills, and forming a positive self-concept.

BIBLIOGRAPHY

Ahmad, F., Sheikh, A. S., Shabbir, E., & Ghazanfar, M. (2024). Childhood trauma and its impact on adult mental health. *African Journal of Biomedical Research*, 27(4S). <https://doi.org/10.53555/AJBR.v27i4S.8176>

Beck, J. S. (2011). *Cognitive behavior therapy: Basics and beyond* (2nd ed.). Guilford Press.

Bernstein, D. P., & Fink, L. (1998). *Childhood Trauma Questionnaire: A retrospective self-report manual*. Psychological Corporation.

Klymchuk, V. O. (2021). *Psychology of post-traumatic growth*. Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Lukomska, S. (2022). Features of psychological trauma of the Russian-Ukrainian war in the context of European integration processes. *Visnyk of Lviv University. Series Psychological Sciences, Special Issue*, 78–85.

Oksiutovych, M. O., & Sabadukha, V. O. (2023). Psychotraumatic experience of a child and features of socialization. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 34(73), 58–65.

Psychological assistance to children who have experienced war-related traumatic events. (2024). *Methodological recommendations*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., Lushene, R. E., Vagg, P. R., & Jacobs, G. A. (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (Form Y)*. Consulting Psychologists Press.

Teicher, M. H., & Samson, J. A. (2016). Annual research review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(3), 241–266. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12507>

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford Press.

PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO PERSONS WITH DISABILITIES: CURRENT CHALLENGES AND WAYS OF TRANSFORMATION

ASISTENȚA PSIHOLOGICĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI: PROVOCĂRI ACTUALE ȘI DIRECȚII DE TRANSFORMARE

Anastasiia NIKOLAYCHUK

Student, Specialty Psychology, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council

Vitalii OSIPOV

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports (Physical Rehabilitation), Associate Professor, Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5241-0827>

Abstract. *The full-scale war in Ukraine has led to an unprecedented increase in the number of people with disabilities, particularly among veterans and civilians with traumatic injuries. This situation necessitates a rethinking of the existing system of psychological support and its adaptation to new challenges. Objective. The article aims to theoretically substantiate the psychological characteristics of people with disabilities and identify effective forms and methods of providing psychological assistance in the current crisis conditions. Methods. A systematic and comparative analysis of scientific sources (1990-2025), synthesis, and generalization of data on bio-psycho-social models of disability, identity crisis, and rehabilitation approaches were used. Results. The study found that the psychological portrait of a person with a disability is characterized by a multi-level identity crisis affecting bodily, personal, and social levels. The effectiveness of assistance directly depends on the application of an integrative approach that combines humanistic principles, a systemic vision of the "person-environment" interaction, and rehabilitation techniques. The main systemic problems in Ukraine are identified: institutional fragmentation, stigmatization, and resource shortages. Conclusions. Promising areas for the development of psychological services include digital transformation, the development of the "peer-to-peer" paradigm, and the integration of psychological assistance into comprehensive rehabilitation. The strategic goal is the transition from a paternalistic model of care to a partnership support that restores the subjectivity of the individual.*

Keywords: *disability, psychological assistance, bio-psycho-social model, identity crisis, rehabilitation, inclusion, wartime challenges.*

Rezumat. *Războiul la scară largă din Ucraina a determinat o creștere fără precedent a numărului persoanelor cu dizabilități, în special în rândul veteranilor și al civililor care au suferit traumatisme severe. Această situație impune reconsiderarea sistemului existent de asistență psihologică și adaptarea acestuia la noile realități sociale și umanitare. Scopul articolului constă în fundamentarea teoretică a particularităților psihologice ale persoanelor cu dizabilități și identificarea formelor și metodelor eficiente de acordare a asistenței psihologice în condițiile actuale de criză. Cercetarea a utilizat analiza*

sistemică și comparativă a surselor științifice publicate în perioada 1990–2025, precum și metode de sinteză și generalizare a datelor privind modelele biopsihosociale ale dizabilității, criza identitară și abordările contemporane ale reabilitării. Rezultatele evidențiază faptul că profilul psihologic al persoanelor cu dizabilități este marcat de o criză identitară complexă, manifestată la nivel corporal, personal și social. Eficiența intervențiilor psihologice depinde în mod direct de aplicarea unei abordări integrative, care combină principiile umaniste, perspectiva sistemică asupra relației dintre persoană și mediu, precum și tehnicile moderne de reabilitare. De asemenea, sunt identificate principalele dificultăți sistemice existente în Ucraina, precum fragmentarea instituțională, stigmatizarea socială și insuficiența resurselor disponibile. Concluziile subliniază că direcțiile promițătoare de dezvoltare a serviciilor psihologice includ transformarea digitală, dezvoltarea paradigmei „peer-to-peer” și integrarea asistenței psihologice în programele complexe de reabilitare. Obiectivul strategic îl reprezintă trecerea de la modelul paternalist de îngrijire la un model de parteneriat și suport, orientat spre restabilirea autonomiei și a rolului activ al persoanei în propriul proces de recuperare.

Cuvinte-cheie: dizabilitate, asistență psihologică, model biopsihosocial, criză identitară, reabilitare, incluziune, provocări generate de război.

INTRODUCTION

The relevance of studying the problem of psychological assistance to persons with disabilities in contemporary Ukrainian realities has gained unprecedented significance. This is due to several interrelated factors. First, Ukraine has witnessed a steady trend toward an increase in the number of persons with disabilities. Second, the full-scale war has caused a sharp rise in the number of individuals who have acquired disabilities as a result of hostilities, injuries, and psychological trauma. Third, a complex transition is underway from the medical (paternalistic) model to the bio-psycho-social and human rights model of disability, which requires a rethinking of the theoretical foundations and methods of psychological assistance (Varina & Katkova, 2016; Horbashchenko, 2019).

Despite a significant body of scientific work devoted to specific aspects of psychological support for persons with disabilities (T. Horbashchenko, O. Kuprieieva, V. Kobylidenko, H. Syzko, and others), a comprehensive analysis of the psychological assistance system-integrating its theoretical-methodological foundations, organizational-methodological tools, and institutional provision in the context of contemporary challenges-remains overlooked.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the psychological characteristics of persons with disabilities and to identify effective forms and methods of providing psychological assistance in current conditions.

MATERIALS AND METHODS

The research is based on a theoretical and analytical literature review. Scientific articles, monographs, and conference materials indexed in Google Scholar, Scopus, and Web of Science databases for the period 2016–2025 were analyzed.

The methodological framework comprises the bio-psycho-social model of disability, E. Erikson's psychosocial concept of personality development, and the principles of humanistic, systemic, and rehabilitation paradigms of psychological assistance. Methods of theoretical analysis, synthesis, comparison, generalization, and systematization of scientific data were employed.

RESEARCH RESULTS

Psychological Portrait of the Personality in the Context of Disability. Analysis of contemporary research suggests that the central psychological formation in disability is an identity crisis. Drawing on E. Erikson's psychosocial concept, where identity is interpreted as a dynamic formation ensuring a sense of wholeness, it should be noted that disability is experienced as an existential rupture between the past (healthy) self and the present (limited) self (Mazai, 2019). This rupture is accompanied by a number of specific phenomena:

- Deformation of self-esteem. Self-esteem is a central component of the identity crisis. In persons with disabilities, it is often low, unstable, and contradictory. The dominance of an external locus of control fosters the position of a passive recipient of assistance, which blocks one's own activity (Balakhtar & Podziuban, 2024).

- Transformation of body image. Acquired disability, especially due to amputations or spinal cord injuries, causes a profound transformation of the bodily self. Without adequate psychological support, this leads to the formation of a reduced, "disabled" identity. V. Hupalovska (2022) emphasizes that the transition to a socio-adaptive paradigm involves recognizing the right to sexual well-being as an integral component of quality of life.

Nosological Specificity of Psychological Problems. Differentiation of psychological problems depending on the type of impairment is a necessary condition for effective assistance. Comparative analysis revealed both specific and common mechanisms:

- Persons with musculoskeletal disorders (cerebral palsy). The psychological specificity is determined by secondary social deprivation: limited mobility, dependence on external assistance, and a narrowed space for socialization. The formation of resilience depends on the quality of the supportive environment (Kobyldhenko, 2025).

- Persons with visual impairments. Sensory deprivation causes specificity in the formation of spatial representations. The key psychological problem is not so much the loss of vision but the risk of social isolation. The systematic use of ICT can successfully compensate for these difficulties (Kostenko & Dovhopola, 2022).

- Persons with hearing impairments. A. Zamsha (2019) analyzes three models of perceiving deafness: medical, social, and cultural. Psychological difficulties are largely due to the lack of access to sign language in early childhood, making the formation of a positive identity based on recognizing the value of sign language critical.

- Persons with intellectual disabilities. Yu. Shevchenko (2020) characterizes their condition as intellectual deprivation. Understanding the structure of the impairment allows for the creation of an effective compensation system based on preserved functions.

The analysis suggests that, regardless of nosology, mental development and social adaptation are determined by biological, psychological, and social factors, which justifies the appropriateness of the bio-psycho-social model.

Current Challenges of the Psychological Assistance System in Ukraine. The psychological assistance system in Ukraine operates under conditions of a dual transition and the extreme challenges of war. The analysis of sources allows for the identification of four groups of systemic problems:

- Socio-psychological barriers. Public consciousness retains persistent stereotypes about "inferiority." H. Syzko (2018) classifies these barriers as mutual: people without disabilities exhibit fear and distancing, while persons with disabilities internalize these attitudes in the form of self-deprecation.

- Institutional fragmentation. Psychological services are subordinate to different ministries that function as closed systems. The lack of a unified information space leads to individuals "falling out" of the support system (Polishchuk & Penzai, 2024).

- Resource shortage. The war has caused a sharp increase in the number of people needing assistance, coupled with a simultaneous reduction in funding, making long-term support programs unfeasible.

- Impact of martial law. "War-related disability" has been added to the traditional causes. The assistance system proved unprepared to work under conditions of mass population displacement and the need for crisis intervention (Maslianikova, I., Osmanova, A., Davydenko, H., et al., 2023).

DISCUSSION

The obtained results confirm that effective psychological assistance should be based on an integrative model combining humanistic, systemic, and rehabilitative approaches. The humanistic approach serves as the value foundation, recognizing the person with a disability as the highest value. The systemic approach overcomes the limitations of the medical model by considering activity limitations as the result of the individual's interaction with the environment (Horbashchenko, 2019). The rehabilitative approach provides the practical tools for restoring functional capacity.

The issue of measuring the effectiveness of psychological interventions remains debatable. Some researchers point to the subjectivity of assessments, which may vary depending on organizational culture and socio-economic context. This underscores the need to develop more precise methodologies adapted to different professional contexts.

Special attention in the discussion should be paid to the role of digital transformation. The pandemic and war have accelerated the implementation of remote forms of work. A promising direction is the transition to a hybrid model, where online counseling and mobile applications become equal components of the system, ensuring the accessibility of assistance for persons with limited mobility and residents of remote areas (Kostenko & Dovhopola, 2022).

CONCLUSIONS

The conducted research allows for the following conclusions:

1. Contemporary scientific discourse has undergone a fundamental shift from the medical to the bio-psycho-social model of disability. The identity crisis in disability has a multi-level structure encompassing the bodily, personal, and social levels, and overcoming it requires the integration of the disability experience into a holistic self-concept.

2. Effective psychological assistance should be based on an integrative approach. Nosological specificity determines the instrumental level of assistance (communication modality, sensory support), while the strategic goals (autonomy, social integration, subjective well-being) are universal.

3. Four groups of systemic problems in psychological assistance in Ukraine have been identified: socio-psychological (stigmatization), institutional (interdepartmental fragmentation), resource (underfunding), and legal. The conditions of martial law have drastically exacerbated these problems.

4. Promising directions for the development of psychological services include: digital transformation and hybrid formats; the development of the "peer-to-peer" paradigm; the integration of psychological assistance into comprehensive rehabilitation; and the modernization of professional training for specialists.

The strategic goal is the restoration of the subjectivity of the person with a disability – the transition from a paternalistic model of "care" to partnership support for self-fulfillment. Prospects for further research lie in conducting longitudinal studies to examine the long-term impact of rehabilitation programs on the quality of life of persons with disabilities.

BIBLIOGRAPHY

Balakhtar, V., & Podziuban, T. (2024). *Psykhologichni osoblyvosti zhyttiistiikosti liudei z invalidnistiu u skladnykh zhyttievyykh obstavynakh* [Psychological features of resilience of people with disabilities in difficult life circumstances]. *Bulletin of Postgraduate Education*, 29(58), 10–31.

Horbashchenko, T. (2019). *Teoretychni pidkhody do problem osib z obmezhenyimi mozhlyvostiamy zdorovia* [Theoretical approaches to the problems of persons with disabilities]. *Psykhologichni nauky*, 8(53), 27–38.

Hupalovska, V. A. (2022). *Psykhologichni osoblyvosti seksualnoho blahopoluchchia osib z invalidnistiu ta somatychnyimi zakhvoriuvanniamy* [Psychological features of sexual well-being of persons with disabilities and somatic diseases]. *Zhurnal suchasnoi psykhologii*, 3(26), 42–49.

Kobyldhenko, V. V. (2025). *Teoretychni osnovy formuvannia zhyttiistiikosti u ditei z porushenniamy zoru v umovakh kryzovykh sytuatsii* [Theoretical foundations of forming resilience in children with visual impairments in crisis situations]. Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology.

Kostenko, T., & Dovhopola, K. (2022). *Psykhologichna pidtrymka ditei z porushenniamy zoru rannoho ta doshkilnoho viku zasobamy IKT* [Psychological support for children with visual impairments of early and preschool age by means of ICT]. *Osvita osib z osoblyvymi potrebamy*, 1(20), 55–74.

Kuprieieva, O. I. (2023). *Prohrama psykhologichnoi dopomohy molodi z invalidnistiu v intehrovanomu osvithnomu seredovyshchi* [Program of psychological assistance to youth with disabilities in an integrated educational environment]. *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal*, 1(19), 98–115.

Maslianikova, I., Osmanova, A., Davydenko, H., et al. (2023). *Sotsialno-psykhologichna pidtrymka osib z invalidnistiu v umovakh viiny* [Socio-psychological support for persons with disabilities in war conditions] (I. Maslianikova, Ed.). University "Ukraine".

Mazai, L. (2019). *Problema invalidnosti u tsinnisno-orientatsiinii systemi psykhoterapevtychnoi roboty hrup-analitychnoho spriamuvannia* [The problem of disability in the value-orientation system of psychotherapeutic work of group-analytical direction]. *The Scientific Heritage*, 33, 42–50.

Polishchuk, N. M., & Penzai, S. A. (2024). *Osoby z obmezhenyimi mozhlyvostiamy yak obiekty sotsialno-reabilitatsiinoi roboty* [Persons with disabilities as objects of social rehabilitation work]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 2(36), 416–427.

Shevchenko, Yu. (2020). *Osoblyvosti rozvytku ditei z intelektualnymy porushenniamy v suchasnomu osvithnomu prostori* [Peculiarities of development of children with intellectual disabilities in the modern educational space]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3, 36–46.

Syzko, H. I. (2018). *Psykhologichni bariery pry vzaiemodii z liudmy z osoblyvymy potrebamy: prychyny ta shliakhy podolannia* [Psychological barriers in interaction with people with special needs: Causes and ways to overcome]. *Aktualni problemy psykholohii*, 14(1), 1–12.

Varina, H. B., & Katkova, T. A. (2016). *Psykhologichni osoblyvosti osobystisnoi sfery osib z invalidyzuuchymy zakhvoriuvanniamy* [Psychological features of the personal sphere of persons with disabling diseases]. *Aktualni problemy psykholohii*, 7(42), 67–71.

Zamsha, A. V. (2019). *Psykhologichni osoblyvosti navchannia ditei iz porushenniamy slukhu* [Psychological features of teaching children with hearing impairments]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 15, 1–10.

INTERCONNECTIONS BETWEEN INDIVIDUAL AND SOCIETAL CHANGE IN
THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATION

INTERCONEXIUNILE DINTRE SCHIMBĂRILE INDIVIDUALE ȘI SOCIETALE ÎN
CONTEXTUL TRANSFORMĂRII SOCIALE

<https://doi.org/10.54481/pcss2026.27>

UDC 316.62:004-053.2

CHILDREN AND DIGITAL TECHNOLOGIES: BEHAVIORS, RISKS AND PROTECTIVE
FACTORS¹

COPIII ȘI TEHNOLOGIILE DIGITALE: COMPORTAMENTE, RISCURI ȘI FACTORI DE
PROTECȚIE

Diana CHEIANU-ANDREI

PhD, Sociopolis Consultancy, Republica Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5637-8211>

Elena BOTEZATU

PhD Student, Centrul Internațional „La Strada”, Republica Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0089-8983>

Cristina COROBAN

PhD, Moldova State University, Republica Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8040-0909>

Abstract. *The rapid digitalization of children's everyday lives has profoundly transformed the ways they communicate, socialize, learn, and access information, while simultaneously creating new opportunities and new forms of online risk. This article examines the relationship between children and digital technologies through the lens of online behaviors, digital risks, and protective factors, drawing on empirical data from the study **Children's Safety in the Digital Environment** conducted in the Republic of Moldova in 2024. The analytical framework is based on the 4C classification of online risks (content, contact, conduct, and contract) developed within the EU Kids Online research network and is complemented by perspectives derived from the ecological model of human development and social learning theory. The findings indicate near-universal access to the internet and digital devices among children, regardless of place of residence or socioeconomic status. Online activities are primarily oriented toward communication, social interaction, and leisure, while educational and self-development purposes remain secondary. Significant differences were identified according to age, gender, and social vulnerability status. Children from socially vulnerable groups reported higher levels of risky online behaviors, including accepting friend requests from strangers, sharing personal information, sending personal images, and interacting with individuals known exclusively through the internet. The study also revealed considerable exposure to sexual content, cyberbullying, exclusion from online groups, inappropriate requests, and unintended financial spending. Protective factors include active parental mediation, open communication between children and adults, school-based*

¹ Această lucrare a fost susținută printr-un grant al Ministerului Educației și Cercetării, CCCDI – UEFISCDI, proiect numărul PN-IV-PCB-RO-MD-2024-0424, în cadrul PNCDI IV.

prevention initiatives, and access to specialized support services. The findings emphasize the need for a comprehensive and evidence-based approach to children's online safety, integrating digital literacy, resilience-building, parental and educational mediation, and public policies adapted to children's diverse social realities.

Keywords: children, digital technologies, online behaviors, online risks, protective factors, online safety.

Rezumat. Digitalizarea accelerată a vieții cotidiene a copiilor a modificat profund modalitățile prin care aceștia comunică, socializează, învață și accesează informația, generând în același timp noi oportunități și noi forme de risc în mediul online. Prezentul articol analizează relația dintre copii și tehnologiile digitale din perspectiva comportamentelor online, a riscurilor asociate și a factorilor de protecție, valorificând datele empirice ale studiului **Siguranța copiilor în mediul digital**, realizat în Republica Moldova în anul 2024. Cadrul analitic este fundamentat pe clasificarea 4C a riscurilor online (conținut, contact, conduită și contract), dezvoltată în cadrul cercetărilor EU Kids Online, fiind completat de modelul ecologic al dezvoltării umane și de teoria învățării sociale. Rezultatele evidențiază un nivel aproape universal de acces la internet și la dispozitive digitale în rândul copiilor, indiferent de mediul de trai sau de statutul socio-economic. Utilizarea internetului este orientată în principal spre comunicare, socializare și petrecerea timpului liber, în timp ce activitățile educaționale și cele de dezvoltare personală ocupă un loc secundar. Analiza relevă diferențe semnificative în funcție de vârstă, gen și vulnerabilitate socială. Copiii din grupurile social vulnerabile manifestă mai frecvent comportamente online cu potențial de risc, precum acceptarea solicitărilor de prietenie de la persoane necunoscute, distribuirea datelor personale, transmiterea imaginilor personale sau interacțiunea cu persoane cunoscute exclusiv prin intermediul internetului. De asemenea, datele indică niveluri importante de expunere la conținut sexual, cyberbullying, excludere din grupuri online, solicitări inadecvate și cheltuieli financiare neintenționate. Printre factorii de protecție identificați se numără implicarea activă a părinților, comunicarea deschisă dintre copii și adulți, activitățile preventive desfășurate în școală și accesul la servicii specializate de suport. Rezultatele evidențiază necesitatea unei abordări integrate și bazate pe dovezi pentru asigurarea siguranței copiilor în mediul digital, prin combinarea educației digitale, dezvoltării rezilienței, medierii parentale și școlare și a politicilor publice adaptate diversității contextelor sociale în care trăiesc copiii.

Cuvinte-cheie: copii, tehnologii digitale, comportamente online, riscuri online, factori de protecție, siguranță online.

INTRODUCERE

În ultimele două decenii, mediul digital a devenit un spațiu constitutiv al copilăriei contemporane. Pentru copii, internetul reprezintă un mediu cotidian în care se desfășoară procese esențiale de comunicare, socializare, divertisment, informare și învățare. Drept urmare, studiul comportamentului copiilor în mediul digital constituie un domeniu important al cercetării sociologice și interdisciplinare. În acest context, autorii și-au propus să examineze modul în care copiii din Republica Moldova accesează și utilizează internetul, precum și dinamica factorilor de risc și de protecție asociați, în vederea fundamentării unor intervenții bazate pe dovezi destinate promovării siguranței copiilor în mediul digital.

DATE ȘI METODE

Printre cei mai influenți cercetători în acest domeniu se numără Livingstone, Mascheroni și Staksrud (2015), reprezentanți ai rețelei internaționale EU Kids Online, care au dezvoltat un cadru conceptual de referință pentru cercetarea oportunităților și riscurilor asociate utilizării mediului online de către copii. Clasificarea inițială a riscurilor (3C – conținut, contact, conduită), propusă de EU Kids Online în anul 2015, evidențiază trei dimensiuni legate de poziționarea copilului în mediul digital și modul în care acestea se intersectează cu diferite tipuri de riscuri (agresive, sexuale, valorice și comerciale).

Tehnologiile digitale se află într-un proces continuu de dezvoltare, generând atât noi oportunități, cât și noi riscuri pentru copii, în special în contextul comercializării și dataficării. Pentru a răspunde acestor transformări și pentru a evidenția mai clar dimensiunile comerciale ale riscului online, clasificarea inițială a fost completată cu un al patrulea C („contract”) (Livingstone & Stoilova, 2021). Acest al patrulea C nu este conceptualizat ca un simplu risc comercial, ci ca un risc de tip „contract”, care conectează direct sau indirect copiii și furnizorii de servicii digitale și contribuie la creșterea semnificativă a comercializării datelor personale ale copiilor, favorizând procesele de dataficare (Mascheroni, 2020).

Cercetătorii evidențiază existența unui ecosistem digital complex și atrag atenția factorilor de decizie din domeniul drepturilor copilului asupra faptului că minorii ocupă poziții diferite în acest ecosistem și sunt expuși unor riscuri multiple, aflate într-o interacțiune tot mai accentuată (Livingstone, Lievens & Carr, 2020).

UNICEF a identificat, de asemenea, o serie de riscuri care nu se regăsesc în clasificarea propusă de EU Kids Online, precum problemele tehnologice și intruziunea părinților în activitățile online ale copiilor (UNICEF, 2017). La rândul său, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) a semnalat riscuri specifice asociate confidențialității datelor, tehnologiilor avansate, sănătății și bunăstării copiilor (OECD, 2021).

Astfel, clasificarea 4C a fost completată cu o serie de riscuri transversale asociate încălcării confidențialității datelor personale, utilizării tehnologiilor avansate, precum și impactului asupra sănătății fizice și psihice a copiilor (Tabelul 1). La nivel internațional, organizații precum Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), OECD și Consiliul Europei subliniază necesitatea unei abordări integrate a siguranței copiilor în mediul digital, care să combine educația digitală, responsabilitatea platformelor online, implicarea părinților și intervențiile instituționale, pentru a asigura un echilibru între protecția copiilor și participarea lor activă în spațiul digital.

Tabelul 1. Riscurile copiilor în mediul digital: tipologia revizuită

Categorii de risc	Riscuri de conținut	Riscuri de conduită	Riscuri de contact	Riscuri contractuale
<i>Riscuri transversale (cross-cutting)</i>				
Confidențialitate	Interpersonale, instituționale, comerciale			
Tehnologii avansate	Inteligența artificială (IA), analize predictive, biometrice			
Sănătate și bunăstare	Conținut nociv pentru sănătate	Comportamente riscante	Contacte dăunătoare	Comercializare de produse

Categorii de risc	Riscuri de conținut	Riscuri de conduită	Riscuri de contact	Riscuri contractuale
<i>Manifestarea riscurilor</i>				
Detestabil	Conținut de ură	Conduită ostilă	Întâlniri ostile	Marketing agresiv
Dăunător	Conținut nociv	Conduită dăunătoare	Întâlniri dăunătoare	Profile comerciale
Ilegal	Conținut ilegal	Conduită ilegală	Întâlniri ilegale	Riscuri financiare
Dezinformare	Conținut fals	Dezinformare generată de utilizatori	Întâlniri problematice	Riscuri de securitate

Sursa: OECD, 2021

Din perspectivă teoretică, articolul se bazează, în primul rând, pe clasificarea 4C a riscurilor online, care distinge între riscuri de conținut, contact, conduită și contract, completate de riscuri transversale asociate confidențialității, tehnologiilor avansate, sănătății și bunăstării. Acest cadru conceptual permite depășirea unei perspective simplificate asupra pericolelor mediului online și analiza ecosistemului digital ca spațiu relațional, comercial și instituțional, în cadrul căruia copilul poate ocupa simultan rolurile de receptor, participant, victimă, actor și consumator.

În al doilea rând, articolul integrează modelul ecologic al dezvoltării umane propus de Bronfenbrenner (1979) și adaptat ulterior pentru studiul mediului digital (Livingstone, Mascheroni & Staksrud, 2015). Acest model este relevant deoarece siguranța online a copiilor nu poate fi explicată exclusiv prin caracteristici sau alegeri individuale, ci prin interacțiunea dintre factorii individuali, familiali, școlari, comunitari și sociali mai largi.

În al treilea rând, pentru explicarea mecanismelor sociocomportamentale implicate în adoptarea comportamentelor online cu potențial de risc, este valorificată teoria învățării sociale (Bandura, 1977). Conform acestei perspective, copiii nu sunt doar consumatori de conținut digital, ci și actori care învață și internalizează modele de conduită, strategii de autoprezentare, modalități de interacțiune și norme privind acceptabilitatea anumitor comportamente în mediul online.

În Republica Moldova, aspectele privind siguranța copiilor în mediul online au fost investigate în cadrul mai multor cercetări inițiate și coordonate de Centrul Internațional „La Strada”. Studiile *Siguranța copiilor pe Internet* (2017) și *Siguranța copiilor pe Internet* (2021) au evidențiat în special riscurile asociate confidențialității, conținutului, conduitei și contactului online. Spre deosebire de acestea, studiul *Children’s Safety in the Digital Environment* (2024) oferă o perspectivă mai cuprinzătoare, analizând toate categoriile de riscuri evidențiate de OECD (2021).

Prezentul articol valorifică datele empirice ale acestui studiu. Cercetarea a fost concepută ca un demers cu metodologie mixtă, bazat pe triangularea surselor de date și a perspectivelor de analiză. Componenta cantitativă a inclus un sondaj realizat pe un eșantion național format din 1.412 copii cu vârste cuprinse între 10 și 17 ani, provenind din 36 de instituții de învățământ și înscriși în clasele V–XI. Componenta

calitativă a inclus două discuții de tip focus-grup cu 22 de părinți și îngrijitori, precum și 11 interviuri individuale aprofundate cu specialiști din domeniile educației, protecției sociale și aplicării legii.

REZULTATE

Acces aproape universal, dar utilizări diferențiate

Rezultatele cercetării arată că accesul preadolescenților și adolescenților la internet este aproape universal. Practic, toți copiii sunt prezenți zilnic în mediul online: 99% dintre copiii fără vulnerabilitate socială și 96% dintre cei vulnerabili. Totodată, 93% dintre copii dețin cel puțin un cont pe rețelele de socializare, iar preferințele privind platformele utilizate diferă în funcție de vârstă și vulnerabilitate. Astfel, TikTok predomină în rândul elevilor din clasele mai mici, Instagram în rândul celor din clasele mai mari, iar copiii din grupurile vulnerabile utilizează mai frecvent TikTok, Snapchat și Discord.

Aceste date indică faptul că problema centrală nu mai este accesul la internet, ci asigurarea unei incluziuni digitale echitabile pentru copiii vulnerabili și gestionarea distribuției diferențiate a riscurilor în funcție de factori sociali, educaționali și contextuali.

Internetul este utilizat cu precădere pentru comunicare, socializare, jocuri și divertisment, în timp ce utilizările educaționale și cele orientate spre dezvoltarea personală rămân secundare. Această structură a utilizării este relevantă din perspectivă sociologică, deoarece evidențiază faptul că, pentru copii, mediul digital funcționează în primul rând ca spațiu relațional și identitar, și nu doar ca infrastructură informațională. În consecință, expunerea la riscuri este determinată nu numai de timpul petrecut online, ci și de tipul relațiilor și practicilor dezvoltate în cadrul rețelelor sociale.

Comportamente online și normalizarea practicilor riscante

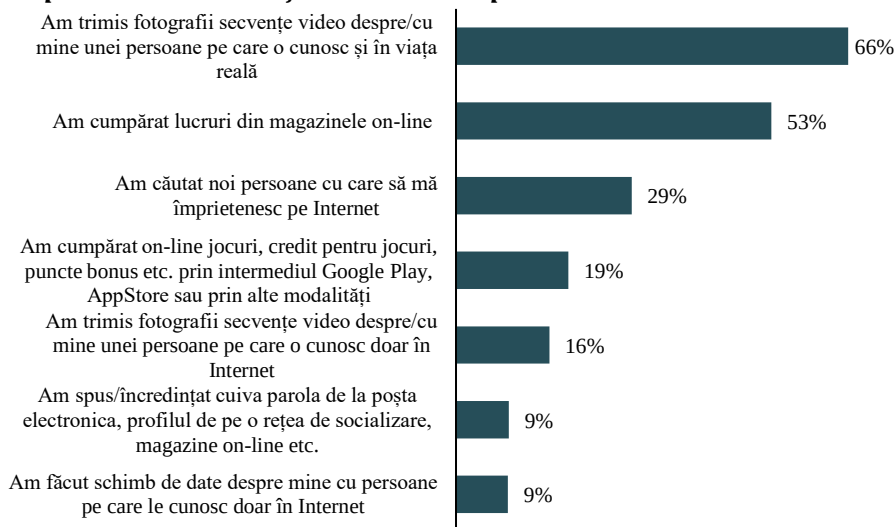

Figura 1. Acțiunile întreprinse pe internet, în ultimele 3 luni, %
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Datele evidențiază frecvența ridicată a unor practici care, deși sunt percepute adesea ca obișnuite, pot implica anumite riscuri. În ultimele trei luni, 66% dintre copii au transmis fotografii sau secvențe video proprii unor persoane cunoscute în viața reală, iar 53% au efectuat cumpărături online. Totodată, 29% au utilizat internetul pentru a căuta persoane noi cu care să stabilească relații de prietenie (Figura 1). Copiii din categoriile vulnerabile manifestă mai frecvent astfel de comportamente.

Din perspectiva teoriei învățării sociale, într-un ecosistem digital în care vizibilitatea, conectarea rapidă și validarea socială sunt recompensate simbolic, acceptarea solicitărilor de la persoane necunoscute, transmiterea de imagini personale sau căutarea unor noi relații pot deveni practici percepute ca „normale”, în special în rândul copiilor care resimt nevoia de recunoaștere, afiliere sau compensare relațională. Vulnerabilitatea socială din mediul offline accentuează această tendință prin diminuarea mecanismelor de supraveghere, suport și filtrare critică.

Cunoașterea riscurilor

Părinții și cadrele didactice reprezintă principalele surse de informare privind siguranța online, fiind menționate de 54%, respectiv 45% dintre copii (Figura 2). Totuși, unul din zece copii a declarat că nu cunoaște informații despre siguranța online și nu dispune de o sursă de informare în acest domeniu. Cei mai mulți dintre aceștia sunt băieți și copii din grupurile vulnerabile.

Mai îngrijorător este faptul că resursele specializate sunt puțin cunoscute. Doar 6% dintre copii au menționat că cunosc și au accesat de câteva ori platforma siguronline.md, iar numai 3% au declarat același lucru despre platforma 12plus.md.

În același timp, 63% dintre copii afirmă că se simt siguri sau foarte siguri în mediul digital. Copiii proveniți din familii cu venituri reduse, cei care locuiesc cu un singur părinte sau cu alte rude, copiii care se confruntă cu neglijare parentală, precum și cei cu dizabilități sau cerințe educaționale speciale au raportat un nivel mai ridicat al percepției propriiei siguranțe în mediul digital.

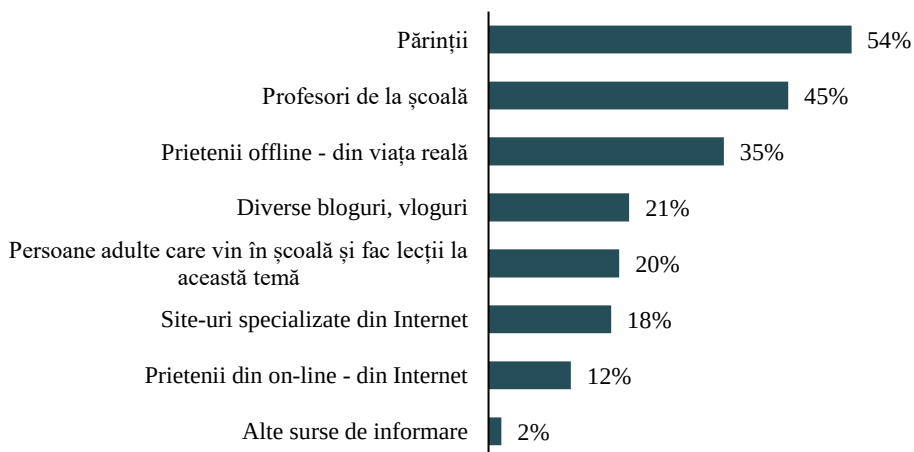

Figura 2. Sursele de informare privind siguranța online, %²
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

² Datele se referă la 89% dintre copiii care au menționat că dețin cunoștințe despre siguranța online.

S-a evidențiat astfel un paradox important: nivelul declarat al siguranței online nu coincide neapărat cu nivelul real al protecției. Semnificativ este faptul că unii copii din categoriile vulnerabile raportează o percepție mai ridicată a propriei siguranțe în mediul digital. Acest rezultat sugerează nu o reducere a riscurilor, ci mai degrabă o tendință de subestimare a acestora, o socializare într-un mediu mai permisiv sau un sentiment de autoeficacitate care nu este susținut de resurse reale de protecție și raportare. Cu alte cuvinte, sentimentul subiectiv de control poate masca o expunere structurală mai mare la riscurile mediului online.

Expunerea la riscuri

Rezultatele confirmă prezența tuturor categoriilor majore de riscuri analizate. În ceea ce privește confidențialitatea datelor, 21% dintre copiii care dețin profiluri pe rețelele sociale au afișat public data și anul nașterii, 5% își fac publice datele de contact, iar 43% utilizează pe profil o fotografie clară a feței. Totodată, în 60% dintre cazuri profilurile conțin numele și prenumele reale ale copiilor. Băieții afișează mai rar numele și prenumele reale comparativ cu fetele (Figura 3).

Din perspectiva teoriei învățării sociale, copiii învață rapid că afișarea numelui real, a fotografiei și a altor informații personale reprezintă o practică normalizată și recompensată simbolic în mediul digital, prin validare socială și creșterea conectivității. În același timp, ceea ce este perceput de copii ca expresie a autenticității și sociabilității poate conduce la creșterea expunerii la monitorizare, contacte nedorite și utilizarea abuzivă a datelor personale.

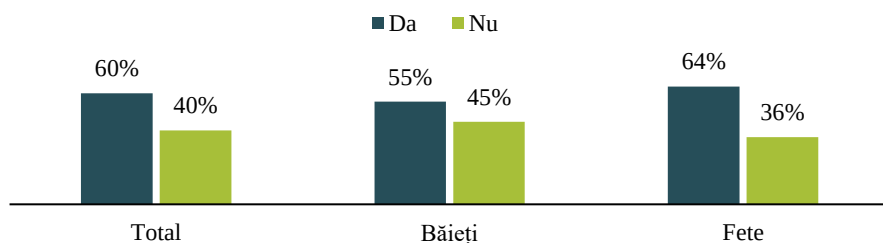

Figura 3. Numele și prenumele copiilor pe rețeaua socială sunt reale, în dependență de gen, %

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

La nivelul riscurilor de conținut, 12% dintre copii au declarat că au văzut sau au accesat accidental imagini cu conținut sexual, iar 11% au primit imagini sau mesaje cu caracter sexual considerate neadecvate (Figura 4).

Expunerea la conținut sexual sau inadecvat poate fi explicată prin logica expunerii accidentale într-un mediu digital în care circulația rapidă și necontrolată a informației reduce capacitatea copilului de a selecta și controla conținutul la care este expus. În același timp, recepționarea de imagini sau mesaje cu caracter sexual apare frecvent în contextul interacțiunilor online cu alte persoane și nu presupune neapărat o căutare activă sau intenționată din partea copilului.

Din perspectiva teoriei învățării sociale, repetarea unor astfel de experiențe poate contribui la normalizarea anumitor imagini, limbaje și norme relaționale, în special atunci când acestea sunt prezentate sau percepute ca fiind acceptabile ori dezirabile din punct de vedere social. În plan dezvoltativ, impactul acestui tip de conținut poate fi mai pronunțat în cazul copiilor care nu beneficiază de mecanisme

adequate de filtrare critică, de mediere parentală sau de suport educațional în procesul de interpretare și gestionare a experiențelor online.

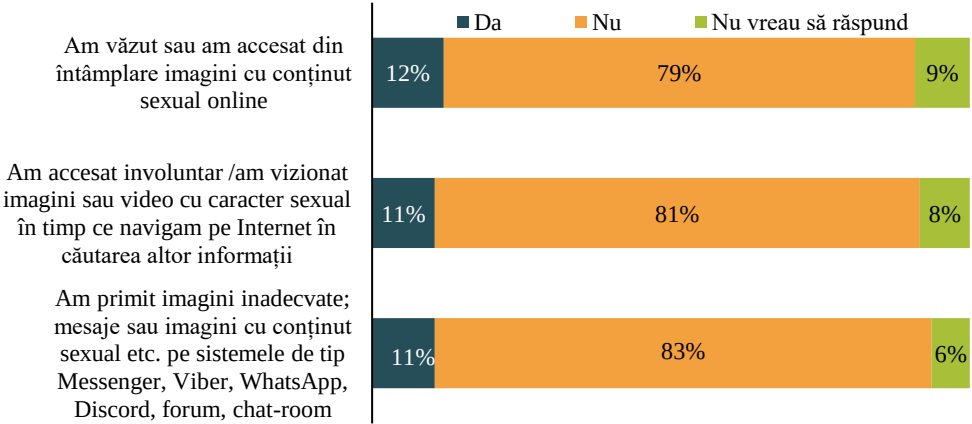

Figura 4. Prezența riscurilor de conținut, în ultimele 3 luni, %
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

La nivelul riscurilor de contact, 34% dintre copii au declarat că au făcut schimb de fotografii personale cu persoane cunoscute online, 19% au primit propuneri de întâlnire offline, iar 15% au făcut schimb de date de contact cu persoane cunoscute exclusiv prin intermediul internetului (Figura 5).

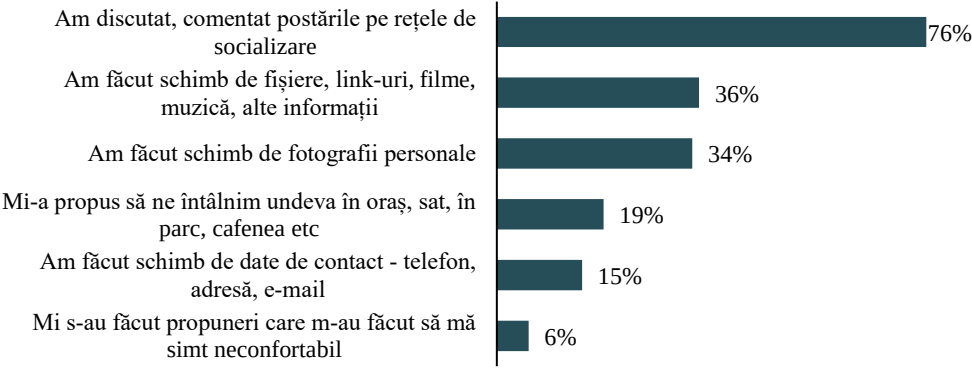

Figura 5. Activitățile cu persoana cunoscută doar pe internet,%³
Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

Schimbul de fotografii, date de contact sau acceptarea propunerilor de întâlnire offline sugerează că, pentru o parte dintre copii, mediul digital funcționează ca o extensie firească a sociabilității cotidiene, iar granița dintre relațiile online și cele offline devine tot mai permeabilă. Aceste comportamente pot fi învățate prin observarea altor utilizatori și consolidate prin recompense sociale precum atenția, afilierea, popularitatea și validarea din partea grupului de apartenență.

³ 162 de copii (12% din totalul copiilor chestionați) au relatat că în ultimele 3 luni au discutat, făcut schimb de fotografii, diverse informații prin rețele sociale, Messenger, Viber, WhatsApp, Discord, forum, chat-room.

Totodată, astfel de practici reflectă modul în care adolescenții negociază relațiile interpersonale, încrederea și intimitatea în spații digitale interconectate. Pentru copiii aflați în situații de vulnerabilitate, nevoia de apartenență, sprijin emoțional sau recunoaștere socială poate amplifica disponibilitatea de a iniția și menține relații online potențial riscante. În aceste condiții, mediul digital poate deveni nu doar un spațiu de socializare, ci și un context în care vulnerabilitățile existente sunt reproduse sau accentuate.

La nivelul riscurilor de conduită, 22% dintre copii au declarat că au fost blocați pe rețelele sociale, 13% au primit mesaje jignitoare, 11% s-au confruntat cu compromiterea parolei sau a contului de pe rețelele sociale ori de e-mail, iar 9% au fost victime ale cyberbullying-ului (Figura 6).

Incidența mesajelor jignitoare, a excluderii din grupurile online, a cyberbullying-ului sau a compromiterii conturilor poate fi explicată prin particularitățile interacțiunii în mediul digital, unde efectul dezinhibării online reduce constrângerile sociale specifice comunicării față în față și facilitează manifestarea unor comportamente ostile, agresive sau abuzive.

Din perspectiva teoriei învățării sociale, agresivitatea digitală poate fi observată, imitată și consolidată în cadrul grupurilor online, în special atunci când generează amuzament, popularitate, statut sau putere simbolică. În aceste condiții, conduita problematică din mediul online nu reprezintă doar expresia unor alegeri individuale, ci reflectă și norme relaționale, modele comportamentale și dinamici de grup cultivate și reproduse în spațiul digital.

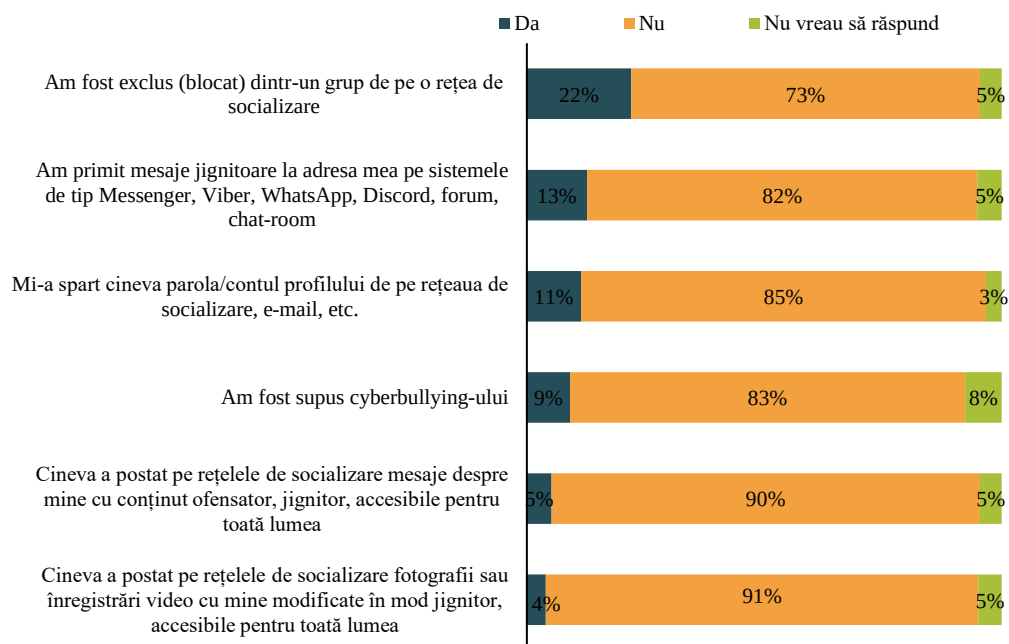

Figura 6. Prezența riscurilor de conduită, în ultimele 3 luni, %

Sursa: USAID, Data for Impact, 2024

La nivelul riscurilor de contract și consum, unul din zece copii a declarat că a cheltuit bani online fără să își dea seama. Acest rezultat indică nu doar lipsa experienței

financiare, ci și expunerea la un ecosistem digital construit pe logici de persuasiune comercială, microtranzacții și interfețe concepute pentru a stimula decizii rapide și insuficient reflectate.

Din această perspectivă, copiii nu sunt doar utilizatori ai mediului digital, ci și consumatori și surse de date într-un spațiu puternic comercializat, în care granițele dintre joc, interacțiune socială și tranzacție economică devin tot mai difuze. În plus, algoritmiile platformelor digitale contribuie la amplificarea acestor comportamente prin personalizarea conținutului și a ofertelor comerciale în funcție de preferințele, interesele și vulnerabilitățile utilizatorilor.

În consecință, vulnerabilitatea copiilor crește în absența alfabetizării financiare și digitale, dar și atunci când părinții sau școala nu discută explicit despre mecanismele economice și comerciale care stau la baza funcționării platformelor online.

Categoriile de risc analizate evidențiază faptul că expunerea copiilor în mediul digital nu derivă exclusiv din comportamente individuale, ci și din interacțiunea dintre normele sociale online, mecanismele platformelor digitale, resursele familiale și poziția socială a copilului în afara mediului virtual. Aceste rezultate susțin ideea că riscurile digitale nu sunt aleatorii, ci sunt distribuite și influențate social.

Riscurile sunt mai frecvente în rândul copiilor aflați deja în contexte de vulnerabilitate economică, relațională, educațională sau lingvistică. Astfel, mediul digital nu suspendă inegalitățile sociale existente, ci tinde să le reconfigureze și, în anumite situații, să le amplifice.

Factorii de protecție

Modelul ecologic al dezvoltării umane (Bronfenbrenner, 1979) a permis identificarea factorilor de protecție și a factorilor de risc asociați navigării în siguranță a copiilor în mediul digital, la multiple niveluri: individual, familial, al grupului de semeni, al instituției de învățământ și al comunității (Tabelul 2).

La nivel individual, principalii factori de protecție sunt reprezentanți de înțelegerea beneficiilor și riscurilor asociate mediului digital, conștientizarea consecințelor comportamentelor online, dezvoltarea gândirii critice, încrederea în sine și capacitatea de a solicita ajutor atunci când apar dificultăți sau situații problematice.

La nivel familial, comunicarea deschisă, relațiile bazate pe încredere, monitorizarea adecvată a activității online, competențele digitale ale părinților și stabilirea unor limite rezonabile privind utilizarea tehnologiilor digitale apar drept factori protectivi majori. În schimb, dezorganizarea mediului familial, lipsa îngrijirii parentale, comunicarea deficitară, nivelul redus de informare al părinților și dificultățile emoționale din familie sporesc vulnerabilitatea copiilor în mediul online.

La nivelul grupului de semeni, prezența unor prieteni care promovează valori prosociale, cunoașterea și înțelegerea riscurilor online, precum și comunicarea deschisă în afara mediului digital constituie factori importanți de protecție. În acest context, educația de la egal la egal privind provocările și riscurile mediului online reprezintă un domeniu care necesită o implicare mai activă atât din partea organizațiilor neguvernamentale, cât și a instituțiilor de învățământ.

Copiii petrec zilnic aproximativ 6–8 ore în mediul școlar, fapt care evidențiază rolul esențial al școlii în promovarea siguranței digitale. Importanța acestui rol este și

mai mare în cazul copiilor din grupuri vulnerabile, care beneficiază de un suport limitat din partea familiei.

Implementarea Standardelor pentru protecția și siguranța copiilor/elevilor în mediul online constituie un pas important în prevenirea și reducerea riscurilor digitale (2022). Rezultatele procesului de pilotare a acestor standarde indică faptul că activitățile curriculare și extracurriculare dedicate siguranței online, accesul la internet securizat în școli, existența persoanelor de încredere, colaborarea cu părinții și campaniile de informare desfășurate în instituțiile de învățământ reprezintă resurse protective importante (Cheianu-Andrei, 2022).

În sfârșit, la nivel comunitar, un rol semnificativ îl au organizațiile specializate în siguranța online, programele de informare și sensibilizare adresate copiilor, părinților și profesioniștilor, precum și proiectele naționale și internaționale orientate spre dezvoltarea competențelor digitale și consolidarea rezilienței copiilor în mediul online.

Tabelul 2. Factorii de protecție în navigarea copiilor în siguranță în mediul digital pe nivele

Copil	Familie	Grup de semeni	Școală	Comunitate
Încredere în sine și solicitarea ajutorului	Comunicare deschisă și relații de încredere	Informare și conștientizare în grup	Pregătirea cadrelor didactice	Informare continuă a copiilor, părinților, specialiștilor
Cunoașterea riscurilor și conștientizare a consecințelor	Monitorizare a activității digitale	Informare de la egal la egal	Activități curriculare pe siguranță online	Organizații de siguranță online
Gândire critică dezvoltată	Competențe digitale ale părinților	Valori etice ridicate	Internet securizat în școală	Activități extracurriculare pentru familii vulnerabile
Apelarea la persoane de încredere	Stabilirea unor limite rezonabile		Proiecte internaționale (ex. Eroii Internetului)	

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor cercetării

DISCUȚII

Demersul de cercetare evidențiază faptul că relația copiilor cu tehnologiile digitale trebuie analizată nu în termenii unei opoziții simpliste între beneficii și riscuri, ci din perspectiva unei ecologii sociale a utilizării mediului digital. Deși copiii accesează internetul aproape universal, experiențele lor online sunt profund diferențiate social.

În această logică, vulnerabilitatea digitală nu reprezintă doar un efect al conectivității, ci rezultatul interacțiunii dintre resursele individuale, climatul familial, cultura grupului de semeni, capacitatea instituțională și infrastructura comunitară.

Riscurile digitale nu se produc exclusiv la nivel individual. Acestea sunt favorizate sau limitate de relațiile familiale, de disponibilitatea sprijinului oferit copilului, de tiparele de socializare și de relațiile dintre semeni, precum și de răspunsul instituțional. De exemplu, un copil aflat într-o situație de vulnerabilitate economică și beneficiind de un suport parental redus poate avea același nivel de acces la internet ca un copil fără vulnerabilități, însă dispune de mai puține resurse pentru a identifica tentativele de manipulare, pentru a gestiona presiunea grupului sau pentru a raporta situațiile de abuz.

Multe dintre comportamentele considerate riscante nu sunt percepute de copii ca deviante, ci ca forme obișnuite de participare socială în mediul digital. Acceptarea solicitărilor de prietenie, schimbul de imagini, publicarea informațiilor personale sau participarea la grupuri care includ persoane necunoscute funcționează ca practici de integrare și validare socială. În mod particular, în perioada adolescenței, nevoia de apartenență și de vizibilitate socială contribuie la diminuarea distanței critice față de riscurile asociate acestor comportamente. Presiunea grupului și dorința de recunoaștere pot conduce la normalizarea unor practici potențial riscante, în absența unei evaluări adecvate a consecințelor. Din această perspectivă, intervențiile preventive nu pot fi limitate la avertismente de ordin moral, ci trebuie orientate spre influențarea normelor de grup, consolidarea culturii digitale școlare și dezvoltarea unor repertorii concrete de reacție și protecție.

Este importantă delimitarea dintre cunoașterea declarativă și competențele practice. Faptul că majoritatea copiilor declară că se simt în siguranță în mediul digital, concomitent cu raportarea unor niveluri semnificative de expunere la conținut sexual, cyberbullying sau contacte riscante, sugerează că informarea generală nu se transformă automat în autoeficacitate reală. Copiii au nevoie nu doar să știe că anumite situații sunt periculoase, ci și să exerseze modalități concrete de recunoaștere, evitare, blocare, raportare și solicitare a ajutorului. Prin urmare, educația pentru siguranța online trebuie să vizeze atât transmiterea informațiilor, cât și dezvoltarea gândirii critice și a competențelor practice de gestionare a situațiilor de risc.

Datele confirmă, de asemenea, importanța medierii parentale. Medierea eficientă este mai apropiată de dialogul constant și de co-reglarea utilizării tehnologiilor digitale decât de controlul rigid și exclusiv restrictiv. Literatura de specialitate arată că strategiile bazate exclusiv pe restricții pot reduce anumite riscuri, însă pot limita simultan oportunitățile digitale ale copiilor. În schimb, medierea activă și însoțirea copilului în explorarea mediului digital contribuie într-o măsură mai mare la dezvoltarea autonomiei, responsabilității și rezilienței. Rezultatele cercetării susțin această perspectivă, evidențiind faptul că acolo unde există comunicare deschisă, relații de încredere și monitorizare rezonabilă, nivelul de protecție este mai ridicat.

Rezultatele cercetării evidențiază, totodată, un aspect esențial pentru elaborarea politicilor publice: protecția copiilor în mediul digital nu poate fi transferată exclusiv părinților. Școala, serviciile specializate, comunitatea și actorii din domeniul tehnologiei au responsabilități complementare în acest proces. Atât timp cât resursele specializate sunt insuficient cunoscute, iar o parte semnificativă dintre copii

nu solicită ajutor atunci când se confruntă cu dificultăți, protecția rămâne fragmentară. În consecință, este necesară o abordare integrată, bazată pe dovezi, adaptată diferitelor profiluri de vulnerabilitate și orientată spre consolidarea rezilienței digitale, nu doar spre gestionarea post-factum a situațiilor de abuz.

CONCLUZII

Articolul a analizat relația dintre copii și tehnologiile digitale din perspectiva comportamentelor online, a riscurilor asociate și a factorilor de protecție, valorificând datele studiului *Children's Safety in the Digital Environment* (2024), realizat în Republica Moldova. Rezultatele evidențiază faptul că accesul la internet și la dispozitivele digitale este aproape universal în rândul copiilor, însă experiențele lor online sunt diferențiate în funcție de vârstă, gen și, în special, de nivelul vulnerabilității sociale. Copiii din grupurile vulnerabile manifestă mai frecvent comportamente cu potențial de risc și sunt expuși într-o măsură mai mare diferitelor forme de vulnerabilitate online, ceea ce confirmă faptul că inegalitățile existente în mediul offline tind să fie reproduse și amplificate în spațiul digital.

Din perspectivă teoretică, cercetarea confirmă utilitatea clasificării 4C a riscurilor online, completată cu dimensiunile transversale referitoare la confidențialitate, tehnologii avansate, sănătate și bunăstare. De asemenea, modelul ecologic al dezvoltării umane și teoria învățării sociale oferă cadre explicative relevante pentru înțelegerea mecanismelor prin care copiii interacționează cu mediul digital și gestionează oportunitățile și riscurile acestuia. Împreună, aceste perspective permit o abordare mai nuanțată a siguranței online, evidențiind faptul că riscurile digitale nu reprezintă simple evenimente individuale, ci procese sociale, relaționale și instituționale care se produc într-un ecosistem digital complex.

Din perspectivă aplicativă, concluzia principală a studiului este că siguranța copiilor în mediul digital necesită intervenții coordonate la mai multe niveluri. Acestea includ dezvoltarea competențelor digitale și socio-emoționale ale copiilor, consolidarea comunicării și a medierii parentale, creșterea rolului preventiv al școlii, extinderea vizibilității și accesibilității serviciilor specializate, precum și elaborarea unor politici publice sensibile la diferențele sociale și culturale dintre copii. Protecția copiilor nu poate fi redusă la supraveghere sau la intervenția ulterioară producerii incidentelor, ci trebuie construită ca o infrastructură complexă de reziliență digitală.

În perspectivă, sunt necesare cercetări suplimentare privind eficiența diferitelor forme de mediere parentală și școlară, precum și rolul platformelor digitale și al algoritmilor în amplificarea sau diminuarea expunerii copiilor la riscuri. O asemenea direcție de cercetare ar permite trecerea de la o abordare generală a siguranței online la una diferențiată, orientată spre nevoile și vulnerabilitățile specifice ale grupurilor de copii cu risc crescut.

BIBLIOGRAFIE

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.

Botezatu, E., Vașchevici, C., & Bradețchi, A. (2021). *Siguranța copiilor pe Internet*. Centrul Internațional „La Strada” & Magenta Consulting.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Cheianu-Andrei, D. (2017). *Siguranța copiilor pe Internet*. Centrul Internațional „La Strada” & Centrul de Investigații și Consultanță „Sociopolis”.

Cheianu-Andrei, D. (2022). *Impactul pilotării Standardelor pentru protecția și siguranța copiilor/elevilor în mediul online*. Centrul Internațional „La Strada” & Sociopolis Consultancy.

Livingstone, S., Lievens, E., & Carr, J. (2020). *Handbook for policy makers on the rights of the child in the digital environment*. Council of Europe.

Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). *Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe*. EU Kids Online.

Livingstone, S., & Stoilova, M. (2021). *The 4Cs: Classifying online risk to children*. London School of Economics and Political Science.

Mascheroni, G. (2020). Datafied childhoods: Contextualising datafication in everyday life. *Current Sociology*, 68(6), 798–813. <https://doi.org/10.1177/0011392120916177>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). *Children in the digital environment: Revised typology of risks (OECD Digital Economy Papers No. 302)*. OECD Publishing.

Ministerul Educației și Cercetării. (2022). *Standardele pentru protecția și siguranța copiilor/elevilor în mediul online*.

United Nations Children's Fund. (2017). *The state of the world's children 2017: Children in a digital world*. UNICEF.

United States Agency for International Development, & Data4Impact. (2024). *Children's safety in the digital environment*: Republic of Moldova.

**SELF-AWARENESS OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE
INTERPERSONAL SPACE OF MARTIAL LAW**

**AUTO-CONȘTIINȚA STUDENȚILOR DIN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN
UCRAINA ÎN SPAȚIUL INTERPERSONAL ȘI ÎN CONTEXTUL LEGII MARȚIALE**

Nataliya SAVELYUK

Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Professor at the Department of
Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (TNPU),
Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5246-9677>

Oksana KIKINEZHDI

Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Professor at the Department of
Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (TNPU),
Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9240-279X>

Abstract. *This study investigated the subjective characteristics of stress experiences among Ukrainian students living under martial law and their relationship to the system of self-images. The research was conducted between 2022 and 2024. The sample comprised 301 students from Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University and Zaporizhzhia Polytechnic National University. The empirical methodology included the Stress Level Test (linguistically adapted by O. Kharko) for assessing general stress levels and the Interpersonal Behavior Inventory (T. Leary, IBI) for examining interpersonal self-awareness. The findings indicate that the intellectual manifestations of stress were the most pronounced among higher education students. Eight types of interpersonal self-awareness were identified. The results also revealed the predominance of a generalized interpersonal self-image characterized as a "joyless individual with feelings of distrust and altruistic guilt," which was closely associated with the cognitive symptoms of stress experienced by students. These findings provide important directions for psychological support and intervention within the interpersonal context of student life under conditions of martial law.*

Keywords: *chronic stress, martial law, interpersonal self-awareness, higher education students.*

Rezumat. *Studiul investighează particularitățile experiențelor subiective de stres la studenții ucraineni aflați în condiții de lege marțială și relația acestora cu sistemul de auto-reprezentări interpersonale. Cercetarea a fost realizată în perioada 2022–2024 pe un eșantion de 301 studenți de la Universitatea Națională Pedagogică „Volodymyr Hnatiuk” din Ternopil și Universitatea Națională „Zaporizhzhia Polytechnic”.*

Metodologia empirică a inclus Testul de evaluare a nivelului de stres (adaptat lingvistic de O. Kharko) și Inventarul comportamentului interpersonal (T. Leary). Rezultatele evidențiază predominanța manifestărilor intelectuale ale stresului în rândul studenților din învățământul superior. Au fost identificate opt tipuri de auto-conștiință interpersonală.

De asemenea, a fost evidențiată prevalența unei imagini generalizate de sine interpersonale, caracterizată printr-un profil de tip „individ lipsit de bucurie, cu sentimente de neîncredere și vinovăție altruistă”, asociat semnificativ cu simptomele cognitive ale

stresului. Rezultatele oferă direcții importante pentru intervenția psihologică și sprijinul studenților în condiții de stres cronic generat de contextul legii marțiale.

Cuvinte-cheie: stres cronic, lege marțială, auto-conștiință interpersonală, studenți din învățământul superior.

INTRODUCTION

The relevance of this study is determined by the prolonged impact of military events as a chronic stress factor that negatively affects the experiences and well-being of student youth. Stress is arguably one of the most widely used scientific concepts, particularly in the context of increasing awareness of the persistent turbulence of contemporary life, often described as a condition of uncertainty (Selye, 1956; Bernard, 1974; Cannon, 1963; Thoits, 2010).

A concise overview of the most commonly cited definitions of stress is provided by the American Institute of Stress. These definitions describe stress as “physical, mental, or emotional strain or tension,” “a state or feeling experienced when a person perceives that demands exceed the personal and social resources the individual is able to mobilize,” or simply “that which causes suffering” (What Is Stress, 2024).

From the perspective of contemporary science, however, stress is a complex and multifaceted phenomenon that extends far beyond simplified interpretations and is not exclusively negative. On the one hand, the World Health Organization (WHO) has described stress as the “health epidemic of the 21st century.” WHO experts define stress as a state of worry or mental tension caused by a difficult situation. On the other hand, stress is also recognized as a natural human response that can motivate individuals to cope with challenges and threats (Stress, 2023).

Within psychology, the concept of stress is closely linked to research in biology and medicine through such notions as adaptation and maladaptation, homeostasis and heterostasis, among others (Lazarus & Folkman, 1984; Cohen et al., 2016; Crosswell & Lockwood, 2020; Fink, 2017).

The APA Dictionary of Psychology defines emotional stress as “a feeling of psychological tension and anxiety triggered by situations of danger or threat to personal safety, as well as by internal conflicts, frustration, loss of self-esteem, and grief” (Emotional Stress, 2022). While the classical concept of stress remains particularly relevant within biological and medical sciences, contemporary approaches increasingly focus on its psychological dimensions, especially in situations characterized by uncertainty and instability.

Such uncertainty is associated with numerous challenges and threats in the modern world, including natural disasters, epidemics, economic crises, military conflicts, and other large-scale social disruptions. One of the most significant stress-inducing events of the 21st century was the COVID-19 pandemic, which profoundly affected both the global social order and individual well-being. In Ukraine, the pandemic followed a period of intense socio-political transformations associated first with the Anti-Terrorist Operation (ATO) and later the Joint Forces Operation (JFO), which marked the initial stages of the military conflict that gradually came to be understood by the population as a full-scale war initiated by Russia against Ukraine.

According to a national survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) prior to the full-scale invasion, 69% of respondents in a

representative sample reported having experienced a stressful situation in 2021, the highest level recorded during the previous decade. Among the most frequently reported psychological manifestations of stress were loss of trust in people and experiences of betrayal (10%), feelings of helplessness (7%), and loss of confidence in one's own abilities (3%) (Novikova, 2021).

The outbreak of the full-scale war on February 24, 2022, further intensified these challenges. Ukrainian citizens were immediately confronted with severe restrictions and hardships associated with martial law. Stress levels increased substantially due to forced displacement, both within Ukraine and abroad. Young people, in particular, faced difficult decisions regarding whether and how to continue their education while simultaneously adapting to dramatically changed economic and social conditions.

The aim of this study is to provide a theoretical and empirical analysis of the subjective characteristics of stress experiences among Ukrainian higher education students living under martial law and to examine their relationship with the system of self-images.

MATERIALS AND METHODS

The study was conducted between 2022 and 2024. The sample comprised 301 students from Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University and Zaporizhzhia Polytechnic National University. The mean age of the participants was 19.6 years.

The empirical assessment employed two psychodiagnostic instruments. General stress levels were measured using the *Stress Level Test* (linguistically adapted by O. Kharko). Interpersonal self-awareness and interpersonal self-images were assessed using Leary's *Interpersonal Behavior Inventory* (IBI).

The collected data were processed using descriptive statistical methods and comparative analysis. The obtained results were interpreted in relation to the theoretical framework of stress research and interpersonal self-awareness under conditions of martial law.

RESEARCH FINDINGS

When focusing specifically on higher education students, research in Ukraine has primarily examined the characteristics of academic stress and examination stress as one of its manifestations. For example, I. Mazoha notes that substantial evidence indicates that chronic stress is a "constant companion of student life." In her view, academic and examination stress occupy a leading position among the causes of chronic psychological tension. It is emphasized that student stress generally develops as a result of significant information overload and insufficient systematic work during the semester and, as a rule, becomes most pronounced during examination periods (Mazoha, 2015).

In contrast, the events of the Anti-Terrorist Operation (ATO) and the Joint Forces Operation (JFO), and especially the onset of the full-scale war in Ukraine, created the need to investigate not only academic stress but also war-related stress among students. Various aspects of stress experienced by students under martial law have been examined by researchers, including O. Dzhedzhera and O. Yurchuk, as well as R. Kulakov and L. Kulakova (Dzhedzhera & Yurchuk, 2023; Kulakov & Kulakova,

2024). However, personal characteristics that may serve as significant predictors and correlates of stress experiences, including features of self-awareness associated with the complex system of self-images and self-evaluations, remain relatively underexplored.

The present study found that intellectual manifestations of stress were the most pronounced among higher education students. This result appears entirely logical. Physiological symptoms, by contrast, were the least pronounced. We believe that the predominance of intellectual manifestations can be explained by the nature of students' primary activities, which involve intensive cognitive engagement and contribute to heightened academic (essentially informational) stress even outside the context of martial law. Conversely, the relatively low expression of physiological symptoms may be associated with the age-related characteristics of the studied group, whose members are generally at the peak of their physical health and adaptive capacities (Savelyuk et al., 2023).

In 2024, during the third stage of the study, the *Stress Level Test* developed by V. Shcherbatykh (linguistically adapted by O. Kharko) was supplemented by T. Leary's well-known *Interpersonal Behavior Inventory*. This instrument is based on the concept of interpersonal behavior, traits, and motives, which underlies the *Interpersonal Circumplex Model*. The circumplex includes eight basic types of interpersonal behavior represented through 128 characteristics associated with two orthogonal dimensions: a vertical axis (status, dominance, power, and control) and a horizontal axis (solidarity, friendliness, warmth, and love). Subsequently, these two dimensions came to be interpreted as agency and communion, respectively (Horowitz, 1996).

The Ukrainian version of the inventory has been published, among others, in a collection of psychodiagnostic methods edited under the scientific and methodological supervision of O. Kokun. In that publication, the instrument is presented as *Character Properties: T. Leary's Self-Assessment Questionnaire* (Kokun et al., 2011, p. 162). The decision to incorporate this inventory into the study was based on the assumption that stress experiences, particularly in their psychological dimension, are closely connected with socially and interpersonally conditioned self-images. Furthermore, the four principal orientations of the Interpersonal Circumplex Model—dominance versus submission and friendliness versus hostility—can be linked, at least partially, to major stress-response patterns such as “fight,” “flight,” and “freeze.”

At the third stage of the study, the response format of both Shcherbatykh's and Leary's instruments was modified from a bipolar (“agree”/“disagree”) format to a five-point scale analogous to the Likert scale. One of the main purposes of this modification was to facilitate a more comprehensive correlation analysis of the quantitative data obtained. For Leary's inventory, participants received the following instruction:

“Carefully read the descriptions of personal traits and behavioral tendencies. Evaluate each characteristic according to your perception of yourself using the following scale: 1 = not characteristic at all; 2 = almost not characteristic; 3 = characteristic to some extent; 4 = substantially characteristic; 5 = completely characteristic.”

The inventory made it possible to identify respondents' self-perceptions regarding each of the 128 personal characteristics and to construct a structured description of eight types of interpersonal behavior. In the present study, these

categories are referred to as "types of interpersonal self-awareness." For the sake of clarity in presenting the results, ratings of 4 and 5 were combined into a single category, "characteristic to a substantial extent." Nevertheless, when ranking the degree of expression of the respective traits, primary emphasis was placed on the mean quantitative indicators.

The first type of interpersonal self-awareness ($\bar{x} = 3.14$) consists of the following 16 traits (self-images) with the corresponding indicators (traits are listed in descending order of $\bar{x}$ values): 1. "I strive for success" ($\bar{x} = 4.03$; to a substantial extent – 69.2% of respondents), 2. "I can stand my ground" ($\bar{x} = 3.67$; to a substantial extent – 55.7% of respondents), 3. "I like giving advice" ($\bar{x} = 3.37$; to a substantial extent – 41.1% of respondents), 4. "I strive to help everyone" ($\bar{x} = 3.34$; to a substantial extent – 46.1% of respondents), 5. "I like responsibility" ($\bar{x} = 3.33$; to a substantial extent – 46.4% of respondents), 6. "I know how to be liked" ($\bar{x} = 3.27$; to a substantial extent – 45.3% of respondents), 7. "I am able to evoke admiration" ($\bar{x} = 3.19$; to a substantial extent – 35.3% of respondents), 8. "I make an impression on others" ($\bar{x} = 3.16$; to a substantial extent – 38.8% of respondents), 9. "I know how to manage and give orders" ($\bar{x} = 3.12$; to a substantial extent – 40.8% of respondents), 10. "I am respected by others" ($\bar{x} = 3.07$; to a substantial extent – 40.3% of respondents), 11. "I create an impression of importance" ($\bar{x} = 3.03$; to a substantial extent – 28.8% of respondents), 12. "I have leadership talent" ($\bar{x} = 3.00$; to a substantial extent – 32.4% of respondents), 13. "I expect admiration from everyone" ($\bar{x} = 2.98$; to a substantial extent – 34.0% of respondents), 14. "Bossy and influential" ($\bar{x} = 2.78$; to a substantial extent – 22.0% of respondents), 15. "Authoritative" ($\bar{x} = 2.71$; to a substantial extent – 20.8% of respondents), and 16. "Managing other people" ($\bar{x} = 2.27$; to a substantial extent – 10.0% of respondents).

Given the traits attributed to themselves by a relatively large number of respondents, this type was labelled "With Leadership Qualities, Influential" (the original designation was "Authoritarian"). It was found that higher education students primarily strive for success and value their ability to stand their ground, whereas they are less likely to perceive themselves as authoritative or capable of managing others. In other words, the empirical findings reveal a theoretical dichotomy between leadership and management: students perceive leadership qualities as more characteristic of themselves, whereas, given their relatively young age, they do not yet possess actual managerial or authoritative power.

The second type of interpersonal self-awareness ($\bar{x} = 2.71$) is represented by the following 16 traits, ranked according to their mean values: 1) "Able to take care of myself" ($\bar{x} = 3.87$; to a substantial extent – 66.5% of respondents), 2) "I have a sense of dignity" ($\bar{x} = 3.84$; to a substantial extent – 65.8% of respondents), 3) "Independent" ($\bar{x} = 3.58$; to a substantial extent – 55.0% of respondents), 4) "Confident" ($\bar{x} = 3.48$; to a substantial extent – 45.3% of respondents), 5) "Businesslike, practical" ($\bar{x} = 3.29$; to a substantial extent – 41.7% of respondents), 6) "I can show indifference" ($\bar{x} = 3.05$; to a substantial extent – 36.7% of respondents), 7) "Self-confident and persistent" ($\bar{x} = 3.04$; to a substantial extent – 34.2% of respondents), 8) "Inclined to competition" ($\bar{x} = 2.92$; to a substantial extent – 32.4% of respondents), 9) "I love fame" ($\bar{x} = 2.42$; to a substantial extent – 20.7% of respondents), 10) "Sly and calculating" ($\bar{x} = 2.21$; to a substantial extent – 17.2% of respondents), 11) "I think only of myself" ($\bar{x} = 2.10$; to a

substantial extent – 11.4% of respondents), 12) "Egoistic" ($\bar{x}$ = 2.07; to a substantial extent – 14.8% of respondents), 13) "Boastful" ($\bar{x}$ = 2.05; to a substantial extent – 12.6% of respondents), 14) "Superior and self-satisfied" ($\bar{x}$ = 1.99; to a substantial extent – 9.5% of respondents), 15) "Despotic" ($\bar{x}$ = 1.91; to a substantial extent – 8.9% of respondents), and 16) "I judge people by rank and income" ($\bar{x}$ = 1.56; to a substantial extent – 7.2% of respondents).

Based on the research findings, this type was labelled "Independent, Pragmatic" (originally "Egoistic"). Indeed, Ukrainian higher education students perceive themselves as capable of taking care of themselves independently and as possessing a strong sense of dignity. Conversely, only a small proportion of respondents described themselves as superior, despotic, or inclined to judge others according to their social or economic status. We assume that the tendency to perceive oneself as independent and self-reliant is related to the realities of Ukraine's ongoing struggle for sovereignty and statehood, which is reflected in the consciousness and self-awareness of its citizens.

The third type of interpersonal self-awareness ($\bar{x}$ = 2.75) consists of the following 16 traits arranged in descending order according to their mean values: 1) "I can be sincere" ($\bar{x}$ = 4.28; to a substantial extent – 78.8% of respondents), 2) "Open and straightforward" ($\bar{x}$ = 3.58; to a substantial extent – 50.0% of respondents), 3) "Frank" ($\bar{x}$ = 3.44; to a substantial extent – 50.6% of respondents), 4) "Able to be strict" ($\bar{x}$ = 3.43; to a substantial extent – 49.7% of respondents), 5) "Strict but fair" ($\bar{x}$ = 3.38; to a substantial extent – 45.5% of respondents), 6) "Firm and tough when needed" ($\bar{x}$ = 3.27; to a substantial extent – 37.1% of respondents), 7) "Critical of others" ($\bar{x}$ = 2.85; to a substantial extent – 28.4% of respondents), 8) "Irritable" ($\bar{x}$ = 2.83; to a substantial extent – 31.8% of respondents), 9) "Inexorable but impartial" ($\bar{x}$ = 2.82; to a substantial extent – 23.8% of respondents), 10) "Impatient with other people's mistakes" ($\bar{x}$ = 2.43; to a substantial extent – 23.2% of respondents), 11) "Self-interested" ($\bar{x}$ = 2.25; to a substantial extent – 16.2% of respondents), 12) "Often angry" ($\bar{x}$ = 2.22; to a substantial extent – 15.3% of respondents), 13) "Often unfriendly" ($\bar{x}$ = 1.98; to a substantial extent – 10.7% of respondents), 14) "Cold, callous" ($\bar{x}$ = 1.84; to a substantial extent – 12.9% of respondents), 15) "Caustic, mocking" ($\bar{x}$ = 1.78; to a substantial extent – 10.6% of respondents), and 16) "Evil, cruel" ($\bar{x}$ = 1.73; to a substantial extent – 8.8% of respondents).

According to the research findings, this type was labelled "Sincere, Uncompromising" (originally designated as "Aggressive"). This substantial modification of the label is explained by the fact that higher education students rated themselves highest on traits such as sincerity, openness, and frankness, while assigning the lowest ratings to characteristics such as causticity, cruelty, and malice. The discrepancy between the self-recognition of socially desirable traits related to sincerity and socially undesirable traits related to cruelty is considerable, reaching approximately 70% of respondents.

The fourth type of interpersonal self-awareness ($\bar{x}$ = 2.72) includes the following 16 traits: 1) "I cannot stand being commanded" ($\bar{x}$ = 3.46; to a substantial extent – 44.7% of respondents), 2) "Stubborn" ($\bar{x}$ = 3.24; to a substantial extent – 42.6% of respondents), 3) "Able to show distrust" ($\bar{x}$ = 3.19; to a substantial extent – 39.0% of respondents), 4) "It is difficult to influence me" ($\bar{x}$ = 3.12; to a substantial

extent – 30.9% of respondents), 5) "Often disappointed" ($\bar{x}$ = 3.05; to a substantial extent – 34.5% of respondents), 6) "Hold grudges for a long time" ($\bar{x}$ = 2.97; to a substantial extent – 37.2% of respondents), 7) "Skeptical" ($\bar{x}$ = 2.95; to a substantial extent – 26.7% of respondents), 8) "Inclined to envy" ($\bar{x}$ = 2.80; to a substantial extent – 30.4% of respondents), 9) "Touchy, meticulous" ($\bar{x}$ = 2.70; to a substantial extent – 23.1% of respondents), 10) "Often sad" ($\bar{x}$ = 2.66; to a substantial extent – 24.3% of respondents), 11) "I have a spirit of contradiction" ($\bar{x}$ = 2.65; to a substantial extent – 23.8% of respondents), 12) "Vindictive" ($\bar{x}$ = 2.53; to a substantial extent – 24.2% of respondents), 13) "I like to complain" ($\bar{x}$ = 2.47; to a substantial extent – 25.8% of respondents), 14) "Inclined to whine" ($\bar{x}$ = 2.02; to a substantial extent – 13.1% of respondents), 15) "Insensitive, indifferent" ($\bar{x}$ = 1.86; to a substantial extent – 11.8% of respondents), and 16) "Embittered" ($\bar{x}$ = 1.81; to a substantial extent – 5.4% of respondents).

Based on the dominant self-characteristics reported by the respondents, this type was labelled "Nonconformist, Distrustful" (originally designated as "Suspicious"). The use of the term *nonconformist* is primarily associated with the self-image "I cannot stand being commanded," which emerged as the most salient characteristic within this category. It should be noted that, unlike the previous three types, none of the traits included in this category was endorsed by at least half of the respondents. In other words, higher education students generally do not perceive themselves as markedly nonconformist, unyielding, or distrustful. This finding is logically connected with the overall pattern observed in the next type of interpersonal self-awareness.

The fifth type of interpersonal self-awareness ($\bar{x}$ = 2.80) includes the following 16 traits: 1) "Gentle" ($\bar{x}$ = 3.73; to a substantial extent – 52.9% of respondents), 2) "Able to admit one's own mistakes" ($\bar{x}$ = 3.42; to a substantial extent – 52.7% of respondents), 3) "Able to be self-critical" ($\bar{x}$ = 3.36; to a substantial extent – 50.6% of respondents), 4) "Modest" ($\bar{x}$ = 3.17; to a substantial extent – 39.3% of respondents), 5) "Easily embarrassed" ($\bar{x}$ = 2.90; to a substantial extent – 34.9% of respondents), 6) "Compliant" ($\bar{x}$ = 2.86; to a substantial extent – 24.8% of respondents), 7) "Unpretentious" ($\bar{x}$ = 2.84; to a substantial extent – 30.9% of respondents), 8) "Inclined to self-blame" ($\bar{x}$ = 2.81; to a substantial extent – 30.3% of respondents), 9) "Shy" ($\bar{x}$ = 2.77; to a substantial extent – 29.0% of respondents), 10) "Not confident in oneself" ($\bar{x}$ = 2.69; to a substantial extent – 24.6% of respondents), 11) "Willingly subordinate" ($\bar{x}$ = 2.68; to a substantial extent – 15.4% of respondents), 12) "Unconfident" ($\bar{x}$ = 2.54; to a substantial extent – 24.4% of respondents), 13) "Timid" ($\bar{x}$ = 2.38; to a substantial extent – 18.9% of respondents), 14) "Distrustful and suspicious" ($\bar{x}$ = 2.34; to a substantial extent – 20.7% of respondents), 15) "Uninitiated" ($\bar{x}$ = 2.26; to a substantial extent – 15.6% of respondents), and 16) "Excessively submissive" ($\bar{x}$ = 2.12; to a substantial extent – 11.2% of respondents).

According to the research findings, this type was labelled "Compliant, Self-Critical" (originally designated as "Submissive"). The results indicate that more than half of the respondents perceive themselves as gentle, capable of admitting their own mistakes, and self-critical. At the same time, the smallest proportion of students identified themselves as excessively submissive. We associate this finding with the patterns observed in the previous types, particularly with the high importance

attributed to personal dignity in the self-awareness of higher education students in Ukraine.

The sixth type of interpersonal self-awareness ($\bar{x} = 2.99$) includes the following 16 traits: 1) "Grateful" ($\bar{x} = 4.16$; to a substantial extent – 74.0% of respondents), 2) "Respectful" ($\bar{x} = 3.89$; to a substantial extent – 65.1% of respondents), 3) "Compassionate" ($\bar{x} = 3.48$; to a substantial extent – 46.7% of respondents), 4) "Trusting and eager to please others" ($\bar{x} = 3.44$; to a substantial extent – 43.2% of respondents), 5) "Willingly accept advice" ($\bar{x} = 3.32$; to a substantial extent – 39.3% of respondents), 6) "Highly respect authorities" ($\bar{x} = 3.24$; to a substantial extent – 41.1% of respondents), 7) "Inclined to admiration and imitation" ($\bar{x} = 3.15$; to a substantial extent – 33.9% of respondents), 8) "Seek approval" ($\bar{x} = 3.12$; to a substantial extent – 36.6% of respondents), 9) "Allow others to make decisions" ($\bar{x} = 3.09$; to a substantial extent – 36.3% of respondents), 10) "Often turn to others for help" ($\bar{x} = 2.89$; to a substantial extent – 27.3% of respondents), 11) "Like to be cared for" ($\bar{x} = 2.82$; to a substantial extent – 30.8% of respondents), 12) "Easily get into awkward situations" ($\bar{x} = 2.61$; to a substantial extent – 21.5% of respondents), 13) "Hardly ever object to anyone" ($\bar{x} = 2.37$; to a substantial extent – 11.3% of respondents), 14) "Dependent, not self-sufficient" ($\bar{x} = 2.23$; to a substantial extent – 14.3% of respondents), 15) "Like to obey" ($\bar{x} = 2.01$; to a substantial extent – 9.0% of respondents), and 16) "Intrusive" ($\bar{x} = 1.97$; to a substantial extent – 7.7% of respondents).

According to the research findings, this type may be described as "Grateful, Respectful, and Approval-Oriented" (originally designated as "Dependent"). The highest-rated characteristics within this category were gratitude and respectfulness, both endorsed by a substantial majority of respondents. Compassion, trustfulness, and willingness to accept advice were also relatively prominent. In contrast, traits traditionally associated with dependency, such as obedience, lack of self-sufficiency, and intrusiveness, received the lowest ratings. These findings suggest that students' self-perceptions within this category are characterised more by appreciation of others, respect, and social responsiveness than by dependency in the classical sense.

Based on the dominant self-characteristics of higher education students, this type was labelled "Grateful, Dependent on Others" (originally designated as "Dependent"). In particular, gratitude and respect for others are closely intertwined within students' self-awareness. In contrast, respondents least frequently recognized in themselves a tendency toward obedience and intrusiveness, which is also consistent with the results obtained for the previous types. Overall, social dependence on other people among the students studied appears to be ambiguous and ambivalent. On the one hand, almost one-third of respondents are willing to accept help from others and enjoy being cared for; on the other hand, only about one in ten acknowledges a certain degree of personal lack of independence.

The seventh type of interpersonal self-awareness ($\bar{x} = 3.21$) includes the following 16 traits: 1) "Friendly" ($\bar{x} = 4.06$; to a substantial extent – 72.9% of respondents), 2) "Attentive and kind" ($\bar{x} = 3.96$; to a substantial extent – 68.1% of respondents), 3) "Able to cooperate and provide mutual help" ($\bar{x} = 3.95$; to a substantial extent – 67.5% of respondents), 4) "Good-natured" ($\bar{x} = 3.84$; to a substantial extent – 65.6% of respondents), 5) "Sociable and easy to get along with" ($\bar{x} = 3.69$; to a substantial extent – 56.2% of respondents), 6) "Always polite in

communication" ($\bar{x}$ = 3.65; to a substantial extent – 53.2% of respondents), 7) "Strive to get along with other people" ($\bar{x}$ = 3.59; to a substantial extent – 50.9% of respondents), 8) "Value the opinions of others" ($\bar{x}$ = 3.40; to a substantial extent – 42.3% of respondents), 9) "Always friendly with everyone" ($\bar{x}$ = 3.27; to a substantial extent – 39.6% of respondents), 10) "Benevolent towards everyone without exception" ($\bar{x}$ = 2.97; to a substantial extent – 32.0% of respondents), 11) "Sympathize with everyone" ($\bar{x}$ = 2.79; to a substantial extent – 24.3% of respondents), 12) "Overly trusting" ($\bar{x}$ = 2.64; to a substantial extent – 22.8% of respondents), 13) "Strive for everyone's approval" ($\bar{x}$ = 2.54; to a substantial extent – 26.1% of respondents), 14) "Easily influenced by others" ($\bar{x}$ = 2.44; to a substantial extent – 16.2% of respondents), 15) "Agree with everyone" ($\bar{x}$ = 2.32; to a substantial extent – 10.0% of respondents), and 16) "Willing to trust anyone" ($\bar{x}$ = 2.28; to a substantial extent – 15.4% of respondents).

According to the study findings, this type was labelled "Friendly, Trusting" (originally designated as "Friendly"). Accordingly, friendliness emerged as the dominant self-characteristic within this category. Moreover, more than half of the respondents also recognized in themselves such traits as kindness, cooperativeness, good nature, sociability, politeness in communication, and a desire to maintain harmonious relationships with others. Notably, a larger number of traits in this category (seven) were identified as salient personal characteristics than in any of the previous types.

The eighth type of interpersonal self-awareness ($\bar{x}$ = 3.19) includes the following 16 traits: 1) "Responsive to calls for help" ($\bar{x}$ = 3.88; to a substantial extent – 63.3% of respondents), 2) "Generous" ($\bar{x}$ = 3.77; to a substantial extent – 63.1% of respondents), 3) "Kind, inspiring confidence" ($\bar{x}$ = 3.66; to a substantial extent – 54.8% of respondents), 4) "Tender and soft-hearted" ($\bar{x}$ = 3.65; to a substantial extent – 51.2% of respondents), 5) "I love taking care of other people" ($\bar{x}$ = 3.57; to a substantial extent – 50.3% of respondents), 6) "Tactful" ($\bar{x}$ = 3.56; to a substantial extent – 53.5% of respondents), 7) "Approving" ($\bar{x}$ = 3.53; to a substantial extent – 51.1% of respondents), 8) "Strive to help everyone" ($\bar{x}$ = 3.34; to a substantial extent – 46.1% of respondents), 9) "Selfless" ($\bar{x}$ = 3.24; to a substantial extent – 43.5% of respondents), 10) "Inclined to forgive and patient with shortcomings" ($\bar{x}$ = 3.13; to a substantial extent – 38.5% of respondents), 11) "Try to comfort everyone" ($\bar{x}$ = 2.91; to a substantial extent – 28.4% of respondents), 12) "Overflowing with excessive compassion" ($\bar{x}$ = 2.78; to a substantial extent – 26.1% of respondents), 13) "Care about others to my own detriment" ($\bar{x}$ = 2.71; to a substantial extent – 26.6% of respondents), 14) "Forgive everything" ($\bar{x}$ = 2.60; to a substantial extent – 24.9% of respondents), 15) "Overly indulgent toward those around me" ($\bar{x}$ = 2.50; to a substantial extent – 17.5% of respondents), and 16) "Spoil people with excessive kindness" ($\bar{x}$ = 2.25; to a substantial extent – 15.3% of respondents).

According to the research findings, this type was labelled "Altruistic, Sometimes to the Extreme" (originally designated as "Altruistic"). As in the previous type, as many as seven interpersonal traits were identified as substantial components of self-awareness among higher education students: responsiveness (readiness to help others), generosity, kindness, tenderness, caring for others, tactfulness, and readiness to approve of others. Although the trait "spoiling people with excessive kindness"

received the lowest level of endorsement, the presence of several self-characteristics containing notions such as "excessive," "overly," or "too much," some of which were endorsed by approximately one-quarter of respondents, justified the addition of the phrase "*sometimes to the extreme*" to the title of this type.

The obtained results are summarized in consolidated form in Table 1.

Table 1. Degree of Expression of Types of Interpersonal Self-Awareness and Their Dominant Self-Images among Higher Education Students

No.	Interpersonal Personality Type ($\bar{x}$ of all self-image components)	Dominant Self-Image	$\bar{x}$	Respondents with Substantial Expression (%)
1	Friendly, Trusting (3.21)	"Friendly"	4.06	72.9
2	Altruistic, Sometimes to the Extreme (3.19)	"Responsive to requests for help"	3.88	63.3
3	With Leadership Qualities, Influential (3.14)	"I strive for success"	4.03	69.2
4	Grateful, Dependent on Others (2.99)	"Grateful"	4.16	74.0
5	Compliant, Self-Critical (2.80)	"Gentle"	3.73	52.9
6	Sincere, Uncompromising (2.75)	"I can be sincere"	4.28	78.8
7	Nonconformist, Distrustful (2.72)	"I cannot stand being commanded"	3.46	44.7
8	Independent, Pragmatic (2.71)	"Able to take care of myself"	3.87	66.5

Overall, the qualities that were most strongly represented in students' self-awareness were: "*I can be sincere*" ($\bar{x} = 4.28$), "*grateful*" ($\bar{x} = 4.16$), "*friendly*" ($\bar{x} = 4.06$), and "*I strive for success*" ($\bar{x} = 4.03$). Conversely, the least characteristic qualities were: "*embittered*" ($\bar{x} = 1.81$), "*caustic, mocking*" ($\bar{x} = 1.78$), "*evil, cruel*" ($\bar{x} = 1.73$), and "*I judge people by rank and income*" ($\bar{x} = 1.56$).

Thus, under conditions of martial law and the chronic stress associated with it, higher education students retain a generally positive self-concept. This may be regarded as an important personal resource that helps prevent progression into the "red zone" of the exhaustion stage of stress.

DISCUSSION

The study found that intellectual manifestations of stress were the most pronounced among higher education students, whereas physiological symptoms appeared to be relatively the least pronounced. As a result of the study, eight types of interpersonal self-awareness were identified and provisionally labelled as follows: "With Leadership Qualities, Influential," "Independent, Pragmatic," "Sincere, Uncompromising," "Nonconformist, Distrustful," "Compliant, Self-Critical," "Grateful, Dependent on Others," "Friendly, Trusting," and "Altruistic, Sometimes to the Extreme." The findings also revealed the predominance of a generalized interpersonal self-image of a "*joyless individual with feelings of distrust and altruistic guilt*," which was

found to be closely associated with the cognitive manifestations of stress experienced by higher education students. These patterns provide important directions for the development of psychological support and intervention within the interpersonal sphere of student life.

The obtained results are consistent with contemporary research highlighting a range of positive adaptive personality changes that may emerge as an individual's response to traumatic experiences (Dzhedzhera & Yurchuk, 2023; Kulakov & Kulakova, 2024). Of particular interest in this regard is the phenomenon of post-traumatic growth, which is viewed as a constructive and positive outcome of coping with stress, including combat-related stress. According to S. Hanaba and E. Balashov, one of the key factors underlying post-traumatic growth is a transformation in self-perception. Specifically, this involves changes in self-acceptance and in one's understanding of one's place in the world, accompanied by a stronger orientation toward the development of personally meaningful qualities (Hanaba & Balashov, 2023).

A more detailed psychological interpretation of the broader sociological context can be found in the work of O. Zlobina and S. Dembitsky (Zlobina & Dembitsky, 2024). The authors note that *“war is a perpetual emergency that affects the entire network of social relationships”* and gives rise to a form of *“collective trauma.”* In other words, war exerts complex and multifaceted pressure on the psychological well-being of the population by generating numerous existential threats. In this context, the authors emphasize the importance of maintaining dispositional optimism—that is, stable positive expectations regarding the future—which is associated with more active behavioural and communicative coping strategies.

CONCLUSIONS

Therefore, psychological assistance provided to higher education students experiencing chronic stress and its related symptoms should include, among other components, the psychocorrection of such self-images as the “Sad Self,” “Disappointed Self,” “Distrustful Self,” “Guilty Self,” “Insecure Self,” “Irritable Self,” and “Excessively Altruistic Self.” In a broader sense, this may be interpreted as psychological work aimed at transforming the non-constructive life model of a *“joyless altruist with feelings of distrust and guilt”* into a more adaptive and psychologically resilient self-image, such as the generalized image of the “Friendly, Trusting Self.” This type of interpersonal self-awareness is particularly important because most symptoms of subjective stress experience were found to have weak or predominantly non-significant associations with its constituent traits.

As a perspective for further scientific research, we consider comparative investigations of age-, gender-, and other socio-demographic differences in the experience of stress among Ukrainians living under wartime conditions, as well as their relationships with various components of self-awareness. Particular attention should also be devoted to psycho-semantic studies exploring the manifestations and transformation of trust under conditions of prolonged military conflict and social uncertainty.

BIBLIOGRAPHY

Bernard, C. (1974). *Lectures on the phenomena of life common to animals and plants* (H. E. Hoff, R. Guillemin, & L. Guillemin, Trans.). Charles C. Thomas.

- Cannon, W. B. (1963). *The wisdom of the body* (2nd enlarged ed.). W. W. Norton.
- Cohen, S., Gianaros, P. J., & Manuck, S. B. (2016). A stage model of stress and disease. *Perspectives on Psychological Science*, 11(4), 456–463. <https://doi.org/10.1177/1745691616646305>
- Crosswell, A. D., & Lockwood, K. G. (2020). Best practices for stress measurement: How to measure psychological stress in health research. *Health Psychology Open*, 7(2). <https://doi.org/10.1177/2055102920933072>
- Dzhedzhera, O., & Yurchuk, O. (2023). Psychological correction of emotional experiences of higher education applicants in stressful conditions through physical culture. *Psychology: Reality and Perspectives*, 20, 39–47. <https://doi.org/10.35619/prap rv.v1i20.341>
- Emotional stress. (2022). In *APA Dictionary of Psychology*. <https://dictionary.apa.org/emotional-stress>
- Fink, G. (2017). Stress definition and history. In *Reference module in neuroscience and biobehavioral psychology* (pp. 1–9). Elsevier.
- Hanaba, S. O., & Balashov, E. M. (2023). Empirical analysis of the manifestation of posttraumatic growth among combatants. *Psychological Studies*, 3, 22–30. <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.3>
- Horowitz, L. M. (1996). The study of interpersonal problems: A Leary legacy. *Journal of Personality Assessment*, 66(2), 283–300. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6602_7
- Kharko, O. S. (2022). Practical recommendations for ensuring psychological conditions for the formation of stress resistance among higher education students in the learning process. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy": Psychology Series*, 14, 46–56. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2022-14-46-56>
- Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Kopanytsa, O. V., & Malhazov, O. R. (2011). *Collection of methods for diagnosing the psychological readiness of contract military personnel for activities as part of peacekeeping units: A methodological guide*. NDTs HP ZSU.
- Kulakov, R., & Kulakova, L. (2024). Psychological features of coping strategies in students with different levels of stress resistance. *Psychology: Reality and Perspectives*, 22, 34–41. <https://doi.org/10.35619/prap rv.vi22>
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Springer.
- Mazoha, I. S. (2015). Psychological features of students' academic stress. *Scientific Bulletin of Izmail State Humanities University: Pedagogical Sciences Series*, 33, 107–110.
- Novikova, L. (2021). *Stressful situations in the lives of Ukrainians* (Press release 2021). Kyiv International Institute of Sociology. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1096&page=1&t=7>
- Savelyuk, N., Kikinezhdi, O., & Vasylykevych, Ya. (2023). Psychological well-being of Ukrainian youth as a component of personal resource in conditions of uncertainty. In *Quality of Life in Global and Local Contexts: Values, Innovation, and Multidisciplinary Dimensions* (pp. 638–648). The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole. <https://www.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2024/01/Mono Opole 2023-1.pdf>
- Selye, H. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill.
- Thoits, P. A. (2010). Stress and health: Major findings and policy implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(Suppl.), S41–S53. <https://doi.org/10.1177/0022146510383499>
- World Health Organization. (2023). *Stress*. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/stress>

Zlobina, O., & Dembitsky, S. (2024). The impact of positive and negative expectations on the psychological state of the population: Dispositional optimism vs prolonged stress. *Sociological Studies*, 1(24), 24–33. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-21-21>

The American Institute of Stress. (2024). *What is stress*. <https://www.stress.org/what-is-stress>

**MOTHERS ON TRIAL: HOW ISRAEL'S WELFARE STATE DISQUALIFIES
MARGINALIZED WOMEN'S MOTHERHOOD**

**MAMELE ÎN FAȚA JUDECĂȚII: CUM STATUL BUNĂSTĂRII DIN ISRAEL CONTESTĂ
MATERNALITATEA FEMEILOR MARGINALIZATE**

Esther HERTZOG

Social Anthropologist, Associate Professor, Head of the Behavioral Sciences
Department, Zefat Academic College, Israel
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9737-4767>

Abstract. *In Israel's welfare state, the motherhood of marginalized mothers, primarily women heading single-parent households, is routinely put on trial: their fitness as mothers is adjudicated by welfare and legal systems that hold the power to remove their children from the family home, justified on the grounds of physical danger and neglect. Yet research on "out-of-home placement" and "single-parent motherhood" largely ignores this phenomenon, and a critical analysis of the relationship between out-of-home placement policy and the disqualification of marginalized women's motherhood remains overdue.*

This article addresses that gap. It examines the meaning of motherhood in the Israeli welfare state and the centrality of social and governmental mechanisms, primarily the welfare and legal systems, in constructing and positioning it within gendered, class-based, and political power structures. Drawing on three case studies in which "unfit" motherhood was adjudicated in court, the analysis argues that the concept of motherhood is deployed flexibly according to the needs of governmental and public power systems, and that the overt discourse emphasizing the value of biological motherhood is often contradicted in practice. Mothers' custody over their children can be challenged with relative ease, particularly when they belong to marginalized groups who struggle to defend themselves against institutional intervention and the restriction of their parental rights.

The article further suggests that behind the accepted justifications for out-of-home placement policy lie broader political, institutional, and cross-class interests that shape decisions concerning the removal and placement of children from marginalized families, a possibility that research in this field has largely avoided confronting. Building on the author's critical studies of the welfare state since the 1990s (Hertzog, 1991; 1996; 2004; 2014; 2021), which emphasized the bureaucratic aspects and power/control dynamics inherent in welfare systems and institutions, the article calls for a critical examination of the structural forces that place marginalized mothers perpetually on trial.

Keywords: *motherhood; welfare state; disadvantaged women; single-parent household; legal system; child wellbeing.*

Rezumat. *În statul social israelian, maternitatea femeilor marginalizate, în special a mameilor din familii monoparentale, este frecvent supusă unei forme de „judecată socială”: capacitatea lor maternă este evaluată și contestată de sistemele de asistență socială și juridice, care pot decide separarea copiilor de familie, pe baza unor criterii precum pericolul fizic sau neglijența. Totuși, cercetările privind plasamentul copiilor în afara familiei și maternitatea monoparentală au acordat o atenție insuficientă acestui fenomen, iar o analiză critică a modului în care politicile de plasament contribuie la descalificarea maternității femeilor marginalizate rămâne necesară.*

Articolul abordează acest gol de cercetare, analizând semnificația maternității în cadrul statului social israelian și rolul mecanismelor sociale și instituționale — în special sistemele juridice și de asistență socială — în configurarea acestora în contexte marcate de raporturi de putere de gen, clasă socială și politică. Pe baza a trei studii de caz privind evaluarea judiciară a „inadecvării materne”, analiza susține că noțiunea de maternitate este utilizată flexibil în funcție de interesele sistemelor instituționale, iar discursul oficial despre importanța maternității biologice este adesea contrazis în practică. Custodia copiilor poate fi contestată relativ ușor în cazul grupurilor vulnerabile, care au resurse limitate pentru a se apăra împotriva intervențiilor instituționale.

În plus, studiul evidențiază faptul că, dincolo de justificările oficiale ale plasamentului în afara familiei, există interese politice și instituționale mai largi care influențează deciziile privind separarea copiilor de familiile marginalizate. Pornind de la cercetările autoarei asupra statului social, articolul solicită o analiză critică a structurilor de putere care plasează în mod constant aceste mame „în proces de evaluare” socială și instituțională.

Cuvinte-cheie: maternitate; stat social; femei marginalizate; familie monoparentală; sistem juridic; bunăstarea copilului.

INTRODUCTION

At a session of the Special Committee on the Rights of the Child in the Knesset, held on August 8, 2017, the Director of the Child and Youth Service at the Ministry of Welfare reported that approximately 9,000 children were living in out-of-home care arrangements at any given time, excluding those under the Youth Probation Authority, while an additional 10,000 children resided in boarding schools administered by the Settlement Education Administration.

Approximately one hundred children are adopted in Israel each year, some as young as two months old. According to Toledano and Wasserstein (2014) and Rabinowitz (2010), of the approximately 11,350 children and adolescents placed in out-of-home frameworks, around 790 are under the age of five, 4,000 are between the ages of 6 and 11, and 6,600 are between the ages of 12 and 17.

That same Knesset session revealed that there is no guarantee that children transferred to these frameworks are, in fact, adequately protected. The committee chair concluded that “we do not know what happens to the children we removed from their homes in order to save them,” a sobering admission that followed the testimony of Alex, who had been removed from his home at the age of four: “In foster care, my sisters and I were exploited and raped; when I was adopted, I experienced violence and humiliation; I never received any help.” This testimony raises a fundamental question regarding the system’s commitment and capacity to safeguard the “best interests of the child,” while simultaneously undermining the capacity of biological mothers to fulfill that role.

Research points to a strong association between single-parent families and out-of-home placement. Shimoni and Benbenishti (2011) found that children from “incomplete families,” resulting from parental death, divorce, or non-marital parenthood, “are at greater risk of experiencing out-of-home placement, primarily through welfare services” (p. 5).

My own fieldwork conducted over three decades confirms that single-parent families headed by women constitute the population most vulnerable to state

intervention. This vulnerability intensified following the tightening of eligibility criteria for social benefits in 2002–2003, which led to a significant increase in poverty among families with children, particularly single-parent households. By 2013, single-parent families accounted for approximately 12.4% of all families with children in Israel, representing around 229,000 children, while women headed approximately 97% of these households. The intersection of single motherhood, poverty, and out-of-home placement raises a troubling possibility: that the notions of “the best interests of the child” and “parental incapacity” may function as instruments employed by welfare and legal systems against the very families that seek their assistance.

While motherhood is portrayed in public, legal, and academic discourse as a uniquely profound emotional bond, the reality in Israel, as in many other societies, tells a different story. The motherhood of women living in poverty can be relatively easily challenged, labeled, and disqualified, while responsibility for their circumstances is shifted onto individual mothers and broader structural factors are obscured. O'Reilly and Porter (2005) argue that blaming mothers and labeling them as “bad mothers” constitutes a “well-recognized response to many social problems.” Similar arguments have been advanced by Krumer-Nevo (2006) and Shadmi (2015).

This article extends that line of analysis by raising the possibility that the reproductive capacity of marginalized women serves a dual function: as a resource utilized within systems connected to state authorities and as a mechanism through which demands for social assistance may be silenced. This dynamic reflects what Katz and Tzfadia (2010) describe as the State’s “abandonment-surveillance” strategy. The discourse of child protection and the figure of the “bad mother” together generate broad public legitimacy for directing children into out-of-home placements while obscuring the profound consequences of policies that separate children from their mothers.

Feminist scholarship has been criticized, particularly by African American scholars, for undervaluing the significance of motherhood in women’s lives or treating it primarily as an obstacle to social equality. In recent decades, however, an important body of feminist literature has emerged that conceptualizes motherhood as a site of identity, agency, and power, including in the experiences of Black women (Morrison, cited in O'Reilly, 2004). In Israel, Shadmi (2015) has argued that “motherhood is power, and motherliness ... is the tool of that power” (p. 21). Yet even this body of scholarship addresses women’s vulnerability and resilience only partially and rarely confronts directly the issue of custody revocation.

This article addresses two interconnected questions. First, how can the gap between the public discourse celebrating motherhood and policies that undermine it in practice be understood? Second, what is the relationship between the institutional interests of welfare-system stakeholders, whose operation depends in part on out-of-home placement mechanisms, and the widespread denial of custody rights to marginalized mothers?

THEORETICAL FRAMEWORK

The Discourse in the Legal System Regarding Motherhood

The starting point for my discussion of motherhood discourse in Israeli law is the work of Pinhas Shifman (1989). Through his analysis of rulings issued by prominent judges, including Zalman Shneor Cheshin, Alfred Witkon, Menachem Elon,

and Aharon Barak, Shifman identifies the economic and class-based assumptions underlying judicial approaches to motherhood. He highlights a profound contradiction between judicial rhetoric, which formally rejects the removal of infants for adoption on socioeconomic grounds, and judicial decisions in specific cases. As Shifman observes:

“I believe it is universally agreed that the Adoption of Children Law is not an instrument for the redistribution of the child population in the State. We are not prepared to remove children from the custody of their parents merely because their economic or spiritual situation has not been favorable” (p. 223).

Yet, according to Shifman’s analysis, judicial practice has not always reflected these principles. Judge Yehoshua Pilpel of the Be’er Sheva District Court, in refusing to approve the adoption of a girl whose mother had been described by psychologists as “retarded and primitive,” expressed a similar concern:

“The Adoption Law was not intended to enable the redistribution of children and their transfer from one family to another merely because the level of the parents in the new family is much higher, or because in another family the conditions of upbringing and atmosphere are better” (quoted in Moshe Reinfeld, *Haaretz*, July 17, 2000).

The fact that a judge found it necessary to admonish welfare authorities in such terms suggests an awareness of tensions between the formal principles of adoption law and the practices implemented in specific cases.

Justice Ayala Procaccia voiced similar criticism in the widely discussed “Baby Dispute” case. She objected to the prolonged legal proceedings on the grounds that delay alone could ultimately determine the outcome, amounting, in her words, to “a deeper violation of the principles of natural justice” (verdict, p. 56). Procaccia further criticized the welfare system for taking advantage of the vulnerability of parents who relinquish a child during what she termed a “passing crisis,” and for its eagerness to secure parental consent to adoption through practices she described as “ensnaring parents into giving consent” (ibid., p. 72).

Despite such judicial warnings, the possibility that infants and children may function as socio-political resources within broader institutional arrangements has received little attention in social research. Krumer-Nevo (2006) acknowledges the threat of custody loss that looms over poor mothers in their encounters with the welfare system, but attributes this primarily to social workers’ limited resources and lack of empathy. While this explanation highlights important institutional constraints, it may not fully capture the broader structural dynamics at work. The literature reviewed below supports a more critical interpretation, suggesting that the regulation of motherhood among marginalized women may constitute part of a wider process through which social, legal, and welfare institutions define, evaluate, and sometimes delegitimize maternal authority.

Marked Mothers: State Coercion, Drug Rehabilitation Syndrome, and the Removal of Children from Marginalized Women

In custody proceedings and processes involving the removal of children from parental care, the rights of parents—and, in practice, particularly the rights of mothers—appear to carry relatively little weight when balanced against the principle of the “best interests of the child.” Halperin-Kaddari (1997), in her discussion of

mother–fetus relations and drug use during pregnancy, highlighted the implications of legal developments that have granted independent legal status to the fetus, thereby separating fetal rights from those of the mother. She argues that recognizing the fetus as an independent legal subject may create circumstances in which the rights of the mother are restricted on the grounds of protecting the fetus. Such developments, she suggests, may facilitate what she terms “pregnancy policing,” a system that “will intervene in every decision a woman makes during her pregnancy, which normally relates to behavior that is lawful in itself ... but which may negatively affect the fetus” (p. 279).

Halperin-Kaddari further points to the implications of an amendment to the Anti-Drug Authority Law (1995), which introduced the category of “drug rehabilitation syndrome” as a basis for intervention in cases involving women living on the social margins, including those affected by drug dependency and, in some instances, prostitution. The amendment enables authorities to classify “every infant who suffers from drug rehabilitation syndrome at birth as a child in need,” thereby facilitating the removal of such infants from maternal custody. According to Or-Noy (n.d., cited in Halperin-Kaddari), approximately 50% of infants born with drug rehabilitation syndrome are eventually placed for adoption.

While Halperin-Kaddari interprets child removal as a form of punishment that restricts one of the mother's most fundamental rights, I suggest that “pregnancy policing” must also be understood within a broader framework of institutional control over socially vulnerable women. In this context, the legal and administrative possibility of removing infants from mothers belonging to marginalized groups becomes particularly significant, extending beyond cases involving alleged harm to the fetus.

Halperin-Kaddari's analysis of the widespread public perception of drug users and those associated with them as social “untouchables”—individuals from whom it may appear permissible, and even desirable, to remove children—further highlights the need to examine the class dimensions of adoption and child-placement practices. It raises important questions regarding the transfer of infants from socially disadvantaged mothers to more privileged families and the role of state institutions in that process. State intervention and the use of coercive legal mechanisms are often directed toward “marked” groups whose behavior, lifestyle, or parental competence has already been socially defined as deviant or deficient.

The Discourse on the Best Interests of the Child as Preceding Biological Motherhood

The argument advanced by Halperin-Kaddari is reinforced by the work of Rona Shuz (2007), who offers a systematic critique of the declining importance attributed to biological parenthood in Israeli judicial practice and the growing reliance on the principle of the “best interests of the child.” Shuz argues that “judges are influenced considerably by their own worldviews and tend to ascribe great weight to the opinions of experts.” This observation emerges from her analysis of the widely publicized “Baby Dispute” case (2004–2005), which illustrates how adoption proceedings in Israel may challenge the status of biological motherhood, particularly among socially marginalized populations.

The dispute concerned the adoption of an infant whose biological mother had signed consent to relinquish custody due to severe economic and psychological hardship. Shortly thereafter, she withdrew her consent. Under the law in force at the time, she was entitled to do so, and the child should have been returned to her custody. However, relying on the principle of the “best interests of the child” and following the recommendations of welfare professionals, the Supreme Court ruled that the infant should remain with the adoptive parents.

The use of concepts such as “parental incapacity” and the “best interests of the child” by judges and social workers, together with the limited consideration given to mothers’ voices in proceedings involving the termination or restriction of parental rights, has attracted criticism from a number of scholars. Ben-David (2011) argued that legal discourse privileges the voice of professional experts, while the voice of the biological mother is frequently marginalized or excluded. Similarly, Mass (1996) explained social workers’ tendency to reinforce judicial perspectives by suggesting that they operate “according to norms set by the central groups of society” (p. 426).

Feminist scholars have further argued that social work may function within broader patriarchal structures that contribute to the marginalization of women. From this perspective, dominant psychological paradigms tend to obscure the relationship between women’s difficulties and the wider social, economic, and political contexts in which they occur (Weiss, 2005). Krumer-Nevo (2006) highlighted the role of social hegemony in constructing and perpetuating negative images of women living in poverty and criticized academic research for becoming “a partner in creating and reinforcing the inferior status of these people in the world of social images” (p. 37).

METHODOLOGY

The research on which this article is based follows an autoethnographic approach, in which the researcher seeks to describe and systematically analyze personal experience in order to gain insight into broader cultural and social processes. Autoethnography views research not only as a means of generating knowledge but also as a form of critical engagement with issues of social justice (Ellis, Adams, & Bochner, 2011). As Park-Fuller (2000) argues, autobiographical narratives that reveal experiences of social harm and bring silenced realities into public discussion may function as forms of counter-discourse that challenge dominant social and political assumptions.

My experiences in social-feminist activism since the early 1990s, particularly my involvement with mothers whose children were removed from their custody, constitute a central source of data for this study, alongside the analysis of legal proceedings and documentary materials from several cases. My engagement with this issue began following an approach from a journalist at the local newspaper *Hadshot Netanya*. In most cases, however, my involvement resulted from requests by parents—primarily single mothers—who had become aware of my feminist activism and sought assistance after unsuccessful attempts to obtain support from Members of Knesset, journalists, or local public representatives.

Over the years, I was exposed to a wide range of materials, including legal documents, psychological assessments, media reports, and court records. In the cases discussed in this article, my involvement varied according to the circumstances of each

case. The analysis is informed by the extended case method (Burawoy, 1998), which links individual cases to broader social structures and institutional processes.

As an activist, I became increasingly aware of the relative ease with which children could be separated from low-income mothers and transferred to alternative care arrangements. I participated in the establishment of two organizations advocating for parents whose children had been removed from their care. The first, *Horeli (Parents for Children)*, operated during the mid-1990s. The second, *ALIYA (Association for Children's and Parents' Rights)*, has been active for several years. A central goal of these organizations was to promote changes in welfare policy by redirecting resources from institutional care toward community-based services and direct support for marginalized families. Volunteers received hundreds of requests annually from parents whose children had either been removed from their care or were at risk of removal and placement in adoption, foster care, or residential welfare institutions.

The interpretive perspective adopted in this study draws on scholars such as Weber (1978) and Behar (1996), both of whom emphasize the significance of the researcher's engagement with the social world under investigation. Weber used the concept of *Verstehen* to describe a process of interpretive understanding through which social action is analyzed within its subjective and emotional context. Behar challenged traditional expectations of distance and detachment in anthropology, advocating instead for an "anthropology of caring" and encouraging researchers to acknowledge vulnerability and personal involvement as potential sources of insight.

Consistent with these approaches, this study recognizes the value of situated knowledge and reflexive engagement in examining the experiences of marginalized mothers and their interactions with welfare and legal institutions. The analysis seeks to illuminate perspectives and experiences that are often absent from official accounts and policy discussions.

DISQUALIFYING MOTHERHOOD: FINDINGS FROM CASE ANALYSIS

To illustrate the main arguments developed in this article, I present several cases in which mothers struggled against welfare and legal authorities in an effort to prevent the removal of their children from their custody. These cases illuminate the implications of encounters between marginalized mothers and welfare and legal institutions, highlighting the asymmetrical relationship between women with limited social and economic resources and powerful state authorities. A central concept in these encounters is that of "parental incapacity," which serves as a recurring justificatory framework in cases involving the disqualification of motherhood among women with limited resources.

Coercion and Violence in the Encounter between Local Authorities and Single Mothers: The Case of a Blind Mother and Her Son

The events described in this case occurred approximately thirty years ago. David, then eleven years old, was removed from the custody of his single mother, a poor blind woman, and placed in state-supervised institutions for approximately eighteen months. He was first transferred to an emergency shelter for children deemed "at risk" and later to a residential welfare institution.

The case began when Betty, David's mother, challenged the director of the town's education department regarding her request to transfer her son to a different

school class. After turning to the local press for assistance, the situation gradually deteriorated for both mother and son. David remained at home for an extended period while, according to the mother's account, the education authorities prevented his enrollment in schools within the locality and surrounding areas. Her appeals to the Minister of Education, the State Comptroller, child advocacy organizations, and human rights groups failed to produce meaningful assistance.

According to Betty's account, these appeals, as well as her engagement with the media, triggered increasingly hostile responses from local officials. She reported being warned by both the education director and the head of the local council that her son would be removed from her custody if she continued her public campaign. When she persisted, welfare authorities recommended to the court that David be removed from her care. Their principal argument was that the mother was "suffocating" her son, had become excessively dependent on him, and was impeding his development. The court accepted the recommendation and transferred David, against both his will and his mother's wishes, to an emergency shelter, where he remained for approximately eleven months.

During this period, David repeatedly ran away from the institution. According to his testimony, when apprehended he was occasionally subjected to physical force by police officers. He was later transferred to a welfare institution in Jerusalem, far from his home in northern Israel, where he remained for an additional seven months.

Following an agreement with the municipal welfare department, David was eventually placed in my home as a foster placement, with his mother's consent. According to David's recollections, physical punishment and various forms of coercive control, including confinement in isolation rooms and the use of cold showers as disciplinary measures, were occasionally employed in the institutions in which he resided. When his mother filed complaints with the police concerning these allegations, she was repeatedly informed that no wrongdoing had occurred.

According to the information available to me, David experienced long-term difficulties following his institutional placement. His education was severely disrupted, and despite having previously been regarded as a gifted child, he struggled throughout adulthood with social, occupational, and legal difficulties. His mother died of cancer approximately twenty-five years ago.

This case illustrates the considerable power exercised by welfare and legal institutions in decisions concerning child removal, particularly when families possess limited social, economic, and political resources. It also highlights the vulnerability of single mothers living in conditions of poverty and social marginalization when confronted with state authorities. From the perspective adopted in this article, the case raises important questions regarding the role of local authorities and welfare agencies in processes through which motherhood may be challenged, redefined, and, ultimately, disqualified. In this context, welfare institutions may function not only as mechanisms of care and protection but also as instruments of surveillance and social regulation, echoing the concept of "abandonment-surveillance" proposed by Katz and Tzfadia (2010).

Social Workers and the Transfer of Children to Welfare Institutions: The Case of the Mother and the "Girl at Risk"

Another case, in which Shila, a 14-year-old girl, was transferred to an institution for girls at risk, was brought to my attention by the secretary of the school where the girl studied. The secretary reported that the welfare officer had spread rumors in the school about the girl's "promiscuous" behavior and the necessity of transferring her to an institution for children at risk.

Shila was born to a drug-addicted mother and abandoned by her. The infant passed between foster families until, at the age of one and a half, she was placed with Grace, a woman who had raised five children of her own and cared for 12 additional disadvantaged children placed in her care by the Ministry of Welfare. Grace adopted the girl at age five and became her devoted mother. Upon reaching the age of 13, the welfare officer sought to send Shila to "Tzofia," an institution for "girls in risk."

The community police officer supplied reports claiming that the 14-year-old had been seen wandering with her chest exposed at a construction site where Arab laborers worked. The welfare department petitioned the court to remove her from the locality and transfer her to a closed setting. Persistent rumors were spread that she had been seen sleeping with Arab men. Even a gynecological examination initiated by the mother, which proved that Shila was a virgin, did not persuade the welfare officer, who maintained that the home and the mother were unable to protect the girl.

The need for legal assistance and psychological evaluations worsened the already precarious financial situation of Grace and her family. Against this backdrop, and as a self-fulfilling prophecy, Shila ran away from home. When caught she was transferred to a psychiatric hospital. From there she escaped in an attempt to return home, and was then raped. When caught this time, the court immediately acceded to the welfare officer's demand and transferred the girl to "Tzofia."

Shortly afterward Shila attempted suicide using pills, interpreted by the welfare officer as "a cry for help." After hospital treatment, Shila was returned to "Tzofia" and later transferred to the "Abarbanel" psychiatric hospital, where she remained for approximately one year. Upon her discharge she was a different person, broken, very overweight, devoid of vitality, and sedated by extensive medication. Even the decisive proof that the community police officer had written a false report did not cause the officer and her colleagues to examine themselves.

In this case, the central role of professional rhetoric in the process by which welfare officers gain control over minors is prominent. Terms such as "denial," "setting boundaries," "acting out," and "extreme gaps in personality" are the building blocks of an inter-institutional discourse, with the welfare system and the courts at its center.

The concepts of "risk" and "wandering," jointly deployed by welfare workers and the police, connect to the meaning of danger in the security-policing context and to a racist context regarding proximity to Arab men. Furthermore, the "protection" of girls from engaging in sexual relations at a young age reflects an overtly conservative gendered position: boys are not sent to institutions for the same behavior.

The sustained process of intervention using the means of authority illustrates clearly the absence of any meaningful oversight mechanisms over the conduct of welfare officers. Nobody within the system acted as a brake on the "slippery slope" in which the social mandate of the "best interests of the child" served the welfare officer in her campaign of persecution of the girl and her mother.

This case also clarifies an additional point: the disqualification of parenting is more closely connected to socioeconomic weakness than to the question of motherhood, whether biological, social, or ethnic. The mother, Grace, was not the biological mother, and yet her motherhood was disqualified because her social status as a single parent without means and social connections enabled her to be accused of failing to protect her daughter.

Mass (1996) argued that social workers act on behalf of the powerful, using their values and beliefs within power systems: "Most of the parents we approach with demands in the name of the principle of the best interests of the child belong to disadvantaged strata... it is our duty to be vigilant lest we serve as a whip in the hands of society directed at these populations in the name of the principle of the best interests of the child" (p. 422). Hasenfeld (2000) similarly described the dominant moral perceptions of welfare departments working with single mothers and the poor as "viewing the poor as deviant and as 'other'... maintaining the moral code regarding family values, gender, and ethnicity by humiliating the poor" (p. 348).

Blaming Mothers: The Case of the Mother Accused of Failing to Protect Her Daughter from Sexual Assault

In June 2010, a Youth Court ordered, following the demand of a welfare department in the north of the country, the forced removal of Rina to an emergency center. Rina had been sexually assaulted when she was approximately 11 years old, while staying at a social services club operated by the local welfare office. Social workers believed that the girl was at high physical and emotional risk due to the "absence of a protective and guarding parental presence." The mother, a single parent, an immigrant from the former Soviet Union, was declared incapable of protecting her daughter, even though the assault occurred outside the home and not by a family member. In December 2011, Rina was transferred to a "therapeutic" welfare institution, while the perpetrators continued with their normal lives.

With her meager resources, the mother waged a desperate struggle and reached the Supreme Court in her attempt to return her daughter home. A diagnostic institute determined that, after two years in institutions, "the minor is in a very severe emotional state and at risk of sexual assault. It appears that a great emotional burden has accumulated in her over the past two years." It also emerged that Rina had experienced physical assaults in the institution itself. Her repeated escapes attested to her distress. Despite this, the welfare workers recommended keeping her in the institution, since the mother was "incapable" of ensuring her daughter's safety.

Moreover, the "treatment" failure in the institution was also attributed to the mother, on the grounds that she did not "cooperate with treatment factors." The three justices of the Supreme Court disregarded the recommendation of Prof. Eli Zomer, a prominent psychologist, to return the girl to her mother. The head of the panel, Justice Edna Arbel, ruled that a follow-up hearing would be held after six months.

Rina's case aptly represents what happens to sexually assaulted girls and their mothers when they lack economic and social resources. Roberts (1999), writing about the blaming of mothers in the U.S. for harm done to their children by others, argued that they are accused and punished more than anyone else in society, among other reasons for failing to protect their children from violence by fathers, partners, or from violence in general.

In Israel, perpetrators are often treated as non-responsible and return to their regular routines. With the stigmatization of motherhood and the disqualification of mothers' right and responsibility to care for and protect their daughters, girls become wards of the welfare system, easy targets for harm and a readily available resource for the therapeutic-institutional apparatus. As Judge Menachem Klein put it, instead of hunting the "wolves" in the forest, all the "Little Red Riding Hoods" are placed in welfare facilities in which there is no guarantee they "will not fall into the hands of another wolf", facilities that, in practice, serve as accommodation for further harm.

As in many other cases, judges assume, in good faith, or out of needs and constraints, that it is inconceivable that welfare authorities are motivated by extraneous considerations and that the best interests of children are before their eyes. The explanation for judges' tendency to routinely adopt the recommendations of social workers lies in ongoing working relationships and institutionalized, class-based cooperation between these two groups.

DISCUSSION

This article has examined the status of motherhood among women from marginalized groups, primarily single mothers, within the Israeli welfare state. The analysis of the cases demonstrates how the motherhood of economically and socially marginalized women remains under persistent threat. Each case illustrates one or more of four interrelated dimensions that together reflect a situation in which the value of biological motherhood is diminished: the institutional denial of mothers' claims and the stigmatization of their motherhood through professional discourse; the use of out-of-home placement as a punitive mechanism capable of causing long-lasting suffering; the reliance of welfare officers on institutional placement solutions, including practices that may damage a girl's reputation; and the tendency of courts to adhere to welfare officers' recommendations while dismissing professional assessments that challenge them.

Biological motherhood may be disqualified by welfare and legal authorities through determinations of "absence of parental capacity" or "deficient/impaired parental capacity." Although the concepts of "parental incapacity" and "the best interests of the child" have been the subject of considerable criticism and debate, they continue to play a central role in decisions involving the removal of children from parental custody.

Regarding the concept of "parental capacity," Moshe Zaki (1992) argued that "there are still no proposals for operational definitions for the purpose of objective measurement of parenthood, a condition that raises methodological issues regarding the assessment of capacity, in terms of the reliability and validity of the professional assessment" (p. 31). Similarly, David Yagil (2008) noted that "to date there is no agreed nominal definition among the experts" (p. 186) regarding the criteria used to assess parental capacity.

With respect to "the best interests of the child," Justice Strasberg-Cohen described the concept as "a flexible, broad, and undefined test that is filled with content by the court" (cited in Shuz, 2007, p. 176). Yisrael Gilat (2006) criticized what he termed the "inherent legal failure in diagnosing the best interests of the child," while Ronen and Gilat (2010) argued that "children's rights will address the suffering of children by treating them as part of families and communities" (p. 335).

The professional discourse of the welfare system identifies deficiencies in parenting in ostensibly gender-neutral terms. In practice, however, stigmatizing and accusatory narratives are directed primarily toward mothers who are economically and socially marginalized. When accused of deficient maternal functioning—most commonly neglect, but sometimes excessive attachment as well—their infants may be placed for adoption and their children transferred to institutions or foster families. Psychological theories and professional assessments are frequently presented as objective tools for evaluating parental capacity and legitimizing decisions regarding custody, child removal, and placement in alternative care arrangements.

Research on out-of-home placement rarely examines the broader interests that may underlie policies concerning the placement of “at-risk children” in welfare institutions. An important exception is the work of Yochanan Wozner (1996), who wrote:

“The lobby of the institutional establishment is fundamentally interested in the livelihood of tens or thousands of people that is connected to and sometimes even dependent on the existence and expansion of institutional arrangements... the reduction in the number of institutions will cause the closure of various services and departments and a shortage of positions for psychologists, social workers, educators, cooks, managers, supervisors, guards, and maintenance staff” (p. 160).

This observation received additional attention following a documentary film by Moshe Harosh (2014), after which the commentator Amnon Levy stated that he had become convinced that “within the system an inherent interest has been created that encourages the removal of children from their homes.” Such observations support interpretations that view child-placement processes as embedded within broader social, political, and institutional dynamics. Key actors in these processes include welfare agencies, the court system, and the diagnostic professions, all of which rely extensively on professional and ideological discourses that occupy a central place in decisions concerning the removal of children from their parents—particularly from mothers—and their transfer to welfare institutions or to families with greater socioeconomic resources.

CONCLUSIONS

The place and meaning of motherhood within the welfare state must be examined in relation to broader structures of social power and inequality, as well as the ways in which dominant discourses on motherhood may serve to reinforce them. While motherhood is widely perceived and presented as a highly valued social institution, in contexts of socioeconomic vulnerability accusations of maternal failure may function to challenge or restrict mothers’ custodial rights.

Based on the many cases I have accompanied and studied over more than three decades, I argue that the disqualification of motherhood should not be understood solely as a response to individual parental shortcomings. Rather, it may also be viewed as part of broader institutional processes through which state authorities exercise control over decisions concerning children and families, within systems shaped by political, professional, and organizational interests.

The removal of children from their homes is frequently justified through assessments of parental capacity. As the evidence presented in this article suggests, such assessments are not always perceived as neutral or objective by the families

involved and may be influenced by broader social inequalities, institutional practices, and power relations. What emerges from the analysis is a pattern that extends beyond isolated errors of judgment and points toward structural mechanisms through which the parenting of marginalized mothers may be questioned, restricted, or delegitimized.

These processes are sustained through the language of child welfare and state protection—a discourse grounded in concern for vulnerable children, yet one that may simultaneously obscure the wider social and moral implications of intervention. The findings presented here raise important questions about the balance between child protection, parental rights, and social justice. They also invite closer examination of the institutional interests, assumptions, and power relations that shape decisions concerning children and families, particularly those from socially and economically disadvantaged groups.

Recognizing and critically examining these dynamics is not only an analytical task but also an ethical responsibility for researchers, practitioners, policymakers, and society as a whole.

BIBLIOGRAPHY

Behar, R. (1996). *The vulnerable observer: Anthropology that breaks your heart*. Beacon Press.

Ben-David, V. (2011). Voices in the adjudication of compulsory adoption in Israel: The hegemonic voice of the professional expert and the unheard voice of biological parents. *Adoption Quarterly*, 14(2), 132–156.

Burawoy, M. (1998). The extended case method. *Sociological Theory*, 16(1), 4–33.

Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An overview. *Historical Social Research*, 36(4), 273–290.

Gilat, Y. T. (2006). On the inherent legal failure in diagnosing “the best interest of the child” through the welfare services system. *Moznei Mishpat*, 5, 403–488. [In Hebrew]

Halperin-Kaddari, R. (1997). Mother-fetus relations and drug use by pregnant women. *Plilim*, 1, 261–338. [In Hebrew]

Hasenfeld, Y. (2000). Organizational forms as moral practices: The case of welfare departments. *Social Service Review*, 74(3), 329–351.

Hertzog, E. (1991). Ideology and reality in a youth hostel. *Chevra U'Revacha*, 11(2), 196–213. [In Hebrew]

Hertzog, E. (1996). Who wins from the welfare state? *Teoria Ve'bikoret*, 9, 81–102. [In Hebrew]

Hertzog, E. (2004). Bureaucratic violence and children's wellbeing. In L. Eden, E. Shadmi, & I. Kim (Eds.), *In the pursuit of justice: Studies in crime and law enforcement in Israel* (pp. 257–294). Cherikover. [In Hebrew]

Hertzog, E. (2014). Minors' welfare and bureaucratic violence in Israel. *Anthropology of the Middle East*, 9(1), 63–79.

Hertzog, E. (2021). *State violence toward mothers and children*. Pardes. [In Hebrew]

Katz, C., & Tzfadia, E. (2010). *Abandoning state – surveillancing state: Social policy in Israel, 1985–2008*. Resling. [In Hebrew]

- Krumer-Nevo, M. (2006). *Women in poverty: Life stories, gender, pain, resistance*. Hakibbutz Hameuchad. [In Hebrew]
- Mass, M. (1996). "The good of the child": On the moral choice and the experts' role. *Chevra U'Revacha*, 15(4), 415–429. [In Hebrew]
- O'Reilly, A. (2004). A politics of the heart: Toni Morrison's theory of motherhood as a site of power and motherwork as concerned with the empowerment of children. In A. O'Reilly (Ed.), *Toni Morrison and motherhood: A politics of the heart* (pp. 111–123). State University of New York Press.
- Park-Fuller, L. M. (2000). Performing absence: The staged personal narrative as testimony. *Text and Performance Quarterly*, 20(1), 20–42.
- Rabinowitz, M. (2010). *Children in out-of-home placement*. Myers-JDC-Brookdale Institute. [In Hebrew]
- Roberts, D. E. (1999). Mothers who fail to protect their children: Accounting for private and public responsibility. In J. E. Hanigsberg & S. Ruddick (Eds.), *Mother troubles: Rethinking contemporary maternal dilemmas* (pp. 31–49). Beacon Press.
- Ronen, Y., & Gilat, Y. T. (2010). Does children's rights discourse do justice to children and their families? In T. Morag & Y. Rachamim (Eds.), *Children's rights and Israeli law* (pp. 315–335). Ramot. [In Hebrew]
- Shadmi, A. (2015). *Mother's way*. Resling. [In Hebrew]
- Shifman, P. (1989). *The family law in Israel*. Hebrew University Press. [In Hebrew]
- Shimoni, E., & Benbenishti, R. (2011). *Children who are victims of abuse and neglect and in risk and distress situations, residing in out-of-home placements and treated in the community: Background, status, and outcomes*. Haruv Institute & Central Bureau of Statistics. [In Hebrew]
- Shuz, R. (2007). The child's right to grow up with their biological parents: Lessons from the "Baby of Contention" case. *Mishpacha Be'mishpat*, 163–223. [In Hebrew]
- Toledano, S., & Wasserstein, A. (2014). *Single-parent families, 1993–2013*. National Insurance Institute, Research and Planning Administration. [In Hebrew]
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. University of California Press.
- Weiss, I. (2005). Social work in the mirror of criticism. *Chevra U'Revacha*, 25(2), 249–281. [In Hebrew]
- Wozner, Y. (1996). Community services and institutional services. In Y. Katan (Ed.), *Involvement of non-governmental organizations in personal welfare services: Trends and changes* (pp. 137–160). Ramon, Tel Aviv University. [In Hebrew]
- Yagil, D. (2008). Considerations and dilemmas in the assessment of parental competence. In D. Yagil et al. (Eds.), *Issues in psychology, law and ethics in Israel: Assessment, treatment and adjudication* (pp. 183–205). Dyonon. [In Hebrew]
- Zaki, M. (1992). A model for the psychological assessment of parental competence: Methods and issues. *Refuah Ve'Mishpat*, 7, 30–33. [In Hebrew]

**YOUNG PEOPLE'S SOCIAL REPRESENTATIONS OF GENERATION AND
RESILIENCE: ETHNOCULTURAL ASPECTS**

**REPREZENTĂRILE SOCIALE ALE TINERILOR DESPRE GENERAȚIE ȘI
REZILIENTĂ: ASPECTE ETNOCULTURALE**

Irina CAUNENCO

PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3458-7121>

Lucia GAȘPER

PhD in Psychology, Coordinating Researcher, Moldova State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5794-8386>

Abstract. *The purpose of this study was to investigate young people's social representations of their own generation and resilience in situations of socio-economic uncertainty. The sample consisted of 120 participants aged 19–25 years. The ethnic groups included Moldovans, Gagauz, and Bulgarians. The participants were undergraduate and graduate students, and the research was conducted during the period 2024–2025. Thematic analysis revealed that young people's social representations of their own generation are ambivalent, encompassing future orientation, subjectivity, and anxiety. The key markers of generational belonging were self-realization and engagement in the digital environment. Young people's social representations of resilience included both personal characteristics, such as character strength, self-confidence, and emotional self-regulation, and social characteristics, including experience in overcoming difficulties, adaptability to change, and supportive close relationships.*

Keywords: *social representations, resilience, ethnic groups, young people, generation.*

Rezumat. *Scopul – cercetarea reprezentărilor sociale ale tinerilor despre propria generație și reziliență în situații de incertitudine socio-economică. Eșantionul a fost format din 120 de persoane. Vârsta participanților – 19-25 ani. Grupurile etnice studiate – moldoveni, găgăuzi, bulgari. Statutul social: studenți, masteranzi; perioada de cercetare – 2024-2025. Analiza tematică a arătat că reprezentările sociale ale tinerilor despre propria generație sunt ambivalente, incluzând orientarea către viitor, subiectivitate, anxietate. Markerii cheie ai apartenenței la propria generație sunt autorealizarea și mediul digital. Reprezentările sociale ale tinerilor despre reziliență includ atât caracteristici personale (caracter, încredere în sine, autoreglare emoțională), cât și sociale (experiența depășirii dificultăților, adaptabilitatea la schimbări, persoanele apropiate).*

Cuvinte-cheie: *reprezentări sociale, reziliență, grupuri etnice, tineri, generație.*

INTRODUCERE

În condițiile incertitudinii socio-economice, tinerii reprezintă unul dintre grupurile sociale cele mai vulnerabile, aflându-se într-o etapă importantă a vieții, caracterizată prin procese complexe de autodeterminare personală și profesională. În acest context, reziliența capătă o importanță deosebită, fiind conceptualizată ca un ansamblu de convingeri, atitudini și strategii de coping care permit persoanei să facă

față stresului, să își mențină funcționalitatea psihosocială și să își continue dezvoltarea personală (Caunenco et al., 2025, p. 113).

Cercetarea rezilienței la tineri se bazează pe o abordare metodologică integrativă, care îmbină perspective socioculturale, ecoculturale și existențial-cognitive. Studiul de față se fundamentează preponderent pe abordarea socioculturală, care ia în considerare contextul sociocultural, statutul etnic, apartenența generațională, precum și caracteristicile individuale și de grup ale persoanelor aflate în interacțiune, cum ar fi identitatea și atitudinile interculturale (Lebedeva et al., 2023).

Totodată, cercetarea noastră valorifică importanța transmiterii experienței culturale între generații. În studiul realizat de psihologul social britanic Fabio Sani (2007) și colaboratorii săi, consacrat percepției continuității colective, au fost evidențiate două dimensiuni fundamentale: continuitatea culturală (norme, tradiții și valori) și continuitatea istorică (interconexiunea dintre diferite perioade și evenimente din istoria grupului). Rezultatele au demonstrat existența unei relații pozitive între percepția continuității colective și identitatea socială.

Potrivit autorilor, continuitatea colectivă include, pe de o parte, reprezentări privind transmiterea intergenerațională a valorilor fundamentale, convingerilor, tradițiilor, practicilor comportamentale și elementelor de mentalitate, iar pe de altă parte, perceperea diferitelor perioade istorice ca fiind interconectate și constituind o narațiune coerentă despre grup. Pe baza datelor empirice, autorii susțin că percepția continuității colective exercită o influență pozitivă asupra individului, facilitând integrarea în grup și diminuând sentimentele de înstrăinare și anomie (Sani et al., 2007, pp. 1118–1134).

Scopul cercetării constă în investigarea reprezentărilor sociale ale tinerilor despre propria generație și despre reziliență în condițiile incertitudinii socio-economice.

Obiectul cercetării îl constituie tinerii studenți aparținând diferitelor grupuri etnice (moldoveni, bulgari și găgăuzi).

Întrebarea de cercetare este următoarea: Care sunt temele semnificative care stau la baza percepțiilor tinerilor din diferite grupuri etnice privind reziliența și propria generație?

Eșantionul cercetării este alcătuit din 120 de respondenți (câte 40 din fiecare grup etnic), având statut de studenți și masteranzi ai universităților din Chișinău, Bălți, Comrat (UTA Găgăuzia) și Taraclia. Studiul a fost realizat în perioada 2024–2025. Participanții au vârste cuprinse între 19 și 25 de ani, vârsta medie fiind de 20,3 ani pentru grupul moldovenilor, 20,9 ani pentru grupul găgăuzilor și 22,3 ani pentru grupul bulgarilor.

INSTRUMENTARUL METODOLOGIC.

Pentru surprinderea dimensiunilor subiective și experiențiale ale rezilienței a fost utilizată metoda completării propozițiilor incomplete, participanților fiindu-le propus enunțul: „Cred că dezvoltarea rezilienței unei persoane presupune...”.

De asemenea, pentru investigarea reprezentărilor sociale despre propria generație a fost utilizată propoziția proiectivă: „Generația mea este...”. Datele obținute au fost supuse analizei tematice, metodă care a permis identificarea structurilor latente de sens și a componentelor figurative ale reprezentărilor sociale.

În cadrul studiului, conceptul central este reprezentat de noțiunea de „reprezentări sociale”, înțelegând ca o formă de cunoaștere bazată pe bunul-simț, al cărei conținut, funcții și mecanisme de reproducere sunt determinate social. Într-un sens mai larg, reprezentările sociale constituie proprietăți ale gândirii practice cotidiene, orientate spre însușirea și înțelegerea mediului social, material și simbolic. Determinarea socială a conținutului și a procesului reprezentării este condiționată de contextul și circumstanțele apariției acestora, de canalele lor de circulație și de funcțiile pe care le îndeplinesc în interacțiunea individului cu lumea socială și cu ceilalți oameni (Jodelet, 1990, pp. 361–362, cit. după Шихирев, 1999, p. 276).

Generația este definită ca un grup social format din „oameni născuți în aceeași perioadă, uniți printr-o viziune similară asupra lumii, un stil de viață comun, un repertoriu apropiat de strategii de comunicare, stiluri de gândire și o situație cultural-istorică comună de dezvoltare” (Пищик, 2010, p. 5).

REZULTATE

Analiza tematică a evidențiat următoarele teme centrale privind reprezentările sociale ale tinerilor despre propria generație.

1. *Generația viitorului și a speranței.* Respondenții își percep generația ca purtătoare a speranței și a schimbării sociale:

- moldovenii – „generația care va aduce schimbări” (24, f, 20); „noi suntem viitorul țării” (35, m, 19);

- găgăuzii – „speranță, schimbare, pozitivitate” (1, m, 23), „viitorul care va schimba lumea” (32, f, 18);

- bulgarii – „generația viitorului, de care depinde viitorul țării” (16, f, 22), „viitorul acestei lumi” (6, f, 19).

2. *Incertitudine și anxietate.* Tinerii evidențiază anxietatea și incertitudinea asociate perspectivelor lor de viață și dezvoltare:

- moldovenii – „o generație care cedează ușor influențelor externe” (3, f, 21), „se confruntă cu provocări legate de anxietate și incertitudine” (36, f, 20);

- găgăuzii – „oameni care nu știu ce va fi mâine” (4, m, 20); „un furnicar neliștit” (12, f, 20);

- bulgarii – „dețin o cantitate enormă de informații, dar le este greu să-și găsească locul în viață” (36, f, 22);

3. *Generația schimbării.* Generația este percepută ca agent al schimbării și al reînnoirii sociale, precum și ca element de legătură între trecut și viitor:

- moldovenii – „generația mea este o punte între trecut și viitor” (26, f, 19), „generația schimbării și a adaptării” (22, f, 20);

- găgăuzii – „capabilă să schimbe lumea” (7, m, 20); „o nouă mișcare” (37, f, 21);

- bulgarii – „oameni fără limite impuse de stereotipuri” (7, m, 19), „au propria opinie... nu se tem să acționeze” (8, f, 22).

4. *Digitalizarea și tehnologiile.* Tehnologiile digitale sunt percepute ca un element definitoriu al generației actuale, fiind evaluate atât ca resursă de dezvoltare, cât și ca sursă a unor efecte problematice:

- moldovenii – „o generație foarte dezvoltată din punct de vedere al tehnologiilor informaționale, care au atât o influență pozitivă, cât și una negativă asupra dezvoltării personalității” (39, f, 21), „o generație complexă, care trăiește preponderent în lumea virtuală și se teme de lumea reală – teama de comunicare, de

oameni, cu o mulțime de complexe formate de rețelele sociale și cu nesiguranță față de viitor” (40, f, 21);

- găgăuzii – „creșterea inteligenței artificiale” (17, f, 20), „pasionați de tehnologii” (33, f, 20), „confundă lumea reală cu cea virtuală” (36, f, 21);

- bulgarii – „adoră tehnologiile digitale” (15, f, 20), „informațional” (14, f, 22).

5. *Ambivalența evaluării generației.* Percepțiile asupra propriei generații sunt marcate de ambivalență, combinând evaluări pozitive și negative:

- moldovenii – „complexă, cu tendințe fie spre degradare, fie spre un mare succes” (20, f, 20);

- găgăuzii – „cei mai buni și mai avansați” (19, f, 19); „tineret în declin, care nu citește, dar este mai de succes, deoarece are propria opinie” (24, f, 19);

- bulgarii – „unul dintre cele mai contradictorii” (35, m, 23), „băieți buni... pentru vremurile astea” (4, f, 20).

6. *Determinare și realizări.* Generația este descrisă ca fiind orientată spre succes, autorealizare, dezvoltare personală și implicare activă în viața socială:

- moldovenii – „perseverentă și inventivă, dar egocentrică” (11, m, 20), „creativă, curajoasă și deschisă la schimbări noi” (31, f, 20);

- găgăuzii – „o generație de oameni ambițioși, activi, inovatori, care nu se tem să pășească în necunoscut” (21, f, 23);

- bulgarii – „învață să câștige bani și să-și atingă obiectivele pe cont propriu” (11, m, 20), „dezvoltare în ceea ce privește dobândirea de cunoștințe” (17, m, 21).

7. *Atitudinea față de tradiții și familie.* Au fost identificate diverse modele de continuitate culturală: de la o oarecare distanțare față de tradiții, până la înțelegerea acestora ca bază a identității colective. Totodată, în unele răspunsuri a fost observată o relativă neclaritate a identificării generaționale:

- moldovenii – „între tradiție și modernitate” (14, f, 20);

- găgăuzii – „copii, nepoți, strănepoți” (14, f, 19; 15, f, 19; 25, f, 21);

- bulgarii – „oameni care țin minte valorile” (1, f, 20); „uită de tradiții și de naționalitate” (38, m, 20).

8. *Valori umaniste.* Tinerii își reprezintă generația ca fiind orientată spre valori umaniste, cooperare și armonie intergrupală:

- moldovenii – „suntem independenți, empatici, deschiși la diversitate” (26, f, 19), „cu o puternică conștiință socială; deschidere față de schimbări și cooperare” (34, f, 19);

- găgăuzii – „să trăiască în pace și armonie” (28, f, 22), „doresc libertate și siguranță în lume; dreptate în lume” (27, f, 22);

- bulgarii – „mai binevoitori... au norme morale” (5, m, 21), „remarcă binele” (8, f, 22), „oameni care tind spre fericire” (34, f, 22), „buni, veseli și prietenoși” (40, f, 18).

Studierea reprezentărilor sociale privind reziliența tinerilor constituie o completare și aprofundare firească a temei individuale de cercetare „Reziliența ca resursă sociopsihologică de consolidare a capitalului uman și social” din cadrul subprogramului 01.05.01 „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice” (Gașper, 2025, pp. 218-232).

În analiza răspunsurilor oferite la întrebarea „Cred că dezvoltarea rezilienței unei persoane presupune...” au fost identificate mai multe teme, dintre care cea mai frecventă a fost cea a resurselor personale....” s-au conturat mai multe teme dintre care cea mai frecventă a fost tema resurselor personale, reflectând modul în care tinerii percep reziliența ca rezultat al resurselor interne ale individului (Figura 1). În reprezentările lor, dezvoltarea rezilienței a fost asociată cu trăsături precum voința, caracterul, perseverența, autocontrolul și determinarea, acestea fiind considerate resurse fundamentale ale capacității persoanei de a face față dificultăților și de a depăși situațiile problematice.

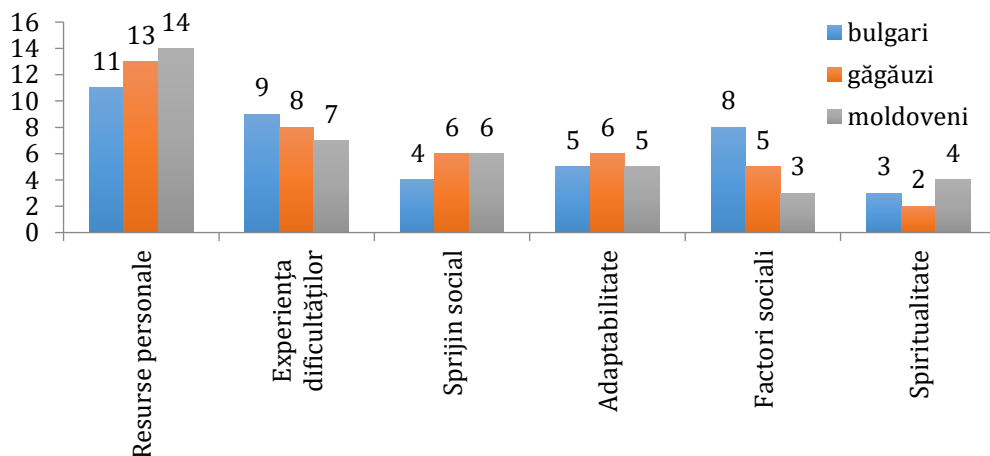

Figura 1. Frecvența răspunsurilor codificate la întrebarea „Cred că dezvoltarea rezilienței unei persoane presupune...”

Această perspectivă se regăsește în răspunsurile grupurilor etnice incluse în studiu. Tinerii bulgari au menționat frecvent elemente precum „calitățile interioare ale omului” (4, f, 20), „perseverența” (33, f, 20) sau „caracterul omului și educația sa” (8, f, 22), subliniind importanța formării caracterului și a educației în dezvoltarea rezilienței.

Tinerii găgăuzi au evidențiat idei apropiate, precum „caracterul persoanei” (26, f, 22), „puterea voinței omului” (19, f, 19) și „temperamentul” (37, f, 21), accentuând dimensiunea volitivă și psihologică a capacității de a depăși dificultățile.

În cazul tinerilor moldoveni, răspunsurile au evidențiat expresii precum „propria putere” (5, m, 25), „tăria de caracter duce la încrederea în sine” (6, m, 20) și „firea acestuia ca persoană” (22, f, 20), ceea ce sugerează o asociere directă între forța interioară, caracter și sentimentul de autoeficacitate. Resursele personale reprezintă tema cu cea mai mare frecvență în acest grup, fiind menționată de 14 respondenți (fig. 1).

O altă temă identificată în analiza răspunsurilor este experiența dificultăților și învățarea prin experiență, prin care reziliența este asociată cu experiența acumulată în urma confruntării cu anumite situații mai complicate, cu capacitatea individului de a depăși obstacolele vieții.

Această idee este reflectată în răspunsurile tinerilor bulgari, care au menționat expresii precum „dificultățile prin care a trecut omul” (3, f, 21), „experiența de viață trăită de om” (16, f, 22) și „dificultățile vieții” (31, f, 21).

În mod similar, tinerii găgăuzi au subliniat rolul formativ al experiențelor dificile, afirmând că „dificultățile prin care trec oamenii, ele călesc omul” (21, f, 23) și făcând referire la „numărul de dificultăți pe care omul le-a depășit” (13, f, 20). De asemenea, tinerii moldoveni au evidențiat importanța experiențelor personale acumulate în timp, menționând „experiențele din trecut și dinamica cu care le-a depășit” (2, f, 20), sau „numărul de probleme prin care eu am trecut” (11, m, 20).

O altă temă identificată în analiza răspunsurilor este sprijinul social și relațiile interpersonale, care evidențiază faptul că respondenții în reprezentările despre reziliență includ rolul familiei, al prietenilor și al persoanelor apropiate în susținerea individului în situații dificile.

Aceasta este reflectată în răspunsurile tinerilor bulgari, care au menționat expresii precum „sprijinul familiei și experiența de viață” (6, f, 19) și „sprijinul familiei și al celor apropiați” (40, f, 18). În mod similar, tinerii găgăuzi au subliniat rolul relațiilor apropiate, indicând „sprijinul celor apropiați, încrederea în sine” (1, m, 23) și „sprijinul familiei, al prietenilor și experiența de viață” (33, f, 20). De asemenea, tinerii moldoveni au evidențiat importanța legăturilor sociale prin formulări precum „relația cu familia și prietenii” (28, f, 22), „familia” (29, f, 22) și „relațiile cu familia, prietenii.” (3, f, 21).

Analiza răspunsurilor conține și tema despre adaptabilitatea și capacitatea de a face față schimbărilor, prin care reziliența este înțeleasă ca abilitatea individului de a se adapta la schimbările rapide ale mediului social și de a gestiona situațiile imprevizibile. În reprezentările tinerilor, această capacitate este asociată cu flexibilitatea psihologică și cu disponibilitatea de a răspunde eficient provocărilor cotidiene.

Această perspectivă se reflectă în răspunsurile tinerilor bulgari, care au menționat expresii precum „adaptabilitatea la schimbările rapide din exterior” (23, m, 23) și „ritmul rapid al vieții, totul” (29, f, 23), subliniind dinamica mediului social contemporan.

Tinerii găgăuzi au evidențiat idei similare, făcând referire la „capacitatea de a se adapta când lucrurile nu merg conform planului” (11, f, 22) și la „abilitatea de a rezolva problemele, de a face compromisuri” (32, f, 18), accentuând dimensiunea pragmatică a adaptării. De asemenea, tinerii moldoveni au menționat formulări precum „capacitatea de a se adapta la schimbări” (26, f, 19) și „capacitatea de a accepta experiențele negative” (40, f, 21), ceea ce indică recunoașterea rolului acceptării și ajustării în procesul de depășire a dificultăților. O particularitate a grupului bulgar este frecvența mai mare a răspunsurilor care se referă la factori socio-contextuali, precum „schimbările politice” (35, f, 22), „istoria poporului” (27, m, 25), „ritmul accelerat al vieții” (29, f, 23), sau condițiile socio-economice (24, f, 21). Acest aspect sugerează o percepție mai accentuată a rezilienței ca fenomen influențat de contextul social și istoric.

Tema spiritualității a fost mai rar menționată și a înregistrat cel mai redus număr de referințe dintre toate temele identificate. În rândul tinerilor moldoveni, această dimensiune a fost exprimată prin răspunsuri precum: „Spiritualitatea acestuia,

susținerea celor apropiați” (14, m, 19), iar la tinerii bulgari prin formulări de tipul: „Moralitatea omului și dacă crede în Iisus sau se bazează doar pe sine” (15, f, 20).

Înțelegerea și studierea acestor aspecte socio-psihologice (inclusiv a reprezentărilor despre generație și reziliență) fac posibilă prognozarea și dezvoltarea unor programe eficiente destinate tineretului, orientate spre sprijinirea proceselor de autodezvoltare și realizare personală în propria țară (Caunenco et al, 2025).

CONCLUZII

Rezultatele cercetării arată că reziliența este înțeleasă, în primul rând, ca un ansamblu de resurse personale și ca rezultat al experienței de viață și al depășirii dificultăților. Totodată, în reprezentările tinerilor moldoveni, găgăuzi și bulgari, reziliența este asociată frecvent cu resursele sociale – sprijinul familiei și al relațiilor apropiate –, precum și cu adaptabilitatea și utilizarea strategiilor de coping. Aceste rezultate reflectă orientarea tinerilor spre resursele interpersonale și individual-psihologice ale rezilienței.

În răspunsurile reprezentanților grupului bulgar, reziliența este interpretată mai frecvent prin prisma influenței contextului socio-istoric și economic, fiind asociată cu schimbările politice, experiența istorică a comunității și condițiile sociale. În ansamblu, rezultatele confirmă faptul că reziliența este percepută ca un construct multidimensional, format prin interacțiunea dintre resursele individuale, relațiile sociale și mediul sociocultural.

Rezultatele analizei tematice a reprezentărilor sociale ale tinerilor moldoveni și găgăuzi despre propria generație evidențiază orientarea spre un viitor pozitiv, asumarea unui rol activ în societate și responsabilitatea pentru reînnoirea socială. În același timp, reprezentările despre propria generație includ trăiri de incertitudine și anxietate, reflectând particularitățile experienței de viață a tinerilor într-o societate aflată într-un proces de tranziție prelungită.

Reprezentările sociale ale tinerilor despre propria generație au un caracter ambivalent, reunind atât autoevaluări pozitive – orientare spre scop, creativitate și valori umaniste –, cât și interpretări critice referitoare la impactul digitalizării, estomparea identității și distanțarea față de tradiții. Markerii-cheie ai reprezentărilor sociale despre propria generație sunt orientarea spre autorealizare, mediul digital – perceput atât ca resursă, cât și ca factor de risc – și valorile umaniste.

BIBLIOGRAFIE

Caunenco, I. & Gașper, L. (2025) Resources of youth resilience in the context of social uncertainty: an empirical analysis. *Journal of Economy and Sociology*, 2, 112–123. <https://doi.org/10.36004/nier.es.2025.2-09>

Caunenco, I., Horozova, L., Gașper, L. (2025) Particularitățile psihologice ale tinerilor contemporani: factori de reziliență, intenții de migrare și interese interculturale. În *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*. Chișinău, pp. 257–264. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/228629

Gașper, L. (2025). Dimensiunea psihosocială a rezilienței ca parte a spațiului vieții. În A. Pascaru & A. Perciun (Eds.), *Culegere de articole de la conferința științifică consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei* (pp. 218–231). Chișinău, Republica Moldova: Artpoligraf.

Sani, F., Bowe, M., Herrera, M., Manna, C., Cossa, T., Miao, X., & Zhou, Y. (2007). Perceived collective continuity: Seeing groups as entities that move through time.

European Journal of Social Psychology, 37(6), 1118–1134.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.430>

Лебедева, Н. М., Татарко, А. Н., Галяпина, В. Н., Лепшокова, З. Х., Будьцева, М. А., & Бушнина, Е. В. (2023). Социокультурный подход в современной российской психологии. В А. Л. Журавлёв, Е. С. Сергиенко и др. (Eds.), *Научные подходы в современной отечественной психологии* (с. 561–580). Институт психологии РАН.

Пищик В.И. (2010) *Психология трансформации ментальности поколений*: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.01. – Ростов -н/Д.

Шихирев П. Н. (1999). *Современная социальная психология*. Москва: ИП РАН; КСП + Академический Проект.

DIMENSIONS OF FEMALE VULNERABILITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL REALITY

DIMENSIUNI ALE VULNERABILITĂȚII FEMININE ÎN CONTEXTUL REALITĂȚII SOCIETALE

Oxana ISAC

PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work,
Moldova State University, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1781-0566>

Abstract. *Contemporary societal realities, characterized by accelerated economic, social, and cultural transformations, have reshaped the forms and manifestations of social vulnerability, disproportionately affecting women. These dynamics have intensified structural inequalities and increased exposure to various forms of risk, particularly within the private and family spheres. This study examines the dimensions of female vulnerability in the contemporary social context, focusing on domestic violence as a major risk factor and a catalyst for social exclusion. Domestic violence is approached as a complex phenomenon resulting from the interaction of gender inequalities, economic dependency, socio-cultural norms, and shortcomings in social protection systems. The analysis highlights the principal dimensions of vulnerability among women who are victims of domestic violence—economic, social, relational, and psychosocial—emphasizing their cumulative nature and their impact on autonomy and social integration. The study also explores the limitations of existing interventions and argues for the development of integrated prevention and social intervention strategies tailored to the specific needs of female victims. The conclusions underline the necessity of adapting social policies and support services to contemporary societal realities in order to reduce female vulnerability and prevent domestic violence.*

Keywords: *female vulnerability; domestic violence; social risk; social intervention; gender inequalities.*

Rezumat. *Noile realități societale, caracterizate prin transformări economice, sociale și culturale accelerate, au contribuit la reconfigurarea formelor de vulnerabilitate socială, afectând în mod disproporționat femeile. Autorul își propune să analizeze dimensiunile vulnerabilității feminine în contextul societății contemporane, cu accent pe violența domestică ca factor major de risc și de accentuare a excluziunii sociale. Din perspectivă aplicativă, violența domestică este abordată ca un fenomen complex, rezultat al interacțiunii dintre inegalitățile de gen, dependența economică, normele socio-culturale și disfuncționalitățile sistemelor de protecție socială. Articolul evidențiază principalele dimensiuni ale vulnerabilității femeilor victime ale violenței în familie – economică, socială, relațională și psihosocială – subliniind caracterul lor cumulativ și impactul asupra capacității de autonomie și integrare socială. Sunt analizate, de asemenea, limitele intervențiilor existente și necesitatea dezvoltării unor strategii integrate de prevenție și intervenție socială, centrate pe nevoile specifice ale femeilor victime. Concluziile susțin importanța adaptării politicilor sociale și a serviciilor de sprijin la noile realități societale, în vederea reducerii vulnerabilității feminine și prevenirii violenței în familie.*

Cuvinte-cheie: *vulnerabilitate feminină, violență în familie, risc social, intervenție socială, inegalități de gen*

INTRODUCERE

Transformările economice, sociale și culturale accelerate ale societății contemporane generează modificări profunde în structura relațiilor sociale și în modul de manifestare a vulnerabilităților sociale. Globalizarea, schimbările pieței muncii, mobilitatea populației, dezvoltarea tehnologiilor informaționale și transformările valorilor sociale au contribuit la redefinirea riscurilor sociale și la apariția unor noi forme de inegalitate. În acest context, anumite categorii sociale devin mai expuse proceselor de marginalizare și excluziune socială, iar femeile reprezintă una dintre aceste categorii vulnerabile.

În sens general, vulnerabilitatea este definită ca gradul în care indivizii sau grupurile sociale sunt expuse unor riscuri și au o capacitate limitată de a le face față sau de a se adapta la ele. Conform Comisiei Economice pentru America Latină și Caraibe, vulnerabilitatea reprezintă rezultatul expunerii la riscuri combinată cu incapacitatea de a face față acestora și de a se adapta la schimbări (ECLAC, 2003).

Aplicată la dimensiunea de gen, vulnerabilitatea feminină reflectă situațiile în care femeile sunt mai expuse decât bărbații la consecințe negative ale factorilor sociali, economici sau culturali, precum sărăcia, violența, discriminarea sau accesul limitat la resurse.

Conceptul de *vulnerabilitate feminină* este analizat în numeroase lucrări din domeniul sociologiei, studiilor de gen, asistenței sociale și sănătății publice. În literatura de specialitate, acesta este abordat ca un fenomen multidimensional, determinat de interacțiunea dintre factori sociali, economici, culturali și instituționali.

În studiile de gen, vulnerabilitatea feminină este analizată ca un produs al structurilor sociale și al relațiilor de putere dintre femei și bărbați. Cercetările feministe arată că vulnerabilitatea nu trebuie interpretată ca o caracteristică biologică a femeilor, ci ca rezultat al proceselor sociale și culturale care produc inegalități de gen.

Conceptul de *vulnerabilitate* bazată pe gen se referă la faptul că expunerea la riscuri și capacitatea de adaptare diferă între femei și bărbați din cauza rolurilor sociale, accesului diferit la resurse și poziției inegale în structurile de putere. Astfel, vulnerabilitatea feminină este generată de factori precum:

- distribuția inegală a resurselor economice;
- discriminarea pe piața muncii;
- accesul limitat la educație sau servicii sociale;
- norme culturale care mențin roluri tradiționale de gen.

Numeroase studii evidențiază legătura dintre vulnerabilitatea feminină și violența împotriva femeilor. În această perspectivă, vulnerabilitatea este asociată cu subordonarea socială și istorică a femeilor în raport cu bărbații, care favorizează apariția violenței domestice sau a altor forme de abuz.

Violența împotriva femeilor este adesea interpretată ca un mecanism de menținere a relațiilor de putere inegale dintre sexe, iar vulnerabilitatea victimelor este accentuată de factori, precum dependența economică, izolarea socială sau lipsa accesului la mecanisme eficiente de protecție. Declarațiile internaționale privind eliminarea violenței împotriva femeilor subliniază faptul că violența de gen reprezintă o manifestare a relațiilor istorice inegale de putere dintre femei și bărbați, care contribuie la menținerea poziției subordonate a femeilor în societate.

Persistența stereotipurilor de gen, distribuția inegală a resurselor economice și rolurile tradiționale atribuite femeilor în familie și societate contribuie la menținerea unor relații de putere inegale între femei și bărbați. Aceste inegalități se manifestă în mod particular în contextul violenței domestice, fenomen recunoscut la nivel internațional ca o problemă majoră de sănătate publică și de drepturi ale omului.

Violența domestică reprezintă una dintre cele mai grave forme de manifestare a inegalității de gen, având consecințe profunde asupra vieții victimelor. Din perspectiva științelor sociale, violența domestică nu poate fi redusă la un conflict interpersonal, ci trebuie înțeleasă ca un fenomen social complex, influențat de structuri sociale, norme culturale și mecanisme instituționale. Ea afectează nu doar integritatea fizică și psihologică a victimelor, ci și capacitatea acestora de participare socială, integrare economică și autonomie personală.

În Republica Moldova, fenomenul violenței împotriva femeilor reprezintă o problemă socială semnificativă. Studiile arată că aproximativ 63% dintre femeile din Republica Moldova au experimentat cel puțin o formă de violență psihologică, fizică sau sexuală din partea partenerului de-a lungul vieții (UNFPA, 2023). Această prevalență ridicată indică existența unor factori structurali și culturali care favorizează perpetuarea fenomenului.

În plus, nivelul de raportare a cazurilor de violență domestică rămâne relativ scăzut. Se estimează că doar aproximativ 8,4% dintre femeile victime ale violenței domestice raportează cazul autorităților (UNFPA, 2023). Această situație reflectă existența unor bariere semnificative în accesul la justiție și servicii de suport, precum dependența economică, stigmatizarea socială sau lipsa de încredere în instituțiile statului.

Datele recente indică, de asemenea, consecințele grave ale fenomenului. De exemplu, în anul 2023, 21 de femei din Republica Moldova și-au pierdut viața ca urmare a violenței domestice, ceea ce evidențiază gravitatea și impactul extrem al acestui fenomen asupra securității și vieții femeilor (MIA, 2024).

În contextul noilor realități societale, vulnerabilitatea feminină nu poate fi analizată doar prin prisma unui singur factor, ci trebuie abordată ca rezultat al interacțiunii dintre multiple dimensiuni ale vulnerabilității sociale. Violența domestică amplifică aceste vulnerabilități, generând un cumul de riscuri care afectează autonomia și capacitatea femeilor de integrare socială.

Scopul prezentului articol este de a analiza dimensiunile vulnerabilității feminine în contextul societății contemporane, cu accent pe situația femeilor victime ale violenței în familie. Obiectivele cercetării sunt:

- identificarea principalelor dimensiuni ale vulnerabilității feminine;
- analiza caracterului cumulativ al acestor vulnerabilități în contextul violenței domestice;
- evidențierea limitelor intervențiilor sociale existente;
- formularea unor direcții de dezvoltare a strategiilor integrate de prevenție și intervenție socială.

MATERIALE ȘI METODE

Prezentul studiu se bazează pe o abordare teoretico-analitică și utilizează metode specifice cercetării din domeniul științelor sociale.

A. Analiza documentară

Metoda principală utilizată în elaborarea studiului este analiza documentară, care a presupus examinarea critică a literaturii de specialitate din domeniul sociologiei, studiilor de gen, politicilor sociale și asistenței sociale. Au fost analizate articole științifice, rapoarte ale organizațiilor internaționale, studii statistice și documente de politici publice relevante pentru problematica violenței domestice și a vulnerabilității sociale. Analiza documentară a permis identificarea principalelor concepte teoretice și a modelelor explicative privind vulnerabilitatea feminină și violența domestică.

B. Analiza statistică secundară

Pentru a evidenția dimensiunea empirică a fenomenului, studiul utilizează analiza datelor statistice disponibile la nivel național și internațional privind violența împotriva femeilor. Au fost consultate rapoarte și baze de date ale instituțiilor naționale și organizațiilor internaționale care monitorizează fenomenul violenței domestice. De exemplu, datele statistice indică faptul că în Republica Moldova aproximativ 40% dintre femei au fost victime ale violenței fizice sau sexuale cel puțin o dată după vârsta de 15 ani (OSCE, 2019). În același timp, datele administrative arată că peste 70% dintre victimele violenței domestice raportate oficial sunt femei, ceea ce confirmă caracterul puternic marcat de dimensiunea de gen al fenomenului.

C. Analiza conceptuală

Metoda analizei conceptuale a fost utilizată pentru delimitarea și interpretarea principalelor dimensiuni ale vulnerabilității feminine. În acest context, au fost identificate patru dimensiuni majore ale vulnerabilității feminine:

- 1) vulnerabilitatea economică;
- 2) vulnerabilitatea socială;
- 3) vulnerabilitatea relațională;
- 4) vulnerabilitatea psihosocială.

Această abordare permite înțelegerea fenomenului într-o perspectivă integrată și evidențierea interdependenței dintre diferitele forme de vulnerabilitate.

REZULTATELE CERCETĂRII

Rezultatele analizei evidențiază faptul că vulnerabilitatea femeilor victime ale violenței domestice se manifestă printr-un cumul de factori interconectați:

Vulnerabilitatea economică reprezintă una dintre cele mai semnificative dimensiuni ale vulnerabilității feminine și reflectă inegalitățile structurale existente în accesul la resurse materiale, oportunități economice și mecanisme de protecție socială. În literatura de specialitate, vulnerabilitatea economică este asociată cu dependența financiară, accesul limitat la resurse economice și discriminarea persistentă pe piața muncii, factori care afectează în mod direct capacitatea femeilor de a-și exercita autonomia și de a lua decizii independente (UN Women, 2020; OECD, 2020). În contextul relațiilor de cuplu, dependența economică reduce semnificativ capacitatea femeilor de a părăsi o relație abuzivă, deoarece lipsa resurselor financiare, a locuinței sau a unui loc de muncă stabil poate genera insecuritate economică și socială (WHO, 2021). Astfel, vulnerabilitatea economică devine nu doar o consecință a inegalităților de gen, ci și un factor care contribuie la perpetuarea relațiilor de putere inegale și la menținerea situațiilor de violență domestică (UN Women, 2020).

Dependența economică poate fi determinată de mai mulți factori structurali și socio-economici, printre care se numără:

- 1) accesul limitat la resurse economice;
- 2) participarea redusă pe piața muncii;
- 3) responsabilitățile familiale și de îngrijire;
- 4) discriminarea salarială.

Accesul limitat la resurse economice se manifestă prin dificultăți în obținerea veniturilor proprii, acces redus la proprietate, credite sau alte instrumente financiare. În multe contexte socio-economice, femeile dețin mai rar active economice semnificative și au oportunități limitate de acumulare a capitalului, ceea ce le amplifică dependența financiară față de partener sau familie (OECD, 2020; UN Women, 2020).

Participarea redusă a femeilor pe piața muncii constituie un alt factor important al vulnerabilității economice. Ratele mai scăzute de ocupare a femeilor sunt influențate de multiple bariere structurale, inclusiv segregarea ocupațională, accesul limitat la anumite sectoare economice și responsabilitățile disproporționate legate de munca neremunerată în gospodărie (ILO, 2019). În mod frecvent, femeile sunt concentrate în sectoare mai slab remunerate sau în forme de ocupare mai puțin stabile, precum munca part-time sau informală, ceea ce contribuie la perpetuarea inegalităților economice (OECD, 2020).

Responsabilitățile familiale și de îngrijire reprezintă, de asemenea, un factor determinant al vulnerabilității economice. Femeile preiau în mod tradițional cea mai mare parte a activităților de îngrijire a copiilor, a persoanelor vârstnice sau a membrilor familiei dependenți, ceea ce poate limita timpul disponibil pentru activități remunerate și oportunitățile de dezvoltare profesională (UN Women, 2020). Această distribuție inegală a muncii de îngrijire generează întreruperi în cariera profesională, venituri mai reduse pe parcursul vieții și o dependență economică sporită (OECD, 2020).

Un alt element important este discriminarea salarială, care se manifestă prin diferențe de remunerare între femei și bărbați pentru muncă de valoare egală sau comparabilă. Diferența de remunerare pe criterii de gen reflectă atât factori structurali ai pieței muncii, cât și stereotipuri persistente privind rolurile de gen (ILO, 2019). Această inegalitate contribuie la acumularea unor dezavantaje economice pe termen lung pentru femei, inclusiv venituri mai mici, economii reduse și acces limitat la resurse financiare (OECD, 2020).

În contextul violenței domestice, vulnerabilitatea economică este adesea amplificată prin abuzul economic, care constituie o strategie frecvent utilizată de agresori pentru a exercita control și dominare asupra victimelor. Abuzul economic poate include restricționarea accesului la bani, controlul veniturilor, interzicerea angajării sau sabotarea activității profesionale a victimei, precum și acumularea de datorii în numele acesteia (Adams et al., 2008). Aceste practici limitează autonomia economică a femeilor și reduc semnificativ posibilitatea acestora de a părăsi o relație violentă.

Vulnerabilitatea socială reprezintă o dimensiune importantă a vulnerabilității feminine și se referă la poziția dezavantajată pe care femeile o pot ocupa în structura socială ca urmare a marginalizării, a accesului limitat la servicii sociale și a influenței persistente a stereotipurilor de gen. În literatura sociologică, vulnerabilitatea socială

este asociată cu gradul în care indivizii sau grupurile sociale au acces redus la resurse instituționale, rețele de sprijin și mecanisme de protecție socială, ceea ce le diminuează capacitatea de a face față situațiilor de risc și de a depăși experiențele traumatice (FRA, 2014). În cazul femeilor afectate de violența domestică, vulnerabilitatea socială se manifestă adesea prin procese de izolare, stigmatizare și diminuare a participării la viața comunitară.

Violența domestică este frecvent însoțită de mecanisme de izolare socială, utilizate de agresori pentru a consolida controlul asupra victimelor (Stark, 2007). Aceste mecanisme pot include limitarea contactelor cu familia, prietenii sau colegii de muncă, restricționarea accesului la activități sociale sau comunitare și diminuarea posibilităților de a solicita sprijin extern. Izolarea socială reduce accesul victimelor la rețele informale de suport și la informații privind serviciile de asistență disponibile, ceea ce poate amplifica sentimentul de dependență și vulnerabilitate.

Un alt factor care contribuie la vulnerabilitatea socială a femeilor este reprezentat de influența normelor culturale și a stereotipurilor de gen. În multe societăți, rolurile tradiționale atribuite femeilor și bărbaților pot legitima relații de putere inegale și pot normaliza anumite forme de comportament violent în cadrul familiei. Stereotipurile de gen pot promova ideea conform căreia femeile sunt responsabile pentru menținerea armoniei familiale, chiar și în situații de conflict sau abuz, ceea ce conduce la internalizarea responsabilității pentru violența suferită și la acceptarea tacită a acesteia.

În același timp, normele sociale pot contribui la stigmatizarea victimelor violenței domestice. Femeile care raportează abuzul sau decid să părăsească o relație violentă pot fi percepute negativ de comunitate, fiind adesea considerate responsabile pentru destrămarea familiei sau pentru apariția conflictului. Aceste percepții sociale pot genera presiuni semnificative asupra victimelor și pot descuraja raportarea violenței sau accesarea serviciilor de sprijin.

În Republica Moldova, anumite atitudini sociale reflectă existența unei toleranțe relative față de violența domestică și persistența unor norme culturale tradiționale privind rolurile de gen. Datele provenite din sondaje sociologice indică faptul că aproximativ 41% dintre bărbați și 19% dintre femei consideră că există situații în care o femeie ar merita să fie bătută (OSCE, 2019). De asemenea, un procent semnificativ al populației consideră că femeia ar trebui să tolereze violența pentru a menține unitatea familiei. Aceste percepții evidențiază persistența unor reprezentări sociale care pot legitima comportamentele violente și pot contribui la normalizarea acestora în spațiul privat.

Impactul acestor atitudini sociale este semnificativ asupra comportamentului victimelor și asupra modului în care societatea răspunde fenomenului violenței domestice. Internalizarea stereotipurilor de gen și teama de stigmatizare pot determina femeile să nu raporteze abuzul, să evite contactul cu instituțiile de protecție sau să rămână în relații violente pentru perioade îndelungate. În acest context, vulnerabilitatea socială devine un factor care contribuie la perpetuarea ciclului violenței, limitând posibilitățile victimelor de a accesa sprijinul instituțional și comunitar (FRA, 2014).

Prin urmare, reducerea vulnerabilității sociale a femeilor necesită intervenții complexe care să vizeze atât consolidarea serviciilor sociale și a mecanismelor de

sprijin pentru victime, cât și schimbarea atitudinilor și normelor culturale care legitimează violența de gen. Campaniile de informare, programele educaționale privind egalitatea de gen și dezvoltarea rețelelor comunitare de suport reprezintă instrumente importante pentru diminuarea stigmatizării victimelor și pentru crearea unui climat social care să condamne ferm orice formă de violență domestică.

Vulnerabilitatea relațională reprezintă o dimensiune semnificativă a vulnerabilității femeilor în contextul relațiilor intime și se referă la dependența emoțională față de partener, la raporturile inegale de putere din cadrul relației și la mecanismele de control și izolare exercitate de agresor. În literatura de specialitate, această formă de vulnerabilitate este asociată cu dinamica relațiilor interpersonale în care unul dintre parteneri exercită influență dominantă asupra celuilalt, limitând autonomia decizională și libertatea de acțiune a victimei. În contextul violenței domestice, vulnerabilitatea relațională contribuie la menținerea relației abuzive și la dificultatea victimelor de a rupe legătura cu agresorul (Walker, 1979; Stark, 2007).

Violența domestică afectează profund relațiile interpersonale ale femeilor, atât în planul relației de cuplu, cât și în raport cu mediul social mai larg. Relațiile caracterizate prin abuz se bazează frecvent pe dezechilibre de putere, în care agresorul utilizează diverse strategii pentru a menține controlul asupra victimei. Aceste strategii pot include manipularea emoțională, intimidarea, controlul comportamentului și limitarea libertății de mișcare sau de comunicare.

Dependența emoțională reprezintă un element central al vulnerabilității relaționale. În multe situații, victimele dezvoltă o atașare emoțională puternică față de partener, chiar și în condițiile existenței abuzului. Această dependență poate fi alimentată de alternanța dintre episoadele de violență și perioadele de aparentă reconciliere sau afecțiune, fenomen care contribuie la menținerea legăturii emoționale dintre victimă și agresor. În plus, teama de singurătate, presiunea socială de a menține relația sau responsabilitățile familiale pot intensifica dependența emoțională și pot îngreuna decizia de separare.

Controlul exercitat de partener reprezintă o altă caracteristică importantă a vulnerabilității relaționale. Agresorii pot utiliza o varietate de mecanisme pentru a monitoriza și limita comportamentul victimelor, inclusiv verificarea comunicărilor, restricționarea deplasărilor sau impunerea unor reguli stricte privind interacțiunile sociale. Prin aceste practici, agresorul își consolidează poziția de dominare în cadrul relației și reduce autonomia personală a victimei.

Izolarea socială constituie o strategie frecvent utilizată de agresori pentru a menține controlul asupra victimelor și pentru a limita posibilitatea acestora de a solicita sprijin. În multe cazuri, agresorii încearcă să reducă sau să întrerupă contactele victimelor cu familia, prietenii sau colegii de muncă, generând treptat o distanțare față de rețelele sociale de suport. Această izolare poate fi realizată prin descurajarea interacțiunilor sociale, prin crearea de conflicte între victimă și persoanele apropiate sau prin controlul strict al activităților zilnice.

Consecințele izolării sociale sunt semnificative, deoarece aceasta reduce accesul victimelor la resurse informaționale, emoționale și instituționale. Fără sprijinul rețelelor sociale, femeile afectate de violență pot avea dificultăți în identificarea serviciilor de asistență disponibile sau în obținerea sprijinului necesar

pentru a părăsi relația abuzivă. În același timp, lipsa suportului social poate amplifica sentimentul de neputință și dependență față de agresor.

Prin urmare, vulnerabilitatea relațională reprezintă un factor esențial în înțelegerea dinamicii violenței domestice, deoarece evidențiază modul în care mecanismele de control, manipulare și izolare contribuie la menținerea relațiilor abuzive. Abordarea acestei forme de vulnerabilitate necesită intervenții orientate spre consolidarea autonomiei personale a victimelor, dezvoltarea rețelelor de suport social și facilitarea accesului la servicii specializate de consiliere și protecție. Astfel, întărirea relațiilor sociale de sprijin și promovarea unor modele relaționale bazate pe egalitate și respect reciproc reprezintă elemente esențiale în prevenirea și combaterea violenței domestice.

Vulnerabilitatea psihosocială constituie o dimensiune complexă a vulnerabilității feminine și reflectă interacțiunea dintre factorii psihologici individuali și condițiile sociale în care trăiesc femeile. Această formă de vulnerabilitate apare atunci când experiențele de violență, discriminare sau marginalizare generează efecte negative asupra sănătății mintale și asupra capacității persoanelor de a funcționa adecvat în plan social. În literatura de specialitate, vulnerabilitatea psihosocială este asociată cu apariția unor stări de stres cronic, anxietate, depresie și diminuarea stimei de sine, factori care pot afecta semnificativ adaptarea socială și participarea activă la viața comunității (WHO, 2021).

În contextul violenței domestice, consecințele psihologice asupra victimelor sunt adesea profunde și de lungă durată. Expunerea repetată la comportamente abuzive, la amenințări sau la situații de intimidare generează un climat permanent de insecuritate și tensiune emoțională. Această experiență continuă de stres poate conduce la deteriorarea stării de sănătate mintală și la apariția unor dificultăți semnificative în gestionarea relațiilor interpersonale și a activităților cotidiene.

Femeile victime ale violenței domestice pot dezvolta o serie de manifestări psihologice negative, printre care se numără anxietatea, depresia, tulburările de stres post-traumatic și scăderea stimei de sine. Anxietatea se poate manifesta prin stări persistente de teamă, neliniște sau hipervigilență, generate de anticiparea unor noi episoade de violență. Depresia poate apărea ca urmare a sentimentelor de neputință, izolare și pierdere a controlului asupra propriei vieți, fiind adesea însoțită de scăderea energiei, lipsa motivației și diminuarea interesului pentru activitățile cotidiene.

De asemenea, unele victime pot dezvolta tulburări de stres post-traumatic, caracterizate prin rememorarea repetată a experiențelor traumatiche, dificultăți de concentrare, tulburări de somn și reacții emoționale intense la stimuli care amintesc de experiența abuzului. Aceste simptome pot persista pe termen lung și pot afecta semnificativ calitatea vieții și capacitatea de adaptare socială.

Un alt efect frecvent al violenței domestice este diminuarea stimei de sine. În relațiile abuzive, agresorii utilizează adesea strategii de degradare, umilire sau critică constantă pentru a submina încrederea în sine a victimelor. În timp, aceste experiențe pot conduce la internalizarea unor percepții negative despre propria persoană, ceea ce reduce capacitatea femeilor de a-și afirma drepturile și de a lua decizii independente.

Impactul acestor efecte psihologice depășește adesea sfera individuală și se reflectă în dificultăți de integrare socială și profesională. Stările persistente de

anxietate sau depresie pot limita capacitatea victimelor de a menține relații sociale stabile, de a participa activ la viața comunității sau de a-și continua dezvoltarea profesională. În plus, scăderea stimei de sine și sentimentul de insecuritate pot reduce încrederea în propriile resurse și pot diminua capacitatea de a lua decizii autonome.

Prin urmare, vulnerabilitatea psihosocială reprezintă un factor esențial în înțelegerea impactului violenței domestice asupra vieții femeilor. Abordarea acestei dimensiuni necesită intervenții multidisciplinare care să includă servicii de consiliere psihologică, sprijin social și programe de reintegrare socială. Sprijinul specializat poate contribui la procesul de recuperare psihologică, la consolidarea stimei de sine și la restabilirea capacității victimelor de a-și reconstrui viața personală, socială și profesională.

DISCUȚII

Rezultatele cercetării confirmă faptul că vulnerabilitatea feminină în contextul violenței domestice este un fenomen complex, care nu poate fi explicat printr-un singur factor. Dimensiunile economice, sociale, relaționale și psihosociale ale vulnerabilității sunt interdependente și se potențează reciproc. De exemplu, dependența economică poate determina tolerarea violenței, în timp ce izolarea socială reduce posibilitatea de acces la servicii de sprijin. În același timp, datele statistice indică faptul că fenomenul violenței domestice rămâne subraportat. Barierele în raportarea cazurilor includ teama de represalii, dependența economică, lipsa serviciilor de suport, stigmatizarea socială.

Pentru a reduce vulnerabilitatea femeilor victime ale violenței domestice, este necesară dezvoltarea unor strategii integrate de intervenție socială, care să abordeze simultan dimensiunile economice, psihologice, sociale și culturale ale fenomenului. Intervențiile eficiente presupun colaborarea dintre instituțiile statului, organizațiile societății civile, comunitățile locale și profesioniștii din domeniul asistenței sociale, sănătății, educației și justiției. În acest context, putem evidenția câteva direcții strategice esențiale:

Consolidarea serviciilor sociale destinate femeilor victime ale violenței domestice reprezintă una dintre cele mai importante componente ale intervenției instituționale. Serviciile sociale trebuie să ofere victimelor sprijin imediat, protecție și asistență pentru depășirea situației de criză și pentru reintegrarea socială.

În primul rând, este necesară dezvoltarea și extinderea *serviciilor specializate de protecție*, cum ar fi centrele de criză, adăposturile temporare și locuințele protejate pentru femeile care părăsesc mediul violent. Aceste servicii oferă un spațiu sigur în care victimele pot beneficia de sprijin psihologic, consiliere juridică și asistență socială. Accesul rapid la astfel de servicii este esențial pentru protejarea integrității fizice și psihologice a victimelor.

În al doilea rând, este importantă *dezvoltarea serviciilor de asistență socială comunitară*, care să permită identificarea timpurie a cazurilor de violență și intervenția rapidă. Asistenții sociali, liderii comunitari și alte cadre specializate trebuie să fie pregătiți pentru a recunoaște semnele violenței domestice și pentru a orienta victimele către serviciile adecvate.

Un alt aspect important îl reprezintă *cooperarea interinstituțională* între diferite structuri implicate în gestionarea cazurilor de violență domestică. Poliția, serviciile sociale, sistemul medical, instituțiile educaționale și organizațiile

neguvernamentale trebuie să colaboreze în mod coordonat pentru a asigura o intervenție eficientă și pentru a preveni revictimizarea femeilor.

De asemenea, este necesară *asigurarea accesului egal la servicii pentru toate categoriile de femei*, inclusiv pentru cele din mediul rural, pentru femeile cu dizabilități sau pentru cele aflate în situații socio-economice precare. Extinderea serviciilor mobile și a mecanismelor de suport la nivel local poate contribui la reducerea barierelor în accesarea sprijinului.

Dezvoltarea programelor de consiliere psihologică

Violența domestică produce efecte psihologice profunde asupra victimelor, inclusiv anxietate, depresie, stres posttraumatic, sentiment de neputință și scăderea stimei de sine. Din acest motiv, dezvoltarea programelor de consiliere psihologică reprezintă o componentă fundamentală a intervenției sociale.

Consilierea psihologică oferă victimelor posibilitatea de a procesa experiențele traumatiche și de a dezvolta mecanisme de adaptare și reziliență. Prin intermediul terapiei individuale sau de grup, femeile pot dobândi instrumente pentru gestionarea emoțiilor negative și pentru reconstruirea identității personale după experiența violenței.

Un rol important îl au *programele de intervenție psihologică specializată pentru trauma asociată violenței domestice*. Aceste programe pot include tehnici terapeutice precum terapia cognitiv-comportamentală, terapia centrată pe traumă sau alte metode validate științific.

De asemenea, *consilierea psihologică* trebuie să fie integrată într-un *sistem complex de suport*, care să includă asistență juridică, sprijin social și orientare profesională. Abordarea multidisciplinară contribuie la creșterea eficienței intervenției și la îmbunătățirea șanselor de reintegrare socială a victimelor.

Un alt aspect important îl reprezintă *programele de consiliere pentru copii*, care sunt adesea martori sau victime indirecte ale violenței domestice. Intervenția timpurie în cazul copiilor este esențială pentru prevenirea consecințelor psihologice pe termen lung și pentru reducerea riscului de perpetuare a comportamentelor violente în generațiile viitoare.

Promovarea autonomiei economice a femeilor

Autonomia economică reprezintă unul dintre factorii esențiali care influențează capacitatea femeilor de a ieși din relațiile abuzive. Dependența financiară față de partenerul agresor este adesea un obstacol major în procesul de separare și de reconstruire a vieții. Promovarea autonomiei economice presupune implementarea unor programe care să faciliteze accesul femeilor la piața muncii și la resurse economice. Aceste programe pot include formare profesională, cursuri de calificare, programe de reconversie profesională și servicii de orientare în carieră.

De asemenea, este importantă dezvoltarea unor programe de sprijin pentru antreprenoriatul feminin, care să ofere femeilor oportunități de inițiere a unor activități economice independente. Accesul la microcredite, granturi sau alte forme de sprijin financiar poate contribui la consolidarea independenței economice a femeilor.

Un alt element important îl reprezintă *politicile de conciliere a vieții profesionale cu responsabilitățile familiale*, cum ar fi serviciile de îngrijire a copiilor sau programele de muncă flexibile. Aceste măsuri facilitează participarea femeilor pe piața muncii și reduc riscul de dependență economică.

În același timp, combaterea discriminării de gen pe piața muncii și reducerea diferențelor salariale reprezintă condiții esențiale pentru consolidarea autonomiei economice a femeilor.

Educația privind egalitatea de gen

Educația privind egalitatea de gen joacă un rol fundamental în prevenirea violenței domestice și în reducerea vulnerabilității feminine pe termen lung. Normele sociale și stereotipurile de gen care legitimează sau tolerează violența pot fi transformate prin intervenții educaționale sistematice.

Un prim nivel al intervenției îl reprezintă *integrarea educației privind egalitatea de gen în sistemul educațional*, încă din ciclul primar și gimnazial. Elevii trebuie să fie familiarizați cu valori precum respectul reciproc, egalitatea de șanse și rezolvarea non-violentă a conflictelor.

De asemenea, este importantă *organizarea campaniilor de sensibilizare la nivel comunitar*, care să contribuie la schimbarea percepțiilor sociale privind rolurile de gen și la reducerea toleranței față de violența domestică. Mass-media, organizațiile neguvernamentale și instituțiile publice pot juca un rol esențial în promovarea acestor mesaje.

Un alt aspect important este *formarea profesională a specialiștilor* care intervin în cazurile de violență domestică, inclusiv polițiști, asistenți sociali, cadre medicale și profesori. Pregătirea acestora în domeniul egalității de gen și al intervenției sensibile la traumă poate contribui la îmbunătățirea calității serviciilor oferite victimelor. În perspectivă pe termen lung, educația privind egalitatea de gen contribuie la transformarea normelor sociale și la construirea unei culturi a respectului și nonviolentei.

Astfel, putem conchide că implementarea unor strategii integrate de intervenție socială reprezintă o condiție esențială pentru reducerea vulnerabilității femeilor victime ale violenței domestice. Consolidarea serviciilor sociale, dezvoltarea programelor de consiliere psihologică, promovarea autonomiei economice și educația privind egalitatea de gen sunt componente complementare ale unui sistem eficient de prevenire și combatere a violenței domestice. Integrarea acestor strategii într-o abordare coordonată și multidisciplinară poate contribui semnificativ la protecția victimelor, la prevenirea recidivei violenței și la promovarea unei societăți mai echitabile și mai sigure.

De asemenea, este esențială consolidarea cooperării interinstituționale între sistemul de protecție socială, sistemul juridic și organizațiile societății civile. Această perspectivă evidențiază faptul că vulnerabilitatea femeilor nu este determinată doar de gen, ci și de alți factori sociali, precum: statutul socio-economic, nivelul de educație, apartenența etnică, vârsta, dizabilitatea și mediul de rezidență. Astfel, experiențele de vulnerabilitate pot varia semnificativ între diferite grupuri de femei.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că vulnerabilitatea feminină, în contextul noilor realități societale, reprezintă un fenomen multidimensional, determinat de interacțiunea dintre factori economici, sociali, culturali și instituționali. Violența domestică constituie unul dintre principalii factori care contribuie la amplificarea vulnerabilității femeilor, afectând autonomia, securitatea și participarea socială a

acestora. Dimensiunile identificate – economică, socială, relațională și psihosocială – au un caracter cumulativ și pot genera procese de marginalizare și excluziune socială.

Reducerea vulnerabilității feminine necesită dezvoltarea și implementarea unor politici publice integrate, orientate spre prevenirea violenței, protecția victimelor și promovarea egalității de gen. Adaptarea intervențiilor sociale la noile realități societale constituie o condiție esențială pentru consolidarea mecanismelor de protecție socială și pentru construirea unei societăți mai echitabile, mai incluzive și mai sigure pentru femei.

BIBLIOGRAFIE

Adams, A. E., Sullivan, C. M., Bybee, D., & Greeson, M. (2008). Development of the Scale of Economic Abuse. *Violence Against Women*, 14(5), 563–588.

Economic Commission for Latin America and the Caribbean. (2003). *Handbook for estimating the socio-economic and environmental effects of disasters*.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). *Violence against women: An EU-wide survey*.

Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery*. Basic Books.

International Labour Organization. (2019). *Women at work: Trends 2019*.

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova. (2024). *Statistics on domestic violence cases in the Republic of Moldova*.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Gender equality and women's economic empowerment*. OECD Publishing.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (2019a). *OSCE-led survey on the well-being and safety of women*.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (2019b). *Well-being and safety of women: Moldova results report*.

Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.

UN Women. (2020). *Progress of the world's women: Families in a changing world*.

UN Women. (2021). *Moldova comprehensive gender assessment*.

United Nations Development Programme. (2020). *Gender social norms index*.

United Nations Population Fund. (2023). *Gender-based violence in Moldova*.

United Nations Moldova. (2024). *Violence against women and girls in the Republic of Moldova*.

Walker, L. E. (1979). *The battered woman*. Harper & Row.

World Health Organization. (2021). *Violence against women prevalence estimates*. World Health Organization.

INDIVIDUAL AND SOCIETAL CHANGES IN TRADITIONAL PRACTICES: THE CASE OF WINTER HOLIDAYS IN URBAN MILIEU

SCHIMBĂRI INDIVIDUALE ȘI SOCIETALE ÎN PRACTICILE TRADIȚIONALE: CAZUL SĂRBĂTORILOR DE IARNĂ ÎN MEDIUL URBAN

ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ И СОЦИЕТАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ТРАДИЦИОННЫХ ПРАКТИКАХ: ЗИМНИЕ ПРАЗДНИКИ В ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ

Nina IVANOVA

PhD, Senior Researcher, Institute of Cultural Heritage, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3623-5242>

Abstract. *Traditional festive practices belong to a relatively conservative sphere of social life; nevertheless, intensive processes of modernization and globalization continue to shape their transformation. In the Republic of Moldova, where a significant part of the population has preserved the traditional festive calendar and traditional culture continues to play an important role in urban environments, numerous changes can be observed in both the perception of holidays and the performance of festive rituals. An important factor is mass migration, which has facilitated cultural borrowing and the emergence of new celebratory practices. The empirical study conducted among residents of Chișinău identified several trends related to the celebration of Christmas and New Year, as well as changes in attitudes toward these holidays. The findings indicate that the traditional religious cycle has become intertwined with the secular one, generating a diversity of ways of celebrating winter holidays. Cultural and generational differences among respondents play a significant role in shaping these practices and perceptions.*

Keywords: *tradition, transition, practices, holiday, New Year, Christmas.*

Аннотация. *Традиционные праздничные практики относятся к сравнительно консервативной сфере социальной жизни, однако интенсивные процессы модернизации и глобализации оказывают заметное влияние на их трансформацию. В Республике Молдова, где значительная часть населения сохраняет традиционный праздничный календарь, а традиционная культура продолжает играть важную роль и в городской среде, наблюдаются многочисленные изменения как в восприятии праздников, так и в проведении праздничных ритуалов. Существенным фактором выступает массовая миграция, способствующая культурным заимствованиям и появлению новых праздничных практик. Эмпирическое исследование, проведенное среди жителей муниципия Кишинёв, позволило выявить ряд тенденций в праздновании Рождества и Нового года, а также изменения в отношении к этим праздникам. Результаты показывают, что традиционный религиозный цикл переплетается со светским, формируя многообразие способов празднования зимних праздников. Значительную роль в этих процессах играют культурные и возрастные различия респондентов.*

Ключевые слова: *традиция, транзитивность, практики, праздник, Новый год, Рождество.*

Rezumat. *Practicile tradiționale asociate sărbătorilor fac parte dintr-o sferă relativ conservatoare a vieții sociale; cu toate acestea, procesele intense de modernizare și*

globalizare influențează transformarea acestora. În Republica Moldova, unde o parte importantă a populației a păstrat calendarul tradițional al sărbătorilor, iar cultura tradițională continuă să joace un rol semnificativ și în mediul urban, pot fi observate numeroase schimbări în percepția sărbătorilor și în modul de desfășurare a ritualurilor festive. Un factor important îl constituie migrația masivă, care a favorizat împrumuturile culturale și apariția unor noi practici de celebrare. Cercetarea empirică realizată în rândul locuitorilor municipiului Chișinău a permis identificarea unor tendințe privind modul de celebrare a Crăciunului și a Anului Nou, precum și schimbările survenite în atitudinile față de aceste sărbători. Rezultatele evidențiază că ciclul religios tradițional s-a împletit cu cel secular, generând o diversitate de forme de celebrare a sărbătorilor de iarnă. Diferențele culturale și generaționale dintre respondenți influențează semnificativ aceste practici și reprezentări.

Cuvinte-cheie: tradiție, tranziție, practici, sărbătoare, Anul Nou, Crăciun.

ВВЕДЕНИЕ

Праздник как коллективное переживание хорошо исследован как социологами, так и психологами, антропологами, и, конечно, зачастую используется как инструмент в выстраивании государственных нарративов. Отталкиваясь от положения К. Гирца о том, что «сакральные символы служат синтезу коллективного этоса народа» (Geertz, 1974), можно отметить важнейшую роль праздников как инструмента сплочения сообщества, как локального, так и национального. При этом материальным воплощением сакрального выступает ритуал: «Образы прошлого и знание о прошлом передаются и поддерживаются посредством ритуального исполнения» (Connerton, 1989). Традиция и ритуал не являются статическими феноменами, поскольку динамические изменения в среде их практикования так или иначе изменяют их смыслы и формы. Этим объясняется актуальность изучения праздничных практик именно в динамических обществах, поскольку они могут сыграть роль маркеров определенных социальных процессов. С этой целью нами было проведено антропологическое эмпирическое исследование (серия полуструктурированных интервью) среди жителей Кишинева, позволившее выявить основные тенденции восприятия зимних праздников в городской среде.

Цель исследования состоит в выявлении тенденций трансформации практик празднования Рождества и Нового года в городской среде Кишинева.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Исследование основывается на серии полуструктурированных интервью с жителями Кишинева разных возрастных и культурных групп. Анализ интервью проводился в контексте историко-антропологического подхода, позволяющего рассматривать праздничные практики как динамические формы культурной памяти и коллективной идентичности.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Для исторического и антропологического контекста важно отметить, что Рождество входит в зимний цикл традиций, сложившийся в аграрной крестьянской среде, который продолжается с середины декабря и длится до Крещения. В этом цикле Новый год празднуется на Васильев день, 14 января.

Новый год 31 декабря в том формате, в котором он существует сегодня, прошел свою эволюцию с 1930-х до примерно 1960-х годов и начинал свою историю как идеологическая противоположность религиозному Рождеству. Тем не менее, как отмечают исследователи, праздничные культуры титульных наций в советских республиках могли развивать собственную праздничную культуру (Рольф, 2009), чем и объясняется сохранение многих традиционных практик в Молдове.

Из коллективного празднования Новый год постепенно «одомашнился». К. Келли и С. Сиротинина отмечают, что такая приватизация общественного праздника приводила к тому, что семейные встречи и дружеские компании превращались в традицию, уже не зависящую от официальных поводов. По мере того как коммунистические обряды теряли то «сакральное» значение, которое у них было в сталинскую эпоху, они становились все более совместимыми с христианскими традициями, которые, в свою очередь, становились более мирскими. По мере того как праздник все глубже уходил в семью, все более важным становилось застолье с дефицитной едой (Келли, Сиротинина, 2008), которое и легло в основу общераспространенной модели празднования, в том числе Нового года.

После распада СССР прошло несколько десятилетий, и на фоне радикальных политических, экономических и социальных изменений возникает вопрос об устойчивости сложившихся ранее праздничных практик.

Частично эти процессы отражает показательная цитата одного из опрошенных респондентов среднего возраста:

«Мы, дети, ждали сладостей, а они (родители) ждали, когда кончится пост. А Новый год справляли по-старому — 13 января. Это я про 90-е говорю. Мы тогда в селе не чувствовали Новый год, это было 13 января. Собирались парни в группы, колядовали, ходили по домам, и мне казалось, что тогда пришел Новый год. Да, мы по телевизору видели, что в 12 ночи наступил Новый год, но не обращали внимания на это. Ждали 13–14 января, это было важно для меня, когда был ребенком. Когда вырос, начал учиться, появились другие представления. Мы пробовали праздновать Новый год студентами тоже по-старому. Теперь это исчезло. Теперь я праздную 31 декабря, как все» (м., 38).

Эти слова позволяют выделить несколько аспектов, которые можно проблематизировать: влияние городской среды на практики празднования и изменение традиционного календаря, особенно в отношении даты празднования Нового года; возрастной аспект практики соблюдения поста; постепенный характер перехода к новым практикам как адаптивную стратегию.

В целом произошло нарушение традиционного цикла, из которого практически выпали все праздники, кроме Рождества и Нового года. Оба эти праздника имеют большое значение, однако практики их празднования и отношение к ним весьма вариативны. Изменчивость ритуала при сохранении его общей значимости подчеркивали классики социологических и антропологических исследований. Ритуал может менять содержание, но сохраняет способность создавать коллективную солидарность.

Так, Виктор Тэрнер, изучавший феномен ритуала, пришел к понятию «коммунитас», то есть опыта, проникающего до самых корней бытия каждого

человека и дающего глубинное переживание чувства общности со всем человечеством (Тэрнер, 1983). Именно чувство коллективной сопричастности лежит в основе крупных праздников и способствует поддержанию коллективной идентичности.

Социолог В. Вахштайн подчеркивает процесс синхронизации всего населения во время празднования Нового года, одновременность действий (поднять бокалы, смотреть выступление президента) (Вахштайн, Интернет-ссылка), что, несомненно, поддерживает коллективную идентичность.

С одной стороны, ритуал и традиция обладают консервативным характером. Как писал известный антрополог и фольклорист А. К. Байбурин: «Именно на эти (интегрирующие и стабилизирующие) аспекты функционирования культуры направлено действие механизма традиции, в основе которого лежит процесс стереотипизации опыта» (Байбурин, 1993).

С другой стороны, они подвержены изменениям с течением времени как вследствие действий крупных акторов (например, государства), так и в ходе незаметных повседневных практик, действий агентов, о которых писал социолог П. Бурдьё. Эти агенты не всегда осознают последствия собственных действий, хотя сами действия оказываются значительно важнее знания о них (Bourdieu, 1990).

Социокультурный контекст сохранения или изменения праздничных практик в Республике Молдова включает такие важные факторы, как урбанизация, глобализация, масштабная миграция, модернизация и коммерциализация праздников. На примере интервью можно проследить некоторые тенденции воздействия этих факторов на процесс трансформации традиций. Прежде всего отметим, что из всего традиционного зимнего цикла в Кишиневе доминируют два праздника – Рождество и Новый год. Васильев день (14 января) и день святителя Николая (19 декабря) упоминаются в единичных случаях и преимущественно в привязке к сельскому культурному пространству.

При анализе зимних праздников, прежде всего, следует отметить уникальную ситуацию, сложившуюся в Республике Молдова: с 2013 года официально отмечаются два Рождества — по новому и по старому стилю. Эта ситуация способствует вариативности индивидуальных праздничных календарей в зависимости от возрастной когорты и этнокультурной среды. Иногда она порождает непонимание:

– Рождество. Их два. Не можем различить. Празднуем одинаково (м., 38).

– Рождество. Ну, вот тут, по старому обычаю, 7-го. Несмотря на то, что я бы хотел 25-го. Я на эти праздники стараюсь ездить домой, это связано с теплом, домашним уютом (м., 33).

– Как-то сразу у нас Рождество и 25-го было. Праздновали так, а потом православное (м., 37).

– У меня даже конфуз: когда праздновать это Рождество – 25-го или 7-го? Мы больше празднуем Новый год (ж., 32).

Часто в объяснениях респондентов встречается мотив тесного знакомства с западными культурами, благодаря чему Рождество 25 декабря становится семейной практикой. Учитывая десятилетия трудовой миграции и в

целом открытость границ, неудивительно, что в одной и той же семье Рождество отмечается дважды:

– У меня сестра 17 лет жила в Канаде, и у нее по новому стилю. Мы идем к ней, справляем по новому стилю, а потом 7-го. Поем колядки, ждем колядующих, они всегда приходят (ж., 34).

– С тех пор как мы в Кишиневе – справляем 25-го. Мама празднует по старому, и мы тогда едем к ней. Свекры жили 20 лет в Европе, и для них нормально отмечать 25-го (ж., 30).

– Стали отмечать Рождество 25-го. 7-го отмечали раньше (ж., 39).

Для некоторых респондентов преимущество Рождества по новому стилю заключается в возможности иначе организовать период поста и встретить Новый год без ограничений:

– Честно говоря, неудобно на Новый год держать пост. Спросила священника про Новый год, он сказал, что нет такого праздника (ж., 65).

– Мама и тети держат пост с начала и до конца. Поэтому стол на Рождество для них важнее, чем новогодний (ж., 32).

Одной из важнейших отличительных особенностей Рождества, его смысловым ядром, особенно среди респондентов, поддерживающих связь с деревней, является семейный характер праздника. Антрополог Дж. Кэш, исследовавшая праздничный аспект культуры в Молдове в начале 2000-х гг., отмечала, что «в постсоциалистический период в сельской местности наблюдается сокращение практик празднования общественных праздников, тогда как интенсивность празднования крупных и малых религиозных праздников в пределах домашнего пространства значительно возросла» (Cash, 2011).

Проведенные нами интервью в целом подтверждают это наблюдение, поскольку традиция собирать вместе всю семью, включая родственников, проживающих за границей, остается актуальной:

– Мы вообще любим праздники... Ну, это просто повод встретиться. Собираемся всегда у родителей. У них большой дом в Кишинёве (м., 34).

– Новый год в последние годы отмечаем у родителей, там собирается большая компания. На Новый год мы всегда вместе. Раньше, когда бабушка была жива, мы ездили к ней на Рождество.

– Дома в семье праздновали Рождество, посты держали, особенно родители. Новый год — нет. Я праздновала с одноклассниками, а родители нет. Это был Васильев день. А 31 декабря — нет. Я начала праздновать, когда уже выросла, лет в 15. В детстве такого не было. Когда приехала в город, ничего не изменилось — на праздники всегда ездила в село (ж., 46).

При этом центральную роль играет женщина, которая организует эту встречу, собирает всех вокруг себя:

«Я думаю, что это зависит от человека, который держит семью. Как правило, женщина, наверное. То есть тогда вокруг нее все это крутилось. Если взять уже в разрезе моей семьи — мама, бабушка. Сейчас все оборвалось. То есть мы все разъехались. Мама вокруг себя уже не собирает нас. Бабушка тоже уже не способна» (ж., 43).

Роль такой женщины часто не акцентируется в интервью напрямую, однако она присутствует имплицитно. Можно предположить, что именно она является центральным актором семейного праздничного пространства, который воспринимается остальными членами семьи как нечто само собой разумеющееся. Вероятно, устойчивость традиции во многом связана с сохранением этой сложившейся праздничной иерархии.

Этим объясняется и связь между традицией и сельской средой: Рождество принято праздновать в деревне, в доме, способном вместить всех родственников. В сельской среде также сохранилось значительно больше праздничных ритуалов, например колядование, благодаря более тесным социальным связям между соседями и жителями в целом. Многие респонденты подчеркивают, что формат празднования Рождества в городе редуцирован и зачастую включает лишь праздничное застолье:

- Город потерял многое из этих праздников. Когда я была маленькая, ходили с колядованием, щедрованием, в гости... Я ждала гостей (ж., 65).

- Многих вещей, которые были раньше, уже нет. Город как-то разрушил некоторые формы поведения. Остались только отдельные символы праздника (ж., 31).

- Рождество обязательно с колядующими, колядками со стороны племянников, колядующих из села, и посещением церкви накануне Рождества (ж., 50).

- Дед был из деревни, и у него сохранилась культура этих традиционных праздников. Бабушка тоже это помнила, хотя с возрастом уже ничем таким не занималась и особо мне об этом не рассказывала. А моя мама вообще не придавала этому значения (ж., 29).

Последняя цитата весьма наглядно демонстрирует исчезновение традиционных практик в городской среде на протяжении трех поколений. Для многих горожан, особенно русскоязычных и не имеющих связи с сельской местностью, Рождество является исключительно религиозным праздником, поэтому либо не отмечается вовсе, либо празднуется в весьма сокращенной форме.

Его роль как семейного праздника в таких случаях берет на себя Новый год в тех формах, которые сохранились с советского периода и продолжают поддерживаться через телевидение и семейные практики. Речь идет о частном семейном празднике с определенным набором обязательных элементов.

Елка и Дед Мороз

- Елка для детей, она доставляет им радость. Дед Мороз (м., 34).

- И конечно, Новый год. Это святое дело. С живой елкой. До сих пор, даже в прошлом году, тащила ее домой (ж., 73).

- У нас есть ритуал: мы покупаем елку. Наряжаем ее обязательно... Должна быть елка (ж., 43).

- В детстве была стабильная схема праздника: 31 декабря у мамы наконец-то выходной, мы с братом и мамой целый день занимаемся уборкой квартиры. 31 декабря — это уборка, готовка блюд и украшение елки. Елка обязательно традиционная, с Дедом Морозом внизу (ж., 36).

– 25-го наряжали елку, подарки были и на Рождество, и на Новый год, и даже на 13-е января (м., 37).

– В детстве традиция была такой: елка, застолье, подарки под елкой, обязательно были апельсины (ж., 50).

Как можно заметить, день, в который покупается и наряжается елка, в каждом случае различен. Следует отметить, что в городской среде елки устанавливаются не только дома, но и в учреждениях, на главной площади города и в жилых районах. Поэтому наличие елки в доме становится скорее опциональным и часто продиктовано желанием доставить радость детям.

Упоминания Деда Мороза в основном связаны с детскими воспоминаниями горожан. Вероятно, можно говорить о тенденции к постепенному снижению его символической значимости. Примечательно, что Санта-Клаус не был упомянут ни одним из респондентов. Возможно, его культурная значимость была бы выше среди представителей более молодых возрастных групп, социализация которых проходила уже в условиях глобализированной культуры.

Застолье, оливье, шампанское, речь президента

– Шампанское обычно есть на столе, обязательно нужно послушать президента, потом в 12 поздравляем друг друга, устраиваем конкурсы, обсуждаем президента, немного говорим о политике (м., 38).

– Как все, наверное, провожаем старый год за час до полуночи. На Новый год открываем шампанское (м., 34).

– Раньше, когда я жила дома, мы праздновали в 11 часов по московскому времени, а потом переключали на нашего президента и отмечали молдавский Новый год. С тех пор как я живу одна, я не праздную российский Новый год, потому что, ну... есть один Новый год. Обычно существует такая традиция — включать президента, даже не слушать его, а держать фоном. Такая призрачная традиция, напоминающая о былых временах (ж., 29).

– Особых традиций нет, как у всех. Посидели за столом, брат мой приехал... Музыка играла, и один из гостей сказал, что обязательно хочет послушать выступление президента Республики Молдова. Родители еще с советских времен слушали (ж., 32).

– Когда жила с родителями до прошлого года, обычно праздновали дома: с утра делали уборку, потом готовили с мамой, вечером садились за стол. Мы слушали речь нашего президента. Чокались. Раньше был еще Путин — так родители чувствовали связь с братом, который живет в России. Поздравляли брата, поднимали бокал шампанского (ж., 30).

– Праздничный стол. Шампанское. Президента слушаем обязательно. Телевизор включаем обязательно. Да, когда бой курантов. Мы символически встречаем Новый год: встаем, поднимаем бокалы и поздравляем друг друга (ж., 43).

– В 12 пьем шампанское. С Новым годом! Звоним с поздравлениями. Где-то до двух-трех часов сидим, смотрим телевизор (ж., 34).

– На Новый год мы обычно собираемся с друзьями и празднуем. Перед этим посещаем родителей, родителей моего парня, мою бабушку, уделяем им внимание (ж., 29).

Тем не менее Новый год является одним из праздников, наиболее подверженных изменениям, поскольку он не нагружен глубинной символикой, будучи во многом сконструированным советской идеологией. Формы его празднования разнообразны, зачастую индивидуализированы, а также включают новые семейные традиции:

- Мы анализируем, как прошел год. Обсуждаем, кто чего добился и что планирует на следующий год (ж., 43).

- Елку ставим 1 декабря. В этот вечер печем пирожные, дети украшают елку, и все это длится три-четыре часа. Эту традицию мы придумали сами (м., 38).

Для некоторых респондентов Новый год ассоциируется с ожиданием перемен, чуда и исполнения желаний. Эти ожидания нередко приобретают почти мистический характер:

- Наверное, Новый год всегда ассоциировался с ожиданием чего-то нового, что произойдет в следующем году, с надеждой на перемены и с планами на будущее (ж., 36).

- Это был мой любимый праздник. Всегда. Потому что он какой-то сказочный. Как будто немного уходишь от реальности, от повседневной жизни. Будто всю ночь вокруг царит что-то волшебное (ж., 29).

Вероятно, это можно объяснить потребностью в иерофании согласно концепции М. Элиаде, то есть переживанием некоего сакрального опыта: «Религиозное понимание праздника, т. е. приобщения к священному, позволяет людям время от времени жить в присутствии богов» (Элиаде, 1994). Когда в праздничных практиках человека отсутствует религиозный компонент, в данном случае Рождество, на Новый год проецируется ожидание чуда, особой праздничной эмоции, которую усиливают телевидение, праздничное оформление города и жилья, детские утренники и другие визуальные формы праздничной культуры.

Для респондентов, у которых доминирующее значение имеет Рождество, Новый год, в свою очередь, носит преимущественно развлекательный характер и воспринимается как праздник, связанный со сменой календарного года. Причем, как видно из приведенных цитат, празднование Нового года имеет как этнокультурный, так и поколенческий аспект: сельские жители, как правило, его не праздновали, и эта практика во многих случаях сохраняется до сих пор. Однако при переезде в город молодежь перенимает городскую традицию, причем преимущественно в ее форме, лишенной глубоких символических смыслов:

- Рождество — это праздник в семье. Мы на Рождество идем к маме с папой. Это 25 декабря. Новый год — это уже развлечение. На Новый год мы всегда собираемся с друзьями (м., 34).

- Новый год — это чисто пах-пах, и все. Не думаю, что в нем есть что-то особенное. Рождество — семейный праздник (м., 37).

- Встретили 12 часов, и все. Просто сменился год (ж., 30).

- Родители говорят, что Новый год — это для молодых (ж., 34).

- Бабушка Новый год не праздновала. Она больше ориентировалась на Рождество (м., 35).

– Новый год — я не помню, чтобы мы праздновали его в селе. Просто переход между годами. Настоящие праздники тогда начинались с Рождества по старому стилю (ж., 31).

– Кстати, понравилось встречать Новый год в центре города. Живем недалеко. Посмотрим фейерверк и пойдем домой (ж., 39).

Последняя цитата позволяет подчеркнуть важность фактора городской среды, поскольку в Кишиневе Новый год наиболее широко празднуется именно в центре города. Кроме того, большое значение в его объективации традиционно играло телевидение, которое в советский период было более доступным в городе, чем в сельской местности.

Благодаря неравномерному распределению этого ресурса значимость Нового года, его визуальная составляющая и масштабы празднования также оказались неравномерно распределены среди различных групп населения страны, что способствовало сохранению двух праздничных календарей — традиционного и государственного.

ВЫВОДЫ

Таким образом, проведенное исследование позволило выявить ряд тенденций в динамике трансформации традиций празднования Рождества и Нового года в Кишиневе. Как отмечает А. Гофман, анализируя изменения традиций в современном обществе, «в связи с процессами глобализации, информатизации, развития средств коммуникации расширяется диапазон отбираемых и актуализируемых традиционных культурных образцов различных обществ; усиливается их подвижность, интенсифицируются процессы взаимообмена, заимствования и диффузии» (Гофман, 2010).

Полученные результаты позволяют наблюдать постепенное изменение форматов празднования под воздействием ряда факторов. Миграция способствует культурным заимствованиям, в частности изменению даты празднования Рождества с 7 января на 25 декабря. Глобализация оказывает влияние на переосмысление отдельных аспектов праздничной культуры, включая отношение к праздничному застолью, форматы празднования и внедрение новых семейных традиций.

В определенной степени можно говорить и о коммерциализации праздников, хотя Рождество в Молдове в целом сохраняет свой семейный и религиозный характер. Модернизация существенно изменила символическую нагрузку праздников зимнего цикла: из периода перехода в новый год, сопровождавшегося ритуалами аграрной магии, они превратились преимущественно в семейные праздники. Вследствие этого весь цикл фактически сократился до двух основных праздников — Рождества и Нового года — при заметной редукции их ритуальной составляющей.

Городская среда способствует росту вариативности праздничных практик, поскольку выступает своеобразной лабораторией формирования новых смыслов и моделей празднования, первоначально возникающих на индивидуальном уровне. При этом город обеспечивает бесконфликтное сосуществование различных вариантов праздничной культуры, поскольку каждый житель конструирует собственную модель празднования.

Таким образом, Кишинев выступает инновационной средой по отношению к сельскому пространству, тогда как деревня сохраняет и воспроизводит традиции, которые продолжают транслироваться в городскую среду.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Cash, J. R. (2011). Capitalism, nationalism, and religious revival: Transformations of the ritual cycle in postsocialist Moldova. *Anthropology of East Europe Review*, 29(2), 181–203.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Байбурин, А. К. (1993). *Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Наука.
- Вахштайн, В. (2026). Жизнь между рутинной и историей. https://chateau.marabou.club/january2026/int_vakhshtein26 (дата обращения: 10.03.2026).
- Гофман, А. Б. (2010). В поисках утраченной идентичности: традиции, традиционализм и национальная идентичность. *Вопросы социальной теории*, 4, 241–254.
- Келли, К., & Сиротинина, С. (2008). «Было непонятно и смешно»: праздники последних десятилетий советской власти и восприятие их детьми. *Антропологический форум*, 8, 258–299.
- Рольф, М. (2009). *Советские массовые праздники*. РОССПЭН.
- Тэрнер, В. (1983). *Символ и ритуал*. Наука.
- Элиаде, М. (1994). *Священное и мирское*. Издательство МГУ.

**ANXIETY AS A PERSONAL ADAPTIVE RESOURCE AMONG ADOLESCENTS IN
CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

**ANXIETATEA CA RESURSĂ ADAPTIVĂ PERSONALĂ LA ADOLESCENȚI ÎN
CONDIȚII DE LEGE MARȚIALĂ**

Yaroslava VASYLKEVYCH

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of
Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5946-3005>

Mykola RYK

PhD in Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Philosophy and Social
Anthropology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6813-5628>

Oksana KIKINEZHDI

Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9240-279X>

Abstract. *The study examines the psychological characteristics of adolescents' anxiety under martial law as a factor of their psycho-emotional adaptation. The relevance of the study is determined by the increasing level of psycho-emotional tension resulting from the prolonged impact of wartime stressors. Theoretical approaches to understanding anxiety as a multidimensional psychological phenomenon that can perform both adaptive and maladaptive functions are identified. An empirical study was conducted on a sample of adolescents using the Kondash Social-Situational Anxiety Scale and H. Eysenck's "Self-Assessment of Mental States" test. The findings indicate that the overall level of anxiety among participants remains within the normative range; however, certain types of anxiety, particularly school-related anxiety, demonstrate relatively higher levels. It was found that the majority of adolescents exhibit moderate levels of anxiety, frustration, aggression, and rigidity, indicating the presence of adaptive resources. At the same time, a group of adolescents with elevated anxiety levels was identified, suggesting a risk of emotional maladjustment. The study concludes that anxiety under martial law is predominantly situational in nature and highlights the need for targeted psychological support for adolescents within the educational environment.*

Keywords: anxiety; adolescents; martial law; psycho-emotional state; psychological adaptation; school-related anxiety; educational environment.

Rezumat. *Studiul examinează caracteristicile psihologice ale anxietății la adolescenți în condiții de lege marțială, în calitate de factor al adaptării psiho-emoționale. Actualitatea cercetării este determinată de creșterea nivelului de tensiune psiho-emoțională generată de expunerea prelungită la stresori specifici situațiilor de război. Sunt analizate principalele abordări teoretice privind anxietatea ca fenomen psihologic multidimensional, care poate avea atât funcții adaptive, cât și dezadaptive. A fost realizat un studiu empiric pe un eșantion de adolescenți, utilizând Scala de anxietate socio-situațională (Kondash) și*

testul de autoevaluare a stărilor psihice elaborat de H. Eysenck. Rezultatele indică faptul că nivelul general de anxietate al participanților se încadrează în limite normative, însă anumite forme, în special anxietatea școlară, prezintă valori mai ridicate. Majoritatea adolescenților manifestă niveluri moderate de anxietate, frustrare, agresivitate și rigiditate, ceea ce sugerează existența unor resurse adaptative. În același timp, a fost identificat un grup de adolescenți cu nivel crescut de anxietate, ceea ce indică riscul unei dezadaptări emoționale. Concluziile studiului evidențiază faptul că anxietatea în condiții de lege marțială are predominant un caracter situațional și subliniază necesitatea intervențiilor psihologice ținute în mediul educațional.

Cuvinte-cheie: *anxietate; adolescenți; lege marțială; stare psiho-emoțională; adaptare psihologică; anxietate școlară; mediu educațional.*

INTRODUCTION

The issue of anxiety among children and adolescents in wartime has become one of the most pressing concerns in contemporary psychological science due to the prolonged impact of stressogenic factors that negatively affect individuals' psycho-emotional well-being and increase the risk of developing anxiety, depressive symptoms, and trauma-related disorders. Wartime conditions create a state of chronic psycho-emotional tension associated with threats to life, disruption of the sense of safety, forced displacement, loss of habitual social practices, and uncertainty about the future. Research indicates that adolescents' anxiety levels largely depend on the degree of war exposure and the social context in which they live (Kremen, 2024; Panok, 2023; Prorok et al., 2023; Romanovska, 2022; Goto et al., 2024; Pfeiffer et al., 2025). Key challenges related to the safety and accessibility of the educational environment under martial law include decreased motivation and educational quality, limited opportunities for organizing learning activities, instability of learning conditions, and the unstable psycho-emotional state of both students and teachers (State Service for Education Quality of Ukraine, 2023).

According to a study conducted within the framework of the All-Ukrainian mental health program "How Are You?", nearly one in three adolescents in Ukraine exhibits signs of depression or anxiety disorders, while approximately 40% experience psychological trauma related to the war. The United Nations Children's Fund (UNICEF) reports that nearly every second adolescent experiences sleep disturbances, and one in five suffers from intrusive thoughts and memories (UNICEF, 2024).

Adolescence is a sensitive developmental period characterized by identity formation, fluctuations in self-esteem, and increased sensitivity to social evaluation. During this stage, anxiety may perform both adaptive and maladaptive functions. On the one hand, it facilitates the mobilization of personal resources; on the other, it may complicate processes of socialization and learning. Contemporary studies demonstrate the heterogeneity of adolescents' psycho-emotional responses to wartime conditions, ranging from elevated levels of anxiety to relative emotional stability. Such differences can largely be explained by the influence of protective factors, particularly social support and the maintenance of stable educational routines (Kremen, 2024; Prorok et al., 2023; Stoliarchuk, 2022; Storozh, 2022; Shistko, 2022; Pfeiffer et al., 2025).

Ukrainian researchers emphasize that adolescents' anxiety under wartime conditions is often situationally determined and manifests primarily in school-related,

interpersonal, and self-evaluative domains rather than as a stable pathological condition (Minenko, 2024; Palko & Travina, 2024; Stoliarchuk, 2022; Shumeiko, 2023).

Within the present study, anxiety is considered in relation to frustration, aggression, and rigidity as components of a broader psycho-emotional profile of the adolescent. A moderate level of frustration is associated with limited opportunities to satisfy personal needs during periods of social instability, whereas aggression is generally situational and relatively controlled in nature.

In psychological science, anxiety is viewed as a multidimensional construct that may manifest either as a situational emotional state or as a relatively stable personality trait. A moderate level of anxiety performs an adaptive function, whereas excessive manifestations may lead to emotional maladjustment and disturbances in social relationships (Maksymenko, 2024; Omelchenko & Balynska, 2025; Palko & Travina, 2024; Prorok et al., 2023; Stoliarchuk, 2022; Shistko, 2022).

Existing studies have identified a number of protective factors that reduce the risk of elevated anxiety among adolescents living under wartime conditions. These include stable daily routines, support from family and school, positive interpersonal relationships, as well as well-developed emotional regulation and stress-coping skills (Panok, 2023; Tytarenko, 2024; Goto et al., 2024; Tol, Song, & Jordans, 2013). A recommended approach involves a multi-level system of psychosocial support that combines preventive measures within educational settings with targeted assistance for at-risk adolescents and the implementation of evidence-based psychotherapeutic interventions when necessary (Prorok et al., 2023; Romanovska, 2022; Pfeiffer et al., 2025).

Under martial law, adolescents' anxiety acquires particular significance as an indicator of psycho-emotional well-being and adaptive capacity. At the same time, contemporary research points to the complex and sometimes ambiguous nature of anxiety manifestations, which, under certain conditions, may perform not only a maladaptive but also an adaptive function by facilitating the mobilization of psychological resources. This necessitates a deeper examination of the psychological characteristics of adolescents' anxiety in the context of war, taking into account its situational nature and its relationship with other mental states.

Accordingly, the aim of the present study is to identify the levels and structural characteristics of adolescents' anxiety, as well as its relationship with other mental states (frustration, aggression, and rigidity) as indicators of adaptation under martial law.

MATERIALS AND METHODS

The empirical study involved 40 adolescents aged 12–13 years who were enrolled in lyceums in the city of Kyiv. The research was conducted in 2025 under martial law conditions, which contribute to chronic psycho-emotional tension and heightened uncertainty in adolescents' daily lives.

To achieve the aim of the study, the following psychodiagnostic instruments were employed:

- the Kondash Social-Situational Anxiety Scale (Lemak & Petryshche, 2012), which enables the assessment of the overall level of anxiety as well as its specific forms, including school-related, self-evaluative, and interpersonal anxiety;

- H. Eysenck's *Self-Assessment of Mental States* test (Lemak & Petryshche, 2012), designed to measure levels of anxiety, frustration, aggression, and rigidity.

The combined use of these instruments ensured a comprehensive assessment of both situational manifestations of anxiety and adolescents' subjective psycho-emotional states. The application of the Kondash scale is particularly appropriate in the context of martial law, as it focuses on the evaluation of potentially anxiety-provoking situations, thereby reducing the influence of adolescents' self-reflective biases and increasing the objectivity of the obtained results.

RESULTS

The analysis of group mean scores (Table 1) showed that the overall level of anxiety among adolescents was 36.9 points, corresponding to the normative range. All specific types of anxiety also remained within normative limits: school-related anxiety (13.5), self-evaluative anxiety (10.65), and interpersonal anxiety (12.75).

Table 1. Mean Group Indicators of Adolescents' Anxiety According to the Kondash Social-Situational Anxiety Scale

General Anxiety	School-Related Anxiety	Self-Evaluative Anxiety	Interpersonal Anxiety
36.9	13.5	10.65	12.75
Normative level	Normative level	Normative level	Normative level

These findings indicate the absence of a pronounced increase in anxiety at the sample level and suggest a relatively adequate psychological adaptation of most adolescents to the educational environment under martial law conditions.

The distribution of overall anxiety levels and its specific forms (Table 2) provides a more detailed picture of the structure of adolescents' social-situational anxiety. The majority of participants (75%) demonstrated a normative level of overall anxiety, whereas 10% showed slightly elevated anxiety and 15% exhibited excessively low anxiety levels. This pattern reflects a generally stable emotional state among most adolescents. At the same time, the presence of a subgroup with elevated anxiety indicates the need for targeted psychological support for certain individuals.

Table 2. Distribution of Adolescents' Anxiety Levels (%) According to the Kondash Social-Situational Anxiety Scale

Type of Anxiety	Excessively Low Level (%)	Normative Level (%)	Slightly Elevated Level (%)
General Anxiety	15	75	10
School-Related Anxiety	5	85	10
Self-Evaluative Anxiety	25	70	5
Interpersonal Anxiety	5	85	10

The analysis of specific anxiety domains revealed that school-related anxiety was the most pronounced form. A normative level was observed in 85% of adolescents, while 10% demonstrated slightly elevated anxiety. This may be associated with the

demands of the educational process under martial law, particularly in the context of distance and blended learning formats.

Self-evaluative anxiety appeared to be the least pronounced dimension. A normative level was identified in 70% of participants, an excessively low level in 25%, and a slightly elevated level in only 5% of adolescents. These findings may indicate a relatively stable self-concept and an adequate level of self-confidence despite increased social tension. At the same time, elevated self-evaluative anxiety among a small proportion of respondents may reflect heightened sensitivity to situations involving evaluation, comparison, and self-presentation. Conversely, excessively low levels may indicate either emotional stability or the operation of defensive mechanisms such as emotional avoidance or reduced sensitivity to external evaluation.

The analysis of interpersonal anxiety showed that its level fell within the normative range for the majority of adolescents (85%), while 10% demonstrated slightly elevated levels and 5% exhibited excessively low levels. This distribution suggests that interpersonal interactions are not a major source of emotional tension for most participants. Nevertheless, elevated interpersonal anxiety among some adolescents may be associated with increased sensitivity to social evaluation, fear of rejection, or concerns regarding negative reactions from peers and adults.

To obtain a comprehensive assessment of adolescents' psycho-emotional state, H. Eysenck's *Self-Assessment of Mental States* test was administered. This instrument allows the evaluation of anxiety, frustration, aggression, and rigidity as indicators of adolescents' adaptation to conditions of chronic stress.

The analysis of mean group scores (Table 3) revealed that all examined mental states fell within the moderate range: anxiety (8.5 points), frustration (8.05 points), aggression (8.3 points), and rigidity (10.25 points). These findings suggest a relatively stable psycho-emotional state among the participants and the absence of pronounced maladaptive manifestations.

Table 3. Mean Group Indicators of Adolescents' Self-Assessment of Mental States
According to H. Eysenck's Test

I - Anxiety	II - Frustration	III - Aggression	IV - Rigidity
8.5	8.05	8.3	10.25
Moderate level	Moderate level	Moderate level	Moderate level

A moderate level of anxiety may be regarded as a normative response to martial law conditions, which are characterized by heightened uncertainty and emotional tension. Similarly, a moderate level of frustration reflects an age-appropriate sensitivity to obstacles in goal attainment. Moderate aggression suggests the predominance of controlled emotional reactions without a tendency toward destructive behavior. The highest mean score was observed for rigidity, which may indicate certain difficulties in flexibly adjusting behavior and emotional responses to the rapid and unpredictable changes associated with wartime conditions.

The percentage distribution of mental state levels (Table 4) provides additional insight into individual differences within the sample. A high level of each of the four assessed states was identified in only 5% of participants. Anxiety was characterized by a predominance of the moderate level (65%), whereas 30% of

adolescents demonstrated a low level. These results suggest that most participants experience a moderate degree of emotional tension, while only a small proportion exhibit anxiety levels that may interfere with effective adaptation.

Table 4. Distribution of Mental State Levels (%) Among Adolescents According to H. Eysenck's Test

Mental State	Low Level (%)	Moderate Level (%)	High Level (%)
Anxiety	30	65	5
Frustration	45	50	5
Aggression	45	50	5
Rigidity	25	70	5

Frustration and aggression displayed a similar distribution pattern: 50% of adolescents demonstrated moderate levels, 45% low levels, and only 5% high levels. This suggests that the majority of participants are capable of responding relatively constructively to obstacles and limitations without exhibiting pronounced aggressive tendencies. Nevertheless, the presence of a subgroup with elevated frustration and aggression highlights the need for individualized psychological support for certain adolescents.

The analysis of rigidity revealed that 70% of adolescents demonstrated a moderate level, 25% a low level, and 5% a high level. This pattern may reflect a moderate tendency toward behavioral stereotypization and difficulties in adapting to new or stressful circumstances, particularly under martial law conditions. Reduced psychological flexibility appears to be one of the key challenges faced by adolescents experiencing prolonged stress and should therefore be taken into consideration when designing preventive and corrective psychological programs.

DISCUSSION

The findings suggest that adolescents' anxiety under martial law conditions is predominantly situational in nature and generally does not develop into stable maladaptive forms. The predominance of normative anxiety levels indicates the presence of sufficient adaptive resources that enable most adolescents to maintain emotional stability despite prolonged exposure to wartime stressors.

At the same time, a subgroup of adolescents with elevated anxiety levels was identified, reflecting increased sensitivity to situations involving social evaluation, academic demands, and interpersonal interactions. This finding highlights the significant role of the educational environment as a factor influencing adolescents' emotional well-being and psychological adjustment.

Moderate levels of frustration and aggression observed in the sample point to the predominance of constructive coping mechanisms and adaptive patterns of responding to stress. In contrast, the relatively higher level of rigidity may indicate difficulties in behavioral and emotional flexibility when confronted with rapidly changing and unpredictable circumstances characteristic of martial law conditions.

The results underscore the importance of systematic psychological monitoring of schoolchildren's emotional states, particularly anxiety, as well as the implementation of preventive and supportive interventions aimed at reducing emotional tension, strengthening resilience, and promoting effective adaptation.

The findings are consistent with contemporary research emphasizing the heterogeneity of adolescents' psycho-emotional responses to wartime conditions and their dependence on the interaction between risk and protective factors (Minenko, 2024; Palko & Travina, 2024; Stoliarchuk, 2022; Shumeiko, 2023).

CONCLUSIONS

The results of the empirical study indicate that most adolescents demonstrate normative levels of social-situational anxiety and its specific forms, reflecting relative emotional stability and the availability of adaptive resources under martial law conditions. Nevertheless, a proportion of participants exhibited elevated levels of school-related and interpersonal anxiety, suggesting increased sensitivity to academic demands and social interactions.

The findings obtained through H. Eysenck's *Self-Assessment of Mental States* test complement these results by revealing predominantly moderate levels of anxiety, frustration, aggression, and rigidity. Overall, anxiety appears to be primarily situational in nature and does not manifest as a stable maladaptive condition among the majority of adolescents.

At the same time, the identification of a subgroup characterized by heightened psycho-emotional tension underscores the need for targeted psychological support and preventive interventions. The study confirms the importance of applying a comprehensive diagnostic approach to the assessment of adolescents' psycho-emotional functioning in crisis social conditions and highlights the necessity of systematic psychological monitoring within educational settings.

The findings also emphasize the role of the school environment as an important resource for maintaining adolescents' emotional well-being and strengthening their capacity for adaptation under conditions of prolonged social stress.

BIBLIOGRAPHY

Goto, R., Pinchuk, I., Kolodezhny, O., et al. (2024). Mental health of adolescents exposed to the war in Ukraine. *JAMA Pediatrics*, 178(5), 480–488. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2024.0295>

Kremen, V. H. (Ed.). (2024). *Zakhyst i pidtrymka mentalnoho zdorovia ukraintsiv v umovakh voiennoho stanu: Vyklyky i vidpovidi* [Protection and support of mental health of Ukrainians under martial law: Challenges and responses]. Pedahohichna dumka. <https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188>

Kuzikova, S. B. (2020). *Teoriia i praktyka vikovoi psykhotekorektsii* [Theory and practice of age-related psychocorrection] (2nd ed.). Universytetska knyha.

Lemak, M. V., & Petryshche, V. Yu. (2012). *Psykholohu dlia roboty: Diahnostychni metodyky* [Diagnostic methods for psychologists] (2nd ed.). Oleksandra Harkushi Publishing House.

Maksymenko, S. D. (2024). *Metodolohichni pryntsypy konstruiuvannia modulnoho psykholohichnoho suprovodu i psykhychnoho zdorovia* [Methodological principles of constructing modular psychological support and mental health]. NAPN Ukrainy.

Minenko, O. O. (2024). Doslidzhennia osoblyvostei tryvozhnosti pidlitkiv v umovakh voiennoho konfliktu [Study of anxiety characteristics in adolescents under conditions of military conflict]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholohiia*, 3(5), 47–54. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-7>

Omelchenko, I. M., & Balynska, M. V. (2025). Kryzova sytuatsiia yak predyktor rozvytku komunikatyvnykh barieriv u pidlitkiv iz riznym rivnem tryvozhnosti z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Crisis situation as a predictor of communication barriers in adolescents with different levels of anxiety and severe speech disorders]. *Psykhologhiia osobystosti*, 71, 201–208. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.71.36>

Palko, T. V., & Travina, K. V. (2024). Vplyv viiny na psykhoemotsiinyi stan pidlitkiv [The impact of war on the psycho-emotional state of adolescents]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Serii: Psykhologhiia*, 8(42), 832–844. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-832-844](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-832-844)

Panok, V. H. (2023). Psykhologichni doslidzhennia v umovakh viiny: Problemy i zavdannia [Psychological research in wartime: Problems and tasks]. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 5(1), 1–12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>

Pfeiffer, E., Garbade, M., Beer, R., et al. (2025). Evaluation of trauma-focused cognitive behavioural therapy for children and youth in Ukraine during the war. *European Psychiatry*, 68(1), 1–9. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2025.10032>

Prorok, N. V., et al. (2023). *Psykhologichne diahnostuvannia proiaviv adaptatsiinykh rozladiv u subiektiv osvithnoho prostoru v umovakh voiennoho stanu i pisliavoiennoho vidnovlennia krainy* [Psychological diagnostics of adaptation disorders in educational settings during and after war]. Instytut psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. <https://lib.iitta.gov.ua/737541/>

Romanovska, D. D. (2022). Psykhologichna dopomoha u zakladakh osvity v period viiny: Zapyty, metodyky, alhorytmy dii [Psychological assistance in educational institutions during wartime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykhologhiia*, 1, 148–152. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.28>

Shistko, L. O. (2022). Osobystisni determinanty sotsialno-psykhologichnoi adaptyvnosti ditei shkilnoho viku v umovakh viiny [Personal determinants of socio-psychological adaptability of schoolchildren in wartime]. *Habitus*, 43, 95–102. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.43.16>

Shumeiko, O. M. (2023). Psykhologichnyi analiz perebihu pidlitkovoi tryvozhnosti pid chas voiennoho stanu v Ukraini [Psychological analysis of adolescent anxiety during martial law in Ukraine]. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 34(73), 40–46. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.3/07>

State Service for Education Quality of Ukraine. (2023, April 19). *Osvita pid chas viiny: Prezentatsiia rezultativ doslidzhennia* [Education during war: Presentation of research results]. <https://sqe.gov.ua/osvita-pid-chas-viyni-prezentaciya-rezu>

Stoliarchuk, O. A. (2022). Navchannia ta psykhoemotsiinyi stan ukrainskykh pidlitkiv v umovakh viiny v Ukraini [Education and psycho-emotional state of Ukrainian adolescents during the war]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykhologhiia*, 1, 115–120. <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/98/194>

Storozh, O. V. (2022). Osoblyvosti adaptatsii ditei shkilnoho viku do navchannia v umovakh postiiynykh tryvoh [Adaptation of school-age children to learning under constant alarms]. *Habitus*, 43, 89–94. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.43.15>

Tol, W. A., Song, S., & Jordans, M. J. D. (2013). Resilience and mental health in children and adolescents in armed conflict areas: A systematic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 445–460. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12053>

Tytarenko, T. M. (2024). *Moie maibutnie zalezhyt vid mene: Praktyky zdorovoho sohodennia u voiennykh i povoiennykh umovakh* [My future depends on me: Practices of healthy living in wartime and post-war conditions]. Instytut sotsialnoi ta politychnoi

psykholohii NAPN Ukrainy. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/tytar-mono-24.pdf>

UNICEF. (2024). *Situation analysis of children in Ukraine*. [https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF SitAn 2024 UKR.pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf)

VIOLENCE IN PUBLIC AND ONLINE ENVIRONMENTS: AN INNOVATIVE REPLICATION OF THE MILGRAM EXPERIMENT USING BCI TECHNOLOGIES

VIOLENȚA ÎN MEDIILE PUBLICE ȘI ONLINE: O REPLICARE INOVATOARE A EXPERIMENTULUI MILGRAM PRIN UTILIZAREA TEHNOLOGIILOR BCI

Daniel Mihai PANTAZI

Eng., MSc, Psychologist, PhD Student, Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics, "Gheorghe Asachi" Technical University of Iași
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8507-1355>

Marian-Silviu POBORONIUC

Prof. PhD. Eng., Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics, "Gheorghe Asachi" Technical University of Iași
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7796-7824>

Abstract. *This study examines the phenomenon of obedience to authority through an innovative adaptation of the Milgram paradigm using a hybrid technological framework that combines Virtual Reality and Brain-Computer Interface (BCI) technologies. The proposed model replaces human participants subjected to violent interventions with virtual characters in an immersive 3D environment, thus ensuring compliance with contemporary ethical standards. Neural data acquisition was performed using the Nexus 10 system with a four-channel montage (F3, F4, P3, P4), and the recorded signals were integrated into a BCI-controlled Ursina/Python application through the Lab Streaming Layer (LSL) protocol. Frontal Alpha Asymmetry was used to assess approach motivation, Frontal Theta Spectral Power was employed to identify cognitive conflict and hesitation, while Parietal Alpha Power served as an indicator of empathic engagement and was incorporated into adaptive game-control mechanisms. The evaluation of benchmark datasets demonstrated the capacity of BCI systems to detect cognitive and emotional changes associated with authority-driven decision-making and moral conflict. The findings support the feasibility of integrating neurophysiological indicators into adaptive virtual environments and highlight the potential of BCI technologies for the objective assessment of social obedience and decision-making processes in ethically controlled experimental settings.*

Keywords: Brain-Computer Interface (BCI), Virtual Reality, neuropsychology, social obedience, cognitive dissonance, authority.

Rezumat. *Studiul examinează fenomenul obedienței față de autoritate printr-o adaptare inovatoare a paradigmei Milgram, utilizând un cadru tehnologic hibrid care combină tehnologiile de Realitate Virtuală și Interfețele Creier-Calculator (BCI). Modelul propus înlocuiește participanții umani supuși intervențiilor violente cu personaje virtuale integrate într-un mediu 3D imersiv, asigurând astfel respectarea standardelor etice contemporane. Achiziția datelor neuronale a fost realizată cu ajutorul sistemului Nexus 10, utilizând un montaj pe patru canale (F3, F4, P3, P4), iar semnalele înregistrate au fost integrate într-o aplicație Ursina/Python controlată prin protocolul Lab Streaming Layer (LSL). Asimetria alfa frontală a fost utilizată pentru evaluarea motivației de abordare, puterea spectrală theta frontală pentru identificarea conflictului cognitiv și a ezitării, iar puterea alfa parietală a fost interpretată ca indicator al implicării empatice și integrată în mecanisme adaptive de control al aplicației. Evaluarea seturilor de date de tip benchmark a*

demonstrat capacitatea sistemelor BCI de a detecta modificări cognitive și emoționale asociate proceselor decizionale influențate de autoritate și conflictelor morale. Rezultatele susțin fezabilitatea integrării indicatorilor neurofiziologici în medii virtuale adaptive și evidențiază potențialul tehnologiilor BCI pentru evaluarea obiectivă a obedienței sociale și a proceselor decizionale în contexte experimentale controlate din punct de vedere etic.

Cuvinte-cheie: Interfață Creier–Calculator (BCI), Realitate Virtuală, neuropsihologie, obediență socială, disonanță cognitivă, autoritate.

INTRODUCTION

Psychological phenomena such as obedience to authority and empathy in relation to violence continue to represent important topics of scientific inquiry despite the ethical and methodological challenges associated with their investigation. Their relevance has become even more pronounced in contemporary societies, increasingly exposed to information flows characterized by reports of conflict, war, social confrontation, and various forms of violence disseminated through digital media. Understanding the mechanisms that contribute to the emergence, maintenance, and justification of such behaviors remains a significant challenge for both social psychology and the cognitive sciences.

Several contemporary studies based on the Milgram paradigm provide valuable insights into the persistence of obedience to authority. A meta-analysis conducted by Blass (1999) examined whether obedience rates had changed over time and whether they were influenced by factors such as gender or culture. The results revealed a remarkable consistency in obedience levels, ranging between 61% and 66%. At the same time, the author emphasized that observational approaches alone cannot adequately explain why individuals comply with instructions that conflict with their personal beliefs, values, or moral judgments.

A further contribution was provided by Doliński et al. (2017), who conducted a partial replication of Milgram's experiment in Poland. Their findings confirmed that the influence of authority remains powerful even in contemporary social contexts. However, the authors also acknowledged that current ethical restrictions, including the termination of the procedure at 150 volts, limit the possibility of examining the extreme forms of obedience observed in the original experiment.

Recent developments in digital technologies have created new opportunities for investigating obedience while respecting modern ethical standards. Virtual Reality (VR) environments, in particular, allow researchers to recreate socially meaningful situations without exposing participants to actual harm. One such study employed a VR-based replication of the Milgram paradigm and demonstrated that participants responded to virtual scenarios in ways comparable to those reported in traditional experimental settings (Gonzalez-Franco et al., 2018). Nevertheless, the study relied primarily on self-reports and behavioral observations, making it difficult to distinguish between genuine psychological stress and role-playing behavior.

These limitations highlight the need for more objective methods capable of capturing participants' cognitive and emotional responses during situations involving authority, moral conflict, and decision-making. In this context, Brain–Computer Interface (BCI) technologies offer promising possibilities by providing direct neurophysiological indicators of psychological processes. The present study proposes an innovative framework that combines Virtual Reality and BCI technologies to

investigate obedience to authority in an ethically controlled environment. By integrating neurophysiological measures with immersive virtual scenarios, the proposed model aims to contribute to the objective assessment of cognitive conflict, empathic engagement, and motivational processes associated with obedience-related behavior.

MATERIALS AND METHODS

The present study follows a dual methodological approach, integrating both a theoretical framework and an applied component.

The theoretical component is based on a systematic review of the literature on social obedience and the Milgram paradigm. Academic books, peer-reviewed journal articles, and conference papers indexed in databases such as Google Scholar, Scopus, and Web of Science were analyzed. The literature selection was guided by the following criteria:

- studies published between 1999 and 2025;
- research addressing both theoretical and applied models of obedience;
- studies comparing conventional approaches to investigating obedience with technology-assisted methods, including Brain-Computer Interface (BCI) systems and Virtual Reality (VR) environments.

The applied component represents a Proof of Concept (PoC) developed to evaluate the feasibility of BCI technologies as an objective assessment tool in social psychology research. The proposed experimental model employs a Nexus 10 MKII acquisition system with a sampling rate downsampled to 256 Hz from the original 2048 Hz. A four-channel EEG montage (F3, F4, P3, P4) was selected to monitor frontal and parietal cortical activity associated with motivational, cognitive, and empathic processes.

Signal preprocessing included a 50 Hz notch filter to remove electrical interference and a 1–40 Hz band-pass filter to isolate the frequency bands of interest and reduce physiological and environmental artifacts. To simulate conditions involving moral conflict and obedience-related decision-making, a benchmark dataset obtained from PhysioNet was utilized. Experimental scenarios contrasted a baseline relaxation condition with situations involving unjust punishment delivered within an immersive Python/Ursina virtual environment.

EEG data were segmented into 4-second epochs, followed by feature extraction procedures based on power spectral density (PSD) analysis. Statistical validation relied on three neurophysiological indicators: Frontal Alpha Asymmetry (FAA), Frontal Midline Theta (FMT), and Parietal Alpha Power (PAP). These measures were used to evaluate intra-individual and inter-individual variations in neural activity associated with motivational tendencies, cognitive conflict, and empathic engagement.

More specifically, Frontal Alpha Asymmetry served as an indicator of approach-related motivation, Frontal Midline Theta reflected cognitive conflict and decision-making processes, whereas Parietal Alpha Power was used as a marker of empathic involvement and cortical inhibition. Together, these indicators provided an objective framework for assessing psychological processes associated with social obedience.

Although the proposed system is currently undergoing further optimization and validation, the protocol demonstrates the potential of integrating BCI technologies into socio-psychological research and may contribute to the development of a new paradigm for objective assessment within the social and behavioral sciences.

RESEARCH FINDINGS

The neurophysiological assessment conducted through the proposed BCI framework provided a multidimensional representation of cognitive and emotional processes associated with obedience-related decision-making in a virtual environment. The analyses revealed a predominance of lower Alpha power over the left frontal cortex (F3) compared with the right frontal cortex (F4), a pattern generally associated with approach-oriented motivational tendencies. The obtained results suggest that BCI-derived indicators can be used to identify neural correlates of obedience, cognitive conflict, and empathic engagement within ethically acceptable virtual simulations.

1. Acceptance vs. Refusal of Unjust Punishment

The analysis of log-transformed Alpha-band spectral power (8–13 Hz) recorded at frontal locations F3 and F4 revealed a predominance of approach-oriented responses, interpreted in the present study as acceptance of punishment administration. The obtained data showed a mean value of 0.30 and a maximum activation value of 2.82, indicating substantial cognitive engagement during the execution of authority-driven commands despite their morally questionable nature.

These findings are consistent with previous studies demonstrating the persistence of obedience to authority across different social and historical contexts (Blass, 1999; Doliński, 2017). The observed neurophysiological pattern suggests that participants remained engaged in task execution even when confronted with situations involving moral ambiguity.

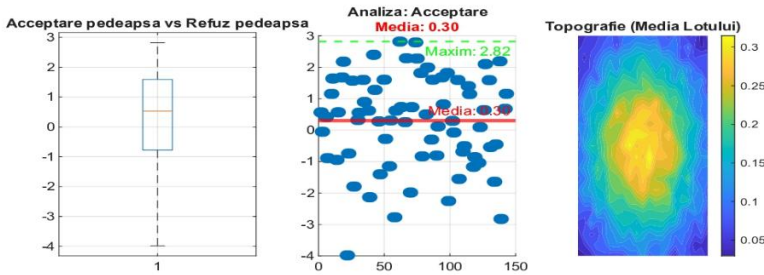

Figure 1. Comparison between Acceptance and Refusal of Unjust Punishment

Source: Author's own research, 2026.

2. Cognitive Conflict

The integration of frontal Theta-band activity (4–8 Hz) yielded a mean Frontal Midline Theta (FMT) value of 5.61, with peak values reaching 45.00. Elevated Theta activity is commonly associated with cognitive control, conflict monitoring, and decision-making processes.

The obtained results suggest the presence of moderate-to-high levels of internal conflict during the administration of virtual punishments, reflecting the tension between obedience to authority and ethical evaluation of one's actions. Such

activation may indicate increased cognitive effort required to reconcile externally imposed instructions with personal moral standards.

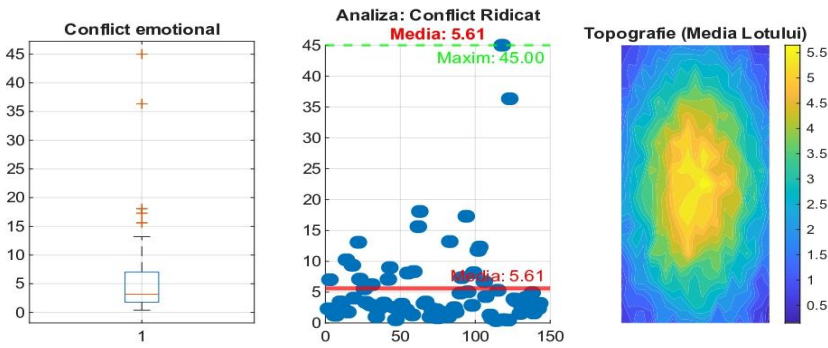

Figure 2. Indicators of Cognitive and Emotional Conflict during Punishment Administration

Source: Author's own research, 2026.

3. Empathy versus Indifference

The analysis of Alpha power recorded at parietal locations P3 and P4 revealed a mean value of 1.97 and a maximum value of 7.16. Increased Alpha activity in these regions may indicate reduced attentional allocation to emotionally salient stimuli and a relative attenuation of empathic engagement.

Within the context of the present study, this pattern may reflect a tendency toward emotional distancing from the virtual victim during punishment administration. These findings provide a potential neurophysiological correlate of the detachment effect frequently discussed in studies of obedience and moral decision-making (Bellucci, 2020; Gonzalez-Franco, 2018).

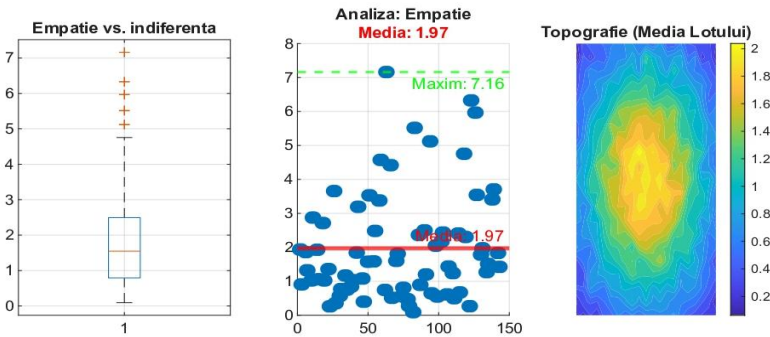

Figure 3. Comparison of Empathy and Indifference Indicators during Unjust Punishment

Source: Author's own research, 2026.

4. Integration of the BCI System

The final stage of the project involved the real-time transmission of neurophysiological data through the Lab Streaming Layer (LSL) protocol to a custom virtual environment developed using the Ursina/Python platform. The implemented architecture successfully transformed EEG-derived parameters into adaptive control

signals, enabling dynamic interaction between neurophysiological states and virtual environmental events.

The technical validation of the system demonstrated the feasibility of integrating BCI technologies into immersive virtual environments designed for socio-psychological research. The results indicate that neurophysiological indicators can be effectively incorporated into adaptive digital systems, opening new perspectives for the objective assessment of cognitive and emotional processes involved in obedience, moral decision-making, and social behavior.

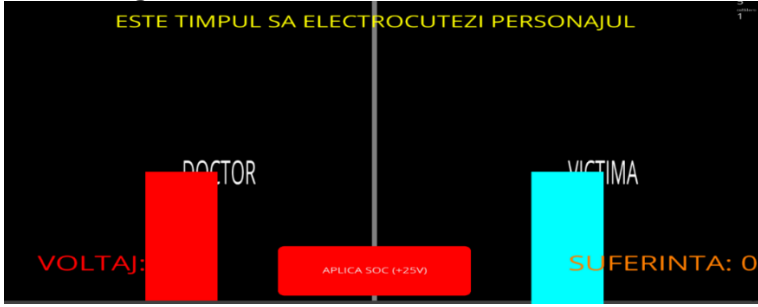

Figure 4. Integration of the BCI System within the Ursina/Python Virtual Environment

Source: Author's own research, 2026.

DISCUSSION

The obtained findings suggest that neurophysiological indicators derived from EEG recordings may provide valuable insights into the cognitive and emotional processes associated with obedience-related decision-making. The observed pattern of Frontal Alpha Asymmetry, characterized by lower Alpha power over the left frontal cortex relative to the right, is generally associated with approach-oriented motivational tendencies. In the context of the present study, this pattern may reflect increased engagement in task execution despite the morally questionable nature of the imposed actions. Such findings are consistent with previous research demonstrating the persistence of obedience to authority across different social contexts (Blass, 1999; Doliński, 2017).

Compared with previous Virtual Reality approaches that relied primarily on self-report measures and behavioral observation (Gonzalez-Franco, 2018), the proposed BCI-based framework introduces an additional layer of objective physiological assessment. The integration of EEG-derived indicators into immersive virtual environments may contribute to a more comprehensive understanding of the mechanisms underlying obedience and moral decision-making.

The observed Frontal Midline Theta activity (mean value = 5.61) suggests the presence of cognitive control and conflict-monitoring processes during the execution of punishment-related actions. This finding is compatible with theoretical perspectives emphasizing the coexistence of moral evaluation and behavioral compliance in situations involving authority pressure (Zhu, 2025). In other words, participants may experience internal conflict without necessarily interrupting the execution of the required task.

The analysis of parietal Alpha activity indicated a tendency toward reduced attentional allocation to the distress-related aspects of the virtual scenario. Although

such patterns should not be interpreted as direct measures of empathy or indifference, they may reflect a relative attenuation of emotional engagement with the virtual victim. This observation is of particular interest in the context of digital environments, where the absence of direct interpersonal contact may facilitate psychological distancing from the consequences of one's actions.

Overall, the findings support the feasibility of combining Brain–Computer Interface technologies with immersive virtual environments to investigate socio-psychological phenomena such as obedience, cognitive conflict, and moral decision-making. At the same time, further empirical validation involving real participants and larger samples is required before drawing definitive conclusions regarding the psychological mechanisms underlying these processes.

CONCLUSIONS

The present study demonstrates the potential applicability of Brain–Computer Interface (BCI) technologies, particularly the Nexus 10 MKII system, for the objective assessment of neurophysiological processes associated with obedience-related decision-making in virtual environments. The obtained results suggest that EEG-derived indicators can provide valuable information regarding cognitive engagement, conflict monitoring, and emotional involvement, complementing traditional sociological and psychological assessment methods.

The proposed experimental framework identified a pattern characterized by increased cognitive engagement, the presence of cognitive conflict, and reduced emotional involvement during the administration of virtual punishments. Although these findings should be interpreted with caution, they indicate the feasibility of using neurophysiological measures to investigate mechanisms underlying obedience and moral decision-making in digitally mediated contexts.

The successful integration of EEG signals into an adaptive Ursina/Python virtual environment further demonstrates the technical feasibility of translating neurophysiological indicators into real-time control parameters. This opens new opportunities for the development of interactive experimental paradigms combining social psychology, neuroscience, and immersive technologies.

At the same time, several limitations should be acknowledged. The current study relies on benchmark datasets and a Proof-of-Concept architecture rather than a full-scale experimental design involving human participants. In addition, issues related to signal synchronization, data quality, and ecological validity require further investigation.

Future research should focus on validating the proposed framework with larger participant samples and real experimental conditions. Moreover, the growing use of neurophysiological technologies in social and behavioral research highlights the importance of developing clear ethical standards and data-protection protocols to ensure the responsible use of neural information in increasingly digitalized societies.

BIBLIOGRAPHY

Bellucci, G., Camilleri, J. A., Eickhoff, S. B., & Krueger, F. (2020). Neural signatures of prosocial behaviors. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 118, 186–195. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2020.07.006>

Blass, T. (1999). The Milgram paradigm after 35 years: Some things we now know about obedience to authority. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(5), 955–978. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1999.tb00134.x>

Doliński, D., Grzyb, T., Folwarczny, M., Grzybała, P., Krzyszycha, K., Martynowska, K., & Trojanowski, J. (2017). Would you deliver an electric shock in 2015? Obedience in the experimental paradigm developed by Stanley Milgram 50 years after the original studies. *Social Psychological and Personality Science*, 8(8), 927–933. <https://doi.org/10.1177/1948550617693060>

Gonzalez-Franco, M., Slater, M., Birney, M. E., Swapp, D., Haslam, S. A., & Reicher, S. D. (2018). Participant concerns for the learner in a virtual reality replication of the Milgram obedience study. *PLOS ONE*, 13(12), e0209704. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209704>

Zhu, M., Zhang, Y., & Li, X. (2025). Milgram's experiment in the knowledge space: Individual navigation strategies. *EPJ Data Science*, 14(1), Article 42. <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-025-00442-x>

Zyma, I., Tukaiev, S., Seleznov, I., Kiyono, K., Popov, A., Chernykh, M., & Shpenkov, O. (2019). EEG during mental arithmetic task. *PhysioNet*. <https://doi.org/10.13026/C2W89R>

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ASSISTED REPRODUCTIVE MEDICINE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

TENDINȚE ÎN DEZVOLTAREA MEDICINEI REPRODUCTIVE ASISTATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL

Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI

PhD in Sociology, Coordinator researcher, National Institute for Economic Research,
Academy of Economic Studies of Moldova,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3241-9864>

Abstract. *The article examines recent trends in the development of assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova in comparison with international developments. Over the past decades, this field has evolved significantly, becoming a viable solution for couples experiencing difficulties in conceiving a child. The study also analyzes the legal and socio-cultural context, highlighting differences between the national and international levels. The utilization rate of assisted reproductive technologies remains lower in the Republic of Moldova than in developed countries, while the majority of procedures are financed through private sources, creating inequalities in access to treatment. Overall, the development of assisted reproductive medicine, both nationally and internationally, is characterized by significant technological advances, increasing social demand, and the need for coherent public health policies. Although technological progress offers new opportunities for infertile couples, challenges related to accessibility, financing, and regulation remain key priorities for ensuring the sustainable development and equity of assisted reproductive medical services.*

Keywords: assisted reproductive medicine, infertility, IVF, health policy, child.

Rezumat. *Articolul examinează tendințele recente în dezvoltarea medicinei reproductive asistate în Republica Moldova, în comparație cu evoluțiile înregistrate la nivel internațional. În ultimele decenii, acest domeniu a cunoscut o dezvoltare semnificativă, devenind o soluție viabilă pentru cuplurile care se confruntă cu dificultăți de concepere a unui copil. Studiul analizează, de asemenea, contextul juridic și socio-cultural, evidențiind diferențele existente între nivelul național și cel internațional. Rata utilizării tehnologiilor reproductive asistate rămâne mai redusă în Republica Moldova comparativ cu țările dezvoltate, iar majoritatea procedurilor sunt finanțate din surse private, ceea ce generează inegalități în accesul la tratament. În ansamblu, dezvoltarea medicinei reproductive asistate, atât pe plan național, cât și internațional, este caracterizată de progrese tehnologice semnificative, creșterea cererii sociale și necesitatea unor politici coerente de sănătate publică. Deși progresul tehnologic oferă noi oportunități pentru cuplurile infertile, provocările privind accesibilitatea, finanțarea și reglementarea rămân priorități esențiale pentru dezvoltarea durabilă și asigurarea echității serviciilor de medicină reproductivă asistată.*

Cuvinte-cheie: medicina reproductivă asistată, infertilitate, FIV, politici de sănătate, copil.

INTRODUCTION

Infertility is recognized by the World Health Organization as a disease of the reproductive system, characterized by the inability to achieve a clinical pregnancy

after 12 months of regular, unprotected sexual intercourse, or due to an impairment of a person's capacity to reproduce, either as an individual or with their partner. Fertility interventions may be initiated in less than one year depending on medical, sexual, and reproductive history, age, clinical findings, and diagnostic testing. Infertility is a disease that causes disability by impairing function (Zegers-Hochschild et al., 2017). Recent global estimates suggest that approximately 17.5% of adults worldwide (approximately 1 in 6 individuals) experience infertility during their lifetime (World Health Organization, 2023). Data for the Eastern European region, including the Republic of Moldova, indicate similar levels.

Assisted reproductive medicine has experienced accelerated development in recent decades, becoming an essential component of modern healthcare systems. In this context, assisted reproductive technologies, including in vitro fertilization, artificial insemination, and other related procedures, have become essential solutions for overcoming difficulties in conception. Technologies such as intracytoplasmic sperm injection, gamete and embryo cryopreservation, and oocyte and sperm donation have radically transformed therapeutic options for infertile couples. Since the first in vitro fertilization procedure was performed in 1978, the field has evolved rapidly, and it is estimated that millions of children have been conceived through these technologies. In the Republic of Moldova, the development of this field is relatively recent and faces multiple structural constraints, including limited access, high costs, and an institutional framework that is still being consolidated, although the demand for these services is significant.

One of the key drivers of the growing demand for assisted reproductive technologies is the postponement of parenthood, a phenomenon widely documented in Europe. Studies show that delaying the birth of the first child is associated with a decline in biological fertility (Schmidt et al., 2012), particularly after the age of 35, which leads to an increased reliance on assisted reproductive technologies, whose success rates are nevertheless limited at older ages. This trend is consistent with the broader framework of the Second Demographic Transition, characterized by increased individual autonomy, changing family values, and the diversification of life patterns (Kaa & Dirk, 1998).

At the same time, the expansion of the use of these technologies generates a series of important ethical and social challenges. Among the most frequently debated topics are embryo selection, the use of gamete donors, and surrogacy, each of which raises questions related to rights, responsibility, and the limits of medical intervention. In this context, the implementation and development of assisted reproductive technologies require a rigorous ethical framework and clear regulations capable of ensuring a balance between scientific progress and the protection of fundamental social values.

The international literature on assisted reproductive medicine has expanded considerably over the past two decades, reflecting both rapid technological advances and the complexity of the social, economic, and ethical implications of these interventions. However, a critical analysis of existing studies reveals conceptual fragmentation and a disproportionate focus on developed-country contexts, which limits the applicability of findings to middle-income states and healthcare systems in transition, such as the Republic of Moldova.

Regarding the evolution and expansion of assisted reproductive technologies, studies based on data from the European Society of Human Reproduction and Embryology demonstrate a steady increase in the use of these technologies in Europe, supported by the development of medical infrastructure and reporting mechanisms. Thus, in 2018, in 21 countries, 476,760 treatment cycles were recorded for a total population of approximately 300 million inhabitants, allowing for an estimated average of 1,581 cycles per one million inhabitants (European Society of Human Reproduction and Embryology et al., 2023). Longitudinal analyses highlight not only the quantitative expansion of procedures but also improvements in success rates.

The economic dimension of access to assisted reproductive technologies is systematically addressed in the specialized literature, particularly through the lens of costs and financing mechanisms, emphasizing the importance of balancing patient out-of-pocket expenses and the social benefits of fertility treatments. On average, a one-percentage-point decrease in the cost of a cycle as a proportion of disposable income is associated with a 3.2 percent increase in utilization. Access to assisted reproductive medicine has also been independently and negatively associated with the number of embryos transferred, indicating that a 10-percentage-point decrease in cycle cost relative to disposable income predicts a 5.1 percent increase in single embryo transfer cycles. Thus, the relative cost borne by consumers for assisted reproductive treatment predicts both access levels and the number of embryos transferred. Policies influencing the financing of assisted reproductive medicine should be based on these findings in order to ensure equitable access to treatment and responsible clinical practices regarding embryo transfer (Chambers et al., 2014).

Another important strand of recent research concerns socio-cultural attitudes toward assisted reproductive technologies. Comparative studies show that the acceptance of these technologies varies significantly across societies and is influenced by religious, cultural, and normative factors. For example, a Hungarian study found that although the majority of respondents held a very positive attitude toward assisted reproductive medicine, religious respondents were less supportive of these technologies (Szalma & Bitó, 2021).

MATERIALS AND METHODS

The study employs a mixed methodological approach based on the analysis of available statistical data, international reports (World Health Organization; European Society of Human Reproduction and Embryology), the analysis of the national legislative framework, and the synthesis of relevant scientific literature. The comparative method is used to highlight differences between the Republic of Moldova and other European countries and to identify common trends and specific national characteristics in the development of assisted reproductive medicine.

The aim of this article is to analyze the development of assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova in relation to international trends, highlighting the main advances, existing gaps, and directions for intervention in health policy. To achieve this aim, the study critically examines statistical indicators, regulatory frameworks, and scientific evidence concerning the accessibility, utilization, and development of assisted reproductive technologies.

In order to achieve the proposed objectives, the following hypotheses were formulated: (1) the high cost of procedures represents the main barrier to accessing

assisted reproductive services in the Republic of Moldova; (2) the development of supportive public policies is associated with an increased utilization of assisted reproductive technologies; and (3) trends observed in the Republic of Moldova are convergent with those in the European context, although their pace of development remains slower.

RESEARCH FINDINGS

In analyzing the use of assisted reproductive technologies, it is essential to move beyond a strictly individual perspective and incorporate structural and institutional dimensions. Decisions regarding the use of assisted reproductive technologies are not determined solely by the desire to have children or by attitudes toward these procedures, but are profoundly influenced by the socio-economic context and the public policy framework within which individuals formulate and realize their reproductive intentions.

The proposed conceptual model explains the mechanisms through which various factors influence access to and utilization of assisted reproductive technologies in the Republic of Moldova. Individual characteristics, such as age, gender, educational attainment, income, and place of residence, constitute fundamental determinants. These factors influence both the level of knowledge and attitudes toward assisted reproductive medicine. For example, individuals with higher levels of education tend to be better informed and more open to the use of reproductive technologies.

At the same time, these variables do not operate independently but interact with one another, shaping distinct profiles of access and receptivity. Age, for instance, is relevant not only from a biological perspective but also from a cognitive and normative one, as different generational cohorts may have varying levels of exposure to information and differing degrees of acceptance of medical interventions in reproduction. Similarly, gender influences the way individuals relate to these technologies, with women generally being more informed and more actively involved in reproductive health decisions, while also being more directly affected by the biological and social constraints associated with fertility.

Income and place of residence introduce an important structural dimension. Individuals with higher incomes not only have a greater capacity to cover the costs of treatment but also enjoy better access to specialized medical services and reliable sources of information. In contrast, residents of rural areas or regions with limited medical infrastructure often face additional barriers, both in terms of physical access to services and access to accurate and up-to-date information.

From an analytical perspective, these findings suggest that socio-demographic factors influence the use of assisted reproductive technologies through indirect mechanisms mediated by information and individual attitudes. Thus, socio-economic inequalities translate into disparities in knowledge and perception, which, in turn, generate significant differences in both the intention and the ability to use these technologies. Consequently, the analysis of assisted reproduction must integrate both individual and structural dimensions in order to adequately explain the variations observed at the population level.

The level of knowledge about assisted reproductive technologies plays a central role within the model, acting as a mediating variable between socio-

demographic characteristics and individual perceptions. A higher level of information contributes to reducing uncertainty, increasing trust in medical procedures, and fostering positive attitudes toward treatment. At the same time, information performs not only a descriptive but also a formative function, influencing how individuals interpret the risks, benefits, and ethical implications of assisted reproductive technologies.

Access to accurate and comprehensive information helps overcome misconceptions and stigmatization associated with infertility and fertility treatments, thereby contributing to the normalization of these practices within society. In the absence of an adequate level of knowledge, decisions regarding treatment may be influenced by emotional factors, stereotypes, or incomplete information, limiting individuals' capacity to make informed choices.

Furthermore, the level of knowledge is closely related to the availability and quality of information sources. Access to specialized medical services, professional counseling, and public information campaigns can amplify the positive effects of knowledge, whereas their absence may maintain or even reinforce disparities among social groups. Information therefore becomes a key mechanism through which socio-demographic inequalities are transformed into differences in perception and behavior.

Within the proposed conceptual model, knowledge represents not merely an intermediate stage but a fundamental determinant that structures the relationship between individual circumstances and decisions regarding the use of assisted reproductive technologies.

Perceptions of the effectiveness, safety, and ethical acceptability of assisted reproductive technologies directly influence the intention to use them. These perceptions include attitudes toward in vitro fertilization, assessments of potential risks, and the influence of social and cultural norms. In particular, perceptions of treatment effectiveness strengthen confidence in expected outcomes, whereas the evaluation of medical, psychological, and social risks may function either as a deterrent or as a component of informed decision-making.

Individuals respond not only to objective information but also to the ways in which that information is interpreted and internalized, depending on personal experiences, available knowledge, and the broader social context. The ethical and normative dimension exerts a particularly strong influence. The acceptability of in vitro fertilization and related procedures is frequently filtered through cultural values, religious beliefs, and social norms concerning family, parenthood, and medical intervention in natural reproductive processes.

In societies where these technologies are regarded as legitimate and compatible with dominant social values, the intention to use them tends to be higher. Conversely, in contexts characterized by moral reservations or social stigmatization, even well-informed individuals may be reluctant to resort to such procedures.

Therefore, perceptions and attitudes represent more than an intermediate stage between information and behavior. They constitute an essential interpretative filter through which knowledge is transformed into intention. Within the conceptual model, they explain variations in decisions regarding the use of assisted reproductive technologies and highlight the determining role of cultural and symbolic factors in the reproductive decision-making process.

Intention represents an essential stage between attitude and actual behavior, according to theoretical models in the field of health, such as the Theory of Planned Behavior. From this perspective, intention reflects an individual's readiness to act and synthesizes the cumulative influence of attitudes, perceived social norms, and perceived behavioral control. Thus, even when an individual develops favorable attitudes toward the use of assisted reproductive technologies, their transformation into actual behavior depends on the extent to which the individual perceives having control over the decision and access to the necessary resources.

In this sense, intention becomes a proximal predictor of behavior, but not a sufficient one, as it remains conditioned by contextual factors such as costs, availability of services, and institutional support. In the case of assisted reproductive technologies, the intention to use them may be influenced by a combination of cognitive, emotional, and social factors, including the desire to have children, family expectations and norms, and the perceived likelihood of success.

At the same time, the gap between intention and actual behavior highlights the existence of structural barriers that may prevent the realization of a decision, even in the presence of a strong intention. Therefore, the inclusion of intention as a distinct variable in the conceptual model allows for a more nuanced understanding of the decision-making process, emphasizing that the actual use of assisted reproductive technologies results from a complex interaction between individual factors and contextual conditions.

The actual use of assisted reproductive technologies constitutes the final (dependent) variable of the model and reflects real access to reproductive services. It represents the concrete outcome of the interaction among individual characteristics, level of information, previously formed perceptions and intentions, and structural conditions that facilitate or constrain access to these services.

From an analytical perspective, actual use should not be understood solely as a direct consequence of intention, but rather as the result of a complex process influenced by contextual factors such as costs, availability of medical infrastructure, the legislative framework, and institutional support. Thus, even in the presence of a clear intention to use these technologies, actual access may be restricted by economic or geographical barriers, which explains the frequently observed discrepancy between intention and behavior.

Moreover, actual use is influenced by the characteristics of the healthcare system, including the level of development of assisted reproductive services, the territorial distribution of clinics, and the degree to which such services are integrated into public reproductive health policies. In this sense, the dependent variable captures not only individual behavior but also the capacity of the healthcare system to respond to the reproductive needs of the population.

Therefore, the analysis of the actual use of assisted reproductive technologies allows for the assessment of how reproductive intentions are translated into practice and highlights both the effectiveness of public policies and the existence of potential inequalities in access among different socio-demographic groups.

Contextual factors play an essential role in shaping the use of assisted reproductive technologies, acting both as barriers and as facilitators of access. On the one hand, the high costs associated with procedures, limited access to specialized

services, and insufficiently developed infrastructure significantly reduce the likelihood of utilizing assisted reproductive technologies, even when individuals or couples express a positive intention to do so. These economic and structural constraints may transform reproductive intentions into options that are difficult to realize in practice.

On the other hand, public policies have the capacity to counterbalance these barriers. Support measures such as subsidies, dedicated national programs, and favorable regulations contribute to increasing accessibility and may stimulate the use of assisted reproductive services. In this respect, state intervention becomes a determining factor in reducing inequalities in access and facilitating the realization of reproductive intentions.

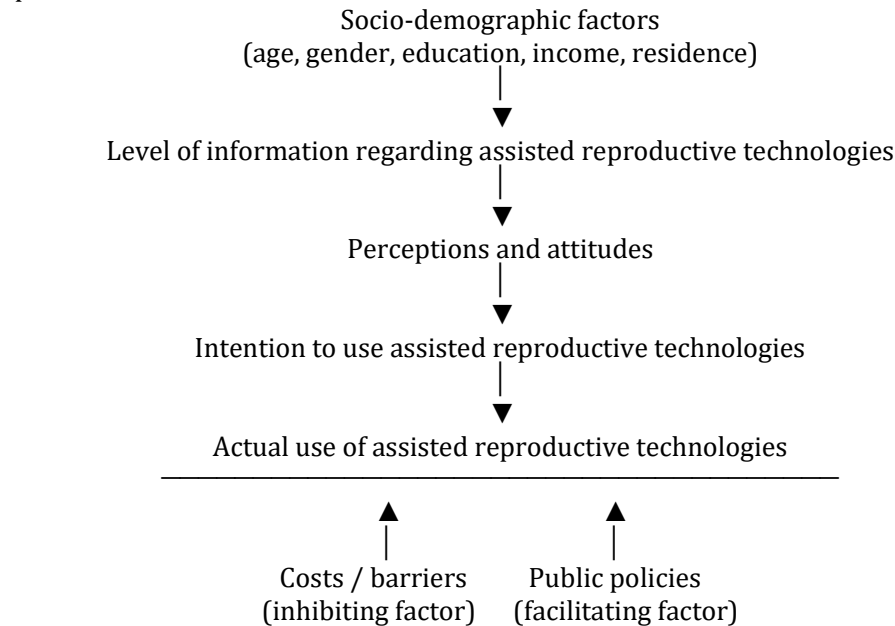

Figure 1. Conceptual model of the determinants of the use of assisted reproductive technologies

Source: Elaborated by the author.

In the Republic of Moldova, in vitro fertilization has been successfully practiced since 1995. The first embryology laboratory was established at the National Center for Reproductive Health and Medical Genetics, where more than 1,200 children were born through in vitro fertilization during the first 15 years of activity. Until 2012, these services were provided exclusively by the public sector; however, Law No. 138/2012 enabled the involvement of accredited private providers. Currently, assisted reproductive services are offered exclusively by the private sector through five medical centers. All five assisted reproductive medicine centers are located in Chişinău, which limits access for residents of rural and remote areas.

Law No. 138 on reproductive health was amended in 2017 and 2022 to allow gamete donation and access to assisted reproductive technologies for single women. At the same time, clear mechanisms for monitoring and reporting remain underdeveloped. The country lacks a robust national registry of assisted reproductive procedures, similar to that maintained by the European Society of Human

Reproduction and Embryology, which would enable systematic monitoring of outcomes, safety, and efficiency. Furthermore, national regulations remain only partially harmonized with European standards regarding gamete donation, surplus embryos, preimplantation genetic testing, and reproductive tourism.

Compared with European Union countries, the Republic of Moldova has a regulatory framework that exists but remains partial and continuously evolving, requiring regular updates in response to scientific and technological progress. Important gaps persist, including the absence of consolidated regulations concerning the number of embryos transferred, the prevention of multiple pregnancies, and the long-term monitoring of children born through assisted reproductive technologies. In addition, coherent national strategies addressing infertility and assisted reproductive medicine as integral components of reproductive health and demographic policies remain limited or fragmented.

The annual number of in vitro fertilization cycles is estimated at approximately 800–1,200. The utilization rate remains significantly below the European average, with fewer than 500 cycles per one million inhabitants. Moreover, all clinics providing these services operate within the private sector. This situation reflects both the financial limitations faced by the population and the limited capacity of the public healthcare system to support such services.

One of the most significant barriers is the high cost of treatment. A single in vitro fertilization cycle costs between 2,500 and 4,000 euros, while the average monthly income in the Republic of Moldova remains substantially lower than in most European Union countries. Consequently, the defining characteristic of assisted reproductive medicine in Moldova is its predominantly private financing model. Most procedures are paid directly by patients through out-of-pocket expenditures, making treatment inaccessible for a large proportion of individuals and couples with low or middle incomes. Public health insurance coverage, where available, is limited and often does not fully reimburse medications, laboratory procedures, and related medical services.

Although initiatives for partial subsidization exist, they cover only a limited number of beneficiaries and do not ensure continuity of treatment. As a result, substantial social inequalities in access to assisted reproductive technologies persist, favoring couples with higher incomes. The National In Vitro Fertilization Program, launched in 2017, annually reimburses approximately 60 procedures through the National Health Insurance Company in private clinics. However, only 47 procedures were performed under the program in 2023 and 43 in 2024. The average reimbursement amounted to 31,729 Moldovan lei per procedure and increased to 46,687 Moldovan lei in 2025. By 2023, the total number of nationally funded procedures had reached 316, with a success rate of approximately 40%, comparable to international standards. In addition, the municipal Chişinău program supported 122 procedures by 2024, achieving a success rate of 37%.

The experience of countries that have introduced public financing schemes, such as Belgium, Denmark, France, and Israel, demonstrates that partial cost coverage reduces inequalities in access and may promote safer reproductive health practices, including single-embryo transfer and the reduction of multiple pregnancies. In the absence of similar mechanisms, the predominance of private financing in the Republic

of Moldova contributes to limited access for couples from rural areas and low-income groups, the postponement or abandonment of treatment for financial reasons, and reproductive migration to foreign clinics where the perceived balance between cost and quality is more favorable.

In addition to economic barriers, the use of assisted reproductive technologies is influenced by a low level of public awareness, the stigmatization of infertility, and cultural perceptions regarding medical interventions in reproduction. In societies with strong familistic values, such as the Republic of Moldova, infertility may be associated with feelings of shame and social isolation, which can delay access to specialized services.

Studies indicate that acceptance of assisted reproductive technologies in Moldova is increasing, although it remains below the levels observed in many Western countries. Religious beliefs and traditional norms continue to influence reproductive decisions. Options such as oocyte or sperm donation and embryo cryopreservation may generate ethical and religious dilemmas. Furthermore, the level of public knowledge regarding the causes of infertility, the effectiveness of assisted reproductive medicine, and its associated risks remains uneven, contributing either to delayed referral to specialists or to unrealistic expectations and, conversely, excessive reluctance toward treatment.

Psychological counseling remains insufficiently developed as an integral component of infertility treatment, despite being recommended by international guidelines.

The findings of this study highlight that the development of assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova should be interpreted not merely as a matter of technological capacity, but as a complex phenomenon situated at the intersection of socio-economic inequalities, healthcare policy frameworks, and contemporary demographic transformations.

In Western European countries, the integration of assisted reproductive technologies into public healthcare systems reflects a universalistic approach, whereby infertility is recognized as a legitimate medical condition requiring public intervention. In contrast, in the Republic of Moldova, the high dependence on direct out-of-pocket payments suggests a residual model in which access is largely conditioned by individual financial resources. In this context, a form of stratified reproductive inequality emerges, whereby the benefits of technological progress are distributed unevenly across social groups.

Moreover, the findings can be interpreted through the concept of reproductive governance, which emphasizes the role of the state and institutions in regulating reproductive behavior. The lack of coherent policies and a well-defined legislative framework in the Republic of Moldova reflects a fragmented governance model characterized by ad hoc interventions and the absence of an integrated strategic vision. By comparison, European Union countries benefit from consolidated policies supported by financing and monitoring mechanisms. This structural difference directly influences both access to and utilization of assisted reproductive technologies.

Another essential aspect concerns the relationship between assisted reproductive technologies and advanced demographic transition. At the European level, the growing use of these technologies is associated with the postponement of

parenthood and declining fertility rates and is increasingly integrated into broader pronatalist policies. In the Republic of Moldova, however, assisted reproductive technologies have not yet been fully incorporated as a strategic instrument of demographic policy. This situation reflects an institutional underutilization of reproductive potential despite existing demographic pressures.

It is important to emphasize that expanding access to assisted reproductive technologies does not automatically lead to a substantial increase in fertility at the population level. Although these technologies have a limited impact on aggregate demographic indicators, they are of considerable importance at the individual level, contributing to improved quality of life and the realization of reproductive intentions. From this perspective, investments in assisted reproductive technologies should be justified not only through demographic considerations, but also through the principles of reproductive rights and social equity.

DISCUSSION

The analysis highlights a paradox: although the prevalence of infertility in the Republic of Moldova is comparable to that observed in other European countries, access to assisted reproductive medicine remains significantly lower. As a result, a discrepancy emerges between the potential need for treatment and the actual utilization of services.

The main determinants of this discrepancy are the following.

Financial barriers. High out-of-pocket costs borne directly by patients represent the principal obstacle to accessing assisted reproductive services. In the absence of substantial public support, assisted reproductive medicine remains accessible primarily to population groups with above-average incomes.

Unequal availability and territorial distribution of services. The concentration of assisted reproductive centers in the capital city and their absence from many regions of the country limit geographical accessibility, particularly for couples *living in rural areas*.

Lack of a national registry and systematic data collection. In the absence of standardized clinical data collection, it is difficult to assess service quality, compare outcomes with international standards, and provide an evidence-based foundation for policy decisions. The Republic of Moldova is likely aligned with the group of countries characterized by a relatively low volume of assisted reproductive procedures relative to population size, a strong geographical concentration of services in urban centers, and an unreported share of “external” utilization through reproductive tourism.

Without a national registry and systematic reporting mechanisms, it is difficult to conduct comparative evaluations of the performance of assisted reproductive centers operating in the country. Integration into a monitoring system compatible with the standards of the European Society of Human Reproduction and Embryology and the International Committee for Monitoring Assisted Reproductive Technologies would allow:

- evaluation of pregnancy and live-birth rates per treatment cycle;
- monitoring of complications, such as ovarian hyperstimulation syndrome, multiple pregnancies, and preterm births;
- improvement of service quality through systematic feedback and benchmarking.

Consequently, the Republic of Moldova remains at an intermediate stage of development, where basic regulations governing the use of assisted reproductive technologies exist, but robust mechanisms for mandatory reporting, supervision, and evaluation are still lacking. Furthermore, infertility and assisted reproductive medicine have not yet been fully integrated into national health strategies and demographic policies, as recommended by the World Health Organization.

Socio-cultural factors. The stigmatization of infertility and the relatively low level of public awareness may delay help-seeking behavior and reduce the acceptance of assisted reproductive technologies. The persistence of infertility-related stigma, combined with limited public knowledge, contributes to lower demand for assisted reproductive services. This phenomenon may be interpreted through theories of reproductive norms and the social construction of parenthood, which remain strongly rooted in traditional models. Thus, even under conditions of increasing technological availability, the actual use of assisted reproductive technologies continues to be filtered through cultural and symbolic mechanisms.

Partially harmonized legislative framework. Further revision and clarification of regulations concerning gamete donation, cryopreservation, the number of embryos transferred, the use of preimplantation genetic testing, and patient protection are necessary to ensure alignment with international standards and best practices.

The findings confirm the relationships proposed in the conceptual model and highlight the interdependence between individual and structural factors in the utilization of assisted reproductive technologies. Socio-demographic characteristics significantly influence both the level of information and access to reproductive services, while higher levels of knowledge are associated with greater acceptance of these technologies.

At the same time, perceptions and attitudes toward assisted reproduction are directly reflected in the intention to use such services, thereby shaping the final decision of individuals and couples. The analysis also underscores the determining role of contextual factors. High treatment costs constitute the principal barrier to access, whereas public policies can exert a facilitating effect by increasing accessibility and encouraging the utilization of assisted reproductive technologies.

Overall, these findings are consistent with the international literature, which emphasizes that inequalities in access to infertility treatment remain substantial and that infertility should be understood not only as a medical condition, but also as a social and economic issue.

Scientific studies highlight that the use of assisted reproductive technologies cannot be explained exclusively by economic or demographic factors, but is also profoundly influenced by cultural dimensions. The study conducted by Präg and Mills (2017) demonstrates that, although economic development is initially associated with higher utilization rates of assisted reproductive technologies, the importance of this factor decreases considerably when cultural factors and social values are taken into account. In particular, the authors show that cultural norms regarding the acceptability of assisted reproduction constitute the strongest predictor of the use of these technologies. In other words, even in contexts where adequate economic resources and medical infrastructure are available, the level of utilization of assisted

reproductive technologies largely depends on the extent to which society perceives such interventions as legitimate and socially acceptable (Präg & Mills, 2017).

These findings support the results of the present study, in which individual perceptions and attitudes emerged as important determinants of the intention to use assisted reproductive technologies. In this regard, the relationship identified between the level of information, social acceptance, and the intention to resort to assisted reproductive technologies may be interpreted not only as an individual cognitive process, but also as a reflection of a broader normative and cultural framework.

Therefore, the use of assisted reproductive technologies should be analyzed from an integrated perspective, in which economic and institutional factors are mediated by cultural values and social representations. Such an approach helps explain why, in certain contexts, the expansion of public support programs or reductions in treatment costs do not automatically lead to proportional increases in utilization if they are not accompanied by changes in attitudes and levels of social acceptance. Consequently, effective public policies in the field of assisted reproduction should extend beyond strictly financial interventions and include educational and cultural measures aimed at increasing public awareness and normalizing the use of these technologies within society.

The findings also highlight a structural gap between the Republic of Moldova and more developed countries. This gap is determined not only by differences in economic development, but also by the absence of a coherent national strategy, insufficient public investment, and the limited integration of assisted reproductive technologies into demographic and reproductive health policies. In the context of a pronounced demographic decline, the development of assisted reproductive technologies could contribute to increasing birth rates, supporting infertile couples, and reducing reproductive migration for treatment abroad.

At the same time, international experience demonstrates that public financing mechanisms significantly increase access to treatment, that clear regulatory frameworks reduce ethical and medical risks, and that the integration of assisted reproductive technologies into broader family-support policies can generate positive long-term effects.

The analysis further reveals significant opportunities for the development of the assisted reproduction sector, which could improve both accessibility and service effectiveness. A first priority concerns alignment with European standards, both in terms of the regulatory framework and the quality of medical services. This process requires legislative harmonization, the strengthening of regulatory mechanisms, and the adoption of best practices implemented in European countries with well-developed assisted reproduction systems.

A second strategic direction involves the expansion of public support programs. Increasing the number of publicly funded treatment cycles, broadening eligibility criteria, and reducing out-of-pocket expenses could diminish inequalities in access and encourage the utilization of services among vulnerable population groups.

Finally, the integration of technological innovations represents an important opportunity for improving the effectiveness and success rates of assisted reproductive procedures, while also enhancing the quality and safety of services provided to patients.

CONCLUSIONS

At the international level, the prevailing trend is the integration of assisted reproductive medicine into public health policies and demographic strategies through the partial inclusion of assisted reproductive technologies in health insurance coverage schemes, the promotion of equitable access to treatment, and the implementation of rigorous systems for monitoring outcomes and associated risks. For the Republic of Moldova, adapting these directions to available resources and the national socio-economic context is of particular importance. Even partial forms of public support, such as the co-financing of a limited number of treatment cycles for eligible couples or the reimbursement of specific medications and diagnostic investigations, could contribute to reducing inequalities in access and promoting a more rational use of services.

The findings of this study indicate that the development of assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova is influenced by a complex interplay of structural, institutional, economic, and cultural factors. Although the country has made important progress in expanding the availability of assisted reproductive services, significant disparities remain in terms of accessibility, financing mechanisms, regulatory development, and public awareness.

Reducing the existing gap between the Republic of Moldova and European Union countries requires an integrated approach that combines the recognition of infertility as a public health issue, the development of sustainable financing mechanisms, the strengthening of the legislative and institutional framework, and interventions aimed at increasing public awareness and transforming social attitudes toward infertility and assisted reproduction.

Only under these conditions can assisted reproductive technologies evolve from a niche medical service into a meaningful public policy instrument capable of contributing not only to the realization of individual reproductive aspirations and improved quality of life, but also to broader public health and long-term demographic objectives.

BIBLIOGRAPHY

Chambers, G. M., Hoang, V. P., Sullivan, E. A., Chapman, M. G., Ishihara, O., Zegers-Hochschild, F., Nygren, K. G., & Adamson, G. D. (2014). The impact of consumer affordability on access to assisted reproductive technologies and embryo transfer practices: An international analysis. *Fertility and Sterility*, 101(1), 191–198.e4. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2013.09.005>

European IVF Monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), Smeenk, J., Wyns, C., De Geyter, C., Kupka, M., Bergh, C., Cuevas Saiz, I., De Neubourg, D., Rezabek, K., Tandler-Schneider, A., Rugescu, I., & Goossens, V. (2023). ART in Europe, 2019: Results generated from European registries by ESHRE. *Human Reproduction*, 38(12), 2321–2338. <https://doi.org/10.1093/humrep/dead197>

Kaa, D. J. van de. (1998). Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behavior. *Population and Development Review*, 24(Supplement), 290–331.

Präg, P., & Mills, M. C. (2017). Cultural determinants influence assisted reproduction usage in Europe more than economic and demographic factors. *Human Reproduction*, 32(11), 2305–2314. <https://doi.org/10.1093/humrep/dex298>

Schmidt, L., Sobotka, T., Bentzen, J. G., Nyboe Andersen, A., & ESHRE Reproduction and Society Task Force. (2012). Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. *Human Reproduction Update*, 18(1), 29–43. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmr040>

Szalma, I., & Bitó, T. (2021). Knowledge and attitudes about assisted reproductive technology: Findings from a Hungarian online survey. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, 13, 75–84. <https://doi.org/10.1016/j.rbms.2021.06.005>

World Health Organization. (2023). *Infertility prevalence estimates, 1990–2021*. World Health Organization.

Zegers-Hochschild, F., Adamson, G. D., Dyer, S., Racowsky, C., de Mouzon, J., Sokol, R., Rienzi, L., Sunde, A., Schmidt, L., Cooke, I. D., Simpson, J. L., & van der Poel, S. (2017). The International Glossary on Infertility and Fertility Care, 2017. *Fertility and Sterility*, 108(3), 393–406. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2017.06.005>

**PHILOSOPHY OF HAPPINESS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CRISIS: SEARCH
FOR NEW MEANING AND MORAL GUIDELINES**

**ФІЛОСОФІЯ ЩАСТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ: ПОШУК НОВИХ СЕНСІВ І
МОРАЛЬНИХ ОРІЄНТИРІВ**

**FILOSOFIA FERICIRII ÎN CONDIȚIILE CRIZELOR GLOBALE: CĂUTAREA UNOR NOI
SEMNIFICAȚII ȘI REPERE MORALE**

Iryna OLIYNYK

Assistant Lecturer, Department of Pedagogical Education and Humanities, Municipal
Institution of Higher Education “Kremenchuk Humanitarian and Technological
Academy” of the Poltava Regional Council, Kremenchuk, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8042-632X>

Elizaveta KALINICHENKO

Bachelor's Degree Student, Municipal Institution of Higher Education “Kremenchuk
Humanitarian and Technological Academy” of the Poltava Regional Council,
Kremenchuk, Ukraine

Abstract. *This study addresses contemporary challenges related to the search for happiness in a context marked by the dominance of material values and increasing social pressure to achieve externally defined success. It examines how a one-dimensional interpretation of happiness, focused primarily on material achievement and social recognition, may contribute to psychological difficulties and internal crises. The authors argue for the necessity of reconsidering prevailing approaches in psychological research that emphasize mainly external determinants of well-being. Greater attention to spiritual, moral, and humanistic dimensions is proposed as essential for understanding the multidimensional nature of happiness. Such an approach may support the formation of new life guidelines and moral orientations in a world characterized by instability and global crisis.*

Keywords: *happiness; meaning; global crisis; moral guidelines; harmony; values; psychological resources.*

Резюме. *Стаття присвячена аналізу проблеми щастя в умовах сучасних глобальних криз, що характеризуються соціальною, економічною та екзистенційною нестабільністю. Підкреслюється, що в сучасному суспільстві щастя часто отожднюється з матеріальним добробутом і зовнішнім успіхом, однак наукові дослідження та філософські підходи свідчать, що ці чинники не гарантують психологічного благополуччя і можуть призводити до внутрішніх криз. У роботі розглядаються ідеї класичних філософів (Паскаль, Ламетрі, Сковорода) у поєднанні із сучасними підходами до розуміння сенсу життя та адаптації в кризових умовах. Наголошується, що справжнє щастя визначається не лише зовнішніми умовами, а передусім внутрішніми ресурсами особистості: самопізнанням, духовністю, моральними цінностями та соціальною відповідальністю. У кризових умовах людина змушена переосмислювати власні цінності та шукати нові смисли існування. Криза розглядається як стан втрати, але водночас як можливість особистісної трансформації та відновлення життєвих орієнтирів. Філософія щастя виступає важливим ресурсом психологічної стійкості та адаптації. Зроблено висновок, що*

щастя не зводиться до матеріального добробуту, а є результатом внутрішньої гармонії, соціальної підтримки та розвитку психологічних ресурсів, таких як оптимізм, надія та самореалізація.

Ключові слова: щастя, криза, сенс життя, моральні орієнтири, духовність, цінності, психологічна стійкість.

Rezumat. *Articolul analizează problematica fericirii în contextul crizelor globale contemporane, marcate de instabilitate socială, economică și existențială. Este evidențiat faptul că în societatea modernă fericirea este frecvent asociată cu bunăstarea materială și succesul extern, însă cercetările și reflecțiile filosofice arată că aceste dimensiuni nu conduc automat la împlinire psihologică, ci pot genera dezechilibre emoționale și crize interioare. Lucrarea explorează contribuțiile unor filosofi clasici (Pascal, La Mettrie, Skovoroda) și le corelează cu perspective contemporane asupra sensului vieții și adaptării în condiții de criză. Se subliniază că fericirea autentică implică nu doar factori externi, ci mai ales dimensiuni interioare precum autocunoașterea, echilibrul moral, spiritualitatea și responsabilitatea față de sine și ceilalți. În condițiile crizelor economice, sociale și ecologice, individul este determinat să își reevalueze valorile și să își redefinească sensul existenței. Criza este interpretată ca o etapă de pierdere, dar și ca oportunitate de reconstrucție a identității și sensului personal. În acest context, filosofia fericirii devine un instrument de reziliență psihologică, facilitând adaptarea și dezvoltarea personală. Concluzia principală evidențiază faptul că fericirea nu este un rezultat al acumulării materiale, ci al echilibrului interior, al relațiilor sociale armonioase și al dezvoltării resurselor psihologice precum optimismul, speranța și capacitatea de autorealizare.*

Cuvinte cheie: fericire; sens; criză globală; orientări morale; armonie; valori; resurse psihologice.

Наша епоха характеризується невизначеністю та численними викликами, які змушують людину по-новому подивитися на питання щастя. Філософське осмислення цього феномену стає ключовим для пошуку сенсу життя і формування нових цінностей, які здатні подолати кризові явища та зберегти людяність.

Сучасний соціум часто ототожнює щастя з матеріальним добробутом, індивідуальним успіхом і досягненням зовнішніх благ. Проте статистика і дослідження показують: зростання матеріального рівня життя не веде автоматично до зростання відчуття щастя, а навпаки — може сприяти депресіям та невротичним станам. Щастя є феноменом, що залежить передусім від внутрішнього, духовного стану людини та її соціальної інтеграції, а не лише від зовнішніх чинників (Афанасьєва, 2019).

Питання щастя неодноразово ставало об'єктом уваги філософів, кожен із яких розглядав його під своїм кутом зору.

Б. Паскаль підкреслює, що «наша гідність у мисленні...» і саме здатність мислити є основою людської моральності. Водночас розум, за Паскалем, не усуває трагізм людського існування, а лише його усвідомлює, тому людина прагне відволікання у зовнішній суєті. Він доходить висновку, що розум сам по собі не рятує людину, а єдиним виходом постає духовний вимір, віра та внутрішнє звернення до Бога.

Ж. О. Ламетрі, навпаки, представляє сенсуалістичну традицію, підкреслюючи єдність душі й тіла та первинність чуттєвого досвіду. Його теза «*Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu*» акцентує, що знання походить із відчуттів. У цьому контексті він критикує стоїчну модель «спокійного життя» як форму «негативного щастя» (Дяченко, 2013, с. 72).

Г. С. Сковорода формулює інтегральне розуміння щастя, яке включає самопізнання, прийняття власної природи та реалізацію покликання: «Бути щасливим — це пізнати себе, взятись за свою долю і робити своє діло» (Афанасьєва, 2019, с. 16).

В умовах посилення економічних, екологічних та соціальних криз філософські уявлення про щастя зазнають суттєвих трансформацій, оскільки людина змушена шукати нові орієнтири у нестабільному світі.

Криза постає насамперед як стан втрати — переконань, віри, життєвих смислів, минулого досвіду або важливих життєвих опор. У цьому контексті вона водночас є простором екзистенційного вибору між продовженням життя та відмовою від нього (реальною або символічною) (Бондаренко, Смульсон, 2020).

Економічна та соціальна нестабільність стимулює переосмислення цінностей. У періоди криз, коли традиційні засади руйнуються, людина змушена переглядати сенс життя та формувати нові стратегії досягнення щастя (Володін, 2010).

В екологічному вимірі посилюється усвідомлення взаємозалежності людини і природи, що формує нову етичну парадигму: щастя постає не як ізоляція індивіда, а як гармонія із соціальним і природним середовищем (Володін, 2010).

У кризових умовах людина звертається до філософії щастя як до ресурсу переосмислення життєвих цінностей, знаходячи нові смисли в особистісному зростанні, солідарності та моральній відповідальності (Володін, 2010). Філософія щастя допомагає змістити фокус із зовнішніх обставин на внутрішню гармонію, самопізнання та прийняття власного досвіду навіть у складних ситуаціях.

Завдяки цьому формується здатність долати безвихідь, підтримувати психологічну стійкість, знаходити сенс у подоланні труднощів та зберігати життєвий оптимізм.

У цьому контексті щастя перестає бути зовнішньою метою і стає внутрішньою гармонією, прийняттям себе і світу, здатністю до емпатії, турботи про інших і пошуку особистого сенсу навіть у кризових умовах. У поєднанні з підходами позитивної психології це формує внутрішню опору та підсилює життєстійкість.

У критичних обставинах цінності особистості трансформуються: зростає значення духовних і гуманістичних орієнтирів, здатності до співпереживання, альтруїзму та соціальної підтримки, що створює основу для переживання щастя навіть у складних умовах (Світлічна, 2017).

Розвиток моральних орієнтирів у психології щастя під час кризи:

- важливими є цінності, які людина переживає у досвіді, а також усвідомлення меж того, що не може бути змінено, що посилює внутрішню стійкість;

- сенс життя включає цільовий, емоційний і вольовий компоненти, забезпечуючи життєву спрямованість і адаптацію;
- у кризових умовах необхідною є орієнтація на загальнолюдські духовні цінності та розвиток духовного потенціалу;
- духовність забезпечує свободу пошуку сенсу через моральні ідеали та інтеграцію «Я» зі світом;
- щастя в кризі пов'язане не з «мати», а з «бути» — саморозвитком і самореалізацією;
- щастя включає не лише матеріальний добробут, а й внутрішню задоволеність, соціальні зв'язки та відчуття сенсу життя [5].

Отже, у кризові періоди особливо значущими стають внутрішні ресурси особистості, які забезпечують осмислення життя, емоційну стабільність і адаптацію до змін. Філософське осмислення щастя виступає важливим чинником життєстійкості та переорієнтації цінностей у бік духовних і гуманістичних ідеалів.

ЛІТЕРАТУРА

Афанасьєва, Л. В. (2019). Сенс щастя в сучасних контекстах індивідуального і суспільного буття (*The meaning of happiness in contemporary contexts of individual and social existence*). *Gileya*, 143(2), 12–17. LIBNAS | Library Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine.

URL: [https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gileya_2019_143\(2\)_4](https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=gileya_2019_143(2)_4)

Бондаренко, О. Ф., & Смульсон, М. Л. (2020). Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика (*Personality as a subject of overcoming crisis situations: psychological theory and practice*). URL: <https://surl.luhlib.lviv.ua/fkndss>

Дяченко, М. В. (2010). Людина, сенс її буття та проблема щастя (*Human existence, meaning of life and the problem of happiness*). *Культура України*, 29, 67–76. LIBNAS | Library Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ку2010299

Володін, П. В. (2010). Сенс життя людини як філософська проблема (*The meaning of human life as a philosophical problem*). Запорізька державна інженерна академія.

URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/visnyk_51_115.pdf

Світлічна, О. О. (2017). Сенс життя і щастя в контексті духовних цінностей учнівської молоді (*The meaning of life and happiness in the context of spiritual values of youth*). *Духовно-моральне виховання молоді*, 4, 265–271. LIBNAS | Library Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=do_mtp_2017_4_29

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL WELL-BEING AMONG INDUSTRIAL WORKERS

CARACTERISTICILE PSIHOLOGICE ALE BUNĂSTĂRII PROFESIONALE LA ANGAJAȚII DIN SECTORUL INDUSTRIAL

Hanna RYK

PhD Student, Department of Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5552-8019>

Abstract. *This study examines the psychological characteristics of professional well-being among industrial workers at a metallurgical enterprise. Professional well-being is conceptualized as a multidimensional construct encompassing psychological, physical, and social aspects of functioning within professional activity. The research focuses on the interaction between job demands and individual psychological resources, particularly occupational self-efficacy, as well as the perceived negative impact of work on employees' psychological state.*

The empirical study involved 60 employees of the Zaporizhzhia Ferroalloy Plant aged 18 to 75 years. Subjective well-being was assessed using the modified BBC Subjective Well-Being Scale (BBC-SWB). Occupational self-efficacy was measured with the Rigotti, Schyns, and Mohr questionnaire (Ukrainian adaptation), and the negative impact of work was evaluated using D. Watson's methodology.

The results indicate a moderate overall level of subjective well-being, with similar moderate scores across psychological well-being, physical health and well-being, and interpersonal relationships. However, a considerable proportion of employees demonstrated low levels of physical and psychological well-being. Occupational self-efficacy was predominantly high, suggesting strong confidence in professional competence and the ability to cope with work-related demands. The perceived negative impact of work was generally moderate and did not reach critical levels.

The findings reveal an imbalance between high professional competence and only moderate subjective well-being, highlighting the need for psychological support programs and health-preserving interventions aimed at preventing occupational exhaustion in the metallurgical sector.

Keywords: *professional well-being; occupational self-efficacy; subjective well-being; industrial workers; negative impact of work.*

Rezumat. *Acest studiu examinează caracteristicile psihologice ale bunăstării profesionale în rândul lucrătorilor industriali dintr-o întreprindere metalurgică. Bunăstarea profesională este conceptualizată ca un construct multidimensional care include dimensiuni psihologice, fizice și sociale ale funcționării în activitatea profesională. Cercetarea se concentrează pe interacțiunea dintre cerințele profesionale și resursele psihologice individuale, în special autoeficacitatea ocupațională, precum și pe impactul negativ perceput al muncii asupra stării psihologice a angajaților.*

Studiul empiric a inclus 60 de angajați ai Uzinei de Ferroaliaje din Zaporizhzhia, cu vârste între 18 și 75 de ani. Bunăstarea subiectivă a fost evaluată prin Scala BBC de Bunăstare Subiectivă (BBC-SWB). Autoeficacitatea ocupațională a fost măsurată cu chestionarul

elaborat de Rigotti, Schyns și Mohr (adaptare ucraineană), iar impactul negativ al muncii a fost evaluat prin metodologia lui D. Watson.

Rezultatele indică un nivel moderat general al bunăstării subiective, cu scoruri similare pentru dimensiunile psihologică, fizică și relațională. Totuși, o proporție semnificativă a participanților a prezentat niveluri scăzute ale bunăstării fizice și psihologice. Autoeficacitatea ocupațională este predominant ridicată, sugerând încredere în competențele profesionale și în capacitatea de adaptare la cerințele muncii. Impactul negativ perceput al muncii este, în general, moderat și nu atinge niveluri critice.

Se evidențiază un dezechilibru între competența profesională ridicată și bunăstarea subiectivă doar moderată, ceea ce subliniază necesitatea implementării unor programe de suport psihologic și intervenții de promovare a sănătății ocupaționale în sectorul metalurgic.

Cuvinte-cheie: *bunăstare profesională – autoeficacitate ocupațională – bunăstare subiectivă – lucrători industriali – impact negativ al muncii.*

INTRODUCTION

Professional well-being of employees in contemporary conditions is considered one of the key indicators of psychological resilience and an individual's adaptation to the demands of professional activity. In industrial sectors, professional activity takes place under conditions of increased physical and psycho-emotional load, technological risks, and the need for strict adherence to safety regulations. This leads to increased sensitivity of employees to the prolonged impact of stressogenic factors and highlights the need to analyze the psychological mechanisms that ensure stability of professional functioning.

In the scientific literature, professional well-being is interpreted as a multidimensional phenomenon that reflects not only subjective life satisfaction but also the quality of an individual's psychological functioning within a professional role (Pakhol, 2017; Volynets, 2019; Shvalb & Volynets, 2018; Dukhnevych, 2002). Contemporary approaches emphasize the need to integrate psychological, physical, and social components of well-being, as well as to consider the context of professional activity (Voitenko, 2023). In this regard, well-being is viewed not as a static state but as a dynamic process formed through the interaction between work environment demands and individual employee resources (Yavorovska & Filonenko, 2014).

An analysis of recent publications indicates a growing interest in the resource-based approach to the study of professional well-being. Within this framework, attention shifts from documenting the negative consequences of occupational stress to identifying the factors that enable employees to maintain functional effectiveness under challenging conditions (Volynets, 2019). Particular importance is attributed to professional self-efficacy as an individual's belief in their ability to successfully perform professional tasks and control work-related situations (Karamushka, 2023). At the same time, interest remains in studying the subjectively experienced negative impact of work as an indicator of occupational risks and psychological strain (Maksymenko, Kokun, & Topolov, 2011).

Contemporary research also places significant emphasis on analyzing professional well-being within specific occupational groups. In particular, A. Kovalenko and H. Ryk (2020) examine the features of professional well-being among IT professionals, emphasizing its dependence on working conditions and the content of professional activity. The works of O. Bondarchuk and N. Pinchuk (2023) address

the professional psychological well-being of educators under crisis conditions; V. M. Dukhnevych (2002) explores psychological well-being as a prerequisite for effective professional activity among psychologists; and T. Fedotova (2018) analyzes subjective well-being as an indicator of mental health among public sector employees. This demonstrates a growing interest in the sector-specific nature of well-being and the necessity of considering professional context.

The issue of professional well-being becomes particularly relevant in the context of social crises and wartime challenges, as reflected in the works of O. Bondarchuk and N. Pinchuk (2023) and L. Karamushka (2024), which substantiate approaches to ensuring the mental health and well-being of organizational personnel at different levels of functioning.

Despite the accumulated empirical evidence, the problem of professional well-being among industrial employees remains insufficiently explored. Most studies focus on individual aspects of occupational stress or burnout, whereas a comprehensive analysis of well-being as an integral indicator in relation to both resource and risk factors is presented only fragmentarily. In particular, the relationships between subjective well-being, professional self-efficacy, and the negative impact of work among employees in industrial sectors remain insufficiently studied.

This determines the research problem, which lies in the need to identify the characteristics of professional well-being among employees of a metallurgical enterprise and to clarify the role of professional self-efficacy as a resource for maintaining well-being under conditions of subjectively experienced negative work impact. Addressing this problem has both theoretical and practical significance for the development of psychological support programs and the prevention of occupational burnout.

Accordingly, the aim of the study is to analyze the characteristics of professional well-being among employees of a metallurgical enterprise and to identify the relationships between its indicators, professional self-efficacy, and the negative impact of work on psychological well-being.

MATERIALS AND METHODS

The empirical study aimed to examine the characteristics of professional well-being among employees of a metallurgical enterprise and included the assessment of subjective well-being, professional self-efficacy, and the negative impact of work on employees' psychological state.

The following instruments were used in the study:

1) the modified BBC Subjective Well-Being Scale (BBC-SWB) (P. Pontin, M. Schwannauer, S. Tai, M. Kinderman) (Karamushka et al., 2023), which allows for the assessment of the overall index and subscales, including psychological well-being, physical health and well-being, and relationships;

2) the Occupational Self-Efficacy Questionnaire (T. Rigotti, B. Schyns, G. Mohr; adapted by O. V. Kredentser) (Karamushka et al., 2023), which enables the assessment of the level of professional self-efficacy among organizational employees;

3) the Negative Work Impact Scale (D. Watson, Ukrainian adaptation) (Karamushka et al., 2023; Maksymenko, Kokun, & Topolov, 2011), which evaluates the extent to which work negatively affects an employee's psychological state.

The empirical study was conducted among employees of the Zaporizhzhia Ferroalloy Plant, including both functional managers and workers in metallurgical occupations. The sample consisted of 60 participants aged between 18 and 75 years.

RESULTS

The empirical study aimed to examine the characteristics of professional well-being among employees of a metallurgical enterprise and included the assessment of subjective well-being, professional self-efficacy, and the negative impact of work on employees’ psychological state.

Table 1 presents the mean indicators of subjective well-being in the studied sample, as measured using the modified BBC-SWB scale.

Table 1. Mean Scores on the Modified BBC Subjective Well-Being Scale (BBC-SWB)
Components and Overall Index of Subjective Well-Being

Psychological Well-Being		Physical Health and Well-Being		Relationships		Subjective Well-Being	
Score	Level	Score	Level	Score	Level	Score	Level
40.27	Moderate	21.6	Moderate	17.9	Moderate	79.07	Moderate

The analysis of mean scores obtained using the modified BBC Subjective Well-Being Scale (BBC-SWB) indicates that the overall level of subjective well-being in the studied sample is moderate (79.07 points). A similar moderate level was observed across all structural components: psychological well-being (40.27 points), physical health and well-being (21.6 points), and interpersonal relationships (17.9 points).

Table 2 presents the distribution of levels across the subscales and the overall subjective well-being index.

Table 2. Distribution of Levels of Subscales and Overall Subjective Well-Being Index (%)

Subjective Well-Being Indicators	Levels of Subjective Well-Being		
	Low	Moderate	High
Psychological Well-Being	40	40	20
Physical Health and Well-Being	46.67	40	13.33
Relationships	33.33	43.33	23.33
Subjective Well-Being	36.67	43.33	20

The analysis of the distribution of subjective well-being levels reveals internal heterogeneity within the sample. In particular, more than one-third of respondents reported a low level of overall subjective well-being (36.67%), indicating that a significant proportion of employees experience reduced life satisfaction and psychological comfort.

The most affected domain was physical health and well-being, where nearly half of the respondents (46.67%) demonstrated low levels. This may reflect depletion of physical resources due to the specific nature of metallurgical work, high physical demands, and an intensive work schedule. At the same time, only 13.33% of respondents showed high levels of physical well-being, highlighting the vulnerability of this component of professional well-being.

Psychological well-being indicators also appear mixed: 40% of employees reported low levels, while only 20% demonstrated high levels. This may indicate

psychological strain, emotional exhaustion, or reduced life optimism among a part of the workforce.

The domain of interpersonal relationships appears relatively better preserved: 23.33% of respondents demonstrated high levels; however, 33.33% showed low indicators, which may point to difficulties in professional communication, social support, or teamwork.

According to the Occupational Self-Efficacy Questionnaire (T. Rigotti, B. Schyns, G. Mohr), adapted by O. V. Kredentser, the mean group score is 27.77 points, corresponding to a high level of professional self-efficacy.

The distribution of professional self-efficacy levels among participants is presented in Table 3.

Table 3. Distribution of Professional Self-Efficacy Levels (%)

Low (%)	Moderate (%)	High (%)
0	26.67	73.33

The results of the study on professional self-efficacy indicate a high level in the examined sample (mean score = 27.77). The majority of employees (73.33%) demonstrate a high level of professional self-efficacy, and none of the respondents exhibited low levels.

These findings indicate a well-developed sense of confidence in employees' professional competence, their ability to perform work tasks effectively, and to cope with occupational challenges. High professional self-efficacy can be considered an important psychological resource that supports functional stability even under conditions of increased workload or reduced subjective well-being.

Table 4 presents the quantitative distribution of different levels of the negative impact of work on psychological state, as measured by D. Watson's method.

Table 4. Distribution of Levels of the Negative Impact of Work on Psychological State (%) According to D. Watson's Scale

Low (%)	Below Average (%)	Moderate (%)	Above Average (%)	High (%)
13.33	20.00	46.67	20.00	0

According to D. Watson's method, the level of the negative impact of work on employees' psychological state in the sample is moderate (21.13 points). The largest proportion of respondents (46.67%) falls within the moderate level, while 20% demonstrate above-average levels. No participants exhibited a high level of negative work impact.

These findings indicate that work at a metallurgical enterprise exerts a stable but not critical negative effect on employees' psychological state. The absence of high levels may suggest employees' adaptation to working conditions; however, the presence of a considerable proportion of employees with moderate and above-average levels of negative impact points to potential risks of chronic stress and occupational burnout.

The obtained results allow for outlining a specific profile of professional well-being among employees of a metallurgical enterprise. On the one hand, the participants are characterized by high professional self-efficacy, which supports the fulfillment of professional duties and maintains work capacity. On the other hand,

subjective well-being remains at a moderate level, and a significant proportion of employees demonstrate reduced indicators of physical and psychological well-being.

Thus, a certain imbalance can be observed between professional competence and subjective well-being, highlighting the need for psychological support, health-preserving programs, and the prevention of occupational burnout among employees in the metallurgical sector.

To identify relationships between subjective well-being, professional self-efficacy, and the negative impact of work, a correlation analysis was conducted using Spearman's coefficient.

The analysis revealed statistically significant positive correlations between professional self-efficacy and indicators of subjective well-being:

- with psychological well-being ($\rho = 0.55$);
- with physical health and well-being ($\rho = 0.37$);
- with interpersonal relationships ($\rho = 0.48$);
- with overall subjective well-being ($\rho = 0.57$).

These results indicate that higher levels of professional self-efficacy are associated with a more positive emotional state, better perceived physical health, and higher satisfaction with interpersonal relationships. This confirms the role of professional self-efficacy as an important psychological resource supporting employees' subjective well-being.

The analysis of correlations between the negative impact of work on psychological state and well-being indicators showed weak negative or virtually absent relationships:

- with psychological well-being ($\rho = 0.06$);
- with physical well-being ($\rho = -0.14$);
- with interpersonal relationships ($\rho = -0.18$);
- with overall subjective well-being ($\rho = -0.01$).

These findings suggest that the negative impact of work observed in the sample does not have a direct linear relationship with subjective well-being. This may be explained by employees' adaptation to working conditions or the presence of compensatory resources, particularly high professional self-efficacy.

Very strong positive correlations were identified between the structural components of subjective well-being:

- psychological well-being $\leftrightarrow$ overall well-being ($\rho = 0.94$);
- physical well-being $\leftrightarrow$ overall well-being ($\rho = 0.76$);
- relationships $\leftrightarrow$ overall well-being ($\rho = 0.62$);
- psychological $\leftrightarrow$ physical well-being ($\rho = 0.66$).

This confirms the structural integrity of the subjective well-being construct and indicates the interrelatedness of its psychological, physical, and social components in the professional context.

The results allow us to conclude that professional self-efficacy is a key resource factor of subjective well-being among employees of a metallurgical enterprise, whereas the negative impact of work on psychological state does not act as a determining factor in reducing well-being within the studied sample.

Thus, the results of the correlation analysis support the consideration of professional self-efficacy as a potential buffering mechanism that mitigates the impact

of occupational stressors and contributes to the maintenance of employees' subjective well-being.

DISCUSSION

The results of the empirical study indicate that the overall level of subjective well-being among employees of a metallurgical enterprise is moderate; however, its structure is characterized by internal heterogeneity. The most vulnerable component is physical health and well-being, with low levels recorded in nearly half of the respondents. This may be attributed to the specific nature of metallurgical work, which involves increased physical demands and an intensive work schedule.

Psychological well-being also demonstrates reduced levels in a significant proportion of participants, which may indicate the presence of emotional strain and psychological exhaustion. At the same time, the domain of interpersonal relationships appears relatively better preserved, likely performing a compensatory function and partially supporting the overall level of subjective well-being among employees.

Particular attention in this discussion should be given to the results concerning professional self-efficacy. It was found that the majority of employees are characterized by a high level of professional self-efficacy, reflecting well-developed confidence in their professional capabilities and their ability to effectively perform work-related tasks. This finding is especially noteworthy given the challenging and potentially stress-inducing working conditions.

The correlation analysis allowed for a deeper interpretation of the results and revealed the role of professional self-efficacy within the structure of professional well-being. Moderate positive correlations were found between professional self-efficacy and psychological well-being, physical health, interpersonal relationships, and overall subjective well-being. These findings suggest that professional self-efficacy functions as an important resource factor that supports a positive psychological state and overall sense of well-being among employees.

At the same time, the negative impact of work on psychological state demonstrated weak or absent correlations with indicators of subjective well-being. This may indicate a certain degree of employees' adaptation to working conditions or the indirect nature of the influence of occupational stressors on subjective well-being. It is likely that high professional self-efficacy serves a buffering function, mitigating the negative consequences of occupational demands.

The identified strong correlations between the structural components of subjective well-being confirm its integrative nature and the interdependence of psychological, physical, and social aspects of well-being within the professional context.

CONCLUSIONS

The results of the empirical study indicate that the overall level of subjective well-being among employees of a metallurgical enterprise is moderate; however, its structure includes vulnerable components, particularly physical and psychological well-being. The majority of participants demonstrate a high level of professional self-efficacy, reflecting well-developed confidence in their professional competence and their ability to cope with occupational challenges. The negative impact of work on

employees' psychological state is predominantly moderate and does not show a direct linear relationship with indicators of subjective well-being.

The correlation analysis revealed that professional self-efficacy is positively associated with all components of subjective well-being, allowing it to be considered a key resource of employees' professional well-being.

The findings indicate an imbalance between employees' high professional capability and their moderate level of subjective well-being, highlighting the need to implement psychological support programs, health preservation initiatives, and occupational burnout prevention strategies within the enterprise.

BIBLIOGRAPHY

Bondarchuk, O., & Pinchuk, N. (2023). Profesiine psykholohichne blahopoluchchia osvitan ta osoblyvosti yoho pidtrymky v kryzovykh umovakh sohodennia [Professional psychological well-being of educators and its support in modern crisis conditions]. *Kyivskyi zhurnal suchasnoi psykholohii ta psykhoterapii*, (5), 5–14. <https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.01>

Dukhnevych, V. M. (2002). Psykholohichne blahopoluchchia profesionala yak umova yoho efektyvnoi diialnosti (na prykladi profesii psykholoha) [Psychological well-being of a professional as a condition of effective activity (on the example of psychologists)] (Doctoral dissertation).

Fedotova, T. (2018). Osoblyvosti vyjavu subiektyvnoho blahopoluchchia yak pokaznyka psykhichnoho zdorovia osobystosti (na prykladi pratsivnykiv derzhavnoi sluzhby) [Features of subjective well-being as an indicator of mental health (on the example of civil servants)]. *Psychological Prospects Journal*, (31), 280–291. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-31-280-291>

Karamushka, L. (2024). Tekhnolohii zabezpechennia psykhichnoho zdorovia ta blahopoluchchia personalu orhanizatsii v umovakh viiny: rivni, formy ta etapy realizatsii [Technologies for ensuring mental health and well-being of organizational personnel in wartime: levels, forms, and stages of implementation]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, 33(3–4), 20–30. <https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.2>

Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Tereshchenko, K. V., Lahodzinska, V. I., Ivkin, V. M., & Kovalchuk, O. S. (2023). *Metodyky doslidzhennia psykhichnoho zdorovia ta blahopoluchchia personalu orhanizatsii: Psykholohichniy praktykum* [Methods for studying mental health and well-being of organizational personnel: Psychological practicum]. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.

Kovalenko, A., & Ryk, H. (2020). Osoblyvosti profesiinoho blahopoluchchia pratsivnykiv sfery informatsiinykh tekhnolohii [Features of professional well-being of IT workers]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia*, 2(12), 26–33. [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2\(12\).5](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.2(12).5)

Maksymenko, S. D., Kokun, O. M., & Topolov, Ye. V. (2011). Adaptatsiia psykhiadiagnostychnykh metodyk: shkala poshukovoi aktyvnosti inshoi roboty ta shkala nehatyvnoho vplyvu roboty [Adaptation of psychodiagnostic methods: Scale of job search activity and scale of negative work impact]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, (10), 34–38.

Pakhol, B. E. (2017). Professional well-being: An overview of key concepts and scientific research of the phenomenon. *Ukrainskyi psykholohichniy zhurnal*, 2(4), 107–140.

Shvalb, Yu. M., & Volynets, N. V. (2018). Problemy metodolohii doslidzhennia psykholohichnoho blahopoluchchia pratsiuiuchoi osobystosti (pratsivnyka) [Methodological issues of studying psychological well-being of a working individual]. *East*

European Science Journal, 5(33), Part 3, 57–64. <https://eesa-journal.com/2018/06/12/vostochno-evropejskij-nauchnyi-zhurnal-33-maj-2018/>

Voitenko, O. (2023). Profesiine blahopoluchchia: zmist poniattia ta yoho kliuchovi strukturni komponenty [Professional well-being: the essence of the concept and its key structural components]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 73(3), 57–64. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-57-64>

Volynets, N. V. (2019). Psykholohichni osoblyvosti osobystisnoho blahopoluchchia v profesiinii sferi zhyttiediialnosti [Psychological features of personal well-being in the professional sphere of life activity]. Vydavnytstvo NADPSU.

Yavorovska, L. M., & Filonenko, H. S. (2014). Faktory stanovlennia psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Factors of formation of psychological well-being of personality]. *Nauka i osvita*, (12), 216–220. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_12_44

SOCIAL FACTORS IN THE CONSTRUCTION OF MATERNAL IDENTITY IN THE CONTEMPORARY CONTEXT

FACTORI SOCIALI ÎN CONSTRUCȚIA IDENTITĂȚII MATERNALE ÎN CONTEXTUL CONTEMPORAN

Silvia STROGOTEAN

Assistant Lecturer, PhD Student in Social Psychology, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8244-4104>

Abstract. *Contemporary social transformations have substantially reshaped the context in which motherhood is experienced and understood, leading to a reconfiguration of maternal identity. The diversification of family models, changing gender roles, increased participation of women in the labor market, and the expansion of digital and institutional discourses on parenting have transformed motherhood from a socially prescribed role into a dynamic process of identity construction. From a psychosocial perspective, maternal identity emerges through the interaction between individual maternal experience and the broader social environment.*

The present paper examines maternal identity as a socially and culturally embedded construct influenced by multiple contextual factors. Particular attention is paid to the role of family relationships, partner support, social networks, cultural norms, socioeconomic conditions, and digital media in shaping women's experiences of motherhood and their perceptions of themselves as mothers. Social representations of the "good mother," institutional expectations, and public discourses surrounding parenting are analyzed as mechanisms that contribute to the construction, validation, and negotiation of maternal identity.

The analysis highlights that maternal identity is not a fixed psychological characteristic but a dynamic and context-dependent process continuously shaped by social interactions, cultural expectations, and structural conditions. Maternal identity can therefore be understood as the outcome of an ongoing negotiation between women's subjective experiences and the normative frameworks that organize motherhood in contemporary society.

Keywords: *maternal identity, motherhood, social factors, social support, cultural norms, motherhood representations, contemporary society.*

Rezumat. *Transformările sociale contemporane au modificat semnificativ contextul în care maternitatea este înțeleasă și trăită, determinând o reconfigurare a identității maternale. Diversificarea modelelor familiale, schimbarea rolurilor de gen, participarea crescută a femeilor în sfera profesională și extinderea discursurilor instituționale și mediatice despre parenting au contribuit la transformarea maternității dintr-un rol social prescris într-un proces dinamic de construcție identitară. Din perspectivă psihosocială, identitatea maternală se constituie la intersecția dintre experiența individuală a maternității și influențele exercitate de mediul social.*

Lucrarea analizează identitatea maternală ca un construct social și cultural modelat de o pluralitate de factori contextuali. Sunt examinate rolul relațiilor familiale, al suportului partenerului, al rețelelor sociale, al normelor culturale, al condițiilor socioeconomice și al mediului digital în configurarea modului în care femeile își construiesc

și își negociază identitatea maternală. Totodată, sunt evidențiate mecanismele prin care reprezentările sociale ale „mamei bune”, așteptările instituționale și discursurile publice privind maternitatea influențează asumarea și validarea rolului matern.

Analiza evidențiază faptul că identitatea maternală nu reprezintă o caracteristică psihologică fixă, ci un proces dinamic și contextual, aflat într-o continuă negociere între experiența subiectivă a femeii și cadrele normative, culturale și instituționale ale societății contemporane. În acest sens, identitatea maternală poate fi înțeleasă ca rezultatul interacțiunii dintre dimensiunea personală a maternității și influențele sociale care structurează experiența de a deveni și a fi mamă.

Cuvinte-cheie: *identitate maternală, maternitate, factori sociali, suport social, norme culturale, reprezentări ale maternității, societate contemporană.*

INTRODUCERE

Transformările sociale, culturale și economice din ultimele decenii au modificat profund contextul în care maternitatea este definită, trăită și reprezentată în societatea contemporană. Schimbarea raporturilor de gen, diversificarea structurilor familiale, extinderea participării femeilor în sfera profesională și dezvoltarea mediilor digitale au contribuit la reconfigurarea semnificațiilor asociate rolului matern și la multiplicarea modelelor de exercitare a maternității. În aceste condiții, maternitatea nu mai poate fi interpretată exclusiv ca un statut social prescris sau ca o consecință directă a funcției biologice reproductive, ci ca un proces complex de dezvoltare și construcție identitară, influențat de interacțiunea dintre experiența individuală și contextul social în care aceasta se desfășoară.

În literatura contemporană, identitatea maternală este conceptualizată ca o dimensiune centrală a tranziției la maternitate, implicând integrarea rolului de mamă în structura identității personale și reorganizarea raportării femeii la sine, la copil, la partener și la mediul social. Cercetările din domeniu evidențiază faptul că devenirea maternală reprezintă un proces dinamic de transformare psihologică și relațională, desfășurat progresiv pe parcursul sarcinii și al experienței maternității. Din această perspectivă, identitatea maternală nu constituie o caracteristică fixă asociată statutului de mamă, ci rezultatul unui proces continuu de adaptare, integrare și reconstrucție a sinelui.

Totodată, dezvoltarea identității materne nu poate fi înțeleasă independent de contextul social în care maternitatea este trăită. Normele culturale, reprezentările sociale ale maternității, relațiile familiale, suportul social, condițiile socioeconomice și influențele mediului digital contribuie la modelarea semnificațiilor atribuite rolului matern și la configurarea experienței de a deveni și a fi mamă. Astfel, identitatea maternală se construiește la intersecția dintre procesele individuale de dezvoltare și mecanismele sociale care reglementează și organizează maternitatea în societatea contemporană.

Abordarea identității materne exclusiv din perspectivă intrapsihică se dovedește insuficientă pentru înțelegerea complexității acestui fenomen. Experiența maternității este modelată de cadre normative, reprezentări culturale și practici sociale care influențează atât modul în care femeile își asumă rolul matern, cât și criteriile prin care acesta este evaluat și validat social. În acest sens, maternitatea poate fi înțeleasă ca un spațiu de negociere continuă între experiența subiectivă a femeii și exigențele sociale asociate rolului de mamă.

În acest context, scopul prezentei lucrări constă în analiza identității materne ca proces psihosocial de dezvoltare și construcție identitară, precum și în evidențierea principalilor factori sociali care contribuie la configurarea acesteia în societatea contemporană. Demersul propus urmărește integrarea perspectivelor psihologice și socioculturale asupra maternității, contribuind la o înțelegere mai cuprinzătoare a identității materne ca fenomen complex, dinamic și contextualizat social.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezenta lucrare are caracter teoretic și este realizată prin analiza și sinteza critică a literaturii de specialitate referitoare la identitatea maternală, procesul devenirii materne și factorii sociali implicați în construcția acesteia. Materialul de cercetare este constituit din surse științifice naționale și internaționale din domeniul psihologiei sociale, psihologiei dezvoltării, psihologiei familiei, sociologiei maternității și studiilor contemporane asupra parentalității.

Analiza a inclus lucrări teoretice clasice privind dezvoltarea identității materne, tranziția la maternitate și procesul devenirii materne, precum și studii recente referitoare la influența factorilor sociali, culturali și relaționali asupra experienței maternității. Au fost examinate cercetări privind rolul familiei de origine, al relației de cuplu, al suportului social, al normelor culturale, al condițiilor socioeconomice și al mediului digital în configurarea identității materne. În procesul de documentare au fost valorificate articole publicate în reviste științifice indexate, monografii, capitole de carte și alte surse academice relevante pentru problematica abordată.

Metodologia cercetării s-a bazat pe analiza documentară, analiza conceptuală și sinteza teoretică. Analiza documentară a permis identificarea principalelor perspective teoretice privind dezvoltarea identității materne și mecanismele psihosociale implicate în procesul devenirii materne. Analiza conceptuală a fost utilizată pentru examinarea relațiilor dintre conceptele centrale ale studiului – identitate maternală, maternitate, tranziție la maternitate, suport social, norme culturale și reprezentări sociale –, iar sinteza teoretică a facilitat integrarea rezultatelor provenite din diferite abordări disciplinare într-un cadru explicativ unitar.

Demersul de cercetare urmărește, pe de o parte, evidențierea identității materne ca proces dinamic de dezvoltare și construcție psihosocială, iar pe de altă parte, analiza principalilor factori sociali care contribuie la configurarea și negocierea acesteia în contextul societății contemporane. Prin această abordare, lucrarea propune o perspectivă integratoare asupra identității materne, concepută ca rezultat al interacțiunii dintre experiența individuală a femeii și influențele sociale, culturale și relaționale asociate maternității.

REZULTATE ȘI DISCUȘII

Identitatea maternală: repere conceptuale și perspective teoretice

Identitatea maternală reprezintă unul dintre conceptele centrale ale psihologiei maternității și este definită ca procesul prin care rolul matern este integrat în structura identității personale a femeii. În literatura contemporană, aceasta este conceptualizată ca un construct multidimensional rezultat din interacțiunea dintre experiența individuală a maternității și contextul social, cultural și relațional în care aceasta se desfășoară (Mercer, 2004; Laney et al., 2015). Din această perspectivă,

maternitatea nu presupune doar asumarea unor responsabilități parentale sau dobândirea unui nou statut social, ci implică o reorganizare profundă a sinelui și a modului în care femeia se raportează la propria persoană, la copil și la mediul său de viață.

Tranziția la maternitate constituie una dintre cele mai importante perioade de schimbare din ciclul de viață al femeii. Aceasta implică transformări care depășesc relația directă cu copilul și afectează raportarea la propriul corp, la relația de cuplu, la familia de origine, la activitatea profesională și la normele sociale asociate maternității. În consecință, identitatea maternală se construiește progresiv, pe măsură ce femeia integrează noile experiențe, responsabilități și semnificații generate de exercitarea rolului matern. Acest proces are un caracter dinamic și contextual, fiind influențat atât de particularitățile individuale, cât și de mediul relațional și sociocultural în care maternitatea este trăită (Stern, 1995; Nelson, 2003).

Transformările asociate devenirii materne au constituit obiectul mai multor modele teoretice care au încercat să explice modul în care femeia își construiește și își consolidează identitatea maternală. Una dintre contribuțiile fundamentale în acest domeniu aparține lui Rubin (1967a, 1967b), care a demonstrat că asumarea rolului matern presupune un proces de reorganizare psihologică început încă din perioada sarcinii. Potrivit acestei perspective, femeia este implicată într-un proces de integrare a imaginii de sine anterioare cu noua identitate de mamă, proces care presupune anticipare, adaptare și redefinirea relației cu copilul și cu mediul social.

Ulterior, Mercer (1985, 2004) a dezvoltat această abordare prin conceptul de *becoming a mother*, accentuând caracterul gradual, relațional și identitar al devenirii materne. Autoarea evidențiază faptul că identitatea maternală se consolidează prin experiența directă a relației cu copilul, prin validarea socială a rolului matern și prin dezvoltarea sentimentului de competență parentală. În această perspectivă, maternitatea este înțeleasă ca un proces continuu de adaptare și dezvoltare, care depășește momentul nașterii și continuă pe parcursul experienței materne.

O perspectivă complementară este oferită de conceptul de *matrescență* (*matrescence*), introdus de Raphael (1973) și readus în atenția cercetătorilor contemporani pentru a descrie transformările complexe asociate devenirii materne. Conceptul subliniază faptul că maternitatea nu reprezintă doar un eveniment biologic sau social, ci o etapă distinctă de dezvoltare, comparabilă prin amploarea schimbărilor sale cu adolescența sau alte tranziții majore ale vieții (Raphael, 1973; Sacks, 2017). Matrescența implică restructurarea identității personale, redefinirea priorităților și a relațiilor semnificative, precum și integrarea unor experiențe emoționale adesea ambivalente. Din această perspectivă, identitatea maternală poate fi înțeleasă ca rezultatul unui proces continuu de negociere și ajustare între sinele anterior și noile exigențe, responsabilități și semnificații asociate maternității.

Prin urmare, abordările contemporane converg în a considera identitatea maternală nu ca o caracteristică statică sau un atribut inherent statutului de mamă, ci ca un proces psihosocial dinamic, construit și reconstruit permanent în interacțiunea dintre experiența individuală și contextul relațional și sociocultural în care maternitatea este trăită. Această perspectivă oferă cadrul teoretic necesar pentru înțelegerea rolului factorilor sociali în configurarea și negocierea identității materne în societatea contemporană.

Factori sociali ai construcției identității materne

Abordările contemporane asupra identității materne evidențiază caracterul său profund psihosocial și construit social. În această perspectivă, identitatea maternală nu este înțeleasă exclusiv ca rezultat al relației dintre mamă și copil, ci ca un proces complex modelat de normele culturale, reprezentările sociale ale maternității, relațiile interpersonale și discursurile instituționale referitoare la rolul matern (Hays, 1996; Miller, 2005). Modul în care femeia ajunge să se perceapă pe sine ca mamă, să își evalueze competența parentală și să își organizeze comportamentele materne este influențat de contextul social în care trăiește, de modelele de maternitate pe care le interiorizează și de forme de validare sau presiune socială la care este expusă.

Din această perspectivă, identitatea maternală se construiește atât prin experiența directă a maternității, cât și prin raportarea la idealurile, normele și semnificațiile culturale asociate rolului matern. Cercetările arată că dezvoltarea unei identități materne coerente este asociată cu niveluri mai ridicate de autoeficacitate parentală, cu o stare de bine psihologică superioară și cu relații mai satisfăcătoare între mamă și copil, ceea ce evidențiază relevanța acestui construct atât pentru dezvoltarea individuală a femeii, cât și pentru funcționarea sistemului familial (Laney et al., 2015).

Unul dintre cele mai importante mecanisme sociale implicate în configurarea identității materne îl reprezintă normele culturale și reprezentările sociale ale „mamei bune”. Acestea funcționează ca repere normative prin intermediul cărora societatea definește comportamentele, emoțiile și practicile considerate adecvate exercitării rolului matern. Analiza realizată de Schmidt și colaboratorii (2023), care sintetizează două decenii de cercetări asupra idealurilor maternității, evidențiază faptul că normele contemporane privind maternitatea depășesc dimensiunea îngrijirii copilului și includ cerințe referitoare la disponibilitatea emoțională permanentă, autocontrolul comportamental, prioritizarea nevoilor copilului și conformarea la standardele culturale ale maternității considerate legitime și dezirabile. În consecință, identitatea maternală se dezvoltă într-un proces continuu de internalizare, interpretare și negociere a acestor exigențe sociale, care pot funcționa atât ca surse de orientare și validare, cât și ca factori generatori de presiune și autocritică.

Un context social fundamental în care începe configurarea identității materne este familia de origine. Modelele relaționale, reprezentările despre maternitate și normele de gen interiorizate în copilărie constituie repere timpurii care influențează modul în care femeia își imaginează și își asumă propriul rol matern. Relația cu propria mamă, stilurile parentale observate în mediul familial și semnificațiile atribuite maternității în cadrul familiei contribuie la formarea unor scenarii relaționale și simbolice care vor orienta ulterior experiența maternității.

Din această perspectivă, maternitatea nu începe odată cu nașterea copilului, ci își are rădăcinile în experiențele relaționale timpurii și în modelele familiale transmise intergenerațional. Literatura de specialitate arată că aceste modele influențează așteptările privind comportamentul matern, sentimentul de competență parentală și modul în care femeia se raportează la apropiere emoțională, grijă, autonomie și responsabilitate parentală. În literatura rusă, identitatea maternală este analizată frecvent în relație cu continuitatea experiențelor familiale și cu transformările identitare asociate sarcinii și nașterii. Cercetările evidențiază rolul contextului familial în pregătirea pentru maternitate și în reorganizarea identității feminine, subliniind

faptul că asumarea rolului matern presupune nu doar adaptarea la nevoile copilului, ci și o renegociere a relației cu familia de origine și cu imaginile internalizate ale maternității (Андряничева, 2023; Количенко, 2025; Колесова, 2015; Говядовская, 2023).

Modelele familiale și experiențele relaționale timpurii nu se dezvoltă în afara contextului cultural mai larg, ci sunt susținute, validate și reproduse prin norme sociale și reprezentări colective care definesc semnificațiile maternității și criteriile de evaluare a rolului matern. Din această perspectivă, un loc central în configurarea identității materne îl ocupă normele culturale și reprezentările sociale ale „mamei bune”. Acestea funcționează ca sisteme de referință prin care societatea stabilește comportamentele, emoțiile și atitudinile considerate legitime și dezirabile în exercitarea rolului matern. În societatea contemporană, maternitatea este asociată unui set complex de exigențe privind disponibilitatea afectivă permanentă, responsabilitatea pentru dezvoltarea copilului, autocontrolul comportamental și gestionarea imaginii publice a maternității. Astfel de norme reflectă nu doar valori culturale, ci și mecanisme subtile de reglementare socială care transformă maternitatea într-un spațiu al evaluării continue și al validării sociale.

Analiza realizată de Schmidt și colaboratorii (2023) asupra normelor sociale ale maternității evidențiază existența a cinci idealuri dominante ale maternității contemporane: mama prezentă și atentă la copil, mama orientată spre succesul și dezvoltarea viitoare a copilului, mama care integrează activitatea profesională în exercitarea rolului matern, mama aflată permanent în control și mama mulțumită de propria experiență maternală. Aceste reprezentări reflectă atât persistența unor modele tradiționale ale maternității, cât și influența valorilor contemporane asociate performanței, autonomiei și responsabilității individuale. În consecință, identitatea maternală se dezvoltă prin raportare la aceste standarde culturale, pe care femeile le pot internaliza, negocia, adapta sau contesta în funcție de propriile experiențe și contexte de viață.

Această perspectivă este consonantă cu teoria maternității intensive formulată de Hays (1996), potrivit căreia maternitatea modernă presupune o investiție constantă de timp, energie, competență și muncă emoțională în creșterea și dezvoltarea copilului. În cadrul acestei ideologii, responsabilitatea pentru bunăstarea copilului este atribuită în principal mamei, ceea ce poate amplifica sentimentul de obligație, presiune și autocritică. Astfel, identitatea maternală nu se construiește exclusiv prin experiența directă a relației cu copilul, ci și prin raportare la standardele sociale care definesc maternitatea adecvată și legitimează anumite modalități de exercitare a rolului matern. În acest sens, normele culturale ale maternității devin repere importante în procesul prin care femeile își construiesc, evaluează și negociază propria identitate maternală.

Un alt factor social important în dezvoltarea identității materne îl reprezintă contextul relațional în care femeia trăiește experiența maternității, incluzând atât relația de cuplu, cât și rețeaua mai largă de suport social. Tranziția la maternitate presupune modificări semnificative nu doar în relația mamă-copil, ci și în organizarea relațiilor familiale, în distribuirea responsabilităților parentale și în modalitățile prin care noul rol matern este validat și susținut de cei din jur. În acest context, sprijinul emoțional și practic oferit de partener, familie și comunitatea apropiată contribuie la

reducerea incertitudinii asociate maternității, la consolidarea sentimentului de competență parentală și la integrarea mai armonioasă a identității materne.

Relația de cuplu ocupă un loc central în acest proces, întrucât reprezintă principalul cadru relațional în care femeia își asumă și exercită rolul matern. Validarea emoțională, participarea activă a partenerului la îngrijirea copilului și distribuirea echitabilă a responsabilităților familiale facilitează adaptarea la maternitate și reduc riscul suprasolicitării psihologice. În schimb, conflictele de cuplu, lipsa suportului sau distribuția inegală a muncii domestice și parentale pot amplifica sentimentele de inadecvare, epuizare și vulnerabilitate. Cercetările privind tranziția la maternitate arată că identitatea maternală se dezvoltă mai stabil în contexte relaționale caracterizate prin sprijin, recunoaștere și cooperare, iar calitatea relației de cuplu influențează semnificativ atât starea de bine a mamei, cât și modul în care aceasta își interpretează și exercită rolul matern (Mercer, 2004; Nelson, 2003). În mod similar, studiile asupra reorganizării identitare după nașterea primului copil evidențiază faptul că maternitatea este trăită nu doar în relație cu copilul, ci și în cadrul noii configurații relaționale a familiei, în care poziționarea femeii în cuplu dobândește o importanță deosebită pentru dezvoltarea identității materne (Колениченко, 2025).

Dincolo de relația de cuplu, suportul social și rețeaua relațională extinsă constituie resurse importante pentru adaptarea la maternitate și consolidarea identității materne. Familia extinsă, prietenii, alte mame, comunitățile informale și profesioniștii din domeniul sănătății și al sănătății mintale pot oferi sprijin emoțional, practic și informațional, contribuind la reducerea sentimentului de izolare și la normalizarea dificultăților asociate tranziției la maternitate. În această perioadă, femeile au nevoie nu doar de resurse materiale, ci și de contexte relaționale care să permită exprimarea și validarea experiențelor de ambivalență, oboseală, vulnerabilitate și nesiguranță.

Suportul social nu îndeplinește doar o funcție de susținere, ci contribuie și la construirea semnificațiilor asociate rolului matern. Prin intermediul interacțiunilor sociale, femeile învață ce comportamente sunt considerate adecvate, ce dificultăți sunt percepute ca normale și în ce măsură experiențele lor corespund așteptărilor sociale. În acest sens, rețelele sociale funcționează simultan ca surse de sprijin și ca mecanisme de transmitere a normelor culturale privind maternitatea. Totodată, acestea pot deveni spații de evaluare critică și presiune socială atunci când promovează standarde rigide ale maternității și modele idealizate ale rolului matern.

Cercetările privind experiențele postpartum evidențiază faptul că lipsa suportului interpersonal este frecvent asociată cu dificultăți de adaptare și cu niveluri mai ridicate de stres psihologic, ceea ce confirmă rolul central al suportului social în dezvoltarea identității materne și în asumarea rolului de mamă (Yao et al., 2022). În aceeași direcție, literatura rusă subliniază că suportul socio-psihologic reprezintă un factor esențial al adaptării la maternitate și al reglării proceselor identitare asociate acestei tranziții, contribuind la integrarea mai eficientă a noului rol matern și la diminuarea vulnerabilităților specifice acestei perioade (Шнайдер, cit. în Исследование потребности в социально-психологической поддержке..., n.d.).

Condițiile socioeconomice și statutul profesional constituie, la rândul lor, factori importanți în configurarea identității materne. În societatea contemporană, maternitatea se desfășoară frecvent la intersecția dintre rolul parental și cel

profesional, ceea ce presupune negocieri permanente privind gestionarea timpului, distribuția resurselor și stabilirea priorităților personale și familiale. Participarea crescută a femeilor pe piața muncii nu a diminuat importanța rolului matern, ci a contribuit la suprapunerea unor exigențe multiple referitoare atât la performanța parentală, cât și la cea profesională.

În aceste condiții, identitatea maternală se dezvoltă într-un spațiu marcat de tensiunea dintre autorealizarea profesională, responsabilitățile familiale și constrângerile economice ale vieții cotidiene. Accesul la resurse materiale, stabilitatea financiară, flexibilitatea programului de lucru, disponibilitatea serviciilor de îngrijire și posibilitatea distribuirii responsabilităților parentale influențează semnificativ experiența maternității și semnificațiile atribuite acesteia. Literatura de specialitate evidențiază faptul că unul dintre idealurile dominante ale maternității contemporane este acela al „mamei care lucrează”, capabilă să integreze cu succes rolul profesional și cel matern fără diminuarea performanței în niciunul dintre aceste domenii (Schmidt et al., 2023). În literatura rusă, aceste transformări sunt analizate în contextul schimbărilor sociale și culturale care afectează familia contemporană și contribuie la redefinirea rolurilor feminine și maternelor (Колесова, 2015; Шаповаленко, 2022).

Pe lângă condițiile socioeconomice, mediul digital a devenit în ultimele decenii un context important de construire și negociere a identității maternelor. Rețelele sociale, comunitățile online și platformele dedicate parentalității oferă acces la informații, suport și apartenență socială, dar facilitează în același timp comparația socială și expunerea la modele idealizate ale maternității. În acest context, experiența maternității dobândește o dimensiune publică accentuată, iar femeile sunt frecvent încurajate să își expună experiențele parentale și să demonstreze conformitatea cu normele sociale asociate imaginii „mamei bune”.

Mediul digital funcționează astfel simultan ca spațiu de sprijin, informare și validare, dar și ca mecanism de reproducere și amplificare a normelor culturale privind maternitatea. Cercetările arată că idealurile contemporane ale mamei competente, aflate permanent în control și satisfăcute de experiența maternă, pot genera presiuni suplimentare asupra femeilor, în special atunci când experiența reală este marcată de ambivalență, epuizare sau dificultăți de adaptare (Schmidt et al., 2023). Totodată, platformele digitale oferă posibilitatea exprimării vulnerabilității și căutării suportului social, influențând modul în care dificultățile maternității sunt formulate, înțelese și validate de comunitate (Yao et al., 2022).

Prin urmare, mediul digital nu reprezintă doar un context de comunicare, ci un spațiu social activ în care sunt produse, negociate și difuzate reprezentările contemporane ale maternității. În acest cadru, identitatea maternală se configurează nu doar prin experiența directă a relației cu copilul și cu familia, ci și prin raportare la comunități virtuale, modele culturale și procese continue de comparație și validare socială.

În ansamblu, literatura analizată evidențiază faptul că identitatea maternală se construiește la intersecția dintre procesele individuale de dezvoltare și influențele sociale care modelează experiența maternității. Factorii relaționali, culturali, economici și instituționali nu doar însoțesc exercitarea rolului matern, ci contribuie activ la definirea și negocierea semnificațiilor asociate acestuia. Astfel, identitatea

maternală poate fi înțeleasă ca un proces continuu de adaptare și reconstrucție, desfășurat în contextul transformărilor sociale caracteristice societății contemporane.

CONCLUZII

Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că identitatea maternală reprezintă un construct psihosocial complex, care se dezvoltă progresiv în cadrul procesului de tranziție la maternitate. Abordările teoretice contemporane evidențiază că devenirea maternă nu constituie un eveniment singular asociat nașterii copilului, ci un proces dinamic de reorganizare a identității personale, care implică transformări cognitive, emoționale, relaționale și comportamentale. Din această perspectivă, identitatea maternală poate fi înțeleasă ca rezultatul integrării rolului matern în structura identității feminine și al adaptării continue la noile experiențe și responsabilități asociate maternității.

Rezultatele analizei teoretice arată că dezvoltarea identității materne este influențată de o multitudine de factori sociali și relaționali, printre care familia de origine, normele culturale, relația de cuplu, suportul social, condițiile socioeconomice și mediul digital. Acești factori contribuie la configurarea semnificațiilor atribuite maternității, la validarea sau contestarea rolului matern și la modul în care femeile își construiesc și își negociază identitatea maternală în diferite contexte de viață.

Un aspect deosebit de important evidențiat de literatura contemporană îl constituie rolul normelor culturale și al reprezentărilor sociale ale „mamei bune” în modelarea experienței maternității. Aceste cadre normative influențează evaluarea competenței parentale, raportarea femeilor la propriul rol matern și modul în care acestea gestionează tensiunile dintre așteptările sociale, nevoile personale și responsabilitățile familiale. În acest context, identitatea maternală apare ca rezultatul unui proces continuu de interpretare, adaptare și negociere a semnificațiilor asociate maternității.

Totodată, transformările sociale contemporane, diversificarea modelelor familiale, modificarea rolurilor de gen și extinderea mediului digital generează noi contexte de exercitare și reprezentare a maternității. Aceste schimbări amplifică atât oportunitățile de suport și validare socială, cât și experiențele de comparație, presiune și autocritică, confirmând caracterul contextual și dinamic al identității materne.

În concluzie, identitatea maternală poate fi conceptualizată ca un proces psihosocial de dezvoltare și construcție identitară, realizat prin interacțiunea continuă dintre experiența subiectivă a femeii și influențele sociale, culturale și relaționale care organizează maternitatea în societatea contemporană. O astfel de perspectivă contribuie la aprofundarea înțelegerii mecanismelor implicate în devenirea maternală și oferă un cadru teoretic relevant pentru dezvoltarea cercetărilor și intervențiilor orientate spre susținerea femeilor în diferitele etape ale tranziției la maternitate.

BIBLIOGRAFIE

- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.
- Laney, E. K., Hall, M. E. L., Anderson, T. L., & Willingham, M. M. (2015). Becoming a mother: The influence of motherhood on women's identity development. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 15(2), 126–145. <https://doi.org/10.1080/15283488.2015.1023440>
- Mercer, R. T. (1985). The process of maternal role attainment over the first year. *Nursing Research*, 34(4), 198–204.

Mercer, R. T. (2004). Becoming a mother versus maternal role attainment. *Journal of Nursing Scholarship*, 36(3), 226–232. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.2004.04042.x>

Miller, T. (2005). *Making sense of motherhood: A narrative approach*. Cambridge University Press.

Nelson, A. M. (2003). Transition to motherhood. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 32(4), 465–477. <https://doi.org/10.1177/0884217503255199>

Raphael, D. (1973). *The tender gift: Breastfeeding*. Prentice-Hall.

Rubin, R. (1967a). Attainment of the maternal role. Part I: Processes. *Nursing Research*, 16(3), 237–245.

Rubin, R. (1967b). Attainment of the maternal role. Part II: Models and referents. *Nursing Research*, 16(4), 342–346.

Sacks, A. (2017, May 8). Matrescence: On the metamorphosis of pregnancy, childbirth and motherhood. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/05/08/well/family/matrescence-motherhood-pregnancy-childbirth.html>

Schmidt, E.-M., Décieux, F., Zartler, U., & Schnor, C. (2023). What makes a good mother? Two decades of research reflecting social norms of motherhood. *Journal of Family Theory & Review*, 15(1), 57–77. <https://doi.org/10.1111/jftr.12488>

Stern, D. N. (1995). *The motherhood constellation: A unified view of parent-infant psychotherapy*. Basic Books.

Yao, X., Mikhelson, M., Micheletti, M., Choi, E., Watkins, S. C., Thomaz, E., & De Barbaro, K. (2022). Understanding postpartum parents' experiences via two digital platforms. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*. <https://arxiv.org/abs/2212.11455>

Андряничева, М. А. (2023). Модель изучения материнской идентичности в условиях нормальной и проблемной беременности. *Мир науки. Педагогика и психология*. <https://mir-nauki.com/PDF/48PSMN523.pdf>

Говядовская, О. В. (2023). Материнская идентичность. *Научные исследования*. <https://cyberleninka.ru/article/n/materinskaya-identichnost>

Колесова, А. К. (2015). Материнство и проблемы самоидентичности в современном обществе. *Современные проблемы науки и образования*. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=21112>

Колиниченко, И. А. (2025). Проблемы идентичности беременных женщин. *Знание. Понимание. Умение*. <https://journals.mosgu.ru/zpu/article/viewFile/2012/2398>

Шаповаленко, И. В. (2022). Современное родительство: новые исследовательские перспективы. *Журнал современной зарубежной психологии*. https://psyjournals.ru/journals/jmfp/archive/2022_n1/Shapovalenko

RECONSTRUCTION OF PERSONAL IDENTITY IN THE AGE OF ALGORITHMS

RECONSTRUCȚIA IDENTITĂȚII PERSONALE ÎN ERA ALGORITMILOR

Lucia BÎTCA

PhD in Psychology, Higher Teaching Degree, Youth Clinic Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2801-4039>

Abstract. *The rapid expansion of digital technologies and algorithm-driven platforms has profoundly transformed the ways individuals construct, perceive, and express their personal identities. Algorithms embedded in social media platforms, search engines, and artificial intelligence systems increasingly influence preferences, behaviors, and forms of self-representation by filtering information and shaping digital interactions. This study explores the reconstruction of personal identity in the age of algorithms, focusing on the psychological and social mechanisms through which algorithmic systems mediate self-concept, autonomy, and social belonging. By integrating perspectives from psychology, sociology, and digital studies, the paper examines how individuals negotiate agency, authenticity, and self-awareness within algorithmically curated environments. The analysis contributes to a deeper understanding of identity as a dynamic, socially embedded process increasingly shaped by technological mediation in contemporary societies.*

Keywords: *personal identity, algorithms, digital self, social media, artificial intelligence.*

Rezumat. *Extinderea rapidă a tehnologiilor digitale și a platformelor bazate pe algoritmi a transformat profund modul în care indivizii își construiesc, percep și exprimă identitatea personală. Algoritmii integrați în rețelele sociale, motoarele de căutare și sistemele de inteligență artificială influențează tot mai mult preferințele, comportamentele și formele de autoreprezentare prin filtrarea informațiilor și modelarea interacțiunilor digitale. Acest studiu analizează procesul de reconstrucție a identității personale în era algoritmilor, punând accent pe mecanismele psihologice și sociale prin care sistemele algoritmice mediază conceptul de sine, autonomia și sentimentul de apartenență socială. Prin integrarea perspectivelor din psihologie, sociologie și studiile digitale, lucrarea evidențiază modul în care indivizii negociază autonomia, autenticitatea și conștiința de sine în medii modelate algoritmic. Analiza contribuie la o înțelegere mai profundă a identității ca proces dinamic și social, influențat în mod semnificativ de medierea tehnologică în societatea contemporană.*

Cuvinte-cheie: *identitate personală, algoritmi, sine digital, rețele sociale, inteligență artificială.*

INTRODUCTION

The development of digital technologies and the widespread integration of algorithmic systems into everyday life have fundamentally transformed the ways in which individuals construct and understand their personal identities. Social media platforms, search engines, and artificial intelligence systems rely on algorithms that filter, prioritize, and personalize information, thereby influencing not only what users see but also how they perceive themselves and others. As a result, identity formation

is no longer solely an internal or socially negotiated process but is increasingly mediated by technological infrastructures (Couldry & Hepp, 2017).

Personal identity, traditionally understood as a dynamic and evolving sense of self shaped through social interaction and personal reflection, has become increasingly intertwined with digital representations and data-driven feedback loops. Algorithmic curation shapes individuals' exposure to information, reinforces preferences, and contributes to the construction of what has been termed the "digital self" (Cheney-Lippold, 2017). This development raises important questions regarding autonomy, authenticity, and the extent to which individuals retain control over their self-representation in digital environments.

This paper examines how personal identity is reconstructed in the age of algorithms by analyzing the psychological and social mechanisms underlying algorithmic influence. It seeks to explore how individuals negotiate their sense of self within digitally mediated environments and how algorithmic systems reshape identity as a socially embedded and technologically mediated process.

MATERIALS AND METHODS

This study adopts a qualitative and interdisciplinary approach, integrating theoretical perspectives from psychology, sociology, and digital media studies. The research is based on a comprehensive review and synthesis of academic literature addressing identity formation, algorithmic governance, and digital interaction.

The materials analyzed include peer-reviewed journal articles, scholarly books, and scientific reports published in the fields of digital sociology, media psychology, and artificial intelligence studies. Key themes were identified through thematic analysis, focusing on concepts such as algorithmic mediation, self-presentation, autonomy, authenticity, and social belonging.

The methodological framework is interpretative and analytical, aiming to identify patterns and relationships between algorithmic systems and processes of identity reconstruction. By comparing and synthesizing findings from multiple disciplines, the study provides a conceptual understanding of how personal identity is shaped, negotiated, and transformed within algorithmically curated environments.

RESEARCH FINDINGS

The analysis reveals several key mechanisms through which algorithms contribute to the reconstruction of personal identity.

Algorithmic personalization plays a central role in shaping self-perception. By continuously analyzing user behavior, algorithms generate tailored content that reinforces existing preferences and beliefs, creating "filter bubbles" that limit exposure to diverse perspectives (Pariser, 2011). This selective exposure influences how individuals understand their own identities and perceive their position within society.

Data-driven profiling contributes to the external construction of identity. Digital platforms categorize users based on behavioral data, often assigning them to predefined groups or categories. These classifications can influence opportunities, social interactions, and self-perception, as individuals may internalize algorithmically generated labels (Cheney-Lippold, 2017).

Feedback mechanisms, such as likes, shares, and comments, function as forms of social validation that shape self-presentation. Individuals frequently adjust their

online behavior in response to algorithmically amplified feedback, leading to the development of curated and, at times, idealized versions of the self (Nieborg & Poell, 2018).

Reduced autonomy emerges as another consequence of algorithmic influence. While users generally perceive themselves as making independent choices, many decisions are subtly guided by recommendation systems and predictive algorithms (Yeung, 2017). This raises important concerns regarding the extent of individual agency in digitally mediated environments.

Hybrid identity formation is increasingly observed, whereby personal identity is co-constructed through interactions among users, social networks, and algorithmic systems. Identity thus becomes a dynamic interplay between human intentionality and machine-driven mediation (Couldry & Hepp, 2017).

DISCUSSION

The findings highlight the complexity of identity reconstruction in the age of algorithms. One of the central tensions lies in the relationship between agency and control. While digital platforms provide unprecedented opportunities for self-expression, they also impose constraints through algorithmic structures that shape visibility, interaction, and access to information. This duality suggests that identity in digital contexts is simultaneously empowered and constrained by technology.

Another important issue concerns authenticity. The pressure to conform to algorithmically rewarded behaviors may encourage individuals to present idealized or strategically constructed identities rather than authentic representations of the self. This phenomenon raises important questions regarding the psychological consequences of sustained self-curation and the potential risk of identity fragmentation (Turkle, 2011).

The role of social belonging is equally significant. Algorithms facilitate the formation of communities by connecting individuals with similar interests, values, and experiences. However, they may also reinforce homogeneity and social polarization by limiting exposure to alternative viewpoints. As a result, identity becomes increasingly linked to algorithmically mediated social groups, which can shape beliefs, attitudes, and patterns of behavior (Pariser, 2011).

Moreover, the study underscores the importance of algorithmic awareness. Individuals who understand how algorithmic systems operate are better equipped to engage critically with digital environments and maintain a greater degree of autonomy over their self-representation. This finding highlights the growing importance of digital literacy as a key component of identity development and psychological well-being in contemporary society.

CONCLUSIONS

The age of algorithms has fundamentally transformed the processes of personal identity construction. Identity is no longer solely an internal or social phenomenon but has become increasingly technologically mediated, shaped by data flows, algorithmic systems, and continuous digital interactions.

This study demonstrates that algorithms influence identity through content curation, feedback loops, and mechanisms of social validation. By prioritizing certain types of information and interactions, algorithmic systems contribute to the

reinforcement of preferences, beliefs, and behavioral patterns (Pariser, 2011; Gillespie, 2014). While these processes enable new forms of self-expression, connectivity, and social participation, they also introduce significant challenges to traditional notions of autonomy, authenticity, and self-determination (Turkle, 2011).

Understanding identity as a dynamic and socially embedded process requires acknowledging the central role of technological mediation in contemporary life. Individuals increasingly negotiate their sense of self within environments structured by algorithmic logic, where visibility, recognition, and belonging are partially shaped by opaque computational systems (Beer, 2017).

Future research should focus on empirical investigations of users' experiences across diverse socio-cultural contexts, as well as on the development of strategies aimed at enhancing digital literacy, critical awareness, and user autonomy. Such approaches are essential for fostering a more balanced and reflective relationship between individuals and algorithmic systems (Couldry & Hepp, 2018).

Ultimately, the reconstruction of personal identity in the age of algorithms reflects a complex interplay between human agency and technological influence. This reality highlights the need for ethical frameworks, transparent algorithmic governance, and responsible design practices that prioritize human well-being, individual autonomy, and democratic values.

BIBLIOGRAPHY

Beer, D. (2017). The social power of algorithms. *Information, Communication & Society*, 20(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1216147>

Cheney-Lippold, J. (2017). *We are data: Algorithms and the making of our digital selves*. New York University Press.

Couldry, N., & Hepp, A. (2018). *The mediated construction of reality*. Polity Press.

Gillespie, T. (2014). The relevance of algorithms. In T. Gillespie, P. J. Boczkowski, & K. A. Foot (Eds.), *Media technologies: Essays on communication, materiality, and society* (pp. 167–194). MIT Press.

Nieborg, D. B., & Poell, T. (2018). The platformization of cultural production: Theorizing the contingent cultural commodity. *New Media & Society*, 20(11), 4275–4292. <https://doi.org/10.1177/1461444818769694>

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.

Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.

Yeung, K. (2017). 'Hypernudge': Big data as a mode of regulation by design. *Information, Communication & Society*, 20(1), 118–136. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1186713>

MIND UNDER SIEGE: HOW DISINFORMATION AFFECTS OUR PSYCHOLOGICAL SECURITY

MINTEA SUB ASEDIU: CUM NE AFECTEAZĂ DEZINFORMAREA SECURITATEA PSIHOLICĂ

Lăcrămioara MOCANU

PhD, Associate Professor, Danubius International University of Galați

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1441-797X>

Ancuța Loredana CĂRĂUȘ

PhD professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5206-4707>

Carolina CERNEI

professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2389-8354>

Abstract: *In an era defined by the unprecedented circulation of information, disinformation has emerged as one of the most insidious threats to individual and collective psychological security. This article examines the mechanisms through which false, distorted, or deliberately misleading information undermines cognitive stability, erodes interpersonal trust, and generates chronic states of anxiety, confusion, and epistemic helplessness. Drawing on current research in social psychology, cognitive science, and media studies, the analysis explores two central dimensions: first, the psychological vulnerabilities that make individuals susceptible to disinformation, including confirmation bias, motivated reasoning, and the illusory truth effect; and second, the broader societal consequences of sustained exposure to information ecosystems saturated with falsehoods, such as polarization, institutional distrust, and the fragmentation of shared reality. The article argues that psychological security, understood as the individual capacity to navigate the information environment with confidence, clarity, and critical agency, is not merely a personal concern but a public health issue that demands systemic responses at the level of education, media literacy, and democratic governance.*

Keywords: *disinformation, psychological security, cognitive vulnerability, media literacy, epistemic anxiety, fake news, information warfare, social trust.*

Rezumat: *Într-o epocă definită de circulația fără precedent a informației, dezinformarea s-a impus drept una dintre cele mai insidioase amenințări la adresa securității psihologice individuale și colective. Prezentul articol examinează mecanismele prin care informația falsă, distorsionată sau deliberat înșelătoare subminează stabilitatea cognitivă, erodează încrederea interpersonală și generează stări cronice de anxietate, confuzie și neputință epistemică. Pornind de la cercetări actuale în psihologie socială, științe cognitive și studii media, analiza explorează două dimensiuni centrale: în primul rând, vulnerabilitățile psihologice care fac indivizii susceptibili la dezinformare, inclusiv biasul de confirmare, raționamentul motivat și efectul adevărului iluzoriu; în al doilea rând, consecințele sociale mai ample ale expunerii susținute la ecosisteme informaționale saturate de neadevăruri, cum ar fi polarizarea, neîncrederea instituțională și fragmentarea realității comune. Articolul*

susține că securitatea psihologică, înțeleasă drept capacitatea individuală de a naviga în mediul informațional cu încredere, claritate și agenție critică, nu este doar o problemă personală, ci o problemă de sănătate publică ce reclamă răspunsuri sistemice la nivelul educației, alfabetizării media și guvernantei democratice.

Cuvinte-cheie: dezinformare, securitate psihologică, vulnerabilitate cognitivă, alfabetizare media, anxietate epistemică, știri false, război informațional, încredere socială.

INTRODUCTION

This is not the first time in human history that information has been used as a weapon. From political pamphlets to fake news distributed through social networks, the manipulation of perceived reality has always been an instrument of power. What makes our era truly different is not the intention of evil, but the speed, scale, and sophistication with which disinformation is propagated today. A false message can reach millions of people within hours, activating psychological mechanisms that make it particularly difficult to question, correct, or forget.

In Romania, the phenomenon of disinformation has become particularly visible in recent years. From fake news about the pandemic and vaccines, to documented electoral manipulations, to anti-Western narratives strategically amplified by domestic and foreign actors, the Romanian information space has gone through a period of unprecedented turbulence in the post-communist era. If we talk honestly about the consequences of this situation, they are not just political or civic — they are deeply psychological. People no longer know who to believe, institutions have lost their epistemic authority, and the feeling of confusion and helplessness in the face of an endless wave of contradictory information has become an everyday experience for many Romanians.

This reality justifies a serious analysis of the relationship between disinformation and psychological security. The concept of psychological security, as defined in the specialized literature, does not refer to the absence of objective dangers, but to the internal state of stability, trust, and cognitive coherence that allows an individual to function effectively, make rational decisions, and maintain authentic social relationships. When this security is systematically undermined by exposure to disinformation, the consequences manifest themselves at multiple levels: individual, relational, and social.

This paper aims to examine two essential dimensions of this phenomenon. The first concerns the psychological mechanisms through which disinformation permeates the individual's cognitive system and produces long-term vulnerabilities. The second concerns the social and institutional consequences of a society in which collective psychological security is systematically eroded by a toxic information ecosystem. The approach is not purely academic: understanding these mechanisms has direct implications for public policy, education, and clinical practice.

THE PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF DISINFORMATION

To understand why disinformation is so effective, we need to start not with those who produce false information, but with those who receive it. The human brain is not a neutral data processor—it is a deeply social organ, evolutionarily optimized for speed and efficiency, not epistemic accuracy. This means that it operates with a series of cognitive shortcuts (heuristics) that, under normal conditions, are extremely

useful, but which, in information environments saturated with disinformation, become exploitable vulnerabilities.

One of the most studied mechanisms is confirmation bias—the tendency to seek out, interpret, and retain information that confirms existing beliefs and values, while ignoring or minimizing that which contradicts them. Chelcea (2008) analyzes this phenomenon in the context of Romanian sociology, showing that confirmation bias is not related to the level of education or intelligence, but is a universal characteristic of human cognitive processing, present equally in experts and non-experts. The implication is worrying: even the most educated members of society are not immune to misinformation, especially when it is constructed to perfectly fit their existing prejudices and fears (Chelcea, 2008, p. 134). A second crucial mechanism is the illusory truth effect, empirically documented by Hasher, Goldstein, and Toppino since 1977 and confirmed by dozens of subsequent studies. The essence is deceptively simple: the more frequently a statement is repeated, the more it is perceived as true, regardless of its factual content. In the context of social networks, where a false message can be shared thousands of times in a few hours, this effect becomes an extraordinary multiplier of the impact of disinformation. Bogdan Nadolu (2018), analyzing the dynamics of rumors and fake news in the Romanian digital space, observes that the algorithms of social media platforms amplify exactly the content that generates strong emotional reactions — fear, anger, indignation —, creating an environment in which false information often circulates faster and wider than subsequent correction (Nadolu, 2018, pp. 87-88).

A third, more subtle mechanism is that of epistemic disorientation – the state in which the individual, confronted with large volumes of contradictory information, gradually loses the ability to distinguish between credible and unreliable sources. Petcu (2014) describes this phenomenon in the context of post-communist Romanian media, showing that the media consumption patterns inherited from communism - in which all news was suspected of propagating, and therefore all was treated with uniform distrust - created fertile ground for contemporary epistemic relativism. If everything is perceived as manipulated and objective truth is considered unattainable, then any statement may appear equally valid, and the distinction between verified information and disinformation becomes impossible (Petcu, 2014, p. 203). This state of epistemic disorientation is, from the perspective of clinical psychology, one of the most harmful consequences of chronic disinformation: it not only distorts the perception of the world, but also erodes the basic instrument with which the individual constructs reality - critical reason.

At the neurobiological level, repeated exposure to threatening or disorienting information persistently activates the hypothalamic-pituitary-adrenal axis, responsible for the stress response. Studies cited by Minulescu (2008) show that chronic stress of this nature produces functional changes in the prefrontal system - the area involved precisely in critical thinking, planning and evaluating sources -, creating a vicious circle: misinformation causes anxiety, anxiety hinders critical thinking, and the lack of critical thinking increases vulnerability to further misinformation (Minulescu, 2008, p. 156). It is, in other words, a self-reinforcing cycle.

This mechanism explains why misinformation is not merely an informational problem, but also a psychological and neurocognitive one. Therefore, effective

interventions must address both emotional regulation and cognitive control processes.

THE SOCIAL CONSEQUENCES OF DISINFORMATION

If the first chapter of this siege unfolds within the individual mind, the second - and most alarming - is played out at the level of the social fabric. Disinformation does not only affect isolated individuals; it transforms the dynamics of collectivities, erodes institutions, and reconfigures the way communities construct their shared reality. In a democratic society, this is an existential threat.

One of the most documented social effects of disinformation is polarization. When large segments of the population consume radically different and mutually incompatible information ecosystems, there is no longer a common basis of facts and references on which to build democratic dialogue. Vlasceanu (2011) analyzes the phenomenon of polarization in Romanian society, identifying that an aggravating factor is precisely the lack of quality journalism, capable of functioning as a collective epistemic arbiter. In the absence of credible and widely authoritative media institutions, each social group constructs its own version of reality, and communication between these reality bubbles becomes increasingly difficult and conflictual (Vlasceanu, 2011, pp. 312-313).

Closely related to polarization is the erosion of institutional trust. Disinformation systematically targets institutions that could challenge it - the independent press, the scientific community, the institutions of the democratic state - not because these institutions are perfect, but because undermining them leaves the field open for alternative narratives. The Romanian Public Opinion Barometer in recent years consistently records a decrease in trust in institutions, the press and experts, in parallel with the increase in the share of disinformation in the public space. Radu (2016), analyzing political communication in post-communist Romania, argues that this crisis of trust is not an accident, but the result of a deliberate effort to undermine institutional credibility, designed to create a space of vulnerability in which disinformation can thrive unchallenged (Radu, 2016, p. 178).

A less visible, but equally profound consequence is what sociologists call informational anomie - a state of normative disorientation in which individuals no longer know by what criteria to evaluate information, which institutions to trust, and which values to guide collective decisions. Durkheim described anomie as a rupture between the individual and the social norms that provide meaning and direction; informational anomie is, in essence, the same phenomenon transposed to the plane of knowledge. Chelcea (2008) points out that this form of disorientation is particularly dangerous in societies in transition, such as Romania, because it overlaps with an already existing institutional and normative fragility, amplifying the effects of both (Chelcea, 2008, pp. 217-218).

From a collective mental health perspective, the consequences are concrete and measurable. International research cited by Preda (2009) indicates a significant correlation between high levels of media consumption focused on alarmist or conspiratorial content and increased rates of generalized anxiety, depression, and emotional exhaustion (Preda, 2009, p. 89). In Romania, the effects of the COVID-19 pandemic have provided a sad case study in this regard: the wave of disinformation that accompanied the health crisis produced an anxiety-amplifying effect, fueled

dysfunctional behaviors, and eroded precisely the resources of social cohesion that society would have needed most at that time.

The response to this crisis cannot be exclusively individual. Media literacy - the ability to critically evaluate sources, verify information, and recognize manipulation techniques - is an essential tool, but insufficient in the absence of social and institutional structures to support it. Balan (2018) advocates for the systematic integration of media education into the Romanian school curriculum, arguing that a society resistant to disinformation is not built through occasional fact-checking campaigns, but by training generations with robust critical thinking, capable of functioning with epistemic dignity in a complex and often hostile information environment (Balan, 2018, pp. 145-146).

CONCLUSIONS

Disinformation is not a problem that begins and ends with a fake news story. It is a cumulative process, acting on multiple levels simultaneously: cognitive, emotional, relational and institutional. This article has tried to show that psychological security - that inner quality that allows us to navigate the world with confidence and clarity - is one of the first victims of chronic exposure to toxic information ecosystems.

The first important conclusion is that vulnerability to disinformation is not a sign of intellectual weakness or lack of education. It is, to a large extent, a consequence of the way the human brain processes information - through cognitive shortcuts, through the tendency towards confirmation bias, and through sensitivity to repetition. This means that the fight against disinformation cannot be waged exclusively at the informational level (more correct information does not necessarily win against obsessively repeated false information); it must also be waged at the psychological and educational level, working with the real mechanisms of human cognitive processing.

The second conclusion concerns the collective dimension. A society in which psychological security is systematically eroded is a society that loses its capacity for democratic deliberation, social cohesion, and coordinated response to common crises. Polarization, institutional distrust, and information anomie are not phenomena that affect us in isolation; they affect us all, no matter how critical and informed we are individually. This means that the response to disinformation must be structural, not individual: strong and independent media institutions, educational systems that form critical thinking from primary school, and coherent public policies to combat information manipulation.

The third conclusion is perhaps the most urgent: psychological security in the face of disinformation is a public health issue, not just an information hygiene issue. The clinical consequences of chronic exposure to a toxic information space—anxiety, depression, emotional exhaustion, loss of meaning and trust—are real, measurable, and costly. Romania needs a serious debate about these consequences, a debate that involves psychologists, educators, journalists, politicians, and civil society alike. The besieged mind cannot wait.

BIBLIOGRAPHY

- Balan, O. (2018). *Media education in Romanian schools*. European Institute.
Chelcea, S. (2008). *Methodology of sociological research. Quantitative and qualitative methods* (3rd edition). Economic Publishing House.

- Minulescu, M. (2008). *Theory and practice in psychodiagnosis. Intelligence and aptitude testing*. Romania of Tomorrow Foundation.
- Nadolu, B. (2018). *Sociology of communication*. University of the West Publishing House.
- Petcu, M. (2014). *Journalism and democracy. A historical and cultural perspective*. Tritonic.
- Preda, M. (2009). *Romanian social policy between poverty and globalization*. Polirom.
- Radu, L. (2016). *Political Communication in Post-Communist Romania*. Cluj University Press.
- Vlasceanu, L. (ed.) (2011). *Sociology*. Polirom.

INDIVIDUAL VALUES OF THE STUDIOUS YOUTH: AN EMPIRICAL ANALYSIS

VALORILE INDIVIDUALE ALE TINERETULUI STUDIOS: O ANALIZĂ EMPIRICĂ

Olga CHIRIȚA

PhD in Psychology, University Lecturer Department of Management and Professional Communication, "Ștefan cel Mare" Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8798-6305>

Abstract. *This article presents the results of an empirical study on the individual values of university students. The research was conducted using the PVQ-R2 (Portrait Values Questionnaire), developed by Shalom Schwartz, and involved a sample of 210 students aged between 18 and 24 years. The findings indicate that the highest priorities are assigned to the values of "Self-Direction-Action", "Benevolence" (sense of duty and concern for others), and "Universalism-Concern" (care for the well-being of others). The lowest priority is attributed to values related to "Power" (dominance and control over resources). Overall, the results reveal the predominance of values oriented toward personal development, self-determination, tolerance, benevolence, and concern for others.*

Keywords: *individual values, university students, benevolence, value hierarchy.*

Rezumat. *Articolul prezintă rezultatele unei cercetări empirice privind valorile individuale ale tineretului studios. Studiul a fost realizat cu ajutorul chestionarului PVQ-R2 (Portrait Values Questionnaire), elaborat de Shalom Schwartz, și a inclus un eșantion de 210 studenți cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani. Rezultatele evidențiază faptul că cele mai importante valori pentru participanți sunt „Independența în acțiuni”, „Bunăvoința” (simțul datoriei și grija față de ceilalți) și „Universalismul – grija pentru ceilalți”. Cele mai reduse scoruri au fost înregistrate pentru valorile asociate dimensiunii „Putere” (dominanță și control asupra resurselor). În ansamblu, rezultatele indică predominanța valorilor orientate spre dezvoltare personală, autodeterminare, toleranță, bunăvoință și preocupare pentru bunăstarea celorlalți.*

Cuvinte-cheie: *valori individuale, tineret studios, bunăvoință, ierarhia valorilor.*

INTRODUCERE

Valorile individuale reprezintă un sistem de principii, convingeri și orientări care ghidează comportamentul și deciziile persoanei. Acestea reflectă ceea ce indivizii consideră important, dezirabil și semnificativ în viață, influențând modul în care se raportează la sine, la ceilalți și la societate. Valorile se formează și se dezvoltă sub influența experiențelor de viață, a educației, a contextului familial și a mediului sociocultural.

În psihologie, valorile sunt considerate repere fundamentale ale personalității, având un rol important în stabilirea obiectivelor, priorităților și modelelor de comportament. Analiza valorilor individuale oferă informații relevante despre orientările axiologice ale diferitelor categorii sociale și contribuie la înțelegerea proceselor de dezvoltare personală și integrare socială.

În cercetarea psihologică contemporană, valorile sunt considerate, de asemenea, reglatorii dinamici ai motivației și ai consistenței comportamentale în

diferite contexte de viață. Stabilitatea sau transformarea acestora reflectă procese profunde de dezvoltare a personalității și de adaptare la schimbările sociale.

METODE APLICATE

Pentru realizarea obiectivelor cercetării au fost utilizate metode teoretice și empirice de investigație, inclusiv analiza logică și sistemică a literaturii de specialitate, metoda comparativă, precum și metode statistice de prelucrare și interpretare a datelor. Investigarea valorilor individuale a fost realizată prin aplicarea chestionarului PVQ-R2 (Portrait Values Questionnaire), elaborat de Shalom Schwartz.

Scopul cercetării a constat în investigarea empirică a valorilor individuale ale tineretului studios.

Studiul empiric a inclus 210 participanți cu vârste cuprinse între 18 și 24 de ani, studenți ai Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova. Toți participanții erau de naționalitate moldovenească. Cercetarea a fost realizată cu respectarea principiilor și normelor etice specifice investigațiilor psihologice.

Pentru evaluarea valorilor individuale a fost utilizat chestionarul PVQ-R2 (Portrait Values Questionnaire), elaborat de Shalom Schwartz (2012), unul dintre cele mai validate și utilizate instrumente în cercetarea valorilor umane. Modelul teoretic propus de Schwartz distinge între valorile individuale și cele culturale. În cadrul prezentului studiu au fost analizate valorile individuale ale studenților Academiei „Ștefan cel Mare”.

Potrivit lui Schwartz (1992), valorile individuale exprimă orientări motivaționale fundamentale, care își au originea în nevoile universale ale ființei umane: nevoile biologice, cerințele interacțiunii sociale și necesitățile de funcționare și supraviețuire ale grupurilor sociale.

Prelucrarea statistică a datelor a fost realizată cu ajutorul programului SPSS Statistics 25.0.

REZULTATE

Rezultatele obținute au permis identificarea ierarhiei valorilor individuale ale respondenților. În Tabelul 1 sunt prezentate valorile medii (M) și abaterile standard (SD) pentru fiecare categorie valorică, ordonate descrescător în funcție de importanța acordată de participanți.

Tabelul 1. Valorile medii (M) și abaterile standard (SD) ale elementelor de valoare pentru întregul eșantion

Valori	M	SD
Independență – acțiuni	5,37	0,63
Bunăvoință – simțul datoriei	5,36	0,63
Bunăvoință – grijă	5,32	0,68
Universalism – grijă pentru ceilalți	5,10	0,75
Securitate personală	4,99	0,75
Securitate publică	4,98	0,77
Realizare	4,96	0,67
Independență – gânduri	4,96	0,67
Reputație	4,89	0,81
Stimulare	4,88	1,70

Valori	M	SD
Conformism – reguli	4,79	0,93
Hedonism	4,77	0,74
Universalism – toleranță	4,76	0,82
Universalism – grijă de natură	4,75	0,89
Tradiție	4,70	0,98
Modestie	4,66	0,80
Conformism – interpersonal	4,46	0,96
Putere – resurse	4,06	0,93
Putere – dominanță	3,65	1,14

Conform datelor prezentate în Tabelul 1, se constată diferențe semnificative în nivelul de valorizare a diferitelor orientări axiologice. Aceste diferențe pot reflecta atât particularitățile etapei de dezvoltare specifice tinerilor adulți, cât și contextul educațional și profesional în care aceștia se formează.

Cea mai ridicată valoare medie a fost înregistrată pentru dimensiunea Independență – acțiuni ($M = 5,37$; $SD = 0,63$), ceea ce indică importanța acordată autonomiei personale, libertății de alegere și capacității de a lua decizii independente privind propria viață. Acest rezultat sugerează orientarea respondenților spre autodeterminare și asumarea responsabilității pentru propriile acțiuni.

Valori foarte apropiate ca importanță sunt Bunăvoință – simțul datoriei ($M = 5,36$; $SD = 0,63$) și Bunăvoință – grijă ($M = 5,32$; $SD = 0,68$). Aceste valori reflectă preocuparea pentru menținerea relațiilor armonioase cu persoanele apropiate, disponibilitatea de a acorda sprijin și responsabilitatea față de ceilalți. Rezultatele evidențiază orientarea pronunțată a respondenților către comportamente prosociale și cooperare interpersonală.

De asemenea, Universalism – grija pentru ceilalți ($M = 5,10$; $SD = 0,75$) ocupă o poziție importantă în ierarhia valorilor. Această orientare exprimă preocuparea pentru echitate socială, respectarea drepturilor tuturor persoanelor și protejarea celor vulnerabili. Nivelul ridicat al acestei valori indică deschiderea respondenților către toleranță, solidaritate și responsabilitate socială.

Scoruri ridicate au fost obținute și pentru valorile asociate securității: Securitate personală ($M = 4,99$; $SD = 0,75$) și Securitate publică ($M = 4,98$; $SD = 0,77$). Aceste rezultate reflectă importanța acordată siguranței personale, stabilității sociale și funcționării eficiente a instituțiilor capabile să asigure protecția cetățenilor. Pentru participanți, securitatea reprezintă atât o condiție a bunăstării individuale, cât și un element esențial al ordinii și stabilității sociale.

În continuarea ierarhiei valorilor se regăsesc următoarele dimensiuni valorice.

Realizare ($M = 4,96$; $SD = 0,67$) exprimă orientarea către succes, performanță și recunoaștere socială. Pentru respondenți sunt importante atingerea obiectivelor personale, aprecierea realizărilor proprii și recunoașterea acestora de către cei din jur.

Independență în gândire ($M = 4,96$; $SD = 0,67$) reflectă valorizarea gândirii autonome, a originalității ideilor și a capacității de a formula judecăți proprii. Rezultatele sugerează că respondenții apreciază învățarea continuă, dezvoltarea intelectuală și posibilitatea de a-și construi propriile perspective asupra realității.

Reputație ($M = 4,89$; $SD = 0,81$) ocupă, de asemenea, o poziție importantă în structura valorilor investigate. Pentru participanți este relevantă menținerea imaginii

personale, a demnității și a respectului în relațiile cu ceilalți, precum și evitarea situațiilor care le-ar putea afecta statutul social.

Conformism - reguli ($M = 4,79$; $SD = 0,93$) reprezintă orientarea spre respectarea normelor sociale, a regulilor și a obligațiilor asumate. Acest tip de valoare este asociat cu autodisciplina, responsabilitatea și respectul față de autoritate. Importanța relativ ridicată a acestei valori poate fi explicată prin specificul mediului educațional al respondenților. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI este o instituție de învățământ cu statut special, în cadrul căreia formarea profesională se desfășoară în conformitate cu exigențele etice și deontologice specifice viitoarei activități în domeniul afacerilor interne (Carta Universitară a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, 2019). În acest context, respectarea normelor și a disciplinei constituie repere importante ale procesului de formare profesională (Calancea, 2016).

Stimulare ($M = 4,78$; $SD = 0,75$) reflectă nevoia de experiențe noi, diversitate și provocări. Respondenții care valorizează această dimensiune manifestă interes pentru activități variate, explorare și acumularea de experiențe noi, orientându-se către schimbare și dezvoltare personală.

Hedonism ($M = 4,77$; $SD = 0,74$) exprimă importanța acordată satisfacției personale, plăcerii și bucuriei de a trăi. Nivelul relativ ridicat al acestei valori poate fi explicat și prin particularitățile vârstei respondenților, specifice perioadei tinereții, caracterizată prin nevoia de socializare, recreere și afirmare personală. Activitățile extracurriculare și timpul liber constituie contexte importante pentru dezvoltarea creativității, a competențelor sociale și organizaționale, precum și pentru formarea viitorilor specialiști (Șleahțișchi, 2024).

Universalism - toleranță ($M = 4,76$; $SD = 0,82$) reflectă deschiderea față de ceilalți, respectul pentru diversitate și disponibilitatea de a înțelege perspective diferite. Pentru respondenți, toleranța reprezintă o valoare importantă, inclusiv în contextul viitoarei activități profesionale, unde relațiile interpersonale eficiente presupun respect reciproc, empatie și comunicare bazată pe principiul egalității între partenerii interacțiunii (Chirița, 2025).

Universalism - grijă pentru natură ($M = 4,75$; $SD = 0,89$) evidențiază preocuparea respondenților pentru protecția mediului și conservarea resurselor naturale. Rezultatele sugerează existența unei sensibilități față de problemele ecologice și a unei atitudini favorabile implicării în activități de protejare a mediului. Această orientare valorică este susținută și de participarea activă a studenților Academiei „Ștefan cel Mare” la diverse acțiuni ecologice și programe de voluntariat, inclusiv în cadrul Campaniei Naționale de Împădurire (Campania Națională de împădurire, 2024).

Scopul motivațional al valorii **universalism**, conform lui Sh. Schwartz, constă în înțelegerea, toleranța și protejarea bunăstării tuturor oamenilor și a naturii. Aceste orientări valorice derivă din nevoile de supraviețuire ale indivizilor și grupurilor sociale, devenind deosebit de importante atunci când oamenii interacționează cu persoane din afara mediului lor apropiat sau când grupurile sociale se extind (Карандашев, 2004).

Tradiție ($M = 4,70$; $SD = 0,98$) reprezintă o valoare importantă pentru respondenți, reflectând preocuparea pentru păstrarea valorilor culturale și respectarea obiceiurilor familiale. Comportamentul tradițional funcționează ca simbol

al solidarității de grup, expresie a valorilor comune și factor de continuitate socială. După cum menționează Кауненко (2020), în percepția tinerilor, aceste valori reflectă priorități sociale și morale considerate dezirabile, constituind o combinație între valorile tradiționale și responsabilitatea socială. Scopul motivațional al acestei valori este respectul și acceptarea normelor, obiceiurilor și ideilor consacrate în cadrul culturii din care fac parte indivizii. În acest context, respectarea tradițiilor contribuie la consolidarea identității sociale și a conștiinței patriotice a studenților Academiei „Ștefan cel Mare”.

Modestie ($M = 4,66$; $SD = 0,80$) reflectă tendința de a manifesta un comportament echilibrat și lipsit de ostentație, bazat pe evaluarea realistă a propriilor calități și limite. Această valoare presupune evitarea supraaprecierii de sine, precum și formularea unor așteptări rezonabile față de ceilalți și față de condițiile materiale de viață.

Conformism – interpersonal ($M = 4,46$; $SD = 0,96$) exprimă orientarea către relații sociale armonioase, caracterizate prin tact, respect reciproc și evitarea comportamentelor care ar putea leza sau încălca limitele personale ale celorlalți.

Putere – resurse ($M = 4,06$; $SD = 0,93$) și **Putere – dominantă** ($M = 3,65$; $SD = 1,14$) reprezintă valorile cu cea mai redusă importanță în ierarhia respondenților. Aceste valori sunt asociate cu obținerea statutului social, controlului asupra resurselor și influenței asupra altor persoane, incluzând aspecte precum autoritatea, bogăția, prestigiul și recunoașterea socială (Капандашев, 2004).

Poziționarea valorilor de putere pe ultimele locuri ale ierarhiei sugerează că respondenții acordă o importanță redusă dominației și controlului asupra altora. După cum subliniază Gavreliuc (2011), orientarea excesivă către putere poate genera dezechilibre în relațiile sociale prin accentuarea tendințelor de dominare și exploatare. Totuși, anumite forme legitime ale exercitării puterii sunt necesare pentru funcționarea grupurilor și pentru menținerea structurilor organizaționale și sociale.

Analiza datelor obținute a permis identificarea valorilor cu cea mai mare și cea mai mică importanță pentru întregul eșantion de respondenți. După cum se observă în Tabelul 1, valorile dominante sunt **Independență în acțiuni**, **Bunăvoință – simțul datoriei**, **Bunăvoință – grijă** și **Universalism – grija pentru ceilalți**. La polul opus se situează valorile **Putere – dominantă**, **Putere – resurse** și **Conformism – interpersonal**.

În etapa următoare a analizei, cele 19 valori investigate au fost integrate în cele patru categorii de valori de ordin superior propuse de Sh. Schwartz: **Deschidere spre schimbare**, **Autoafirmare**, **Conservare** și **Autodepășire (Autotranscendență)**, organizate în cadrul continuumului motivațional circular al valorilor (Шварц, Бутенко și colab., 2012).

Datele privind distribuția valorilor de ordin superior pentru întregul eșantion sunt prezentate în Tabelul 2.

Tabelul 2. Grupele de valori de ordin superior ale întregului eșantion

Valori	M (media)
Valori cu focus personal	
Deschidere spre schimbare	4,99
Independență – gânduri	4,96
Independență – acțiuni	5,37

Valori	M (media)
Valori cu focus personal	
Stimulare	4,88
Hedonism	4,77
Autoafirmare	4,39
Realizare	4,96
Putere – dominantă	3,65
Putere – resurse	4,06
Reputație	4,89
Valori cu focus social	
Conservare	4,78
Securitate – personală	4,99
Securitate – publică	4,98
Tradiție	4,70
Conformism – reguli	4,79
Conformism – interpersonal	4,46
Autodeterminare	4,99
Modestie	4,66
Bunăvoință – grijă	5,32
Bunăvoință – simțul datoriei	5,36
Universalism – grijă pentru ceilalți	5,10
Universalism – grijă pentru natură	4,75
Universalism – toleranță	4,76

CONCUZII

Rezultatele cercetării evidențiază faptul că, dintre valorile de ordin superior, cele mai importante pentru tinerii investigați sunt **Deschiderea spre schimbare**, **Autodeterminarea** și **Conservarea**. În schimb, **Autoafirmarea** înregistrează cel mai redus nivel de importanță în structura valorică a respondenților.

În ansamblu, tineretul studios se caracterizează printr-o orientare accentuată spre autonomie personală, dezvoltare și deschidere către schimbare, concomitent cu valorizarea relațiilor sociale pozitive și a responsabilității față de ceilalți. Profilul valoric identificat reflectă predominanța unor orientări asociate altruismului, responsabilității sociale, simțului datoriei, preocupării pentru bunăstarea celorlalți, toleranței și protejării mediului înconjurător. Totodată, rezultatele sugerează o orientare pronunțată către creștere personală, autodezvoltare și integrare socială responsabilă.

BIBLIOGRAFIE

Calancea, A. (2016). Evoluția modelelor etice ale relației psiholog clinician – pacient. În *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Materialele Conferinței științifice* (ediția a VII-a, 8-9 decembrie 2016, pp. 13-19).

Carta Universitară a Academiei „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne. (2019). Recuperat la 22 martie 2026 de la <http://academy.police.md/assets/files/pdf/carta-universiatria.pdf>

Campania Națională de împădurire. (2024). Recuperat la 18 martie 2026 de la <https://academy.police.md/campania-nationala-de-impadurire>

Chirița, O. (2025). *Particularitățile psihosociale ale formării conștiinței patriotice a tinerilor în condițiile societății în tranziție* (Teză de doctor în psihologie).

Gavreliuc, A. (2011). *Româniile din România. Individualism autarhic, tipare valorice transgeneraționale și autism social*. Editura Universității de Vest.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. În M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

Șleahțișchi, M. (2024). Discontinuitatea ca frustrare. Temă de actualitate pentru o istorie obiectivă a spiritului creativ românesc. *Akados*, 3(74), 138–148.

Карандашев, В. Н. (2004). *Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство*. Речь.

Кауненко, И. И. (2020). Культурные ценности молодежи молдаван: маркеры эпохи перемен. В *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Materialele Conferinței științifice* (ed. a XII-a, 28–29 mai 2020, pp. 281–287).

Шварц, Ш., Бутенко, Т. П., Седова, Д. С., & Липатова, А. С. (2012). Уточненная теория базовых индивидуальных ценностей: применение в России. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 9(2), 43–70.

THE IMPLICATIONS OF WOMEN'S ACCESS TO EDUCATION AND ITS IMPACT ON INTIMATE RELATIONSHIPS

IMPLICAȚIILE ACCESULUI FEMEILOR LA EDUCAȚIE ȘI IMPACTUL ACESTORA ASUPRA RELAȚIILOR INTIME

Simion Dănuț SIMION

MA in Psychology, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3489-6410>

Abstract. *This study explores the perceptions of both women and men regarding women's access to education, its consequences, and its impact on intimate relationships. The research is grounded in the persistent tension between traditional gender roles and the social transformations generated by women's increasing participation in higher education. It also considers the ways in which educational attainment may reshape the intimate dynamics of couple relationships. The findings indicate that education is perceived as a factor influencing personal priorities, self-image, and family relationship dynamics, while simultaneously generating various personal and relational insecurities. The study highlights the need for a deeper understanding of how educational experiences affect romantic relationships within couples. Higher education is associated not only with professional development but also with personal growth and self-fulfillment, and it is generally not perceived as incompatible with intimacy when accepted as an integral component of individual identity. Nevertheless, some men may view women's pursuit of higher education with suspicion, anxiety, or even opposition, which can contribute to the emergence of relational tensions and, in some cases, to the social or emotional isolation of women within intimate relationships.*

Keywords: *higher education, gender roles, social perceptions, intimate relationships, self-esteem.*

Rezumat. *Prezentul studiu examinează percepțiile femeilor și bărbaților privind accesul femeilor la educație, efectele acestuia și impactul asupra relațiilor intime. Cercetarea pornește de la tensiunea persistentă dintre rolurile tradiționale de gen și transformările sociale generate de participarea tot mai mare a femeilor la învățământul superior. Totodată, studiul analizează modul în care educația poate influența și remodela dinamica relațională din cadrul cuplului. Rezultatele evidențiază faptul că educația este percepută ca un factor care influențează prioritățile personale, imaginea de sine și dinamica relațiilor familiale, generând în același timp anumite insecurități personale și relaționale. Studiul subliniază necesitatea unei înțelegeri mai profunde a efectelor procesului educațional asupra relațiilor romantice. Educația superioară este asociată nu doar cu dezvoltarea profesională, ci și cu dezvoltarea personală și autorealizarea, nefiind percepută ca incompatibilă cu nevoia de intimitate atunci când este acceptată ca parte integrantă a identității individuale. Cu toate acestea, alegerea femeilor de a urma studii superioare poate fi privită de unii bărbați cu suspiciune, teamă sau chiar opoziție, ceea ce poate conduce la apariția unor tensiuni relaționale și, în anumite situații, la izolarea femeii în cadrul relației de cuplu.*

Cuvinte-cheie: *educație superioară, roluri de gen, percepții sociale, relații intime, stimă de sine.*

INTRODUCERE

Individul există în cadrul unei societăți modelate de credințe, norme și stereotipuri referitoare la comportamentele considerate acceptabile și la rolurile atribuite diferitelor categorii sociale. Aceste reprezentări nu sunt statice; ele diferă de la o cultură la alta și se modifică în timp, adaptându-se transformărilor sociale, însă tind să persiste în conștiința colectivă. În ultimele decenii, participarea femeilor la învățământul superior a crescut semnificativ, fenomen care a intrat adesea în contradicție cu stereotipurile tradiționale potrivit cărora rolul principal al femeii este asociat spațiului domestic și responsabilităților familiale (Conn, 1996). Această tensiune nu se manifestă doar la nivel discursiv, ci influențează concret dinamica relațiilor de cuplu, așteptările partenerilor, distribuția responsabilităților familiale și procesele de construcție identitară ale femeilor care urmează studii superioare.

Deși mișcările pentru drepturile femeilor au generat schimbări sociale importante, numeroase femei continuă să fie socializate în spiritul ideii că vocația lor principală este aceea de soție și mamă. În acest context, persistă o tensiune între rolurile tradiționale de gen și aspirațiile tot mai accentuate ale femeilor privind dezvoltarea personală și profesională. Această contradicție devine deosebit de vizibilă în raport cu căsătoria, intimitatea și procesele de redefinire identitară asociate modificării statutului social al femeilor (Tijjani & Musa Tahir, 2014). Relația dintre educație și experiențele intime a constituit tema unor numeroase cercetări, care au evidențiat caracterul complex al interacțiunii dintre dezvoltarea educațională și viața relațională. Studiul de față își propune să completeze literatura existentă prin analiza percepțiilor referitoare la educația femeilor și la efectele acestora asupra relațiilor intime, atât din perspectiva femeilor, cât și a partenerilor lor.

Din perspectivă istorică, accesul femeilor la educație a fost limitat sau controlat prin mecanisme patriarhale profund înrădăcinate în organizarea societăților tradiționale. În multe contexte culturale, valorile patriarhale continuă să exercite o influență considerabilă asupra oportunităților educaționale și profesionale ale femeilor. Extinderea accesului la educație poate genera efecte transformatoare majore asupra dezvoltării individuale și comunitare, contribuind la consolidarea autonomiei, participării sociale și emancipării femeilor (Tijjani & Musa Tahir, 2014). Cu toate acestea, barierele culturale și familiale continuă să limiteze oportunitățile anumitor categorii de femei, demonstrând că egalitatea formală a accesului la educație nu garantează automat dezvoltarea personală sau schimbarea socială. Sallam (2015) evidențiază că, în contextul Egiptului rural, normele matrimoniale și aspirațiile educaționale ale fetelor pot genera situații paradoxale, în care succesul școlar coexistă cu o vulnerabilitate crescută în plan relațional și marital.

Literatura de specialitate arată că extinderea accesului la educație produce efecte benefice care depășesc nivelul individual și se manifestă la nivel intergenerațional. Copiii mamelor cu un nivel educațional mai ridicat beneficiază de condiții mai bune de sănătate, îngrijire și dezvoltare (Samarakoon & Parinduri, 2014). De asemenea, femeile educate sunt mai bine pregătite să sprijine parcursul educațional al copiilor lor, amplificând astfel efectele pozitive ale educației asupra generațiilor viitoare. Webber (2015), analizând experiența femeilor adulte care revin la studii, arată că procesul educațional determină transformări profunde ale identității

personale și ale relațiilor familiale. Deși aceste schimbări pot genera dificultăți și tensiuni temporare, ele contribuie, pe termen lung, la consolidarea stimei de sine și a autonomiei psihologice.

Din punct de vedere teoretic, cercetările privind relația dintre educație și experiențele feminine se sprijină în principal pe două perspective complementare. Teoria feministă analizează educația în raport cu istoria inegalităților de gen și cu procesele de emancipare socială a femeilor (Conn, 1996). Din această perspectivă, educația reprezintă atât un domeniu în care discriminarea de gen s-a manifestat istoric, cât și unul dintre cele mai importante instrumente de reducere a acesteia. Accesul la cunoaștere facilitează dezvoltarea autonomiei, conștientizarea drepturilor și participarea activă la schimbarea normelor sociale. În același timp, teoria învățării sociale sugerează că experiența educațională contribuie nu doar la acumularea de cunoștințe, ci și la dezvoltarea unor noi modele comportamentale, competențe de comunicare și perspective asupra relațiilor interpersonale (Cobb Celebucki, 1994).

Pornind de la aceste considerații, prezentul studiu examinează modul în care educația superioară este percepută în raport cu imaginea de sine, prioritățile personale și dinamica relațiilor intime. Cercetarea pornește de la premisa că experiența educațională influențează atât dezvoltarea individuală, cât și relațiile de cuplu, generând oportunități de creștere personală, dar și anumite insecurități sau tensiuni relaționale. Educația superioară este asociată, în general, cu profesionalismul, dezvoltarea personală și autonomia, fără a fi percepută ca incompatibilă cu nevoia de intimitate atunci când este integrată armonios în identitatea individuală. Cu toate acestea, pentru unii bărbați, alegerea femeilor de a urma studii superioare poate constitui o sursă de suspiciune, teamă sau opoziție, ceea ce poate afecta echilibrul relațional și poate contribui la apariția unor forme de izolare în cadrul cuplului.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezenta cercetare a utilizat o metodologie mixtă, care a combinat metode cantitative și calitative, în vederea obținerii unei perspective comprehensive asupra percepțiilor femeilor și bărbaților privind implicațiile accesului femeilor la educație și impactul acestuia asupra relațiilor intime.

Primul instrument de colectare a datelor a fost un chestionar structurat, alcătuit din 15 secțiuni tematice, aplicat unui eșantion format din 62 de participanți (47 de femei și 15 bărbați), cu vârsta de 30 de ani și peste. Secțiunile chestionarului au vizat următoarele domenii: selectarea partenerului, imaginea de sine, cadrul cultural al relației, negocierea rolurilor familiale, independența economică, dinamica puterii în cuplu, comunicarea și gestionarea conflictelor, impactul asupra structurii familiei, intimitatea și relațiile romantice, explorarea relațională, stilul parental, echilibrul dintre viața profesională și cea familială, dorința de a avea copii și perspectivele culturale privind educația femeilor. Itemii au fost formulați atât sub formă de întrebări cu răspunsuri de tip da/nu, cât și prin utilizarea unei scale Likert cu cinci trepte (1 = dezacord total; 5 = acord total).

Al doilea instrument de cercetare a fost reprezentat de un interviu semi-structurat aplicat unui grup de 12 femei care activează în domeniul asistenței sociale, cu vârsta de 30 de ani și peste. Ghidul de interviu a urmărit explorarea unor aspecte specifice, precum rezistența întâmpinată din partea familiei, a partenerului, a prietenilor sau a angajatorilor în procesul deciziei de a urma studii, modificările

intervenite în comunicarea cu partenerul ca urmare a parcursului educațional, schimbările percepute la nivelul vieții intime și atitudinea superiorilor ierarhici față de continuarea studiilor. Interviuurile au fost analizate prin metoda analizei tematice, fiind identificate teme și modele recurente în discursurile participantelor.

Din punct de vedere demografic, participanții la chestionar s-au distribuit astfel: 37 de persoane (59,7%) aveau vârste cuprinse între 30 și 39 de ani, 23 de persoane (37,1%) între 40 și 49 de ani, iar 2 persoane (3,2%) între 50 și 59 de ani. În ceea ce privește nivelul de educație, toți cei 62 de participanți au absolvit studiile liceale, 18 au urmat și studii de colegiu, iar 49 au finalizat studii universitare, unii respondenți cumulând mai multe niveluri de pregătire educațională.

Referitor la statutul relațional, 54 de participanți (87,1%) erau căsătoriți, 5 persoane (8,1%) se aflau într-o relație stabilă, iar 3 participanți (4,8%) erau divorțați. Majoritatea covârșitoare a respondenților (59 de persoane, respectiv 95,2%) aveau copii. De asemenea, toți participanții erau angajați profesional, fapt care conferă eșantionului un anumit grad de omogenitate din perspectivă socio-profesională.

Printre limitele metodologice ale studiului se numără dimensiunea relativ redusă a eșantionului și distribuția inegală a participanților în funcție de gen, aspecte care limitează posibilitatea generalizării rezultatelor la nivelul populației. Totodată, utilizarea exclusivă a metodelor de auto-raportare poate genera efecte de dezirabilitate socială, în special în cazul unor teme sensibile, precum conflictele relaționale, explorarea relațională sau decizia de separare și divorț. Aceste limitări vor fi luate în considerare în interpretarea și discutarea rezultatelor cercetării.

REZULTATELE CERCETĂRII

Rezultatele chestionarului evidențiază faptul că toți participanții (N = 62; 100%) consideră că nivelul de educație influențează alegerea partenerului de viață. Acest consens confirmă importanța omogamiei educaționale, respectiv tendința indivizilor de a forma relații cu persoane care dețin un nivel similar de educație, fenomen frecvent documentat în literatura de specialitate (Cobb Celebucki, 1994). Astfel, 82,3% dintre respondenți preferă în mod explicit un partener cu un nivel educațional apropiat de al lor, iar 79,0% consideră că educația unei femei reprezintă un criteriu important în alegerea acesteia ca parteneră de viață. În același timp, 88,7% apreciază că diferențele mari de educație dintre parteneri pot genera tensiuni și dificultăți relaționale.

Din perspectivă psihologică, aceste rezultate pot fi interpretate prin prisma teoriei similitudinii-atrăției, conform căreia persoanele care împărtășesc niveluri comparabile de educație tind să aibă valori, aspirații, interese culturale și stiluri de comunicare similare, ceea ce facilitează înțelegerea reciprocă și reduce probabilitatea apariției conflictelor (Kunkel, Burleson & Samter, 2011). Din perspectivă sociologică, omogamia educațională poate fi privită ca un mecanism de reproducere a capitalului cultural și a pozițiilor sociale. Este relevant faptul că doar 12,9% dintre participanți consideră că nivelul de educație influențează atractivitatea unui potențial partener, ceea ce sugerează că educația este percepută mai ales ca un indicator al compatibilității valorice și relaționale, și mai puțin ca un atribut asociat atractivității personale.

În ceea ce privește imaginea de sine, majoritatea covârșitoare a respondenților (95,2%) consideră că educația contribuie la creșterea încrederii în sine a femeilor, iar 85,5% apreciază că femeile educate manifestă un nivel mai ridicat de independență

emoțională. Aceste rezultate sunt concordante cu concluziile lui Webber (2015), care evidențiază faptul că parcursul educațional al femeilor adulte este asociat cu procese de reconstrucție identitară, consolidarea stimei de sine și clarificarea valorilor personale. Din perspectivă psihologică, accesul la educație stimulează dezvoltarea sentimentului de autoeficacitate și întărește convingerea persoanei în propria capacitate de a influența cursul evenimentelor din viața sa.

Totodată, 71,0% dintre participanți consideră că educația poate modifica așteptările femeilor cu privire la propriul rol în relație, iar 72,6% apreciază că nivelul de educație influențează modul în care o persoană se percepe în cadrul cuplului. Aceste date confirmă faptul că educația produce efecte care depășesc dimensiunea profesională, având implicații importante asupra identității personale și asupra dinamicii relaționale.

Rezultatele referitoare la dimensiunea culturală a relației indică existența unei coexistențe tensionate între valorile tradiționale și cele moderne. Un rezultat deosebit de relevant este faptul că 95,2% dintre respondenți consideră că societatea continuă să se aștepte ca bărbatul să fie principalul susținător financiar al familiei. Această percepție reflectă persistența unei norme tradiționale puternic internalizate, care se menține chiar și în contextul transformărilor generate de promovarea egalității de gen.

Din perspectivă sociologică, rezultatul sugerează că normele de gen tind să fie mai rezistente la schimbare la nivel simbolic și valoric decât la nivel comportamental. În acest sens, Tijjani și Musa Tahir (2014) subliniază că, deși discursurile contemporane promovează egalitatea între femei și bărbați, valorile culturale implicite continuă să reproducă asimetrii de gen care influențează modul în care educația femeilor este percepută și evaluată în relațiile intime.

Pe de altă parte, 71,0% dintre participanți consideră că rolurile de gen au devenit mai flexibile comparativ cu trecutul, iar 87,1% apreciază că normele culturale influențează semnificativ modul în care bărbații percep femeile educate. Aceste rezultate ilustrează existența unui proces de tranziție normativă, în cadrul căruia modelele tradiționale și cele moderne coexistă și generează adesea tensiuni, ambivalențe și incertitudini atât pentru femei, cât și pentru partenerii lor.

În ceea ce privește negocierea rolurilor în cadrul cuplului, rezultatele evidențiază un consens aproape unanim: 98,4% dintre respondenți consideră că rolurile din relațiile contemporane sunt negociate mai degrabă decât impuse. Acest rezultat susține concluziile formulate de Cobb Celebucki (1994), conform cărora nivelul mai ridicat de educație este asociat cu asumarea unor relații mai egalitare și cu participarea activă a ambilor parteneri la procesul decizional.

Datele obținute arată că 69,4% dintre participanți consideră că nivelul de educație influențează modul în care partenerii negociază responsabilitățile familiale, iar 95,2% apreciază că deciziile importante ar trebui luate în comun. Cu toate acestea, opiniile sunt mai puțin convergente în ceea ce privește impactul educației asupra distribuirii echitabile a responsabilităților domestice. Astfel, 34 de respondenți susțin că educația favorizează o împărțire mai echilibrată a sarcinilor casnice, în timp ce 28 nu împărtășesc această opinie.

Această diferență poate reflecta persistența modelului tradițional conform căruia femeia continuă să fie responsabilă de majoritatea activităților domestice, chiar și atunci când dispune de un nivel înalt de educație și de autonomie profesională.

Literatura de specialitate descrie această situație prin conceptele de „dublă povară” sau „al doilea schimb”, care evidențiază suprapunerea responsabilităților profesionale și familiale în viața femeilor contemporane.

Analiza datelor referitoare la independența economică relevă un tablou complex și parțial paradoxal. Pe de o parte, majoritatea respondenților (88,7%) consideră că educația contribuie semnificativ la creșterea șanselor femeilor de a obține independență economică, ceea ce reflectă recunoașterea valorii instrumentale a educației în procesul de emancipare socială și profesională. Pe de altă parte, percepțiile privind impactul acestei independențe asupra relației de cuplu sunt considerabil mai nuanțate. Astfel, 51,6% dintre participanți apreciază că independența economică a femeilor modifică dinamica relației, în timp ce 48,4% nu împărtășesc această opinie.

Un rezultat deosebit de interesant este faptul că 66,1% dintre respondenți nu sunt de acord cu afirmația conform căreia femeile dependente financiar de partener dispun de mai puțină putere în relație. Acest rezultat contrazice o parte importantă a literaturii feministe, care asociază dependența economică cu vulnerabilitatea relațională și cu reducerea autonomiei decizionale.

Din perspectivă psihologică, aceste date pot reflecta mecanisme de raționalizare și normalizare a dependenței economice în cadrul relațiilor intime, situație în care eventualele dezechilibre de putere sunt percepute ca fiind firești sau sunt compensate prin alte resurse relaționale, precum suportul emoțional, recunoașterea simbolică sau normele culturale privind rolurile familiale (Fanash Al Surikhi, 2012). Din perspectivă sociologică, paradoxul constă în faptul că, deși educația este recunoscută ca factor de emancipare economică, implicațiile acestei emancipări asupra distribuției puterii în cuplu rămân controversate și dependente de contextul cultural și de modelele relaționale dominante. În acest sens, Barro (2016) arată că, în societățile caracterizate de tradiții patriarhale puternice, independența economică a femeilor poate genera reacții defensive din partea bărbaților, care percep o amenințare la adresa statutului lor tradițional de principali furnizori ai familiei.

În ceea ce privește dinamica puterii în cuplu, 79,0% dintre respondenți consideră că relațiile contemporane sunt caracterizate de o distribuție mai echilibrată a puterii între parteneri. Cu toate acestea, 64,5% apreciază că diferențele de statut profesional pot genera dezechilibre de putere, iar opiniile privind contribuția educației la dezvoltarea unor relații mai egalitare sunt aproape egal împărțite. Aceste rezultate sugerează că egalitatea este percepută mai degrabă ca un ideal normativ decât ca o realitate unanim recunoscută în experiența relațională concretă. Bohannon (2019) evidențiază faptul că distribuția puterii în cuplu reprezintă un proces continuu de negociere, sensibil la schimbările de statut, resurse și oportunități generate de parcursul educațional și profesional al partenerilor.

Analiza dimensiunii comunicării evidențiază rezultate predominant pozitive. Majoritatea respondenților (82,3%) consideră că educația contribuie la o comunicare mai eficientă în cadrul cuplului, iar 72,6% apreciază că persoanele cu un nivel educațional mai ridicat gestionează conflictele într-o manieră mai constructivă. De asemenea, aproape toți participanții (93,5%) subliniază importanța comunicării deschise pentru menținerea unei relații sănătoase și satisfăcătoare.

Aceste rezultate sunt în concordanță cu concluziile formulate de Kunkel, Burleson și Samter (2011), care au demonstrat că nivelurile mai ridicate de educație

sunt asociate cu dezvoltarea unor competențe de comunicare mai diversificate și mai eficiente, contribuind la creșterea calității relațiilor intime. Din perspectivă psihologică, educația facilitează dezvoltarea inteligenței emoționale, un factor esențial pentru funcționarea armonioasă a relațiilor de cuplu. Studiul realizat de Nasiri Zarch, Mahdi Marashi și Raji (2014) pe un eșantion de 300 de cupluri a evidențiat faptul că nivelurile ridicate ale inteligenței emoționale sunt asociate cu o mai bună autoreglare emoțională, o capacitate crescută de empatie și un nivel superior al satisfacției maritale.

În aceeași direcție, Berenguer-Soler, García del Castillo-López și Pineda (2023) au introdus conceptul de „inundație emoțională” (emotional flooding) pentru a descrie situațiile în care intensitatea reacțiilor emoționale perturbă capacitatea de comunicare constructivă. Autorii demonstrează că inteligența emoțională, în special la femei, exercită un rol protector important în gestionarea acestor situații și în menținerea calității relației.

Totodată, 69,4% dintre respondenți consideră că rezolvarea conflictelor este facilitată de existența unor valori similare între parteneri, rezultat care susține teoria compatibilității valorice ca factor de stabilitate relațională. În acest context, educația poate avea un efect dual: pe de o parte, favorizează dezvoltarea unor valori comune și a unei perspective mai deschise asupra relațiilor; pe de altă parte, poate genera diferențe valorice între parteneri atunci când nivelurile de educație și experiențele culturale sunt semnificativ diferite.

Datele referitoare la structura familiei indică faptul că 71,0% dintre respondenți consideră că educația femeilor influențează decizia de căsătorie, iar 72,6% apreciază că aceasta influențează și decizia privind momentul și oportunitatea de a avea copii. Totuși, rezultatele obținute în secțiunea dedicată dorinței de a avea copii indică o anumită ambivalență: 54,8% dintre participanți nu consideră că educația femeilor influențează această decizie. Această aparentă contradicție poate reflecta diferențe de interpretare a întrebărilor sau existența unor reprezentări complexe privind raportul dintre educație și maternitate.

Literatura de specialitate arată că femeile cu un nivel mai ridicat de educație tind să amâne căsătoria și maternitatea, fără a renunța însă la aceste proiecte de viață. Mai degrabă, ele reconfigurează calendarul familial în funcție de obiectivele educaționale și profesionale asumate (Samarakoon & Parinduri, 2014).

Aspectele referitoare la intimitate evidențiază, la rândul lor, procese importante de transformare socială. Astfel, 71,0% dintre respondenți consideră că intimitatea în relațiile de cuplu s-a modificat semnificativ în ultimele decenii. De asemenea, 62,9% apreciază că educația influențează modul în care este percepută și trăită intimitatea, iar 54,8% consideră că femeile educate sunt mai deschise în exprimarea propriilor nevoi emoționale.

Din perspectivă psihologică, această constatare este deosebit de relevantă, deoarece capacitatea de identificare și verbalizare a nevoilor emoționale reprezintă una dintre condițiile esențiale ale unei comunicări intime autentice. Educația contribuie la dezvoltarea competențelor reflexive și comunicative necesare exprimării deschise a emoțiilor și a nevoilor relaționale.

Totodată, 61,3% dintre participanți consideră că nivelul de educație influențează deschiderea către explorarea relațională. Un alt rezultat semnificativ este

faptul că 77,4% dintre respondenți apreciază că societatea contemporană manifestă o toleranță mai mare față de flirt și relațiile extraconjugale, iar 74,2% consideră că educația poate contribui la creșterea toleranței față de modelele relaționale alternative.

Aceste rezultate pot fi interpretate în contextul proceselor de individualizare și modernizare culturală, asociate cu afirmarea valorilor de autonomie și autoexprimare. Cu toate acestea, atunci când participanții au fost întrebați direct dacă ar reconsidera modelul monogamiei în propria viață, răspunsurile au fost considerabil mai rezervate. Astfel, deși toleranța față de diversitatea relațională este relativ ridicată la nivel declarativ, aceasta nu se traduce neapărat în disponibilitatea de a adopta personal modele relaționale alternative. Rezultatul sugerează existența unei diferențe importante între acceptarea socială a diversității și asumarea individuală a unor opțiuni relaționale diferite de modelul monogam tradițional.

Un rezultat deosebit de relevant privind stilul parental evidențiază o schimbare de paradigmă între generații. În timp ce 61,3% dintre respondenți percep stilul parental practicat de propriii părinți ca fiind predominant autoritar (comparativ cu 33,9% care îl caracterizează drept democratic), 72,6% declară că practică sau intenționează să adopte un stil parental democratic, iar doar 14,5% optează pentru unul autoritar. Această transformare generațională poate fi interpretată atât din perspectivă psihologică, ca efect al accesului la informații privind dezvoltarea copilului și consecințele diferitelor stiluri parentale, cât și din perspectivă sociologică, drept expresie a modernizării valorilor familiale și a redefinirii raportului dintre autoritate și autonomie (Zaman, 2014).

Potrivit lui Zaman (2014), stilul parental democratic, caracterizat prin combinarea exigenței cu suportul emoțional, este asociat cu rezultate superioare în dezvoltarea copilului, inclusiv cu o mai bună reglare emoțională, performanțe școlare mai ridicate și competențe sociale mai dezvoltate. Rezultatele prezentului studiu sugerează că educația contribuie la promovarea unor modele parentale bazate pe dialog, cooperare și respect reciproc, favorizând astfel abandonarea practicilor autoritare tradiționale.

Menținerea echilibrului dintre viața profesională și cea familială reprezintă o altă preocupare majoră pentru participanții la studiu. Majoritatea respondenților (79,0%) consideră că realizarea acestui echilibru este dificilă. De asemenea, 67,7% apreciază că alegerea carierei influențează modul în care sunt construite relațiile personale, iar 62,9% consideră că educația modifică prioritățile dintre carieră și familie. Aceste rezultate confirmă faptul că accesul la educație și dezvoltarea profesională reconfigurează sistemul de priorități individuale, generând uneori tensiuni între obiectivele profesionale și responsabilitățile familiale. În acest sens, Rahim Uddin și colaboratorii (2013) arată că femeile sunt adesea confruntate cu o „dublă povară”, fiind nevoite să gestioneze simultan cerințele profesionale și responsabilitățile domestice.

Interviurile semi-structurate realizate cu cele 12 femei asistente sociale completează rezultatele cantitative printr-o perspectivă aprofundată asupra experiențelor personale. Datele obținute indică faptul că majoritatea respondenților (80%) nu au întâmpinat opoziție explicită din partea partenerilor în decizia de a urma studiul. Cu toate acestea, analiza calitativă sugerează posibilitatea existenței unui efect

de dezirabilitate socială, unele participante putând minimiza dificultățile întâmpinate pentru a prezenta relația de cuplu într-o lumină favorabilă (Conn, 1996).

Familia de origine a oferit, în majoritatea cazurilor (80%), sprijin pentru continuarea studiilor, ceea ce indică existența unui climat familial favorabil dezvoltării educaționale. Totuși, o parte dintre respondente (20%) au relatat că au fost nevoite să-și convingă partenerii de importanța și utilitatea studiilor, confirmând faptul că rezistența față de educația femeilor, deși nu este dominantă, continuă să existe.

În ceea ce privește mediul profesional, 55% dintre participante au beneficiat de susținerea angajatorilor, 20% au întâlnit o atitudine condiționată de menținerea performanțelor profesionale, 10% au raportat opoziție, iar 15% au descris o atitudine inițial neutră, devenită ulterior favorabilă.

Referitor la impactul educației asupra relației de cuplu, peste jumătate dintre participante (55%) au raportat o îmbunătățire a comunicării cu partenerul după finalizarea studiilor, iar 15% au menționat o ameliorare a vieții intime. Aceste rezultate susțin ipoteza conform căreia educația poate contribui pozitiv la dezvoltarea competențelor relaționale și la creșterea calității comunicării în cuplu.

Totuși, efectele nu sunt exclusiv pozitive. Aproape jumătate dintre respondente (45%) au semnalat o creștere a frecvenței conflictelor, iar 20% au afirmat că au întâmpinat dificultăți relaționale după finalizarea studiilor. Unele participante au relatat că dezvoltarea personală și educațională a fost însoțită de o mai mare deschidere către explorarea nevoilor emoționale și a dimensiunii intime a relației, schimbări care nu au fost întotdeauna acceptate sau împărtășite de parteneri. Din perspectivă psihologică, această situație poate reflecta extinderea proceselor de autocunoaștere și afirmare identitară generate de educație, procese care nu sunt în mod necesar sincronizate cu evoluția partenerului.

Datele privind perspectivele culturale evidențiază existența unei tensiuni persistente în reprezentările sociale despre femeia educată. Astfel, 71,0% dintre respondenți consideră că societatea apreciază femeile cu un nivel înalt de educație, însă 72,6% apreciază că femeile foarte educate pot fi percepute ca intimidante pentru unii bărbați. Această dualitate reflectă ambivalența caracteristică proceselor de emancipare feminină, în care recunoașterea publică a valorii educației coexistă cu mecanisme culturale de control și rezistență manifestate în sfera relațiilor intime (Tijjani & Musa Tahir, 2014).

În aceeași ordine de idei, Barro (2016) arată că, în societățile marcate de tradiții patriarhale, educația femeilor este apreciată ca sursă de prestigiu și dezvoltare socială, însă poate deveni problematică atunci când conduce la modificarea raporturilor tradiționale de putere în cadrul familiei.

Cu toate acestea, percepția generală asupra efectelor educației rămâne predominant pozitivă. Majoritatea respondenților (74,2%) consideră că educația femeilor contribuie la transformarea rolurilor de gen, iar 77,4% apreciază că aceasta favorizează dezvoltarea unor relații mai sănătoase. Rezultatele sugerează că, în pofida dificultăților și tensiunilor asociate proceselor de schimbare socială, educația este percepută ca un factor important al dezvoltării personale, al egalității de gen și al îmbunătățirii calității relațiilor intime.

În ansamblu, aceste rezultate indică faptul că efectele educației asupra vieții de cuplu sunt complexe și multidimensionale, implicând atât beneficii semnificative,

cât și provocări relaționale. Dinamica observată reflectă procesele de renegociere a rolurilor de gen în contextul transformărilor sociale contemporane.

DISCUȚII

Rezultatele obținute prin intermediul celor două instrumente de cercetare confirmă, în linii generale, concluziile formulate în literatura de specialitate privind caracterul complex, multidimensional și adesea contradictoriu al relației dintre accesul femeilor la educație și dinamica relațiilor intime. Analiza datelor evidențiază mai multe direcții interpretative relevante.

Un prim aspect vizează tensiunea dintre beneficiile individuale asociate educației și provocările relaționale pe care acestea le pot genera. Educația este percepută ca un factor care contribuie la dezvoltarea personală, consolidarea imaginii de sine, îmbunătățirea comunicării și creșterea calității relațiilor. În același timp, ea poate deveni o sursă de dezechilibru în cuplurile în care există diferențe semnificative de nivel educațional între parteneri. Conn (1996) descrie această situație prin conceptul de „izolare conceptualizată” (conceptualized isolation), referindu-se la dificultatea menținerii unei intimități autentice atunci când unul dintre parteneri nu participă sau nu se poate raporta la dimensiunile intelectuale și educaționale ale vieții celuilalt. Datele prezentului studiu susțin această perspectivă: în timp ce o parte dintre femeile intervievate au raportat îmbunătățirea comunicării după finalizarea studiilor, altele au semnalat creșterea frecvenței conflictelor. Aceste rezultate sugerează că impactul educației asupra relației de cuplu depinde de contextul relațional, de disponibilitatea partenerului pentru adaptare și de resursele emoționale ale ambilor membri ai cuplului.

Din perspectivă psihologică, educația influențează relațiile intime printr-o serie de mecanisme interdependente. Creșterea sentimentului de autoeficacitate și a încrederii în sine, asociată de majoritatea respondenților cu experiența educațională, conduce la redefinirea așteptărilor față de relație. Femeile cu un nivel educațional mai ridicat tind să valorizeze mai mult egalitatea decizională, comunicarea deschisă și recunoașterea contribuțiilor lor profesionale și intelectuale. Aceste schimbări pot intra în conflict cu modelele relaționale tradiționale internalizate de parteneri, generând tensiuni și procese de renegociere a rolurilor. În acest context, Berenguer-Soler și colaboratorii (2023) evidențiază rolul esențial al inteligenței emoționale ca factor mediator. Capacitatea de autoreglare emoțională și de gestionare constructivă a conflictelor poate transforma diferențele și provocările relaționale în oportunități de dezvoltare și consolidare a relației.

Din perspectivă sociologică, rezultatele reflectă un proces de tranziție normativă în care reprezentările tradiționale privind genul și familia coexistă cu valori moderne orientate spre egalitate și autonomie. Faptul că aproape toți respondenții consideră că rolurile în cuplu sunt negociate mai degrabă decât impuse constituie un indicator important al transformării modelelor relaționale contemporane. Totuși, această schimbare la nivel declarativ nu este întotdeauna însoțită de transformări similare în plan comportamental. Persistența percepției conform căreia bărbatul trebuie să fie principalul susținător financiar al familiei indică existența unui decalaj între valorile egalitare asumate și practicile culturale efective. Acest fenomen, cunoscut în literatura sociologică drept „decalaj atitudinal-comportamental”,

caracterizează numeroase procese de schimbare socială și evidențiază complexitatea transformărilor legate de rolurile de gen.

Un alt aspect relevant este reprezentat de ambivalența percepțiilor privind independența economică și distribuția puterii în cuplu. Deși majoritatea respondenților recunosc că educația facilitează independența economică a femeilor, opiniile referitoare la efectele acesteia asupra raporturilor de putere sunt mult mai nuanțate. Această situație poate fi explicată prin caracterul multidimensional al puterii relaționale. După cum arată Fanash Al Surikhi (2012), influența în cadrul cuplului nu este determinată exclusiv de resursele economice, ci și de factori afectivi, normativi și simbolici. În consecință, independența financiară reprezintă doar una dintre dimensiunile autonomiei feminine, iar transformarea relațiilor de putere presupune intervenții care depășesc simpla emancipare economică.

Rezultatele referitoare la stilurile parentale evidențiază una dintre cele mai clare transformări identificate în cadrul studiului. Trecerea de la modelul autoritar, dominant în experiența generației anterioare, către modelul democratic preferat de majoritatea respondenților reflectă schimbări importante în reprezentările despre autoritate, educație și dezvoltarea copilului. Literatura de specialitate arată că stilul parental democratic este asociat cu efecte pozitive asupra dezvoltării emoționale, sociale și academice a copiilor (Zaman, 2014). Din această perspectivă, educația poate fi considerată un factor care contribuie la modernizarea practicilor parentale și la promovarea unor relații familiale bazate pe dialog, cooperare și respect reciproc.

O altă temă centrală este dificultatea menținerii echilibrului dintre viața profesională și cea familială. Majoritatea participanților au recunoscut că acest echilibru este dificil de realizat, confirmând concluziile cercetărilor anterioare privind existența unei „duble poveri” suportate frecvent de femei. Accesul la educație și dezvoltarea profesională sporesc oportunitățile de afirmare și independență, însă nu sunt întotdeauna însoțite de o redistribuire proporțională a responsabilităților familiale și domestice. În consecință, multe femei se confruntă simultan cu exigențele performanței profesionale și cu cele ale rolului familial, situație care poate genera stres, conflict de rol și diminuarea satisfacției relaționale.

În ceea ce privește atitudinile față de diversitatea modelelor relaționale, rezultatele indică existența unei diferențe între acceptarea socială a pluralității relaționale și preferințele personale. Majoritatea respondenților percep societatea contemporană ca fiind mai tolerantă față de relațiile extraconjugale și față de modelele relaționale alternative. Cu toate acestea, opțiunea personală dominantă rămâne relația monogamă. Acest rezultat confirmă observațiile lui Samarakoon și Parinduri (2014), potrivit cărora educația este asociată cu o toleranță mai mare față de diversitatea stilurilor de viață și a opțiunilor relaționale, fără ca această deschidere să implice neapărat adoptarea lor la nivel personal. Prin urmare, acceptarea pluralismului valoric și alegerea propriului model relațional reprezintă dimensiuni distincte, care nu trebuie confundate în interpretarea rezultatelor.

În ansamblu, datele cercetării sugerează că accesul femeilor la educație produce efecte semnificative asupra relațiilor intime, contribuind la dezvoltarea autonomiei personale, la transformarea rolurilor de gen și la modernizarea relațiilor familiale. Totodată, aceste transformări generează noi provocări relaționale și necesită

procese continue de adaptare, negociere și redefinire a identităților individuale și de cuplu.

CONCLUZII

Prezentul studiu a investigat, printr-o abordare metodologică mixtă, percepțiile femeilor și bărbaților privind implicațiile accesului femeilor la educație și impactul acestuia asupra relațiilor intime. Rezultatele obținute oferă o perspectivă complexă asupra unui fenomen social aflat la intersecția dintre transformările educaționale, schimbările rolurilor de gen și dinamica relațiilor de cuplu.

Datele cercetării evidențiază faptul că educația este percepută ca un factor cu efecte semnificative asupra dezvoltării personale și relaționale. Participanții consideră, într-o proporție covârșitoare, că nivelul de educație influențează alegerea partenerului, contribuie la consolidarea încrederii în sine și favorizează dezvoltarea unor competențe de comunicare mai eficiente în cadrul relației de cuplu. Aceste rezultate confirmă concluziile cercetărilor anterioare, care evidențiază rolul educației în dezvoltarea autonomiei personale, a capacității de autorefecție și a competențelor necesare construirii unor relații bazate pe respect reciproc și colaborare (Conn, 1996; Webber, 2015; Nasiri Zarch et al., 2014).

În același timp, studiul relevă existența unor tensiuni generate de întâlnirea dintre valorile moderne asociate educației și normele tradiționale privind rolurile de gen. Persistența percepției conform căreia bărbatul trebuie să fie principalul susținător financiar al familiei, precum și tendința de a percepe femeile foarte educate ca fiind intimidante pentru unii bărbați, reflectă existența unor reprezentări culturale care continuă să influențeze relațiile intime. Rezultatele sugerează că procesul de emancipare educațională a femeilor nu este întotdeauna însoțit de o transformare similară a normelor și așteptărilor relaționale, ceea ce poate genera conflicte și dificultăți de adaptare în cadrul cuplului. Aceste constatări susțin observațiile formulate de Tijjani și Musa Tahir (2014), potrivit cărora educația femeilor este adesea valorizată la nivel social, dar poate întâmpina rezistență în sfera relațiilor private.

Din perspectivă psihologică, educația contribuie la dezvoltarea autoeficacității, autonomiei și inteligenței emoționale, favorizând restructurarea identității personale și a așteptărilor față de relație. Pe măsură ce femeile își dezvoltă competențele profesionale și personale, acestea tind să valorizeze mai mult egalitatea, participarea comună la luarea deciziilor și comunicarea deschisă. În situațiile în care partenerii nu împărtășesc aceleași valori sau nu dispun de resurse emoționale comparabile, pot apărea dezechilibre și dificultăți relaționale. În acest context, rezultatele susțin importanța dezvoltării competențelor emoționale și relaționale, precum și a accesului la servicii de consiliere și educație pentru cuplu, care să faciliteze adaptarea la schimbările generate de dezvoltarea educațională și profesională.

Din perspectivă sociologică, cercetarea evidențiază existența unui proces de transformare a relațiilor de gen și a modelelor familiale. Tendința de a considera rolurile în cuplu drept negociabile și nu impuse, precum și orientarea predominantă către un stil parental democratic, indică o evoluție către modele relaționale mai egalitare și mai flexibile. Aceste schimbări reflectă influența educației asupra valorilor familiale și asupra modului în care sunt înțelese autoritatea, responsabilitatea și cooperarea în cadrul familiei.

Totodată, studiul evidențiază faptul că accesul la educație este asociat cu provocări legate de echilibrul dintre viața profesională și cea familială. Participanții recunosc dificultatea armonizării responsabilităților profesionale și familiale, ceea ce sugerează că dezvoltarea educațională și profesională a femeilor necesită mecanisme suplimentare de sprijin la nivel familial, organizațional și social.

Limitele cercetării sunt reprezentate de dimensiunea relativ redusă a eșantionului, distribuția inegală a participanților în funcție de gen și utilizarea exclusivă a metodelor de auto-raportare, aspecte care limitează posibilitatea generalizării rezultatelor. De asemenea, caracterul transversal al studiului nu permite analiza evoluției în timp a relației dintre educație și dinamica relațiilor intime. Cercetările viitoare ar putea utiliza eșantioane mai ample și mai diversificate, precum și abordări longitudinale și comparative, pentru a surprinde mai profund mecanismele prin care educația influențează relațiile de cuplu în diferite contexte culturale și sociale.

În concluzie, accesul femeilor la educație reprezintă un factor major de transformare individuală și socială, cu implicații importante asupra relațiilor intime. Efectele sale nu pot fi reduse la o evaluare exclusiv pozitivă sau negativă, deoarece acestea depind de contextul relațional, de resursele individuale și de normele culturale în care se desfășoară viața de cuplu. Educația contribuie la dezvoltarea autonomiei, a competențelor relaționale și a participării active la viața socială, însă generează, în același timp, procese de renegociere a rolurilor și așteptărilor în cadrul relațiilor intime. Înțelegerea acestor transformări este esențială atât pentru practica psihologică și consilierea de cuplu, cât și pentru elaborarea unor politici educaționale și sociale care să susțină dezvoltarea echitabilă și armonioasă a relațiilor dintre femei și bărbați în societatea contemporană.

BIBLIOGRAFIE

Barro, A. (2016). *Access and opportunity: Assessing the factors contributing to women's education in West Africa*. Core Academic Repository. <https://core.ac.uk/download/217269267.pdf>

Berenguer-Soler, M., García del Castillo-López, Á., & Pineda, D. (2023). Breaking the cycle of emotional flooding: The protective role of women's emotional intelligence in couple's conflict. *Frontiers in Psychology*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10427725/>

Bohannon, S. (2019). *Negotiations around power, resources, and tasks within lesbian relationships: Does this process affect the perception of intimacy and sexual satisfaction?* Core Academic Repository. <https://core.ac.uk/download/231833777.pdf>

Cobb Celebucki, C. (1994). *A longitudinal study of the effects of education on decision-making and satisfaction in re-entry women's intimate relationships*. Core Academic Repository. <https://core.ac.uk/download/237215847.pdf>

Conn, T. L. (1996). *The influence of higher education and the perceived effects on women and their interpersonal relationships with significant others*. Core Academic Repository. <https://core.ac.uk/download/154532179.pdf>

Fanash Al Surikhi, H. (2012). *Knowledge and financial management in households: An examination of married women's perspectives in Chadbourn, North Carolina*. Core Academic Repository. <https://core.ac.uk/download/232730567.pdf>

- Frye, M., & Lopus, S. (2018). From privilege to prevalence: Contextual effects of women's schooling on African marital timing. *SocArXiv Papers*. <https://osf.io/preprints/socarxiv/78fra/>
- Kunkel, A., Burleson, B. R., & Samter, W. (2011). Men's and women's evaluations of communication skills in personal relationships: When sex differences make a difference—and when they don't. *Journal of Social and Personal Relationships*. <https://core.ac.uk/download/213394717.pdf>
- Nasiri Zarch, Z., Mahdi Marashi, S., & Raji, H. (2014). The relationship between emotional intelligence and marital satisfaction: 10-year outcome of partners from three different economic levels. *Iranian Journal of Psychiatry*, 9(3). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4361820/>
- Rahim Uddin, R., Hoque, N., Mamun, A. M. A., & Shahab Uddin, M. (2013). Work-life balance: A study on female teachers of private education institutions of Bangladesh. *Asian Business Review*. <https://core.ac.uk/download/234689736.pdf>
- Sallam, M. K. (2015). The incoherence of success: Intersections of marriage and education in a second-chance girls' education initiative in rural Upper Egypt. *International Journal of Educational Development*. <https://core.ac.uk/download/pdf/228673016.pdf>
- Samarakoon, S., & Parinduri, R. (2014). *Does education empower women? Evidence from Indonesia*. *World Development*. <https://core.ac.uk/download/211610576.pdf>
- Tijjani, M., & Musa Tahir, A. (2014). Some perspectives on the problems and prospects of women education, empowerment and gender role in Nigeria. *Academic Journal*. <https://core.ac.uk/download/228532079.pdf>
- Webber, L. (2015). Mature women and higher education: Reconstructing identity and family relationships. *Higher Education Research & Development*. <https://core.ac.uk/download/132154135.pdf>
- Zaman, R. (2014). Effect of parenting style on child behavior: A qualitative analysis. *Journal of Psychology*. <https://core.ac.uk/download/234636276.pdf>

**REPERE TEORETICE PRIVIND MECANISMELE PSIHOsocIALE ALE RELAȚIEI
DINTRE PERSONALITATEA PROFESORULUI ȘI DIDACTOGENIE**

**THEORETICAL PERSPECTIVES ON THE PSYCHOSOCIAL MECHANISMS LINKING
TEACHER PERSONALITY AND DIDACTOGENY**

Anastasia SOLOMON

MA, Assistant Lecturer, PhD Student, Doctoral School, Free International University
of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2008-9532>

Abstract. *This paper presents a theoretical and conceptual analysis of the relationship between teacher personality and the phenomenon of didactogeny from a psychosocial perspective. Didactogeny is approached as a negative psychological effect generated within educational interactions, reflecting the impact of teachers' relational styles, communication patterns, and personality characteristics on students' emotional and cognitive well-being. Drawing on theories of personality, social influence, classroom climate, and teacher-student relationships, the study identifies key psychosocial mechanisms that may explain this relationship, including authority perception, communication style, emotional regulation, empathy, attribution processes, symbolic power dynamics, and the affective climate of the classroom. Teacher personality is conceptualized as an integrated system of traits, attitudes, and relational patterns that can either contribute to a psychologically safe learning environment or facilitate the emergence of didactogenic effects. The paper has a predominantly theoretical character and aims to clarify the conceptual foundations necessary for future operationalization and empirical investigation. It contributes to the development of an explanatory framework regarding the role of teacher personality in preventing psychosocial risks and promoting students' well-being within contemporary educational settings.*

Keywords: *teacher personality, didactogeny, psychosocial mechanisms, classroom climate, emotional regulation, teacher-student relationship, educational psychology.*

Rezumat. *Lucrarea propune o analiză teoretico-conceptuală a relației dintre personalitatea profesorului și fenomenul didactogeniei din perspectivă psihosocială. Didactogenia este abordată ca efect psihologic negativ generat de interacțiunea educațională, reflectând impactul stilului relațional, al comunicării și al trăsăturilor de personalitate ale cadrului didactic asupra bunăstării emoționale și cognitive a elevilor. Pornind de la teoriile personalității, ale influenței sociale, ale climatului educațional și ale relației profesor-elev, sunt identificate principalele mecanisme psihosociale implicate în apariția fenomenului, precum percepția autorității, stilul de comunicare, reglarea emoțională, empatia, atribuirea responsabilității, dinamica puterii simbolice și climatul afectiv al clasei. Personalitatea profesorului este analizată ca un sistem integrat de trăsături, atitudini și modele relaționale care poate favoriza fie dezvoltarea unui mediu educațional securizant, fie apariția tensiunilor psihologice cu efect didactogen. Demersul are caracter preponderent teoretic și urmărește clarificarea cadrului conceptual necesar pentru viitoarea operaționalizare a constructelor și pentru elaborarea unor modele explicative privind relația dintre variabilele de personalitate și manifestările didactogeniei. Studiul contribuie la fundamentarea unei perspective integrative asupra rolului personalității profesorului în*

prevenirea riscurilor psihologice și în promovarea bunăstării elevilor în contextul educațional contemporan.

Cuvinte-cheie: *personalitatea profesorului, didactogenie, mecanisme psihosociale, climat educațional, reglare emoțională, relația profesor-elev, psihologia educației.*

INTRODUCERE

Transformările sistemului educațional contemporan, caracterizate prin digitalizare accelerată, creșterea presiunilor instituționale și diversificarea profilului elevilor, au determinat o reconfigurare semnificativă a rolului profesorului. În acest context, accentul se deplasează de la transmiterea exclusivă a cunoștințelor către gestionarea relațiilor interpersonale și a climatului socio-emoțional din clasă. Rapoartele internaționale evidențiază o creștere a vulnerabilității emoționale a elevilor, manifestată prin anxietate, diminuarea motivației școlare și dificultăți de adaptare la mediul educațional (OECD, 2019; OECD, 2021).

Literatura de specialitate subliniază faptul că profesorii sunt actori emoționali, iar comportamentele, atitudinile și reacțiile lor influențează în mod direct experiența educațională a elevilor (Hargreaves, 2018). Modelul clasei prosociale evidențiază rolul competențelor socio-emoționale ale profesorului în crearea unui mediu educațional securizant și în prevenirea disfuncțiilor relaționale (Jennings & Greenberg, 2009).

În acest context, fenomenul didactogeniei capătă o relevanță deosebită, fiind asociat cu efectele psihologice negative generate de interacțiunea educațională. Deși nu implică întotdeauna intenționalitate, didactogenia reflectă impactul stilului relațional, al comunicării și al caracteristicilor de personalitate ale profesorului asupra dezvoltării și funcționării psihologice a elevilor (Sava, 2013).

Personalitatea profesorului reprezintă astfel o variabilă centrală în analiza climatului educațional, influențând modul în care sunt construite relațiile pedagogice, gestionate emoțiile și interpretate comportamentele elevilor (Kim et al., 2019).

CLARIFICĂRI CONCEPTUALE: DIDACTOGENIA

Conceptul de didactogenie ocupă un loc distinct în literatura psihopedagogică, în special în tradiția est-europeană, unde a fost introdus pentru a descrie efectele psihologice negative generate de interacțiunea educațională. Termenul a fost formulat inițial de K. K. Platonov, care a evidențiat faptul că anumite reacții emoționale și psihosomatice ale elevilor pot reprezenta consecințe directe ale unor erori pedagogice, ale unui stil relațional inadecvat sau ale utilizării unui limbaj depreciativ de către cadrul didactic (Platonov, 1981).

Ulterior, conceptul a fost extins și nuanțat în literatura de specialitate, fiind definit ca un ansamblu de manifestări psihologice negative – emoționale, cognitive și comportamentale – care apar la elevi ca rezultat al unor interacțiuni educaționale disfuncționale (Sava, 2013). În această perspectivă, didactogenia nu este redusă la acte evidente de abuz sau agresiune, ci include o gamă largă de microinteracțiuni care, prin acumulare, pot afecta semnificativ starea de bine și dezvoltarea elevilor.

Din punct de vedere fenomenologic, didactogenia se manifestă printr-o varietate de reacții psihologice. Printre acestea se numără anxietatea școlară, teama de evaluare, inhibiția participării la activitățile didactice, diminuarea motivației pentru învățare și scăderea stimei de sine (Șleahțișchi, 2021). În anumite situații, pot apărea și manifestări psihosomatice, precum cefalee, tulburări ale somnului sau dificultăți de

concentrare, ceea ce evidențiază impactul profund al climatului educațional asupra funcționării psihice a elevilor.

Este important de subliniat caracterul frecvent neintenționat al fenomenului. În numeroase situații, comportamentele didactogene nu sunt rezultatul unei intenții deliberate de a produce disconfort, ci derivă din dificultăți de comunicare, insuficienta reglare emoțională sau adoptarea unor stiluri educaționale rigide. Această dimensiune evidențiază necesitatea analizei mecanismelor psihosociale implicate, dincolo de simpla evaluare a comportamentelor observabile.

Pentru delimitarea conceptuală a fenomenului, este necesară diferențierea didactogeniei de alte concepte apropiate.

În primul rând, bullyingul școlar reprezintă un fenomen distinct, caracterizat prin comportamente agresive intenționate, repetate și orientate către o victimă percepută ca vulnerabilă (Olweus, 1993). Spre deosebire de didactogenie, bullyingul presupune o intenționalitate explicită și apare, de regulă, în relațiile dintre elevi, deși literatura semnalează și forme de bullying instituțional. Didactogenia se manifestă în principal în cadrul relației profesor-elev și poate apărea în absența unei intenții directe de a produce prejudicii.

În al doilea rând, abuzul educațional presupune comportamente grave, explicite și sancționabile, precum umilirea publică, intimidarea sau utilizarea excesivă a pedepselor. Deși există o anumită zonă de suprapunere între abuzul educațional și didactogenie, aceasta din urmă are un caracter mai subtil și mai difuz, fiind adesea dificil de identificat și măsurat. Din această perspectivă, didactogenia poate fi considerată o formă latentă de disfuncționalitate relațională, care nu atinge întotdeauna pragul abuzului, dar generează efecte negative cumulative.

În al treilea rând, stresul academic reprezintă un construct mai larg, care include reacțiile elevilor la cerințele școlare, evaluări, volumul de muncă și diverse presiuni externe (Subbotsky, 2010). Deși didactogenia poate contribui la amplificarea stresului academic, cele două concepte nu sunt echivalente. Stresul academic are o etiologie multifactorială, în timp ce didactogenia este centrată asupra dimensiunii relaționale și a interacțiunii cu profesorul.

Literatura contemporană privind climatul școlar evidențiază faptul că relațiile profesor-elev reprezintă unul dintre cei mai importanți predictorii ai bunăstării elevilor și ai succesului educațional (Pianta et al., 2012). Un climat caracterizat prin suport emoțional, respect reciproc și comunicare deschisă favorizează dezvoltarea socio-emoțională și implicarea activă în procesul de învățare. În schimb, un climat tensionat, marcat de rigiditate, critică excesivă sau lipsă de empatie, poate favoriza apariția efectelor didactogene.

În acest context, didactogenia poate fi interpretată ca un indicator al calității relațiilor educaționale și al funcționării climatului psihologic al clasei. Ea reflectă nu doar comportamentele individuale ale profesorului, ci și modul în care acestea sunt percepute, interpretate și internalizate de către elevi. Prin urmare, analiza didactogeniei necesită o abordare integrativă, care să valorifice perspectivele psihologiei sociale, psihologiei personalității și psihologiei educației.

PERSONALITATEA PROFESORULUI

Personalitatea profesorului reprezintă un construct complex, care integrează trăsături relativ stabile, dispoziții afective, stiluri cognitive și modele relaționale

manifestate în contextul activității didactice. În mediul educațional, personalitatea nu se exprimă doar ca structură individuală, ci și ca factor relațional, influențând în mod direct interacțiunile cu elevii, climatul clasei și dinamica procesului instructiv-educativ (Kim et al., 2019).

Analiza personalității profesorului presupune atât raportarea la modelele generale ale personalității, cât și integrarea unor dimensiuni specifice contextului educațional, precum competențele socio-emoționale, capacitatea de autoreglare și eficacitatea interpersonală.

Modele ale personalității

În literatura de specialitate, modelul Big Five reprezintă unul dintre cele mai utilizate cadre explicative ale personalității, identificând cinci dimensiuni fundamentale: extraversiunea, agreabilitatea, conștiinciozitatea, stabilitatea emoțională (opusă nevrotismului) și deschiderea către experiență (McCrae & Costa, 2008). Aceste trăsături influențează semnificativ comportamentele interpersonale și profesionale ale profesorului.

Agreabilitatea este asociată cu empatia, cooperarea și disponibilitatea de a sprijini elevii, contribuind la dezvoltarea unui climat relațional pozitiv. Conștiinciozitatea reflectă responsabilitatea, organizarea și perseverența, fiind relevantă pentru structura și predictibilitatea activității didactice. Stabilitatea emoțională facilitează gestionarea situațiilor stresante și menținerea echilibrului afectiv în interacțiunile educaționale. În schimb, nivelurile ridicate de nevrotism pot favoriza reacții impulsive, iritabilitate și dificultăți în gestionarea conflictelor.

Modelul HEXACO extinde această perspectivă prin introducerea dimensiunii onestitate–umilință, care reflectă tendința spre corectitudine, sinceritate și evitarea manipulării în relațiile interpersonale (Ashton & Lee, 2007). În context educațional, această dimensiune este relevantă pentru modul în care profesorul exercită autoritatea și gestionează relațiile de putere, contribuind la percepția de echitate și respect în rândul elevilor.

Studiile empirice indică faptul că trăsăturile de personalitate ale profesorilor sunt asociate cu nivelul de implicare al elevilor, performanțele academice și calitatea climatului clasei (Kim et al., 2019). Astfel, personalitatea poate fi considerată un predictor important al eficienței educaționale, nu doar prin prisma competențelor cognitive, ci și a celor relaționale.

Personalitatea în context educațional

În mediul educațional, personalitatea profesorului se operaționalizează printr-o serie de competențe socio-emoționale care mediază interacțiunile cu elevii. Una dintre cele mai relevante dimensiuni este empatia, definită ca abilitatea de a înțelege și de a răspunde adecvat la stările emoționale ale celorlalți (Davis, 1983; Batson, 2011). Empatia facilitează adaptarea stilului didactic la nevoile elevilor și contribuie la construirea unor relații bazate pe încredere, respect și suport.

Reglarea emoțională reprezintă un alt mecanism central, implicând capacitatea profesorului de a-și monitoriza și modula reacțiile afective în situații educaționale complexe (Gross, 2015). Profesorii care utilizează strategii eficiente de reglare emoțională sunt mai capabili să gestioneze comportamentele provocatoare ale elevilor și să mențină un climat stabil și securizant. În schimb, dificultățile în această

sferă pot conduce la reacții impulsive, rigiditate comportamentală și escaladarea conflictelor.

Inteligența emoțională, conceptualizată ca abilitatea de a percepe, înțelege și gestiona emoțiile proprii și ale celorlalți, contribuie semnificativ la eficiența relațională și la prevenirea disfuncționalităților în interacțiunile educaționale (Mayer et al., 2016). Aceasta facilitează comunicarea eficientă, rezolvarea conflictelor și adaptarea la diversitatea emoțională a elevilor.

De asemenea, autoeficacitatea profesorului, definită ca percepția asupra propriei capacități de a influența rezultatele educaționale și dezvoltarea elevilor, joacă un rol important în modul de abordare a situațiilor didactice (Zee & Koomen, 2016). Profesorii cu un nivel ridicat de autoeficacitate manifestă mai multă flexibilitate, deschidere și perseverență în activitatea educațională, în timp ce nivelurile scăzute pot fi asociate cu evitarea situațiilor dificile și adoptarea unor stiluri rigide de interacțiune.

În ansamblu, personalitatea profesorului poate fi conceptualizată ca un sistem integrativ de trăsături și competențe care influențează modul de percepere, interpretare și reacție în context educațional. Această perspectivă subliniază faptul că personalitatea nu acționează direct asupra elevilor, ci prin intermediul unor mecanisme psihosociale precum comunicarea, reglarea emoțională, atribuirea semnificațiilor și stilul relațional, mecanisme care vor fi analizate în secțiunea următoare.

MECANISME PSIHOSOCIALE EXPLICATIVE

Analiza mecanismelor psihosociale care mediază relația dintre personalitatea profesorului și manifestările didactogenice este esențială pentru înțelegerea dinamicii procesului educațional. Aceste mecanisme pot fi grupate în trei categorii principale: cognitive, emoționale și relațional-simbolice. Împreună, ele explică modul în care trăsăturile de personalitate și competențele socio-emoționale ale profesorului influențează climatul afectiv al clasei și vulnerabilitatea elevilor la experiențe didactogenice.

Mecanisme cognitive

Mecanismele cognitive reflectă modul în care profesorul interpretează, evaluează și atribuie semnificații evenimentelor care au loc în clasă. Unul dintre conceptele centrale este atribuirea responsabilității. Conform teoriei atribuirii formulate de Weiner (1985), profesorii pot explica succesul sau eșecul elevilor prin factori interni (abilități, efort) sau externi (context familial, dificultăți metodologice, condiții de învățare). Atribuirile eronate sau excesiv centrate pe responsabilitatea elevului pot genera frustrare, iritabilitate și reacții didactogenice, în timp ce atribuțiile realiste și nuanțate favorizează sprijinul și feedbackul constructiv.

Un alt mecanism cognitiv important îl constituie expectanțele profesorului și efectul Pygmalion, descris de Rosenthal și Jacobson (1968). Profesorii care dezvoltă așteptări pozitive sau negative față de elevi influențează performanțele și comportamentele acestora prin conduite subtile, dar constante, de încurajare, valorizare sau control. Biasurile relaționale, precum favorizarea anumitor elevi sau stereotipizarea performanțelor școlare, amplifică riscul apariției didactogeniei, afectând percepția elevilor asupra propriei competențe și asupra climatului educațional.

Mecanismele cognitive se manifestă și prin procese de filtrare informațională și interpretare subiectivă a evenimentelor. Profesorii caracterizați prin niveluri ridicate de nevrotism sau iritabilitate pot interpreta comportamente neutre ale elevilor drept provocări personale, ceea ce favorizează reacții excesiv de controlante, critice sau punitive (Kim et al., 2019; McCrae & Costa, 2008).

Mecanisme emoționale

Mecanismele emoționale reflectă influența stărilor afective asupra comportamentului profesorului. Contagiunea emoțională reprezintă procesul prin care emoțiile profesorului sunt transmise elevilor și invers (Hatfield et al., 1994). Profesorii care experimentează frecvent anxietate, frustrare sau epuizare emoțională pot genera un climat tensionat, care amplifică vulnerabilitatea la manifestări didactogenice.

Reglarea emoțională joacă un rol esențial în prevenirea acestor efecte. Potrivit lui Gross (2015), profesorii care utilizează strategii adaptative, precum restructurarea cognitivă, controlul respirației sau anticiparea reacțiilor emoționale, reușesc să reducă impactul emoțiilor negative asupra interacțiunilor educaționale. În schimb, strategiile maladaptative, cum ar fi reprimarea emoțiilor sau externalizarea impulsurilor, cresc probabilitatea apariției comportamentelor autoritare, ironice sau punitive.

Burnoutul și iritabilitatea profesională reprezintă consecințe frecvente ale expunerii îndelungate la stres organizațional și emoțional (Maslach & Leiter, 2016; Skaalvik & Skaalvik, 2017). Profesorii afectați de epuizare emoțională manifestă o scădere a răbdării, rigiditate comportamentală și dificultăți în menținerea unor relații suportive cu elevii, ceea ce poate favoriza apariția fenomenelor didactogenice.

Mecanisme relațional-simbolice

Dimensiunea relațional-simbolică se referă la modul în care profesorul exercită autoritatea și puterea simbolică în cadrul clasei. Conform lui Bourdieu (1991), profesorul dispune de un capital simbolic care conferă legitimitate acțiunilor și deciziilor sale. Modul în care această autoritate este utilizată influențează percepția elevilor asupra echității, respectului și valorii personale.

Teoria identității sociale elaborată de Tajfel și Turner (1979) explică modul în care profesorul se raportează la grupul de elevi și la diferitele subgrupuri existente în clasă. Profesorii care recurg la etichetări excesive sau favorizează anumite categorii de elevi pot genera tensiuni relaționale și percepții de inechitate, favorizând apariția comportamentelor didactogenice.

Climatul clasei, conceptualizat de Pianta, Hamre și Allen (2012), reprezintă rezultatul interacțiunilor afective, cognitive și relaționale care au loc în mediul educațional. Profesorii care combină reglarea emoțională eficientă, comunicarea pozitivă și practici pedagogice echitabile contribuie la crearea unui climat sigur și suportiv, reducând riscul manifestărilor didactogenice. În schimb, dificultățile în gestionarea autorității, emoțiilor și relațiilor interpersonale pot conduce la un climat tensionat, caracterizat prin anxietate, frustrare și diminuarea motivației pentru învățare.

Modelul integrativ propus

Pe baza mecanismelor cognitive, emoționale și relațional-simbolice prezentate, propunem următorul model conceptual al apariției didactogeniei în funcție de personalitatea profesorului: ***personalitatea profesorului → stil***

relațional + reglare emoțională + atribuiri cognitive → climatul afectiv al clasei → vulnerabilitate la didactogenie

Acest model sugerează că trăsăturile de personalitate influențează indirect apariția manifestărilor didactogenice, prin intermediul competențelor socio-emoționale și al mecanismelor cognitive implicate în interacțiunea educațională. Personalitatea profesorului nu trebuie înțeleasă ca un factor static, ci ca un construct dinamic și relațional, care se exprimă și se modelează continuu în raport cu elevii și cu contextul școlar (Kim et al., 2019; Gross, 2015; Hatfield et al., 1994).

IMPLICAȚII PENTRU PREVENȚIE

Rezultatele analizei mecanismelor psihosociale evidențiază faptul că personalitatea profesorului influențează în mod direct climatul afectiv al clasei și vulnerabilitatea elevilor la manifestări didactogenice. În acest context, prevenția nu se limitează la corectarea comportamentelor problematice, ci presupune dezvoltarea competențelor socio-emoționale, consolidarea capacității de autorefecție și implementarea unor mecanisme instituționale de suport profesional.

O direcție esențială de intervenție vizează dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale cadrelor didactice. Cadrul conceptual promovat de CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) subliniază importanța dezvoltării conștientizării emoționale, empatiei, autoreglării și gestionării eficiente a relațiilor interpersonale (CASEL, 2020). Profesorii care dispun de astfel de competențe sunt mai capabili să prevină apariția tensiunilor relaționale, să gestioneze constructiv situațiile dificile și să mențină un climat educațional pozitiv, reducând astfel riscul manifestărilor didactogenice.

Supervizarea psihopedagogică reprezintă un alt mecanism important de prevenție. Potrivit lui Schön (1983), practica reflexivă (*reflective practice*) oferă profesorilor posibilitatea de a analiza critic propriile interacțiuni cu elevii, de a identifica reacțiile emoționale disfuncționale și de a ajusta strategiile educaționale în funcție de particularitățile situațiilor întâlnite. Totodată, supervizarea oferă un cadru de suport profesional și emoțional, contribuind la diminuarea riscului de burnout și la prevenirea acumulării tensiunilor asociate activității didactice.

Un instrument complementar îl constituie monitorizarea climatului emoțional al clasei, care presupune evaluarea sistematică a percepțiilor elevilor și profesorilor asupra atmosferei educaționale. Analiza continuă a nivelului de stres perceput, a calității relațiilor interpersonale și a sentimentului de siguranță emoțională permite identificarea timpurie a factorilor de risc și implementarea unor intervenții adecvate (Pianta et al., 2012). Această abordare sistemică recunoaște faptul că prevenirea didactogeniei depinde nu doar de caracteristicile individuale ale profesorului, ci și de contextul organizațional și relațional în care acesta își desfășoară activitatea.

Intervențiile bazate pe practica reflexivă urmăresc dezvoltarea conștientizării propriilor emoții și a impactului acestora asupra comportamentelor didactice. În acest sens, programul CARE (*Cultivating Awareness and Resilience in Education*), dezvoltat de Jennings și colaboratorii, evidențiază faptul că profesorii care practică mindfulness, autorefecția și strategiile de reglare emoțională manifestă niveluri mai reduse de stres și o diminuare a comportamentelor disfuncționale în relația cu elevii (Jennings & Greenberg, 2009).

În ansamblu, prevenirea didactogeniei necesită o abordare integrată, care să combine dezvoltarea competențelor socio-emoționale, practica reflexivă și intervențiile sistemice orientate spre monitorizarea climatului educațional. În această perspectivă, prevenția nu reprezintă doar un ansamblu de recomandări normative, ci o strategie fundamentată științific, centrată pe dezvoltarea profesională continuă și pe promovarea bunăstării psihologice în mediul școlar (CASEL, 2020; Schön, 1983; Jennings & Greenberg, 2009). Implementarea unor asemenea măsuri poate contribui atât la susținerea echilibrului emoțional al profesorilor, cât și la crearea unui mediu educațional sigur, favorabil dezvoltării armonioase a elevilor și reducerii riscului de apariție a manifestărilor didactogenice.

DIRECȚII PENTRU CERCETĂRI VIITOARE

Analiza teoretico-conceptuală a relației dintre personalitatea profesorului și fenomenul didactogeniei evidențiază numeroase direcții pentru investigații empirice viitoare. În primul rând, este necesară operaționalizarea mai riguroasă a constructului de didactogenie prin elaborarea unor instrumente standardizate destinate atât evaluării percepțiilor elevilor, cât și autoevaluării cadrelor didactice. Astfel de instrumente ar permite măsurarea frecvenței și intensității manifestărilor didactogenice în contexte educaționale diverse și ar facilita comparabilitatea rezultatelor între studii (Platonov, 1981; McCrae & Costa, 2008; Davis, 1983).

O altă direcție importantă de cercetare vizează analiza relației dintre trăsăturile de personalitate ale profesorilor, descrise de modelele Big Five și HEXACO, și climatul afectiv al clasei. Studiile existente sugerează că dimensiuni precum conștiinciozitatea, agreabilitatea, stabilitatea emoțională și onestitatea-umilinta influențează semnificativ relațiile interpersonale și percepțiile elevilor asupra mediului educațional (Mayer et al., 2016; Zee & Koomen, 2016; Rosenthal & Jacobson, 1968). Investigațiile empirice asupra acestor relații pot contribui la clarificarea mecanismelor prin care personalitatea profesorului influențează riscul apariției manifestărilor didactogenice.

Se recomandă, de asemenea, examinarea rolului empatiei și al competenței emoționale ca variabile moderatoare între trăsăturile de personalitate și manifestările didactogenice. O astfel de abordare poate evidenția dimensiunile personalității care beneficiază cel mai mult de intervenții orientate spre dezvoltarea reglării emoționale și a competențelor relaționale, oferind suport empiric pentru programele de formare socio-emoțională destinate profesorilor (Maslach & Leiter, 2016; CASEL, 2020; Jennings & Greenberg, 2009).

Din perspectivă metodologică, se recomandă utilizarea modelelor multilevel, care permit analiza simultană a efectelor individuale ale profesorilor și a influențelor contextuale exercitate de clasă și școală asupra comportamentelor didactogenice (Gross, 2015; Zee & Koomen, 2016). Totodată, modelarea prin ecuații structurale (*Structural Equation Modeling – SEM*) poate fi utilizată pentru testarea unor modele explicative complexe care să includă variabile de personalitate, reglare emoțională, stiluri relaționale și climat afectiv, oferind o perspectivă integrativă asupra fenomenului (Kline, 2016).

Pe termen lung, cercetările viitoare ar putea extinde analiza către diferite tipuri de instituții școlare (urbane și rurale) și niveluri de învățământ (primar, gimnazial și liceal), pentru a identifica variațiile contextuale ale manifestărilor

didactogenice. De asemenea, sunt necesare studii longitudinale care să urmărească evoluția impactului personalității profesorului asupra climatului educațional și asupra dezvoltării socio-emoționale a elevilor pe parcursul timpului (Kim et al., 2019; McCrae & Costa, 2008; Pianta et al., 2012).

Prin dezvoltarea acestor direcții de cercetare, poate fi consolidată baza empirică necesară elaborării unor modele explicative integrate ale relației dintre personalitatea profesorului și riscul apariției didactogeniei. O astfel de abordare ar contribui la fundamentarea științifică a intervențiilor preventive și a programelor de formare continuă destinate cadrelor didactice în contextul educațional contemporan.

CONCLUZII

Analiza teoretico-conceptuală a relației dintre personalitatea profesorului și fenomenul didactogeniei evidențiază faptul că personalitatea cadrului didactic reprezintă un factor esențial în configurarea climatului psihologic al clasei. Trăsăturile de personalitate, stilurile de comunicare, competențele socio-emoționale și capacitatea de reglare emoțională influențează direct calitatea relațiilor educaționale, contribuind fie la crearea unui mediu sigur și suportiv, fie la apariția unor tensiuni psihologice cu potențial didactogen (Platonov, 1981; Davis, 1983; Zee & Koomen, 2016).

Analiza mecanismelor psihosociale – cognitive, emoționale și relațional-simbolice – evidențiază faptul că vulnerabilitatea la manifestări didactogenice este influențată de procese precum atribuirea responsabilității, efectul expectanțelor, contagiunea emoțională, exercitarea autorității simbolice și caracteristicile climatului afectiv al clasei (Weiner, 1985; Rosenthal & Jacobson, 1968; Hatfield et al., 1994; Bourdieu, 1991; Pianta et al., 2012). Modelul integrativ propus sugerează că relația dintre personalitatea profesorului, stilul relațional, reglarea emoțională și procesele cognitive de interpretare constituie un mecanism explicativ relevant pentru înțelegerea și prevenirea fenomenului didactogen (Gross, 2015; Maslach & Leiter, 2016; Jennings & Greenberg, 2009).

Din perspectiva prevenției, dezvoltarea competențelor socio-emoționale ale profesorilor, implementarea programelor de supervizare psihopedagogică și promovarea practicii reflexive (*reflective practice*) pot contribui semnificativ la reducerea riscului de didactogenie și la consolidarea unui climat educațional pozitiv (OECD, 2021; CASEL, 2020; Schön, 1983; Jennings & Greenberg, 2009). Totodată, operaționalizarea constructului de didactogenie, utilizarea analizelor multilevel și realizarea unor studii longitudinale reprezintă direcții importante pentru dezvoltarea unor modele explicative validate empiric și pentru fundamentarea strategiilor preventive bazate pe dovezi (Kline, 2016; Zee & Koomen, 2016; Pianta et al., 2012).

În concluzie, abordarea relației dintre personalitatea profesorului și didactogenie necesită o perspectivă integrativă, specifică psihologiei educației contemporane, care să îmbine cunoștințele despre trăsăturile de personalitate, mecanismele psihosociale și particularitățile contextului educațional. O astfel de abordare poate contribui la promovarea sănătății emoționale a elevilor și profesorilor, la îmbunătățirea relațiilor educaționale și la creșterea calității procesului de învățământ (Platonov, 1981; Davis, 1983; Maslach & Leiter, 2016).

BIBLIOGRAFIE

- Ashton, M. C., & Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 150–166. <https://doi.org/10.1177/1088868306294907>
- Batson, C. D. (2011). *Altruism in humans*. Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- CASEL. (2020). *What is SEL?* Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. <https://casel.org>
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126.
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, 26(1), 1–26. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2014.940781>
- Hargreaves, A. (2018). The emotional politics of teaching and teacher development. *Teachers and Teaching*, 24(8), 835–851. <https://doi.org/10.1080/13540602.2018.1483912>
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1994). *Emotional contagion*. Cambridge University Press.
- Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research*, 79(1), 491–525. <https://doi.org/10.3102/0034654308325693>
- Kim, L. E., Jörg, V., & Klassen, R. M. (2019). A meta-analysis of the effects of teacher personality on teacher effectiveness and student outcomes. *Educational Psychology Review*, 31(1), 163–195. <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9458-2>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). *Burnout: A brief history and how to prevent it*. Harvard Business Review Press.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2016). The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. *Emotion Review*, 8(4), 290–300. <https://doi.org/10.1177/1754073916639667>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2008). The Five-Factor Theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 159–181). Guilford Press.
- OECD. (2019). *PISA 2018 results (Volume III): What school life means for students' lives*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>
- OECD. (2021). *Beyond academic learning: First results from the Survey of Social and Emotional Skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a11084-en>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.
- Pianta, R. C., Hamre, B. K., & Allen, J. P. (2012). Teacher-student relationships and engagement. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Eds.), *Handbook of research on student engagement* (pp. 365–386). Springer.
- Platonov, K. K. (1981). *Sistemul noțiunilor psihologice*. Vysshaya Shkola.
- Rosenthal, R., & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom: Teacher expectation and pupils' intellectual development*. Holt, Rinehart & Winston.
- Sava, F. A. (2013). Didactogenia – concept și evoluție. În Ș. Boncu & C. Ceobanu (coord.), *Psihosociologie școlară* (pp. 208–221). Polirom.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.

Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2017). Motivation and burnout in teachers: The role of basic psychological needs. *Teaching and Teacher Education*, 67, 152–160.

Subbotsky, E. (2010). *The psychology of development: Cognitive, perceptual and neuropsychological perspectives*. Nova Science Publishers.

Șleahțișchi, M. (2021). Germenii stimulativi ai didactogeniei: caracterul inadecvat al profesorului. *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială*, 1(62), 128–137.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.

Thornberg, R. (2018). School bullying and fitting into the peer landscape: A grounded theory field study. *British Journal of Sociology of Education*, 39(1), 144–158. <https://doi.org/10.1080/01425692.2017.1330680>

Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548–573.

Zee, M., & Koomen, H. M. Y. (2016). Teacher self-efficacy and its effects on classroom processes, student outcomes, and teacher well-being: A synthesis of 40 years of research. *Review of Educational Research*, 86(4), 981–1015.

**FROM THEORETICAL MODEL TO RESEARCH DESIGN: CONCEPTUAL
OPERATIONALIZATION OF MAGICAL THINKING IN SOCIAL PSYCHOLOGY**

**ОТ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ К ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОМУ ДИЗАЙНУ:
КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ МАГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В
СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ**

**DE LA MODEL TEORETIC LA DESIGN DE CERCETARE: OPERAȚIONALIZAREA
CONCEPTUALĂ A GÂNDIRII MAGICE ÎN PSIHOLOGIA SOCIALĂ**

Andrii BALABAN

PhD Student in Social Psychology, Free International University of Moldova (ULIM),
Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1752-2026>

Abstract. *The study presents a conceptual model for investigating magical thinking as a socio-psychological phenomenon and substantiates the logic of its operationalization within an empirical research framework. Magical thinking is conceptualized as a cognitive-emotional adaptive mechanism activated under conditions of perceived social uncertainty and aimed at restoring a subjective sense of control and coherence of meaning. The proposed model integrates cognitive, emotional-regulatory, and social-constructivist approaches. It identifies predictors (perceived social uncertainty, anxiety, and tolerance for ambiguity), mediating mechanisms (need for control and social anxiety), and protective moderators (cognitive reflection and emotional regulation). Particular attention is devoted to the methodological transition from theoretical constructs to measurable psychological variables and to the development of an operational research design. The relevance of studying magical thinking is emphasized in the context of contemporary social transformations and increasing uncertainty. The proposed framework provides a theoretical and methodological foundation for future empirical investigations and contributes to positioning magical thinking within the broader system of psychological resilience.*

Keywords: *magical thinking; social uncertainty; cognitive-emotional mechanisms; need for control; psychological resilience; operationalization; research design.*

Аннотация. *В статье представлена концептуальная модель исследования магического мышления как социально-психологического феномена и обоснована логика её операционализации в структуре эмпирического исследования. Магическое мышление рассматривается как когнитивно-эмоциональный механизм адаптации, активирующийся в условиях социальной неопределённости и направленный на восстановление субъективного чувства контроля и смысловой упорядоченности реальности. Предлагаемая модель интегрирует когнитивный, эмоционально-регуляторный и социально-конструктивистский подходы. В её структуре выделяются предикторы (восприятие социальной неопределённости, тревожность, толерантность к неопределённости), медиаторные механизмы (потребность в контроле, социальная тревожность) и защитные модераторы (когнитивная рефлексия, эмоциональная регуляция). Особое внимание уделяется переходу от теоретических конструктов к измеряемым психологическим переменным и индикаторам, пригодным для эмпирической проверки. Подчёркивается актуальность исследования магического мышления в условиях современных*

социальных трансформаций и нарастающей неопределённости. Разработанная модель формирует теоретико-методологическую основу для дальнейшего эмпирического анализа данного феномена и его рассмотрения в системе психологической устойчивости личности.

Ключевые слова: магическое мышление; концептуальная модель; операционализация; исследовательский дизайн; социальная неопределённость; когнитивные механизмы; эмоциональная регуляция; потребность в контроле; психологическая устойчивость; социальная психология.

Rezumat. Studiul prezintă un model conceptual pentru investigarea gândirii magice ca fenomen socio-psihologic și fundamentează logica operaționalizării acestuia în cadrul unui design de cercetare empirică. Gândirea magică este conceptualizată ca un mecanism cognitiv-emoțional de adaptare, activat în condiții de incertitudine socială percepută și orientat spre restabilirea unui sentiment subiectiv de control și coerență a sensului. Modelul propus integrează perspective cognitive, emoțional-reglatorii și socio-constructiviste. Acesta identifică factori predictivi (percepția incertitudinii sociale, anxietatea și toleranța la ambiguitate), mecanisme mediatoare (nevoia de control și anxietatea socială) și moderatorii protectivi (reflecția cognitivă și reglarea emoțională). O atenție specială este acordată tranziției metodologice de la constructele teoretice la variabile psihologice măsurabile și la elaborarea unui design operațional de cercetare. Relevanța studiului gândirii magice este subliniată în contextul transformărilor sociale contemporane și al creșterii incertitudinii. Modelul propus oferă un fundament teoretico-metodologic pentru cercetări empirice viitoare și contribuie la poziționarea gândirii magice în cadrul mai larg al rezilienței psihologice.

Cuvinte-cheie: gândire magică; incertitudine socială; mecanisme cognitiv-emoționale; nevoia de control; reziliență psihologică; operaționalizare; design de cercetare.

ВВЕДЕНИЕ

Современные социальные трансформации характеризуются ускорением темпов общественных изменений, ростом информационной нагрузки и усилением состояния неопределённости, затрагивающего как макросоциальные процессы, так и повседневную жизнь личности. Глобальные кризисы, цифровизация социальных взаимодействий и нестабильность социально-политических условий формируют контекст хронической неопределённости, в котором традиционные механизмы прогнозирования и контроля всё чаще оказываются недостаточными (Bauman, 2000; Castells, 2009).

Социальная неопределённость выступает мощным стрессогенным фактором, способствующим повышению уровня тревожности и субъективного ощущения утраты контроля над происходящими событиями. В подобных условиях активируются компенсаторные психологические механизмы, направленные на восстановление чувства предсказуемости, управляемости и смысловой упорядоченности окружающей реальности (Kau et al., 2009; Kruglanski & Webster, 1996). Одним из таких механизмов является магическое мышление — особая форма когнитивной интерпретации действительности, основанная на символических связях, эвристических упрощениях и склонности приписывать причинно-следственные отношения случайным совпадениям.

Традиционно магическое мышление рассматривалось в рамках исследований детского когнитивного развития (Piaget, 1929), клинической психологии и антропологических исследований архаических культур

(Malinowski, 1948). Однако современные научные данные свидетельствуют о его универсальности и функциональной значимости в психике взрослого человека. Магическое мышление всё чаще интерпретируется как адаптивная стратегия, позволяющая снижать уровень тревоги и компенсировать дефицит объективного контроля в ситуациях неопределённости (Subbotsky, 2010; Vyse, 2013).

В рамках когнитивной психологии данный феномен связывается с эвристическими механизмами переработки информации и функционированием интуитивных систем мышления (Kahneman, 2011; Evans & Stanovich, 2013). Исследования иллюзии контроля показывают, что человек склонен переоценивать степень собственного влияния на случайные события, особенно в условиях стресса и неопределённости (Langer, 1975). Параллельно развивается направление исследований, связывающее магическое мышление с восприятием иллюзорных закономерностей и апофений — тенденцией обнаруживать значимые связи и паттерны в случайных данных (Whitson & Galinsky, 2008).

С позиций социальной психологии магическое мышление может рассматриваться как форма коллективного конструирования смыслов и символических интерпретаций, возникающих в условиях нестабильности социальной реальности (Moscovici, 1981). Магические представления способны выполнять важную регуляторную функцию, способствуя снижению экзистенциальной тревоги, поддержанию субъективной целостности картины мира и сохранению психологического равновесия личности (Greenberg et al., 1986).

Несмотря на значительный объём теоретических исследований, в современной социальной психологии сохраняется дефицит системных моделей, позволяющих перевести концепт магического мышления в плоскость эмпирически измеряемых переменных. Большинство существующих работ ограничиваются описательными интерпретациями феномена либо анализируют отдельные когнитивные искажения вне их целостной психологической структуры (Pennycook et al., 2012; van Prooijen & van Vugt, 2018). Вследствие этого сохраняется методологический разрыв между теоретическим осмыслением магического мышления и возможностями его эмпирического изучения.

В этой связи особую актуальность приобретает задача концептуальной операционализации магического мышления, предполагающая переход от абстрактных теоретических конструкторов к системе измеряемых психологических переменных и индикаторов, пригодных для включения в эмпирические исследовательские модели. Решение данной задачи позволяет интегрировать когнитивные, эмоционально-регуляторные и социально-психологические механизмы в единую аналитическую систему, отражающую функциональную роль магического мышления в структуре психологической адаптации личности.

Целью настоящей статьи является разработка концептуальной модели магического мышления как социально-психологического феномена и обоснование логики её операционализации в структуре эмпирического

исследования. Для достижения поставленной цели предусматривается систематизация существующих теоретических подходов, выделение ключевых психологических переменных, а также определение предполагаемых взаимосвязей между ними в рамках проектируемого исследовательского дизайна.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ МАГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Исследование магического мышления в современной психологии опирается на ряд теоретических направлений, раскрывающих когнитивные, эмоционально-регуляторные и социально-психологические механизмы формирования данного феномена. Комплексный характер магического мышления предполагает необходимость междисциплинарного анализа, позволяющего рассматривать его как интегративный механизм психологической адаптации к условиям неопределённости.

Когнитивный подход

В рамках когнитивной психологии магическое мышление рассматривается как результат специфических особенностей обработки информации и функционирования эвристических стратегий познания. Согласно двухпроцессным моделям мышления, познавательная деятельность человека обеспечивается взаимодействием интуитивной и аналитической систем (Kahneman, 2011; Evans & Stanovich, 2013). Интуитивная система позволяет быстро ориентироваться в сложных ситуациях, опираясь на ассоциации и упрощённые схемы интерпретации, однако одновременно повышает вероятность формирования ошибочных причинно-следственных связей и иррациональных объяснений.

Одним из ключевых когнитивных механизмов, лежащих в основе магического мышления, является иллюзия контроля — тенденция переоценивать собственное влияние на случайные или объективно неконтролируемые события (Langer, 1975). Данный феномен особенно ярко проявляется в условиях неопределённости и стресса, когда возрастает субъективная потребность в предсказуемости и управляемости происходящего.

Существенную роль играет также апофения — склонность обнаруживать закономерности, скрытые связи и значимые паттерны в случайных данных (Whitson & Galinsky, 2008). Стремление придать смысл неопределённой или противоречивой информации способствует возникновению символических интерпретаций и укреплению магических представлений.

Таким образом, с позиций когнитивного подхода магическое мышление может рассматриваться как результат эвристической переработки информации, сопровождающейся искажениями в оценке вероятности событий и причинно-следственных связей.

Эмоционально-регуляторный подход

Согласно эмоционально-регуляторному подходу, магическое мышление выполняет функцию психологической адаптации, способствуя снижению тревожности и восстановлению субъективного чувства контроля. Состояние социальной неопределённости сопровождается усилением стресса и

эмоционального напряжения, что активизирует компенсаторные механизмы психики, направленные на поддержание внутренней стабильности и чувства безопасности (Kay et al., 2009).

В данном контексте магические интерпретации событий выступают своеобразным способом символического упорядочивания реальности. Они позволяют снизить интенсивность негативных переживаний, связанных с неопределённостью, и создают субъективное ощущение предсказуемости происходящего (Subbotsky, 2010). Благодаря этому магическое мышление может выполнять защитную функцию, способствуя сохранению психологического равновесия личности.

Особое значение имеет взаимосвязь магического мышления с личностной тревожностью. Исследования показывают, что высокий уровень тревожности связан с большей склонностью к иррациональным убеждениям, символическим объяснительным моделям и поиску скрытых смыслов в случайных событиях (Vyse, 2013). Следовательно, магическое мышление может рассматриваться как эмоционально обусловленный механизм адаптации, активирующийся в ответ на переживание неопределённости и утрату субъективного контроля.

Социально-конструктивистский подход

Социально-конструктивистская перспектива рассматривает магическое мышление как продукт коллективного конструирования социальной реальности и систему символических интерпретаций, формирующихся в процессе социального взаимодействия. Согласно теории социальных представлений, общество создаёт устойчивые объяснительные модели, позволяющие осмысливать сложные, неоднозначные и трудно прогнозируемые явления (Moscovici, 1981).

В периоды социальных кризисов и нестабильности возрастает потребность в коллективных интерпретационных схемах, которые обеспечивают ощущение порядка, предсказуемости и групповой сплочённости. В подобных условиях магические представления могут выполнять важную регуляторную функцию, способствуя снижению коллективной тревоги и поддержанию целостности социальной картины мира.

Существенную роль играют также культурные сценарии, традиции и ритуализированные практики, которые формируют устойчивые способы интерпретации неопределённости. Как показал Малиновский (Malinowski, 1948), ритуалы особенно востребованы в тех ситуациях, где рациональные механизмы контроля оказываются ограниченными или недостаточными. В этом смысле магическое мышление выступает не только как индивидуальный психологический феномен, но и как социально опосредованный механизм адаптации к неопределённости.

Таким образом, социально-конструктивистский подход подчёркивает значение культурных норм, социальных представлений и символических практик в формировании и воспроизводстве магического мышления, рассматривая его как важный элемент коллективной регуляции социальной реальности.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЯ МАГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Обобщение представленных теоретических подходов позволяет разработать концептуальную модель магического мышления как интегративного социально-психологического феномена, отражающего взаимодействие когнитивных, эмоционально-регуляторных и социальных механизмов адаптации личности к условиям неопределённости.

В основе предлагаемой модели лежит предположение о том, что магическое мышление актуализируется в ситуациях повышенной социальной неопределённости и выполняет компенсаторную функцию, направленную на восстановление субъективного чувства контроля, предсказуемости и смысловой упорядоченности реальности. Формирование магических представлений определяется не отдельным фактором, а сложным взаимодействием личностных характеристик, эмоциональных состояний и особенностей социального контекста.

Предикторы магического мышления

К числу ключевых предикторов относятся психологические переменные, повышающие вероятность актуализации магического мышления в условиях неопределённости.

Первым предиктором является восприятие социальной неопределённости, отражающее субъективную оценку нестабильности, непредсказуемости и сложности социальной среды. По мере усиления неопределённости возрастает потребность личности в поиске объяснительных схем, способных восстановить ощущение порядка и связности происходящего.

Вторым значимым предиктором выступает личностная тревожность как относительно устойчивая характеристика эмоционального реагирования. Повышенный уровень тревожности усиливает чувствительность к неопределённым ситуациям, снижает субъективное ощущение безопасности и способствует обращению к символическим и иррациональным способам интерпретации событий.

Третьим предиктором является толерантность к неопределённости, понимаемая как способность сохранять психологическую устойчивость в условиях неоднозначности и недостатка информации. Низкая толерантность к неопределённости связана с усиленным стремлением к когнитивной определённости и повышает вероятность формирования магических убеждений как способа преодоления неопределённости.

Медиаторные механизмы

Влияние предикторов на магическое мышление реализуется посредством ряда промежуточных психологических механизмов, выполняющих медиаторную функцию.

Центральное место в структуре модели занимает потребность в контроле — мотивационная тенденция, направленная на поддержание ощущения управляемости собственной жизнью и окружающими событиями. В условиях социальной неопределённости и тревоги данная потребность усиливается, что способствует поиску символических способов компенсации дефицита объективного контроля.

Вторым медиатором является социальная тревожность, отражающая чувствительность личности к межличностным оценкам, социальным ожиданиям и потенциальным угрозам социального характера. Усиление социальной тревожности повышает зависимость от символических интерпретаций и способствует формированию магических объяснительных схем как средства снижения психологического напряжения.

Таким образом, медиаторные механизмы обеспечивают переход от внешних и личностных факторов к возникновению магических представлений, связывая условия неопределённости с процессами субъективного конструирования реальности.

Модераторы психологической устойчивости

Интенсивность проявления магического мышления определяется не только воздействием предикторов и медиаторов, но и наличием внутренних психологических ресурсов, выполняющих функцию модераторов.

Одним из таких ресурсов является когнитивная рефлексия — способность к аналитическому осмыслению информации, критической оценке собственных суждений и преодолению интуитивных когнитивных искажений. Высокий уровень когнитивной рефлексии способствует более рациональной интерпретации неопределённых ситуаций и снижает вероятность формирования иррациональных убеждений.

Вторым значимым модератором выступает эмоциональная регуляция, обеспечивающая способность личности управлять интенсивностью эмоциональных реакций и адаптивно справляться со стрессом. Развитые навыки эмоциональной регуляции позволяют снижать уровень тревожности и уменьшают потребность в использовании компенсаторных символических механизмов.

Следовательно, модераторы психологической устойчивости выполняют защитную функцию, ослабляя влияние тревожности и неопределённости на процессы формирования магического мышления.

Логика взаимодействия переменных

В рамках предложенной модели магическое мышление рассматривается как зависимая переменная, формирующаяся под воздействием комплекса взаимосвязанных когнитивных, эмоциональных и социальных факторов.

Предикторы создают психологические предпосылки для возникновения потребности в компенсаторных механизмах адаптации. Медиаторные переменные трансформируют влияние этих факторов в мотивационные и эмоциональные процессы, направленные на восстановление субъективного контроля и смысловой упорядоченности реальности. Модераторы, в свою очередь, регулируют интенсивность данных процессов, снижая вероятность перехода к иррациональным формам интерпретации событий.

Таким образом, магическое мышление может быть представлено как результат сложного взаимодействия когнитивных, эмоционально-регуляторных и социальных механизмов, обеспечивающих адаптацию личности к условиям социальной неопределённости.

Предлагаемая концептуальная модель создаёт теоретическую основу для перехода к эмпирическому исследованию феномена, позволяя определить

систему измеряемых переменных, сформулировать проверяемые гипотезы и установить предполагаемые связи между ними в структуре исследовательского дизайна.

ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ КОНСТРУКТОВ

Переход от концептуальной модели к эмпирическому исследованию предполагает операционализацию теоретических конструктов, то есть их преобразование в систему измеряемых психологических переменных и индикаторов. Операционализация обеспечивает методологическую связь между теоретическим объяснением феномена и процедурами его эмпирической проверки, позволяя формулировать проверяемые гипотезы и выбирать адекватные психодиагностические инструменты.

В рамках предлагаемой модели магическое мышление рассматривается как зависимая переменная, формирующаяся под воздействием системы взаимосвязанных предикторов, медиаторов и модераторов, подлежащих количественному измерению.

Операционализация зависимой переменной

Магическое мышление определяется как совокупность иррациональных убеждений, веры в символические причинно-следственные связи и склонности интерпретировать случайные события через призму сверхъестественных или нерациональных объяснительных схем.

Для оценки выраженности данного феномена могут использоваться стандартизированные психодиагностические инструменты, широко применяемые в современных исследованиях магических и паранормальных убеждений. Наиболее распространённым инструментом является Revised Paranormal Belief Scale (RPBS) Дж. Тобачика (Tobacyk, 2004), позволяющая оценивать различные аспекты веры в сверхъестественные явления и магические причинные связи.

Дополнительно целесообразно включение показателей, отражающих склонность к иллюзии контроля и иррациональным убеждениям, поскольку данные характеристики рассматриваются в современной психологии как важные когнитивные компоненты магического мышления (Langer, 1975; Vyse, 2013).

Операционализация предикторов

Восприятие социальной неопределённости может быть представлено через показатели субъективной оценки нестабильности социальной среды, непредсказуемости социальных процессов и ощущения недостатка контроля над будущими событиями. Для измерения данного конструкта могут использоваться шкалы субъективной неопределённости и социальной нестабильности.

Личностная тревожность рассматривается как устойчивая склонность к переживанию тревоги в широком спектре жизненных ситуаций и может быть измерена с помощью шкалы личностной тревожности Спилбергера (Spielberger et al., 1983).

Толерантность к неопределённости отражает способность личности сохранять психологическую устойчивость в условиях неоднозначности и недостатка информации. Для её диагностики может применяться шкала

Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale-II (MSTAT-II) Д. МакЛейна (McLain, 2009).

Операционализация медиаторных переменных

Потребность в контроле рассматривается как мотивационная характеристика, отражающая стремление личности поддерживать ощущение управляемости собственной жизнью и окружающими событиями. Для её оценки могут использоваться шкалы локуса контроля и субъективного чувства контроля (Rotter, 1966; Burger & Cooper, 1979).

Социальная тревожность определяется как чувствительность к межличностным оценкам и ситуациям социального взаимодействия. Измерение данного конструкта возможно посредством шкалы социальной тревожности Либовица (Liebowitz Social Anxiety Scale), широко применяемой в исследованиях социальной адаптации и межличностной тревожности (Liebowitz, 1987).

Операционализация модераторов

Когнитивная рефлексия рассматривается как способность личности преодолевать интуитивные когнитивные реакции посредством аналитического осмысления информации. Для её измерения может использоваться Cognitive Reflection Test (CRT), разработанный Ш. Фредериком (Frederick, 2005).

Эмоциональная регуляция определяется как способность управлять интенсивностью эмоциональных переживаний и выбирать адаптивные стратегии совладания со стрессом. Для диагностики данного конструкта целесообразно использование опросника Emotion Regulation Questionnaire (ERQ), предложенного Дж. Гроссом и О. Джоном (Gross & John, 2003).

Логика построения эмпирического дизайна

Операционализация переменных создаёт основу для построения эмпирического исследования, направленного на проверку взаимосвязей между элементами концептуальной модели.

Предикторы рассматриваются как независимые переменные, оказывающие влияние на выраженность магического мышления. Медиаторные переменные отражают психологические механизмы, посредством которых реализуется данное влияние, тогда как модераторы регулируют силу и направление взаимосвязей между переменными.

Подобная структура исследовательского дизайна позволяет использовать широкий спектр статистических процедур, включая корреляционный анализ, множественную регрессию, медиаторный и модераторный анализ, а также методы структурного моделирования (Structural Equation Modeling), обеспечивающие проверку сложных причинно-следственных связей между психологическими конструкциями.

Таким образом, операционализация теоретических конструктов обеспечивает переход от концептуального уровня анализа к эмпирическому исследованию магического мышления, создавая методологические предпосылки для количественной проверки предложенной модели и уточнения роли когнитивных, эмоциональных и социальных факторов в формировании данного феномена.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ИМПЛИКАЦИИ И ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ДИЗАЙН

Предложенная концептуальная модель магического мышления обладает существенным методологическим потенциалом для развития социально-психологических исследований данного феномена. Ее значение заключается в интеграции когнитивных, эмоционально-регуляторных и социально-психологических подходов в единую аналитическую систему, позволяющую рассматривать магическое мышление как сложный механизм психологической адаптации личности к условиям социальной неопределенности.

Прежде всего, разработанная модель уточняет место магического мышления в структуре психологической адаптации. В отличие от традиционных подходов, рассматривающих данный феномен преимущественно в рамках клинической психологии, психопатологии или исследований паранормальных убеждений, предложенная концепция позволяет интерпретировать магическое мышление как социально обусловленный когнитивно-эмоциональный механизм, выполняющий компенсаторную функцию в условиях дефицита контроля и предсказуемости социальной среды.

Методологически важным является представление магического мышления как зависимой переменной, формирующейся под влиянием комплекса взаимосвязанных психологических факторов. Подобный подход позволяет перейти от описательного анализа к объяснительным моделям, ориентированным на выявление причинно-следственных связей между восприятием социальной неопределенности, эмоциональными состояниями, когнитивными особенностями личности и выраженностью магических убеждений.

Особое значение имеет структурирование модели через систему предикторов, медиаторов и модераторов. Такая логика соответствует современным требованиям психологических исследований и позволяет изучать не только прямые эффекты отдельных переменных, но и психологические механизмы, посредством которых реализуется их влияние. В частности, потребность в контроле и социальная тревожность рассматриваются как механизмы опосредования воздействия неопределенности и тревожности на формирование магического мышления, тогда как когнитивная рефлексия и эмоциональная регуляция выполняют функцию психологических ресурсов, способных ослаблять данное влияние.

Предложенная модель создает основу для построения многоуровневого исследовательского дизайна, включающего несколько этапов эмпирического анализа. На первом этапе может осуществляться диагностика выраженности основных переменных и изучение их корреляционных взаимосвязей. На втором этапе возможно применение множественного регрессионного анализа для определения вклада отдельных предикторов в формирование магического мышления. На третьем этапе целесообразно использование медиаторного и модераторного анализа для проверки предполагаемых психологических механизмов. Наиболее перспективным представляется применение структурного моделирования (Structural Equation Modeling), позволяющего

одновременно оценивать прямые, косвенные и регулирующие эффекты между переменными в рамках единой теоретической модели.

Дополнительным преимуществом разработанной концепции является ее универсальность и возможность адаптации к различным социальным и культурным контекстам. Используемые психологические конструкты обладают высокой степенью теоретической обоснованности и могут быть исследованы на различных выборках — студенческой молодежи, взрослых респондентов, профессиональных группах, а также в рамках межкультурных сравнений. Это открывает перспективы для изучения специфики функционирования магического мышления в условиях различных социальных систем и уровней общественной нестабильности.

С точки зрения исследовательского проектирования предложенная модель позволяет сформулировать систему эмпирически проверяемых гипотез. В частности, можно предположить, что восприятие социальной неопределенности положительно связано с выраженностью магического мышления; данная связь опосредуется потребностью в контроле и социальной тревожностью; когнитивная рефлексия и эмоциональная регуляция ослабляют влияние неопределенности на формирование магических убеждений. Подобная структура гипотез обеспечивает логическую преемственность между теоретической моделью и эмпирическим этапом исследования.

Таким образом, разработанная концептуальная модель формирует целостную методологическую основу для системного изучения магического мышления как социально-психологического феномена. Она обеспечивает переход от теоретического осмысления проблемы к построению валидного исследовательского дизайна, позволяющего эмпирически анализировать механизмы формирования магического мышления в условиях социальной неопределенности и определять факторы психологической устойчивости личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Современные социальные трансформации, сопровождающиеся ростом неопределённости, ускорением информационных процессов и усложнением социальной реальности, актуализируют необходимость изучения психологических механизмов, обеспечивающих адаптацию личности к нестабильным условиям среды. В этом контексте магическое мышление представляет собой не только специфическую форму когнитивной интерпретации действительности, но и важный механизм психологической регуляции, направленный на восстановление субъективного чувства контроля, предсказуемости и смысловой упорядоченности происходящих событий.

В статье разработана концептуальная модель исследования магического мышления как социально-психологического феномена, интегрирующая когнитивный, эмоционально-регуляторный и социально-конструктивистский подходы. Предложенная модель позволяет рассматривать магическое мышление как результат взаимодействия восприятия социальной неопределённости, личностных особенностей, эмоциональных состояний и социального контекста. Структурирование модели через систему предикторов, медиаторов и модераторов создает основу для более глубокого понимания

психологических механизмов формирования магических убеждений и символических интерпретаций реальности.

Особое значение имеет осуществлённая операционализация теоретических конструкторов, обеспечивающая переход от концептуального анализа к эмпирическому исследованию. Выделение измеряемых психологических переменных и определение логики их взаимосвязей позволяют сформировать валидный исследовательский дизайн, пригодный для проверки теоретических гипотез с использованием современных количественных методов анализа данных.

Предлагаемая модель способствует расширению методологического инструментария социальной психологии и открывает новые возможности для изучения адаптационных стратегий личности в условиях социальной неопределённости. Её использование позволяет интегрировать исследования магического мышления в более широкий контекст изучения психологической устойчивости, субъективного благополучия и механизмов совладания со стрессом.

Перспективы дальнейших исследований связаны с эмпирической верификацией предложенной модели, уточнением характера взаимосвязей между её компонентами, а также изучением роли магического мышления в системе психологической устойчивости личности. Особый интерес представляют сравнительные исследования различных социальных групп и культурных контекстов, которые позволят определить универсальные и специфические закономерности функционирования магического мышления в условиях современной социальной реальности.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Burger, J. M., & Cooper, H. M. (1979). The desirability of control. *Motivation and Emotion*, 3(4), 381–393. <https://doi.org/10.1007/BF00994052>
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.
- Evans, J. St. B. T., & Stanovich, K. E. (2013). Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate. *Perspectives on Psychological Science*, 8(3), 223–241. <https://doi.org/10.1177/1745691612460685>
- Frederick, S. (2005). Cognitive reflection and decision making. *Journal of Economic Perspectives*, 19(4), 25–42. <https://doi.org/10.1257/089533005775196732>
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (pp. 189–212). Springer.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kay, A. C., Whitson, J. A., Gaucher, D., & Galinsky, A. D. (2009). Compensatory control: Achieving order through the mind, our institutions, and the heavens. *Current Directions in Psychological Science*, 18(5), 264–268. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01649.x>

- Kruglanski, A. W., & Webster, D. M. (1996). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "Freezing". *Psychological Review*, 103(2), 263–283. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.103.2.263>
- Langer, E. J. (1975). The illusion of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(2), 311–328. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.32.2.311>
- Liebowitz, M. R. (1987). Social phobia. *Modern Problems of Pharmacopsychiatry*, 22, 141–173. <https://doi.org/10.1159/000414022>
- Malinowski, B. (1948). *Magic, science and religion and other essays*. Free Press.
- McLain, D. L. (2009). Evidence of the properties of an ambiguity tolerance measure: The Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale-II (MSTAT-II). *Psychological Reports*, 105(3), 975–988. <https://doi.org/10.2466/PRO.105.3.975-988>
- Moscovici, S. (1981). On social representations. In J. P. Forgas (Ed.), *Social cognition: Perspectives on everyday understanding* (pp. 181–209). Academic Press.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., & Lushene, R. (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (Form Y)*. Consulting Psychologists Press.
- Subbotsky, E. (2010). *Magic and the mind: Mechanisms, functions, and development of magical thinking*. Oxford University Press.
- Vyse, S. A. (2013). *Believing in magic: The psychology of superstition* (Updated ed.). Oxford University Press.
- Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322(5898), 115–117. <https://doi.org/10.1126/science.1159845>

**FROM THEORETICAL MODEL TO APPLIED RESEARCH DESIGN: PSYCHOSOCIAL
DIMENSIONS OF ELECTORAL BEHAVIOR IN CONTEMPORARY DEMOCRACY**

**DE LA MODELUL TEORETIC LA DESIGNUL DE CERCETARE APLICATĂ:
DIMENSIUNILE PSIHOsocIALE ALE COMPORTAMENTULUI ELECTORAL ÎN
DEMOCRAȚIA CONTEMPORANĂ**

Grigore BEJENARU

PhD Student, Doctoral School, Free International University of Moldova (ULIM),
Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0614-6715>

Abstract. *This article presents a conceptual framework for transforming a theoretical model of electoral behavior into an applied research design intended for the empirical investigation of its psychosocial dimensions. Electoral behavior is conceptualized as a multidimensional phenomenon resulting from the interaction of cognitive, emotional, identity-based, and contextual factors within contemporary democratic societies marked by digitalization, political polarization, and rapid socio-cultural change. The proposed model integrates four core dimensions: political cognition (political efficacy, civic interest, and critical political analysis), political emotions (hope, pride, anxiety, and anger), civic-political identity, and the influence of digital media on political perception and participation. These dimensions are viewed as interconnected determinants of electoral motivation and democratic engagement. Particular attention is devoted to the operationalization of the model through the development and cultural adaptation of an integrated set of psychometric instruments designed to assess political efficacy, civic-political emotions and cognitions, civic-political identity, media influence on political perception, and motivations for democratic participation. The study follows a predominantly quantitative paradigm, complemented by qualitative components, and adopts an exploratory-descriptive and correlational approach. The proposed framework provides a theoretical and methodological basis for the empirical validation of a psychosocial model of electoral behavior and contributes to a deeper understanding of the mechanisms underlying civic participation in contemporary democracy, with particular relevance to the Republic of Moldova.*

Keywords: *electoral behavior; psychosocial dimensions; political cognition; political emotions; civic-political identity; democratic participation; digital media; research operationalization.*

Rezumat. *Articolul propune un cadru conceptual pentru transformarea unui model teoretic al comportamentului electoral într-un design de cercetare aplicată, orientat spre validarea empirică a dimensiunilor sale psihosociale. Comportamentul electoral este abordat ca un fenomen multidimensional, rezultat al interacțiunii dintre factori cognitivi, emoționali, identitari și contextuali, specifici democrațiilor contemporane caracterizate prin digitalizare, polarizare și schimbări socio-culturale accelerate. Modelul teoretic integrează patru dimensiuni fundamentale: cunoașterea politică (eficacitatea politică, interesul civic și analiza critică a proceselor politice), emoțiile politice (speranța, mândria, anxietatea și furia), identitatea civico-politică și influența mediului digital asupra percepțiilor și comportamentelor politice. Aceste dimensiuni sunt conceptualizate ca variabile interdependente care explică motivația electorală și participarea democratică. O atenție deosebită este acordată procesului de operaționalizare a modelului prin elaborarea și*

adaptarea culturală a unui set integrat de instrumente psihometrice destinate evaluării eficacității politice, emoțiilor și cognițiilor civico-politice, identității civico-politice, influenței consumului mediatic asupra percepției politice și motivațiilor participării democratice. Cercetarea se înscrie predominant în paradigma cantitativă, fiind completată de componente calitative și având un caracter explorator-descriptiv și corelațional. Cadrul propus oferă suport teoretic și metodologic pentru validarea empirică a unui model psihosocial al comportamentului electoral și contribuie la aprofundarea înțelegerii mecanismelor care stau la baza participării civice în democrația contemporană, cu relevanță particulară pentru contextul Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *comportament electoral; dimensiuni psihosociale; cogniții politice; emoții politice; identitate civico-politică; participare democratică; mediu digital; operaționalizarea cercetării.*

INTRODUCERE

Societatea contemporană traversează un proces accelerat de transformare socială, marcat de globalizare, digitalizarea comunicării și redefinirea raporturilor dintre cetățeni și instituțiile politice. În acest context, comportamentul electoral reprezintă una dintre cele mai importante forme de participare democratică, reflectând interacțiunea dintre factori cognitivi, emoționali, identitari și contextuali care influențează decizia de vot (Dalton, 2017; Norris, 2011).

Democrațiile contemporane se confruntă cu provocări complexe, precum diminuarea încrederii în instituțiile publice, creșterea polarizării politice și expunerea cetățenilor la fluxuri informaționale divergente. Aceste transformări au stimulat dezvoltarea modelelor participative ale democrației, care pun accent pe implicarea activă a cetățenilor în procesele deliberative și decizionale (Pateman, 2012; Held, 2006; Habermas, 1996). În acest cadru, participarea electorală depășește funcția sa formală și devine o expresie a identității civice, a valorilor politice și a apartenenței sociale.

Interesul pentru explicarea comportamentului electoral a generat dezvoltarea mai multor paradigme teoretice. Modelele raționale interpretează votul ca rezultat al unui proces de evaluare a costurilor și beneficiilor, în timp ce abordările sociologice evidențiază rolul apartenenței sociale și al influenței grupurilor de referință. La rândul lor, modelele psihologice accentuează importanța atitudinilor, valorilor și identificării politice în orientarea comportamentului electoral. Cu toate acestea, complexitatea contextului democratic actual depășește capacitatea explicativă a fiecărei abordări luate separat, impunând dezvoltarea unor modele integrative capabile să surprindă interacțiunea dintre dimensiunile cognitive, afective și sociale ale participării politice (Ajzen, 1991; Caprara & Zimbardo, 2004; Jost, 2017).

Din perspectivă psihosocială, comportamentul electoral poate fi înțeles ca rezultatul procesării informațiilor politice, al experiențelor emoționale și al mecanismelor de identificare socială. Cercetările contemporane demonstrează că emoțiile politice, precum speranța, anxietatea, furia sau mândria, influențează semnificativ evaluarea candidaților și disponibilitatea cetățenilor de a participa la procesul electoral (Marcus et al., 2000). În același timp, identitatea socială și apartenența la grupuri politice sau civice contribuie la formarea preferințelor electorale și la consolidarea loialităților politice (Tajfel & Turner, 1986).

Un rol tot mai important îl joacă mediul digital, care a modificat profund modul de producere, distribuire și consum al informației politice. Rețelele sociale facilitează accesul rapid la conținut politic și extind oportunitățile de participare civică, dar favorizează, totodată, polarizarea opiniilor și formarea unor spații informaționale selective (Barberá, 2020; Sunstein, 2017). În aceste condiții, înțelegerea influenței mediului digital asupra comportamentului electoral devine o direcție prioritară de cercetare în psihologia socială și politică.

Necesitatea elaborării unui model psihosocial integrativ derivă din caracterul multidimensional al comportamentului electoral și din interdependența variabilelor care îl determină. Integrarea cognițiilor politice, a emoțiilor civico-politice, a identității sociale și a influențelor contextuale într-un cadru explicativ comun permite o înțelegere mai aprofundată a mecanismelor participării democratice și a motivației electorale.

Scopul prezentului articol constă în prezentarea cadrului conceptual și a logicii operaționalizării dimensiunilor psihosociale ale comportamentului electoral în vederea elaborării unui design de cercetare aplicată. Demersul urmărește fundamentarea unui model integrativ al comportamentului electoral, care să permită investigarea empirică a relațiilor dintre factorii cognitivi, emoționali, identitari și contextuali implicați în participarea democratică contemporană.

FUNDAMENTE TEORETICE ALE COMPORTAMENTULUI ELECTORAL

Evoluția modelelor explicative ale comportamentului electoral

Comportamentul electoral reprezintă una dintre formele fundamentale ale participării politice și constituie expresia concretă a relației dintre cetățean și sistemul democratic. În sens larg, acesta poate fi definit ca ansamblul deciziilor și acțiunilor prin care indivizii participă la procesele electorale, inclusiv intenția de vot, alegerea candidatului sau a partidului politic, precum și participarea efectivă la scrutin. Literatura de specialitate subliniază că votul nu reprezintă doar un act formal de exercitare a unui drept civic, ci și o manifestare a apartenenței sociale, a valorilor, credințelor și orientărilor afective ale individului (Campbell et al., 1960; Marcus et al., 2000).

Explicarea comportamentului electoral a constituit una dintre preocupările centrale ale psihologiei politice și ale științelor politice, generând dezvoltarea unor modele teoretice distincte. Primele abordări au fost dominate de perspectiva rațională, conform căreia alegătorii adoptă decizii politice pe baza unei evaluări cost-beneficiu a alternativelor disponibile. Modelul formulat de Downs (1957) descrie votul ca rezultat al unui calcul rațional orientat spre maximizarea utilității individuale. În aceeași direcție, cercetările ulterioare au evidențiat rolul raționalității limitate și al proceselor de evaluare cognitivă în luarea deciziilor politice (Simon, 1985; Blais & Young, 1999).

O a doua direcție majoră este reprezentată de modelul sociologic, dezvoltat în cadrul studiilor realizate de Lazarsfeld, Berelson și Gaudet (1944/1948). Această perspectivă accentuează influența mediului social asupra comportamentului electoral, evidențiind rolul apartenenței de clasă, al grupurilor de referință și al comunicării interpersonale în formarea opțiunilor politice. Ulterior, Lipset și Rokkan (1967) au demonstrat că structurile sociale și clivajele istorice contribuie la stabilizarea orientărilor electorale și la formarea identităților politice colective.

Modelul psihologic, dezvoltat de Campbell, Converse, Miller și Stokes (1960), a deplasat accentul asupra proceselor individuale, considerând identificarea partizană drept principalul determinant al comportamentului electoral. În această perspectivă, votul este influențat de atitudini, percepții și atașamente afective față de grupurile politice, iar alegerea electorală reflectă mecanisme de identificare socială și de apartenență simbolică. Această abordare a fost ulterior completată de teoria identității sociale, care explică modul în care apartenența la grupuri politice contribuie la formarea preferințelor și a comportamentelor electorale (Tajfel & Turner, 1979).

Evoluțiile recente ale cercetării au evidențiat limitele explicațiilor unidimensionale și au favorizat dezvoltarea unor modele integrative, care analizează comportamentul electoral ca rezultat al interacțiunii dintre procese cognitive, emoționale, identitare și contextuale. Cercetările privind inteligența afectivă au demonstrat că emoțiile politice, precum speranța, anxietatea sau furia, influențează semnificativ participarea politică și evaluarea actorilor politici (Marcus et al., 2000; Valentino et al., 2011; Westen, 2007). În paralel, studiile asupra cogniției sociale și ale procesării informației politice au evidențiat rolul euristiciilor, al biasurilor cognitive și al proceselor de persuasiune în formarea deciziilor electorale (Kahneman, 2011; Tversky & Kahneman, 1974; Taber & Lodge, 2006).

Transformările democrațiilor contemporane au contribuit la extinderea cadrului explicativ al comportamentului electoral. Trecerea de la modelul democrației reprezentative la forme mai participative și deliberative de implicare civică a amplificat importanța factorilor psihosociali în explicarea participării politice (Pateman, 2012). Totodată, dezvoltarea tehnologiilor digitale și a rețelelor sociale a modificat profund raportul dintre cetățean și spațiul politic, generând noi forme de mobilizare, influență și participare electorală (Castells, 2012; Bennett & Livingston, 2018; Sunstein, 2017).

În consecință, comportamentul electoral este în prezent conceptualizat ca un fenomen multidimensional, aflat la intersecția proceselor cognitive, emoționale, identitare și comunicaționale. Această perspectivă integrativă oferă baza teoretică necesară pentru dezvoltarea unor modele explicative complexe, capabile să surprindă dinamica participării democratice în contextul transformărilor sociale și tehnologice contemporane.

Dimensiunile psihosociale ale comportamentului electoral

Cercetările contemporane asupra comportamentului electoral evidențiază faptul că decizia de vot nu poate fi explicată exclusiv prin criterii raționale sau prin influențe structurale. Participarea electorală reprezintă rezultatul interacțiunii dintre procese cognitive, emoționale, identitare și contextuale, care se influențează reciproc și contribuie la formarea orientărilor politice ale individului (Ajzen, 1991; Dalton, 2017).

1. Dimensiunea cognitivă

Dimensiunea cognitivă include procesele prin care cetățenii percep, interpretează și evaluează informațiile politice. Printre cele mai importante componente se numără eficacitatea politică, cunoștințele politice și interesul pentru viața publică. Eficacitatea politică reflectă convingerea individului că poate influența procesele politice și că instituțiile răspund solicitărilor cetățenilor (Niemi et al., 1991).

La rândul lor, cunoștințele politice și interesul civic facilitează procesarea informațiilor și participarea activă la procesele democratice.

Literatura de specialitate arată că deciziile electorale sunt influențate atât de procese analitice, cât și de mecanisme euristice. În situații caracterizate prin complexitate informațională, alegătorii utilizează frecvent scurtături cognitive, stereotipuri și judecăți intuitive pentru evaluarea candidaților și a mesajelor politice (Kahneman, 2011; Tversky & Kahneman, 1974). De asemenea, teoria comportamentului planificat subliniază rolul atitudinilor, normelor sociale și controlului perceput în formarea intențiilor comportamentale, inclusiv a intenției de vot (Ajzen, 1991).

2. Dimensiunea emoțională

Cercetările recente demonstrează că emoțiile reprezintă un determinant esențial al comportamentului electoral. Modelul Inteligenței Afective propus de Marcus, Neuman și MacKuen (2000) evidențiază faptul că emoțiile influențează atât procesarea informațiilor politice, cât și disponibilitatea cetățenilor de a participa la viața publică.

În acest context, emoții precum speranța și mândria sunt asociate cu mobilizarea politică și consolidarea implicării civice, în timp ce anxietatea stimulează căutarea de informații suplimentare și reevaluarea opțiunilor politice. Furia, la rândul său, este frecvent asociată cu intensificarea participării și cu orientarea către acțiuni politice mai ferme (Marcus et al., 2000; Valentino et al., 2011). Astfel, comportamentul electoral poate fi interpretat nu doar ca rezultat al unor evaluări raționale, ci și ca expresie a experiențelor emoționale generate de contextul politic.

3. Dimensiunea identitară

O altă componentă fundamentală este reprezentată de identitatea socială și civico-politică. Conform Teoriei Identității Sociale, indivizii tind să își definească apartenența la grupuri și să adopte comportamente compatibile cu valorile și normele acestora (Tajfel & Turner, 1979). În context electoral, identificarea cu anumite grupuri politice, ideologice sau civice contribuie la formarea preferințelor electorale și la consolidarea loialităților politice.

Identitatea civico-politică reflectă gradul în care individul se percepe ca membru activ al comunității politice și consideră participarea democratică drept o componentă importantă a propriei identități. Cercetările arată că nivelurile ridicate de identificare civică sunt asociate cu o participare electorală mai frecventă și cu un interes mai mare pentru problemele publice (Putnam, 2000; Tajfel & Turner, 1979).

4. Dimensiunea contextuală

Comportamentul electoral este influențat și de caracteristicile contextului social și informațional în care cetățenii își formează opiniile politice. Dezvoltarea mediului digital a modificat semnificativ procesele de informare, comunicare și participare politică. Platformele online facilitează accesul la informații politice, extind oportunitățile de exprimare civică și permit mobilizarea rapidă a alegătorilor (Barberá, 2020; Castells, 2012).

În același timp, noile tehnologii generează provocări importante, precum polarizarea informațională, dezinformarea și apariția camerelor de rezonanță digitale, care influențează percepțiile politice și procesele decizionale ale alegătorilor (Sunstein, 2017; Bennett & Livingston, 2018). Astfel, mediul digital trebuie înțeles nu

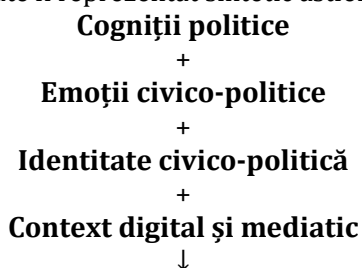
doar ca un canal de comunicare, ci ca un factor contextual care modelează cognițiile, emoțiile și identitățile politice ale cetățenilor.

În ansamblu, comportamentul electoral poate fi conceptualizat ca rezultatul interacțiunii dintre dimensiunile cognitive, emoționale, identitare și contextuale. Această perspectivă psihosocială integrativă oferă cadrul teoretic necesar pentru operaționalizarea variabilelor cercetării și pentru elaborarea modelului conceptual prezentat în secțiunile următoare.

MODELUL CONCEPTUAL AL COMPORTAMENTULUI ELECTORAL

Pornind de la literatura contemporană din domeniul psihologiei politice și al psihologiei sociale, comportamentul electoral este conceptualizat ca rezultatul interacțiunii dintre patru dimensiuni psihosociale fundamentale: cognitivă, emoțională, identitară și contextuală. Aceste dimensiuni influențează simultan procesul decizional al alegătorului și determină nivelul participării democratice.

Modelul propus poate fi reprezentat sintetic astfel:

Comportament electoral și participare democratică

În cadrul modelului, comportamentul electoral este considerat variabila dependentă principală, exprimată prin intenția de vot, participarea electorală efectivă și implicarea civică în procesele democratice. Cele patru dimensiuni funcționează ca factori explicativi interdependenți.

Dimensiunea cognitivă include eficacitatea politică percepută, interesul pentru viața publică, nivelul cunoștințelor politice și capacitatea de analiză critică a informațiilor. Aceste procese influențează modul în care cetățenii evaluează actorii politici și alternativele electorale (Ajzen, 1991; Niemi et al., 1991).

Dimensiunea emoțională reflectă rolul emoțiilor civico-politice în procesul decizional. Conform Modelului Inteligenței Afective, emoții precum speranța, mândria, anxietatea și furia influențează atât procesarea informațiilor politice, cât și disponibilitatea cetățenilor de a participa la viața democratică (Marcus et al., 2000; Valentino et al., 2011).

Dimensiunea identitară se referă la identificarea individului cu diferite comunități civice și politice, la sentimentul de apartenență și la internalizarea valorilor democratice. Identitatea civico-politică oferă cadrul simbolic prin care cetățenii interpretează evenimentele politice și își construiesc loialitățile electorale (Tajfel & Turner, 1979; Putnam, 2000).

Dimensiunea contextuală include influența mediului informațional și a comunicării digitale asupra formării opiniilor politice. Platformele online, rețelele sociale și noile forme de participare civică modifică accesul la informație, procesele de persuasiune și mobilizarea electorală (Barberá, 2020; Bennett & Livingston, 2018; Sunstein, 2017).

Modelul presupune că aceste patru dimensiuni nu acționează independent, ci formează un sistem integrat de influențe reciproce. Cognațiile politice sunt modelate de emoții și identități, emoțiile sunt amplificate sau atenuate prin comunicarea digitală, iar identitatea civico-politică mediază modul în care informațiile și mesajele politice sunt interpretate. În consecință, comportamentul electoral este rezultatul unei dinamici complexe între procese cognitive, afective, identitare și contextuale.

Această abordare integrativă constituie fundamentul conceptual al designului de cercetare și justifică utilizarea unui set complementar de instrumente psihometrice destinate măsurării fiecărei dimensiuni a modelului.

Modelul conceptual propus presupune că comportamentul electoral nu este determinat de acțiunea izolată a unor factori cognitivi, emoționali, identitari sau contextuali, ci de interacțiunea dinamică dintre aceștia. Din perspectivă psihosocială, participarea electorală reprezintă rezultatul unui proces complex în care percepțiile, emoțiile, identitățile și influențele mediului informațional se condiționează reciproc.

Un rol central în cadrul modelului îl au **emoțiile civico-politice**, considerate mecanisme mediatoare între cognițiile politice și comportamentul electoral. Modelul Inteligenței Afective sugerează că emoțiile influențează modul în care cetățenii procesează informațiile politice și iau decizii electorale (Marcus et al., 2000). Astfel, nivelul eficacității politice, interesul pentru viața publică sau evaluarea actorilor politici generează răspunsuri emoționale care pot stimula sau inhiba participarea democratică. Speranța și mândria favorizează mobilizarea electorală, în timp ce anxietatea și furia pot determina căutarea suplimentară de informații și reevaluarea opțiunilor politice (Valentino et al., 2011).

Identitatea civico-politică reprezintă un al doilea mecanism explicativ fundamental. Conform Teoriei Identității Sociale, apartenența la grupuri și internalizarea valorilor colective influențează modul în care indivizii interpretează realitatea politică și își construiesc preferințele electorale (Tajfel & Turner, 1979). Nivelurile ridicate ale identității civico-politice sunt asociate cu o participare democratică mai activă, cu interes crescut pentru problemele publice și cu o implicare mai consistentă în procesele electorale.

În cadrul modelului, **mediul digital** este conceptualizat ca factor moderator. Rețelele sociale, platformele online și noile forme de comunicare politică pot amplifica sau diminua efectele cognițiilor, emoțiilor și identităților asupra comportamentului electoral. Expunerea la informații politice, participarea în comunități online și interacțiunea cu conținutul politic influențează intensitatea proceselor psihosociale implicate în luarea deciziilor electorale (Barberá, 2020; Bennett & Livingston, 2018). Astfel, mediul digital nu generează direct comportamentul electoral, ci modifică relațiile dintre celelalte variabile ale modelului.

Un loc aparte îl ocupă **eficacitatea politică percepută**, considerată unul dintre cei mai importanți predictorii ai participării democratice. Cetățenii care cred că pot influența procesele politice și că instituțiile răspund solicitărilor lor manifestă o probabilitate mai mare de participare electorală și de implicare civică (Niemi et al., 1991; Dalton, 2017). Eficacitatea politică funcționează atât ca resursă cognitivă, cât și ca mecanism motivațional, facilitând transformarea atitudinilor și emoțiilor în comportamente concrete de participare.

Prin urmare, modelul propus descrie comportamentul electoral ca rezultat al unui sistem de relații în care cognițiile politice influențează emoțiile, emoțiile mediază procesul decizional, identitatea civico-politică conferă semnificație și direcție participării, iar mediul digital modulează intensitatea și forma acestor influențe. Această perspectivă integrativă constituie fundamentul teoretic al designului empiric și al operaționalizării variabilelor utilizate în cercetare.

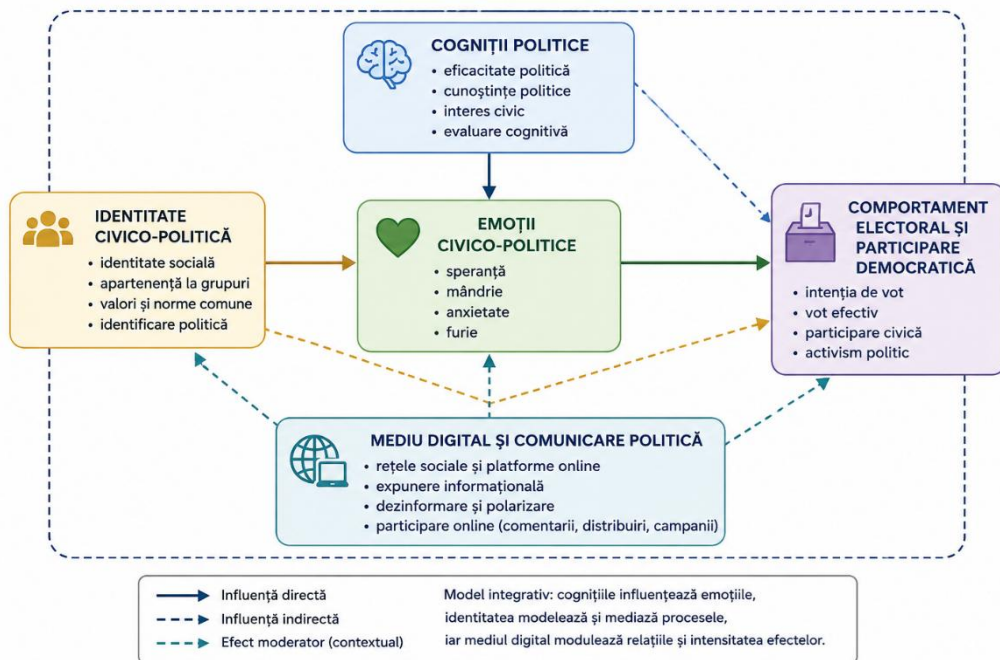

Figura 1. Modelul conceptual al comportamentului electoral

OPERAȚIONALIZAREA MODELULUI

Pornind de la modelul conceptual propus, comportamentul electoral este analizat prin intermediul unui set de variabile psihosociale care reflectă dimensiunile cognitive, emoționale, identitare și contextuale ale participării democratice.

În cadrul cercetării, sunt considerate **variabile independente**:

- eficacitatea politică percepută;
- cognițiile civico-politice;
- emoțiile civico-politice;
- identitatea civico-politică;
- expunerea la mediul digital și comunicarea politică online.

Variabila dependentă este reprezentată de participarea electorală, conceptualizată ca intenție de vot, participare efectivă la procesele electorale și implicare în activități democratice și civice.

Modelul presupune că nivelul participării electorale este influențat direct și indirect de interacțiunea dintre aceste dimensiuni psihosociale, în contextul transformărilor digitale și al noilor forme de comunicare politică.

Pentru operaționalizarea modelului conceptual au fost elaborate și adaptate cinci instrumente psihometrice care vizează principalele dimensiuni ale

comportamentului electoral. Scala eficacității politice percepute și a receptivității sistemului (SEPPS) evaluează percepția controlului politic și a receptivității instituțiilor democratice. Scala emoțiilor și cognițiilor civico-politice (SECCP) măsoară dimensiunile afective și cognitive ale participării politice. Scala identității civico-politice (SICP) investighează structura identității și a apartenenței civico-politice. Inventarul utilizării mediului politic digital și al influenței mediatice asupra percepției politice (IUMP) examinează impactul mediului informațional digital asupra percepțiilor politice. Chestionarul privind motivațiile și percepțiile participării democratice și ale comportamentului electoral (CMPPDP) analizează motivațiile și reprezentările asociate implicării electorale și civice.

Instrumentele au fost supuse procedurilor de evaluare de către experți și se află în proces de validare psihometrică, în vederea utilizării lor într-o cercetare empirică asupra mecanismelor psihosociale ale comportamentului electoral în contextul democrației contemporane.

CONCLUZII

Comportamentul electoral reprezintă un fenomen complex, aflat la intersecția proceselor cognitive, emoționale, identitare și contextuale. Analiza teoretică realizată a permis elaborarea unui model conceptual integrativ care explică participarea electorală prin interacțiunea dintre cognițiile politice, emoțiile civico-politice, identitatea civico-politică și influențele mediului digital. Modelul propus evidențiază faptul că decizia electorală nu poate fi redusă la calcule raționale sau la determinări structurale, ci reflectă o dinamică psihosocială complexă în care percepțiile, emoțiile, apartenențele sociale și contextul informațional se influențează reciproc.

Contribuția teoretică a studiului constă în integrarea principalelor paradigme contemporane ale psihologiei politice și sociale într-un cadru explicativ unitar al comportamentului electoral. Sunt reunite perspectivele asupra eficacității politice, inteligenței afective, identității sociale și influenței mediului digital, oferind o viziune multidimensională asupra participării democratice în contextul transformărilor sociale și tehnologice actuale.

Contribuția metodologică este reprezentată de operaționalizarea modelului conceptual prin definirea variabilelor cercetării și dezvoltarea unui sistem integrat de instrumente psihometrice destinat evaluării principalelor dimensiuni ale comportamentului electoral. Instrumentele propuse permit investigarea sistematică a mecanismelor psihosociale implicate în participarea electorală și creează premise pentru validarea empirică a modelului.

Direcțiile de cercetare ulterioară vizează validarea psihometrică a instrumentelor dezvoltate, testarea relațiilor dintre variabile prin modele de analiză structurală și extinderea investigațiilor asupra diferitelor categorii socio-demografice și contexte culturale. De asemenea, sunt necesare studii comparative și longitudinale care să examineze modul în care transformările mediului digital, schimbările identitare și dinamica emoțiilor politice influențează comportamentul electoral și participarea democratică în societățile contemporane.

Astfel, modelul propus oferă o bază teoretică și metodologică pentru dezvoltarea unei perspective psihosociale integrate asupra comportamentului electoral, contribuind la înțelegerea mecanismelor care susțin participarea democratică și consolidarea culturii civice în contextul democrațiilor contemporane.

BIBIOGRAFIE

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Barberá, P. (2020). *Social media and politics: A new era of participation and polarization*. Cambridge University Press.
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122–139.
- Blais, A., & Young, R. (1999). Why do people vote? An experiment in rationality. *Public Choice*, 99(1–2), 39–55.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1960). *The American voter*. University of Chicago Press.
- Caprara, G. V., & Zimbardo, P. G. (2004). Personalizing politics: A congruency model of political preference. *American Psychologist*, 59(7), 581–594.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. Polity Press.
- Dalton, R. J. (2017a). *Citizen politics: Public opinion and political parties in advanced industrial democracies* (7th ed.). CQ Press.
- Dalton, R. J. (2017b). *The participation gap: Social status and political inequality*. Oxford University Press.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. Harper and Row.
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (2017). *Social cognition: From brains to culture* (3rd ed.). Sage.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. MIT Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Polity Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.
- Jost, J. T. (2017). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 72(7), 712–727.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1948). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. Columbia University Press. (Original work published 1944)
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. Free Press.
- Marcus, G. E., Neuman, W. R., & MacKuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgment*. University of Chicago Press.
- Niemi, R. G., Craig, S. C., & Mattei, F. (1991). Measuring internal political efficacy in the 1988 National Election Study. *American Political Science Review*, 85(4), 1407–1413.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- Pateman, C. (2012). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press.
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. Springer.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

- Simon, H. A. (1985). Human nature in politics: The dialogue of psychology with political science. *American Political Science Review*, 79(2), 293–304.
- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Taber, C. S., & Lodge, M. (2006). Motivated skepticism in the evaluation of political beliefs. *American Journal of Political Science*, 50(3), 755–769.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>
- Valentino, N. A., Brader, T., Groenendyk, E. W., Gregorowicz, K., & Hutchings, V. L. (2011). Election night's alright for fighting: The role of emotions in political participation. *The Journal of Politics*, 73(1), 156–170.
- Westen, D. (2007). *The political brain: The role of emotion in deciding the fate of the nation*. PublicAffairs.

**MORAL FOUNDATIONS AND EMOTION REGULATION IN THE CONTEXT OF
EMERGING SOCIAL REALITIES – IMPLICATIONS FOR SOCIAL INTERVENTIONS**

**FUNDAMENTELE MORALE ȘI REGLAREA EMOȚIONALĂ ÎN CONTEXTUL
REALITĂȚILOR SOCIALE EMERGENTE – IMPLICAȚII PENTRU INTERVENȚIILE
SOCIALE**

Ella Arina C. VASILACHE

Master's Student, Clinical Psychology and Psychological Counseling, Free
International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova.

Svetlana RUSNAC

PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova
(ULIM), Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8846-0201>

Abstract. *Rapid social change, increasing polarization, and heightened emotional reactivity in public discourse highlight the need to better understand the psychological mechanisms underlying moral judgment. In contemporary social contexts, moral evaluations are often amplified by dysregulated affect, contributing to rigidity, conflict, and reduced social cohesion. The present study examines the relationship between moral foundations and emotion regulation strategies, aiming to clarify their joint role in shaping moral evaluation and to outline implications for social intervention.*

The main objective was to investigate systematic associations between the five moral foundations and two emotion regulation strategies: cognitive reappraisal and expressive suppression. The results indicate consistent and meaningful patterns. Care and Fairness were positively and significantly associated with cognitive reappraisal, suggesting that individuals who prioritize harm reduction and justice tend to engage in flexible and reflective emotional processing. Loyalty was positively associated with expressive suppression, indicating that group-oriented moral concerns may favor the inhibition of emotional expression in order to preserve cohesion. Authority showed positive associations with both strategies, reflecting a broader regulatory repertoire. Purity was positively associated with cognitive reappraisal rather than suppression, suggesting predominantly internal emotional regulation.

Overall, the findings demonstrate that moral orientations are systematically linked to distinct emotion regulation profiles. These results suggest that moral judgment is shaped not only by value content but also by regulatory capacity. In the context of emerging social realities, integrating emotion regulation training into social intervention programs may support more nuanced moral reasoning, reduce polarization, and enhance community resilience.

Keywords: *moral foundations; emotion regulation; cognitive reappraisal; expressive suppression; moral judgment; social polarization; social cohesion; social intervention; community resilience.*

Rezumat. *Schimbările sociale accelerate, intensificarea polarizării și creșterea reactivității emoționale în discursul public evidențiază necesitatea înțelegerii mai profunde a mecanismelor psihologice care stau la baza judecății morale. În contextul social contemporan, evaluările morale sunt frecvent amplificate de procese afective insuficient reglate, contribuind la rigiditate cognitivă, conflicte interpersonale și diminuarea coeziunii*

sociale. Studiul de față investighează relația dintre fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională, urmărind clarificarea rolului acestora în formarea evaluărilor morale și evidențierea implicațiilor pentru intervențiile sociale.

Obiectivul principal al cercetării a constat în examinarea asocierilor dintre cele cinci fundamente morale și două strategii de reglare emoțională: reevaluarea cognitivă și suprimarea expresivă. Rezultatele evidențiază modele relaționale consistente și semnificative. Fundamentele morale Grijă și Corectitudine s-au asociat pozitiv cu reevaluarea cognitivă, sugerând că persoanele orientate spre reducerea suferinței și promovarea justiției tind să utilizeze forme flexibile și reflexive de procesare emoțională. Loialitatea s-a asociat pozitiv cu suprimarea expresivă, indicând faptul că preocupările orientate spre menținerea coeziunii grupului pot favoriza inhibarea exprimării emoțiilor. Fundamentul Autoritate a prezentat asocieri pozitive cu ambele strategii de reglare emoțională, sugerând existența unui repertoriu autoreglator mai diversificat. În cazul fundamentului Puritate, asocierea pozitivă cu reevaluarea cognitivă și lipsa unei relații semnificative cu suprimarea expresivă indică predominanța unor mecanisme interne și reflexive de gestionare a emoțiilor.

În ansamblu, rezultatele demonstrează că orientările morale sunt asociate sistematic cu profiluri distincte de reglare emoțională. Aceste constatări sugerează că judecata morală este influențată nu doar de conținutul valorilor morale, ci și de capacitatea individului de a-și regla emoțiile. În contextul realităților sociale emergente, integrarea dezvoltării competențelor de reglare emoțională în programele de intervenție socială poate contribui la reducerea polarizării, la promovarea unei gândiri morale mai nuanțate și la consolidarea rezilienței comunitare.

Cuvinte-cheie: fundamente morale; reglare emoțională; reevaluare cognitivă; suprimare expresivă; judecată morală; polarizare socială; coeziune socială; intervenție socială; reziliență comunitară.

INTRODUCERE

Societățile contemporane sunt marcate de transformări sociale accelerate, intensificarea polarizării ideologice și creșterea reactivității emoționale în spațiul public. Globalizarea, digitalizarea comunicării și accesul permanent la informație au amplificat diversitatea perspectivelor sociale și politice, dar au favorizat, totodată, fragmentarea discursului public și accentuarea conflictelor valorice. În aceste condiții, evaluările morale sunt adesea influențate de reacții emoționale intense, care pot contribui la rigiditate cognitivă, dificultăți de dialog și diminuarea coeziunii sociale. În contextul acestor realități sociale emergente, caracterizate prin incertitudine și schimbare continuă, înțelegerea mecanismelor psihologice care stau la baza judecății morale devine deosebit de importantă.

Un rol esențial în acest proces îl joacă relația dintre orientările morale și capacitatea indivizilor de a-și regla emoțiile. Modul în care oamenii interpretează situațiile cu relevanță morală și reacționează la acestea este influențat nu doar de valorile și convingerile pe care le dețin, ci și de strategiile utilizate pentru gestionarea experiențelor emoționale. Astfel, procesele de reglare emoțională pot contribui fie la amplificarea polarizării și a reacțiilor defensive, fie la facilitarea unei implicări morale mai reflexive, flexibile și constructive.

Deși interesul pentru relația dintre emoții și moralitate a crescut considerabil în ultimele două decenii, cercetările care investighează direct legătura dintre reglarea emoțională și fundamentele morale rămân relativ limitate. Studiile existente s-au concentrat preponderent asupra unor domenii specifice ale moralității, în special

asupra preocupărilor legate de puritate și contaminare (Feinberg et al., 2012), precum și asupra domeniului grijii și al reacțiilor față de suferința altor persoane (Lee & Gino, 2015; Szekely & Miu, 2015). Deși aceste contribuții oferă perspective valoroase, ele surprind doar parțial complexitatea structurii morale descrise de Teoria Fundamentelor Morale (Graham et al., 2011).

Conform acestei teorii, moralitatea umană este organizată în jurul a cinci fundamente principale: Grijă, Dreptate, Loialitate, Autoritate și Purtate. Fiecare dintre acestea este asociat cu preocupări sociale specifice și cu anumite tipuri de reacții emoționale. Din această perspectivă, reglarea emoțională devine un factor relevant pentru înțelegerea modului în care indivizii formulează judecăți morale și răspund la încălcările normelor sociale. Limitarea investigațiilor la un număr redus de fundamente morale restrânge posibilitatea de a înțelege influența strategiilor de reglare emoțională asupra profilului moral global al individului. În schimb, abordarea integrativă oferită de Teoria Fundamentelor Morale permite explorarea diversității orientărilor morale și a mecanismelor emoționale asociate acestora într-un cadru conceptual unitar (Simpson & Laham, 2015).

În acest context, examinarea relațiilor dintre fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională, precum reevaluarea cognitivă și suprimarea expresivă, poate contribui la clarificarea modului în care procesele emoționale influențează sensibilitatea morală și evaluarea situațiilor cu relevanță etică. O astfel de perspectivă permite identificarea diferențelor individuale în modul de procesare a informației morale și evidențierea factorilor psihologici care favorizează fie flexibilitatea cognitivă și dialogul, fie rigiditatea și polarizarea.

Importanța acestei problematice depășește însă cadrul teoretic. În condițiile creșterii tensiunilor sociale și ale fragmentării comunitare, înțelegerea relației dintre moralitate și reglarea emoțională are implicații directe pentru elaborarea intervențiilor sociale și educaționale. Integrarea dezvoltării competențelor de reglare emoțională în programele destinate reducerii polarizării și consolidării rezilienței comunitare poate favoriza o implicare morală mai echilibrată, susținând dialogul constructiv, toleranța față de diferențe și coeziunea socială.

Pornind de la aceste considerente, studiul de față își propune să investigheze relația dintre cele cinci fundamente morale și strategiile de reglare emoțională, contribuind la o mai bună înțelegere a mecanismelor psihologice implicate în formarea judecăților morale în contextul realităților sociale contemporane.

METODA ȘI DESIGNUL CERCETĂRII

Designul cercetării. Investigația empirică a fost realizată printr-un design transversal, cantitativ și corelațional, care a presupus colectarea datelor într-un singur moment temporal. Acest tip de design a permis examinarea relațiilor existente între fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională, fără intervenția sau manipularea experimentală a variabilelor investigate. Alegerea designului transversal a fost determinată de obiectivul cercetării, orientat spre identificarea asocierilor dintre variabilele psihologice analizate. Totuși, trebuie menționat faptul că acest tip de design permite formularea unor concluzii privind relațiile dintre variabile, fără a susține inferențe de natură cauzală.

Participanți. Eșantionul a inclus 102 participanți adulți, recrutați prin metoda eșantionării de conveniență. Participarea la studiu a fost voluntară, fiind condiționată

de exprimarea consimțământului informat și de îndeplinirea criteriilor de includere: vârsta minimă de 18 ani și capacitatea de completare autonomă a instrumentelor de cercetare.

Distribuția pe sexe a indicat o predominanță a femeilor (80,4%), comparativ cu bărbații (19,6%). Vârsta participanților a variat între 20 și 68 de ani ($M = 44,43$; $SD = 9,49$). Din punct de vedere educațional, majoritatea respondenților au raportat studii universitare finalizate la nivel de licență (41,2%) sau masterat (42,2%). Referitor la statutul marital, 52% dintre participanți erau căsătoriți, 28,4% necăsătoriți și 19,6% divorțați. De asemenea, 69,6% dintre respondenți au declarat că au copii. Aceste caracteristici sugerează un eșantion adult relativ divers din perspectivă socio-demografică și educațională.

Instrumente

Chestionarul Fundamentelor Morale (Moral Foundations Questionnaire)

Fundamentele morale au fost evaluate prin intermediul *Moral Foundations Questionnaire* (MFQ), elaborat de Graham și colaboratorii săi (2009), în baza Teoriei Fundamentelor Morale. Instrumentul evaluează cinci dimensiuni morale fundamentale: Grijă (*Care*), Corectitudine (*Fairness*), Loialitate (*Loyalty*), Autoritate (*Authority*) și Purăritate (*Purity*).

Chestionarul conține 32 de itemi organizați în două secțiuni complementare. Prima secțiune evaluează relevanța diferitelor considerații morale în procesul de formulare a judecăților morale, iar cea de-a doua măsoară gradul de acord cu afirmații referitoare la valori și norme morale. Răspunsurile sunt oferite pe scale Likert cu șase puncte, variind de la „deloc relevant” la „extrem de relevant”, respectiv de la „total dezacord” la „total acord”.

Chestionarul de Reglare Emoțională (Emotion Regulation Questionnaire)

Strategiile de reglare emoțională au fost evaluate prin intermediul *Emotion Regulation Questionnaire* (ERQ), dezvoltat de Gross și John (2003). Instrumentul include 10 itemi și măsoară două strategii distincte de reglare emoțională: Reevaluarea Cognitivă (*Cognitive Reappraisal*), evaluată prin șase itemi, și Suprimarea Expresivă (*Expressive Suppression*), evaluată prin patru itemi.

Răspunsurile sunt formulate pe o scală Likert cu șapte puncte, de la 1 („total dezacord”) la 7 („total acord”), indicând frecvența utilizării fiecărei strategii de reglare emoțională.

Procedura. Cercetarea s-a desfășurat în mai multe etape succesive. În prima etapă au fost stabilite obiectivele și ipotezele cercetării, au fost selectate instrumentele psihometrice și a fost elaborat protocolul de colectare a datelor. În etapa următoare, participanții au completat online setul de chestionare, în condiții de anonimat și confidențialitate.

Ulterior, datele au fost codificate și introduse într-o bază de date electronică, fiind supuse analizelor statistice corespunzătoare obiectivelor studiului. În etapa finală, rezultatele au fost interpretate în raport cu ipotezele formulate și cu literatura de specialitate relevantă.

Ipotezele cercetării. Cercetarea a pornit de la **ipoteza generală** conform căreia există relații semnificative între fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională. S-a presupus că fundamentele morale orientate spre protecția celorlalți și promovarea echității sunt asociate cu strategii mai adaptative de reglare emoțională,

în timp ce fundamentele orientate spre conformitate, ordine și respectarea normelor tradiționale sunt asociate cu strategii mai restrictive de gestionare a emoțiilor.

H1. Fundamentul moral *Grijă* este asociat pozitiv cu reevaluarea cognitivă și negativ cu suprimarea expresivă.

H2. Fundamentul moral *Corectitudine* este asociat pozitiv cu reevaluarea cognitivă și negativ cu suprimarea expresivă.

H3. Fundamentul moral *Loialitate* este asociat pozitiv cu suprimarea expresivă și negativ cu reevaluarea cognitivă.

H4. Fundamentul moral *Autoritate* este asociat pozitiv cu suprimarea expresivă și negativ cu reevaluarea cognitivă.

H5. Fundamentul moral *Puritate* este asociat pozitiv cu suprimarea expresivă și negativ cu reevaluarea cognitivă.

REZULTATE

Analiza datelor a fost realizată cu ajutorul programului SPSS Statistics, versiunea 26.0. Setul de date nu a conținut valori lipsă. Pentru verificarea normalității distribuțiilor au fost calculați coeficienții de asimetrie (*skewness*) și boltire (*kurtosis*) pentru toate variabilele analizate. Valorile obținute s-au încadrat în intervalul ± 2 , criteriu considerat adecvat pentru asumarea unei distribuții aproximativ normale și pentru utilizarea procedurilor parametrice (George & Mallery, 2010). În consecință, relațiile dintre variabile au fost investigate prin coeficientul de corelație Pearson.

Relația dintre fundamentul moral Grijă și strategiile de reglare emoțională

Analiza corelațională a evidențiat o asociere pozitivă, moderată și semnificativă statistic între fundamentul moral Grijă și reevaluarea cognitivă ($r = .392, p < .001$). Rezultatul sugerează că persoanele orientate spre protejarea celorlalți, compasiune și reducerea suferinței tind să utilizeze mai frecvent strategii cognitive adaptative de gestionare a emoțiilor. Reevaluarea cognitivă presupune reinterpretarea situațiilor emoționale și identificarea unor perspective alternative care diminuează impactul afectiv negativ, ceea ce poate facilita menținerea comportamentelor prosociale chiar și în contexte solicitante.

În schimb, relația dintre fundamentul moral Grijă și suprimarea expresivă s-a dovedit foarte redusă și nesemnificativă statistic ($r = -.029, p = .769$), indicând faptul că orientarea către compasiune și bunăstarea celorlalți nu este asociată cu tendința de inhibare a expresiei emoționale.

Tabelul 1. Corelațiile dintre fundamentul moral Grijă și strategiile de reglare emoțională

Variabilă	Reevaluare cognitivă (r)	p	Suprimare expresivă (r)	p
Grijă	.392**	.000	-.029	.769

Rezultatele susțin parțial ipoteza H1, confirmând asocierea pozitivă dintre Grijă și reevaluarea cognitivă, dar neconfirmând relația negativă anticipată cu suprimarea expresivă.

Relația dintre fundamentul moral Corectitudine și strategiile de reglare emoțională

Analiza datelor a evidențiat o corelație pozitivă, moderată și semnificativă statistic între fundamentul moral Corectitudine și reevaluarea cognitivă ($r = .372$, $p = .001$). Acest rezultat indică faptul că persoanele care valorizează echitatea, reciprocitatea și justiția socială tind să utilizeze mai frecvent strategii cognitive de reinterpretare și reevaluare a experiențelor emoționale.

Orientarea către corectitudine presupune adesea analizarea situațiilor din perspective multiple și evaluarea consecințelor comportamentelor sociale, procese compatibile cu utilizarea reevaluării cognitive ca mecanism adaptativ de reglare emoțională.

În ceea ce privește relația cu suprimarea expresivă, corelația identificată a fost negativă, însă foarte redusă și nesemnificativă statistic ($r = -.041$, $p = .679$), sugerând că preocuparea pentru echitate și justiție nu este asociată cu inhibarea exprimării emoțiilor.

Tabelul 2. Corelațiile dintre fundamentul moral Corectitudine și strategiile de reglare emoțională

Variabilă	Reevaluare cognitivă (r)	p	Suprimare expresivă (r)	p
Corectitudine	.372**	.001	-.041	.679

Prin urmare, ipoteza H2 este confirmată parțial. Rezultatele susțin asocierea pozitivă dintre Corectitudine și reevaluarea cognitivă, însă nu confirmă relația negativă anticipată cu suprimarea expresivă.

Relația dintre fundamentul moral Loialitate și strategiile de reglare emoțională

Analiza corelațională a evidențiat o asociere pozitivă și semnificativă statistic între fundamentul moral Loialitate și reevaluarea cognitivă ($r = .233$, $p = .018$). Rezultatul sugerează că persoanele care valorizează apartenența la grup, solidaritatea și menținerea relațiilor de loialitate tind să utilizeze mai frecvent strategii cognitive de reinterpretare a experiențelor emoționale.

Tabelul 3. Corelațiile dintre fundamentul moral Loialitate și strategiile de reglare emoțională

Variabilă	Reevaluare cognitivă (r)	p	Suprimare expresivă (r)	p
Loialitate	.233*	.018	.137	.170

În ceea ce privește relația cu suprimarea expresivă, corelația identificată este pozitivă, însă nesemnificativă statistic ($r = .137$, $p = .170$), indicând că orientarea spre loialitate nu este asociată în mod consistent cu tendința de inhibare a expresiei emoționale.

Rezultatele sugerează că fundamentul moral Loialitate este mai apropiat de strategiile cognitive de gestionare a emoțiilor decât de controlul comportamental al expresiei afective. În consecință, ipoteza H3 nu este confirmată în forma formulată inițial.

Relația dintre fundamentul moral Autoritate și strategiile de reglare emoțională

Pentru examinarea relației dintre fundamentul moral Autoritate și strategiile de reglare emoțională a fost aplicată analiza corelațională Pearson. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 4.

Analiza rezultatelor evidențiază existența unor corelații pozitive și semnificative statistic între fundamentul moral Autoritate și ambele strategii de reglare emoțională investigate. Astfel, respectul față de norme, reguli și structuri ierarhice este asociat atât cu utilizarea reevaluării cognitive ($r = .205$, $p = .038$), cât și cu utilizarea suprimării expresive ($r = .233$, $p = .018$).

Tabelul 4. Corelațiile dintre fundamentul moral Autoritate și strategiile de reglare emoțională

Variabilă	Reevaluare cognitivă (r)	p	Suprimare expresivă (r)	p
Autoritate	.205*	.038	.233*	.018

Acest profil sugerează o orientare generală către autocontrol și adaptare la exigențele contextului social. Comparativ cu celelalte fundamente morale, Autoritatea prezintă un model distinct de asociere, fiind singura dimensiune care se corelează semnificativ cu ambele strategii de reglare emoțională.

În raport cu ipoteza formulată, asocierea pozitivă cu suprimarea expresivă confirmă una dintre predicțiile teoretice, în timp ce relația pozitivă cu reevaluarea cognitivă contrazice direcția anticipată inițial. Prin urmare, ipoteza H4 este confirmată parțial.

Relația dintre fundamentul moral Puritate și strategiile de reglare emoțională

Pentru examinarea relației dintre fundamentul moral Puritate și strategiile de reglare emoțională a fost aplicată analiza corelațională Pearson. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 5.

Tabelul 5. Corelațiile dintre fundamentul moral Puritate și strategiile de reglare emoțională

Variabilă	Reevaluare cognitivă (r)	p	Suprimare expresivă (r)	p
Puritate	.298**	.002	.173	.083

Analiza datelor indică existența unei corelații pozitive, semnificative statistic, între fundamentul moral Puritate și reevaluarea cognitivă ($r = .298$, $p = .002$). Rezultatul sugerează că persoanele preocupate de integritatea morală, respectarea normelor și evitarea comportamentelor percepute ca inadecvate utilizează mai frecvent strategii cognitive de reinterpretare a experiențelor emoționale.

În ceea ce privește relația cu suprimarea expresivă, coeficientul de corelație este pozitiv, dar nesemnificativ statistic ($r = .173$, $p = .083$). Deși se observă o tendință de asociere, rezultatele nu susțin existența unei relații stabile între cele două variabile.

Rezultatele evidențiază un model diferit de cel anticipat inițial. În locul unei asocieri negative cu reevaluarea cognitivă și a unei asocieri pozitive cu suprimarea expresivă, fundamentul moral Puritate se corelează pozitiv cu reevaluarea cognitivă, iar relația cu suprimarea expresivă nu atinge pragul de semnificație statistică.

Aceste constatări sugerează că orientarea spre puritate morală este asociată mai degrabă cu procese cognitive de gestionare a emoțiilor decât cu strategii rigide de inhibare a expresiei afective. În consecință, ipoteza H5 este infirmată.

DISCUȚII

Rezultatele cercetării confirmă existența unor relații semnificative între profilul moral și strategiile de reglare a afectivității, susținând premisa teoretică

potrivit căreia procesele morale și cele emoționale funcționează într-o strânsă interdependență. Datele obținute sugerează că fundamentele morale nu reprezintă doar sisteme de valori și criterii de evaluare a comportamentelor, ci sunt asociate și cu modalitățile prin care indivizii își gestionează experiențele afective.

Una dintre cele mai consistente relații identificate în cadrul cercetării este cea dintre fundamentul moral Grijă și strategia de reevaluare cognitivă. Acest rezultat sugerează că persoanele caracterizate printr-o preocupare accentuată pentru bunăstarea celorlalți și pentru reducerea suferinței umane tind să utilizeze mai frecvent strategii cognitive adaptative de reglare emoțională. Reevaluarea cognitivă presupune reinterpretarea situațiilor cu încărcătură afectivă într-o manieră care reduce impactul emoțiilor negative și facilitează adaptarea psihologică. Din această perspectivă, asocierea identificată este compatibilă cu specificul fundamentului moral al griji, care implică empatie, compasiune și sensibilitate față de nevoile celorlalți.

Absența unei relații semnificative între Grijă și suprimarea expresivă este, la rândul său, relevantă. Rezultatul sugerează că persoanele orientate spre protejarea și sprijinirea celorlalți nu recurg în mod frecvent la inhibarea expresiei emoționale. Dimpotrivă, exprimarea emoțiilor poate constitui pentru acestea o resursă importantă în stabilirea și menținerea relațiilor interpersonale bazate pe apropiere emoțională și suport reciproc.

Rezultatele obținute sunt convergente cu cele raportate de Szekely și Miu (2015), care au demonstrat că utilizarea reevaluării cognitive este asociată cu particularități ale procesării morale în situațiile care implică producerea suferinței unei alte persoane. Autorii au evidențiat faptul că reglarea cognitivă a emoțiilor influențează modul în care indivizii formulează judecăți morale și iau decizii în contexte caracterizate prin conflict moral. În lumina acestor constatări, relația identificată în prezentul studiu poate fi interpretată ca expresia unui mecanism psihologic prin care reglarea emoțională facilitează orientarea către protecția și bunăstarea celorlalți.

O asociere similară a fost observată și în cazul fundamentului moral Corectitudine, care s-a corelat pozitiv cu reevaluarea cognitivă. Acest rezultat indică faptul că persoanele care valorizează dreptatea, reciprocitatea și egalitatea tind să utilizeze într-o măsură mai mare strategii cognitive de reinterpretare a situațiilor emoționale. Din punct de vedere psihologic, reevaluarea cognitivă presupune capacitatea de a analiza o situație din perspective multiple și de a reconsidera semnificația acesteia înainte de formularea unui răspuns emoțional. O astfel de abordare este compatibilă cu orientarea spre echitate și imparțialitate caracteristică fundamentului moral al corectitudinii.

În același timp, lipsa unei relații semnificative între Corectitudine și suprimarea expresivă sugerează că valorizarea justiției și a tratamentului echitabil nu este asociată cu tendința de inhibare a emoțiilor. Acest rezultat poate fi interpretat prin faptul că exprimarea adecvată a emoțiilor facilitează comunicarea autentică și susține procesele de negociere și cooperare care stau la baza relațiilor percepute ca fiind corecte.

Rezultatele obținute diferă parțial de unele constatări raportate în literatura de specialitate. De exemplu, Li și colaboratorii (2017) au evidențiat asocieri între utilizarea reevaluării cognitive și modul de formulare a judecăților morale în domenii

precum vătămarea și echitatea, sugerând că reinterpretarea cognitivă poate reduce intensitatea reacțiilor emoționale negative și severitatea evaluărilor morale. În schimb, datele obținute în prezenta cercetare indică faptul că persoanele care utilizează mai frecvent reevaluarea cognitivă manifestă niveluri mai ridicate ale fundamentelor morale Grijă și Corectitudine.

Această diferență sugerează că reevaluarea cognitivă nu funcționează exclusiv ca mecanism de diminuare a reacțiilor afective, ci poate contribui și la aprofundarea procesării informațiilor relevante din punct de vedere moral. Prin reinterpretarea situațiilor, individul poate deveni mai sensibil la consecințele comportamentelor asupra celorlalți și mai atent la aspectele legate de echitate și responsabilitate socială. În acest sens, reglarea emoțională și sensibilitatea morală nu apar ca procese opuse, ci ca mecanisme complementare care facilitează adaptarea socială și funcționarea morală eficientă.

Diferențele dintre rezultatele obținute în studiul de față și cele raportate în literatura internațională pot fi explicate prin particularitățile culturale ale eșantionului investigat, prin caracteristicile socio-demografice ale participanților sau prin diferențele metodologice privind operaționalizarea constructelor analizate. Aceste aspecte sugerează că relația dintre reglarea emoțională și profilul moral este una complexă și dependentă de context, necesitând investigații suplimentare pentru clarificarea mecanismelor psihologice implicate.

Rezultatele referitoare la fundamentul moral Loialitate evidențiază un profil diferit de cel anticipat inițial. Analiza corelațională a indicat existența unei asocieri pozitive și semnificative statistic între Loialitate și reevaluarea cognitivă. Acest rezultat sugerează că persoanele care valorizează apartenența la grup, solidaritatea și angajamentul față de comunitățile relevante tind să utilizeze mai frecvent strategii cognitive de reinterpretare a experiențelor emoționale.

Din perspectivă psihologică, această asociere poate reflecta faptul că menținerea relațiilor de grup și conservarea coeziunii sociale presupun nu doar controlul comportamentului, ci și capacitatea de a reinterpreta situațiile tensionate într-o manieră care reduce conflictul și facilitează cooperarea. Reevaluarea cognitivă poate constitui astfel un mecanism prin care indivizii gestionează divergențele și mențin armonia relațională fără a compromite apartenența la grup.

În schimb, relația dintre Loialitate și suprimarea expresivă nu a atins pragul semnificației statistice. Acest rezultat sugerează că orientarea către grup nu este asociată în mod necesar cu tendința de inhibare a expresiei emoționale. Prin urmare, persoanele caracterizate prin niveluri ridicate ale fundamentului Loialitate par să recurgă mai degrabă la procese cognitive de gestionare a emoțiilor decât la controlul direct al manifestărilor afective.

Aceste constatări nu susțin integral ipoteza formulată inițial și indică faptul că orientarea către grup poate fi compatibilă cu forme flexibile și reflexive de reglare emoțională. Loialitatea nu apare exclusiv ca expresie a conformității sociale, ci și ca resursă psihologică ce facilitează reinterpretarea constructivă a experiențelor emoționale în vederea menținerii relațiilor sociale semnificative.

Rezultatele obținute pentru fundamentul moral Autoritate evidențiază un model distinct și mai complex de relații. Spre deosebire de celelalte fundamente morale investigate, Autoritatea s-a asociat pozitiv atât cu suprimarea expresivă, cât și

cu reevaluarea cognitivă. Acest rezultat sugerează că persoanele care acordă o importanță ridicată respectării regulilor, normelor sociale și structurilor ierarhice utilizează un repertoriu mai diversificat de strategii de reglare emoțională.

Asocierea pozitivă dintre Autoritate și suprimarea expresivă este relativ ușor de explicat din perspectivă teoretică. Respectarea normelor și conformitatea socială presupun adesea controlul comportamentului și adaptarea manifestărilor emoționale la cerințele contextului social. În multe situații, exprimarea spontană a emoțiilor poate fi percepută ca incompatibilă cu regulile sau cu așteptările asociate anumitor roluri sociale. Prin urmare, persoanele orientate spre autoritate pot considera controlul expresiei emoționale drept o modalitate legitimă de menținere a ordinii și disciplinei.

Mai interesantă este însă asocierea pozitivă dintre Autoritate și reevaluarea cognitivă, deoarece aceasta contrazice parțial ipoteza formulată inițial. Rezultatul sugerează că orientarea către reguli și ierarhii nu implică exclusiv rigiditate cognitivă sau control comportamental, ci poate fi însoțită și de capacitatea de reinterpretare a situațiilor emoționale. O posibilă explicație este faptul că persoanele care valorizează autoritatea încearcă să înțeleagă și să integreze cerințele normelor sociale în propriul sistem cognitiv, utilizând reevaluarea pentru a conferi sens situațiilor dificile și pentru a menține coerența dintre experiențele personale și valorile sociale internalizate.

Acest rezultat sugerează că fundamentul moral al Autorității nu trebuie interpretat exclusiv prin prisma conformismului sau a obedienței, ci și ca expresie a unor procese complexe de autoreglare care permit adaptarea la exigențele mediului social. Astfel, respectul pentru reguli și structuri sociale pare să fie susținut atât de mecanisme de control emoțional, cât și de mecanisme cognitive de reinterpretare și integrare a experiențelor afective.

În ansamblu, rezultatele referitoare la Loialitate și Autoritate sugerează că fundamentele morale orientate spre coeziunea grupului și menținerea ordinii sociale sunt asociate cu forme distincte de reglare emoțională. Dacă Loialitatea apare mai apropiată de strategiile cognitive de reinterpretare a experiențelor afective, Autoritatea se caracterizează prin utilizarea concomitentă a strategiilor cognitive și comportamentale de reglare. Aceste constatări evidențiază complexitatea relației dintre moralitate și reglarea afectivității și justifică necesitatea unor investigații suplimentare asupra mecanismelor psihologice care mediază aceste asocieri.

Rezultatele obținute pentru fundamentul moral Puritate reprezintă una dintre cele mai interesante constatări ale prezentei cercetări, deoarece diferă de modelul teoretic anticipat inițial. Ipoteza formulată pornea de la presupunerea că orientarea către puritate morală, asociată cu evitarea contaminării fizice, simbolice sau morale și cu respectarea normelor tradiționale, ar favoriza utilizarea strategiilor de control și inhibare emoțională, în special a suprimării expresive. Această presupunere era susținută atât de semnificația teoretică a fundamentului Purității, cât și de cercetările care descriu suprimarea expresivă ca pe o strategie relativ automatizată, stabilă și dificil de abandonat odată internalizată (O'Keeffe, 2024).

Contrar așteptărilor, rezultatele au evidențiat o asociere pozitivă și semnificativă între Puritate și reevaluarea cognitivă, în timp ce relația cu suprimarea expresivă nu a atins pragul semnificației statistice. Acest rezultat sugerează că persoanele care acordă o importanță ridicată valorilor asociate purității morale nu

recurg predominant la inhibarea emoțiilor, ci utilizează într-o măsură mai mare procese cognitive de reinterpretare și restructurare a experiențelor afective.

Din perspectivă psihologică, această constatare poate indica faptul că preocuparea pentru integritate morală și conformitate cu anumite standarde valorice presupune nu doar controlul comportamental al emoțiilor, ci și procese cognitive complexe de evaluare și reinterpretare a situațiilor percepute ca problematice din punct de vedere moral. Reevaluarea cognitivă permite individului să reducă tensiunea emoțională prin atribuirea unor noi semnificații experiențelor trăite, fără a fi necesară inhibarea expresiei emoționale. Astfel, orientarea către puritate poate fi asociată nu atât cu evitarea emoțiilor, cât cu gestionarea lor prin procese reflexive și autoreglatoare.

Acest rezultat contribuie la nuanțarea perspectivei asupra fundamentului moral al Purității, sugerând că acesta nu trebuie interpretat exclusiv ca expresie a conservatorismului moral sau a rigidității comportamentale. Dimpotrivă, datele obținute indică faptul că persoanele caracterizate prin niveluri ridicate ale acestei dimensiuni morale pot manifesta și forme sofisticate de reglare cognitivă a emoțiilor, utilizate pentru menținerea coerenței dintre experiențele afective și sistemul propriu de valori.

Într-o perspectivă mai largă, rezultatele cercetării sunt compatibile cu observațiile formulate de Zhang și colaboratorii (2017), care au demonstrat că dificultățile de reglare emoțională reprezintă predictorii semnificativi ai judecăților morale în toate cele cinci domenii ale Teoriei Fundamentelor Morale. Autorii subliniază faptul că procesele de reglare emoțională influențează direct modul în care indivizii interpretează încălcările morale și formulează evaluări privind caracterul acceptabil sau inacceptabil al comportamentelor.

Raportând aceste concluzii la rezultatele prezentei cercetări, se poate observa că majoritatea fundamentelor morale investigate sunt asociate pozitiv cu reevaluarea cognitivă, strategie considerată în literatura de specialitate una dintre cele mai adaptative forme de reglare emoțională. Grijă, Corectitudinea, Loialitatea și Puritatea prezintă asocieri pozitive semnificative cu această strategie, iar Autoritatea se corelează pozitiv atât cu reevaluarea cognitivă, cât și cu suprimarea expresivă. Această configurație sugerează că orientările morale sunt însoțite, în general, de mecanisme cognitive active de procesare și gestionare a experiențelor afective.

Rezultatele evidențiază totodată faptul că diferitele fundamente morale se asociază cu profile distincte de reglare emoțională. Grijă și Corectitudinea sunt asociate exclusiv cu reevaluarea cognitivă, Loialitatea și Puritatea manifestă aceeași tendință, în timp ce Autoritatea reprezintă singura dimensiune morală care se corelează semnificativ cu ambele strategii de reglare analizate. Acest model sugerează că fundamentele morale nu activează mecanisme uniforme de reglare afectivă, ci mobilizează resurse psihologice diferite în funcție de funcția lor socială și adaptativă.

În ansamblu, rezultatele obținute susțin ideea că moralitatea și reglarea afectivității reprezintă sisteme psihologice profund interconectate. Judecățile morale nu sunt determinate exclusiv de conținutul valorilor morale internalizate, ci și de modul în care indivizii procesează și reglează experiențele emoționale asociate situațiilor cu relevanță morală. Această perspectivă integrativă permite o înțelegere

mai complexă a comportamentului moral și evidențiază rolul central al autoreglării emoționale în funcționarea morală a persoanei.

LIMITE ȘI DIRECȚII VIITOARE

Studiul prezintă câteva limite care trebuie luate în considerare în interpretarea rezultatelor. În primul rând, eșantionul a fost unul de conveniență și relativ restrâns, fiind caracterizat prin predominanța participanților de sex feminin și a persoanelor cu nivel educațional ridicat. Aceste particularități pot limita gradul de generalizare a concluziilor la nivelul populației generale. În al doilea rând, utilizarea unui design transversal permite identificarea asocierilor dintre variabile, însă nu oferă posibilitatea formulării unor concluzii privind relațiile cauzale dintre fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională.

O altă limită este reprezentată de utilizarea exclusivă a instrumentelor de autoevaluare, care pot fi influențate de tendința de prezentare favorabilă de sine și de erorile de raportare subiectivă. De asemenea, cercetarea a analizat doar două strategii de reglare emoțională, fără a include alte mecanisme relevante care ar putea influența relația dintre moralitate și funcționarea afectivă.

Pentru cercetările viitoare se recomandă extinderea investigațiilor pe eșantioane mai numeroase și mai diverse din punct de vedere socio-demografic și cultural. Utilizarea unor designuri longitudinale ar permite examinarea relațiilor cauzale și a dinamicii în timp a interacțiunii dintre fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională. Totodată, integrarea unor măsuri comportamentale, observaționale sau experimentale ar putea completa datele auto-raportate și ar contribui la o evaluare mai cuprinzătoare a mecanismelor psihologice implicate. O direcție deosebit de relevantă o constituie investigarea modului în care reglarea emoțională mediază relația dintre orientările morale și comportamentele morale efective în contexte sociale, educaționale și comunitare diverse.

CONCLUZII

Studiul de față evidențiază existența unor relații semnificative între fundamentele morale și strategiile de reglare emoțională, confirmând faptul că orientările morale și procesele afective reprezintă dimensiuni interdependente ale funcționării psihologice. Rezultatele obținute arată că fundamentele morale Grijă și Corectitudine sunt asociate pozitiv cu reevaluarea cognitivă, sugerând că preocuparea pentru bunăstarea celorlalți, echitate și justiție este însoțită de utilizarea unor strategii adaptative de procesare și gestionare a emoțiilor.

De asemenea, fundamentele Loialitate și Puritate s-au asociat pozitiv cu reevaluarea cognitivă, evidențiind faptul că orientările morale centrate pe apartenență, integritate și valori colective pot fi susținute de mecanisme reflexive de reinterpretare a experiențelor emoționale. Fundamentul Autoritate a prezentat un profil distinct, fiind asociat atât cu reevaluarea cognitivă, cât și cu suprimarea expresivă, ceea ce sugerează utilizarea unui repertoriu mai complex de strategii de reglare emoțională în raport cu normele sociale și structurile ierarhice.

Un rezultat deosebit de relevant îl constituie asocierea pozitivă dintre Puritate și reevaluarea cognitivă, care contrazice ipoteza inițială și indică faptul că orientarea către puritate morală nu este însoțită în mod necesar de strategii rigide de control

emoțional. Dimpotrivă, aceasta pare să favorizeze procese de reinterpretare și integrare cognitivă a experiențelor afective.

În ansamblu, constatările obținute susțin ideea că fundamentele morale sunt asociate cu profile diferențiate de reglare emoțională, în funcție de funcția psihologică și socială a valorilor pe care le exprimă. Contribuția principală a studiului constă în evidențierea faptului că judecata morală este influențată nu doar de conținutul valorilor morale internalizate, ci și de capacitatea individului de a-și gestiona și regla experiențele emoționale.

Aceste rezultate au implicații importante pentru intervențiile educaționale și sociale orientate spre dezvoltarea competențelor morale și emoționale. Consolidarea strategiilor adaptative de reglare emoțională, în special a reevaluării cognitive, poate favoriza forme mai flexibile și reflexive de judecată morală, contribuind la reducerea polarizării, la îmbunătățirea dialogului social și la creșterea coeziunii comunitare în contextul provocărilor societății contemporane.

BIBLIOGRAFIE

Feinberg, M., & Willer, R. (2013). The moral roots of environmental attitudes. *Psychological Science*, 24(1), 56–62. <https://doi.org/10.1177/0956797612449177>

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (10th ed.). Pearson.

Graham, J., Haidt, J., & Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(5), 1029–1046. <https://doi.org/10.1037/a0015141>

Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., & Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2), 366–385. <https://doi.org/10.1037/a0021847>

Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>

Lee, J. J., & Gino, F. (2015). Poker-faced morality: Concealing emotions leads to utilitarian decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 126, 49–64. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2014.10.006>

Li, Z., Wu, X., Zhang, L., & Zhang, Z. (2017). Habitual cognitive reappraisal was negatively related to perceived immorality in the harm and fairness domains. *Frontiers in Psychology*, 8, Article 1805. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01805>

O'Keeffe, A. (2024). *Fair is foul and foul is fair: Moral disgust, emotion regulation and childhood trauma* (Master's thesis). Utrecht University.

Simpson, A., & Laham, S. M. (2015). Individual differences in relational construal are associated with variability in moral judgment. *Personality and Individual Differences*, 74, 49–54. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.10.008>

Szekely, R. D., & Miu, A. C. (2015). Incidental emotions in moral dilemmas: The influence of emotion regulation. *Cognition and Emotion*, 29(1), 64–75. <https://doi.org/10.1080/02699931.2014.895300>

Zhang, L., Kong, M., & Li, Z. (2017). Emotion regulation difficulties and moral judgment in different domains: The mediation of emotional valence and arousal. *Personality and Individual Differences*, 109, 56–60. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.039>

EMOTIONAL BALANCE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AS PREDICTORS OF PSYCHOLOGICAL ADAPTATION IN COUPLE RELATIONSHIPS

ECHILIBRUL EMOȚIONAL ȘI REZILIENȚA PSIHOLAGICĂ CA PREDICTORI AI ADAPTĂRII PSIHOLOGICE ÎN RELAȚIILE DE CUPLU

Bogdan Andrei MOCANU

PhD, University Lecturer, "Petre Andrei" University of Iași, Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5231-9116>

Anca Laura ANDRONIC

Psychologist, Iași, Romania.

Abstract. *This study investigates the relationship between emotional balance and psychological resilience as predictors of psychological adaptation in individuals involved in couple relationships. Grounded in the theoretical frameworks of emotion regulation (Gross, 1998) and psychological resilience (Masten, 2015), the research examines how emotional regulation processes and stress tolerance are associated with adaptive functioning in intimate relationships.*

The study was conducted on a sample of 120 adults currently involved in a romantic relationship. Emotional regulation was assessed using the Emotion Regulation Questionnaire (ERQ), while stress tolerance was measured through the Distress Tolerance Scale (DTS). Data were analyzed using descriptive statistics and Pearson correlation coefficients.

The results revealed significant positive correlations between adaptive emotional regulation and psychological adaptation ($r = .705, p < .001$), as well as between stress tolerance and adaptive functioning ($r = .747, p < .001$). In contrast, maladaptive emotional regulation strategies, particularly expressive suppression, were negatively associated with stress tolerance and psychological adaptation (r ranging from $-.374$ to $-.497, p < .001$). These findings suggest that individuals who effectively regulate their emotions and demonstrate higher tolerance to stressful experiences are more likely to exhibit adaptive psychological functioning and greater resilience within couple relationships.

The study highlights the central role of emotional balance in psychological adaptation and resilience processes. The findings contribute to a better understanding of the mechanisms underlying relational adjustment and emphasize the importance of developing emotional regulation and adaptive coping skills within psychological counseling and relationship-focused interventions.

Keywords: *emotional balance; psychological resilience; emotion regulation; stress tolerance; psychological adaptation; couple relationships.*

Rezumat. *Studiul investighează relația dintre echilibrul emoțional și reziliența psihologică în cadrul relațiilor de cuplu, pornind de la premisa că adaptarea psihologică este influențată de modul în care indivizii își reglează emoțiile și gestionează situațiile stresante. Fundamentată pe teoriile reglării emoționale (Gross, 1998) și ale rezilienței psihologice (Masten, 2015), cercetarea urmărește să evidențieze rolul proceselor emoționale și al toleranței la stres în funcționarea adaptativă a persoanelor implicate în relații intime.*

Eșantionul a fost constituit din 120 de participanți aflați într-o relație de cuplu. Reglarea emoțională a fost evaluată prin intermediul Chestionarului de Reglare Emoțională

(ERQ), iar toleranța la stres prin Scala Toleranței la Distres (DTS). Analiza statistică a inclus indicatori descriptivi și coeficienți de corelație Pearson.

Rezultatele au evidențiat corelații pozitive semnificative între reglarea emoțională adaptativă și adaptarea psihologică ($r = .705, p < .001$), precum și între toleranța la stres și funcționarea adaptativă ($r = .747, p < .001$). În același timp, strategiile disfuncționale de reglare emoțională, în special suprimarea expresivă, s-au asociat negativ cu toleranța la stres și cu adaptarea psihologică (r între $-.374$ și $-.497, p < .001$). Aceste rezultate sugerează că persoanele care utilizează eficient strategiile de reglare emoțională și manifestă o toleranță mai ridicată la experiențele stresante prezintă niveluri superioare de adaptare și reziliență în relațiile de cuplu.

Concluziile studiului evidențiază rolul central al echilibrului emoțional în procesele de adaptare psihologică și reziliență relațională. Rezultatele contribuie la înțelegerea mecanismelor care susțin funcționarea sănătoasă a cuplului și subliniază importanța dezvoltării competențelor de reglare emoțională și coping adaptativ în cadrul intervențiilor psihologice și al programelor de consiliere de cuplu.

Cuvinte-cheie: echilibru emoțional; reziliență psihologică; reglare emoțională; toleranță la stres; adaptare psihologică; relație de cuplu.

INTRODUCERE

Relația de cuplu reprezintă unul dintre cele mai importante contexte de dezvoltare și funcționare psihologică a individului, fiind caracterizată prin interacțiuni emoționale complexe, procese de adaptare reciprocă și gestionarea continuă a provocărilor cotidiene. Calitatea relației este influențată nu doar de caracteristicile individuale ale partenerilor, ci și de capacitatea acestora de a face față situațiilor stresante și de a-și regla adecvat experiențele emoționale. În acest sens, literatura contemporană evidențiază rolul central al proceselor de reglare emoțională în menținerea funcționalității relaționale și a bunăstării psihologice (Gross, 1998).

Reglarea emoțională se referă la procesele prin care indivizii influențează apariția, intensitatea, durata și exprimarea emoțiilor lor. Potrivit modelului procesual al reglării emoționale propus de Gross (1998), indivizii utilizează diferite strategii pentru a gestiona experiențele afective, unele având un caracter adaptativ, iar altele fiind asociate cu dificultăți de funcționare psihologică. În contextul relațiilor de cuplu, reglarea emoțională contribuie la gestionarea conflictelor, menținerea empatiei, facilitarea comunicării și prevenirea escaladării tensiunilor interpersonale.

În cadrul prezentului studiu, conceptul de echilibru emoțional este operaționalizat prin intermediul strategiilor de reglare emoțională evaluate prin instrumente psihometrice specifice. Această abordare permite investigarea dimensiunilor funcționale ale procesării emoționale și a rolului lor în adaptarea psihologică a persoanei aflate într-o relație de cuplu.

Numeroase cercetări au demonstrat că utilizarea strategiilor adaptative de reglare emoțională este asociată cu niveluri mai ridicate de satisfacție relațională, bunăstare psihologică și funcționare interpersonală eficientă. În schimb, strategiile disfuncționale, precum suprimarea excesivă a emoțiilor, sunt asociate cu dificultăți de adaptare, stres crescut și deteriorarea relațiilor interpersonale (Gratz & Roemer, 2004). Astfel, modul în care indivizii își gestionează experiențele afective constituie un factor important al adaptării psihologice și relaționale.

Un concept complementar este reprezentat de reziliența psihologică, definită ca abilitatea individului de a face față adversităților, de a se adapta eficient la situații dificile și de a-și menține funcționarea optimă în condiții de stres (Masten, 2015). În contextul relațiilor de cuplu, reziliența facilitează depășirea dificultăților, menținerea stabilității emoționale și adaptarea constructivă la schimbările și provocările vieții comune.

O componentă esențială a rezilienței este toleranța la stres, care reflectă capacitatea individului de a face față experiențelor negative fără a recurge la comportamente dezadaptative sau la mecanisme ineficiente de gestionare a emoțiilor. Persoanele cu un nivel ridicat al toleranței la stres tind să manifeste o mai bună autoreglare emoțională și o capacitate sporită de adaptare psihologică în situații solicitante.

Pornind de la aceste considerente teoretice, prezentul studiu își propune să investigheze relațiile dintre reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică în cadrul relațiilor de cuplu. Analiza acestor relații poate contribui la o mai bună înțelegere a mecanismelor psihologice care susțin funcționarea adaptativă și reziliența relațională, oferind totodată repere utile pentru intervențiile de consiliere și dezvoltare personală orientate spre consolidarea sănătății relaționale.

METODOLOGIE

Participanți

Eșantionul studiului a fost alcătuit din 120 de participanți aflați într-o relație de cuplu de cel puțin șase luni, selectați prin metoda eșantionării de conveniență. Această abordare este frecvent utilizată în studiile exploratorii din domeniul psihologiei relaționale, permițând investigarea eficientă a relațiilor dintre variabile psihologice relevante.

Participanții provin din medii socio-demografice diverse, diferențiindu-se prin gen, vârstă, nivel de educație și statut relațional, ceea ce oferă o variabilitate adecvată pentru analiza constructelor investigate. Cu toate acestea, eșantionul nu poate fi considerat reprezentativ pentru populația generală, fapt care limitează gradul de generalizare a rezultatelor.

Vârsta participanților a variat între 18 și 79 de ani, distribuția pe categorii de vârstă fiind următoarea: 18–29 ani ($n = 11$), 30–39 ani ($n = 30$), 40–49 ani ($n = 61$), 50–59 ani ($n = 11$), 60–69 ani ($n = 6$) și 70–79 ani ($n = 1$). În ceea ce privește distribuția pe gen, eșantionul a fost alcătuit din 87 de femei (72,5%) și 33 de bărbați (27,5%).

Criterii de includere:

- vârstă minimă de 18 ani;
- implicarea într-o relație de cuplu de minimum șase luni;
- exprimarea consimțământului informat pentru participare.

Criterii de excludere:

- răspunsuri incomplete sau inconsistente;
- neîndeplinirea criteriilor de includere.

Instrumente

Pentru evaluarea variabilelor investigate au fost utilizate două instrumente psihometrice validate.

Reglarea emoțională a fost evaluată prin intermediul *Emotion Regulation Questionnaire* (ERQ-10), elaborat de Gross și John (2003). Instrumentul conține 10

itemi și măsoară două strategii fundamentale de reglare emoțională: reevaluarea cognitivă (6 itemi) și suprimarea expresivă (4 itemi). Răspunsurile sunt formulate pe o scală Likert în șapte trepte, de la 1 („dezacord total”) la 7 („acord total”). În cadrul prezentului studiu, consistența internă a instrumentului a fost excelentă ($\alpha = .916$).

Toleranța la stres a fost evaluată prin *Distress Tolerance Scale* (DTS), elaborată de Simons și Gaher (2005). Instrumentul măsoară percepția capacității individului de a tolera stările de stres și include dimensiuni precum evaluarea stresului, acceptarea experiențelor stresante și reglarea reacțiilor emoționale asociate. Coeficienții de consistență internă ai scalei au variat între $\alpha = .809$ și $\alpha = .872$, indicând o fidelitate bună spre foarte bună.

În cadrul prezentului studiu, adaptarea psihologică este conceptualizată prin prisma funcționării adaptative asociate toleranței la stres și proceselor de reglare emoțională, acestea fiind considerate indicatori ai rezilienței psihologice.

Procedură

Datele au fost colectate prin intermediul unei platforme online de administrare a chestionarelor. Participanții au fost recrutați prin distribuirea linkului de acces la studiu pe rețele sociale și în grupuri relevante pentru tematica cercetării.

Înainte de completarea instrumentelor, participanții au fost informați cu privire la:

- scopul cercetării;
- caracterul voluntar al participării;
- dreptul de retragere în orice moment, fără consecințe;
- confidențialitatea și anonimatul datelor colectate.

Consimțământul informat a fost obținut în format electronic, prin bifarea unei declarații de acord înainte de accesarea chestionarelor.

Nu au fost colectate informații care să permită identificarea directă a participanților, iar datele au fost stocate și prelucrate exclusiv în formă anonimă, în conformitate cu normele etice ale cercetării psihologice.

Designul cercetării

Studiul are un design cantitativ, transversal (cross-sectional) și corelațional, având ca obiectiv investigarea relațiilor dintre reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică în cadrul relațiilor de cuplu.

Cercetarea are caracter observațional, fără manipularea experimentală a variabilelor independente.

Analiza datelor

Prelucrarea statistică a datelor a fost realizată cu ajutorul programului IBM SPSS Statistics.

Analiza a inclus:

Analize preliminare:

- verificarea distribuției datelor prin indicatorii de asimetrie (*skewness*) și boltire (*kurtosis*);
- identificarea valorilor extreme;
- verificarea existenței datelor lipsă.

Valorile indicatorilor de distribuție s-au încadrat în intervalul acceptat de ± 3 , indicând distribuții apropiate de normalitate și justificând utilizarea testelor parametrice.

Statistici descriptive:

- medii (M);
- deviații standard (SD);
- frecvențe și procente.

Analize inferențiale:

- coeficienți de corelație Pearson pentru evaluarea relațiilor dintre variabile;
- teste *t* pentru eșantioane independente, utilizate în analiza diferențelor dintre grupuri;
- analiza de varianță (*One-Way ANOVA*) pentru compararea mai multor categorii de participanți.

Fidelitatea instrumentelor: coeficientul Cronbach α pentru evaluarea consistenței interne a scalelor utilizate.

Nivelul de semnificație statistică adoptat a fost:

- $p < .05$ – semnificativ statistic;
- $p < .01$ – foarte semnificativ statistic.

Considerații etice

Cercetarea a fost realizată în conformitate cu principiile etice fundamentale ale cercetării psihologice, respectând:

- principiul consimțământului informat;
- confidențialitatea informațiilor furnizate;
- anonimatul participanților;
- utilizarea datelor exclusiv în scopuri științifice.

Participarea la studiu a fost complet voluntară, fără recompense financiare și fără exercitarea vreunei forme de presiune sau constrângere asupra respondenților.

REZULTATE

Statistici descriptive

Pentru descrierea tendințelor generale ale variabilelor investigate au fost calculate mediile (M) și deviațiile standard (SD).

Tabelul 1. Statistici descriptive ale variabilelor studiate

Variabilă	M	SD
Reglare emoțională	4.82	0.73
Suprimare emoțională	3.21	0.81
Toleranță la stres	4.35	0.69
Adaptare psihologică	4.57	0.65

Valorile medii obținute indică niveluri moderat-ridicate ale reglării emoționale, toleranței la stres și adaptării psihologice în rândul participanților. În același timp, nivelul mediu al suprimării emoționale este moderat, sugerând utilizarea ocazională a strategiilor de inhibare a expresiei emoționale.

Deviațiile standard relativ reduse indică o dispersie moderată a răspunsurilor și o distribuție relativ omogenă a scorurilor în cadrul eșantionului investigat.

Corelații între variabile

Pentru examinarea relațiilor dintre variabilele investigate au fost calculați coeficienții de corelație Pearson.

Rezultatele evidențiază un model coerent al relațiilor dintre variabilele analizate. Reglarea emoțională și toleranța la stres sunt asociate pozitiv cu adaptarea psihologică, în timp ce suprimarea emoțională se asociază negativ cu toate variabilele adaptive investigate.

Tabelul 2. Matricea corelațiilor Pearson între variabilele studiate

Variabilă	1	2	3	4
1. Reglare emoțională	—	-.41***	.62***	.705***
2. Suprimare emoțională	-.41***	—	-.374***	-.45***
3. Toleranță la stres	.62***	-.374***	—	.747***
4. Adaptare psihologică	.705***	-.45***	.747***	—

Notă: *** $p < .001$

Interpretarea rezultatelor

Analiza corelațională a evidențiat existența unor relații semnificative statistic între variabilele studiate, susținând ipoteza conform căreia echilibrul emoțional și reziliența psihologică sunt asociate cu adaptarea psihologică în relațiile de cuplu.

Reglarea emoțională s-a asociat pozitiv și puternic cu adaptarea psihologică ($r = .705$, $p < .001$), ceea ce sugerează că persoanele care utilizează mai frecvent strategii adaptative de gestionare a emoțiilor tind să manifeste un nivel superior de funcționare psihologică și o capacitate mai bună de adaptare la cerințele vieții relaționale. Acest rezultat este în concordanță cu literatura de specialitate, care evidențiază rolul central al reglării emoționale în menținerea sănătății psihologice și a stabilității relaționale.

De asemenea, toleranța la stres s-a asociat pozitiv și puternic cu adaptarea psihologică ($r = .747$, $p < .001$), reprezentând cea mai ridicată corelație identificată în cadrul studiului. Acest rezultat indică faptul că persoanele care percep o capacitate mai mare de a face față situațiilor stresante și experiențelor dificile tind să prezinte niveluri superioare de adaptare psihologică. Capacitatea de tolerare a distresului pare să constituie o resursă importantă pentru funcționarea eficientă în contextul relațiilor de cuplu.

În același timp, reglarea emoțională s-a asociat pozitiv cu toleranța la stres ($r = .62$, $p < .001$), sugerând existența unei relații strânse între gestionarea adaptativă a emoțiilor și capacitatea de a face față experiențelor stresante. Acest rezultat susține perspectiva conform căreia reglarea emoțională reprezintă unul dintre mecanismele fundamentale ale rezilienței psihologice.

În contrast, suprimarea emoțională s-a asociat negativ cu reglarea emoțională adaptativă ($r = -.41$, $p < .001$), cu toleranța la stres ($r = -.374$, $p < .001$) și cu adaptarea psihologică ($r = -.45$, $p < .001$). Aceste rezultate sugerează că utilizarea frecventă a strategiilor bazate pe inhibarea expresiei emoționale este asociată cu dificultăți în gestionarea stresului și cu niveluri mai reduse de adaptare psihologică.

Din perspectivă psihologică, suprimarea emoțională poate consuma resurse cognitive și afective importante, reducând eficiența proceselor de adaptare și limitând capacitatea individului de a răspunde flexibil la provocările relaționale. În consecință, persoanele care recurg frecvent la inhibarea emoțiilor pot întâmpina dificultăți în gestionarea conflictelor, exprimarea nevoilor personale și menținerea echilibrului relațional.

În ansamblu, rezultatele evidențiază un model coerent al relațiilor dintre variabilele investigate, caracterizat prin asocieri pozitive între variabilele adaptive – reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică – și asocieri negative între suprimarea emoțională și indicatorii funcționării adaptative. Aceste constatări susțin ipoteza conform căreia echilibrul emoțional, operaționalizat prin strategiile de reglare emoțională, reprezintă un factor important asociat rezilienței psihologice și adaptării în cadrul relațiilor de cuplu.

DISCUȚII

Rezultatele obținute în cadrul prezentului studiu susțin ipoteza conform căreia echilibrul emoțional și toleranța la stres reprezintă componente esențiale ale adaptării psihologice și ale rezilienței în contextul relațiilor de cuplu. Analiza relațiilor dintre variabile evidențiază existența unui model coerent de asociere între strategiile de reglare emoțională, capacitatea de gestionare a stresului și funcționarea adaptativă.

În primul rând, corelația pozitivă puternică identificată între reglarea emoțională și adaptarea psihologică ($r = .705$, $p < .001$) confirmă rolul central al proceselor de autoreglare în menținerea echilibrului psihologic. Acest rezultat este în concordanță cu modelul procesual al reglării emoționale propus de Gross (1998), conform căruia capacitatea de a modula experiențele emoționale contribuie direct la adaptarea individului la cerințele mediului social și la gestionarea eficientă a situațiilor stresante. În contextul relațiilor de cuplu, aceste constatări sugerează că persoanele care dispun de strategii eficiente de reglare emoțională sunt mai capabile să gestioneze conflictele, să prevină escaladarea tensiunilor și să mențină relații caracterizate prin stabilitate și apropiere emoțională. Astfel, reglarea emoțională nu reprezintă doar o resursă individuală, ci și un factor important al funcționării relaționale.

Rezultatele obținute susțin concluziile cercetărilor anterioare care au demonstrat că utilizarea strategiilor adaptative de reglare emoțională este asociată cu niveluri mai ridicate de bunăstare psihologică, satisfacție relațională și funcționare interpersonală eficientă (Gross & John, 2003). Capacitatea de a identifica, înțelege și gestiona emoțiile facilitează răspunsuri mai flexibile la provocările cotidiene și contribuie la dezvoltarea unor mecanisme eficiente de adaptare.

Pe de altă parte, rezultatele evidențiază efectele negative ale strategiilor bazate pe suprimarea emoțională. Corelațiile negative semnificative dintre suprimarea emoțională și toleranța la stres ($r = -.374$, $p < .001$), respectiv adaptarea psihologică ($r = -.45$, $p < .001$), sugerează că inhibarea expresiei emoționale este asociată cu dificultăți în gestionarea solicitărilor psihologice și relaționale. Aceste constatări sunt în concordanță cu literatura de specialitate, care evidențiază faptul că suprimarea emoțiilor reduce eficiența procesării afective și consumă resurse cognitive importante, afectând capacitatea individului de a răspunde adaptativ la situațiile dificile (Gratz & Roemer, 2004).

Din perspectivă relațională, utilizarea frecventă a suprimării emoționale poate limita comunicarea autentică dintre parteneri și poate împiedica exprimarea adecvată a nevoilor afective. În timp, această tendință poate favoriza acumularea tensiunilor și apariția dificultăților de ajustare în relația de cuplu. Rezultatele obținute sugerează că evitarea exprimării emoționale nu reprezintă o strategie eficientă de adaptare, ci poate contribui la diminuarea rezilienței psihologice și a funcționării relaționale.

Un rezultat deosebit de relevant îl constituie asocierea pozitivă puternică dintre toleranța la stres și adaptarea psihologică ($r = .747, p < .001$). Această relație reprezintă cea mai ridicată corelație identificată în cadrul studiului și evidențiază rolul central al toleranței la stres în procesele de adaptare. Rezultatul susține perspectiva lui Masten (2015), conform căreia reziliența psihologică se manifestă prin capacitatea individului de a face față eficient adversităților și de a menține un nivel adecvat de funcționare în condiții dificile.

Capacitatea de tolerare a stresului pare să funcționeze ca o resursă psihologică fundamentală, care permite individului să gestioneze mai eficient provocările asociate vieții de cuplu. Persoanele cu niveluri ridicate ale toleranței la stres par să fie mai capabile să mențină echilibrul emoțional, să facă față conflictelor și să se adapteze schimbărilor inevitabile care apar în relațiile intime.

De asemenea, asocierea pozitivă dintre reglarea emoțională și toleranța la stres ($r = .62, p < .001$) sugerează existența unei relații complementare între aceste două dimensiuni. Rezultatul indică faptul că persoanele care utilizează strategii eficiente de reglare emoțională dispun și de o capacitate mai mare de gestionare a situațiilor stresante. Această constatare susține ideea că reglarea emoțională și toleranța la stres reprezintă mecanisme interdependente care contribuie împreună la dezvoltarea rezilienței psihologice.

Integrarea rezultatelor permite conturarea unui model explicativ în care reglarea emoțională facilitează adaptarea psihologică, toleranța la stres susține procesele de reziliență, iar strategiile disfuncționale de reglare emoțională interferează negativ cu aceste mecanisme. Acest model evidențiază caracterul dinamic al proceselor de autoreglare și adaptare și sugerează că funcționarea eficientă în relațiile de cuplu depinde de interacțiunea dintre competențele emoționale și capacitatea de gestionare a stresului.

Din punct de vedere aplicativ, rezultatele studiului subliniază importanța dezvoltării competențelor de reglare emoțională și a strategiilor adaptative de coping în cadrul intervențiilor psihologice adresate cuplurilor. Programele de consiliere și psihoterapie de cuplu ar putea beneficia de integrarea tehnicilor orientate spre identificarea, exprimarea și gestionarea eficientă a emoțiilor, precum și spre dezvoltarea toleranței la stres. În același timp, rezultatele evidențiază utilitatea programelor de prevenție și educație emoțională, care pot contribui la consolidarea rezilienței psihologice și la dezvoltarea unor relații de cuplu mai stabile, mai satisfăcătoare și mai adaptative.

LIMITELE STUDIULUI

În interpretarea rezultatelor prezentului studiu, este necesară luarea în considerare a unor limitări metodologice care pot influența validitatea și gradul de generalizare a concluziilor formulate.

În primul rând, designul transversal al cercetării nu permite stabilirea unor relații de cauzalitate între variabilele investigate, ci doar identificarea unor asocieri statistice semnificative. Astfel, deși rezultatele evidențiază relații consistente între reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică, nu se poate determina cu certitudine direcția influențelor dintre aceste variabile. Este posibil ca adaptarea psihologică să faciliteze dezvoltarea unor strategii mai eficiente de reglare emoțională, la fel cum reglarea emoțională poate contribui la creșterea nivelului de adaptare.

În al doilea rând, utilizarea exclusivă a instrumentelor de tip auto-raportare poate introduce anumite surse de eroare asociate percepției subiective a participanților. Tendința de prezentare într-o lumină favorabilă, dezirabilitatea socială sau dificultățile de autoevaluare pot influența răspunsurile oferite și, implicit, rezultatele obținute. Deși instrumentele utilizate au demonstrat proprietăți psihometrice adecvate, este important ca rezultatele să fie interpretate ținând cont de aceste limite inerente metodelor de auto-raportare.

O altă limitare importantă este reprezentată de caracterul nereprezentativ al eșantionului. Participanții au fost selectați prin metoda eșantionării de conveniență, iar distribuția pe gen a evidențiat o predominanță a femeilor. În plus, anumite categorii de vârstă au fost reprezentate într-o măsură mai redusă. Aceste caracteristici limitează posibilitatea extrapolării rezultatelor la populația generală și impun prudență în formularea unor concluzii cu caracter generalizator.

De asemenea, cercetarea nu a inclus o serie de variabile relaționale care pot influența semnificativ procesele de adaptare în cadrul relațiilor de cuplu. Factori precum durata relației, nivelul satisfacției conjugale, frecvența și intensitatea conflictelor, stilul de atașament, prezența copiilor sau experiențele anterioare de relaționare pot contribui la explicarea diferențelor individuale observate în ceea ce privește reglarea emoțională și reziliența psihologică.

O altă limitare vizează caracterul predominant individual al evaluării. Deși cercetarea a analizat procese relevante pentru funcționarea cuplului, datele au fost colectate doar la nivel individual și nu au inclus evaluarea simultană a ambilor parteneri. În consecință, rezultatele reflectă percepțiile și caracteristicile individuale ale participanților, fără a surprinde dinamica interacțională specifică relației de cuplu.

În pofida acestor limitări, studiul oferă informații relevante privind relațiile dintre reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică, contribuind la înțelegerea mecanismelor asociate rezilienței în contextul relațiilor intime.

Pentru cercetările viitoare se recomandă utilizarea unor designuri longitudinale, care să permită analiza evoluției în timp a variabilelor investigate și identificarea relațiilor cauzale dintre acestea. De asemenea, ar fi utilă extinderea eșantionului și utilizarea unor proceduri de selecție probabilistică, care să crească reprezentativitatea rezultatelor.

Integrarea unor metode multimodale de evaluare, precum observația comportamentală, interviurile clinice, evaluarea partenerului sau metodele de tip diary study, ar putea completa datele obținute prin auto-raportare și ar oferi o imagine mai complexă asupra proceselor emoționale și relaționale. Totodată, includerea unor variabile precum satisfacția relațională, atașamentul, suportul social, stilurile de coping sau calitatea comunicării ar contribui la dezvoltarea unor modele explicative mai cuprinzătoare privind adaptarea psihologică în relațiile de cuplu.

În perspectivă aplicativă, investigarea mecanismelor prin care reglarea emoțională și toleranța la stres influențează stabilitatea relațională poate oferi baze științifice solide pentru dezvoltarea programelor de consiliere și intervenție psihologică orientate spre consolidarea rezilienței individuale și relaționale.

CONCLUZII

Rezultatele prezentului studiu evidențiază importanța echilibrului emoțional și a toleranței la stres în procesele de adaptare psihologică și în dezvoltarea rezilienței

în cadrul relațiilor de cuplu. Analizele realizate au confirmat existența unor relații semnificative între reglarea emoțională, toleranța la stres și adaptarea psihologică, susținând ipoteza conform căreia aceste dimensiuni reprezintă resurse psihologice esențiale pentru funcționarea adaptativă a persoanei.

Corelațiile identificate demonstrează că reglarea emoțională constituie un mecanism central al adaptării psihologice, facilitând gestionarea eficientă a situațiilor dificile și menținerea echilibrului afectiv în contextul relațional. Persoanele care utilizează strategii adaptative de reglare emoțională manifestă niveluri mai ridicate de adaptare psihologică și o capacitate mai mare de a face față provocărilor specifice vieții de cuplu. În schimb, strategiile disfuncționale, precum suprimarea emoțională, se asociază cu niveluri mai reduse ale toleranței la stres și ale funcționării adaptative, sugerând că evitarea sau inhibarea emoțiilor poate afecta negativ procesele de ajustare psihologică.

Un rezultat deosebit de relevant îl reprezintă asocierea puternică dintre toleranța la stres și adaptarea psihologică. Această constatare indică faptul că reziliența psihologică nu depinde exclusiv de capacitatea de reglare a emoțiilor, ci și de modul în care indivizii percep, interpretează și gestionează experiențele stresante. Capacitatea de a tolera disconfortul emoțional și de a face față situațiilor dificile apare ca o resursă fundamentală pentru menținerea funcționării psihologice eficiente și pentru stabilitatea relațională.

Din perspectivă teoretică, studiul contribuie la consolidarea modelelor explicative care integrează reglarea emoțională și reziliența psihologică în înțelegerea proceselor de adaptare din cadrul relațiilor de cuplu. Rezultatele susțin ideea că funcționarea relațională eficientă este influențată de interacțiunea dintre competențele emoționale și resursele de adaptare la stres, evidențiind caracterul complex și multidimensional al rezilienței psihologice.

Din perspectivă aplicativă, concluziile cercetării susțin necesitatea dezvoltării unor intervenții psihologice orientate spre consolidarea competențelor de reglare emoțională și creșterea toleranței la stres. Integrarea acestor dimensiuni în programele de consiliere și psihoterapie de cuplu poate contribui la îmbunătățirea adaptării relaționale, la prevenirea dificultăților de comunicare și la creșterea capacității partenerilor de a face față provocărilor vieții cotidiene.

În concluzie, echilibrul emoțional și toleranța la stres pot fi considerate resurse psihologice fundamentale pentru menținerea stabilității și funcționalității relațiilor de cuplu. Dezvoltarea și consolidarea acestor resurse favorizează adaptarea psihologică, susține reziliența individuală și relațională și contribuie la construirea unor relații caracterizate prin stabilitate, satisfacție și capacitate de adaptare la provocările societății contemporane.

BIBLIOGRAFIE

- Boncu, Ș., & Turliuc, M. N. (2016). *Psihologia relațiilor interpersonale*. Polirom.
- Butler, E. A., Egloff, B., Wilhelm, F. H., Smith, N. C., Erickson, E. A., & Gross, J. J. (2003). The social consequences of expressive suppression. *Emotion*, 3(1), 48–67.
- Gottman, J. M. (2014). *The science of trust: Emotional attunement for couples*. W. W. Norton & Company.

Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the DERS. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1), 41–54.

Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271–299.

Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362.

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524.

Masten, A. S. (2015). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.

Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16(2), 172–186.

Simons, J. S., & Gaher, R. M. (2005). The Distres Tolerance Scale: Development and validation of a self-report measure. *Motivation and Emotion*, 29(2), 83–102.

SEXUAL SATISFACTION AS A PREDICTOR OF COUPLE SATISFACTION: GENDER DIFFERENCES AND THE INFLUENCE OF RELATIONSHIP DURATION

SATISFAȚIA SEXUALĂ CA PREDICTOR AL SATISFAȚIEI ÎN CUPLU: DIFERENȚE DE GEN ȘI INFLUENȚA DURATEI RELAȚIEI

Narcisa Gianina CARANFIL

PhD, University Lecturer, "Petre Andrei" University of Iași, Iași, Romania

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9252-0115>

Alexandra ACONSTANTINESEI

Clinical Psychologist, Psychotherapist in Training

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0376-4194>

Abstract. *This study investigates the relationship between sexual satisfaction and relationship satisfaction, as well as potential differences based on gender and relationship duration. The sample consisted of 99 adults aged between 18 and 65 years, all involved in romantic relationships. Participants completed a socio-demographic questionnaire, a sexuality assessment questionnaire developed for this research, and a relationship satisfaction scale measuring emotional and relational fulfillment. Pearson correlation analyses revealed a significant positive association between sexual satisfaction and overall relationship satisfaction ($p < .01$), indicating that higher levels of sexual fulfillment are linked to greater relational satisfaction. Independent samples t -tests showed partial gender differences ($p < .05$), with women reporting higher emotional involvement in sexual experiences, while men reported higher initiation frequency. Relationship duration was associated with increased emotional stability and a slight decrease in passion intensity. The findings support the role of sexual satisfaction as a significant predictor of relational cohesion and satisfaction.*

Keywords: *sexual satisfaction, relationship satisfaction, romantic relationships, gender differences, relationship duration*

Rezumat. *Studiul de față investighează relația dintre satisfacția sexuală și satisfacția în cuplu, precum și posibilele diferențe determinate de gen și de durata relației. Eșantionul a fost constituit din 99 de adulți cu vârste cuprinse între 18 și 65 de ani, aflați în relații romantice. Participanții au completat un chestionar socio-demografic, un chestionar de evaluare a sexualității elaborat pentru această cercetare și o scală de satisfacție în relație care măsoară împlinirea emoțională și relațională. Analizele de corelație Pearson au evidențiat o asociere pozitivă semnificativă între satisfacția sexuală și satisfacția generală în cuplu ($p < .01$), indicând faptul că nivelurile mai ridicate de împlinire sexuală sunt asociate cu o satisfacție relațională mai mare. Testele t pentru eșantioane independente au evidențiat diferențe parțiale de gen ($p < .05$), femeile raportând un nivel mai ridicat de implicare emoțională în experiențele sexuale, iar bărbații o frecvență mai mare a inițierii contactului sexual. Durata relației s-a asociat cu o stabilitate emoțională crescută și cu o ușoară diminuare a intensității pasiunii. Rezultatele susțin rolul satisfacției sexuale ca predictor semnificativ al coeziunii și satisfacției relaționale.*

Cuvinte-cheie: *satisfacție sexuală, satisfacție în cuplu, relații romantice, diferențe de gen, durata relației.*

INTRODUCERE

Satisfacția sexuală reprezintă una dintre componentele fundamentale ale funcționării relațiilor intime și constituie un indicator important al calității vieții de cuplu. Literatura de specialitate evidențiază faptul că experiența satisfacției sexuale depășește dimensiunea strict comportamentală a sexualității, fiind strâns asociată cu intimitatea emoțională, comunicarea interpersonală și stabilitatea relațională (Byers, 2005; Sprecher & Cate, 2004). Din această perspectivă, sexualitatea este considerată o expresie a dinamicii relaționale și a modului în care partenerii își construiesc și mențin apropierea emoțională.

Satisfacția relațională este definită ca evaluarea subiectivă a calității relației de cuplu și reflectă gradul în care nevoile afective, psihologice și sociale ale partenerilor sunt satisfăcute. Aceasta include dimensiuni precum sprijinul reciproc, comunicarea eficientă, încrederea, intimitatea și sentimentul de siguranță emoțională. Numeroase studii au demonstrat existența unei relații pozitive între satisfacția sexuală și satisfacția în cuplu, sugerând că o viață sexuală împlinitoare contribuie la consolidarea coeziunii relaționale și la creșterea nivelului general de bunăstare a partenerilor (Muisse, Impett & Desmarais, 2013).

Un aspect important în cercetarea relațiilor de cuplu îl constituie analiza diferențelor de gen în ceea ce privește percepția și exprimarea sexualității. Cercetările arată că femeile tind să atribuie o importanță mai mare dimensiunilor afective și relaționale ale experiențelor sexuale, în timp ce bărbații acordă o atenție sporită aspectelor comportamentale și frecvenței activităților sexuale (Baumeister, Catanese & Vohs, 2001). Aceste diferențe sunt rezultatul interacțiunii dintre factori biologici, psihologici și socio-culturali și influențează modul în care satisfacția sexuală contribuie la funcționarea relației.

Durata relației reprezintă un alt factor relevant pentru înțelegerea dinamicii sexuale și afective a cuplului. Deși relațiile de lungă durată sunt caracterizate printr-un nivel ridicat de stabilitate și siguranță emoțională, literatura de specialitate semnalează posibilitatea unei reduceri progresive a intensității pasiunii. Această transformare este considerată o etapă firească a evoluției relației, marcată de trecerea de la pasiunea romantică către forme mai profunde de intimitate și atașament (Perel, 2006).

Pornind de la aceste considerente teoretice, prezentul studiu urmărește investigarea relației dintre satisfacția sexuală și satisfacția în cuplu, precum și analiza diferențelor asociate genului și duratei relației.

MATERIALE ȘI METODE

Participanți. Eșantionul cercetării a fost constituit din 99 de adulți cu vârste cuprinse între 18 și 65 de ani, implicați în relații romantice stabile. Participanții provin din medii socio-demografice diverse, oferind o perspectivă variată asupra experiențelor relaționale și sexuale investigate.

Instrumente. În vederea colectării datelor au fost utilizate următoarele instrumente:

- chestionarul socio-demografic, destinat colectării informațiilor privind vârsta, genul, nivelul de educație și durata relației;

- chestionarul de evaluare a sexualității, elaborat pentru scopurile prezentei cercetări, care a evaluat satisfacția sexuală, frecvența activității sexuale și percepția asupra intimității;
- scala de satisfacție relațională, utilizată pentru măsurarea gradului de împlinire emoțională, a calității comunicării și a suportului reciproc în cadrul relației de cuplu.

Procedură. Participanții au fost informați cu privire la scopul cercetării și au completat instrumentele de evaluare în mod voluntar și anonim. Pe parcursul desfășurării studiului au fost respectate principiile etice specifice cercetării psihologice, inclusiv confidențialitatea datelor și obținerea consimțământului informat. Colectarea datelor s-a realizat într-o perioadă prestabilită, fără exercitarea unor forme de constrângere asupra participanților.

Analiza datelor. Prelucrarea statistică a datelor a fost realizată prin utilizarea coeficientului de corelație Pearson pentru examinarea relației dintre satisfacția sexuală și satisfacția relațională. Pentru analiza diferențelor dintre grupurile de participanți au fost aplicate teste *t* pentru eșantioane independente. Pragurile de semnificație statistică utilizate în interpretarea rezultatelor au fost $p < .05$ și $p < .01$.

REZULTATE

Analiza statistică a datelor a evidențiat existența unei corelații pozitive semnificative între satisfacția sexuală și satisfacția relațională ($p < .01$), confirmând ipoteza principală a cercetării. Participanții care au raportat niveluri mai ridicate de satisfacție sexuală au evaluat, de asemenea, relația de cuplu ca fiind mai satisfăcătoare din punct de vedere emoțional și relațional. Acest rezultat susține ideea că împlinirea sexuală constituie o componentă importantă a funcționării armonioase a relației de cuplu.

Analiza diferențelor de gen a evidențiat existența unor diferențe semnificative statistic, însă de amplitudine moderată ($p < .05$). Femeile au raportat un nivel mai ridicat de implicare emoțională în experiențele sexuale și au acordat o importanță mai mare dimensiunii afective a relației. În schimb, bărbații au indicat o frecvență mai ridicată a inițierii activității sexuale, sugerând existența unor particularități în modul de exprimare a sexualității și a rolurilor asumate în cadrul relației.

În ceea ce privește durata relației, rezultatele au evidențiat o asociere între creșterea vechimii relației și consolidarea stabilității emoționale a cuplului. Totodată, s-a observat o tendință de diminuare moderată a intensității pasiunii romantice, aspect care indică transformarea treptată a relației către forme de intimitate mai stabile și mai profunde.

DISCUȚII

Rezultatele obținute confirmă importanța satisfacției sexuale în menținerea satisfacției generale în cuplu și susțin concluziile formulate de cercetările anterioare din domeniul relațiilor intime. Asocierea pozitivă identificată între cele două variabile sugerează faptul că sexualitatea și funcționarea relațională reprezintă dimensiuni interdependente ale vieții de cuplu. O experiență sexuală percepută ca satisfăcătoare poate favoriza apropierea emoțională, consolidarea încrederii reciproce și creșterea sentimentului de siguranță în relație.

Diferențele de gen evidențiate în cadrul cercetării sunt în concordanță cu literatura de specialitate care descrie tendința femeilor de a integra experiențele sexuale într-un context afectiv și relațional mai amplu, în timp ce bărbații manifestă o orientare mai accentuată către aspectele comportamentale ale sexualității. Aceste particularități trebuie însă interpretate cu prudență, deoarece sunt influențate atât de caracteristicile individuale ale partenerilor, cât și de contextul social și cultural în care relația se dezvoltă.

Referitor la durata relației, rezultatele sugerează existența unui proces firesc de transformare a dinamicii cuplului. Reducerea treptată a intensității pasiunii nu reflectă neapărat o diminuare a calității relației, ci poate indica trecerea către forme mai mature de apropiere interpersonală, caracterizate prin atașament, încredere și stabilitate emoțională. Aceste dimensiuni contribuie la menținerea satisfacției relaționale pe termen lung și reprezintă factori importanți ai adaptării cuplului la schimbările inevitabile care apar pe parcursul relației.

De asemenea, rezultatele evidențiază rolul esențial al comunicării deschise și al exprimării reciproce a nevoilor și așteptărilor partenerilor. Capacitatea de a negocia diferențele și de a menține un climat de susținere reciprocă poate contribui semnificativ la păstrarea satisfacției sexuale și relaționale în diferitele etape ale vieții de cuplu.

CONCLUZII

Rezultatele cercetării confirmă faptul că satisfacția sexuală reprezintă un predictor important al satisfacției în cuplu, evidențiind interdependența dintre dimensiunile sexuale și emoționale ale relației. Nivelurile ridicate de satisfacție sexuală sunt asociate cu evaluări mai favorabile ale calității relației și cu un grad mai înalt de împlinire relațională.

Studiul a evidențiat, de asemenea, existența unor particularități asociate genului și duratei relației, care influențează modul în care partenerii percep și experimentează sexualitatea și relația de cuplu. Înțelegerea acestor aspecte poate contribui la dezvoltarea unor intervenții psihologice orientate spre consolidarea comunicării, creșterea intimității și menținerea satisfacției relaționale pe termen lung.

Având în vedere dimensiunea relativ redusă a eșantionului și utilizarea unor instrumente bazate pe autoevaluare, sunt recomandate cercetări viitoare care să includă eșantioane mai extinse și să investigheze în profunzime mecanismele psihologice care mediază relația dintre satisfacția sexuală și satisfacția în cuplu.

LIMITE ALE STUDIULUI

Deși rezultatele cercetării contribuie la o mai bună înțelegere a relației dintre satisfacția sexuală și satisfacția în cuplu, acestea trebuie interpretate în contextul anumitor limite metodologice.

În primul rând, dimensiunea relativ redusă a eșantionului ($N = 99$) limitează posibilitatea generalizării concluziilor la populații mai largi. Caracteristicile socio-demografice și culturale ale participanților pot influența modul de raportare a experiențelor sexuale și relaționale, afectând astfel reprezentativitatea rezultatelor.

În al doilea rând, cercetarea s-a bazat exclusiv pe instrumente de autoevaluare, metodă care poate genera diverse forme de distorsiune a răspunsurilor. În contextul investigării sexualității, participanții pot manifesta tendința de a furniza răspunsuri

social acceptabile sau de a evita raportarea unor aspecte considerate sensibile, ceea ce poate influența acuratețea datelor colectate.

O altă limită este reprezentată de caracterul transversal al studiului. Acest design permite identificarea asocierilor dintre variabile, însă nu oferă posibilitatea stabilirii unor relații de cauzalitate. În consecință, nu poate fi determinată direcția exactă a influenței dintre satisfacția sexuală și satisfacția relațională.

De asemenea, studiul nu a inclus o serie de factori psihologici și relaționali care ar putea influența semnificativ relația dintre variabilele analizate. Printre aceștia se numără stilurile de atașament, nivelul stresului perceput, calitatea comunicării, satisfacția personală sau caracteristicile de personalitate ale partenerilor. Integrarea acestor variabile ar putea oferi o perspectivă mai complexă asupra mecanismelor implicate în funcționarea relațiilor de cuplu.

DIRECȚII VIITOARE DE CERCETARE

Rezultatele obținute evidențiază necesitatea continuării investigațiilor privind interacțiunea dintre satisfacția sexuală și satisfacția relațională prin abordări metodologice mai complexe și mai diversificate.

O primă direcție de cercetare vizează realizarea unor studii longitudinale care să permită analiza evoluției în timp a satisfacției sexuale și relaționale și identificarea relațiilor de influență dintre aceste variabile. O astfel de abordare ar contribui la înțelegerea proceselor de schimbare și adaptare care caracterizează relațiile romantice pe termen lung. Totodată, extinderea eșantioanelor și includerea participanților proveniți din contexte culturale și sociale variate ar permite creșterea validității externe a rezultatelor și realizarea unor comparații interculturale relevante privind experiențele sexuale și relaționale.

Utilizarea unor metodologii mixte, care să combine analiza cantitativă cu metode calitative, ar putea oferi informații suplimentare despre semnificațiile atribuite de parteneri sexualității, intimității și satisfacției în cuplu. Această abordare ar facilita surprinderea complexității experiențelor individuale și relaționale, dincolo de indicatorii statistici tradiționali.

O altă direcție importantă constă în investigarea rolului unor variabile mediatore și moderatoare, precum comunicarea în cuplu, inteligența emoțională, stilurile de atașament, strategiile de reglare emoțională sau satisfacția personală. Analiza acestor factori poate contribui la explicarea mecanismelor psihologice prin care satisfacția sexuală influențează calitatea relației de cuplu.

În perspectivă aplicativă, cercetările viitoare pot evalua eficiența unor programe de consiliere psihologică și educație relațională orientate spre dezvoltarea comunicării, consolidarea intimității și optimizarea satisfacției sexuale. Rezultatele unor astfel de intervenții ar putea fundamenta strategii de prevenire a dificultăților relaționale și de promovare a bunăstării în cuplu.

BIBLIOGRAFIE

Baumeister, R. F., Catanese, K. R., Vohs, K. D. (2001). Is there a gender difference in strength of sex drive? *Personality and Social Psychology Review*, 5(3), 242–273.

Byers, E. S. (2005). Relationship satisfaction and sexual satisfaction: A longitudinal study. *Journal of Sex Research*, 42(2), 113–118.

Muise, A., Impett, E. A., Desmarais, S. (2013). Getting it on versus getting it over with: Sexual motivation, desire, and satisfaction in intimate relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(10), 1320–1332.

Perel, E. (2006). *Mating in captivity: Unlocking erotic intelligence*. HarperCollins.

Sprecher, S., Cate, R. (2004). Sexual satisfaction and sexual expression as predictors of relationship satisfaction and stability. In J. H. Harvey, A. Wenzel, S. Sprecher (Eds.), *Handbook of sexuality in close relationships* (235–256). Lawrence Erlbaum Associates.

HEALTH ANXIETY: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE ON MAINTENANCE MECHANISMS AND INTEGRATIVE INTERVENTIONS

ANXIETATEA LEGATĂ DE BOALĂ: O PERSPECTIVĂ MULTIDIMENSIONALĂ ASUPRA MECANISMELOR DE MENȚINERE ȘI A INTERVENȚIILOR INTEGRATIVE

Răzvan RĂDULESCU

Clinical Psychologist, Psychotherapist in Training, Iași , Master Student, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0376-4194>

Abstract. *Health anxiety is a multidimensional psychological condition characterized by persistent concerns regarding physical health and the tendency to interpret normal bodily sensations as indicators of serious illness. The present paper examines the cognitive, emotional, behavioral, and relational mechanisms involved in the development and maintenance of health anxiety from an integrative psychological perspective. Drawing on findings from the contemporary literature and an illustrative clinical case study, the paper highlights the role of dysfunctional beliefs, hypervigilance to bodily sensations, reassurance-seeking behaviors, and difficulties in emotional regulation in sustaining anxiety symptoms. An integrative framework combining cognitive-behavioral, psychodynamic, and body-oriented approaches is proposed as a means of addressing both the symptomatic manifestations and the underlying psychological processes associated with health anxiety. The analysis supports the value of integrative psychotherapy in facilitating long-term emotional adjustment and sustainable therapeutic change.*

Keywords: *health anxiety, integrative psychotherapy, cognitive distortions, emotional regulation, somatization.*

Rezumat. *Anxietatea legată de boală reprezintă o condiție psihologică multidimensională caracterizată prin preocupări persistente privind starea de sănătate și tendința de a interpreta senzațiile corporale obișnuite ca semne ale unor afecțiuni grave. Lucrarea analizează mecanismele cognitive, emoționale, comportamentale și relaționale implicate în dezvoltarea și menținerea anxietății de sănătate dintr-o perspectivă psihologică integrativă. Pe baza literaturii de specialitate și a unui studiu de caz clinic ilustrativ, sunt evidențiate rolul credințelor disfuncționale, al hiper-vigilenței față de senzațiile corporale, al comportamentelor de căutare a reasigurării și al dificultăților de reglare emoțională în perpetuarea simptomatologiei anxioase. Este propus un model integrativ care îmbină abordările cognitiv-comportamentale, psihodinamice și orientate pe corp, oferind o perspectivă comprehensivă asupra intervenției terapeutice. Rezultatele analizei susțin relevanța psihoterapiei integrative pentru obținerea unor schimbări terapeutice durabile și pentru optimizarea adaptării emoționale a persoanelor cu anxietate de sănătate.*

Cuvinte-cheie: *anxietate de sănătate, psihoterapie integrativă, distorsiuni cognitive, reglare emoțională, somatizare.*

INTRODUCTION

Health anxiety has increasingly been recognized as a distinct clinical phenomenon characterized by persistent concerns about physical health that are

maintained despite repeated medical reassurance. Unlike temporary health-related worries, health anxiety involves a stable tendency to misinterpret normal bodily sensations as indicators of serious illness, resulting in significant psychological distress and functional impairment.

Contemporary research suggests that health anxiety emerges from the interaction of cognitive, emotional, behavioral, and relational factors. From a cognitive-behavioral perspective, dysfunctional health-related beliefs and catastrophic interpretations of bodily sensations play a central role in the development and maintenance of anxiety symptoms (Salkovskis, 1989). Individuals with elevated health anxiety tend to overestimate the likelihood and severity of illness while selectively attending to bodily sensations perceived as threatening. Romanian clinical psychology literature similarly emphasizes the contribution of irrational cognitions and maladaptive schemas to the development of emotional disorders (David, 2012).

However, cognitive explanations alone may not fully account for the complexity of health anxiety. Personality organization, attachment experiences, and early relational patterns have been identified as important vulnerability factors that influence the individual's response to perceived health threats (Dafinoiu, 2002). From this perspective, health anxiety can be understood not only as a consequence of distorted cognitions but also as an expression of unresolved emotional conflicts, difficulties in emotional regulation, and maladaptive relational dynamics.

Given the multifaceted nature of the phenomenon, a comprehensive understanding of health anxiety requires an integrative framework that incorporates cognitive-behavioral, psychodynamic, and experiential perspectives. The present paper aims to examine the principal mechanisms involved in the development and maintenance of health anxiety and to highlight the relevance of integrative psychological interventions. Furthermore, an illustrative clinical case study is presented to demonstrate the practical applicability of these therapeutic approaches.

MATERIALS AND METHODS

The present paper is based on a qualitative theoretical analysis of the literature addressing health anxiety and its psychological treatment. Relevant publications were identified through a systematic search of international academic databases, including PubMed, Scopus, and Google Scholar.

The selection criteria included: (a) studies published between 1990 and 2025; (b) research examining cognitive, emotional, behavioral, and relational mechanisms associated with health anxiety; and (c) studies investigating the effectiveness of psychological interventions designed to reduce health-related anxiety symptoms.

An integrative analytical framework was employed to synthesize findings derived from cognitive-behavioral, psychodynamic, and integrative psychotherapy approaches. In addition, an illustrative clinical case study was analyzed to demonstrate the practical relevance of the theoretical concepts discussed and to explore the therapeutic implications of an integrative intervention model.

RESULTS

Mechanisms of Maintenance. The analysis of the literature suggests that health anxiety is maintained through the interaction of several cognitive, emotional,

behavioral, and interpersonal mechanisms that reinforce one another over time. These processes contribute to the persistence of anxiety even in the absence of objective medical evidence supporting the individual's health-related concerns.

Cognitive distortions. One of the central mechanisms involves the catastrophic interpretation of normal or ambiguous bodily sensations. Individuals with elevated health anxiety tend to perceive benign physical experiences as indicators of serious illness, while selectively attending to information that confirms their fears. Such cognitive biases contribute to the maintenance of anxiety and hinder the development of more realistic interpretations of bodily symptoms (Salkovskis, 1989; David, 2012).

Hypervigilance to bodily sensations. Excessive monitoring of physiological states increases awareness of normal bodily fluctuations and amplifies symptom perception. As attention becomes increasingly focused on potential signs of illness, minor sensations may acquire disproportionate significance, thereby reinforcing health-related concerns and anxiety.

Reassurance-seeking behaviors. Frequent medical consultations, repeated health-related searches, and requests for reassurance from family members or healthcare professionals often provide temporary relief. However, these behaviors ultimately maintain anxiety by preventing individuals from developing tolerance for uncertainty and by reinforcing the belief that danger is constantly present.

Avoidance behaviors. Avoidance of health-related information, medical settings, or situations perceived as threatening limits opportunities for corrective learning. Consequently, maladaptive beliefs remain unchallenged, contributing to the persistence of anxiety symptoms.

Emotional dysregulation. Difficulties in identifying, expressing, and regulating emotional experiences are frequently associated with increased somatic focus and symptom amplification. Emotional distress may be experienced and interpreted primarily through bodily sensations, thereby contributing to the maintenance of health anxiety (Holdevici, 2010).

Taken together, these mechanisms create a self-perpetuating cycle in which cognitive distortions, emotional vulnerability, and maladaptive coping strategies interact to sustain anxiety over time.

Clinical Case Study

Case Presentation

The client, A.M. (pseudonym), a 34-year-old male, sought psychological assistance due to persistent fears of suffering from a serious undiagnosed medical condition despite repeated medical evaluations and reassurances indicating the absence of significant pathology. The onset of symptoms coincided with a period of heightened occupational stress and increased exposure to illness within the family environment.

Assessment

The initial assessment revealed several clinically relevant features, including:

- elevated levels of generalized anxiety;
- pronounced hypervigilance to bodily sensations;
- frequent reassurance-seeking behaviors through medical consultations and online health searches;

- difficulties in emotional awareness and emotional expression.

The client reported substantial interference with daily functioning, including recurrent preoccupation with health-related concerns and persistent uncertainty regarding his physical condition.

Case Conceptualization

From an integrative perspective, the case was conceptualized across multiple levels of psychological functioning.

At the **cognitive level**, the client demonstrated catastrophic interpretations of bodily sensations and persistent beliefs regarding the likelihood of serious illness.

At the **behavioral level**, reassurance-seeking and avoidance behaviors contributed to the maintenance of anxiety by reducing opportunities for corrective experiences.

At the **emotional level**, the client exhibited heightened vulnerability, difficulties in emotional regulation, and an underlying fear of loss and uncertainty.

At the **relational level**, the symptoms appeared to be associated with a strong need for control, predictability, and interpersonal security.

From a psychodynamic perspective, the somatic preoccupations could also be understood as symbolic expressions of unresolved internal conflicts and unprocessed emotional experiences (Zamfirescu, 2012).

Intervention

The therapeutic intervention combined techniques derived from cognitive-behavioral, experiential, and body-oriented approaches. The treatment process included:

- cognitive restructuring aimed at challenging catastrophic beliefs;
- graduated exposure to health-related fears and uncertainty;
- emotional awareness and emotional regulation exercises;
- grounding techniques and body-oriented interventions designed to increase tolerance of bodily sensations and promote self-regulation.

Therapeutic Outcomes

Following approximately twelve psychotherapy sessions, the client reported meaningful improvements across several domains of functioning. A noticeable reduction in the intensity and frequency of health-related anxiety was observed, accompanied by a decreased reliance on reassurance-seeking behaviors. The client demonstrated improved emotional awareness and greater ability to identify and articulate emotional states. Furthermore, he reported increased tolerance of bodily sensations without automatically interpreting them as signs of serious illness.

Overall, the intervention contributed to enhanced psychological flexibility, reduced symptom-related distress, and a more adaptive relationship with both emotional experiences and bodily sensations.

DISCUSSION

The findings of the present analysis suggest that health anxiety cannot be fully understood through a single theoretical perspective. Although cognitive-behavioral models provide a robust explanation of the role of dysfunctional beliefs, catastrophic interpretations, and maladaptive coping behaviors, they may not entirely account for the emotional and relational dimensions underlying the disorder.

The literature reviewed highlights the importance of considering health anxiety as a multidimensional phenomenon shaped by the interaction of cognitive processes, emotional vulnerabilities, interpersonal experiences, and patterns of self-regulation. Persistent health-related concerns often reflect not only distorted interpretations of bodily sensations but also broader difficulties in coping with uncertainty, vulnerability, loss, and emotional distress.

Within this context, integrative psychotherapy offers a comprehensive framework that combines symptom-focused interventions with approaches aimed at exploring deeper psychological processes. By incorporating cognitive restructuring, emotional processing, body awareness, and relational exploration, integrative interventions facilitate both symptom reduction and the development of more adaptive ways of understanding and managing internal experiences.

The clinical case presented in this paper illustrates the practical value of such an approach. The observed reduction in anxiety symptoms, together with improvements in emotional awareness and tolerance of bodily sensations, supports the assumption that combining cognitive-behavioral and experiential techniques may contribute to more stable and sustainable therapeutic outcomes. These findings are consistent with contemporary perspectives emphasizing the importance of individualized and flexible treatment strategies in the management of health anxiety.

At the same time, the present study highlights the need for further investigation of the mechanisms through which emotional and relational factors interact with cognitive processes in maintaining health anxiety. A more nuanced understanding of these interactions may contribute to the development of increasingly effective intervention models.

CONCLUSIONS

Health anxiety represents a complex and multidimensional psychological condition maintained through the interaction of cognitive distortions, maladaptive behavioral patterns, emotional dysregulation, and relational dynamics. The persistence of symptoms is often reinforced by catastrophic interpretations of bodily sensations, hypervigilance, reassurance-seeking behaviors, and difficulties in managing emotional experiences.

The present analysis supports the view that effective intervention requires a comprehensive therapeutic approach addressing both the observable manifestations of anxiety and the underlying psychological mechanisms that sustain them. Integrative psychotherapy appears particularly well suited to this objective, as it combines evidence-based cognitive-behavioral techniques with interventions focused on emotional processing, body awareness, and relational functioning.

The illustrative clinical case presented in this paper demonstrates the potential benefits of such an approach, highlighting improvements in symptom management, emotional awareness, and psychological flexibility. These findings suggest that therapeutic interventions targeting multiple levels of functioning may facilitate more durable and meaningful change than approaches focused exclusively on symptom reduction.

Future research should further examine the effectiveness of integrative treatment models through empirical studies involving larger and more diverse clinical populations. Particular attention should be given to the identification of mediating and

moderating factors that influence therapeutic outcomes, as well as to the development of individualized intervention protocols tailored to the specific needs of individuals experiencing health anxiety.

BIBLIOGRAPHY

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Barsky, A. J., Wyshak, G. (1990). Hypochondriasis and somatosensory amplification. *Psychiatry Research*, 34(3), 323–334.
- David, D. (2012). *Psihologie clinică și psihoterapie*. Polirom.
- Dafinoiu, I. (2002). *Personalitatea: metode de evaluare clinică*. Polirom.
- Holdevici, I. (2010). *Psihoterapia anxietății*. C.H. Beck.
- Leahy, R. L. (2017). *Cognitive therapy techniques*. Guilford Press.
- Salkovskis, P. M. (1989). Somatic problems. In K. Hawton, P. M. Salkovskis, J. Kirk, D. M. Clark (Eds.), *Cognitive behaviour therapy for psychiatric problems: A practical guide* (pp. 235–276). Oxford University Press.
- Taylor, S., Asmundson, G. J. G. (2004). *Treating health anxiety: A cognitive-behavioral approach*. Guilford Press.
- Warwick, H. M. C., Salkovskis, P. M. (1990). Hypochondriasis. *Behaviour Research and Therapy*, 28(2), 105–117.
- Zamfirescu, V. D. (2012). *Introducere în psihanaliză*. Trei.

VULNERABILITIES OF DEMOCRACY IN THE DIGITAL AGE: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INFORMATIONAL MANIPULATION

VULNERABILITĂȚILE DEMOCRAȚIEI ÎN ERA DIGITALĂ: MECANISME PSIHOLOGICE ALE MANIPULĂRII INFORMAȚIONALE

Zinaida GRIBINCEA

Assistant Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Republic of Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5892-1617>

Abstract. *The transformations driven by the expansion of the digital environment have substantially altered the conditions under which contemporary democracy operates, affecting both public opinion formation and deliberative processes. This article examines the vulnerabilities of democracy in the digital age by focusing on the psychological mechanisms that facilitate informational manipulation. The central premise is that new information technologies do not independently generate a democratic crisis; rather, they exploit individuals' pre-existing cognitive and emotional predispositions, amplifying their effects at the societal level.*

The analysis highlights the role of cognitive biases in the processing of political information, with particular emphasis on confirmation bias, cognitive heuristics, and the illusory truth effect. Under conditions of information overload, characteristic of the digital environment, individuals tend to rely on heuristic processing, favouring information that confirms their existing beliefs while disregarding dissonant evidence. This dynamic reduces the capacity for critical evaluation and facilitates the internalization of manipulative content. The article also examines the role of emotions in reinforcing democratic vulnerabilities. Content that evokes fear, anger, or indignation is more likely to be shared and internalized, thereby contributing to affective polarization and attitudinal radicalization.

Another key mechanism explored is social identity. Identification with political or ideological groups selectively shapes the perception and interpretation of information, generating "us versus them" dynamics. In digital environments, these processes are intensified through repeated exposure to homogeneous perspectives, reinforcing pre-existing convictions and contributing to the fragmentation of the public sphere. Consequently, informational manipulation operates not only through the dissemination of false content but also through the activation and exploitation of fundamental psychological mechanisms that shape social cognition.

The interaction between cognitive vulnerabilities, the emotionalization of public discourse, and identity dynamics contributes to the weakening of democratic deliberation, the erosion of institutional trust, and the decline of social cohesion. Safeguarding democracy in the digital age therefore requires a thorough understanding of these psychological mechanisms, as well as the development of strategies aimed at strengthening critical thinking and cognitive resilience at both the individual and collective levels.

Keywords: *cognitive biases, democratic deliberation, democracy, digital disinformation, social identity, democratic vulnerabilities, informational manipulation, affective polarization, cognitive resilience.*

Rezumat. *Transformările generate de expansiunea mediului digital au modificat substanțial condițiile de funcționare ale democrației contemporane, afectând atât procesele*

de formare a opiniei publice, cât și mecanismele deliberative. Articolul analizează vulnerabilitățile democrației în era digitală, cu accent pe mecanismele psihologice care facilitează manipularea informațională. Premisa centrală este că noile tehnologii informaționale nu creează în mod autonom criza democratică, ci exploatează predispozițiile cognitive și emoționale preexistente ale indivizilor, amplificându-le efectele la scară societală.

Analiza evidențiază rolul distorsiunilor cognitive în procesarea informației politice, cu accent asupra biasului de confirmare, euristicilor cognitive și efectului adevărului iluzoriu (*illusory truth effect*). În condițiile supraîncărcării informaționale specifice mediului digital, indivizii tind să recurgă la procesare euristică, favorizând informațiile congruente cu propriile convingeri și respingând datele disonante. Această dinamică reduce capacitatea de evaluare critică și facilitează internalizarea conținutului manipulativ. În paralel, articolul examinează rolul emoțiilor în consolidarea vulnerabilităților democratice. Conținutul care activează frica, furia sau indignarea are o probabilitate mai mare de distribuire și internalizare, contribuind la polarizarea afectivă și la radicalizarea atitudinală.

Un alt mecanism esențial analizat este cel al identității sociale. Apartenența la grupuri politice sau ideologice influențează selectiv percepția și interpretarea informației, generând dinamici de tip „noi versus ei”. În mediul digital, aceste procese sunt intensificate prin expunerea repetată la perspective omogene, ceea ce conduce la consolidarea convingerilor preexistente și la fragmentarea spațiului public. Astfel, manipularea informațională nu operează exclusiv prin falsificarea conținutului, ci prin activarea și exploatarea mecanismelor psihologice fundamentale care structurează cogniția socială.

Interacțiunea dintre vulnerabilitățile cognitive, emoționalizarea discursului public și dinamica identitară contribuie la slăbirea deliberării democratice, la erodarea încrederii instituționale și la diminuarea coeziunii sociale. În concluzie, protejarea democrației în era digitală presupune înțelegerea aprofundată a acestor mecanisme psihologice și dezvoltarea unor strategii de consolidare a gândirii critice și a rezilienței cognitive la nivel individual și colectiv.

Cuvinte-cheie: *bias de confirmare, distorsiuni cognitive, deliberare democratică, democrație, dezinformare digitală, identitate socială, vulnerabilități democratice, manipulare informațională, polarizare afectivă, reziliență cognitivă.*

INTRODUCERE

În era digitală, democrația este din ce în ce mai expusă unor riscuri sistemice generate de transformarea profundă a mediului informațional și de proliferarea tehnologiilor capabile să influențeze percepțiile și comportamentele indivizilor. Fluxurile accelerate de informații și dezinformări, amplificate de algoritmi și platforme digitale, exploatează mecanisme psihologice precum biasul de confirmare, sugestia emoțională și efectul de primă impresie, diminuând capacitatea cetățenilor de a analiza critic realitatea.

În acest context, instrumente precum știrile false (*fake news*) și tehnologiile *deepfake* nu doar distorsionează adevărul, ci creează realități alternative credibile, capabile să manipuleze opinia publică și să influențeze procesele democratice. Totodată, structura rețelelor sociale favorizează formarea unor comunități omogene și polarizate, în cadrul cărora informațiile sunt validate mai degrabă pe criterii emoționale decât raționale. Astfel, interacțiunea dintre tehnologie și vulnerabilitățile cognitive ale indivizilor devine un factor esențial pentru înțelegerea crizei contemporane a democrației.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezenta cercetare se bazează pe o revizuire sistematică a literaturii științifice privind vulnerabilitățile democrației în era digitală, cu accent pe mecanismele psihologice ale manipulării informaționale și pe rolul tehnologiilor emergente în acest proces. Au fost analizate studii și cercetări publicate în reviste științifice indexate în baze de date academice relevante, precum Google Scholar, Scopus și Web of Science.

Criteriile de selecție au vizat lucrări care abordează conceptele de dezinformare, manipulare informațională și influența acestora asupra proceselor democratice, precum și studii care examinează mecanismele cognitive implicate, inclusiv biasurile cognitive, sugestia emoțională și efectele expunerii la conținut digital. De asemenea, au fost incluse cercetări privind impactul platformelor digitale, al algoritmilor și al tehnologiilor de tip *deepfake* asupra formării opiniei publice și a dinamicii participării democratice.

REZULTATELE CERCETĂRII

Revizuirea literaturii indică faptul că, în secolul XXI, dezvoltarea tehnologiilor informației și comunicațiilor (TIC) a generat transformări semnificative în aproape toate sferele vieții sociale. În prezent, procesele de virtualizare și digitalizare influențează profund modul de viață al indivizilor în domeniile social, cultural, economic, politic, religios și instituțional (Blühdorn și Butzlaff, 2020).

În ceea ce privește democrația, dezvoltarea accelerată a tehnologiilor digitale a generat noi vulnerabilități și forme de manifestare a proceselor democratice, reconfigurând modalitățile de participare civică, transformând comunicarea politică și influențând procesele de formare a opiniei publice. În același timp, aceste transformări amplifică riscurile asociate dezinformării, polarizării și manipulării informaționale.

Caracteristicile spațiului digital contemporan

Spațiul digital contemporan se caracterizează printr-o complexitate structurală și funcțională fără precedent, rezultată din convergența tehnologiilor informaționale avansate, a platformelor globale și a noilor practici sociale emergente. Una dintre trăsăturile sale fundamentale este hiperconectivitatea, care permite interacțiuni continue, în timp real, între indivizi, instituții și sisteme automatizate. Această conectivitate permanentă a determinat o reconfigurare profundă a relațiilor sociale, influențând modul în care indivizii comunică, accesează informația și participă la viața publică. În acest sens, rețelele digitale nu mai funcționează doar ca instrumente de comunicare, ci ca infrastructuri sociale care modelează comportamente și norme colective (Castells, 2001).

O altă caracteristică esențială este platformizarea societății, proces prin care interacțiunile sociale, economice și politice sunt mediate de platforme digitale dominante. Acestea funcționează pe baza colectării și procesării masive a datelor, generând noi forme de putere și control. Utilizatorii devin simultan consumatori și producători de conținut, fiind integrați într-un sistem de monitorizare și analiză continuă a comportamentului online. Potrivit lui Van Dijck și colaboratorilor, platformele digitale operează prin mecanisme opace care influențează fluxurile informaționale și produc asimetrii în accesul la cunoaștere (Van Dijck et al., 2018).

Un alt element definitoriu al spațiului digital contemporan este cuantificarea digitală, respectiv transformarea experiențelor umane în date cuantificabile utilizate în analize predictive. Această dinamică este strâns legată de conceptul de „capitalism al supravegherii”, în cadrul căruia datele personale devin resurse economice esențiale (Zuboff, 2019). Actorii dominanți din mediul digital utilizează aceste date pentru a anticipa și influența comportamentele utilizatorilor, ceea ce ridică probleme importante privind autonomia individuală și protecția vieții private.

În paralel, spațiul digital este caracterizat de accelerarea fluxurilor informaționale, fenomen care transformă atât producerea, cât și consumul informației. Viteza de circulație a conținutului online favorizează viralizarea mesajelor, dar și proliferarea dezinformării. În acest context, granița dintre fapt și opinie devine tot mai difuză, iar capacitatea utilizatorilor de a evalua critic informațiile este diminuată (Quattrociochi și Vicini, 2017).

În contextul personalizării conținutului digital și al utilizării intensive a datelor despre utilizatori, platformele online optimizează permanent fluxurile informaționale în funcție de preferințele individuale. Algoritmii de recomandare contribuie la formarea „bulelor informaționale”, în cadrul cărora indivizii sunt expuși predominant la conținuturi compatibile cu propriile convingeri, accentuând astfel polarizarea socială (Pariser, 2011).

O caracteristică distinctivă a mediului digital contemporan este dimensiunea emoțională a comunicării, în care conținuturile care generează emoții intense, precum frica, indignarea sau entuziasmul, au o probabilitate semnificativ mai mare de a deveni virale (Berger și Milkman, 2012). Această tendință este exploatată frecvent în strategiile de manipulare informațională, în care apelul la emoții substituie adesea argumentarea rațională și afectează calitatea dezbaterii publice și procesele de formare a opiniei. Totodată, fenomenul este amplificat de ecosistemele platformelor sociale, în care algoritmii privilegiază angajamentul emoțional în detrimentul raționalității discursului public (Vosoughi et al., 2018).

În paralel, spațiul digital contemporan este marcat de hibridizarea realității, proces prin care granițele dintre real și virtual devin tot mai difuze ca urmare a dezvoltării inteligenței artificiale și a sistemelor generative de conținut. Tehnologii precum deepfake-urile permit crearea unor materiale audio-video extrem de realiste, capabile să distorsioneze percepția asupra realității și să influențeze opinia publică prin simularea autenticității (Chesney și Citron, 2019).

Această evoluție tehnologică amplifică riscurile asociate manipulării informaționale și contribuie la erodarea încrederii în sursele tradiționale de informare, într-un context în care producerea și distribuirea conținutului fals devin tot mai accesibile și sofisticate (Zuboff, 2019).

În fine, spațiul digital este caracterizat de procese accentuate de individualizare și fragmentare socială. Rețelele sociale favorizează formarea unor comunități bazate pe afinități și interese comune; totuși, acestea devin adesea izolate unele de altele, limitând dialogul și schimbul de perspective. Bauman (2008) descrie aceste structuri prin metafora sociologică a „comunităților de tip garderobă” (*cloakroom communities*), care oferă un sentiment temporar de apartenență fără a contribui la consolidarea unui spațiu public coeziv.

Impactul tehnologiei asupra proceselor democratice

Globalizarea a redus numeroase bariere care limitau anterior interacțiunile în comunitatea globală. Acest proces a fost facilitat de dezvoltarea accelerată a tehnologiei, a informației și a comunicațiilor, care a extins considerabil accesul la informație și a amplificat interconectarea dintre indivizi, instituții și societăți. Transformările modelelor democratice și ale guvernării au avut loc concomitent cu această expansiune a tehnologiilor informaționale și a proceselor de globalizare. Progresele în domeniul tehnologiei, informației și comunicațiilor au modificat modalitățile de funcționare a sistemelor democratice și ale instituțiilor publice, permițând desfășurarea unui număr tot mai mare de activități în spațiul digital (Blühdorn și Butzlaff, 2020).

Dezvoltarea practicilor democratice în contextul progresului tehnologiilor informației și comunicațiilor a generat numeroase transformări și a oferit multiple oportunități. Mediul digital facilitează accesul cetățenilor la informație și exprimarea opiniilor în spațiul public. Conceptul de democrație digitală este asociat cu utilizarea tehnologiilor și rețelelor digitale în procesele politice și guvernamentale. În acest context, tehnologia influențează semnificativ mobilizarea politică, strategiile electorale și formarea opiniei publice.

Totodată, democrația digitală este asociată cu dezvoltarea guvernării electronice (*e-government*), a votului electronic (*e-voting*) și a noilor forme de mobilizare socială. Vlachokyriakos și colaboratorii (2014) arată că introducerea votului electronic a contribuit la creșterea eficienței și eficacității procesului electoral.

Literatura de specialitate evidențiază atât efectele pozitive, cât și pe cele negative ale digitalizării proceselor democratice. Printre avantajele majore se numără facilitarea exprimării opiniilor, constituirea comunităților civice, organizarea protestelor, monitorizarea activității instituțiilor publice și participarea cetățenilor la dezbaterile problemelor de interes public. Din această perspectivă, spațiul digital poate contribui la aprofundarea practicilor democratice, oferind utilizatorilor oportunități sporite de exprimare și implicare civică. Cu toate acestea, exercitarea libertății de exprimare presupune respectarea normelor etice și a drepturilor fundamentale, pentru a preveni utilizarea abuzivă a mediului virtual (Nasution, 2020).

Existența rețelelor sociale și a spațiului virtual poate aduce beneficii semnificative vieții democratice. Actorii sociali beneficiază de acces facil la informații și își pot exprima opiniile și interesele prin intermediul unor platforme precum Instagram, WhatsApp, Facebook, X (fostul Twitter), TikTok, Line, bloguri și site-uri web. În același timp, utilizatorii sunt expuși unei diversități crescute de perspective și interpretări ale realității sociale. Această accesibilitate extinsă poate susține informarea, exprimarea opiniilor și mobilizarea cetățenilor în jurul unor teme relevante pentru funcționarea democrației. Wells (2014) susține că rețelele sociale stimulează dezvoltarea participării civice și sporesc interesul cetățenilor pentru problemele politice.

Transformarea digitală a societății contemporane a produs schimbări profunde în funcționarea proceselor democratice, în special prin redefinirea spațiului public, a comunicării politice și a participării civice. Platformele digitale au devenit infrastructuri esențiale ale dezbaterii publice, facilitând accesul rapid la informație, dar și accelerând circulația conținutului politic, inclusiv a dezinformării. În acest

context, funcționarea democrației devine tot mai dependentă de arhitectura tehnologică a platformelor și de logica algoritmică ce determină vizibilitatea informației (Castells, 2010).

Tehnologia digitală generează atât oportunități, cât și riscuri pentru sfera publică democratică. Discursul public este astăzi mai complex și mai fragmentat decât oricând. Impactul digitalizării asupra spațiului public poate fi comparat cu cel al marilor transformări produse anterior de apariția scrisului și a tiparului. Comparativ cu sfera publică mediată de mass-media descrisă de Habermas în anii 1960, digitalizarea a extins considerabil numărul și diversitatea actorilor implicați în dezbateră publică.

Jürgen Habermas afirmă că „discursurile nu conduc”, însă ele generează putere comunicațională. În cadrul teoriei democrației deliberative, această putere orientează și legitimează exercitarea puterii administrative prin raportare la principii precum raționalitatea și egalitatea. Totuși, puterea comunicațională poate fi utilizată și în scopuri de manipulare, mobilizare sau demobilizare politică. Exemple relevante pot fi observate în noile medii digitale, unde rețelele sociale sunt utilizate atât de actorii politici consacrați, cât și de cei emergenți pentru a influența opiniile și comportamentele unor segmente specifice de populație (Habermas, 2005).

Unul dintre cele mai importante efecte ale tehnologiei asupra democrației îl reprezintă transformarea comunicării politice într-un proces mediat algoritmic. Platformele digitale utilizează sisteme de recomandare care prioritizează conținutul în funcție de nivelul de angajament pe care îl generează, și nu în funcție de acuratețea sau relevanța sa democratică. Această logică favorizează conținuturile emoționale și polarizante, influențând percepțiile publice și comportamentul electoral. În consecință, procesele democratice devin mai vulnerabile la manipulare informațională și la distorsionarea deliberării publice (Tufekci, 2015).

Democrația în era digitală presupune și o serie de provocări asociate nivelului de alfabetizare digitală și utilizării responsabile a rețelelor sociale. Sunt frecvent întâlnite situații de încălcare a normelor etice și de utilizare necorespunzătoare a mediului virtual, manifestate prin răspândirea informațiilor false, discursuri instigatoare la ură, defăimare și alte forme similare de comportament online. Aceste fenomene reprezintă provocări majore pentru funcționarea democratică a societății. În acest context, respectarea normelor etice și a conduitei responsabile în exprimarea opiniilor devine o condiție esențială pentru menținerea unui spațiu digital sănătos și democratic (Mahliana, 2019).

Democrația digitală exercită un impact semnificativ asupra societății și guvernării, contribuind la consolidarea proceselor democratice prin facilitarea controlului civic și a exprimării opiniilor cetățenilor cu privire la problemele de interes public. În același timp, instituțiile statului au responsabilitatea de a susține informarea și educarea continuă a populației privind utilizarea critică și responsabilă a tehnologiilor digitale și a platformelor online (Blühdorn și Butzlaff, 2020).

Un alt efect major al digitalizării îl reprezintă proliferarea dezinformării și a știrilor false în mediul online. Studiile arată că informațiile false se răspândesc mai rapid decât cele veridice, în special datorită caracterului lor emoțional și senzational. Acest fenomen afectează în mod direct calitatea deliberării democratice, deoarece cetățenii ajung să își fundamenteze deciziile politice pe informații distorsionate. În

același timp, actorii politici și grupurile de interese pot exploata aceste dinamici pentru a influența percepțiile și comportamentele publicului (Vosoughi et al., 2018).

Tehnologiile digitale contribuie, de asemenea, la fragmentarea spațiului public prin formarea camerelor de ecou și a bulelor informaționale. Algoritmii platformelor sociale tind să expună utilizatorii predominant la conținut care le confirmă convingerile existente, reducând contactul cu perspective alternative și informații contradictorii (Pariser, 2011). Acest proces favorizează polarizarea politică și diminuează capacitatea societății de a construi consens democratic. Pe termen lung, asemenea dinamici contribuie la scăderea încrederii în instituțiile democratice și în mass-media tradițională (Sunstein, 2017).

În plus, tehnologiile emergente, precum inteligența artificială și sistemele *deepfake*, amplifică riscurile pentru democrație prin generarea unor conținuturi hiperrealiste, dar false. Aceste instrumente pot fi utilizate pentru manipularea opiniei publice, compromiterea liderilor politici sau influențarea proceselor electorale. Problema majoră constă în dificultatea de a distinge între conținutul autentic și cel generat artificial, ceea ce contribuie la erodarea încrederii în informațiile vizuale și audio (Chesney și Citron, 2019).

Pe lângă aceste riscuri, tehnologia oferă și oportunități importante pentru consolidarea democrației, în special prin stimularea participării civice. Platformele digitale facilitează mobilizarea rapidă a cetățenilor, organizarea mișcărilor sociale și accesul la dezbateri publice de amploare globală. Totuși, eficiența acestor forme de participare depinde de nivelul competențelor digitale ale utilizatorilor și de contextul socio-politic în care acestea sunt utilizate. În consecință, tehnologia nu produce automat democratizare, ci funcționează ca un instrument ambivalent, ale cărui efecte depind de modalitățile de utilizare și de cadrul instituțional existent (Bennett și Segerberg, 2013).

Platformele digitale funcționează pe baza colectării masive de date personale, utilizate pentru profilarea utilizatorilor și personalizarea conținutului politic. Acest model economic, descris prin conceptul de „capitalism al supravegherii”, ridică probleme semnificative privind autonomia individuală, influențarea comportamentală și transparența proceselor democratice (Zuboff, 2019).

Problemele care apar într-o societate democratică digitalizată constituie provocări majore ce necesită înțelegere, prevenire și gestionare eficientă. Cercetările privind democrația digitală, atât din perspectivă științifică, cât și politică, sunt esențiale, deoarece pot genera implicații importante pentru evoluția viitoare a vieții democratice. În consecință, acest domeniu continuă să prezinte un interes crescut pentru cercetători, care urmăresc să înțeleagă modul în care democrația digitală este conceptualizată, implementată și poate contribui la consolidarea proceselor democratice în societățile contemporane.

Riscuri: dezinformare, polarizare și manipulare

Tehnologia exercită un impact profund ambivalent asupra proceselor democratice. Pe de o parte, extinde posibilitățile de participare civică și accesul la informație, iar pe de altă parte, amplifică riscurile asociate manipulării, polarizării și dezinformării. Viitorul democrației depinde de capacitatea societăților de a reglementa platformele digitale, de a promova alfabetizarea media și de a asigura transparența algoritmică. În absența acestor măsuri, infrastructura digitală riscă să

devină un factor de vulnerabilizare a democrației, mai degrabă decât unul de consolidare a acesteia (Gillespie, 2018).

În era digitală, unul dintre cele mai acute riscuri pentru funcționarea democrației îl constituie proliferarea dezinformării. Platformele online facilitează distribuirea rapidă și pe scară largă a conținutului fals sau înșelător, adesea în absența unor mecanisme eficiente de verificare. Algoritmii de personalizare prioritizează conținutul care maximizează angajamentul utilizatorilor, chiar și atunci când acesta nu este veridic, contribuind la crearea unor medii informaționale distorsionate. În plus, studiile empirice arată că informațiile false se propagă mai rapid decât cele adevărate, datorită caracterului lor emoțional și surprinzător, ceea ce amplifică impactul dezinformării asupra opiniei publice (Vosoughi et al., 2018).

Un alt risc major este polarizarea societății, accentuată de mecanismele psihologice și tehnologice specifice mediului digital. Conform lui Cass Sunstein (2017), expunerea selectivă la informații și interacțiunea predominantă cu persoane care împărtășesc aceleași convingeri favorizează formarea „camerelor de ecou”. Aceste spații informaționale omogene reduc diversitatea opiniilor și întăresc prejudecățile existente, favorizând radicalizarea pozițiilor. Polarizarea generată în acest mod slăbește deliberarea democratică și capacitatea societății de a construi consens, afectând coeziunea socială și stabilitatea instituțională (Sunstein, 2017).

Manipularea informațională reprezintă un proces deliberat de influențare a percepțiilor, atitudinilor și comportamentelor indivizilor prin controlul, distorsionarea sau selectarea strategică a informației. Spre deosebire de comunicarea persuasivă, aceasta implică adesea ascunderea intenției reale și exploatarea vulnerabilităților cognitive ale receptorilor. Totodată, manipularea informațională este strâns legată de dinamica mediului online, în care algoritmii favorizează conținutul emoțional și polarizant. Eli Pariser (2011) subliniază că personalizarea informației reduce expunerea la perspective divergente, creând condiții favorabile consolidării unor narațiuni distorsionate.

Manipularea informațională se manifestă sub multiple forme, adaptate contextului tehnologic și politic. Una dintre cele mai răspândite este fenomenul *fake news*, care constă în crearea și distribuirea deliberată de informații false sau înșelătoare. Cercetările realizate de Vosoughi și colaboratorii (2018) evidențiază faptul că știrile false se răspândesc mai rapid și mai amplu decât informațiile veridice, datorită atractivității lor emoționale și caracterului surprinzător.

Propaganda reprezintă o altă formă clasică de manipulare, adaptată noilor medii digitale. Aceasta implică utilizarea sistematică a informației pentru promovarea unei anumite agende politice sau ideologice. În analiza lui Cass Sunstein (2017), propaganda contemporană beneficiază de infrastructura rețelelor sociale, unde mesajele pot fi direcționate către audiențe specifice, amplificând efectele de polarizare și radicalizare.

O formă emergentă și deosebit de sofisticată este reprezentată de tehnologiile de tip *deepfake*, care utilizează inteligența artificială pentru a crea conținut audio-video fals, dar extrem de realist. Aceste instrumente pot fi folosite pentru discreditarea persoanelor publice sau pentru influențarea percepțiilor alegătorilor, subminând încrederea în autenticitatea informațiilor digitale. În contextul dezvoltării accelerate a

inteligenței artificiale, riscurile asociate tehnologiilor *deepfake* sunt amplificate de dificultatea identificării acestora și de viteza ridicată de distribuire în mediul online.

În plus, manipularea poate lua forme mai subtile, precum *framing*-ul selectiv, omiterea informațiilor relevante sau utilizarea titlurilor senzationaliste (*clickbait*), toate contribuind la distorsionarea percepției realității. Aceste strategii nu presupun neapărat falsificarea integrală a informației, însă pot produce efecte similare asupra opiniei publice (Spinde et al., 2021).

Manipularea informațională implică o varietate de actori, de la entități statale și organizații politice până la grupuri economice sau indivizi. Actorii statali utilizează frecvent campanii de dezinformare ca instrumente de influență geopolitică, în timp ce actorii non-statali urmăresc adesea obiective economice, comerciale sau ideologice.

În analiza lui Shoshana Zuboff (2019), marile platforme digitale ocupă o poziție ambivalentă, fiind simultan canale de difuzare și actori economici care beneficiază de pe urma angajamentului generat de conținutul manipulator.

Rețelele sociale constituie unul dintre principalele canale de propagare a manipulării informaționale datorită accesibilității ridicate și vitezei de circulație a conținutului. Algoritmii acestor platforme prioritizează mesajele care generează reacții intense, favorizând distribuirea conținuturilor polarizante sau false. Această logică algoritmică contribuie la formarea unor ecosisteme informaționale fragmentate, în care manipularea devine mai eficientă (Pariser, 2011).

Mass-media tradițională, deși supusă unor standarde jurnalistice mai stricte, nu este imună la manipulare. Presiunile economice și competiția pentru audiență pot favoriza practici precum senzationalismul sau prezentarea selectivă a informațiilor (McCombs, 2004).

În plus, interacțiunea dintre mass-media și rețelele sociale generează un circuit informațional complex, în cadrul căruia conținutul manipulator poate fi amplificat și legitimat (Kietzmann et al., 2011).

Prin urmare, manipularea informațională trebuie analizată ca un fenomen sistemic, rezultat din interacțiunea dintre actori diverși și infrastructuri tehnologice complexe. În acest ecosistem, granița dintre producătorii și consumatorii de informație devine tot mai difuză, iar responsabilitatea pentru calitatea informației este distribuită la multiple niveluri ale societății.

În ansamblu, interacțiunea dintre dezinformare, polarizare și manipulare generează un mediu informațional fragil, în care încrederea în instituțiile democratice și în mass-media tradițională este erodată. Aceste riscuri nu acționează izolat, ci se potențează reciproc, creând un cerc vicios care afectează calitatea deliberării publice și legitimitatea deciziilor politice. În acest context, înțelegerea mecanismelor psihologice aflate la baza acestor fenomene devine esențială pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de prevenire și contracarare.

Mecanisme psihologice ale manipulării

Manipularea informațională reprezintă un risc complementar, alimentat adesea de exploatarea vulnerabilităților cognitive ale indivizilor. Actorii politici sau economici utilizează strategii sofisticate pentru a influența percepțiile și comportamentele cetățenilor, inclusiv prin microtargetare și utilizarea datelor personale. Așa cum subliniază Shoshana Zuboff (2019), capitalismul supravegherii permite colectarea și analiza pe scară largă a datelor comportamentale, facilitând

intervenții precise asupra proceselor decizionale ale utilizatorilor. Aceste practici pot submina autonomia individuală și pot distorsiona procesele electorale, afectând integritatea democrației (Zuboff, 2019).

Din perspectivă cognitivă, acest fenomen este susținut de mecanisme precum biasul de confirmare și efectul de ancorare, care determină indivizii să accepte mai ușor informațiile compatibile cu propriile convingeri. Daniel Kahneman explică faptul că acest tip de procesare este asociat cu funcționarea rapidă și intuitivă a gândirii (*System 1*), care prioritizează coerența internă în detrimentul evaluării critice (Kahneman, 2011).

Astfel, biasurile cognitive creează un teren fertil pentru manipulare, deoarece reduc capacitatea indivizilor de a evalua critic informațiile și îi fac mai vulnerabili la mesaje simplificate, dar persuasive. În sfera politică, aceste mecanisme contribuie la consolidarea opiniilor deja formate și la respingerea informațiilor contradictorii, limitând deschiderea către dialog și deliberare. Biasurile cognitive nu reprezintă doar limitări ale raționalității umane, ci constituie elemente centrale pentru înțelegerea modului în care informația politică este procesată și manipulată. Analiza acestor mecanisme evidențiază necesitatea dezvoltării unor strategii care să vizeze nu doar conținutul informațional, ci și modul în care acesta este perceput și interpretat de către indivizi.

Un alt mecanism relevant este euristica disponibilității, prin care indivizii estimează probabilitatea unui eveniment în funcție de cât de ușor își pot aminti exemple similare. În mediul online, unde informațiile spectaculoase sau emoționale sunt distribuite mai frecvent, acest bias poate conduce la supraestimarea unor riscuri sau fenomene. În acest sens, cercetările lui Cass Sunstein (2017) arată că expunerea repetată la anumite tipuri de conținut în cadrul „camerelor de ecou” amplifică percepțiile distorsionate asupra realității sociale.

Efectul adevărului iluzoriu (*illusory truth effect*) reprezintă tendința indivizilor de a percepe afirmațiile drept adevărate atunci când sunt expuși frecvent la acestea. Cercetările realizate de Lynn Hasher și colaboratorii săi demonstrează că familiaritatea generată prin repetiție crește percepția de veridicitate, chiar și în absența unor dovezi obiective (Hasher et al., 1977). În context politic, acest efect este exploatat prin repetarea constantă a unor mesaje sau narațiuni care ajung să fie internalizate de public ca fiind credibile.

În mediul digital, unde conținutul poate fi redistribuit rapid și repetat prin multiple canale, acest efect este amplificat semnificativ. Repetarea constantă a unor mesaje, fie prin rețele sociale, fie prin mass-media, contribuie la normalizarea acestora și la diminuarea scepticismului publicului. Eli Pariser (2011) subliniază că algoritmi de personalizare pot intensifica acest fenomen, expunând utilizatorii în mod repetat la aceleași tipuri de conținut.

Consecințele acestui mecanism sunt profunde, deoarece permit consolidarea unor narațiuni false în conștiința colectivă fără a fi necesară demonstrarea veridicității acestora. Manipularea devine astfel un proces incremental, bazat pe familiaritate și repetiție, mai degrabă decât pe argumentare rațională. Mai mult, interacțiunea dintre aceste mecanisme cognitive și mediul digital amplifică impactul manipulării informaționale. Algoritmi de personalizare expun utilizatorii la conținut similar în mod repetat, consolidând atât biasul de confirmare, cât și efectul familiarității. În

consecință, utilizatorii pot ajunge captivi într-un circuit informațional închis, în care propriile percepții sunt validate constant.

Emoțiile joacă un rol central în modul în care informația este percepută, interpretată și distribuită. Conținutul care evocă emoții puternice, precum frica, furia sau indignarea, are o probabilitate mai mare de a fi reținut și redistribuit. Studiile empirice demonstrează că știrile false, adesea mai încărcate emoțional decât informațiile veridice, se propagă mai rapid și ajung la un public mai larg (Vosoughi et al., 2018).

Din perspectivă psihologică, emoțiile pot reduce capacitatea de analiză critică, favorizând reacțiile rapide și intuitive. Stările emoționale intense activează procesele de gândire automată, diminuând rolul reflecției deliberate. În acest context, actorii implicați în manipularea informațională exploatează deliberat conținutul emoțional pentru a amplifica impactul mesajelor și pentru a influența comportamentele utilizatorilor. Astfel, dimensiunea emoțională devine un instrument esențial al strategiilor de manipulare din mediul digital (Kahneman, 2011).

Influența socială reprezintă un alt mecanism psihologic fundamental exploatat în manipularea informațională. Indivizii tind să își ajusteze opiniile și comportamentele în funcție de normele și reacțiile grupului sau comunității din care fac parte. Experimentele clasice realizate de Solomon Asch au demonstrat că oamenii pot adopta opinii evident eronate sub presiunea majorității (Asch, 1951).

În mediul online, acest fenomen este amplificat de indicatori precum numărul de aprecieri, distribuirii sau comentarii, care funcționează ca semnale sociale ale validării. Cass Sunstein evidențiază faptul că, în cadrul „camerelor de ecou”, conformismul este întărit, iar opiniile dominante devin progresiv mai extreme, proces cunoscut sub denumirea de polarizare de grup (*group polarization*) (Sunstein, 2017).

De asemenea, influența socială este utilizată strategic prin intermediul liderilor de opinie și al influencerilor, care pot orienta percepțiile publicului. În acest mod, manipularea nu se realizează exclusiv prin conținutul informației, ci și prin intermediul dinamicilor sociale care îi conferă legitimitate.

Prin urmare, manipularea informațională poate fi înțeleasă ca rezultatul interacțiunii dintre factori tehnologici și psihologici, în care arhitectura platformelor digitale și mecanismele cognitive ale utilizatorilor se combină pentru a facilita influențarea subtilă, dar eficientă, a opiniei publice.

Impactul manipulării asupra comportamentului democratic

Manipularea informațională exercită un impact direct asupra formării și evoluției opiniei publice, influențând modul în care cetățenii percep realitatea politică și socială. În mediul digital, informația nu mai este filtrată exclusiv de instituțiile jurnalistice tradiționale, ci circulă prin rețele descentralizate, în cadrul cărora criteriul dominant devine capacitatea conținutului de a atrage atenția și de a genera reacții.

Walter Lippmann (1922) sublinia că opinia publică se construiește pe baza unor „imagini din mintea noastră”, adesea mediate și distorsionate de sursele de informare. În era digitală, această dinamică este amplificată de algoritmii de personalizare, care selectează și prioritizează conținutul în funcție de preferințele utilizatorilor. Aceste mecanisme contribuie la formarea „bulelor informaționale”, limitând expunerea la diversitate cognitivă și favorizând consolidarea unor percepții unilaterale. Astfel, manipularea nu se manifestă doar prin difuzarea informațiilor false,

ci și prin controlul agendei informaționale, realizat prin selecția și ordonarea conținutului (Pariser, 2011).

Cercetările contemporane evidențiază, de asemenea, faptul că repetarea și vizibilitatea crescută a anumitor mesaje influențează percepția veridicității acestora. În acest context, manipularea informațională poate orienta opinia publică în direcții favorabile anumitor actori, fără ca indivizii să fie conștienți de influența exercitată asupra lor. Consecințele sunt erodarea autonomiei cognitive și creșterea vulnerabilității față de campaniile de influență.

Manipularea informațională afectează nu doar opiniile cetățenilor, ci și comportamentele lor politice, inclusiv nivelul și formele de participare civică. Pe de o parte, expunerea la conținut manipulator poate mobiliza electoratul prin apeluri emoționale și mesaje alarmiste. Pe de altă parte, poate genera apatie politică, cinism și neîncredere în procesul democratic.

Potrivit lui Pippa Norris (2011), încrederea în instituțiile politice reprezintă un factor esențial al participării civice, iar dezinformarea contribuie la erodarea acestei încrederi. Atunci când cetățenii percep mediul informațional ca fiind nesigur sau profund distorsionat, devin mai reticenți în a participa la procese electorale sau la alte forme de implicare civică.

În același timp, utilizarea tehnicilor de microtargetare permite transmiterea unor mesaje diferite către segmente distincte ale populației, influențând selectiv comportamentele acestora. Această personalizare extremă a comunicării politice poate conduce la fragmentarea electoratului și la subminarea ideii de dezbateră publică comună (Zuboff, 2019). Astfel, manipularea informațională poate avea efecte ambivalente asupra participării politice: fie stimulează implicarea pe baze emoționale și polarizante, fie descurajează participarea prin cultivarea neîncrederii și a cinismului politic.

Unul dintre cele mai vizibile efecte ale manipulării informaționale este accentuarea polarizării și radicalizării în societățile democratice. Expunerea selectivă la informații și interacțiunea în cadrul grupurilor omogene din punct de vedere ideologic conduc la consolidarea opiniilor existente și la respingerea perspectivelor alternative. Cass Sunstein (2017) descrie acest fenomen ca rezultat al funcționării „camerelor de ecou”, în care indivizii sunt expuși predominant la opinii similare, fapt ce intensifică convingerile existente și reduce toleranța față de divergență.

Polarizarea poate evolua spre radicalizare atunci când discursul public devine dominat de poziții extreme și antagonice. În acest context, manipularea informațională joacă un rol important prin amplificarea conflictelor și promovarea unor narațiuni simplificate, construite în jurul unor opoziții binare de tip „noi versus ei”. Cercetările sugerează că conținutul polarizant are o probabilitate mai mare de a deveni viral, contribuind astfel la răspândirea rapidă a discursurilor radicale (Vosoughi et al., 2018).

În plus, polarizarea afectează capacitatea societății de a funcționa pe baza compromisului și a deliberării raționale, elemente fundamentale ale democrației. Pe termen lung, aceasta poate conduce la delegitimarea instituțiilor și la creșterea instabilității politice. Astfel, manipularea informațională nu doar reflectă diviziunile existente, ci contribuie activ la amplificarea acestora, generând un mediu favorabil conflictului și fragmentării sociale.

Politici publice, reglementări și intervenții

Una dintre cele mai eficiente modalități de combatere a manipulării informaționale este dezvoltarea competențelor de educație media și a gândirii critice în rândul cetățenilor. Într-un mediu informațional saturat, capacitatea indivizilor de a evalua sursele, de a identifica biasurile cognitive și de a verifica veridicitatea informațiilor devine esențială pentru funcționarea democrației. Potrivit lui Renee Hobbs, educația media nu presupune doar accesul la informație, ci și dezvoltarea abilităților de analiză, reflecție și participare responsabilă în spațiul public (Hobbs, 2010).

Gândirea critică implică, de asemenea, conștientizarea propriilor biasuri cognitive și capacitatea de a le corecta. Daniel Kahneman subliniază importanța activării gândirii analitice (*System 2*) pentru contracararea tendințelor intuitive și a erorilor de judecată (Kahneman, 2011).

Prin urmare, programele educaționale care integrează aceste dimensiuni pot reduce vulnerabilitatea indivizilor la dezinformare și manipulare. Pe termen lung, consolidarea educației media contribuie la formarea unor cetățeni autonomi și rezilienți, capabili să participe activ și informat la viața democratică.

Platformele digitale joacă un rol central în ecosistemul informațional contemporan, fiind atât vectori ai manipulării, cât și potențiali actori în combaterea acesteia. Algoritmii care prioritizează conținutul în funcție de angajamentul utilizatorilor pot amplifica răspândirea informațiilor false sau polarizante. În același timp, platformele pot implementa măsuri de limitare a dezinformării, precum etichetarea conținutului dubios, reducerea vizibilității informațiilor false sau promovarea surselor credibile.

Conform analizei lui Cass Sunstein (2017), intervențiile asupra arhitecturii informaționale (*choice architecture*) pot influența semnificativ comportamentul utilizatorilor și pot contribui la crearea unui mediu informațional mai echilibrat.

Totuși, asemenea măsuri ridică probleme legate de libertatea de exprimare și de transparența deciziilor algoritmice. Din această perspectivă, rolul platformelor trebuie analizat prin prisma unui echilibru între responsabilitate și respectarea drepturilor fundamentale.

Intervenția statului prin politici publice și reglementări reprezintă o componentă esențială în combaterea manipulării informaționale. Guvernele pot adopta măsuri legislative care să impună transparență în utilizarea algoritmilor, să reglementeze publicitatea politică online și să sancționeze distribuția deliberată a dezinformării. În acest sens, Pippa Norris subliniază importanța unor instituții democratice solide pentru menținerea integrității proceselor electorale și a încrederii publice (Norris, 2011).

Cooperarea internațională devine, de asemenea, crucială, având în vedere caracterul transnațional al platformelor digitale și al fluxurilor informaționale. Politicile eficiente trebuie să implice atât actorii publici, cât și sectorul privat și societatea civilă. Cu toate acestea, reglementarea excesivă poate genera riscuri de cenzură sau de abuz politic. În consecință, este necesară o abordare echilibrată, care să protejeze simultan securitatea informațională și libertatea de exprimare.

Pe lângă soluțiile educaționale și instituționale, intervențiile psihologice joacă un rol important în reducerea impactului manipulării informaționale. Acestea

urmăresc dezvoltarea rezilienței cognitive și emoționale a indivizilor în fața informațiilor false sau manipulative. Un exemplu relevant este strategia de *prebunking* (inoculare psihologică), care presupune expunerea anticipată a indivizilor la tehnici de manipulare, pentru a le crește capacitatea de a le recunoaște ulterior.

Cercetările lui Stephan Lewandowsky și colaboratorii săi (2012) arată că intervențiile bazate pe corectarea informațiilor false și explicarea mecanismelor de manipulare pot reduce efectele dezinformării, deși aceste efecte nu sunt întotdeauna durabile. În plus, abordările care iau în considerare dimensiunea emoțională a procesării informației pot fi mai eficiente decât cele exclusiv raționale. Combinarea intervențiilor cognitive cu cele emoționale și sociale poate contribui la dezvoltarea unei reziliențe mai robuste în fața manipulării. În acest mod, strategiile psihologice completează eforturile educaționale și instituționale, oferind o abordare integrată a problemei.

În acest context, Teoria rezonanței cognitive (*Cognitive Resonance Theory – CRT*) oferă o perspectivă inovatoare asupra relației complexe dintre conținutul personalizat, rezonanța emoțională și camerele de ecou din peisajul comunicational contemporan. Deși teoriile clasice, precum teoria agendei (*agenda-setting*), teoria expunerii selective și teoria utilizărilor și gratificațiilor, oferă cadre valoroase pentru analiza comportamentului audienței, acestea întâmpină dificultăți în surprinderea interacțiunii dinamice și recursive dintre algoritmi tehnologici și răspunsurile psihologice ale utilizatorilor.

Integrarea accelerată a personalizării bazate pe algoritmi în platformele digitale a modificat fundamental modul în care informația este produsă, consumată și internalizată, generând efecte cognitive atât la nivel individual, cât și colectiv (Gombar et al., 2025).

CRT dezvoltă aceste perspective prin analiza modului în care personalizarea tehnologică, stimulii emoționali și izolarea informațională contribuie împreună la formarea rezonanței cognitive, consolidând prejudecățile existente și influențând comportamentele. Spre deosebire de modelele anterioare, teoria oferă un cadru integrativ care conectează direct personalizarea algoritmică și rezonanța emoțională cu formarea camerelor de ecou. Prin accentul pus pe buclele de feedback dinamice și iterative dintre aceste componente, CRT oferă o explicație mai cuprinzătoare a modului în care mediile digitale modelează alinierea cognitivă și polarizarea socială (Gombar et al., 2025).

CONCLUZII

Vulnerabilitățile democrației contemporane sunt strâns legate de interacțiunea dintre dezvoltarea tehnologică și mecanismele psihologice care influențează percepția, interpretarea și utilizarea informației. Fenomene precum dezinformarea, polarizarea și manipularea informațională sunt amplificate atât de arhitectura platformelor digitale, cât și de biasurile cognitive și emoționale ale utilizatorilor. În acest context, manipularea informațională influențează semnificativ formarea opiniei publice, participarea politică și nivelul de încredere în instituțiile democratice.

Reducerea acestor riscuri necesită o abordare integrată, care să combine educația media, responsabilizarea platformelor digitale, dezvoltarea unor politici publice adecvate și implementarea unor intervenții psihologice orientate spre

consolidarea rezilienței cognitive. Din această perspectivă, întărirea capacității de analiză critică la nivel individual și instituțional reprezintă o condiție esențială pentru menținerea funcționării sănătoase a democrației în contextul transformărilor digitale.

De asemenea, se impune dezvoltarea unei educații politice adaptate mediului digital, capabile să susțină participarea democratică responsabilă și utilizarea critică a informației. Un asemenea demers contribuie la formarea competențelor necesare pentru evaluarea conținutului online și pentru utilizarea responsabilă a platformelor digitale în sprijinul valorilor democratice.

În absența unui nivel adecvat de alfabetizare politică și digitală, pot apărea multiple riscuri sociale și politice, inclusiv răspândirea știrilor false, a discursului instigator la ură, a defăimării, discriminării și stereotipurilor politice. Aceste fenomene afectează calitatea dezbaterii publice, erodează încrederea în instituții și reduc capacitatea cetățenilor de a adopta decizii informate. Prin urmare, consolidarea rezilienței democratice presupune nu doar dezvoltarea tehnologică, ci și cultivarea unor competențe cognitive, civice și etice capabile să susțină funcționarea unei societăți democratice în mediul digital.

BIBLIOGRAFIE

- Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure on the modification and distortion of judgments. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, leadership and men* (177–190). Carnegie Press.
- Bauman, Z. (2008). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Polity Press.
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2013). *The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics*. Cambridge University Press.
- Berger, J., & Milkman, K. L. (2012). What makes online content viral? *Journal of Marketing Research*, 49(2), 192–205.
- Blühdorn, I., & Butzlaff, F. (2020). Democratization beyond the post-democratic turn: Towards a research agenda on new conceptions of citizen participation. *Democratization*, 27, 369–388.
- Castells, M. (2001). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University Press.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deepfakes and the new disinformation war. *Foreign Affairs*, 98, 147–155.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.
- Gombar, M., & Križanec Cvitković, M. (2025). Cognitive resonance theory in strategic communication: Understanding personalization, emotional resonance, and echo chambers. *Open Access Library Journal*, 12, e13171.
- Habermas, J. (2005). *Sfera publică și transformarea ei structurală*. Comunicare.ro.
- Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. The Aspen Institute.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Silvestre, B. S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54, 241–251.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131.

- Mahliana, M. (2019). Komunikasi politik dalam demokrasi digital. *Jurnal Ilmu Sosial Dan Ilmu Politik*, 53, 1689–1699.
- McCombs, M. (2014). *Setting the agenda: The mass media and public opinion* (2nd ed.). Polity Press.
- Nasution, L. (2020). Hak kebebasan berpendapat dan berekspresi dalam ruang publik di era digital. *Adalah: Buletin Hukum Dan Keadilan*, 4, 37–48.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Quattrociocchi, W., & Vicini, A. (2017). *Misinformation: Guida alla società dell'informazione e della credulità*. FrancoAngeli.
- Spinde, T., Rudnitckaia, L., Mitrović, J., Hamborg, F., Granitzer, M., Gipp, B., & Donnay, K. (2021). Automated identification of bias-inducing words in news articles using linguistic and context-oriented features. *Information Processing & Management*, 58(3), 102505.
- Sunstein, C. R. (2017). *Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Tufekci, Z. (2015). Algorithmic harms beyond Facebook and Google: Emergent challenges of computational agency. *Colorado Technology Law Journal*, 13, 203–218.
- Van Dijck, J., Poell, T., & De Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press.
- Vlachokyriakos, V., Dunphy, P., Taylor, N., Comber, R., & Olivier, P. (2014). BallotShare: An exploration of the design space for digital voting in the workplace. *Computers in Human Behavior*, 41, 433–443.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151.
- Wells, C. (2014). Civic identity and the question of organization in contemporary civic engagement. *Policy & Internet*, 6, 209–216.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL INTELLIGENCE AND LIFE SATISFACTION AMONG YOUNG PEOPLE

LEGĂTURA DINTRE INTELIGENȚA SOCIALĂ ȘI SATISFAȚIA VIEȚII LA TINERI

Aliona GUȚUL

PhD, University Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău,
Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8864-6795>

Camelia POCIUMBAN

Third-year student, Free International University of Moldova (ULIM). Chișinău,
Republic of Moldova

Abstract. *In the context of contemporary social and educational changes, social intelligence represents an important psychological resource that facilitates interpersonal interaction, social adaptation, and personal development among young people. At the same time, life satisfaction is considered a key component of subjective well-being, reflecting individuals' cognitive evaluation of the quality of their lives.*

The present study investigates the relationship between social intelligence and life satisfaction among young people. A sample of university students completed standardized measures assessing social intelligence and life satisfaction. Statistical analyses were conducted to examine the associations between the investigated variables and to identify possible differences related to individual characteristics.

The findings indicate a positive relationship between social intelligence and life satisfaction, suggesting that higher levels of social intelligence are associated with greater psychological well-being and a more positive evaluation of life circumstances. Social intelligence contributes to effective communication, empathy, cooperation, and the development of constructive interpersonal relationships, all of which support successful social integration and personal fulfilment.

These results highlight the importance of promoting socio-emotional competencies among young people through educational and psychological interventions. Strengthening social intelligence may represent an important pathway for enhancing life satisfaction, psychological well-being, and adaptive functioning in contemporary social contexts.

Keywords: *social intelligence, life satisfaction, youth, interpersonal relationships, psychological well-being, socio-emotional competencies.*

Rezumat. *În contextul schimbărilor sociale și educaționale contemporane, inteligența socială reprezintă o resursă psihologică importantă care facilitează interacțiunea interpersonală, adaptarea socială și dezvoltarea personală a tinerilor. Conceptul de inteligență socială se referă la capacitatea de a înțelege situațiile sociale, de a interpreta comportamentul și emoțiile celorlalți și de a construi relații interpersonale eficiente. Totodată, satisfacția față de viață reflectă evaluarea cognitivă a individului cu privire la calitatea propriei vieți și este considerată o componentă esențială a bunăstării subiective.*

Prezentul articol explorează relația teoretică dintre inteligența socială și satisfacția față de viață la tineri. O atenție deosebită este acordată rolului competențelor sociale și emoționale în formarea experiențelor interpersonale pozitive, facilitarea integrării sociale și

susținerea bunăstării psihologice în perioada tinereții. Lucrarea evidențiază importanța inteligenței sociale ca factor care contribuie la dezvoltarea relațiilor sănătoase, la comunicarea eficientă și la perceperea pozitivă a circumstanțelor de viață.

Înțelegerea relației dintre inteligența socială și satisfacția față de viață oferă un cadru valoros pentru cercetarea psihologică și practica educațională, evidențiind necesitatea promovării competențelor socio-emoționale la tineri ca resursă pentru bunăstare și împlinire personală. Mai mult, dezvoltarea acestor competențe îi sprijină pe tineri în construirea unor relații interpersonale constructive, în gestionarea provocărilor sociale și în menținerea echilibrului psihologic în viața cotidiană. Inteligența socială contribuie la dezvoltarea comunicării eficiente, a empatiei și a cooperării, aspecte esențiale pentru integrarea socială și dezvoltarea personală. Prin urmare, programele educaționale și psihologice orientate spre consolidarea inteligenței sociale pot juca un rol important în creșterea satisfacției față de viață și a bunăstării psihologice generale a tinerilor.

Cuvinte-cheie: *inteligență socială, satisfacție față de viață, tineri, relații interpersonale, bunăstare psihologică, competențe socio-emoționale.*

INTRODUCERE

În contextul provocărilor sociale contemporane, capacitatea tinerilor de a stabili și menține relații interpersonale de calitate devine un factor esențial al bunăstării personale. Inteligența socială și satisfacția față de viață reprezintă două constructe psihologice strâns interconectate, a căror relație în perioada tinereții timpurii rămâne insuficient explorată, în special în spațiul academic din Republica Moldova.

Conceptul de inteligență socială a fost introdus de Thorndike (1920), care o definea drept capacitatea de a înțelege și de a gestiona eficient relațiile cu ceilalți. Ulterior, Goleman (2006) a extins această perspectivă, subliniind rolul conștiinței sociale în funcționarea optimă a individului. Studiile recente confirmă faptul că inteligența socială favorizează dezvoltarea personală și bunăstarea psihologică (Azanedo et al., 2020), funcționând totodată ca factor protector împotriva anxietății sociale și a dificultăților de sănătate mintală (Starynska & Spivak, 2024). În cadrul prezentului studiu, inteligența socială a fost operaționalizată prin intermediul scalei elaborate de Chadha și Ganesan (1986).

Satisfacția față de viață reprezintă un construct central al psihologiei pozitive. Ryff (1989) propune un model multidimensional eudaimonic, care include șase dimensiuni esențiale: autonomia, acceptarea de sine, relațiile pozitive cu ceilalți, scopul în viață, creșterea personală și controlul asupra mediului. Seligman și Csikszentmihalyi (2000) plasează bunăstarea în centrul psihologiei contemporane. Cercetările recente demonstrează că persoanele cu niveluri ridicate ale inteligenței emoționale și sociale înregistrează niveluri superioare de bunăstare psihologică (Lye et al., 2023; Shengyao et al., 2024). În contextul cercetării prezente, starea de bine psihologică a fost evaluată prin intermediul Chestionarului Stării de Bine Psihologice (CSPB), elaborat de Rusnac (2015).

În prezent, tinerii se confruntă cu provocări sociale și psihologice din ce în ce mai complexe. Deși competențele sociale sunt recunoscute drept factori protectori ai bunăstării psihologice, în Republica Moldova există puține studii empirice care examinează această relație în rândul studenților. Studenții din anul IV reprezintă un

eșantion relevant, aflându-se într-o etapă de tranziție marcată de redefinirea identității, extinderea rețelilor sociale și consolidarea autonomiei personale.

Prezentul studiu se înscrie în eforturile de dezvoltare a cercetării psihologice empirice din Republica Moldova, abordând o temă cu relevanță deosebită pentru tinerii din mediul academic autohton. Pornind de la acest context, cercetarea urmărește să răspundă la întrebarea: există o relație semnificativă între inteligența socială și starea de bine psihologică la tinerii cu vârste cuprinse între 20 și 21 de ani și în ce măsură această relație diferă în funcție de nivelul inteligenței sociale și de gen?

Au fost formulate următoarele ipoteze:

H1: Există o corelație pozitivă semnificativă între inteligența socială și starea de bine psihologică;

H2: Inteligența socială corelează cel mai puternic cu dimensiunile relaționale ale stării de bine psihologice;

H3: Există diferențe semnificative ale stării de bine psihologice în funcție de nivelul inteligenței sociale (scăzut, mediu și înalt);

H4: Există diferențe semnificative de gen în ceea ce privește inteligența socială și starea de bine psihologică.

CADRU TEORETIC

1. Inteligența socială – perspective teoretice

Conceptul de inteligență socială își are originile în lucrările lui Thorndike (1920), care o definea drept capacitatea de a înțelege și de a gestiona oamenii și relațiile sociale. Vernon (1933) a dezvoltat această perspectivă, argumentând că inteligența socială se manifestă prin capacitatea individului de a se integra armonios în grupuri sociale, demonstrând tact și diplomatie.

Marlowe (1986) identifică patru componente esențiale ale inteligenței sociale: procesarea informației sociale, conștiința socială, abilitățile sociale și empatia. Chadha și Ganesan (1986) conceptualizează inteligența socială ca un ansamblu format din opt dimensiuni: răbdarea, cooperarea, încrederea în sine în relațiile sociale, sensibilitatea interpersonală, înțelegerea contextului social, tactul interpersonal, simțul umorului și memoria socială.

Goleman (2006) extinde această perspectivă, argumentând că persoanele cu un nivel ridicat al inteligenței sociale construiesc relații interpersonale de calitate și gestionează eficient conflictele.

Azanedo et al. (2020), într-un studiu realizat pe 1.407 studenți universitari, au demonstrat că inteligența socială influențează direct satisfacția față de viață și bunăstarea subiectivă, acționând ca mediator între forțele de caracter și simptomele psihopatologice. Starynska și Spivak (2024) au identificat legături semnificative între inteligența socială și sănătatea mintală a studenților aflați în condiții de stres, subliniind rolul protector al acesteia. Monis et al. (2024) au evidențiat existența unor corelații semnificative între inteligența socială, empatie și stima de sine în rândul studenților. Cercetările realizate de Yermantayeva et al. (2024) confirmă că inteligența socială contribuie semnificativ la dezvoltarea capacității de autoreglare, care, la rândul său, favorizează bunăstarea psihologică.

2. Satisfacția față de viață la tineri – perspective teoretice

Deși satisfacția față de viață și bunăstarea psihologică sunt concepte distincte, literatura de specialitate evidențiază o relație strânsă între acestea. Satisfacția față de

viață este considerată componenta cognitiv-evaluativă a bunăstării subiective și reflectă modul în care individul apreciază calitatea propriei vieți în raport cu valorile, aspirațiile și așteptările sale (Diener et al., 1985). În schimb, bunăstarea psihologică pune accent pe funcționarea optimă a persoanei, dezvoltarea potențialului individual și realizarea scopurilor existențiale (Ryff, 1989). Astfel, satisfacția față de viață poate fi privită atât ca indicator al bunăstării subiective, cât și ca rezultat al unei funcționări psihologice sănătoase. În cercetarea de față, cele două perspective sunt considerate complementare, întrucât nivelul satisfacției față de viață reflectă, într-o măsură importantă, calitatea bunăstării psihologice a tinerilor.

Satisfacția față de viață reprezintă unul dintre conceptele centrale ale psihologiei pozitive. Bradburn (1969) a propus unul dintre primele modele empirice ale bunăstării, bazat pe raportul dintre afectul pozitiv și afectul negativ. Ulterior, Ryff (1989) a elaborat modelul multidimensional eudaimonic al bunăstării psihologice, care include șase dimensiuni fundamentale: autonomia, acceptarea de sine, relațiile pozitive cu ceilalți, scopul în viață, creșterea personală și controlul asupra mediului. Seligman și Csikszentmihalyi (2000) plasează bunăstarea în centrul psihologiei pozitive, iar Keyes (2002) propune modelul continuumului sănătății mentale, care evidențiază relația dintre funcționarea psihologică optimă și sănătatea mintală.

Cercetările recente confirmă importanța inteligenței emoționale și sociale pentru bunăstarea psihologică. Lye et al. (2023) demonstrează că persoanele cu un nivel ridicat al inteligenței emoționale prezintă niveluri superioare de bunăstare psihologică și experimentează mai frecvent emoții pozitive. Shengyao et al. (2024), într-un studiu realizat pe 518 studenți universitari din China, confirmă existența unei relații pozitive între inteligența emoțională și bunăstarea psihologică. Larguinho et al. (2025), într-o cercetare desfășurată pe tineri absolvenți din Portugalia, evidențiază faptul că inteligența emoțională reprezintă un factor determinant al bunăstării psihologice în perioada de tranziție către piața muncii. De asemenea, Durayappah (2011) propune modelul 3P (Prezent, Trecut, Viitor), argumentând că bunăstarea autentică presupune integrarea armonioasă a orientărilor temporale.

În contextul cercetărilor realizate în Republica Moldova, Rusnac (2015) propune Chestionarul Stării de Bine Psihologice (CSPB), un instrument adaptat specificului cultural local, care evaluează șase dimensiuni ale bunăstării psihologice: sentimentul subiectiv de fericire, acceptarea de sine, capacitatea de monitorizare a ambianței sociale, spiritul de autonomie, relațiile pozitive cu ceilalți și scopul și sensul vieții.

3. Relația dintre inteligența socială și satisfacția față de viață la tineri

Relația dintre inteligența socială și satisfacția față de viață a fost documentată în numeroase cercetări internaționale. Goleman (2006) argumentează că abilitățile sociale dezvoltate permit individului să acceseze și să utilizeze eficient resursele de suport social, contribuind astfel la adaptarea și funcționarea psihologică optimă.

Azanedo et al. (2020) au demonstrat că inteligența socială influențează pozitiv atât componenta subiectivă a bunăstării (satisfacția față de viață și afectul pozitiv), cât și componenta psihologică a acesteia (autonomia, relațiile pozitive și scopul în viață), aceste dimensiuni mediind efectul inteligenței sociale asupra sănătății mintale. Morales-Vives et al. (2020) arată că inteligența socială este asociată cu niveluri mai reduse de stres psihologic prin intermediul bunăstării subiective și psihologice.

Starynska și colaboratorii (2024) au investigat această relație în condiții de stres accentuat, demonstrând că studenții cu un nivel ridicat al inteligenței sociale manifestă o adaptare psihologică superioară. De asemenea, cercetările realizate de Lye et al. (2023) și Shengyao et al. (2024) confirmă existența acestei relații în rândul populației studentești, subliniind importanța programelor orientate spre dezvoltarea competențelor sociale și emoționale pentru susținerea bunăstării tinerilor.

În perioada tinereții timpurii, această relație capătă o semnificație deosebită, deoarece tinerii cu vârste cuprinse între 20 și 21 de ani traversează o etapă caracterizată prin redefinirea identității personale, asumarea unor noi roluri sociale și dezvoltarea autonomiei. În acest context, inteligența socială funcționează ca un factor protector, facilitând adaptarea la noile cerințe sociale și academice și contribuind la menținerea unui nivel ridicat al bunăstării psihologice (Cantor & Kihlstrom, 1987).

METODOLOGIE

1. Designul cercetării

Prezentul studiu are un design cantitativ, de tip corelațional și comparativ. A fost examinată relația dintre inteligența socială și starea de bine psihologic (satisfacția față de viață la tineri), diferențele în funcție de nivelul inteligenței sociale (scăzut, mediu, înalt), precum și diferențele de gen.

2. Participanți

Eșantionul cercetării a fost alcătuit din 30 de studenți din anul IV de colegiu, cu vârste cuprinse între 20 și 21 de ani. Distribuția pe gen a fost echilibrată: 15 participanți de gen feminin (Grup 1) și 15 de gen masculin (Grup 2). Participarea la studiu a fost voluntară, iar confidențialitatea datelor a fost asigurată pe parcursul întregului proces de cercetare.

3. Instrumente

3.1. Scala de Inteligență Socială. Pentru măsurarea inteligenței sociale a fost elaborat și adaptat un chestionar destinat tinerilor, dezvoltat pe baza modelului teoretic propus de Chadha și Ganesan (1986). Instrumentul conține 40 de itemi, distribuiți pe opt dimensiuni: Răbdare, Cooperare, Încredere în sine în relații sociale, Sensibilitate interpersonală, Înțelegerea contextului social, Tact interpersonal, Simțul umorului și Memorie socială. Răspunsurile sunt înregistrate pe o scală Likert de la 1 la 5. Consistența internă a scalei adaptate, calculată pe eșantionul prezentului studiu, este înaltă (Cronbach Alpha = 0.863), ceea ce atestă fidelitatea instrumentului adaptat.

3.2. Chestionarul pentru Măsurarea Stării Psihologice de Bine (CSPB). Starea de bine psihologic a fost evaluată prin CSPB, elaborat de S. Rusnac (2015). Instrumentul conține 30 de itemi, distribuiți pe șase dimensiuni: sentimentul subiectiv de fericire (SF), acceptarea de sine (AS), capacitatea de monitorizare a ambianței sociale (CA), spiritul de autonomie (A), relațiile pozitive cu alții (RC) și scopul și sensul vieții (SSV). Răspunsurile sunt înregistrate pe o scală Likert în șapte trepte, de la -3 la +3. Consistența internă raportată de autoare este înaltă (Cronbach Alpha = 0.902).

4. Procedura

Colectarea datelor a fost realizată prin administrarea față în față a chestionarelor, în cadrul instituției de învățământ. Participanților li s-au oferit instrucțiuni clare privind completarea instrumentelor și li s-a garantat anonimatul răspunsurilor. Completarea ambelor chestionare a necesitat aproximativ 20-25 de minute.

5. Analiza datelor

Datele colectate au fost prelucrate cu ajutorul softului statistic JASP. Au fost utilizate: statistica descriptivă pentru caracterizarea eșantionului; coeficientul de corelație Pearson pentru determinarea relației dintre inteligența socială și starea de bine psihologic; testul Mann-Whitney pentru analiza comparativă pe gen; testul Kruskal-Wallis pentru compararea stării de bine psihologic în funcție de nivelul inteligenței sociale. Nivelurile IS au fost stabilite pe baza M și SD: nivel scăzut (IS < 3.35), mediu (3.35-4.22) și înalt (IS > 4.22).

REZULTATE

1. Statistica descriptivă

Analiza descriptivă a evidențiat niveluri relativ ridicate atât ale inteligenței sociale, cât și ale stării de bine psihologice în rândul participanților. Scorul mediu general al inteligenței sociale a fost de $M = 3.78$ ($SD = 0.43$). Distribuția mediilor pentru cele opt dimensiuni ale inteligenței sociale este prezentată în Figura 1.

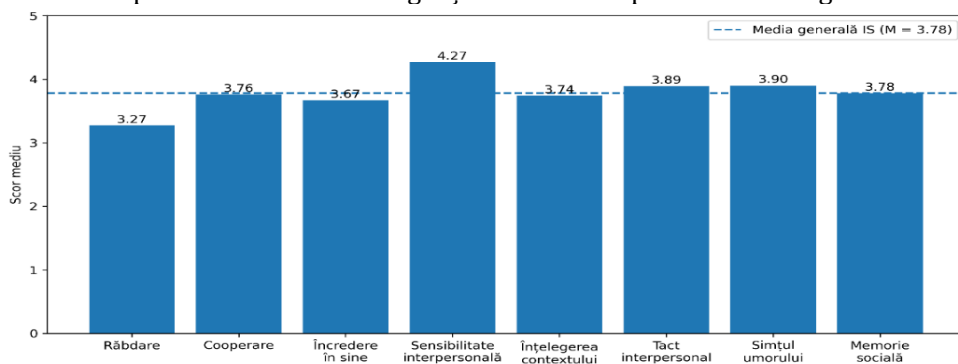

Figura 1. Mediile dimensiunilor Inteligenței Sociale (N = 30)

Sensibilitatea interpersonală a înregistrat cel mai ridicat scor ($M = 4.27$, $SD = 0.49$), fiind urmată de Simțul umorului ($M = 3.90$, $SD = 0.58$) și Tactul interpersonal ($M = 3.89$, $SD = 0.74$). La polul opus, Răbdarea a obținut cel mai redus scor ($M = 3.27$, $SD = 0.75$). Aceste rezultate sugerează că participanții manifestă competențe dezvoltate în înțelegerea și gestionarea relațiilor interpersonale, fiind în concordanță cu concluziile studiilor realizate de Azanedo et al. (2020) și Monis et al. (2024), care au raportat niveluri ridicate ale inteligenței sociale în rândul populației studențești.

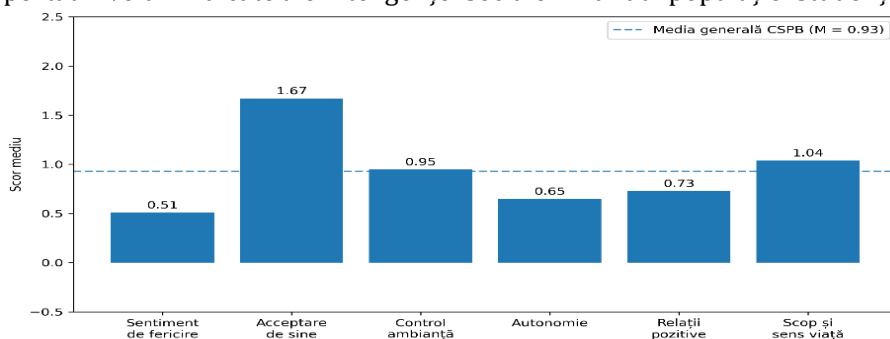

Figura 2. Mediile dimensiunilor Stării de Bine Psihologice (N = 30)

În ceea ce privește starea de bine psihologică, toate dimensiunile evaluate prin CSPB au înregistrat scoruri pozitive. Distribuția mediilor este prezentată în Figura 2.

Acceptarea de sine a obținut cel mai ridicat scor ($M = 1.67$, $SD = 1.07$), fiind urmată de Scopul și sensul vieții ($M = 1.04$, $SD = 1.18$) și Controlul asupra ambianței ($M = 0.95$, $SD = 0.84$). Cele mai reduse valori au fost înregistrate pentru Autonomie ($M = 0.65$, $SD = 1.25$) și Sentimentul de fericire ($M = 0.51$, $SD = 1.03$). Aceste rezultate sugerează că participanții se caracterizează printr-un nivel relativ ridicat de acceptare de sine și orientare existențială, în timp ce dimensiunile legate de independență și experiența subiectivă a fericirii par să fie mai puțin dezvoltate.

2. Corelații între inteligența socială și starea de bine psihologică

Pentru verificarea ipotezei H1 a fost calculat coeficientul de corelație Pearson între scorul total al inteligenței sociale și dimensiunile stării de bine psihologice. Rezultatele sunt prezentate în Figura 3.

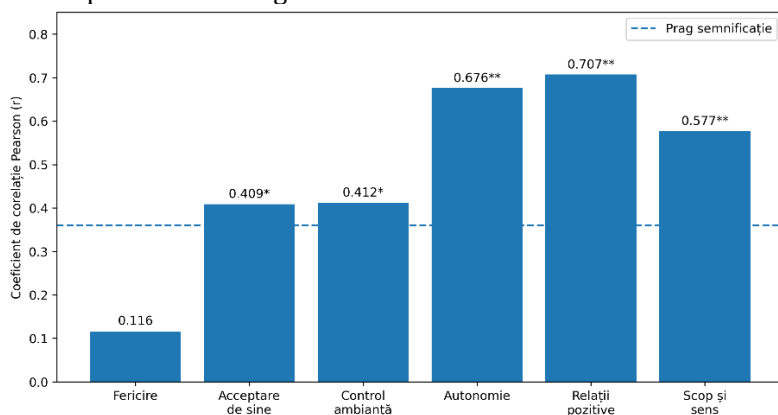

Figura 3. Corelații dintre Inteligența Socială și dimensiunile Stării de Bine Psihologice

Analiza a evidențiat corelații pozitive semnificative între inteligența socială și cinci dintre cele șase dimensiuni ale stării de bine psihologice, confirmând astfel ipoteza principală H1. Cea mai puternică asociere a fost identificată între inteligența socială și Relațiile pozitive cu ceilalți ($r = .707$, $p < .001$), ceea ce indică faptul că studenții cu abilități sociale mai dezvoltate tind să construiască și să mențină relații interpersonale de calitate superioară.

O corelație puternică a fost observată și între inteligența socială și Autonomie ($r = .676$, $p < .001$), sugerând că dezvoltarea competențelor sociale este asociată și cu un nivel mai ridicat de independență personală și autodeterminare. De asemenea, au fost identificate corelații semnificative cu Scopul și sensul vieții ($r = .577$, $p < .001$), Controlul ambianței ($r = .412$, $p = .023$) și Acceptarea de sine ($r = .409$, $p = .025$).

Singura dimensiune care nu a prezentat o asociere semnificativă cu inteligența socială a fost Sentimentul de fericire ($r = .116$, $p = .543$), ceea ce sugerează că experiența subiectivă a fericirii este influențată și de alți factori psihologici, sociali și contextuali care depășesc sfera competențelor sociale.

În ceea ce privește ipoteza H2, aceasta este confirmată doar parțial. Relațiile pozitive cu ceilalți reprezintă dimensiunea cel mai puternic asociată cu inteligența socială, în concordanță cu predicțiile teoretice. Totuși, autonomia a prezentat o

corelație aproape identică, rezultat care nu a fost anticipat inițial. Acest aspect sugerează că inteligența socială contribuie nu doar la calitatea relațiilor interpersonale, ci și la dezvoltarea sentimentului de independență personală și eficacitate individuală.

3. Analiza pe niveluri ale inteligenței sociale

Participanții au fost clasificați în trei categorii în funcție de nivelul inteligenței sociale: nivel scăzut ($n = 6$; 20%), nivel mediu ($n = 20$; 67%) și nivel înalt ($n = 4$; 13%). Pentru compararea nivelului stării de bine psihologice între cele trei grupuri a fost aplicat testul Kruskal–Wallis. Rezultatele sunt prezentate în Figura 4.

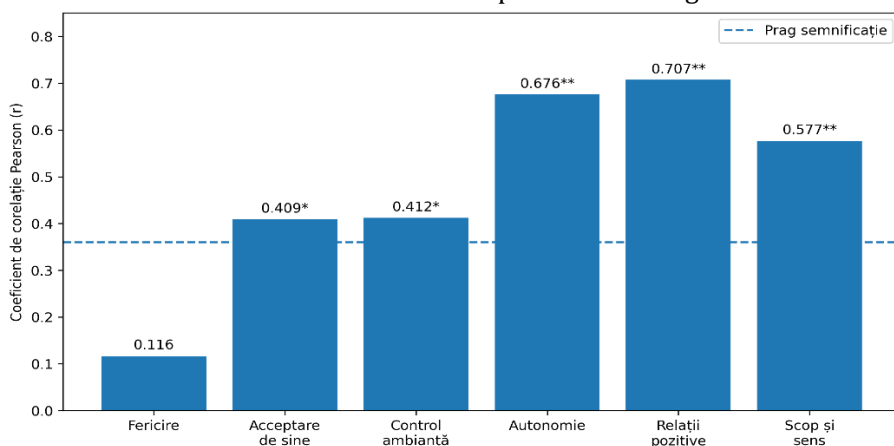

Figura 4. Starea de bine psihologică în funcție de nivelul inteligenței sociale

Rezultatele confirmă ipoteza H3, evidențiind diferențe semnificative statistic între grupurile cu niveluri diferite ale inteligenței sociale în ceea ce privește Acceptarea de sine ($H = 6.071$, $p = .048$), Autonomia ($H = 11.621$, $p = .003$), Relațiile pozitive ($H = 10.626$, $p = .005$) și Scopul și sensul vieții ($H = 8.210$, $p = .016$).

Nu au fost identificate diferențe semnificative pentru Sentimentul de fericire ($H = 0.018$, $p = .991$) și Controlul ambianței ($H = 3.445$, $p = .179$).

Se observă o creștere progresivă a nivelului bunăstării psihologice odată cu creșterea inteligenței sociale. Scorul total CSPB variază de la $M = 0.356$ în grupul cu inteligență socială scăzută la $M = 0.882$ în grupul cu inteligență socială medie și $M = 2.000$ în grupul cu inteligență socială înaltă. Această tendință susține rolul inteligenței sociale ca predictor relevant al bunăstării psihologice și este în concordanță cu rezultatele raportate de Shengyao et al. (2024).

4. Comparații în funcție de gen

Pentru verificarea ipotezei H4 au fost realizate comparații între fete și băieți utilizând testul Mann–Whitney. Rezultatele nu au evidențiat diferențe semnificative statistic în ceea ce privește inteligența socială ($U = 97.000$, $p = .547$; fete: $M = 3.74$, $SD = 0.43$; băieți: $M = 3.82$, $SD = 0.45$).

De asemenea, nu au fost identificate diferențe semnificative pentru niciuna dintre dimensiunile stării de bine psihologice: Sentimentul de fericire ($U = 102.000$, $p = .692$), Acceptarea de sine ($U = 105.000$, $p = .786$), Controlul ambianței ($U = 115.500$, $p = .900$), Autonomia ($U = 92.500$, $p = .428$), Relațiile pozitive ($U = 135.500$, $p = .337$) și Scopul și sensul vieții ($U = 110.500$, $p = .967$).

Aceste rezultate infirmă ipoteza H4 și sugerează că, în cadrul eșantionului investigat, nivelul inteligenței sociale și al bunăstării psihologice nu diferă semnificativ în funcție de gen. Concluziile sunt compatibile cu cele raportate de Larguinho et al. (2025), care subliniază faptul că diferențele de gen în domeniul bunăstării psihologice nu sunt întotdeauna consistente și depind de caracteristicile eșantionului și de contextul sociocultural analizat.

DISCUȚII

Nivelul inteligenței sociale și al stării de bine psihologice

Rezultatele cercetării evidențiază un nivel relativ ridicat al inteligenței sociale în rândul participanților ($M = 3.78$), fapt explicabil prin particularitățile etapei de dezvoltare specifice vârstei investigate. La 20–21 de ani, tinerii au acumulat deja o experiență socială considerabilă, caracterizată prin extinderea rețelelor relaționale, diversificarea rolurilor sociale și consolidarea competențelor de comunicare interpersonală. Aceste constatări sunt în concordanță cu perspectiva lui Goleman (2006), care consideră inteligența socială un factor esențial al adaptării sociale, precum și cu rezultatele raportate de Monis et al. (2024), care au identificat niveluri similare ale inteligenței sociale în populațiile studențești.

Sensibilitatea interpersonală ($M = 4.27$) a înregistrat cel mai ridicat scor dintre dimensiunile inteligenței sociale, sugerând o capacitate dezvoltată de percepere și înțelegere a emoțiilor, intențiilor și reacțiilor celorlalți. Acest rezultat este compatibil cu concluziile formulate de Azanedo et al. (2020), care subliniază rolul central al sensibilității interpersonale în dezvoltarea relațiilor sociale funcționale și în menținerea bunăstării psihologice.

În ceea ce privește starea de bine psihologică, toate dimensiunile evaluate au înregistrat valori pozitive. Acceptarea de sine ($M = 1.67$) a obținut cel mai ridicat scor, rezultat care susține modelul teoretic propus de Ryff (1989), potrivit căruia o evaluare pozitivă a propriei persoane reprezintă una dintre componentele fundamentale ale funcționării psihologice optime. În schimb, nivelul relativ redus al autonomiei ($M = 0.65$) poate reflecta dependența încă existentă față de structurile educaționale, familiale și instituționale, fenomen semnalat și în cercetările realizate de Rusnac (2015) pe populații similare.

Relația dintre inteligența socială și starea de bine psihologică

Confirmarea ipotezei H1 este în concordanță cu literatura internațională recentă privind rolul inteligenței sociale în susținerea bunăstării psihologice. Azanedo et al. (2020) au demonstrat că inteligența socială influențează atât direct, cât și indirect bunăstarea psihologică prin intermediul relațiilor pozitive cu ceilalți și al scopului în viață, dimensiuni care, și în studiul de față, au înregistrat asocieri semnificative cu inteligența socială. Rezultate similare sunt raportate de Lye et al. (2023) și Shengyao et al. (2024), care evidențiază contribuția competențelor sociale și emoționale la adaptarea psihologică a studenților.

Coeficientul de corelație dintre inteligența socială și Relațiile pozitive cu ceilalți ($r = .707$, $p < .001$) confirmă parțial ipoteza H2 și poate fi explicat prin apropierea conceptuală dintre cele două constructe. Persoanele cu un nivel ridicat al inteligenței sociale manifestă o capacitate mai bună de comunicare, empatie și gestionare a relațiilor interpersonale, ceea ce facilitează dezvoltarea unor relații sociale satisfăcătoare și stabile.

Un rezultat deosebit de interesant este relația puternică dintre inteligența socială și autonomie ($r = .676, p < .001$). Deși această asociere nu a fost anticipată ca fiind una dintre cele mai puternice, ea sugerează că dezvoltarea competențelor sociale contribuie nu doar la calitatea relațiilor interpersonale, ci și la consolidarea sentimentului de independență, autoeficacitate și încredere în propriile capacități. Acest rezultat extinde interpretările clasice privind rolul inteligenței sociale și evidențiază caracterul său complex în procesul dezvoltării personale.

Absența unei relații semnificative între inteligența socială și sentimentul de fericire ($r = .116, p = .543$) reprezintă, la rândul său, un rezultat relevant. Conform lui Durayappah (2011) și Larguinho et al. (2025), fericirea subiectivă este influențată de o multitudine de factori, inclusiv trăsături de personalitate, experiențe de viață, valori personale și condiții contextuale. Prin urmare, competențele sociale, deși importante pentru funcționarea psihologică, nu par suficiente pentru a explica nivelul general al fericirii percepute.

Diferențele între nivelurile inteligenței sociale

Confirmarea ipotezei H3 reprezintă una dintre cele mai importante contribuții ale prezentului studiu. Creșterea progresivă a scorului total al stării de bine psihologice, de la grupul cu inteligență socială scăzută ($M = 0.356$) la cel cu inteligență socială medie ($M = 0.882$) și înaltă ($M = 2.000$), evidențiază existența unei relații consistente între cele două variabile.

Rezultatele sunt în concordanță cu concluziile formulate de Azanedo et al. (2020) și Starynska și Spivak (2024), care au demonstrat că inteligența socială funcționează ca factor protector al sănătății mintale și al bunăstării psihologice. Diferențele semnificative identificate la nivelul autonomiei și al relațiilor pozitive susțin mecanismele teoretice descrise de Goleman (2006), potrivit cărora competențele sociale facilitează atât dezvoltarea unor relații interpersonale de calitate, cât și consolidarea sentimentului de control asupra propriei vieți.

Aceste rezultate sugerează că inteligența socială nu reprezintă doar o competență relațională, ci și o resursă psihologică importantă pentru dezvoltarea armonioasă a tinerilor și pentru menținerea echilibrului psihologic în contexte sociale și academice diverse.

Absența diferențelor de gen

Infirmarea ipotezei H4 indică faptul că, în cadrul eșantionului investigat, nivelul inteligenței sociale și al stării de bine psihologice nu diferă semnificativ în funcție de gen. Aceste rezultate sunt compatibile cu cele raportate de Larguinho et al. (2025), care arată că diferențele de gen în domeniul bunăstării psihologice nu sunt constante și depind de caracteristicile populației investigate și de contextul sociocultural în care are loc cercetarea.

O posibilă explicație a acestor rezultate constă în specificul mediului academic, care poate funcționa ca un factor de nivelare a oportunităților de dezvoltare personală și socială. Participarea la activități educaționale similare, expunerea la experiențe academice comune și accesul relativ egal la resurse sociale și educaționale pot contribui la reducerea diferențelor dintre fete și băieți în ceea ce privește competențele sociale și nivelul bunăstării psihologice.

În ansamblu, rezultatele sugerează că inteligența socială constituie un factor relevant al bunăstării psihologice indiferent de gen, consolidând ideea că dezvoltarea

competențelor socio-emoționale reprezintă o direcție importantă de intervenție și promovare a sănătății psihologice în rândul tinerilor.

CONCLUZII

Prezentul studiu a investigat relația dintre inteligența socială și starea de bine psihologică la un eșantion de 30 de studenți din anul IV de colegiu. Scala de Inteligență Socială adaptată după Chadha și Ganesan (1986) a demonstrat proprietăți psihometrice satisfăcătoare, evidențiind un nivel înalt de consistență internă (Cronbach $\alpha = .863$). Analiza rezultatelor permite formularea următoarelor concluzii:

Participanții au înregistrat niveluri relativ ridicate atât ale inteligenței sociale, cât și ale stării de bine psihologice. În structura inteligenței sociale, sensibilitatea interpersonală s-a evidențiat drept dimensiunea cea mai dezvoltată, în timp ce răbdarea a obținut valorile cele mai reduse. În cadrul stării de bine psihologice, acceptarea de sine și scopul și sensul vieții au reprezentat dimensiunile cele mai bine conturate, în timp ce autonomia a înregistrat nivelurile cele mai modeste.

Rezultatele confirmă existența unei relații pozitive și semnificative între inteligența socială și majoritatea dimensiunilor stării de bine psihologice, validând astfel ipoteza principală a cercetării. Cele mai puternice asocieri au fost identificate cu relațiile pozitive cu ceilalți și autonomia, ceea ce sugerează că dezvoltarea competențelor sociale contribuie atât la calitatea relațiilor interpersonale, cât și la consolidarea independenței psihologice și a încrederii în sine. În schimb, sentimentul subiectiv de fericire nu a prezentat o asociere semnificativă cu inteligența socială, indicând caracterul său multideterminat.

Compararea grupurilor cu niveluri diferite de inteligență socială a evidențiat diferențe semnificative la nivelul mai multor dimensiuni ale stării de bine psihologice. Participanții cu un nivel ridicat al inteligenței sociale au demonstrat niveluri superioare de autonomie, relații pozitive, acceptare de sine și sens al vieții comparativ cu cei care au înregistrat niveluri medii sau scăzute ale acestei competențe. Aceste rezultate susțin rolul inteligenței sociale ca resursă psihologică importantă pentru adaptarea și funcționarea optimă a tinerilor.

Nu au fost identificate diferențe semnificative în funcție de gen nici în ceea ce privește inteligența socială, nici în ceea ce privește starea de bine psihologică. Acest rezultat sugerează că, în contextul mediului academic actual, experiențele educaționale și sociale comune pot contribui la diminuarea diferențelor tradițional asociate genului în domeniul competențelor socio-emoționale și al bunăstării psihologice.

Prezentul studiu prezintă și anumite limite metodologice care trebuie luate în considerare în interpretarea rezultatelor. În primul rând, dimensiunea relativ redusă a eșantionului limitează posibilitatea generalizării concluziilor la populația tinerilor din Republica Moldova. În al doilea rând, distribuția inegală a participanților între nivelurile inteligenței sociale reduce robustețea comparațiilor între grupuri. În al treilea rând, caracterul transversal al cercetării nu permite formularea unor concluzii privind relațiile cauzale dintre variabilele investigate.

Direcțiile viitoare de cercetare vizează extinderea eșantionului și includerea participanților proveniți din instituții educaționale diferite, pentru creșterea reprezentativității rezultatelor. De asemenea, utilizarea unor designuri longitudinale ar permite investigarea evoluției în timp a relației dintre inteligența socială și starea

de bine psihologică. Totodată, includerea unor variabile suplimentare, precum stima de sine, suportul social, reziliența psihologică sau stilurile de atașament, ar putea contribui la înțelegerea mai profundă a mecanismelor care explică relația dintre competențele sociale și bunăstarea psihologică a tinerilor.

BIBLIOGRAFIE

- Azanedo, C. M., Sastre, S., Artola, T., Alvarado, J. M., & Jiménez-Blanco, A. (2020). Social intelligence and psychological distress: Subjective and psychological well-being as mediators. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 7785. <https://doi.org/10.3390/ijerph17217785>
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine Publishing Company.
- Cantor, N., & Kihlstrom, J. F. (1987). *Personality and social intelligence*. Prentice-Hall.
- Chadha, N. K., & Ganesan, U. (1986). *Manual for Social Intelligence Scale*. National Psychological Corporation.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.
- Durayappah, A. (2011). The 3P model: A general theory of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 12(4), 681–716.
- Goleman, D. (2006). *Social intelligence: The new science of human relationships*. Bantam Books.
- Keyes, C. L. M. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(2), 207–222.
- Larguinho, M., Carmo, M., & Fonseca, C. (2025). The impact of emotional intelligence on the psychological well-being of young graduates in Portugal. *Youth*, 7(2), 29. <https://doi.org/10.3390/youth7020029>
- Lye, S. L., Tan, S. A., & Lee, K. (2023). Emotional intelligence and psychological well-being: A meta-analytic review. *Journal of Positive Psychology*, 18(3), 412–428.
- Marlowe, H. A. (1986). Social intelligence: Evidence for multidimensionality and construct independence. *Journal of Educational Psychology*, 78(1), 52–58.
- Monis, R. V., George, S. L., & Saikia, M. (2024). Social intelligence, empathy and self-esteem among undergraduate nursing students: A relational study. *Frontiers of Nursing*, 4, 405–414. <https://doi.org/10.2478/fon-2024-0045>.
- Rusnac, S. (2017). Cercetarea stării de bine psihologic: Metodologie și rezultate. În *Psihologia socială în secolul XXI: Provocări, tendințe, perspective* (pp. 101–115). Editura ULIM.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719–727.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14.
- Starynska, O., & Spivak, L. (2024). Social intelligence and mental health of university students in wartime Ukraine. *European Journal of Psychology*, 20(1), 45–58.
- Thorndike, E. L. (1920). Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*, 140, 227–235.
- Vernon, P. E. (1933). Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*, 4(1), 42–57.

Yermentayeva, A., Lawrence, K., Amangossov, A., Mukhambetkalieva, K., & Demissenova, S. (2024). Personality traits and social intelligence roles in self-regulation ability of university students. *Journal of Adolescence*, 96(4), 789–803. <https://doi.org/10.1080/02673843.2024.2372035>

A REPRODUCTION OF ASCH'S EXPERIMENT FROM A TRANSDISCIPLINARY PERSPECTIVE: THE USE OF BCI SYSTEMS IN THE STUDY OF SOCIAL BEHAVIOR

O REPRODUCERE A EXPERIMENTULUI LUI ASCH DIN PERSPECTIVĂ TRANSDISCIPLINARĂ: UTILIZAREA SISTEMELOR BCI ÎN STUDIUL COMPORTAMENTULUI SOCIAL

Ana Maria ROȘCA

MSc, Clinical Psychologist, NLP Trainer, Faculty of Social and Educational Sciences,
Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7491-1484>

Marian-Silviu POBORONIUC

Prof. PhD. Eng., Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics,
"Gheorghe Asachi" Technical University of Iași

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7796-7824>

Abstract. *Methodological platforms based on Brain-Computer Interface (BCI) systems enable the connection between the neurobiological level of cognitive processes and the dynamics of social behavior. This paper explores the potential of these systems to function as conceptual and methodological tools in social behavior research. From a transdisciplinary perspective, neural activity is examined in relation to the cognitive and emotional processes involved in diverse social contexts. Whether addressing communication, interpersonal relationships, decision-making processes, or individual behaviors in real-world or online environments, the influence of group presence can be identified through measurable neurological indicators. Our analysis highlights how the integration of neurophysiological data can expand the methodological framework of the social sciences and humanities and contribute to the development of more comprehensive explanatory models of human behavior. Incorporating EEG data into the study of social behavior can provide relevant neurophysiological indicators for the analysis of processes such as social attention, cognitive load in social contexts, emotional regulation, and responses to social stimuli. The findings suggest that the integration of neurotechnologies into socio-human research can facilitate the development of transdisciplinary approaches capable of linking the neurobiological level of cognitive processes with the dynamics of social behavior. At the same time, the epistemological, methodological, and ethical limitations associated with the use of neural data in social research are discussed.*

Keywords: *Brain-Computer Interface, EEG, neurotechnology, social behavior, cognitive neuroscience, transdisciplinarity.*

Rezumat. *Platformele metodologice bazate pe sisteme Brain-Computer Interface (BCI) permit conectarea nivelului neurobiologic al proceselor cognitive cu dinamica comportamentului social. Lucrarea de față explorează potențialul acestor sisteme de a funcționa ca instrumente conceptuale și metodologice în cercetarea comportamentului social. Dintr-o perspectivă transdisciplinară, activitatea neuronală este analizată în raport cu procesele cognitive și emoționale implicate în diverse contexte sociale. Fie că este vorba despre comunicare, relaționare interpersonală, procese decizionale sau comportamente individuale manifestate în mediul real ori online, influența prezenței grupului poate fi*

evidențiată prin intermediul unor indicatori neurologici măsurabili. Analiza evidențiază modul în care integrarea datelor neurofiziologice poate extinde cadrul metodologic al științelor socioumane și poate contribui la dezvoltarea unor modele explicative mai complexe ale comportamentului uman. Integrarea datelor EEG în studiul comportamentului social poate oferi indicatori neurofiziologici relevanți pentru analiza unor procese precum atenția socială, încărcarea cognitivă în contexte sociale, reglarea emoțională și reacțiile la stimuli sociali. Rezultatele sugerează că integrarea neurotehnologiilor în cercetarea socioumană poate facilita dezvoltarea unor abordări transdisciplinare capabile să conecteze nivelul neurobiologic al proceselor cognitive cu dinamica comportamentului social. În același timp, sunt discutate limitele epistemologice, metodologice și etice ale utilizării datelor neuronale în cercetarea socială.

Cuvinte-cheie: Brain–Computer Interface, EEG, neurotehnologie, comportament social, neuroștiințe cognitive, transdisciplinaritate.

INTRODUCTION

Various aspects of social life are increasingly being explored through transdisciplinary approaches in both national and international research. Among the innovative methodologies employed, Brain–Computer Interface (BCI) systems have been used to assess the emotional impact of dance performances (Poboroniuc, 2025). Another study investigated potential changes in the electrical activity of the brain in individuals practicing prayer within the Christian Orthodox tradition (Mihalache, 2024).

Of particular contemporary interest are investigations of conformity in social contexts, where neurological evidence provides objective indicators of the underlying mechanisms involved in such behaviors (Pech, 2025). Social imitation and conformity can acquire a measurable dimension through their implementation within BCI-based research paradigms. The validation of social imitation and conformity is achieved by monitoring activity in the posterior cingulate cortex (the so-called social prediction error) and by analyzing the desynchronization of the mu rhythm in motor areas (8–13 Hz). Both processes reflect the activity of the mirror neuron system during moments of alignment between the individual's own judgment and the distortion imposed by authority or group influence. Group pressure induces changes in the P300 component and Theta-band activity, as individuals undergo an adaptive learning process aimed at avoiding social exclusion (Bellucci, 2020).

To illustrate these relationships, we propose a conceptual model that highlights how neural activity, neurocognitive processes, and social behavior can be integrated within a transdisciplinary analytical framework. The proposed model is based on a bidirectional flow of information designed to identify optimal explanatory patterns. Data collected through questionnaires and behavioral observations constitute one pathway of the process, while brain signals recorded during various assessment procedures complement these initial reports. The two data streams are subsequently processed through a series of dedicated algorithms. Each stage functions as a refinement filter, progressively reducing ambiguity while simultaneously minimizing the influence of subjectivity.

MATERIALS AND METHODS

The study combines theoretical analysis with a practical implementation. For the empirical component, we propose an intra-subject experimental design. EEG data

acquisition is performed using a Unicorn Hybrid Black system (g.tec, Austria) equipped with 8 channels (F3, F4, C3, Cz, C4, P3, P4, Oz), 24-bit resolution, and a sampling frequency of 500 Hz (downsampled to 250 Hz for signal processing). The target group consists of healthy adults interacting with an immersive virtual environment developed using the Ursina/Python engine. Temporal synchronization between social stimuli and EEG recordings is managed through the Lab Streaming Layer (LSL) protocol, ensuring latency below 10 ms and allowing precise event-related potential (ERP) analysis.

The experimental task consists of 18 visual line-length discrimination trials conducted in a virtual environment in which participants are surrounded by five digital confederate avatars. In 12 critical trials, the avatars provide a unanimous incorrect answer before the participant responds. The independent variable is group pressure (operationalized as unanimity of erroneous responses), while the dependent variables are the behavioral conformity rate and real-time neurophysiological indicators.

Raw EEG data are digitally filtered (band-pass: 1–40 Hz) and cleaned of ocular artifacts using Independent Component Analysis (ICA) implemented in MATLAB/EEGLAB. The experimental design focuses on three critical neurophysiological parameters: frontal N200 amplitude as an indicator of social discrepancy detection, Theta-band power as a measure of cognitive and moral conflict, and Alpha Asymmetry as an index differentiating social withdrawal from active resistance. In addition, a Conformity Resistance Index (CRI) is employed to enable real-time adaptive control of the virtual environment.

RESEARCH FINDINGS

By integrating the PhysioNet 2026 EEG database and 60-second EEG signal segments, this study moves beyond declarative sociological descriptions toward neurophysiological evidence by translating patterns of brain activity into quantifiable indicators. Through the application of Independent Component Analysis (ICA) algorithms to a sample of 36 participants, these BCI-based tools provide real-time measurements of environmental influences, complementing conventional research methods with objective neurophysiological data.

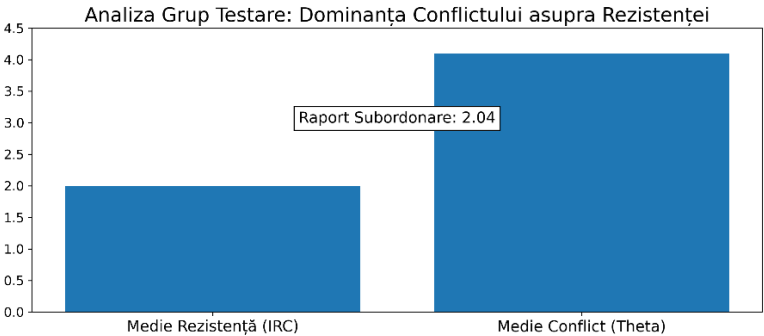

Figure 1. Group Dominance over Decisional Resistance
Source: Author’s research, 2026

Group Balance Analysis. Within the context of the Asch paradigm, the collected data capture the moment at which a participant abandons perceptual certainty in favor of restoring group affiliation.

This process is reflected in the disproportionate relationship between attentional resources (P3, P4) and the subjective pressure registered in frontal regions (F3, F4). Consequently, the proposed BCI architecture offers a quantitative framework for assessing conformity-related processes and behavioral adaptation. These findings are consistent with previous research reporting an average conformity rate of approximately 33% in objective visual judgment tasks (Franzen, 2023) (Figure 1).

Inter-Group Comparison. Within the Asch paradigm, the results suggest that group pressure substantially influences the processing of objective information, promoting behavioral alignment as a means of reducing internal conflict. The experiment highlights the vulnerability of individual autonomy when participants are confronted with a social consensus that contradicts direct sensory evidence. These findings are consistent with recent neurophysiological studies showing that variability in Theta- and Alpha-band activity is associated with susceptibility to social influence and conformity-related responses (Zhang, 2021) (Figure 2).

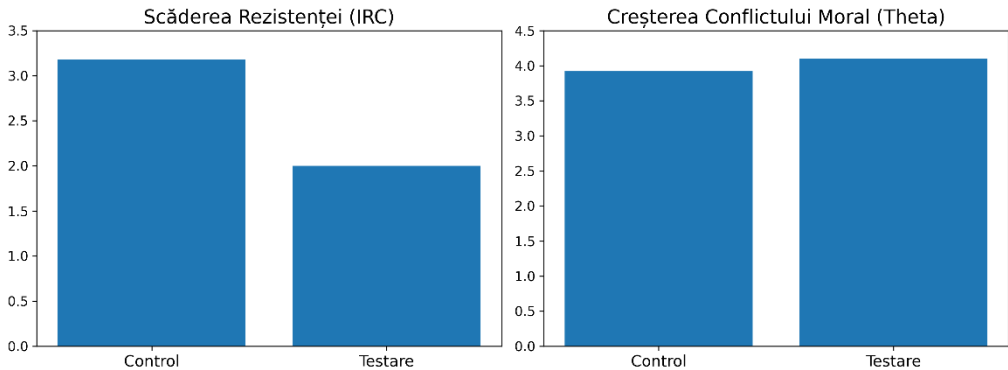

Figure 2. Decrease in Decisional Resistance and Increase in Moral Conflict: Inter-Group Evaluation

Source: Author's research, 2026

Within the framework of the Asch paradigm, the pronounced discrepancy between Resistance Indices (below 0.4) and Moral Conflict indicators (above 8.2), both associated with markers of social neuroanxiety, may reflect a tendency toward compliance in situations involving social pressure.

Individuals exhibiting such neuropsychological patterns may be more vulnerable to diminished self-confidence and lower levels of subjective well-being. Similar mechanisms may operate across a variety of social contexts, ranging from organizational environments, where adverse conditions are tolerated to avoid exclusion, to broader economic and political settings, where objective evidence may be disregarded in favor of social conformity (Figure 3).

The adaptation of the mathematical serial-subtraction task into a functional analogue of the Asch paradigm suggests that the Conformity Resistance Index (CRI) may serve as a useful indicator for monitoring changes in autonomy under conditions of cognitive and social pressure. As frontal Theta activity (4–8 Hz) reflects the conflict

between perceptual certainty and externally induced error, such models have the potential to evolve from laboratory instruments into valuable methodological tools for investigating the neurocognitive foundations of social behavior.

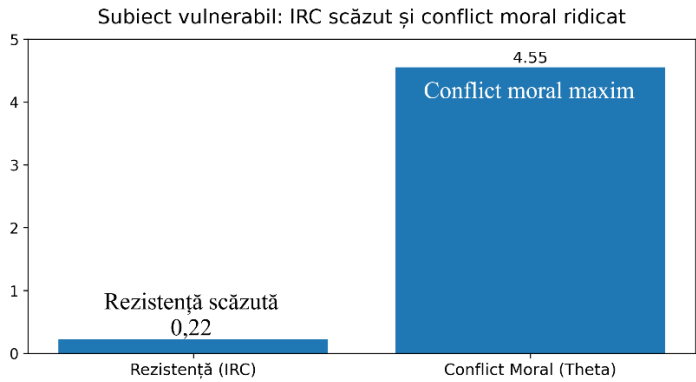

Figure 3. BCI Precision Assessment: Subject-Level Identification
Source: Author's research, 2026

DISCUSSION

The implementation of the Unicorn Hybrid Black system enables an unprecedented evaluation of how social conformity is mediated by specific neural processes, as evidenced by the substantial discrepancy between the Conformity Resistance Index (CRI = 1.19) and Moral Conflict power (Theta = 5.61). This quantitative gap objectively maps the mechanism through which group pressure acts as a coercive force, overriding the individual's capacity to maintain cognitive stability and decisional autonomy (Laursen, 2022). Through Independent Component Analysis (ICA) filtering in MATLAB/EEGLAB, high signal quality was achieved, allowing the isolation of authentic neural responses to social influence while eliminating physiological and ocular artifacts.

The results of the group balance analysis reveal a significant subordination of individual autonomy to the pressure generated by unanimous group responses (Mac Gillavry, 2025). Although the N200 component (200–350 ms) confirms the rapid neural detection of discrepancies between personal perception and erroneous group feedback, the low CRI value (M = 1.19) indicates a diminished capacity to maintain cognitive stability under conditions of social conflict. Simultaneously, the elevated Theta power (M = 5.61) suggests increased levels of moral conflict and cognitive dissonance.

The comparison between the control and experimental conditions demonstrates the substantial impact of the 12 critical trials on participants' neurophysiological profiles. The transition from individual judgment to exposure to unanimous incorrect group responses produces a marked decrease in CRI accompanied by a significant increase in Theta activity. The observed values (1.19 versus 5.61) indicate that managing the conflict between personal perception and social consensus consumes a considerable proportion of available cognitive resources. This dynamic reflects a state of emotional withdrawal and social anxiety, further supported by the frontal Alpha Asymmetry findings (Pech, 2025).

The individual-level analysis highlights one of the most important contributions of Brain–Computer Interface systems to social behavior research. Beyond identifying statistical trends at the group level, the technology allows the detection of vulnerabilities and individual differences in responses to social pressure (Poboroniuc, 2025). In this regard, neurophysiological data provide not only objective indicators of behavior but also insights into the process through which individuals experience social influence and adjust their behavior to avoid exclusion from the group.

The experimental protocol validates the hypothesis that the detection of social discrepancy through the frontal N2 marker is rapidly followed by behavioral adjustment motivated by the biological need to reduce social anxiety (Bellucci, 2020). The use of the Conformity Resistance Index, defined as the ratio between parietal Alpha stability (P3, P4) and frontal Theta conflict (F3, F4), offers a robust framework for analyzing conformity dynamics and resistance to social influence. The intra-subject design confirms that cognitive resistance decreases significantly when erroneous group unanimity activates neural mechanisms associated with error monitoring and conflict processing, leading individuals to align their judgments with social consensus (Franzen, 2023).

Overall, the findings suggest that EEG assessments and BCI technologies implemented in virtual or online environments can become valuable tools for investigating social influence, conformity, and behavioral adaptation. These technologies provide opportunities for the early identification of the negative effects of social alienation and forced compliance, contributing to the development of more comprehensive explanatory models of human behavior in contemporary digital societies.

CONCLUSIONS

The integration of neurophysiological data into socio-human research opens innovative methodological perspectives for the study of social behavior, while simultaneously raising important epistemological, methodological, and ethical challenges that require careful and rigorous consideration (Mihalache, 2024). The results obtained demonstrate that Brain–Computer Interface systems enable the objective investigation of neurocognitive mechanisms involved in social conformity, providing measurable indicators of moral conflict, resistance to influence, and behavioral adaptation.

The study shows that group pressure produces significant changes in brain activity, reflected in increased Theta power associated with cognitive conflict and decreased indices of behavioral resistance. These findings support the hypothesis that conformity processes can be analyzed not only at the behavioral level but also through specific neurophysiological markers.

Furthermore, the research highlights the potential of transdisciplinary approaches to connect the neurobiological level of cognitive processes with the dynamics of social phenomena. The integration of EEG and BCI technologies into the study of human behavior may contribute to the development of more comprehensive explanatory models of social influence, decision-making, and adaptation to group pressure.

Nevertheless, the relationship between neural activity and subjective experience remains complex and non-linear. The presence of specific EEG patterns cannot be automatically interpreted as representing a single psychological state, making it necessary to correlate neurophysiological data with behavioral and contextual information. Moreover, transferring findings from controlled experimental settings to real-life social interactions requires further validation and protocol standardization (Weerasinghe, 2025).

At the same time, the use of neural data raises important concerns regarding data protection, neuroprivacy, and participant autonomy. The rapid development of technologies capable of identifying and interpreting cognitive states requires the establishment of appropriate ethical and legal frameworks. Future research should therefore prioritize the development of standardized neuroethics protocols capable of ensuring the responsible use of brain data while safeguarding the privacy of individuals' mental lives (Zhang, 2021).

Consequently, the application of BCI systems in social behavior research represents a promising direction for future investigations, offering opportunities for a deeper understanding of the relationship between neurocognitive processes and the dynamics of social influence. Such approaches may contribute significantly to the emergence of a new transdisciplinary research paradigm situated at the intersection of neuroscience, social psychology, and behavioral sciences.

BIBLIOGRAPHY

Bellucci, G., Camilleri, J. A., Eickhoff, S. B., & Krueger, F. (2020). Neural signatures of prosocial behaviors. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 118, 186–195.

Corneille, O., Questienne, L., & Fiasse, A. (2023). Sixty years after Orne's American Psychologist article: A conceptual framework for subjective experiences elicited by demand characteristics. *Personality and Social Psychology Review*, 27(1), 83–101. <https://doi.org/10.1177/10888683221116745>

Franzen, A., Mader, S., & Christen, M. (2023). The power of social influence: A replication and extension of the Asch experiment. *PLOS ONE*, 18(11), e0294325. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294325>

Laursen, B., Faur, S., & Hafen, C. A. (2022). What does it mean to be susceptible to influence? A brief primer on peer conformity and developmental changes that affect it. *International Journal of Behavioral Development*, 46(3), 222–237. <https://doi.org/10.1177/01650254221084122>

Mac Gillavry, D. W., Van Prooijen, J. W., & Van Lange, P. A. M. (2025). On communal transgressive behaviour: A moral dilemma variation on the classic Asch paradigm. *Basic and Applied Social Psychology*, 47(3), 142–152.

Mihalache, A. S., Poboroniuc, M. S., & Ștefănescu, M. (2024). Possible electrophysiological changes induced by the practice of prayer in Orthodox Christian tradition. *Fiziologia (Physiology)*, 27–50.

Pech, G., Moshagen, M., & Hilbig, B. E. (2025). A cross-cultural EEG study of how obedience and conformity influence reconciliation intentions. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 20(1), nsaf038. <https://doi.org/10.1093/scan/nsaf038>

Poboroniuc, M. S. (2025). Tehnologia actuală și aplicații pentru interfațarea cu creierul uman. În M. Ștefănescu, L. Fărcășel și R. Constantinescu (Eds.), *Arta și știința creierului: Noi frontiere ale comunicării neuronale*. Editura Presa Universitară Clujeană.

Weerasinghe, T. D., & Wijesinghe, G. S. (2025). Mitigating social desirability bias in self-reported data of social science research: A systematic literature review. *Kelaniya Journal of Human Resource Management*, 20(2).

Zhang, H., Zhao, K., & Sun, G. (2021). Inter-trial variations in EEG predict individual differences in social tasks. *bioRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2021.10.01.462699>

Zyma, I., Tukaiev, S., Seleznov, I., Kiyono, K., Popov, A., Chernykh, M., & Shpenkov, O. (2019). Electroencephalograms during mental arithmetic task performance. *Data*, 4(1), Article 14. <https://doi.org/10.3390/data4010014>

SOCIAL INTERVENTION PARADIGMS IN THE CONTEXT OF THE NEW SOCIAL REALITIES

PARADIGMELE INTERVENȚIEI SOCIALE ÎN CONTEXTUL NOILOR REALITĂȚI SOCIALE

<https://doi.org/10.54481/pcss2026.53>

UDC 364.4:316.48

FROM SYMPTOM TO STRUCTURE: SOCIAL EXPERTISE AND THE TRANSFORMATION OF CONFLICT INTO COMMUNITY REORGANIZATION

DE LA SIMPTOM LA STRUCTURĂ: EXPERTIZA SOCIALĂ ȘI TRANSFORMAREA CONFLICTULUI ÎN REORGANIZARE COMUNITARĂ

Svetlana HARAZ

PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova (ULIM), Chisinau, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3180-4322>

Abstract. Contemporary social realities are increasingly characterized by structural tensions, fragmented institutional responses, and symbolic-economic contradictions that cannot be adequately addressed through symptom-focused interventions. This article argues that social expertise represents a distinct professional paradigm capable of transforming structural conflict into community reorganization oriented toward sustainable and demonstrable well-being. Moving beyond procedural and case-based intervention models, social expertise operates at the level of systemic configurations that generate and reproduce social problems.

The paper integrates critical social theory, dialectical social work, and general systems theory, conceptualizing conflict not as dysfunction but as an indicator of structural contradictions within interconnected social subsystems. A central distinction is proposed between symptomatic analysis, focused on observable manifestations, and dialectical-structural analysis, which examines power asymmetries, resource distribution, institutional arrangements, and normative inconsistencies that generate such manifestations. Through a spiral model of systemic development, the study demonstrates how conflict may evolve from latent tension to critical awareness, negotiated reconfiguration, and the emergence of a new adaptive equilibrium.

The framework is illustrated through the example of community empowerment based on cultural heritage valorization, highlighting the contradiction between symbolic recognition and structural marginalization. The article concludes that social expertise acquires professional legitimacy only when systemic interventions generate verifiable improvements in community well-being. By shifting analytical attention from symptoms to structural configurations, social expertise becomes a mechanism of transformative reorganization that promotes adaptive coherence and sustainable development within complex social systems.

Keywords: social expertise; dialectical analysis; structural conflict; systemic intervention; community empowerment; cultural heritage; sustainable well-being.

Rezumat. *Realitățile sociale contemporane sunt marcate de tensiuni structurale, răspunsuri instituționale fragmentate și contradicții simbolic-economice care nu pot fi abordate adecvat prin intervenții centrate exclusiv pe simptome. Articolul argumentează că expertiza socială reprezintă o paradigmă profesională distinctă, capabilă să transforme conflictul structural în reorganizare comunitară orientată spre bunăstare sustenabilă și demonstrabilă. Dincolo de modelele procedurale sau centrate pe caz, expertiza socială operează asupra configurațiilor sistemice care generează și reproduc problemele sociale.*

Lucrarea integrează teoria critică aplicată practicii sociale, orientarea dialectică în asistența socială și teoria generală a sistemelor, conceptualizând conflictul nu ca deviație, ci ca indicator al contradicțiilor structurale existente între subsisteme sociale interconectate. Este propusă o distincție fundamentală între analiza simptomatică, orientată spre manifestările vizibile ale problemelor sociale, și analiza dialectic-structurală, centrată asupra asimetriilor de putere, distribuției resurselor, incoerențelor normative și configurațiilor instituționale care generează aceste manifestări. Prin intermediul unui model spiral al dezvoltării sistemice, articolul evidențiază modul în care conflictul poate evolua de la tensiune latentă la conștientizare critică, reconfigurare negociată și apariția unui nou echilibru adaptativ.

Cadrul teoretic este ilustrat prin exemplul împrumutării comunitare prin valorificarea patrimoniului cultural, evidențiind contradicția dintre recunoașterea simbolică și marginalizarea structurală. Concluziile susțin că expertiza socială își dobândește legitimitatea profesională doar atunci când intervențiile sistemice produc îmbunătățiri verificabile ale bunăstării comunitare. Prin deplasarea accentului de la simptom la configurația structurală, expertiza socială devine un mecanism de reorganizare transformativă, capabil să favorizeze coerența adaptativă și dezvoltarea sustenabilă a sistemelor sociale complexe.

Cuvinte-cheie: *expertiză socială; analiză dialectică; conflict structural; intervenție sistemică; împrumutarea comunitară; patrimoniu cultural; bunăstare sustenabilă.*

INTRODUCERE: LIMITELE INTERVENȚIEI SOCIALE CENTRATE PE SIMPTOM

Realitățile sociale contemporane sunt caracterizate de o complexitate structurală accentuată, de fragmentarea instituțională, de accelerarea schimbărilor socio-economice și de emergența unor forme noi de vulnerabilitate colectivă. În acest context, intervențiile sociale tradiționale, centrate predominant pe simptom și pe gestionarea punctuală a situațiilor-problemă, se dovedesc adesea insuficiente pentru a produce transformări sustenabile. Abordările reactive, orientate spre stabilizarea imediată a unei disfuncții vizibile, tind să trateze efectele fără a interveni asupra configurațiilor sistemice care generează și reproduc aceste efecte.

Literatura internațională a evidențiat constant limitele paradigmei remediale. Payne (2014) subliniază că modelele clasice de intervenție socială au fost adesea dominate de o logică liniară a cauzalității, focalizată asupra individului sau familiei, în detrimentul analizei relațiilor structurale care condiționează apariția și perpetuarea problemelor sociale. Healy (2014) argumentează că practicile contemporane de asistență socială necesită o re poziționare critică, capabilă să integreze analiza raporturilor de putere, a contextului instituțional și a interdependențelor sistemice. În aceeași direcție, Leonard (1997) avertizează că politicile sociale postmoderne riscă să individualizeze problemele sociale, transferând responsabilitatea asupra beneficiarilor și diminuând atenția acordată structurilor care generează inegalități și excluziune. În consecință, simptomul devine adesea obiectul principal al intervenției,

în timp ce mecanismele generative ale vulnerabilității rămân insuficient explorate și abordate.

Teoria dezvoltării sociale formulată de Midgley (2014) consolidează această perspectivă, pledând pentru integrarea dimensiunilor economice, sociale și culturale într-o viziune coerentă asupra bunăstării. În mod convergent, cadrul multidimensional al bunăstării promovat de OECD (2020) depășește indicatorii strict economici și evidențiază importanța capitalului social, a participării civice, a securității și a coeziunii comunitare. Împreună, aceste abordări indică faptul că intervenția socială nu poate fi redusă la corecție punctuală sau la managementul imediat al riscului, ci trebuie proiectată și evaluată la nivel structural, în raport cu dinamica relațiilor dintre actori, instituții, norme și resurse.

În spațiul teoretic al practicii sociale critice, Pyles (2020) susține că transformarea comunitară presupune recunoașterea conflictului ca punct de plecare al reorganizării colective. Conflictul nu reprezintă o abatere de la normalitate, ci expresia unor contradicții structurale care traversează relațiile de putere și mecanismele de distribuire a resurselor. Această perspectivă modifică fundamental paradigma intervenției: în loc să fie tratat ca o perturbare ce trebuie eliminată, conflictul este înțeles ca indicator al unor tensiuni sistemice capabile să declanșeze procese de reconfigurare și consolidare a coerenței comunitare.

În acest cadru, contribuția lui Moldovan (2022) este esențială pentru delimitarea expertizei sociale ca paradigmă profesională distinctă. Autorul fundamentează expertiza socială ca demers reflexiv și strategic orientat către reorganizarea sistemică a realității sociale, având drept criteriu central de legitimitate creșterea demonstrabilă a bunăstării comunitare. Din această perspectivă, expertiza socială nu operează asupra simptomului în sine, ci asupra configurațiilor relaționale și instituționale care produc simptomul, prin identificarea contradicțiilor structurale și proiectarea unor intervenții capabile să genereze efecte sustenabile la nivel de sistem.

Pornind de la aceste convergențe teoretice, prezentul articol susține că depășirea intervenției simptomatice presupune adoptarea unei paradigme dialectic-structurale a expertizei sociale. Teza centrală afirmă că expertiza socială devine relevantă profesional și legitimă social doar în măsura în care transformă conflictul structural în procese de reorganizare comunitară orientate spre bunăstare sustenabilă.

EXPERTIZA SOCIALĂ CA PARADIGMĂ PROFESIONALĂ DISTINCTĂ

Dincolo de intervenția procedurală

Expertiza socială nu poate fi redusă la o funcție administrativă, la aplicarea unor proceduri standardizate sau la implementarea tehnică a unor programe sociale. În timp ce intervenția socială operațională este orientată predominant spre gestionarea unei situații-problemă delimitate și spre diminuarea efectelor acesteia, expertiza socială operează asupra configurațiilor sistemice care generează și reproduc respectiva situație. Diferența dintre cele două nu este una de nivel sau de competență profesională, ci una paradigmatică: ele formulează problema la niveluri distincte de analiză și proiectează intervenții cu orizonturi temporale diferite.

Literatura contemporană susține implicit această distincție prin deplasarea accentului de la corecția individuală la reorganizarea structurală. Payne (2014) evidențiază faptul că teoriile moderne ale practicii sociale oscilează între modele

individualiste și modele structurale, iar Healy (2014) subliniază necesitatea integrării analizei puterii și a contextului instituțional în intervenția profesională. În aceeași direcție, Midgley (2014) argumentează că dezvoltarea socială autentică presupune intervenții capabile să articuleze dimensiunile economice, culturale și politice într-un cadru coerent orientat către bunăstare.

În acest context teoretic, Moldovan (2022) formulează explicit conceptul de expertiză socială ca demers strategic orientat către organizarea sistemică a schimbării. Expertiza socială este definită ca un proces reflexiv și transformativ care urmărește restructurarea relațiilor dintre subsisteme sociale, având drept criteriu fundamental de legitimitate impactul demonstrabil asupra bunăstării. Expertul social nu intervine exclusiv pentru stabilizarea unei situații, ci pentru reconfigurarea arhitecturii relaționale și instituționale care condiționează apariția și persistența vulnerabilităților sociale.

Această repoziționare presupune trecerea de la logica remedială la logica transformativ-structurală. Dacă intervenția procedurală răspunde unui simptom și urmărește reducerea riscului pe termen scurt, expertiza socială investighează structura generativă a simptomului și urmărește creșterea capacității adaptive a sistemului pe termen mediu și lung. Prima operează predominant la nivel micro, în timp ce cea de-a doua conectează nivelurile micro, mezzo, macro și exo într-o arhitectură explicativă și intervențională integrată.

Din această perspectivă, expertiza socială poate fi conceptualizată ca o arhitectură strategică a schimbării, în cadrul căreia analiza, proiectarea, implementarea și evaluarea sunt integrate într-un proces coerent de reorganizare sistemică orientat către bunăstare sustenabilă.

Cele trei axe fundamentale ale expertizei sociale

Identitatea paradigmatică a expertizei sociale se sprijină pe trei axe teoretice interdependente: bunăstarea ca finalitate normativă, dialectica drept metodă de analiză și teoria generală a sistemelor ca model organizator al intervenției. Convergența acestor trei dimensiuni diferențiază expertiza socială de intervenția procedurală și îi conferă coerență epistemologică, metodologică și operațională.

Axa I: Bunăstarea ca criteriu de legitimitate profesională

Bunăstarea nu reprezintă o simplă finalitate declarativă a intervenției sociale, ci criteriul fundamental prin care aceasta este evaluată și validată profesional. Potrivit lui Moldovan (2022), expertiza socială este legitimă doar în măsura în care produce îmbunătățiri demonstrabile în calitatea vieții, autonomie, coeziune socială și securitate relațională. Legitimitatea profesională nu derivă din conformitatea procedurală, ci din impactul verificabil asupra structurii bunăstării comunitare.

Această perspectivă este consonantă cu abordarea multidimensională a bunăstării promovată de OECD (2020), care include dimensiuni precum capitalul social, participarea civică, securitatea, sănătatea și echilibrul dintre viața profesională și cea personală. În mod convergent, abordarea capabilităților formulată de Sen (1999) susține că dezvoltarea trebuie evaluată prin extinderea libertăților reale și a capacității indivizilor și comunităților de a acționa în mod autonom și semnificativ.

Expertiza socială integrează aceste perspective prin orientarea intervenției către rezultate măsurabile și evaluabile structural. În acest sens, impactul asupra

bunăstării devine criteriu profesional central, iar evaluarea nu reprezintă o anexă metodologică a intervenției, ci o componentă constitutivă a procesului expertal.

Axa II: Dialectica drept metodă de gândire și analiză

Dialectica oferă cadrul epistemologic prin care expertiza socială formulează și interpretează problemele sociale în termeni structurali și relaționali. În tradiția critică, Leonard (1997) și Pyles (2020) susțin că problemele sociale trebuie înțelese ca expresii ale relațiilor de putere și ale distribuțiilor asimetrice de resurse. Freire (1970) introduce conceptul de „teme generative”, demonstrând că realitatea socială este structurată prin tensiuni și contradicții aflate într-o permanentă interacțiune.

În această logică, conflictul nu reprezintă o deviație sau o disfuncție a sistemului, ci un indicator al existenței unor contradicții structurale. El semnalează dezechilibre între subsisteme, instituții sau niveluri ale realității sociale. Moldovan (2022) dezvoltă această perspectivă în cadrul expertizei sociale, argumentând că profesionistul trebuie să devină specialist în identificarea, interpretarea și transformarea conflictelor la toate nivelurile intervenției – micro, mezzo, macro și exo.

Dialectica presupune trei operațiuni fundamentale: identificarea contradicției, analiza configurației structurale care o produce și reorganizarea relațiilor într-o configurație nouă, mai coerentă și mai adaptativă. Din această perspectivă, expertiza socială nu urmărește eliminarea conflictului, ci transformarea lui într-o resursă reorganizatoare capabilă să genereze noi forme de coerență și dezvoltare sistemică.

Axa III: Teoria generală a sistemelor ca model organizator al intervenției

Teoria generală a sistemelor, formulată de von Bertalanffy (1968), oferă cadrul conceptual necesar pentru înțelegerea comunității ca sistem deschis, caracterizat prin interdependență, feedback și echilibru dinamic. În această perspectivă, orice intervenție asupra unei componente generează efecte asupra ansamblului, iar schimbarea nu poate fi explicată în afara relațiilor existente între părțile sistemului.

Bronfenbrenner (1979) extinde această perspectivă prin modelul ecologic al dezvoltării, evidențiind interacțiunea dintre nivelurile micro, mezzo, macro și exo ale realității sociale. La rândul lor, Payne (2014) și Healy (2014) integrează gândirea sistemică în teoria practicii sociale contemporane, subliniind necesitatea anticipării efectelor circulare, a mecanismelor de feedback și a consecințelor indirecte ale intervenției.

În cadrul expertizei sociale, această axă se concretizează prin cartografierea sistemică a actorilor implicați, analiza relațiilor formale și informale, evaluarea distribuției puterii și anticiparea efectelor intenționate și neintenționate ale intervenției. Problema socială nu este abordată ca fenomen izolat, ci ca parte a unei arhitecturi relaționale complexe, iar intervenția este proiectată în raport cu întregul sistem, nu doar cu unul dintre elementele sale.

Prin convergența celor trei axe fundamentale – bunăstarea ca finalitate normativă, dialectica drept metodă de analiză și teoria sistemelor ca model organizator al intervenției – expertiza socială se conturează ca o paradigmă profesională distinctă. Ea nu urmărește doar gestionarea efectelor vizibile ale problemelor sociale, ci proiectarea unor intervenții capabile să reorganizeze sistemele sociale în direcția creșterii coerenței, autonomiei și bunăstării sustenabile, consolidând astfel specificitatea și legitimitatea profesională a rolului de expert social.

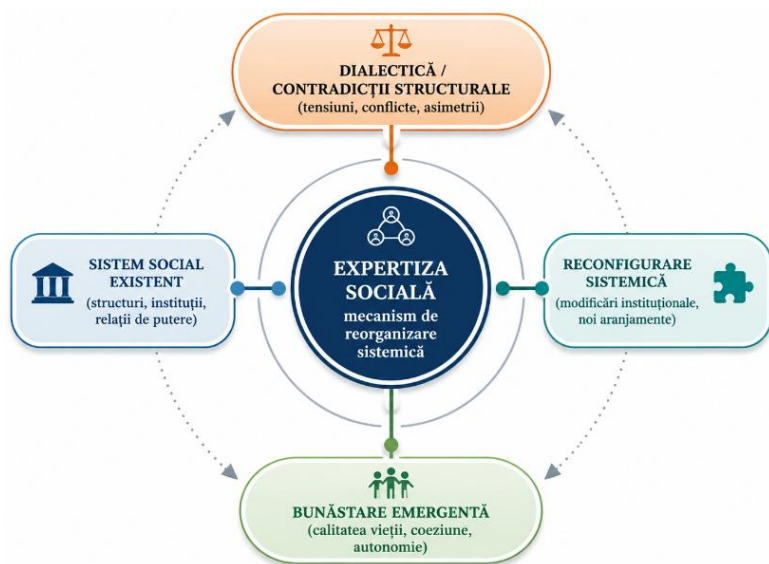

Figura 1. Modelul sistemic al expertizei sociale ca mecanism de transformare orientat spre bunăstare

De la simptom la structură: analiza dialectic-structurală în expertiza socială

Una dintre delimitările epistemologice fundamentale ale expertizei sociale este distincția dintre analiza simptomatică și analiza dialectic-structurală. Diferența dintre cele două abordări nu este una terminologică, ci privește modul de formulare a problemei sociale, nivelul la care este localizată contradicția și tipul de intervenție proiectat. În timp ce analiza simptomatică operează asupra efectelor vizibile ale unei situații problematice, analiza dialectic-structurală investighează configurațiile relaționale care generează și stabilizează aceste efecte în timp.

Analiza simptomatică: logica stabilizării

Analiza simptomatică operează la nivelul manifestărilor observabile ale unei disfuncții sociale. Ea identifică indicatori precum abandonul școlar, marginalizarea culturală, șomajul, neimplicarea civică sau conflictele instituționale și formulează intervenții orientate spre diminuarea efectelor acestora. Logica sa este predominant liniară: problemă – cauză imediată – intervenție corectivă.

În această paradigmă, conflictul este perceput ca o perturbare a stabilității sistemului. Intervenția urmărește restabilirea echilibrului anterior, iar succesul este măsurat prin reducerea simptomului. Payne (2014) arată că numeroase modele tradiționale de practică socială au fost influențate de această logică individualizantă, focalizată pe adaptarea persoanei la context. Leonard (1997) avertizează însă că o asemenea abordare poate transforma inegalitățile structurale în deficite individuale, iar Healy (2014) subliniază că intervențiile exclusiv reactive pot reproduce, fără intenție, raporturile de putere existente.

Din perspectivă sistemică, analiza simptomatică rămâne limitată la nivelul manifestărilor locale ale problemei. Ea tratează disfuncția ca element izolat, fără a cartografia interdependențele dintre subsisteme și fără a analiza efectele circulare

produse în cadrul sistemului (von Bertalanffy, 1968). În absența unei asemenea cartografieri, soluțiile tind să fie punctuale și pot genera consecințe neintenționate în alte zone ale sistemului.

În contextul dezvoltării comunitare, o abordare simptomatică ar putea finanța punctual un eveniment cultural pentru a stimula participarea comunitară, fără a analiza distribuția resurselor, accesul diferențiat la procesul decizional sau tensiunile dintre instituțiile locale. Simptomul este astfel diminuat temporar, însă contradicția structurală care îl generează rămâne activă.

Analiza dialectic-structurală: logica reorganizării

În contrast, analiza dialectic-structurală pornește de la premisa că manifestarea vizibilă reprezintă expresia unei configurații relaționale tensionate. Problema socială nu este evenimentul punctual, ci structura care îl produce și îl reproduce. În tradiția teoriei critice, Leonard (1997) și Pyles (2020) susțin că problemele sociale trebuie înțelese ca relații stabilizate de putere, susținute de norme, instituții și mecanisme de distribuire a resurselor.

Dialectica, inspirată din gândirea lui Freire (1970), presupune tematizarea contradicției. Conflictul nu este o deviație, ci un indicator structural care semnalează existența unor tensiuni semnificative în cadrul sistemului. Foucault (1982) arată că relațiile de putere și rezistență sunt inseparabile, iar punctele de conflict marchează locurile în care aceste relații devin vizibile și contestabile.

Moldovan (2022) integrează această perspectivă în cadrul expertizei sociale, argumentând că profesionistul trebuie să formuleze problema în termeni relaționali și sistemici, nu individualizanți. Expertul social investighează distribuția resurselor, poziționările instituționale, incoerențele normative și mecanismele de legitimare simbolică ce generează și întrețin vulnerabilitatea socială.

Din perspectivă sistemică (von Bertalanffy, 1968), contradicția semnalează perturbarea echilibrului dinamic dintre subsisteme. Bronfenbrenner (1979) arată că orice problemă localizată la nivel familial sau comunitar este inserată într-o arhitectură multilevel, care conectează nivelurile micro, mezzo, macro și exo. Analiza dialectic-structurală urmărește tocmai aceste conexiuni și formulează intervenția la nivelul arhitecturii relaționale care produce problema.

Astfel, neimplicarea civică poate reflecta absența mecanismelor reale de participare; rezistența la schimbare poate indica tensiunea dintre tradiție și politicile uniformizatoare; iar subvalorificarea patrimoniului cultural poate reprezenta expresia unei contradicții dintre recunoașterea simbolică și integrarea economică. În fiecare dintre aceste situații, simptomul devine un indicator al unei tensiuni structurale care reclamă reorganizare și transformare, nu simplă corecție.

Diferențe conceptuale: sinteză comparativă

Pentru o mai bună clarificare conceptuală, diferențele dintre analiza simptomatică și analiza dialectic-structurală sunt sintetizate în Tabelul 1.

Distincția prezentată nu presupune eliminarea intervențiilor punctuale, ci integrarea acestora într-un cadru explicativ și intervențional mai amplu. Expertiza socială nu ignoră simptomul, ci îl tratează ca pe un indicator al unei tensiuni sistemice care trebuie investigată, înțeleasă și reorganizată. Astfel, simptomul devine punct de acces către analiza configurațiilor structurale care generează și întrețin vulnerabilitatea socială.

Tabelul 1. Analiza simptomatică versus analiza dialectic-structurală în expertiza socială

Dimensiune	Analiză simptomatică	Analiză dialectic-structurală
Obiect de analiză	Manifestare punctuală	Configurații relaționale și structurale
Nivel de investigare	Individual situațional	/ Micro-mezzo-macro interconectat
Tip de cauzalitate	Liniară, directă	Interdependentă, circulară
Înțelegerea conflictului	Problemă gestionat	Indicator al contradicției structurale
Focalizare intervențională	Corectivă, punctuală	Reorganizatorie, sistemică
Orizont temporal	Scurt	Mediu-lung, sustenabil

Conflictul ca energie reorganizatoare

Analiza dialectică nu se oprește la identificarea contradicției, ci urmărește dinamica prin care tensiunea structurală poate fi convertită în proces de reorganizare și dezvoltare. Dybicz și Pyles (2011) argumentează că abordarea dialectică în asistența socială permite depășirea dualismelor simplificatoare și înțelegerea conflictului ca proces generativ, capabil să producă transformări structurale semnificative.

În modelul spiral al dezvoltării sistemice, conflictul parcurge succesiv mai multe etape: apariția tensiunii, vizibilizarea contradicției, conștientizarea disfuncției, negocierea relațiilor și configurarea unui nou echilibru adaptativ. Acest echilibru nu este unul definitiv sau static, ci reprezintă o etapă temporară a dezvoltării, care conține potențialul apariției unor noi contradicții și procese de reorganizare. Prin urmare, dezvoltarea comunitară capătă un caracter continuu și evolutiv.

Din această perspectivă, conflictul nu reprezintă o patologie a sistemului social, ci o formă de energie socială insuficient organizată. În absența unei analize structurale adecvate, această energie poate genera polarizare, fragmentare și blocaje instituționale. În schimb, prin intermediul expertizei sociale, conflictul poate fi convertit într-un mecanism de reorganizare sistemică și într-o resursă pentru dezvoltare.

Figura 2. Model spiral al dezvoltării sistemice prin integrare dialectică

Prin deplasarea accentului de la simptom la structură, expertiza socială își consolidează specificitatea profesională și relevanța practică. Ea nu gestionează doar efectele vizibile ale unei disfuncții, ci intervine asupra arhitecturii relaționale care le produce, transformând conflictul într-un punct de inflexiune al dezvoltării comunitare și al consolidării bunăstării sustenabile.

Câmpuri ale contradicțiilor structurale în dezvoltarea comunitară contemporană

În paradigma dialectic-structurală, dezvoltarea comunitară nu este concepută ca un proces liniar de acumulare progresivă a resurselor, ci ca un câmp dinamic de tensiuni, negocieri și reconfigurări relaționale. Comunitatea funcționează ca un sistem deschis, traversat de interdependențe complexe între actori, instituții, norme și resurse. Contradicțiile structurale nu reprezintă deviații patologice ale funcționării comunitare, ci expresii ale acestor interacțiuni și ale dezechilibrelor care apar între diferitele subsisteme sociale. Ele semnalează punctele în care arhitectura relațională necesită reorganizare.

Expertiza socială intervine tocmai în aceste zone de tensiune. Conflictul este abordat nu ca disfuncție ce trebuie eliminată, ci ca indicator al unei contradicții sistemice care poate deveni motor al dezvoltării, dacă este analizată și gestionată în mod structural.

Participare versus excludere

Participarea este frecvent invocată în discursurile politicilor publice ca fundament al dezvoltării incluzive și al guvernanței democratice. Cu toate acestea, între participarea formală și participarea efectivă există adesea o diferență considerabilă. Analiza clasică realizată de Arnstein (1969) prin modelul „scării participării” evidențiază faptul că numeroase mecanisme participative rămân simbolice, fără a transfera în mod real puterea decizională către comunitate.

Din perspectiva dialectic-structurală, contradicția nu se situează între participare și absența participării, ci între participarea declarativă și redistribuirea efectivă a controlului asupra deciziei. Expertiza socială investighează sistematic:

- cine stabilește agenda decizională;
- cine controlează resursele și mecanismele de implementare;
- cine beneficiază efectiv de rezultatele dezvoltării;
- care sunt mecanismele reale de feedback și influență comunitară.

Excluderea nu reprezintă doar absența fizică a unor grupuri din procesele de consultare sau lipsa invitației la dialog. Ea constituie rezultatul unei configurații instituționale care limitează accesul la resurse, putere și influență. Din această perspectivă, reorganizarea structurală presupune recalibrarea raporturilor de putere și instituirea unor mecanisme autentice de participare, capabile să transforme comunitatea din obiect al intervenției în actor al propriei dezvoltări.

Autonomie versus control instituțional

În sistemele sociale contemporane, autonomia beneficiarilor se află frecvent într-o relație tensionată cu mecanismele birocratice, standardizările excesive și reglementările administrative rigide. Leonard (1997) arată că politicile sociale pot genera forme subtile de dependență instituțională atunci când accentul este plasat pe conformitatea procedurală și pe respectarea normelor administrative, în detrimentul dezvoltării capacității autonome a indivizilor și comunităților.

Din perspectiva teoriei sistemelor (von Bertalanffy, 1968), controlul excesiv reduce flexibilitatea subsistemelor și diminuează capacitatea adaptativă a întregului sistem social. Contradicția structurală apare astfel între obiectivul declarat al responsabilizării și practicile instituționale bazate pe centralizare și control. Cu cât mecanismele de reglementare devin mai rigide, cu atât capacitatea actorilor locali de a genera soluții adaptate contextului propriu este mai redusă.

Expertiza socială formulează această tensiune nu ca opoziție între ordine și libertate, ci ca dezechilibru structural între autonomie și reglementare. Din această perspectivă, reorganizarea sistemică presupune dezvoltarea unor mecanisme capabile să echilibreze controlul instituțional cu inițiativa comunitară. Printre direcțiile de intervenție se regăsesc descentralizarea funcțională, responsabilizarea comunitară, dezvoltarea mecanismelor de autoreglare și consolidarea parteneriatelor intersectoriale flexibile. Obiectivul nu este eliminarea controlului, ci recalibrarea acestuia astfel încât să stimuleze dezvoltarea capacităților și a autonomiei, nu reproducerea dependenței.

Politici declarative versus implementare reală

Un alt câmp major al contradicțiilor structurale este reprezentat de disonanța dintre documentele strategice și realitatea implementării. Midgley (2014) subliniază că dezvoltarea socială autentică presupune integrarea operațională a obiectivelor, resurselor și mecanismelor instituționale, nu doar formularea unor principii normative coerente.

Contradicția apare atunci când valorile proclamate – incluziune, coeziune socială, participare sau sustenabilitate – nu sunt susținute de resurse financiare adecvate, mecanisme eficiente de coordonare interinstituțională, indicatori de impact clar definiți și proceduri sistematice de monitorizare și evaluare. În aceste condiții, politicile publice riscă să rămână la nivel discursiv, iar implementarea să devină fragmentară și inconsistentă.

Expertiza socială intervine ca mecanism de articulare sistemică între nivelurile micro, mezzo și macro ale acțiunii sociale. Analiza structurală permite identificarea blocajelor instituționale, a rupturilor dintre formularea strategică și aplicarea practică, precum și proiectarea unor arhitecturi de cooperare capabile să reducă distanța dintre intenție și rezultat. Astfel, expertiza socială contribuie la transformarea politicilor din simple declarații de principiu în mecanisme funcționale de producere a bunăstării.

Capital social versus fragmentare

Capitalul social, conceptualizat de Bourdieu (1986) și dezvoltat ulterior în literatura privind dezvoltarea comunitară, desemnează ansamblul relațiilor de încredere, cooperare și reciprocitate care facilitează acțiunea colectivă. Cu toate acestea, în absența unor mecanisme de integrare sistemică, capitalul social poate rămâne fragmentat, distribuit inegal între grupuri sau utilizat în logici competitive care reduc capacitatea comunității de a acționa coerent.

Fragmentarea instituțională generează competiție pentru resurse, suprapunerea inițiativelor și dificultăți de coordonare strategică. Din perspectivă dialectică, această situație reflectă existența unor asimetrii de putere și a unor mecanisme insuficiente de integrare și cooperare între actori.

Expertiza socială intervine prin cartografierea relațională a actorilor, identificarea nodurilor de interdependență, facilitarea coeziunii sistemice și

integrarea resurselor formale și informale într-o arhitectură comună de dezvoltare. Obiectivul nu este uniformizarea actorilor sau eliminarea diversității instituționale, ci articularea acestora într-un sistem capabil să genereze coerență, complementaritate și bunăstare sustenabilă.

Patrimoniul cultural – exemplu al contradicției simbolic-structurale

Patrimoniul cultural oferă un exemplu relevant al modului în care contradicțiile structurale se manifestă în procesele contemporane de dezvoltare comunitară. Deși este frecvent valorizat la nivel simbolic și discursiv, patrimoniul cultural rămâne adesea insuficient integrat în strategiile economice și instituționale de dezvoltare locală. UNESCO (2003) evidențiază rolul patrimoniului cultural imaterial în consolidarea identității colective și a coeziunii comunitare, însă valorificarea efectivă a acestui potențial depinde de configurațiile instituționale și relaționale existente.

Contradicția structurală apare între recunoașterea simbolică și capacitatea reală de generare a bunăstării. Patrimoniul poate fi celebrat în discursurile publice și în documentele strategice, dar marginalizat în procesele de alocare a resurselor și în politicile de dezvoltare economică.

În paradigma expertizei sociale, patrimoniul devine relevant nu exclusiv prin valoarea sa culturală, ci prin poziționarea sa în rețelele de putere, în mecanismele de participare și în procesele de distribuire a resurselor. Analiza structurală investighează modul în care resursele simbolice pot fi convertite în resurse relaționale, economice și comunitare, contribuind la consolidarea coerenței sistemice și la creșterea bunăstării.

Prin examinarea acestor câmpuri ale contradicțiilor structurale devine evident că dezvoltarea comunitară contemporană este inseparabilă de analiza tensiunilor care traversează sistemele sociale. Expertiza socială se conturează astfel ca mecanism profesionist de identificare, interpretare și reorganizare a acestor contradicții în direcția consolidării unei bunăstări sustenabile.

INSTITUȚIONALIZAREA EXPERTIZEI SOCIALE: INFRASTRUCTURI EMERGENTE ALE REORGANIZĂRII SISTEMICE

Aplicarea paradigmei dialectic-structurale nu poate fi evaluată exclusiv prin prisma intervențiilor punctuale sau a proiectelor cu durată limitată. Maturitatea unei paradigme profesionale devine vizibilă atunci când aceasta începe să genereze infrastructuri stabile: programe de formare avansată, spații de experimentare și inovare practică, mecanisme de recunoaștere profesională, structuri de reprezentare și trasee ocupaționale clar definite.

În această logică, evoluțiile recente din Republica Moldova pot fi interpretate ca expresia unui proces emergent de instituționalizare progresivă a expertizei sociale ca profesie distinctă. Deși aflat încă într-o etapă de consolidare, acest proces devine vizibil prin convergența unor actori strategici din mediul academic, profesional și instituțional, precum și prin configurarea unor arhitecturi relaționale care depășesc logica intervenției simptomatice și se orientează către reorganizarea sistemică a dezvoltării comunitare.

Reprezentarea profesională: rolul structurilor asociative în consolidarea identității expertizei sociale

Al treilea pilon al instituționalizării îl reprezintă dezvoltarea unor structuri asociative capabile să ofere reprezentare profesională, standarde de practică,

mecanisme de autoreglare și spații de cooperare între specialiști. Literatura privind profesionalizarea evidențiază faptul că nicio profesie nu se consolidează exclusiv prin educație și practică. Pentru a dobândi stabilitate și recunoaștere socială, este necesară existența unor organizații profesionale care să formuleze standarde, să promoveze etica profesională și să reprezinte interesele domeniului în raport cu instituțiile publice și societatea (Payne, 2014; Healy, 2014).

În cazul expertizei sociale, structurile asociative nu au doar funcția de reprezentare corporativă, ci și rolul de a facilita dezvoltarea unei comunități epistemice capabile să producă reflecție critică, schimb de practici și dezvoltare conceptuală. Prin intermediul acestora sunt create mecanisme de validare profesională, spații de dialog interdisciplinar și oportunități de conectare între mediul academic, practicieni și factorii de decizie.

Din perspectivă sistemică, organizațiile profesionale funcționează ca noduri de integrare între subsistemele care participă la dezvoltarea profesiei. Ele facilitează circulația informației, coordonarea actorilor și consolidarea unei identități profesionale comune. În lipsa unor astfel de structuri, procesele de profesionalizare tind să rămână fragmentate, iar dezvoltarea domeniului depinde exclusiv de inițiative individuale sau instituționale izolate.

Pentru expertiza socială, existența unor asemenea mecanisme asociative este esențială deoarece profesia operează prin natura sa la intersecția dintre multiple domenii – asistență socială, dezvoltare comunitară, politici publice, administrație, antreprenoriat social și cercetare aplicată. Reprezentarea profesională contribuie astfel la articularea unui limbaj comun și la formularea unor standarde de practică adaptate specificului intervențiilor orientate spre reorganizare sistemică și bunăstare comunitară.

Triada instituțională a expertizei sociale

Analizate împreună, cele trei componente – universitatea, infrastructurile de antreprenoriat social și structurile asociative profesionale – configurează o arhitectură instituțională emergentă a expertizei sociale. Fiecare dintre aceste componente îndeplinește o funcție distinctă, dar complementară.

Universitatea produce fundamentarea epistemologică, competențele profesionale și identitatea conceptuală a domeniului. Platformele de antreprenoriat social și inovare comunitară oferă spațiul de validare practică și de experimentare a intervențiilor structurale. Organizațiile profesionale asigură reprezentarea, autoreglarea și consolidarea normativă a profesiei.

Împreună, aceste trei dimensiuni generează condițiile necesare pentru transformarea expertizei sociale dintr-un concept teoretic într-o profesie cu infrastructură proprie, capabilă să producă intervenții evaluabile și efecte sistemice observabile. Din perspectivă dialectic-structurală, această convergență poate fi interpretată ca proces de emergență instituțională, în care diferite subsisteme sociale dezvoltă relații de complementaritate și coerență în jurul unei finalități comune: creșterea bunăstării comunitare.

Expertiza socială ca infrastructură a reorganizării sistemice

Analiza realizată sugerează că expertiza socială începe să se configureze ca o infrastructură profesională a reorganizării sistemice. Ea nu se limitează la furnizarea unor servicii sau la implementarea unor programe, ci dezvoltă capacitatea de a

identifica contradicții structurale, de a facilita procese de negociere între actori și de a proiecta arhitecturi relaționale capabile să genereze schimbare sustenabilă.

În această perspectivă, profesionalizarea expertizei sociale reprezintă mai mult decât apariția unei noi ocupații. Ea exprimă dezvoltarea unui nou mod de înțelegere și gestionare a problemelor sociale, bazat pe analiza sistemică, pe abordarea dialectică a conflictului și pe orientarea explicită către bunăstare demonstrabilă. Tocmai această capacitate de a transforma tensiunile structurale în procese de reorganizare adaptativă conferă expertizei sociale relevanță profesională și legitimitate socială în contextul noilor realități sociale.

SINTEZĂ: TRIADA DE INSTITUȚIONALIZARE CA ARHITECTURĂ RELAȚIONALĂ EMERGENTĂ

Cele trei componente analizate configurează un model triadic de instituționalizare a expertizei sociale, în care fiecare pilon îndeplinește o funcție distinctă, iar eficiența sistemului rezultă din interdependența și convergența lor funcțională.

Figura 3. Modelul triadic al instituționalizării expertizei sociale în Republica Moldova

ULIM/FȘSE asigură fundamentarea epistemologică și formarea avansată a viitorilor experți sociali. În acest spațiu este construită identitatea profesională prin integrarea analizei dialectice, a gândirii sistemice și a conceptului de bunăstare ca finalitate evaluabilă. Universitatea funcționează ca nod instituțional care generează limbaj profesional, standarde de competență și capacitate de articulare cu politicile publice, oferind cadrul formal necesar configurării unei profesii distincte.

Project Casa Mare (PCM) și **Semiluna de Bronz** oferă infrastructura de practică transformțională. În acest cadru, competențele profesionale sunt validate prin intervenții reale orientate spre dezvoltare comunitară și antreprenoriat social. Practica depășește nivelul aplicării tehnice și devine mecanism de testare a capacității expertizei sociale de a genera reorganizare sistemică și bunăstare sustenabilă. În acest spațiu, expertiza socială operează direct asupra tensiunilor comunitare, transformând analiza în arhitecturi funcționale de colaborare și mobilizare colectivă.

ANEASM reprezintă pilonul legitimării și consolidării profesionale. Prin activități de reprezentare, dialog instituțional și promovarea recunoașterii ocupaționale, organizația contribuie la stabilizarea identității profesionale și la integrarea expertizei sociale în sistemul ocupațional și instituțional. Legitimitatea

profesională nu reprezintă doar o recunoaștere formală, ci o condiție esențială pentru continuitatea, standardizarea și dezvoltarea profesiei.

În ansamblu, această triadă poate fi interpretată ca o arhitectură relațională emergentă care transformă expertiza socială dintr-un concept teoretic într-o infrastructură profesională funcțională: **formare epistemologică → practică transformațională → legitimare profesională**.

Această configurație reflectă logica paradigmei dialectic-structurale dezvoltate în prezentul articol, conform căreia reorganizarea sistemică nu rezultă din intervenții izolate, ci din convergența dintre cunoaștere, aplicare și recunoaștere instituțională (OECD, 2020; Midgley, 2014; Moldovan, 2022).

CONCLUZII

Limitele intervenției sociale centrate pe simptom nu reprezintă doar o dificultate operațională, ci exprimă limitele unei paradigme orientate predominant către gestionarea efectelor vizibile ale problemelor sociale. În contexte caracterizate de fragmentare instituțională, inegalități persistente și contradicții structurale, abordările remediale se dovedesc insuficiente pentru producerea unor schimbări sustenabile.

Prin integrarea contribuțiilor provenite din teoria dezvoltării sociale, teoria sistemelor și practica socială critică (Midgley, 2014; Payne, 2014; Healy, 2014; OECD, 2020), precum și a conceptualizării expertizei sociale ca demers strategic orientat spre reorganizare sistemică (Moldovan, 2022), prezentul articol argumentează că expertiza socială constituie o paradigmă profesională distinctă. Specificitatea acesteia rezidă în formularea structurală a problemelor sociale și în înțelegerea conflictului ca expresie a unor contradicții sistemice generatoare de schimbare.

Analiza comparativă dintre abordarea simptomatică și analiza dialectic-structurală a evidențiat faptul că problemele sociale nu pot fi reduse la manifestările lor vizibile, ci trebuie interpretate în raport cu configurațiile relaționale și instituționale care le produc și le reproduc. Din această perspectivă, conflictul devine simultan indicator al tensiunii structurale și resursă pentru reorganizare și dezvoltare.

Examinarea principalelor câmpuri ale contradicțiilor structurale — participare versus excludere, autonomie versus control instituțional, politici declarative versus implementare efectivă și capital social versus fragmentare — confirmă necesitatea unor intervenții capabile să opereze asupra arhitecturii relaționale a sistemelor sociale. Expertiza socială răspunde acestei necesități prin articularea analizei dialectice cu gândirea sistemică și proiectarea strategică a schimbării.

Analiza proceselor emergente de instituționalizare din Republica Moldova evidențiază că dezvoltarea expertizei sociale ca profesie depinde de convergența dintre fundamentarea epistemologică, validarea practică și legitimarea profesională. Modelul triadic propus reflectă această interdependență: formarea produce cadre conceptuale și competențe specializate, practica generează validare transformațională, iar reprezentarea profesională asigură stabilizarea identității ocupaționale și integrarea instituțională.

Contribuția teoretică principală a articolului constă în formularea expertizei sociale ca arhitectură strategică a reorganizării sistemice orientate spre bunăstare demonstrabilă și coerență adaptativă. În acest cadru, transformarea conflictului

structural în reorganizare comunitară nu reprezintă o formulare normativă, ci un proces operațional fundamentat pe analiza dialectică și pe principiile sistemice ale dezvoltării sociale.

Prin urmare, expertiza socială se configurează ca mediator între tensiune și coerență, între contradicție și reorganizare, între analiză critică și construcție instituțională. Maturizarea practicii sociale contemporane depinde de asumarea unei paradigme care deplasează centrul de greutate al intervenției de la simptom la structură și de la stabilizare la transformare sustenabilă, orientată spre creșterea bunăstării comunitare și consolidarea capacității adaptive a sistemelor sociale.

BIBLIOGRAFIE

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Bertalanffy, L. von. (1968). *General system theory: Foundations, development, applications*. George Braziller.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Dybiczyk, P., & Pyles, L. (2011). The dialectic method: A critical and postmodern alternative to the scientific method. *Advances in Social Work*, 12(2), 404–419. <https://doi.org/10.18060/1831>
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.
- Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Leonard, P. (1997). *Postmodern welfare: Reconstructing an emancipatory project*. SAGE.
- Midgley, J. (2014). *Social development: Theory and practice*. SAGE.
- Moldovan, V. (2021). Diversification of regional social entrepreneurship projects through innovative strategies for rural tourism development. In *International Scientific Conference "The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences"* (12th ed., Program and working papers, December 2–3, 2021). ULIM.
- Moldovan, V. (2022a). *Asistența-expertiza socială la nivel macro: Împuternicirea comunităților pentru coeziune și bunăstare*. Sofart Studio.
- Moldovan, V. (2022b). Dialectic social work and the community wellness model: A model for professionalization in the 21st century. In *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (12th ed., December 2–3, 2021, pp. 119–124). Print-Caro.
- OECD. (2020). *How's life? 2020: Measuring well-being*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9870c393-en>
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th ed.). Oxford University Press.
- Pyles, L. (2020). *Progressive community organizing: Transformative practice in a globalizing world* (3rd ed.). Routledge.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.
- Țărnă, V., & Moldovan, V. (2021). Social work in Moldova. In *Encyclopedia of Social Work*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.1353>
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. UNESCO.

PREVENTING THE SEPARATION OF ELDERLY PERSONS FROM THE FAMILY ENVIRONMENT THROUGH HOME-BASED SOCIO-MEDICAL CARE SERVICES

PREVENIREA SEPARĂRII PERSOANELOR VÂRSTNICE DE MEDIUL FAMILIAL PRIN SERVICII DE ASISTENȚĂ ȘI ÎNGRIJIRE SOCIO-MEDICALĂ LA DOMICILIU

Tatiana FOCȘA

PhD in Law, University Lecturer, Department of Social Work, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6349-4170>

Mariana MARIAN

MA Student, Advanced Studies in Social Work and Social Expertise, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova

Abstract. *The Republic of Moldova is experiencing a pronounced demographic aging process, which underscores the need to strengthen social protection mechanisms for older adults. At the beginning of 2025, the population aging coefficient reached 25.2%, reflecting a steady increase compared to previous years. The growing proportion of individuals aged over 60, particularly within the 70–74 age group, places increasing pressure on the social protection system and care services, emphasizing the importance of preventing social isolation and separation from the family environment. In response to these challenges, the national regulatory framework for community-based social services has been strengthened, including the development of Day Centers for Older Persons that provide meals, care, counseling, and social activities. These services contribute to maintaining personal autonomy and social inclusion. The promotion of intersectoral partnerships at the local level supports the expansion and diversification of community services designed to enable older persons to remain within their family and community environment. The study aims to identify the mechanisms through which integrated local interventions contribute to preserving autonomy, reducing the risk of institutionalization, and strengthening family and community support in the context of ongoing demographic change.*

Keywords: *elderly population; personal autonomy; active aging; social inclusion; home-based care; community services; social policies.*

Rezumat. *Republica Moldova se confruntă cu o tendință accentuată de îmbătrânire a populației, ceea ce evidențiază necesitatea consolidării protecției sociale pentru persoanele vârstnice. La începutul anului 2025, coeficientul de îmbătrânire a populației a constituit 25,2%, înregistrând o creștere comparativ cu anii precedenți, iar ponderea persoanelor cu vârsta de peste 60 de ani continuă să crească, în special în grupa de vârstă 70–74 de ani. Această evoluție demografică generează presiuni sporite asupra sistemului de protecție socială și a serviciilor de îngrijire destinate persoanelor vârstnice, în vederea prevenirii izolării sociale și a separării acestora de mediul familial. Guvernul Republicii Moldova a consolidat cadrul normativ privind serviciile sociale comunitare, inclusiv prin dezvoltarea serviciului Centru de zi pentru persoane vârstnice, care oferă alimentație, îngrijire, consiliere și activități sociale, contribuind astfel la menținerea autonomiei și incluziunii sociale a beneficiarilor. Totodată, autoritățile promovează parteneriate intersectoriale pentru extinderea și diversificarea rețelei de servicii comunitare și de suport la nivel local, menite să sprijine persoanele vârstnice să rămână în mediul familial și comunitar. Studiul urmărește*

identificarea mecanismelor prin care intervențiile integrate la nivel local contribuie la menținerea autonomiei persoanelor în etate, la reducerea riscului de instituționalizare și la consolidarea suportului familial și comunitar, în contextul tendințelor demografice actuale caracterizate prin creșterea ponderii populației vârstnice.

Cuvinte-cheie: autonomie personală; îmbătrânire activă; incluziune socială; îngrijire la domiciliu; politici sociale; servicii comunitare.

INTRODUCERE

Îmbătrânirea populației reprezintă una dintre cele mai importante transformări demografice contemporane, cu implicații directe asupra sistemelor de protecție socială și de sănătate. Organizația Mondială a Sănătății evidențiază faptul că menținerea persoanelor vârstnice în comunitate și dezvoltarea serviciilor de îngrijire pe termen lung constituie direcții esențiale ale politicilor sociale moderne (WHO, 2020).

În Republica Moldova, fenomenul îmbătrânirii este amplificat de migrația populației active și de diminuarea rețelilor tradiționale de suport familial. În aceste condiții, persoanele vârstnice se confruntă frecvent cu singurătatea, limitarea autonomiei funcționale, dificultăți de acces la servicii și un risc crescut de excluziune socială.

Literatura de specialitate subliniază că serviciile comunitare de îngrijire la domiciliu reprezintă una dintre cele mai eficiente alternative la instituționalizare, deoarece permit menținerea persoanei în propriul mediu de viață, conservarea relațiilor sociale și respectarea demnității umane (Buzducea, 2010; WHO, 2015).

Pornind de la aceste considerente, studiul își propune să analizeze contribuția serviciilor de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu la prevenirea separării persoanelor vârstnice de mediul familial.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Cercetarea a fost realizată în raionul Strășeni și a avut la bază o abordare descriptivă de tip cantitativ.

Eșantionul a inclus 40 de respondenți, dintre care 30 de beneficiari ai serviciilor de îngrijire la domiciliu și 10 lucrători sociali implicați în furnizarea serviciilor comunitare. Investigația s-a desfășurat în localitățile Codreanca, Micleușeni, Ghelăuza, Lozova și Cojușna.

Colectarea datelor a fost realizată prin aplicarea a două chestionare distincte, adresate beneficiarilor și specialiștilor din domeniul social. Datele au fost analizate prin metode de statistică descriptivă și interpretate în raport cu obiectivele cercetării.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza datelor colectate evidențiază existența unor factori multipli de vulnerabilitate socială în rândul persoanelor vârstnice beneficiare ale serviciilor de îngrijire la domiciliu. Rezultatele relevă că majoritatea respondenților locuiesc singuri, fără prezența permanentă a unui membru al familiei, situație care amplifică riscul de izolare socială și de dependență funcțională. Totodată, o proporție semnificativă a beneficiarilor au copii sau rude apropiate plecate peste hotare, ceea ce limitează posibilitatea acordării unui suport familial direct și constant.

Aceste constatări confirmă faptul că persoanele vârstnice investigate se află la intersecția mai multor forme de vulnerabilitate: înaintarea în vârstă, diminuarea

autonomiei funcționale, insuficiența rețelor familiale de sprijin și accesul limitat la resurse comunitare. În aceste condiții, serviciile de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu devin un mecanism esențial de compensare a deficitului de suport familial.

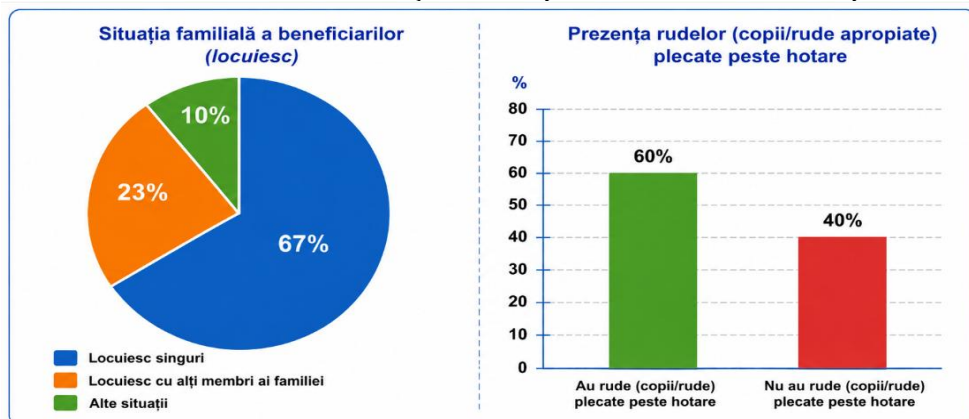

Figura 1. Situația familială a beneficiarilor și prezența rudelor plecate peste hotare

Interpretarea datelor prezentate în Figura 1 evidențiază faptul că vulnerabilitatea beneficiarilor este strâns asociată cu transformările structurale ale familiei contemporane. Pondere ridicată a persoanelor care locuiesc singure, coroborată cu frecvența înaltă a migrației membrilor familiei, demonstrează reducerea capacității rețelor informale de suport de a răspunde nevoilor persoanelor vârstnice. În aceste condiții, responsabilitatea acordării sprijinului cotidian este transferată, într-o măsură tot mai mare, către serviciile comunitare.

Analiza nevoilor beneficiarilor relevă predominanța problemelor de sănătate, a dificultăților de deplasare, a sentimentului de singurătate și a lipsei suportului familial. Majoritatea respondenților au declarat că necesită sprijin permanent în activitățile cotidiene, cele mai frecvent menționate fiind procurarea produselor alimentare și a medicamentelor, efectuarea activităților gospodărești și achitarea serviciilor comunale. Aceste rezultate demonstrează că nevoile persoanelor vârstnice depășesc dimensiunea exclusiv medicală și necesită intervenții integrate de natură socială și socio-medicală.

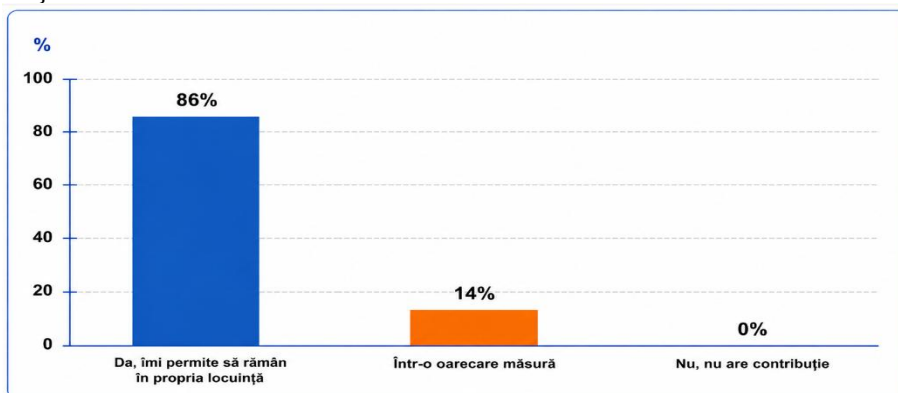

Figura 2. Contribuția serviciului la menținerea beneficiarilor în propria locuință

Un rezultat deosebit de important pentru obiectivul cercetării îl reprezintă contribuția serviciului la menținerea beneficiarilor în propriul mediu de viață. Majoritatea respondenților consideră că serviciul de îngrijire la domiciliu le permite să rămână în propria locuință și să își mențină relațiile familiale și comunitare.

Datele prezentate în Figura 2 demonstrează că serviciul de îngrijire la domiciliu reprezintă un factor determinant în prevenirea separării persoanelor vârstnice de mediul lor obișnuit de viață. Menținerea în comunitate contribuie nu doar la conservarea autonomiei funcționale, ci și la păstrarea identității sociale și a sentimentului de apartenență, elemente recunoscute în literatura de specialitate drept factori protectivi ai bunăstării la vârsta a treia.

Rezultatele cercetării evidențiază, de asemenea, faptul că beneficiarii asociază serviciul cu o serie de efecte pozitive asupra vieții cotidiene. Printre cele mai frecvent menționate se regăsesc menținerea autonomiei personale, reducerea sentimentului de singurătate, creșterea siguranței personale, îmbunătățirea condițiilor de trai și facilitarea accesului la servicii medicale. Totodată, respondenții apreciază că aceste servicii contribuie semnificativ la creșterea calității vieții.

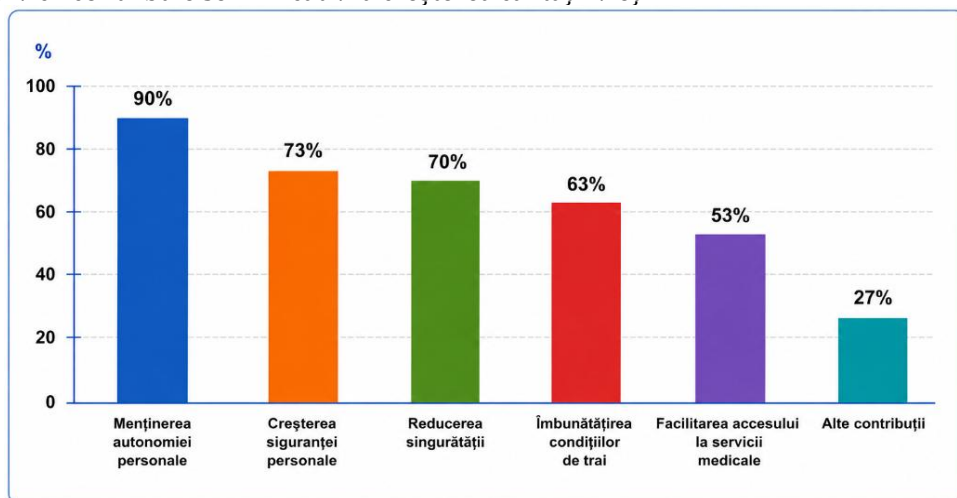

Figura 3. Principalele contribuții ale serviciului de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu

Rezultatele ilustrate în Figura 3 confirmă caracterul multidimensional al intervenției socio-mediceale la domiciliu. Beneficiarii nu percep serviciul exclusiv ca pe o formă de sprijin practic, ci ca pe un mecanism complex care contribuie la menținerea autonomiei, reducerea izolării sociale și creșterea siguranței personale. Aceste efecte evidențiază rolul serviciilor comunitare în prevenirea instituționalizării și în promovarea unei îmbătrâniri active și demne. Acest rezultat este în concordanță cu concluziile formulate de Organizația Mondială a Sănătății, potrivit cărora serviciile comunitare contribuie la menținerea independenței și a participării sociale a persoanelor vârstnice (WHO, 2015).

Perspectiva lucrătorilor sociali completează concluziile beneficiarilor. Specialiștii identifică drept principale cauze ale riscului de instituționalizare migrația copiilor, lipsa suportului familial, insuficiența serviciilor sociale comunitare și

problemele de sănătate. Totodată, aceștia consideră necesară dezvoltarea serviciilor medicale la domiciliu, a serviciilor de suport psihologic și a intervențiilor integrate socio-medicale, pentru a răspunde adecvat nevoilor complexe ale persoanelor vârstnice.

Rezultatele cercetării susțin ipoteza potrivit căreia dezvoltarea serviciilor de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu contribuie la reducerea riscului de instituționalizare și la menținerea persoanelor vârstnice în mediul familial și comunitar.

CONCLUZII

Serviciile de asistență și îngrijire socio-medicală la domiciliu reprezintă un mecanism important de prevenire a separării persoanelor vârstnice de mediul familial. Cercetarea realizată în raionul Strășeni demonstrează că aceste servicii contribuie la menținerea autonomiei personale, reducerea izolării sociale și îmbunătățirea calității vieții beneficiarilor.

Rezultatele evidențiază existența unei relații directe între accesul la servicii comunitare și diminuarea riscului de instituționalizare. În contextul procesului de îmbătrânire a populației și al diminuării suportului familial tradițional, dezvoltarea serviciilor socio-medicale integrate la domiciliu trebuie să reprezinte o prioritate a politicilor sociale orientate spre protecția și incluziunea socială a persoanelor vârstnice.

BIBLIOGRAFIE

Buzducea, D. (2010). *Asistența socială a grupurilor de risc*. Polirom.

World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization.

World Health Organization. (2020). *Decade of healthy ageing: Baseline report*. World Health Organization.

SOCIAL ISOLATION AMONG THE ELDERLY: DETERMINANTS AND SOCIAL INTERVENTION STRATEGIES

IZOLAREA SOCIALĂ LA PERSOANELE VÂRSTNICE: FACTORI DETERMINANȚI ȘI SOLUȚII DE INTERVENȚIE SOCIALĂ

Simion Dănuț SIMION

MA in Psychology, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3489-6410>

Silvia FĂUREANU (MATAS)

Student, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova

Abstract. *This article examines the phenomenon of social isolation among older adults, focusing on its determining factors and potential social intervention strategies within the context of the Republic of Moldova. In the conditions of population ageing, declining birth rates, and large-scale youth migration, an increasing number of older adults experience reduced family support and diminished social interactions, particularly in rural areas. Social isolation is influenced by a range of socio-economic and health-related factors, including low income levels, limited access to social and healthcare services, and health conditions that may restrict mobility and participation in community life. The study explores the theoretical foundations of social isolation by examining relevant sociological and psychological perspectives, while also addressing its practical dimension through the evaluation of existing social services and community-based programmes designed for older adults. The research aims to identify effective social intervention strategies that may contribute to reducing social isolation and enhancing the social integration and quality of life of older adults.*

Keywords: social isolation, older adults, determinants, social intervention, social services, social integration.

Rezumat. *Articolul analizează fenomenul izolării sociale la persoanele vârstnice, cu accent pe identificarea factorilor determinanți și a soluțiilor de intervenție socială în contextul Republicii Moldova. În condițiile îmbătrânirii populației, ale scăderii natalității și ale migrației masive a tinerilor, tot mai multe persoane vârstnice se confruntă cu diminuarea suportului familial și cu restrângerea relațiilor sociale, în special în mediul rural. Izolarea socială este influențată de o serie de factori socio-economici și de sănătate, inclusiv nivelul redus al veniturilor, accesul limitat la servicii sociale și medicale, precum și problemele de sănătate care pot reduce mobilitatea și participarea la viața comunitară. Studiul examinează fundamentele teoretice ale izolării sociale prin analiza unor perspective sociologice și psihologice relevante și abordează dimensiunea practică a fenomenului prin evaluarea serviciilor sociale existente și a programelor comunitare destinate persoanelor vârstnice. Cercetarea urmărește identificarea unor strategii eficiente de intervenție socială care pot contribui la reducerea izolării sociale și la îmbunătățirea integrării sociale și a calității vieții persoanelor vârstnice.*

Cuvinte-cheie: izolare socială, persoane vârstnice, factori determinanți, intervenție socială, servicii sociale, integrare socială.

INTRODUCERE.

Izolarea socială a persoanelor vârstnice reprezintă una dintre cele mai importante provocări sociale și de sănătate publică ale societăților contemporane. Procesul accelerat de îmbătrânire demografică, modificările structurii familiei, mobilitatea crescută a populației și transformările economice și culturale din ultimele decenii au determinat apariția unor noi forme de vulnerabilitate socială în rândul populației vârstnice. În acest context, menținerea relațiilor sociale și a participării active la viața comunitară devine un factor esențial pentru sănătatea, bunăstarea și calitatea vieții persoanelor aflate la vârsta a treia.

La nivel european, procesul de îmbătrânire a populației generează provocări semnificative pentru sistemele de protecție socială și de sănătate. Potrivit estimărilor demografice, ponderea persoanelor cu vârsta de peste 65 de ani este în continuă creștere, ceea ce amplifică necesitatea dezvoltării unor politici și servicii orientate spre prevenirea excluziunii sociale și promovarea îmbătrânirii active. În acest context, izolarea socială este recunoscută tot mai frecvent drept un factor major de risc pentru sănătatea fizică și psihică a persoanelor vârstnice.

În Republica Moldova, fenomenul izolării sociale a vârstnicilor capătă o amploare deosebită pe fondul unor procese demografice și socio-economice complexe. Scăderea natalității, migrația masivă a populației active și depopularea comunităților rurale au redus semnificativ rețelele tradiționale de suport familial. Numeroase persoane vârstnice locuiesc singure, fiind private de sprijinul direct al copiilor sau al altor membri ai familiei. În special în mediul rural, accesul limitat la servicii sociale, medicale și comunitare contribuie la accentuarea sentimentului de singurătate și la diminuarea participării sociale.

Literatura de specialitate evidențiază faptul că izolarea socială nu reprezintă doar absența contactelor sociale, ci un fenomen complex, cu efecte multiple asupra sănătății și funcționării psihosociale. Cercetările demonstrează că persoanele vârstnice izolate social prezintă un risc crescut de depresie, anxietate, deteriorare cognitivă, boli cardiovasculare și mortalitate prematură. Totodată, lipsa interacțiunilor sociale reduce sentimentul de apartenență, afectează stima de sine și limitează capacitatea persoanei de a face față dificultăților cotidiene.

Pornind de la aceste considerente, prezentul studiu își propune să analizeze fenomenul izolării sociale la persoanele vârstnice din Republica Moldova, prin identificarea principalilor factori determinanți și evaluarea posibilităților de intervenție socială. Cercetarea urmărește evidențierea impactului izolării sociale asupra calității vieții și formularea unor direcții de acțiune capabile să contribuie la creșterea integrării sociale și a bunăstării persoanelor vârstnice.

MATERIAL ȘI METODĂ

Cercetarea a fost realizată utilizând o abordare metodologică mixtă, care combină metode cantitative și calitative, oferind o perspectivă complexă asupra fenomenului izolării sociale la persoanele vârstnice.

Componenta cantitativă a studiului a inclus un eșantion format din 28 de persoane vârstnice cu vârste cuprinse între 60 și peste 80 de ani, dintre care majoritatea provin din mediul rural. Participanților le-a fost aplicat un chestionar structurat care a vizat frecvența contactelor sociale, percepția asupra izolării sociale,

factorii care contribuie la apariția acesteia, consecințele resimțite și opiniile privind măsurile necesare pentru reducerea fenomenului.

Componenta calitativă a cercetării a constat în realizarea unor interviuri semi-structurate cu cinci asistenți sociali care activează în domeniul protecției persoanelor vârstnice și care au o experiență profesională îndelungată în lucrul cu această categorie de beneficiari. Interviurile au urmărit identificarea principalelor manifestări ale izolării sociale, a cauzelor acesteia, a efectelor asupra beneficiarilor și a strategiilor de intervenție considerate eficiente în practica profesională.

Datele cantitative au fost analizate prin intermediul statisticii descriptive, utilizând frecvențe și procente pentru evidențierea principalelor tendințe. Datele calitative au fost supuse unei analize tematice, care a permis identificarea categoriilor conceptuale relevante și integrarea perspectivelor specialiștilor în interpretarea rezultatelor.

Fundamentarea teoretică a studiului se bazează pe teoria selectivității socioemoționale (Carstensen, 1992), teoria convoiului social (Kahn & Antonucci, 1980), teoria capitalului social (Putnam, 2000) și modelul relației dintre rețelele sociale și sănătate propus de Berkman și Glass (2000). Aceste perspective permit înțelegerea izolării sociale ca fenomen multidimensional, determinat de interacțiunea factorilor individuali, relaționali, comunitari și structurali.

REZULTATELE CERCETĂRII

Analiza caracteristicilor socio-demografice ale eșantionului evidențiază predominanța persoanelor aflate în categoria de vârstă 60–69 de ani, care reprezintă 82,1% din totalul participanților. Persoanele cu vârste între 70 și 79 de ani constituie 14,3%, iar cele cu vârsta de peste 80 de ani reprezintă 3,6% din eșantion. Din punct de vedere al genului, femeile sunt majoritare (75%), în timp ce bărbații reprezintă 25% dintre respondenți. Această distribuție este concordantă atât cu structura populației vârstnice, caracterizată printr-o speranță de viață mai mare în rândul femeilor, cât și cu tendința acestora de a participa mai frecvent la cercetări sociale.

Datele privind statutul marital și condițiile de locuire evidențiază existența unor factori relevanți pentru riscul de izolare socială. Aproape jumătate dintre respondenți sunt căsătoriți (46,4%), însă o proporție importantă este reprezentată de persoanele văduve (32,1%) și divorțate (17,9%). Totodată, 42,9% dintre participanți locuiesc singuri, situație asociată în literatura de specialitate cu un risc crescut de izolare socială și singurătate. Predominanța mediului rural (82,1%) conferă o relevanță suplimentară rezultatelor obținute, în condițiile în care cercetările anterioare au evidențiat dificultăți specifice acestui context, precum accesul redus la servicii, infrastructura deficitară și diminuarea rețelelor comunitare tradiționale.

Un rezultat important al cercetării îl constituie frecvența ridicată a contactelor cu membrii familiei. Toți respondenții au declarat că mențin comunicarea cu familia, majoritatea raportând contacte zilnice sau de câteva ori pe săptămână. Acest fapt sugerează că existența contactelor sociale nu garantează automat absența izolării sociale sau a sentimentului de singurătate. Rezultatele confirmă distincția formulată în literatura de specialitate între izolarea socială obiectivă și singurătatea percepută, cele două dimensiuni nefiind întotdeauna suprapuse.

În ceea ce privește relațiile cu prietenii și vecinii, datele indică un nivel relativ ridicat al interacțiunilor sociale, aproape jumătate dintre respondenți raportând

întâlniri zilnice, iar alți 42,9% întâlniri săptămânale. Participarea la activități comunitare este, de asemenea, raportată frecvent de majoritatea respondenților. Cu toate acestea, analiza răspunsurilor sugerează posibilitatea influenței dezirabilității sociale, având în vedere discrepanța dintre nivelul declarat al participării și frecvența ridicată a sentimentului de singurătate raportat ulterior.

Cel mai relevant indicator al izolării sociale subiective este reprezentat de percepția singurătății. Jumătate dintre respondenți au declarat că se simt singuri foarte des, iar un sfert dintre aceștia au raportat că experimentează uneori acest sentiment. În plus, jumătate dintre participanți au afirmat că nu dispun de o persoană apropiată cu care să poată discuta problemele personale, iar aproape o cincime beneficiază doar de un sprijin limitat în acest sens. Aceste rezultate evidențiază prevalența singurătății emoționale și confirmă faptul că existența unor contacte sociale regulate nu substituie nevoia de relații apropiate și suport emoțional autentic.

Analiza factorilor care contribuie la izolarea socială relevă rolul determinant al dificultăților economice și al problemelor de sănătate. Veniturile insuficiente au fost indicate de aproape toți respondenții (96,4%), iar problemele de sănătate de 92,9% dintre participanți. Lipsa familiei apropiate a fost menționată de jumătate dintre respondenți, în timp ce lipsa transportului și pierderea partenerului de viață au fost identificate de aproximativ o cincime dintre aceștia. Rezultatele confirmă faptul că izolarea socială este un fenomen multidimensional, generat de interacțiunea factorilor economici, familiali, comunitari și de sănătate.

Un aspect interesant îl constituie discrepanța dintre importanța atribuită problemelor de sănătate ca factor de izolare și percepția limitărilor funcționale concrete. Deși sănătatea este identificată drept unul dintre principalii factori ai izolării sociale, peste jumătate dintre respondenți consideră că aceasta nu le limitează participarea la activități sociale. Această contradicție poate sugera faptul că sănătatea este percepută nu doar prin prisma limitărilor fizice efective, ci și ca sursă de vulnerabilitate și insecuritate socială, care afectează indirect relațiile și participarea comunitară.

În ansamblu, rezultatele evidențiază existența unei diferențe importante între integrarea socială formală și experiența subiectivă a singurătății. Chiar în condițiile menținerii unor contacte regulate cu familia și comunitatea, un număr semnificativ de persoane vârstnice continuă să resimtă lipsa sprijinului emoțional și a relațiilor apropiate. Acest fapt confirmă necesitatea dezvoltării unor intervenții sociale orientate nu doar spre creșterea frecvenței contactelor sociale, ci și spre consolidarea calității relațiilor interpersonale și a sentimentului de apartenență comunitară.

Un rezultat relevant al cercetării îl constituie accesul universal al respondenților la telefon sau internet, toate cele 28 de persoane declarând că utilizează cel puțin unul dintre aceste mijloace pentru a comunica cu familia, prietenii sau alte persoane apropiate. Acest fapt sugerează o penetrare relativ ridicată a tehnologiilor de comunicare în rândul populației vârstnice investigate. Cu toate acestea, existența infrastructurii tehnologice nu pare să compenseze în mod suficient deficitul de suport social și comunitar. Astfel, 25% dintre respondenți afirmă că nu se simt sprijiniți de comunitatea locală, iar 17,9% consideră că beneficiază doar parțial de acest sprijin. Rezultatele confirmă observațiile formulate de Cotten, Anderson și McCullough (2013), potrivit cărora utilizarea tehnologiilor digitale poate facilita

menținerea contactelor sociale, însă nu poate substitui interacțiunile directe și sprijinul comunitar concret.

Analiza impactului izolării sociale asupra stării emoționale evidențiază consecințe deosebit de pronunțate. Trei sferturi dintre respondenți (75%) consideră că izolarea le afectează foarte mult starea emoțională, iar alte 7,1% apreciază impactul ca fiind unul semnificativ. Doar o minoritate redusă declară că izolarea are efecte minime sau inexistente asupra echilibrului lor emoțional. Aceste rezultate sunt susținute și de frecvența ridicată a stărilor afective negative raportate în ultimele luni. Aproape nouă din zece participanți au declarat că s-au simțit triști, peste trei sferturi s-au confruntat cu sentimentul de singurătate, iar aproape două treimi au experimentat stări de lipsă de speranță. Nivelul ridicat al acestor manifestări indică existența unei vulnerabilități psihologice accentuate în rândul persoanelor vârstnice investigate și confirmă relația strânsă dintre izolarea socială și deteriorarea stării de bine emoționale.

În ceea ce privește sănătatea fizică, aproape jumătate dintre respondenți consideră că izolarea socială are un impact semnificativ asupra acesteia, iar alți 28,6% apreciază că efectele sunt resimțite parțial. Numai un sfert dintre participanți nu percep consecințe directe asupra sănătății fizice. Coroborarea acestor date cu informațiile obținute în cadrul interviurilor evidențiază un proces complex de deteriorare a bunăstării biopsihosociale. Asistenții sociali intervievați au menționat frecvent reducerea mobilității, accentuarea problemelor de sănătate, apariția comportamentelor agresive, retragerea din relațiile sociale și intensificarea stărilor de tristețe. Aceste observații sunt în concordanță cu modelul propus de Cacioppo și Hawkey (2009), care descrie izolarea socială ca factor declanșator al unei cascade de efecte negative ce afectează simultan sănătatea psihică, funcționarea socială și starea de sănătate fizică.

Interviurile realizate cu cei cinci asistenți sociali, care dețin o experiență profesională medie de aproximativ 30 de ani, completează și aprofundează rezultatele obținute prin chestionar. Din perspectiva acestora, principalele manifestări ale izolării sociale sunt schimbările comportamentale, degradarea stării psihofiziologice, refuzul comunicării și creșterea agresivității. Specialiștii identifică drept cauze predominante ale izolării sociale migrația copiilor, problemele de sănătate și sentimentul de abandon resimțit de persoanele vârstnice. Aceste constatări confirmă faptul că izolarea socială este un fenomen multidimensional, rezultat al interacțiunii dintre factori individuali, familiali și comunitari.

Totodată, asistenții sociali evidențiază diferențe importante între mediul rural și cel urban. În comunitățile rurale persistă relații interpersonale mai apropiate și un nivel mai ridicat de implicare comunitară, chiar dacă resursele materiale și serviciile disponibile sunt mai limitate. În mediul urban există mai multe oportunități instituționale și servicii specializate, însă relațiile sociale tind să fie mai formale și mai puțin apropiate. Aceste observații sunt compatibile cu teoria capitalului social formulată de Putnam (2000), care distinge între capitalul social de tip bonding, caracterizat prin relații apropiate și solidaritate comunitară, și capitalul social de tip bridging, bazat pe conexiuni mai largi și acces la resurse diverse.

Datele referitoare la tipurile de sprijin considerate utile de către respondenți oferă informații valoroase pentru proiectarea intervențiilor sociale. Activitățile

recreative au fost menționate de toți participanții, fiind urmate de activitățile comunitare și de grupurile de suport. Vizitele la domiciliu ocupă, de asemenea, un loc important în preferințele persoanelor vârstnice, în timp ce transportul social și serviciile sociale formale sunt menționate mai rar. Aceste rezultate sugerează că persoanele vârstnice valorizează în primul rând oportunitățile de socializare, participare și apartenență comunitară, mai mult decât formele tradiționale de asistență instituțională.

Un rezultat deosebit de important este faptul că toți respondenții au declarat că ar participa la programe sociale organizate special pentru persoanele vârstnice. Această disponibilitate unanimă indică existența unei nevoi reale de conectare socială și demonstrează potențialul ridicat al intervențiilor comunitare orientate spre reducerea izolării sociale. Rezultatele obținute susțin necesitatea dezvoltării unor programe integrate care să combine activități recreative, grupuri de suport, oportunități de participare comunitară și servicii de proximitate, contribuind astfel la creșterea calității vieții și la consolidarea integrării sociale a persoanelor vârstnice.

DISCUȚII

Rezultatele obținute confirmă și nuanțează modelul teoretic al singurătății cronice propus de Cacioppo și Hawkley (2009), conform căruia percepția izolării sociale poate genera un cerc vicios de procese cognitive, emoționale și comportamentale care întrețin și amplifică experiența singurătății. Datele cercetării susțin această perspectivă: jumătate dintre respondenți afirmă că se simt singuri foarte des, 89,3% au experimentat stări frecvente de tristețe, iar 64,3% au raportat sentimente de lipsă de speranță. Aceste rezultate sugerează prezența unor manifestări compatibile cu efectele psihologice ale izolării sociale cronice și evidențiază impactul profund al acesteia asupra bunăstării emoționale a persoanelor vârstnice.

Din perspectiva teoriei selectivității socioemoționale (Carstensen, 1992), reducerea rețelelor sociale odată cu înaintarea în vârstă poate reprezenta o strategie adaptativă prin care indivizii își concentrează resursele emoționale asupra relațiilor considerate cele mai valoroase. Cu toate acestea, rezultatele studiului indică faptul că pentru o parte importantă dintre respondenți această selectivitate socială este însoțită de o diminuare excesivă a surselor de sprijin emoțional. Deși toți participanții declară că mențin contacte frecvente cu membrii familiei, nivelul ridicat al sentimentului de singurătate demonstrează că frecvența interacțiunilor nu garantează satisfacerea nevoilor emoționale profunde. Această constatare confirmă distincția formulată de Weiss (1973) între contactele sociale și suportul emoțional autentic oferit de relațiile apropiate.

Teoria atașamentului oferă o explicație suplimentară pentru aceste rezultate. Aproape o treime dintre participanți sunt văduvi, iar pierderea partenerului de viață reprezintă una dintre cele mai importante rupturi relaționale la vârsta a treia. Relația conjugală furnizează, de regulă, suport emoțional, siguranță și continuitate afectivă, iar dispariția acesteia poate genera o formă de singurătate care nu este compensată prin contacte sociale frecvente, dar superficiale. Această interpretare este susținută de concluziile formulate de Dykstra și De Jong Gierveld (2004), care evidențiază legătura dintre văduvie și intensificarea singurătății emoționale la persoanele vârstnice. În același timp, prevalența ridicată a tristeții, singurătății și lipsei de speranță indică un

risc crescut pentru dezvoltarea simptomelor depresive și pentru deteriorarea sănătății mintale.

Analiza sociologică a rezultatelor confirmă caracterul multidimensional al izolării sociale. Datele arată că fenomenul este strâns asociat cu factori structurali precum nivelul redus al veniturilor, migrația copiilor și depopularea mediului rural. Aproape toți respondenții au identificat insuficiența resurselor financiare drept o cauză importantă a izolării, iar jumătate dintre participanți au indicat lipsa familiei apropiate ca factor determinant. Aceste constatări susțin teoria capitalului social formulată de Putnam (2000), conform căreia diminuarea rețelelor de sprijin comunitar reduce oportunitățile de participare socială și afectează coeziunea comunitară.

Teoria cursului vieții (Elder, 1998) contribuie, de asemenea, la interpretarea rezultatelor. Experiențele acumulate de-a lungul vieții – statutul marital, nivelul de educație, istoricul profesional și tiparele de socializare – influențează semnificativ structura și disponibilitatea rețelelor sociale la vârsta a treia. Ponderea ridicată a femeilor în eșantion poate reflecta atât structura demografică specifică populației vârstnice, cât și o disponibilitate mai mare a acestora de a recunoaște și exprima experiențele de singurătate. Constatările sunt compatibile cu observațiile formulate de Victor, Scambler și Bond (2009), care au evidențiat faptul că femeile dispun frecvent de rețele sociale mai extinse, însă sunt mai vulnerabile la singurătatea emoțională, în special după pierderea partenerului de viață.

Rezultatele cercetării pot fi interpretate și prin prisma conceptului de excluziune socială. Conform definiției propuse de Walsh, Scharf și Keating (2017), excluziunea socială presupune limitarea accesului la resurse, servicii și oportunități de participare comunitară. În contextul analizat, veniturile insuficiente reprezintă principalul factor care transformă izolarea într-un proces persistent. Lipsa transportului, accesul redus la servicii sociale și insuficiența oportunităților culturale și recreative contribuie la diminuarea participării sociale și la consolidarea vulnerabilității persoanelor vârstnice.

Observațiile formulate de asistenții sociali evidențiază, totodată, importanța contextului comunitar. În mediul rural persistă forme mai puternice de solidaritate și relații interpersonale mai apropiate, însă aceste resurse sunt afectate de migrație și depopulare. În mediul urban există mai multe oportunități instituționale și servicii specializate, dar relațiile sociale sunt adesea mai impersonale și mai fragmentate. Acest paradox confirmă concluziile formulate de Scharf, Phillipson și Smith (2005), care arată că densitatea populației nu garantează reducerea izolării sociale și că relațiile sociale semnificative depind de calitatea conexiunilor comunitare, nu doar de proximitatea geografică.

Din perspectiva intervenției sociale, rezultatele indică existența unor nevoi clare și bine conturate. Preferința majoritară pentru activități recreative, activități comunitare și grupuri de suport sugerează că persoanele vârstnice caută în primul rând oportunități de interacțiune, apartenență și participare activă. Disponibilitatea unanimă de participare la programe sociale demonstrează existența unui potențial considerabil pentru dezvoltarea intervențiilor comunitare orientate spre combaterea izolării sociale. Aceste rezultate sunt în concordanță cu concluziile revizuirii sistematice realizate de Dickens, Richards, Greaves și Campbell (2011), care au

identificat intervențiile de grup și programele orientate spre dezvoltarea competențelor sociale drept unele dintre cele mai eficiente strategii de reducere a singurătății la persoanele vârstnice.

Interesul relativ redus pentru serviciile sociale formale poate fi explicat printr-o cunoaștere insuficientă a acestora, prin reticențe culturale față de solicitarea sprijinului instituțional sau prin percepția că aceste servicii nu răspund adecvat nevoii fundamentale de conexiune socială. Această observație sugerează că intervențiile eficiente trebuie să depășească modelul tradițional al asistenței sociale și să promoveze forme active de participare și integrare comunitară.

Recomandările formulate de asistenții sociali – dezvoltarea centrelor de zi, organizarea activităților culturale și tradiționale, excursiilor și programelor comunitare – conturează un model de intervenție bazat pe incluziune socială activă și valorificarea resurselor comunitare existente. Accentul pus pe activitățile culturale și tradiționale este deosebit de relevant întrucât contribuie la menținerea identității sociale și culturale a persoanelor vârstnice. Cercetările realizate de Morrow-Howell, Hinterlong, Rozario și Tang (2003) demonstrează că participarea la activități sociale valorizate este asociată cu niveluri mai ridicate de satisfacție față de viață, o sănătate percepută mai bună și un risc redus de depresie.

Experiența europeană oferă exemple utile pentru dezvoltarea politicilor și serviciilor destinate persoanelor vârstnice în Republica Moldova. Strategiile privind îmbătrânirea activă promovate la nivelul Uniunii Europene evidențiază necesitatea combinării politicilor publice cu inițiativele comunitare și cu implicarea directă a beneficiarilor. În mod particular, modelul de „prescripție socială” dezvoltat în unele state europene, prin care persoanele sunt orientate către activități comunitare și grupuri sociale în completarea intervențiilor medicale, poate reprezenta o direcție promițătoare pentru contextul moldovenesc. De asemenea, programele de vizite la domiciliu, apreciate de peste două treimi dintre respondenți, pot constitui un instrument eficient pentru identificarea precoce a izolării sociale și pentru facilitarea reintegrării comunitare.

În ansamblu, rezultatele cercetării evidențiază necesitatea dezvoltării unor intervenții integrate, multidimensionale și adaptate specificului cultural și comunitar al Republicii Moldova. Totodată, studiul subliniază importanța elaborării și validării unor instrumente de evaluare adaptate contextului est-european, capabile să surprindă particularitățile relațiilor sociale, ale structurilor familiale și ale experienței izolării sociale în rândul persoanelor vârstnice. După cum remarcă Nicholson (2012), evaluarea adecvată a izolării sociale reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea unor politici și intervenții eficiente orientate spre promovarea sănătății și a incluziunii sociale la vârsta a treia.

CONCLUZII

Rezultatele cercetării evidențiază faptul că izolarea socială a persoanelor vârstnice din Republica Moldova reprezintă un fenomen multidimensional, determinat de interacțiunea unor factori economici, sociali, familiali și de sănătate. Analiza datelor obținute relevă că veniturile insuficiente, problemele de sănătate și diminuarea suportului familial, cauzată în mare măsură de migrația copiilor, constituie principalele cauze ale izolării sociale în rândul persoanelor investigate. Aceste condiții

generează vulnerabilități multiple și contribuie la reducerea participării sociale și comunitare a vârstnicilor.

Din perspectivă psihologică, studiul confirmă impactul profund al izolării sociale asupra bunăstării emoționale. Nivelurile ridicate ale sentimentelor de tristețe, singurătate și lipsă de speranță indică existența unor riscuri importante pentru sănătatea mintală a persoanelor vârstnice. Rezultatele susțin modelul teoretic al singurătății cronice, demonstrând că izolarea socială nu reprezintă doar o diminuare a contactelor sociale, ci și o experiență subiectivă cu efecte semnificative asupra echilibrului emoțional și asupra calității vieții.

Din perspectivă sociologică, izolarea socială trebuie înțeleasă în contextul transformărilor demografice și sociale care caracterizează societatea moldovenească contemporană. Depopularea comunităților rurale, migrația forței de muncă și slăbirea rețelilor tradiționale de suport contribuie la erodarea capitalului social și la accentuarea riscului de excluziune socială pentru persoanele vârstnice. Aceste procese depășesc nivelul experienței individuale și necesită abordări integrate, orientate către consolidarea coeziunii comunitare și a solidarității intergeneraționale.

Din perspectiva asistenței sociale, cercetarea demonstrează existența unui potențial ridicat pentru dezvoltarea intervențiilor comunitare destinate prevenirii și reducerii izolării sociale. Disponibilitatea tuturor respondenților de a participa la programe sociale, precum și preferința exprimată pentru activități recreative, comunitare și grupuri de suport indică faptul că nevoia de apartenență și participare socială rămâne foarte puternică la vârsta a treia. Aceste constatări sugerează că intervențiile bazate pe implicare comunitară, participare activă și dezvoltarea relațiilor sociale pot avea un impact semnificativ asupra bunăstării persoanelor vârstnice.

Pe baza rezultatelor obținute, se recomandă dezvoltarea și extinderea centrelor comunitare pentru persoane vârstnice, organizarea activităților recreative și culturale adaptate intereselor acestora, implementarea unor programe de vizite preventive la domiciliu și consolidarea mecanismelor de suport comunitar în mediul rural. De asemenea, este necesară îmbunătățirea accesului la servicii sociale și medicale, dezvoltarea transportului social și susținerea programelor care facilitează participarea activă a vârstnicilor la viața comunității.

În concluzie, combaterea izolării sociale a persoanelor vârstnice necesită o abordare multidisciplinară și intersectorială, care să integreze intervențiile sociale, medicale, comunitare și educaționale. Doar prin colaborarea dintre familie, comunitate, profesioniștii din domeniul social și autoritățile publice poate fi construit un sistem eficient de sprijin, capabil să promoveze incluziunea socială, autonomia și calitatea vieții persoanelor vârstnice. Studiul confirmă că reducerea izolării sociale nu reprezintă doar o problemă de asistență socială, ci o investiție esențială în sănătatea, demnitatea și bunăstarea unei categorii importante a populației.

BIBLIOGRAFIE.

Achenbaum, W. A., & Bengtson, V. L. (1994). Re-engaging the disengagement theory of aging: On the history and assessment of theory development in gerontology. *The Gerontologist*, 34(6), 756–763.

Banks, M. R., & Banks, W. A. (2002). The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities. *The Journals of Gerontology: Series A*, 57(7), M428–M432.

Bengtson, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856–870.

Berkman, L. F., & Glass, T. (2000). Social integration, social networks, social support, and health. In L. F. Berkman & I. Kawachi (Eds.), *Social epidemiology* (pp. 137–173). Oxford University Press.

Botev, N. (2012). Population ageing in Central and Eastern Europe and its demographic and social context. *European Journal of Ageing*, 9(1), 69–79.

Brooke, J., & Clark, M. (2020). Older people's early experience of household isolation and social distancing during COVID-19. *Journal of Clinical Nursing*, 29(21–22), 4387–4402.

Buffel, T., Phillipson, C., & Scharf, T. (2013). Experiences of neighbourhood exclusion and inclusion among older people living in deprived inner-city areas in Belgium and England. *Ageing & Society*, 33(1), 89–109.

Cacioppo, J. T., & Hawkey, L. C. (2009). Perceived social isolation and cognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 13(10), 447–454.

Carstensen, L. L. (1992). Social and emotional patterns in adulthood: Support for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, 7(3), 331–338.

Comisia Europeană. (2012). *Anul European al Îmbătrânirii Active și Solidarității între Generații 2012. Raport de sinteză*. Comisia Europeană.

Cornwell, E. Y., & Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of Health and Social Behavior*, 50(1), 31–48.

Cotten, S. R., Anderson, W. A., & McCullough, B. M. (2013). Impact of internet use on loneliness and contact with others among older adults. *Journal of Medical Internet Research*, 15(2), e39.

Cumming, E., & Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. Basic Books.

De Jong Gierveld, J., Van Tilburg, T., & Dykstra, P. A. (2006). Loneliness and social isolation. In A. Vangelisti & D. Perlman (Eds.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (pp. 485–500). Cambridge University Press.

Dickens, A. P., Richards, S. H., Greaves, C. J., & Campbell, J. L. (2011). Interventions targeting social isolation in older people: A systematic review. *BMC Public Health*, 11, 647.

Dykstra, P. A., & De Jong Gierveld, J. (2004). Gender and marital-history differences in emotional and social loneliness among Dutch older adults. *Canadian Journal on Aging*, 23(2), 141–155.

Elder, G. H., Jr. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1), 1–12.

Findlay, R. A. (2003). Interventions to reduce social isolation amongst older people: Where is the evidence? *Ageing & Society*, 23(5), 647–658.

HM Government. (2018). *A connected society: A strategy for tackling loneliness*. Department for Digital, Culture, Media & Sport.

Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review. *PLoS Medicine*, 7(7), e1000316.

Kahn, R. L., & Antonucci, T. C. (1980). Convoys over the life course: Attachment, roles, and social support. In P. B. Baltes & O. G. Brim (Eds.), *Life-span development and behavior* (Vol. 3, pp. 253–286). Academic Press.

Kvist, J. (2015). A framework for social investment strategies: Integrating generational, life course and gender perspectives in the EU social investment strategy. *Comparative European Politics*, 13(1), 131–149.

Morrow-Howell, N., Hinterlong, J., Rozario, P. A., & Tang, F. (2003). Effects of volunteering on the well-being of older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 58(3), S137–S145.

Nicholson, N. R. (2012). A review of social isolation: An important but underassessed condition in older adults. *The Journal of Primary Prevention*, 33(2–3), 137–152.

Perlman, D., & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. In R. Gilmour & S. Duck (Eds.), *Personal relationships in disorder* (pp. 31–56). Academic Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.

Scharf, T., Phillipson, C., & Smith, A. E. (2005). Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing*, 2(2), 76–87.

Steptoe, A., Shankar, A., Demakakos, P., & Wardle, J. (2013). Social isolation, loneliness, and all-cause mortality in older men and women. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(15), 5797–5801.

Victor, C. R., Scambler, S. J., & Bond, J. (2009). *The social world of older people: Understanding loneliness and social isolation in later life*. Open University Press.

Walsh, K., Scharf, T., & Keating, N. (2017). Social exclusion of older persons: A scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*, 14(1), 81–98.

Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. MIT Press.

Wenger, G. C., & Burholt, V. (2004). Changes in levels of social isolation and loneliness among older people in a rural area. *Canadian Journal on Aging*, 23(2), 115–127.

MODERN THEORIES IN SOCIAL WORK: THE CONSTRUCTION OF SOCIAL WORK TEORII MODERNE ÎN ASISTENȚA SOCIALĂ: CONSTRUIREA ASISTENȚEI SOCIALE

Marina SLIMOVSKI

PhD, University Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău,
Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7605-9580>

Abstract. *This article explores the modern theoretical perspectives that underpin social work and contribute to its development as an academic discipline and professional field. The analysis focuses on systemic, ecological, constructivist, and critical approaches, highlighting their contribution to understanding contemporary social problems and guiding professional intervention. Particular attention is paid to the role of interdisciplinarity, professionalization, and theoretical innovation in shaping modern social work practice. The study emphasizes the importance of integrating diverse theoretical frameworks in order to respond effectively to the complex challenges generated by social change, globalization, migration, and emerging forms of vulnerability.*

Keywords: social work, modern theories, disciplinary construction, interdisciplinarity, social practice.

Rezumat. *Articolul explorează principalele teorii moderne care fundamentează asistența socială și contribuie la dezvoltarea acesteia ca disciplină academică și domeniu profesional. Sunt analizate abordările sistemice, ecologice, constructiviste și critice, evidențiindu-se rolul acestora în înțelegerea problemelor sociale contemporane și în orientarea intervenției profesionale. O atenție deosebită este acordată interdisciplinarității, procesului de profesionalizare și inovației teoretice care modelează practica modernă a asistenței sociale. Studiul subliniază importanța integrării diferitelor cadre teoretice pentru a răspunde eficient provocărilor generate de schimbările sociale, globalizare, migrație și noile forme de vulnerabilitate.*

Cuvinte-cheie: asistență socială, teorii moderne, construcție disciplinară, interdisciplinaritate, practică socială.

INTRODUCERE

Asistența socială reprezintă un domeniu complex și dinamic al științelor sociale, orientat spre susținerea indivizilor, grupurilor și comunităților în depășirea dificultăților sociale și în valorificarea propriilor resurse de dezvoltare. În contextul transformărilor accelerate ale societății contemporane, marcată de globalizare, mobilitate socială, diversificarea nevoilor umane și apariția unor noi forme de vulnerabilitate, asistența socială își consolidează rolul de profesie esențială pentru promovarea incluziunii sociale, a echității și a justiției sociale (Payne, 2014).

Evoluția asistenței sociale este strâns legată de dezvoltarea societății moderne și de transformările sistemelor de protecție socială. De la formele tradiționale de caritate și filantropie până la instituționalizarea sa ca domeniu științific și profesional, asistența socială a parcurs un amplu proces de profesionalizare și consolidare epistemologică. În prezent, practica profesională este fundamentată pe un ansamblu

complex de teorii și modele explicative care facilitează înțelegerea comportamentului uman, a relațiilor sociale și a proceselor de schimbare socială (Healy, 2014).

Importanța teoriei în asistența socială este incontestabilă. Teoriile oferă cadre conceptuale necesare interpretării fenomenelor sociale, analizei contextului de viață al beneficiarilor și fundamentării intervențiilor profesionale. Prin intermediul acestora, asistenții sociali pot identifica relațiile dintre factorii individuali și cei structurali, pot evalua resursele existente și pot proiecta intervenții adaptate nevoilor specifice ale persoanelor și comunităților.

În ultimele decenii, literatura de specialitate a evidențiat necesitatea dezvoltării unei perspective interdisciplinare asupra asistenței sociale. Contribuțiile sociologiei, psihologiei, antropologiei și științelor educației au consolidat baza teoretică a profesiei și au favorizat apariția unor modele explicative complexe. Abordările contemporane accentuează interdependența dintre individ și mediul său social, promovând o viziune holistică asupra dezvoltării umane și a intervenției sociale (Bronfenbrenner, 1979).

În acest context, teoriile moderne nu reprezintă doar instrumente conceptuale, ci resurse dinamice care permit adaptarea practicii profesionale la noile provocări sociale. Fenomene precum sărăcia, excluziunea socială, discriminarea, migrația, violența sau vulnerabilitățile asociate transformărilor tehnologice și climatice necesită abordări flexibile și fundamentate științific. Astfel, asistentul social contemporan este chemat să îmbine competențele practice cu reflecția critică și capacitatea de analiză teoretică a realităților sociale (Thompson, 2016).

Prin urmare, integrarea teoriei în practica asistenței sociale reflectă maturizarea domeniului și transformarea sa într-o profesie bazată pe cunoaștere științifică, reflecție critică și responsabilitate socială. Teoria devine astfel un instrument esențial pentru dezvoltarea unei practici coerente, etice și eficiente, orientate spre bunăstarea indivizilor și a comunităților.

MATERIALE ȘI METODE:

Prezenta cercetare are un caracter teoretico-analitic și este fundamentată pe analiza critică a literaturii de specialitate din domeniul asistenței sociale și al disciplinelor conexe. Scopul demersului metodologic a constat în identificarea, sistematizarea și interpretarea principalelor teorii moderne care au contribuit la consolidarea asistenței sociale ca domeniu academic și profesional distinct.

În realizarea studiului au fost utilizate metode specifice cercetării teoretice: analiza documentară, analiza conceptuală, sinteza informațională și metoda comparativă. Analiza documentară a vizat examinarea lucrărilor științifice, monografiilor, articolelor academice și documentelor de referință relevante pentru dezvoltarea teoretică a asistenței sociale. Analiza conceptuală a permis clarificarea noțiunilor fundamentale utilizate în literatura de specialitate, precum teorie socială, intervenție socială, practică profesională, construcție disciplinară și profesionalizare.

Metoda sintezei informaționale a fost utilizată pentru integrarea și sistematizarea contribuțiilor teoretice identificate, evidențiind principalele direcții de evoluție ale domeniului. Totodată, metoda comparativă a facilitat analiza similarităților și diferențelor dintre perspectivele sistemice, ecologice, constructiviste și critice, precum și evaluarea contribuției acestora la dezvoltarea practicii contemporane de asistență socială.

Cercetarea adoptă o perspectivă interdisciplinară, având în vedere faptul că asistența socială s-a dezvoltat la intersecția sociologiei, psihologiei, pedagogiei și altor științe sociale. Integrarea acestor perspective a permis o înțelegere mai amplă a fenomenelor sociale și a mecanismelor care fundamentează intervenția profesională.

De asemenea, studiul a urmărit analiza evoluției istorice a principalelor teorii utilizate în asistența socială, evidențiind modul în care acestea au influențat procesul de profesionalizare și consolidare epistemologică a domeniului. Interpretarea critică a surselor a permis identificarea contribuțiilor relevante ale diferiților autori la dezvoltarea cunoașterii teoretice și a practicii sociale contemporane.

Prin combinarea acestor metode de analiză, cercetarea oferă o perspectivă sistematizată asupra teoriilor moderne care fundamentează construcția disciplinară a asistenței sociale și evidențiază relația dintre dezvoltarea teoretică și practica profesională actuală.

REZULTATE

Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că dezvoltarea asistenței sociale ca disciplină științifică și profesie modernă a fost influențată de consolidarea unor paradigme teoretice care au contribuit la extinderea perspectivelor de interpretare a realității sociale. Rezultatele cercetării teoretice indică faptul că teoriile sistemice, ecologice, constructiviste și critice constituie repere fundamentale în construcția conceptuală a asistenței sociale contemporane, oferind cadre explicative pentru înțelegerea și abordarea problemelor sociale complexe (Dominelli, 2002).

Un prim rezultat relevă importanța teoriei sistemice în dezvoltarea practicii sociale moderne. Această abordare pornește de la premisa că individul funcționează în cadrul unor sisteme interdependente, iar dificultățile cu care se confruntă nu pot fi analizate separat de contextul familial, comunitar sau instituțional. Din această perspectivă, intervenția socială este orientată către identificarea relațiilor dintre diferitele componente ale sistemului și către promovarea echilibrului și adaptării acestora. Teoria sistemică a contribuit la dezvoltarea unor modele integrate de intervenție, care depășesc abordările centrate exclusiv asupra individului și valorifică resursele existente la nivelul mediului social (Fook, 2016).

Analiza evidențiază, de asemenea, contribuția majoră a teoriei ecologice la fundamentarea asistenței sociale contemporane. Abordarea ecologică subliniază faptul că dezvoltarea și funcționarea individului sunt influențate de interacțiunea permanentă dintre caracteristicile personale și condițiile mediului social, economic și cultural. În consecință, intervenția profesională presupune evaluarea simultană a factorilor individuali și contextuali, precum și dezvoltarea unor strategii care să faciliteze adaptarea reciprocă dintre persoană și mediu. Această perspectivă a contribuit la consolidarea unei viziuni holistice asupra practicii sociale și la extinderea responsabilității profesionale dincolo de relația directă cu beneficiarul.

Un alt rezultat semnificativ se referă la rolul perspectivei constructiviste în redefinirea relației dintre profesionist și beneficiar. Conform acestei abordări, realitatea socială este construită prin procese de interpretare și negociere a semnificațiilor. Astfel, experiențele, valorile și percepțiile beneficiarilor devin elemente esențiale în procesul de intervenție. Practica socială inspirată de constructivism promovează participarea activă a persoanei la identificarea

problemelor și la formularea soluțiilor, contribuind la creșterea autonomiei și responsabilizării acesteia.

Rezultatele cercetării evidențiază și relevanța teoriilor critice pentru dezvoltarea unei perspective reflexive asupra asistenței sociale. Aceste teorii atrag atenția asupra influenței structurilor sociale, a raporturilor de putere și a mecanismelor de exclusiune în producerea și perpetuarea vulnerabilităților sociale. Din această perspectivă, rolul asistentului social depășește intervenția individuală și include implicarea în procese de schimbare socială, promovarea drepturilor omului și combaterea discriminării. Abordările critice contribuie astfel la consolidarea dimensiunii etice și transformative a profesiei.

Un alt aspect evidențiat de analiza realizată este caracterul profund interdisciplinar al asistenței sociale moderne. Integrarea conceptelor provenite din sociologie, psihologie, antropologie, pedagogie și alte domenii conexe a permis dezvoltarea unui cadru teoretic complex și flexibil, capabil să răspundă diversității situațiilor întâlnite în practică. Interdisciplinaritatea facilitează o înțelegere mai amplă a fenomenelor sociale și susține elaborarea unor intervenții adaptate contextelor și nevoilor specifice ale beneficiarilor.

În ansamblu, rezultatele cercetării demonstrează că teoriile moderne contribuie semnificativ la consolidarea identității disciplinare a asistenței sociale și la dezvoltarea unui cadru conceptual coerent pentru practica profesională. Aceste perspective oferă instrumente de analiză care permit interpretarea critică a realității sociale și susțin formularea unor intervenții fundamentate științific.

Totodată, analiza evidențiază faptul că aplicarea teoriilor moderne în practica profesională favorizează dezvoltarea unor intervenții sociale mai eficiente, mai flexibile și mai bine adaptate nevoilor beneficiarilor. Prin urmare, teoriile contemporane reprezintă nu doar fundamentul epistemologic al asistenței sociale, ci și un reper esențial pentru dezvoltarea unei practici profesionale reflexive, etice și orientate spre schimbare socială.

DISCUȚII

Rezultatele analizei teoretice evidențiază rolul fundamental al teoriilor moderne în consolidarea asistenței sociale ca disciplină științifică și profesie orientată spre înțelegerea și gestionarea complexității problemelor sociale contemporane. Diversitatea perspectivelor analizate demonstrează faptul că niciun model teoretic nu poate explica în mod exhaustiv realitatea socială, însă integrarea acestora oferă un cadru comprehensiv pentru interpretarea fenomenelor sociale și proiectarea intervențiilor profesionale.

Abordările sistemică și ecologică evidențiază importanța relației dintre individ și mediul său de viață, subliniind că dificultățile sociale sunt rezultatul interacțiunii dintre factori personali, relaționali și structurali. Din această perspectivă, intervenția socială nu poate fi limitată la soluționarea problemelor individuale, ci trebuie să includă mobilizarea resurselor comunitare și instituționale, precum și consolidarea mecanismelor de suport social. Aceste abordări au contribuit la dezvoltarea unor modele integrate de practică, orientate spre creșterea capacității de adaptare atât a persoanei, cât și a mediului social.

Perspectiva constructivistă aduce o contribuție importantă prin accentul pus pe semnificațiile pe care indivizii le atribuie experiențelor lor sociale. În acest context,

beneficiarul nu mai este perceput ca un receptor pasiv al intervenției, ci ca un participant activ la procesul de schimbare. Comunicarea, colaborarea și valorizarea experienței personale devin elemente centrale ale relației de ajutor, iar intervenția profesională este construită împreună cu beneficiarul, nu exclusiv pentru acesta (Parton & O'Byrne, 2000).

Teoriile critice completează această perspectivă prin analiza relațiilor de putere și a mecanismelor structurale care generează inegalitate și excluziune socială. Aceste abordări atrag atenția asupra faptului că multe dintre dificultățile cu care se confruntă indivizii și grupurile vulnerabile nu pot fi explicate exclusiv prin caracteristici personale, ci sunt influențate de contexte economice, politice și culturale. În consecință, rolul asistenței sociale depășește dimensiunea remedială și include promovarea drepturilor omului, combaterea discriminării și susținerea schimbării sociale.

Analiza realizată evidențiază, totodată, importanța interdisciplinarității în dezvoltarea teoretică și practică a asistenței sociale. Contribuțiile provenite din sociologie, psihologie, antropologie, pedagogie și alte domenii conexe permit o înțelegere mai profundă a proceselor sociale și favorizează elaborarea unor intervenții adaptate diversității situațiilor întâlnite în practică. Această deschidere interdisciplinară reprezintă una dintre caracteristicile definitorii ale asistenței sociale contemporane și contribuie la consolidarea statutului său academic și profesional.

Un alt aspect relevant al discuției privește rolul teoriilor moderne în consolidarea identității profesionale a asistenței sociale. Prin integrarea unor perspective teoretice diverse, profesia își dezvoltă propriul cadru conceptual și metodologic, afirmându-se ca domeniu autonom de cunoaștere și intervenție. Teoria oferă nu doar explicații asupra fenomenelor sociale, ci și repere pentru luarea deciziilor profesionale, evaluarea situațiilor complexe și formularea strategiilor de intervenție.

În același timp, rezultatele sugerează că aplicarea teoriilor moderne în practica profesională favorizează dezvoltarea unor modele de intervenție flexibile și adaptabile diferitelor contexte sociale. Complexitatea provocărilor actuale – sărăcia, migrația, excluziunea socială, discriminarea, îmbătrânirea populației sau impactul transformărilor tehnologice – necesită abordări capabile să răspundă simultan nevoilor individuale și celor comunitare. Teoriile contemporane oferă cadrul necesar pentru dezvoltarea unor astfel de intervenții complexe și integrate.

De asemenea, analiza evidențiază necesitatea actualizării continue a fundamentelor teoretice ale asistenței sociale. Schimbările accelerate care caracterizează societatea contemporană generează noi forme de vulnerabilitate și noi contexte de intervenție, ceea ce impune dezvoltarea permanentă a cunoașterii profesionale. În acest sens, dialogul dintre cercetare și practică devine esențial pentru adaptarea profesiei la realitățile sociale emergente și pentru menținerea relevanței sale sociale.

În concluzie, teoriile moderne reprezintă un element indispensabil al construcției și dezvoltării asistenței sociale contemporane. Ele oferă profesioniștilor instrumente conceptuale pentru înțelegerea realității sociale, susțin dezvoltarea competențelor profesionale și facilitează elaborarea unor intervenții eficiente, etice și orientate spre promovarea bunăstării individuale și colective. Consolidarea relației

dintre teorie și practică rămâne, astfel, una dintre condițiile fundamentale pentru evoluția asistenței sociale ca domeniu științific și profesie dedicată schimbării sociale pozitive.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că teoriile moderne au avut un rol determinant în procesul de construire și consolidare a asistenței sociale ca disciplină științifică și profesie orientată spre soluționarea problemelor sociale complexe. Evoluția domeniului reflectă necesitatea dezvoltării unor cadre conceptuale capabile să răspundă transformărilor economice, culturale și sociale care caracterizează societatea contemporană.

Rezultatele studiului arată că abordările sistemică, ecologică, constructivistă și critică oferă perspective complementare asupra relației dintre individ, comunitate și mediul social. Integrarea acestor perspective contribuie la dezvoltarea unei viziuni multidimensionale asupra fenomenelor sociale și susține elaborarea unor intervenții profesionale adaptate contextelor și nevoilor specifice ale beneficiarilor.

Totodată, cercetarea evidențiază contribuția esențială a teoriilor moderne la consolidarea identității profesionale și a fundamentului epistemologic al asistenței sociale. Caracterul interdisciplinar al domeniului permite valorificarea contribuțiilor provenite din sociologie, psihologie, antropologie și științele educației, favorizând o înțelegere complexă a proceselor sociale și dezvoltarea unor practici profesionale bazate pe cunoaștere științifică.

Aplicarea acestor teorii în practica profesională facilitează dezvoltarea unor intervenții centrate pe beneficiar, orientate spre promovarea incluziunii sociale, a participării comunitare, a drepturilor omului și a justiției sociale. În acest sens, asistența socială depășește rolul tradițional de gestionare a dificultăților individuale și își afirmă funcția de promotor al schimbării sociale și al dezvoltării comunitare sustenabile.

Schimbările accelerate generate de globalizare, migrație, transformări tehnologice și apariția unor noi forme de vulnerabilitate socială impun actualizarea continuă a cadrului teoretic și metodologic al profesiei. Teoriile moderne oferă instrumentele necesare pentru analiza critică a acestor procese și pentru elaborarea unor strategii de intervenție capabile să prevină excluziunea socială și să consolideze coeziunea comunitară.

În acest context, formarea profesională a asistenților sociali trebuie să asigure nu doar acumularea de cunoștințe teoretice, ci și dezvoltarea competențelor de reflecție critică, analiză sistemică și adaptare la diversitatea situațiilor sociale. Consolidarea relației dintre teorie și practică reprezintă o condiție esențială pentru creșterea eficienței intervenției sociale și pentru dezvoltarea profesiei.

În perspectivă, cercetarea în domeniul asistenței sociale este chemată să continue explorarea și dezvoltarea unor modele teoretice inovatoare, capabile să răspundă provocărilor emergente ale societății contemporane. Prin această evoluție continuă, asistența socială își consolidează statutul de disciplină academică matură și de profesie dedicată promovării bunăstării individuale, incluziunii sociale și dezvoltării comunitare.

În același timp, eficiența intervențiilor sociale depinde de capacitatea profesioniștilor de a integra perspective teoretice diverse și de a le adapta la realitățile

sociale aflate în continuă schimbare. Astfel, dezvoltarea continuă a cunoașterii științifice și consolidarea practicilor bazate pe dovezi reprezintă direcții esențiale pentru evoluția și relevanța asistenței sociale în societatea contemporană.

BIBLIOGRAFIE

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Palgrave Macmillan.

Fook, J. (2016). *Social work: A critical approach to practice* (3rd ed.). SAGE Publications.

Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

Parton, N., O'Byrne, P. (2000). *Constructive social work: Towards a new practice*. Palgrave Macmillan.

Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th ed.). Oxford University Press.

Thompson, N. (2016). *The professional social worker: Meeting the challenge of practice*. Palgrave Macmillan.

THE ACTIVITY OF OLDER ADULTS AS A RESOURCE FOR SOCIAL COHESION IN A TRANSFORMING SOCIETY

ACTIVITATEA VÂRSTNICILOR CA RESURSĂ DE COEZIUNE SOCIALĂ ÎNTR-O SOCIETATE ÎN TRANSFORMARE

Liliana SALCUȚAN

MA, Lecturer, Department of Sociology and Social Work, Moldova State University, Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6161-4407>

Rezumat. În contextul transformărilor sociale profunde din ultimele decenii, statutul și rolul persoanelor vârstnice capătă noi semnificații și valențe sociale. În Republica Moldova, aceste schimbări sunt însoțite frecvent de fenomene precum izolarea socială și diminuarea participării active a vârstnicilor la viața comunitară, generate de vulnerabilități economice, migrație și slăbirea rețelelor tradiționale de sprijin. Articolul analizează activitatea persoanelor vârstnice ca resursă de coeziune socială într-o societate aflată în transformare, evidențiind modul în care participarea acestora la viața comunitară, culturală, civică și profesională contribuie atât la integrarea socială, cât și la consolidarea solidarității intergeneraționale. Din perspectivă teoretică, implicarea activă a vârstnicilor este abordată atât ca mecanism de adaptare la schimbările asociate procesului de îmbătrânire, cât și ca factor de echilibru social, capabil să reducă marginalizarea și izolarea socială. Concluziile evidențiază necesitatea promovării unor politici și practici sociale orientate spre valorificarea potențialului activ al persoanelor vârstnice, în vederea consolidării coeziunii sociale într-un context caracterizat de transformări continue.

Cuvinte-cheie: participare socială, coeziune socială, vulnerabilitate, îmbătrânire activă, integrare socială, solidaritate intergenerațională, incluziune socială.

Abstract. Against the backdrop of profound social transformations in recent decades, the status and role of older adults have acquired new meanings and social significance. In the Republic of Moldova, these changes are frequently accompanied by social isolation and declining participation of older adults in community life, generated by economic vulnerabilities, migration processes, and the weakening of traditional support networks. This article examines the activity of older adults as a resource for social cohesion in a transforming society, highlighting the ways in which their participation in community, cultural, civic, and professional activities contributes both to social integration and to the strengthening of intergenerational solidarity. From a theoretical perspective, active ageing is viewed not only as a mechanism for adapting to the changes associated with the ageing process, but also as a factor of social balance capable of reducing marginalization and social isolation. The findings emphasize the need to promote social policies and practices aimed at valorizing the active potential of older adults in order to strengthen social cohesion in a continuously changing social environment.

Keywords: social participation, social cohesion, vulnerability, active ageing, social integration, intergenerational solidarity, social inclusion.

INTRODUCERE

În ultimele decenii, transformările demografice, economice și sociale din Republica Moldova au redefinit rolul diferitelor categorii de populație în societate.

Unul dintre cele mai importante procese este îmbătrânirea populației, fenomen care înregistrează o creștere constantă atât la nivel european, cât și global (United Nations, 2019). Creșterea ponderii populației vârstnice impune reconsiderarea statutului și rolului acestei categorii sociale în viața comunitară și în procesele de dezvoltare socială.

În contextul actual, posibilitățile de integrare, participare și incluziune socială a persoanelor vârstnice sunt adesea limitate de factori economici, demografici și culturali. Perceperea vârstnicilor exclusiv ca beneficiari ai sistemului de protecție socială reduce oportunitățile acestora de implicare în procesele decizionale la nivel familial, comunitar și local. În consecință, contribuția lor potențială la dezvoltarea comunității rămâne insuficient valorificată.

Totuși, numeroase studii demonstrează că participarea socială a persoanelor vârstnice contribuie semnificativ la consolidarea capitalului social, la dezvoltarea solidarității intergeneraționale și la menținerea coeziunii sociale (Chira, 2023; Salcuțan, 2021). Implicarea acestora în activități comunitare, culturale, civice sau de voluntariat favorizează nu doar integrarea socială a vârstnicilor, ci și dezvoltarea unor relații sociale bazate pe încredere, cooperare și sprijin reciproc.

În societățile aflate în transformare, precum Republica Moldova, activitatea persoanelor vârstnice reprezintă o resursă importantă pentru menținerea echilibrului social și a continuității valorilor comunitare. Din această perspectivă, valorificarea experienței și potențialului lor activ constituie o direcție esențială pentru promovarea incluziunii sociale și a dezvoltării durabile.

MATERIAL ȘI METODĂ

Cercetarea se bazează pe analiza datelor provenite din două studii sociologice cantitative realizate în Republica Moldova. Primul studiu, „Gradul de satisfacție al vârstnicilor cu bunăstarea lor”, a fost desfășurat în perioada decembrie 2022 – august 2023 și a inclus un eșantion de 708 respondenți. Cel de-al doilea demers de cercetare constă în analiza secundară a datelor studiului „Generații și Gen”, realizat în noiembrie 2024, pe un eșantion de 4535 respondenți.

Pentru scopul prezentului articol au fost selectate și analizate exclusiv datele referitoare la populația vârstnică. Analiza a urmărit identificarea nivelului de participare socială, a formelor de implicare comunitară și a contribuției persoanelor vârstnice la consolidarea coeziunii sociale.

Prelucrarea datelor a fost realizată prin utilizarea statisticii descriptive, fiind analizate frecvențele și distribuțiile procentuale ale principalilor indicatori relevanți pentru tema cercetării. Interpretarea rezultatelor a fost realizată prin raportare la literatura de specialitate privind participarea socială, îmbătrânirea activă și coeziunea socială.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Îmbătrânirea populației reprezintă unul dintre cele mai importante procese socio-demografice și socio-economice ale societății contemporane (Sauvy, 1928). Creșterea ponderii persoanelor vârstnice în structura populației generează implicații semnificative asupra sistemelor sociale, economice și politice, determinând necesitatea unor politici orientate spre valorificarea potențialului acestei categorii de populație.

Potrivit estimărilor Organizației Națiunilor Unite, populația mondială a depășit pragul de 8 miliarde de locuitori în anul 2023, comparativ cu aproximativ 2,5 miliarde în anul 1950. Proгноzele demografice indică o creștere la circa 8,5 miliarde până în anul 2030 și la aproximativ 9,7 miliarde până în anul 2050 (United Nations, 2019). În același timp, ritmul de creștere demografică este mai accentuat în statele mai puțin dezvoltate, fapt care amplifică presiunile asupra sistemelor de protecție socială și asupra resurselor destinate dezvoltării socio-economice.

Republica Moldova se confruntă, la rândul său, cu un proces accelerat de îmbătrânire demografică. Conform datelor Biroului Național de Statistică, la începutul anului 2024 populația cu vârsta de 60 de ani și peste constituia 610,7 mii persoane, reprezentând 25,2% din populația cu reședință obișnuită. Dintre acestea, 60,2% erau femei, iar aproape 10% depășiseră vârsta de 80 de ani (Biroul Național de Statistică, 2024). Aceste date confirmă necesitatea dezvoltării unor politici și practici sociale orientate spre promovarea participării active a vârstnicilor și valorificarea contribuției lor la viața comunitară.

Timp îndelungat, persoanele vârstnice au fost percepute preponderent ca beneficiari ai sistemelor de protecție socială, fiind rareori considerate actori activi ai dezvoltării comunitare. Analiza secundară a datelor studiului „Generații și Gen” evidențiază însă un nivel ridicat de implicare a vârstnicilor în activitățile cotidiene și gospodărești.

Figura 1 prezintă distribuția principalelor activități gospodărești realizate de persoanele vârstnice.

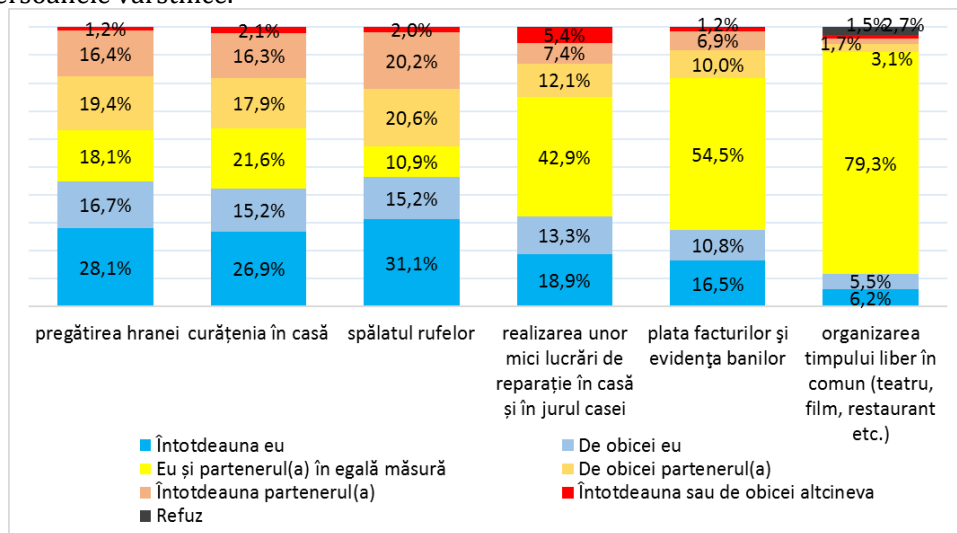

Figura 1. Activități gospodărești realizate de vârstnici (N = 4353)

Rezultatele indică faptul că cele mai frecvente activități realizate individual sunt spălatul rufelor (31,1%), prepararea hranei (28,1%) și menținerea curățeniei în locuință. Aceste activități reflectă gradul ridicat de autonomie funcțională al unei părți importante a populației vârstnice și demonstrează disponibilitatea acesteia de a participa activ la gestionarea vieții cotidiene.

Totodată, unele activități sunt realizate în comun cu partenerul de viață. Astfel, gestionarea resurselor financiare și plata facturilor sunt efectuate împreună de către

aproximativ 54,5% dintre respondenți. Cea mai ridicată valoare este înregistrată în cazul organizării timpului liber, activitate realizată în comun de 79,3% dintre respondenți. Acest rezultat sugerează importanța relațiilor familiale și a sprijinului reciproc în menținerea bunăstării și a participării sociale a persoanelor vârstnice.

Persistența unor reprezentări sociale care asociază vârsta înaintată cu pasivitatea contribuie la limitarea oportunităților de participare socială ale vârstnicilor. În multe cazuri, persoanele vârstnice nu sunt percepute ca resurse comunitare valoroase, ceea ce reduce posibilitățile de implicare în activități civice, comunitare sau decizionale. Totuși, este important de menționat că participarea activă depinde și de factori precum starea de sănătate, nivelul veniturilor, condițiile familiale și accesul la servicii sociale.

Promovarea îmbătrânirii active constituie una dintre prioritățile asumate de Republica Moldova prin Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030” (Parlamentul Republicii Moldova, 2022). Obiectivele strategice urmăresc crearea condițiilor necesare pentru participarea activă a vârstnicilor la viața socială, economică și comunitară, precum și dezvoltarea unor medii favorabile unei îmbătrâniri sănătoase și demne.

Persoanele vârstnice reprezintă o resursă importantă de capital social, experiență și cunoaștere acumulată de-a lungul vieții. Cu toate acestea, contribuția lor la dezvoltarea comunității rămâne adesea insuficient valorificată (Dîm, n.d.). Participarea activă la viața comunitară favorizează consolidarea coeziunii sociale, dezvoltarea solidarității intergeneraționale și creșterea nivelului de incluziune socială.

Rezultatele anchetei sociologice „Gradul de satisfacție al vârstnicilor cu bunăstarea lor” oferă informații relevante privind activitățile pe care persoanele vârstnice doresc să le desfășoare în comunitate.

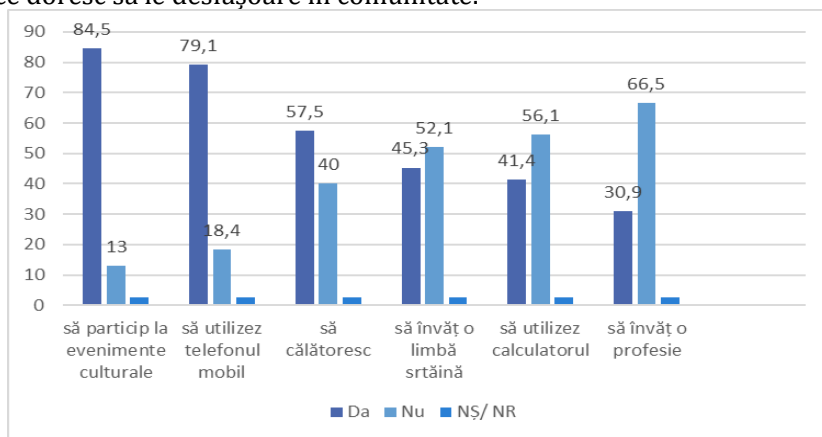

Figura 2. Activități de interes pentru persoanele vârstnice (N = 708)

Analiza răspunsurilor afirmative evidențiază un interes ridicat pentru participarea la evenimente culturale, opțiune exprimată de 84,5% dintre respondenți. Acest rezultat demonstrează existența unei disponibilități semnificative pentru implicare socială și participare comunitară. De asemenea, datele sugerează că persoanele vârstnice manifestă interes pentru activități educaționale, recreative și intergeneraționale, multe dintre acestea fiind deja promovate de organizații neguvernamentale, instituții educaționale și autorități publice.

Un rol deosebit îl ocupă voluntariatul, considerat una dintre cele mai importante forme de participare civică și socială. Deși implicarea vârstnicilor în activități de voluntariat este încă limitată, aceasta reprezintă o resursă valoroasă pentru dezvoltarea comunitară. Participarea la activități de voluntariat contribuie la consolidarea sentimentului de utilitate socială, la extinderea relațiilor interpersonale și la creșterea nivelului de apartenență comunitară (Dîm, n.d.).

În contextul schimbărilor demografice și al migrației populației tinere, activismul social al vârstnicilor capătă o relevanță tot mai mare în Republica Moldova. Implicarea acestora în grupuri de inițiativă și structuri comunitare contribuie la creșterea coeziunii sociale și la consolidarea dialogului dintre cetățeni și autoritățile publice locale. Aceste forme de participare demonstrează capacitatea persoanelor vârstnice de a identifica probleme comunitare, de a participa la procesul decizional și de a contribui la soluționarea problemelor locale.

În acest context, Chira (2023) subliniază că participarea persoanelor vârstnice la procesele decizionale depinde de mai mulți factori, printre care atitudinea autorităților publice locale față de această categorie de populație, stilul de management promovat la nivel comunitar, nivelul de informare și oportunitățile reale de implicare oferite vârstnicilor. Consolidarea acestor dimensiuni poate contribui la creșterea participării sociale și la valorificarea potențialului activ al persoanelor vârstnice în dezvoltarea comunitară.

CONCLUZII

Îmbătrânirea populației reprezintă una dintre cele mai importante transformări demografice și sociale ale secolului XXI, generând atât provocări, cât și oportunități pentru dezvoltarea societății. În acest context, participarea activă a persoanelor vârstnice dobândește o importanță strategică, contribuind la consolidarea coeziunii sociale, la dezvoltarea capitalului social și la creșterea nivelului de incluziune comunitară. Conceptul de îmbătrânire activă evidențiază necesitatea valorificării potențialului persoanelor vârstnice și a implicării acestora în viața socială, economică, culturală și civică.

Rezultatele cercetării demonstrează că persoanele vârstnice dispun de resurse importante de experiență, competențe și cunoaștere, care pot fi mobilizate în beneficiul comunității. Participarea lor la activități gospodărești, culturale, comunitare și civice confirmă existența unei disponibilități reale de implicare și contribuție socială. Totodată, interesul ridicat pentru participarea la evenimente culturale și activități comunitare reflectă nevoia de integrare socială și de menținere a unui rol activ în viața comunității.

În același timp, participarea socială a persoanelor vârstnice este influențată de numeroase bariere, printre care stereotipurile privind vârsta, accesul limitat la resurse și servicii, problemele de sănătate, insuficiența oportunităților instituționale de implicare și persistența unor atitudini sociale care asociază îmbătrânirea cu pasivitatea și dependența. Aceste obstacole reduc posibilitățile de valorificare a potențialului activ al vârstnicilor și limitează contribuția lor la dezvoltarea comunitară.

În acest context, este necesară dezvoltarea unor politici și programe publice orientate spre promovarea participării active a persoanelor vârstnice, crearea oportunităților de implicare comunitară și stimularea dialogului intergenerațional. Valorificarea experienței și a resurselor de care dispun vârstnicii poate contribui la

consolidarea solidarității sociale, la creșterea coeziunii comunitare și la dezvoltarea unor comunități mai incluzive și mai reziliente.

Prin urmare, activismul social al persoanelor vârstnice trebuie privit nu doar ca o expresie a participării individuale, ci și ca o resursă strategică pentru dezvoltarea comunitară și menținerea echilibrului social. Consolidarea acestui potențial presupune schimbarea percepțiilor sociale asupra îmbătrânirii, promovarea unei culturi a participării și crearea unor mecanisme instituționale care să faciliteze implicarea activă a persoanelor vârstnice în viața comunității și în procesele de luare a deciziilor.

BIBLIOGRAFIE

Chira, A. (2023). Participarea vârstnicilor la procesul decizional din comunitate: aplicarea metodei teoriei întemeiate. *Studia Universitatis Moldaviae*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/182792

Dîm, B. (f.a.). Seniors' resources in the community. *Annals of „Alexandru Ioan Cuza” University*. Disponibil: anale.fssp.uaic.ro

Lege pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”. (2022). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/l_315_2022_snd_moldova_europeana_2030_adoptat_publicata.pdf

United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. New York: United Nations. Disponibil: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/wpp2019_10KeyFindings.pdf

United Nations Economic Commission for Europe. (2002). *Regional Implementation Strategy for the Madrid International Plan of Action on Ageing*. Geneva: UNECE. Disponibil: <https://unece.org/DAM/pau/RIS.pdf>

Salcuțan, L. (2021). Importanța participării seniorilor în procesul decizional. În *Materialele Conferinței Naționale cu Participare Internațională „Cercetare prin inovare”*. Disponibil:

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ro&user=tQxV2WoAAA&AJ&citation_for_view=tQxV2WoAAAAJ:9yKSN-GCB0IC

Sauvy, A. (1928). La population française jusqu'en 1956: Essai de prévision démographique. *Journal de la Société de Statistique de Paris*, 12, 321–327.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. (2024). *Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2023*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/varstnicii-in-republica-moldova-in-anul-2023-9578_61476.html

**VIRTUAL ENVIRONMENTS AS TOOLS FOR COMPENSATION AND SOCIAL
INTEGRATION OF ADOLESCENTS WITH VISUAL IMPAIRMENTS⁴**

**SPAȚIUL VIRTUAL CA INSTRUMENT DE COMPENSARE ȘI INTEGRARE SOCIALĂ
LA ADOLESCENȚII CU DEFICIENȚE DE VEDERE**

Ana GANEA

Master of Clinical Psychology, Methodological Department, Republican Center for
Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3531-1277>

Dorina COVAL-GOIA

Master of Social Work, Methodological Department, Republican Center for
Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8864-6688>

Ecaterina GÎNCOTĂ

PhD in Medical Rehabilitation Sciences, Methodological Department, Republican
Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7239-8017>

Vasili RUSSU

Bachelor in Social Work, Methodological Department, Republican Center for
Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova

Valeriu DERMENJI

Bachelor in Physical Therapy and Occupational Therapy, Methodological
Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of
Moldova

Abstract. *The present study examines the role of virtual environments in compensating for functional limitations and facilitating the social integration of adolescents with visual impairments. Against the backdrop of rapid digitalization and the expansion of accessible technologies, online environments increasingly function as spaces for communication, learning, identity development, and social participation. The research employed a qualitative exploratory design and involved seven focus groups with 24 adolescents aged between 14 and 18 years. The findings indicate that digital technologies contribute significantly to the development of adaptive autonomy, social connectedness, and self-expression. Participants demonstrated a stable self-concept, positive identity integration, and a high degree of self-regulated use of digital tools. Virtual environments were perceived primarily as complementary to offline relationships rather than substitutes for them. Adolescents highlighted the importance of accessible technologies in reducing barriers to information, education, and communication, while also emphasizing resilience and the value of compensatory sensory abilities. The vulnerabilities identified were predominantly socio-*

⁴ This research was conducted within the framework of the EU Horizon VIPPSTAR Project (October 2025) / Cercetare realizată în cadrul proiectului Horizon UE VIPPSTAR, octombrie 2025

economic rather than disability-related, underscoring the need for inclusive policies and improved technological accessibility. The study supports the view that virtual environments represent an important resource for empowerment, social participation, and inclusion among adolescents with visual impairments.

Keywords: *visual impairment; adolescence; autonomy; social integration; virtual environment; sensory compensation; digital inclusion; technological accessibility.*

Rezumat. *Studiul examinează rolul spațiului virtual în compensarea limitărilor funcționale și facilitarea integrării sociale a adolescenților cu deficiențe de vedere. În contextul digitalizării accelerate și al dezvoltării tehnologiilor accesibile, mediul online devine un spațiu important pentru comunicare, învățare, dezvoltarea identității și participare socială. Cercetarea a utilizat un design calitativ exploratoriu și a inclus șapte focus-grupuri la care au participat 24 de adolescenți cu vârste cuprinse între 14 și 18 ani. Rezultatele evidențiază faptul că tehnologiile digitale contribuie semnificativ la dezvoltarea autonomiei adaptative, a conectării sociale și a exprimării de sine. Participanții manifestă o imagine de sine stabilă, o integrare identitară pozitivă și un nivel ridicat de autoreglare în utilizarea instrumentelor digitale. Mediul virtual este perceput în principal ca o completare a relațiilor offline și nu ca un substitut al acestora. Adolescenții subliniază importanța tehnologiilor accesibile pentru reducerea barierelor de acces la informație, educație și comunicare, evidențiind totodată reziliența personală și valorificarea competențelor senzoriale compensatorii. Vulnerabilitățile identificate sunt predominant de natură socio-economică, ceea ce evidențiază necesitatea dezvoltării unor politici orientate spre incluziune și accesibilitate tehnologică. Studiul susține ideea că spațiul virtual reprezintă o resursă importantă pentru dezvoltarea autonomiei, participarea socială și incluziunea adolescenților cu deficiențe de vedere.*

Cuvinte-cheie: *deficiență de vedere; adolescență; autonomie; integrare socială; spațiu virtual; compensare senzorială; incluziune digitală; accesibilitate tehnologică.*

INTRODUCERE

Deficiențele de vedere reprezintă o problemă majoră de sănătate publică la nivel global. Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, aproximativ 2,2 miliarde de persoane din întreaga lume trăiesc cu diferite forme de afectare vizuală, iar cel puțin un miliard dintre aceste cazuri ar putea fi prevenite sau tratate prin intervenții adecvate (World Health Organization, n.d.). Principalele cauze ale afectării vederii și ale orbirii sunt anomaliiile de refracție și cataracta, însă accesul la servicii oftalmologice adecvate rămâne limitat pentru o parte semnificativă a populației.

În Republica Moldova, aproximativ 86 de mii de persoane trăiesc cu diferite forme de deficiență de vedere, dintre care circa 3,5 mii sunt persoane nevăzătoare (Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2022). Pierderea vederii poate apărea la orice vârstă și afectează semnificativ autonomia, participarea socială și calitatea vieții. În adolescență, impactul este deosebit de important deoarece această etapă reprezintă o perioadă esențială pentru formarea identității personale și dezvoltarea relațiilor sociale cu grupul de egali.

Adolescenții cu deficiențe de vedere se confruntă frecvent cu bariere fizice, informaționale și atitudinale care limitează participarea lor la viața școlară și socială. Lipsa materialelor educaționale adaptate, accesul insuficient la tehnologiile asistive și pregătirea inegală a cadrelor didactice pot contribui la marginalizare și excluziune socială (Incluziunea educațională a copiilor cu deficiențe de vedere, 2008). Totodată,

stereotipurile și prejudecățile asociate dizabilității vizuale pot afecta relațiile sociale și oportunitățile de integrare comunitară.

În contextul digitalizării accelerate a societății contemporane, spațiul virtual devine nu doar un instrument de comunicare, ci și un mediu de compensare funcțională, afirmare identitară și participare socială activă. Pentru adolescenții cu dizabilități, integrarea socială presupune participarea activă în mediul educațional, dezvoltarea relațiilor de prietenie, implicarea în activități sociale și culturale și accesul egal la informație și comunicare.

Deficiența de vedere reprezintă diminuarea sau pierderea, într-un anumit grad, a funcției vizuale, ceea ce conduce la limitarea capacităților și performanțelor vizuale. Conform lui Cziker (2001), deficiențele de vedere includ orice pierdere sau anomalie a structurii ori funcției analizatorului vizual. Din perspectivă educațională și socială, această condiție presupune utilizarea unor strategii compensatorii și a tehnologiilor asistive care să faciliteze participarea activă la viața socială.

Digitalizarea societății a modificat profund modalitățile de comunicare, informare, educație și relaționare interpersonală. Pentru adolescenții cu deficiențe de vedere, spațiul virtual poate deveni un instrument de compensare funcțională prin utilizarea tehnologiilor asistive, un mediu de afirmare identitară și un spațiu de interacțiune socială și dezvoltare a autonomiei personale (Club IT&C, n.d.).

Integrarea socială a copiilor și tinerilor cu dizabilități constituie o prioritate a politicilor educaționale contemporane, orientate spre asigurarea accesului egal la educație și participare socială. Educația incluzivă urmărește eliminarea barierelor care limitează participarea activă a copiilor cu cerințe educaționale speciale în viața școlară și comunitară (Incluziunea educațională a copiilor cu deficiențe de vedere, 2008).

În acest context, tehnologiile digitale și instrumentele de accesibilitate, precum cititoarele de ecran, aplicațiile mobile și software-ul adaptat, contribuie la creșterea autonomiei și la facilitarea integrării sociale a persoanelor cu deficiențe de vedere (Club IT&C, n.d.). Cercetările privind impactul tehnologiilor informației și comunicațiilor asupra persoanelor cu deficiențe de vedere evidențiază faptul că utilizarea tehnologiilor digitale reduce barierele educaționale și contribuie la dezvoltarea unui mediu educațional mai incluziv și mai echitabil (SNSPA, n.d.).

Instrumente precum cititoarele de ecran, aplicațiile de navigare asistată, platformele educaționale online și rețelele sociale permit utilizatorilor cu deficiențe de vedere să participe mai activ la viața educațională și socială. În același timp, mediul virtual oferă oportunități suplimentare de exprimare personală, dezvoltare identitară și consolidare a relațiilor sociale.

Pornind de la aceste premise, prezentul studiu își propune să exploreze modul în care spațiul virtual contribuie la compensarea limitărilor funcționale și la facilitarea integrării sociale a adolescenților cu deficiențe de vedere, prin analiza experiențelor, percepțiilor și practicilor lor de utilizare a mediului online.

Actualitatea prezentei cercetări este determinată de procesul accelerat de digitalizare a societății contemporane, care transformă profund modalitățile de comunicare, educație, acces la informație și participare socială. În contextul promovării principiilor incluziunii sociale și al egalizării șanselor pentru persoanele cu dizabilități, accesibilitatea digitală devine un factor esențial pentru dezvoltarea autonomiei personale, extinderea relațiilor sociale, prevenirea izolării și creșterea

participării educaționale și civice a adolescenților cu deficiențe de vedere (World Health Organization, n.d.).

Adolescența reprezintă o etapă fundamentală în procesul dezvoltării identității personale și sociale, caracterizată prin nevoia accentuată de apartenență, afirmare și integrare în grupurile de egali. În acest context, mediul online poate constitui un spațiu favorabil pentru comunicare, exprimare personală, acces la informație și dezvoltarea relațiilor sociale, reducând o parte dintre barierele generate de dizabilitatea vizuală (SNSPA, n.d.).

Relevanța cercetării este susținută de necesitatea aprofundării cunoașterii privind modul în care adolescenții cu deficiențe de vedere valorifică resursele digitale pentru compensarea limitărilor funcționale și dezvoltarea autonomiei personale. Totodată, literatura națională de specialitate oferă încă un număr redus de studii dedicate incluziunii digitale a tinerilor cu dizabilități, ceea ce evidențiază necesitatea dezvoltării unor cercetări empirice capabile să fundamenteze intervenții socio-educative și politici publice orientate spre accesibilitate și incluziune socială (Fazekas, n.d.; Club IT&C, n.d.).

Obiectivul cercetării constă în analiza modului în care spațiul virtual contribuie la dezvoltarea autonomiei personale, a identității sociale și a integrării sociale a adolescenților cu deficiențe de vedere, din perspectiva compensării funcționale și a autodeterminării.

Scopul cercetării este explorarea modului în care spațiul virtual contribuie la compensarea limitărilor funcționale și la facilitarea procesului de integrare socială a adolescenților cu deficiențe de vedere, prin analiza experiențelor, percepțiilor și practicilor acestora de utilizare a mediului online.

Obiectivele specifice ale cercetării au vizat:

- identificarea modalităților de utilizare a spațiului virtual de către adolescenții cu deficiențe de vedere;
- analiza strategiilor compensatorii utilizate pentru facilitarea accesului, comunicării și participării active în mediul online;
- explorarea modului în care interacțiunile virtuale contribuie la integrarea socială, dezvoltarea relațiilor interpersonale și consolidarea sentimentului de apartenență.

METODOLOGIE

Cercetarea are un caracter calitativ, exploratoriu, fiind orientată spre înțelegerea experiențelor și percepțiilor adolescenților cu deficiențe de vedere privind utilizarea spațiului virtual. Alegerea acestei abordări metodologice a fost determinată de necesitatea explorării aprofundate a semnificațiilor atribuite de participanți experiențelor lor digitale și a modului în care acestea influențează procesele de integrare socială și dezvoltare personală.

Colectarea datelor a fost realizată prin *metoda focus-grupului*, fiecare sesiune desfășurându-se în baza unui ghid de interviu semi-structurat. Această metodă a permis explorarea în profunzime a opiniilor, experiențelor și percepțiilor participanților, facilitând în același timp interacțiunea și schimbul de experiențe între membrii grupului.

Focus-grupurile au fost organizate cu respectarea principiilor etice ale cercetării sociale: obținerea consimțământului informat, garantarea confidențialității

și anonimatului participanților, caracterul voluntar al participării și dreptul de retragere în orice moment al cercetării. Discuțiile au fost înregistrate audio cu acordul participanților și ulterior transcrise integral pentru analiza datelor.

Prelucrarea datelor s-a realizat prin analiza tematică, metodă care a permis identificarea, organizarea și interpretarea principalelor teme și subteme referitoare la rolul spațiului virtual în compensarea limitărilor funcționale și facilitarea integrării sociale a adolescenților cu deficiențe de vedere.

Cercetarea a fost realizată în perioada octombrie–noiembrie 2025 și face parte din proiectul european Horizon Europe VIPPSTAR, proiect multidisciplinar desfășurat în mai multe etape, care vizează screeningul neonatal, dezvoltarea jocurilor interactive pentru reabilitarea persoanelor cu deficiențe de vedere și elaborarea unor soluții digitale inovatoare destinate creșterii accesibilității și autonomiei funcționale.

Eșantionul cercetării a fost constituit din 24 de adolescenți cu deficiențe de vedere, selectați prin eșantionare intenționată. Participanții aveau vârste cuprinse între 14 și 18 ani și prezentau diferite grade de afectare vizuală.

Colectarea datelor s-a realizat prin organizarea a șapte focus-grupuri. Patru focus-grupuri au fost desfășurate în cadrul Liceului Teoretic cu Profil Tehnologic pentru Copii cu Deficiențe de Vedere din Chișinău, cu participarea a 16 elevi, iar alte trei focus-grupuri au fost organizate în cadrul IMSP Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, reunind opt adolescenți beneficiari ai serviciilor de reabilitare.

Această structură a eșantionului a permis surprinderea unei diversități de experiențe privind utilizarea tehnologiilor digitale și rolul acestora în procesul de integrare socială și dezvoltare personală a adolescenților cu deficiențe de vedere.

REZULTATE

Autonomia în mediul cotidian

Datele obținute evidențiază un nivel ridicat al autonomiei funcționale și al capacității de adaptare la adolescenții cu deficiențe de vedere. Aceste rezultate pot fi interpretate prin prisma teoriei autoeficacității formulate de Bandura (1997), conform căreia convingerea individului în propria capacitate de a realiza sarcini și de a depăși dificultățile influențează nivelul de motivație, perseverență și adaptare. Afirmatii precum „sunt în stare să citesc singur” sau „fac totul de sine stătător” reflectă existența unei percepții pozitive asupra propriilor competențe și demonstrează că adolescenții nu se definesc prin limitările asociate deficienței de vedere, ci prin capacitatea de a funcționa eficient în viața cotidiană.

Rezultatele pot fi analizate și prin perspectiva teoriei autodeterminării (Deci & Ryan, 2000), care evidențiază importanța satisfacerii nevoilor fundamentale de autonomie, competență și relaționare. Dimensiunea autonomiei este ilustrată prin dorința adolescenților de a-și gestiona independent activitățile cotidiene și interesele personale. Competența este reflectată de diversitatea activităților practicate, precum muzica, poezia, geografia, desenul sau sportul adaptat, indicând implicare activă și dezvoltare personală. Relaționarea se manifestă prin participarea la activități colective și apartenența la grupuri sportive sau educaționale care facilitează integrarea și susținerea reciprocă.

Din perspectivă dezvoltativă, rezultatele susțin teoria identității formulată de Erikson (1968), potrivit căreia adolescența reprezintă etapa formării identității personale. Interesele variate, asumarea propriilor competențe și raportarea pozitivă

la experiența dizabilității sugerează dezvoltarea unei identități stabile, în care deficiența de vedere este integrată în imaginea de sine fără a deveni elementul definitoriu al acesteia.

Un aspect deosebit de relevant îl constituie reinterpretarea deficienței de vedere ca resursă de dezvoltare personală. Participanții evidențiază frecvent dezvoltarea unor abilități compensatorii, precum imaginația, atenția auditivă sau sensibilitatea tactilă, ceea ce indică prezența unor mecanisme de reziliență și adaptare pozitivă. Această perspectivă sugerează internalizarea constructivă a experienței dizabilității și valorizarea resurselor personale disponibile.

Participarea la activități sportive adaptate evidențiază rolul mediilor incluzive în dezvoltarea autonomiei și a sentimentului de competență. Sprijinul oferit de antrenori și apartenența la grupuri formate din persoane cu experiențe similare contribuie la consolidarea sentimentului de normalitate și incluziune socială. În acest context, autonomia nu este echivalentă cu independența absolută, ci cu capacitatea de a funcționa eficient în cadrul unui sistem adecvat de suport.

Datele empirice indică faptul că peste o treime dintre adolescenți manifestă autonomie deplină în activitățile cotidiene, iar aproximativ 35% prezintă limitări parțiale. Un procent redus necesită sprijin constant, în timp ce aproximativ o cincime demonstrează o autonomie contextuală sau adaptată, bazată pe utilizarea strategiilor compensatorii și a resurselor disponibile.

În ceea ce privește activitățile sportive și fizice, doar aproximativ 10% dintre participanți au restricții medicale explicite, iar circa 20% manifestă precauții suplimentare în activitățile fizice. Majoritatea adolescenților nu raportează limitări semnificative, ceea ce sugerează un nivel bun de adaptare și funcționare fizică.

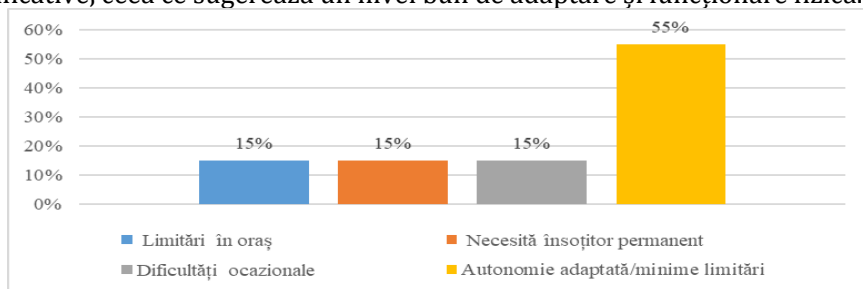

Figura 1. Mobilitatea adolescenților cu deficiențe de vedere

Rezultatele evidențiază două tendințe principale. Pe de o parte, 55% dintre participanți manifestă independență funcțională ridicată, beneficiind de autonomie adaptată și de capacitatea de a gestiona eficient activitățile cotidiene. Pe de altă parte, 45% raportează diferite dificultăți logistice, care includ limitări asociate mediului urban, dificultăți ocazionale de deplasare sau necesitatea unui însoțitor permanent.

Adolescenții se confruntă, de asemenea, cu anumite dificultăți asociate utilizării dispozitivelor digitale, precum oboseala vizuală sau necesitatea utilizării unor mijloace optice compensatorii. Cu toate acestea, aproximativ două treimi dintre participanți declară că nu întâmpină dificultăți majore în utilizarea tehnologiilor digitale. Deși aproximativ 80% utilizează diferite forme de suport compensatoriu, acestea sunt percepute ca instrumente firești de accesibilizare și nu ca factori limitativi ai autonomiei.

Au fost identificate și anumite limitări de natură socio-economică, aproximativ o treime dintre participanți raportând dificultăți în recunoașterea bancnotelor, accesul la oportunități de angajare sau realizarea unor activități profesionale remunerate. Aceste rezultate sugerează că vulnerabilitățile asociate deficienței de vedere sunt adesea amplificate de bariere structurale și contextuale.

Autonomia în mediul digital

Toți participanții dețin smartphone-uri și utilizează în mod constant aplicații digitale și platforme de comunicare precum TikTok, Viber, Facebook, Instagram, WhatsApp sau Telegram. Acest rezultat evidențiază un nivel foarte ridicat al incluziunii digitale și confirmă rolul central al tehnologiei mobile în viața adolescenților cu deficiențe de vedere.

În ceea ce privește gestionarea timpului petrecut online, 58% dintre participanți manifestă un nivel ridicat de autoreglare, organizându-și independent utilizarea rețelelor sociale și a aplicațiilor digitale. În schimb, 42% se află sub influența unor reguli externe stabilite de părinți sau aparținători. Aceste date sugerează existența unui echilibru relativ între autonomia digitală și supravegherea familială, specific perioadei adolescenței.

Analiza modului de utilizare a mediului online evidențiază existența unor stiluri diferite de participare digitală. Aproximativ o pătrime dintre adolescenți postează frecvent și participă activ la generarea de conținut, o altă pătrime postează ocazional sau cu sprijin, iar jumătate adoptă un rol predominant pasiv, orientat spre consumul de informații și conținut digital. Aceste rezultate indică faptul că utilizarea spațiului virtual nu este uniformă, ci reflectă diferențe individuale privind preferințele, nivelul de încredere și strategiile de autoexpunere.

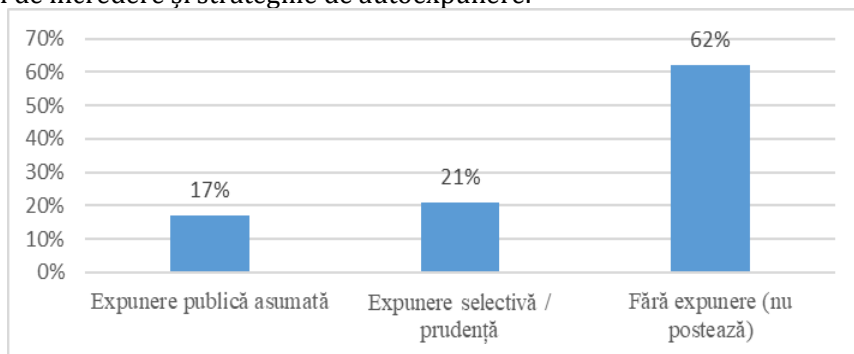

Figura 2. Autenticitate și asumarea vizibilității în mediul online

Analiza datelor evidențiază o reticență semnificativă față de expunerea publică în mediul virtual. Aproximativ 62% dintre participanți preferă să nu publice conținut personal și să mențină un nivel redus de vizibilitate online. Un segment de 21% manifestă o expunere selectivă și controlată, gestionând cu atenție informațiile și audiența. Doar 17% dintre adolescenți își asumă o prezență publică activă și vizibilă în mediul digital.

Aceste rezultate sugerează că spațiul virtual este utilizat în primul rând ca instrument de comunicare, informare și socializare, mai degrabă decât ca mijloc de autopromovare. Reticența față de expunerea publică poate reflecta atât preocupări

legate de confidențialitate și securitate, cât și strategii de protejare a identității personale într-un context social perceput uneori ca potențial stigmatizant.

Autonomie personală și dezvoltare identitară

Rezultatele cercetării indică un nivel ridicat de adaptare și autonomie personală în rândul adolescenților cu deficiențe de vedere. Aproximativ 38% dintre participanți consideră că deficiența vizuală nu influențează în mod semnificativ desfășurarea hobby-urilor și activităților preferate, în timp ce o pătrime dintre respondenți realizează aceste activități complet independent. Un alt sfert participă la activități adaptate, precum sportul adaptat sau activitățile desfășurate în cadrul unor grupuri incluzive. Aceste rezultate sugerează că majoritatea adolescenților percep deficiența de vedere ca pe o condiție gestionabilă, care necesită adaptări specifice, dar care nu constituie o barieră majoră în dezvoltarea intereselor personale.

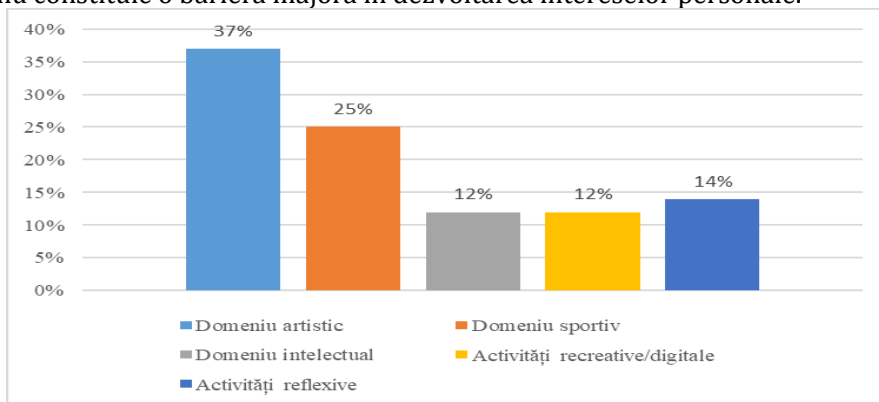

Figura 3. Diversitatea activităților și intereselor personale

Analiza domeniilor de interes evidențiază predominanța activităților artistice, care reprezintă 37% din totalul preferințelor exprimate. Pentru adolescenții cu deficiențe de vedere, activitățile artistice – în special muzica, modelajul și activitățile teatrale adaptate – constituie modalități importante de exprimare personală, dezvoltare emoțională și comunicare socială. Muzica ocupă un loc aparte, oferind atât oportunități de dezvoltare creativă, cât și mecanisme de reglare emoțională și organizare a experienței cotidiene.

Activitățile sportive reprezintă 25% dintre interesele declarate și reflectă importanța mobilității, orientării spațiale și dezvoltării autonomiei personale. Practicarea unor discipline sportive adaptate, precum goalball-ul, înotul sau alte activități accesibilizate, contribuie la dezvoltarea schemei corporale, a încrederii în sine și a sentimentului de competență.

Activitățile reflexive, reprezentând aproximativ 14% din preferințe, evidențiază existența unei orientări către introspecție și autocunoaștere. Jurnalul personal, reflecția asupra experiențelor de viață și interesul pentru teme filozofice sau existențiale sugerează dezvoltarea unei vieți interioare bogate și a unei capacități crescute de analiză personală.

Domeniul intelectual și cel digital înregistrează câte 12% din preferințele participanților. Interesul relativ mai redus pentru aceste domenii poate fi explicat atât prin existența unor bariere de accesibilitate în anumite contexte digitale și

educaționale, cât și prin atractivitatea mai mare a activităților care oferă experiențe directe, senzoriale și relaționale.

În ansamblu, rezultatele evidențiază o dezvoltare identitară pozitivă și diversificată, adolescenții manifestând interese variate și capacitatea de a-și construi un stil de viață activ și adaptat propriilor resurse și posibilități.

Conexiuni sociale, imagine corporală și reziliență

Analiza relațiilor sociale evidențiază o predominanță clară a interacțiunilor desfășurate în mediul offline. Aproximativ 75% dintre participanți identifică relațiile directe ca principală sursă de sprijin și conectare socială, comparativ cu 25% care acordă un rol prioritar mediului online. Aceste rezultate sugerează că, deși tehnologiile digitale facilitează comunicarea și menținerea contactelor sociale, relațiile față în față continuă să reprezinte fundamentul principal al integrării sociale și al sentimentului de apartenență.

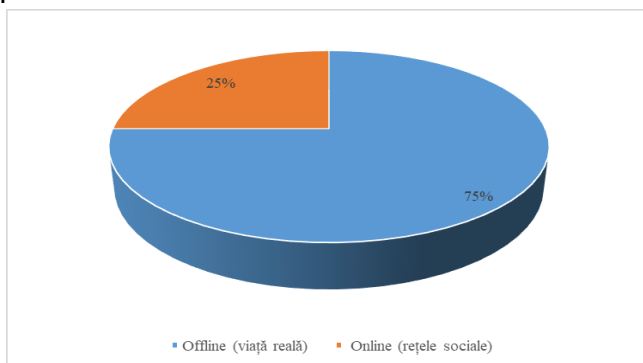

Figura 4. Spațiul principal pentru conexiuni sociale

Mediul virtual este perceput în principal ca un instrument complementar, utilizat pentru consolidarea relațiilor existente și pentru menținerea comunicării cu prietenii și familia. Prietenii dezvoltate exclusiv în mediul online sunt evaluate cu o anumită prudență, majoritatea adolescenților considerându-le relații temporare sau limitate în comparație cu cele construite în contextul interacțiunilor directe.

Rezultatele evidențiază, de asemenea, o capacitate ridicată de gestionare a comparațiilor sociale. Aproximativ 67% dintre participanți afirmă că evită comparațiile cu ceilalți sau filtrează critic informațiile și imaginile întâlnite în mediul online, ceea ce contribuie la menținerea unei percepții realiste și echilibrate asupra propriei persoane.

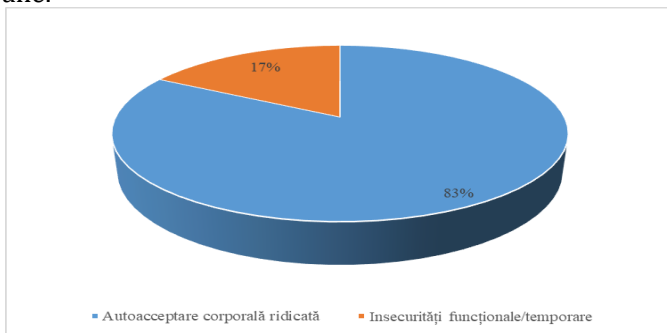

Figura 5. Imagine corporală și percepție de sine

Datele cercetării indică existența unei imagini de sine predominant pozitive și a unui nivel ridicat al acceptării personale. Adolescenții cu deficiențe de vedere nu percep rețelele sociale ca pe un factor major de afectare a stimei de sine sau a imaginii corporale. Dimpotrivă, majoritatea participanților manifestă o atitudine echilibrată față de propriul corp și față de particularitățile asociate deficienței vizuale.

Un rezultat deosebit de important îl reprezintă nivelul ridicat de reziliență psihologică identificat în cadrul cercetării. Toți participanții descriu experiența deficienței de vedere ca pe un proces care le-a permis dezvoltarea unor competențe valoroase, precum autonomia personală, perseverența, adaptabilitatea și încrederea în propriile resurse. În loc să fie percepută exclusiv ca o limitare, deficiența vizuală este reinterpretată ca o experiență care a contribuit la dezvoltarea personală și la consolidarea capacității de a face față provocărilor vieții.

Comparația socială și percepția mediului online

Majoritatea adolescenților participanți (83%) manifestă o atitudine critică și reflexivă față de conținuturile promovate în mediul online. Aceștia recunosc caracterul selectiv și adesea idealizat al imaginilor prezentate pe rețelele sociale și reușesc să mențină o distanță critică față de standardele de frumusețe și succes promovate digital. Ca urmare, impactul negativ al comparației sociale asupra imaginii de sine este redus.

Doar aproximativ 17% dintre participanți declară că sunt influențați într-o măsură mai mare de conținuturile online și de comparațiile cu alte persoane. Totuși, chiar și în aceste situații, efectele identificate nu sunt suficient de intense pentru a afecta semnificativ percepția generală asupra propriei persoane.

Un aspect remarcabil al rezultatelor este recunoașterea unanimă a competențelor compensatorii dezvoltate ca urmare a deficienței de vedere. Participanții evidențiază frecvent dezvoltarea sensibilității auditive și tactile, utilizarea eficientă a sistemului Braille, îmbunătățirea memoriei și dezvoltarea unor strategii adaptative care facilitează autonomia și participarea socială. Aceste resurse sunt percepute ca avantaje funcționale și contribuie la consolidarea încrederii în sine.

De asemenea, adolescenții demonstrează o înțelegere matură a caracterului artificial și normativ al imaginilor promovate pe platformele digitale. Majoritatea participanților (83%) adoptă o perspectivă critică și echilibrată atât asupra diferențelor de gen, cât și asupra propriilor insecurități, ceea ce reflectă un nivel ridicat de maturitate socială și emoțională. Aceste rezultate evidențiază capacitatea adolescenților cu deficiențe de vedere de a utiliza mediul online într-o manieră selectivă și adaptativă, fără a permite influențelor negative să afecteze semnificativ dezvoltarea identității personale.

CONCLUZII

Rezultatele prezentei cercetări evidențiază faptul că spațiul virtual reprezintă un instrument important de compensare funcțională și de facilitare a integrării sociale pentru adolescenții cu deficiențe de vedere. Mediul digital nu substituie relațiile sociale reale și nici procesele de dezvoltare personală desfășurate în mediul offline, însă completează și extinde oportunitățile de comunicare, informare, participare și afirmare identitară.

Datele obținute demonstrează că autonomia adolescenților cu deficiențe de vedere este predominant adaptativă și contextuală. Majoritatea participanților

manifestă un nivel ridicat de independență în activitățile cotidiene, utilizând eficient strategiile compensatorii, tehnologiile asistive și resursele de suport disponibile. Rezultatele confirmă faptul că autonomia nu trebuie înțeleasă ca independență absolută, ci ca abilitatea de a funcționa eficient și de a lua decizii într-un context care oferă accesibilitate și sprijin adecvat.

În ceea ce privește utilizarea tehnologiilor digitale, cercetarea evidențiază un nivel foarte ridicat de incluziune digitală. Toți participanții utilizează dispozitive mobile și platforme de comunicare online, iar majoritatea demonstrează capacități de autoreglare și gestionare responsabilă a activităților desfășurate în mediul virtual. Utilizarea tehnologiilor digitale facilitează accesul la informație, comunicarea interpersonală și participarea la activități educaționale și recreative, contribuind astfel la dezvoltarea autonomiei și la reducerea unor bariere asociate dizabilității vizuale.

Rezultatele indică, de asemenea, existența unei imagini de sine pozitive și a unui nivel ridicat de acceptare personală. Majoritatea adolescenților manifestă o atitudine critică față de standardele idealizate promovate în mediul online și nu permit influențelor digitale să afecteze semnificativ percepția asupra propriei persoane. Nivelul ridicat de reziliență identificat în cadrul cercetării sugerează dezvoltarea unor mecanisme eficiente de adaptare și valorificare a resurselor personale.

Spațiul virtual îndeplinește o funcție importantă de compensare senzorială prin intermediul tehnologiilor asistive, aplicațiilor accesibile și instrumentelor digitale adaptate. Aceste resurse facilitează accesul independent la informație, susțin participarea educațională și contribuie la dezvoltarea competențelor necesare unei vieți autonome. În același timp, mediul online oferă oportunități de exprimare personală și de construire a identității într-un cadru perceput ca accesibil și controlabil.

Un rezultat important al cercetării îl constituie identificarea unor vulnerabilități de natură socio-economică, care continuă să influențeze oportunitățile de dezvoltare și participare socială ale adolescenților cu deficiențe de vedere. Aceste constatări evidențiază necesitatea dezvoltării unor intervenții sociale și educaționale orientate spre reducerea inegalităților de acces și creșterea gradului de incluziune digitală și socială.

Analiza nevoilor exprimate de participanți sugerează interesul pentru dezvoltarea unor aplicații și platforme digitale care să integreze componente educaționale, de sprijin socio-emoțional și de divertisment într-un format accesibil și personalizabil. Această perspectivă confirmă faptul că tehnologia este percepută nu doar ca instrument funcțional, ci și ca resursă pentru dezvoltare personală, autonomie și participare socială.

În concluzie, spațiul virtual reprezintă pentru adolescenții cu deficiențe de vedere o extensie funcțională a mediului social și educațional, contribuind la consolidarea autoeficacității, susținerea autodeterminării și dezvoltarea rezilienței. În contextul digitalizării contemporane, accesibilitatea tehnologică și incluziunea digitală devin componente esențiale ale incluziunii sociale.

Integrarea tehnologiilor accesibile, a serviciilor de suport și a intervențiilor socio-educaționale într-o abordare holistică și sustenabilă poate contribui semnificativ la valorificarea potențialului adolescenților cu deficiențe de vedere,

susținând dreptul acestora la autonomie, participare activă și afirmare identitară deplină.

RECOMANDĂRI

Pe baza rezultatelor cercetării, se recomandă dezvoltarea unor intervenții multidimensionale orientate spre creșterea autonomiei, incluziunii sociale și participării active a adolescenților cu deficiențe de vedere în mediul educațional, comunitar și digital.

1. Consolidarea măsurilor de sprijin socio-economic. Este necesară implementarea unor programe care să reducă barierele financiare și profesionale cu care se confruntă adolescenții cu deficiențe de vedere și familiile acestora. Aceste măsuri pot include facilitarea accesului la educație incluzivă, programe de orientare și formare vocațională, burse educaționale, precum și dezvoltarea oportunităților de integrare profesională adaptate particularităților funcționale ale beneficiarilor.

2. Dezvoltarea tehnologiilor și aplicațiilor digitale accesibile. Rezultatele cercetării evidențiază necesitatea creării unor aplicații digitale multifuncționale, accesibile și personalizabile, care să integreze componente educaționale, socio-emoționale și recreative. Aceste instrumente ar trebui să includă funcții de control vocal, compatibilitate cu tehnologiile asistive existente și posibilități de adaptare la nevoile individuale ale utilizatorilor.

3. Promovarea programelor de consiliere psihologică și dezvoltare personală. Se recomandă implementarea unor programe specializate de consiliere și suport psihologic orientate spre consolidarea rezilienței, autoeficacității, autonomiei și identității pozitive. Grupurile de suport, mentoratul între persoane cu experiențe similare și activitățile de dezvoltare personală pot contribui la creșterea încrederii în sine și la facilitarea integrării sociale.

4. Dezvoltarea unor soluții software personalizabile pentru incluziune socială. Participanții au evidențiat utilitatea unor platforme digitale complexe, concepute ca extensii funcționale ale activităților cotidiene. În acest sens, se recomandă dezvoltarea unor soluții care să includă:

- **Chatbot individualizat (asistent cognitiv)**, destinat oferirii de suport informațional, orientare și asistență în activitățile zilnice;

- **Modulul „Voce și Imagine”**, bazat pe interacțiune multimodală, care să faciliteze accesul la informații și comunicarea prin tehnologii audio și de recunoaștere a mediului;

- **Servicii digitale personalizabile**, adaptate profilului funcțional, intereselor și nevoilor specifice ale utilizatorilor.

5. Promovarea accesibilității digitale și a incluziunii educaționale. Instituțiile educaționale și organizațiile care furnizează servicii pentru persoane cu dizabilități ar trebui să investească în dezvoltarea competențelor digitale, în accesibilizarea resurselor educaționale și în extinderea utilizării tehnologiilor asistive, pentru a facilita participarea deplină a adolescenților cu deficiențe de vedere la procesul educațional și la viața comunitară.

6. Susținerea cercetărilor viitoare în domeniul incluziunii digitale Având în vedere caracterul relativ nou al problematicii abordate, se recomandă realizarea unor cercetări suplimentare privind impactul pe termen lung al mediului digital asupra autonomiei, dezvoltării identitare și incluziunii sociale a adolescenților

cu deficiențe de vedere, precum și evaluarea eficienței intervențiilor tehnologice și psiho-sociale implementate.

În ansamblu, rezultatele studiului sugerează că integrarea tehnologiilor accesibile, a suportului psihosocial și a măsurilor de incluziune socio-economică poate contribui semnificativ la creșterea autonomiei, participării sociale și calității vieții adolescenților cu deficiențe de vedere, transformând spațiul virtual într-un veritabil instrument de dezvoltare personală și integrare socială.

BIBLIOGRAFIE

World Health Organization. (2023). *Blindness and visual impairment*. Disponibil: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. (2023). *Situația copiilor în Republica Moldova în anul 2022*. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/situatia-copiilor-in-republica-moldova-in-anul-2022-9578_60434.html

Cziker, R. (2001). *Deficiențele de vedere și educația persoanelor cu deficiențe vizuale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Ministerul Educației și Tineretului al Republicii Moldova. (2008). *Incluziunea educațională a copiilor cu deficiențe de vedere: Ghid metodologic*. Chișinău.

Fazekas, B. (f.a.). *Modalități și soluții de integrare școlară a diferitelor categorii de copii cu cerințe educaționale speciale (CES)*. Disponibil: <https://iteach.ro/pg/blog/beata.fazekas/read/193088/modalitati-si-solutii-de-integrare-scolara-a-diferitelor-categorii-de-copii-cu-cerinte-educationale-speciale--ces->

Școala Națională de Studii Politice și Administrative (SNSPA). (f.a.). *Impactul TIC asupra studenților cu deficiențe de vedere în mediul universitar*. Disponibil: <https://snspsa.ro/impactul-tic-asupra-studentilor-cu-deficiente-de-vedere-in-mediul-universitar/>

ASPECTS AND BARRIERS TO THE SOCIAL INCLUSION OF PERSONS WITH DISABILITIES

ASPECTE ȘI BARIERE ALE INCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Marina SLIMOVSKI

PhD, University Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7605-9580>

Larisa GANEA

Undergraduate Student, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova.

Abstract. *This article provides a comprehensive analysis of the social inclusion of persons with disabilities, focusing on the barriers that hinder their full participation in social life and on the measures that can facilitate inclusive and equitable participation. The study examines physical, attitudinal, communication, institutional, and economic barriers, highlighting their impact on access to education, employment, social services, and community life. Based on a narrative review of the literature and the analysis of international policy documents and good practices, the paper identifies key directions for strengthening inclusion through accessibility, universal design, community-based services, and participatory public policies. Particular attention is paid to the challenges and opportunities relevant to the Republic of Moldova and other Eastern European countries. The findings emphasize the need for integrated and sustainable interventions that promote equal opportunities, social participation, and respect for the rights of persons with disabilities.*

Keywords: *social inclusion, disability, accessibility, public policies, universal design, discrimination, social services.*

Rezumat. *Articolul prezintă o analiză amplă a incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități, concentrându-se asupra barierelor care limitează participarea deplină a acestora la viața socială și asupra măsurilor care pot facilita participarea echitabilă și incluzivă. Sunt examinate barierele fizice, atitudinale, comunicaționale, instituționale și economice, fiind evidențiat impactul acestora asupra accesului la educație, ocupare, servicii sociale și viață comunitară. Pe baza unei revizuirii narative a literaturii și a analizei documentelor internaționale și a bunelor practici, studiul identifică direcții esențiale pentru consolidarea incluziunii prin accesibilitate, design universal, servicii comunitare și politici publice participative. O atenție deosebită este acordată provocărilor și oportunităților specifice Republicii Moldova și regiunii Europei de Est. Rezultatele evidențiază necesitatea unor intervenții integrate și sustenabile care să promoveze egalitatea de șanse, participarea socială și respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități.*

Cuvinte-cheie: *incluziune socială, dizabilitate, accesibilitate, politici publice, design universal, discriminare, servicii sociale.*

INTRODUCERE

Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități reprezintă un principiu fundamental al drepturilor omului și al dezvoltării sociale durabile, având ca obiectiv asigurarea participării depline și efective a tuturor cetățenilor la viața comunității, indiferent de limitările funcționale pe care le pot avea. În abordările contemporane, dizabilitatea nu mai este privită exclusiv ca o problemă individuală sau medicală, ci ca rezultatul interacțiunii dintre caracteristicile persoanei și barierele existente în mediul fizic, social și instituțional (World Health Organization, 2023).

La nivel global, peste un miliard de persoane trăiesc cu diferite forme de dizabilitate, reprezentând aproximativ 16% din populația mondială. Majoritatea acestora se confruntă cu dificultăți semnificative în accesarea serviciilor de sănătate, educație, ocupare și participare socială, situație care amplifică riscul de sărăcie și excluziune socială (World Health Organization, 2023). În același timp, dizabilitatea reprezintă un fenomen complex și divers, incluzând deficiențe locomotorii, senzoriale, intelectuale, psihosociale și multiple combinații ale acestora, ceea ce impune dezvoltarea unor politici și servicii adaptate nevoilor individuale.

În ultimele decenii, problematica incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități a ocupat un loc central în agenda organizațiilor internaționale și a politicilor publice naționale. Un reper esențial în acest domeniu îl constituie Convenția Organizației Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, care promovează principiile egalității de șanse, nediscriminării și participării active în toate domeniile vieții sociale (United Nations, 2006). Din această perspectivă, incluziunea socială depășește simplul acces la servicii și presupune crearea condițiilor necesare pentru participarea efectivă a persoanelor cu dizabilități la educație, ocupare, viață comunitară și procese decizionale.

Literatura de specialitate evidențiază faptul că incluziunea socială contribuie semnificativ la îmbunătățirea calității vieții, la dezvoltarea autonomiei personale și la consolidarea coeziunii sociale. Accesibilitatea universală, designul universal și serviciile sociale comunitare reprezintă instrumente importante pentru reducerea barierelor care limitează participarea persoanelor cu dizabilități (World Health Organization & World Bank, 2011). În același timp, implicarea familiei, a comunității, a instituțiilor publice și a organizațiilor societății civile este esențială pentru construirea unui mediu social incluziv și favorabil dezvoltării individuale.

În contextul transformărilor economice și sociale contemporane, inclusiv al digitalizării accelerate și al schimbărilor demografice, este necesară adaptarea continuă a politicilor publice la nevoile diverse ale persoanelor cu dizabilități. Analiza factorilor care facilitează sau limitează incluziunea socială devine astfel indispensabilă pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de intervenție și pentru promovarea unei societăți bazate pe respect, echitate și participare.

Prin urmare, prezentul articol își propune să analizeze principalele bariere care afectează incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, să examineze intervențiile și practicile considerate eficiente în literatura de specialitate și să formuleze recomandări relevante pentru dezvoltarea politicilor și serviciilor sociale în contextul Republicii Moldova și al regiunii Europei de Est.

Importanța temei este determinată atât de necesitatea respectării drepturilor fundamentale ale persoanelor cu dizabilități, cât și de rolul incluziunii sociale în

dezvoltarea unei societăți echitabile și coezive. Înțelegerea mecanismelor care favorizează participarea socială și eliminarea barierelor existente contribuie la fundamentarea unor politici și practici orientate spre creșterea calității vieții și a egalității de șanse.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetarea prezentată în acest articol are un caracter teoretico-analitic și se bazează pe revizuirea literaturii de specialitate privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Au fost analizate lucrări științifice, rapoarte internaționale și documente de politici publice relevante pentru domeniul dizabilității, accesibilității și participării sociale, cu scopul de a identifica principalele bariere ale incluziunii și direcțiile de intervenție promovate în literatura de specialitate.

Materialele analizate includ publicații academice, documente elaborate de organizații internaționale și acte normative care reglementează drepturile persoanelor cu dizabilități și promovarea egalității de șanse. O atenție deosebită a fost acordată lucrărilor care abordează accesibilitatea, discriminarea, participarea comunitară, designul universal și dezvoltarea serviciilor sociale orientate spre incluziune (World Health Organization & World Bank, 2011).

Metodologia cercetării a inclus analiza documentară, sinteza informațională și analiza comparativă. Analiza documentară a permis examinarea conceptelor și modelelor teoretice relevante pentru incluziunea socială, iar sinteza informațională a facilitat sistematizarea principalelor direcții de cercetare și intervenție identificate în literatura de specialitate. Metoda comparativă a fost utilizată pentru evidențierea asemănărilor și diferențelor dintre diferite abordări și practici privind incluziunea persoanelor cu dizabilități în contexte sociale diverse (Creswell, 2014).

În cadrul cercetării au fost examinate exemple de bune practici privind accesibilitatea mediului fizic și informațional, educația incluzivă, integrarea profesională și participarea comunitară a persoanelor cu dizabilități. Analiza acestor experiențe a permis evidențierea unor soluții și recomandări relevante pentru dezvoltarea politicilor și serviciilor sociale orientate spre incluziune.

Informațiile colectate au fost organizate tematic, în funcție de principalele categorii de bariere identificate – fizice, atitudinale, comunicaționale, instituționale și economice – precum și de domeniile de intervenție analizate. Această abordare a permis conturarea unei perspective integrate asupra factorilor care influențează incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și asupra măsurilor considerate eficiente pentru promovarea participării sociale și a egalității de șanse (Snyder, 2019).

REZULTATE

Analiza literaturii de specialitate evidențiază existența unor bariere multiple și interdependente care limitează incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Aceste bariere influențează accesul la educație, ocupare, servicii sociale, participare comunitară și exercitarea drepturilor cetățenești, contribuind la menținerea riscului de excludere socială.

O primă categorie este reprezentată de barierele fizice și infrastructurale. Numeroase cercetări arată că accesibilitatea insuficientă a clădirilor publice, a instituțiilor educaționale, a transportului public și a spațiilor comunitare limitează mobilitatea și autonomia persoanelor cu dizabilități. Lipsa rampelor de acces, a

lifturilor adaptate, a semnalizării tactile sau a altor elemente de accesibilizare continuă să reprezinte obstacole importante pentru participarea socială (Oliver, 2013).

O a doua categorie este constituită de barierele atitudinale și culturale. Stereotipurile, prejudecățile și reprezentările sociale negative privind dizabilitatea contribuie la apariția discriminării și reduc oportunitățile de participare în educație, ocupare și viața comunitară. Aceste bariere afectează nu doar accesul la resurse, ci și sentimentul de apartenență și recunoaștere socială.

Literatura analizată evidențiază, de asemenea, existența unor bariere comunicaționale și informaționale. Accesul limitat la informații în formate adaptate – Braille, materiale audio, subtitrare, interpretare în limbaj mimico-gestual sau tehnologii digitale accesibile – reduce posibilitățile de participare deplină la educație, servicii publice și activități comunitare.

Un alt grup de obstacole este reprezentat de barierele instituționale și legislative. Deși numeroase state au adoptat acte normative care promovează drepturile persoanelor cu dizabilități, implementarea acestora este adesea afectată de insuficiența resurselor financiare, capacitatea instituțională limitată și mecanismele de monitorizare insuficient dezvoltate (United Nations, 2006).

La acestea se adaugă barierele economice, care influențează în mod direct incluziunea socială. Persoanele cu dizabilități se confruntă frecvent cu rate mai reduse de ocupare, oportunități limitate de dezvoltare profesională și venituri mai scăzute comparativ cu populația generală. Costurile suplimentare generate de dizabilitate, inclusiv achiziționarea tehnologiilor asistive și accesarea serviciilor specializate, amplifică vulnerabilitatea economică și riscul de excluziune.

Analiza surselor consultate evidențiază faptul că intervențiile eficiente presupun abordări integrate, care combină măsuri legislative, investiții în accesibilitate, dezvoltarea serviciilor sociale și promovarea schimbării atitudinilor sociale. În acest context, educația incluzivă este prezentată drept unul dintre cei mai importanți factori ai participării sociale, contribuind la dezvoltarea competențelor personale, sociale și profesionale ale persoanelor cu dizabilități.

Totodată, dezvoltarea serviciilor comunitare și utilizarea tehnologiilor asistive facilitează creșterea autonomiei și accesului la informație, în timp ce programele de formare profesională și sprijin pentru angajare contribuie la integrarea pe piața muncii. Literatura de specialitate subliniază că rezultatele cele mai favorabile sunt obținute în contexte în care există cooperare între autoritățile publice, organizațiile neguvernamentale, instituțiile educaționale și sectorul privat.

În ansamblu, rezultatele analizei confirmă faptul că incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități depinde de reducerea simultană a barierelor fizice, sociale, instituționale și economice și de dezvoltarea unor politici și servicii orientate spre accesibilitate, participare și egalitate de șanse.

DISCUȚII

Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități reprezintă un proces multidimensional, influențat simultan de factori individuali, sociali, economici și instituționali. Barierele identificate – fizice, atitudinale, comunicaționale, instituționale și economice – nu acționează independent, ci se suprapun și se potențează reciproc, generând forme complexe de excluziune socială.

Un aspect important evidențiat de cercetările analizate este discrepanța dintre existența cadrului legislativ și implementarea efectivă a acestuia. Deși numeroase state au adoptat politici și reglementări inspirate de principiile drepturilor omului și ale egalității de șanse, aplicarea lor este adesea limitată de resurse insuficiente, capacitate instituțională redusă și mecanisme de monitorizare insuficient dezvoltate. În consecință, recunoașterea formală a drepturilor nu se traduce întotdeauna în oportunități reale de participare socială (Shakespeare, 2014).

Rezultatele analizei confirmă, de asemenea, rolul determinant al factorilor culturali și atitudinali. Stereotipurile și prejudecățile asociate dizabilității continuă să reprezinte obstacole importante pentru participarea persoanelor cu dizabilități la educație, ocupare și viața comunitară. Din această perspectivă, schimbarea atitudinilor sociale și promovarea unei culturi a respectului, diversității și nediscriminării constituie condiții esențiale pentru realizarea incluziunii autentice.

Literatura analizată subliniază importanța accesibilității universale și a designului universal ca instrumente de reducere a barierelor fizice și comunicaționale. Adaptarea infrastructurii, dezvoltarea serviciilor accesibile și utilizarea tehnologiilor asistive contribuie la creșterea autonomiei și participării sociale a persoanelor cu dizabilități, facilitând accesul acestora la educație, ocupare și servicii publice (Mace, 1998).

În contextul Republicii Moldova, provocările identificate în literatura de specialitate indică necesitatea consolidării politicilor publice orientate spre incluziune prin dezvoltarea serviciilor sociale comunitare, îmbunătățirea accesibilității mediului fizic și digital și stimularea participării pe piața muncii. Totodată, implicarea persoanelor cu dizabilități și a organizațiilor reprezentative în procesele decizionale constituie o condiție importantă pentru elaborarea unor politici relevante și eficiente.

O concluzie recurentă a studiilor analizate este necesitatea unei abordări intersectoriale, bazate pe cooperarea dintre autoritățile publice, instituțiile educaționale, organizațiile neguvernamentale, comunitățile locale și sectorul privat. O asemenea abordare permite dezvoltarea unor intervenții coordonate și adaptate diversității nevoilor existente. În acest context, educația incluzivă, serviciile sociale bazate pe comunitate și utilizarea tehnologiilor accesibile sunt identificate drept factori-cheie ai incluziunii sociale și ai creșterii autonomiei persoanelor cu dizabilități (Ainscow, 2020; World Health Organization, 2022).

În ansamblu, literatura de specialitate susține că incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități nu poate fi realizată exclusiv prin măsuri legislative sau prin intervenții sectoriale izolate. Este necesară o abordare integrată, care să combine politici publice eficiente, accesibilitate, servicii de sprijin, participare comunitară și schimbări culturale durabile. Numai printr-o astfel de perspectivă multidimensională poate fi asigurată participarea deplină și efectivă a persoanelor cu dizabilități în toate domeniile vieții sociale.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea unei societăți echitabile, democratice și orientate spre respectarea drepturilor omului. Literatura de specialitate demonstrează că participarea deplină a persoanelor cu dizabilități la viața

socială este influențată de factori multipli, care acționează simultan la nivel individual, comunitar și instituțional.

Rezultatele analizei indică faptul că barierele fizice, atitudinale, comunicaționale, instituționale și economice continuă să limiteze accesul persoanelor cu dizabilități la educație, ocupare, servicii publice și participare comunitară. Persistența acestor obstacole evidențiază faptul că existența cadrului legislativ nu este suficientă în absența unor mecanisme eficiente de implementare, monitorizare și evaluare.

Literatura analizată subliniază importanța dezvoltării unor politici publice integrate, orientate spre accesibilitate universală, servicii sociale bazate pe comunitate, educație incluzivă și participare activă pe piața muncii. În același timp, promovarea designului universal, utilizarea tehnologiilor asistive și dezvoltarea serviciilor digitale accesibile pot contribui semnificativ la creșterea autonomiei și a participării sociale a persoanelor cu dizabilități.

Un rol deosebit revine colaborării dintre autoritățile publice, instituțiile educaționale, serviciile sociale, organizațiile societății civile și comunitățile locale. Implicarea directă a persoanelor cu dizabilități în procesele decizionale și în elaborarea politicilor care le vizează constituie o premisă importantă pentru dezvoltarea unor intervenții relevante și sustenabile.

În contextul Republicii Moldova, consolidarea mecanismelor de implementare a politicilor privind drepturile persoanelor cu dizabilități, dezvoltarea serviciilor comunitare și promovarea educației pentru diversitate și nediscriminare reprezintă direcții prioritare de acțiune. Totodată, investițiile în accesibilitate, formare profesională și tehnologii de suport pot contribui la reducerea inegalităților și la creșterea gradului de incluziune socială.

În concluzie, incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități necesită o abordare multidimensională și pe termen lung, bazată pe accesibilitate, participare, cooperare instituțională și respectarea principiilor egalității de șanse. Numai printr-un efort coordonat al tuturor actorilor sociali poate fi construit un mediu în care persoanele cu dizabilități să participe deplin și efectiv la toate domeniile vieții sociale.

BIBLIOGRAFIE

Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Mace, R. (1998). *Universal design in housing*. Center for Universal Design, North Carolina State University.

Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & Society*, 28(7), 1024–1026.

Shakespeare, T. (2014). *Disability rights and wrongs revisited* (2nd ed.). Routledge.

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.

United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations.

World Health Organization. (2022). *Global report on assistive technology*. World Health Organization.

World Health Organization. (2023). *Disability and health*. World Health Organization.

World Health Organization, & World Bank. (2011). *World report on disability*. World Health Organization.

NEW FORMS OF SOCIAL VULNERABILITY AND THEIR IMPLICATIONS FOR SOCIAL WORK PRACTICE

NOILE FORME ALE VULNERABILITĂȚII SOCIALE ȘI IMPLICAȚIILE ACESTORA PENTRU PRACTICA ASISTENȚEI SOCIALE

Tatiana SANDULEAC

Assistant Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău,
Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8337-785X>

Abstract. Contemporary societies are undergoing profound transformations driven by digitalization, individualization, and the reconfiguration of social relationships. These changes challenge traditional approaches in social work, which have been primarily focused on material deprivation, family dysfunction, and social exclusion. The present paper examines the evolving concept of social vulnerability and discusses its relevance for understanding emerging forms of social risk in contemporary societies. Drawing on recent theoretical contributions and policy frameworks, the article analyzes the shift from predominantly material interpretations of vulnerability toward broader psychosocial and relational dimensions. Particular attention is paid to forms of vulnerability that may occur despite access to basic resources, education, and family support, including social isolation, relational insecurity, difficulties in social participation, and weakened community belonging. The paper also reviews the normative framework of the Republic of Moldova, highlighting both its practical relevance and its conceptual limitations in addressing emerging vulnerabilities. The analysis argues for a broader understanding of vulnerability as a dynamic, contextual, and multidimensional phenomenon and discusses the implications of this perspective for contemporary social work practice. The article emphasizes the need for preventive, community-based, and interdisciplinary approaches capable of responding to increasingly complex processes of social vulnerability and social integration.

Keywords: social vulnerability; psychosocial vulnerability; social work; social integration; social participation; digital society; social intervention.

Rezumat. Societățile contemporane traversează transformări profunde generate de digitalizare, individualizare și reconfigurarea relațiilor sociale. Aceste schimbări pun sub semnul întrebării abordările tradiționale ale asistenței sociale, centrate în principal pe deprivare materială, disfuncționalitate familială și excluziune socială. Lucrarea examinează evoluția conceptului de vulnerabilitate socială și relevanța acestuia pentru înțelegerea noilor forme de risc social specifice societăților contemporane. Pornind de la contribuții teoretice recente și de la analiza unor cadre normative relevante, articolul discută deplasarea accentului de la interpretările predominant materiale ale vulnerabilității către dimensiuni psihosociale, relaționale și comunitare mai complexe. O atenție deosebită este acordată formelor de vulnerabilitate care pot apărea chiar și în condițiile existenței unor resurse materiale de bază, ale accesului la educație și ale suportului familial, manifestându-se prin izolare socială, insecuritate relațională, dificultăți de participare socială și diminuarea sentimentului de apartenență comunitară. Totodată, este analizat cadrul normativ al Republicii Moldova, fiind evidențiate atât utilitatea sa practică, cât și limitele conceptuale în raport cu noile forme de vulnerabilitate. Analiza susține necesitatea unei înțelegeri a vulnerabilității ca fenomen dinamic, contextual și multidimensional și discută implicațiile

acestei perspective pentru practica contemporană a asistenței sociale. Articolul evidențiază importanța dezvoltării unor abordări preventive, comunitare și interdisciplinare, capabile să răspundă proceselor tot mai complexe de vulnerabilizare și integrare socială.

Cuvinte-cheie: vulnerabilitate socială; vulnerabilitate psihosocială; asistență socială; integrare socială; participare socială; societate digitală; intervenție socială.

INTRODUCERE

În ultimele decenii, conceptul de vulnerabilitate socială a devenit unul dintre reperele centrale ale reflecției contemporane asupra inegalităților, excluziunii sociale și dificultăților de integrare. Dacă în abordările clasice vulnerabilitatea era asociată în principal cu sărăcia, boala, dizabilitatea sau dependența de sistemele de protecție socială, transformările societale recente au extins semnificativ aria acestui concept. Digitalizarea accelerată, individualizarea stilurilor de viață, fragilizarea relațiilor comunitare, mobilitatea socială și profesională crescută, precum și instabilitatea relațiilor interpersonale au generat noi forme de expunere la risc social, dificil de surprins prin modelele tradiționale de analiză (Biswas, 2023; Mah et al., 2023; Rubanovici, 2023).

În acest context, vulnerabilitatea nu mai poate fi înțeleasă exclusiv ca rezultat al deprinderii materiale, ci trebuie analizată și prin prisma resurselor relaționale, a participării sociale, a sentimentului de apartenență și a capacității indivizilor de a face față schimbărilor sociale. Tot mai frecvent, dificultățile de integrare și adaptare apar în situații în care persoanele beneficiază de condiții materiale adecvate, acces la educație și suport familial, dar se confruntă cu izolare socială, insecuritate relațională, dificultăți de asumare a rolurilor sociale sau diminuarea participării comunitare.

Actualitatea problematicei este evidențiată și de extinderea utilizării conceptului de vulnerabilitate în numeroase domenii științifice, inclusiv în sănătatea publică, bioetică, psihologie, sociologie și asistență socială. După cum remarcă Rubanovici (2023), noțiunea de vulnerabilitate este utilizată astăzi într-un sens mult mai larg decât interpretările sale tradiționale, ceea ce impune clarificări conceptuale și delimitări teoretice suplimentare. Vulnerabilitatea poate fi analizată atât ca dimensiune inerentă condiției umane, cât și ca rezultat al unor contexte sociale, economice și culturale specifice. Această dublă perspectivă explică relevanța conceptului pentru înțelegerea proceselor sociale contemporane.

Literatura recentă susține această abordare extinsă. Analizele privind indicii de vulnerabilitate socială evidențiază caracterul multidimensional al fenomenului, rezultat din interacțiunea factorilor economici, sociali, demografici și comunitari (Mah et al., 2023). În aceeași direcție, Raju și colaboratorii (2024), analizând experiențele generate de pandemia COVID-19 în statele nordice, argumentează că modelele centrate exclusiv pe identificarea unor „grupuri vulnerabile” sunt insuficiente, iar vulnerabilitatea trebuie înțeleasă ca rezultat al interacțiunii dintre contextul social, poziționarea individului și resursele sale de adaptare.

În aceste condiții, devine necesară reconsiderarea modului în care asistența socială definește și identifică vulnerabilitatea. Numeroase dificultăți de funcționare socială nu se regăsesc în criteriile tradiționale de eligibilitate pentru servicii sociale, deși pot afecta semnificativ integrarea socială, bunăstarea psihologică și participarea comunitară. Aceste realități ridică întrebări importante privind adecvarea modelelor

actuale de intervenție și necesitatea dezvoltării unor abordări preventive și psihosociale mai sensibile la noile forme de vulnerabilitate.

Pornind de la aceste considerente, prezentul articol își propune să analizeze evoluția conceptului de vulnerabilitate socială și să examineze relevanța dimensiunilor psihosociale ale vulnerabilității în contextul transformărilor societale contemporane. Totodată, sunt discutate implicațiile acestei perspective pentru practica asistenței sociale și pentru dezvoltarea unor intervenții orientate spre susținerea integrării sociale și a participării comunitare.

CONCEPTUL DE VULNERABILITATE: SEMNIFICAȚII, ABORDĂRI ȘI RELEVANȚĂ PENTRU ASISTENȚA SOCIALĂ

Conceptul de vulnerabilitate ocupă astăzi un loc central în științele sociale, bioetică, sănătate publică și asistență socială, însă sensul său rămâne polisemantic și adesea disputat. În accepțiunea sa generală, vulnerabilitatea desemnează o stare de susceptibilitate crescută la prejudiciu, pierdere, afectare sau deteriorare a funcționării, în condițiile în care persoana, grupul sau comunitatea dispun de resurse insuficiente pentru a preveni, controla ori depăși efectele factorilor de risc (Banari et al., 2020; Raju et al., 2024; Turesson et al., 2024). În această formulare, vulnerabilitatea nu se confundă nici cu simpla fragilitate umană, nici cu sărăcia, boala sau dependența instituțională, ci desemnează un raport dinamic dintre expunerea la risc și capacitatea de protecție, adaptare și recuperare (Banari et al., 2020; Raju et al., 2024). Această înțelegere este compatibilă atât cu literatura clasică, cât și cu abordările recente care insistă asupra caracterului contextual, relațional și multidimensional al conceptului.

În articolul „Regândirea conceptului de vulnerabilitate: unele contribuții bioetice”, Ludmila Rubanovici arată că vulnerabilitatea funcționează ca un semnal de avertizare privind situațiile în care anumite persoane au nevoie de sprijin, protecție și asistență specială. Autoarea subliniază că noțiunea nu poate fi redusă la o etichetă descriptivă, deoarece ea are și o puternică semnificație normativă: identificarea vulnerabilității implică, implicit, și o obligație morală de protecție, susținere și responsabilitate socială (Rubanovici, 2023). Această idee este deosebit de importantă pentru domeniul asistenței sociale, unde vulnerabilitatea nu este doar constatată, ci devine criteriu pentru intervenție și pentru organizarea răspunsului instituțional. Totodată, L. Rubanovici evidențiază că termenul este utilizat în multiple domenii – filosofie, sociologie, antropologie, educație, sănătate, ecologie –, ceea ce explică atât bogăția semantică a conceptului, cât și dificultatea de a opera cu o definiție unică (Rubanovici, 2023).

O contribuție teoretică importantă, valorificată și în sursa analizată, este distincția dintre două mari perspective asupra vulnerabilității. Prima este perspectiva filosofică, care tratează vulnerabilitatea ca o caracteristică inerentă condiției umane. Din această perspectivă, vulnerabilitatea derivă din corporalitate, dependență, finitudine, expunere la boală, pierdere, suferință și moarte. A doua este perspectiva politico-socială, potrivit căreia vulnerabilitatea nu este doar dată existențial, ci și produsă ori amplificată de condiții istorice, instituționale, economice și culturale specifice (Rubanovici, 2023). Această a doua perspectivă este deosebit de relevantă pentru asistența socială, deoarece permite mutarea accentului de pe „persoana vulnerabilă” ca etichetă fixă pe procesele de vulnerabilizare generate de inegalități, excludere, discriminare, precaritate relațională sau acces inegal la resurse (Luna,

2019; Rubanovici, 2023). Literatura recentă confirmă această schimbare de accent: Raju et al. (2024) susțin că vulnerabilitatea trebuie înțeleasă dincolo de categoriile administrative prestabilite, prin luarea în considerare a intersecției dintre statutul social, context și capacitatea de răspuns.

Un alt aspect esențial este faptul că vulnerabilitatea nu reprezintă o stare statică. Rubanovici preia și sistematizează ideea că vulnerabilitatea este un concept gradual și relațional: nu toate persoanele dintr-o categorie considerată vulnerabilă sunt vulnerabile în aceeași măsură, în același timp și în raport cu aceiași factori de risc (Rubanovici, 2023). Cu alte cuvinte, vulnerabilitatea depinde de circumstanțe, de mediu, de tipul de amenințare și de resursele efectiv disponibile. Această înțelegere este foarte utilă pentru practica asistenței sociale, deoarece împiedică rigidizarea beneficiarilor în categorii uniforme și impune evaluări diferențiate, centrate pe context (Banari et al., 2020; Rubanovici, 2023). Și studiile recente privind indicii de vulnerabilitate socială arată același lucru: cercetătorii o măsoară tot mai mult prin combinații de factori economici, sociali, demografici și comunitari, tocmai pentru că nu poate fi explicată printr-un singur determinant.

În aceeași logică, vulnerabilitatea trebuie privită ca un fenomen multidimensional. În materialul analizat sunt menționate explicit forme fizice, psihologice, sociale, economice și de mediu ale vulnerabilității (Rubanovici, 2023). O asemenea clasificare este importantă deoarece arată că vulnerabilitatea nu se rezumă la lipsa resurselor materiale. O persoană poate să nu fie sever deprivată economic, dar să fie profund vulnerabilă din punct de vedere psihologic, relațional sau comunitar. De exemplu, izolarea socială, insecuritatea relațională, precaritatea statutului social, lipsa apartenenței comunitare sau imposibilitatea de a mobiliza suport pot genera o vulnerabilitate reală chiar și în absența sărăciei extreme (Raju et al., 2024; Schroeder & Gefenas, 2009). Din această perspectivă, conceptul devine deosebit de fertil pentru analiza noilor realități sociale, în care riscurile nu mai sunt exclusiv materiale, ci și identitare, relaționale și digitale. J. Mah et al. arată că, în literatura recentă, vulnerabilitatea socială este tot mai des conceptualizată ca rezultat al dezavantajelor sociale care cresc probabilitatea ca viața și mijloacele de trai ale persoanelor să fie afectate de evenimente negative din sfera sănătății, a mediului natural sau a societății.

Deosebit de utilă pentru construcția teoretică a articolului este și distincția dintre vulnerabilitatea universală și vulnerabilitatea contextuală. Potrivit interpretării prezentate de L. Rubanovici, vulnerabilitatea universală exprimă fragilitatea inerentă tuturor ființelor umane, în timp ce vulnerabilitatea contextuală desemnează formele particulare de precaritate generate de anumite condiții de viață, poziții sociale și contexte instituționale (Rubanovici, 2023). Această distincție este extrem de valoroasă, deoarece evită două erori frecvente: pe de o parte, generalizarea excesivă a vulnerabilității până la pierderea utilității analitice; pe de altă parte, reducerea ei la câteva grupuri stereotipizate. Studiile recente insistă exact asupra acestei nuanțe: vulnerabilitatea trebuie analizată prin expunere, sensibilitate și capacitate de răspuns, nu doar prin apartenența formală la o categorie (Banari et al., 2020; Raju et al., 2024). Din perspectiva asistenței sociale, aceasta înseamnă că intervenția nu trebuie orientată exclusiv spre grupuri tradițional definite ca vulnerabile, ci și spre situații de vulnerabilizare emergentă, adesea invizibile instituțional.

În literatura bioetică și filosofică există și o dezbatere importantă privind raportul dintre vulnerabilitate și autonomie. Unele abordări mai vechi tind să le trateze în opoziție, sugerând că vulnerabilitatea ar semnala lipsa autonomiei. L. Rubanovici observă însă că o asemenea opoziție este reductivă și insuficientă, deoarece persoana vulnerabilă nu este în mod necesar lipsită de demnitate, capacitate morală sau potențial de decizie (Rubanovici, 2023). O asemenea nuanțare este importantă pentru a evita paternalismul în intervenția socială. Vulnerabilitatea nu justifică automat substituirea persoanei în procesul decizional, ci reclamă mai degrabă forme de sprijin care să protejeze integritatea, demnitatea și participarea sa. În acest sens, conceptul are nu doar o funcție descriptivă, ci și una critică: el obligă instituțiile să reflecteze asupra modului în care răspunsurile lor pot reduce sau, dimpotrivă, amplifica procesele de vulnerabilizare (Mah et al., 2023; Rubanovici, 2023).

Pentru asistența socială contemporană, valoarea conceptului de vulnerabilitate constă tocmai în capacitatea sa de a integra dimensiunile individuale și structurale ale riscului social. El permite înțelegerea faptului că problemele beneficiarilor nu pot fi explicate exclusiv prin „deficite personale”, dar nici doar prin factori macrostructurali abstracți. Vulnerabilitatea apare la intersecția dintre biografie, relații sociale, poziție socioeconomică, context instituțional și capacitatea de mobilizare a resurselor (Banari et al., 2020; Luna, 2019; Raju et al., 2024; Rubanovici, 2023). Din acest motiv, conceptul este deosebit de util pentru interpretarea noilor forme de vulnerabilitate socială, care nu mai sunt întotdeauna vizibile prin indicatorii clasici ai sărăciei sau marginalizării, ci se exprimă și prin insecuritate relațională, singurătate, fragilizare identitară, participare socială scăzută sau dificultăți de adaptare la cerințele unei societăți aflate în schimbare accelerată. Tocmai aici se află și relevanța sa pentru prezentul articol: vulnerabilitatea nu trebuie înțeleasă doar ca o stare, ci și ca un proces de vulnerabilizare produs și întreținut social.

NECESITATEA RECONSIDERĂRII VULNERABILITĂȚII CA OBIECT AL ANALIZEI ȘTIINȚIFICE ȘI AL INTERVENȚIEI SOCIALE

Extinderea utilizării conceptului de vulnerabilitate a fost însoțită și de o anumită ambiguitate teoretică. Pe de o parte, termenul este folosit pentru a desemna fragilitatea generală a ființei umane; pe de altă parte, el este aplicat unor grupuri, situații sau contexte specifice, în care probabilitatea de afectare este mai mare. Rubanovici remarcă faptul că vulnerabilitatea este un concept gradual și relațional, ceea ce înseamnă că nu toate persoanele dintr-o categorie presupus vulnerabilă prezintă aceeași intensitate a acestei condiții. Această precizare este esențială pentru analiza științifică, întrucât împiedică tratamentul simplificator și uniformizant al beneficiarilor sau al grupurilor sociale.

Totodată, reconsiderarea vulnerabilității este necesară deoarece intervenția socială clasică a fost construită, în mare parte, în jurul unor forme vizibile de risc: sărăcia extremă, abandonul, lipsa locuinței, violența, boala ori excluderea formală. În prezent, însă, se conturează tot mai clar forme de vulnerabilitate mai puțin evidente la nivel instituțional, dar cu efecte serioase asupra funcționării sociale: izolarea relațională, insecuritatea identitară, dependența de rețele virtuale, dificultățile de asumare a rolurilor adulte sau participarea socială redusă (Biswas, 2023; Mah et al., 2023; Raju et al., 2024). Tocmai de aceea, vulnerabilitatea trebuie regândită nu doar ca stare, ci și ca proces de vulnerabilizare, produs de interacțiunea dintre factori

personali, relaționali, instituționali și structurali (Mackenzie et al., 2014; Raju et al., 2024).

Un alt argument important privește dimensiunea normativă a conceptului. În sursa analizată, vulnerabilitatea este descrisă nu doar ca o realitate descriptivă, ci și ca o noțiune care evocă obligația de sprijin, protecție și intervenție. Identificarea unei situații de vulnerabilitate implică, implicit, responsabilitatea celorlalți și a instituțiilor de a oferi răspunsuri adecvate.

Prin urmare, reconsiderarea vulnerabilității ca obiect al analizei științifice și al intervenției sociale este necesară din cel puțin trei motive: diversificarea formelor de risc social, caracterul multidimensional al vulnerabilității și nevoia adaptării răspunsurilor profesionale la noile realități societale. În lipsa unei asemenea reconceptualizări, practica asistenței sociale riscă să opereze cu definiții restrictive și să ignore tocmai acele forme emergente de fragilizare care nu se încadrează ușor în tipologiile tradiționale ale beneficiarilor (Banari et al., 2020; Mah et al., 2023; Raju et al., 2024).

SCOPUL ȘI DIRECȚIA DE ANALIZĂ A ARTICOLULUI

Pornind de la aceste considerații, articolul de față își propune să examineze critic conceptul de vulnerabilitate și să evidențieze relevanța sa pentru înțelegerea noilor forme de risc social. Demersul are în vedere, mai întâi, clarificarea semnificațiilor teoretice ale vulnerabilității și a principalelor perspective de interpretare dezvoltate în literatura de specialitate. În continuare, analiza urmărește să surprindă deplasarea accentului de la formele clasice de vulnerabilitate, predominant economice și instituționale, către forme mai complexe, cu o pronunțată componentă psihosocială și relațională (Biswas, 2023; Raju et al., 2024; Rubanovici, 2023).

Direcția de analiză este una teoretico-conceptuală, cu relevanță aplicativă pentru practica asistenței sociale. Articolul pornește de la premisa că vulnerabilitatea nu trebuie redusă la simpla apartenență la o categorie socială, ci trebuie înțeleasă în raport cu procesele concrete de expunere, sensibilitate și capacitate de răspuns. O astfel de abordare permite depășirea interpretărilor statice și contribuie la o înțelegere mai nuanțată a beneficiarilor intervenției sociale (Luna, 2019; Raju et al., 2024; Schroeder & Gefenas, 2009). În același timp, aceasta creează cadrul necesar pentru discutarea implicațiilor practice ale noilor forme de vulnerabilitate, inclusiv pentru adaptarea strategiilor de sprijin, prevenție și integrare socială.

În esență, articolul urmărește să demonstreze că noile realități societale impun o regândire a vulnerabilității nu doar ca noțiune teoretică, ci și ca reper operațional pentru intervenția socială. Din această perspectivă, analiza conceptului devine premisa necesară pentru înțelegerea transformărilor actuale ale obiectului asistenței sociale și pentru formularea unor răspunsuri profesionale mai sensibile la complexitatea experiențelor de vulnerabilizare.

VULNERABILITATEA ÎN CADRUL NORMATIV AL REPUBLICII MOLDOVA

În legislația Republicii Moldova, conceptul de vulnerabilitate nu este consacrat printr-o definiție teoretică unică și generală, ci apare mai ales în formule normative cu rol operațional, precum „persoană/familie defavorizată”, „situație de dificultate”,

„grupuri vulnerabile” sau „consumator vulnerabil de energie” (Guvernul Republicii Moldova, 2018; Republica Moldova, 2003, 2007, 2010, 2022).

În domeniul asistenței sociale, Legea asistenței sociale nr. 547/2003 stabilește că obiectivele sistemului de asistență socială constau în prevenirea și depășirea situațiilor de dificultate ale persoanelor sau familiilor, precum și în asigurarea integrării lor sociale, cu respectarea principiului autonomiei (Republica Moldova, 2003). La rândul său, Legea nr. 123/2010 cu privire la serviciile sociale consacră principiul orientării prioritare a serviciilor sociale către persoanele și familiile defavorizate, identificate în funcție de necesitățile și situația lor concretă (Republica Moldova, 2010).

O formulare mai explicită apare în reglementările privind serviciul social de suport monetar, unde familia sau persoana defavorizată este definită ca familie ori persoană socialmente vulnerabilă, aflată într-o situație de dificultate care împiedică funcționarea sa normală din punct de vedere economic, educațional, social sau în alte domenii relevante. Totodată, situația de dificultate este tratată ca o stare complexă, evaluată multidisciplinar și determinată de factori economici, de sănătate, sociali sau de o capacitate redusă de integrare socială (Guvernul Republicii Moldova, 2018).

În alte acte normative, vulnerabilitatea este utilizată într-un sens contextual și sectorial. De exemplu, în domeniul prevenirii HIV/SIDA, legislația face referire la grupuri vulnerabile aflate la risc sporit ca urmare a unor factori sociali, economici, culturali, fizici sau de sănătate (Republica Moldova, 2007). În schimb, Legea nr. 241/2022 privind Fondul de reducere a vulnerabilității energetice definește consumatorul vulnerabil de energie ca persoană singură sau familie care, din cauza veniturilor insuficiente, a componenței familiale ori a altor criterii relevante, necesită măsuri de protecție socială pentru a-și putea asigura consumul energetic necesar gospodăriei (Republica Moldova, 2022).

Prin urmare, cadrul normativ al Republicii Moldova tratează vulnerabilitatea preponderent ca pe o categorie practică de intervenție, asociată dificultăților de funcționare socială și necesității acordării protecției sociale, și mai puțin ca pe un concept științific unitar. Această abordare răspunde unor necesități administrative și instituționale, însă lasă deschisă problema unei clarificări teoretice mai ample, din perspectiva asistenței sociale, a psihologiei sociale și a altor discipline interesate de mecanismele vulnerabilizării.

Totuși, majoritatea definițiilor legislative se concentrează asupra vulnerabilităților vizibile și măsurabile administrativ, ceea ce ridică problema identificării și recunoașterii unor forme emergente de vulnerabilitate psihosocială, insuficient reflectate în actualul cadru normativ.

CONCLUZII

Articolul pornește de la constatarea că, în literatura contemporană, conceptul de vulnerabilitate este utilizat extensiv în sociologie, bioetică, sănătate publică, psihologie socială și asistență socială, însă rămâne teoretic instabil, semantic larg și adesea aplicat neuniform. Uneori este tratat ca o trăsătură inerentă condiției umane, alteori ca rezultat al inegalităților sociale, iar în practica instituțională apare frecvent redus la criterii administrative de eligibilitate. Această pluralitate de sensuri indică nu doar bogăția conceptului, ci și o dificultate epistemologică reală: lipsa unei delimitări suficient de riguroase între vulnerabilitatea ca stare antropologică generală,

vulnerabilitatea ca poziționare socială dezavantajoasă și vulnerabilitatea ca instrument operațional al intervenției sociale.

Din această perspectivă, miza științifică a articolului constă în reexaminarea critică a conceptului de vulnerabilitate socială și în evidențierea transformărilor sale semantice și funcționale în contextul schimbărilor societății contemporane. Problema centrală nu este doar definirea termenului, ci clarificarea modului în care vulnerabilitatea trebuie înțeleasă astăzi, într-un context în care riscurile sociale nu mai sunt exclusiv economice sau instituționale, ci capătă forme relaționale, comunitare, psihosociale și identitare. În acest sens, analiza propusă urmărește deplasarea accentului de la vulnerabilitatea înțeleasă ca deficit vizibil la vulnerabilitatea concepută ca proces contextual de vulnerabilizare.

Contribuția teoretică a articolului se situează la intersecția a două necesități. Prima este depășirea interpretărilor reductive ale vulnerabilității, care o confundă fie cu precaritatea materială, fie cu apartenența la anumite categorii considerate aprioric vulnerabile. A doua este evitarea diluării excesive a conceptului, care apare atunci când acesta este extins atât de mult încât își pierde valoarea analitică. În consecință, vulnerabilitatea este abordată ca fenomen multidimensional, relațional și contextual, fără a fi redusă nici la o etichetă administrativă rigidă, nici la o noțiune excesiv de generală.

Analiza realizată evidențiază și relevanța contextului Republicii Moldova. Cadrul normativ național operează cu noțiuni precum „situație de dificultate”, „persoană sau familie defavorizată”, „grupuri vulnerabile” ori „consumator vulnerabil de energie”, conferind vulnerabilității un sens predominant administrativ și aplicativ. Totuși, această utilizare juridico-instituțională nu epuizează conținutul științific al conceptului. Dimpotrivă, ea evidențiază necesitatea unei reflecții suplimentare asupra raportului dintre definițiile normative, utilizarea profesională și fundamentele teoretice ale vulnerabilității.

Examinarea cadrului normativ al Republicii Moldova sugerează existența unor limite relevante pentru înțelegerea și operaționalizarea vulnerabilității sociale. În primul rând, se constată absența unei definiții generale și unitare a vulnerabilității sociale, aplicabilă transversal diferitelor domenii ale politicii sociale. În al doilea rând, este evidentă o anumită fragmentare terminologică, fiecare domeniu utilizând concepte și criterii proprii. Deși această diversitate răspunde unor necesități sectoriale legitime, ea poate îngreuna dezvoltarea unei perspective integrate asupra vulnerabilității și poate conduce la evaluări și intervenții fragmentate.

În al treilea rând, lipsa unei abordări integrate limitează capacitatea sistemului de a identifica și recunoaște vulnerabilitățile emergente, în special pe cele de natură psihosocială. Sistemul funcționează eficient atunci când există indicatori clari și măsurabili, precum venitul redus, deficitul material sau alte forme explicite de dificultate. În schimb, vulnerabilitățile asociate izolării relaționale, fragilizării comunitare, dificultăților de integrare sau acumulării progresive a factorilor de risc rămân mai puțin vizibile și mai dificil de surprins instituțional.

În al patrulea rând, fragmentarea conceptuală reduce comparabilitatea datelor și afectează coerența politicilor publice. Atunci când fiecare sector operează cu propriile definiții și criterii ale vulnerabilității, devine dificilă construirea unor sisteme

integrate de monitorizare și intervenție, precum și fundamentarea unor politici sociale cu adevărat preventive și multidimensionale.

Prin urmare, analiza vulnerabilității nu poate rămâne limitată la registrul juridico-administrativ, ci reclamă un cadru conceptual mai larg, capabil să integreze atât formele clasice de dificultate socială, cât și noile procese de vulnerabilizare generate de transformările societății contemporane. Vulnerabilitatea trebuie înțeleasă ca fenomen dinamic, relațional și contextual, rezultat al interacțiunii dintre factori individuali, relaționali, comunitari și structurali.

În concluzie, contribuția principală a articolului constă în argumentarea necesității unei reconceptualizări a vulnerabilității sociale dincolo de utilizările sale strict administrative sau descriptiv-categoriale. O asemenea perspectivă poate oferi un fundament teoretic mai solid pentru cercetare, pentru dezvoltarea politicilor sociale și pentru construirea unor intervenții profesionale mai sensibile la complexitatea și diversitatea experiențelor contemporane de vulnerabilizare.

BIBLIOGRAFIE

Banari, I., Federiuc, V., & Șargu, E. (2020). Conceptul de vulnerabilitate în activitatea medicală. *Sănătate Publică, Economie și Management în Medicină*, (5), 13–18.

Biswas, S. (2023). A review of socio-economic vulnerability: The emergence of a concept. *Environmental Challenges*, 13, Article 100758. <https://doi.org/10.1016/j.envc.2023.100758>

Guvernul Republicii Moldova. (2018). *Hotărâre de Guvern nr. 716 din 18 iulie 2018 privind serviciul social de suport monetar pentru familiile/persoanele defavorizate*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108851&lang=ro

Luna, F. (2019). Layers of vulnerability: A way forward. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, 29(4), 379–397.

Mackenzie, C., Rogers, W., & Dodds, S. (2014). *Vulnerability: New essays in ethics and feminist philosophy*. Oxford University Press.

Mah, J. C., Andrew, M. K., Rockwood, K., McNeil, S. A., Keefe, J. M., & Andrew, M. K. (2023). Social vulnerability indices: A scoping review. *BMC Public Health*, 23, Article 1252. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-16097-6>

Raju, E., Morsut, C., Rubin, O., Johannesson, M., Becker, P., & Nohrstedt, D. (2024). Rethinking vulnerability in the Nordic countries: Lessons from the COVID-19 pandemic. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 107, Article 104474. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104474>

Republica Moldova. (2003). *Legea asistenței sociale nr. 547/2003*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=27520&lang=ro

Republica Moldova. (2007). *Legea nr. 23/2007 privind profilaxia infecției HIV/SIDA*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12207&lang=ro

Republica Moldova. (2010). *Legea nr. 123/2010 cu privire la serviciile sociale*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112516&lang=ro

Republica Moldova. (2022). *Legea nr. 241/2022 privind Fondul de reducere a vulnerabilității energetice*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=145800&lang=ro

Rubanovici, L. (2023). Regândirea conceptului de vulnerabilitate: Unele contribuții bioetice. În *Filosofia și perspectiva umană: Materialele conferinței științifice consacrate Zilei Mondiale a Filosofiei, 17 noiembrie 2022* (pp. 136–146). Institutul de Istorie.

Schroeder, D., & Gefenas, E. (2009). Vulnerability: Too vague and too broad? *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 18(2), 113–121.

Turesson, K., Pettersson, A., de Goër de Herve, M., Lindgren, M., Johansson, J., & Becker, P. (2024). The human dimension of vulnerability: A scoping review of the Nordic literature on factors for social vulnerability to climate risks. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 100, Article 104190. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.104190>

A MULTIDIMENSIONAL APPROACH TO LIFELONG LEARNING: SOCIAL, PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL PERSPECTIVES

O ABORDARE MULTIDIMENSIONALĂ A ÎNVĂȚĂRII PE TOT PARCURSUL VIEȚII: PERSPECTIVE SOCIALE, PSIHOLOGICE ȘI EDUCAȚIONALE

Nadejda GOGU

Assistant Lecturer, PhD Student in Educational Management, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7605-2893>

Abstract. Lifelong learning has become a key component of individual and social development in the context of rapid social, economic, and technological change. This paper examines lifelong learning from social, psychological, and educational perspectives, highlighting its role in supporting personal development, social inclusion, and active participation in contemporary society. From a social perspective, lifelong learning contributes to educational equity, employability, and community cohesion (European Commission, 2001; UNESCO, 2015). The psychological perspective emphasizes learner motivation, self-regulation, autonomy, and adaptability as essential factors for continuous learning throughout the lifespan (Bandura, 1989, 1990; Pintrich, 2000). From an educational perspective, the paper discusses the complementary roles of formal, non-formal, and informal learning environments, as well as adult-centered educational approaches and lifelong learning policies (Knowles, 1980; Delors, 2000). Methodologically, the study is based on the analysis of academic literature and policy documents relevant to lifelong learning. The findings underline the need for integrated and flexible approaches capable of responding to the challenges of contemporary societies and supporting sustainable personal and social development.

Keywords: lifelong learning; social inclusion; learner motivation; self-regulated learning; adult education.

Rezumat. Învățarea pe tot parcursul vieții reprezintă o componentă esențială a dezvoltării individuale și sociale în contextul transformărilor accelerate ale societății contemporane. Articolul examinează învățarea continuă din perspective socială, psihologică și educațională, evidențiind rolul acesteia în susținerea dezvoltării personale, incluziunii sociale și participării active la viața comunitară. Din perspectivă socială, învățarea pe tot parcursul vieții contribuie la promovarea echității educaționale, a ocupabilității și a coeziunii sociale (Comisia Europeană, 2020; UNESCO, 2015). Dimensiunea psihologică evidențiază importanța motivației, autoreglării învățării, autonomiei și adaptabilității în procesul de dezvoltare continuă (Bandura, 1989, 1990; Pintrich, 2000). Din perspectivă educațională, sunt analizate rolul complementar al contextelor de învățare formală, nonformală și informală, precum și particularitățile educației adulților și ale politicilor educaționale orientate spre învățarea continuă (Knowles, 1980; Delors, 2000). Metodologic, studiul se bazează pe analiza literaturii de specialitate și a documentelor de politici educaționale relevante. Concluziile evidențiază necesitatea unor abordări integrate și flexibile ale învățării pe tot parcursul vieții, capabile să răspundă provocărilor actuale și să susțină dezvoltarea durabilă a persoanei și a societății.

Cuvinte-cheie: *învățare pe tot parcursul vieții; incluziune socială; motivație pentru învățare; autoreglarea învățării; educația adulților.*

INTRODUCERE

Trăim într-o perioadă în care cunoașterea devine învechită tot mai repede, informația devine accesibilă tot mai rapid prin intermediul tehnologiilor informaționale, nevoia de învățare pe tot parcursul vieții crește, iar modelele de predare bazate pe transmiterea și stocarea cunoștințelor își pierd treptat funcționalitatea (Focșa-Semionov, 2007).

În contextul societății contemporane, caracterizate prin schimbări rapide la nivel tehnologic, economic și social, conceptul de învățare pe tot parcursul vieții devine din ce în ce mai relevant. Promovat de organizații internaționale precum UNESCO și Comisia Europeană, acest concept evidențiază importanța dezvoltării continue a competențelor și abilităților necesare adaptării la noile cerințe ale societății (Comisia Comunităților Europene, 2000; European Commission, 2001; UNESCO, 2015; UNESCO, 2017; Comisia Europeană, 2020). Promovarea unei culturi a învățării pe tot parcursul vieții necesită o abordare integrată, care să ia în considerare interacțiunea dintre factorii psihologici, sociali și educaționali, contribuind astfel la dezvoltarea durabilă a individului și a societății.

Actualitatea subiectului este incontestabilă, având în vedere ritmul rapid al inovării tehnologice și transformările continue ale pieței muncii, care solicită noi forme de pregătire profesională. În aceste condiții, învățarea continuă devine o condiție esențială pentru menținerea competitivității profesionale și pentru adaptarea la schimbările sociale și economice contemporane.

Societatea modernă, caracterizată prin tendința permanentă spre cunoaștere și schimbare, solicită individului capacități sporite de adaptare și dezvoltare personală și profesională. În acest context, valorificarea oportunităților de învățare și dezvoltare devine o resursă importantă pentru realizarea potențialului individual și pentru atingerea obiectivelor personale și profesionale (Corotchiu & Trofăilă, 2020).

În prezent, învățarea pe tot parcursul vieții constituie una dintre prioritățile politicilor educaționale în numeroase state, datorită rolului său în dezvoltarea economico-socială și în formarea capitalului uman. Modelul european al învățării pe tot parcursul vieții promovează un proces continuu de oportunități flexibile de învățare, care integrează educația formală cu experiențele de învățare nonformală și informală, inclusiv cele dobândite în mediul profesional (Universitatea „Petre Andrei” din Iași, 2021; European Commission, 2001).

Învățarea este, în același timp, un proces profund personal și unul social, care facilitează atât dezvoltarea cunoașterii, cât și integrarea individului în comunitate. Pe parcursul vieții, oamenii se confruntă cu situații și provocări noi, iar capacitatea de a învăța și de a se adapta constituie una dintre premisele fundamentale ale dezvoltării personale și profesionale (Senge, 2016).

Învățarea reprezintă o activitate intelectuală și practică orientată spre dobândirea de cunoștințe, formarea competențelor și dezvoltarea continuă a personalității. Capacitatea de a învăța eficient, de a înțelege și integra informațiile noi în structurile cognitive existente constituie una dintre competențele fundamentale necesare în societatea bazată pe cunoaștere (Cojocă et al., 2024).

Din această perspectivă, învățarea pe tot parcursul vieții nu reprezintă doar o necesitate impusă de schimbările sociale și profesionale, ci și o condiție esențială pentru dezvoltarea autonomiei, adaptabilității și participării active a individului în societate. Înțelegerea factorilor care susțin motivația pentru învățare și dezvoltarea competențelor de autoformare contribuie la fundamentarea unor strategii educaționale eficiente și la consolidarea culturii învățării continue.

METODOLOGIE ȘI METODE

Prezentul studiu are drept scop analiza principalelor perspective identificate în literatura de specialitate asupra învățării pe tot parcursul vieții, respectiv perspectiva psihologică, socială și educațională. Totodată, lucrarea urmărește evidențierea evoluției conceptului de învățare pe tot parcursul vieții în cadrul politicilor educaționale contemporane.

Pentru realizarea obiectivelor propuse au fost utilizate următoarele metode de cercetare:

- Metoda analizei bibliografice, care a presupus identificarea, examinarea și interpretarea lucrărilor științifice și a documentelor de politici educaționale relevante pentru domeniul învățării pe tot parcursul vieții;
- Metoda analizei teoretice și a raționamentului științific, utilizată pentru explicarea și interpretarea conceptelor, principiilor și abordărilor privind învățarea continuă, prin valorificarea demersurilor deductive și inductive specifice cercetării teoretice.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Perspectiva psihologică a învățării pe tot parcursul vieții

Din perspectivă psihologică, învățarea pe tot parcursul vieții este influențată de factori precum motivația pentru învățare, autoeficacitatea, autoreglarea învățării și dezvoltarea metacognitivă. Teoria social-cognitivă a lui Bandura evidențiază rolul activ al persoanei în construirea propriilor experiențe de învățare, iar abordarea andragogică propusă de Knowles accentuează autonomia și responsabilitatea adultului pentru propriul parcurs formativ (Bandura, 1989; Knowles, 1980).

În cadrul teoriei învățării sociale, Bandura subliniază faptul că învățarea nu se realizează exclusiv prin experiență directă, ci și prin observarea comportamentului altor persoane și a consecințelor acestuia. Procesele de observare, modelare și imitare permit interiorizarea unor modele comportamentale care pot fi ulterior reproduse și adaptate în situații concrete de viață. Astfel, învățarea este înțeleasă ca un proces cognitiv activ, bazat pe prelucrarea și reprezentarea informației, nu doar pe simple asocieri stimul-răspuns (Bandura, 1989, 1990).

Tabelul 1. Analiza comparativă a paradigmatelor învățării ca produs și a învățării ca proces (adaptat după Neacșu, 2018)

Învățarea ca produs	Învățarea ca proces
Accent pe transmiterea culturii, valorilor și cunoștințelor de la o generație la alta	Accent pe implicarea activă a persoanei în construcția cunoașterii
Orientare către atingerea unor obiective prestabilite și acumularea de conținuturi	Orientare către dezvoltare, transformare și adaptare continuă
Predomină dimensiunea cognitivă	Sunt integrate dimensiunile cognitive, afective și acționale

Învățarea ca produs	Învățarea ca proces
Roluri clar diferențiate între cel care transmite și cel care învață	Relație activă și participativă între actorii procesului educațional
Conținuturi riguros instituționalizate	Promovarea reflecției, problematizării, creativității și autonomiei

Evoluția concepțiilor despre învățare reflectă trecerea de la paradigma tradițională, centrată pe transmiterea și acumularea cunoștințelor, la paradigma contemporană, care pune accent pe implicarea activă a persoanei în procesul de construire a cunoașterii. În acest context, Neacșu (2018) distinge între învățarea ca produs și învățarea ca proces, evidențiind caracteristicile specifice fiecărei perspective.

În literatura contemporană, motivația este considerată unul dintre principalii predictorii ai succesului în învățare. Ea reprezintă ansamblul proceselor care inițiază, orientează și susțin comportamentul orientat spre scop. Golu (2000) definește motivația ca o componentă structural-funcțională a sistemului psihic uman care reflectă diferite stări de necesitate și generează conduita orientată spre satisfacerea acestora.

În funcție de sursa energiei motivaționale, literatura de specialitate distinge între motivația intrinsecă și motivația extrinsecă. Motivația intrinsecă se bazează pe interesul pentru activitatea însăși și pe satisfacția derivată din realizarea acesteia, în timp ce motivația extrinsecă este susținută de recompense, recunoaștere socială sau evitarea consecințelor negative. În procesul învățării pe tot parcursul vieții, motivația intrinsecă este asociată cu niveluri mai ridicate de implicare, perseverență și autonomie (Golu, 2000; Stănculescu, 2008).

Un alt concept fundamental este autoeficacitatea, definită de Bandura (1990) ca reprezentând convingerea unei persoane privind capacitatea sa de a organiza și realiza acțiunile necesare pentru atingerea unor obiective specifice. Persoanele cu un nivel ridicat al autoeficacității tind să perceapă dificultățile ca provocări gestionabile, manifestă perseverență în fața obstacolelor și își revin mai rapid după eșecuri.

Potrivit lui Bandura (1990), dezvoltarea autoeficacității este susținută de patru surse principale: experiențele personale de succes, experiențele indirecte rezultate din observarea modelelor sociale, persuasiunea verbală și interpretarea propriilor stări fiziologice și emoționale. Aceste mecanisme contribuie la consolidarea încrederii în propriile capacități și favorizează implicarea activă în activități de învățare și dezvoltare personală.

Prin urmare, motivația și autoeficacitatea constituie resurse psihologice esențiale ale învățării pe tot parcursul vieții, influențând atât inițierea activităților de învățare, cât și menținerea angajamentului față de dezvoltarea personală și profesională continuă.

Un element esențial al învățării pe tot parcursul vieții îl constituie capacitatea persoanei de a-și organiza, monitoriza și evalua propriul proces de învățare. Literatura de specialitate utilizează o varietate de termeni pentru a descrie această realitate, printre care: învățare autodirijată, învățare autoreglată, autoeducație, autoinstruire, învățare independentă sau autonomie în învățare. Deși acești termeni prezintă anumite particularități conceptuale, toți reflectă rolul activ al persoanei în gestionarea propriului parcurs educațional (Focșa-Semionov, 2007, 2012; Negovan, 2004).

Autoreglarea învățării reprezintă capacitatea individului de a exercita control asupra propriilor procese cognitive, motivaționale și comportamentale implicate în învățare. Aceasta presupune stabilirea obiectivelor, selectarea strategiilor adecvate, monitorizarea progresului și evaluarea rezultatelor obținute. În acest sens, autoreglarea integrează atât competențe metacognitive, cât și resurse motivaționale necesare susținerii efortului de învățare pe termen lung (Focșa-Semionov, 2007; Negovan, 2004).

În contextul învățării permanente, autoreglarea dobândește o importanță deosebită, deoarece permite persoanei să își adapteze continuu competențele la cerințele în schimbare ale mediului social și profesional. Persoanele cu un nivel ridicat de autoreglare manifestă autonomie, responsabilitate și capacitate de autoevaluare, fiind mai bine pregătite pentru învățarea continuă și dezvoltarea profesională pe termen lung (Negovan, 2004).

Un model de referință în analiza autoreglării învățării este cel propus de Pintrich (2000), care descrie procesul autoreglator prin intermediul a patru faze principale: planificarea, monitorizarea, controlul și evaluarea. Aceste procese se manifestă simultan la nivel cognitiv, motivațional-afectiv, comportamental și contextual, evidențiind caracterul complex și multidimensional al autoreglării.

Tabelul 2. Fazele și ariile autoreglării învățării (adaptat după Pintrich, 2000)

Fazele autoreglării	Cogniție	Motivație/Afectivitate	Conduită	Context
Planificare și activare	Analiza sarcinii, stabilirea obiectivelor, activarea cunoștințelor anterioare și metacognitive	Orientarea spre scop, expectanțe de succes, valorizarea sarcinii, activarea intereselor	Planificarea timpului și efortului	Perceperea cerințelor sarcinii și a contextului
Monitorizare	Conștientizarea monitorizarea proceselor cognitive și metacognitive	și Monitorizarea motivației și stărilor afective și	Monitorizarea efortului, timpului și comportamentului	Monitorizarea schimbărilor contextuale
Control	Selectarea ajustarea strategiilor cognitive și de învățare	și Reglarea motivației și a emoțiilor	Ajustarea efortului, persistenței și solicitarea sprijinului	Modificarea și sau renegocierea condițiilor de învățare
Evaluare și reflecție	și Evaluarea rezultatelor atribuirea cauzelor succesului sau eșecului	Reflectarea asupra reacțiilor afective și	Evaluarea eficienței comportamentelor adoptate	Evaluarea contextului și a cerințelor sarcinii

Modelul evidențiază faptul că învățarea eficientă nu depinde exclusiv de competențele cognitive ale persoanei, ci și de capacitatea acesteia de a-și gestiona motivația, emoțiile, comportamentul și resursele contextuale. Din această perspectivă, autoreglarea poate fi considerată una dintre competențele-cheie ale învățării pe tot

parcursul vieții, facilitând adaptarea la schimbările profesionale și sociale specifice societății contemporane (Pintrich, 2000; Focșa-Semionov, 2012).

Pentru adultul contemporan, învățarea reprezintă nu doar o modalitate de acumulare a cunoștințelor, ci și un mecanism esențial de adaptare la schimbările sociale, profesionale și tehnologice. Literatura de specialitate evidențiază faptul că disponibilitatea pentru învățare și dezvoltare continuă constituie o condiție importantă a participării active la viața socială și profesională. Kidd (1981) subliniază că învățarea este asociată dezvoltării umane și necesită existența unui climat favorabil caracterizat prin autonomie, responsabilitate și oportunități de explorare și dezvoltare personală.

Dezvoltarea adultului este strâns legată de nevoia de autonomie, autorealizare și integrare socială. Procesul de maturizare presupune consolidarea identității personale și profesionale, asumarea responsabilităților sociale și armonizarea diferitelor dimensiuni ale vieții individuale. În acest context, educația adulților depășește funcția de transmitere a cunoștințelor și contribuie la dezvoltarea capacității de adaptare, reflecție și participare socială (Dumitru & Iordache, 2002).

Un rol important în fundamentarea teoretică a educației adulților îi revine lui Malcolm Knowles (1980), care a dezvoltat teoria andragogiei. Potrivit acestei perspective, adulții manifestă un grad ridicat de autonomie în învățare, valorifică experiența acumulată de-a lungul vieții și urmăresc obiective clar definite. Experiențele profesionale și personale constituie resurse importante pentru integrarea noilor cunoștințe, iar relevanța practică a conținuturilor reprezintă un factor determinant al implicării în procesul educațional. În plus, adulții preferă activități de învățare orientate spre rezolvarea problemelor concrete și spre aplicarea imediată a cunoștințelor dobândite (Knowles, 1980).

Aceste particularități explică necesitatea dezvoltării unor programe educaționale flexibile, centrate pe participant și adaptate experienței și nevoilor acestuia. În cadrul educației adulților, rolul formatorului se transformă din cel de furnizor al informației în cel de facilitator al învățării, capabil să valorifice experiența cursanților și să susțină dezvoltarea autonomiei acestora.

Perspectiva socială a învățării pe tot parcursul vieții

Dincolo de dimensiunea individuală, învățarea pe tot parcursul vieții reprezintă un factor esențial al dezvoltării sociale și economice. Raportul UNESCO coordonat de Delors (2000) evidențiază faptul că educația constituie unul dintre cele mai importante instrumente pentru promovarea dezvoltării umane, reducerea excluziunii sociale și consolidarea coeziunii comunitare. În această viziune, educația contribuie nu doar la dezvoltarea competențelor profesionale, ci și la formarea cetățenilor capabili să participe activ și responsabil la viața socială.

Documentele strategice europene plasează învățarea pe tot parcursul vieții în centrul politicilor educaționale și sociale, considerând-o un mecanism fundamental pentru adaptarea forței de muncă la schimbările tehnologice, creșterea competitivității economice și promovarea incluziunii sociale (Comisia Comunităților Europene, 2000; European Commission, 2001; Comisia Europeană, 2020).

La nivel economic, învățarea continuă contribuie la dezvoltarea competențelor profesionale și la creșterea angajabilității într-o economie bazată pe cunoaștere. La nivel social, aceasta favorizează participarea civică, coeziunea comunitară și reducerea

riscului de excluziune socială. În plan individual, învățarea permanentă susține autonomia, creativitatea, capacitatea de adaptare și bunăstarea psihologică (UNESCO, 2015, 2017; Comisia Europeană, 2020).

Totuși, literatura de specialitate evidențiază și anumite provocări asociate promovării învățării pe tot parcursul vieții. Una dintre acestea se referă la riscul reproducerii inegalităților educaționale, întrucât participarea la programele de formare continuă este mai frecventă în rândul persoanelor cu un nivel educațional deja ridicat. În consecință, politicile educaționale trebuie să asigure accesul echitabil la oportunitățile de formare și dezvoltare pentru toate categoriile sociale (Chao, 2012).

Prin urmare, învățarea pe tot parcursul vieții poate fi înțeleasă ca un mecanism strategic de dezvoltare a capitalului uman și social, cu implicații directe asupra competitivității economice, incluziunii sociale și dezvoltării personale. În societățile contemporane bazate pe cunoaștere, aceasta reprezintă una dintre condițiile esențiale ale participării active și ale adaptării la schimbările permanente ale mediului social și profesional.

Perspectiva educațională a învățării pe tot parcursul vieții

Perspectiva educațională asupra învățării pe tot parcursul vieții plasează individul în centrul procesului de dezvoltare și promovează dobândirea continuă a cunoștințelor, competențelor și atitudinilor necesare adaptării la schimbările sociale, economice și tehnologice. În această viziune, educația nu mai este percepută ca o etapă limitată la copilărie și tinerețe, ci ca un proces continuu care se desfășoară pe întreaga durată a vieții și care valorifică experiențele de învățare formale, nonformale și informale (Comisia Comunităților Europene, 2000; European Commission, 2001).

Documentele internaționale elaborate de UNESCO și Uniunea Europeană evidențiază rolul educației în promovarea dezvoltării durabile, a cetățeniei globale și a participării active la viața socială. Educația este privită ca un instrument esențial pentru dezvoltarea capitalului uman și social, contribuind la consolidarea coeziunii sociale, la reducerea inegalităților și la creșterea capacității indivizilor de a răspunde provocărilor contemporane (UNESCO, 2015, 2017).

O caracteristică definitorie a învățării pe tot parcursul vieții este integrarea diferitelor contexte educaționale. Învățarea formală, realizată în cadrul instituțiilor de învățământ, este completată de experiențele de învățare nonformală și informală, care permit dezvoltarea competențelor în contexte profesionale, comunitare și personale. Această abordare extinde semnificativ oportunitățile de formare și facilitează adaptarea permanentă la noile cerințe ale societății bazate pe cunoaștere (European Commission, 2001).

În același timp, învățarea pe tot parcursul vieții este asociată dezvoltării competențelor-cheie necesare participării sociale și profesionale. Accentul este plasat pe capacitatea de adaptare, gândirea critică, competențele digitale, autonomia în învățare și disponibilitatea pentru formare continuă. Din această perspectivă, responsabilitatea învățării este împărțită între instituțiile educaționale și individ, care devine un participant activ în propriul proces de dezvoltare (Comisia Comunităților Europene, 2000; Comisia Europeană, 2020).

Un moment important în consolidarea acestei perspective l-a constituit adoptarea Memorandumului privind învățarea pe tot parcursul vieții, care definește învățarea continuă drept o activitate desfășurată permanent, orientată spre

îmbunătățirea cunoștințelor, competențelor și calificărilor necesare dezvoltării personale, incluziunii sociale și participării pe piața muncii (Comisia Comunităților Europene, 2000). În această abordare, educația continuă devine un principiu fundamental al politicilor educaționale și sociale, depășind limitele sistemului școlar tradițional.

Evoluțiile recente ale politicilor europene au consolidat și mai mult această orientare. Inițiativa privind Spațiul european al educației urmărește dezvoltarea unor sisteme educaționale performante, capabile să faciliteze mobilitatea educațională, accesul echitabil la educație de calitate și dezvoltarea unei culturi a învățării permanente în rândul tuturor cetățenilor europeni (Comisia Europeană, 2020). În această viziune, educația reprezintă nu doar un factor al dezvoltării economice, ci și un instrument esențial pentru consolidarea democrației, coeziunii sociale și competitivității europene.

Prin urmare, perspectiva educațională a învățării pe tot parcursul vieții evidențiază necesitatea construirii unor sisteme flexibile de formare, capabile să răspundă nevoilor diversificate ale indivizilor și societății. Educația continuă devine astfel un element central al dezvoltării personale, profesionale și sociale, contribuind la crearea unei societăți bazate pe cunoaștere, incluziune și dezvoltare durabilă.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că învățarea pe tot parcursul vieții a devenit una dintre componentele esențiale ale dezvoltării individuale și sociale în societatea contemporană. Transformările accelerate generate de progresul tehnologic, globalizare și dinamica pieței muncii determină necesitatea actualizării permanente a cunoștințelor și competențelor, ceea ce conferă învățării continue statutul de condiție fundamentală a adaptării și participării active la viața socială și profesională.

Abordarea multidimensională propusă în acest articol demonstrează că învățarea pe tot parcursul vieții nu poate fi înțeleasă exclusiv prin prisma proceselor educaționale, ci presupune interacțiunea complexă a factorilor psihologici, sociali și educaționali. Din perspectivă psihologică, motivația, autoeficacitatea și autoreglarea învățării reprezintă mecanisme esențiale care susțin implicarea activă a individului în propria dezvoltare. Capacitatea de a planifica, monitoriza și evalua procesul de învățare favorizează autonomia personală și facilitează adaptarea la cerințele unei societăți aflate într-o permanentă schimbare.

Din perspectivă socială, învățarea permanentă contribuie la consolidarea incluziunii sociale, a participării civice și a coeziunii comunitare, constituind un instrument important pentru dezvoltarea capitalului uman și social. Totodată, analiza relevă existența unor provocări semnificative, generate de accesul inegal la oportunitățile educaționale și de riscul reproducerii diferențelor sociale existente. În acest context, promovarea învățării pe tot parcursul vieții trebuie însoțită de politici educaționale și sociale orientate spre echitate și accesibilitate.

Din perspectivă educațională, învățarea pe tot parcursul vieții reprezintă un principiu integrator care valorifică complementar educația formală, nonformală și informală. Evoluțiile recente ale politicilor internaționale și europene confirmă orientarea către construirea unor sisteme educaționale flexibile, centrate pe dezvoltarea competențelor necesare participării active într-o societate bazată pe cunoaștere.

În ansamblu, rezultatele analizei susțin ideea că învățarea pe tot parcursul vieții trebuie abordată ca un proces continuu de dezvoltare personală, profesională și socială, care depășește limitele instituționale ale educației tradiționale. Valoarea sa nu rezidă doar în acumularea de cunoștințe, ci și în capacitatea de a sprijini autonomia, adaptabilitatea și participarea responsabilă a individului într-un mediu social aflat în continuă transformare. În acest sens, dezvoltarea unei culturi a învățării permanente reprezintă o condiție esențială pentru construirea unor societăți incluzive, reziliente și orientate spre dezvoltare durabilă.

BIBLIOGRAFIE

- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27–46. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x>
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In E. Barnouw (Ed.), *International encyclopedia of communications* (Vol. 4, pp. 92–96). Oxford University Press.
- Chao, R. Y., Jr. (2012). Intra-nationalization of higher education: The Hong Kong case. *Frontiers of Education in China*, 7(4), 508–533.
- Cojocă, M., Popescu, A., & Ionescu, L. (2024). *Învățarea eficientă: De la teorie la practică*. Book For LIFE.
- Comisia Comunităților Europene. (2000). *Memorandum asupra învățării permanente*.
- Comisia Europeană. (2020). *Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind realizarea Spațiului european al educației până în 2025*.
- European Commission. (2001). *Making a European area of lifelong learning a reality*. European Commission.
- Corotchi, E., & Trofăilă, L. (2020). Mecanisme de dirijare a succesului prin înaintarea și respectarea scopurilor. In *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective: Științe socio-umanistice și didactica științelor socio-umanistice* (Vol. 3, pp. 131–136). Universitatea de Stat din Tiraspol.
- Delors, J. (2000). *Comoara lăuntrică*. Polirom.
- Dumitru, A. I., & Iordache, M. (2002). *Educația la vârsta adultă și elemente de management și marketing aplicate în educația adulților*. Eurostampa.
- Focșa-Semionov, S. (2012). Studiul individual al studentului: parcurs evolutiv. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 5(55), 56–64.
- Focșa-Semionov, S. (2007). Autoreglarea învățării și eficiența academică în contextul universitar. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 5, 201–205.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. UNESCO.
- Golu, M. (2000). *Fundamentele psihologiei*. Editura Fundației România de Măine.
- Kidd, J. R. (1981). *Cum învață adulții*. Editura Didactică și Pedagogică.
- Knowles, M. S. (1980). *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy*. Cambridge Adult Education.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2017). *L'éducation en vue des objectifs de développement durable: Objectifs d'apprentissage*. UNESCO.

Neacșu, I. (2018). *Psihologia educației*. Polirom.

Negovan, V. (2004). *Autonomia în învățarea academică: Fundamente și resurse*. Editura Universitară.

Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 451–502). Academic Press.

Senge, P. (2016). *Școli care învață: A cincea disciplină aplicată în educație*. Trei.

Stănculescu, E. (2008). *Psihologia educației: De la teorie la practică*. Universitară.

Trașcă, I. (2013). *Elemente de pedagogie specifice formării profesionale a adulților: Ghid metodologic pentru formatori*. Pro Universitaria.

INCLUSIVE ARCHITECTURE – THE ETHICS OF DESIGN FOR PERSONS WITH DISABILITIES

ARHITECTURA INCLUZIVĂ - ETICA PROIECTĂRII PENTRU PERSOANE CU DIZABILITĂȚI

Nina ONICA

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2639-5025>

Abstract. *Inclusive architecture represents an essential dimension of contemporary architectural practice, reflecting the professional, social, and ethical responsibility of architects toward all categories of users, including persons with disabilities. This paper examines the relationship between architectural ethics, accessibility standards, and the implementation of inclusive design principles within the Republic of Moldova. The study is based on the analysis of legislative and regulatory documents, professional ethical frameworks, and research findings concerning accessibility in the built environment. The results reveal a significant discrepancy between the accessibility requirements established by national legislation and their practical implementation. Deficiencies related to accessible parking spaces, entrance routes, orientation systems, and other accessibility elements continue to limit the participation of persons with disabilities in social life. The findings suggest that these shortcomings are associated not only with technical design issues but also with insufficient emphasis on the social and ethical dimensions of architectural education and professional practice. The paper argues that strengthening ethical awareness and integrating inclusive design principles into professional training can contribute to the development of accessible environments that promote equal opportunities, social inclusion, and respect for human dignity.*

Keywords: *inclusive architecture, accessibility, persons with disabilities, professional ethics, social responsibility, architectural education, legislation.*

Rezumat. *Arhitectura incluzivă reprezintă o componentă esențială a practicii profesionale contemporane, reflectând responsabilitatea socială și etică a arhitectului față de toate categoriile de utilizatori, inclusiv față de persoanele cu dizabilități. Articolul examinează relația dintre etica profesională, standardele de accesibilitate și aplicarea practică a principiilor proiectării incluzive în Republica Moldova. Analiza este realizată pe baza documentelor legislative, a normativelor tehnice, a studiilor sociologice și a codurilor de etică relevante pentru accesibilitatea mediului construit. Rezultatele evidențiază existența unui decalaj semnificativ între prevederile legale privind accesibilitatea și implementarea acestora în practică. Deficiențele legate de amenajarea locurilor de parcare adaptate, a căilor de acces, a elementelor de orientare vizuală și a altor condiții de accesibilitate continuă să limiteze participarea socială a persoanelor cu dizabilități. Studiul arată că aceste dificultăți sunt determinate nu doar de aspecte tehnice ale proiectării, ci și de insuficienta valorificare a dimensiunilor etice și sociale în formarea profesională a arhitecților. Se argumentează că dezvoltarea educației profesionale și promovarea principiilor proiectării incluzive pot contribui la crearea unor medii construite accesibile, capabile să susțină incluziunea socială, participarea egală și respectarea demnității umane.*

Cuvinte-cheie: arhitectură incluzivă, accesibilitate, persoane cu dizabilități, etică profesională, responsabilitate socială, educație arhitecturală, legislație.

INTRODUCERE

În societatea contemporană, arhitectura depășește funcția sa tehnică și estetică, asumând un rol important în asigurarea calității vieții, siguranței și participării sociale a cetățenilor. Spațiile construite influențează în mod direct accesul persoanelor la educație, servicii publice, activități profesionale și culturale, motiv pentru care proiectarea mediului construit implică nu doar competențe tehnice, ci și responsabilități sociale și etice. În acest context, accesibilitatea devine un criteriu fundamental al calității arhitecturale și al respectării drepturilor omului.

Literatura de specialitate evidențiază faptul că profesia de arhitect este strâns legată de dimensiunea etică a intervenției asupra mediului construit. Deciziile de proiectare influențează posibilitățile de utilizare a spațiului de către diferite categorii de beneficiari și pot contribui atât la incluziunea, cât și la excluderea socială. Din această perspectivă, arhitectul își asumă o responsabilitate profesională care depășește realizarea funcțională și estetică a construcțiilor, implicând obligația de a crea medii accesibile, sigure și echitabile pentru toți utilizatorii (Wasserman et al., 2000).

Problematica accesibilității este deosebit de relevantă în raport cu persoanele cu dizabilități, pentru care caracteristicile mediului construit pot facilita sau limita exercitarea drepturilor fundamentale și participarea deplină la viața socială. În Republica Moldova, dreptul la accesibilitate este reglementat prin Legea nr. 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, care stabilește obligația adaptării clădirilor, infrastructurii și serviciilor astfel încât acestea să poată fi utilizate în condiții de egalitate de către toate persoanele, indiferent de particularitățile funcționale ale acestora (Republica Moldova, 2012).

Cu toate acestea, cercetările realizate în ultimii ani evidențiază existența unui decalaj semnificativ între prevederile normative și realitatea practică. Studiile privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități indică faptul că accesibilitatea mediului construit continuă să reprezinte o problemă majoră, numeroase clădiri și spații publice nefiind adaptate cerințelor prevăzute de legislație (Malcoci & Munteanu, 2017). În consecință, accesibilitatea nu poate fi interpretată exclusiv ca o cerință tehnică de proiectare, ci trebuie analizată și ca expresie a responsabilității sociale și etice a profesiei de arhitect.

Pornind de la aceste considerente, prezentul articol își propune să examineze relația dintre responsabilitatea profesională a arhitectului, cadrul normativ privind accesibilitatea și provocările implementării principiilor designului incluziv în Republica Moldova. Analiza urmărește să evidențieze importanța integrării dimensiunilor etice și sociale în formarea profesională a arhitecților și în practica arhitecturală contemporană.

MATERIALE ȘI METODE

Cercetarea are caracter teoretico-documentar și este fundamentată pe analiza critică a surselor normative, a studiilor sociologice și a literaturii de specialitate referitoare la accesibilitatea mediului construit și responsabilitatea profesională în arhitectură.

Materialul empiric analizat include acte legislative și documente normative relevante pentru domeniul accesibilității, printre care Legea nr. 60/2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și Codul practic CP C.01.02-2014 privind proiectarea clădirilor și construcțiilor cu asigurarea accesibilității pentru persoanele cu dizabilități (Republica Moldova, 2014, 2012). De asemenea, au fost examinate rapoarte instituționale și studii sociologice referitoare la gradul de accesibilitate a infrastructurii publice și la experiențele persoanelor cu dizabilități în raport cu mediul construit (Malcoci & Munteanu, 2017).

În plan teoretic, analiza s-a bazat pe lucrări consacrate eticii profesionale în arhitectură, care evidențiază rolul social al arhitectului și responsabilitatea acestuia față de interesul public (Wasserman et al., 2000), precum și pe contribuții privind educația orientată spre dezvoltarea competențelor profesionale și a responsabilității sociale în domeniul arhitecturii.

Metodele utilizate au inclus analiza documentară, analiza comparativă și interpretarea critică a surselor. Aceste metode au permis examinarea relației dintre exigențele normative, principiile etice ale profesiei și realitățile practice privind accesibilitatea mediului construit, precum și identificarea principalelor provocări existente în implementarea designului incluziv în Republica Moldova.

REZULTATELE CERCETĂRII

Responsabilitatea etică și socială a arhitectului

Profesia de arhitect depășește dimensiunea tehnică și estetică a proiectării, implicând o responsabilitate directă față de siguranța, accesibilitatea și calitatea vieții utilizatorilor spațiului construit. Fiecare decizie de proiectare influențează modul în care oamenii utilizează și experimentează mediul construit, motiv pentru care activitatea profesională a arhitectului are o pronunțată dimensiune etică și socială. În acest sens, codurile deontologice internaționale și naționale subliniază obligația arhitectului de a servi interesul public, de a respecta principiile siguranței și accesibilității și de a contribui la crearea unui mediu construit incluziv și echitabil (România, 2001).

Dimensiunea etică devine deosebit de importantă în contextul proiectării pentru diversitatea utilizatorilor. Arhitectura incluzivă presupune recunoașterea faptului că spațiile construite trebuie să răspundă nevoilor tuturor persoanelor, indiferent de vârstă, nivel de mobilitate sau particularități funcționale. Din această perspectivă, accesibilitatea nu reprezintă o opțiune suplimentară a proiectării, ci o condiție fundamentală a calității și responsabilității profesionale.

Această abordare este compatibilă cu conceptul competențelor prospective, care evidențiază necesitatea anticipării transformărilor sociale și a nevoilor viitoare ale comunităților. Potrivit lui Lungu (2021), competențele prospective presupun capacitatea profesioniștilor de a anticipa evoluțiile societale și de a adopta decizii responsabile în raport cu acestea. Aplicată domeniului arhitecturii, această perspectivă implică integrarea încă din faza de proiectare a principiilor accesibilității, incluziunii și sustenabilității sociale.

În practică, arhitecții se confruntă frecvent cu dileme legate de raportul dintre costurile investiționale și nivelul de accesibilitate oferit utilizatorilor. Implementarea soluțiilor de design universal poate presupune resurse suplimentare, însă perspectiva etică a profesiei impune prioritatea drepturilor fundamentale și a accesului egal la

spațiul construit. În consecință, accesibilitatea trebuie privită ca o investiție socială și nu exclusiv ca o cheltuială tehnică suplimentară.

Prin urmare, responsabilitatea profesională a arhitectului presupune integrarea simultană a exigențelor tehnice, a normelor deontologice și a responsabilității sociale. În această viziune, arhitectura devine nu doar un act de proiectare, ci și un instrument de promovare a incluziunii sociale și a respectării drepturilor omului.

Accesibilitatea mediului construit în Republica Moldova

Accesibilitatea mediului construit reprezintă una dintre condițiile esențiale ale participării sociale a persoanelor cu dizabilități. Deși cadrul legislativ al Republicii Moldova conține reglementări detaliate privind adaptarea clădirilor și spațiilor publice, rezultatele cercetărilor recente indică existența unor dificultăți semnificative în implementarea practică a acestor prevederi.

Datele prezentate de Asociația „Motivație” (2023) evidențiază faptul că numeroase persoane cu dizabilități continuă să întâmpine obstacole în accesarea instituțiilor și serviciilor publice. Frecvența redusă a utilizării anumitor spații comunitare reflectă existența unor bariere arhitecturale care limitează participarea deplină la viața socială.

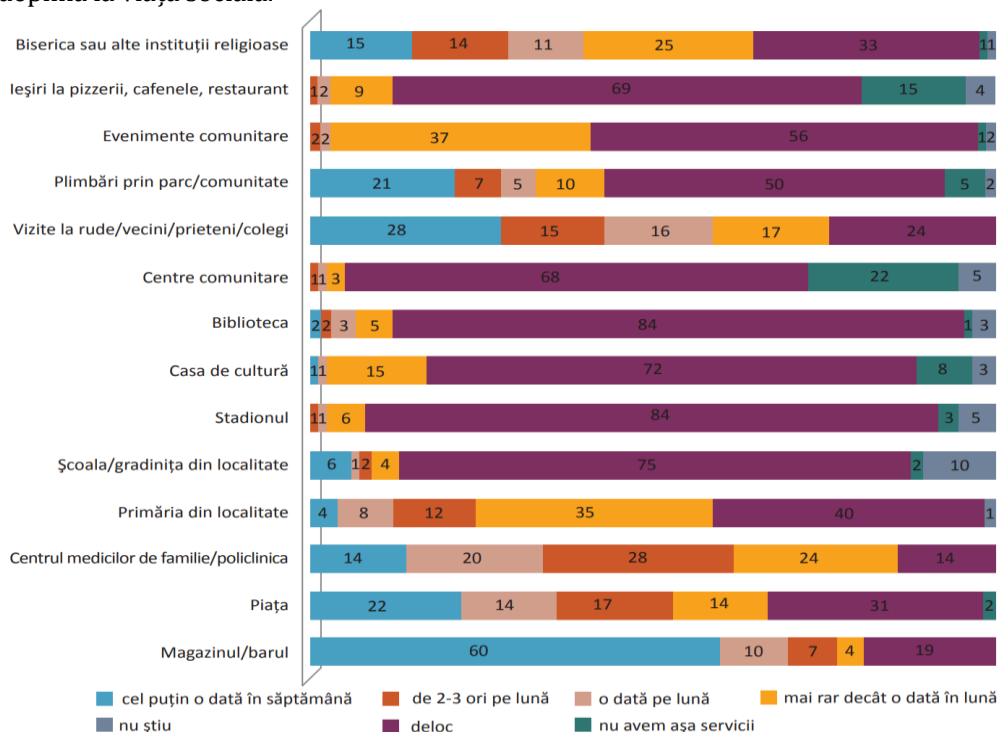

Figura 1. Frecventarea de către persoanele cu dizabilități a diferitor localuri din comunitate (%)

Rezultatele prezentate în figura 1 sugerează că accesibilitatea fizică a infrastructurii continuă să influențeze nivelul de participare socială al persoanelor cu dizabilități. Barierele identificate includ lipsa locurilor de parcare adaptate, accesul

dificil în clădiri, iluminarea insuficientă, absența marcajelor vizuale și existența unor elemente constructive care nu respectă standardele de accesibilitate.

Printre cele mai frecvente probleme semnalate se numără ușile cu lățime insuficientă pentru utilizatorii de scaune rulante, lipsa contrastelor vizuale necesare orientării persoanelor cu deficiențe de vedere și insuficiența sistemelor de semnalizare adaptate. Aceste deficiențe reduc autonomia beneficiarilor și limitează accesul efectiv la servicii publice și activități comunitare (Asociația „Motivație”, 2023).

Normele tehnice naționale prevăd cerințe explicite privind accesibilitatea clădirilor publice. Codul practic CP C.01.02-2014 stabilește standarde referitoare la căile de acces, grupurile sanitare, circulațiile interioare și alte elemente destinate utilizării de către persoanele cu dizabilități. De exemplu, documentul prevede adaptarea unui număr minim de grupuri sanitare pentru utilizatorii cu mobilitate redusă și respectarea unor parametri tehnici care să permită utilizarea independentă a acestora (Republica Moldova, 2014).

Cu toate acestea, analiza documentelor și a studiilor existente indică faptul că diferența dintre prevederile normative și aplicarea lor practică rămâne semnificativă. Această situație demonstrează că accesibilitatea nu poate fi redusă la existența unor reglementări juridice, ci depinde de asumarea efectivă a responsabilității profesionale și sociale de către actorii implicați în proiectarea, autorizarea și administrarea mediului construit.

DISCUȚII

Rezultatele analizei evidențiază existența unui decalaj semnificativ între cadrul normativ privind accesibilitatea și nivelul efectiv de implementare a acestuia în mediul construit din Republica Moldova. Deși legislația națională și normele tehnice conțin prevederi clare referitoare la adaptarea clădirilor și infrastructurii pentru persoanele cu dizabilități, cercetările sociologice și rapoartele de evaluare indică persistența unor bariere arhitecturale care limitează accesul la servicii și participarea socială (Malcoci & Munteanu, 2017).

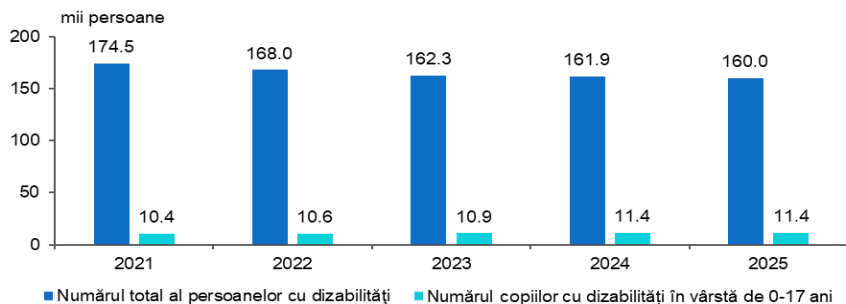

Figura 2. Numărul persoanelor recunoscute cu dizabilități în Republica Moldova, la 1 ianuarie

Importanța acestei problematici este amplificată de dimensiunea grupului social afectat. Datele statistice privind numărul persoanelor cu dizabilități demonstrează că accesibilitatea nu reprezintă o problemă marginală, ci una care vizează un segment semnificativ al populației. În aceste condiții, accesibilitatea mediului construit trebuie analizată nu doar din perspectiva conformității tehnice, ci și din perspectiva echității sociale și a respectării drepturilor fundamentale.

Raportul de evaluare și analiză tehnică elaborat de Ministerul Muncii și Protecției Sociale evidențiază multiple deficiențe privind accesul la servicii și utilizarea spațiilor publice, inclusiv lipsa locurilor de parcare adaptate, dificultăți de acces în clădiri și insuficiența elementelor de orientare și semnalizare pentru diferite categorii de utilizatori. Aceste constatări sugerează că existența unui cadru normativ favorabil nu garantează automat accesibilitatea reală a mediului construit.

O explicație posibilă a acestei situații poate fi identificată în modul de formare a profesioniștilor implicați în proiectarea și administrarea spațiului construit. Literatura de specialitate subliniază că educația universitară trebuie să depășească transmiterea competențelor tehnice și să includă dezvoltarea responsabilității sociale, a reflecției etice și a capacității de anticipare a impactului deciziilor profesionale asupra diferitelor categorii de beneficiari (Lungu, 2014a, 2014b, 2019, 2021).

Din această perspectivă, accesibilitatea poate fi interpretată ca rezultat al unei culturi profesionale orientate spre incluziune și responsabilitate socială. Atunci când principiile designului universal și ale eticii profesionale sunt integrate în procesul de formare și în practica arhitecturală, crește probabilitatea realizării unor spații care răspund diversității nevoilor umane și contribuie la participarea socială a tuturor cetățenilor.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că accesibilitatea mediului construit reprezintă o componentă esențială a responsabilității profesionale și sociale a arhitectului. Deși Republica Moldova dispune de un cadru legislativ și normativ care reglementează accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități, cercetările existente indică persistența unor dificultăți semnificative în implementarea practică a acestor prevederi.

Rezultatele analizate demonstrează existența unui decalaj între exigențele normative și realitatea mediului construit, reflectat prin bariere arhitecturale care limitează accesul persoanelor cu dizabilități la servicii, instituții și activități comunitare. În aceste condiții, accesibilitatea trebuie înțeleasă nu doar ca o cerință tehnică, ci ca o expresie a respectării drepturilor omului, a demnității și a egalității de șanse.

Totodată, studiul evidențiază importanța educației profesionale în formarea unei culturi arhitecturale orientate spre incluziune. Dezvoltarea competențelor etice, sociale și prospective în procesul de pregătire universitară poate contribui la consolidarea responsabilității profesionale și la integrarea principiilor designului universal în practica arhitecturală.

În concluzie, crearea unui mediu construit accesibil depinde atât de existența unor reglementări adecvate, cât și de capacitatea profesioniștilor de a transforma aceste cerințe în soluții concrete de proiectare. Consolidarea dimensiunii etice a profesiei și promovarea unei culturi a responsabilității sociale reprezintă condiții esențiale pentru dezvoltarea unor spații incluzive, capabile să asigure participarea deplină a tuturor membrilor societății.

BIBLIOGRAFIE

Asociația „MOTIVAȚIE” & AO Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. (2023). *Raport de evaluare și analiză tehnică a condițiilor de accesibilitate ale Ministerului Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova.*

CP C.01.02-2014. (2014). *Proiectarea clădirilor și construcțiilor cu asigurarea accesibilității pentru persoane cu dizabilități. Prevederi generale.*

Legea nr. 60 din 30 martie 2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. (2012). Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

Lungu, V. (2014a). Familia între valorile moral-spirituale și valorile economice. *Studia Universitatis Moldaviae*, 5(75), 56–60.

Lungu, V. (2014b). Valorile morale – scopuri fundamentale ale personalității. In *Educația morală a elevilor. Ghid metodologic* (pp. 41–52). UST. Liceul teoretic Orizont.

Lungu, V. (2019). Educația între prezent și viitor. În *Învățământ superior: Tradiții, valori, perspective*. Vol. 2, 27-28 septembrie 2019 (pp. 55–60). UST, 2019.

Lungu, V. (2021). Importance of developing the prospective competences among engineering students. *Proceedings of IASTEM International Conference Krakow, Poland*, 04th – 05th July, (pp. 4-11). IASTEM.

Lungu, V., Silistraru, N., & Antoci, D. (2021). Professional values and societal requirements as challenges in the formation of prospective skills among students. *International Journal of Advanced Research*, 9(10), 474–484.

Malcoci, L., & Munteanu, P. (2017). *Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități*. Arva Color.

Ordinul Arhitecților din România. (2001). *Codul deontologic al profesiei de arhitect*. Elaborat în conformitate cu Legea nr. 184/2001 privind organizarea și exercitarea profesiei de arhitect și cu Codul deontologic european pentru arhitecții care furnizează servicii de arhitectură (ACE-CAE).

Ungureanu, O. (2024, July 17). *Prețurile materialelor de construcții continuă să crească accelerat*. Constructiv.

Wasserman, B., Sullivan, P., & Palermo, G. (2000). *Ethics and the practice of architecture*. John Wiley & Sons.

COMMUNICATION AS A TOOL FOR ADDRESSING ENVIRONMENTAL PROBLEMS

КОММУНИКАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

COMUNICAREA CA INSTRUMENT DE SOLUȚIONARE A PROBLEMELOR DE MEDIU

Zinaida CHIURCCIU

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5230-7395>

Abstract. *In the current context of global environmental challenges, the importance of effective communication cannot be overstated. Water, soil, and air pollution, climate change, and waste accumulation require not only legislative measures but also the development of sustainable environmental behavior in society. Effective communication helps raise environmental awareness, shape ecological values, and increase public interest in an eco-friendly lifestyle. This article analyzes the main factors influencing the formation of environmental behavior among the population, the impact of social and psychological factors on information perception, and the role of information campaigns in transforming behavioral attitudes. Examples of successful campaigns demonstrate how communication contributes to sustainable development and environmental care.*

Keywords: *environmental communication, sustainable behavior, information campaigns, public awareness, social influence.*

Аннотация. *В современных условиях глобальных экологических вызовов важность эффективной коммуникации невозможно переоценить. Загрязнение воды, почвы и воздуха, изменение климата и накопление отходов требуют не только законодательных мер, но и формирования устойчивого экологического поведения общества. Эффективная коммуникация способствует повышению экологической осведомлённости, формированию экологических ценностей и росту интереса населения к экологичному образу жизни. В статье анализируются основные факторы формирования экологического поведения населения, влияние социальных и психологических факторов на восприятие информации, а также рассматривается роль информационных кампаний в трансформации поведенческих установок. Примеры успешных кампаний демонстрируют, что грамотно выстроенная коммуникация способствует укреплению социальной ответственности, вовлечению общества в решение экологических проблем и формированию долгосрочных устойчивых моделей поведения.*

Ключевые слова: *экологическая коммуникация, устойчивое поведение, информационные кампании, общественная осведомлённость, социальное влияние.*

Rezumat. *În contextul actual al provocărilor ecologice globale, importanța unei comunicări eficiente devine din ce în ce mai evidentă. Poluarea apei, a solului și a aerului, schimbările climatice și acumularea deșeurilor necesită nu doar măsuri legislative și tehnologice, ci și formarea unui comportament ecologic responsabil la nivelul societății. Comunicarea eficientă contribuie la creșterea gradului de conștientizare a problemelor de mediu, la dezvoltarea valorilor ecologice și la stimularea interesului populației pentru un*

mod de viață sustenabil. Articolul analizează principalii factori care influențează formarea comportamentului ecologic al populației, impactul factorilor sociali și psihologici asupra percepției informației și rolul campaniilor informaționale în transformarea atitudinilor și comportamentelor. Exemplele de bune practici demonstrează că o comunicare bine structurată contribuie la consolidarea responsabilității sociale, la implicarea cetățenilor în soluționarea problemelor de mediu și la promovarea dezvoltării durabile.

Cuvinte-cheie: comunicare ecologică, comportament sustenabil, campanii informaționale, conștientizare publică, influență socială.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях современных глобальных экологических вызовов проблема формирования экологически ответственного поведения приобретает особую актуальность. Загрязнение воды, почвы и атмосферного воздуха, изменение климата, сокращение биоразнообразия и накопление отходов представляют серьезную угрозу устойчивому развитию общества и качеству жизни населения. Решение этих проблем требует не только совершенствования законодательных механизмов и внедрения экологически безопасных технологий, но и повышения уровня экологического сознания и ответственности граждан.

Важную роль в этом процессе играет коммуникация как механизм передачи знаний, ценностей, социальных норм и моделей поведения. Посредством коммуникации формируются представления человека об окружающей среде, экологических рисках и способах участия в решении экологических проблем. В научной литературе коммуникация рассматривается как процесс социального взаимодействия, обеспечивающий обмен информацией, координацию действий и формирование коллективных представлений (Lungu, 2019; Golubițchi & Lungu, 2020). Эффективная коммуникация способствует не только распространению экологических знаний, но и развитию социальной ответственности, вовлечению населения в экологические инициативы и формированию устойчивых моделей поведения.

Особое значение в экологическом контексте приобретает экологическая коммуникация, которая направлена на повышение осведомлённости общества о состоянии окружающей среды и формирование готовности к экологически ответственным действиям. Через информационные кампании, образовательные программы, средства массовой информации и цифровые платформы общество получает возможность не только узнавать о существующих экологических проблемах, но и осознавать личную ответственность за их решение. Исследования показывают, что эффективность экологической коммуникации определяется не только содержанием передаваемой информации, но и социальными и психологическими факторами её восприятия, такими как ценности, установки, уровень доверия к источникам информации и особенности социальной среды (Lungu, 2007; Lungu, 2014).

Современные экологические проблемы наглядно демонстрируют необходимость формирования экологической культуры и устойчивого поведения населения. Согласно данным международных организаций, ухудшение качества водных ресурсов, деградация почв, загрязнение атмосферного воздуха и сокращение биологического разнообразия продолжают оставаться одними из наиболее серьёзных вызовов XXI века (FAO,

2014; UNESCO, 2024; Cartea Roşie a Republicii Moldova, 2015). В этих условиях коммуникация становится важным инструментом общественной мобилизации, способствующим распространению экологических знаний, изменению поведенческих установок и развитию экологической ответственности.

Цель настоящей статьи состоит в анализе роли коммуникации в формировании экологически ответственного поведения населения и в выявлении основных социальных и психологических факторов, влияющих на восприятие экологической информации. Особое внимание уделяется значению информационных кампаний как инструмента повышения общественной осведомлённости и вовлечения граждан в решение экологических проблем.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Настоящее исследование носит теоретико-аналитический характер и основано на изучении научной литературы, международных экологических докладов, нормативных документов и современных исследований, посвящённых экологической коммуникации и формированию экологически ответственного поведения населения. В качестве исследовательского материала были использованы научные публикации в области экологии, психологии, социальной психологии, коммуникационных наук и устойчивого развития.

В процессе исследования были проанализированы современные теоретические подходы к пониманию экологической коммуникации, её функций и механизмов воздействия на общественное сознание и поведение. Особое внимание уделялось исследованиям, рассматривающим роль социальных и психологических факторов в восприятии экологической информации, а также влиянию информационных кампаний на формирование экологических установок и моделей поведения.

Методологическую основу исследования составили анализ научных источников, сравнительный анализ теоретических концепций и метод теоретического обобщения. Анализ научной литературы позволил выявить основные направления изучения экологической коммуникации и определить её значение в решении современных экологических проблем. Сравнительный анализ был использован для сопоставления различных подходов к формированию экологического поведения и оценке эффективности коммуникационных стратегий. Метод теоретического обобщения обеспечил интеграцию полученных данных в единое концептуальное представление о роли коммуникации в развитии экологической ответственности общества.

Дополнительно были рассмотрены примеры экологических информационных кампаний, реализованных на международном и национальном уровнях, что позволило проиллюстрировать практические механизмы влияния коммуникации на повышение экологической осведомлённости населения и вовлечение граждан в природоохранную деятельность.

Исследование направлено на выявление роли коммуникации как инструмента формирования экологического сознания и экологически ответственного поведения, а также на определение основных факторов,

обеспечивающих эффективность коммуникационных стратегий в условиях современных экологических вызовов.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Понятие экологической информационной коммуникации

Коммуникация представляет собой процесс передачи, восприятия и интерпретации информации между участниками социального взаимодействия. В экологическом контексте коммуникация выполняет важную функцию распространения знаний об экологических проблемах и формирования общественной ответственности за состояние окружающей среды.

Экологическая информационная коммуникация представляет собой процесс передачи экологически значимой информации, направленный на повышение осведомлённости населения, развитие экологического сознания и формирование экологически ответственного поведения. Одним из основных инструментов такой коммуникации выступают экологические информационные кампании, которые могут реализовываться в форме социальной рекламы, публичных лекций, образовательных мероприятий, общественных акций и цифровых информационных проектов.

Современные каналы экологической коммуникации отличаются значительным разнообразием. К ним относятся система образования, средства массовой информации, телевидение, интернет-платформы и социальные сети. Использование данных каналов позволяет охватывать различные группы населения и оказывать влияние на формирование экологических установок и моделей поведения.

По мнению Шарковой, экологическая коммуникация обеспечивает обмен экологической информацией между различными социальными группами, способствует экологизации личности и общества, а также создаёт условия для распространения экологического опыта и практик (Шаркова, 2014).

В современных условиях особую актуальность приобретает проблема трансформации поведенческих моделей населения. Повседневные практики, связанные с потреблением ресурсов, использованием воды, обращением с отходами и отношением к окружающей среде, оказывают существенное влияние на эффективность мер по улучшению экологической ситуации. В связи с этим экологическая коммуникация рассматривается как один из важных инструментов формирования экологически ответственного поведения и повышения уровня экологической культуры общества.

Факторы формирования экологического поведения

Экологическое поведение формируется под воздействием комплекса взаимосвязанных факторов, среди которых особое значение имеют ценностные ориентации личности, уровень экологической осведомлённости, чувство личной ответственности и особенности социальной среды.

Исследования показывают, что нравственные убеждения играют важную роль в регуляции поведения человека, а развитие ценностей способно оказывать влияние на его повседневные привычки и жизненные установки (Lungu, Crețu, Munteanu & Sadovei, 2025). В экологической сфере это означает, что продвижение идей устойчивого развития и экологической ответственности

способствует изменению отношения к экологическим проблемам и формированию экологически ориентированного образа жизни.

Согласно данным Rahma и Wantini (2024), существенное значение для изменения поведения имеют трансформация восприятия ситуации и углубление понимания экологической проблематики. Данный процесс требует времени, систематического информирования и последовательного коммуникационного воздействия.

Важным механизмом формирования экологически ответственного поведения выступают образовательные программы, семинары, тренинги и просветительские мероприятия. Они не только расширяют знания о состоянии окружающей среды, но и способствуют развитию практических навыков экологически безопасного поведения. Постепенное внедрение экологических знаний в повседневную деятельность способствует закреплению устойчивых моделей поведения и повышению экологической ответственности населения.

Формирование экологического поведения тесно связано с концепцией устойчивого развития. Изменение ценностей, установок и привычек отдельных людей оказывает влияние на общество в целом и способствует достижению долгосрочных целей, направленных на сохранение природных ресурсов, защиту окружающей среды и обеспечение устойчивого будущего.

Факторы, влияющие на эффективность экологических кампаний

Эффективность экологических кампаний во многом зависит от особенностей коммуникационного воздействия на целевую аудиторию. Информационные сообщения должны быть доступными, понятными и ориентированными на формирование позитивной мотивации к экологически ответственному поведению. Избыточно сложная информация или сообщения, основанные исключительно на запугивании, как правило, оказываются менее эффективными в долгосрочной перспективе.

Использование положительных стимулов, визуальных образов, конкретных примеров и практических рекомендаций способствует формированию внутренней мотивации и закреплению экологически ответственных привычек. Важное значение имеет акцентирование внимания на том, что экологически ответственное поведение связано не только с выполнением общественного долга, но и с сохранением здоровья, повышением качества жизни и рациональным использованием материальных ресурсов.

Для оценки эффективности экологических кампаний используются различные показатели, среди которых уровень экологической осведомлённости населения, результаты поведенческих опросов, степень участия граждан в экологических инициативах и данные о снижении негативного воздействия на окружающую среду. Анализ таких показателей позволяет совершенствовать коммуникационные стратегии и повышать результативность последующих информационных кампаний.

Таким образом, экологическая коммуникация выступает важным инструментом реализации принципов устойчивого развития. Посредством целенаправленного информирования и просвещения населения формируется понимание не только личных преимуществ экологически ответственного

поведения, но и его значения для сохранения окружающей среды и благополучия будущих поколений.

Практические примеры

По мнению Шаблина, взаимодействие человека и природы носит естественный характер и может рассматриваться как позитивное при условии сохранения экологического равновесия (Шаблин, 2022). В этой связи важной задачей экологической коммуникации является вовлечение населения в природоохранную деятельность и формирование ответственного отношения к окружающей среде.

Практический опыт показывает, что демонстрация личной и экономической выгоды экологически устойчивых практик способствует повышению готовности населения к изменению поведенческих установок. Одним из наиболее успешных примеров являются депозитно-залоговые системы возврата упаковки (Deposit Return Systems – DRS). Исследования свидетельствуют о том, что в странах, где данные системы внедрены в полном объёме, уровень возврата пластиковых бутылок и алюминиевых банок нередко превышает 85 %. Полученные результаты подтверждают, что экономические стимулы и доступность инфраструктуры существенно влияют на вовлечённость граждан в процессы раздельного сбора отходов (Assessment of Factors Influencing Indonesian Residents' Intention to Use a Deposit–Refund Scheme for PET Bottle Waste, 2023; Social Evaluation of a Deposit and Refund System Pilot Project for Polyethylene Terephthalate Packaging, 2024; Sidorczuk-Pietraszko et al., 2025).

Показательным примером экологической политики является программа EcoVoucher, реализуемая в Республике Молдова. Программа предусматривает замену устаревшей бытовой техники на энергоэффективную с предоставлением ваучеров стоимостью до 6 000 леев. Согласно официальным данным, в 2025 году благодаря участию более 25 000 семей суммарная экономия электроэнергии и финансовых ресурсов составила около 20 млн леев. Полученные результаты демонстрируют высокую эффективность сочетания информационной поддержки и экономического стимулирования экологически ответственного поведения (Moldpres, 2026).

Приведённые примеры свидетельствуют о том, что целенаправленная коммуникация и информирование населения о преимуществах устойчивых практик способны повышать уровень общественной вовлечённости и способствовать распространению экологически ответственного поведения.

Особая роль в формировании экологической культуры принадлежит образовательным учреждениям, прежде всего университетам. Высшее образование обеспечивает не только передачу знаний об экологических проблемах, но и развитие экологической ответственности, критического мышления и готовности участвовать в решении актуальных экологических задач (Hussain et al., 2025).

Кроме образовательной функции, университеты активно участвуют в научных исследованиях, реализации экологических проектов и международных инициативах в области устойчивого развития. Тем самым они способствуют укреплению связи между образованием, наукой и практической

природоохранной деятельностью, выступая важным фактором формирования экологической культуры современного общества (Veres et al., 2025).

ОБСУЖДЕНИЕ

Результаты проведённого анализа подтверждают, что экологическая коммуникация является важным механизмом формирования экологического сознания и экологически ответственного поведения населения. Её эффективность определяется не только объёмом распространяемой информации, но и способностью влиять на ценности, установки и повседневные практики людей. В условиях современных экологических вызовов коммуникация выступает связующим звеном между экологическими знаниями и практическими действиями, направленными на сохранение окружающей среды.

Полученные данные свидетельствуют о том, что информационные и образовательные инициативы способствуют повышению уровня экологической осведомлённости и формированию более ответственного отношения к природным ресурсам. Особую роль в данном процессе играют образовательные учреждения, средства массовой информации и цифровые платформы, которые обеспечивают доступность экологической информации и создают условия для её широкого распространения.

Анализ практических примеров показывает, что наибольшей эффективностью обладают коммуникационные стратегии, сочетающие информационное воздействие с конкретными социальными и экономическими стимулами. Экологические инициативы воспринимаются населением более позитивно в тех случаях, когда их результаты связаны не только с сохранением окружающей среды, но и с улучшением качества жизни, укреплением здоровья или получением экономической выгоды. Это свидетельствует о необходимости учитывать мотивационные механизмы поведения при разработке экологических кампаний.

Вместе с тем результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что экологическая коммуникация должна выходить за рамки простого информирования о существующих проблемах. Для достижения устойчивых изменений необходимо формирование у населения чувства личной ответственности и понимания собственной роли в решении экологических вопросов. Предоставление практических рекомендаций, демонстрация успешных примеров и вовлечение граждан в экологические инициативы способствуют закреплению экологически ответственного поведения и развитию культуры устойчивого развития.

Таким образом, экологическая коммуникация представляет собой не только средство распространения информации, но и важный социальный инструмент, способствующий формированию экологической культуры, развитию общественной ответственности и продвижению принципов устойчивого развития.

ВЫВОДЫ

Проведённый анализ подтверждает, что экологическая коммуникация является важным инструментом формирования экологического сознания и

экологически ответственного поведения населения. В условиях обострения экологических проблем и необходимости обеспечения устойчивого развития коммуникация способствует распространению экологических знаний, формированию ценностей и развитию социальной ответственности по отношению к окружающей среде.

Результаты исследования показывают, что эффективность экологических инициатив во многом зависит от качества коммуникационных стратегий, их доступности, практической направленности и способности учитывать мотивационные механизмы поведения людей. Практические примеры, такие как депозитно-залоговые системы возврата упаковки и программа EcoVoucher, демонстрируют, что сочетание информационного воздействия с экономическими стимулами способствует повышению вовлечённости населения и распространению устойчивых моделей поведения.

Установлено, что экологическая коммуникация выполняет не только информационную, но и образовательную, мотивационную и социально-регулирующую функции. Она способствует переходу от осознания экологических проблем к практическим действиям, направленным на сохранение природных ресурсов и улучшение качества окружающей среды.

Таким образом, эффективная экологическая коммуникация выступает одним из важных факторов реализации принципов устойчивого развития и формирования экологической культуры общества. Полученные результаты подтверждают необходимость дальнейшего совершенствования коммуникационных стратегий и их более активной интеграции в образовательную, информационную и общественную политику.

БИБЛИОГРАФИЯ

Assessment of factors influencing Indonesian residents' intention to use a deposit-refund scheme for PET bottle waste. (2023). *Case Studies in Chemical and Environmental Engineering*, 8, 100061. <https://doi.org/10.1016/j.cscee.2023.100061>

Cartea Roşie a Republicii Moldova. (2015). G. Duca, L. Chirică, I. Toderaş & A. Teleuţă (Eds.) (3rd ed.). Ştiinţa.

FAO. (2014). *Status of the world's soil resources: Technical summary*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Golubiţchi, S., & Lungu, V. (2020). Competenţa de comunicare în contextul comunicării didactice. În *Orientări axiologice ale constructivismului în educaţia modernă: Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională* (pp. 60–65).

Hussain, S., Mahmud, F., Nawanir, G., Muhamad Tamyaz, P. F., & Abdul Wahab, N. (2025). Shaping environmental citizenship in universities through social responsibility, identification, and attitude. *Discover Education*, 4, Article 514. <https://doi.org/10.1007/s44217-025-00943-3>

Inspectoratul pentru Protecţia Mediului. (2025). *Anuarul IPM-2024: Protecţia mediului în Republica Moldova*. Inspectoratul pentru Protecţia Mediului.

Lungu, V. (2007). Rolul comunicării asertive în asigurarea unui climat instituţional favorabil. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe ale Educaţiei)*, 5, 276–279.

Lungu, V. (2014). Moralitatea – dimensiune a personalităţii. *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Ştiinţe ale Educaţiei*, 9(79), 18–24.

Lungu, V. (2019). Rolul comunicării interculturale într-o societate europeană. În *Învățământ superior: Tradiții, valori, perspective. Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională* (Vol. 2, pp. 50–55).

Lungu, V. (2021). Challenges of society in the 21st century. *Acta et Commentationes. Sciences of Education*, 24(2), 76–82. <https://doi.org/10.36120/2587-3636.v24i2.76-82>

Lungu, V., Crețu, L., Munteanu, T., & Sadovei, L. (2025). The place of social and moral values in the high school curriculum from the Republic of Moldova. *Jurnal Ilmiah Ilmu Terapan Universitas Jambi*, 9(1), 87–103. <https://doi.org/10.22437/jiituj.v9i1.38082>

Melnic, R., & Secieru, S. (2023). *Climate change: A problem of the century, including food security*. Technical University of Moldova.

Moldpres. (2026). Програма EcoVoucher: экономия около 20 млн леев в 2025 году для семей, получивших новую бытовую технику.

Rahma, A., & Wantini, W. (2024). Human behavior in social context. *Jurnal Impresi Indonesia*, 3(6).

Sidorczuk-Pietraszko, E., Piontek, W., & Larsson, A. (2025). The potential of deposit refund systems in closing the plastic beverage bottle loop: A review. *Resources, Conservation and Recycling*, 212, 107962. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2024.107962>

Social evaluation of a deposit and refund system pilot project for polyethylene terephthalate packaging. (2024). *Environmental Challenges*, 17, 100894. <https://doi.org/10.1016/j.envc.2024.100894>

UNESCO. (2024). *Water for prosperity and peace: The United Nations world water development report 2024*. UNESCO.

Veres, C., Tănase, M., Bacos, I. B., & Kardos, M. (2025). Sustainable universities: A bibliometric and thematic analysis in higher education. *Sustainability*, 17(5), 1817. <https://doi.org/10.3390/su17051817>

Шаблин, П. А. (2022). Загрязнение окружающей среды: особенности и перспективы. *Социально-гуманитарное обозрение*, 66. <https://cyberleninka.ru/article/n/zagryaznenie-okruzhayuschey-sredy-osobennosti-i-perspektivy>

Шаркова, Е. А. (2014). Экологическая журналистика: природа источников экологической информации. *Гуманитарные науки*, 1–16.

DEVELOPMENT OF EDUCATION AND HUMANISTIC SCIENCES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

DEZVOLTAREA ȘTIINȚELOR EDUCAȚIEI ȘI UMANISTICE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

<https://doi.org/10.54481/pcss2026.64>

UDC 378.091.12:159.923

THE ROLE OF SELF-ORGANIZATION IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS

ROLUL AUTOORGANIZĂRII ÎN DEZVOLTAREA PROFESIONALĂ A VIITORILOR CADRE DIDACTICE

Svitlana BARDA

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Pedagogical Education and Humanities, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council, Kremenchuk city, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9935-3433>

Tetiana PAVLOVA

Head of the Department of Primary and Technological Education, Assistant Professor of the Department of Pedagogical Education and Humanities, Communal Institution of Higher Education «Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of the Poltava Regional Council, Kremenchuk city, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7178-3573>

Abstract. *This article examines self-organization as a determining factor in the professional development of future teachers in the context of the modernization of the education system and the growing demands placed on teachers' professional competence. The relevance of developing self-organization skills in the process of professional training of future teachers is substantiated. Scientific approaches to the interpretation of the concept of "self-organization" are analyzed, and its essence is interpreted as an integrative personal quality that ensures the effective management of an individual's activities, behavior, and internal resources. The emotional, cognitive, and behavioral aspects of self-organization are highlighted, and their role in the professional development of future teachers is revealed. Particular attention is paid to the importance of emotional regulation, self-control, self-discipline, planning, and reflection in teachers' professional activities. It is concluded that the development of self-organization is a necessary condition for professional maturity, competitiveness, and future teachers' readiness for effective professional practice.*

Keywords: *self-organization, professional development, future teacher, self-discipline, emotional regulation.*

Rezumat. *Articolul examinează autoorganizarea ca factor determinant al dezvoltării profesionale a viitoarelor cadre didactice în contextul modernizării sistemului educațional și al creșterii exigențelor față de competența profesională a profesorilor. Este argumentată relevanța dezvoltării competențelor de autoorganizare în procesul de formare profesională a viitorilor pedagogi. Sunt analizate abordările științifice privind interpretarea conceptului de „autoorganizare”, iar esența acestuia este definită ca o calitate integrativă a*

personalității, care asigură gestionarea eficientă a activităților, comportamentului și resurselor interne ale individului. Sunt evidențiate dimensiunile emoțională, cognitivă și comportamentală ale autoorganizării, precum și rolul acestora în dezvoltarea profesională a viitoarelor cadre didactice. O atenție deosebită este acordată importanței reglării emoționale, autocontrolului, autodisciplinei, planificării și reflecției în activitatea profesională a profesorului. Se concluzionează că dezvoltarea autoorganizării reprezintă o condiție necesară pentru maturitatea profesională, competitivitatea și pregătirea viitoarelor cadre didactice pentru exercitarea eficientă a profesiei.

Cuvinte-cheie: *autoorganizare; dezvoltare profesională; viitor cadru didactic; autodisciplină; reglare emoțională.*

The modern system of teacher education operates under conditions of constant change caused by educational reforms, the introduction of a competency-based approach, and a focus on the continuous professional development of teachers. Educational transformations highlight the need to train a new type of teacher—a specialist who is capable not only of reproducing acquired experience, but also of actively shaping their own professional practice, adapting to change, and responding to contemporary social demands.

Under these conditions, the importance of future teachers' personal qualities is increasing significantly, among which self-organization occupies a central place, as it ensures the effectiveness of educational, professional, and self-directed learning activities (Kremen, 2003).

The professional activity of a teacher is characterized by multifunctionality, a high level of social responsibility, and the need to make independent decisions in complex and often unpredictable pedagogical situations. Teachers must simultaneously perform instructional, educational, communicative, organizational, and reflective functions, which requires a high degree of internal organization and the ability to manage their own activities effectively. Future teachers must be able to plan their time rationally, set priorities, and regulate their emotional states and behavior, which necessitates the purposeful development of self-organization skills during their professional training in higher education institutions (Ziaziun, 2004).

In scientific literature, the concept of "self-organization" is interpreted as the independent organization of an individual's activities and behavior, as well as a process through which the organization of a complex dynamic system is created, reproduced, or improved (Busel, 2005, p. 1290). In this sense, the future teacher's personality may be viewed as an open system capable of self-regulation, adaptation to changes in the educational environment, and continuous self-development. Self-organization, in this context, functions as an internal mechanism for professional activity and personal growth.

From a pedagogical perspective, self-organization is defined as the ability to independently and consciously determine the goals of one's own activity and life, mobilize internal resources, and utilize opportunities provided by the external environment to achieve them (Isaienko et al., 2019, p. 361). This approach emphasizes the subjective position of the future teacher, their responsibility for the results of their own activities, and their readiness to actively engage in professional development. In

this context, self-organization is viewed not as a spontaneous quality, but as a purposefully developed ability.

The structure of self-organization in future teachers includes emotional, cognitive, and behavioral aspects, the interaction of which ensures the integrity and effectiveness of professional activity. The emotional aspect is associated with the ability to recognize, regulate, and control one's emotional states while maintaining psychological balance in the context of pedagogical interaction. For the teaching profession, which involves constant emotional demands, this ability is of particular importance. Well-developed emotional self-organization enables future teachers to avoid impulsive reactions, reduce stress levels, and maintain constructive professional communication.

According to D. Goleman, the ability to regulate emotions is a key component of emotional intelligence and an important factor in professional success, adaptability, and psychological well-being (Goleman, 2020). In teaching practice, it contributes to creating a positive emotional climate, improving the quality of pedagogical interaction, and preventing professional burnout.

An important manifestation of emotional self-organization is self-control, which is defined as the ability to maintain effective performance under conditions that may disrupt activity and affect an individual's emotional state. Self-control is regarded as an indicator of emotional and social maturity, ensuring the stability of a teacher's professional behavior and their ability to act effectively under pedagogical stress (Shapar, 2007, p. 445).

The cognitive aspect of self-organization encompasses a future teacher's ability to consciously plan activities, set priorities, anticipate outcomes, analyze information, and engage in reflection. In the process of professional training, cognitive self-organization manifests itself in the ability to independently organize learning activities, analyze one's own professional experience, and adjust professional development strategies in accordance with established goals.

The behavioral aspect of self-organization is related to controlling one's own behavior and directing activities toward the achievement of set objectives. A central element of this aspect is self-discipline, defined as the ability to subordinate one's actions to established requirements, norms, and professional standards (Busel, 2005, p. 1288). For future teachers, self-discipline constitutes the foundation of a responsible attitude toward learning, teaching practice, and adherence to the ethical standards of the profession.

A well-developed capacity for self-organization ensures the effective achievement of professionally significant goals and involves systematic planning, monitoring, and evaluation of one's own activities. Future teachers with a high level of self-organization are able to focus on long-term professional development goals, develop individual action strategies, adjust their professional behavior in a timely manner, and successfully overcome the challenges associated with professional growth.

Thus, self-organization is one of the key integrative qualities of a future teacher's personality, directly influencing the effectiveness of professional development and readiness for pedagogical activity in the context of contemporary educational transformations. The development of self-organization skills ensures the

conscious management of one's activities, behavior, and internal resources, which is a necessary condition for professional maturity.

In the process of professional training, self-organization manifests itself through the ability to set goals, plan, self-regulate, and reflect, enabling future teachers to effectively combine educational, practical, and self-directed learning activities. The analysis confirms that the emotional, cognitive, and behavioral aspects of self-organization are closely interconnected and largely determine the level of professional readiness of future teachers. Well-developed emotional self-organization contributes to maintaining psychological balance, increasing stress resistance, and reducing the risk of professional burnout, which is particularly important in the teaching profession.

The cognitive aspect of self-organization ensures the future teacher's ability to consciously plan professional development, anticipate the outcomes of their activities, and adjust their actions through reflection. The behavioral aspect, in turn, determines the level of self-discipline, responsibility, and adherence to professional standards, thereby forming a reliable foundation for stable and effective pedagogical practice.

Thus, self-organization appears not only as an individual personality characteristic but also as a professionally significant quality of future teachers, the development of which should be carried out systematically and purposefully within the educational process of higher pedagogical institutions. Creating conditions for the development of self-organization among students, particularly through their involvement in independent, project-based, and reflective activities, will contribute to improving the quality of professional training and enhancing the competitiveness of future teachers.

BIBLIOGRAPHY

Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Comprehensive explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. Kyiv; Irpin, Ukraine: VTF "Perun". Retrieved from <https://archive.org/details/velykyislovnnyk>

Goleman, D. (2020). *Emotional intelligence* (S. L. Humetska, Trans.). Kharkiv, Ukraine: Vivat. (Original work published 1995).

Isaienko, V. M., Ridei, N. M., Navrotska, D. V., Bohutskyi, Yu. P., & Ulishchenko, A. B. (2019). *Synergetic pedagogy*. Kherson, Ukraine: OLDI-PLUS.

Kremen, V. H. (2003). *Philosophy of education in the 21st century*. Uriadovyi Kurier, (23), 7–10.

Shapar, V. B. (2007). *Modern explanatory dictionary of psychology*. Kharkiv, Ukraine: Prapor. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf

Ziazun, I. A., Kramushchenko, L. V., & Kryvonos, I. F. (2004). *Pedagogical mastery*. Kyiv, Ukraine: Vyshcha Shkola.

INTERPLAY OF DIGITAL COMPETENCE, DIGITAL SOCIALIZATION AND DIGITAL BURNOUT: THE MEDIATING ROLE OF SELF-REGULATION IN AI-BASED LEARNING AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS IN A DEVELOPING COUNTRY

INTERACȚIUNEA DINTRE COMPETENȚA DIGITALĂ, SOCIALIZAREA DIGITALĂ ȘI EPUIZAREA DIGITALĂ: ROLUL MEDIATOR AL AUTOREGLĂRII ÎN ÎNVĂȚAREA BAZATĂ PE INTELIGENȚĂ ARTIFICIALĂ ÎN RÂNDUL ELEVILOR DE LICEU DINTR-O ȚARĂ ÎN CURS DE DEZVOLTARE

Yumna ALI

PhD candidate of Psychology, Faculty of Psychology, Hazara University, Pakistan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5364-5238>

Syed Mubashar Iqbal SHAH

Sports Education Director, Punjab Sports Board, Pakistan

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5257-4818>

Abstract. Aim: *This study examines the relationships among digital competence, digital socialization, and digital burnout among high school students in Pakistan, a developing country where information technology infrastructure is still undergoing significant development. It also investigates the mediating role of self-regulation in AI-assisted learning in the relationship between digital competence and digital burnout.*

Methods: *A cross-sectional correlational design was employed using purposive sampling. The sample consisted of 310 high school students from four provinces of Pakistan. Data were collected through paper-based questionnaires administered in five district schools located in the metropolitan city of Lahore. The study was conducted in accordance with the STROBE guidelines. Validated instruments were used, including the Digital Competence Scale (Fernandez-Bringas et al., 2022), Digital Socialization Scale (Khalid et al., 2025), Digital Burnout Scale (Zhao et al., 2026), and the Self-Regulation for AI-Based Learning Scale (Yurt, 2025). Both descriptive and inferential statistical analyses were performed. Pearson correlation, multiple regression analysis, Hayes' PROCESS macro for mediation analysis, and independent-samples t-tests were applied.*

Results: *Pearson correlation analysis revealed significant associations among digital competence, digital socialization, and digital burnout. Mediation analysis conducted using Hayes' PROCESS macro indicated that self-regulation in AI-assisted learning significantly mediates the relationship between digital competence and digital burnout. Multiple regression analysis demonstrated that both digital competence and digital socialization are significant predictors of digital burnout among high school students. Furthermore, the results of independent-samples t-tests showed that female students reported higher levels of digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation in AI-assisted learning than their male counterparts.*

Conclusions: *The findings highlight the complex relationship between digital engagement and psychological outcomes among adolescents in an emerging digital context. The mediating role of self-regulation in AI-assisted learning suggests that effective self-regulatory strategies may help mitigate the negative effects associated with intensive digital engagement and promote more balanced educational experiences.*

Keywords: digital competence; digital burnout; digital socialization; AI-assisted learning; self-regulation; high school students; Pakistan.

Rezumat. Scop: Studiul examinează relațiile dintre competența digitală, socializarea digitală și epuizarea digitală în rândul elevilor de liceu din Pakistan, o țară în curs de dezvoltare în care infrastructura tehnologiilor informaționale se află încă în proces de consolidare. Totodată, cercetarea investighează rolul mediator al autoreglării în învățarea asistată de inteligența artificială (AI) în relația dintre competența digitală și epuizarea digitală.

Metode: Cercetarea a utilizat un design corelațional transversal și o procedură de eșantionare intenționată. Eșantionul a inclus 310 elevi de liceu din patru provincii ale Pakistanului. Datele au fost colectate prin intermediul unor chestionare administrate în format tipărit în cinci școli districtuale din orașul Lahore. Studiul a fost realizat în conformitate cu recomandările STROBE. Au fost utilizate instrumente validate: Digital Competence Scale (Fernandez-Bringas et al., 2022), Digital Socialization Scale (Khalid et al., 2025), Digital Burnout Scale (Zhao et al., 2026) și Self-Regulation for AI-Based Learning Scale (Yurt, 2025). Analiza datelor a inclus statistici descriptive și inferențiale, fiind aplicate coeficientul de corelație Pearson, analiza de regresie multiplă, macrocomanda PROCESS a lui Hayes pentru analiza de mediere și testul t pentru eșantioane independente.

Rezultate: Analiza corelațională a evidențiat asocieri semnificative între competența digitală, socializarea digitală și epuizarea digitală. Rezultatele analizei de mediere au arătat că autoreglarea în învățarea asistată de inteligența artificială mediază semnificativ relația dintre competența digitală și epuizarea digitală. Analiza de regresie multiplă a indicat că atât competența digitală, cât și socializarea digitală constituie predictorii semnificativi ai epuizării digitale în rândul elevilor de liceu. De asemenea, rezultatele testului t au arătat că elevele înregistrează niveluri mai ridicate de competență digitală, socializare digitală, epuizare digitală și autoreglare în învățarea bazată pe AI comparativ cu elevii de sex masculin.

Concluzii: Rezultatele evidențiază caracterul complex al relației dintre implicarea în mediul digital și consecințele psihologice asociate acesteia în rândul adolescenților dintr-un context digital aflat în dezvoltare. Rolul mediator al autoreglării în învățarea asistată de inteligența artificială sugerează că strategiile eficiente de autoreglare pot contribui la diminuarea efectelor negative asociate utilizării intensive a tehnologiilor digitale și la promovarea unei experiențe educaționale mai echilibrate.

Cuvinte-cheie: competență digitală; epuizare digitală; socializare digitală; învățare asistată de inteligența artificială; autoreglare; elevi de liceu; Pakistan.

INTRODUCTION

Digital technologies have become increasingly central to learning, socialization, and skill development among high school students. While students generally demonstrate basic digital competence and engage actively in online collaboration, higher-order skills such as critical evaluation of information and responsible digital behavior remain relatively limited. At the same time, extensive digital engagement may contribute to digital burnout, manifested through emotional exhaustion and reduced academic efficacy. Conversely, moderate use of digital technologies and AI-supported tools, including intelligent tutoring systems and chatbots, can enhance self-regulated learning when combined with reflective and metacognitive strategies. Against this background, the present study examines digital competence, digital socialization, digital burnout, and AI-based self-regulation among

Pakistani high school students in order to better understand their digital engagement, psychological well-being, and learning regulation within technology-rich educational environments.

Digital Competence

Digital competence has become a fundamental requirement for learning, participation, and responsible citizenship in contemporary secondary education. High school students across diverse national contexts are increasingly expected to use digital technologies for academic tasks, communication, and information access. However, evidence suggests that students' actual levels of digital literacy are often lower than perceived, and many students tend to overestimate their digital competencies. Basic skills, such as information searching and hypertext navigation, are commonly practiced and widely used when interacting with digital content (Perdana et al., 2019). Nevertheless, higher-order digital skills—particularly the ability to critically evaluate online information and assess the credibility of digital sources—remain relatively underdeveloped among secondary school learners (Godaert et al., 2022; Velet, 2025).

In addition, digital competence increasingly encompasses collaborative communication through online platforms and digital tools. Although students demonstrate growing abilities in digital interaction and collaboration, challenges persist in areas related to online safety, ethical technology use, and responsible digital behavior (Zeng, 2025). Variations in digital competence are also evident across educational contexts. For example, vocational high school students have been reported to demonstrate higher levels of digital literacy than their peers in general education programs, possibly due to the more technology-oriented nature of vocational training (Zulkarnain et al., 2024). Furthermore, emerging evidence indicates that students increasingly use digital technologies as tools for problem-solving, autonomous learning, and self-regulated learning processes (Blanc et al., 2025). These findings suggest that, although students actively engage with digital technologies, targeted educational strategies remain necessary to strengthen critical digital literacy, information evaluation skills, and responsible technology use in secondary education.

Digital Socialization

Digital socialization has become a central aspect of adolescents' daily lives, particularly among high school students who actively engage with social media, messaging applications, and other online platforms. Through these digital environments, students establish and maintain friendships, exchange social support, and sustain peer relationships, although such interactions may generate both positive and negative outcomes. The Transformation Framework proposed by Candice Nesi and colleagues (2018) explains how digital communication reshapes adolescent peer interactions across five key dimensions: increased frequency and immediacy of contact, amplified emotional experiences, the emergence of new interaction norms, compensatory opportunities for socially shy adolescents, and the development of novel online behaviors. Together, these dimensions illustrate how digital environments transform rather than merely replicate traditional face-to-face interactions.

At the same time, research suggests that digital communication may both facilitate and displace direct interpersonal contact. While online platforms can

strengthen social connectivity and support continuous communication among peers, excessive reliance on digital interaction may reduce opportunities for face-to-face engagement (Twenge et al., 2019; Winstone et al., 2021). Consequently, the influence of digital socialization on adolescent development appears to depend largely on the intensity, purpose, and quality of technology use.

Digital socialization increasingly extends into educational settings as well. Online communication networks between teachers and students can contribute to the development of social capital, foster a positive classroom climate, and promote collaboration and peer support within learning environments (Kasperski & Blau, 2020). Moreover, hybrid learning models that combine online and face-to-face instruction tend to encourage broader and more diverse social networks than fully online environments, where academic hierarchies may exert a stronger influence on social interactions (Pulgar et al., 2023). Importantly, evidence indicates that moderate and purposeful use of social media is associated with better emotional, social, and academic adjustment among students, whereas excessive engagement is more likely to contribute to stress, digital fatigue, and maladaptive outcomes (Daniel et al., 2025). These findings underscore the importance of a balanced and intentional integration of digital social interaction within both adolescents' social lives and educational experiences.

Digital Burnout

Digital burnout among adolescent high school students has emerged as a growing concern in technology-intensive educational environments. It is characterized by emotional exhaustion, mental fatigue, and reduced functional capacity resulting from prolonged exposure to digital devices, online learning platforms, and social media. Sustained digital engagement can contribute to both physical and psychological strain, including difficulties with concentration, eye strain, and sleep disturbances (Aryal et al., 2025). These symptoms not only affect students' well-being but may also impair their ability to participate effectively in academic activities.

Research further indicates that excessive digital demands may contribute to reduced academic efficacy, reflecting key dimensions of traditional school burnout. In digitally mediated learning environments, continuous online engagement and information overload can intensify feelings of exhaustion and detachment from academic tasks (Liou et al., 2022). Additionally, students may experience what has been described as "digital aging," characterized by a sense of constant connectivity and an inability to disengage from digital environments. This persistent online presence can lead to frustration, ambivalence toward school-related platforms, and diminished motivation for digital learning activities (Kumar et al., 2025).

Empirical evidence from high school and upper-secondary education settings also demonstrates strong associations between problematic internet and social media use and a range of adverse psychological outcomes. These include increased levels of school burnout, depressive symptoms, insomnia, and reduced overall quality of life (Feher et al., 2023; Yilmaz et al., 2025). Collectively, these findings highlight the complex relationship between digital engagement and student well-being, emphasizing the importance of promoting balanced technology use and implementing

supportive school-based strategies to mitigate the risk of digital burnout among adolescents.

Self-Regulation for AI-Based Learning

Artificial intelligence (AI) tools—including intelligent tutors, chatbots, and generative systems—are increasingly transforming the ways in which students plan, monitor, and reflect upon their learning processes. Within educational contexts, these technologies have the potential to support self-regulated learning (SRL) by providing personalized guidance, feedback, and adaptive learning assistance. However, research also indicates that while AI can strengthen SRL when intentionally designed and pedagogically scaffolded, excessive reliance on AI systems may foster passivity and “metacognitive laziness,” reducing students’ active engagement in the learning process.

Current literature identifies four core dimensions of AI-supported self-regulated learning: motivation; cognitive and metacognitive strategies, including planning, monitoring, and evaluation; time and task management; and resource or technology management (Wei, 2023; Yurt, 2025). In secondary education settings, high school students increasingly use metacognitive prompts and structured checklists that facilitate self-evaluation and reflection on learning progress (Chardonens, 2025). In addition, AI-driven learning analytics dashboards are being integrated into digital learning platforms to monitor students’ learning strategies and provide feedback that supports more effective regulation of study behaviors (Rad, 2025).

Furthermore, AI-based conversational agents, such as chatbots and intelligent tutoring systems, can assist students in goal setting, strategy selection, and reflective thinking throughout the learning process (Zhai & Nezakatgoo, 2025). When thoughtfully integrated into educational environments, these tools can promote learner autonomy and strategic engagement. Nevertheless, their effective implementation requires a careful balance between AI-supported guidance and opportunities for independent reasoning, ensuring that students remain active participants in their own learning and continue to develop robust self-regulation skills.

MATERIALS AND METHODS

A cross-sectional correlational design was employed using purposive sampling. The sample comprised 310 high school students from four provinces of Pakistan. Data were collected through paper-and-pencil questionnaires administered in five district-level English-medium schools located in the metropolitan city of Lahore. The study adhered to the STROBE guidelines for observational research.

Validated instruments were used, including the Digital Competence Scale (Fernandez-Bringas et al., 2022), the Digital Socialization Scale (Khalid et al., 2025), the Digital Burnout Scale (Zhao et al., 2026), and the Self-Regulation for AI-Based Learning Scale (Yurt, 2025). Both descriptive and inferential statistical analyses were conducted. Pearson correlation analysis, multiple regression analysis, Hayes’ PROCESS macro for mediation analysis, and independent-samples t-tests were applied.

Instruments

Digital Competence Scale. Digital competence was assessed using the Digital Competence Scale developed by Fernandez-Bringas et al. (2022). The instrument is rated on a five-point Likert scale and comprises four dimensions: browsing, searching

and filtering information; evaluating digital information; managing and storing information; and attitudes related to digital information competencies. The reported reliability coefficient is Cronbach's $\alpha = .73$.

Digital Socialization Scale. Adolescents' digital socialization was measured using the Digital Socialization Scale developed by Khalid and colleagues (2025). The scale is scored on a five-point Likert scale and consists of six subscales: social influence and peer pressure, media literacy and critical thinking, digital citizenship and ethics, emotional regulation and empathy, global connectivity and cultural exchange, and religious and spiritual exploration. The reported reliability coefficient is Cronbach's $\alpha = .77$.

Digital Burnout Scale. Digital burnout was measured using the Digital Burnout Scale developed by Zhao and colleagues (2026). The instrument comprises six dimensions: behavioral addiction, cognitive dissonance, cognitive overload, digital aging, digital deprivation, and emotional exhaustion. Responses are recorded on a seven-point Likert scale. The reported reliability coefficient is Cronbach's $\alpha = .85$.

Self-Regulation for AI-Based Learning Scale. Self-regulation for AI-based learning was assessed using the scale developed and validated by Yurt (2025). The instrument measures high school students' metacognitive and regulatory processes in AI-supported learning environments and includes nine dimensions: intrinsic motivation, extrinsic motivation, self-efficacy, AI-supported cognitive strategies, metacognitive self-regulation, AI-supported time management, task management, resource management for AI use, and technological adaptation and flexibility. The reported reliability coefficient is Cronbach's $\alpha = .85$.

Research Questions. The study addressed the following research questions:

1. Is there a significant relationship among digital competence, digital socialization, and digital burnout?
2. Do digital competence and digital socialization significantly predict digital burnout among high school students?
3. Does self-regulation for AI-based learning significantly mediate the relationship between digital competence and digital burnout?
4. Are there significant gender differences in digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation for AI-based learning among high school students?

RESEARCH FINDINGS

Table 1 presents the demographic characteristics of the participants and their patterns of AI use.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants and Patterns of AI Use (N = 310)

Variable	N	%
Gender		
Male	153	49.3
Female	157	50.6
Age		
15-16	124	40
17-18	186	60
Education		
Secondary	120	38.7

Variable	N	%
Higher secondary	190	61.2
Daily AI use		
<30 minutes	35	11.2
30-60 minutes	41	13.2
1-2 hours	86	27.7
<2 hours	94	30.3
>2 hours	54	17.4
Purpose of AI use		
Assignments	53	17.0
Information search	42	13.5
Lecture notes	22	7.09
Writing	12	3.87
Exam preparation	10	3.22
Entertainment	86	27.7
Curiosity	78	25.1
Life planning	35	11.2
Coding/debugging	32	10.3
Total	310	100

The sample was almost equally distributed by gender, comprising 153 male students (49.3%) and 157 female students (50.6%). Most participants were aged 17–18 years ($n = 186$, 60%), while 124 students (40%) were between 15 and 16 years old. Regarding educational level, the majority were enrolled in higher secondary education ($n = 190$, 61.2%), whereas 120 participants (38.7%) attended secondary-level education.

Regarding daily AI use, the largest proportion of students reported using AI for less than two hours per day ($n = 94$, 30.3%), followed by those using AI for one to two hours daily ($n = 86$, 27.7%). Smaller proportions reported using AI for more than two hours ($n = 54$, 17.4%), between 30 and 60 minutes ($n = 41$, 13.2%), and less than 30 minutes per day ($n = 35$, 11.2%).

In terms of the purposes of AI use, entertainment ($n = 86$, 27.7%) and curiosity-driven exploration ($n = 78$, 25.1%) emerged as the most frequently reported reasons. Academic purposes were also common and included assignments ($n = 53$, 17.0%), information searching ($n = 42$, 13.5%), lecture notes ($n = 22$, 7.1%), writing tasks ($n = 12$, 3.9%), and examination preparation ($n = 10$, 3.2%). Additionally, participants reported using AI for life planning ($n = 35$, 11.2%) and coding or debugging activities ($n = 32$, 10.3%). Overall, these findings suggest that adolescents utilize AI for a wide range of both academic and non-academic activities, with recreational and exploratory purposes being particularly prominent.

Table 2a. Correlation Matrix of Digital Competence, Digital Socialization, and Digital Burnout Dimensions

Scales	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. DC1	–	.56	.66	.67	.44	.33	.45	.56	.47	.56	-.54	-.51	-.61	-.70	-.51	-.48
2. DC2		–	.68	.44	.35	.43	.31	.45	.66	.42	-.44	-.49	-.67	-.53	-.50	-.60
3. DC3			–	.68	.54	.55	.54	.52	.36	.65	-.41	-.47	-.55	-.64	-.55	-.61
4. DC4				–	.43	.45	.54	.53	.63	.70	-.48	-.56	-.67	-.49	-.71	-.55
5. DS1					–	.45	.32	.43	.54	.58	-.43	-.44	-.56	-.55	-.49	-.61
6. DS2						–	.59	.65	.60	.64	-.53	-.67	-.78	-.43	-.41	-.43

Scales	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
7. DS3							–	.45	.56	.71	-.44	-.47	-.45	-.41	-.42	-.51
8. DS4								–	.46	.56	-.56	-.59	-.61	-.65	-.72	-.44
9. DS5									–	.51	-.53	-.54	-.51	-.56	-.59	-.54
10. DS6										–	-.54	-.65	-.43	-.56	-.69	-.67
11. DB1											–	-.64	-.55	-.49	-.56	-.57
12. DB2												–	-.68	-.67	-.56	-.72
13. DB3													–	-.55	-.61	-.45
14. DB4														–	-.56	-.51
15. DB5															–	-.65
16. DB6																

Table 2b. Correlation Matrix of Self-Regulation for AI-Based Learning Dimensions and Their Associations with Digital Competence, Digital Socialization, and Digital Burnout

Scales	SR1	SR2	SR3	SR4	SR5	SR6	SR7	SR8	SR9
DC1	.48	.56	.56	.57	.67	.58	.43	.44	.57
DC2	.44	.45	.47	.52	.62	.69	.54	.41	.40
DC3	.59	.57	.58	.71	.69	.45	.56	.58	.59
DC4	.56	.54	.43	.31	.45	.67	.44	.48	.49
DS1	.56	.42	.57	.56	.49	.57	.59	.61	.56
DS2	.60	.54	.41	.48	.78	.53	.58	.50	.62
DS3	.65	.43	.48	.59	.62	.67	.54	.51	.48
DS4	.66	.54	.68	.66	.54	.69	.54	.56	.68
DS5	.65	.52	.59	.77	.53	.54	.43	.56	.56
DS6	.68	.65	.53	.67	.43	.56	.45	.56	.56
DB1	-.56	-.59	-.65	-.43	-.48	-.46	-.68	-.54	-.43
DB2	-.56	-.68	-.68	-.54	-.31	-.57	-.68	-.56	-.56
DB3	-.68	-.43	-.54	-.57	-.57	-.67	-.45	-.48	-.56
DB4	-.56	-.56	-.46	-.46	-.47	-.56	-.59	-.67	-.65
DB5	-.45	-.56	-.56	-.65	-.43	-.45	-.56	-.55	-.55
DB6	-.45	-.54	-.65	-.45	-.54	-.54	-.33	-.56	-.66
SR1	–	.56	.56	.54	.44	.48	.55	.46	.67
SR2		–	.55	.67	.67	.68	.69	.74	.70
SR3			–	.54	.48	.77	.53	.44	.59
SR4				–	.56	.66	.72	.67	.78
SR5					–	.54	.67	.67	.76
SR6						–	.56	.57	.43
SR7							–	.48	.67
SR8								–	.67
SR9									

Notes. All correlations were statistically significant at $p < .001$. DC1 = browsing, searching, and filtering information; DC2 = evaluating digital information; DC3 = managing and storing information; DC4 = attitudes related to digital information competencies. DS1 = social influence and peer pressure; DS2 = media literacy and critical thinking; DS3 = digital citizenship and ethics; DS4 = emotional regulation and empathy; DS5 = global connectivity and cultural exchange; DS6 = religious and spiritual exploration. DB1 = behavioral addiction; DB2 = cognitive dissonance; DB3 = cognitive overload; DB4 = digital aging; DB5 = digital deprivation; DB6 = emotional exhaustion.

SR1 = intrinsic motivation; SR2 = extrinsic motivation; SR3 = self-efficacy; SR4 = AI-supported cognitive strategies; SR5 = metacognitive self-regulation; SR6 = AI-supported time management; SR7 = task management; SR8 = resource management for AI use; SR9 = technological adaptation and flexibility.

Prior to conducting the parametric analyses, the assumptions of normality were assessed. The distribution of all study variables was examined using skewness and kurtosis indices. The obtained values fell within the acceptable range of ± 2 , indicating that the data did not significantly deviate from a normal distribution and that the use of parametric statistical procedures was appropriate.

Pearson product-moment correlation analysis was conducted to examine the relationships among digital competence (DC), digital socialization (DS), digital burnout (DB), and self-regulation for AI-based learning (SR) variables (Tables 2a and 2b). All correlations were statistically significant at $p < .001$, indicating systematic associations among the study constructs.

The dimensions of digital competence—browsing, searching and filtering information (DC1), evaluating digital information (DC2), managing and storing information (DC3), and attitudes related to digital information competencies (DC4)—were positively and moderately to strongly interrelated ($r = .56-.68$). Similarly, the dimensions of digital socialization (DS1–DS6), including social influence and peer pressure, media literacy and critical thinking, digital citizenship and ethics, emotional regulation and empathy, global connectivity and cultural exchange, and religious and spiritual exploration, demonstrated moderate to strong positive correlations with digital competence variables ($r = .31-.71$). These findings suggest that students with higher levels of digital competence also tend to demonstrate stronger digital socialization skills and greater engagement in constructive digital interactions.

In contrast, all dimensions of digital burnout (DB1–DB6), including behavioral addiction, cognitive dissonance, cognitive overload, digital aging, digital deprivation, and emotional exhaustion, were negatively associated with both digital competence and digital socialization variables ($r = -.31$ to $-.78$). These findings indicate that students who possess stronger digital competencies and more developed digital socialization skills tend to report lower levels of digital strain, psychological fatigue, and maladaptive experiences associated with technology use.

The self-regulation dimensions (SR1–SR9), comprising intrinsic motivation, extrinsic motivation, self-efficacy, AI-supported cognitive strategies, metacognitive self-regulation, AI-supported time management, task management, resource management for AI use, and technological adaptation and flexibility, were positively correlated with both digital competence and digital socialization constructs ($r = .43-.78$). The strongest associations were observed between self-regulation indicators and several dimensions of digital socialization, suggesting that students who are more socially engaged in digital environments also tend to demonstrate stronger motivational, metacognitive, and behavioral regulation capacities.

Conversely, self-regulation variables showed consistent negative correlations with digital burnout dimensions ($r = -.33$ to $-.68$). This pattern indicates that higher levels of self-regulatory competence are associated with lower levels of emotional exhaustion, cognitive overload, digital deprivation, and other manifestations of digital

burnout. These findings support the assumption that self-regulation functions as an important protective factor in technology-rich learning environments.

Overall, the correlation pattern demonstrates a theoretically coherent structure in which digital competence and digital socialization are positively associated with adaptive self-regulatory capacities, whereas digital burnout represents an opposing maladaptive dimension. The findings suggest that competent and socially engaged digital participation is linked to stronger self-regulation and lower vulnerability to digital exhaustion among adolescents.

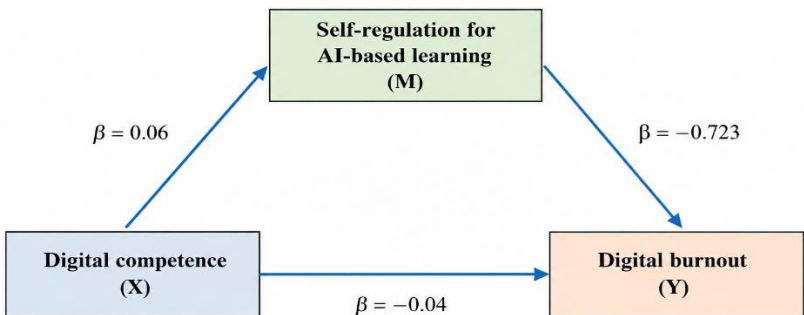
Importantly, although several correlations were moderately strong, none exceeded the critical threshold of $r = .80$. This indicates that multicollinearity is unlikely to pose a serious concern and confirms that the study variables are sufficiently distinct to justify their inclusion in subsequent multivariate analyses.

Table 3. Multiple Regression Analysis Predicting Digital Burnout from Digital Competence and Digital Socialization

Variables	B	t	p	Tolerance	VIF
Constant	-	1.923	0.01	.272	2.546
DC1	-.112	2.432	0.018	.332	2.764
DC2	-.123	2.423	0.015	.123	2.657
DC3	-.094	2.123	0.035	.321	2.546
DC4	-.685	10.12	0.000	.123	3.536
DS1	-.546	4.534	.0023	.432	2.234
DS2	-.543	4.532	.0042	.234	3.432
DS3	-.456	2.323	.5543	.543	2.231
DS4	-.543	5.432	.003	.341	3.321
DS5	-.432	4.242	.004	.342	2.231
F	234.21				
R ²	.75				

$P < .05$, Dependent variable = DBT

A multiple linear regression analysis was conducted to examine whether dimensions of digital competence and digital socialization significantly predict digital burnout among high school students (Table 3).

Note. Direct effect (Digital competence → Digital burnout): $\beta = -0.04$;
indirect effect through Self-regulation for AI-based learning: $\beta = 0.06$;
path coefficient from Self-regulation for AI-based learning to Digital burnout: $\beta = -0.723$.

Figure 1. Path diagram

The overall model was statistically significant, $F = 234.21$, $p < .05$, accounting for 75% of the variance in digital burnout ($R^2 = .75$). This indicates that the predictor variables collectively explain a substantial proportion of students' digital burnout.

Among the digital competence dimensions, browsing, searching, and filtering information (DC1) significantly predicted digital burnout ($B = -.112$, $t = 2.43$, $p = .018$). Similar effects were observed for evaluating digital information (DC2; $B = -.123$, $t = 2.42$, $p = .015$) and managing and storing digital information (DC3; $B = -.094$, $t = 2.12$, $p = .035$). The strongest effect was identified for attitudes related to digital information competencies (DC4), which emerged as the most powerful negative predictor of digital burnout ($B = -.685$, $t = 10.12$, $p < .001$). Overall, higher levels of digital competence were associated with lower levels of digital burnout.

Regarding digital socialization, social influence and peer pressure (DS1), media literacy and critical thinking (DS2), emotional regulation and empathy (DS4), and global connectivity and cultural exchange (DS5) significantly predicted lower levels of digital burnout. Specifically, the corresponding regression coefficients ranged from $B = -.432$ to $B = -.546$, with all effects reaching statistical significance ($p < .01$). In contrast, digital citizenship and ethics (DS3) did not significantly predict digital burnout ($p = .554$).

Multicollinearity diagnostics indicated acceptable tolerance values (.123–.543) and VIF values (2.23–3.54), confirming that multicollinearity was not a significant concern in the regression model.

Table 4. Mediation Analysis of Self-Regulation for AI-Based Learning

Effect	β (coefficient effect)	SE	t	p	LLCI	ULCI
Indirect effect (a*b)	-.723	.124	-	-	-1.08	-.472
Direct effect (c')	0.06	.223	-7.216	.000	-1.95	-1.10
Total effect (c)	-0.663	.145	-12.23	.000	-2.63	-1.97

A mediation analysis was conducted to examine whether self-regulation for AI-based learning mediates the relationship between digital competence and digital burnout (Table 4; Figure 1). The indirect effect was statistically significant ($\beta = -0.723$, 95% CI [-1.08, -0.472]), as the confidence interval did not include zero. This finding supports the mediating role of self-regulation for AI-based learning.

The direct effect of digital competence on digital burnout remained significant ($\beta = 0.06$, $p < .001$), while the total effect was also significant ($\beta = -0.663$, $p < .001$). These results suggest that digital competence is associated with lower levels of digital burnout both directly and indirectly through enhanced self-regulation in AI-based learning environments.

Overall, the findings indicate that self-regulation for AI-based learning serves as an important psychological mechanism through which digital competence contributes to reducing digital burnout among high school students.

Table 5. Gender Differences in Digital Competence, Digital Socialization, Digital Burnout, and Self-Regulation

An independent-samples t -test was conducted to examine gender differences in digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation for AI-based learning among male ($n = 153$) and female ($n = 157$) students (Table 5). The

results revealed statistically significant gender differences across nearly all dimensions of the study variables ($p < .001$).

Table 6. Independent sample t-test

Effect	Male students (n=153)		Female students (n=157)		t	df	p
	M	SD	M	SD			
1.DC1	9.69	3.29	12.38	1.54	-10.65	308	0.000
2.DC2	8.86	3.44	13.50	1.48	-9.73	308	0.000
3.DC3	12.16	4.45	12.12	1.38	-16.26	308	0.000
4.DC4	8.71	3.43	10.42	2.49	-25.27	308	0.000
5.DS1	6.36	2.32	8.19	3.57	-23.36	308	0.000
6.DS2	7.50	2.23	9.38	3.02	-22.48	308	0.000
7.DS3	12.66	7.54	15.82	3.62	-23.19	308	0.000
8.DS4	14.99	3.23	17.82	2.97	-21.04	308	0.000
9.DS5	15.46	3.45	15.14	3.93	-12.35	308	0.000
10.DS6	16.06	3.43	18.89	2.86	-12.24	308	0.000
11.DB1	12.14	2.62	15.07	8.07	-23.22	308	0.000
12.DB2	12.28	11.2	16.38	2.39	-15.33	308	0.000
13.DB3	11.58	16.5	14.21	1.91	-16.23	308	0.000
14.DB4	12.59	8.54	15.61	2.19	-14.45	308	0.000
15.DB5	11.47	10.3	16.21	3.79	-22.10	308	0.000
16.DB6	15.32	4.43	18.90	2.30	-13.21	308	0.000
17.SR1	10.36	4.43	14.21	2.32	-12.11	308	0.000
18.SR2	7.69	2.12	8.90	1.42	-10.21	308	0.000
19.SR3	7.54	1.32	9.10	1.56	-24.21	308	0.000
20.SR4	8.20	7.44	10.03	2.45	-12.0	308	0.000
21.SR5	5.66	2.32	7.89	3.21	-14.21	308	0.000
22.SR6	14.15	3.43	15.23	4.21	-23.12	308	0.000
23.SR7	6.01	3.12	7.68	2.12	-10.20	308	0.000
24.SR8	8.67	2.54	9.90	2.04	-12.32	308	0.000
25.SR9	5.73	2.32	7.52	2.30	-12.32	308	0.000

Female students reported significantly higher levels of digital competence across most dimensions, including browsing and filtering digital information, evaluating digital information, and attitudes toward digital information competencies. For example, female students scored higher in browsing and filtering information ($M = 12.38$, $SD = 1.54$) than male students ($M = 9.69$, $SD = 3.29$), $t(308) = -10.65$, $p < .001$.

Similarly, female students demonstrated higher levels of digital socialization, including social influence and peer interaction, media literacy and critical thinking, digital citizenship, emotional regulation, and empathy in online environments. Notably, emotional regulation and empathy scores were significantly higher among female students ($M = 17.82$, $SD = 2.97$) than among male students ($M = 14.99$, $SD = 3.23$), $t(308) = -23.19$, $p < .001$.

Female students also reported significantly higher levels of digital burnout across most dimensions, including behavioral addiction, cognitive dissonance, cognitive overload, digital deprivation, and emotional exhaustion. Emotional

exhaustion was particularly pronounced among female students ($M = 18.90, SD = 2.30$) compared with male students ($M = 15.32, SD = 4.43$), $t(308) = -13.21, p < .001$.

Regarding self-regulation for AI-based learning, female students demonstrated stronger intrinsic motivation, self-efficacy, metacognitive self-regulation, AI-supported time management, and technological adaptation. For instance, intrinsic motivation was significantly higher among female students ($M = 14.21, SD = 2.32$) than among male students ($M = 10.36, SD = 4.43$), $t(308) = -12.11, p < .001$.

Overall, the findings suggest that female students exhibit higher levels of digital competence, more active digital socialization, stronger self-regulatory capacities for AI-based learning, and, at the same time, higher levels of digital burnout. These results highlight important gender differences in adolescents' digital learning experiences and psychological adaptation to technology-rich environments.

DISCUSSION

The findings of the present study provide important insights into the relationships among digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation for AI-based learning among high school students in a developing digital context.

The correlation analyses revealed significant associations among all major study variables, indicating that digital competence and digital socialization are closely linked to both digital burnout and self-regulatory capacities. Notably, the results suggest that students may experience digital burnout even when they possess relatively high levels of digital competence. This finding implies that extensive engagement with digital technologies, online learning platforms, and social media may generate cognitive and emotional demands that exceed students' coping resources. Previous research supports the effectiveness of school-based interventions in addressing such challenges. Mindfulness-oriented programs, digital detox practices, and emotional regulation training have been shown to reduce social media burnout and enhance psychological well-being among adolescents (Unlu et al., 2025). Likewise, structured breaks and short physical activities integrated into the school routine may help reduce fatigue associated with prolonged screen exposure (Kabacali et al., 2025).

The regression analyses demonstrated that both digital competence and digital socialization significantly predict digital burnout. Although digital competence is generally considered a protective factor, intensive engagement with digital environments may simultaneously increase cognitive load and exposure to digital stressors. These findings are consistent with previous studies emphasizing the importance of balanced screen-time policies, diversified instructional approaches, and manageable academic workloads in preventing digital fatigue and burnout (Abrahan et al., 2025). Furthermore, supportive educational environments characterized by strong teacher-student relationships, peer support, and well-developed digital literacy may help buffer the negative psychological consequences of intensive digital engagement (Sandi, 2025).

A particularly important finding concerns the mediating role of self-regulation for AI-based learning. The results indicate that students who are able to effectively regulate their learning processes are better equipped to manage the demands associated with AI-supported learning environments. This finding supports

contemporary perspectives that view self-regulated learning as a critical mechanism for successful technology-enhanced education. Integrating metacognitive support into AI-based learning systems through planning prompts, self-monitoring tools, reflective activities, and personalized feedback may strengthen students' self-regulatory capacities and reduce the risk of digital burnout (Wang et al., 2025). Similarly, AI technologies appear most beneficial when they support rather than replace learners' active cognitive engagement and decision-making processes (Jin et al., 2023). Educational practices such as goal-setting prompts, self-evaluation strategies, reverse prompting techniques, and the use of learning analytics for reflection may further enhance students' metacognitive awareness and learning autonomy (Yurt, 2025). At the same time, maintaining a balance between AI-assisted learning and tasks requiring independent reasoning remains essential to prevent excessive reliance on AI technologies (Faza & Lestari, 2025).

The study also identified significant gender differences across most dimensions of digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation for AI-based learning. Female students reported higher levels on the majority of study variables, including digital competence, online social engagement, self-regulatory capacities, and digital burnout. These findings partially align with previous research demonstrating that gender differences in digital competence are multidimensional and context-dependent. While some studies report higher levels of technical competence, programming skills, and digital self-efficacy among males (Hossain et al., 2023; Loor et al., 2023), other investigations indicate that females may outperform males in ICT literacy, digital communication, and certain aspects of responsible digital engagement (Campos & Scherer, 2023; Soraya et al., 2025). The present findings further suggest that greater digital engagement may simultaneously increase both adaptive capacities and vulnerability to digital exhaustion among female students.

Overall, the findings highlight the complex nature of adolescents' digital experiences in contemporary educational environments. Digital competence and digital socialization appear to support learning and engagement; however, without adequate self-regulatory skills, they may also contribute to digital burnout. Consequently, educational policies and interventions should focus not only on developing students' digital competencies but also on strengthening self-regulation, emotional resilience, and responsible engagement with AI-supported learning technologies.

CONCLUSIONS

The present study contributes to the growing body of research on digital learning by highlighting the complex relationships among digital competence, digital socialization, digital burnout, and self-regulation for AI-based learning among high school students in a developing-country context. The findings indicate that while digital competence and online social engagement are essential for successful participation in contemporary educational environments, intensive or poorly regulated digital engagement may increase students' vulnerability to digital burnout.

A particularly important contribution of the study is the identification of self-regulation for AI-based learning as a significant mediating mechanism in the relationship between digital competence and digital burnout. This finding emphasizes

the role of metacognitive, motivational, and self-management strategies in helping students cope with the cognitive and emotional demands associated with technology-rich and AI-supported learning environments.

The results underscore the need for educational institutions to move beyond the exclusive promotion of digital skills and adopt more holistic approaches that integrate digital well-being, self-regulated learning, responsible technology use, and AI literacy into educational practice. Strengthening students' capacity to effectively regulate their learning processes may help maximize the benefits of digital technologies while reducing the risks associated with excessive digital engagement.

Future research should further investigate contextual and individual factors, including instructional design, educational settings, gender differences, and socio-cultural influences, that may shape students' experiences in AI-supported learning environments. In addition, longitudinal and cross-cultural studies are recommended to examine how artificial intelligence influences the development of digital competencies, self-regulation, and psychological well-being among students in developing countries.

BIBLIOGRAPHY

Abraham, A., Samy, P., & R, K. (2025). Digital impact on student well-being: Unravelling the link between online engagement and psychological outcomes. *International Journal for Multidisciplinary Research*. <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2025.v07i04.50730>

Aryal, I., Gyawali, V., Pradhan, N., Lama, S., & Thapa, K. (2025). Screen time, sleep quality, and mental health among adolescents of secondary schools in Dharan. *PLOS Mental Health*, 2. <https://doi.org/10.1371/journal.pmen.0000405>

Blanc, S., Conchado, A., Benlloch-Dualde, J., Monteiro, A., & Grindei, L. (2025). Digital competence development in schools: A study on the association of problem-solving with autonomy and digital attitudes. *International Journal of STEM Education*, 12. <https://doi.org/10.1186/s40594-025-00534-6>

Campos, D., & Scherer, R. (2023). Digital gender gaps in students' knowledge, attitudes, and skills: An integrative data analysis across 32 countries. *Education and Information Technologies*, 29, 655–693. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-12272-9>

Chardonens, S. (2025). Adapting educational practices for Generation Z: Integrating metacognitive strategies and artificial intelligence. *Frontiers in Education*. <https://doi.org/10.3389/educ.2025.1504726>

Daniel, R., Bordios, M., Lambayan, D., Catcatan, N., Alegado, J., Doliguez, K., Sacare, L., & Gofimon, R. (2025). Social media usage as a predictor of senior high school students' learning participation. *Psychology and Education: A Multidisciplinary Journal*. <https://doi.org/10.70838/pemj.350206>

Faza, A., & Lestari, I. (2025). Self-regulated learning in the digital age: A systematic review of strategies, technologies, benefits, and challenges. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v26i2.8119>

Feher, A., Fejes, É., Kapus, K., Jancsák, C., Nagy, G., Horváth, L., Tibold, A., & Fehér, G. (2023). The association of problematic usage of the internet with burnout, depression, insomnia, and quality of life among Hungarian high school students. *Frontiers in Public Health*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1167308>

Fernández-Bringas, T., Sandoval-Arteta, F., Suárez-Guerrero, C., & Mercado, G. O. (2022). Psychometric validation of the information area of digital competence in high

school students in Peru. *Educational Process: International Journal*, 11(4), 53–68. <https://dx.doi.org/10.22521/edupij.2022.114.3>

Godaert, E., Aesaert, K., Voogt, J., & Van Braak, J. (2022). Assessment of students' digital competences in primary school: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 27, 9953–10011. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11020-9>

Hossain, M., Akter, S., Nishu, N., Khan, L., Shuha, T., Jahan, N., Rahman, M., & Khatun, M. (2023). The gender divide in digital competence: A cross-sectional study on university students in southwestern Bangladesh. *Frontiers in Education*. <https://doi.org/10.3389/educ.2023.1258447>

Jin, S., Im, K., Yoo, M., Roll, I., & Seo, K. (2023). Supporting students' self-regulated learning in online learning using artificial intelligence applications. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, 1–21. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00406-5>

Kabaçalı, N., Çetinkaya, L., & Keser, I. (2025). The regulatory effect of physical activity on perceived fatigue from digital technology use in schools. *Health Education & Behavior*. <https://doi.org/10.1177/10901981251362826>

Kasperski, R., & Blau, I. (2020). Social capital in high schools: Teacher–student relationships within an online social network and their association with in-class interactions and learning. *Interactive Learning Environments*, 31, 955–971. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1815220>

Khalid, K., Aftab, N., Ahmed, M., Khan, Z., & Muzaffar Janjua, M. (2025). Development and psychometric validation of the digital socialization scale. *Cogent Psychology*, 12(1). <https://doi.org/10.1080/23311908.2025.2455805>

Kumar, P., Joshi, A., & Udayai, K. (2025). Digital burnout among adolescents: The darker side of technology. *Journal of Neonatal Surgery*. <https://doi.org/10.63682/jns.v14i7.6291>

Liou, P., Huang, S., & Chen, S. (2022). Longitudinal relationships between school burnout, compulsive internet use, and academic decrement: A three-wave cross-lagged study. *Computers in Human Behavior*, 135, Article 107363. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107363>

Loor, M., Garzón, G., Solórzano, L., & Pico, R. (2024). Differences in digital skills between men and women: Case study in Calceta–Manabí. *Revista Tecnológica-ESPOL*. <https://doi.org/10.37815/rte.v36n1.1143>

Nesi, J., Choukas-Bradley, S., & Prinstein, M. J. (2018). Transformation of adolescent peer relations in the social media context: Part 2—Application to peer group processes and future directions for research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 21, 295–319. <https://doi.org/10.1007/s10567-018-0262-9>

Perdana, R., Yani, R., Jumadi, J., & Rosana, D. (2019). Assessing students' digital literacy skills in senior high schools in Yogyakarta. *Jurnal Pendidikan Indonesia*. <https://doi.org/10.23887/jpi-undiksha.v8i2.17168>

Pulgar, J., Ramírez, D., & Candia, C. (2023). Enhanced social connectivity in hybrid classrooms versus academic centrality in online settings. *Physical Review Physics Education Research*. <https://doi.org/10.1103/PhysRevPhysEducRes.19.020155>

Rad, H. (2025). Reinforcing L2 reading comprehension through artificial intelligence intervention: Refining engagement to foster self-regulated learning. *Smart Learning Environments*, 12. <https://doi.org/10.1186/s40561-025-00377-2>

Soraya, T., Fibriasari, H., Atmojo, W., Hutagalung, T., Sihalo, A., & Suswati, R. (2025). Digital literacy of language learning in higher education: The gender perspective. *E-Learning Innovations Journal*.

Twenge, J. M., Spitzberg, B. H., & Campbell, W. K. (2019). Less in-person social interaction with peers among U.S. adolescents in the 21st century and links to loneliness. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36, 1892–1913. <https://doi.org/10.1177/0265407519836170>

Ünlü, S., Uzun, K., & Arslan, G. (2025). Mindfulness-based intervention in schools: Addressing social media burnout and enhancing well-being in adolescents. *Children*, 12. <https://doi.org/10.3390/children12070826>

Velet, A. (2025). Foreign experience in developing information and digital competence in students of vocational secondary education in the process of teaching computer science. *Problems of Engineering Pedagogic Education*. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2025-84-42>

Wang, P., Liu, T., Yang, Y., & Xiang, X. (2025). Optimizing self-regulated learning: A mixed-methods study on GAI's impact on undergraduate task strategies and metacognition. *British Journal of Educational Technology*. <https://doi.org/10.1111/bjet.70018>

Wei, L. (2023). Artificial intelligence in language instruction: Impact on English learning achievement, L2 motivation, and self-regulated learning. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1261955>

Winstone, L., Mars, B., Haworth, C. M. A., & Kidger, J. (2021). Social media use and social connectedness among adolescents in the United Kingdom: A qualitative exploration of displacement and stimulation. *BMC Public Health*, 21. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11802-9>

Yilmaz, G., Yilmaz, R., & Gencil, N. (2025). Social media addiction in high school students: Examining its relationship with school burnout, fear of negative evaluation, and cognitive avoidance. *Multidisciplinary Journal for Education, Social and Technological Sciences*. <https://doi.org/10.4995/muse.2025.23157>

Yurt, E. (2025). The self-regulation for AI-based learning scale: Psychometric properties and validation. *International Journal of Current Educational Studies*. <https://doi.org/10.46328/ijces.176>

Zeng, M. (2025). English digital literacy among Chinese high school students. *International Education Studies*. <https://doi.org/10.5539/ies.v18n6p8>

Zhai, Y., & Nezakatgoo, B. (2025). Evaluating AI-powered applications for enhancing undergraduate students' metacognitive strategies, self-determined motivation, and social learning in English language education. *Scientific Reports*, 15. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-19118-z>

Zulkarnain, I., Sitepu, Y., Sutatminingsih, R., & Rajagukguk, M. (2024). Students' digital literacy competence and its implications for the learning process. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*. <https://doi.org/10.11591/ijere.v13i2.25767>

LEARNING STYLES: METHODOLOGICAL CHALLENGES

STILUL DE ÎNVĂȚARE: PROVOCĂRI METODOLOGICE

Elena-Denisa BLIDARU-DOBRESCU

PhD, Professor, "Lorin Sălăgean" Technological High School, Mehedinți, Romania;

Master's Student, Faculty of Educational Sciences, Clinical Psychology, Free

International University of Moldova (ULIM)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9291-1608>

Daniel-Serafim BROTEA

PhD, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9003-9980>

Abstract. *Learning styles have long been considered an important framework for understanding individual differences in information processing and learning. The concept has influenced educational practice by encouraging the adaptation of teaching strategies to learners' preferred ways of acquiring and organizing knowledge. This paper examines learning styles from a methodological perspective, highlighting both their pedagogical significance and the scientific challenges associated with their identification, measurement, and validation. Particular attention is given to the most frequently cited learning styles—visual, auditory, read/write, and kinesthetic—and to their potential implications for instructional design. At the same time, the paper discusses methodological limitations reflected in the diversity of classification systems, inconsistencies in empirical findings, and difficulties in establishing reliable evidence for the effectiveness of teaching tailored to specific learning styles. The analysis suggests that learning styles should be viewed as flexible preferences rather than fixed characteristics and that their educational value depends on a balanced integration with evidence-based teaching practices. The study contributes to the ongoing discussion regarding the role of learning styles in contemporary educational research and practice.*

Keywords: *learning styles; learning preferences; educational psychology; instructional strategies; methodological challenges; individualized learning.*

Rezumat. *Stilurile de învățare reprezintă un concept frecvent utilizat pentru explicarea diferențelor individuale în procesarea și asimilarea informațiilor. De-a lungul timpului, acest concept a influențat practica educațională prin promovarea adaptării strategiilor didactice la preferințele de învățare ale elevilor. Articolul analizează stilurile de învățare din perspectivă metodologică, evidențiind atât relevanța lor pedagogică, cât și dificultățile asociate identificării, măsurării și validării lor științifice. Sunt prezentate principalele categorii de stiluri de învățare – vizual, auditiv, bazat pe lectură/scriere și kinestezic – precum și implicațiile acestora pentru organizarea procesului instructiv-educativ. Totodată, sunt discutate limitele metodologice generate de diversitatea modelelor teoretice, inconsistența rezultatelor empirice și dificultatea demonstrării eficienței instruirii adaptate strict la un anumit stil de învățare. Analiza susține necesitatea unei abordări flexibile, în care stilurile de învățare să fie înțelese ca preferințe și tendințe individuale, nu ca trăsături fixe ale persoanei. Lucrarea contribuie la clarificarea statutului conceptual și aplicativ al stilurilor de învățare în cercetarea și practica educațională contemporană.*

Cuvinte-cheie: stiluri de învățare; preferințe de învățare; psihologie educațională; strategii didactice; provocări metodologice; individualizarea învățării.

INTRODUCERE

Conceptul de stil de învățare ocupă un loc important în literatura pedagogică și psihologică, fiind utilizat pentru a explica diferențele individuale în modul de procesare, înțelegere și asimilare a informațiilor. Ideea că elevii învață în moduri diferite a influențat semnificativ dezvoltarea strategiilor educaționale orientate spre individualizarea procesului de instruire și adaptarea acestuia la particularitățile fiecărui elev.

Din perspectivă pedagogică, stilurile de învățare reflectă preferințele individuale privind modalitățile de achiziție și organizare a cunoștințelor. Astfel, unii elevi învață mai eficient prin lectură și analiză textuală, alții prin imagini, reprezentări grafice sau demonstrații practice, în timp ce anumite persoane preferă activitățile de grup, iar altele obțin rezultate mai bune în contexte de învățare individuală. Aceste diferențe au determinat cadrele didactice să caute metode și resurse educaționale diversificate, capabile să răspundă unei game variate de nevoi și preferințe de învățare.

Cu toate acestea, conceptul de stil de învățare este în prezent supus unor dezbateri metodologice importante. Deși popularitatea sa în practica educațională rămâne ridicată, numeroase cercetări au evidențiat dificultăți privind validarea empirică a modelelor existente și eficiența adaptării instruirii exclusiv în funcție de stilul de învățare al elevului. În aceste condiții, accentul se deplasează tot mai mult de la clasificarea elevilor în categorii rigide către identificarea strategiilor didactice flexibile și a contextelor de învățare care favorizează dezvoltarea competențelor tuturor elevilor.

În acest proces, rolul cadrului didactic rămâne esențial. Profesorul este cel care selectează și adaptează metodele, tehnicile și resursele educaționale în funcție de caracteristicile elevilor, contribuind la dezvoltarea capacității acestora de a învăța eficient și autonom. Prin urmare, analiza stilurilor de învățare își păstrează relevanța nu atât prin funcția de clasificare a elevilor, cât prin valoarea sa orientativă în proiectarea unor experiențe educaționale diversificate și adaptate nevoilor individuale.

MATERIAL ȘI METODĂ

Prezenta lucrare are un caracter teoretic și analitic, fiind realizată pe baza metodei analizei documentare și a sintezei literaturii de specialitate din domeniul psihologiei educaționale și al științelor educației. Au fost examinate lucrări științifice, studii empirice, articole publicate în reviste de specialitate și surse metodologice relevante privind conceptul de stil de învățare și implicațiile sale educaționale.

Analiza a urmărit identificarea principalelor modele teoretice ale stilurilor de învățare, evidențierea caracteristicilor acestora, precum și examinarea critică a argumentelor privind validitatea și aplicabilitatea lor în practica educațională. Datele teoretice au fost organizate prin metode de analiză comparativă, sinteză conceptuală și interpretare critică, cu scopul de a evidenția atât contribuțiile, cât și limitele abordărilor bazate pe stilurile de învățare.

Demersul metodologic a permis formularea unor concluzii privind relevanța actuală a conceptului și rolul său în proiectarea strategiilor didactice centrate pe elev.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza literaturii de specialitate evidențiază faptul că stilul de învățare este influențat de un ansamblu de factori individuali și contextuali, printre care dominanța cerebrală, modalitatea senzorială preferată, nevoile fizice, caracteristicile mediului de învățare și particularitățile interacțiunilor sociale. Aceste dimensiuni contribuie la configurarea preferințelor individuale privind procesarea informațiilor și organizarea activităților de învățare (Tabelul 1).

În literatura pedagogică, unul dintre cele mai cunoscute modele este modelul VAK (Visual–Auditory–Kinesthetic), care clasifică stilurile de învățare în funcție de canalul senzorial predominant utilizat în procesul de învățare. Stilul vizual se caracterizează prin preferința pentru imagini, diagrame, hărți conceptuale, materiale scrise și reprezentări grafice. Elevii cu acest profil tind să organizeze informația în scheme și notițe și valorifică eficient suporturile vizuale în procesul de învățare.

Stilul auditiv este asociat cu preferința pentru informațiile prezentate verbal, discuțiile de grup, explicațiile orale și repetarea informațiilor prin comunicare verbală. Elevii cu acest profil rețin mai ușor conținuturile pe care le aud și valorifică eficient activitățile bazate pe dialog, dezbatere și prezentare orală.

Stilul tactil-kinestezic se manifestă prin nevoia de implicare activă în procesul de învățare, utilizarea mișcării, manipularea obiectelor și participarea la activități practice. Pentru acești elevi, experiența directă și învățarea prin acțiune reprezintă modalități eficiente de înțelegere și consolidare a cunoștințelor.

Tabelul 1. Factori individuali care influențează stilul de învățare și preferințele educaționale

Dimensiune	Caracteristici
1. Dominanță cerebrală stângă/dreaptă	• stil de gândire (stil cognitiv) reflectiv sau impulsiv; • stil de învățare analitic sau holistic/global/sintetic.
2. Modalitate senzorială	• auditivă (auzit, vorbit, dialog intern); • vizuală (citit, văzut, vizualizare); • tactil-kinestezică (mișcare, acțiune, manipulare, atingere).
3. Nevoi fizice	• identificarea nevoilor pentru mobilitate (preferința pentru mișcare, pasivitate, motricitate); • alimentație (mâncat, băut, mestecat gumă, ronțăit etc.); • preferința pentru timpul unei zile (bioritmul personal).
4. Mediul fizic	• sunet (muzică, tăcere); • lumină (strălucire, lumină scăzută); • temperatură (cald sau rece); • spațiul de lucru: școală, clasă, hol, acasă (condiții de lucru, design confortabil, formal/informal).
5. Grupuri sociale	• preferința pentru a lucra singur, în perechi, cu colegi de vârsta lui (peers) sau sub influența și presiunea grupului; • autoritatea: îi place să lucreze cu un profesor sau cu un părinte.

Sursa: adaptat după modelul stilurilor de învățare Dunn și Dunn.

Tabelul 1 evidențiază complexitatea factorilor care influențează stilurile de învățare și demonstrează că acestea nu pot fi reduse exclusiv la preferințele senzoriale. Modelul Dunn și Dunn subliniază rolul factorilor cognitivi, fiziologici, de mediu și

sociali în configurarea comportamentului de învățare. Această perspectivă sugerează că stilurile de învățare trebuie înțelese ca tendințe și preferințe individuale, aflate într-o permanentă interacțiune cu contextul educațional.

Totuși, literatura contemporană atrage atenția asupra limitelor metodologice ale clasificărilor rigide ale stilurilor de învățare. Numeroase cercetări nu au identificat dovezi empirice suficiente care să demonstreze că adaptarea instruirii exclusiv la un anumit stil de învățare conduce în mod constant la performanțe academice superioare. În consecință, accentul se deplasează de la etichetarea elevilor către utilizarea unor strategii didactice diversificate, capabile să valorifice simultan mai multe modalități de procesare a informației.

Prin urmare, valoarea practică a conceptului de stil de învățare constă mai puțin în clasificarea elevilor și mai mult în sensibilizarea cadrelor didactice cu privire la diversitatea modalităților de învățare și la necesitatea utilizării unor metode pedagogice flexibile și incluzive.

Analiza stilului de învățare vizual evidențiază faptul că elevii care manifestă această preferință procesează și rețin informațiile mai eficient atunci când acestea sunt prezentate sub formă de imagini, diagrame, grafice, scheme sau texte scrise. Aceștia preferă să citească informațiile, să observe reprezentări vizuale ale conceptelor și să organizeze conținuturile prin notițe, hărți conceptuale și alte suporturi grafice.

Elevii cu stil de învățare vizual acordă atenție detaliilor din mediul educațional, organizează cu grijă materialele de studiu și valorifică resursele vizuale în procesul de învățare. Ei preferă fotografiile, ilustrațiile, tabelele și prezentările multimedia, iar participarea la activități artistice și creative contribuie la consolidarea cunoștințelor și la menținerea motivației pentru învățare.

Literatura de specialitate evidențiază că principalele puncte forte ale acestui stil constau în capacitatea de a reține informațiile citite sau scrise, de a utiliza eficient reprezentările grafice și de a organiza logic conținuturile de învățare. În același timp, utilizarea materialelor vizuale facilitează înțelegerea conceptelor complexe și dezvoltarea strategiilor de învățare autonomă.

Datele sintetizate în Tabelul 2 evidențiază corespondența dintre caracteristicile elevilor cu stil de învățare vizual și strategiile didactice recomandate. Rezultatele sugerează că integrarea diagramelor, hărților conceptuale, prezentărilor multimedia, materialelor ilustrate și a activităților bazate pe organizarea vizuală a informației poate contribui la creșterea eficienței procesului educațional. Totodată, aceste recomandări confirmă necesitatea diversificării metodelor de predare și a utilizării unor resurse didactice adaptate particularităților individuale ale elevilor.

Tabelul 2. Particularitățile elevilor cu stil de învățare vizual și recomandări pentru organizarea procesului didactic.

Caracteristici ale stilului de învățare vizual	Ce poate face profesorul pentru elevii cu stil de învățare vizual?	Sugestii de activități
• Preferă să vadă cuvintele scrise. • Când învață descrieri, preferă să vadă o imagine a descrierii	• Furnizează materiale vizuale și integrează informațiile în reprezentări grafice.	• Diagrame și grafice. • Fotografii, imagini colorate, postere, colaje, emisiuni TV și materiale

Caracteristici ale stilului de învățare vizual	Ce poate face profesorul pentru elevii cu stil de învățare vizual?	Sugestii de activități
respective. • Preferă „linii ale timpului” sau alte reprezentări grafice pentru a-și aminti evenimentele istorice. • Preferă instrucțiunile scrise pentru sarcinile de învățare și se orientează după detalii vizuale. • Observă cu atenție elementele fizice, materialele și organizarea clasei. • Organizează și etichetează materialele utilizate în procesul de învățare. • Îi place să bucure și să decoreze spațiul de învățare. • Preferă fotografiile și ilustrații cu un conținut bogat și explicit. • Își amintește și înțelege mai bine informațiile prezentate prin diagrame, tabele și hărți. • Apreciază prezentările vizuale și materialele ilustrate. • Studiază pe baza notițelor și își organizează informațiile prin scheme, schițe și reprezentări grafice. • Se bucură de participarea la activități artistice vizuale.	• Utilizează prezentări vizuale pe parcursul lecțiilor. • Pe parcursul activităților, urmărește să fie auzite și valorificate ideile tuturor elevilor. • Utilizează hărți mentale, scheme, rezumate și organizatori grafici ușor de urmărit. • Integrează materiale tehnologice și multimedia (computer, videoproiector, prezentări video, internet etc.).	video. • Jurnale, notițe, reviste ilustrate și cărți. • Post-it-uri și fișe de lucru. • Obiecte și materiale scrise (de ex., etichete, instrucțiuni). • Puzzle-uri și jocuri de asociere. • Desene animate și prezentări PowerPoint. • Filme și videoclipuri educaționale. • Rapoarte scrise și portofolii. • Liste cu întrebări și soluții.

Sursa: adaptat după modelul stilurilor de învățare vizuală (Dunn & Dunn).

Deși abordarea stilurilor de învățare oferă repere utile pentru individualizarea instruirii, cercetările contemporane subliniază că eficiența procesului educațional depinde nu doar de concordanța dintre stilul de învățare și metoda de predare, ci și de calitatea strategiilor didactice, de implicarea activă a elevului și de contextul educațional în care se desfășoară învățarea.

În contrast cu stilul vizual, stilul de învățare auditiv se caracterizează prin preferința pentru informațiile prezentate verbal și prin valorificarea canalului auditiv în procesul de învățare. Elevii cu acest profil învață mai eficient prin ascultare, dialog și repetarea verbală a informațiilor. Ei își amintesc cu ușurință explicațiile orale, discuțiile și instrucțiunile primite, preferând activitățile care implică comunicarea și interacțiunea verbală.

Principalele avantaje ale stilului auditiv constau în capacitatea de a reține informațiile auzite, interesul pentru discuțiile de grup și abilitatea de a valorifica explicațiile orale în procesul de învățare. Acești elevi înțeleg mai bine conținuturile atunci când le ascultă și manifestă o preferință evidentă pentru dezbateri, prezentări orale, activități teatrale sau exerciții bazate pe exprimare verbală.

Tabelul 3 sintetizează caracteristicile elevilor cu stil de învățare auditiv, strategiile didactice recomandate și exemplele de activități adecvate acestui profil. Analiza datelor evidențiază importanța utilizării explicațiilor verbale clare, a reformulării ideilor principale și a diversificării resurselor audio în procesul de predare. Totodată, integrarea discuțiilor, debaterilor, prezentărilor orale și a materialelor multimedia contribuie la valorificarea potențialului acestor elevi și la creșterea implicării lor în activitatea de învățare.

Un alt stil frecvent menționat în literatura de specialitate este stilul tactil-kinestezic, bazat pe procesarea informațiilor prin intermediul mișcării, manipulării obiectelor și experiențelor directe. Persoanele cu acest profil învață cel mai eficient atunci când sunt implicate activ în realizarea unor sarcini practice, experimentând și aplicând în mod direct cunoștințele dobândite. Pentru acești elevi, învățarea prin acțiune reprezintă o modalitate esențială de înțelegere și consolidare a informațiilor.

Analiza comparativă a celor trei stiluri evidențiază faptul că fiecare dintre acestea valorifică modalități diferite de procesare a informației. Din perspectivă metodologică, aceste diferențe susțin necesitatea utilizării unor strategii didactice variate, capabile să ofere oportunități de învățare prin observare, ascultare și experiență practică. Astfel, procesul educațional poate deveni mai flexibil și mai adaptat diversității elevilor, fără a limita învățarea la o singură categorie de stiluri.

Tabelul 3. Particularitățile stilului de învățare auditiv și strategii didactice de valorificare a acestuia

Caracteristici ale stilului de învățare auditiv	Ce poate face profesorul pentru elevii cu stil de învățare auditiv?	Sugestii de activități
• Își amintește foarte bine ceea ce spune el/ea și ceea ce spun alții. • Preferă să discute ideile, chiar dacă nu au fost înțelese imediat. • Găsește dificil să muncească în tăcere și liniște pentru perioade lungi de timp. • Își amintește mai bine prin repetiții verbale (proverbe, expresii, formule etc.). Repetiția este o modalitate eficientă de învățare. • Își amintește foarte bine sarcinile verbale.	• Reformulează ideile principale și întrebările-cheie. • Variază intensitatea și ritmul vocii pentru a menține atenția și interesul elevilor. • Notează pe tablă cuvintele-cheie pentru a evita confuziile generate de pronunție. • Se asigură că elevii au ocazia să asculte informația de mai multe ori și să o înțeleagă în profunzime. • Integrează aplicațiile multimedia și tehnologiile informaționale în procesul de predare-învățare (sunete,	• Rapoarte orale și prezentări. • Discuții cu clasa sau în grupuri mici. • Discuții de tip panel și mese rotunde. • Dezbateri și argumentări. • Înregistrări audio și video. • Căntece și activități muzicale. • Teatru de păpuși și dramatizări. • Emisiuni radio și TV educative. • Jocuri verbale și exerciții de exprimare

Caracteristici ale stilului de învățare auditiv	Ce poate face profesorul pentru elevii cu stil de învățare auditiv?	Sugestii de activități
• Se bucură de oportunitățile de a face prezentări, teatru (dramă, teatru de păpuși, scenete), recitare sau versuri. • Îi plac discuțiile în grup, dezbaterile și activitățile care presupun exprimare verbală. • Manifestă interes pentru expresiile verbale (muzicalitatea, ritmul cuvintelor). • Îi este ușor să fie distras de zgomote, dar îi este dificil să lucreze în tăcere.	muzică, discursuri, conferințe înregistrate, materiale audio și video).	orală. • Spectacole, scenete și povestiri despre evenimente curente. • Activități de peer tutoring (de ex., programe educaționale, rezolvarea conflictelor, dezvoltarea stimei de sine, prevenirea HIV/SIDA). • Prezentări orale. • Demonstrații și explicații verbale. • Recitări de poezii și texte literare.

Sursa: adaptat după modelul stilurilor de învățare Dunn și Dunn.

Stilul de învățare tactil-kinestezic este caracterizat prin preferința pentru învățarea prin acțiune, experiență directă și implicare fizică în activitățile educaționale. Elevii care manifestă acest stil procesează informațiile mai eficient atunci când participă activ la realizarea sarcinilor, manipulează obiecte, experimentează și aplică practic cunoștințele dobândite.

Principalele puncte forte ale stilului tactil-kinestezic sunt capacitatea de a reține experiențele trăite și activitățile realizate, preferința pentru utilizarea instrumentelor și a materialelor concrete, dezvoltarea memoriei motrice și existența unei bune coordonări corporale. Acești elevi învață mai ușor prin exercițiu, demonstrație, experiment și participare directă la activități practice decât prin simpla ascultare sau lectură.

Datele prezentate în Tabelul 4 evidențiază caracteristicile specifice ale elevilor cu stil de învățare tactil-kinestezic și strategiile didactice recomandate pentru valorificarea acestui potențial. Activitățile practice, proiectele, jocurile de rol, experimentele, laboratoarele, excursiile și activitățile sportive reprezintă contexte favorabile pentru dezvoltarea competențelor acestor elevi. În același timp, utilizarea resurselor multimedia și integrarea activităților experiențiale contribuie la creșterea motivației și a implicării în procesul de învățare.

Cu toate acestea, analiza critică a literaturii de specialitate relevă existența unor provocări metodologice importante privind utilizarea conceptului de stil de învățare. Una dintre principalele dificultăți este lipsa unor dovezi empirice consistente care să confirme ipoteza potrivirii dintre stilul de învățare și metoda de predare. De asemenea, numeroase modele se bazează pe autoevaluarea elevilor, ceea ce ridică probleme privind validitatea și fidelitatea instrumentelor utilizate.

Tabelul 4. Particularitățile stilului de învățare tactil-kinestezic și strategii didactice de valorificare

Caracteristici ale stilului de învățare tactil-kinestezic	Ce poate face profesorul pentru elevii cu stil de învățare tactil-kinestezic?	Sugestii de activități
• Își amintește foarte bine ceea ce face. • Învăță mai eficient atunci când se implică fizic și participă activ la activitățile de învățare. • Se plictisește dacă acționează și creează puțin. • Îi place să folosească computerul. • Preferă să se implice în activități manuale. • Se bucură de oportunitatea de a construi și modifica materiale și obiecte. • Are dificultăți în a sta într-un singur loc pentru perioade lungi de timp. • Arată interes pentru activitățile fizice și mișcare. • Manifestă tendința de a se juca cu obiectele din jur în timpul activităților. • Tinde să mănânce sau să mestece ceva în timpul studiului. • Îi place să joace roluri și să participe la situații relevante pentru tema studiată.	• Oferă elevilor posibilitatea de a participa activ și de a se mișca în timpul lecțiilor și al activităților. • Încurajează utilizarea tehnicilor de notare și reprezentare grafică a ideilor discutate. • Include activități practice și experiențiale pentru înțelegerea noilor informații. • Integrează resurse multimedia (computer, videoproiector, camere foto etc.) în procesul de predare-învățare. • Creează contexte care implică manipularea materialelor și învățarea prin acțiune. • Diversifică metodele de lucru pentru a valorifica preferințele tactil-kinestezice ale elevilor.	Activități kinestezice • Cercetări și aplicații practice. • Demonstrații. • Dansuri și mișcare ritmică. • Confecționarea produselor și obiectelor. • Exerciții corporale. • Întreceri sportive și competiții. • Concursuri. • Muzică și lecturi. • Activități video și multimedia. • Excursii și vizite de studiu. • Activități de scenografie și joc de rol. • Pantomimă. • Scenete și teatru. • Proiecte și portofolii. • Îmbinări, decupaje și jocuri practice. • Laboratoare științifice. Activități tactile • Modelaj, sculptură, colaje. • Albume cu tăieturi din ziare și reviste. • Cărți de colorat. • Creații artistice. • Rame pentru tablouri. • Lucru de mână, cusături, broderii. • Postere. • Cartonaje și sarcini practice.

Sursa: adaptat după modelul stilurilor de învățare Dunn și Dunn.

Un alt risc este reprezentat de tendința de etichetare a elevilor în categorii fixe, ceea ce poate limita dezvoltarea unor strategii diverse de învățare și poate reduce flexibilitatea procesului educațional. În plus, aplicarea diferențiată a instruirii în

funcție de stilurile de învățare implică cerințe logistice și resurse suplimentare pe care cadrele didactice nu le pot asigura întotdeauna în practica școlară.

Din această perspectivă, abordările contemporane promovează o orientare către învățarea bazată pe dovezi științifice. În locul adaptării exclusive a instruirii la stilurile de învățare, specialiștii recomandă utilizarea unor strategii educaționale care și-au demonstrat eficiența pentru majoritatea elevilor. Printre acestea se numără codificarea duală, care presupune combinarea informațiilor vizuale și verbale, practica distributivă, bazată pe repartizarea învățării în timp, și utilizarea testării ca instrument de consolidare a memoriei și de monitorizare a progresului în învățare.

Aceste recomandări sugerează că valoarea conceptului de stil de învățare rezidă mai ales în sensibilizarea profesorilor cu privire la diversitatea elevilor și la necesitatea utilizării unor metode didactice variate, flexibile și fundamentate pe dovezi empirice.

CONCLUZII

Analiza realizată evidențiază faptul că stilurile de învățare reprezintă preferințe individuale privind modul de recepționare, procesare și valorificare a informațiilor în procesul educațional. Deși majoritatea persoanelor utilizează o combinație de modalități de învățare, fiecare tinde să manifeste o anumită preferință care îi facilitează înțelegerea și reținerea cunoștințelor.

Formarea acestor preferințe este influențată atât de particularitățile individuale și predispozițiile personale, cât și de experiențele educaționale și sociale acumulate în familie, în mediul școlar și în contexte de învățare informală. În timp, elevii își dezvoltă propriile strategii de studiu și identifică modalitățile care le permit să învețe mai eficient.

Totodată, cercetările contemporane subliniază necesitatea unei abordări prudente a conceptului de stil de învățare, având în vedere limitările metodologice și lipsa unor dovezi empirice concludente privind eficiența adaptării exclusive a instruirii la aceste stiluri. În consecință, se recomandă utilizarea unor strategii didactice diversificate și bazate pe dovezi științifice, care să răspundă nevoilor unei game largi de elevi și să stimuleze dezvoltarea flexibilă a competențelor de învățare.

BIBLIOGRAFIE

- Bontaș, I. (2001). *Pedagogie*. All.
- Cucoș, C. (2003). *Pedagogie*. Polirom.
- Dunn, R., & Dunn, K. (1993). *Teaching secondary students through their individual learning styles: Practical approaches for grades 7–12*. Allyn & Bacon.
- Păun, E. (2002). *Pedagogie: Fundamentări teoretice și demersuri aplicative*. Polirom.
- Vîrtop, S. (2026). *Pedagogie. Note de curs*. Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu.
- Learning Styles Network. (n.d.). *Home of Learning and Working Style*. Retrieved from <http://www.creativelearningcentre.com>

THE SUSPENSION OF MEANING IN CONTEMPORARY DISCOURSE

SUSPENDAREA SENSULUI ÎN DISCURSUL CONTEMPORAN

Arina ANTOCI

PhD in Philosophy, Associate Professor, Technical University of Moldova; Moldova
State University, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9594-3447>

Abstract: *Contemporary discourse operates with remarkable efficiency, yet it increasingly avoids engaging meaning as a critical problem. Rather than disappearing, meaning appears to be suspended within discursive forms that function smoothly at a procedural level. It is invoked as a declared value, but rarely questioned or assumed reflexively. This article advances a theoretical reflection on this suspension of meaning, understood not as an accidental deficiency but as a structural feature of contemporary discourse. By privileging coherence, justification, and stability over interrogation and understanding, discourse tends to neutralize critical questioning. The analysis explores the implications of this shift for critical thought and for the role of philosophy within the socio-human sphere.*

Keywords: *meaning, discourse, critical thought, philosophical reflection, socio-human context.*

Rezumat: *Discursul contemporan se remarcă printr-o funcționare constantă și eficientă, dar manifestă o dificultate tot mai evidentă de a asuma sensul ca problemă reflexivă. Articolul pornește de la ipoteza că nu asistăm la o dispariție a sensului, ci la suspendarea lui în interiorul unor forme discursive coerente din punct de vedere procedural. Sensul este prezent ca valoare declarată, dar rareori interogată critic, fiind absorbit într-un limbaj orientat spre justificare și stabilizare. Demersul este unul teoretic și urmărește să evidențieze modul în care această suspendare devine o condiție de funcționare a discursului contemporan, cu implicații directe asupra gândirii critice și asupra rolului filosofiei în spațiul socio-uman.*

Cuvinte cheie: *sens, discurs contemporan, gândire critică, filosofie.*

INTRODUCERE

Ideea că lumea are un sens precedă orice discurs despre ea. Oamenii au trăit, au gândit și au acționat mult timp plecând de la convingerea că nimic nu este pur arbitrar, că lucrurile se leagă între ele, că experiențele pot fi înțelese, chiar și atunci când nu pot fi controlate. Sensul nu a fost întotdeauna formulat conceptual, dar a fost trăit ca orientare: ca direcție, ca criteriu, ca reper pentru ceea ce contează.

Această presuposiție a sensului nu aparține doar filosofiei. Ea se regăsește în modul cotidian de a fi în lume, în nevoia de a înțelege de ce se întâmplă ceva, de a justifica o decizie, de a lega un fapt de altul. A vorbi despre lume a însemnat, mult timp, a încerca să-i descoperi sensul sau, cel puțin, a nu renunța la ideea că acesta există.

În contextul contemporan, această relație firească cu sensul începe să se modifice. Nu pentru că lumea ar fi devenit lipsită de sens, ci pentru că discursurile prin care vorbim despre ea par tot mai puțin interesate de această dimensiune. Se comunică eficient, se explică procedural, se justifică decizii și se formulează cadre coerente, dar

sensul nu mai apare ca miză. El este presupus, invocat sau amânat, fără a mai fi asumat ca problemă.

Astfel, sensul nu dispare, ci intră într-o stare de suspendare. El rămâne prezent ca referință generală, dar este tot mai rar interogat în mod real. Discursul contemporan funcționează fără a mai avea nevoie să clarifice ce anume contează, de ce contează și pentru cine. Coerența și funcționalitatea devin suficiente pentru a asigura legitimitatea, iar întrebarea sensului este lăsată în afara urgențelor discursului.

Articolul de față pornește de la această mutație discretă, dar semnificativă: trecerea de la o lume gândită prin sens la un discurs care funcționează prin suspendarea lui. Demersul propune o reflecție teoretico-critică asupra modului în care această suspendare devine o condiție de normalitate în spațiul socio-uman contemporan și asupra implicațiilor ei pentru gândirea critică și pentru rolul filosofiei într-o lume care continuă să funcționeze, chiar și atunci când sensul nu mai este pus în joc.

A vorbi despre sens în contextul contemporan presupune mai întâi recunoașterea faptului că sensurile nu sunt date o dată pentru totdeauna. Ele sunt căutate, negociate, asumate sau impuse, în funcție de contexte, discursuri și raporturi de putere. Sensul nu este doar ceva ce avem, ci și ceva ce ni se cere să acceptăm, să interiorizăm sau să administrăm simbolic. În acest cadru, problema nu este absența sensului, ci transformarea modului în care sensurile sunt produse și puse în circulație. Discursul contemporan nu anulează sensurile, ci tinde să le uniformizeze, să le stabilizeze și să le transforme în cadre funcționale, reducându-le capacitatea de a orienta experiența umană în mod viu și personal.

Demersul de față nu tratează sensul ca obiect stabil sau ca problemă semantică izolată, ci ca structură de orientare a experienței umane, situată la intersecția dintre discurs, practică și raporturi de putere. În această perspectivă, sensul nu este analizat în termenii adevărului său, ci ai modului în care este produs, distribuit și interiorizat în cadrul discursurilor contemporane. O astfel de abordare permite deplasarea accentului de la întrebarea „ce este sensul?” la întrebarea „cum funcționează sensul în condițiile actuale ale comunicării și ale organizării sociale?”.

MATERIAL ȘI METODE

Lucrarea are un caracter teoretic și reflexiv și se înscrie în aria cercetărilor filosofice și socio-umane orientate spre problematizarea discursului contemporan. Materialul analizat nu constă în date empirice sau în studii de caz delimitate, ci în structuri conceptuale, practici discursive recurente și cadre teoretice relevante pentru înțelegerea raportului dintre sens și discurs în contextul actual.

Din punct de vedere metodologic, demersul se bazează pe analiza conceptuală și pe reflecția critică, având ca obiect identificarea mecanismelor prin care sensul este menținut într-o stare de suspendare în interiorul unor forme discursive funcționale. Abordarea urmărește clarificarea noțiunilor utilizate și examinarea modului în care acestea operează în discursurile contemporane, fără a recurge la instrumente cantitative sau la proceduri de validare experimentală.

Metoda adoptată presupune o lectură interpretativă și problematizantă a discursului, orientată nu spre evaluarea eficienței sale, ci spre înțelegerea condițiilor în care acesta își păstrează funcționalitatea, evitând asumarea sensului ca miză

reflexivă. Prin această abordare, analiza își propune să evidențieze implicațiile epistemice și filosofice ale suspendării sensului în spațiul socio-uman contemporan.

O astfel de opțiune metodologică presupune asumarea faptului că discursul nu este un simplu instrument de descriere a realității, ci un spațiu în care realitatea este configurată, stabilizată și făcută inteligibilă. Analiza conceptuală devine, în acest sens, nu doar o clarificare a termenilor, ci și o modalitate de a surprinde condițiile în care anumite forme de înțelegere devin dominante, iar altele sunt marginalizate sau excluse.

În consecință, demersul nu urmărește identificarea unor erori sau disfuncționalități punctuale ale discursului contemporan, ci înțelegerea modului în care acesta poate funcționa coerent și eficient chiar și atunci când suspendă interogația asupra sensului. Această orientare permite deplasarea analizei de la nivelul conținuturilor la cel al formelor de organizare a înțelegerii. Comunicarea este, în acest sens, un proces de producere și transfer al sensurilor, care structurează raportarea individului la lume și la ceilalți (Antoci, 2022).

REZULTATE ȘI DISCUȚII

A vorbi despre sens înseamnă, înainte de toate, a recunoaște că oamenii nu se raportează la lume în mod neutru. Trăim, alegem și judecăm pornind de la ceea ce ni se pare semnificativ. Acest sens nu este întotdeauna formulat explicit, dar este suficient de puternic pentru a ne orienta existența. El se naște din experiență, din întrebări și din confruntarea cu limitele propriei vieți.

În același timp, sensul nu este doar căutat; el este și oferit, solicitat, uneori chiar impus. Trăim într-o lume în care ni se spune constant ce ar trebui să conteze, ce este important și ce este relevant. Aceste sensuri circulă sub forma unor explicații gata formulate, a unor narațiuni coerente și a unor cadre interpretative care promit stabilitate și orientare rapidă. Ele nu sunt neapărat false, dar sunt rareori asumate în mod personal.

Aici apare o tensiune esențială. Sensul trăit și căutat din interior este lent, nesigur și adesea incomod. Sensul oferit din exterior este clar, sigur și eficient. Primul implică risc și asumare; al doilea oferă liniște și adaptare. În discursurile contemporane, această a doua formă tinde să devină dominantă, nu pentru că ar fi mai adevărată, ci pentru că este mai ușor de administrat.

În acest context, sensul începe să se desprindă de experiența concretă a subiectului. El nu mai este ceva ce se construiește prin reflecție și trăire, ci ceva ce se recunoaște și se acceptă. Individul nu mai este chemat să-și caute propriul sens, ci să se conformeze unor sensuri deja stabilite. Această mutație nu produce neapărat revoltă sau respingere, ci mai degrabă o formă de acomodare tăcută.

Discuția devine cu atât mai importantă cu cât această acomodare este adesea confundată cu claritatea. Faptul că anumite sensuri sunt explicate și repetate nu înseamnă că ele sunt și asumate. Se poate trăi într-o lume plină de sensuri declarate și, totuși, poate persista dificultatea profundă de a răspunde la întrebarea: *Ce are sens pentru mine, aici și acum?*

Aceasta este miza reală a discuției despre sensul sensurilor: nu dacă sensul există, ci cum circulă, cine îl formulează, cui se adresează și ce solicită de la subiectul uman. Atunci când sensul nu mai cere nimic, când nu mai obligă la reflecție sau responsabilitate, el încetează să mai fie orientativ și devine pur decorativ.

Un prim exemplu poate fi observat în spațiul educațional. Studenții sunt adesea invitați să vorbească despre „sensul învățării”, despre „valoarea educației” sau despre „formarea competențelor”. Aceste formule sunt corecte și bine intenționate, însă, în multe situații, ele rămân exterioare experienței reale a celui care învață. Studentul poate reproduce discursul despre sensul educației fără a fi vreodată pus în situația de a se întreba ce semnificație are, pentru el, ceea ce studiază. Sensul este prezent în limbaj, dar absent din trăire.

Un al doilea exemplu apare în viața profesională. Mulți oameni pot explica foarte clar de ce munca lor este importantă, utilă sau necesară din punct de vedere social. Pot invoca misiuni, obiective și impact. Și totuși, la nivel personal, rămâne o ruptură între aceste justificări și sentimentul interior al sensului. Munca funcționează, este recunoscută și evaluată pozitiv, dar nu mai oferă orientare existențială. Sensul este formulat corect, însă nu mai este locuit.

Un exemplu și mai subtil se regăsește în discursul public despre valori. Se vorbește frecvent despre valori comune, valori europene, valori democratice sau valori umane. Aceste valori sunt enumerate, asumate declarativ și apărute discursiv. Cu toate acestea, ele sunt rareori trăite ca întrebări personale: *Ce înseamnă această valoare pentru mine? Ce cere de la mine? Ce risc implică?* Valorile devin sensuri acceptate, nu sensuri asumate.

Un alt exemplu, foarte prezent astăzi, este legat de limbajul motivațional și al dezvoltării personale. Oamenii sunt încurajați să „își găsească sensul”, să „trăiască autentic” și să „urmeze ceea ce contează”. Aceste îndemnuri par să readucă sensul în prim-plan, dar, paradoxal, îl pot transforma într-o obligație suplimentară. Sensul devine ceva ce trebuie să ai, nu ceva ce descoperi. Căutarea se transformă într-o presiune, iar sensul într-o etichetă.

Aceste exemple arată că sensul nu lipsește din lumea contemporană. El este omniprezent în discursuri, formule, justificări și recomandări. Problema apare atunci când sensul nu mai este trăit ca relație vie între om și lume, ci ca un conținut deja formulat, care circulă independent de experiența subiectului. În acest punct, sensul nu dispare, dar își schimbă natura. În contextul actual, sensurile nu mai sunt doar căutate, ci sunt tot mai frecvent mediate și reconstruite în spații simbolice care influențează structura raportării subiectului la sine și la lume (Antoci, 2024).

Mai există un tip de situație în care problema sensului devine foarte vizibilă: aceea în care oamenii știu ce trebuie să spună, dar nu mai știu ce cred. Limbajul este la îndemână, formulele sunt cunoscute, răspunsurile sunt „corecte”. Și totuși, în spatele acestui limbaj bine stăpânit apare o tăcere interioară. Nu este vorba despre lipsa informației, ci despre absența unei legături autentice între cuvinte și experiență.

De exemplu, întrebarea „Ce sens are viața?” este considerată astăzi fie prea abstractă, fie prea personală. În locul ei apar variante mai comode: „Ce obiective ai?”, „Ce planuri ai?”, „Ce vrei să realizezi?”. Aceste întrebări sunt legitime, dar mută sensul din zona reflecției în cea a gestionării. Sensul nu mai este ceva de înțeles, ci ceva de organizat.

Un alt exemplu poate fi observat în modul în care vorbim despre succes. Succesul are un sens bine conturat: performanță, recunoaștere, rezultate. Este un sens stabil, acceptat și ușor de comunicat. Problema apare atunci când acest sens nu mai este pus în relație cu întrebarea dacă el face viața mai inteligibilă sau mai locuibilă

pentru cel care îl urmărește. Succesul devine un sens impus din exterior, care funcționează independent de experiența interioară a celui care îl trăiește.

În astfel de contexte, sensul nu este pierdut, ci deplasat. El nu mai apare ca rezultat al unei relații vii cu lumea, ci ca răspuns standard la întrebări pe care nu ni le mai adresăm cu adevărat. Sensul este acolo, dar nu ne mai aparține. Îl folosim, îl invocăm și îl repetăm fără a-l mai locui.

Această situație explică de ce mulți oameni pot trăi o formă de nemulțumire greu de numit, chiar și atunci când „totul merge bine”. Viața este funcțională, coerentă și explicabilă, dar nu mai este orientată din interior. Sensurile există, dar nu mai sunt trăite ca sensuri proprii. Ele nu mai deschid, ci închid; nu mai întreabă, ci răspund înainte ca întrebarea să apară.

Din această perspectivă, problema sensului nu este una abstractă sau exclusiv teoretică. Ea se regăsește în gesturi simple: în felul în care alegem, în modul în care justificăm și în disponibilitatea cu care acceptăm explicații care nu ne mai ating cu adevărat. Sensul nu dispăre din lume, dar riscă să devină ceva despre care se vorbește, nu ceva prin care se trăiește.

Problema sensului traversează întreaga tradiție filosofică și rămâne legată, încă de la începuturile acesteia, de modul în care omul se raportează la lume. Pentru Aristotel, existența este inteligibilă prin orientare: lucrurile tind către un scop (*telos*), iar viața umană capătă coerență în măsura în care această orientare este asumată. Sensul nu reprezintă un adaos exterior, ci condiția însăși a înțelegerii și a acțiunii (*Etica Nicomahică*).

Această legătură dintre sens și experiența trăită este reluată, într-un registru existențial, de Viktor Frankl, care arată că sensul nu poate fi transmis ca informație și nici impus ca normă fără a-și pierde forța orientativă. Sensul este ceva ce se descoperă în relație cu propria viață; atunci când este oferit sub forma unor explicații generale, el devine prescriptiv și încetează să mai angajeze subiectul (*Man's Search for Meaning*).

O mutație decisivă apare la Martin Heidegger, pentru care sensul nu este un conținut stabil, ci modul în care lumea se deschide pentru om. Lumea poate apărea ca semnificativă sau poate fi redusă la un spațiu funcțional. Problema contemporană nu este lipsa sensului, ci experiența unei lumi explicabile și utilizabile, dar din ce în ce mai puțin trăite ca semnificative (*Sein und Zeit*).

Această transformare este surprinsă și de Hannah Arendt, care avertizează că sensul se erodează atunci când gândirea este înlocuită de formule gata făcute. Nu absența discursului produce această erodare, ci circulația unor explicații care nu mai solicită judecată și responsabilitate personală. Cuvintele funcționează, dar nu mai deschid posibilitatea înțelegerii (*The Life of the Mind*).

În acest cadru, sensul nu poate fi disociat de dimensiunea etică a comunicării fără a-și pierde relevanța umană. Comunicarea nu este doar transmitere de informații, ci și o formă de orientare simbolică, ce implică asumare și responsabilitate (Antoci, 2025). Atunci când discursurile contemporane funcționează corect și eficient, dar nu mai solicită o poziționare personală, sensul rămâne prezent la nivel declarativ, însă încetează să mai angajeze subiectul.

Problema actuală a sensului nu este, așadar, una a dispariției, ci a dezangajării. Sensul este formulat, invocat și acceptat social, dar este tot mai rar trăit ca experiență care obligă la reflecție și responsabilitate. Această mutație explică stabilitatea

discursurilor contemporane și, în același timp, dificultatea tot mai mare de a transforma sensul într-o orientare vie a existenței umane.

Pentru a înțelege mai bine această mutație a sensului, este necesar să distingem între sensul care orientează și sensul care explică. Sensul orientativ este acela care îl ajută pe om să se raporteze la propria viață, la propriile decizii și la propriile limite. El nu oferă certitudini, ci direcție. Sensul explicativ, în schimb, oferă claritate, coerență și justificare, fără a garanta însă orientarea existențială. Cele două forme nu sunt opuse, dar devin problematice atunci când sensul explicativ îl substituie complet pe cel orientativ.

În discursurile contemporane, această substituție devine tot mai frecventă. Se explică mult, se argumentează riguros și se oferă cadre interpretative stabile. Cu toate acestea, individul nu este neapărat ajutat să înțeleagă ce are de făcut cu propria viață, cu propriile alegeri sau cu propriile responsabilități. Sensul explicativ funcționează, dar nu mai deschide întrebarea „pentru ce?”. El răspunde la „cum” și la „de ce”, lăsând neatins întrebările care privesc orientarea profundă a existenței.

Această distincție permite, totodată, înțelegerea unei transformări subtile a poziției subiectului în raport cu sensul. În măsura în care sensul orientativ este înlocuit de sensul explicativ, subiectul nu mai participă direct la constituirea sensului, ci devine mai degrabă un utilizator al acestuia. El recunoaște sensuri, le aplică și le reproduce, fără a mai fi pus în situația de a le problematiza sau de a și le asuma în mod autentic.

Această deplasare modifică nu doar raportul dintre om și sens, ci și raportul dintre om și propriile sale decizii. Acestea pot rămâne coerente și bine justificate fără a mai fi trăite ca expresii ale unei orientări interioare. În acest punct, responsabilitatea nu dispare, dar își schimbă forma: ea nu mai este legată de căutarea sensului, ci de gestionarea corectă a unor sensuri deja disponibile.

Acest proces produce un efect subtil, dar important: sensul devine exterior subiectului. El este recunoscut, acceptat și chiar apreciat, dar nu mai este interiorizat. Individul poate explica perfect sensul unei acțiuni sau al unei valori fără a se simți legat de acestea în mod personal. În acest punct apare ruptura dintre discurs și experiență, dintre ceea ce se afirmă și ceea ce se trăiește.

Mai mult, atunci când sensul este formulat predominant în termeni explicativi, el capătă o aparență de neutralitate. Sensurile sunt prezentate ca evidente, raționale și corecte. Tocmai această aparență neutralitate le face dificil de interogată. A pune sub semnul întrebării sensurile acceptate nu mai apare ca un exercițiu legitim de reflecție, ci ca o abatere sau ca o dificultate de adaptare. Astfel, sensul nu este refuzat, ci protejat de întrebare.

În acest punct, problema nu mai este doar una discursivă, ci capătă și o dimensiune ontologică. Dacă sensul este redus constant la funcția sa explicativă, atunci experiența umană însăși riscă să fie reorganizată în termeni de gestionare și optimizare, nu de înțelegere. Omul nu mai este o ființă care caută sens, ci una care operează cu sensuri deja disponibile. Această deplasare transformă existența dintr-un spațiu al interogației într-un spațiu al administrării, în care întrebările fundamentale nu mai sunt eliminate, ci doar suspendate.

În acest context, subiectul uman se află într-o situație paradoxală. Pe de o parte, îi sunt oferite sensuri clare, coerente și bine articulate. Pe de altă parte, i se cere tot mai puțin să participe activ la constituirea lor. Sensul este „acolo”, disponibil, dar

nu mai reprezintă rezultatul unei căutări personale. Această disponibilitate permanentă slăbește tocmai relația vie dintre om și ceea ce contează pentru el.

Această analiză permite o înțelegere mai nuanțată a dificultății contemporane a sensului. Nu este vorba despre o criză spectaculoasă sau despre pierderea totală a orientării, ci despre o reconfigurare discretă a raportului dintre sens, discurs și subiect. Sensul rămâne prezent, dar devine tot mai puțin implicat. El explică, dar nu mai obligă; este clar, dar nu mai angajează.

CONCLUZII

Analiza de față a pornit de la constatarea că sensul continuă să reprezinte o dimensiune fundamentală a existenței umane. Oamenii trăiesc, aleg și se raportează la lume în funcție de ceea ce consideră semnificativ. Sensul nu a dispărut din experiența contemporană și nici nu a devenit irelevant. Ceea ce s-a modificat este raportul dintre sens, discurs și subiect.

În contextul actual, sensul este tot mai frecvent formulat, explicat și pus în circulație sub forma unor cadre coerente și funcționale. Aceste sensuri sunt legitime, social acceptate și operaționale, însă nu mai solicită în mod necesar o asumare personală. Sensul este prezent ca explicație, dar își pierde treptat funcția orientativă. El facilitează înțelegerea modului în care funcționează lumea, însă contribuie mai puțin la clarificarea modului în care omul se poate raporta la propria viață într-o manieră responsabilă și autentică.

Această mutație nu indică o criză evidentă, ci mai degrabă o formă de stabilitate aparentă. Discursurile contemporane pot funcționa eficient fără a mai implica subiectul în mod profund. Sensul nu este refuzat, ci delegat discursului, ceea ce generează o distanță tot mai mare între ceea ce se afirmă și ceea ce se trăiește efectiv. Lumea devine explicabilă, dar riscă să devină tot mai dificil de locuit din punct de vedere existențial.

În acest cadru, filosofia își păstrează relevanța nu prin furnizarea unor sensuri noi, ci prin capacitatea de a reface legătura dintre sens și experiență. Rolul său nu este acela de a înlocui sensurile existente, ci de a le readuce în spațiul interogației, al responsabilității și al asumării personale. Filosofia nu oferă certitudini definitive, dar menține deschis orizontul în care sensul poate fi căutat, problematizat și asumat, nu doar acceptat.

A vorbi despre sens astăzi înseamnă a recunoaște că acesta nu poate fi redus la o simplă formulă explicativă sau la un mecanism discursiv. Sensul rămâne o relație vie între om și lume, care nu poate fi delegată integral discursului fără a-și pierde dimensiunea umană fundamentală. Atunci când sensul nu mai este trăit, ci doar explicat, el își păstrează coerența conceptuală, dar își diminuează capacitatea de a orienta existența.

În această perspectivă, una dintre dificultățile majore ale prezentului nu este lipsa sensurilor, ci dificultatea de a le transforma în experiențe care să angajeze cu adevărat subiectul. Lumea oferă explicații suficiente, însă creează tot mai rar condițiile în care omul să fie confruntat cu propriile întrebări fundamentale. Această situație nu produce neapărat crize vizibile, ci favorizează o formă subtilă de acomodare, în care sensul este recunoscut și invocat, dar nu mai este trăit ca o necesitate interioară.

BIBLIOGRAFIE

Antoci, A. (2023). Actualitatea și necesitatea profesiei de a informa. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe economice și ale comunicării)*, 11 (1), 70–75.

Antoci, A. (2024). Identitate digitală: O călătorie în lumea virtuală. În *Fenomene și tendințe în jurnalism și comunicare: În onoarem Andrei Dumbrăveanu la 70 de ani* (pp. 86–93). CEP USM.

Antoci, A. (2025). Ethics of social intervention and the responsibility of communication in the post-truth era. În *The Contemporary Issues of Socio-Humanistic Sciences* (15th ed., p. 71). Print-Caro.

Arendt, H. (1978). *The life of the mind*. Harcourt Brace Jovanovich.

Aristotel. (2007). *Etica nicomahică* (trad. rom.). Editura Științifică. (adaptăți anul după ediția utilizată efectiv)

Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning*. Beacon Press.

Heidegger, M. (2006). *Ființă și timp (Sein und Zeit)* (trad. rom.). Humanitas.

CULTURAL AND AESTHETIC VALENCES OF COLOR NAMES IN LITERARY DISCOURSE

VALENȚE CULTURALE ȘI ESTETICE ALE NUMELOR DE CULORI ÎN DISCURSUL LITERAR

Cristina MOROZANU

PhD Student, Doctoral School "Educational Sciences", „Ion Creangă” State Pedagogical University of Chisinau, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1030-6799>

Abstract. *The paper analyzes color as an integrative cultural and aesthetic phenomenon, highlighting its simultaneous sensory, psychological, and symbolic character. Starting from the perceptual and cultural definitions of color, the study emphasizes that although the physiological perception of color is universal, its symbolism is culturally and historically determined. The paper outlines the major stages in the study of color (cosmological, theological, and socio-psychological) and discusses the contributions of Victor Turner, Brent Berlin and Paul Kay, Aristotle, Umberto Eco, and Johannes Itten in order to substantiate an interdisciplinary perspective on the chromatic phenomenon. The application of the theoretical framework (sensory-optical, psychological, and intellectual-symbolic) to the works of George Bacovia and Ion Minulescu reveals two distinct chromatic systems within Romanian Symbolism. George Bacovia constructs a universe dominated by dark, cold, and degraded tones, in which color expresses alienation, anxiety, and existential entropy. In contrast, Ion Minulescu develops a luminous and contrasting chromatic palette oriented toward eroticism and the mythologization of affective experience. The study demonstrates that the organization of the lexico-semantic field of color terms reflects the deep structure of poetic vision and confirms the constructive role of chromatic imagery in shaping lyrical meaning.*

Keywords: color names, symbolism, lexico-semantic field.

Rezumat. *Lucrarea analizează culoarea ca fenomen integrator cultural și estetic, evidențind caracterul său simultan senzorial, psihic și simbolic. Pornind de la definirea culorii în plan perceptiv și cultural, studiul subliniază faptul că, deși percepția fiziologică a culorii este universală, simbolismul acesteia este determinat cultural și istoric. Sunt prezentate etapele majore ale studiului culorii (cosmologică, teologică, socio-psihologică), precum și contribuțiile lui Victor Turner, Brent Berlin și Paul Kay, Aristotel, Umberto Eco și Johannes Itten, pentru a fundamenta perspectiva interdisciplinară asupra fenomenului cromatic. Aplicarea cadrului teoretic (senzorial-optic, psihic, intelectual-simbolic) asupra creației lui George Bacovia și Ion Minulescu evidențiază două sisteme cromatice distincte în interiorul simbolismului românesc. George Bacovia construiește un univers dominat de tonuri închise, reci și degradate, în care culoarea exprimă alienare, angoasă și entropie existențială. În schimb, Ion Minulescu dezvoltă o cromatică luminoasă și contrastantă, orientată spre erotism și mitologizarea experienței afective. Studiul demonstrează că organizarea câmpului lexico-semantic al culorilor reflectă structura profundă a viziunii poetice și confirmă rolul constructiv al cromaticii în configurarea sensului liric.*

Cuvinte-cheie: nume de culori, simbolism, câmp lexico-semantic.

INTRODUCERE

Culoarea a fost considerată, de-a lungul timpului, un fenomen integrator al culturii popoarelor. Simbolistica culorii poate varia semnificativ de la o cultură la alta. Totuși, conceptul de „culoare” are un caracter universal. De exemplu, dicționarul francez Larousse definește culoarea ca „o senzație care apare ca urmare a pătrunderii luminii de la o sursă specifică în ochi” (Larousse, 2025).

Specialistul în istoria și simbolica culorii, Michel Pastoureau, consideră culoarea nu atât un fenomen natural, cât „o construcție culturală complexă, refractară oricărei generalizări și chiar oricărei analize” (Pastoureau, 2025). Denumirile culorilor demonstrează modul în care chiar și fenomenele aparent simple sunt reflectate diferit în diverse limbi. Astfel, într-o limbă pot exista denumiri consacrate pentru anumite nuanțe, în timp ce în alta lipsesc formele lexicale corespunzătoare.

MATERIALE ȘI METODE

Vom analiza culoarea din perspectivă istorică, deoarece schimbările produse în percepția și interpretarea culorii, precum și în simbolismul acesteia, s-au reflectat asupra modului de percepere și interpretare a numelor de culori în diferite lingvoculturi. Divergențele în interpretarea semnificațiilor simbolice asociate culorilor sunt determinate în mare măsură de contextul cultural.

Boris Bazima identifică trei etape în studiul culorii: cosmologică, teologică și socio-psihologică. Prima etapă este datată de la începutul utilizării culorii ca simbol până în Antichitate, a doua – de la Antichitate până în perioada Renașterii, iar a treia – de la Renaștere până în prezent (Bazima, 2007). În general, această periodizare poate constitui baza analizei istorice a studiului culorii, cu precizarea că a treia etapă nu este exclusiv socio-psihologică, ci cuprinde abordări specifice diferitelor domenii științifice, fiecare dezvoltând propriile perspective asupra fenomenului cromatic.

Etapă cosmologică a studiului culorii se bazează tradițional pe lucrările lui Victor Turner și este asociată cu analiza simbolismului cromatic caracteristic unor triburi din America de Sud și Africa, în cadrul cărora se disting trei culori fundamentale: roșu, alb și negru. Selectarea acestor culori nu se bazează exclusiv pe percepția vizuală, ci și pe faptul că ele reprezintă o „descriere concentrată și comprimată a unor mari domenii ale experienței psiho-biologice, care influențează atât rațiunea, cât și organele de simț și sunt legate de relațiile primare de grup” (Turner, 2017). Deoarece această experiență își are originea în însăși natura umană, ea este universală pentru toți oamenii. Astfel, sensul simbolic al triadei cromatice este, în esență, similar în cele mai diverse culturi.

Ulterior, Brent Berlin și Paul Kay, în lucrarea *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, au demonstrat că aceste trei denumiri fundamentale de culori (alb, negru și roșu) au fost verbalizate primele în toate limbile lumii (Berlin & Kay, 1999).

În filosofia antică se disting mai multe abordări ale înțelegerii culorii. Presocraticii au formulat principiul „condensării și rarefierii” materiei ca explicație a apariției culorii. Platon considera culorile „un exemplu de raporturi numerice”. Cea mai amplă reflecție asupra culorii aparține însă lui Aristotel, care afirma că „obiectul vederii este vizibilul, iar vizibilul este, în primul rând, culoarea... Iar culoarea aparține aceluia lucru care este vizibil prin sine” (Losev & Takho-Godi, 1990).

Odată cu răspândirea creștinismului, simbolismul culorii a trecut în prim-plan. Potrivit lui Umberto Eco, „într-o mare măsură, Evul Mediu a moștenit problemele sale estetice din Antichitate, dar viziunea creștină asupra lumii le-a conferit o semnificație nouă, plasându-le într-un cadru al relației dintre lumea terestră și cea divină, perceput prin prisma simțurilor umane” (Eco, 2002).

Odată cu afirmarea creștinismului, simbolismul culorilor s-a modificat. Roșul a început să semnifice sângele lui Hristos vărsat pentru mântuirea oamenilor și a devenit treptat un simbol al iubirii și sacrificiului. Un aspect important al răspândirii creștinismului în Europa îl reprezintă dezvoltarea iconografiei, care a determinat iconografia și teologii să elaboreze criterii estetice ale frumuseții, dependente și de utilizarea adecvată a culorilor.

Un nou sistem de gândire estetică, diferit de cel medieval, apare în perioada Renașterii. În centrul atenției se află acum omul, iar operele de pictură, poezie și literatură îi sunt adresate acestuia, nu exclusiv divinității. Acest fapt conduce la dezvoltarea esteticii și a teoriei artei, iar conceptul de armonie devine fundamental în studiul și sistematizarea culorii.

Printre lucrările esențiale dedicate culorii în această perioadă se numără notițele lui Leonardo da Vinci și tratatul *Cele trei cărți despre pictură* al lui Leon Battista Alberti. Potrivit lui Alberti, „culorile adevărate sunt la fel de numeroase precum elementele – patru –, din care, prin combinare treptată, iau naștere celelalte tipuri de culori” (Alberti, 1988). Aceste culori fundamentale sunt reprezentate prin roșu (focul), albastru (aerul), verde (apa) și gri (pământul).

Cu toate acestea, nivelul redus de educație al populației a condus la o mare diversitate în interpretarea simbolurilor cromatice. Populația a continuat să urmeze tradițiile mitologice și religioase, în timp ce elitele intelectuale au încercat să clasifice și să descrie culoarea din perspectiva parametrilor fizici. Acest proces a reprezentat un moment de cotitură în cercetarea culorii, deoarece interpretarea simbolismului cromatic a devenit din ce în ce mai individualizată, fiind influențată de nivelul de educație, apartenența culturală și alți factori sociali.

Aspectele estetice ale impactului culorii pot fi analizate pe trei direcții principale: senzorial-optică (impresivă), psihică (expresivă) și intelectual-simbolică (constructivă) (Itten, 2011). Impactul estetic al culorii rezultă din interacțiunea dintre percepția optică, reacția emoțională și interpretarea simbolică, acestea constituind împreună experiența artistică a receptorului.

Johannes Itten descrie un experiment realizat într-o școală de artă, prin care a urmărit să demonstreze caracterul subiectiv al percepției cromatice. Elevii au fost invitați să creeze lucrări fără instrucțiuni riguroase, bazându-se exclusiv pe propriile emoții și asocieri. Rezultatele au evidențiat faptul că fiecare persoană dezvoltă o viziune individuală asupra culorilor. Experimentul a demonstrat importanța cultivării sensibilității cromatice prin studiu și exercițiu practic (Itten, 2011).

Preferințele cromatice individuale oferă indicii importante despre particularitățile gândirii, afectivității și comportamentului unei persoane. Sprijinirea elevului în identificarea culorilor față de care manifestă afinitate contribuie la procesul de autocunoaștere și dezvoltare personală. Potrivit lui Itten (2011), percepția subiectivă a culorii reflectă structura interioară a personalității și este strâns legată de modul de a gândi, simți și acționa.

În vederea ilustrării dimensiunii simbolice a culorii în literatura română, au fost selectați doi reprezentanți ai simbolismului studiați în clasa a XI-a: George Bacovia și Ion Minulescu. Analiza operelor acestora a permis identificarea și cuantificarea câmpului lexico-semantic al denumirilor de culori utilizate în creația lor poetică.

Tabelul 1. Distribuția termenilor cromatici în creația poetică a lui George Bacovia și Ion Minulescu

George Bacovia	Ion Minulescu
Alb 14 utilizări	Verde 27 utilizări
Dalb 1 utilizări	Blond 21 utilizări
Negru 35 utilizări	Violet 9 utilizări
Argint 3 utilizări	Alb 47 utilizări
Gri 1 utilizare	alb imaculat 1 utilizări
Cenușiu 1 utilizare	Cenușiu 2 utilizări
Palid 6 utilizări	Însângerat 4 utilizări
Pal 4 utilizări	Negru 28 utilizări
Violet 30 utilizări	Roz 6 utilizări
Galben 16 utilizări	Albastru 30 utilizări
Roșu 10 utilizări	Auriu 4 utilizări
Sineliu 1 utilizare	Verde 29 utilizări
Auriu 3 utilizări	Roșu 9 utilizări
Roz 9 utilizări	Argint 3 utilizări
Albastru 7 utilizări	Senin 7 utilizări
Azur 4 utilizări	Palid 2 utilizări
Sângeros 1 utilizare	Pal 1 utilizare
Cernit 1 utilizare	Rugină 2 utilizări
Blond 6 utilizări	Arāmii 1 utilizare
Brun 2 utilizări	Cărunt 1 utilizare
Aramă 1 utilizare	Trandafiriu 1 utilizare
Rugini 2 utilizări	Cenușiu 2 utilizări
Vinețit 2 utilizări	Bleu 1 utilizare
Plumburi 5 utilizări	Bruni 4 utilizări
Mov 1 utilizare	
Safir 1 utilizare	

Aplicarea acestei grile de analiză asupra creației lui George Bacovia (Bacovia, 2002) și Ion Minulescu (Minulescu, 2000) evidențiază existența a două sisteme cromatice distincte, corespunzătoare unor viziuni poetice diferite în cadrul simbolismului românesc.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Analiza câmpului lexico-semantic al denumirilor de culori din creația lui George Bacovia și Ion Minulescu a evidențiat existența unor structuri cromatice distincte, care reflectă particularitățile viziunii artistice ale celor doi poeți simbolști.

În creația lui George Bacovia, cromatica se caracterizează prin predominanța tonurilor închise, reci și degradate. Frecvența ridicată a termenilor *negru* (35 de ocurențe) și *violet* (30 de ocurențe) configurează un univers vizual dominat de obscuritate și densitate atmosferică. *Galbenul* (16 ocurențe), departe de semnificațiile sale solare tradiționale, dobândește valențe maladive, în timp ce termeni precum *pal*,

palid, plumburiu, cenușiu și gri accentuează impresia de decolorare și epuizare. Prezența lexemelor cu semnificație metalică (*argint, aramă, rugină*) contribuie la construirea unei imagini reci și rigide a existenței.

În plan expresiv, cromatica bacoviană funcționează ca un mijloc de exteriorizare a stărilor sufletești. Negrul este asociat cu angoasa și izolarea existențială, violetul sugerează nevroza și dezagregarea afectivă, iar galbenul evocă boala și febrilitatea. Tonurile palide și plumburii exprimă epuizarea vitală și apăsarea interioară. În acest context, culoarea nu mai are doar rol descriptiv, ci devine un instrument de exprimare a alienării și a crizei existențiale.

La nivel simbolic, sistemul cromatic bacovian se organizează într-un veritabil cod al degradării și entropiei. Asocierile dintre negru, violet și plumburiu susțin imaginarul funerar și atmosfera apăsătoare specifică universului poetic al autorului. Cromatica devine astfel un principiu de organizare a sensului poetic și contribuie la configurarea unei estetici a dezagregării și a singurătății moderne.

În contrast, sistemul cromatic al lui Ion Minulescu se remarcă prin diversitate și luminozitate. Cele mai frecvente culori sunt *albul* (47 de ocurențe), *albastrul* (30) și *verdele* (29), alături de *negru* (28) și *blond* (21). Paleta cromatică este dinamică și contrastantă, construind un univers poetic decorativ și spectaculos, dominat de imagini luminoase și de opoziții cromatice puternice.

Din perspectivă expresivă, cromatica minulesciană este asociată în principal cu experiența afectivă și erotică. Albul sugerează puritatea idealizată, albastrul și termenii asociați seninului evocă visarea și sensibilitatea romantică, iar verdele exprimă vitalitate și energie afectivă. Negrul introduce accente dramatice, însă fără intensitatea apăsătoare întâlnită la Bacovia. Culori precum *roz, trandafiri* sau *blond* contribuie la construirea unei imagini elegante și senzuale a feminității.

La nivel simbolic, cromatica lui Ion Minulescu susține mitologizarea iubirii și estetizarea experienței afective. Asocierile dintre alb și albastru favorizează idealizarea romantică, în timp ce combinațiile dintre negru și roșu dramatizează experiența pasională. Culoarea îndeplinește astfel o funcție constructivă importantă, contribuind la crearea unei atmosfere teatrale și a unei viziuni poetice orientate spre spectacolul sentimentelor.

Analiza comparativă evidențiază două modele cromatice distincte în cadrul simbolismului românesc. George Bacovia dezvoltă o cromatică a entropiei existențiale, bazată pe tonuri reci, închise și degradate, care exprimă alienarea și dezagregarea. În schimb, Ion Minulescu propune o cromatică a spectacolului afectiv, caracterizată prin contraste luminoase și prin valorizarea dimensiunii estetice și erotice a experienței umane. Dacă la Bacovia culoarea devine un simptom al crizei existențiale, la Minulescu ea funcționează ca instrument de idealizare, teatralizare și construcție simbolică a universului liric.

CONCLUZII

Analiza teoretică și aplicată a numelor de culori evidențiază faptul că acestea constituie un fenomen complex, situat la intersecția dintre percepția senzorială, experiența psihică și construcția simbolică. Conform perspectivei lui Johannes Itten, impactul estetic al culorii rezultă din interacțiunea dintre dimensiunea senzorial-optică, cea psihică și cea intelectual-simbolică, fapt care explică atât caracterul

universal al percepției cromatice, cât și diversitatea interpretărilor sale individuale și culturale.

Aplicarea acestei perspective asupra creației simboliste românești a demonstrat că frecvența și distribuția numelor de culori reflectă structura afectivă și viziunea artistică a autorului. În cazul lui George Bacovia, cromatica dominată de tonuri închise, reci și degradate configurează un univers poetic al alienării, stagnării și entropiei existențiale, în care culoarea devine expresia unei sensibilități marcate de angoasă și de imaginarul thanatic. În schimb, la Ion Minulescu, paleta cromatică este mai luminoasă și mai diversificată, contribuind la construirea unui spațiu liric caracterizat prin dinamism afectiv, teatralitate, erotism și estetizarea experienței umane.

Rezultatele analizei confirmă faptul că numele de culori nu îndeplinesc doar o funcție descriptivă în textul poetic, ci reprezintă veritabile instrumente de structurare a discursului liric. Prin intermediul lor sunt exprimate atmosfera afectivă, sistemul de valori și concepția estetică a autorului, ceea ce demonstrează rolul esențial al cromaticii în construcția sensului poetic și în individualizarea universului artistic al fiecărui creator.

BIBLIOGRAFIE

- Alberti, L. B. (1988). *On the art of building in ten books* (J. Rykwert, Trans.). MIT Press.
- Bacovia, G. (2022). *Opere*. Știința.
- Bazima, B. (2007). *Психология цвета. Теория и практика*. Речь.
- Berlin, B., & Kay, P. (1999). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.
- Eco, U. (2002). *Art and beauty in the Middle Ages* (H. Bredin, Trans.). Yale University Press.
- Itten, J. (2011). *Искусство цвета*. Д. Аронов.
- Larousse. (2025). *Dictionnaire de français*. Retrieved from <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>
- Losev, A., & Takho-Godi, A. (1990). *Aristotle*. Progress Publishers. Retrieved from <https://archive.org/details/losev-takho-godi-aristotle-progress-1990>
- Minulescu, I. (2000). *Versuri*. Cartier.
- Pastoureau, M. (2025). *Des goûts et des couleurs*. France Culture. Retrieved from <https://www.franceculture.fr/emissions/hors-champs/des-gouts-et-des-couleurs-avec-michel-pastoureau>
- Turner, V. (2017). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Routledge.

**THE BALANCE BETWEEN LEARNING FREEDOM AND ACADEMIC
RESPONSIBILITY OF THE STUDENT**

**ECHILIBRUL DINTRE LIBERTATEA DE ÎNVĂȚARE ȘI RESPONSABILITATEA
ACADEMICĂ A STUDENTULUI**

Corina CHENCIU

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic
of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-3176-0965>

Abstract. *This paper examines the relationship between student autonomy and academic responsibility in higher education, emphasizing the complementary roles of students and instructors within the educational process. While instructors establish the curricular framework, learning objectives, assessment criteria, and professional standards, students exercise autonomy in organizing their learning activities and developing individual learning strategies. Drawing on examples from Geodesy Engineering education, the study illustrates that student initiative and independent learning must be balanced with scientific rigor, methodological accuracy, and professional requirements. The paper highlights the contribution of autonomy to the development of critical thinking, self-regulation, problem-solving abilities, and adaptation to rapidly changing professional environments. At the same time, it discusses potential challenges associated with excessive autonomy, including insufficient academic preparation, reduced adherence to quality standards, and inequalities arising from differences in educational resources and learning opportunities. The analysis suggests that student autonomy represents an essential component of contemporary higher education; however, its implementation must remain aligned with academic standards and the instructor's responsibility for ensuring educational quality.*

Keywords: *student autonomy, academic responsibility, critical thinking, self-regulation, scientific rigor, higher education.*

Rezumat. *Lucrarea analizează relația dintre autonomia studentului și responsabilitatea academică în învățământul superior, evidențiind rolurile complementare ale studentului și profesorului în cadrul procesului educațional. În timp ce profesorul stabilește cadrul curricular, obiectivele de învățare, criteriile de evaluare și standardele profesionale, studentul dispune de autonomie în organizarea activităților de studiu și în dezvoltarea propriilor strategii de învățare. Prin exemple din domeniul Ingineriei Geodezice, studiul evidențiază faptul că inițiativa individuală și învățarea independentă trebuie să fie corelate cu rigoarea științifică, acuratețea metodologică și exigențele profesionale. Sunt evidențiate contribuțiile autonomiei la dezvoltarea gândirii critice, autoreglării învățării, capacității de rezolvare a problemelor și adaptării la schimbările rapide ale mediului profesional. Totodată, sunt discutate provocările asociate autonomiei excesive, precum pregătirea academică insuficientă, diminuarea respectării standardelor de calitate și apariția unor inegalități generate de accesul diferențiat la resurse educaționale. Analiza evidențiază că autonomia studentului constituie o componentă esențială a învățământului superior contemporan, însă exercitarea acesteia trebuie să rămână în concordanță cu standardele academice și cu responsabilitatea profesorului de a asigura calitatea procesului educațional.*

Cuvinte-cheie: autonomia studentului, responsabilitate academică, gândire critică, autoreglarea învățării, rigoare științifică, învățământ superior.

INTRODUCERE

În învățământul superior contemporan, conceptul de autonomie a studentului ocupă un loc central în procesul de formare profesională și personală. Dezvoltarea capacității de autoorganizare, asumarea responsabilității pentru propriul parcurs educațional și participarea activă la procesul de învățare sunt considerate condiții esențiale pentru pregătirea specialiștilor capabili să se adapteze schimbărilor rapide ale societății și pieței muncii (Lungu, 2008, 2009a).

Libertatea studentului este strâns legată de dreptul acestuia de a-și organiza activitatea de învățare, de a selecta resurse informaționale relevante, de a adopta strategii proprii de studiu și de a participa critic la procesul educațional. Totuși, această libertate nu poate fi înțeleasă în afara cadrului instituțional și normativ al universității, fiind exercitată în concordanță cu cerințele curriculare, standardele academice și reglementările educaționale (Codul Educației al Republicii Moldova, 2014).

În același timp, autonomia studentului trebuie analizată în raport cu libertatea academică a profesorului și a instituției universitare. Libertatea academică presupune dreptul cadrelor didactice de a organiza procesul de predare, cercetare și evaluare în conformitate cu principiile științifice și exigențele profesionale ale domeniului de formare (Aberbach & Christensen, 2018). Astfel, între libertatea studentului și libertatea academică a profesorului nu există o relație de opoziție, ci una de complementaritate și interdependență.

Literatura de specialitate evidențiază faptul că transformările sociale, tehnologice și economice actuale impun dezvoltarea unor competențe care depășesc simpla acumulare de cunoștințe. În acest context, educația universitară este orientată spre formarea capacității de adaptare, a gândirii critice și a competențelor de învățare pe tot parcursul vieții (Cristea, 2015; Marga, 2011). Potrivit lui Lungu (2009a), ritmurile accelerate ale schimbării solicită dezvoltarea unei conduite proactive și a responsabilității individuale în raport cu propria formare profesională.

De asemenea, învățarea independentă este considerată o componentă fundamentală a pregătirii universitare moderne. Guțu (2020) subliniază că activitatea individuală a studentului contribuie la dezvoltarea autonomiei intelectuale, a competențelor de gestionare a informației și a capacității de autoreglare a procesului de învățare. În mod similar, cercetările realizate de Botnari și Repeșco (2022) evidențiază rolul autonomiei în stimularea motivației pentru învățare și în creșterea implicării academice.

Pe de altă parte, autonomia excesivă sau insuficient ghidată poate genera dificultăți legate de organizarea activității de studiu, diminuarea exigenței academice sau adoptarea unor decizii educaționale insuficient fundamentate. Din această perspectivă, libertatea studentului trebuie înțeleasă nu ca absență a regulilor, ci ca posibilitate de alegere și dezvoltare personală în cadrul unor standarde academice clar definite (Cucos, 2006; Onu, 2017; Panturu & Necșoi, 2007).

Scopul prezentului studiu este de a analiza raportul dintre libertatea studentului și responsabilitatea academică în contextul învățământului superior contemporan, evidențiind atât beneficiile autonomiei educaționale, cât și limitele

acesteia în raport cu exigențele profesionale și cu responsabilitatea instituțională de asigurare a calității procesului de formare.

MATERIAL ȘI METODĂ

Studiul are un caracter teoretico-analitic și se bazează pe analiza literaturii de specialitate din domeniul pedagogiei universitare, al educației prospective și al managementului procesului educațional. Au fost examinate surse științifice și normative relevante referitoare la autonomia studentului, libertatea academică, responsabilitatea educațională și învățarea independentă, utilizând metodele analizei documentare, sintezei teoretice, comparației și interpretării critice. Demersul urmărește evidențierea relației dintre libertatea studentului și responsabilitatea academică în contextul învățământului superior contemporan, precum și identificarea principalelor beneficii și limite ale autonomiei educaționale în procesul de formare profesională.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Libertatea studentului

Libertatea studentului reprezintă dreptul acestuia de a-și gestiona propriul parcurs academic, de a selecta strategii de învățare adecvate, de a formula opinii argumentate și de a participa activ la procesul educațional. În cadrul învățământului superior, această libertate se manifestă prin libertatea de exprimare în activitățile didactice, posibilitatea alegerii unor discipline opționale, implicarea în proiecte de cercetare, participarea la activități extracurriculare și autonomia în organizarea timpului de studiu (Onu, 2017).

Din perspectiva educației prospective, autonomia studentului reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea capacității de anticipare și adaptare la schimbările sociale și profesionale. Lungu (2008) consideră că formarea competențelor necesare societății contemporane presupune dezvoltarea capacității de a lua decizii independente și responsabile, precum și asumarea propriului traseu de dezvoltare profesională.

Totuși, libertatea studentului este adesea interpretată eronat ca absență a regulilor sau ca posibilitate de ignorare a exigențelor academice. În realitate, autonomia autentică presupune responsabilitate și respectarea standardelor profesionale. Studiile privind motivația pentru învățarea independentă evidențiază faptul că inițiativa individuală produce rezultate semnificative doar atunci când este susținută de obiective clare și de respectarea cerințelor academice (Botnari & Repeșco, 2022). În acest sens, libertatea nu exclude disciplina, ci presupune capacitatea studentului de a-și asuma în mod conștient responsabilitatea pentru propriul proces de învățare.

Libertatea academică și raportul ei cu libertatea studentului

Libertatea academică reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale universității moderne, garantând independența cadrelor didactice în activitatea de predare, cercetare și evaluare. Aceasta contribuie la menținerea calității procesului educațional și la protejarea cunoașterii științifice de influențe externe. Potrivit lui Marga (2011), autonomia instituțională constituie premisa esențială pentru exercitarea libertății de gândire și cercetare în mediul universitar.

În acest context, profesorul are responsabilitatea de a selecta conținuturile educaționale, metodele didactice și criteriile de evaluare adecvate obiectivelor de formare. Libertatea academică nu reprezintă un privilegiu individual, ci un mecanism prin care este asigurată calitatea și relevanța procesului educațional (Aberbach & Christensen, 2018). Prin urmare, libertatea studentului se exercită în interiorul unui cadru academic construit și garantat de libertatea profesională a profesorului.

Relația dintre libertatea studentului și libertatea academică

Libertatea studentului și libertatea academică nu sunt concepte opuse, ci dimensiuni complementare ale procesului educațional universitar. Profesorul stabilește cadrul curricular, obiectivele și standardele de evaluare, în timp ce studentul dispune de libertatea de a alege modalitățile prin care își organizează învățarea și își dezvoltă competențele necesare formării profesionale (Golu, 1985).

Această relație poate fi observată în toate componentele activității academice. Profesorul decide conținuturile și exigențele cursului, iar studentul decide modul de studiu și strategiile de pregătire. Profesorul stabilește criteriile de evaluare, iar studentul are libertatea de a selecta metodele prin care se pregătește pentru îndeplinirea acestora. De asemenea, studentul poate formula perspective alternative și poate propune soluții inovatoare, cu condiția respectării normelor metodologice și științifice specifice domeniului (Guțu, 2020).

În domeniile cu un pronunțat caracter aplicativ, cum este Ingineria Geodezică, această relație devine deosebit de evidentă. Libertatea de a propune metode sau soluții noi este încurajată, însă validitatea acestora trebuie demonstrată prin respectarea standardelor de precizie, acuratețe și rigoare științifică. În consecință, autonomia studentului nu poate fi separată de responsabilitatea academică și profesională.

Această perspectivă este susținută și de cadrul normativ al învățământului superior. Codul Educației al Republicii Moldova (2014) recunoaște drepturile și libertățile studenților, dar subliniază concomitent obligația respectării regulamentelor instituționale și a standardelor de calitate. Prin urmare, libertatea studentului trebuie înțeleasă ca o libertate responsabilă, exercitată în concordanță cu cerințele profesionale și cu obiectivele procesului de formare universitară.

Argumente în favoarea libertății studentului

Literatura de specialitate evidențiază faptul că dezvoltarea autonomiei reprezintă una dintre condițiile esențiale ale formării universitare moderne. În contextul educației prospective, studentul trebuie să fie pregătit să facă față schimbărilor sociale și profesionale prin dezvoltarea capacității de analiză independentă și de luare a deciziilor responsabile (Lungu, 2008). În acest sens, libertatea studentului constituie o premisă importantă pentru formarea gândirii critice și a capacității de reflecție asupra propriului proces de învățare.

Dezvoltarea spiritului critic este dificil de realizat în absența posibilității de a formula întrebări, de a analiza informațiile și de a evalua argumentele din perspective diferite (Onu, 2017). Autonomia contribuie la formarea unei atitudini active față de cunoaștere și facilitează implicarea studentului în propriul proces de dezvoltare intelectuală și profesională.

În același timp, transformările rapide ale pieței muncii impun dezvoltarea competențelor de autoînvățare și adaptare continuă. Universitatea contemporană nu mai poate pregăti specialiști pentru un set fix de cerințe profesionale, ci trebuie să

formeze persoane capabile să învețe permanent și să se adapteze la schimbări (Marga, 2011). În acest context, autonomia studentului devine un factor esențial al formării profesionale.

Libertatea de alegere stimulează, de asemenea, motivația intrinsecă și implicarea în activitățile academice. Posibilitatea selectării unor teme, proiecte sau direcții de cercetare care corespund intereselor personale contribuie la creșterea angajamentului față de procesul educațional și la dezvoltarea competențelor de autoorganizare (Botnari & Repeșco, 2022). Cercetările arată că participarea activă a studenților la deciziile educaționale este asociată cu rezultate superioare atât în plan academic, cât și în ceea ce privește dezvoltarea personală și profesională (Guțu, 2020; Botnari & Repeșco, 2022).

Argumente împotriva extinderii excesive a libertății studentului

Deși autonomia reprezintă o valoare importantă a educației universitare, extinderea excesivă a acesteia poate genera anumite dificultăți. Schimbările rapide ale societății și volumul mare de informații disponibile pot crea situații în care studenții întâmpină dificultăți în luarea unor decizii academice adecvate (Lungu, 2009). Lipsa experienței profesionale și academice poate conduce la alegeri insuficient fundamentate sau la dificultăți în stabilirea priorităților de învățare.

Totodată, solicitările privind flexibilizarea excesivă a procesului educațional pot afecta nivelul exigenței academice. Universitatea are responsabilitatea de a menține standarde profesionale și științifice care să garanteze calitatea formării specialiștilor (Marga, 2011). Din această perspectivă, rolul profesorului de a organiza și conduce procesul educațional rămâne esențial pentru atingerea obiectivelor de formare.

Un alt aspect important îl reprezintă existența diferențelor individuale privind accesul la resurse, nivelul de pregătire și competențele de autoorganizare. În lipsa unui sprijin adecvat, autonomia poate accentua inegalitățile dintre studenți și poate conduce la abordări superficiale ale procesului de învățare (Cristea, 2015).

În consecință, instituțiile de învățământ superior trebuie să asigure mecanisme de sprijin, precum consilierea academică, mentoratul și programele de dezvoltare personală, care să faciliteze exercitarea responsabilă a autonomiei și să maximizeze beneficiile libertății de învățare (Onu, 2017).

CONCLUZII

Libertatea studentului reprezintă o componentă fundamentală a educației universitare contemporane, contribuind la dezvoltarea gândirii critice, a autonomiei intelectuale și a capacității de învățare independentă. Formarea unui specialist capabil să se adapteze schimbărilor sociale și profesionale presupune dezvoltarea competențelor de autoorganizare, reflecție și asumare a responsabilității pentru propriul proces de formare (Lungu, 2008; Marga, 2011).

Totuși, libertatea studentului nu trebuie confundată cu absența regulilor sau cu eliminarea exigențelor academice. Exercitarea autonomiei presupune respectarea standardelor profesionale, a normelor instituționale și a cerințelor specifice domeniului de studiu (Codul Educației al Republicii Moldova, 2014).

Analiza realizată evidențiază faptul că libertatea studentului și libertatea academică a profesorului sunt complementare, dar nu echivalente. Profesorul stabilește cadrul educațional, obiectivele și standardele de evaluare, în timp ce

studentul își exercită autonomia în interiorul acestui cadru prin alegerea strategiilor de învățare și prin implicarea activă în activitățile academice (Aberbach & Christensen, 2018; Guțu, 2020).

O libertate excesivă și insuficient ghidată poate conduce la diminuarea exigenței academice, la decizii nefundamentate și la accentuarea diferențelor dintre studenți. În schimb, restrângerea excesivă a autonomiei poate afecta motivația, inițiativa și capacitatea de adaptare la cerințele unei societăți aflate într-o continuă transformare.

Prin urmare, eficiența procesului educațional universitar depinde de menținerea unui echilibru între autonomia studentului și responsabilitatea academică, echilibru susținut de libertatea academică a profesorului și de respectarea standardelor profesionale și etice ale învățământului superior.

BIBLIOGRAFIE

Aberbach, J. D., & Christensen, T. (2018). Libertatea academică și autonomia instituțională sub presiune. *Revista de Organizare Publică*, 18(4), 75–92.

Berglund, L. (2025). Autonomie și critică în universitatea orientată spre obiective: paradoxul predării reflexivității. *Revista de Filosofie a Educației*, 59(1), 31–42.

Botnari, V., & Repeșco, G. (2022). Motivația studenților pentru activitatea de învățare independentă. În *Managementul educațional. Pedagogia școlii superioare* (Vol. 6, pp. 175–182). Tipografia Universității de Stat din Tiraspol.

Codul Educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17 iulie 2014. (2014). *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 319–324, art. 634.

Cristea, S. (2015). *Fundamentele pedagogiei*. Editura Universitară.

Cucoș, C. (2006). *Pedagogie*. Editura Didactică și Pedagogică.

Golu, P. (1985). *Învățare și dezvoltare*. Editura Științifică și Enciclopedică.

Guțu, V. (2020). Învățarea individuală a studenților în cadrul cursurilor și seminarelor academice: Concept și metodologie. *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 5(135), 7–14.

Jinga, I. (2005). *Educația și viața cotidiană*. Editura Didactică și Pedagogică.

Lungu, V. (2008). *Educația prospectivă și problematica contemporană*. Editura Universitară.

Lungu, V. (2009a). *Caracterul inovativ al educației prospective*. Editura Universitară.

Lungu, V. (2009b). *Impactul ritmurilor schimbării asupra rolului universității în pregătirea specialiștilor de perspectivă*. Editura Universitară.

Marga, A. (2011). *Universitatea în tranziție*. Polirom.

Onu, C. (2017). *Elemente de pedagogie universitară* (ed. a II-a, revizuită și adăugită). Editura Universității „Al. I. Cuza”.

Panturu, S., & Necșoi, D. (2007). *Teoria și metodologia instruirii*. Editura Universității „Transilvania”.

ACADEMIC FREEDOM IN CONTEMPORARY UNIVERSITY ACTIVITY LIBERTATEA ACADEMICĂ ÎN ACTIVITATEA UNIVERSITARĂ CONTEMPORANĂ

Victor ȘTIRBU

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9777-0936>

Abstract. *Academic freedom is one of the defining values of the modern university, yet it cannot be understood as an absolute right. This article clarifies the limits of academic freedom in higher education by analyzing the relationship between the rights of teaching staff and students, on the one hand, and their professional and ethical responsibilities, on the other. The analysis is grounded in relevant scholarly literature as well as international and national regulations in the field. The paper highlights the main arguments supporting broad academic freedom, including the pursuit of truth, the democratic function of the university, and professional autonomy, while also identifying its principal limits: violations of academic integrity, abuse of power, degrading treatment, aggressive proselytism, and the obstruction of the educational process. Finally, several guiding criteria are proposed to distinguish between the responsible exercise of academic freedom and conduct incompatible with university life.*

Keywords: *academic autonomy, code of ethics, university ethics, academic integrity, academic freedom.*

Rezumat. *Libertatea academică reprezintă una dintre valorile definitorii ale universității moderne, însă nu poate fi înțeleasă ca un drept absolut. Articolul clarifică limitele libertății academice în învățământul superior prin analiza raportului dintre drepturile cadrelor didactice și ale studenților, pe de o parte, și responsabilitățile lor profesionale și etice, pe de altă parte. Analiza se bazează pe literatura de specialitate relevantă și pe reglementările internaționale și naționale din domeniu. Sunt evidențiate principalele argumente care susțin protejarea unei libertăți academice extinse, precum căutarea adevărului, funcția democratică a universității și autonomia profesională, fiind identificate, totodată, limitele acesteia: încălcarea integrității academice, abuzul de putere, tratamentele degradante, prozelitismul agresiv și sabotarea procesului educațional. În final, sunt formulate câteva criterii orientative pentru delimitarea dintre exercitarea responsabilă a libertății academice și conduitele incompatibile cu viața universitară.*

Cuvinte-cheie: *autonomie academică, cod de etică, etică universitară, integritate academică, libertate academică.*

INTRODUCERE

Libertatea reprezintă un concept fundamental în formarea identității adolescentului și a tânărului adult. Cu toate acestea, percepțiile asupra libertății diferă semnificativ, evidențiind caracterul complex și controversat al termenului. În sens general, libertatea este definită ca posibilitatea individului de a acționa în conformitate cu propria voință și propriile convingeri, în timp ce responsabilitatea presupune asumarea consecințelor acțiunilor și răspunderea pentru acestea în raport cu normele și valorile sociale (Crețu & Lungu, 2023).

În aceeași ordine de idei, cercetările realizate în rândul adolescenților evidențiază dificultatea de a corela în mod echilibrat libertatea și responsabilitatea. Rezultatele unor investigații recente au demonstrat că adolescenții identifică într-o măsură redusă relația dintre aceste două concepte, iar perceperea libertății în absența responsabilității poate favoriza apariția unor comportamente dezadaptative și deviante (Crețu & Lungu, 2025).

Acest cadru conceptual evidențiază tensiunea existentă între libertate și responsabilitate, tensiune care devine cu atât mai relevantă în spațiul educațional. În mediul universitar, exercitarea libertății nu poate fi desprinsă de limitele impuse de normele etice, juridice și profesionale, iar depășirea acestora poate genera conflicte și disfuncționalități instituționale.

Libertatea academică reprezintă, alături de autonomia universitară și responsabilitatea publică, unul dintre principiile fundamentale ale învățământului superior democratic. Ea exprimă dreptul cadrelor didactice și al cercetătorilor de a preda, de a cerceta și de a publica rezultatele activității lor fără ingerințe externe nejustificate, cu respectarea standardelor profesionale și a normelor etice specifice comunității academice (Andreescu, 2009; UNESCO, 1997).

Totodată, libertatea academică funcționează într-un cadru reglementat de valori și norme instituționale: drepturile studenților, standardele științifice ale domeniului, codurile de etică universitară și legislația națională. În Republica Moldova, Codul de etică al cadrului didactic evidențiază importanța integrității profesionale, a responsabilității și a respectului față de demnitatea beneficiarilor educației (Ministerul Educației al Republicii Moldova, 2016). În acest context, întrebarea „unde se oprește libertatea academică?” vizează delimitarea dintre exercitarea legitimă a libertății și responsabilitățile profesionale și etice care însoțesc activitatea universitară.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

1. Conceptualizarea libertății academice

În literatura de specialitate, libertatea academică este justificată prin trei categorii principale de argumente: argumentul adevărului, argumentul democratic și argumentul autonomiei (Andreescu, 2010). Cercetarea desfășurată în condiții de libertate sporește șansele de a ajunge la cunoaștere validă, universitatea contribuie la formarea cetățenilor capabili de gândire critică, iar autonomia profesională a universitarilor constituie o condiție esențială pentru dezvoltarea lor intelectuală și morală.

Andreescu (2009, 2010) distinge trei componente fundamentale ale libertății academice: libertatea de cercetare, libertatea de predare și libertatea de a critica instituția universitară. Aceste dimensiuni definesc împreună spațiul libertății profesionale a cadrului didactic, exercitată în conformitate cu standardele comunității științifice și cu normele specifice mediului universitar (UNESCO, 1997).

Totodată, discuția privind libertatea academică trebuie extinsă și asupra studenților. Aceștia beneficiază de dreptul de a învăța într-un climat bazat pe respect, echitate și nediscriminare, de a participa la viața universitară, de a-și exprima opiniile și de a se organiza în mod responsabil. Cercetările recente evidențiază faptul că respectul, responsabilitatea, solidaritatea și toleranța constituie valori fundamentale pentru dezvoltarea unei autentice culturi a integrității în educație (Lungu et al., 2025).

2. Argumente pentru protejarea unei libertăți academice largi

Un prim argument în favoarea protejării unei libertăți academice extinse este reprezentat de căutarea adevărului. În tradiția liberală inaugurată de Mill (2005), dezbateră liberă a ideilor, inclusiv a celor controversate, constituie principalul mecanism prin care erorile pot fi corectate și cunoașterea poate progresa. Aplicată mediului universitar, această perspectivă justifică protejarea cercetării și predării împotriva ingerințelor politice, ideologice, religioase sau economice, astfel încât ipotezele și concluziile să poată fi evaluate exclusiv pe baza criteriilor științifice.

Un al doilea argument privește funcția democratică a universității. Dworkin (1996) subliniază că libertatea academică reprezintă una dintre condițiile esențiale pentru dezvoltarea unei culturi a independenței intelectuale și a participării democratice responsabile. Universitatea trebuie să rămână un spațiu al dialogului, al dezbaterii și al confruntării argumentate a ideilor.

În al treilea rând, libertatea academică protejează autonomia profesională a cadrelor didactice. Declarația Asociației Americane a Profesorilor Universitari (AAUP, 1940) susține că profesorii trebuie să beneficieze de libertatea de a-și selecta metodele de cercetare, bibliografia și strategiile didactice, în limitele standardelor profesionale și disciplinare. Această autonomie stimulează inovarea curriculară, diversitatea abordărilor pedagogice și adaptarea universității la transformările rapide ale societății contemporane.

3. Limitele libertății academice: cadre didactice și studenți

Libertatea academică nu poate fi confundată cu libertatea nelimitată de a spune sau de a face orice. Andreescu (2009, 2010) utilizează conceptul de acte aprofesionale pentru a desemna acele conduite care depășesc cadrul rolului academic și care nu beneficiază de protecția libertății academice. În această categorie intră plagiatul, falsificarea datelor științifice, abuzul de putere, discriminarea, prozelitismul agresiv sau tratamentele degradante aplicate studenților.

Recomandarea UNESCO (1997) evidențiază că libertatea academică este inseparabilă de obligația personalului didactic de a respecta standardele profesionale, de a evalua corect studenții și de a evita orice formă de discriminare, hărțuire sau abuz. În aceeași direcție, Codul de etică al cadrului didactic din Republica Moldova (Ministerul Educației al Republicii Moldova, 2016) interzice explicit violența, limbajul degradant, favoritismul și corupția în relațiile educaționale.

Atunci când cadrul didactic utilizează activitatea universitară pentru propagandă partizană, promovarea pseudoștiinței sau exercitarea unor presiuni asupra studenților, libertatea academică încetează să mai funcționeze ca drept profesional legitim, deoarece sunt afectate dreptul studenților la o educație de calitate și misiunea publică a universității.

În acest context, orice formă de violență trebuie condamnată ferm. Cercetările arată că experiențele de violență produc efecte negative severe asupra dezvoltării cognitive, emoționale și sociale, generând dificultăți de adaptare, probleme de sănătate mintală și afectarea performanțelor academice (Crețu, n.d.; Lungu, 2024). Totodată, studiile privind fenomenul polivictimizării evidențiază caracterul cumulativ al efectelor violenței, victimele fiind expuse unui risc crescut de dezvoltare a unor dificultăți psihologice și comportamentale pe termen lung (Crețu, n.d.).

Pentru studenți, principala limită a libertății academice este reprezentată de respectarea integrității academice. Regulamentele universitare includ printre abaterile grave plagiatul, fraudă la evaluări, falsificarea datelor și utilizarea necorespunzătoare a resurselor instituționale (Universitatea Tehnică a Moldovei, 2006). Libertatea de exprimare, de alegere a temelor de studiu și de formulare a opiniilor nu include dreptul de a obține rezultate academice prin mijloace frauduloase.

Din perspectiva climatului organizațional, conflictele reprezintă o componentă inevitabilă a vieții instituționale (Lungu, 2019). Totuși, un mediu educațional sănătos constituie o resursă esențială pentru optimizarea procesului instructiv și pentru dezvoltarea profesională a tuturor participanților. În consecință, regulile privind prevenirea hărțuirii, gestionarea conflictelor și promovarea respectului reciproc nu limitează libertatea academică, ci creează condițiile necesare exercitării acesteia. Libertatea academică se oprește acolo unde exprimarea ideilor se transformă în discriminare, intimidare sau violență simbolică.

4. Gestionarea conflictelor instituționale și valorile instituțiilor educaționale

Gestionarea conflictelor instituționale are o importantă dimensiune etică. Lungu (2019) subliniază că suspiciunea, ostilitatea, tensiunea socială și explozia emoțională constituie manifestări frecvente ale conflictelor instituționale. Aceste fenomene afectează relațiile dintre cadrele didactice, studenți și conducerea universității, reducând eficiența procesului educațional și consumând resurse psihologice importante.

În acest context, dialogul, medierea și clarificarea regulilor instituționale devin instrumente esențiale pentru menținerea unui climat academic sănătos. De asemenea, studenții trebuie să își formeze un sistem solid de valori morale, bazat pe integritate, respect, responsabilitate și verticalitate. Cercetările evidențiază faptul că integrarea valorilor sociale și morale în procesul educațional contribuie la dezvoltarea autoreglării, responsabilității și implicării civice (Lungu et al., 2025).

Un rol important în prevenirea și soluționarea conflictelor îl are comunicarea asertivă și empatică. Lungu (2012) evidențiază mai multe principii fundamentale ale comunicării constructive: orientarea asupra problemei și nu asupra persoanei, exprimarea descriptivă în locul celei evaluative, validarea interlocutorului, asumarea responsabilității pentru propriile afirmații și practicarea ascultării suportive. Aceste principii contribuie la dezvoltarea unui climat bazat pe respect reciproc și cooperare.

În această perspectivă, libertatea academică trebuie înțeleasă ca libertate responsabilă. Ea presupune nu doar dreptul de a exprima idei și opinii, ci și capacitatea de a evalua impactul acestora asupra celorlalți membri ai comunității academice. Standardele privind integritatea academică, citarea corectă a surselor, evitarea plagiatului, protejarea demnității persoanei și utilizarea etică a resurselor universitare nu limitează libertatea, ci creează condițiile necesare pentru dezvoltarea unei comunități academice autentice, bazate pe dialog critic, respect reciproc și responsabilitate profesională.

CONCLUZII

Întrebarea „unde se oprește libertatea academică?” nu poate primi un răspuns simplu sau universal, însă analiza literaturii de specialitate și a reglementărilor educaționale permite identificarea unor repere clare. Libertatea academică reprezintă

un drept funcțional, inseparabil de misiunea universității de a produce și transmite cunoaștere, de a forma gândirea critică și de a contribui la dezvoltarea unei societăți democratice. Ea trebuie protejată atât timp cât cadrele didactice și studenții își exercită drepturile cu bună-credință, respectă standardele profesionale și acționează în conformitate cu principiile integrității academice (Andreescu, 2010; UNESCO, 1997).

Analiza realizată evidențiază faptul că libertatea academică nu este incompatibilă cu responsabilitatea, ci presupune asumarea acesteia. Limitele libertății academice apar acolo unde sunt încălcate drepturile celorlalți membri ai comunității universitare sau sunt compromise valorile fundamentale ale educației și cercetării. Plagiul, falsificarea rezultatelor științifice, fraudă academică, discriminarea, hărțuirea, abuzul de putere și orice formă de violență reprezintă conduite incompatibile cu exercitarea legitimă a libertății academice (Ministerul Educației al Republicii Moldova, 2016; Universitatea Tehnică a Moldovei, 2006).

De asemenea, rezultatele analizei confirmă importanța dezvoltării unei culturi instituționale bazate pe integritate, respect reciproc, dialog și comunicare responsabilă. Gestionarea constructivă a conflictelor, promovarea valorilor morale și sociale și cultivarea unei comunicări asertive contribuie la crearea unui climat academic favorabil învățării, cercetării și dezvoltării personale (Lungu, 2012, 2019; Lungu et al., 2025).

În concluzie, libertatea academică trebuie înțeleasă ca o libertate responsabilă, exercitată în beneficiul cunoașterii, al dezvoltării profesionale și al binelui comun. Consolidarea unei culturi universitare întemeiate pe integritate, respect și responsabilitate rămâne condiția esențială pentru ca libertatea academică să fie, în același timp, autentică, funcțională și sustenabilă în universitățile din Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE

American Association of University Professors. (1940). *1940 statement of principles on academic freedom and tenure*. AAUP.

Andreescu, L. (2009). Libertatea academică și libertatea de exprimare. *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 5(2), 63–90.

Andreescu, L. (2010). *Libertatea academică: Între teorie și politicile universitare*. Institutul European.

Crețu, A. (n.d.). *Consecințele violenței împotriva copiilor (Rezumat ChildHub)*. Preluat de la <https://childhub.org/ro/biblioteca-online-protectia-copilului/consecintele-violenteiimpotriva-copiilor-rezumat-childhub>

Crețu, L., & Lungu, V. (2023). Freedom of will and its role in the formation of moral values. În *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (Ed. 14, pp. 85–86). Print-Caro.

Crețu, L., & Lungu, V. (2025). The relationship between moral freedom and responsibility in adolescents. În *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (Ed. 15, p. 94). Print-Caro.

Dworkin, R. (1996). We need a new interpretation of academic freedom. *Academe*, 82(3), 10–15.

Lungu, V. (2012). Rolul comunicării asertive în asigurarea unui climat instituțional favorabil. *Studia Universitatis Moldaviae. Științe ale Educației*, 5(55), 159–163.

Lungu, V. (2019). Impactul conflictului instituțional asupra procesului educațional. În *Managementul educațional. Pedagogia școlii superioare* (pp. 145–154). Universitatea de Stat din Tiraspol.

Lungu, V. (2024). Educația copilului prin violență: Consecințe și soluții. În *Science and Education: New Approaches and Perspectives* (Seria 26, Vol. 1, pp. 194–198). CEP UPSC.

Lungu, V., Crețu, L., Munteanu, T., & Sadovei, L. (2025). The place of social and moral values in the high school curriculum from the Republic of Moldova. *Jurnal Ilmiah Ilmu Terapan Universitas Jambi*, 9(1), 87–103. <https://doi.org/10.22437/jiituj.v9i1.38082>

Mill, J. S. (2005). *Despre libertate*. Humanitas.

Ministerul Educației al Republicii Moldova. (2016). *Codul de etică al cadrului didactic*. Ministerul Educației al Republicii Moldova.

UNESCO. (1997). *Recommendation concerning the status of higher-education teaching personnel*. UNESCO.

Universitatea Tehnică a Moldovei. (2006). Studentul – drepturi, îndatoriri, obligații disciplinare. *Mesager Universitar*, 2.

ACADEMIC FREEDOM – A FOUNDATION OF UNIVERSITY INTEGRITY LIBERTATEA ACADEMICĂ – FUNDAMENT AL INTEGRITĂȚII UNIVERSITARE

Sofia IANCIURSKAIA

Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University
of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7699-5046>

Abstract. *Academic freedom constitutes a fundamental principle of university integrity, encompassing freedom in research, teaching, learning, and academic collaboration. Recent European reports indicate a gradual decline in academic freedom due to political, economic, and administrative pressures, highlighting the vulnerability of higher education institutions. In this context, academic freedom serves as an important indicator of democratic development, reflecting the degree of respect for university autonomy and the free exchange of ideas. The study examines the role of academic freedom in supporting authentic research, fostering critical thinking, promoting diverse teaching approaches, and strengthening collaboration among students, academics, and researchers. Particular attention is paid to the relationship between academic freedom, moral responsibility, and institutional integrity within contemporary universities. The analysis emphasizes that the protection of academic freedom contributes to scientific progress, intellectual diversity, and the development of democratic academic communities.*

Keywords: *academic freedom, university integrity, critical thinking, university autonomy, moral responsibility, political and social pressures.*

Rezumat. *Libertatea academică constituie un principiu fundamental al integrității universitare, incluzând libertatea cercetării, a predării, a învățării și a colaborării academice. Rapoartele europene recente semnalează o diminuare treptată a nivelului libertății academice sub influența unor factori politici, economici și administrativi, fapt ce evidențiază vulnerabilitatea instituțiilor de învățământ superior. În acest context, libertatea academică reprezintă un indicator important al dezvoltării democratice, reflectând gradul de respect pentru autonomia universitară și pentru libera circulație a ideilor. Studiul analizează rolul libertății academice în susținerea cercetării autentice, dezvoltarea gândirii critice, diversificarea practicilor didactice și consolidarea colaborării dintre studenți, cadre didactice și cercetători. O atenție deosebită este acordată relației dintre libertatea academică, responsabilitatea morală și integritatea instituțională în universitatea contemporană. Analiza evidențiază faptul că protejarea libertății academice contribuie la progresul științific, diversitatea intelectuală și dezvoltarea unor comunități academice democratice.*

Cuvinte-cheie: *libertate academică, integritate universitară, gândire critică, autonomie universitară, responsabilitate morală, presiuni politice și sociale.*

INTRODUCERE

În ultimii ani, mediul academic se confruntă cu transformări profunde care influențează dezbaterile privind libertatea academică. După cum remarcă Makova (n.d.), problema libertății academice este deosebit de actuală deoarece, în pofida progresului tehnico-științific și a proceselor de modernizare, individul nu se eliberează în mod necesar, ci poate deveni tot mai dependent de constrângerile lumii

contemporane. Universitățile, considerate tradițional spații ale gândirii critice și ale dialogului liber, se confruntă astăzi cu multiple presiuni care influențează autonomia cercetării și independența procesului educațional.

Potrivit lui Donoagă (2019), libertatea universitară reprezintă o condiție esențială pentru existența și dezvoltarea instituțiilor de învățământ superior, fiind strâns legată de evoluția societății și de sistemul acesteia de valori. Aceste provocări nu se manifestă doar la nivel instituțional, ci afectează în mod direct activitatea cotidiană a studenților, profesorilor și cercetătorilor, remodelând modul în care cunoașterea este produsă și transmisă.

În acest context, libertatea academică nu mai poate fi privită ca un concept abstract, ci ca o resursă fundamentală pentru funcționarea sănătoasă a mediului universitar și pentru menținerea valorilor democratice într-o societate aflată în continuă schimbare. Totodată, relația dintre libertate și responsabilitate rămâne una esențială. Astfel, Lungu și Crețu (2025) subliniază că, dacă libertatea este înțeleasă ca posibilitatea de a acționa conform propriei voințe și dorințe sau ca absența obstacolelor și constrângerilor, responsabilitatea reprezintă obligația de a răspunde pentru propriile acțiuni în conformitate cu norme și proceduri clar stabilite.

MATERIALE ȘI METODE

Pentru realizarea obiectivelor cercetării a fost utilizată analiza literaturii de specialitate referitoare la libertatea academică, autonomia universitară, libertatea morală și libertatea de exprimare. Au fost examinate lucrări teoretice, articole științifice și rapoarte europene recente privind evoluția libertății academice. Metoda comparației a fost aplicată pentru identificarea diferențelor dintre libertatea morală și libertatea academică, rezultatele fiind sintetizate în Tabelul 1. De asemenea, au fost analizate datele raportului elaborat de Global Public Policy Institute și Scholars at Risk pentru perioada 1900–2019, prezentate în Figura 1, care ilustrează cei cinci indicatori ai libertății academice. Literatura consultată evidențiază, totodată, existența unor diferențe semnificative în percepția libertății academice în rândul diverselor categorii de membri ai comunității universitare.

REZULTATE

Libertatea academică s-a constituit la intersecția unor procese istorice și intelectuale care au marcat profund evoluția universităților și a culturii occidentale. Potrivit lui Andreescu (2010), ideea de libertate academică s-a născut în contextul organizării universităților medievale și al negocierii unui statut caracterizat printr-un grad ridicat de autonomie instituțională și prin anumite privilegii acordate profesorilor și studenților. Din această perspectivă, libertatea academică nu reprezintă doar o revendicare contemporană, ci o moștenire instituțională care a creat premisele dezvoltării cunoașterii prin autonomie, responsabilitate și protejarea dezbaterii intelectuale.

De-a lungul timpului, conceptul de libertate academică s-a consolidat treptat, având rădăcini încă din perioada medievală, când universitățile au început să promoveze o nouă înțelegere a raportului dintre cunoaștere și autoritate. În acest sens, Reichman (2026) afirmă că libertatea academică are rădăcini adânci în societatea și cultura occidentală. Încă de la apariția primelor universități europene, savanții s-au

opus controlului exercitat de autoritățile politice și religioase și au luptat pentru dreptul de a explora și extinde limitele cunoașterii.

Această tradiție își are originile și în moștenirea filosofică a Antichității, care a promovat libertatea gândirii și exprimarea argumentată a opiniilor. O'Hear (1988) consideră că libertatea academică nu poate fi înțeleasă în afara contextului universitar, deoarece reprezintă o valoare intrinsecă a instituției universitare. În aceeași direcție, Andreescu (2010) subliniază că libertatea academică constituie o moștenire intelectuală a vechilor școli filosofice care au stat la baza apariției universităților moderne.

Totuși, dezvoltarea libertății academice nu a avut un caracter liniar. Schofer (2024) evidențiază faptul că instituțiile internaționale create după anul 1945 au consacrat drepturi și norme care au consolidat libertatea academică la nivel global. În paralel însă, au existat și modele iliberale care au justificat limitarea autonomiei universitare. Regimurile comuniste din perioada Războiului Rece reprezintă un exemplu relevant al unor sisteme care au restrâns libertatea cercetării și exprimării academice.

Universitatea funcționează astfel ca un mecanism de protecție împotriva dezinformării și de apărare a autenticității cunoașterii. În acest context, cadrele didactice au dreptul de a preda și cerceta liber, independent de schimbările politice sau sociale. Modelul libertății academice dezvoltat în universitățile medievale a constituit un precedent esențial pentru evoluția ulterioară a învățământului superior.

Pentru a înțelege modul în care aceste principii au evoluat și s-au manifestat în contextul contemporan, este necesară analiza unor date empirice privind dinamica libertății academice în timp.

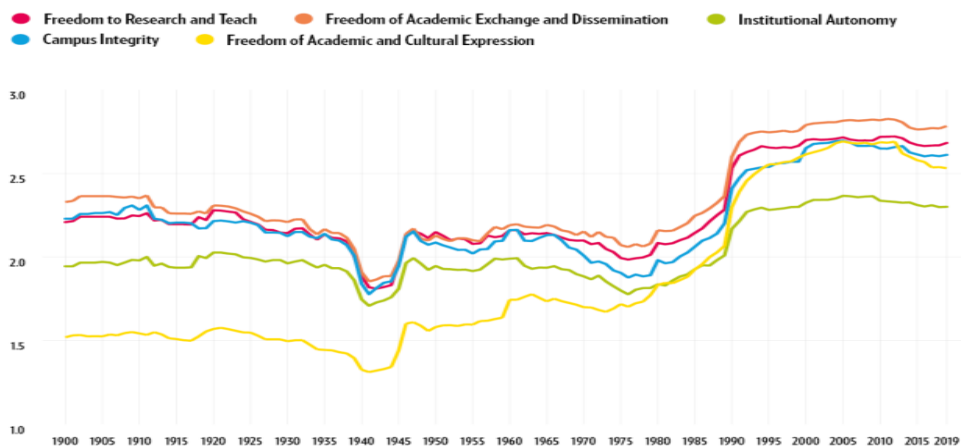

Figura 1. Evoluția libertății academice (1900–2019)
Sursă: Global Public Policy Institute & Scholars at Risk

Graficul prezintă datele raportului elaborat de Global Public Policy Institute și Scholars at Risk pentru perioada 1900–2019. Acesta ilustrează evoluția celor cinci indicatori fundamentali ai libertății academice: libertatea de cercetare și predare, libertatea schimbului și diseminării academice, autonomia instituțională, integritatea campusului și libertatea de exprimare academică și culturală.

După cum se poate observa, în prima jumătate a secolului al XX-lea nivelul libertății academice s-a menținut relativ stabil, însă în jurul anilor 1940 se înregistrează un declin semnificativ. Această evoluție coincide cu contextul geopolitic marcat de cele două războaie mondiale, ascensiunea regimurilor totalitare și restrângerea libertăților intelectuale.

După anul 1945 se remarcă o tendință generală de creștere, deși valorile indicatorilor rămân diferențiate. Acest fapt sugerează existența unor niveluri distincte de dezvoltare a diferitelor dimensiuni ale libertății academice. Perioada de după 1990 este caracterizată printr-o consolidare semnificativă a tuturor indicatorilor, reflectând procesele de democratizare, întărirea autonomiei universitare și extinderea cooperării academice internaționale.

Graficul evidențiază faptul că libertatea academică reprezintă un fenomen complex, influențat de factori politici, instituționali și culturali. Evoluția sa este marcată atât de perioade de regres, cât și de etape de consolidare și expansiune.

Evaluarea riguroasă a libertății academice presupune utilizarea unor criterii și instrumente clare de măsurare. Astfel, indicatorul privind libertatea de cercetare și predare analizează măsura în care cercetătorii și cadrele didactice sunt liberi să își dezvolte și să își urmeze propriile direcții de cercetare și predare fără interferențe externe. La rândul său, indicatorul referitor la libertatea schimbului și diseminării academice evaluează posibilitatea cercetătorilor de a comunica și de a face schimb de idei și rezultate științifice (Lott, 2024).

Prin urmare, valoarea libertății academice nu rezidă doar în tradiția sa istorică, ci și în capacitatea de a crea, proteja și evalua condițiile necesare exercitării autonomiei intelectuale. În absența acestor condiții, misiunea fundamentală a universității – producerea și transmiterea cunoașterii – ar fi serios afectată.

Îmbunătățirea libertății academice reprezintă, în contextul actual, un obiectiv major al modernizării învățământului superior la nivel global. Pentru ca universitățile să își consolideze performanța academică și vizibilitatea internațională, este necesară promovarea unui set de principii și reguli care să susțină autonomia instituțională, integritatea academică și pluralismul intelectual.

DISCUȚII

În sens general, libertatea este definită ca „capacitatea sau puterea omului de a se mișca și a acționa într-un anumit spațiu exterior, conform dorinței naturii sale” (Popa, 2003, p. 142). Pornind de la această definiție, observăm că ea face referire în primul rând la libertatea morală, întrucât exprimă posibilitatea individului de a acționa conform propriei voințe și propriei conștiințe, cu respectarea demnității și drepturilor celorlalți.

În această perspectivă, Kant consideră că alegerea morală liberă este determinată de respectarea unor principii universale. Potrivit interpretării prezentate de Kocherov (2015), libertatea morală presupune tratarea fiecărei persoane ca scop în sine și asumarea caracterului universal al acțiunilor morale. Astfel, libertatea morală își are rădăcinile atât în valorile și convingerile interioare ale individului, cât și în relațiile sociale în care acesta își desfășoară existența.

Problema libertății morale este una dintre cele mai complexe teme ale reflecției etice. După cum subliniază Kocherov (2015), libertatea reprezintă fundamentul moralei, deoarece face posibilă alegerea dintre bine și rău, dintre ceea ce

este și ceea ce trebuie să fie. Această idee a fost dezvoltată în mod deosebit de Immanuel Kant, care considera că omul este cu adevărat liber numai atunci când acționează moral, independent de impulsurile și înclinațiile sale sensibile (Caraman, 2022).

Spre deosebire de libertatea academică, libertatea morală se manifestă în toate domeniile vieții sociale. Un element esențial al acesteia îl constituie responsabilitatea individuală față de ceilalți. În acest sens, Lungu și Crețu (2025) subliniază că exercitarea libertății fără luarea în considerare a impactului asupra comunității poate conduce la încălcarea responsabilității morale și a obligației de a respecta bunăstarea și drepturile celorlalți.

Această perspectivă evidențiază faptul că libertatea morală nu poate fi separată de consecințele acțiunilor noastre asupra celor din jur și pregătește contrastul conceptual dintre libertatea morală și libertatea academică, prezentat în Tabelul 1.

Tabelul 1. Diferențe dintre libertatea morală și libertatea academică

Libertatea morală	Libertatea academică
Apartine individului în calitate de persoană.	Apartine individului în calitate de membru al comunității academice.
Se bazează pe conștiință, valori și principii etice.	Se bazează pe libertatea cercetării, predării și exprimării academice.
Presupune capacitatea de a distinge între bine și rău și de a acționa responsabil.	Presupune dreptul de a crea, cerceta, dezbate și comunica idei în cadrul domeniului academic.
Se manifestă în toate domeniile vieții sociale.	Se manifestă în principal în mediul universitar și de cercetare.
Este reglementată de norme morale și etice.	Este reglementată de norme academice, profesionale și instituționale.

Analiza comparativă evidențiază faptul că libertatea morală constituie fundamentul libertății academice, oferind cadrul valoric și etic necesar funcționării mediului universitar. În același timp, libertatea academică extinde acest cadru prin promovarea dezbaterei intelectuale, a exprimării critice și a dezvoltării cunoașterii științifice. Astfel, cele două forme de libertate nu se exclud, ci se completează reciproc.

În această ordine de idei, Aristotel considera că libertatea morală nu se reduce la simpla alegere între bine și rău, ci presupune dezvoltarea unei voințe orientate spre bine și exercitarea rațiunii în procesul decizional (Aristotel, 1998). Această perspectivă evidențiază legătura profundă dintre libertate, responsabilitate și formarea caracterului moral, relație care rămâne esențială și pentru exercitarea responsabilă a libertății academice.

Din perspectivă normativă, libertatea academică reprezintă un drept fundamental care garantează libertatea cercetării, a predării, a publicării și a exprimării opiniilor în cadrul mediului universitar. În același timp, aceasta este adesea asociată cu libertatea de exprimare, cele două concepte prezentând numeroase puncte de convergență, dar și diferențe semnificative. Dacă libertatea de exprimare se manifestă în spațiul social general, libertatea academică este exercitată în cadrul comunității universitare și este reglementată de standarde profesionale, științifice și instituționale specifice.

Universitatea nu protejează doar libertatea de exprimare, ci și condițiile necesare producerii și transmiterii cunoașterii. Ea reprezintă un spațiu de generare și evaluare critică a ideilor, în care opiniile pot fi formulate, dezbătute și supuse examinării științifice. În acest sens, libertatea academică contribuie la dezvoltarea gândirii critice și la consolidarea culturii democratice.

După cum subliniază Andreescu (2010), libertatea academică și libertatea de exprimare prezintă similitudini normative importante, deoarece servesc atât interese sociale – precum căutarea adevărului și promovarea valorilor democratice –, cât și interese individuale, precum autonomia personală și libertatea de autoexprimare. Cu toate acestea, libertatea academică este condiționată de respectarea criteriilor de validitate științifică, acuratețe, relevanță și rigoare metodologică, ceea ce o diferențiază de libertatea generală de exprimare.

În acest context, universitatea contemporană trebuie să asigure un mediu favorabil exprimării libere a ideilor și dezvoltării cunoașterii. Un climat academic sănătos presupune absența constrângerilor externe care pot afecta independența intelectuală a membrilor comunității universitare. Astfel, libertatea academică este consolidată prin:

- protejarea împotriva presiunilor politice și ideologice;
- limitarea influențelor economice care pot afecta obiectivitatea cercetării;
- respectarea autonomiei instituționale și a independenței universitare;
- prevenirea autocenzurii generate de teama sancțiunilor sau a marginalizării profesionale.

O universitate performantă se caracterizează prin respectul acordat studenților, cadrelor didactice și cercetătorilor, promovând un climat bazat pe dialog, pluralism și responsabilitate. Diversitatea opiniilor și libertatea dezbaterii constituie premise esențiale pentru dezvoltarea intelectuală și morală a comunității academice.

Totodată, universitățile care investesc în educație, cercetare și inovare își sporesc capacitatea de adaptare la schimbările sociale și economice. În acest sens, Lungu (2025) evidențiază importanța anticipării strategice și a orientării către viitor, subliniind necesitatea integrării competențelor prospective în toate domeniile educației universitare.

În societatea contemporană, libertatea academică joacă un rol esențial în dezvoltarea gândirii critice, a creativității și a inovației. Cu toate acestea, ea este influențată de numeroase provocări, precum presiunile politice, economice și sociale, polarizarea ideologică sau fenomenul dezinformării. După cum afirmă Socaci (2018), universitățile sunt instituții dedicate producerii și transmiterii cunoașterii, iar funcționarea lor eficientă depinde de respectarea normelor etice și profesionale de către toți membrii comunității academice.

În consecință, libertatea academică nu poate fi concepută în absența responsabilității. Exercițarea sa presupune respectarea normelor de integritate academică, a standardelor profesionale și a drepturilor celorlalți membri ai comunității universitare.

Un alt aspect important îl reprezintă participarea activă a studenților la viața academică. Implicarea acestora în seminare, dezbateri, conferințe și proiecte de cercetare contribuie la dezvoltarea competențelor de analiză critică și la consolidarea unei culturi academice bazate pe dialog și responsabilitate.

Principalele beneficii ale libertății academice pentru dezvoltarea unei universități moderne pot fi sintetizate astfel:

- progres științific – stimulează cercetarea, inovarea și apariția unor noi direcții de cunoaștere;
- dezvoltare socială – favorizează analiza critică a realităților sociale și formularea unor soluții constructive pentru problemele comunității;
- comunicare deschisă – susține dialogul dintre studenți, profesori și cercetători, contribuind la schimbul liber de idei și la dezvoltarea gândirii critice.

Experiența libertății academice nu este însă identică pentru toți membrii comunității universitare. După cum evidențiază Rhoda (2025), percepțiile asupra libertății academice sunt influențate de poziția socială, rolul instituțional și identitatea individuală, ceea ce poate genera diferențe semnificative între studenți, cadre didactice, cercetători și administratori.

Această realitate evidențiază necesitatea unor politici universitare care să asigure nu doar recunoașterea formală a libertății academice, ci și condițiile concrete pentru exercitarea sa efectivă.

În acest sens, dezvoltarea și protejarea libertății academice pot fi susținute prin:

- consolidarea autonomiei universitare în domeniul programelor de studii, al cercetării și al managementului instituțional;
- protejarea libertății de predare și cercetare, în conformitate cu standardele de integritate academică;
- promovarea libertății de exprimare și participare a studenților la viața universitară;
- asigurarea unui climat sigur, lipsit de intimidare, discriminare și hărțuire;
- garantarea accesului echitabil la resurse educaționale și de cercetare;
- dezvoltarea colaborărilor și schimburilor academice naționale și internaționale;
- consolidarea culturii etice și a integrității academice.

În pofida acestor măsuri, libertatea academică continuă să fie influențată de provocări contemporane complexe. Presiunile politice, economice și sociale, polarizarea ideologică și răspândirea dezinformării afectează mediul universitar și impun identificarea unor mecanisme eficiente de protecție a autonomiei intelectuale. Din acest motiv, apărarea și consolidarea libertății academice rămân obiective esențiale pentru dezvoltarea universității contemporane.

CONCLUZII

Libertatea academică rămâne una dintre valorile fundamentale ale universității contemporane și un subiect de interes major atât pentru cadrele didactice, cât și pentru studenți. Analiza realizată evidențiază faptul că aceasta nu reprezintă doar un principiu teoretic, ci o condiție indispensabilă pentru funcționarea eficientă a instituțiilor de învățământ superior și pentru dezvoltarea cunoașterii științifice.

Rezultatele studiului demonstrează că libertatea academică oferă cadrul necesar desfășurării activităților de cercetare, predare și învățare într-un climat caracterizat prin autonomie intelectuală, pluralism de idei și respect pentru standardele profesionale. Prin protejarea dreptului de a investiga, de a formula opinii

argumentate și de a participa la dezbateri academice, aceasta contribuie la dezvoltarea gândirii critice, a creativității și a inovației în mediul universitar.

Totodată, cercetarea a evidențiat faptul că libertatea academică este strâns legată de libertatea de exprimare, fără a se confunda însă cu aceasta. Dacă libertatea de exprimare reprezintă un drept fundamental exercitat în spațiul social larg, libertatea academică se manifestă în cadrul comunității universitare și este orientată de criterii specifice de rigoare științifică, responsabilitate profesională și integritate academică. Astfel, exercitarea libertății academice presupune nu doar drepturi, ci și obligația respectării normelor etice și a standardelor de calitate specifice activității universitare.

În același timp, studiul a evidențiat faptul că libertatea academică este supusă unor provocări generate de presiuni politice, economice, sociale și ideologice, precum și de fenomene contemporane precum dezinformarea și polarizarea discursului public. În acest context, protejarea autonomiei universitare și consolidarea culturii integrității academice devin condiții esențiale pentru menținerea unui mediu favorabil dezvoltării cunoașterii și dialogului critic.

Prin urmare, consolidarea libertății academice presupune promovarea unui climat universitar bazat pe respect reciproc, responsabilitate, transparență și participare activă. Numai într-un asemenea cadru universitatea își poate îndeplini misiunea de formare a specialiștilor competenți, a cetățenilor responsabili și a cercetătorilor capabili să contribuie la dezvoltarea societății. Libertatea academică reprezintă, astfel, nu doar o garanție a autonomiei instituționale, ci și un indicator al maturității democratice și al progresului intelectual al unei comunități.

BIBLIOGRAFIE

Altbach, P. G. (2001). Academic freedom: International realities and challenges. *Higher Education*, 41(1-2).
<https://link.springer.com/article/10.1023/B:HIGH.0000016461.98676.30>

Andreescu, L. (2010). *Libertatea academică: Între teorie și politicile universitare*. Institutul European.
https://www.researchgate.net/publication/344869236_Libertatea_academica_Intre_teorie_si_politicile_universitare

Aristotel. (1988). *Etica nicomahică*. Editura Științifică și Enciclopedică.
https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carte/aristotel_etica-nicomahica_1988.pdf

Caraman, D. L. (2022). Libertatea gândirii și libertatea cuvântului în filosofia lui John Stuart Mill. *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 10(1), 376-385.
https://www.academia.edu/115342732/Libertatea_Gandirii_Si_Libertatea_Cuvantului_In_Filosofia_Lui_John_Stuart_Mill

Donoagă, D. (2020). *Libertatea universitară – condiție necesară și imuabilă a producției intelectuale*. CZU 378, 189-196.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/189-196_7.pdf

Lott, L. (2024). Academic freedom growth and decline episodes. *Higher Education*, 88, 999-1017.

Lungu, V. (2025). The relationship between moral freedom and responsibility in adolescents. În *The Contemporary Issues of Socio-Humanistic Sciences*. Print-Caro.

Lungu, V., & Țabur, N. (2025). Anticipare – proiectare – și performanță în educație și societate. În *Kreatikon: Creativitate – Formare – Performanță. Creativitate și inovare –*

premise ale excelenței în educație. Ediția a XX-a In memoriam: Conf. univ. dr. Constantin Logofătu (pp. 119–125).

Popa, G. (2003). *Introducere în teologia morală: Principii și concepte generale*. Trinitas.

Reichman, H. (2026). *The foundations of academic freedom*. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/ABB048ECB055C33B2D6A48928F9F916E/S1062798725000122a.pdf/foundations_of_academic_freedom.pdf

Rhoda, J. (2025). *Exploring academic freedom and freedom of expression in higher education: A scoping review*. <https://academic-freedom.ed.ac.uk/sites/default/files/2025-05/Scoping%20Review%20-%20Exploring%20Academic%20Freedom%20%26%20Freedom%20of%20Expression.pdf>

Schofer, E., Lerch, J. C., & Frank, D. J. (2024). *The social foundations of academic freedom: Heterogeneous institutions in world society, 1960 to 2022*. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/00031224231214000>

Socaciu, E. (2018). *Etică și integritate academică*. Editura Universității din București.

Кочеров, С. Н. (2015). *Парадоксы моральной свободы*. https://www.researchgate.net/publication/350175728_THE_PARADOXES_OF_MORAL_FREEDOM_Paradoksy_moralnoj_svolbody

Макова, А. (n.d.). *Проблема свободы в современном мире*. <https://interactive-plus.ru/e-articles/150/Action150-8764.pdf>

THE ETHICAL ISSUE OF THE APPRAISER'S RESPONSIBILITY IN THE REAL ESTATE SECTOR

PROBLEMA ETICĂ A RESPONSABILITĂȚII EVALUATORULUI ÎN SECTORUL IMOBILIAR

Iulia BIHOVSCAIA

Student, Faculty of Construction, Geodesy and Cadastre, Technical University of Moldova, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8273-8075>

Abstract. *The modern real estate market, closely linked to consumer protection policies, establishes its own framework for the professional activity of appraisers, ranging from legislative regulations and professional standards to the ethical principles governing their conduct. In the Republic of Moldova, the absence of clearly defined ethical norms in the documents regulating the profession creates a regulatory gap and allows for ambiguous interpretations of existing rules. Insufficient attention to the ethical responsibility of appraisers as a key component of professional practice undermines trust among market participants.*

This study examines the ethical challenges encountered in real estate appraisal and development and proposes a methodological framework that combines internal measures aimed at strengthening professional responsibility with external measures designed to ensure a transparent and secure professional environment.

The findings demonstrate a direct relationship between the sustainable development of the real estate market and the strengthening of trust in the professional community of appraisers. At the same time, improving ethical standards contributes to the creation of a fair, transparent, and reliable market environment. The study highlights the importance of integrating ethical responsibility into both professional practice and regulatory mechanisms as a prerequisite for the long-term stability and credibility of the real estate sector.

Keywords: *appraisal, real estate sector, ethics of responsibility, ethical dilemmas.*

Rezumat. *Piața imobiliară modernă, strâns legată de politicile de protecție a consumatorilor, își construiește propriul cadru de reglementare a activității profesionale a evaluatorilor, de la legislația specifică și standardele profesionale până la principiile etice care le guvernează comportamentul. În Republica Moldova, absența unor norme etice clar definite în documentele care reglementează profesia generează un vid normativ și creează premise pentru interpretări ambigue ale regulilor existente. Atenția insuficientă acordată responsabilității etice a evaluatorului, ca element esențial al activității profesionale, afectează nivelul de încredere dintre participanții la piață.*

Lucrarea analizează principalele probleme etice din domeniul evaluării și dezvoltării imobiliare și propune un cadru metodologic care combină măsuri interne orientate spre consolidarea responsabilității profesionale a evaluatorului cu măsuri externe menite să asigure un mediu profesional transparent și sigur.

Rezultatele evidențiază existența unei relații directe între dezvoltarea durabilă a pieței imobiliare și consolidarea încrederii în comunitatea profesională a evaluatorilor. Totodată, îmbunătățirea standardelor etice contribuie la formarea unui mediu de piață echitabil, transparent și credibil. Studiul subliniază necesitatea integrării responsabilității

etice atât în practica profesională, cât și în mecanismele de reglementare, ca premisă a stabilității și credibilității pe termen lung a sectorului imobiliar.

Cuvinte-cheie: *evaluare, sector imobiliar, etica responsabilității, dileme etice.*

INTRODUCTION

The real estate market represents an important component of the economy of the Republic of Moldova and plays a significant role in ensuring economic stability, investment development, and the protection of property rights. Given its economic and social importance, the activity of real estate appraisers requires not only professional competence and compliance with technical standards, but also a high level of ethical responsibility. As specialists operating at the intersection of economic, legal, and technical domains, appraisers influence decisions with substantial financial and social consequences for individuals, businesses, and public institutions.

Although the professional activity of appraisers is regulated by legislative provisions, valuation standards, and methodological guidelines, ethical aspects remain insufficiently defined within the current regulatory framework. This situation creates a gap between formal professional requirements and the ethical challenges encountered in everyday practice. As a result, appraisers may face situations involving conflicts of interest, client pressure, attempts to influence valuation outcomes, or other ethical dilemmas that cannot always be resolved solely through technical regulations.

The absence of clearly articulated ethical principles and mechanisms for their implementation may lead to inconsistent professional practices, divergent interpretations of responsibilities, and reduced trust among market participants. Therefore, the study of ethical responsibility in real estate appraisal is particularly relevant in the context of strengthening professional integrity, increasing public confidence, and promoting sustainable development within the real estate sector.

MATERIALS AND METHODS

The research was based on the analysis of scientific literature, regulatory documents, professional standards, and official data related to real estate appraisal activities in the Republic of Moldova. Particular attention was paid to national legislation, valuation standards, methodological guidelines, and studies addressing ethical responsibility in professional practice.

To broaden the analytical perspective and identify effective approaches to managing ethical challenges, international research and professional experiences from other countries were also examined. Comparative analysis enabled the identification of common ethical issues and best practices applicable to the Moldovan real estate market.

The study employed a combination of theoretical analysis, legal and regulatory analysis, comparative analysis, and information systematization. Ethical dilemmas encountered in valuation practice were classified according to their sources, manifestations, and potential consequences. Furthermore, the research sought to identify mechanisms that could contribute to preventing ethical violations and strengthening professional responsibility.

The findings reflect the current state of the real estate appraisal profession and are relevant to the regulatory and state of the real estate appraisal profession and are

relevant to the regulatory and market conditions existing in the Republic of Moldova in 2025.

RESEARCH FINDINGS

The findings indicate that ethical responsibility constitutes a fundamental dimension of professional appraisal practice and directly influences the credibility, transparency, and sustainability of the real estate market. While technical competence remains an essential requirement for valuation activities, the quality and reliability of appraisal services largely depend on the ethical conduct of professionals.

The analysis revealed that ethical dilemmas most frequently emerge from the interaction between economic interests, professional obligations, and external influences. Common challenges include conflicts of interest, pressure from clients seeking favorable valuation outcomes, financial incentives that may compromise professional independence, and situations involving incomplete or misleading information. Such circumstances create risks not only for individual appraisers but also for the integrity of the entire valuation profession.

The study demonstrates that the prevention of unethical behavior requires a comprehensive and multidimensional approach. Internal mechanisms should include the adoption of clear ethical standards, continuous professional training, disciplinary procedures, and the promotion of a culture of professional integrity. At the same time, external measures are equally important and should focus on strengthening regulatory oversight, ensuring transparency in market operations, protecting appraiser independence, and creating legal safeguards against undue influence.

International experience shows that trust in the valuation profession increases when ethical principles are integrated into both professional regulations and daily practice. Ethical responsibility should therefore be viewed not as an additional requirement but as a core component of professional competence.

The research confirms the existence of a direct relationship between ethical conduct, public trust, and the sustainable development of the real estate market. A fair, transparent, and efficient market environment can be achieved only when ethical principles guide both the actions of individual appraisers and the functioning of the broader professional and institutional framework.

DISCUSSION

Ethics in professional activity represents one of the fundamental factors shaping specialists' behavior and decision-making processes. According to Josanu (2022), ethics may be understood as the theoretical study of the fundamental principles governing both thought and practical activity. From a broader perspective, ethical behavior can be viewed as the practical application of ethical decisions across diverse life and professional situations (Lungu, 2019).

Responsibility, closely connected to ethical obligations and compliance with legal and professional requirements, occupies a central place in appraisal practice. It may be defined as the obligation to account for one's actions before competent authorities in accordance with established procedures (Crețu & Lungu, 2025). In this respect, ethical responsibility strengthens confidence in the profession and contributes to the creation of a transparent, predictable, and accountable professional environment.

Contemporary labor markets increasingly require specialists to possess not only technical expertise but also ethical competence and responsible professional conduct (Lungu, 2020, 2021). Within valuation practice, ethical behavior is recognized as an essential component of professional responsibility. Current valuation standards emphasize objectivity, professional skepticism, and ethical conduct as fundamental principles guiding appraisal activities (Standarde de evaluare a bunurilor, 2025). Alongside ethical responsibility, appraisers are expected to comply with legal and professional requirements while maintaining the technical and economic rigor of their analyses.

The practice of real estate appraisal in the Republic of Moldova demonstrates that important regulatory instruments have been developed to standardize professional activities, including the *Property Valuation Standards* and the *Guidelines for Real Estate Appraisal* (Ghid în evaluare, 2025; Standarde de evaluare a bunurilor, 2025). Nevertheless, ethical issues remain insufficiently regulated. As noted by Albu and Albu (2022), ethical concerns are closely connected with compliance with legal requirements governing appraisal activities. Although ethical principles are implicitly reflected in legislation and professional standards, they are not always clearly operationalized, creating opportunities for divergent interpretations and inconsistent professional practices. Similar concerns have been identified in international studies examining the ethical standards of professional valuers (Currin et al., 2014).

The findings of the present analysis suggest that the limited specification of ethical requirements within professional standards contributes to uncertainty regarding the interpretation and application of professional rules, which may ultimately undermine confidence in appraisal results and the valuation profession as a whole.

The absence of clearly articulated ethical standards may also generate broader negative consequences, including a decline in public trust in certified specialists and an increase in speculative practices within the real estate market. Consequently, it becomes necessary to identify and classify ethical challenges according to their causes, manifestations, and consequences, while distinguishing between the moral and legal responsibilities of both appraisers and clients.

Causes of Unresolved Ethical Situations

Ethical dilemmas in real estate appraisal emerge from the interaction between economic interests, professional obligations, institutional requirements, and human factors. In many cases, appraisers are required to balance the expectations of clients, legal regulations, market realities, and professional standards, which may not always be fully compatible. The complexity of these interactions increases the likelihood of situations in which ethical decisions are difficult to make and may generate conflicts between professional integrity and external pressures. As a result, unresolved ethical situations often reflect not only individual choices but also broader structural and organizational challenges within the professional environment.

Difficulties in Applying Professional Standards

In professional practice, appraisers frequently encounter situations in which the actual characteristics of a property do not correspond to the information contained in official documentation. Current valuation standards allow appraisers to consult technical specialists when necessary; however, such consultations are not mandatory

and depend largely on professional judgment (Standarde de evaluare a bunurilor, 2025). This flexibility, while beneficial in some circumstances, may also generate uncertainty regarding the consistent application of professional standards and the limits of professional responsibility. Furthermore, differences in experience, expertise, and risk perception among appraisers may lead to variations in the interpretation of similar situations. Consequently, the absence of clear procedural requirements in complex cases can create conditions for ethical ambiguity and inconsistent professional decision-making.

Pressure from Human Factors and Economic Interests

Another significant source of ethical dilemmas arises from external pressures exerted by clients, financial institutions, developers, or other stakeholders seeking favorable valuation outcomes. International research has demonstrated that client influence remains one of the most persistent ethical challenges in property valuation practice (Adilieme et al., 2024; Tugui et al., 2020). Appraisers may face situations in which refusing to accommodate such pressures could result in financial losses, reduced professional opportunities, or contract termination.

This tension highlights the complex relationship between ethical principles and economic interests. Maintaining professional independence under such circumstances requires not only personal integrity but also institutional mechanisms capable of protecting appraisers from undue influence. Therefore, strengthening ethical standards, professional accountability, and regulatory safeguards represents a necessary condition for ensuring the credibility and sustainability of the real estate appraisal profession.

Complexity of Ethical Situations

Ethical dilemmas in real estate appraisal emerge from the interaction between difficulties in applying professional standards, the limitations of the free market environment, and the economic pressures experienced by appraisers. The intensity and complexity of such situations depend on multiple factors, including the specialist's moral values, professional experience, level of competence, and ability to balance competing interests. Consequently, each ethical dilemma is unique and often requires individualized judgment and decision-making.

The manifestations of ethical dilemmas may vary considerably depending on the circumstances in which they arise, the appraiser's professional experience, and the ethical principles guiding their conduct. As Lupașcu (2020) notes, an ethical dilemma represents a complex moral problem involving two or more mutually exclusive courses of action that may appear equally justifiable from a moral perspective. Similarly, Chatzifotiou and Papouli (2022) emphasize that ethical dilemmas remain insufficiently explored despite their growing significance in professional practice. Therefore, the analysis of ethical responsibility in real estate appraisal requires a systematic classification of ethical challenges according to their origin, impact, and consequences.

Classification of Ethical Dilemmas

Ethical dilemmas encountered in appraisal practice may be classified according to several criteria.

According to the Source of Influence

External influences include pressure exerted by clients, financial institutions, public authorities, investors, or other stakeholders seeking to affect appraisal outcomes. Such pressures may involve requests for favorable valuations, selective presentation of information, or attempts to influence professional judgment. Research by Adilieme et al. (2024) demonstrates that client pressure remains one of the most significant threats to appraiser independence and professional ethics, particularly in developing economies where confidence in valuation services is relatively weak.

Internal conflicts arise when appraisers experience tension between personal moral principles, professional obligations, and economic interests. Such situations may occur when objective professional requirements conflict with financial incentives or when factual circumstances do not correspond to formal documentation. Although less frequent than external pressures, these conflicts can significantly affect professional decision-making.

According to the Degree of Impact

Quantitative impacts refer to the financial consequences of appraisal decisions. These may influence transaction values, tax obligations, lending decisions, collateral assessments, or investment outcomes. In severe cases, inaccurate or intentionally distorted valuations may result in legal consequences, including civil, administrative, or criminal liability.

Qualitative impacts involve non-financial consequences, such as damage to professional reputation, erosion of trust in appraisal services, and reduced confidence among market participants. Such effects often result from professional negligence, insufficient competence, or deliberate departures from accepted professional standards (Currin et al., 2014).

According to the Time Horizon of Consequences

Short-term consequences typically involve immediate financial gains or losses for parties participating in a specific transaction. These outcomes may affect clients, financial institutions, investors, or appraisers themselves.

Long-term consequences extend beyond individual transactions and may influence market stability, distort pricing mechanisms, increase legal risks, and undermine public trust in the valuation profession (Pilhál, 2018).

According to the Level of Responsibility

At the individual level, responsibility rests with the appraiser whose decisions and actions directly affect the valuation process.

At the organizational level, responsibility may extend to appraisal firms or professional organizations that establish internal policies, quality control procedures, and ethical standards.

At the systemic level, unethical conduct may generate broader consequences for the real estate market, public institutions, and the professional community as a whole, affecting the credibility and efficiency of market operations.

The analysis indicates that ethical dilemmas within the Moldovan real estate appraisal sector frequently arise from client pressure, insufficient regulation of conflicts of interest, and limited transparency in information exchange during real estate transactions. In some cases, inadequate professional experience or intentional deviations from recognized standards further contribute to these challenges. As a

result, ethical dilemmas often reflect a conflict between immediate economic interests and the broader need to preserve professional integrity and market confidence.

Consequences of Incorrect Professional Decisions

Ethical dilemmas in appraisal practice generate not only moral concerns but also legal, financial, and reputational consequences for professionals (Figure 1).

The analysis demonstrates that unresolved ethical problems may result in various forms of liability, including civil, disciplinary, administrative, and criminal responsibility (Kolotyrkina, 2013).

Civil liability may involve compensation payments, financial damages, insurance claims, or other remedies resulting from inaccurate valuations or professional negligence (Kvanina, 2011).

Disciplinary liability may include reprimands, formal warnings, suspension of professional membership, or revocation of certification.

Administrative liability may involve fines, temporary suspension of professional practice, or other sanctions imposed by competent authorities.

Criminal liability may arise in cases involving fraud, deliberate falsification of valuation results, corruption, or other serious violations of legal requirements, potentially resulting in substantial fines, professional disqualification, or criminal penalties (Savinykh, 2020).

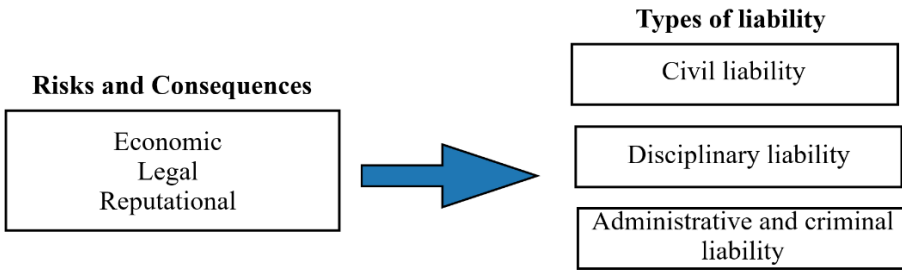

Figure 1. Risks, consequences, and forms of liability associated with real estate appraisal activities.

Source: Adapted from Kolotyrkina (2013).

To mitigate such risks and ensure the proper functioning of the appraisal profession, the Agency for Geodesy, Cartography and Cadastre maintains and regularly updates a public register of certified real estate appraisers (Lista titularilor certificatului evaluatorului bunurilor imobile, 2025). This mechanism promotes transparency, facilitates public access to qualified specialists, and contributes to strengthening confidence in professional valuation services.

Methods for Addressing Ethical Issues in the Real Estate Market of the Republic of Moldova

Discrepancies between regulatory requirements and practical realities are inevitable in professional activity. Consequently, every specialist is likely to encounter situations requiring difficult moral choices. At the same time, ethical behavior is not a fixed characteristic but rather a dynamic attribute that varies according to professional experience, market conditions, and the degree of responsibility assumed by the individual specialist. This observation is supported by the findings of Małkowska et al. (2021), who demonstrated that the ethical behavior of real estate

valuers is influenced by both professional satisfaction and the level of development of the real estate market at regional and national levels.

At the same time, research examining judicial disputes involving appraisers indicates that increasing professional responsibility alone is insufficient to improve the quality of valuation outcomes. An analysis of civil court cases and professional practice conducted by Savinykh (2020) revealed that stricter liability mechanisms, although necessary, do not automatically ensure higher-quality appraisal services or more ethical professional conduct.

These findings suggest the necessity of a comprehensive approach to resolving ethical challenges in appraisal practice. Such an approach should combine measures aimed at strengthening the ethical responsibility of appraisers with measures designed to create favorable professional conditions that support ethical decision-making (Table 1).

Table 1. Measures for Resolving Ethical Dilemmas in the Real Estate Market of the Republic of Moldova

Internal Measures (Strengthening Appraiser Responsibility)	External Measures (Creating a Favorable Professional Environment)
Development and implementation of a professional code of ethics with mandatory standards of conduct	Guaranteeing appraisal independence and protection from pressure exerted by clients, financial institutions, and public authorities
Introduction of mandatory disciplinary sanctions for violations of professional ethics	Establishment of transparent market rules, including uniform reporting standards and open databases on transactions and property prices
Promotion of a professional culture based on objectivity, integrity, and transparency	Creation of stable contractual conditions and protection against unfair competition
Strengthening personal accountability through disciplinary, civil, and professional liability mechanisms	Development of modern information infrastructure, including standardized reporting systems and digital verification technologies such as blockchain
Implementation of feedback, supervision, and self-reflection mechanisms	Provision of legal protection for specialists acting in good faith and protection against unfounded accusations

The measures presented in Table 1 are both realistic and applicable within the context of the Republic of Moldova. Several of these solutions, particularly blockchain-based verification systems, have already demonstrated positive results in countries with developing economies by reducing opportunities for manipulation and strengthening transparency in valuation processes (Adilieme et al., 2024).

The proposed framework combines restrictive mechanisms that increase professional accountability with supportive mechanisms that create favorable conditions for ethical practice. Such a balance addresses both external influences arising from market pressures and internal factors related to the appraiser's professional conduct. In this manner, the challenges identified by Małkowska et al. (2021) and Savinykh (2020) can be addressed more effectively through a coordinated system of professional regulation and institutional support.

CONCLUSIONS

Ethical responsibility constitutes a fundamental element of professional appraisal activity and plays a decisive role in maintaining confidence in the real estate market. The absence of clearly articulated ethical requirements within existing standards and regulatory documents creates opportunities for inconsistent interpretation of professional norms, potentially generating conflicts among appraisers, clients, and regulatory authorities while simultaneously reducing confidence in appraisal results.

The analysis demonstrates that ethical dilemmas arise at the intersection of economic interests, professional standards, and human factors, including client influence, financial incentives, and conflicts of interest. Consequently, strengthening ethical responsibility requires a comprehensive strategy that combines internal measures—such as the adoption of professional codes of ethics, disciplinary mechanisms, and continuous professional development—with external measures designed to ensure favorable conditions for professional practice, including transparent market regulations, protection of appraisal independence, and effective legal safeguards.

Therefore, the development of a sustainable ethical culture within the valuation profession should be regarded not only as a means of improving the quality of appraisal services but also as a necessary condition for the long-term development of a mature, transparent, and trust-based real estate market. Ethical conduct, supported by effective institutional mechanisms, contributes directly to market stability, professional credibility, and the protection of public interests.

BIBLIOGRAPHY

Adilieme, C. M., Abidoye, R. B., & Lee, C. L. (2024). Reducing clients' influence in property valuation: An exploration of a blockchain-based solution. *Habitat International*, 154, 103217. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103217>

Albu, I., & Albu, S. (2022). Etica în activitatea de evaluare a bunurilor imobile. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 3, pp. 208–217). Tehnica-UTM.

Chatzifotiou, S., & Papouli, E. (2022). Social workers dealing with ethical dilemmas in the course of their professional work: The Greek experience. *British Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac084>

Crețu, L., & Lungu, V. (2025). The relationship between moral freedom and responsibility in adolescents. În *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (Ed. 15, pp. 598–610). Print-Caro.

Curin, B., Msibi, N., & Kruger, A. (2014). An investigation into the ethical standards and values of registered property valuers in South Africa. *Journal of Economic and Financial Sciences*, 7(3), 853–870. <https://doi.org/10.4102/jef.v7i3.241>

Ghid în evaluare: Evaluarea bunurilor imobile. (2025). Aprobat prin Ordinul nr. 59 din 24.06.2025. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=149200&lang=ro

Guțuleac, V., & Comarnițcaia, E. (2008). Responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional. *Studii Juridice Universitare*, (1–2), 47–64.

Josanu, N. (2022). Aspectele eticii profesionale în activitatea de evaluare în Republica Moldova. În *Cadastru și Drept* (Vol. 55, pp. 312–315). Universitatea Agrară de Stat din Moldova.

Lista titularilor certificatului evaluatorului bunurilor imobile. (2025). Agenția Geodezie, Cartografie și Cadastru. https://www.agcc.gov.md/sites/default/files/document/attachments/16_Lista_titularilor_certificatului_al_evaluatorului_bunurilor_imobile_26_09_2025.pdf

Lungu, V. (2019). Aspects of the ethical behavior from a neurological perspective. *Journal of Social Sciences*, 2(1), 47–55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2606420>

Lungu, V. (2020). Etica și specialistul secolului XXI. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 1, pp. 178–185). Tehnica-UTM.

Lungu, V. (2021). Challenges of society in the 21st century. *Acta et Commentationes (Științe ale Educației)*, 24(2), 76–82. <https://doi.org/10.36120/2587-3636.v24i2.76-82>

Lupașcu, Z. (2020). Dileme etice – provocări în activitatea profesională a avocatului în Republica Moldova. În *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: Studii inter și pluridisciplinare* (Ed. a 3-a, pp. 220–224). Print-Caro.

Małkowska, A., Tomal, M., Uhruska, M., Pawlak, J., Maier, G., & Nichiforeanu, A. (2021). The impact of job satisfaction on valuers' attitudes towards professional ethics. *International Journal of Strategic Property Management*, 25(6), 497–513. <https://doi.org/10.3846/ijspm.2021.15768>

Pilhál, Z. (2018). Special ethical and compliance issues regarding property valuation reports: Applicability of valuations in responsible property investment. *Theory, Methodology, Practice – Review of Business and Management*, 14(1), 49–57. <https://doi.org/10.18096/TMP.2018.01.05>

Standarde de evaluare a bunurilor. (2025). Agenția Geodezie, Cartografie și Cadastru. <https://www.agcc.gov.md/content/aprobarea-standardelor-de-evaluare-prin-ordinul-directorului-general-al-agen%C8%9Biei-geodezie>

Tugui, A., Agheorghiesei, D.-T., & Asandului, L. (2020). An informal ethics auditing in authorized valuation for business sustainability in Romania. *Sustainability*, 12(20), 8562. <https://doi.org/10.3390/su12208562>

Кванина, В. В. (2011). Об ответственности оценщиков: закон и практика. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*, (2), 111–115. <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-otvetstvennosti-otsenshikov-zakon-i-praktika>

Колотыркина, С. (2013). Виды ответственности в праве. *Труды Института государства и права Российской академии наук*, (5), 10–20. <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-otvetstvennosti-v-prave>

Савиных, В. А. (2020). Гражданско-правовая ответственность оценочных компаний и оценщиков: обзор судебной практики. *Имущественные отношения в Российской Федерации*, 2(221), 93–105. <https://doi.org/10.24411/2072-4098-2020-10204>

THE ARCHITECTURAL CREATION PROCESS BETWEEN ORIGINALITY AND PLAGIARISM

PROCESUL DE CREAȚIE ARHITECTURALĂ ÎNTRE ORIGINALITATE ȘI PLAGIAT

Mădălina VIZIR

Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9662-5204>

Abstract. *Originality and professional integrity are essential components of architectural education and practice. In the context of rapid technological development and unrestricted access to visual information, distinguishing between legitimate inspiration and plagiarism has become increasingly important. The present paper examines the relationship between originality, ethical responsibility, and professional conduct in the architectural design process. Based on the analysis of specialized literature and representative examples from architectural practice, the study highlights the role of prospective education, ethical values, and intellectual property protection in fostering authentic creativity. The findings emphasize that originality in architecture is achieved not through the rejection of influences, but through their critical reinterpretation and transformation into innovative design solutions. The paper also discusses the legal, ethical, and reputational consequences of plagiarism and underlines the importance of ethics education, copyright awareness, and professional responsibility in the training of future architects. Developing prospective competences and ethical decision-making contributes to the formation of architects capable of creating socially relevant, innovative, and responsible projects.*

Keywords: *originality, plagiarism, architectural design, professional ethics, prospective education, creativity, intellectual property, professional responsibility.*

Rezumat. *Originalitatea și integritatea profesională reprezintă componente esențiale ale formării și activității arhitectului. În contextul dezvoltării accelerate a tehnologiilor digitale și al accesului extins la informație, delimitarea dintre inspirația legitimă și plagiat devine o problemă importantă pentru educația și practica arhitecturală. Articolul analizează relația dintre originalitate, responsabilitate etică și procesul de creație arhitecturală, prin valorificarea literaturii de specialitate și a unor exemple relevante din practica profesională. Rezultatele evidențiază faptul că originalitatea nu presupune eliminarea influențelor existente, ci reinterpretarea și transformarea acestora în soluții inovatoare și contextualizate. Sunt analizate, de asemenea, consecințele juridice, etice și reputaționale ale plagiatului, precum și rolul educației prospective, al respectării drepturilor de autor și al formării responsabilității profesionale. Studiul subliniază necesitatea dezvoltării competențelor etice și creative ale viitorilor arhitecți pentru realizarea unor proiecte autentice, inovatoare și relevante social.*

Cuvinte-cheie: *originalitate, plagiat, creație arhitecturală, etică profesională, educație prospectivă, creativitate, drepturi de autor, responsabilitate profesională.*

INTRODUCERE

În procesul de formare a viitorilor arhitecți, originalitatea și integritatea reprezintă repere fundamentale ale dezvoltării profesionale. Într-un context caracterizat prin acces rapid la informație și circulația globală a modelelor

arhitecturale, delimitarea dintre inspirația legitimă și plagiat devine o problemă deosebit de importantă pentru educația de specialitate. Formarea competențelor profesionale nu presupune doar însușirea cunoștințelor tehnice și artistice, ci și dezvoltarea responsabilității etice necesare exercitării profesiei.

Educația prospectivă oferă un cadru conceptual relevant pentru înțelegerea acestui proces. Potrivit lui Lungu (2010), educația trebuie să dezvolte capacitatea individului de a anticipa schimbările și de a proiecta în mod conștient alternative de viitor, favorizând creativitatea, autonomia și responsabilitatea profesională. În arhitectură, această perspectivă este esențială, deoarece procesul de creație presupune valorificarea experienței culturale și profesionale existente, concomitent cu elaborarea unor soluții originale și adaptate contextului contemporan (Lungu, 2019; Lungu, 2024).

Activitatea de proiectare se bazează în mod firesc pe analiza precedentelor arhitecturale, a patrimoniului construit și a soluțiilor validate în practică. Totuși, utilizarea acestor surse implică riscul preluării necritice a unor concepte sau elemente formale. În acest sens, Wojtkun (2022) subliniază că natura complexă a procesului creativ arhitectural și durata îndelungată a elaborării proiectelor fac dificilă delimitarea dintre influență, reinterpretare și imitare nejustificată. De asemenea, dezvoltarea tehnologiilor digitale și accesul facil la baze de date vizuale amplifică riscul utilizării necorespunzătoare a operelor existente (Alawad, 2021).

Din această perspectivă, educația arhitecturală are responsabilitatea de a forma competențe care permit distingerea clară între referința legitimă și reproducerea neautorizată. Originalitatea nu presupune ignorarea experienței anterioare, ci capacitatea de a transforma influențele și cunoștințele acumulate în soluții noi, relevante și responsabile. După cum remarcă Andriušytė (2007), valoarea originalității în arhitectură derivă nu din ruptura totală față de tradiție, ci din reinterpretarea creativă a acesteia în raport cu nevoile prezentului.

În acest context, integritatea academică și profesională devine o condiție esențială a excelenței în arhitectură. Formarea unei culturi a responsabilității, susținută prin educație etică, mentorat și respectarea drepturilor de autor, contribuie la dezvoltarea unor profesioniști capabili să transforme inspirația în creație autentică și să genereze soluții cu valoare estetică, socială și culturală (Socaciu et al., 2018; Buraga, 2020). Astfel, originalitatea devine nu doar un criteriu al calității proiectării, ci și o expresie a responsabilității profesionale și a maturității intelectuale a viitorului arhitect.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Originalitatea în creația arhitecturală

Originalitatea reprezintă una dintre valorile fundamentale ale arhitecturii, fiind asociată cu capacitatea de a genera soluții noi, relevante și adaptate contextului social, cultural și funcțional. După cum subliniază Andriušytė (2007), originalitatea constituie una dintre cele mai importante calități ale unui obiect arhitectural, reflectând autenticitatea și valoarea sa creativă. În acest sens, originalitatea nu presupune doar noutate formală, ci și capacitatea de a integra influențe existente într-o viziune proprie, coerentă și responsabilă.

În practica arhitecturală, procesul creativ se bazează frecvent pe analiza precedentelor, a patrimoniului construit și a experiențelor profesionale anterioare.

Utilizarea acestor repere nu diminuează valoarea creației, atât timp cât ele sunt reinterpretate și adaptate unor contexte noi. Un exemplu relevant este Biblioteca Centrală din Seattle, proiectată de Rem Koolhaas, care valorifică ideea tradițională a bibliotecii publice ca spațiu civic, fără a reproduce formele sau limbajul arhitectural al modelelor istorice (Koolhaas, 2005). Acest exemplu demonstrează că inovația poate rezulta din reinterpretarea creativă a precedentelor și nu din ruptura totală față de tradiție.

Originalitatea este strâns legată de integritatea profesională. În procesul educațional, dezvoltarea capacității de a gândi independent și de a formula soluții proprii constituie o condiție esențială a formării profesionale. Potrivit lui Lungu (2024), educația prospectivă urmărește dezvoltarea unor competențe care permit individului să acționeze responsabil, să anticipeze schimbările și să valorifice creativ resursele disponibile. În acest context, comportamentul etic reflectă nu doar competență profesională, ci și maturitate intelectuală și morală.

Inspirație și imitare în arhitectură

Relația dintre inspirație și imitare reprezintă una dintre cele mai discutate probleme ale creației arhitecturale contemporane. Inspirația constituie un proces firesc de învățare și dezvoltare profesională, bazat pe observarea critică a soluțiilor existente și pe înțelegerea contextelor care le-au generat. În schimb, imitarea presupune reproducerea unor idei, forme sau concepte fără transformare semnificativă și fără contribuție personală.

Diferența dintre cele două procese este determinată de gradul de intervenție creativă al autorului. Inspirația autentică presupune preluarea unor principii, valori sau concepte generale și transformarea acestora în răspunsuri noi, adaptate unui context specific. Imitarea, dimpotrivă, conduce la reproducerea unor soluții existente și limitează dezvoltarea creativității și a identității profesionale.

În cercetarea arhitecturală, originalitatea este asociată cu capacitatea de a introduce perspective noi și de a contribui la dezvoltarea cunoașterii. Tronciu (2019) evidențiază importanța valorificării materialelor și informațiilor noi în procesul de cercetare, aspect care poate fi extins și asupra activității de proiectare. În mod similar, Zumthor (1998) afirmă că arhitectura trebuie să exprime propriile sale posibilități și să dezvolte un limbaj autentic, evitând simpla reproducere a unor modele existente.

Prin urmare, inspirația legitimă și originalitatea nu sunt concepte opuse, ci complementare. Influențele culturale, istorice și profesionale constituie resurse importante ale procesului creativ, însă valoarea arhitecturală apare doar atunci când acestea sunt reinterpretate critic și transformate în soluții originale. În acest sens, integritatea profesională presupune respectarea drepturilor de autor, asumarea contribuției personale și dezvoltarea unei practici arhitecturale bazate pe responsabilitate și creativitate autentică.

Consecințele plagiatului în arhitectură

Încălcarea principiilor originalității și integrității profesionale poate genera consecințe juridice, etice și reputaționale semnificative. În arhitectură, plagiatul nu afectează doar autorul operei originale, ci și credibilitatea profesiei și încrederea publicului în actul de proiectare.

Consecințe juridice. Din perspectivă juridică, copierea neautorizată a elementelor definitorii ale unui proiect arhitectural poate conduce la litigii privind

drepturile de autor și proprietatea intelectuală. Buraga (2020) evidențiază necesitatea consolidării mecanismelor de protecție a creațiilor arhitecturale și a prevenirii plagiatului în domeniu. Utilizarea neautorizată a unor concepte, compoziții sau soluții arhitecturale poate atrage răspundere civilă și obligația reparării prejudiciilor produse titularilor drepturilor de autor.

Respectarea normelor profesionale presupune asumarea responsabilității pentru propriile decizii și respectarea principiilor corectitudinii profesionale. După cum subliniază Socaciu et al. (2018), responsabilitatea reprezintă fundamentul conduitei etice și al integrității academice și profesionale.

Consecințe etice. Din punct de vedere etic, plagiatul reprezintă o încălcare a valorilor fundamentale ale profesiei. Acesta afectează autenticitatea creației, compromite procesul de învățare și diminuează contribuția personală la dezvoltarea domeniului. Socaciu et al. (2018) arată că efectele plagiatului depășesc nivelul individual și se răsfrâng asupra întregii comunități profesionale.

În arhitectură, integritatea profesională presupune respectarea muncii altor creatori și asumarea propriei contribuții intelectuale. Originalitatea nu poate exista în absența responsabilității morale și a respectului față de drepturile de autor.

Consecințe reputaționale. Pe lângă implicațiile juridice și etice, plagiatul poate produce efecte reputaționale majore. Arhitecții sau birourile de proiectare implicate în astfel de situații riscă să își piardă credibilitatea profesională și încrederea clienților. Reputația reprezintă una dintre cele mai valoroase resurse ale unui profesionist, iar afectarea acesteia poate avea consecințe pe termen lung asupra carierei (Mehbud, 2021).

Dezvoltarea tehnologiilor digitale și accesul facil la informație au amplificat complexitatea acestei probleme. Sologornic (2023) remarcă faptul că instrumentele digitale facilitează atât accesul la surse de inspirație, cât și apariția unor forme noi de plagiat arhitectural. În aceste condiții, delimitarea dintre inspirație și copiere devine mai dificilă, ceea ce impune consolidarea educației privind etica profesională și drepturile de autor.

Un aspect important îl reprezintă nivelul redus de conștientizare a fenomenului în rândul studenților. Cercetarea realizată de Alawad (2021) arată că, deși majoritatea studenților recunosc plagiatul textual, mulți întâmpină dificultăți în identificarea plagiatului vizual și a reproducerii neautorizate a elementelor grafice și arhitecturale. Acest fapt evidențiază necesitatea includerii sistematice a temelor privind integritatea academică și proprietatea intelectuală în formarea viitorilor arhitecți.

În ansamblu, consecințele plagiatului demonstrează că originalitatea nu reprezintă doar o cerință academică sau profesională, ci o condiție esențială pentru dezvoltarea unei practici arhitecturale responsabile, credibile și sustenabile.

Proprietatea intelectuală și responsabilitatea profesională

Respectarea drepturilor de autor reprezintă una dintre condițiile fundamentale ale integrității profesionale în arhitectură. Legislația privind proprietatea intelectuală sancționează atât plagiatul, cât și reutilizarea neadecvată a propriilor lucrări fără indicarea sursei, fenomen cunoscut sub denumirea de autoplagiat (Florea, n.d.). Aceste reglementări urmăresc protejarea creației

intelectuale și consolidarea responsabilității autorilor față de propriile contribuții profesionale și științifice.

În domeniul arhitecturii, protecția proprietății intelectuale are o importanță deosebită, deoarece proiectele reflectă identitatea creativă a autorului și contribuie la dezvoltarea patrimoniului construit. Buraga (2020) subliniază că dreptul de autor beneficiază de protecție internațională, indiferent de țara în care a fost creată opera sau de jurisdicția în care este examinat un eventual litigiu. În același timp, autorul evidențiază faptul că progresul tehnologic și dezvoltarea inteligenței artificiale generează noi provocări pentru protejarea originalității în arhitectură.

Totuși, existența influențelor și a referințelor profesionale nu trebuie confundată cu plagiatul. Potrivit lui Buraga (2020), inspirația constituie o componentă firească a procesului creativ, atât timp cât ideile și influențele sunt reinterpretate prin propria viziune a arhitectului și transformate în soluții originale. Astfel, diferența fundamentală dintre inspirație și plagiat este reprezentată de contribuția creativă proprie și de gradul de transformare a sursei inițiale.

Originalitatea și excelența profesională sunt strâns legate de nivelul de pregătire al specialistului. Lungu (2010) arată că educația prospectivă urmărește dezvoltarea competențelor necesare pentru anticiparea schimbărilor și adaptarea la cerințele viitorului. În acest context, formarea profesională a arhitecților trebuie să includă nu doar competențe tehnice și artistice, ci și cunoștințe privind etica profesională, integritatea academică și protecția proprietății intelectuale.

Dezvoltarea unei culturi profesionale bazate pe responsabilitate și respect pentru creația intelectuală contribuie la consolidarea originalității și la prevenirea plagiatului. După cum remarcă Buraga (2020), influența exercitată de arhitecții consacrați asupra generațiilor tinere reprezintă un proces firesc al evoluției profesiei, însă această influență trebuie valorificată prin reinterpretare creativă și nu prin reproducere mecanică. În consecință, educația orientată spre competențe prospective și valori etice constituie una dintre cele mai eficiente modalități de formare a unor arhitecți capabili să creeze soluții originale, responsabile și relevante pentru societatea contemporană.

Era tehnologiei și provocările originalității în arhitectură

Dezvoltarea accelerată a tehnologiilor digitale a modificat semnificativ modul în care viitorii arhitecți accesează informația, documentează proiectele și își construiesc propriile soluții de proiectare. Accesul rapid la baze de date, platforme de arhitectură și resurse vizuale facilitează procesul de învățare, dar creează, în același timp, condiții favorabile pentru apariția unor practici de copiere neintenționată sau deliberată.

Din perspectiva educației prospective, procesul de formare trebuie să pregătească specialiști capabili să anticipeze schimbările și să răspundă provocărilor viitorului. Lungu și Repida (2010) subliniază că educația trebuie să valorifice raportul trecut-prezent-viitor, dezvoltând capacitatea individului de a se adapta noilor realități și de a participa activ la construirea viitorului. În acest context, tehnologia nu trebuie privită doar ca sursă de informații, ci și ca instrument pentru stimularea creativității și a inovației.

Transformările tehnologice impun însă și o responsabilitate sporită. Accesul facil la proiecte, imagini și concepte arhitecturale existente poate estompa granița

dintre inspirație și reproducere. De aceea, dezvoltarea gândirii critice și a capacității de analiză devine esențială pentru utilizarea responsabilă a resurselor digitale. Originalitatea nu presupune ignorarea precedentelor, ci reinterpretarea acestora prin prisma propriilor idei și a cerințelor specifice contextului de proiectare.

În acest sens, integritatea profesională reprezintă fundamentul creativității autentice. Lungu (2019) evidențiază faptul că respectarea valorilor morale și etice contribuie la dezvoltarea unor competențe autentice și la generarea de soluții originale și responsabile. Prin urmare, utilizarea tehnologiilor moderne trebuie însoțită de respectarea principiilor etice și a normelor privind proprietatea intelectuală, astfel încât procesul de creație să conducă la inovare și nu la reproducerea unor modele existente.

Astfel, în era digitală, succesul profesional al viitorului arhitect depinde nu doar de competențele tehnice, ci și de capacitatea de a transforma informația accesibilă într-o contribuție personală, originală și relevantă pentru societate.

CONCLUZII

1. Originalitatea și integritatea constituie valori fundamentale ale formării profesionale în arhitectură, deoarece procesul de creație presupune nu doar competențe tehnice și artistice, ci și responsabilitate etică. În contextul accesului rapid la informație și al utilizării extinse a resurselor digitale, devine esențială dezvoltarea capacității de a distinge între inspirația legitimă și reproducerea neautorizată. O educație orientată spre integritate contribuie la formarea unor profesioniști capabili să creeze soluții autentice și să respecte principiile proprietății intelectuale.

2. Originalitatea în arhitectură nu presupune negarea influențelor sau inventarea unor forme complet noi, ci reinterpretarea creativă și responsabilă a experiențelor, modelelor și precedentelor existente. Proiectul arhitectural autentic rezultă din integrarea cunoștințelor și influențelor într-o viziune proprie, adaptată contextului și nevoilor utilizatorilor. În acest proces, integritatea profesională susține dezvoltarea gândirii independente, a spiritului critic și a capacității de inovare, contribuind la consolidarea identității profesionale a viitorului arhitect.

3. Prevenirea plagiatului și promovarea comportamentului etic reprezintă condiții esențiale pentru menținerea credibilității academice și profesionale în arhitectură. Respectarea drepturilor de autor, utilizarea responsabilă a surselor de inspirație și asumarea contribuției personale protejează atât reputația creatorului, cât și calitatea mediului construit. În acest sens, integrarea educației etice, a formării prospective și a culturii integrității în procesul de pregătire universitară contribuie la formarea unor arhitecți capabili să transforme influențele în creații originale, relevante și valoroase pentru societate.

BIBLIOGRAFIE

Alawad, A. (2021). Students' attitudes toward plagiarism in the interior design field. *Civil Engineering and Architecture*, 9(4), 1179–1188.

Andriušytė, A. (2007). Originality as value in architecture. *Journal of Architecture and Urbanism*, 31(1), 62–66.

Buraga, A. (2020). Unele considerații privind dreptul de autor în arhitectură, tendințele generale din acest domeniu și inadmisibilitatea plagiatului arhitectural. *Intellectus*, 1–2, 68–71.

- Florea, S. (n.d.). *Plagiatul și încălcarea drepturilor de autor. Studiu comparat de jurisprudență*.
- Koolhaas, R. (2005). Seattle Central Library, OMA, 2004. În D. Sudjic, *The Edifice Complex* (pp. 142–146). Penguin Books.
- Lungu, V. (2010a). Caracterul prospectiv al educației – abordare din perspectivă istorică. *Studia Universitatis*, 9(39), 36–40.
- Lungu, V. (2010b). Calitatea și performanța resurselor umane – obiective ale educației prospective în cadrul universitar. *Studia Universitatis*, 5(35), 75–84.
- Lungu, V. (2011). *Etica profesională* (Suport de curs). Universitatea Tehnică a Moldovei.
- Lungu, V. (2019). *Teoria și metodologia educației prospective*. Chișinău.
- Lungu, V. (2024). *Fundamente conceptuale și metodologice ale educației prospective* (Teză de doctor habilitat). Chișinău.
- Lungu, V., & Repida, T. (2010). Educația prospectivă – o nouă înțelegere a raportului trecut–prezent–viitor. *Studia Universitatis*, 5(35), 69–74.
- Mehbud. (2021). *Someone else's project, your own problems: A legal and ethical guide to using architectural solutions*. <https://blog.mehbud.com.ua/en/other/copyright-in-architecture/>
- Mehbud. (2021). *Someone else's project, your own problems: 5.2 Reputation as a professional asset*. <https://blog.mehbud.com.ua/en/other/copyright-in-architecture/>
- Socaciu, E., Vică, C., Mihailov, E., Gibeau, T., Mureșan, V., & Constantinescu, M. (2018). *Etică și integritate academică*. Editura Universității din București.
- Sologornic, A. (2023). Plagiere în arhitectură. În *Technical Scientific Conference* (pp. 34–39). Universitatea Tehnică a Moldovei.
- Tronciu, S. (2019). *Constituirea arhitecturii orașului fluvial Tiraspol* (Teză de doctor în arhitectură). Chișinău.
- Wojtkun, G. (2022). Originality versus plagiarism and similarity in architecture. *Space & Form*, 52, 117–140.
- Zumthor, P. (1998). *Thinking architecture*. Birkhäuser.

SYMBIOTIC COMMUNICATION: THE ROLE OF STRATEGIC COMMUNICATION IN THE IMPLEMENTATION OF INTEGRATED PLANT PROTECTION PRACTICES

COMUNICARE SIMBIOTICĂ: ROLUL COMUNICĂRII STRATEGICE ÎN IMPLEMENTAREA PRACTICILOR DE PROTECȚIE INTEGRATĂ A PLANTELOR

Alexandra CROITORU

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0373-7385>

Abstract. *Plant protection represents a strategic component of modern agriculture, where the effectiveness of phytosanitary treatments depends not only on the quality of the products used, but also on the level of knowledge, responsibility, and professional competence of farmers and specialists. In this context, strategic communication becomes an essential factor in ensuring the correct implementation of Integrated Pest Management (IPM) practices and in strengthening cooperation among specialists, distributors, and agricultural producers. The study examines the role of commercial and technical-applied communication in the plant protection sector, highlights the importance of professional consultancy and training, and identifies the main communication mechanisms that facilitate the transfer of knowledge and good practices. The concept of symbiotic communication is proposed as a model of mutual interaction based on trust, information exchange, and shared responsibility, contributing to increased treatment efficiency and the development of sustainable relationships among stakeholders involved in agricultural production.*

Keywords: *strategic communication, symbiotic communication, plant protection, integrated pest management, professional consultancy, customer loyalty, agricultural sustainability.*

Rezumat. *Protecția plantelor reprezintă o componentă strategică a agriculturii moderne, în care eficiența tratamentelor fitosanitare depinde nu doar de calitatea produselor utilizate, ci și de nivelul de cunoștințe, responsabilitate și competență profesională al fermierilor și specialiștilor. În acest context, comunicarea strategică devine un factor esențial pentru implementarea corectă a practicilor de protecție integrată a plantelor (IPM) și pentru consolidarea cooperării dintre specialiști, distribuitori și producători agricoli. Studiul analizează rolul comunicării comerciale și tehnico-aplicative în domeniul protecției plantelor, evidențiază importanța consultanței și instruirii profesionale și identifică principalele mecanisme de comunicare care facilitează transferul de cunoștințe și bune practici. Conceptul de comunicare simbiotică este propus ca model de interacțiune reciproc avantajoasă, bazat pe încredere, schimb de informații și responsabilitate comună, contribuind la creșterea eficienței tratamentelor și la dezvoltarea unor relații durabile între actorii implicați în producția agricolă.*

Cuvinte-cheie: *comunicare strategică, comunicare simbiotică, protecția plantelor, protecție integrată a plantelor, consultanță profesională, fidelizarea clienților, sustenabilitate agricolă.*

INTRODUCERE

Agricultura contemporană se confruntă cu provocări complexe generate de intensificarea producției agricole, schimbările climatice, apariția unor noi organisme

dăunătoare și necesitatea utilizării sustenabile a resurselor. În acest context, protecția plantelor reprezintă un domeniu strategic pentru asigurarea securității alimentare și pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agricol (Pretty & Bharucha, 2015). Aplicarea eficientă a tratamentelor fitosanitare nu depinde exclusiv de caracteristicile produselor utilizate, ci și de nivelul de informare, competență și responsabilitate al tuturor actorilor implicați în procesul decizional și aplicativ (Dittmar et al., n.d.; FAO, n.d.).

Implementarea principiilor protecției integrate a plantelor (Integrated Pest Management – IPM) presupune utilizarea combinată a metodelor biologice, agrotehnice, fizice și chimice, precum și adoptarea unor decizii bazate pe informații corecte și actualizate (European Commission, 2009). În acest sens, comunicarea dintre specialiști, distribuitori și fermieri devine un element esențial pentru transferul cunoștințelor și pentru promovarea practicilor agricole responsabile (Pascariu et al., 2024).

În practica agricolă, succesul implementării măsurilor de protecție integrată a plantelor este influențat direct de calitatea comunicării profesionale și de accesul la consultanță specializată. Transferul corect al informației contribuie la alegerea soluțiilor adecvate pentru combaterea organismelor dăunătoare și la utilizarea responsabilă a produselor fitosanitare (Pascariu et al., 2024). În lipsa unei comunicări eficiente, deciziile sunt adesea fundamentate pe informații incomplete sau insuficient verificate, ceea ce poate conduce la diminuarea eficienței tratamentelor, la dezvoltarea rezistenței organismelor dăunătoare și la apariția unor pierderi economice semnificative (Pretty & Bharucha, 2015).

O altă problemă importantă constă în separarea artificială dintre dimensiunea comercială și cea tehnico-științifică a activităților din domeniul protecției plantelor. Atunci când procesul de comercializare nu este însoțit de consultanță și suport profesional, relația dintre furnizor și beneficiar își pierde caracterul educativ și partenerial, fiind afectată încrederea reciprocă și eficiența utilizării produselor (Bihovscaia & Lungu, 2025; Edwards, 2020). În schimb, comunicarea strategică, bazată pe dialog, feedback și schimb continuu de informații, contribuie la dezvoltarea unor relații profesionale durabile și la creșterea gradului de fidelizare a beneficiarilor (Kotler & Keller, 2016; Rackham, 1988).

Conceptul de comunicare simbiotică poate fi înțeles ca o formă de interacțiune reciproc avantajoasă între actorii implicați într-un proces profesional, în care schimbul de informații, experiențe și resurse generează beneficii comune. Similar relațiilor de simbioză întâlnite în natură, comunicarea simbiotică presupune cooperare, încredere și interdependență funcțională între participanți (Roșca & Roșca, 2021; Wikipedia, n.d.). În domeniul protecției plantelor, acest model facilitează integrarea expertizei tehnice cu experiența practică a fermierilor și cu resursele oferite de distribuitori, contribuind la creșterea eficienței intervențiilor fitosanitare.

Pornind de la aceste considerente, prezentul studiu își propune să evidențieze rolul comunicării strategice în dezvoltarea unui sistem de colaborare eficient între actorii implicați în domeniul protecției plantelor și să argumenteze necesitatea unui model de comunicare simbiotică bazat pe schimb de cunoștințe, responsabilitate și beneficii reciproce.

Scopul cercetării constă în analiza rolului comunicării strategice în crearea și consolidarea relațiilor dintre componenta comercială și cea tehnico-științifică a domeniului protecției plantelor.

Obiectivele cercetării sunt:

- analiza componentelor comunicării strategice în procesul de promovare și utilizare a produselor fitosanitare;
- evidențierea impactului comunicării eficiente asupra implementării practicilor de protecție integrată a plantelor;
- argumentarea conceptului de comunicare simbiotică ca model de cooperare între specialiști, distribuitori și fermieri;
- identificarea mecanismelor de instruire și consultanță care contribuie la creșterea eficienței tratamentelor și la consolidarea relațiilor profesionale bazate pe încredere.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Comunicarea strategică în domeniul protecției plantelor

În condițiile agriculturii moderne, comunicarea strategică reprezintă un factor esențial pentru transferul eficient al cunoștințelor și pentru implementarea corectă a tehnologiilor de protecție a plantelor. Spre deosebire de simpla transmitere a informațiilor, comunicarea strategică urmărește construirea unor relații de colaborare pe termen lung, bazate pe încredere, schimb de experiență și responsabilitate profesională (Mârzac & Zaharia, 2024).

În domeniul protecției plantelor, comunicarea strategică se manifestă la intersecția a două componente complementare: componenta comercială și componenta tehnico-aplicativă. Eficiența măsurilor fitosanitare depinde nu doar de disponibilitatea produselor, ci și de capacitatea actorilor implicați de a transmite și valorifica informații relevante privind alegerea, aplicarea și monitorizarea tratamentelor (Pascariu et al., 2024).

Componenta comercială

Componenta comercială include activitățile de promovare, distribuție și comercializare a produselor fitosanitare. În acest context, reprezentanții comerciali și distribuitorii nu îndeplinesc exclusiv funcții de vânzare, ci devin surse importante de informare și consultanță pentru fermieri. Cercetările din domeniul marketingului relațional demonstrează că fidelizarea clienților este influențată direct de calitatea comunicării, de credibilitatea sursei și de valoarea informațiilor oferite (Edwards, 2020; Kotler & Keller, 2016).

În sectorul agricol, comunicarea eficientă contribuie la consolidarea relațiilor profesionale și facilitează adoptarea inovațiilor tehnologice. Fermierii manifestă un nivel mai ridicat de încredere și sunt mai predispuși să implementeze recomandări atunci când acestea sunt susținute prin argumente tehnice și prin experiențe practice relevante (Rogers, 2003). În același timp, dezvoltarea unei relații bazate pe dialog și consultanță contribuie la transformarea procesului de vânzare într-un parteneriat profesional durabil (Bihovscaia & Lungu, 2025).

Componenta tehnico-aplicativă

Componenta tehnico-aplicativă este orientată spre utilizarea corectă și eficientă a produselor fitosanitare în conformitate cu principiile protecției integrate a plantelor (Integrated Pest Management – IPM). Conform recomandărilor FAO (n.d.) și

ale cadrului european privind utilizarea durabilă a pesticidelor (European Commission, 2009), aplicarea tratamentelor trebuie să fie fundamentată pe monitorizarea culturilor, diagnosticarea corectă a problemelor fitosanitare și alegerea soluțiilor adecvate în funcție de pragurile economice de dăunare.

Numeroase cercetări evidențiază faptul că succesul implementării IPM este influențat semnificativ de nivelul de instruire și de accesul fermierilor la informații specializate (Dittmar et al., n.d.; Pretty & Bharucha, 2015). În lipsa unei consultanțe adecvate, există riscul utilizării incorecte a produselor, al reducerii eficienței tratamentelor și al apariției rezistenței organismelor dăunătoare.

Comunicarea simbiotică – model integrator al protecției plantelor

Analiza celor două componente evidențiază existența unei relații de interdependență funcțională. Componenta comercială facilitează accesul la produse și informații, iar componenta tehnică validează eficiența soluțiilor propuse prin rezultatele obținute în practică. În consecință, succesul fiecărei componente depinde de funcționarea eficientă a celeilalte.

Această relație poate fi conceptualizată prin noțiunea de comunicare simbiotică, definită ca un proces de colaborare reciproc avantajoasă între distribuitori, specialiști și fermieri. Similar conceptului biologic de simbioză, fiecare participant contribuie la realizarea obiectivelor comune și beneficiază de rezultatele obținute (Roșca & Roșca, 2021).

Modelul comunicării simbiotice presupune:

- schimb bidirecțional de informații între specialiști și beneficiari (ABC, 2021);
- feedback continuu privind eficiența tratamentelor și problemele întâlnite în teren (Teleskop, n.d.);
- consultanță bazată pe competență profesională și dovezi științifice;
- activități permanente de instruire și dezvoltare profesională;
- orientarea relațiilor profesionale spre rezultate sustenabile și beneficii reciproce.

În lipsa unei astfel de abordări, activitatea comercială riscă să fie redusă la o simplă tranzacție economică, iar componenta tehnică să fie aplicată fragmentar sau necorespunzător. În schimb, integrarea comunicării strategice în toate etapele procesului contribuie la creșterea eficienței tratamentelor fitosanitare, la consolidarea încrederii dintre actorii implicați și la dezvoltarea unei agriculturi sustenabile.

Prin urmare, protecția plantelor trebuie abordată ca un sistem integrat în care comunicarea strategică funcționează ca element de legătură între cunoașterea științifică, activitatea comercială și practica agricolă, asigurând transferul eficient al informațiilor și implementarea responsabilă a soluțiilor fitosanitare.

Încrederea și fidelizarea – premise ale comunicării simbiotice

În domeniul protecției plantelor, succesul activităților comerciale nu depinde exclusiv de calitatea produselor oferite, ci și de capacitatea de a construi relații profesionale durabile. Literatura de specialitate evidențiază faptul că fidelizarea clienților este rezultatul unui proces continuu de comunicare, consultanță și susținere profesională (Edwards, 2020; Kotler & Keller, 2016).

Spre deosebire de tranzacțiile ocazionale, relațiile profesionale din agricultură presupun colaborări pe termen lung, bazate pe rezultate și încredere reciprocă. În acest context, comunicarea nu urmărește doar promovarea produselor fitosanitare, ci

și dezvoltarea unui parteneriat orientat spre eficiența tehnologică și succesul economic al exploatației agricole (Bihovscaia & Lungu, 2025).

Procesul de fidelizare este susținut de câțiva factori esențiali:

- încrederea, construită prin competență profesională, transparență și consecvență în recomandări;
- dialogul bidirecțional, care permite adaptarea soluțiilor la nevoile reale ale fermierului (ABC, 2021);
- suportul post-vânzare, concretizat prin consultanță, monitorizare și actualizarea permanentă a informațiilor tehnice.

Prin aceste mecanisme, relația dintre furnizor și beneficiar depășește nivelul unei simple tranzacții comerciale și evoluează spre un model colaborativ, în care ambele părți beneficiază de rezultatele obținute.

Încrederea – fundamentul comunicării simbiotice

În condițiile incertitudinii specifice activităților agricole, încrederea devine un factor determinant al procesului decizional. Fermierii se confruntă permanent cu riscuri generate de condițiile climatice, presiunea agenților patogeni și fluctuațiile pieței, iar consultanții și specialiștii din domeniul protecției plantelor devin surse importante de orientare și sprijin profesional (Lungu & Silistraru, 2021).

Încrederea profesională se construiește pe patru dimensiuni fundamentale.

1. Competența profesională presupune capacitatea specialistului de a analiza situațiile concrete și de a formula recomandări fundamentate științific. Expertiza tehnică reduce incertitudinea și facilitează adoptarea unor decizii eficiente (Cialdini, 2021).

2. Onestitatea se manifestă prin formularea unor recomandări obiective, orientate spre interesul beneficiarului și nu exclusiv spre realizarea vânzării. Acest comportament contribuie la consolidarea relațiilor profesionale pe termen lung (Rackham, 1988).

3. Coerența presupune consecvență între recomandările formulate și rezultatele obținute în practică. Stabilitatea și predictibilitatea recomandărilor sporesc credibilitatea specialistului și reduc incertitudinea decizională.

4. Empatia profesională permite înțelegerea contextului economic și operațional al exploatației agricole. Adaptarea recomandărilor la realitățile specifice ale fermierului favorizează dialogul și facilitează schimbul eficient de informații (Cimpoieș, 2011; Lungu, 2023).

Strategii și metode de comunicare eficientă

Comunicarea strategică în protecția plantelor presupune utilizarea unor metode care facilitează transferul informației și dezvoltarea relațiilor profesionale.

Una dintre cele mai eficiente abordări este comunicarea consultativă, bazată pe identificarea nevoilor beneficiarului, formularea de întrebări relevante și elaborarea unor soluții personalizate. Această abordare stimulează participarea activă a fermierului și crește nivelul de acceptare a recomandărilor (Rackham, 1988).

Un alt model util este AIDA (Atenție – Interes – Dorință – Acțiune), care structurează comunicarea într-o succesiune logică și facilitează transmiterea eficientă a mesajului (Barry, 1987).

Totodată, literatura contemporană evidențiază importanța **comunicării bidirecționale**, caracterizată prin feedback permanent și schimb reciproc de

informații (ABC, 2021). Feedback-ul permite adaptarea recomandărilor la condițiile reale din teren și contribuie la îmbunătățirea continuă a procesului de consultanță (Teleskop, n.d.).

Un rol important îl are și personalizarea comunicării, care presupune adaptarea mesajului la nivelul de experiență, necesitățile și particularitățile fiecărui beneficiar. Comunicarea personalizată crește relevanța informațiilor și contribuie la consolidarea relațiilor profesionale pe termen lung (Kotler & Keller, 2016).

Comunicarea simbiotică – model de colaborare durabilă

Analiza strategiilor de comunicare evidențiază faptul că eficiența relațiilor dintre distribuitori, consultanți și fermieri depinde de existența unui schimb reciproc de valoare. În acest context, comunicarea simbiotică poate fi definită ca o formă avansată de comunicare strategică, bazată pe cooperare, încredere și beneficii mutuale.

Prin intermediul acestui model, informațiile circulă permanent între actorii implicați, experiențele practice sunt valorificate pentru îmbunătățirea recomandărilor tehnice, iar relațiile profesionale se dezvoltă pe baza responsabilității comune pentru rezultatele obținute.

Astfel, comunicarea simbiotică contribuie simultan la creșterea eficienței tratamentelor fitosanitare, la dezvoltarea competențelor profesionale și la consolidarea unui sistem agricol sustenabil bazat pe colaborare și încredere reciprocă.

Rolul comunicării în aplicarea corectă a tratamentelor fitosanitare

Eficiența tratamentelor fitosanitare depinde nu doar de calitatea produselor utilizate, ci și de nivelul de cunoștințe al utilizatorilor și de capacitatea acestora de a aplica recomandările tehnice în mod corect. În contextul agriculturii moderne, marcat de schimbări climatice, cerințe sporite privind siguranța alimentară și reglementări stricte de mediu, comunicarea profesională devine un factor esențial al managementului fitosanitar (European Commission, 2009).

Un concept central în acest domeniu este protecția integrată a plantelor (Integrated Pest Management – IPM), care presupune utilizarea combinată a măsurilor preventive, biologice, agrotehnice și chimice, cu prioritate pentru soluțiile cu impact redus asupra mediului (FAO, n.d.; Pretty & Bharucha, 2015). În cadrul IPM, decizia de aplicare a tratamentelor trebuie să se bazeze pe monitorizarea culturilor, diagnosticarea corectă a problemelor fitosanitare și evaluarea pragurilor economice de dăunare.

Diagnosticarea corectă reprezintă o condiție fundamentală pentru eficiența intervențiilor. Simptome similare pot avea cauze diferite, iar identificarea eronată a agentului patogen sau a dăunătorului conduce frecvent la aplicarea unor tratamente ineficiente. Din acest motiv, cunoașterea biologiei organismelor țintă și a condițiilor favorabile dezvoltării acestora constituie o componentă esențială a procesului decizional (Dittmar et al., n.d.).

Impactul informației eronate asupra practicilor fitosanitare

Deși accesul la informație este mai facil ca oricând, acest fapt nu garantează calitatea sau corectitudinea informațiilor utilizate în practică. Fermierii se confruntă frecvent cu recomandări provenite din surse neautorizate, experiențe individuale sau informații distribuite prin mediul online fără validare științifică.

Printre principalele surse ale informației eronate se numără:

- platformele online și rețelele sociale, unde informațiile circulă rapid, dar nu sunt întotdeauna verificate;
- recomandările formulate de persoane fără pregătire profesională în domeniu;
- utilizarea empirică a produselor fitosanitare, fără respectarea dozelor și a condițiilor de aplicare.

Consecințele acestor practici includ reducerea eficienței tratamentelor, apariția rezistenței organismelor dăunătoare, pierderi economice și efecte negative asupra mediului și sănătății umane (Dittmar et al., n.d.; European Commission, 2009).

Consultanța și instruirea profesională

În acest context, consultanța tehnică și instruirea profesională devin instrumente esențiale pentru transferul corect al cunoștințelor și pentru aplicarea responsabilă a tratamentelor fitosanitare. Consultanța eficientă presupune nu doar transmiterea unor recomandări, ci și adaptarea acestora la condițiile concrete ale exploatației agricole, explicarea riscurilor și verificarea înțelegerii mesajului de către beneficiar.

Totodată, instruirea profesională contribuie la dezvoltarea competențelor necesare implementării principiilor IPM și la consolidarea responsabilității profesionale. Directivele europene privind utilizarea durabilă a pesticidelor subliniază necesitatea formării continue a utilizatorilor profesioniști pentru reducerea riscurilor asociate aplicării produselor fitosanitare (European Commission, 2009).

Seminarele, trainingurile și întâlnirile profesionale facilitează transferul de bune practici, prezentarea noutăților tehnologice și schimbul de experiență între specialiști și fermieri. Aceste activități contribuie la dezvoltarea unei culturi profesionale bazate pe competență, responsabilitate și utilizarea fundamentată științific a produselor de protecție a plantelor (Agrobiznes, 2017; Agrobiznes, 2026).

Prin urmare, comunicarea strategică, consultanța și instruirea profesională reprezintă mecanisme indispensabile pentru aplicarea corectă a tratamentelor fitosanitare, prevenirea erorilor și creșterea eficienței măsurilor de protecție a plantelor.

CONCLUZII

Rezultatele studiului confirmă că eficiența măsurilor de protecție a plantelor depinde nu doar de calitatea produselor fitosanitare și de nivelul cunoștințelor tehnice, ci și de modul în care informațiile sunt comunicate, înțelese și aplicate de către actorii implicați. Comunicarea strategică reprezintă un factor esențial pentru transferul cunoștințelor, facilitarea procesului decizional și implementarea corectă a principiilor protecției integrate a plantelor.

Analiza realizată a evidențiat că relațiile dintre specialiști, distribuitori și fermieri depășesc dimensiunea strict comercială și se bazează pe încredere, consultanță și schimb continuu de informații. În acest context, fidelizarea beneficiarilor este susținută de competența profesională, dialogul bidirecțional, suportul post-vânzare și capacitatea de a adapta recomandările la condițiile concrete ale exploatațiilor agricole.

Studiul a demonstrat, de asemenea, că informațiile incomplete sau eronate pot genera consecințe economice, tehnologice și ecologice semnificative, inclusiv reducerea eficienței tratamentelor, dezvoltarea rezistenței organismelor dăunătoare

și utilizarea necorespunzătoare a produselor fitosanitare. În acest sens, consultanța profesională și activitățile de instruire continuă reprezintă instrumente esențiale pentru creșterea nivelului de competență și responsabilitate al utilizatorilor.

Modelul de comunicare simbiotică propus în cadrul cercetării oferă un cadru conceptual integrator, bazat pe cooperare, reciprocitate și beneficii mutuale. Acest model evidențiază faptul că succesul intervențiilor fitosanitare este rezultatul colaborării dintre componenta comercială și cea tehnico-aplicativă, susținută prin comunicare eficientă și schimb permanent de cunoștințe.

În concluzie, protecția plantelor trebuie abordată ca un sistem integrat în care performanța tehnologică, competența profesională și comunicarea strategică funcționează complementar. Consolidarea relațiilor de încredere dintre actorii implicați contribuie atât la creșterea eficienței tratamentelor fitosanitare, cât și la dezvoltarea unei agriculturi sustenabile, bazate pe responsabilitate, colaborare și inovare.

BIBLIOGRAFIE

ABC. (2021). *Comunicare bidirecțională – definiție, semnificație și exemple*. Azbyka. <https://azbyka.com.ua/dvustoronnyaya-kommunikatsiya/>

Agrobiznes. (2017, May 5). *AIPA va organiza mai multe seminare de informare pentru susținerea tinerilor producători agricoli*. <https://agrobiznes.md/aipa-va-organiza-mai-multe-seminare-de-informare-pentru-sustinerea-tinerilor-producatori-agricoli.html>

Agrobiznes. (2026). *Conferința AgTech – eveniment anual dedicat inovației în agricultură*. <https://agrobiznes.md/conferinta-agtech>

Barry, T. E. (1987). The development of the hierarchy of effects: An historical perspective. *Current Issues and Research in Advertising*, 10(2–3), 251–295.

Bihovscaia, I., & Lungu, V. (2025). Communication with clients: Problems and a modern approach to solving controversial communication situations. In *The contemporary issues of socio-humanistic sciences* (15th ed., pp. 47–48). Print-Caro.

Bîtea, L. (2021). Amplitudini și configurații ale comunicării interumane / Amplitudes and configurations of interpersonal communication. In *Conferința științifică internațională „Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii”* (pp. 241–247). Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/241-247_2.pdf

Cialdini, R. B. (2021). *Influence: New and expanded. The psychology of persuasion*. Harper Business.

Cimpoieș, D. (2011). Evaluarea consolidării exploatațiilor agricole prin prisma dimensiunii economice. *Știința Agricolă*, 2, 85–94.

Crivoi, L. (2020, May 15). *AgTech în Republica Moldova. La ce etapă suntem?* Agrobiznes. <https://agrobiznes.md/agtech-in-moldova-la-ce-etapa-suntem.html>

Dittmar, P. J., Dufault, N., Desaegeer, J., Qureshi, J., Boyd, N., & Paret, M. (n.d.). *Integrated pest management* (Chapter 4). University of Florida IFAS Extension. <https://ask.ifas.ufl.edu/publication/CV298>

Edwards, D. (2020, November 24). *Transactional vs. relationship marketing: Key differences*. TechTarget. <https://www.techtarget.com/searchcustomerexperience/tip/Key-differences-between-transactional-and-relationship-marketing>

European Commission. (2009). *Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to achieve the sustainable use of pesticides*. *Official Journal of the European Union*, L309, 71–86.

Food and Agriculture Organization. (n.d.). *Integrated pest management (IPM) guidelines*. <https://www.fao.org/agriculture/crops/thematic-sitemap/theme/pests/ipm/en/>

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). Pearson.

Lungu, V. (2007). Rolul comunicării asertive în asigurarea unui climat instituțional favorabil. *Studia Universitatis Moldaviae*, 5.

Lungu, V., & Silistraru, N. (2021). *Competența de anticipare a riscului în contextul schimbărilor sociale*. Universitatea de Stat din Tiraspol.

Lungu, V. (2023). Învățământul superior din Republica Moldova: Provocări și tendințe. In *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (4th ed., pp. 164–175). Tehnica-UTM.

Lungu, V. (2022). Preocupări ale universității între adaptarea la schimbare și inovare. In *The contemporary issues of the socio-humanistic sciences* (12th ed., pp. 7–15). Print-Caro.

Mârzac, E., & Zaharia, V. (2024). *Comunicarea strategică și combaterea dezinformării: Ghid de combatere a dezinformării prin comunicare strategică*. Platforma pentru Inițiative de Securitate și Apărare. <https://pisa.md/wp-content/uploads/2024/07/Ghid-Stratcom-Dezinfo-2024-web-1.pdf>

Pascariu, A. R., Gordan, M., Iosim, I., Adamov, T., & Iancu, T. (2024). Communication strategies in agricultural campaigns. *Lucrări Științifice. Seria I*, 26(1).

Pretty, J., & Bharucha, Z. (2015). Integrated pest management for sustainable intensification of agriculture. *Agricultural Systems*, 138, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2015.04.006>

Rackham, N. (1988). *SPIN selling*. McGraw-Hill Education.

Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.

Roșca, T., & Roșca, N. (2021). Reflecții asupra simbiozei problematice dintre om și tehnologiile informaționale / Reflections on the problematic symbiosis between man and information technologies. In *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (2nd ed., pp. 187–192). https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/187-192_18.pdf

Rurac, M., Nazar, B., & Gavrilăș, S. (2025). Agricultura convențională versus agricultura conservativă: Diferențe și perspective. *Agricultural Science / Știința Agricolă*, 1, 32–41. <https://doi.org/10.55505/SA.2025.1.04>

Teleskop. (n.d.). *Ghid pentru feedback eficient: caracteristici și tehnici*. <https://teleskop.ro/resurse-utile/concepte/feedback-eficient-caracteristici-tehnici>

INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT IN AN ARCHITECTURAL OFFICE MANAGEMENTUL PROPRIETĂȚII INTELLECTUALE ÎNTR-UN BIROU DE ARHITECTURĂ

Maria-Eugenia GRIȚCO

Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical
University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4138-387X>

Rezumat. *Proprietatea intelectuală reprezintă o componentă esențială a activității birourilor moderne de arhitectură, întrucât procesul de proiectare generează permanent creații cu valoare artistică, tehnică și economică ce necesită protecție juridică. În contextul dezvoltării tehnologiilor digitale, al intensificării concurenței profesionale și al creșterii importanței activelor intangibile, managementul proprietății intelectuale devine un instrument strategic pentru protejarea creațiilor arhitecturale și valorificarea rezultatelor activității profesionale. Articolul analizează dimensiunile etice, juridice și manageriale ale proprietății intelectuale în domeniul arhitecturii. Cercetarea urmărește analiza evoluției conceptului de proprietate intelectuală, examinarea cadrului normativ internațional și național, identificarea principalelor riscuri și provocări cu care se confruntă birourile de arhitectură, precum și evidențierea unor practici eficiente de gestionare a activelor intelectuale. Pe baza analizei realizate sunt formulate recomandări orientate spre consolidarea mecanismelor de protecție, valorificare și administrare a proprietății intelectuale în activitatea profesională a arhitecților.*

Cuvinte-cheie: *arhitectură, creativitate, drepturi de autor și drepturi conexe, etică profesională, inovație, managementul proprietății intelectuale.*

Abstract. *Intellectual property represents an essential component of the activity of modern architectural offices, as the design process continuously generates creations with artistic, technical, and economic value that require legal protection. In the context of digital transformation, increasing professional competition, and the growing importance of intangible assets, intellectual property management has become a strategic tool for protecting architectural creations and maximizing the value of professional outputs. This article examines the ethical, legal, and managerial dimensions of intellectual property in architecture. The research aims to analyze the evolution of the concept of intellectual property, examine the international and national legal frameworks, identify the main risks and challenges faced by architectural offices, and highlight effective practices for managing intellectual assets. Based on the findings, a set of recommendations is proposed to strengthen the protection, exploitation, and management of intellectual property within architectural practice.*

Keywords: *architecture, copyright and related rights, creativity, innovation, intellectual property management, professional ethics.*

INTRODUCERE

Managementul proprietății intelectuale reprezintă un ansamblu de măsuri juridice, administrative și organizaționale orientate spre protejarea originalității, integrității și valorii economice a creațiilor rezultate din activitatea profesională. În domeniul arhitecturii, această problemă dobândește o importanță deosebită,

deoarece procesul de proiectare generează permanent opere cu caracter artistic, tehnic și funcțional, care pot constitui obiecte ale proprietății intelectuale și necesită mecanisme eficiente de protecție și valorificare (Plotnic et al., 2021).

Scopul cercetării constă în analiza evoluției conceptului de proprietate intelectuală, examinarea cadrului normativ internațional și național, identificarea principalelor riscuri și provocări din domeniu, evidențierea bunelor practici și formularea unor recomandări pentru implementarea unui management eficient al proprietății intelectuale în cadrul birourilor de arhitectură.

În economia contemporană, caracterizată prin dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere și inovare, valoarea activelor intelectuale depășește adesea importanța resurselor materiale și financiare. Cunoștințele, creativitatea și capacitatea de inovare au devenit factori esențiali ai competitivității, iar proprietatea intelectuală reprezintă unul dintre cele mai importante instrumente de protejare și valorificare a acestora (Lungu, 2020; Lungu & Silistraru, 2021). În acest context, activele intelectuale contribuie semnificativ la dezvoltarea economică și la consolidarea poziției organizațiilor pe piața națională și internațională.

Protecția proprietății intelectuale este asigurată printr-un cadru juridic complex, constituit din norme naționale și internaționale care reglementează drepturile de autor, mărcile, desenele și modelele industriale, invențiile și alte obiecte ale proprietății intelectuale. Aceste reglementări oferă titularilor mecanisme de apărare a drepturilor lor prin mijloace de drept civil, administrativ și penal, contribuind totodată la stimularea creativității, inovării și transferului de cunoștințe (Constituția Republicii Moldova, 1994; Legea nr. 230/2022; Plotnic et al., 2021).

Totodată, procesele de digitalizare transformă profund activitatea profesională din domeniul arhitecturii. Utilizarea tehnologiilor digitale facilitează elaborarea proiectelor, optimizează procesele de lucru și creează oportunități pentru dezvoltarea unor servicii inovatoare și personalizate. În același timp, digitalizarea generează noi provocări privind protecția creațiilor intelectuale, sporind riscurile de copiere, distribuire neautorizată și utilizare abuzivă a operelor arhitecturale (Munteanu, 2024). Prin urmare, dezvoltarea unor politici eficiente de management al proprietății intelectuale devine o condiție indispensabilă pentru protejarea intereselor profesionale ale arhitecților și pentru valorificarea sustenabilă a rezultatelor activității creative.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Pentru a evidenția responsabilitatea etică a profesionistului în gestionarea proprietății intelectuale este necesară analiza evoluției istorice a conceptului de proprietate intelectuală și a mecanismelor contemporane de protecție juridică a creațiilor intelectuale. Dezvoltarea sistemelor de protecție a proprietății intelectuale reflectă preocuparea constantă a societății pentru recunoașterea autorului, protejarea creației și stimularea inovării.

Primele forme de identificare a produselor și creatorilor lor apar încă din Antichitate, când meșteșugarii utilizau diferite simboluri, semne și mărci pentru a indica originea produselor, calitatea acestora sau apartenența la un anumit atelier. Dovezi ale utilizării unor astfel de însemne au fost identificate în Egiptul Antic, Grecia Antică, Roma Antică și în cultura Cucuteni, unde marcarea obiectelor avea atât funcții economice, cât și sociale (AGEPI, n.d.) (Figura 1).

Figura 1. Istoria evoluției proprietății intelectuale în Antichitate

Sursa: AGEPI (n.d.)

În perioada medievală, dezvoltarea comerțului și a breslelor meșteșugărești a determinat apariția unor forme mai avansate de protecție a semnelor distinctive. Monogramele, simbolurile și mărcile comerciale individuale sau colective erau utilizate pentru identificarea producătorilor și garantarea calității produselor. În multe state europene, imitarea mărcilor altor producători era sancționată, constituind una dintre primele forme de protecție juridică a proprietății intelectuale (Plotnic et al., 2021) (Figura 2).

Figura 2. Istoria evoluției proprietății intelectuale în Evul Mediu

Sursa: AGEPI (n.d.)

Evoluția economică și tehnologică a societății moderne a condus la dezvoltarea unui sistem juridic complex de protecție a proprietății intelectuale. Au fost instituite

proceduri naționale și internaționale pentru înregistrarea obiectelor de proprietate intelectuală, protejarea drepturilor titularilor, precum și pentru transmiterea acestora prin cesiune, licențiere sau alte forme juridice de valorificare economică (AGEPI, n.d.) (Figura 3).

Figura 3. Evoluția protecției proprietății intelectuale în epoca contemporană
Sursa: AGEPI (n.d.)

Un moment esențial în dezvoltarea sistemului internațional de protecție a proprietății intelectuale îl constituie adoptarea Convenției pentru instituirea Organizației Mondiale a Proprietății Intelectuale (OMPI). Conform acesteia, proprietatea intelectuală include operele literare, artistice și științifice, invențiile, mărcile, desenele și modelele industriale, interpretările artistice, fonogramele, emisiunile de radiodifuziune, descoperirile științifice și alte rezultate ale activității intelectuale (WIPO, n.d.).

La nivel internațional, principalul organism responsabil de promovarea și protecția proprietății intelectuale este Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale (OMPI), care coordonează cooperarea dintre state și dezvoltarea standardelor internaționale în domeniu (WIPO, n.d.).

În Republica Moldova, protecția juridică a proprietății intelectuale este realizată printr-un cadru legislativ specializat, care reglementează distinct principalele categorii de obiecte ale proprietății intelectuale: drepturile de autor și drepturile conexe, mărcile, invențiile, desenele și modelele industriale (Legea nr. 230/2022; Legea nr. 38/2008; Legea nr. 50/2008; Legea nr. 161/2007). Instituția responsabilă de administrarea sistemului național de proprietate intelectuală este Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI), care asigură protecția juridică a obiectelor de proprietate industrială și a drepturilor de autor și drepturilor conexe (AGEPI, n.d.).

Datele prezentate în Raportul anual AGEPI pentru anul 2024 evidențiază importanța crescândă a proprietății intelectuale în Republica Moldova. În anul analizat au fost depuse 5.612 cereri de acordare a protecției pentru diferite obiecte ale proprietății intelectuale, dintre care cele mai numeroase au vizat mărcile comerciale. În total, au fost înregistrate 4.583 de obiecte de proprietate intelectuală, ceea ce

confirmă interesul tot mai mare pentru protejarea rezultatelor activității creative și inovatoare (AGEPI, 2024) (Figura 4).

Figura 4. Obiecte de proprietate intelectuală înregistrate în Republica Moldova în anul 2024

Sursa: AGEPI (2024)

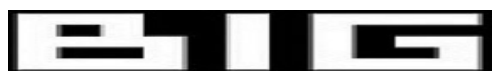
În domeniul arhitecturii, protecția proprietății intelectuale prezintă un caracter multidimensional, deoarece aceeași creație poate beneficia simultan de mai multe forme de protecție juridică. În funcție de natura și destinația creației, aceasta poate fi protejată prin drept de autor, marcă, desen sau model industrial, iar în anumite situații chiar prin brevet de invenție (Plotnic et al., 2021).

Unul dintre cele mai importante obiecte de proprietate intelectuală utilizate în activitatea birourilor de arhitectură este marca. Aceasta reprezintă un semn distinctiv care permite identificarea și diferențierea produselor și serviciilor unui titular de cele ale concurenților. Din perspectivă managerială, marca constituie un activ strategic care contribuie la consolidarea reputației profesionale, creșterea competitivității și fidelizarea clienților. Funcțiile principale ale mărcii sunt identificarea originii serviciilor, garantarea calității și diferențierea pe piață, devenind astfel un element esențial al identității profesionale a unui birou de arhitectură (Legea nr. 38/2008; Plotnic et al., 2021).

Analiza statisticilor internaționale evidențiază o creștere constantă a interesului pentru protecția mărcilor la nivel global. Potrivit datelor Organizației Mondiale a Proprietății Intelectuale (OMPI), numărul cererilor de înregistrare a mărcilor a crescut de la aproximativ 7,6 milioane în anul 2014 la peste 15,2 milioane

În anul 2023. Deși în perioada 2022–2023 se observă o ușoară diminuare a ritmului de creștere, tendința generală rămâne una ascendentă, reflectând importanța tot mai mare a activelor intangibile în economia bazată pe cunoaștere (WIPO, n.d.). În contextul transformării digitale accelerate și al dezvoltării economiei creative, este de așteptat ca numărul solicitărilor de protecție a mărcilor să continue să crească.

Exemple relevante pentru domeniul arhitecturii sunt reprezentate de înregistrarea mărcii „BIG” (Bjarke Ingels Group) la nivel internațional și de marca aferentă Complexului Istorico-Arhtectural „Manuc Bey”, înregistrată în Republica Moldova. Aceste exemple demonstrează importanța mărcii ca instrument de consolidare a identității profesionale și de protejare a reputației instituționale (Figura 5).

BIG (Bjarke Ingels Group) - Logo-ul „BIG” este înregistrat ca marcă

https://trademarks.justia.com/876/57/big-87657578.html?utm_source
<https://big.dk/>

COMPLEXUL ISTORICO-ARHITECTURAL
Manuc Bey

<https://db.agepi.md/marcireprezentanti/Details.aspx?id=15oFtT17ivfl5aMC1!9N0m>

Complexul Istorico-Arhtectural - Manuc Bey <https://www.manucbey.md/>

Consiliul raional Hîncești, MD
 nr. de marcă: 29802
 Data înregistrării 17.07.2017
 Data de expirare 28.09.2026

Figura 5. Exemple de înregistrare a mărcilor la nivel național și internațional
Sursa: WIPO; AGEPI

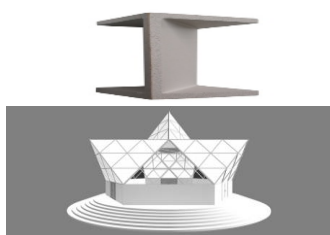
La nivelul Uniunii Europene, gestionarea mărcilor și desenelor industriale este realizată de Oficiul Uniunii Europene pentru Proprietate Intelectuală (EUIPO). Sistemul european oferă o procedură unică de înregistrare, valabilă pe întreg teritoriul Uniunii Europene, facilitând protecția și valorificarea activelor de proprietate intelectuală în spațiul comunitar (EUIPO, n.d.).

Digitalizarea serviciilor de proprietate intelectuală a condus și la dezvoltarea unor platforme online care facilitează accesul la informații și verificarea drepturilor existente. Printre cele mai utilizate instrumente se numără TMclass, destinat clasificării produselor și serviciilor conform Clasificării de la Nisa, și TMview, una dintre cele mai importante baze de date internaționale privind mărcile înregistrate, la care participă și Republica Moldova prin intermediul AGEPI.

Un alt obiect important al proprietății intelectuale în domeniul arhitecturii îl reprezintă desenul sau modelul industrial. Acesta protejează aspectul exterior al unui produs, rezultat din caracteristicile formei, liniilor, contururilor, culorilor, texturii sau ornamentelor sale. În funcție de caracteristicile sale, obiectul poate fi bidimensional (desen industrial) sau tridimensional (model industrial) și beneficiază de protecție juridică dacă întrunește condițiile de noutate și caracter individual (Legea nr. 161/2007).

În Republica Moldova, protecția desenelor și modelelor industriale poate fi obținută prin înregistrare națională la AGEPI, prin protecția desenelor neînregistrate sau prin sistemele internaționale prevăzute de Aranjamentul de la Haga. Titularii beneficiază de drepturi exclusive asupra exploatării creației și pot transmite aceste

drepturi prin cesiune, licență, succesiune sau alte mecanisme juridice prevăzute de legislație.

<https://designdb.wipo.int/designdb/en/>

Element modular, Italia

Nr. aplicare 003065440, Expiră - 2026-04-12

<https://www.db.agepi.md/DMI/Details?id=f%202019%200066>

Obiect arhitectural înregistrat ca model industrial de către MAZUR Sergiu, MD, Numărul certificatului nr.1893, înregistrat 27.07.2020, Expirat - 27.09.2024

Figura 6. Exemple de desene și modele industriale înregistrate la nivel național și internațional

Sursa: WIPO; AGEPI

La nivel internațional, Acordul de la Haga privind înregistrarea internațională a desenelor și modelelor industriale și Acordul de la Locarno privind clasificarea internațională a desenelor și modelelor industriale simplifică procedurile de protecție și permit depunerea unei singure cereri pentru mai multe jurisdicții (WIPO, n.d.). Datele statistice recente indică o creștere continuă a numărului de cereri depuse prin sistemele internaționale, China, Statele Unite ale Americii, Japonia, Republica Coreea și Germania ocupând pozițiile de lider la nivel mondial.

În Uniunea Europeană, protecția desenelor și modelelor industriale este armonizată prin Directiva 98/71/CE și prin sistemul desenului comunitar administrat de EUIPO. Acest mecanism oferă protecție unitară pe întreg teritoriul Uniunii și contribuie la combaterea contrafacerii și la consolidarea competitivității industriilor creative (EUIPO, n.d.).

O categorie distinctă și deosebit de importantă pentru activitatea arhitecților este reprezentată de dreptul de autor. Protecția internațională a operelor arhitecturale este asigurată printr-un ansamblu de tratate și convenții internaționale, printre care Convenția de la Berna, Tratatul OMPI privind drepturile de autor și alte instrumente juridice care garantează recunoașterea și protejarea creațiilor intelectuale la nivel global.

Spre deosebire de alte obiecte ale proprietății intelectuale, dreptul de autor ia naștere, de regulă, automat, din momentul creării operei, fără necesitatea unei proceduri de înregistrare. Protecția oferă autorului atât drepturi patrimoniale, care permit exploatarea economică a creației, cât și drepturi morale, care garantează recunoașterea calității de autor și protejarea integrității operei (Legea nr. 230/2022). În cazul arhitecturii, aceste drepturi au o importanță deosebită, deoarece asigură protejarea soluțiilor creative, a conceptelor originale și a identității profesionale a arhitectului în contextul unei concurențe tot mai intense și al dezvoltării accelerate a tehnologiilor digitale.

În România, protecția proprietății intelectuale este asigurată de două instituții specializate: Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci (OSIM), responsabil de protecția proprietății industriale și de implementarea politicilor naționale în domeniu, și Oficiul Român pentru Drepturile de Autor (ORDA), care coordonează activitățile privind evidența, monitorizarea și aplicarea legislației în domeniul dreptului de autor și al drepturilor conexe.

Experiența internațională demonstrează că dezvoltarea economică și competitivitatea organizațiilor depind într-o măsură tot mai mare de capacitatea acestora de a genera, proteja și valorifica rezultatele activității intelectuale. În acest context, managementul proprietății intelectuale reprezintă un instrument strategic prin care organizațiile transformă creativitatea și inovarea în avantaje competitive durabile (Plotnic et al., 2021).

Tabelul 1. Forme de protecție a proprietății intelectuale aplicabile în domeniul arhitecturii

Tip de protecție	Creații/lucrări
Drept de autor	Proiecte, planșe, randări, modele arhitecturale
Brevete / invenții	Soluții tehnice inovatoare integrate în arhitectură
Desen și model industrial	Soluții tehnice mai simple sau îmbunătățiri
Marcă comercială	Nume comercial/de birou, logo, denumire de proiect

Un rol important în activitatea birourilor de arhitectură îl ocupă invențiile, care reprezintă soluții tehnice noi, aplicabile industrial și caracterizate prin activitate inventivă. Deși arhitectura este asociată în principal cu creația artistică și dreptul de autor, dezvoltarea tehnologiilor de proiectare, a materialelor inovatoare și a soluțiilor constructive sustenabile determină apariția unor rezultate susceptibile de protecție prin brevet (Legea nr. 50/2008).

Protecția prin brevet oferă titularului dreptul exclusiv de exploatare a invenției și posibilitatea de a autoriza sau interzice utilizarea acesteia de către terți. În același timp, sistemul brevetelor stimulează diseminarea cunoștințelor tehnice, deoarece informațiile privind invenția devin publice după înregistrare, contribuind la dezvoltarea progresului tehnologic și la transferul de cunoștințe.

Datele statistice publicate de AGEPI indică o diminuare a numărului de cereri de brevet depuse în Republica Moldova în perioada 2022–2024, fenomen care reflectă atât provocările economice actuale, cât și necesitatea consolidării culturii inovaționale și a mecanismelor de susținere a activităților de cercetare și dezvoltare (AGEPI, 2024).

Pe lângă obiectele clasice ale proprietății intelectuale, managementul proprietății intelectuale include și administrarea activelor neînregistrate, precum secretele comerciale și numele comerciale. Acestea constituie resurse strategice importante pentru organizațiile inovatoare, deoarece permit protejarea informațiilor confidențiale privind tehnologiile utilizate, procesele interne, strategiile de afaceri, portofoliul de clienți sau proiectele aflate în dezvoltare (Munteanu, 2022).

În activitatea birourilor de arhitectură, protejarea informațiilor confidențiale este esențială pentru menținerea avantajului competitiv și prevenirea utilizării neautorizate a soluțiilor creative. Respectarea obligațiilor de confidențialitate, gestionarea accesului la informații și utilizarea contractelor adecvate reprezintă instrumente importante ale managementului proprietății intelectuale.

Un alt element relevant îl constituie numele comercial al organizației. Acesta contribuie la construirea identității profesionale și a reputației pe piață, fiind asociat cu imaginea, credibilitatea și calitatea serviciilor oferite. În practică, numele comercial și marca sunt instrumente complementare care susțin recunoașterea și diferențierea organizației în mediul concurențial.

Prin urmare, managementul eficient al proprietății intelectuale într-un birou de arhitectură presupune o abordare integrată, care include protejarea creațiilor prin drept de autor, înregistrarea mărcilor și desenelor industriale, valorificarea invențiilor, gestionarea informațiilor confidențiale și consolidarea identității profesionale. Aplicarea acestor mecanisme contribuie la protejarea rezultatelor activității creative, la reducerea riscurilor juridice și la creșterea competitivității organizației în economia bazată pe cunoaștere.

În domeniul arhitecturii, invențiile pot viza soluții tehnice inovatoare referitoare la structuri, materiale, sisteme constructive sau tehnologii aplicate clădirilor. Spre deosebire de stilul arhitectural, conceptele estetice sau ideile abstracte, care nu sunt brevetabile, invențiile trebuie să îndeplinească criteriile de noutate, activitate inventivă și aplicabilitate industrială pentru a beneficia de protecție juridică (Legea nr. 50/2008). Exemple relevante includ sisteme inovatoare de fațade ventilate, acoperișuri inteligente, structuri modulare, tehnologii de eficiență energetică sau soluții constructive integrate în conceptul arhitectural.

În activitatea profesională a arhitecților, protecția proprietății intelectuale poate fi realizată prin mai multe instrumente juridice, în funcție de natura creației. Proiectele, planșele, randările și modelele arhitecturale sunt protejate prin dreptul de autor; soluțiile tehnice inovatoare prin brevete de invenție; elementele de design prin protecția desenelor și modelelor industriale; iar identitatea profesională și comercială a biroului de arhitectură prin intermediul mărcilor comerciale (AGEPI, n.d.).

Gestionarea eficientă a proprietății intelectuale presupune identificarea și evaluarea riscurilor asociate activității profesionale. Printre cele mai frecvente riscuri se numără copierea neautorizată a proiectelor, plagiatul, modificarea neautorizată a documentației tehnice, divulgarea informațiilor confidențiale, utilizarea software-ului fără licență și apariția conflictelor contractuale privind drepturile de autor și drepturile patrimoniale.

Pentru diminuarea acestor riscuri, birourile de arhitectură trebuie să implementeze politici interne de gestionare a proprietății intelectuale, care să includă arhivarea securizată a documentației, controlul accesului la informații, monitorizarea versiunilor proiectelor, utilizarea software-ului licențiat și încheierea acordurilor de confidențialitate cu angajații, colaboratorii și beneficiarii. De asemenea, este recomandată elaborarea unor proceduri clare privind atribuirea drepturilor de autor și gestionarea proiectelor realizate în echipă.

Experiența internațională evidențiază importanța unor mecanisme suplimentare de protecție, precum utilizarea sistemelor de arhivare securizată, monitorizarea periodică a activelor de proprietate intelectuală, auditul intern al drepturilor de proprietate intelectuală, stabilirea unor proceduri clare de coautorat și gestionarea licențelor software. Aceste măsuri contribuie la reducerea riscurilor juridice și la consolidarea valorii economice a creațiilor arhitecturale (Munteanu, 2022; Plotnic et al., 2021).

CONCLUZII

Proprietatea intelectuală reprezintă una dintre resursele strategice esențiale ale economiei contemporane și un factor determinant al competitivității organizațiilor bazate pe cunoaștere și inovare.

Managementul proprietății intelectuale constituie o componentă indispensabilă a activității birourilor de arhitectură, contribuind la protejarea creațiilor profesionale, reducerea riscurilor juridice și consolidarea avantajului competitiv.

Utilizarea integrată a mecanismelor juridice de protecție – drept de autor, brevete, desene și modele industriale, mărci comerciale și secrete comerciale – permite valorificarea eficientă a rezultatelor activității creative și inovatoare.

Implementarea unor politici organizaționale privind protecția activelor intelectuale, gestionarea documentației digitale și respectarea principiilor etice ale profesiei contribuie la dezvoltarea sustenabilă a organizațiilor din domeniul arhitecturii.

În condițiile transformării digitale și ale creșterii valorii economice a cunoașterii, managementul proprietății intelectuale devine un instrument strategic pentru susținerea inovării, dezvoltarea parteneriatelor profesionale și extinderea oportunităților de valorificare a creațiilor arhitecturale pe piețele naționale și internaționale.

BIBLIOGRAFIE

Agencia de Stat pentru Proprietatea Intelectuală. (n.d.). AGEPI. <https://www.agepi.gov.md>

Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. (1994). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro

Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 612 din 12 august 2011 pentru aprobarea Regulamentului privind înregistrarea contractelor de cesiune, licență, gaj și franchising referitoare la obiectele de proprietate industrială. (2011). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=13197&lang=ro

Legea nr. 161-XVI din 12 iulie 2007 privind protecția desenelor și modelelor industriale. (2007). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93462&lang=ro

Legea nr. 230 din 28 iulie 2022 privind dreptul de autor și drepturile conexe. (2022). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133204&lang=ro

Legea nr. 38-XVI din 29 februarie 2008 privind protecția mărcilor. (2008). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93464&lang=ro

Legea nr. 50-XVI din 7 martie 2008 privind protecția invențiilor. (2008). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107070&lang=ro

Legea Republicii Moldova nr. 1350 din 2 noiembrie 2000 cu privire la activitatea arhitecturală. (2000). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108360&lang=ro

Lungu, V. (2020). Etica și specialistul secolului XXI. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 1). Tehnica-UTM.

Lungu, V. (2022). Învățarea individuală a studenților – vector în adaptarea la schimbare. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 3). Tehnica-UTM.

Lungu, V. (2022). Preocupări ale universității între adaptarea la schimbare și inovare. În *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (Ed. 12, pp. 7–15). Print-Caro.

Lungu, V. (2023). Învățământul superior din Republica Moldova: provocări și tendințe. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 4, pp. 164–175). Tehnica-UTM.

- Lungu, V., & Silistraru, N. (2021). Evoluția valorilor din perspectiva intereselor profesionale și viziunii prospective. În *Educația în fața noilor provocări* (Vol. 1). CEP USM.
- Munteanu, A. (2022). *Abordări moderne privind drepturile patrimoniale*. Chișinău.
- Munteanu, A. (2024). Impactul inteligenței artificiale în designul interior. În *Conferința tehnico-științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor* (Vol. 3). Chișinău.
- Observatorul respectării drepturilor de proprietate intelectuală. (n.d.). <https://www.observatorpi.md>
- Oficiul Uniunii Europene pentru Proprietate Intelectuală. (n.d.). *European Union Intellectual Property Office*. <https://www.euipo.europa.eu/ro>
- Oleinic, S. (2022). Тенденции развития архитектуры Кишинева в XX–XXI вв. на фоне процессов, происходящих в мировом зодчестве. În *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare* (Ed. 14). Chișinău.
- Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale. (n.d.). *World Intellectual Property Organization*. <https://www.wipo.int>
- Plotnic, O., Crudu, R., Mogol, N., & Cimil, D. (2021). *Dreptul proprietății intelectuale*. CEP USM.
- Tronciu, S. (2014). Concepte urbane cu grad ridicat de eficiență energetică. În *Conferința Tehnico-Științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților consacrată celei de-a 50-a aniversări a UTM* (Vol. 2). Universitatea Tehnică a Moldovei.

RESPECTING COPYRIGHT AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF PROFESSIONAL ETHICS IN THE ACADEMIC AND CREATIVE ENVIRONMENT

RESPECTAREA DREPTURILOR DE AUTOR CA PRINCIPIU FUNDAMENTAL AL ETICII PROFESIONALE ÎN MEDIUL ACADEMIC ȘI CREATIV

Gabriela GALAFTON

Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2926-5166>

Abstract. *Respect for copyright and related rights is a fundamental principle of professional ethics and academic integrity. Contemporary academic environments play a crucial role in generating, disseminating, and preserving knowledge; however, they are increasingly confronted with ethical challenges such as plagiarism, self-plagiarism, data falsification, data fabrication, and conflicts of interest. These practices undermine the credibility of educational and research institutions and diminish public trust in science and culture. This article examines the relationship between copyright protection and professional ethics, highlighting the legal, moral, and professional implications of copyright infringement. Particular attention is paid to the role of intellectual property protection in scientific research, education, and creative industries. The study analyzes the ethical principles that support respect for authors' rights, the consequences of violations for professional reputation and institutional credibility, and the responsibility of academic and cultural organizations in promoting integrity. The paper also outlines practical measures for strengthening a culture of respect for intellectual property and preventing plagiarism, unauthorized reproduction, and digital piracy. The findings emphasize that effective copyright protection contributes not only to legal compliance but also to the development of a responsible, ethical, and sustainable academic and creative environment.*

Keywords: professional ethics, intellectual property, copyright and related rights, academic integrity, scientific research, authors, rights holders, intellectual property objects.

Rezumat. *Respectarea drepturilor de autor și a drepturilor conexe constituie un principiu fundamental al eticii profesionale și al integrității academice. Mediul academic are un rol esențial în producerea, valorificarea și diseminarea cunoașterii, însă se confruntă cu numeroase provocări etice, precum plagiatul, autoplgiatul, falsificarea și fabricarea datelor sau conflictele de interese. Aceste practici afectează credibilitatea instituțiilor de învățământ și cercetare, diminuând încrederea publicului în știință și cultură. Articolul analizează relația dintre protecția drepturilor de autor și etica profesională, evidențiind implicațiile juridice, morale și profesionale ale încălcării acestora. Sunt examinate rolul proprietății intelectuale în cercetarea științifică, educație și industriile creative, precum și principiile etice care fundamentează respectarea drepturilor autorilor și titularilor de drepturi. De asemenea, sunt analizate efectele încălcării drepturilor de autor asupra reputației profesionale și a credibilității instituționale, precum și responsabilitatea organizațiilor academice și culturale în promovarea unui climat bazat pe integritate. Studiul formulează recomandări privind consolidarea culturii respectului față de proprietatea intelectuală și prevenirea plagiatului, reproducerilor neautorizate și pirateriei digitale. Rezultatele evidențiază faptul că protecția eficientă a drepturilor de autor contribuie nu doar la respectarea normelor legale, ci și la dezvoltarea unui mediu academic și creativ responsabil, etic și sustenabil.*

Cuvinte-cheie: etica profesională, proprietatea intelectuală, drepturi de autor și drepturi conexe, integritate academică, cercetare științifică, autori, titulari de drepturi, obiecte de proprietate intelectuală.

INTRODUCERE

Progresul științific și tehnologic, precum și transformările socio-culturale specifice societății contemporane, contribuie la creșterea importanței cunoașterii ca resursă strategică pentru dezvoltarea economică și socială. În acest context, activitatea de cercetare și creație se desfășoară într-un mediu interdisciplinar, caracterizat prin integrarea proceselor de inovare, educație și transfer al cunoștințelor. Libertatea cercetării științifice și a creației artistice reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere, fiind garantată prin mecanisme juridice și instituționale care susțin protejarea și valorificarea rezultatelor activității intelectuale (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

În economia contemporană, proprietatea intelectuală constituie una dintre cele mai valoroase categorii de active intangibile, având un rol determinant în stimularea inovării, competitivității și dezvoltării sustenabile. Rezultatele cercetării științifice și creațiile artistice generează valoare economică, socială și culturală, motiv pentru care protejarea acestora reprezintă atât o necesitate juridică, cât și o responsabilitate etică. Respectarea drepturilor de autor și a drepturilor conexe reflectă integritatea profesională a cercetătorilor și creatorilor, contribuind la consolidarea încrederii în mediul academic și creativ (Badâr et al., 2018; Lungu, 2020).

Etica profesională impune desfășurarea activităților de cercetare și creație în conformitate cu principii precum onestitatea, responsabilitatea, competența, transparența și respectul față de contribuțiile intelectuale ale altor persoane. Încălcarea acestor principii prin plagiat, autoplăgiat, falsificarea sau fabricarea datelor, nedeclararea conflictelor de interese, încălcarea confidențialității ori distribuirea neautorizată a operelor protejate afectează credibilitatea instituțiilor și diminuează încrederea publicului în rezultatele activităților științifice și culturale (Țigănaș, 2018).

Protecția proprietății intelectuale reprezintă, în același timp, un mecanism de stimulare a creativității și inovării. Prin garantarea drepturilor autorilor și titularilor de drepturi, sistemul proprietății intelectuale încurajează investițiile în cercetare, dezvoltare și creație artistică, facilitând transferul de cunoștințe și valorificarea rezultatelor activității intelectuale (Badâr et al., 2018). Totodată, dezvoltarea competențelor profesionale și adaptarea continuă la schimbările tehnologice și sociale constituie premise importante pentru consolidarea unei culturi a integrității și a respectului față de proprietatea intelectuală (Lungu, 2022a, 2022b; Lungu, 2023).

Din perspectivă juridică, drepturile de autor și drepturile conexe reprezintă o componentă fundamentală a sistemului proprietății intelectuale, alături de obiectele proprietății industriale, precum invențiile, mărcile, desenele și modelele industriale, indicațiile geografice, soiurile de plante, secretele comerciale și numele comerciale. Aceste drepturi protejează creațiile din domeniile științific, literar și artistic, indiferent de forma de exprimare sau de modalitatea de comunicare către public (Legea nr. 230/2022 privind dreptul de autor și drepturile conexe).

Protecția internațională a drepturilor de autor este susținută de un sistem complex de tratate și convenții internaționale, printre care Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice, Convenția Universală privind Dreptul de

Autor, Convenția de la Roma, Tratatul OMPI privind dreptul de autor și Tratatul OMPI privind interpretările, execuțiile și fonogramele. Aceste instrumente juridice contribuie la armonizarea standardelor de protecție și la asigurarea recunoașterii drepturilor autorilor la nivel internațional (Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale [OMPI], n.d.).

În acest context, prezentul studiu își propune să analizeze relația dintre drepturile de autor și etica profesională, evidențiind rolul respectării proprietății intelectuale în consolidarea integrității academice și profesionale, precum și importanța mecanismelor juridice și instituționale de protecție a creațiilor intelectuale în societatea contemporană.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Protecția drepturilor de autor și a drepturilor conexe reprezintă una dintre componentele fundamentale ale sistemului contemporan de proprietate intelectuală. În contextul dezvoltării tehnologiilor digitale și al extinderii circulației transfrontaliere a informației, cadrul normativ internațional și european a cunoscut o evoluție semnificativă, având drept obiectiv asigurarea unui echilibru între interesele autorilor, ale titularilor de drepturi și ale utilizatorilor operelor protejate (Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale [OMPI], n.d.).

La nivelul Uniunii Europene, protecția drepturilor de autor este reglementată printr-un ansamblu de directive și regulamente armonizate, care vizează adaptarea legislației la realitățile economiei digitale și ale societății informaționale. Printre cele mai importante acte normative se numără Directiva 2001/29/CE privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor în societatea informațională, Directiva (UE) 2019/790 privind dreptul de autor și drepturile conexe pe piața unică digitală, Directiva (UE) 2019/789 privind exercitarea dreptului de autor pentru anumite transmisii online și retransmisii, precum și Directiva 2014/26/UE referitoare la gestiunea colectivă a drepturilor de autor. Aceste reglementări stabilesc standarde comune privind protecția juridică, administrarea drepturilor, transparența și responsabilitatea organismelor de gestiune colectivă (European Union, 2019).

În Republica Moldova, protecția drepturilor de autor și a drepturilor conexe este garantată atât prin prevederi constituționale, cât și prin legislația specială din domeniul proprietății intelectuale. Constituția Republicii Moldova consacră libertatea creației științifice și artistice și garantează protecția intereselor morale și patrimoniale ale autorilor (Constituția Republicii Moldova, 1994). Principiile fundamentale care guvernează sistemul național de protecție includ originalitatea operei, protecția automată fără formalități, caracterul exclusiv al drepturilor și respectarea libertății de creație și a libertății contractuale (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

Cadrul normativ național este centrat pe Legea nr. 230/2022 privind dreptul de autor și drepturile conexe, completată de acte legislative care reglementează domenii conexe, precum activitatea editorială, publicitatea, cultura, cinematografia, activitatea arhitecturală sau difuzarea operelor și fonogramelor. Aceste reglementări contribuie la consolidarea mecanismelor de protecție și valorificare a creațiilor intelectuale în diferite sectoare ale vieții sociale și economice (Legea nr. 230/2022).

Totodată, Republica Moldova este parte la principalele convenții și tratate internaționale din domeniul dreptului de autor și al drepturilor conexe, inclusiv Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice, Convenția

Universală privind Dreptul de Autor, Convenția de la Roma, Tratatul OMPI privind dreptul de autor și Tratatul OMPI privind interpretările, execuțiile și fonogramele. Aderarea la aceste instrumente juridice a facilitat armonizarea legislației naționale cu standardele europene și internaționale de protecție a proprietății intelectuale (OMPI, n.d.).

Din perspectivă juridică și etică, drepturile de autor includ atât drepturi morale, cât și drepturi patrimoniale. Drepturile morale protejează legătura personală dintre autor și operă și cuprind dreptul la divulgarea operei, dreptul la paternitate, dreptul la nume, dreptul la integritatea operei și dreptul de retractare. Drepturile patrimoniale oferă autorului posibilitatea de a controla exploatarea economică a creației sale și de a autoriza sau interzice utilizarea acestora de către terți (Țigănaș, 2018).

Protecția prin drept de autor este acordată operelor originale din domeniul literar, artistic și științific, indiferent de valoarea lor artistică sau de forma de exprimare. Sunt protejate inclusiv operele derivate și compilațiile care presupun o contribuție intelectuală proprie, cum ar fi traducerile, adaptările, antologiile sau bazele de date. În schimb, ideile, teoriile, descoperirile științifice, metodele, conceptele matematice și informațiile factuale nu beneficiază de protecție prin drept de autor, deoarece protecția vizează forma de exprimare și nu conținutul abstract al ideilor (Legea nr. 230/2022).

Figura 1. Raport anual 2024, Agenția Proprietății Publice,

Sursa: www.agepi.gov.md

Analiza datelor statistice publicate de Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală indică o diminuare a numărului de cereri privind înregistrarea obiectelor protejate prin drept de autor și drepturi conexe în perioada 2022–2024. Această tendință poate fi explicată prin dezvoltarea mecanismului de protecție automată prevăzut de legislație, care nu condiționează existența dreptului de autor de formalități de înregistrare, dar și prin transformările produse de mediul digital asupra modalităților de creare, distribuire și valorificare a operelor intelectuale (Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală [AGEPI], 2024).

Prin urmare, respectarea drepturilor de autor trebuie analizată nu doar din perspectivă juridică, ci și ca expresie a eticii profesionale și a integrității academice. În condițiile extinderii accesului la informație și ale utilizării tehnologiilor digitale, consolidarea culturii respectului față de proprietatea intelectuală reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea cercetării, educației și industriilor creative într-un mod responsabil și sustenabil.

În cadrul sistemului proprietății intelectuale, dreptul de autor protejează operele originale din domeniile literar, artistic și științific, indiferent de forma de exprimare a acestora. Protecția se extinde asupra operelor exprimate în formă scrisă, orală, audiovizuală, grafică, fotografică, digitală sau tridimensională, precum și asupra altor modalități de materializare a creației intelectuale (Legea nr. 230/2022). Dreptul de autor apare automat din momentul creării operei, fără îndeplinirea unor formalități de înregistrare, iar autorul dobândește în mod direct calitatea de titular al drepturilor morale asupra creației sale (Țigănaș, 2018).

Drepturile morale reprezintă expresia legăturii personale dintre autor și opera creată și sunt inalienabile, imprescriptibile și netransmisibile. Acestea includ dreptul la paternitate, prin care autorul poate pretinde recunoașterea calității sale de creator al operei, dreptul la nume, care îi permite să decidă dacă opera va fi adusă la cunoștința publicului sub numele propriu, sub pseudonim sau anonim, precum și dreptul la integritatea operei, care protejează creația împotriva oricăror modificări susceptibile să prejudicieze onoarea sau reputația autorului (Legea nr. 230/2022). Totodată, autorul beneficiază de dreptul la divulgarea operei, prin care stabilește momentul și modalitatea aducerii acesteia la cunoștința publicului, precum și de dreptul la retractare, care îi permite retragerea operei din circuitul public în condițiile prevăzute de lege (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

Pe lângă drepturile morale, autorul beneficiază de drepturi patrimoniale, care îi conferă posibilitatea de a autoriza sau interzice utilizarea economică a operei. Aceste drepturi vizează reproducerea, distribuirea, importul, închirierea, împrumutul, comunicarea publică, retransmiterea, punerea la dispoziția publicului în regim interactiv, traducerea, adaptarea și orice altă formă de valorificare a operei (Legea nr. 230/2022). Spre deosebire de drepturile morale, drepturile patrimoniale au caracter temporar și pot fi transmise prin acte juridice către alte persoane fizice sau juridice.

Durata protecției juridice diferă în funcție de categoria drepturilor și de natura operei. Drepturile morale beneficiază de protecție nelimitată în timp, în timp ce drepturile patrimoniale sunt protejate, de regulă, pe întreaga durată a vieții autorului și timp de 70 de ani după decesul acestuia. Pentru anumite categorii de opere, precum operele comune, audiovizuale, anonime sau pseudonime, legislația stabilește reguli speciale privind calcularea termenului de protecție. După expirarea perioadei de protecție patrimonială, opera intră în domeniul public și poate fi utilizată liber, cu respectarea drepturilor morale ale autorului (Țigănaș, 2018).

Legislația prevede, de asemenea, o serie de limitări și excepții de la exercitarea dreptului de autor, menite să asigure echilibrul dintre interesele autorilor și interesul public. Astfel, fără consimțământul autorului și fără plata unei remunerații, sunt permise anumite utilizări precum citarea în scopuri științifice sau educaționale, utilizarea operelor în procesul de învățământ și reproducerea pentru uz personal, cu

respectarea condițiilor prevăzute de lege și cu indicarea sursei și a autorului (Legea nr. 230/2022).

Un rol important în valorificarea operelor îl are contractul de autor, care reprezintă instrumentul juridic prin care titularul drepturilor patrimoniale transmite, total sau parțial, drepturile de utilizare către alte persoane. Contractul poate avea forma unei cesiuni sau a unei licențe exclusive ori neexclusive și trebuie să prevadă în mod expres obiectul contractului, drepturile transmise, teritoriul, durata și remunerația convenită între părți. Aceste contracte constituie principalul mecanism de exploatare economică a creațiilor intelectuale și de protecție a intereselor legitime ale autorilor și beneficiarilor (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

În completarea dreptului de autor, legislația reglementează și drepturile conexe, care protejează activitatea interpreților, producătorilor de fonograme și videograme, precum și a organizațiilor de difuziune. Obiectele drepturilor conexe includ interpretările artistice, fonogramele, videogramele și emisiunile de radio și televiziune. Titularii acestor drepturi beneficiază atât de drepturi morale, precum dreptul la paternitate și la nume, cât și de drepturi patrimoniale privind reproducerea, distribuirea, comunicarea publică și punerea la dispoziția publicului a creațiilor protejate (Legea nr. 230/2022).

Protecția drepturilor conexe este limitată în timp, termenul general fiind de 50 de ani de la data interpretării, imprimării fonogramei sau videogramei ori de la prima difuzare a emisiunii. După expirarea acestei perioade, obiectele drepturilor conexe intră în domeniul public, iar utilizarea lor nu mai necesită acordul titularilor de drepturi, cu respectarea drepturilor morale recunoscute de lege (Țigănaș, 2018).

Prin urmare, drepturile de autor și drepturile conexe constituie instrumente juridice esențiale pentru protejarea creației intelectuale și pentru stimularea activităților de cercetare, educație și creație artistică. Respectarea acestor drepturi reprezintă nu doar o obligație legală, ci și o expresie a eticii profesionale și a responsabilității față de valorile academice și culturale ale societății contemporane (Lungu, 2020).

Bazele de date beneficiază de protecție juridică în măsura în care selecția, organizarea și sistematizarea conținutului reflectă o activitate intelectuală originală. Protecția acordată urmărește stimularea investițiilor realizate în colectarea, structurarea și actualizarea informațiilor, fără a limita utilizările legitime în scopuri de cercetare, educație, securitate publică sau desfășurarea procedurilor administrative și judiciare. Totuși, utilizarea bazelor de date nu trebuie să aducă prejudicii nejustificate intereselor legitime ale producătorului și nu poate afecta exploatarea normală a acestora (Legea nr. 230/2022).

Drepturile producătorilor de baze de date sunt protejate pentru o perioadă de 15 ani, calculată de la 1 ianuarie al anului următor finalizării bazei de date. În cazul publicării acesteia înainte de expirarea termenului inițial, perioada de protecție se recalculează de la data primei puneri la dispoziția publicului. De asemenea, modificările substanțiale ale conținutului, care implică investiții semnificative suplimentare, pot genera noi perioade de protecție juridică distincte (Legea nr. 230/2022).

Respectarea drepturilor de proprietate intelectuală constituie o condiție esențială pentru valorificarea legitimă a creațiilor intelectuale. Orice utilizare,

reproducere, distribuire sau comunicare publică realizată cu încălcarea drepturilor autorilor ori ale titularilor drepturilor conexe reprezintă o încălcare a legislației naționale și internaționale în domeniu (Țigănaș, 2018).

Drepturile conexe completează sistemul de protecție a proprietății intelectuale și sunt recunoscute interpreților, producătorilor de fonograme și videograme, precum și organizațiilor de radiodifuziune și televiziune. Aceste categorii de titulari contribuie la transmiterea și valorificarea creațiilor intelectuale și beneficiază de drepturi patrimoniale și morale specifice (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

Interpreții dețin drepturi exclusive asupra propriilor prestații artistice, având posibilitatea de a autoriza sau interzice fixarea, reproducerea, distribuirea, închirierea, împrumutul, importul, radiodifuzarea, comunicarea publică, retransmiterea și punerea la dispoziția publicului a interpretărilor lor. Aceste drepturi permit controlul utilizării prestațiilor artistice și asigură remunerarea echitabilă a activității creative (Legea nr. 230/2022).

Producătorii de fonograme și videograme beneficiază, la rândul lor, de drepturi exclusive privind reproducerea, distribuirea, închirierea, împrumutul, importul, radiodifuzarea, comunicarea publică și punerea la dispoziția publicului a înregistrărilor realizate. Protecția juridică acordată acestora urmărește recuperarea investițiilor și stimularea dezvoltării industriilor culturale și creative (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

În mod similar, organizațiile de radiodifuziune și televiziune dețin drepturi patrimoniale asupra emisiunilor și programelor pe care le produc și le difuzează. Aceste drepturi includ autorizarea sau interzicerea fixării, reproducerii, distribuirii, retransmiterii, comunicării publice și punerii la dispoziția publicului a emisiunilor proprii. Protecția juridică a acestor activități contribuie la susținerea investițiilor în producția și distribuția conținutului audiovizual și la dezvoltarea unui mediu concurențial echitabil (Legea nr. 230/2022).

Figura 2. Sistemul gestiunii colective a drepturilor de autor și drepturilor conexe și certificatul de înregistrare a obiectelor protejate prin drept de autor și drepturi conexe (sursa: Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală – AGEPI, www.agepi.gov.md).

Administrarea drepturilor patrimoniale este realizată, în multe situații, prin intermediul organizațiilor de gestiune colectivă. Acestea sunt persoane juridice constituite prin asocierea titularilor de drepturi și au rolul de a gestiona, în numele acestora, utilizarea creațiilor protejate. Organizațiile de gestiune colectivă acordă licențe utilizatorilor, negociază cuantumul remunerațiilor, colectează și distribuie veniturile rezultate din exploatarea operelor și a obiectelor drepturilor conexe. Prin activitatea lor, acestea facilitează exercitarea drepturilor într-un context caracterizat de utilizarea extinsă și diversificată a creațiilor intelectuale (Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală [AGEPI], 2024).

Sistemul gestiunii colective reprezintă un mecanism important de protecție și valorificare a drepturilor de autor și a drepturilor conexe, contribuind la asigurarea unui echilibru între interesele titularilor de drepturi și cele ale utilizatorilor, precum și la consolidarea unei culturi a respectului față de proprietatea intelectuală.

Potrivit legislației privind dreptul de autor și drepturile conexe, operele de arhitectură includ proiectele arhitecturale, planurile, schițele, machetele, documentația tehnică și, în anumite situații, clădirile realizate în baza acestora. Protecția juridică vizează expresia creativă a operei și nu soluțiile strict funcționale sau elementele constructive standardizate care nu prezintă caracter original (Volcinschii & Chiroșca, 2001).

Arhitectul beneficiază atât de drepturi morale, cât și de drepturi patrimoniale asupra creației sale. Drepturile morale îi conferă autorului dreptul la recunoașterea paternității operei, la protejarea integrității acesteia și la opoziția față de modificările care pot afecta reputația profesională. Drepturile patrimoniale permit autorizarea sau interzicerea reproducerii, utilizării și valorificării economice a proiectelor arhitecturale. Conform legislației Republicii Moldova, aceste drepturi patrimoniale sunt protejate pe durata vieții autorului și timp de 70 de ani după decesul acestuia (Legea nr. 230/2022).

Exercitarea drepturilor de autor în domeniul arhitecturii presupune delimitarea clară a raporturilor dintre autor și beneficiar. În acest sens, contractul de autor trebuie să precizeze explicit drepturile transferate clientului, inclusiv limitele utilizării proiectului, posibilitatea reproducerii, reutilizării sau valorificării ulterioare. Lipsa unor asemenea prevederi poate genera litigii privind exploatarea operei și încălcarea drepturilor autorului (Țigănaș, 2018).

La nivel internațional, operele arhitecturale sunt recunoscute ca forme de creație artistică și beneficiază de protecție prin legislația dreptului de autor. Uniunea Internațională a Arhitecților subliniază faptul că atât elementele exterioare, cât și cele interioare ale unei clădiri pot constitui obiecte protejate, în măsura în care acestea reflectă originalitatea și contribuția creativă a autorului. În schimb, soluțiile exclusiv funcționale sau tehnice nu beneficiază de aceeași protecție juridică (Uniunea Internațională a Arhitecților, 2024).

În Republica Moldova, Legea nr. 1350/2000 cu privire la activitatea arhitecturală recunoaște drepturile de autor ale arhitectului și prevede necesitatea obținerii acordului acestuia pentru modificările substanțiale aduse proiectelor sau construcțiilor realizate. Nerespectarea acestor prevederi poate atrage răspundere civilă, administrativă sau penală, în funcție de gravitatea încălcării (Legea nr. 1350/2000).

Respectarea drepturilor de autor are o importantă dimensiune etică. Aceasta se întemeiază pe recunoașterea originalității și a efortului creator, pe asumarea responsabilității profesionale, pe transparența utilizării surselor și pe promovarea integrității academice și profesionale. În mediul universitar și în industriile creative, aceste principii contribuie la consolidarea încrederii în rezultatele activităților de cercetare și creație (Lungu, 2023).

Instituțiile academice și profesionale au responsabilitatea de a dezvolta mecanisme eficiente de prevenire a încălcării drepturilor de autor. Acestea includ elaborarea regulamentelor privind integritatea academică, organizarea activităților de instruire în domeniul eticii și al citării corecte, utilizarea sistemelor de verificare a originalității și aplicarea unor sancțiuni proporționale pentru abaterile constatate. Implementarea consecventă a acestor măsuri contribuie la dezvoltarea unei culturi instituționale bazate pe respectul față de proprietatea intelectuală și față de valorile profesionale fundamentale (Badâr et al., 2018).

În acest context, bunele practici recomandate includ citarea corectă și completă a surselor utilizate, respectarea standardelor de redactare academică, verificarea sistematică a originalității lucrărilor și utilizarea transparentă a materialelor preluate din mediul digital. În domeniul creativ, acestea presupun utilizarea unor licențe clare de exploatare, recunoașterea explicită a autorilor și negocierea transparentă a drepturilor patrimoniale, contribuind astfel la protejarea creațiilor intelectuale și la promovarea unei culturi a responsabilității profesionale.

CONCLUZII

Respectarea drepturilor de autor și a drepturilor conexe reprezintă o condiție esențială pentru funcționarea unui mediu academic și creativ bazat pe integritate, responsabilitate și încredere. Analiza realizată evidențiază faptul că abateri precum plagiatul, autoplagiul, falsificarea sau fabricarea datelor și conflictele de interese afectează credibilitatea cercetării științifice, diminuează prestigiul instituțiilor academice și erodează încrederea publicului în rezultatele activităților de cercetare și creație.

Drepturile de autor și drepturile conexe constituie o componentă fundamentală a sistemului proprietății intelectuale, contribuind la stimularea creativității, inovării și transferului de cunoștințe. Aceste drepturi oferă autorilor și titularilor de drepturi posibilitatea de a controla utilizarea creațiilor intelectuale și de a beneficia de recunoașterea și valorificarea rezultatelor activității lor. Protecția juridică a operelor literare, artistice și științifice creează premise favorabile pentru dezvoltarea cercetării, educației și industriilor culturale.

Studiul relevă că respectarea drepturilor de autor nu reprezintă doar o obligație legală, ci și o responsabilitate etică și profesională. Protejarea creațiilor intelectuale presupune asumarea unor valori precum onestitatea academică, transparența, recunoașterea contribuțiilor intelectuale și utilizarea corectă a surselor de informare. În acest context, instituțiile de învățământ, organizațiile culturale și comunitatea profesională au un rol important în promovarea unei culturi a integrității și a respectului față de proprietatea intelectuală.

În concluzie, consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor de autor, dezvoltarea competențelor privind utilizarea etică a informației și promovarea bunelor practici academice reprezintă direcții esențiale pentru susținerea unui mediu

științific și creativ responsabil, capabil să răspundă provocărilor societății contemporane și transformărilor generate de digitalizare.

BIBLIOGRAFIE

- Agencia de Stat pentru Proprietatea Intelectuală. (n.d.). AGEPI. <https://www.agepi.gov.md>
- Badâr, I., Bucur, V., & Bulmaga, T. (2018). *Managementul proprietății intelectuale*. AGEPI.
- Constituția Republicii Moldova. (1994). Adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
- Legea nr. 230/2022 privind dreptul de autor și drepturile conexe. (2022). https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133204&lang=ro
- Lungu, V. (2020). Etica și specialistul secolului XXI. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 1). Tehnica-UTM.
- Lungu, V. (2022). Învățarea individuală a studenților – vector în adaptarea la schimbare. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 3). Tehnica-UTM.
- Lungu, V. (2022). Preocupări ale universității între adaptarea la schimbare și inovare. În *The Contemporary Issues of the Socio-Humanistic Sciences* (Ed. 12). Print-Caro.
- Lungu, V. (2023). Învățământul superior din Republica Moldova: provocări și tendințe. În *Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale* (Ed. 4). Tehnica-UTM.
- Lungu, V., & Silistraru, N. (2021). Evoluția valorilor din perspectiva intereselor profesionale și viziunii prospective. În *Educația în fața noilor provocări* (Vol. 1). Universitatea de Stat din Tiraspol.
- Munteanu, A. (2022). Spațiul de interior contemporan în promovarea identității naționale și a stilisticii tradiționale românești. În *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare* (Ed. 14).
- Oleinic, S. (2014). Procedeele compozițional-stilistice în arhitectura modernă a clădirilor pentru afaceri din centrul istoric al Chișinăului. În *Conferința Tehnico-Științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților consacrată celei de-a 50-a aniversări a UTM* (Vol. 2).
- Țigănaș, I. (2018). *Dreptul de autor și drepturile conexe: Volum în scheme*. Tipografia Centrală.
- Tronciu, S. (2014). Concepte urbane cu grad ridicat de eficiență energetică. În *Conferința Tehnico-Științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și Studenților consacrată celei de-a 50-a aniversări a UTM* (Vol. 2).
- Uniunea Arhitecților din Republica Moldova. (n.d.). *Uniunea Arhitecților din Republica Moldova*. <https://uarm.md>
- Uniunea Internațională a Arhitecților. (n.d.). *International Union of Architects*. <https://www.uia-architectes.org/en/>
- Volcinschii, V., & Chiroșca, V. (2001). *Dreptul proprietății intelectuale*. Museum.

MODERNIZING CONSTRUCTION PROCESSES: ETHICAL AND TECHNOLOGICAL CHALLENGES

MODERNIZAREA PROCESELOR DE CONSTRUCȚII: PROVOCĂRI ETICE ȘI TEHNOLOGICE

Vitalia PETRAȘCO

Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova.

Viorelia LUNGU

Habilitation Doctor in Education Sciences, Associate Professor, Technical University of Moldova, Republic of Moldova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3951-7683>

Abstract. *The construction sector represents a fundamental component of the economy, characterized by continuous evolution throughout history. With the advancement of digitalization and technical robotization, human activities have become increasingly dependent on technology. Nevertheless, the modernization of the construction industry remains an essential condition for improving efficiency and competitiveness. In this context, advanced technologies such as Building Information Modeling (BIM), drones, exoskeletons, robots, and large-scale 3D printers have emerged, significantly facilitating construction processes. These technologies have already been widely integrated into highly developed countries, where they have become standard tools in professional practice. However, countries with medium levels of development have not advanced at the same pace due to the technical and economic challenges associated with implementing digitalization in the construction sector. Furthermore, the adoption of these innovations generates a series of ethical dilemmas common to both categories of states, complicating decision-making processes and the responsible integration of emerging technologies into the construction industry.*

Keywords: *digitalization, robotization, technology, BIM (Building Information Modeling), exoskeletons, drones, modernization, 3D printing, ethical dilemmas, technological challenges, investments.*

Rezumat. *Sectorul construcțiilor reprezintă o componentă fundamentală a economiei, caracterizată printr-o evoluție continuă de-a lungul istoriei. Odată cu dezvoltarea digitalizării și a robotizării tehnice, activitățile umane devin tot mai dependente de tehnologie. Cu toate acestea, modernizarea industriei construcțiilor rămâne o condiție esențială pentru creșterea eficienței și competitivității. În acest context au apărut tehnologii avansate care facilitează considerabil procesele de construcție, precum BIM, dronele, exoscheletele, roboții și imprimantele 3D de mari dimensiuni. Aceste tehnologii sunt deja integrate pe scară largă în țările dezvoltate, unde au devenit instrumente standard ale practicii profesionale. În schimb, țările cu un nivel mediu de dezvoltare nu au avansat în aceeași măsură în această direcție, din cauza provocărilor tehnice și economice asociate implementării digitalizării în construcții. În plus, adoptarea acestor inovații generează o serie de dileme etice, comune ambelor categorii de state, care complică atât procesul decizional, cât și integrarea responsabilă a tehnologiilor emergente în sectorul construcțiilor.*

Cuvinte-cheie: digitalizare, robotizare, tehnologie, BIM, exoschelete, drone, modernizare, imprimantă 3D, dileme etice, provocări tehnologice, investiții.

INTRODUCERE

Domeniul construcțiilor s-a aflat, de-a lungul istoriei, într-un amplu și continuu proces de dezvoltare. Nivelul de modernizare al unei civilizații era determinat, în mare măsură, de capacitatea acesteia de a construi sate și orașe cu o infrastructură adecvată cerințelor unui trai favorabil. Din acest motiv, construcțiile au reprezentat unul dintre domeniile esențiale ale evoluției umane și una dintre primele abilități dezvoltate de omenire. Până în prezent s-au păstrat construcții care demonstrează, după milenii, nivelul de dezvoltare tehnologică atins de civilizațiile respective. Exemple elocvente sunt piramidele egiptene, Marele Zid Chinezesc și instalațiile sanitare romane.

Dezvoltarea rapidă a științei, tehnologiei și tehnologiilor aplicate în construcții are un impact semnificativ asupra societății contemporane. Aceasta influențează toate sferele vieții sociale – știința, politica, economia, ecologia etc. – transformând tehnologia într-un factor determinant al viitorului umanității (Braila et al., 2017). Totodată, dezvoltarea accelerată a tehnologiilor scoate în evidență o serie de provocări etice și tehnologice care generează dezbateri tot mai intense.

De-a lungul secolelor, activitatea științifică și tehnologică a fost privită, în general, ca fiind neutră din punct de vedere moral. Cu toate acestea, societatea actuală este din ce în ce mai dependentă de consecințele dezvoltării tehnologice, iar contextul etic al activității cercetătorilor și specialiștilor nu mai poate fi ignorat. Cu cât mijloacele tehnologice devin mai avansate și mai precise, cu atât dependența oamenilor de tehnologie crește. În acest context, gestionarea proceselor tehnice, reglementarea și evaluarea rezultatelor nu mai reprezintă doar probleme de ordin tehnic, managerial sau administrativ, ci și probleme de natură etică (Braila et al., 2017).

Relevanța implementării tehnologiilor moderne în industria construcțiilor poate fi observată și prin interesul manifestat de mediul profesional. Conform datelor statistice publicate de Rosstat, pentru anul 2019, 54,3% dintre companiile de construcții chestionate au considerat esențială și necesară implementarea tehnologiilor moderne în acest domeniu (Rosstat, n.d.). Rezultatele obținute demonstrează importanța adoptării tehnologiilor inovatoare și justifică necesitatea analizării soluțiilor disponibile pe piața internațională. În acest sens, este necesară evaluarea avantajelor și dezavantajelor acestora atât din perspectivă tehnologică, cât și din perspectivă etică.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

BIM (Building Information Modeling)

Prima tehnologie care urmează să fie utilizată pe scară largă în domeniul construcțiilor este BIM (Building Information Modeling). Aceasta reprezintă o formă digitală care integrează caracteristicile funcționale și fizice ale unui obiect de construcție într-un sistem tehnologic unitar. Tehnologia BIM permite dezvoltatorilor să ia în considerare cele mai mici detalii care ar putea influența desfășurarea lucrărilor de construcție, deoarece oferă posibilitatea de a acoperi întregul ciclu de viață al unui proiect. În procesul de elaborare a unui proiect BIM pot fi realizate cu ușurință ajustări continue, fiind calculate simultan estimările de cost și resursele necesare implementării acestuia. Acest lucru contribuie la minimizarea erorilor și la reducerea timpului de realizare a proiectului, aspecte care reprezintă avantaje importante ale

tehnologiei BIM și care permit dezvoltarea unui model virtual aproape complet al obiectului de construcție (Shkrabovskaya & Abakumov, 2017).

Orice tehnologie modernă introdusă pe piață nu corespunde întotdeauna condițiilor specifice de dezvoltare ale fiecărei organizații. Din acest motiv apar diverse provocări tehnologice și etice, specifice fiecărui colectiv profesional.

Introducerea BIM s-a extins în Statele Unite ale Americii, Europa, Australia și în alte state dezvoltate. Spre deosebire de acestea, țările aflate în curs de dezvoltare nu au avansat semnificativ în implementarea BIM. Pentru identificarea factorilor care influențează introducerea acestei tehnologii au fost elaborate diverse modele teoretice. Unul dintre acestea este modelul „tehnologie–organizare–mediu”, propus de Tornatzky și Fleischer (1990). Componenta tehnologică se referă la tehnologiile interne și externe utilizate de companie, precum și la cele disponibile pe piață, dar încă neimplementate. Componenta organizațională include dimensiunea companiei, structura organizațională și resursele umane, iar mediul se referă la concurență, parteneri și contextul industrial în care activează organizația.

Provocări tehnologice în modernizarea procesului de construcții

Unul dintre motivele pentru care BIM este implementat într-o măsură redusă în industria construcțiilor îl reprezintă reticența organizațiilor față de schimbarea metodelor tradiționale de lucru, lipsa cunoștințelor de specialitate și diferențele privind politicile investiționale ale companiilor. Multe întreprinderi manifestă scepticism față de inovare. Nivelul inovării în întreprinderile mici și mijlocii este, de regulă, mai redus decât în cazul întreprinderilor mari. Studiile arată că extinderea utilizării BIM constituie o condiție importantă pentru transformarea industriei construcțiilor, însă rata de adoptare a acestei tehnologii rămâne relativ scăzută (Belvedere et al., 2009).

Implementarea BIM presupune achiziționarea unor programe software specializate și instruirea personalului, iar numeroase organizații nu sunt dispuse să suporte costuri suplimentare atât timp cât pot continua utilizarea metodelor tradiționale de proiectare 2D (Belvedere et al., 2009). Resursele limitate și concurența reprezintă, de asemenea, obstacole semnificative, motiv pentru care utilizarea acestei tehnologii este adesea percepută ca fiind riscantă.

BIM se răspândește treptat la nivel global, iar gradul de utilizare a software-ului specific este în continuă creștere (Oba, 2012). Comparativ cu statele dezvoltate, implementarea BIM în țările aflate în curs de dezvoltare se află încă într-o etapă incipientă. De exemplu, nivelul de utilizare a BIM în anumite regiuni asiatice este mai redus decât în Europa. Factorii principali care influențează implementarea BIM sunt tehnologia disponibilă, cadrul juridic, resursele umane, structura organizațională și condițiile economice (Cao et al., 2015).

Totodată, calificarea personalului, calitatea managementului, accesibilitatea informațiilor și complexitatea proiectelor influențează semnificativ procesul de implementare a BIM în industria construcțiilor din Europa. Timpul necesar pentru instruirea angajaților și investițiile inițiale ridicate sunt frecvent menționate printre principalele dificultăți (Azhar et al., 2008).

În plus, aplicarea practică a BIM este îngreunată de lipsa unor reglementări clare, a standardelor relevante și a ghidurilor de implementare, care să faciliteze integrarea acestei tehnologii în activitatea organizațiilor (Isikdag, 2012). Astfel, pe

baza factorilor economici, tehnici și juridici, pot fi identificate multiple cauze care limitează utilizarea BIM în practică (Mutai, 2009).

În condițiile actuale ale pieței, există numeroase dificultăți asociate implementării și dezvoltării BIM, ceea ce explică ritmul relativ lent al extinderii acestei tehnologii în anumite regiuni (Isikdag, 2012).

Provocări etice în modernizarea procesului de construcții

Pe lângă provocările tehnologice generate de introducerea sistemelor inovatoare în industrie, apar și numeroase probleme etice care influențează activitatea organizațiilor. Atunci când aspectele etice sunt neglijate în proiectele BIM, consecințele pot fi semnificative, incluzând încălcarea securității datelor, compromiterea confidențialității informațiilor, litigii juridice și afectarea reputației profesionale. Lipsa unor reguli și practici etice adecvate crește riscul utilizării necorespunzătoare a informațiilor confidențiale și poate afecta încrederea clienților, precum și integritatea generală a proiectelor. Aceste situații nu afectează doar organizațiile implicate, ci și încrederea publicului în industria construcțiilor.

Una dintre cele mai importante provocări etice este protecția confidențialității datelor și gestionarea informațiilor colectate în cadrul proiectelor BIM. Aceste proiecte presupun colectarea, stocarea și partajarea unor volume mari de date, deoarece arhitecții, inginerii și ceilalți specialiști lucrează simultan pe aceeași platformă informațională. Pentru a răspunde acestor provocări este necesară implementarea unor măsuri stricte de protecție a datelor, care să includă obținerea consimțământului pentru colectarea informațiilor, stocarea și transmiterea securizată a datelor și limitarea accesului doar la persoanele autorizate. Prin prioritizarea confidențialității informațiilor, profesioniștii BIM pot consolida încrederea beneficiarilor și pot reduce riscul încălcării normelor de protecție a datelor.

O altă provocare etică este gestionarea informațiilor personale și confidențiale utilizate în proiectele BIM. Riscurile asociate includ scurgerile de date și divulgarea neautorizată a informațiilor sensibile. Una dintre principalele dificultăți constă în găsirea unui echilibru între accesibilitatea informațiilor pentru echipele de proiect și protejarea datelor confidențiale. Specialiștii BIM trebuie să identifice soluții care să permită accesul la informațiile necesare desfășurării activităților profesionale, asigurând în același timp protecția datelor și respectarea reglementărilor privind confidențialitatea. De asemenea, este necesară actualizarea permanentă a cunoștințelor privind cerințele legislative în domeniul protecției datelor, pentru a evita consecințele juridice generate de nerespectarea acestora.

Robotizarea procesului de construcții. Dronele

Printre tehnologiile care contribuie la optimizarea și accelerarea proceselor de construcție se numără dronele, exoscheletele și diferitele sisteme de robotizare. Implementarea acestora poate reduce erorile apărute în timpul execuției lucrărilor și poate crește eficiența proceselor de construcție (Raportare statistică, n.d.).

Dronele sunt utilizate pentru monitorizarea șantierelor de construcții pe suprafețe extinse, fără expunerea personalului la riscurile asociate activităților desfășurate în zone greu accesibile sau periculoase. Acestea permit colectarea rapidă a informațiilor privind starea construcțiilor și identificarea unor zone care pot prezenta riscuri structurale sau tehnice. De asemenea, dronele facilitează monitorizarea în timp real a lucrărilor și realizarea modelelor tridimensionale ale

șantierelor, contribuind la identificarea și soluționarea problemelor încă din fazele incipiente ale proiectului (Aplicarea dronelor pentru monitorizarea șantierelor de construcții, n.d.).

Tehnologiile aeriene moderne se disting prin capacitatea ridicată de colectare și analiză a datelor. Acestea generează volume mari de informații care sunt procesate prin intermediul platformelor digitale specializate. În consecință, managerii și specialiștii implicați în proiect primesc date relevante pentru prognozarea întârzierilor, gestionarea eficientă a resurselor și identificarea timpurie a riscurilor.

Automatizarea Robotică a Proceselor (RPA) reprezintă o altă direcție importantă de dezvoltare, fiind utilizată pentru optimizarea activităților repetitive și consumatoare de timp. Printre aplicațiile sale se numără:

1) inspecția automată a nivelului, prin utilizarea senzorilor și a programelor software pentru monitorizarea și verificarea exactității lucrărilor de nivelare pe șantierele de construcții. Această tehnologie reduce necesitatea măsurătorilor manuale, minimizează erorile și contribuie la economisirea timpului;

2) crearea, procesarea și stocarea documentației digitale, prin înlocuirea documentelor pe suport de hârtie și automatizarea introducerii datelor. Această abordare reduce riscul erorilor și permite personalului să se concentreze asupra activităților cu valoare adăugată mai mare (Cum schimbă roboții tehnologiile din construcții, n.d.).

Robotizarea procesului de construcții. Exoscheletele robotizate

O altă tehnologie modernă care devine tot mai importantă în industria construcțiilor este reprezentată de exoscheletele robotizate. Aceste dispozitive sunt concepute pentru a crește forța, rezistența și siguranța lucrătorilor. Prin intermediul exoscheletelor, muncitorii pot manipula materiale grele cu un efort fizic redus, deoarece dispozitivele oferă suport suplimentar pentru spate și membre. În consecință, oboseala și suprasolicitarea sunt diminuate, iar riscul accidentărilor profesionale este redus semnificativ (Exoscheletele ca dispozitive portabile, n.d.).

Unele modele de exoschelete sunt proiectate pentru a permite realizarea operațiunilor care necesită precizie ridicată, facilitând manipularea elementelor de dimensiuni mici sau executarea unor lucrări complexe. Specialiștii estimează că, pe măsură ce tehnologia va deveni mai accesibilă, utilizarea exoscheletelor va crește considerabil în industria construcțiilor la nivel mondial (Cum schimbă roboții tehnologiile din construcții, n.d.).

Robotizarea procesului de construcții. Imprimarea 3D

O altă tehnologie inovatoare cu impact major asupra sectorului construcțiilor este imprimarea 3D. Utilizarea roboților și a imprimantelor 3D permite realizarea unor structuri complexe care, prin metodele tradiționale, ar fi dificil sau imposibil de executat. Roboții cartezieni, utilizați inițial în procese de încărcare și descărcare, sunt adaptați pentru imprimarea tridimensională de înaltă precizie, fiind capabili să producă atât elemente individuale de construcție, cât și clădiri întregi (Cum schimbă roboții tehnologiile din construcții, n.d.).

Integrarea imprimării 3D cu robotica și inteligența artificială creează noi oportunități pentru automatizarea proceselor de producție, creșterea calității construcțiilor și reducerea costurilor operaționale (Gridneva, 2019). În perspectivă, se preconizează dezvoltarea unor șantiere automatizate, unde imprimantele 3D de mari

dimensiuni vor produce componente prefabricate, precum pereți, planșee și acoperișuri, cu un grad ridicat de precizie și într-un timp considerabil mai scurt decât metodele convenționale.

Capacitățile actuale ale imprimării 3D permit realizarea la scară reală a unor proiecte arhitecturale complexe. De exemplu, compania *Apis Cor Engineering* a dezvoltat o imprimantă 3D mobilă capabilă să imprime locuințe direct pe șantier, iar compania *AMT* produce și comercializează imprimante 3D destinate construcției clădirilor pe piața internațională (Case de imprimare 3D în Rusia, China și alte țări, n.d.).

Provocările tehnologice care încetinesc implementarea noilor tehnologii

Roboții și sistemele automatizate permit realizarea unor proiecte inovatoare, adaptate cerințelor contemporane ale societății. Aceste tehnologii oferă multiple avantaje, precum reducerea deșeurilor, creșterea eficienței, flexibilitate sporită în proiectare și accelerarea proceselor de execuție. Roboții de imprimare 3D deschid noi perspective pentru arhitecți, ingineri și specialiști din domeniul construcțiilor, contribuind la dezvoltarea unor soluții constructive inovatoare. Cu toate acestea, modernizarea sectorului construcțiilor este însoțită nu doar de beneficii, ci și de o serie de provocări tehnologice și etice care încetinesc procesul de implementare a noilor tehnologii.

Inovația tehnologică este specifică erei digitalizării, însă dezvoltarea acesteia este limitată de anumite constrângeri tehnice și economice. În cazul dronelor, una dintre principalele dificultăți este reprezentată de autonomia energetică redusă. Bateriile au o capacitate limitată și necesită reîncărcări frecvente sau înlocuirea în cazul misiunilor de durată. Totodată, utilizarea eficientă a dronelor presupune existența unor sisteme software și hardware performante, necesare pentru planificarea zborurilor, procesarea datelor și integrarea cu alte sisteme informatice utilizate în construcții (Aplicarea dronelor pentru monitorizarea șantierelor de construcții, n.d.).

Exoscheletele robotizate sunt adesea concepute pentru activități generale și nu reușesc întotdeauna să răspundă diversității mișcărilor specifice activităților desfășurate pe șantierele de construcții. În anumite situații, acestea pot limita amplitudinea mișcărilor utilizatorilor (Exoscheletele ca dispozitive portabile, n.d.). De asemenea, implementarea și exploatarea acestor tehnologii reprezintă o provocare economică importantă pentru întreprinderile mici și mijlocii. Costurile de achiziție, instruire, întreținere și reparație necesită investiții considerabile, determinate de utilizarea materialelor avansate și a proceselor complexe de fabricație (De Luca et al., 2020).

În prezent, exoscheletele nu au atins încă un nivel optim de perfecționare tehnologică. Multe modele sunt grele, voluminoase și au o autonomie limitată a bateriei, ceea ce generează dificultăți logistice, în special pe șantierele de mari dimensiuni sau în zonele izolate (Carvalho et al., 2025). În plus, lipsa unor standarde uniforme privind siguranța și eficiența acestor echipamente îngreunează procesul de certificare și adoptarea lor pe scară largă.

Imprimantele 3D se confruntă, la rândul lor, cu multiple provocări tehnice. Erorile apărute în sistemele digitale pot afecta întregul proces de construcție (3D-printerul în construcția locuințelor moderne, n.d.). O altă limitare este viteza relativ

redușă a procesului de imprimare, deoarece obiectele sunt realizate strat cu strat. În plus, tehnologia necesită utilizarea unor amestecuri speciale de beton sau a altor materiale cu cerințe stricte de calitate, ceea ce poate influența costurile și organizarea procesului de producție. Structura stratificată a elementelor imprimate poate determina, în anumite situații, o rezistență mecanică mai redusă comparativ cu metodele tradiționale și poate favoriza apariția fenomenului de delaminare (Avantajele și dezavantajele imprimării 3D, n.d.).

Provocările etice ale robotizării în construcții

Pe lângă dificultățile tehnologice, introducerea tehnologiilor moderne generează și numeroase provocări etice. Deși scopul principal al acestor inovații este optimizarea proceselor de construcție și creșterea siguranței muncii, există preocupări legate de impactul lor asupra forței de muncă și asupra relațiilor sociale din cadrul organizațiilor (Mikheev, 2022).

Una dintre cele mai frecvent discutate probleme este substituirea treptată a unor activități realizate de oameni prin sisteme automatizate și inteligente. Creșterea gradului de robotizare poate reduce cererea de forță de muncă pentru activitățile repetitive și solicitante fizic, afectând în special persoanele cu un nivel redus de calificare profesională. În consecință, poate apărea riscul accentuării inegalităților sociale dintre specialiștii cu competențe digitale avansate și lucrătorii implicați în activități tradiționale.

O altă problemă etică este reprezentată de accesul inegal la oportunitățile de recalificare profesională. În multe situații, ritmul de implementare a tehnologiilor depășește capacitatea sistemelor educaționale și a programelor de formare profesională de a pregăti personalul pentru noile cerințe ale pieței muncii. Persoanele care nu dispun de resurse financiare sau de oportunități de instruire pot fi dezavantajate în procesul de adaptare la noile condiții de muncă.

Supravegherea permanentă a șantiierelor prin intermediul dronelor și al altor sisteme digitale ridică, de asemenea, întrebări privind limitele acceptabile ale monitorizării și protecția vieții private a angajaților. Utilizarea excesivă a instrumentelor de supraveghere poate afecta climatul organizațional și relațiile interpersonale din cadrul echipelor de lucru, diminuând sentimentul de autonomie și încrederea reciprocă.

O altă dilemă etică se referă la impactul tehnologiilor asupra sănătății lucrătorilor. De exemplu, unele procese de imprimare 3D pot genera emisii de particule și compuși organici volatili care, în anumite condiții, pot reprezenta riscuri pentru sănătate, dacă nu sunt respectate normele de securitate și protecție a muncii (Is 3D Printing Toxic?, n.d.).

Standardizarea proceselor în contextul modernizării

Standardele în construcții reprezintă un ansamblu de reguli și cerințe care urmăresc asigurarea siguranței, calității și performanței proceselor și produselor utilizate în domeniu. Acestea stabilesc parametrii tehnici ai materialelor, elementelor constructive și proceselor de execuție, contribuind la creșterea eficienței și a fiabilității activităților din sectorul construcțiilor (NCM A.01.02:2016).

Aplicarea unui standard național poate deveni obligatorie, integral sau parțial, prin reglementări specifice, atunci când sunt implicate aspecte ce țin de siguranța persoanelor, protecția mediului sau apărarea intereselor consumatorilor (NCM

A.01.02:2016). În acest context, standardizarea BIM, a dronelor, a exoscheletelor și a imprimării 3D contribuie la crearea unui cadru normativ necesar implementării eficiente și sigure a tehnologiilor moderne.

Standarde BIM

ISO 19650 – Managementul informației în construcții; standard internațional pentru coordonarea informațiilor și gestionarea proceselor BIM.

ISO 16739 (IFC – Industry Foundation Classes) – standard de interoperabilitate care facilitează schimbul de informații între diferite platforme software.

EN 17412-1 (LOIN – Level of Information Need) – standard care stabilește nivelul necesar de detaliere a informațiilor în modelele BIM.

Standarde pentru drone

ISO 21384-1 – standard fundamental privind operarea sistemelor aeriene fără pilot (UAS).

ISO 16750 – standard privind compatibilitatea electromagnetică a echipamentelor.

ISO 23665 – standard referitor la instruirea și calificarea operatorilor de drone.

Standarde pentru exoschelete

ISO 11228-1:2021 – ergonomia manipulării manuale a materialelor și evaluarea riscurilor musculo-scheletice.

ISO 12100:2010 – principii generale de siguranță pentru mașini și echipamente.

ISO 14971 – managementul riscurilor asociate sistemelor tehnologice.

Standarde pentru imprimarea 3D

EN 206:2013+A2:2021 – cerințe privind betonul utilizat în construcții.

ISO 17295:2023 – standard privind toleranțele geometrice ale produselor fabricate prin tehnologii aditive.

ISO/ASTM 52900:2021 – terminologie și concepte fundamentale pentru imprimarea 3D și fabricarea aditivă.

CONCLUZII

Procesul de construcție se află într-o continuă transformare, iar dezvoltarea accelerată a tehnologiilor digitale influențează semnificativ toate sectoarele economice, generând atât oportunități, cât și provocări complexe. Implementarea unor tehnologii precum BIM, dronele, exoscheletele robotizate, sistemele automatizate și imprimarea 3D contribuie la creșterea eficienței, preciziei și productivității în domeniul construcțiilor, facilitând optimizarea proceselor tehnice și economice.

Totuși, introducerea acestor tehnologii este condiționată de o serie de factori tehnologici, economici, organizaționali și etici. Limitările energetice ale unor echipamente, costurile ridicate de implementare și întreținere, insuficiența personalului calificat, lipsa unor standarde uniforme și reticența față de investițiile în inovare demonstrează că procesul de modernizare, deși inevitabil, se desfășoară într-un ritm diferit de la o țară la alta și este însoțit de numeroase dificultăți.

O dimensiune deosebit de importantă a acestui proces este cea etică. Dezvoltarea și implementarea tehnologiilor inteligente generează preocupări privind protecția datelor, supravegherea digitală, accesul echitabil la oportunitățile de

recalificare profesională și impactul automatizării asupra pieței muncii. În acest context, modernizarea industriei construcțiilor presupune nu doar adoptarea unor soluții tehnice performante, ci și reconsiderarea valorilor și normelor care reglementează relațiile profesionale și responsabilitatea socială.

Se impune elaborarea unor politici și coduri de conduită profesională care să asigure un echilibru între progresul tehnologic și protecția intereselor umane. Adaptarea forței de muncă la noile cerințe ale pieței, dezvoltarea competențelor digitale și promovarea utilizării responsabile a tehnologiilor reprezintă condiții esențiale pentru o tranziție sustenabilă către construcțiile viitorului.

Dacă în trecut progresul științific și tehnologic era perceput predominant din perspectivă tehnică, în prezent impactul său social, economic și etic nu mai poate fi ignorat. Tehnologiile emergente transformă profund modul de proiectare, construire și administrare a infrastructurii, devenind un factor determinant al dezvoltării societății contemporane și al viitorului industriei construcțiilor.

BIBLIOGRAFIE

Aplicarea dronelor pentru monitorizarea șantierelor de construcții. (n.d.). Retrieved from <https://cifrastroy.ru/reviews/primenenie-dronov-dlja-monitoringa-stroitelnyh-ploschadok>

Avantajele și dezavantajele imprimării 3D. (n.d.). Retrieved from <https://tech-structure.ru/articles/zachem-nuzhny-3d-printery-plyusy-i-minusy-3d-pechati>

Azhar, S., Hein, M., & Blake, S. (2008). Building Information Modeling (BIM): Benefits, risks, and challenges. In *Proceedings of ASC's 44th Annual CDROM Conference*. Auburn.

Belvedere, V., Grando, A., & Papadimitriou, T. (2009). Responsiveness of Italian SMEs: Dimensions and determinants. *International Journal of Industrial Research*, 48(21), 6481–6498.

Braila, N. V., Lazarev, Yu. G., Romanovich, M. A., Simankina, T. L., & Ulybin, A. V. (2017). *Problemy sovremennoi nauki, tekhniki i tekhnologii v stroitel'stve* [Problemele moderne ale științei, tehnicii și tehnologiei în construcții]. Sankt-Petersburg.

Cao, D., Wang, G., Li, H., Skitmore, M., Huang, T., & Zhang, W. (2015). Building Information Modeling practice and effectiveness in construction projects in China. *Automation in Construction*, 49, 113–122. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2014.10.014>

Carvalho, S. P., Figueiredo, J., Cerqueira, J. J., & Santos, C. P. (2025). *Locomotion mode prediction in real-life walking with and without ankle-foot exoskeleton assistance.*

Case de imprimare 3D în Rusia, China și alte țări. (n.d.). Retrieved from <https://top3dshop.ru/blog/reviews/3d-printing-houses-in-russia-china-europe-pricevideo.html>

Cum schimbă roboții tehnologiile din construcții. (n.d.). Retrieved from <https://pro-tim.ru/blog/kak-roboty-menyayut-stroitelnye-tehnologii>

De Luca, R., Maresca, G., Balletta, T., Cannavò, A., Leonardi, S., Latella, D., Maggio, M. G., Portaro, S., Naro, A., & Calabrò, R. S. (2020). Does overground robotic gait training improve non-motor outcomes in patients with chronic stroke? Findings from a pilot study. *Journal of Clinical Neuroscience*, 81, 240–245.

Exoscheletele ca dispozitive portabile: Apariția și utilizarea lor în Rusia. (n.d.). Retrieved from <https://journal.ecostandard.ru/ot/kontekst/ekzoskelety-kak-nosimye-ustroystva-prishli-v-rossiyu-i-chem-mogut-byt-polezny-rabotnikam>

Gridneva, Y. A. (2019). Perspective pentru aplicarea integrată a tehnologiilor digitale moderne în automatizarea sarcinilor de management sistemic în construcții. *Știință și afaceri: Căi de dezvoltare*, 12(102), 82–84.

Imprimanta 3D în construcția locuințelor moderne. (n.d.). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/3d-printer-v-stroitelstve-sovremennogo-zhilya>

Is 3D printing toxic? (n.d.). Retrieved from <https://www.creality.com/blog/is-3d-printing-toxic>

Isikdag, U. (2012). Design patterns for BIM-based service-oriented architectures. *Automation in Construction*, 25, 59–71. <https://doi.org/10.1016/J.AUTCON.2012.04.013>

ISO. (n.d.). ISO 11228-1:2021 Ergonomics — Manual handling. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/76820.html>

ISO. (n.d.). ISO 12100:2010 Safety of machinery — General principles for design. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/51528.html>

ISO. (n.d.). ISO 16739 Industry Foundation Classes (IFC). Retrieved from <https://www.iso.org/standard/84123.html>

ISO. (n.d.). ISO 17295:2023 Geometrical tolerances for additive manufacturing. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/76471.html>

ISO. (n.d.). ISO 19650 Information management using BIM. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/68078.html>

ISO. (n.d.). ISO 21384-1 Unmanned aircraft systems (UAS). Retrieved from <https://www.iso.org/standard/84661.html>

ISO. (n.d.). ISO 23665 Training requirements for drone operators. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/77578.html>

ISO. (n.d.). ISO/ASTM 52900:2021 Additive manufacturing — General principles — Terminology. Retrieved from <https://www.iso.org/standard/74514.html>

iTeh Standards. (n.d.). EN 17412-1: Level of Information Need (LOIN). Retrieved from <https://standards.ithe.ai/catalog/standards/cen>

iTeh Standards. (n.d.). EN 206:2013+A2:2021 Concrete — Specification, performance, production and conformity. Retrieved from <https://standards.ithe.ai/catalog/standards/cen>

Mikheev, G. V. (2022). Aplicarea tehnologiilor de automatizare și robotică în construcții. *Tehnologii înalte în industria construcțiilor*, 1, 209–214.

Mutai, A. (2009). *Factors influencing the use of Building Information Modeling (BIM) by leading construction firms in the United States of America*. Indiana State University.

NCM A.01.02:2016. *Documente normative în construcții*. (2016). Retrieved from <https://ednc.gov.md/wp-content/uploads/2023/06/NCM-A.01.02-2016.pdf>

Oba, P. V. (2012). Opportunities and barriers for BIM implementation in the German AEC market: Findings from current market analysis. In *30th eCAADe Digital Physics Conference* (pp. 151–158). Czech Technical University.

Raportare statistică. (2021). Ministerul Transporturilor al Federației Ruse. *Agenția Federală a Drumurilor*. Retrieved January 17, 2021, from <https://rosstat.gov.ru/statistic>

Shkrabovskaya, A. Yu., & Abakumov, R. G. (2017). Tehnologii de inovare în construcții. *Inovații: Știință și practică*, 3(4), 147–149.

Tornatzky, L. G., & Fleischer, M. (1990). *The processes of technological innovation*. Lexington Books.

TÜV Rheinland. (2023). *Managementul riscului conform ISO 14971*. Retrieved from <https://www.tuv.com/content-media-files/romania/2023-academy-webshop/curricula-managementul-riscului-conform-iso-14971.pdf>

AUTHORS LIST / LISTA AUTORILOR

A

ACONSTANTINESEI Alexandra – Clinical Psychologist, Psychotherapist in Training, Iași, Romania / Psiholog clinician, psihoterapeut în formare, Iași, România.

ALI Yumna – PhD Candidate in Psychology, Faculty of Psychology, Hazara University, Pakistan / Doctorandă în psihologie, Facultatea de Psihologie, Universitatea Hazara, Pakistan.

ANDRONIC Anca Laura – Psychologist, Iași, Romania / Psiholog, Iași, România.

ANTIBOR Liudmila – PhD in Psychology, Moldova State University, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova.

ANTOCI Arina – PhD in Philosophy, Associate Professor, Technical University of Moldova; Moldova State University, Republic of Moldova / Doctor în filosofie, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei; Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova.

B

BALABAN Andrii – PhD Student in Social Psychology, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Doctorand în psihologie socială, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

BARDA Svitlana – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Pedagogical Education and Humanities, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Kremenchuk, Ukraine / Doctor (PhD), conferențiar universitar al Departamentului de Educație Pedagogică și Științe Umaniste, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Kremenchuk, Ucraina.

BEJENARU Grigore – PhD Student, Doctoral School, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Doctorand, Școala doctorală, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

BIHOVSCAIA Iulia – Student, Faculty of Construction, Geodesy and Cadastre, Technical University of Moldova, Republic of Moldova / Studentă, Facultatea Construcții, Geodezie și Cadastru, Universitatea Tehnică a Moldovei, Republica Moldova.

BÎTCA Lucia – PhD in Psychology, Youth Clinic, Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, Youth Clinic Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

BLIDARU-DOBRESCU Elena-Denisa – PhD in Educational Sciences, Professor, “Lorin Sălăgean” Technological High School, Mehedinți, Romania; Master’s Student, Faculty of Educational Sciences, Clinical Psychology, Free International University of Moldova (ULIM) / Doctor în științe ale educației, profesor, Liceul Tehnologic „Lorin Sălăgean”, Mehedinți, România; masterandă, Facultatea Științe ale Educației, Psihologie Clinică, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM).

BOTEZATU Elena – PhD Student, International Center „La Strada”, Republic of Moldova / Doctorandă, Centrul Internațional „La Strada”, Republica Moldova.

BROTEA Daniel-Serafim – PhD in Economic Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în științe economice, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

BULETE Mirela – Clinical Psychologist under Supervision, Psychotherapist under Supervision, Iași, Romania / Psiholog clinician în supervizare, psihoterapeut în supervizare, Iași, România.

BUTUC Valeria – PhD Student, Moldova State University, Republic of Moldova / Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova.

C

CALANCEA Angela – PhD in Psychology, Associate Professor, Ion Creangă State Pedagogical University of Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

CALANCEA Robert – MA in Clinical Psychology and Psychological Counselling, MA in International Relations, European External Action Service (EEAS) / Master în psihologie clinică și consiliere psihologică, master în relații internaționale, Serviciul European de Acțiune Externă (EEAS).

CARANFIL Narcisa Gianina – PhD in Psychology, University Lecturer, „Petre Andrei” University of Iași, Romania / Doctor în psihologie, lector universitar, Universitatea „Petre Andrei” din Iași, România.

CAUNENCO Irina – PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

CĂRĂUȘ Ancuța Loredana – PhD, Professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău, Romania / Doctor, profesor, Școala Postliceală Sanitară „Sanity”, Bacău, România.

CERNEI Carolina – Professor, Sanity Post High School Sanitary Nursing School, Bacău, Romania / Profesor, Școala Postliceală Sanitară „Sanity”, Bacău, România.

CHEIANU-ANDREI Diana – PhD in Sociology, Associate Professor, Moldova State University, Sociopolis Consultancy, Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în sociologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, Sociopolis Consultancy, Chișinău, Republica Moldova.

CHENCIU Corina – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

CHIRIȚA Olga – PhD in Psychology, University Lecturer, Department of Management and Professional Communication, „Ștefan cel Mare” Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova / Doctor în psihologie, lector universitar, Departamentul de Management și Comunicare Profesională, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova.

CHISTRUGA-SINCHEVICI Inga – PhD in Sociology, Coordinating Researcher, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova / Doctor în sociologie, cercetător coordonator, Institutul Național

de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice a Moldovei, Republica Moldova.

CHIURCCIU Zinaida – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

COROBAN Cristina – PhD in Sociology, University Lecturer, Moldova State University, Republic of Moldova / Doctor în sociologie, Lector universitar Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova.

COVAL-GOIA Dorina – Master of Social Work, Methodological Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova / Master în asistență socială, Departamentul metodologic, Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, Chișinău, Republica Moldova.

CROITORU Alexandra – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

CRUCEANU Florin-Cristian – Clinical Psychologist, Iași, Romania / Psiholog clinician, Iași, România.

D

DERMENJI Valeriu – Bachelor in Physical Therapy and Occupational Therapy, Methodological Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova / Licențiat în kinetoterapie și terapie ocupațională, Departamentul metodologic, Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, Chișinău, Republica Moldova.

DUNETS Liliya Mykhailivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Ukraine / Candidat în științe psihologice, conferențiar universitar, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

F

FĂUREANU (MATAS) Silvia – Student, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Studentă, Facultatea Științe Sociale și ale Educației, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

FOCȘA Tatiana – PhD in Law, University Lecturer, Department of Social Work, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în drept, lector universitar, Catedra Asistență Socială, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

G

GALAFTON Gabriela – Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

GANEA Ana – Master of Clinical Psychology, Methodological Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova / Master în psihologie clinică, Departamentul metodologic, Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, Chișinău, Republica Moldova.

GANEA Larisa – Undergraduate Student, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

GAȘPER Lucia – PhD in Psychology, Coordinating Researcher, Moldova State University, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, cercetător coordonator, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova.

GÎNCOTĂ Ecaterina – PhD in Medical Rehabilitation Sciences, Methodological Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în științe ale reabilitării medicale, Departamentul metodologic, Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, Chișinău, Republica Moldova.

GLAVAN Aurelia – MD, Neurologist, University Professor, Ion Creangă State Pedagogical University of Chișinău, Republic of Moldova / Medic neurolog, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

GOGU Nadejda – Assistant Lecturer, PhD Student in Educational Management, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Asistent universitar, doctorandă în management educațional, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

GRIBINCEA Zinaida – Assistant Lecturer, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Asistent universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

GRÎȚCO Maria-Eugenia – Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

GUȚUL Aliona – PhD in Psychology, University Lecturer, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, lector universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

H

HARAZ Svetlana – PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

HERTZOG Esther – PhD, Social Anthropologist, Associate Professor, Head of the Behavioral Sciences Department, Zefat Academic College, Israel / Doctor, Antropolog social, conferențiar universitar, șef al Departamentului de Științe Comportamentale, Colegiul Academic Zefat, Israel.

HURJUI Elena Roxana – Clinical Psychologist, Iași, Romania / Psiholog clinician, Iași, România.

I

IANCIURSKAIA Sofia – Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

ISAC Oxana – PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Moldova State University, Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în sociologie, conferențiar universitar, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

IURCHEVICI Iulia – PhD in Psychology, Associate Professor, ULIM, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, ULIM, Republica Moldova.

IVANOVA Nina – PhD, Senior Researcher, Institute of Cultural Heritage, Chișinău, Republic of Moldova / Doctor, cercetător științific superior, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova.

K

Kikinezhdi Oksana, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Faculty of Pedagogy and Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine / doctor în psihologie, profesoară, Facultatea de Pedagogie și Psihologie, Universitatea Pedagogică Națională Volodymyr Hnatiuk din Ternopil, Ucraina.

K

KALINICHENKO Elizaveta – Bachelor's Degree Student, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Ukraine / Studentă la ciclul licență, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

KIKINEZHDI Oksana – Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Department of Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine / Doctor în științe psihologice, profesor universitar, Departamentul de Psihologie, Universitatea Națională Pedagogică „Volodymyr Hnatiuk” din Ternopil, Ucraina.

KOVAL Oleksandra – Student, Psychology, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Ukraine / Studentă, Psihologie, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

L

LUNGU Viorelia – Habilitated Doctor in Education Sciences, Associate Professor, Technical University of Moldova, Republic of Moldova / Doctor habilitat în științe ale educației, conferențiar universitar, Universitatea Tehnică a Moldovei, Republica Moldova.

M

MARIAN Mariana – MA Student, Advanced Studies in Social Work and Social Expertise, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of

Moldova / Masterandă, programul Studii avansate în asistență socială și expertiză socială, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

MIHNEVA Ecaterina – Psychologist, “M. Lomonosov” Theoretical Lyceum, Chișinău / Psiholog, Liceul Teoretic „M. Lomonosov”, Chișinău.

MOCANU Bogdan Andrei – PhD, University Lecturer, „Petre Andrei” University of Iași, Romania / Doctor, lector universitar, Universitatea „Petre Andrei” din Iași, România.

MOCANU Lăcrămioara – PhD in Psychology, Associate Professor, Danubius International University, Romania / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Danubius, România.

MOROZANU Cristina – PhD Student, Doctoral School of Educational Sciences, “Ion Creangă” State Pedagogical University of Chișinău, Republic of Moldova / Doctorandă, Școala Doctorală Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

MOSKOVETS Liudmyla Pavlivna – PhD in Psychology, Associate Professor, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Ukraine / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

MUSIENCO Natalia – PhD in Psychology, University Lecturer, ULIM, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, lector universitar, ULIM, Republica Moldova.

N

NIKOLAYCHUK Anastasiia – Student, Specialty Psychology, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Kremenchuk, Ukraine / Studentă, specialitatea Psihologie, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

O

OLIYNYK Iryna – Assistant Lecturer, Department of Pedagogical Education and Humanities, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Ukraine / Asistent universitar, Departamentul de Educație Pedagogică și Discipline Umanistice, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

ONICA Nina – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

OSIPOV Vitalii – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports (Physical Rehabilitation), Associate Professor, Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Kremenchuk, Ukraine / Candidat în științe ale educației fizice și sportului (reabilitare fizică), conferențiar universitar, Departamentul de Psihologie Practică și Tehnologii de Reabilitare, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

P

PANTAZI Daniel Mihai – Engineer, MSc, Psychologist, PhD Student, Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics, “Gheorghe Asachi” Technical University of Iași, Romania / Inginer, master în științe, psiholog, doctorand, Facultatea de Inginerie Electrică, Energetică și Informatică Aplicată, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași, România.

PARNOV Irina – Undergraduate Student in Psychology, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la licență, Psihologie, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

PĂVĂLACHE Cristina – Psychiatrist, Mental Health Center, Center District, Chișinău, Republic of Moldova / Medic psihiatru, Centrul Comunitar de Sănătate Mintală, sector Centru, Chișinău, Republica Moldova.

PAVLOVA Tetiana – Head of the Department of Primary and Technological Education, Assistant Professor of the Department of Pedagogical Education and Humanities, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Kremenchuk, Ukraine / Șef al Departamentului de Învățământ Primar și Tehnologic, conferențiar al Departamentului de Educație Pedagogică și Științe Umaniste, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Kremenchuk, Ucraina.

PETRAȘCO Vitalia – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

POBORONIUC Marian-Silviu – Professor, PhD, Engineer, Faculty of Electrical Engineering, Energetics and Applied Informatics, “Gheorghe Asachi” Technical University of Iași, Romania / Profesor universitar, doctor inginer, Facultatea de Inginerie Electrică, Energetică și Informatică Aplicată, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi” din Iași, România.

POCIUMBAN Camelia – Third-year Student, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Studentă în anul III, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

POPOVICI Adriana – PhD in Psychology, University Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, lector universitar, Facultatea Științe Sociale și ale Educației, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

PRUTEANU Lavinia Maria – PhD, University Lecturer, “Petre Andrei” University of Iași, Romania / Doctor, lector universitar, Universitatea „Petre Andrei” din Iași, România.

PUNDIEV Volodymyr – PhD, Associate Professor, Department of Language, Psychological and Pedagogical Training, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine / Doctor, conferențiar universitar, Departamentul de Formare Lingvistică, Psihologică și Pedagogică, Universitatea Națională de Economie din Odesa, Ucraina.

PURICE Gabriela – Clinical Psychologist, Iași, Romania / Psiholog clinician, Iași, România.

R

RĂDULESCU Răzvan – Clinical Psychologist, Psychotherapist in Training; Master Student, Free International University of Moldova / Psiholog clinician, psihoterapeut în formare; student masterand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova.

ROȘCA Ana Maria – MSc, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Republic of Moldova, Clinical Psychologist, NLP Trainer, Iași, România / Master în psihologie, Facultatea Științe Sociale și ale Educației, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Republica Moldova, psiholog clinician, trainer NLP, Iași, România.

ROȘCA Tatiana – PhD in Psychology, Assistant Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Republic of Moldova / Doctor în psihologie, asistent universitar, Facultatea Științe Sociale și ale Educației, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Republica Moldova.

RUSNAC Svetlana – PhD in Psychology, Associate Professor, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

RUSSU Vasili – Bachelor in Social Work, Methodological Department, Republican Center for Rehabilitation of Children, Chișinău, Republic of Moldova / Licențiat în asistență socială, Departamentul metodologic, Centrul Republican de Reabilitare pentru Copii, Chișinău, Republica Moldova.

RYK Hanna – PhD Student, Department of Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine / Doctorandă, Departamentul de Psihologie, Universitatea „Hryhorii Skovoroda” din Pereiaslav, Ucraina.

RYK Mykola – PhD in Philosophy, Senior Lecturer, Department of Philosophy and Social Anthropology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine / Doctor în filosofie, lector superior, Departamentul de Filosofie și Antropologie Socială, Universitatea „Hryhorii Skovoroda” din Pereiaslav, Ucraina.

S

SALCUȚAN Liliana – MA, Lecturer, Department of Sociology and Social Work, Moldova State University, Chișinău, Republic of Moldova / Master în sociologie, lector, Departamentul Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova.

SANDULEAC Tatiana – Assistant Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Asistent universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

SAVELYUK Nataliya – Doctor of Sciences in Psychology, Professor, Department of Psychology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine / Doctor în științe psihologice, profesor universitar, Departamentul de Psihologie, Universitatea Națională Pedagogică „Volodymyr Hnatiuk” din Ternopil, Ucraina.

SHAH Syed Mubashar Iqbal – Sports Education Director, Punjab Sports Board, Pakistan / Director pentru educație sportivă, Consiliul Sportiv Punjab, Pakistan.

SIMBOAN Simona-Elena – Psychologist, PhD Candidate, Bucharest, Romania / Psiholog, doctorandă, București, România.

SIMION Simion Dănuț – MA in Psychology, Assistant Lecturer, Faculty of Social and Educational Sciences, Free International University of Moldova (ULIM), Republic of Moldova / Master în psihologie, asistent universitar, Facultatea Științe Sociale și ale Educației, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Republica Moldova.

SIMION Violeta Nicoleta – Assistant Lecturer, “Dunărea de Jos” University of Galați, Romania; PhD Student, Ion Creangă State Pedagogical University of Chișinău, Republic of Moldova / Asistent universitar, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, România; doctorandă, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

SLIMOVSCI Marina – PhD in Educational Sciences, University Lecturer, Free International University of Moldova (ULIM), Chișinău, Republic of Moldova / Doctor în științe ale educației, lector universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), Chișinău, Republica Moldova.

SOLOMON Anastasia – MA, Assistant Lecturer, PhD Student, Doctoral School, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Master, asistent universitar, doctorandă, Școala doctorală, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

STROGOTEAN Silvia – Assistant Lecturer, PhD Student in Social Psychology, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Asistent universitar, doctorandă în psihologie socială, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

Ș

ȘTIRBU Victor – Undergraduate Student, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Student la ciclul licență, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

T

TELIUCOV Ina – PhD Student, University Assistant, Moldova State University; Clinical Psychologist, School Psychologist with Advanced Teaching Degree, Art Therapist, Republic of Moldova / Doctorandă, asistent universitar, Universitatea de Stat din Moldova; psiholog clinician, psiholog școlar cu grad didactic superior, art-terapeut, Republica Moldova.

V

VASILACHE Ella Arina C. – Master’s Student in Clinical Psychology and Psychological Counseling, Free International University of Moldova, Republic of Moldova / Studentă masterandă în Psihologie Clinică și Consiliere Psihologică, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Republica Moldova.

VASYLKEVYCH Yaroslava – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine / Candidat în științe psihologice, conferențiar universitar, Departamentul de Psihologie, Universitatea „Hryhorii Skovoroda” din Pereiaslav, Ucraina.

VIZIR Mădălina – Undergraduate Student, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova / Studentă la ciclul licență, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

VULPE Lucia – MA in Psychology, Psychologist, Chișinău, Republic of Moldova / Master în psihologie, psiholog, Chișinău, Republica Moldova.

Y

YATSENKO Tetiana – PhD in Psychology, Head of Department of Practical Psychology and Rehabilitation Technologies, Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy, Kremenchuk, Ukraine / Doctor în psihologie, șef al Departamentului de Psihologie Practică și Tehnologii de Reabilitare, Academia Umanitară și Tehnologică din Kremenchuk, Ucraina.

EDITORIAL NOTE ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS

During the editorial preparation of this volume, artificial intelligence-based tools were used for editing, linguistic and stylistic proofreading, translation, terminology verification, and manuscript formatting. The use of these tools served exclusively as technical and editorial support.

Responsibility for the scientific content, accuracy of data, interpretation of results, formulation of conclusions, and compliance with academic ethics standards rests entirely with the authors of the published works.

The volume editors reviewed, peer-reviewed, and validated all materials included in the publication prior to its release.

NOTĂ EDITORIALĂ PRIVIND UTILIZAREA INSTRUMENTELOR DE INTELIGENȚĂ ARTIFICIALĂ

În procesul de pregătire editorială a prezentului volum au fost utilizate instrumente bazate pe inteligență artificială pentru activități de redactare, corectură lingvistică, stilistică, traducere, verificare terminologică și formatare a manuscriselor. Utilizarea acestor instrumente a avut exclusiv rol de suport tehnic și editorial.

Responsabilitatea pentru conținutul științific, acuratețea datelor, interpretarea rezultatelor, formularea concluziilor și respectarea normelor de etică academică aparține în întregime autorilor lucrărilor publicate.

Editorii volumului au revizuit, recenzat și validat toate materialele incluse înainte de publicare.